
CHARITAS
Fr. Th.
I. C.
M.

RABBI DAVIDIS KIMHHI COMMENTARII IN PSALMOS DAVIDIS REGIS ET PROPHETÆ

EX HEBRÆO LATINE REDDITI

A DOMNO AMBROSIO IANVIER
Congregationis S. Mauri Monacho Benedictino.

PARISIIS,
Apud LVD. BILLAINE, in Palatio Regio.

M. DC. LXVI.
Cum Priuilegio & Superiorum licentia.

ILLVSTRISSIMO AC RELIGIOSISSIMO ECCLESIÆ PRINCIPI FRANCISCO DE HARLAY DE CHAMPVALON, ARCHIEPISCOPO ROTHOMAGENSI, NEVSTRIÆ PRIMATI, GEMMETICENSIVM ABBATI, REGIS

Christianissimi à Sanctioribus Consiliis, nec non illius Ordinum Commendatori.

PROXIMVM audaciæ facinus videri posset (ILLVSTRISSIME PRIMAS) reperiri fronte sat æneâ Iudæorum quemquam, qui post eiectum è solo Gallico, velut è quodam amœnitatis paradiso, per augusta Christianissimorum Regum placita populum infidelem, pedem huc eòdem referendum tentet; accurandaque fortunatiùs frau-

dis studio, de veterum Gabaonitarum exemplo habitum ementitus, benè prosperum ad veri Israëlis Ducem accessum ambiat; quinetiam paradisum, vnde eiectus cum tota gente fuerat, repetens, dare se in conspectum Cherubim ad introitum stantis, non veritus vibratilem gladium quo confodiatur, sed immo alas quibus protegatur exquirens. Talem equidem & talia audentem non immeritò Kimhhium istum arbitreris, nisi fortè & maius peccatum habere quispiam eum dicat qui hominem ipsum nihil minus cogitantem, ex Hispaniis accersitum, conciliandæ etiam gratiæ Romanâ veste donauit, Rothomagensem intulit in portum, in Archiepiscopale palatium, atque adeò in conclaue, quò nulli citra sapientiam & iustitiam aditus patet, introduxit. Et istud tamen quodcumque agitur (ILLVSTRISSIME PRIMAS) à culpa procul; neque enim Iudæi persona inutilis Tuæ celsitudini adducitur, sed Iudæi non inutile offertur opus, non vt Christianam fidem impetat, sed vt Iudaicæ perfidiæ suppetat eradicandæ: Latinè quidem loqui me operante didicit, non latendi dolo sed lucendi proposito. Nec planè Christianis per loculorũ scrutinia nocere adfectat, qui Christianis & Christianorum docilibus animis plena Scripturarum scrinia adportat. Cui autem diuinum hoc munus mallet exhibitum quàm Pontifici ad interiora velaminis per cœlestium oraculorum prælucentem viam, per sapientiæ ostium magnum

& euidens penetranti; Vrim & Thummim per sublimioris Theologiæ reuelata arcana in pectore gestanti, Dei nomen non laminâ quidem aureâ vt Aaronicus ordo in Tiara præferenti, sed Apostolicâ linguâ ex thesauro suo in Christianorum & Infidelium animos effundenti.

Atque vtinam Iudæus hic dignus fieri posset illorum sorte qui simulato Lusitanorum schemate, de finibus terræ ad te veniunt dietim sapientiam tuam audituri, & te Parario in Dei regnum & hæreditatem transferendi. Nunc autem cùm Autori nostro tantùm boni non liceat, opus saltem illius de fauoris tui radiis lucem accipiat. Paternam equidem illam, quâ Benedictinos tuos complecteris, clementiam dudum perpendens, optaui seriò, etsi ignotus facie, at nec ignarus nec ingratus gratiæ, pro tanti beneficij sorte tanta, munusculum aliquod qualecumque rependere fœnoris vice, quod licet Creditoris merito longè impar, debitoris æquaret viriũ tenuitatem; cõmodúmque occurrit istud de fœnebri gente acceptum, si non debiti fœnus, saltem fœnoris pignus, quo meam totiusque Congregationis nostræ erga Te fidem, non tam exolutam facerem, quàm assererem oppigneratam. Nec meum exilitas muneris animum dejicit, quem Tui erigit magnitudo, non res de pretio æstimantis, sed rebus acceptatione suâ pretium tribuentis; nec pro Autoris huius opusculi conditione diffido, qui norim Te non ex artifice opera, sed ex operibus artificem pensitare. Sit sanè interdictum aquâ

& igni Iudæis apud Gallos, at neutiquam vſquam interdictum Gallis reperio ne aquam & ignem à Iudæis opportunè exhibita libenter ſuſcipiant. Sint illi nec Deo grati nec hominibus, at non propterea reprobandæ ſi quæ fortè in illis aliquando refulſerint Gratiæ gratis datæ, qualis prophetia in Caïpha, qualis in noſtro Dauide Kimhhio interpretatio ſermonum. Sint illi vagi & profugi more Caïn, ex quo verum Abel fratrem ſuum occiderunt, at non fugiunt nec vagantur omnino vacui, quippe legis libros quinque cum Prophetis & Pſalmis vbique circunferentes, velut ille puer, & ipſe Iudæus, qui panes hordeaceos quinque cum duobus piſcibus geſtabat ſequacibus Chriſti ſaturandis: audierit ille primo acceſſu iſtud repudij elogium, Quid hæc inter tantos? at demum & à Saluatore approbatus, ſatis habuit & plus ſatis. Audiam forſan & ipſe, nec iniquo quidem animo, quid tantulum iſtud ad Tantum? Interim dantis affectum ſi probaueris Tu, & conatum, ſi diſtribuendum auditoribus Chriſti mandaueris, & magnum opellæ meæ pretium reputabo, & ad maiora enitenda confidentiùs aduigilabo, proprio & totius Congregationis noſtræ nomine

TVÆ CELSITVDINIS,

Humillimus & obſequentiſſimus ſeruus, F. AMBROSIVS IANVIER, Congregationis S. Mauri Monachus Benedictinus.

AD DIVINÆ SCRIPTVRÆ STVDIOSVM LECTOREM PRÆFATIO.

DAuidis Kimhhi super Psalterium commentationes latinitate à me vtcumque donatas, Erudite Lector, vt in publicam lucem abire finerem, non mea me adduxit voluntas, sed amicorum imperiosa coëgere consilia. Comperto enim ex Sapientûm colloquijs & scriptis, insuper & ex proprijs quæ vsus priuatus dederat experimentis, quantùm ad veram Theologiam, quæ tota in diuinis Scripturis est posita, in Psalterio autem per compendium collecta, conduceret imprimis linguæ sanctæ peritia, deinde Hebraïcorum meditatio assidua voluminum; Dauidem hunc mihi præ multis velut itineris ducem delegeram, cuius familiari quodammodo consuetudine nonnullos famâ præstantes, eruditione præstantiores Theologos, *Arcana secretorum*, noueram penetrasse. Euolutis itaque eius in Psalmos Dauidicos Commentarijs, aliquot inde mihi schediasmata comparabam, Romanis verbis traducenda, nec vltra priuati studij commodum prospectans, vt homo à publico procul. Et latuerant diu satis ad mea vota feliciter, donec in manus amici pernecessarij inciderunt, qui nec se continuit, donec & alijs itidem, vt fit, amicis faceret palam; atque hi omnes veluti agmine facto in meum latendi propositum irruentes, reluctantem frustra non frustra compulerunt adjicere animum vt totum hoc Commentariorum opus latinis auribus, pro mearum virium exiguitate darem; vtilem fore scripturarum scrutatoribus operam contendentes: maximè cùm videamus Græcis & Latinis deditos Philologos, in profanis Autoribus per alia atque alia è profana pariter penu Commentaria, interpretamenta, scholia illustrandis plurimùm insudare: quo sanè nihil minus exigant commendata homi-

num fidei eloquia Diuinitatis. Ratus igitur cedendum, non tam amicis quàm amicorum imperijs, hunc tuis commodis qualemcumque laborem meum ſine inuidia communico; ſi tamen priùs per otium tuum liceat hîc, è quorumdam animis ſcrupulum reuellere minimè diſſimulandum.

Mihi enim videor audire non neminem de Nathanaëlis imitatione hæſitabundum, & quærentem: *A Iudæo poteſt aliquid boni eſſe?* cui & ego reſponderim ex Philippi ore: *Veni & vide.* Et quando de Iudæis ſermo nobis eſt, vulgatum illud apud Iudæos Babylonios: פוק תחי לירה בקנקנירה, *Prodi, odorator ipſemet incantharum eius.* Non enim adeò, *ad omne opus bonum reprobi Iudæi*, vt, *ex quibus ſalutem eſſe*, ſalus ipſa pronuntiauit olim, nec ij ſint vel modò ex quibus ſalutis confirmatio eſſe poſſit; quando & ipſam miſeræ Gentis excæcationem diuitias eſſe mundi non dubitauit Apoſtolus affirmare. Quid ni proſit cæcitas, quorum & nequitia profuit? Qui enim *proprio quondam incumbentes ſceleri famulati ſunt Redemptori*, dum eum ad necem Gentibus tradiderunt; Ipſimet etiamnum propriæ cæcitati ſedulam miſerè nauantes operam, eumdem nobis ad magis magiſque intelligendum quotidie tradere non deſiſtunt: vt in illis quoque locum habeat propheticum & minax verbum: *Tu calcabis oliuam & non vngeris oleo; & muſtum, & non bibes vinum.* Nam etſi, *indignos ſe vitâ æternâ iudicarunt*, repulſo ſalutis verbo, quod ad eos miſſum eſt: *Et ſi obſcurati ſunt oculi eorum ne videant* amplectenda Verbi Incarnati myſteria, & vera tamen plurima de vero Deo ſentiunt fatentúrque nobiſcum, & verbo ſcripto, quod non ſine ſingulari priuilegio Patribus eorum creditum eſt, annoſiſque veterum ſapientum ſuorum traditionibus ætatem impendunt omnem legendis, meditandis, explicandis: vnde in vſum Chriſtianorum proferunt multa cùm ad illuſtrandam Teſtamenti vtriuſque hiſtoriam, tum ad pernoſcendos priſci Hebræorum populi ritus, legéſque & conſuetudines perueſtigandas vtilia; innumera item ſcientiarum omnium documenta, illuſtria ex prima antiquitate prouerbia, inſignes ſententias & acutè prudentérque dicta, quæ lectoris vel moribus diſciplinæ decus afferre poſſint, vel animo nouum aliquod ſapientiæ lumen inferre.

Iohan. 1. 45. — Iohan. 4. 22. — S. Leo ſerm. 11. de Paſſ. D. — Mich. 6. 15. — Act. 13. 46. — Pſal. 68. 24.

Hinc qui primis Chriſtianorum ſcholis Magiſtri præluxere Clemẽs, Origenes & alij ſuis ſcripturarum interpretationibus authoritatem

conciliare volentes, ſic ſolent, teſte Hieronymo ſcribere: *Referebat Hebræus; audivi ab Hebræo; Hebræorum iſta eſt ſententia*, &c. Atque iſte ipſemet Eccleſiæ in exponendis ſacris Scripturis Doctor maximus, ita de ſe indemtidem prædicat; *Dicebat mihi Hebræus qui me in Scripturis erudiebat.* Quod ſi tantos viros, qui ſe Hebræorum diſcipulos fateri non erubuerunt, reueretur Eccleſia Magiſtros, quis genuinè Catholicus Hebræi cuiuſque lucubrationes quamuis eruditas, quia tamen Hebræi ſint, quaſi ab Hebræo nihil boni expectandum ſit, iuſtè cenſeat abjiciendas? Certè Iudæorum doctrinis ad confirmanda Fidei Catholicæ dogmata bene ac feliciter vſos nouimus viros de Fide ipſa optimè meritos Galatinum, Pagninum, Iohannem Picum Mirandulæ comitem, Reuchlinum, Porchetum; Raimundus autem Martinus in ſuo ad fidei Pugionem proœmio, *Secundariam libri ſui materiam fore*, ait, *traditiones quas in Talmud & Medraſchim i. traditionibus & in gloſſis antiquorum Iudæorum reperit, & tanquam margaritas de quodam quaſi maximo fimario ſuſtulit.* Similia ſenſit & dixit vir Græcè, Hebraïcè, Chaldaïcè & Arabicè doctus, Auguſtinus Iuſtinianus Nebienſis Epiſcopus in ſuis ad Pſalterium Pentaglotton ſcholijs, è myſticis & difficillimis Iudæorum penetralibus expreſſis. Neque verò refert magnopere à quo teſtimonium habeas veritatis, cùm veritas quolibet prolata ore vel calamo, à Spiritu ſancto ſit; nam & prudenter Hebræus ille monebat, שאל בחכמה שאלת השוטים *In ſapientia*, addiſcenda, *quære etiam ſtultorum quæſita.* Quid ſi etiam veritatem proferat aduerſarius veritatis? tunc planè vt cùm maximè veritas triumphabit.

In Apolog. aduerſus Ruf.

Ad Scripturæ porro ſacræ penetranda arcana quanto adjumento ſint illi Hebræorum Doctores, quos מפרשים Commentatores, aut בעלי פשט expeditos, in textu Biblico verſatiſſimos appellare ſolent, res ipſa indicat, hi enim ſacrum textum preſſiùs ſequuntur, dictionum Hebraïcarum notitiæ & ſignificationi eruendæ ſedulam nauant operam, ſingula verba excutiunt, linguæ idiotiſmos explicant, parallelas phraſes adducunt, per illas genuinum ſenſum contextûs eliciunt, ſæpe multa nulli Chriſtianorum obſeruata detegunt, parciùs in nænias & fabulas extrauagantur: vnde vir quidam iſtis in libris doctiſſimè verſatus, aſſerere non dubitat neminem abſque Doctorum Hebræorum ſuppetijs &

traditionibus Scripturam sacram dextrè interpretari posse; hinc nec ipsum S. Hieronymum absque Iudæo Magistro versionem eius aggredi ausum fuisse. Et sanè doctissimus noster Genebrardus, rerum istarum peritiâ vix vlli secundus, in epistola præfixa suo in Canticum Cantic. Commentario (cui trium RR. eiusdem libri explicationes à se latinè redditas adjunxit) de ijsdem sic sentit; *Ne attingam*, inquit, *fructus quos ex eis copiosè percipere debemus, quòd minutias grammaticas & litteræ vim optimè interpretentur, prout Grammaticos, Historicos, Philosophos suæ Gentilitatis, iuris, sapientiæ, Cabbalæ seu traditionum peritissimos decet.*

Hos inter locum & ipsum minimè postremum, Kimhhio nostro nemo iure negauerit, quisquis sic euoluerit scripta eius vt & eruditionem degustarit. Huic patria Hispania, ætas circiter annum Saluatoris, vt refert Genebrardus, 1265. Pater Rabbi Ioseph Kimhhi, Frater Rabbi Mosche Kimhhi celebres Rabbini vterque, sed vtroque adeò celebrior Dauid iste vt vulgaris apud Iudæos de ipso cum allusione nominis parœmia circumferatur, אין קמח בלי קמחי *Non est farina sine molitore*, i. doctrina sine isto doctore. Nec multo minore apud plerosque Christianos famâ celebratus est, vt pote qui eruditissimo suo libro (quem מכלול appellauit, quòd in eo studuerit לכלול complecti omnia ad cognitionem sermonis Hebræi necessaria) viam ad certissimam linguæ sanctæ, proindéque Scripturæ sacræ scientiam aperuerit; quo libro nullum alium bonâ fide hebraïcari appetentibus prodijsse vtiliorem, sine cuiusquam injuria, possis asserere.

Quantùm autem in Biblijs sacris posuerit studij ac diligentiæ, testantur eius in omnes propemodum diuinos libros Commentaria, scripsit enim in Priores & Posteriores, vt distinguunt Hebræi, Prophetas, in Psalmos, in Pentateuchum (quod postremum opus nondum euulgatum esse creditur.) Appellatur quidem à quibusdam מדקדק Grammaticus, non quòd totus in Grammatica, sed quòd accuratior & fidelior in littera; nam quod ad hanc, quòd ad historiam, quòd ad vocum proprietatem, plus ab illo lucis haurias quam à plerisque alijs, etiam Christianis, apud quos pariter audit *Doctissimus Iudæorum.* Neque sic in littera gradum figit, vt non item multa afferat ex reconditis vetustissimorum RR. scriptis aut traditionibus eiusdem rationis cum illis quæ S. Hieronymus sed Iudæis accepisse testatur, quibus fidei Christianæ mysteria &

praxis disciplinæ illustrari possint & confirmari; quale illud meritò laudabis depromptum ex eius Commentario ad cap. 9. Osee Prophetæ ad hæc verba versus noni: *Viuent tritico*, vbi sic refert; ויש מפרשים יחיו דגן שיהיה שנוי טבע בדגן לעתיד בבוא הגואל *Et sunt qui exponunt hæc verba, viuent tritico, quoniam futura est mutatio naturæ in tritico, cùm venerit Redemptor.* Et paulò post addit; וזכרו רזל בשנוי טבע שיהיה לעתיד בחטה *Et meminerunt Magistri nostri F. M. mutationis naturæ quæ futura est aliquando in tritico.*

Atenim stomachum faciunt nugaces fabulæ atque adeò impiæ in Christum Dominum, eiúsque sanctam Ecclesiam blasphemiæ Iudæorum? Non immeritò prorsus; sed diuinum nescis de hac re vaticinium? *Si separaueris*, inquit, *pretiosum à vili, eris quasi os meum.* Ier. 15. 19. Certè si nulla nobis vilia, nulla maculosa, nulla sordentia occursura ad legendum, sed pretiosa omnia, aurea & sublimia præuidisset Deus, frustra pretiosorum à vilibus delectum præcepisset. Nunquid enim reprobandum triticum quia vel cum paleis semper, vel cum zizanijs aliquando propagatum? Nunquid & rejicienda farina quia admixta furfuribus? abjiciamus ergo & melissam quia ex eadem cum aconitis humo surgentem, & rosam quia de spinis natam, & theriacam quia de serpentum carnibus confectam. Quid igitur tot fabellæ, quid tam multa Poëtarum *dulcissimè vanorum*, quod de Homero scribit S. Augustinus, inania lallamenta in Christianorum scholis perstrepunt, vbi familiarius obuium nihil quàm *Iupiter tonans & adulterans*? Sed hæc, inquies, sermonis addiscendi gratiâ permittuntur, & damnatis vilibus excerpuntur vtilia. Rectè respondisti, hoc ipsum & de Iudaïcis libris æstimato, vbi non plures, non inanes, sed vnum & verum Deum reperias; vbi etsi de Deo falsa aliquot figmenta occurrent, at non adulteria: vbi tantumdem eorum quæ ad mores faciant, quantùm & apud illos verborum institores, & quæ ad Dei & scripturarum eius notitiam iuuent longè plura.

Itaque ne super Rabbinorum scriptis nauseam patiare, quoniam ex eis methodum, quâ legi postulent, edíscendi habes facultatem, sic enim docet quidam Rabbi Meyr רימון מצא תוכו אכל קליפתו זרק *qui malogronatum*, inquit, *inuenit, meditullium comedat & corticem abijciat.* Nonne illud idem hîc audis consilium quod vel apud ipsum Augustinum, ita enim præcipit;

Lib. 2. de Doct. Christ. c. 28. *Non propter superstitionem profanorum debemus illorum inuenta fugere, si quid inde vtile ad intelligendas sacras Scripturas rapere poterimus; imò verò quisquis bonus, verúsque est Christianus Domini sui intelligat vbicumque inuenerit veritatem*, &c. Alio etiam in loco: Ibid. l. 3. c. 40. *Si qua fortè vera & fidei nostræ accommoda dixerunt*, Ethnici, *non solùm formidanda non sunt, sed ab eis etiam, tanquam iniustis possessoribus, in vsum nostrum vindicanda*, &c. Ita S. Iohannes Damasc. Lib. 4. de Fide Orthodox. c. 28. *Si autem ab ijs qui foris sunt decerpere aliquid vtile & non aspernabile valuerimus, efficiamur probati Trapezitæ, legitimum & purum aurum coacervantes adulterinum refutemus, sumamus sermones optimos, Deos autem ridiculos*, &c. Atque vt rectè S. Bernardus de verbis ipsius Dæmonis Christum tentantis loquitur, Serm. 97. de Diuers. *Fas est & ab hoste doceri.* Postremò caue libros propter insertas fabulas aspemeris, ne & parabolas, fabularum speciem, quibus vt sapientissimè, ita & vtilissimè diuina scatent eloquia, reprobare ex ipso Dei ore videaris. Porro iste quem tibi profero, Iudæus & fabularum temperatissimus est; & quæ aduersùs Dominum & aduersùs Christum eius scripsit impiè, ab Hebræi codicis, quem ad hoc operis vnum adhibere potui, contextu auulsa, & in paginas transcripta sunt postremas: à quibus item prudens eruditorum consilium secutus, & teneris mentibus auribúsque consulens, ultro abstinui.

Iam verò qui Hebraica hæc, quòd Scripturæ sacræ sensum literalem veluti corticem contineant, contemptim habenda existimant, viderint quo ipsi loco à SS. Ecclesiæ Patribus sint habendi; In Orat. ad Gentes. *Si quis enim*, ait Iustinus Philosophus & Martyr, *obstinatus neget hos Iudæorum libros ad se pertinere, qui vsque hodie in eorum Synagogis asseruantur, dicátque nos inde frustra pietatem discere, audiat ipsam Scripturam, quod hæc doctrina non illorum, sed nostra sit; seruari autem etiamnum apud Iudæos nostram Religionem, Dei erga nos est prouidentiæ*, &c. Et mox, *Vt & lectione appareat nostram esse doctrinam quidquid scripserunt viri doctissimi. Iudæi*, inquit Augustinus, Psalmum 41. iuxta Hebræorum distinctionem, explicans: *Capsarij nostri sunt, studentibus nobis codices portant.* Hieronymus autem docet: Epist. ad Suniam & Fretell. *Sciendum esse quid Hebraica veritas habeat, hoc enim quod 70. Interpretes transtulerunt, propter vetustatem in Ecclesia decantandum esse, & illud ab eruditis sciendum propter notitiam Scripturarum.* Et iterum Augustinus: Lib. 11. *Ego pro*

meo modulo, sequens vestigia Apostolorum quia & ipsi ex vtrisque, id est, ex Hebræis & 70. testimonia prophetica posuerunt, vtraque authoritate vtendum putaui, quoniam vtraque vna & diuina est. Vnde consequitur istos Hebraïcæ rei homines despicaces & pertinaciæ cauterio notatos esse, nec verum Scripturis, quarum codices superciliosè despectant, impendere studium, nec veritatis amorem colere, nec Apostolorum, aut Ecclesiæ Doctorum semitas sectari. Qui frustra malæ causæ præsidium emendicant à iusto Iudice, à Synodo Tridentina, quasi Hebraïcæ veritati abrogauerit autoritatem, cùm ipsa de latinis tantùm editionibus, quæ passim pro cuiusuis lubitu obtrudebantur & circumferebantur edictum pronuncians, vnam Latinam, veterem vulgatam scilicet, alijs omnibus Latinis prætulit, hâc verborum formâ: *Insuper eadem sacrosancta Synodus considerans non parum vtilitatis accedere posse Ecclesiæ Dei, si ex omnibus Latinis editionibus quæ circumferuntur sacrorum librorum, quænam pro authentica habenda sit innotescat, statuit & declarat vt hæc ipsa vetus & vulgata editio, quæ longo tot seculorum vsu in ipsa Ecclesia probata est, in publicis lectionibus disputationibus, prædicationibus & expositionibus pro authentica habeatur, & vt nemo illam reijcere quouis prætextu audeat vel præsumat.* Quanam autem ratione Hebraïcam veritatem abdicaret, ex qua & Græca & Latina cæteræque editiones omnes & prodierunt, & vbi opus est, emendationem accipiunt? *Nam veterum librorum fidem de Hebræis voluminibus examinandam* contestatur Hieronymus, & ad illam linguam, vbi difficultas aliqua occurrit, confugiendum esse, *vnde in aliam translatio facta est* agnoscit Augustinus; & post Consilium Tridentinum de *Hebræis fontibus* vulgatam latinam editionem correxerunt Sixtus V. & Clemens VIII.

de Ciuit. cap. 44.

Sess. 4.

Cui porro non sit ridiculus locutuleius quispiam, qui Græcè nesciens Demosthenis vel Homeri vel Aristotelis sensa & sibi penitiùs patere, & se alijs clariùs aperire posse, quouis Atticè callenti iactitaret! Nec de ijs solum modò libris me credas dicere qui hebraïcè conscripti sunt: quotquot enim fermè Græcos veteris ac noui Testamenti codices habet Ecclesiasticus canon, cum Hebræi homines dictante Numine scripserint illos, vocibus quidem Græcis, sed Hebraïcis idiotismis diuini Spiritus oracula protulerunt, nemini proinde satis ad publicum priuatimque

commodum aperta, qui per linguæ sanctæ ostium intrare præ turgido fastu despexerit. Neglecto enim & non intellecto literali sensu, ad allegorias receptum habeat necesse est hæsitans, ad quemlibet versum cespitans & impingens, quippe, *propria*, vt irridet meritò Hieronymus, *phantasmata veneratus*; & homini omnino similis qui domum suam minimè super petram, sed super arenam ædificauit, futurum ventis ac torrentibus ludibrium: quod inter alios egregriè contigit Manichæis qui literam huius oraculi, *In sole posuit tabernaculum suum*, ignorantes, nimirum ex imperitia linguæ Hebrææ, vt notat Sixtus Senensis, adeo vesanis allegorijs ingeniorum suorum leuitatem, simul & tabernaculum istud intorserunt, vt demum solem in Christum conuerterint. Hinc cùm *omnis scriptura diuinitus inspirata* multis interpretationibus mysticis, pateat vnum prorsus ad confirmanda fidei dogmata literalem sensum adhibendum vbique & semper censuit Ecclesia Catholica, vel hac imprimis methodo peculiarem sibi & intimam Spiritus sancti gubernationem quâ indesinenter regitur, demonstrans.

Lib. 3. Bib. S.

Quisquis igitur ad interiora velaminis properas, si cassam vexationem refugis, necessariam circa velamen ipsum saltem remouendum, operam ne despectes; si palmæ fructum gestis apprehendere, ne stulto impetu in ramos posili, sed ordine ab ipsa natura instituto, ab imo trunco ascende: si regiæ Salomonis superiora mente agitas, de fundamento priùs cogita, præter quod nemo aliud potest ponere, cùm sit à Patre probatum, à Filio consecratum, positum à Spiritu Sancto, ab Apostolis traditum, ab Ecclesia Catholica, ab eius & Sanctissimis Patribus, & filijs genuinis præcipuo semper cum honore habitum & obseruatum; sensum, inquam literalem; cúmque tibi linguæ sanctæ, aut eorum saltem qui hanc apprimè callent, adminiculo comparato. Sicubi verò hâc ope indiget non fictus Scripturæ indagator, in Psalmis potissimùm indigentiam agnoscet istam: & ij cumprimis quibus ex conditionis & professionis, quam amplexi sunt ratione, Psalmorum vsus familiaris esse noscitur diu noctúque: quibus proinde non ingratum fore Kimhhium istum confido, quia certus sum non fore inutilem, qui quidquid de vero Messia, veroque Israële Dei sentiat perperam; nucem certè tibi vbique ferme fractam porrigit, quò nucleum tu (quem

& ille

& ille non infeliciter attingit ſæpe) facilè deguſtes: eóque magis quòd literam ex editionis vulgatæ linea explicat perquam ſæpiſſimè. Cui quidem ego ſic adlaboraſſe me fateor, vt neglecto, vti in eiuſmodi æquum eſt, verborum apparatu, hebræa latinè redderem;&,quod Interpretum lumen Hieronymus ſe feciſſe aſſerit, *Non verba numerarem, ſed ponderarem ſententias*. Dictiones nonnullas idemtidem cum in textus tum in Commentarii verſione, veluti per quaſdam parentheſes inſerui; nempe vt facerem ſuaſit leniùs accurandæ explanationis neceſſitas. Si quod autem vocabulum, ſi qua ſententia occurrat, vbi Interpretis deſideres felicitatem, fciam id non iniquo animo, vti humanæ ſortis, & propriæ conſcius infirmitatis; diligentiam tamen vix iure quiſquam deſiderabit qui norit, quod certum eſt, caliginoſum plerumque eſſe autorum huiuſmodi ſtylum; voces aliquot iis familiares ab idiomatis hebraïci puritate plurimùm peregrinas; vnicum mihi ad manum fuiſſe exemplar, Iſnæ in Germania ante centum annos editum. Equidem vir clariſſimus D. de Marolles, integerrimus in ſummo Tributariæ Iuriſdictionis Conſilio Senator, tam curioſus Librorum Hebraïcorum indagator, quàm lector ſedulus, Explicationes Kimhhi in decem primos Pſalmos, à Paulo Fagio latinitate donatos, mihi beneuolentiſſimè exhibuit; & plura adhuc eiuſdem operis, in Decaplis Ioannis Viccars Angli; ſed & in iſtis non ſunt integræ Kimhhianæ explicationes, & ea ferè tantùm quæ in illis faciliora ſunt: præterea iam primos terniones meos Typothetæ commiſeram.

Noua porro Pſalmorum quam elaboraui traductio ne quem offendat, quaſi tam multas Orthodoxorum, & in iis vulgatam reprehenderim; (abſit à me confidentia tanta.) Id mihi facto opus fuit, vt Commentatoris, Pſalmos quatenus nunc leguntur explicantis, propiùs affectarer veſtigia; quam etiam ob rem & alios Scripturæ textus ab ipſo allegatos ad eum modum quo legerat, interpretatus ſum, & Pſalmorum in numerando diſtinctiones ſecutus. Paucas interdum notulas adhibui, non implendis vtique paginis, ſed vocibus illuſtrandis, Lectorum ſtudiis iuuandis, & leuandis laboribus. Ad extremum quodcumque iſtud eſt operis, Eccleſiæ ſanctæ iudicio ſubiectum eſto; & ab eruditis, modò non zoilis, ſicubi labi contigit,

erigi amabo; erectus gratias habebo; paratus nempe ex Hebræorum consilio לקבל האמת שאיזה שיבא אפילו מאדם פחות à *quocumque homine recipere veritatem, etiam à minimo.*

Declaratio ſermonum tuorum illuminat, & intellectum dat parvulis. Pſal. 119. 130.

REGIORVM LINGVÆ SANCTÆ Professorum de hisce R. D. K. Commentariis & illorum interpretatione iudicium.

DIuinum Psalmorum librum verum ac germanum Scripturæ sacræ compendium, atque adeò pietatis omnis ac eruditionis armamentarium, tam alto ac sublimi sensu, stilóque tam arcano hebraïcè fuisse conscriptum vt vix ac ne vix quidem ab aliis quàm qui hebraïcè periti fuerint ac eruditi percipi possit aut intelligi, nullus nescit nisi fortè qui hebraïcè porsus ignorat ac nescit. Atque hinc est quod ego putem nullas posse rependi gratias satis amplas eruditissimis illis Interpretibus, qui gnauam ac sedulam adhibent operam vt ad Psalmos ritè ac rectè intelligendos iter nobis pateat ac aditus facilis, vtpote qui magnum operæprecium faciunt, & Reipublicæ Christianæ non tam vtile quàm necessarium. Si quis autem in hoc studiorum genere laudem aliquam hactenus meruit, aut gratiarum actiones, is certè fuit Rabbi Dauid Kimhhi Iudæus Hispanus, vir aliàs peruicacissimus, & nomini Christiano plusquàm infensissimus; Nempe, si pauca quædam excipias, vbi de Christo ac eius mysteriis palam & apertè prædicitur, & in quibus de more suorum gentilium, qui, vt habet Apostolus, habent adhuc velamen positum super corda eorum, planè cæcutit ac caligat, adeò doctè ac solidè sensum literalem & historicum singulorum Psalmorum prosequitur & inuestigat, vt inter Hebræos ac Christianos Interpretes Princeps haberi possit facilè & Antesignanus. Vidi ego integrum eius opus ante annos triginta quinque, & quæ nunc dico reuerà deprehendi. Videbunt etiam omnes & deprehendent, qui legent & examinabunt. Legent autem omnes facilè & examinabunt in posterum, quando vir eruditissimus ac Religiosissimus Domnus Ambrosius Ianuier Congregationis Sancti Mauri Monachus Benedictinus, nobis tantum ac tam pretiosum Thesaurum è fodinis Hebraïcis, vbi hactenus nostrorum desidiâ latuit, fœliciter effodit ac eruit. Fauete omnes Scripturæ sacræ peramantes, & quas ei debetis gratias iusto ac generoso animi sensu rependite. Parisiis 9. Calend. Apriles A. R. S. H. 1664.

VALERIANVS DE FLAVIGNY Doctor ac Socius Sorbonicus, Sacrarum Hebraïcarúmque Literarum Professor Regius, & in Regio Franciæ Collegio Professiorum Regiorum Decanus.

RELIGIOSISSIMO VIRO DOMNO AMBROSIO IANVIER, Linguæ ſanctæ ac Hebraïcæ peritiſſimo שלש

IOANNES BANNERET DOCTOR SORBONICVS REGIVS ſacrarum Hebraïcarúmque Literarum Profeſſor ordinarius & Interpres.

PErluſtraui dudum (Vir Religioſiſſimè) eximiam illam tuam quam præ-lo committis, verſionem, tam Pſalmorum Regis inclyti Dauidis & Prophetæ, quàm Commentationum Hebræi Doctoris præſtantiſſimi (quem vocitant רדק) illum in librum præcellentiſſimarum. At cùm placuerit ita tibi, meum vt iudicium de tuis laboribus, & opere non vulgari requireres; libenter quidem, ingenuè verèque dixerim, te non ſolum hoc in opere perinſigni, ſed alios etiam Verbi diuini Interpretes ac Commentatores, hoc in genere, vel eximios quoſque ſuperaſſe, hoc præſertim nomine, quòd non ſpretis vel ſiccatis riuulis, limpidiſſimos Iſraëlis fontes deguſtaueris, & veritatum Catholicarum ſcaturigines detexeris, indicaueris aliis, & relegendas ſignificaueris. Nempe licèt multæ ſint Pſalmorum Dauidis verſiones & Paraphraſes; quis tamen aſſeret fontes illos ita fuiſſe exhauſtos vt omnem illorum ἐνεργείαν expreſſerit Interpretis ſagacitas, χηματισμὸν τῆς συγλωττίας ἑβραικῆς explanando reddiderit, nihilque ſit relictum induſtriæ virorum, quos inter eluces, ſolertiſſimorum? At quis, te præter, publici iuris Latini facere tentauit Commentarios ſingulares Doctoris illius, Hebræos inter excellentiſſimi, quos latino ſermone donare placuit & explicare, & iam iam in lucem emittere ſtudes? Equidem dum nonnulli perquirent, num ſacri textus Biblici, quos enarrare conatur ille רדק conformes ſint Hebraïco Pſalmorum textui, quem præ manibus habes, & cuius vim effugere non valent Iudæi, nec ſinceritatem denegare Mishebræi; nos tuas lucubrationes illas Reipublicæ Literariæ perutiles & iucundas proteſtabimur, in quibus ſingularem tuam in explorandis ſacrarum Hebraïcarúmque Litterarum ſenſibus reconditis induſtriam ſuſpicimus, eloquendi vim & venuſtatem laudamus, & in eruendis vocum ſingularum ſignificatis ſagacitatem ita prædicamus, vt licet Doctorum Hebræorum non curemus vel argutias, vel moremur anfractus & ineptias, nec probemus dogmata, intereſſe maximi facilè iudicemus docto cuilibet Chriſtiano, Iudaïcæ vt doctrinæ ſeriem, diſſerendíque modos & cauillationes, & ſacrum exponendi Textum rationes rimetur & teneat, ſi vel cum illis manum conſerere, Chriſtiana dogmata propugnare, vel ſupremum velit ad ſapientiæ, ſcientiæque perfectæ culmen aliquando peruenire. Igitur, ſi, vt ait præſtantiſſimus ille Hillel Doctor Hebræus, in Patrum Capitulis מרבה תורה מרבה חיים, Item qui קנה שם טוב קנה לעצמו, nec-non qui : קנה לו דברי תורה קנה לו חיי העולם הבא Quis tibi dies de ſuis non optet, qui diuinæ Legis arcana penetraueris, & alijs demonſtraueris? Quis tuum ſummis ad vſque cœlum laudibus non efferat nomen, aut tandem felicitatem non apprecetur & beatitudinem, vtpote qui tam religioſæ pietatis laude, quàm præcellentiſſimæ doctrinæ luminibus refulges, & quaſi ſol refulgebis in perpetuas æternitates? Faxit Deus. Interim bene vale & me ama. Datum Pariſijs, Idibus Maij anno Domini 1666.

RABBI DAVIDIS KIMHHI COMMENTARII IN PSALMOS DAVIDIS REGIS ET PROPHETÆ.

PRÆFATIO.

DIcit Dauid filius Ioſeph fil. Kimhhi Hiſpanus, dixerunt Magiſtri noſtri F. M. Dauidem Iſraëlis Regem compoſuiſſe librum ſuum operâ decem veterum Sapientum; ſunt autem iſti, Adamus omnium hominum primus, Melchiſedech, Abraham, Aſaph, Heman, Idouthoun, Moſes, & tres filij Core, Aſir nempe, Elkana & Abiaſaph. Volo dicere illos decem viros eſſe autores eorum Pſalmorum qui de ipſorum nomine ſunt inſcripti. Dixerunt præterea illum Pſalmum cui hic titulus eſt præfixus, *In die Sabbati*, fuiſſe editum à primo homine Pſal 92. Adamo, quia fuit creatus in veſpera Sabbati, & die Sabbati ſurrexit diluculo & compoſuit Pſalmum Cantici pro die Sabbati. Exiſtimarunt etiam ijdem Magiſtri noſtri F. M. Ethan Eſrahhi-

tem esse Abrahamum patrem nostrum. Asseruerunt item Psalmum cuius initium est, *Dixit Dominus Domino meo*, à Melchisedech fuisse editum. Et cæteri de suo nomine exponuntur. Addúntque ijdem ipsi, sicut Moïses librum Legis in quinque libros diuisit, sic Dauidem Psalmorum volumen in quinque libros esse partitum.

Psal. 100.

Præterea dixerunt hunc librum decem speciebus laudum esse compositum, scilicet triumphi, modulaminis, Cantici, Psalmodiæ seu carminis, odæ, instructionis, laudationis, orationis, benedictionis & gratiarum actionis. Denique asserunt hunc librum Spiritus sancti instinctu fuisse editum; & ea de causa scripserunt eum in Canone Hagiographorum, non verò propheticis libris accensuerunt, quia nimirum eius res non per prophetiam, sed per Spiritum sanctum dictatæ fuerunt. Nos autem paucis verbis hîc explicabimus differentiam quæ est inter Prophetiam & * Spiritum sanctum; est verò ista, scilicet prophetia est verbum adueniens homini qui est sapiens, integer moribus suis, adueniet, inquam, illi prophetia in somnio; aut in tempore quo adueniet ei inter vigilandum, deficere solent omnes vires eius sensitiuæ, & esse solet abstractus ab omnibus vijs seu actibus huius mundi; & aduertit in visione prophetiæ quasi virum loquentem, ac sibi sic aut sic dicentem: aut videt aliquas imagines in ista visione, aut nullam videt imaginem aut speciem, sed tantùm audit vocem loquentem secum.

Afflatus autem Spiritus sancti fit cùm homo perfectus & tranquillus diuinis rebus vacat, liberè & perfectè omnibus suis sensibus vtens, & quorum nullus à proprijs actibus cessat, loquitúrque quidquid loquitur, solito hominum loquendi modo, nihílque insolitum patitur, nisi quod excitat eum Spiritus Altissimi, quo ipsi irradiante, & verba ori eius instillante, verba laudis &

* Per hanc vocem Hebræi intelligunt diuinum quemdam instinctum, suggestum seu afflatum, quem sic describit Rambam 2. p. More cap. 45. Secundus gradus, Prophetiæ, est cùm homo sentit in se rem vel facultatem quampiam exoriri & super se quiescere, quæ eum impellit ad loquendum; itavt loquatur vel de scientijs & artibus, vel Psalmos & Hymnos, vel vtilia & salutaria rectè viuendi præcepta, vel res politicas & ciuiles vel denique diuinas; & quidem inter vigilandum, & in vigore sensuum ordinario. Et hic est de quo dicitur, *Quodloqu per Spirituaturm sanctum*, &c.

ıtiarum actionis Deo ſuo eloquitur, & verba ſubinde correonis & inſtructionis profert; non rarò etiam res futuras præquitur, diuino auxilio potentiam eius rationalem, & omnes ionales virtutes roborante. Atque virtutis iſtius ope hic Pſalorum liber fuit editus, etiamſi Prophetæ dicantur illi qui eom ſunt autores, ut de ipſo Dauide eſt dictum iſto in loco, *d laudandum & gratias agendum iuſſu Dauidis viri Dei*, hoc 2. Paral. 8. im nomine nemo ſolet appellari niſi Propheta. De Iduthum iam vſurpatum eſt illud nomen Propheta, iſto in loco: *Per* 1. Paral. 3. *anus patris eorum Iduthum qui prophetabat ad confitendum & udandum Dominum.* Sic pariter de Heman, *Omnes iſti filij* Ibid. v. 5. *leman videntis*, ſeu Prophetæ, *Regis in verbis Domini.* Ita quoue ibidem dictum eſt: *Et diuiſit Rex & Principes exercitûs* v. 1. *a miniſterium filios Aſaph & Heman & Iduthun, qui prophebant in citharis & Pſalterijs & cymbalis iuſſu Regis.* Nihilominus prophetia eorum fuit facta ſecundùm modum quem exoſuimus. Prophetia enim diſtincta eſt per quoſdam gradus, quorum alij ſunt alijs ſuperiores: & quamuis Daniel viderit viiones & apparitiones inter ſomniandum & vigilandum, eius tamen virtus & ſcientia in his viſionibus non æquauerunt virtutem Eſaïæ, Ezechielis & aliorum Prophetarum; & eapropter liber eius non accenſetur catalogo librorum propheticorum, ſed cum illis libris qui vocantur Hagiographi, ſeu Scripta ſancta, hoc eſt, quæ ſcripta ſunt per Spiritum Sanctum. Hunc autem librum compoſuit Dauid, ſimúlque cum ſuis ſermonibus & ſcriptis coniunxit verba illorum Cantorum quos ſupra memorauimus: inſuper Pſalmos quos ipſe compoſuit, Cantoribus tradidit decantandos, vt Pſalmum, Confitemini Domino quoniam bonus; ſcriptum enim eſt, *Quod tunc poſuerit Dauid in ducem* 1. Paral. 16. *ad confitendum Domino per manum Aſaph & fratrum eius.*

Dicitur etiam alibi, *Præcentori pro Iduthun Pſalmus Dauid.* Pſal. 39. Quia nempe Dauid ipſum edidit, & ipſi Iduthun decantandum dedit. Sunt etiam Pſalmi conſcripti de re quapiam quæ geſta fuerit ab Iſraëlitis cum hoſtibus ipſorum. Sunt quoque qui orationes tantùm & gratiarum actiones continent; non verò memoriam cuiuſquam rei geſtæ. Illi porro Pſalmi quibus hæ voces ab initio præpoſitæ leguntur לדוד *ledauid* Dauidis, ab ipſo Dauide fuerunt compoſiti; ſicut etiam illi in quibus non fit vl-

lius autoris mentio, ab eodem fuerunt editi. Ille tamen titulus לדוד *ledauid* aliquando significat pro, aut de Dauide, vt in istis, *Præcentori Psalmus de Dauide*, לדוד *Exaudiat te Dominus*.
Psal. 20. Et, *De Dauide Psalmus*, *Dixit Dominus Domino meo*. Ita pariter
Psal. 110. scripsit Dauid in libro suo orationem quæ iam scripta fuerat, & traditio erat apud eos; quòd fuerit Moisis Magistri nostri, pax super ipsum, sicut in titulo eius dicitur, Oratio Moïsis. Cecinit etiam, Dauid, res futuras quæ post eius tempora contigerunt.

In suo quoque libro verba fecit de captiuitate Babylonica & de ea quam iam patiuntur Israëlitæ: quamplurimas etiam consolationes eidem inseruit; modulationes etiam, Psalmos & Cantica quorum aliqua fuerunt decantata cum instrumentis musicis, aliqua sine illis. Nec hodie constat apud nos quodnam sit discrimen inter illas voces quæ initiis Psalmorum præfixæ leguntur; dixerúntque Magistri nostri F. M. vocem למנצח significare id quod futurum est aliquando, משכיל operâ Paraphrastæ, Dauidi, seu לדוד Psalmus, quando superuenit in eum Spiritus sanctus, & postea canticum edidit: at voces, Psalmus לדוד *Dauidi*, significare quòd canticum ediderit, & postea manserit super eum Spiritus sanctus. Sed fusiùs adhuc hanc materiam explanabimus ad Psalmum quartum: iam ergo incipiam Psalmorum explicationem, quantùm assequi poterit virtus mea cum
Psal 94. 10. auxilio eius, *Qui docet hominem scientiam.*

LIBER PRIMVS.

PSALMVS PRIMVS.

BEATITVDINES viri illius (ſunt) qui
non ambulauit in conſilio improborum,
& in via peccatorum non ſtetit ; & in
conſeſſu deriſorum non ſedit.
2. Sed in lege Domini voluntas eius,
in lege eius meditabitur die ac nocte.
3. Et erit ſicut arbor plantata iuxta riuos aquarum , quæ
uctum ſuum dabit in tempore ſuo ; & folium eius non de-
iet : & omne quod faciet proſperabitur.
4. Non ſic improbi (erunt) ſed tanquam gluma quam
isjicit ventus.
5. Ideò non reſurgent improbi in iudicio ; neque pec-
atores in cœtu iuſtorum.
6. Quoniam nouit Dominus viam iuſtorum : via au-
em improborum peribit.

COMMENTARIVS.

Psal. I. V. [illegible] Beati viri illius, &c. Dictio אשרי *aschre* semper est plu-
[illegible]: cuius hæc ratio & sensus est, quod non soleant homi-
nes aliquem prædicare beatum ob vnicum bonum quod in illo reperietur, aut
propter vnam felicitatem quæ illi continget; sed ob multa bona quæ in eo
deprehendent, dicent de ipso אשריו *aschrau*, beatitudines eius sunt. In isto
autem Psalmo complectitur Dauid institutionem hominis, quidque ipsum fa-
[illegible] deceat in præsenti vita, & præmium quod iustos, & pœnam quæ impios
manet. Estque hic Psalmus [illegible]gnis admodum, quapropter ab ipso Librum
est auspicatus. Et quidem quod dicit, *Qui non ambulauit in consilio*, enarrat
Psal.34. primò viam malam, vt & in alio loco dicit, *Declina à malo & fac bonum*:
37. Primùm enim omnium addiscit homo viam concupiscentiæ huius vitæ, nem-
Genes. pe edere, bibere & lætari, in quibus etiam adolescit, sicut Scriptura dicit: *Sen-*
8. 21. *sus enim & cogitatio humani cordis in malum prona sunt ab adolescentia sua.*
Cùm itaque homo, eò ætatis & sensus peruenit, vt incipiat ex seipso discer-
nere bonum & malum, vt dicitur communiter: tum etiam admonet eum
Dauid vt recedat à viâ improborum, neque ambulet in consilio eorum. Por-
rò isti הרשעים *hareschaaim*, improbi seu scelerati sunt habendi, qui summo
æstuant desiderio diuitias comparandi, & quorum cordis cupiditas omnis ad
præsens duntaxat sæculum fertur, nec bonum inter & malum dijudicant; sed
prædantur, furantur & interficiunt parandæ pecuniæ causâ, præ irrequieta
cordis sui auiditate: Dictio enim רשע, *reschaa*, anxietatem significat, vt
patet ex hoc loco: *Ipso enim concedente pacem, quis est qui conturbet:* & ex
Iob. 34. illo: *Quocumque se vertebat, turbabat.* Item, *& neque saluabit inquietudo pos-*
1. *sessores suos.* Et, *Ne inquietus sis nimis.* Atque eâ de causâ coniunxit verbum
Sam.14 הלך *halach*, ambulauit, cum רשעים *reschaim*, improbis: Quibus etiam
Eccles. consilium attribuit, eò quòd ipsi sedentes aliis hominibus consulunt vt se au-
8 2. diant, & ostendunt eis per modum consilij, quòd bonum sit corradere & con-
Ibid. gregare diuitias, geniόque indulgere. Vnde & homo sæpe ita seductus errat
in hoc ipso, cum res illa recta ipsi appareat extrinsecus tantùm aspecta, nec
attentè satis quid illam consecuturum sit, considerat. Deinde sequitur: *Et in via*
peccatorum non stetit: quia nimirum homo peccatum committit stans in loco
suo quietus, opere scilicet, sermone & corde. Cæterum vox דרך *derech*, via,
hoc in loco non significat viam quâ pedibus itur, sed conuersationem & oc-
cupationem hominis, eiúsque opera: sicut sumenda est in istis locis: *Et ostendes*
eis viam per quam ambulēt. Et, *Apprehendet iustus viam suam.* Et, *Ne facias vias*
Exod. *tuas.* Et, *Vias meas enunciaui.* Similiter & in aliis locis. Est ergo sensus horum
18. verborum, *non stetit*, non moram fecit, nec cum eis peccatoribus operam &
Iob. 17. Isai. 58. occupationem coniunxit, nec in eorum societate constitit, ne videlicet eo-
Psal.119 rum addisceret opera. Additur, *Et in consessu derisorum non sedit.* Sunt autem
derisores, astuti & docti ad malum, arrogantes, quique mala aduersùs alios
homines loquuntur, & probris ac conuiciis eos aspergunt, reuelantes secreta
aliùs alij. Hoc autem conuenit in homines inertes, otiosos, sedentes in
platearum

plate arum angulis: atque eam ob causam dixit Dauid: *Et in consessu deriso-* Psal.
rum non stetit. Ecce autem in tribus istis verbis omnes omnino hominis situs 1.
& dispositiones continentur; aut enim ambulat, aut stat, aut sedet: cubatio
enim sub sessione comprehenditur; quia etiam cubatio fit vt plurimùm ad
somnum capiendum: adde quòd cùm dormit homo, nec bonum operatur aut
malum. Cùm ergo dicit, *Beatus vir qui non ambulauit, &c.* admonet eum vt
non faciat secundùm opera eorum: & propterea beatum prædicat eum hominem
quî ab eorum viis recedit, sicque ab eorum operibus separatur. Magistri
autem nostri faustæ recordationis, qui locum hunc exposuerunt, ita de illo
disquirunt: Quandoquidem aliquis renuit ambulare, quomodò stetit? & cùm
non steterit, quomodò dici potest sedisse? Sed isti obiectioni sic tibi respondendum
est, quòd si homo aliquis in consilio improborum ambulet, fore tandem
vt stet in viâ peccatorum; atque si in eâ steterit, fore vt sedeat in consessu
derisorum; & si sedeat, sequi tandem inde vt & derideat; si autem derisor
fiat, de eo Scriptura pronuntiat: *Si autem derisor fueris, solus portabis*
malum. Prou. 9.

V. 2. *Sed in lege Domini voluntas eius, &c.*] Hîc vult dicere, si recedit à
via mala, necdum tamen facit bonum, ecce nondum perfecta facit opera
sua, nec ab hominibus prædicabitur beatus, quia dicitur ita alio in loco,
Declina à malo & fac bonum. Huc etiam spectant Magistri nostri, piæ memoriæ,
cùm ita loquuntur: Qui sedet & non facit transgressionem, huic Psal. 34.
merces deputari solet, quasi præceptum adimplesset. Eodem sensu ijdem illud
intelligunt de eo cui occasio peccandi ad manum venit, à qua tamen fuit liberatus,
eò quòd scriptum sit: *Diuerte à malo & fac bonum*, hoc est: Declina
à malo eâ conditione vt facias bonum. Ipse Dauid alibi dicit: *Etiam qui*
non operantur iniquitatem, in viis eius ambulauerunt. Ipsi præterea Magistri Psal. 119
nostri eum qui prauam concupiscentiam refrænat, eodem loco habent ac si
præceptum impleuisset, postea quam peccandi occasio ipsi ad manum venit:
atque hoc ipsum innui à Dauide, cùm suprà dicit: *Etiam qui non operati sunt*
iniquitatem, &c. Vt sensus sit, cùm iniquitatem non fecerint, necesse est vt
ambulent in viis eius, sicque bonis operibus studeant. Idem sentit hîc Dauid:
Beatus vir qui non ambulauit, &c. Quid autem sit ipsi faciendum, subiungit:
Sed in lege Domini voluntas eius. Porro dictio חפץ, *hhefets*, voluntas
seu studium, includit disciplinam & opus ipsum, vt accipitur in isto Isaiæ Isai. 58.
loco: *Non facias voluntatem tuam.* Nec etiam opus rectè fieri solet, nisi adiunctam
habeat doctrinam: *Et in lege eius*: Eadem verba repetit ex more Linguæ
Sanctæ: simili etiam modo bis consequenter repetitur dictio *Noahh,* Gen. 6.
Noahh, in eodem versu; bis etiam repetitur vox Israël in vno versu: quod
& in aliis adhuc locis non rarò contingit. Est enim mos Linguæ Hebraïcæ,
quod elegantiæ causâ fieri dicitur. Cæterùm Magistri nostri, faustæ recordationis,
hunc locum sic edisserunt: Principio quidem, inquiunt, vocatur Lex
Domini, at vbi tandem in ea addiscenda corroboratus est ac profecit, iam Lex
eius facta est, & vocatur nomine ipsius תורתו, *thorathò*, hoc est, Lex illius.
Significatio etiam vocis יהגה, *iehgue*, meditabitur, cordis actionem notat,
quasi diceret, iugi mentis solicitudine considerabit; quâ notatione accipitur

Psal. 1. & infra, *Et meditatio cordis mei in conspectu tuo semper*; iam enim antea meminerat disciplinæ & operis, quare nunc tantùm meminit intentionis cordis, Psal. 19. & cogitationis illius, quæ die noctéque debet esse de Lege & Præceptis Dei, qui propterea mandauit vt de illis Lege & Præceptis, in omni opere quod fit: habeatur ratio, sicut etiam dixerunt Sapientes: [a] Omnia opera tua fiant Deut. 6. propter cælum. Illa porro verba, *Meditabitur die ac nocte*, sic volunt accipi: Studio Legis vacabit diu noctuque. Quòd si dicant aliqui: Quomodò fieri potest, vt quis dies noctésque insumat in Legis meditatione? Quo modo, & quo tempore, opera sua & artes exercere poterit? Sed dicendum est, quòd quisquis obseruat mandatum de applicandis [b] Oratoriis, huic Scriptura tantùm attribuit, ac si dies noctésque diuinæ Legi discendæ impenderet. Imò quidam ex illis Magistris hoc de illo asserunt qui legit lectionem, *Audi*, matutini & vespertini. Sed nos simplicem sensum & literalem prosequimur, secundùm quem si verbum יהגה, *iehgue*, meditabitur, pro discendi studio accipimus; sensus horum verborum, *die ac nocte*, talis erit, ac si diceretur: Omni temporis spatio quo liber erit à negotiis & curis domesticis, lectioni dabit operam, siue id otij nanciscatur per diem siue per noctem.

V. 3. *Et erit sicut arbor plantata*, &c.] Hominem probum assimilat arbori quæ plantata est iuxta riuos aquarum, dicitque de illo homine qui recedit à malo & facit bonum, quòd sit instar arboris plantatæ iuxta fluenta aquarũ, quæ continuo vigore abundat; sic ille semper est sua sorte contentus, siue parum siue multum habeat vnde viuat. Per hæc autem verba, *iuxta riuos aquarum*, eiusmodi aquæ significantur, quarum vnus riuus ex vna parte & alter ex altera parte decurrat; & quæ subter illã diffluant sic vt arbor ipsa perpetuò secus ipsas sit posita, *quæ fructum suum dabit in tempore suo*: arbor enim consita in loco arido, & expectans pluuiam, si aliquando contingat eam non descendere vt arbori necessaria est, illa non dabit fructum suum in tempore suo, sed potiùs impedietur, & ob siccitatem suam tardiùs suum fructum proferet. At verò arbor secus

[a] Hæc sententia reperitur in Capitulis Patrum cap. 2. monetque omnia homini esse agenda propter Deum, seu diuini nominis gloriam; sicut & Apostolus 1. Cor. 10. 13. Existimant aliqui Hebræos inter Dei nomina recitare vocem שמים, *schamaim*, cælum, sed verius esse videtur figuratè pro Rege Regiam nominari. Sic Daniel. 4. Matth. 21. Luc 5. Vocant Deum, cælum eo quòd cæli sunt sedes eius.

[b] Oratoria seu precatoria, Hebr. תפלין *tephillin*, vocantur membranulæ loro coriaceo inclusæ, quas precaturi Iudæi sibi applicant fronti & brachio sinistro. In his autem membranulis descriptæ sunt minutissimis characteribus sententiæ quædam ex Sacra Scriptura desumptæ, vnde in nouo Testamento Matth. 23. dicuntur Phylacteria, q. d. conseruatoria Legis, quòd eius summam complecterentur, &c. An verò ista vsum habuerint authorem, an imperentur Exod. 13. & 17. & Deut. 6. non pauci meritò dubitant. Elias Leuita. in Thesbite.

[c] Lectionem Audi matut. est illud Deuteron. 6. *Audi Israel: Dominus Deus noster, Dominus vnus est*: & duo versus sequentes: quod Iudæi quotidie bis recitant mane & vespere, quasi fidei suæ simbolum. Atque ob illud gloriantur in libro precum suarum se esse gentem quæ nomen Dei vnicum faciat, vel prædicet. Quia nempe abrogatâ Deorum pluralitate, cuius criminis & nos Christianos falsò insimulant, bis de die canunt, Dominus Deus noster Dominus vnus est.

uarum decursus plantata fructum suum dabit in tempore suo, folium- PSAL.
e eius non defluet; nam folia ob nimiam siccitatem solent ex arboribus 1.
cadere: cùm autem illæ ad riuos aquarum extiterint, nequaquam ear um
lia defluunt. Porro istud, *In tempore suo*, refertur ad duo, q asi dicat: Non
fluet eius folium in tempore suo, scilicet tempore quo Sol cum calore suo
odit, quo tempore illius vmbra necessaria est hominibus: tum enim refri-
rium in illa inuenient homines illac iter facientes: & quiescent sub ea,
mpe sub vmbra foliorum, bibentque de aquis quæ sub illa diffluunt, ac de
ictu eius comedent. Solent enim hyemali & pluuio tempore ex plerisque
boribus decidere folia; hîc singulari quadam virtute fit, vt etiam in hyeme
on decidant folia eius; quod etiam idem contingere solet in quibusdam
boribus, ob innatam quam habent humiditatem. Et quemadmodum Eze- Ezech.
iel Propheta loquitur de quadam arbore, cuius folium non marcescet, 6.
que deficiet fructus eius, sed in mensibus suis maturescet; eritque fru-
us eius in cibum, & folium eius in medicinam. Ita est de homine bono,
ia nempe mundus ab eo disciplinam accipiet, hoc est, discent ab illo ho-
ines legem, eius institutionem, & bona eius opera. *Et folium eius non
fluet*; quia nimirum in vmbra viarum eius bonarum sperabant. Cæterùm
agistri nostri, faustæ recordationis, verba illa, *in tempore suo*, censent ex-
icanda de illo qui factus ad docendum idoneus, tum solùm docet, cùm
scendi tempus attigerit, nec id munus ante præstitutum tempus vsurpat:
uod vbi contigerit, sese à docendo non subducit. Vnde, *in tempore suo*,
unc habet sensum: Cùm tempus est discendi, discit; cùm verò tempus est
perandi, tunc operatur. Illud præterea, *& folium eius non defluet*, inter-
etantur idem Magistri de sermonibus piorum hominum etiam minus
riis, quos obseruatu dignos iudicarunt: quo voluerunt significare, bono-
m colloquia, quamuis de rebus huius sæculi, eiusmodi esse, vt homo
illis addiscere queat, vel quod ad mores informandos spectet, vel quod
mutuam inter homines conuersationem pertineat. *Et omne quod faciet,
osperabitur*: hoc est, si vacauerit diuinæ Legi, fortunatæ erunt eius diuitiæ.
it autem totus hic versus ita exponendus, vt sit bona precatio & pollici-
tio bonæ mercedis, hoc sensu: Si homo declinet à via mala, & faciat bo-
um, remunerationem eius fore, vt fiat similis arbori plantatæ iuxta de-
ursus aquarum. Cæterùm sapiens Rabbi Abraham filius † Esræ, faustæ
emoriæ, hæc verba, *quæ fructum suum dabit in tempore suo*, interpretatur
anima sapiente, quæ tunc erit plena Dei cognitione, ad cognoscendum
reatorem suum: & quòd opera eius in æternum duratura sint; quòd etiam
sa in mundum superiorem, seu vitam æternam demigratura sit, quum
corpore suo separata fuerit: non secus ac fructus arboris, qui postquam
aturus factus est, ab illa decerpitur, quia non ampliùs ea opus habet, eo
uòd solùm propter fructum arbor existat. Illa etiam verba, *& folium eius
on defluet*, exponit idem de bona viri probi memoria, iuxta illud Sapientis:

† Doctissimus Interpres iste dicitur filius Hezræ, quòd genus suum ad Hezram refer-
et: aliàs patrem habuit Méir.

Psal. 1. Prouer. 10. *Memoria iusti erit in benedictione.* Illud autem, *Et omne quod faciet,* &c. exponit de substantia, liberis, & gloria viri iusti.

V. 4. *Non sic improbi.* Cùm his peccatores etiam ac derisores simul complectitur, quos omnes dicit non esse viro probo similes, eò quod nulla ab illis ad alios homines vtilitas deriuetur, quin potiùs damnum eis inferant: & omnis illorum motus ad malum dirigatur, non secus ac gluma: dictio enim מוץ, *mots*, significat minutissimam paleam, seu quisquilias, ex quibus homines nullam prorsus vtilitatem capiunt; sed quæ à ventis huc illuc ocyùs citiùs disjiciuntur, suâque agitatione damnum inferunt: lædendo enim diuerberant faciem & oculos hominum vltrò citròque migrantium: vel certè dispergit illas ventus in domos & hortos, quod sine damno non contingit. Verùm, secundùm postremam expositionem quâ præcedentem versum explicuimus, ita vt in eo significetur præmium & retributio quæ iustos manet, expositio huius versus talis erit, vt nempe significentur perituri tandem impij æquè subitò ac palea, quam hinc inde venti turbo dispellit.

V. 5. *Ideo non resurgent improbi,* &c.] Propterea improbi, qui ambulant in via mala, quamdiu degunt in hoc sæculo non resurgent in iudicio, vult dicere in die iudicij; hoc est, in die mortis non erit eis resurrectio. Quod etiam de peccatoribus dicendum est: & idem item de derisoribus est iudicium, quibus non erit resurrectio in cœtu iustorum: quia iustis in morte erit resurrectio, at improbis non erit resurrectio †: sed peribit illorum anima simul cum corpore eorum in die mortis. Dicit verò in cœtu iustorum; cùm enim iustus moritur, anima eius voluptate perfruitur cum animabus iustorum in gloria Dei, quæ est in supremo sæculo.

V. 6. *Quoniam nouit Dominus viam iustorum.*] Hic versus est expositio præcedentis; quia enim dixerat, *in cœtu iustorum*, neque explicuerat quisnam sit status congregationis iustorum post mortem, hoc idcirco iam declarat dum dicit, *quoniam nouit*, &c. Quorum verborum sensus est: Agnoscit illos, & curam illorum habet vt eis benefaciat. Quo sensu dicitur & illud:
Psal. 144. *Quid est homo quòd agnoscis eum?* Item, *Quem nosset Deus facie ad faciem.*
Deut. 34. Necnon illud, *Quoniam cognoui dolores eius*, &c. Et, *Agnouisti in angustiis animam meam.* Et, *Ego noui te in deserto.* Hac etiam ratione dicitur,
Exod. 3. *Et non erat qui cognosceret me.* Item, *Sit benedictus qui agnouit te.* Vult ergo
Psal. 31. dicere Dauid, quòd Deus superexaltandus congreget ad se animas iusto-
Os. 13. rum, quódque eas agnoscat, & singularem earum rationem habeat, vt eas
Psal. 142. bonis omnibus cumulet & satiet bonitate sua, notitia sua & prouidentia.
Ruth. 2. Quod quidem ingentissimum est bonum, & remuneratio quàm optima,
1. Sam. 25. sicut his verbis exprimitur: *Erit anima Domini mei ligata quasi in fasciculo viuentium apud Dominum Deum tuum. Via autem impiorum peribit.* Cùm enim moriuntur, non est eis resurrectio, vt jam dixit superiùs: *Non resurgent improbi in iudicio,* sed peribunt animæ illorum, & ibunt in perditio-

† Ex istis verbis colligi posse videtur Kimhhium sentire cum aliis Semi-Saducæis Iudæis non futuram prorsus malorum resurrectionem, licet alibi, vt etiam mox in fine Psalmi contrarium sentire videatur.

: vt etiam dicitur ab Abigail: *Porro inimicorum tuorum anima rotabitur si in impetu & circulo fundæ*, &c.

PSALMVS SECVNDVS.

QVare cum fremitu concurrerunt gentes, & populi meditati sunt inania?

2. Statuerunt sese Reges terræ, & Principes consultarunt simul aduersùs Dominum, & aduersùs Christum eius.

3. Dirumpamus vincula eorum, & projiciamus à nobis funes eorum.

4. Qui habitat in cœlis, irridebit: Dominus subsannabit eos.

5. Tunc loquetur ad eos in ira sua, & in furore suo conturbabit eos.

6. Et ego inunxi Regem meum super Sion montem sanctum meum.

7. Narrabo super decretum: Dominus dixit ad me, Filius meus es tu ego hodie genui te.

8. Postula à me, & dabo tibi Gentes hereditatem tuam: & possessionem tuam terminos terræ.

9. Conteres eas in virga ferrea: & tanquam vas figuli confringes eas.

10. Et nunc Reges intelligite: erudimini qui iudicatis terram.

11. Seruite Domino in timore, & exultate ei cum tremore.

12. Osculamini filium, nequando irascatur, & pereatis de via: cùm exarserit in breui ira eius, beati omnes qui confidunt in eo.

COMMENTARIVS.

V. 1. *QVare cum fremitu concurrerunt*, &c.] Psalmus iste ordine est secundus; sic enim ipsum inuenimus in omnibus libris correctioribus, quòd nempe sit caput Psalmorum, & in eorum supputatione scribunt eum secundum. Cæterùm, quidam è Magistris nostris dixerunt Psalmum primum *Beatus vir*, & hunc *Quare*, &c. vnum esse Psalmum. Dicunt insuper Dauidem, omnem materiam quæ illi cordi maximè fuit, incepisse per hanc vocem אשרי *asthre*, Beatus, & eam quoque conclusisse per illam eamdem.

Sic hanc Psalmorum partem inchoauit per dictionem *Beatus*, & illam per hæc verba finiuit, *Beati omnes qui confidunt in eo.* Porrò ratio cur Psalmi hoc & illo ordine simul sint coniuncti, non constat nobis: qua scilicet de causa, ea dispositione quâ nunc extant, compositi fuerint: nec enim secundùm ordinem rerum gestarum sunt dispositi: quod vel patet ex Psalmo tertio, qui est de negotio Absalomi: multi tamen post illum alij sunt, quorum argumenta sunt de rebus quæ multo tempore ante factam Absalonii contigerunt. Hoc etiam patet ex fine huius libri, vbi ponitur Psalmus centesimus quadragesimus primus, qui continet orationem Dauidis cùm latitaret in spelunca: quæ certè res temporibus Saülis accidit. Quapropter non possumus certò definire Psalmos eo ordine fuisse dispositos, quo res ipsæ contigerunt. Hunc verò Psalmum edidit Dauid & cecinit in principio regni sui, nempe quando contra ipsum congregatæ sunt Gentes, iuxta illud quod dicitur: *Et audierunt Philisthæi quòd vnxissent Dauid in Regem super Israël, & ascenderunt omnes Philisthæi vt quærerent Dauid.* Atque inde est quòd dicat. *Quare cum fremitu concurrerunt Gentes.* Omnes enim Philistæi simul ascenderant: vox etiam רגשו, *rageschou*, congregationem & multam cum fremitu turbam designat: sic infra dicitur, *Absconde me à tumultuoso concursu*
Psal 64. *operantium iniquitatem.* Hinc etiam paraphrasis Chaldaïca horum verborum Ezechielis, 32. 12. *Cessare faciam turbam Ægypti,* sic habet, & dissipabo strepitum Ægypti. *Meditati sunt inane.* Cùm enim ad bellum proficiscerentur Philistæi, superbè loquebantur, eò quòd in aliis bellis quæ cum Saüle gesserant, Israëlitas deuicissent, ipséque Saül cum filiis suis interemptus fuisset, populusque magnâ plagâ percussus: & à morte Saülis ad illud vsque tempus non fuerat Rex alius in Israël, ideóque dicit omnia illorum verba esse vanissima.

V. 2. *Statuerunt sese Reges terræ.*] Omnes enim Philistæorum Principes vnanimi consensu & pari consilio ad bellum Dauidi inferendum conspirauerant. *e* Illos autem vocat Reges & Principes, tametsi in nullo loco videamus eos aliter vocari quàm Satrapas Philistæorum: sed quia præ superbia seipsos Reges reputabant; etsi verè non essent: vel etiam fortè sic eos appellat, eò quòd alij Gentium vicinarum Reges cum ipsis copias suas coniunxissent. *Consultarunt simul*, omnes ipsi in vnum coïerant consilium. Porrò consilium hic significatur per vocem יסוד *iesod*, fundamentum, quia nimirum consilium, id est operi, quod fundamentum est ædificio. *Aduersùs Dominum & aduersùs Christum eius.* Sciebant etenim quòd ex præcepto Dei regnaret Dauid, & eum à Samuele Propheta Domini fuisse inunctum in Regem.

V. 3. *Dirumpamus vincula eorum.* Hæc dicebant Philistæi. Dirumpamus vincula Israëlitarum, & colligationes quibus conspirarunt simul, & vnanimiter consenserant vt Dauidem constituant Regem. Iam enim septem efflu-

e Cùm ipse Kimhhi circa finem Psalmi fateatur ipsum ab antiquis Hebræis de Rege Messia fuisse explicatum, si suum ipse Dominum agnouisset, verba hæc in eum iuxta exactissimam significationem conuenire percepisset: figuratè solùm in Dauidem & minùs propriè, vt ipsi Apostoli Iudæis asserunt Actor. 4. 7.

xerant

xerant anni, necdum pari consensu simul conuenerant omnes Tribus Israël vt eum crearent Regem: nunc autem cùm omnes conspirassent ad illius electionem, dixerunt Philistæi *Dirumpamus vincula eorum*, *& proiiciamus à nobis funes ipsorum*. Eandemrem dicit, sed vocabulis diuersis: sic enim est mos linguæ sanctæ: dictiones verò מוסרות, *moseroth*, & עבות, *aauoth*, significant fortissimos funes, quibus figuratè denotatur forte consilium, fixúsque consensus. PSAL. 2.

V. 4. *Qui habitat in cœlis irridebit.* Quoniam superiùs dixerat eos conuenisse contra Dominum, vt irritum facere niterentur verbum eius, iam subiungit quòd ipse in cœlis habitet, vnde verba illorum audiet, eósque deridebit ac subsannabit. Quòd verò derisionem ac subsannationem Deo benedicto attribuat Dauid, hoc fit per metaphoram & anthropopathiam: solet enim homo illum deridere & subsannare quem despicit, & nihili prorsus faciendum existimat. Eodem adhuc modo loquitur de Deo infrà: *Tu autem, Domine, deridebis eos, subsannabis omnes Gentes.* Et alio in loco, *Dominus autem irridet eum: quoniam prospicit, quod venit dies eius.* Nec emphasi caret illud quod dixit *Qui habitat in cœlis*, idem enim est ac si diceret, qui permanes, quemadmodum exprimitur alibi *Tu autem, Domine, in æternum permanebis.* Quo sensu debet sumi dictio ישיבה, *ieschiua*, sessio, vel habitatio, quoties in Scripturâ Deo benedicto attribuitur, veluti in isto loco, *qui in altis habitat*, &c. Idcircò autem dixit in cœlis, quia ipsi stabiles sunt & in æternum duraturi, non enim singularia eorum cessationi obnoxia sunt, vt contingit in terrenis. Psal. 59. Psal. 37. Psal. 102. Psal. 112.

V. 5. *Tunc loquetur ad eos.* Cùm nempe audiet vanos illorum sermones & superbiam, loquetur ad eos in ira sua, & in furore suo conturbabit eos. Porrò verba ipsius ad illos, non aliud sunt quàm ira eius & furor quibus contra eos puniendos vtetur. Quidam tamen vocem ידבר, *iedabber*, exponunt, perdet, vt desumat eam significationem à nomine דבר, *deuer*, quod pestem significat, vt in illo loco, *Et pestis valde grauis*: quo etiam sensu verbum hoc sumitur alibi: *Et interfecit omnem stirpem Regiam.* vnde & illud quod sequitur, אלימו, *elemo*, explicant quasi esset à nomine אילים, *elim*, fortes eorum, quo modo sumitur etiam hoc loco, *Et fortes terræ tollet.* Sed prior explicatio sensui conformior est. Exod. 9. 2. Paral. 22. Ezech. 17.

V. 6. *Et ego inunxi.* Quomodò, inquit, cogitant ipsi regnum è domo Dauidis auellere, cum ego constituerim eum Regem & inunxerim. Cæterùm dictio, נסכתי, *nasachti*, denotat principatum, & magnam dignitatem, vt apud Iosue: *Et Principes Sehon.* & apud Danielem, sed & Deos eorum cum Principibus eorum. *Regem meum*, idem est ac si diceret; Regem qui meus est, quoniam feci ego vt regnaret: secundùm illud quod dicitur apud Samuelem, quia prouidi mihi regem in filiis eius, vbi dictio, *mihi*, idem significat ac si diceret, qui colat me: & hunc sensum habent hîc verba ista, *Regem meum.* Eadem verò contrarium habent alio in loco, vbi nimirùm Dauid de Deo loquens dicit: *Deus autem Rex meus est ab antiquo*, vbi *Rex meus*, idem est ac qui regnat super me: sic enim sæpe seruiles literæ pronominum affixorum, similem sensum efficiunt, vt patet in istis locis: *Aufer à me plagam tuam.* Et, *E regione plagæ meæ steterunt.* Iosue 13. Dan. 11. 1. Sam. 16. Psal. 74. Psal. 39. Psal. 38.

Psal. Ita etiam, *Et lætificabo eos in domo orationis meæ.* Et, *Audiui orationem*
2. *tuam.* Et multa his similia occurrunt, quemadmodum explicuimus in libro
a *Miclol*, in eâ parte in quâ agitur de Grammaticâ. Dicit porro, super Sion
Esai. 56. montem sanctum meum, eò quòd capta non fuerit Arx Sion, donec venit Dauid ad illam subiiciendam; & eam ob causam, ipsa Sion & Ierusalem, dicta est ciuitas Dauid. Quæ postquam capta fuisset, tum demum Philistæi congregati sunt, vt pugnarent contra illum.

V. 7. *Narrabo super decretum.* Hæc sunt verba Dauidis, dicentis, ponam in statutum & consuetudinem, hanc narrationem. Quænam verò est ista narratio? Hæc nimirùm, quia *Dominus dixit ad me, filius meus es tu.* Ab ipso enim mihi regnum obuenit, & ea propter, nullus est homo qui de illo iure contendere possit, quoniam Deus suscepit me in filium: sicut dixit Samueli,
1. Sam. *Quia prouidi mihi Regem inter filios eius*: ac si diceret, Rex iste, meus est, &
16. filius meus, & seruus meus qui mihi obtemperat: omnis enim qui ita mihi obedit, vt Deo seruiat, vocabitur filius eius, sicut filius qui patri obtemperat, & illi seruire paratus est. Quo etiam sensu dictum est illud: *Filij estis*
Deut. 14 *Domini Dei vestri.* Item & illud, *Ego ero illi in patrem, & ipse erit mihi in fi-*
2. Sam. 7. *lium.* Et, filij Dei viuentis. *Ego hodiè genui te*, dies quo in regem vnctus fuit,
Os. 10. ipse est quo Deus eum suscepit in filium, vt suprà dictum fuit, *Prouidi mihi in regem.* Dicit etiam *hodie genui te*, quia eo ipso die Spiritus Domini cœ-
1. Sam. pit esse in Dauide, sicut scriptum est, *Et irruit Spiritus Domini in Dauid, ab*
10. *illo die & deinceps*: Ab eo namque die & deinceps Cantica & Psalmos composuit, afflatu Spiritus sancti, qui in ipso fuerat factus, & à Deo in ipsum delapsus. Ita etiam Spiritus fortitudinis ipsi collatus est ab ipso tempore &
Deut. 32 deinceps. Pari modo loquitur Scriptura, dum dicit, *Deum qui te genuit oblitus es.* Hoc est, qui educauit te, & dedit sapientiam in corde tuo & intellectum, illo die quo stabas in monte Sina. Et sic dicitur ibidem, *Nonne ipse est pater tuus qui possedit te?* Si enim diceret tantum hæc, genuit te, possedit te, de formatione omnibus communi, non magis spectarent Israëlitas, quàm cæteros homines. Nonne aduertis etiam, quid ibidem adhuc dicatur, nempe; hæccine redditis Deo? ac si diceret, hæne est retributio quam ipsi rependitis pro tot quibus vos cumulauit beneficiis? Nonne ipse est pater tuus & possessor tuus? Et dicit, Deum qui tè genuit oblitus es, & non recordaris formatoris tui: quemadmodum dixerat, ipse est pater tuus; quasi diceret, ipse fuit vobis quasi pater, & quasi parturiens, hoc est quasi mater.

V. 8. *Postula à me.* Hoc est, & ipse Deus dixit mihi, postula à me, & dabo Gentes hereditatem tuam, iuxta illud quod illi per Prophetam dixit: *Et inter-*
2. Sam. 7. *feci omnes inimicos tuos a facie tua, fecique tibi nomen grande, iuxta nomen ma-*
2. Sam. *gnorum qui sunt in terra.* Additque paulò post, *Et fuerunt Idumæi serui Dauid.*
8. Item, *Facti sunt Syri serui Dauid.* Et alio in loco, *Egressumque est nomen Dauid in omnes terras, & dedit pauorem eius super omnes Gentes.* Et hoc est, quod
1. Paral. 14. verbis istis exprimit, *Et dabo Gentes hereditatem tuam, & possessionem tuam ter-*

a Est liber huius Auctoris in quo studuit complecti omnia ad linguæ Sanctæ cognitionem necessaria. Vide Præfat.

minos terræ, hoc eſt, extremitates terræ: dictiones enim אפס, *Ephes*, & קץ, Psal.
Kets, vicinitatem habent in ſignificatione. 2.

V. 9. *Conteres eas.* Sic, inquit Dauid. mihi dixit Deus de omnibus Gen-
tibus quæ contra me inſurgent, dixit, inquit, mihi, *Conteres eas in virgâ fer-
reâ, & tanquam vas figuli confringes eas.* Porrò dictio, תרעם, *throem*, idem
ſignificat, ac תשברם, *tiſchberem*, conteres eas. Quo in ſignificatu, accipitur
etiam apud Ieremiam, *Nunquid ferrum conteret ferrum*? Item apud Iob: *Con-* Ierem.
teret fortes. Vox תנפצם, *thenapetſem*, eam denotat confractionem quæ 15.
cum diſperſione fiat: cùm enim vas fictile confringitur, fragmenta eius diſper- Iob. 34.
guntur: quo ſenſu dicitur in libro Iudicum, *Et confringes lagenas*: qui verò te-
ſtaceum vas effingit, figulus appellatur.

V. 10. *Et nunc Reges intelligite.* Hæc Dauid ad illos Reges dirigit, qui con-
uenerant ad bellum ipſi inferendum: intelligite & ſcitote, ô Reges, in veſtrâ
poteſtate non eſſe ſitum, Dei opus irritum facere. Ipſe enim præcepit de me
vt eſſem Rex: quomodo igitur contra Deum auſi eſtis inire conſilium? In-
telligite igitur & ſeriò conſiderate vos nullo modo poſſe Diuinum opus im-
pedire. Erudimini, hoc eſt, ſi hucuſque ſtulti fuiſtis, & malè cogitaſtis, facite
iam vt ſapiatis & ſuſcipite diſciplinam, neque ita inſoleſcatis.

V. 11. *Seruite Domino in timore.* Velitis id quod ipſe vult, & ſeruite illi in
timore, vt vobis ab ipſo timeatis, & ſcitote quoniam apud illum eſt potentia
& fortitudo, & non apud vos, qui contra me veniſtis cum tam ingentibus co-
piis. *Et exultate*, ne iraſcamini propter regnum meum, ſed gaudete potiùs &
exultate, quia hæc eſt Dei voluntas, & à facie eius contremiſcite.

V. 12. *Oſculamini filium.* Vox נשקו, *naſchecou*, eandem hoc loco ſignifi-
cationem habet, ac in iſto, vbi dicitur, *Et oſculatus eſt omnes fratres ſuos.* Di- Geneſ.
ctio etiam בר, *bar*, idem valet hîc, ac בן, *ben*, filius, vt accipitur in illo 45.
prouerbiorum loco; quid, fili mi, quid, inquam fili vteri mei. Vel deducitur Prou. 31.
eius ſignificatio à nomine, בר, *bar*, quod purum ſignificat, vt accipitur infrà,
Vtique bonus eſt Deus Iſraël, his qui puro ſunt corde. Porrò ſi accipiatur in ſi-
gnificatione filij, ſenſus erit, oſculamini filium illum, quem Deus ipſe ſuum Pſal. 72.
appellauit filium, vt ſuprà dicitur, Filius meus es tu. Ratio autem dicti hu-
jus Oſculamini, deſumenda eſt à conſuetudine quâ ſeruus heri ſui manum
deoſculari ſolet. Si verò ſignificatio vocis בר, *bar*, à puritate ſumatur, is erit
ſenſus: quid mihi & vobis eſt? ſum etenim mundo corde, nec vlla eſt in me
erga vos iniquitas, propter quam ad præliandum contra me conueniatis: ſed
me potiùs oſculari deberetis, ac profiteri quòd ego ex Diuino mandato Rex
fuerim conſtitutus. Non malè etiam dictio בר, *bar*, exponi poteſt, vt ſigni-
ficet electum, ſicut accipitur in illo loco, *eligite vobis virum.* Qua etiam ratio- 1. Sam.
ne dicitur de Saule, quòd ſit electus Domini. *Nequando iraſcatur.* Niſi quan- 17.
tòcyus conuertamini à viis veſtris malis, Deus contra vos iraſcetur, & peri- 2. Sam.
bitis de viâ. *Cùm exarſerit in breui ira eius*, hoc eſt, quia propemodùm exar- 21.
deſcet ira eius, contra vos, ſi adhuc perſeueretis in nequitiis veſtris: quaſi di-
ceret, niſi quamprimùm conuerſi fueritis. Illud verò *pereatis de via*, acci- Pſal. 1. 6.
pi debet vt illud ſupra, *& via improborum peribit*: vnde conſtat, & viam
alicuius perire, & aliquos perire propter viam ſuam, quæ perit, idem eſſe.

Psal. 2. Similis modus loquendi apud Isaiam occurrit, *Et eritis velut quercus marcescens foliis suis*, hoc est, cuius folia marcescunt, vnde & ipsa quercus marcescens appellatur: quâ etiam ratione & illud dicitur, *venit Eliacim, & Sobna, scissi vestibus*: nam eorum tantùm vestes scissæ erant, non verò ipsi; dicuntur tamen scissi propter vestes quæ erant discissæ. Hoc etiam modo sumi debet illud apud Ieremiam, *rasi barbâ*; & his similia. Porro addit, *Beati omnes qui confidunt in eo*: sicut ego hodie beatus sum, quia in eo sum confisus & eius ope seruatus sum, vos autem perituri estis: quòd si & vos in eo spem vestram collocetis, dicetur quoque de vobis, quod beati sitis. Sunt porro qui hunc Psalmum exponant de [f] Gog & Magog, & de Messia, hoc est de Rege Messia, & sic ipsum interpretati sunt Magistri nostri piæ memoriæ. Et si hac ratione exponatur hic Psalmus, sensus eius erit dilucidus: sed verò videtur similius Dauidem hunc Psalmum de seipso composuisse sicut nos explicuimus.

Esai. 1. 30.
2. Reg. 18. 37.
Ierem. 41. 4.

[f] Varias de Gog & Magog cum Christianorum tum Hebræorum sententias recensendi non est hic locus: ipse sanè Kimhhi ad caput 38. & 39. Ezechiel existimat Gog esse nomen Regis, & Magog regionis, in qua ipse regnet, quique Ierosolyma sit oppugnaturus, & à Messiâ Rege interficiendus, &c.

PSALMVS TERTIVS.

Psalmus Dauid, cùm fugeret à facie Absalom filij sui.

1. DOmine quàm multiplicati sunt qui affligunt me: multi insurgunt aduersùm me:
2. Multi dicunt de anima mea: non est salus ipsi in Deo eius.
3. Tu autem Domine clypeus es circa me: gloria mea & erigens caput meum.
4. Voce meâ ad Dominum clamaui: & exaudiuit me de monte sancto suo.
5. Ego accubui & dormiui: euigilaui, quia Dominus sustentat me.
6. Non timebo decem millia populi, qui circumquaque posuerunt aduersùm me (castra.)
7. Exurge Domine, saluum me fac, Deus meus, quoniam tu percussisti omnes hostes meos (in) maxilla: dentes peccatorum contriuisti.
8. Domini est salus: & super populum tuum benedictio tua.

COMMENTARIVS.

PSalmus Dauidis cùm fugeret, &c. Magiſtri noſtri piæ memoriæ, differentes ſuper hunc Pſalmum, eum editum fuiſſe à Dauide opinati ſunt, cùm fugiens aſcenderet per cliuum oliuarum, eò quòd ſcriptum ſit apud Samuelem, ***Dauid autem aſcendebat per cliuum oliuarum ſcandens & flens.*** At ſi- 2. Sam.
quidem fleret, quomodo Pſalmum edidit? Si Pſalmum edidit, quare tum 15. 30.
fleuiſſe dicitur? Sed reſpondendum, quòd cum dixiſſet ei Propheta, *Ecce ego* 2. Sam.
ſuſcitabo malum aduersùm te de domo tua, tum cogitauit apud ſe Dauid, hoc 12. 11.
fortè euenturum per aliquem è ſeruis ſuis, aut per alienigenam, aut alium è domeſticis ſuis, qui ſui non eſſet miſerturus. At vbi cognouit hoc per filium ſuum eſſe futurum, miſericordiam ſibi ab illo ſperandam cogitauit, & tum quidem Pſalmum dictauit. Illi ipſi prætereà dixerunt: ſic apud ſe cogitabat Dauid, Iacob Pater noſter fugit, ſicut dicitur, *Et fugit Iacob.* Moyſes etiam Oſe. 13.
fugit, ſicut de illo dictum eſt, *Et fugit Moyſes*, &c. Fugio ego ſicut & ipſi: Exod. 2.
exiſtimaueram me certa morte afficiendum fore, nunc verò cùm exulem, hoc 15.
exilio meam iniquitatem expiandam eſſe confido. Dicebat autem, *Memor fui* Pſal. 119
iudiciorum tuorum à ſeculo Domine, & me conſolatus ſum: hoc eſt, memor fui 52.
Priſcorum, & aduerti ita mecum eſſe actum ſicut cum ipſis actum fuerat, vnde non parum conſolationis accepi, noui enim mihi ob fugam condonandum eſſe peccatum meum: hoc vbi dixiſſet, mox hunc Pſalmum eſt exorſus. Iam quod ſpectat ad literalem & ſimplicem ſenſum, ſciendum eſt, has ſcriptiones quæ dicuntur Pſalmi, non fuiſſe ſic denominatas eo tempore quo primùm ſunt editæ, ſed tum demum cùm cœperunt in templo aut publicè decantari. Huius generis ſunt multi Pſalmi, vt is cuius titulus eſt, *Cum veniſſet Doëg* Pſal. 52.
Idumæus, & annuntiaſſet Sauli, &c. ſic & ille, cui hic titulus præfigitur, *Cùm ve-* Pſal. 54.
niſſent Ziphæi, &c.

Item ille; ***Et cuſtodierunt domum vt illum interficerent.*** Quod etiam dici Pſal. 59.
debet de Pſalmis qui editi fuerunt de captiuitate & de vaſtatione Ieroſolymorum, qualis eſt Pſalmus Aſaph, cuius initium eſt, *Deus venerunt Gentes*, &c. Pſal. 79.
Sic etiam omnes illi qui compoſiti fuerunt de Dauide, eo tempore quo ipſe 1.
conſtitutus erat in periculo, tuncque eos edidit: at vbi liberatus eſt ab omnibus periculis, tum verè hi omnes fuere Pſalmi & Hymni decantati in laudem Dei benedicti, & in gratiarum actiones: qui etiam de captiuitate ſunt editi, tum verò in Pſalmos redacti ſunt poſtquam ab exilio Iudæi reuerſi ſunt. Fieri etiam poteſt vt Pſalmus hic ideo cum præcedente coniunctus ſit, quod ſicut Philiſtæi contra Dauidem arma mouerant vt illum à regni poſſeſſione deturbarent, ita & Abſalom filius eius machinatus eſt regnum eripere de manu patris ſui & illum neci tradere: ipſe tamen omnibus deuictis hoſtibus in tranquilla regni ſui poſſeſſione permanſit. Porro Magiſtri noſtri piæ memoriæ qui Pſalmum ſecundum expoſuerunt de Gog & Magog, ſic loquuntur de iſta horum duorum coniunctione; ideò, inquiunt ea Pſalmorum pars in qua de Abſalomi conſpiratione agitur, coniuncta eſt cum ea in qua ſit mentio de Gog & Magog, vt ſi quiſquam homo interroget te dicens, num extat

seruus aliquis, qui rebellis sit in dominum suum, respondeas illi, est-ne filius qui sit rebellis in patrem suum? qui si dixerit imò est; dicas illi vicissim, etiam hoc est.

Psal. 3.

V. 1. *Domine quàm multiplicati sunt qui affligunt me,*] quoniam & ipse filius meus mihi in hostem conuersus est. Amasa etiam filius sororis ipsius, Absalomi partes sequebatur; insuper & multi ex Israë quorum corda propendebant in Absalomum, & hæc est ratio cur repetat vocem *Multi*, dicens, *Multi insurgunt aduersùm me.* Et hi omnes contra me insurgunt & communi consilio deliberant de bello contra me gerendo. Imò etiam Semei filius Gera eò insolentiæ & impudentiæ deuenerat, vt Dauidem conuitiis & lapidibus impeteret.

V. 2. *Multi dicunt de anima mea.*] לנפשי, *lenaphshi* enim significat super anima mea: quo etiam modo sumitur litera, ל *lamed*, in isto loco, *De*, לי, li, *de me, frater meus est.* Sic & in illo, *Et interrogauerunt eum, viri loci illius* לאשתו, leischto, *de, super vxore suâ.* Et ita in aliis similibus locis.

Gen. 20
Gen. 26.

Sensus autem iste est, quòd multi ex sapientissimis Israël vt Achitophel & alij qui existimabant eam illi pœnam contigisse propter peccatum cum Betsabee commissum (quod quidem verum erat) iidem ipsi arbitrarentur nunquam regnum in Dauidis potestatem restituendum, ideòque partes Absalomi secuti in ipsum rebellauerant, affirmabantque illum nullam in futuro sæculo partem habiturum: & hæc ratio est cur dixerit, *de anima mea.* Quòd verò vtatur voce ישועתה, *ieschonaata*, dum dicit, *non est salus ipsi*, cum duplici nota generis feminini, seu additâ literâ ה, *tau*, sensus est, non est salus illi futura in hoc sæculo, quia non euadet manus Absalomi; nec etiam in futuro sæculo, idcirco vtitur voce ישועתה, *ieschonaata*, quasi diceret salus & salus: omnis enim geminatio vim habet ad rei auxesim indicandam.

Psal. 63. Ita etiam dictio עזרתה, *ezratha*, significat multum adiutorium; & sic quoque in vocibus תבואתה, *theuoata*, נפלאתה, *niphlata*, quemadmodum scripsimus in ea parte libri Miclol in quâ agitur de Grammatica. In [h] Deras autem, illa verba, *multi dicunt*, sic exponuntur, qui multi aut magni sunt in lege vt fuit Doëg qui erat [i] Pater domus iudicij, vt de ipso scriptum

1. Sam. 21. 7. est, *Et nomen eius Doëg Idumæus potentissimus pastorum Saulis:* sic etiam Achitophel, Consiliarius Dauidis; de quo scriptum est: *Consilium autem Achitophel,*

[g] Vide Præfation. de opere isto.

[h] Vox ista Derasch, aliâs, Midrasch, nomen est libri, quo allegoricæ Conciones seu Homiliæ, inquisitiones, & expositiones Scripturæ continentur, non secundùm simplicem & literalem sensum, sed liberæ & vagæ seu mysticæ.

[i] Domus iudicii, Hebræi istâ voce significant Curiam, Consistorium, & metonymicè Iudices qui causas dirimebant, & Senatores seu Magistratus quorum consilio resp. administratur. Pater autem domus Iudicii seu Synedrii magni & Senatus; vocabatur is qui secundus erat à capite Synedrii, qui נשיא *nasi*, princeps appellabatur, ad cuius dexteram sedebat pater domus iudicii, qui & משנה, *mischne*, secundarius est appellatus. Videsis Burctorf. in Abbreuiat. in אבד, *abd.*

quod dabat in diebus illis, erat quasi si quis consuleret Dominum: quid tandem isti dicebant? fieri-ne potest vt homo qui abegit ouiculam, occidit pastorem, & effecit vt Israël gladio caderet salutem consequatur? *Non est illi salus in Deo sela.* Plerique Interpretum hanc vocem סלה, *sela*, idem significare volunt ac לעולם, *leoolam*, hoc est, in sæculum, & eam sic exponit Ionathan Chaldæus, in oratione Abacuk, scilicet לעלמים, *leoolamin*, in sæcula. 2. Sam. 16. 23. Abac. 3.

In hac quoque significatione solet accipi hæc dictio in fine precum nostrarum. Sapiens autem Rabbi Abraham filius Esræ illam exponit per vocem אמת, *emet*, hoc est, verè. Ego verò non existimo vocem esse significatiuam, sed esse tantùm notam eleuandæ vocis, & deriuari à verbo סלל, *salal*, quod eleuare significat, vt in illo loco, *Aggerate, aggerate semitam*: hoc est eo in loco vbi dictio illa inuenitur & legitur, fieri debuit vocis eleuatio in Psalmo. Cuius rei probatio est, quòd non inueniatur hæc dictio nisi in hoc libro, & in oratione Abacuk, quæ & ipsa carmine edita est, sicut etiam ibidem legitur scriptum: *Victorem in Psalmis meis.* Esai. 62. Abac. 3.

V. 3. *Tu autem Domine clypeus es circa me.* Hæc dicit Dauid contra illorum verba qui dicebant nullam ei spem superesse salutis, nec in præsenti sæculo, nec in futuro consequendæ: ipsi quidem, inquit, ita de me cogitabant, ac dictitabant, tu autem aliter mecum ages quàm ipsi cogitant, eris etenim scutum circa me vt me liberes in hoc sæculo, & clypeus circa me in futuro sæculo. *Gloria mea*, per gloriam, intelligitur anima, vt in istis locis, *Et exultauit gloria mea*, Et, *Psallet tibi gloria mea.* Prætereà vox clypeus, quæ semel exprimitur, est pro duabus, hoc sensu, eris scutum circa me, & scutum gloriæ meæ, hoc est animæ: vel sensus esse potest, vt gloria opponatur ignominiæ quam est passus dum fugeret. *Et exaltans caput meum*, ne rubore perfundar, neue concidat facies mea coram inimicis meis, sed erecto & eleuato capite incedam: cùm enim eripueris me à periculo mortis, agnoscent & videbunt te mihi condonasse peccatum meum per hanc pœnam quam mihi inflixisti. Psal. 16. Psal. 30.

V. 4. *Voce meâ ad Dominum clamaui*: Quoniam in angustia positus te inuocabo. *Et exaudiuit me.* Præteritum tempus hîc vsurpat pro futuro, ac si diceret & exaudiet me; & multa huic similia passim occurrunt: potest etiam simpliciter per præteritum exponi, quia summâ cum fiduciâ hanc à Deo liberationem exspectabat: vel Spiritus sanctus illum, vt ita loqueretur, afflauit: quod rectius esse dicendum videtur. Iam enim supra diximus Psalmos omnes Spiritus sancti afflatu fuisse compositos: hoc autem vt plurimùm in Prophetia contingit vt res per præteritum tempus loco futuri enuncientur: res enim ita se habet, ac si iam peracta esset: sicut de Spiritus sancti instinctu, in præfatione dictum est. *De monte sanctitatis suæ*: hæc verba possumus explicare de monte Moria, etsi necdum erat tum cultui sacro dicatus: sed fortassis traditio erat apud illos ibi aliquando domum Sanctuarij seu Templum fore ædificandum: ac propterea Dauid fugiens ascendit per cliuum oliuarum indeque Deum adorauit, quoniam ex illo cliuo facile potest quis locum istum aspicere. Vel per montem sanctum intelligit montem Sion in quo erat Arca. Vel denique cùm dicit, de monte sancto suo, idem est ac si diceret de Cœlis; quo sensu dicitur alibi, *quis habitabit in monte sancto tuo?* 2. Sam. 15.

Psal. 3. V. 5. *Ego accubui & dormiui.* Ego magna cum securitate in lecto meo
jacui, & pacatè dormiui, sicut solet qui nihil penitus expauescit. *Euigilaui.*
Tranquillus non verò perturbatus, vt solet tum esse is qui præ angustia som-
Psal. 15. 1. no correptus est, qui dum expergiscitur animo est perturbato; quoniam
scilicet dum adhuc dormit, mala videt somnia, secundùm ea quæ apud se præ
formidine recogitat: quare verò tantam ego in te fiduciam habeo? quia cer-
tò cognoui fore vt Dominus sustentet me; sic enim per somnium vidi. Por-
ro in Deras illa verba sic explicantur, Ego accubui sine Prophetia, & dormiui
absque Spiritu sancto, euigilaui autem per Chusai Arachitem, quia Deus susten-
tauit me per Nathan Prophetam. Huius allegoricæ explicationis is est sensus
quòd namque Spiritus sanctus recessisset à Dauide propter angustiam & me-
tum quibus affectus fuerat: *l* Spiritus enim sanctus non habitat nisi super ho-
minem alacrem. At postquam vidit Chusai Arachitem gaudio affectus fuit,
siquidem nouit quòd ipse dissipaturus esset consilium Achitophelis: & vbi
euigilauit Spiritus sanctus habitauit super eum, & dixit, *Dominus sustentabit*
2. Sam. 12. 13. *me per Nathan Prophetam*, quia nimirum dixerat ipsi, etiam Dominus transtu-
lit peccatum tuum.

V. 6. *Non timebo decem millia populi.* Totus enim Israël erat cum Absa-
lomo præter eos qui Ierosolymis cum Dauide remanserant, quique cum ipso
vrbe egressi sunt, & præter alios qui postea ad eum conuenerunt. *Qui posue-
runt aduersum me*, hoc est, qui disposuerunt aciem suam aduersum me. Vel di-
ctio שתו, *schatou*, debet exponi per vocem נלחמו, *nilhhamou*, pugnaue-
Esai. 22. runt, quo sensu vsurpatur apud Esaiam *Bellando bellauerunt in porta.*

V. 7. *Exurge Domine, saluum me fac.* Vox קומה, *quouma*, accentum ha-
bet in vltima syllaba; ita etiam quoties in hoc libro reperitur, præterquam in
Psal. 38. loco isto וקומה, *vequouma, & exurge in auxilium meum*, vbi accentum habet
in penultima. *Quoniam tu percussisti.* Iam multoties saluasti me, & hostes
meos percussisti, sic & modò facturus es. Vel refertur hoc ad præsens bellum,
& sensum habebit vt illud quod supra explicuimus, *Et exaudiuit me de monte
sancto suo*, pro exaudiet in futuro. Quod verò sequitur, לחי, *lehhi*, eundem
habet sensum ac si esset בלחי, *ballehhi*, in maxilla; per quod significatur igno-
miniosa percussio; vt etiam per illa verba, *dentes peccatorum contriuisti*: quæ
de his sunt dicta, qui sese Dauidem ipsum discerpturos esse iactitauerunt: hoc
loquendi modo vtitur etiam Iob his verbis, *Conterebam molares iniqui.*
Iob. 29. 17. V. 8. *Domini est salus.* Et postquam saluum me feceris laudabo te & di-
cam, *Domini est salus*, nec alterius beneficio quisquam saluari potest. *Et super
populum tuum benedictio tua*, ne scilicet populus tuus cadat in hoc bello.

l Inde est illud Magistrorum effatum, Prophetia non habitat neque inter tristitiam neque inter pigritiam. Ita Iacobo Patriarchæ toto luctus sui tempore nulla, inquiunt, Prophetia oblata fuit; sic de aliis etiam Prophetis: Videsis Rabbi Mosen in More parte 2. cap. 36.

PSALMVS

PSALMVS QVARTVS.

Præcentori in pulſationibus muſicis, Pſalmus Dauid.

1. CVm inuocauero exaudi me Deus iuſtitiæ meæ in angu-ſtia dilataſti mihi : miſerere mei & audi orationem meam.

2. Filij virorum vſquequo gloria mea ignominiæ (erit) diligetis vanitatem & quæretis mendacium ?

3. Et ſcitote quòd ſegregauit Dominus ſanctum ſibi : Dominus exaudiet me cùm clamauero ad eum.

4. Contremiſcite & ne peccetis; dicite in corde veſtro, in cubilibus veſtris, & tacete.

5. Sacrificate ſacrificia iuſtitiæ & ſperate in Domino.

6. Multi dicunt quis oſtendet nobis bonum ? eleua ſuper nos lumen vultus tui Domine.

7. Dediſti lætiam in corde meo, à tempore quo frumentum & muſtum eorum multiplicata ſunt.

8. In pace ſimul accubabo & dormiam : quoniam tu, Domine, ſolus ſecurè facies me habitare.

COMMENTARIVS.

P*Ræcentori in pulſationibus muſicis.* Arbitrantur Magiſtri noſtri fauſtæ recordationis hunc Pſalmum editum eſſe triplici ſpecie laudationis, nempe iſtis ניגון, *nigon*, מזמור *mizmor*, & נצוח *nithouhh*, hoc eſt, Pſalmo muſicâ modulatione & victoriâ. Et vox quidem מנצח *menathealhh* illum denotare videtur, qui erat præpoſitus ſuper cantores ; & per eiuſmodi præpoſitos. Pſalmi etiam videntur eſſe dictati, à quibus dabantur eis qui illos muſicis inſtrumentis modulabantur & decantabant. Nec alicubi reperies, cantori aut pulſanti inſtrumenta ; ſed præcentori : ſic etiam in oratione Abacub legitur ; *Præcentori in melodiis meis.* Et alio in loco, *Ex his erant, vt præeſſent miniſterio domus Domini* : Item, *In citharis ſuper octaua ad præſidendum*, לנצח *lanetſeahh*. Ex his 1. Paral. 23.
autem præcentoribus, alius erat præpoſitus inſtrumento quod vocatur בנגינות Ibid. c. 15.
neginoth, alius inſtrumento quod vocatur שמינית *ſcheminit*, hoc eſt, octaua. Nam adhibitis inſtrumentis muſicis decantata fuerunt cantica, modulationes & laudationes, vnumquodque ſecundùm ſuam melodiam quæ tum nota erat

PSAL. 4. apud illos : m erat enim notitia Musices ars magna, quæ etiam animam sapientiæ seu rationalem excitat : vnde & inter artes alias externas recensetur & connumeratur. Cæterùm instrumenta musica, quibus Diuinæ laudes in templo concinebantur, hæc erant nablia, citharæ, cymbala, cornua & tubæ : fueruntque instrumenta illa diuisa secundùm varias melodias, seu pulsationes musicas quæ apud antiquos notæ & in vsu erant. Quædam autem ex illis ap-
1. Paral. pellabatur עלמות *aalmonth*, vt illo in loco scribitur : *In nablijs cantabant su-*
15. 20. *per* עלמות, *aalamonth* : scriptum etiam est : *Canticum super* עלמות *aalamoth.* Alia vocatur נגינות *neghinoth* & ad illam hic Psalmus decantatus est. Alia משכיל *Maschil.* Alia מכתם *Mictam.* Alia שגיון *Schigaion.* Alia נחילות *Nehiloth.* Alia שגיונות *Schegionoth.* Alia גיתית *Githith.* Ex ipsis etiam instrumentis musicis est quod vocetur עשור *aaschor*, aliud עוגב *ongau*, aliud מינים *minim* appellatum fuit. Et horum quodlibet, suum tonum seu melodiam distinctam habuit ; vt notum est apud artis musicæ peritos. Et reperimus scri-
1. Paral. ptum de aliquo dicente : *Et quatuor millia laudantium Deum in musicis instru-*
23. 6. *mentis quæ ego feci ad laudes decantandas* : sed ignotum est nobis vtrum illi qui musica instrumenta pulsabant manibus, etiam ore suo psalmum decantarent ; an verò simul essent qui ore psallerent & è regione illorum starent alii qui ipsa instrumenta pulsarent. In alio enim loco scriptum reperimus: *Et Leuitæ cum instru-*
2. Paral. *mentis Cantici quæ fecit Dauid Rex Domino quoniam in æternum misericordiam*
7. *eius, hymnos Dauid canentes. Porro Sacerdotes canebant tubis ante eos.* Et in alio
Ibid. c. loco rursus scriptum est : *Vniuersus cœtus adorabat cantans canticum & concre-*
29. *pans tubis.* Cùm tamen tubæ fuerint tantùm in manibus Sacerdotum, sicut
Num. scriptum est : *Porro filij Aaron Sacerdotes, clangent tubis.* Cætera verò musica
10. instrumenta fuerunt in manibus Leuitarum, vt scriptum est : *Steteruntque Leuitæ habentes organa Dauid, & Sacerdotes tenebant tubas.*

V. 1. *Cùm inuocauero exaudi me Deus iustitiæ meæ.* Certum esse videtur, hunc quoque Psalmum fuisse compositum à Dauide cùm fugeret Absalomum, ac eum dixisse, *cùm inuocauero exaudi me Deus iustitiæ meæ*, tu enim optimè nosti iustitiam stare à me ; iniquitatem verò & iniuriam esse apud illos qui sese mihi opponunt, tu autem Iudex es super nos. Vox enim ista אלהים *elohim*,
Psal. 58. semper Deum Iudicem significat sicut explicamus infra, ad illa verba, *vtique*
12. *est Deus iudicans in terra* : sic etiam appellantur homines אלהים *elohim*, Iudi-
Exod. ces, vt, *Ad Iudices perueniet causa vtriusque.* Et, *adducet illum Dominus eius*
29. *ad* אלהים *elohim Iudices. In tribulatione dilatasti mihi*, pro dilatabis mihi, vt
Ibid 22. supra explicuimus, quoniam in prophetia præteritum pro futuro vsurpatur, quia res ita se habet ac si iam peracto esset : ita hoc loco Spiritus Sanctus illustrauit linguam vatis ac dixit, *dilatasti mihi.*

V. 2. *Filij virorum vsquequo?* hoc dixit aduersus Magnates Israël, qui par-
Psal. 49. tes Absalomi sequebantur ; quo etiam modo loquitur infra : *Etiam filij hominum, etiam filij virorum*, vbi per filios hominum vulgus intelligitur, per filios
1. Sam. 26. autem virorum, proceres : sic & aliis in locis vt, *Nunquid vir tu es?* Et, *Quis*

m Non solùm enim sonora melodia valet animos concitatos tranquillare, sed etiam torpentes excitare, & rebus magnis, vt Propheliæ &c. præparare, vt videre est, 1. sam. 10. 5. & 16. 17. & lib. 2. Reg. cap. 3. 15.

verò similis tui Gedeon filii Ioas viri Israëlitæ. Vsquequo gloria mea ignominia e-rit? gloria mea idem est ac anima mea vt superiori Psalmo. *Multi dicunt animæ meæ.* Vel illud, gloria mea hoc modo potest exponi, Ego sum Rex, vos autem ignominiâ me afficitis, & è meo regno aufugere compellitis. *Et diligetis vanitatem*, hoc est, rem illam quæ feliciter non succedet: nempe regnum Absalomi: & hoc est quod appellat mendacium; illud scilicet cuius non est firma duratio: quo in sensu dicitur alibi, *Cuius aquæ non mentientur* seu deficient. PSAL. 4. Iudi. 7. Isai. 58.

V. 3. *Et scitote quod segregauit Dominus sanctum sibi.* Verbum הפלה *hipha*, idem hîc significat ac הפריש *hiphrisch* & הבדיל *hindil*, & hic sumitur illo in loco, *Et separauit Dominus inter pecora Israel*, &c. Et hic est sensus segregauit me sibi Dominus ex toto Israël vt essem Rex: quâ etiam significatione dicitur, *Et separauit Dominus tribum Leui*: quare verò ita egit? nempe quoniam nouit me esse sanctum. Porro sanctus seu pius ille esse dicitur, qui proximis suis benefacit antequam id præstare debeat ex iure debito: at Dauid antequam teneretur ita egit cum plurimis hominibus à quibus patiebatur iniuriam, quibus tamen ipse bona conferebat quemadmodum cum Saule ipsum egisse comperimus; quod Saul ipsemet palam confitetur, *Bonum, inquit, operatus es erga me ego autem malum duntaxat tibi rependi.* Ecce Deus ipse, inquit, me sibi segregauit & regnum mihi concessit; quomodo igitur vos cogitatis mihi illud auferre & alium constituere Regem? quamuis enim me modò in angustia positum cernitis, at cognoscetis quòd Deus me exaudiet cùm clamauero ad ipsum & me ab ista calamitate liberabit. Exod. 9. Deuter. 10. 8. 1. Sam. 24. 18.

V. 4. *Contremiscite*, &c. verbum רגז *ragaz*, idem hîc significat quod פחד *pahad* tremuit vt sumitur isto in loco, *In morem parturientium contremiscant & dolore teneantur.* Pauete igitur, inquit, à Deo si me non timetis, pauete & contremiscite à Deo, & ne vltra peccetis me persequentes & aduersum me rebellantes. *Dicite in corde vestro in cubilibus vestris.* Homo enim in cubili suo iacens animum habet magis liberum à curis huius sæculi, atque tunc illius intentio & mentis cogitatio pura est; dicit ergo Dauid illis, *Cogitate in corde vestro, & silete.* Sic etiam alibi cordis cogitatio, appellatur locutio, vt, *Et dicens in corde suo*, &c. Quòd verò dicit, & silete, hunc habet sensum, tacete & cessate à vestra rebellione contra me: vox enim דממה *demama*, significat quidem silentium seu cessationem sermonis & vocis, vt in his locis, *Tacebant ad consilium meum*, Et, *Silentio ipso audiebant vocem*: aliquando verò significat etiam silentium seu cessationem operis & motus, vt, *Statuit procellam in silentium, & siluerunt fluctus eius.* Deuter. 2. Esai. 46. Iob. 26. Ibidem. Psal. 107.

Item, *Viscera mea efferbuerunt neque conticuerunt* Et, *siluit sol.* Nec-non illud, *Silete donec venerimus ad vos*; & multa his similia. Atque in ista significatione dicitur hîc, *Et silete*, ac si diceret Dauid, desistite ab operibus vestris. n Porro Doctor iustitiæ Magister noster Moses filius Maiemon, sic expo- Iob. 30. Iof. 10. 1. Sam. 14.

n Celeberrimum hunc Rabb. vocant etiam passim Hebræi, lumen captiuitatis, ac de ipso illud iactitant: A Mose, nempe Propheta, ad Mosen, istum Ægyptium, non surrexit sicut Moses iste: celebratur etiam à Christianis, & quod habetur hîc eius elogium, sic videtur laudando exponere August. Iustinianus in sua ad Stephanum Porcherium præfatione his verbis: Percipies porro illum, R. Mosen, quæ sunt Religionis Religiosè, quæ sunt Philosophica Philosophicè, quæ sunt Talmudica Talmudicè, ac demum quæ sunt diuina diuinè tractare.

Psal. 1 nit hunc versum vt in eo præcipiatur celeberrimis Sapientibus, vt agnoscant
4. veritatem in corde suo, & Dei laudem, ne forte in aliquem incidant sermo-
—— nis errorem: sed hæc explicatio sensui huius Psalmi minime conuenit.

V. 5. *Sacrificate Sacrificia iustitiæ.* Quandoquidem malè egistis expiatione indigetis, sacrificate ergo Sacrificia iustitiæ Domino, itaut verè conuertamini,
Prou. 15. & non secundùm Sacrificia improborum de quibus dictum est, *Victimæ impio-*
8. *rum abominatio est*; nempe quia post Sacrificia sua ad malitiam suam reuertuntur, ac propterea dicit, *Sacrificate Sacrificia iustitiæ & sperate in Domino*, non verò in fortitudine vestra eò quòd sitis quam plurimi, sed in solo Deo confidite. Cæterùm verbum בטח batahh, cum voce אל el ad, construitur æquè
Prou. 7. ac cum dictione על aal super, vt patet ex his locis, *Confide in Deo in toto cor-*
Ierem. *de tuo*. Et, *Ne fiduciam ponatis vobis in verbis istis mendacibus.*
9. V. 6. *Multi dicunt quis*, &c. Loquitur de his quos vocauit supra filios virorum, & de quibus etiam dixerat illud, *Multi dicunt de anima mea.* Illi, inquit, exoptant & dicunt de sua rebellione, quis ostendet nobis bonum, nempe vt faustè succedat Absalomi rebellio, & moriatur Dauid & regnet filius eius: & malum quod iam patior gratum illis est eóque delectantur ac maius esse vellent. Tu autem Domine, *Eleua super nos lumen vultus tui*, non secundùm cogitationes illorum. Dictio autem נסה *nesa*, scribitur cum litera samech pro sin, & cum ה *he*, loco א *aleph*, ac si diceretur נשא *nesa*; & cohærenter exponi potest ad illud quod supra dixit, *Et sperate in Domino*: dixerat enim multi sunt quorum animus & cogitatio non aliò spectant quàm ad bonum huius sæculi, illudque studiosè desiderant ac dicunt quis ostendet nobis bonum? Ego verò & populus meus, hoc est illi qui mecum sunt dicimus, *Eleua super nos lumen vultus tui Domine*, totum enim desiderium nostrum eò contendit vt fruamur lumine vultus tui in futuro sæculo.

V. 7. *Dedisti letitiam in corde meo*, Illi quidem malum pro bono mihi rependunt; ego enim semper gaudio affectus fui in corde meo quoties illis bene fuit quod verbis istis significatur, *A tempore, quo, frumentum & vinum eorum multiplicata sunt*, ipsi è contra de malis meis lætantur. Porro illud *Dedisti letitiam*, &c. a sensum habet eundem ac illa Sapientum sententia: Illi qui venit vt emundet se cœlitus confertur auxilium. Isque homo rectam agendi rationem obseruat qui de bonis proximi sui gaudet, & quicumque per bonam istam viam incedit à Deo adiuuatur, & in negotiis dirigitur: atque id significant illa verba: *Dedisti letitiam in corde meo.*

V. 8. *In pace simul accubabo & dormiam.* Ego sanè hactenus optaui & adhuc cupio fœlicitatem eorum, licet ipsi palam exoptent mihi mala, vt vnà ego & ipsi in pace viuamus; atque tunc cubabo & securè dormiam, tum enim nihil erit quod somni mei tranquillitatem perturbet postquam ad me ipsi redierint. *Quoniam tu Domine solus.* Quoniam ego confido te meum desiderium impleturum, & effecturum vt securè cum illis habitem. Illa verè dictio, *solus*, hunc habet sensum, tu Domine solus hoc efficies & in te solo est fiducia mea non in alio.

a Adagij huius Hebraici iste est sensus, qui virtuti studet, eius conatibus Deus præstò est, & eos promouet.

Psal. 5.

PSALMVS QVINTVS.

Præcentori ſuper Nehhilot , Pſalmus Dauid.

VErba mea auribus percipe Domine ; intellige meditatio-
nem meam.
2. Intende voci clamoris mei , Rex meus & Deus meus : quo-
iam ad te oro.
3. Domine mane exaudies vocem meam ; manè diſponam tibi
ɔræcem) & ſpeculabor te.
4. Quoniam non Deus volens iniquitatem tu (es :) neque habi-
ıbit tecum malignus.
5. Neque conſiſtent inſani ante oculos tuos : odiſti omnes qui
perantur iniquitatem.
6. Perdes loquentes mendacium : virum ſanguinum & dolo-
ım abominabitur Dominus.
7. Ego autem in multitudine miſericordiæ tuæ introibo in do-
ıum tuam : adorabo ad Templum ſanctum tuum in timore tuo.
8. Domine deduc me in iuſtitia tua propter inimicos meos: di-
ge in conſpectu meo viam tuam.
9. Quoniam non eſt in ore eorum rectum ; intimum eorum
rauitates : ſepulchrum patens eſt guttur eorum , liugua ſua
landiuntur.
10. Delinquere fac eos Deus ; decidant à conſiliis ſuis : propter
ıultitudinem impietatum eorum propelle eos , quoniam rebella-
erunt in te.
11. Et lætabuntur omnes qui ſperant in te , in æternum lauda-
ınt & obteges eos : & exultabunt in te qui diligunt nomen tuum.
12. Quoniam tu benedices iuſto, Domine: vt ſcuto bona volun-
ıte coronabis eum.

COMMENTARIVS.

P*Ræcentori ſuper Nehhilot.* Superiùs iam explicuimus ſignificatum vocis huius נחילות *Nehhilot* , vt & aliorum inſtrumentorum muſices in Pſalmo præcedenti. Et Magiſter quidem noſter Hſai piæ memoriæ vocis prædictæ

Psal. 5. significationem deducit à vocabulo נחיל *nehil*, quod apud Magiſtros noſtros examen apum ſignificat; ac ſi vellet dicere ſonum iſtius inſtrumenti ſimilem eſſe ſuſurro apum. Eſt etiam iſte Pſalmus compoſitus de Dauide, nempe quia multi erant ex Iſraëlitis qui ipſum odio proſequebantur: hinc dicunt Magiſtri noſtri P. M. Dauidem hunc Pſalmum edidiſſe aduerſùs Doëgum & Achitophelem hoſtes ſuos.

V. 1. *Verba mea auribus percipe.* Illud auribus excipe quod ore proferam, & intellige quod in corde meo meditabor: hinc eſt quòd verbum בינה *bina* intellige coniungit cum voce meditationem meam. Et verbum האזינה *haazina auſculta*, iungit cum dictione אמרי *amarai* verba mea. Vox autem illa הגיגי *haguigui*, qua vtitur, eſt à themate הגה *haga*, cum geminatione ſecundæ literæ radicalis; quod etiam contingit in dictione חזיז *hhaziz*, fulgetrum

Iob. 28. quæ occurrit in illo loco, *Fulgetro tonitruum*. à themate חזה *haza*.

V. 2. *Intende voci clamoris mei*, hoc eſt, præbe mihi aurem tuam vt ſit at-

Prou. 20. tenta. Hoc enim verbum eſt tranſitiuum, vt & in iſto loco, *Vt adhibeas ſapientiæ aures tuas*: ſic etiam, *Præparas cor eorum & facis vt audiat auris tua*;

Pſal. 10. hoc porro verbum הקשיב *higſchiu* conſtruitur aliquando cum præpoſitionibus ל *le*, & cum אל *el* & cum ב *be*, interdum verò ponitur abſolutè ſine vlla con-

Ierem. 8. & 23. ſtructionis nota, vt, *Attendi & auſcultaui*, & *quis attendit verbo eius? Rex meus.* Quoniam tu Rex es ſuper me propterea ego ad te clamo ſicuti clamant ſubditi ad Regem ſuum. *Et Deus ſeu Iudex meus*, tu qui Iudex meus es, & cuius eſt vindicare me ab iis qui mala mihi inferunt. *Quoniam ad te oro*, Et non ad alium ſeruatorem cùm nullus ſit præter te alius.

V. 3. *Domine manè exaudies vocem meam.* Quoniam ſcilicet tempus matutinum orationi eſt accommodum antequam homo varijs huius mundi negotijs occupetur. *Mane diſponam tibi*, precem meam: *Et ſpeculabor*, & expectabo à te, vt dones mihi quæ petiui & enixè precatus ſum à te.

V. 4. *Quoniam non Deus volens iniquitatem tu es*: Quare verò ſpeculabor te? nempe quia certò cognoui improbos tibi non placere, ſi ita ſit hoſtes mei tibi non placebunt, ſunt enim homines iniqui; ego autem aſpiciam ad te, ſperans fore vt me ſerues ab eis quoniam tu me diligis non verò illos. *Neque habitabit tecum malignus*, dictio יגרך *iegureca*, eſt pro יגור עמך *iagour immeca* morabitur tecum: ſic apud Iob dicitur, *A pueritia* גדלני *gedalani, creuit (cum) me*, *pro* גדל עמי *gadal immi, creuit mecum ſicut cum patre.* Et multa his ſimilia reperire eſt.

Malignus, hoc eſt homo malus: vel dictio רע *raa*, ſignificat improbitatem ſubſtantiuè, vt nomen רשע *reſchaa*, paulo ante poſitum.

V. 5. *Neque conſiſtent inſani ante oculos tuos.* Hæc vox הוללים, *holelim*,

Eccl. 2. aliquando ſignificat inſaniam, vt, *Et inſanum ſe præferebat in manu eorum.* Et

1. Sam. 21. *Riſui dixi ad inſaniam redactus es.* Et id genus ſimilia: & ex illa ſignificatione dicitur hîc, *Non conſiſtent inſani coram oculis tuis*: Sicut quod dicitur, odiſti omnes qui operantur iniquitatem; etſi hac ratione, eadem definitione circumſcribi videantur; improbitas enim non eſt de ratione malitiæ & ſapientiæ. Senſus autem horum verborum, *Coram oculis tuis*, deſumendus eſt, ex ea ratione agendi quâ aliquis ægrè ſuſtinet alium in cujus faciem nequidem oculos vult præ odio conijcere.

V. 6. *Perdes loquentes mendacium.* Hoc est, illos à tuo conspectu extermi- PSAL.
nabis; hoc etiam modo sequentia verba: *Virum sanguinum & dolosum abomi-* 5.
nabitur Dominus, sunt explicanda, quoniam homines eiusmodi sunt abomi-
nabiles & reprobandi coram ipso. Et hîc occurrit mos illæ linguæ sanctæ,
quo fit sermo modò in secunda, modò in tertia persona in versu eodem.

V. 7. E*go autem in multitudine misericordiæ tuæ.* Ipsi quidem sunt abomina-
biles in conspectu tuo, verùm ego statuam me coram te & ante conspectum
tuum, ingrediarque domum tuam in multitudine misericordiæ tuæ, quia à te
solo omnia expecto, & *Adorabo ad Templum Sanctum tuum in timore tuo*, qui
mihi ob oculos positus es. Dicit verò ad Templum, quoniam qui Deum ado-
raturus erat, suam intentionem ac studium in Templum & locum sanctum
conuertebat, & versùs illum conuersus adorabat Deum. Porro per illa verba,
Domum tuam & Templum Sanctum, eum intelligit locum in quo tum erat Arca.

V. 8. *Domine deduc me in iustitia tua.* Hæc est oratio mea ad te, vt me de- Dan. 6.
ducas in iustitia tua, ac si diceret, vt me adiuues quò per iustitiæ & iudicii 10.
tramitem incedam; & me ita per illum dirigas vt non impingam. *Propter*
inimicos meos. Ne scilicet de me gaudeant, si semel impegero, ac propterea, Di-
rige in conspectu meo viam tuam. Porro dictio שררי *schorerai*, idem signifi-
cat ac איבי *oienai* inimicos meos, suamque significationem desumit ex illo
loco אשורנו *aschourennou*, *Videbo eum*, *sed non modò*: sic autem hostis ab il- Num.
lo verbo denominatur, eoquòd intentus aspiciat quâ ratione malum inferat 24. 17.
alteri; sicut de Saule legitur, *Et erat Saul oculis obseruans Dauidem*: hæc au- 1. Sam.
tem oratio, cò tendit vt liberet eum Deus ab ignorantia & superbia, quem- 18. 29.
admodum & alibi, orans dicit: *Ab occultis munda me, & à superbis probibe* Psal 19.
seruum tuum. Cæterùm in dictione הישר *haischar*, litera י *iod* quæ est prima ra- 14.
dicis, est mobilis præter morem verborum habentium primam radicalium
quiescentem: & huic similis est illa alia dictio היצא *haitse*, *educ tecum*, quæ Gen. 8.
tamen reperitur etiam cum ו *vau* more quiescentium in prima radicali: habet 17.
etiam vocalem patah sub secunda radicali, vt & illud הנחת *hanhhath*, *Prosterne*
ne Domine fortes tuos. Ioel. 3.

V. 9. *Quoniam non est in ore eius rectum.* Hæc est ratio propter quam supra
dixerat, *Propter inimicos meos*; sunt enim eiusmodi homines vt in nullius om-
nino eorum ore sit quod rectum est, sed verbis quidem se se amicos exhibent
cùm interim, *Intimum eorum sint prauitates*, quasi diceret, cùm mala in cor-
dibus suis machinentur. *Sepulchrum patens est guttur eorum.* Qui enim non si-
bi cauet ab eis sed eos audit libenter linguâ suâ blandientes & adulatoria lo-
quentes, dum se interim amicos simulant, cadet tandem in intimum eorum,
hoc est, in malum quod prauis cordis sui cogitationibus semper moliuntur.
Verba autem gutturi attribuit, vt & alibi, *Exaltationes Dei in gutture eorum*, Psal.
cò quòd literæ quædam adminiculo gutturis efferantur q: quia etiam sermonis 149. 6.
initium est in gutture, Vox enim procedit ex gutture, & sermo in ore perfi-
citur. Præterea quia etiam guttur apertum est ad interiora vsque viscera,
quæ cùm assimilauerit sepulchro, ideò dixit: *Sepulchrum patens est guttur*, &c. Dan. 6.

p Sic Daniel fenestris apertis versùs Ierusalem adorabat. 10.

q Quæ idcircò Gutturales à Grammaticis Hebræis sunt dictæ.

Cæterùm vox נכונה *necona*, est adiectiuum fœmin. gener. positum sine sub-
Psal. 5. stantiuo quod est, dictio aut locutio: sic alibi dicitur, *Et alimentum eius est*
pinguis, Scilicet ouis. Et, *sicut grex tonsarum* nempe ouium. Et, *Diues autem*
Habac. 1. 16. *loquitur dura*, verba; Et his similia.

Cant. 4. V. 10. *Delinquere fac eos Deus*. Sunt qui vocem האשימם *haasthimem*, ex-
Prou. 18. ponant ex significatione vocis שממה *schemama* desolationis nempe quia
verba אשם *a,cham* & שמם *schamam* idem habent aliquando significatum:
sed conuenienter etiam potest hîc exponi אשם *ascham* in primario & proprio
significatu, vt is sit sensus, fac eos delinquere seu errare in consilio suo; per-
inde ac si diceret, non conueniat eorum votis, nec succedat ipsis illud, quod
aduersùm me cogitauerunt exequi. Et ipsum est quod mox subiungit. *Deci-*
dant à consultationibus suis. Porro id explicatur per hoc verbum אשם *a,cham*
Iudic. 20. 16. significans errare eâdem ratione quâ illud aliud exprimitur: *Et non aberrare*
sinebat lapidem à capillo. Quoniam rebellarunt in te. Dum scilicet odio me sunt
prosecuti cùm tu de me præceperis vt Rex essem, ipsi verò rebelles fuerunt de-
Num. 27. creto tuo. Et dictio מרו *maron* hîc idem significat, ac illo in loco, *Et rebelles*
fuistis ori meo.

V. 11. *Et lætabuntur omnes qui sperant in te*. Contra quàm facturi sunt inimici; non enim in te sperant: & cùm expuleris eos, gaudebunt ij qui omnem spem suam in te collocatam habent. *Et exultabunt in te*. Ac si diceret, in auxilio tuo. Estque sensus horum verborum, *Et obteges eos*. Eris enim super eos veluti tabernaculum ne quid iniuriæ ipsis ab hostibus inferatur: litera autem ע *aain*, in dictione יעלצו *iaaltsou* est cum scheua simplici sicut & litera ל *lamed*.

V. 12. *Quoniam tu benedices iusto*. Tunc exultabunt in te cùm tu benedices iusto, & depelles improbum: & sicut scutum quod totum hominem circumuallat, sic quoque tu cinges iustum bonâ voluntate tuâ. Vox תעטרנו *taaterennou*, est coniugationis *cal* vt & illa עטרים *ooterim*: *Cingebant Dauidem & viros eius*.

PSALMVS SEXTVS.

Præcentori in Neginoth, super octauam, Psalmus Dauid.

1. Domine ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me.

2. Miserere mei, Domine, quoniam excisus sum: sana me, Domine, quoniam conturbata sunt ossa mea.

3. Et anima mea turbata est valde: & tu, Domine, vsquequo?

4. Conuertere, Domine, eripe animam meam: saluum me fac propter misericordiam tuam.

5. Quoniam non (est) in morte memoria tui : in inferno quis Psal.
confitebitur tibi? 6.

6. Defatigatus sum in gemitu meo; natare facio per singulas noctes lectum meum : lachrymis meis stratum meum liquefacio.

7. Corrosus est præ furore oculus meus : defecit propter omnes inimicos meos.

8. Discedite à me omnes qui operamini iniquitatem : quoniam exaudiuit Dominus vocem fletus mei.

9. Exaudiuit Dominus deprecationem meam : Dominus orationem meam suscipiet.

10. Erubescent & conturbabuntur vehementer omnes inimici mei : conuertentur & erubescent in momento.

COMMENTARIVS.

P*Ræcentori in Neghinoth, super octauam.* Iam superiùs significatum vocis neghinoth, & scheminit, seu octauæ, aliorúmque Musices instrumentorum explicuimus in Psalmo, cuius initium est: *Cùm innocauero exandi me.* Et sunt quidam qui vocem שמינית *scheminit* putent significare citharam eò quòd octo chordis constaret, atque super illud instrumentum hunc Psalmum fuisse decantatum. In Deras autem per illam vocem intelligitur circuncisio, quoniam octauo die fieri debuit; sed hæc expositio videtur aliena à sensu. Cæterùm fieri potuit vt Dauid hunc Psalmum ediderit ob aliquem morbum quo tum laborabat: fortè etiam dici posset, fuisse compositum pro quolibet homine morbis afflicto; plerique enim Psalmorum qui orationes & petitiones continent, à Dauide in eum vsum compositi sunt, vt essent ad manum cuilibet volenti rogare Deum. Et meâ quidem sententiâ Psalmus hic est eiusmodi: sunt etiam qui dicant hunc Psalmum editum esse de præsenti exilio, in eo siquidem Israëlitæ iacent quasi ægroti & attriti.

V. 1. *Domine ne in furore tuo arguas me.* Si me propter iniquitatem meam corripias, id ne fiat quæso in furore tuo, vult dicere lentè & paulatim vt possim sustinere; sicut & Ieremias Propheta dixit: *Corripe me Domine, veruntamen in iudicio, &c. Neque in ira tua corripias me*, eandem rem repetit variis Ierem. 10. 24.
dictionibus iuxta morem.

V. 2 *Miserere mei Domine quoniam excisus sum.* Dictio אמלל *umlal*, nomen est adiectiuum licet habeat vocalem *patahh*; cui illud simile legitur, cor eius הותל *hontal*, *stultum inclinauit eum*: denotatur autem summa debilitatio Esai. 44.
& excisio vt in illo alio loco: *Quàm Iudæi isti* ארללים *amelalim fracti laboribus!* Nehem. 4. 2.
Et *excisa est quæ peperit septem.* Et alia his similia. *Quoniam conturbata sunt ossa mea.* Ipsum corpus suum intelligit pro quo dixit, ossa mea, quoniam hæc 1. Sam. 2.
sunt præcipuum corporis robur & quasi basis, vel ita loquitur propter doloris acerbitatem.

Psal. 6. V. 3. *Et anima mea turbata est valde.* Ossa mea turbata sunt & anima mea
turbata est valde eò quòd timeam & anxiè metuam ne moriar ob illum mor-
bum. *Et tu*, pro nomen התאה *atta* scribitur hîc sine litera ה *he* sicut & in isto
Num. 11. loco, si את *atta, tu ita facis mihi. Vsquequo*, scilicet atteres me morbis nec
me sanabis?

V. 4. *Conuertere Domine, eripe animam meam.* Dictio שובה *schouna* accentum habet hîc in vltima syllaba, nam quinque in locis cum ipso sic posito reperitur quorum hic vnus est: porro sensus est: conuertere à furore iræ tuæ quâ contra me excandescis; redi, inquam, & libera animam meam ne moriar ex hoc morbo. *Saluum me fac propter misericordiam tuam*: Non propter iustitiam meam scio enim me esse reum.

V. 5. *Quoniam non est in morte memoria tui.* Si mortuus fuero tui non memor ero ampliùs in morte mea nec tibi confitebor; verùm si me sanaueris laudes & grates in conspectu omnium tibi referam. Quemadmodum dixit
Esai. 38. Ezechias, *Quoniam non infernus confitebitur tibi, neque mors laudabit te*, &c.
Et Dauid ipse alio in loco: *Non moriar sed viuam & narrabo opera Domini.* Cor-
Psal. 118. pus enim post egressum animæ, muti instar lapidis iacet, descenditque in sepulchrum, anima verò sursum ascendit confitetur ac laudat Deum in perpetuum sine cessatione. Homo autem iustus diu hîc viuere desiderat vt diuinam impleat voluntatem, quamdiu viuet, atque ut mercedem pro venturo sæculo semper adaugeat.

V. 6. *Defatigatus sum in gemitu meo, natare facio*, &c. Quoniam ego continuò ingemisco ac sollicitus sum propter hanc ægritudinem meam, tantamque lachrymarum copiam, singulis noctibus effundo vt natare faciam lectum meum: nocte enim morbus ingrauescere solet, vnde tunc maximè gemitus ac lachrymas propter morbi grauitatem effundebat. Vel idcirco nocturnis horis deflebat, quia tum cæteri homines dormirent nemoque esset qui illum plorantem inspiceret; hinc igitur præ gemitibus & fletibus erat defatigatus. Quod verò dicit, natare facio, & liquefacio lectum meum hoc per hyperbolem, & sermonis elegantiam dicitur: Et verbum אשחה *aschhe* natare facio
Esai. 25. similem hîc significationem habet ac in illo loco: *Sicut extendit natans ad*
11. *natandum.* Exponi etiam potest per verbum lauare, nam Chaldaicæ paraphrases, pro Hebræo וירחץ *vairhhats* & lauit vtuntur, hoc verbo ואסחי *vaaschi* significatum etiam verbi אמסה *amse* desumi potest ex illo loco, *Dissoluerunt*
Ios. 14. *cor populi*; item ex illo: *Et tabescere fecisti, sicut tineam desiderabile eius*: quæ
Psal. 39. omnia sunt ex verbis quiescentibus in tertia litera radicali & ex coniugatione quinta; & multa sunt alia ex verbis geminantibus secundam & eiusdem signifi-
Deut. 1. cationis vt, *Et dissoluerunt cor nostrum*: item, *Et liquefactum est cor populi.*
Ios. 7. V. 7. *Corrosus est præ furore oculus meus.* Significatum verbi huius עששה
Esai. 50, *aschescha* desumi potest ex illo loco, *Sicut vestem consumet eos tinea*: quasi di-
9. ceret contabuit oculus meus; Estque sensus ego maximopere lachrymor præ indignatione quâ æstuo aduersùs inimicos meos qui gaudio afficiuntur propterea quòd ægrotem. *Defecit oculus meus*, Verbum עתקה *aateea*, eandem hîc
Iob. 12. habet significationem ac in loco isto: *Et petra amouebitur è loco suo*: sed vtraque dictio corrosus est & emotus, oculus, sumi debet hyperbolicè. Quòd

verò dicit : *Inter omnes inimicos meos*, perinde est ac si diceret ,propter om- PSAL. 6.
nes inimicos meos. Sunt porro qui vocem עתקה *aateca* exponant per dictio-
nem נתישנה *nitiaschena*, hoc est, inueterauit, nam apud Chaldæum Para-
phrastem dictio quæ ponitur pro Hebraicâ ישן *iaschan* vetus est עתיק *aatic*.

V. 8. *Discedite à me omnes qui operamini iniquitatem.* Hæc verba protulit post-
quam conualuisset ; vel fortè etiam in ipso morbo, de eo loquens per Spiritus Psal. 119
Sancti afflatum, quod erat postea futurum. Quilibet etiam alius homo, hoc 25.
vtens Psalmo dum orat, idem potest dicere ; certò enim sperare debet suam à
Deo orationem fore exaudiendam si modò confracto corde & contrito pre-
catus fuerit.

V. 9. *Exaudiuit Dominus deprecationem meam*, &c. *Suscipiet.* Vox ista יקח *iceahh*, idem significat ac לקח *laeahh* suscepit, sensusque est, suscipiet hoc tempore orationem meam & quandocumque preces meas coram ipso effudero, eas benignissimè suscipiet.

V. 10. *Erubescent & conturbabuntur*, &c. Cùm sanatus fuero tunc omnes inimici mei erubescent & valde conturbabuntur, auidè enim mortem meam expectabant. *Conuertentur & erubescent in momento.* Mox vt viderint rem non euenisse, sicut futuram existimauerant ad me reuertentur vt deinceps mecum pacificè viuant, & ex ipso momento pudore mei causâ suffundentur.

PSALMVS SEPTIMVS.

Schigaion Dauid, quam cantauit Domino super verbis Chus filij Iemini.

1. DOmine Deus meus in te speraui, serua me ex omnibus persequentibus me, & libera me.

2. Nequando rapiat vt leo animam meam : dilaceret, & non sit qui eruat.

3. Domine Deus meus si feci istud : si est iniquitas in manibus meis.

4. Si reddidi pacifico meo malum : imò eripui arctantem me gratis.

5. Persequatur inimicus animam meam & comprehendat & conculcet in terra vitam meam & gloriam meam in puluere habitare faciat.

6. Exurge Domine in ira tua ; exalta te contra furores inimicorum meorum : & expergiscere ad me (in) iudicio quod mandasti.

Psal. 7. 7. Et synagoga populorum circumdabit te : & propter eam in altum regredere.

8. Dominus iudicat populos : iudica me Domine secundùm iustitiam meam & secundùm innocentiam meam super me.

9. Consumat quæso nequitia improbos, & diriges iustum tu qui exploras corda & renes, Deus iuste:

10. Clypeus meus super Deum qui saluos facit rectos corde.

11. Deus iudicat iustum, & (eum qui) Deum exasperat omni die.

12. Nisi conuersus fuerit, gladium suum acuet: arcum suum tetendit & parauit illum.

13. Et sibi parauit vasa mortis: sagittas suas ardentibus efficit.

14. Ecce parturiit iniustitiam, concepit molestiam & peperit mendacium.

15. Cisternam fodit & excauauit eam, & incidit in foueam quam fecit.

16. Conuertetur labor eius in caput eius, & super verticem eius iniquitas eius descendet.

17. Confitebor Domino secundùm iustitiam eius & psallam nomini Domini altissimi.

COMMENTARIVS.

Schigaion Dauid. Iam supra declarauimus שגיון *Schigaion* vnam esse ex spe-
Hab. 3. ciebus melodiæ; ita etiam vsurpatur in oratione Abacuch vbi sic dicitur :
1. *Super Scigionot.* Porro Magistri nostri, piæ memoriæ, dixerunt Psalmum
hunc editum fuisse de Saule, quem Dauid appellauit *Chus*, hoc est, *Æthiopem*,
Num. eò quòd fuerit decorus : sic enim vxor Mosis dicitur כושית *conschit Æthiopissa*,
12. 1. quæ verba Chaldæus interpres reddit mulierem formosam. Sed est communis
omnium aliorum interpretum sententia Dauidem ideò Saulem appellasse Æ-
thiopem quòd sicut Æthiops non mutat pellem suam, sic ipse suum aduersùs
Dauidem odium non mutaret. Et hoc etiam sensu, dictum est illud : *Nunquid*
Ierem. *Æthiops mutabit pellem suam aut pardus maculas suas*, &c. At verò sapiens Rabbi
13. 23. Abraham filius Esræ faustæ recordationis hanc expositionem non approbat;
quomodo enim, inquit, hæc verba de Christo Domini proferret, *Ecce parturijt iniquitatem*, sed asserit aliquem fuisse ex filijs Iemini alium à Saule, quique
etiam Dauidem oderat & cui nomen erat Chus. Sed hæc eius ratio non est ra-
1. Sam. tio, quòd nempe de Saule non dixisset : *Ecce parturijt iniquitatem.* Quidni ete-
24. 14. nim de illo ita loqui ausus fuerit, cùm ipsi coram & in os dixerit Dauid ; *Ab
impijs egredietur impietas* ? & etiam ibidem dixerit, *Vleiscatur me Dominus de
Eccl. 10. te.* In Deras etiam ita dissеritur, propterea Dauid insigniuit eum nomine Chus
20. seu Æthiopis, quia scriptum est, *Etiam in mente tua, Regi ne maledixeris.* Et

hæc mystica expositio conueniens est: vnde manifestè apparet omnes in eo consentire, præter memoratum interpretem, quod Psalmus iste de Saule sit editus. Iam verò quòd additur, de rebus aut negotiis, ideo fit quia res & negotia multa habuit Dauid cum Saule, qui & ipsi sæpe mortem inferre conatus est, vt scriptum est multis in locis. Et primò quidem quando affinitatem cum eo contraxit, cogitabat ipsum in manus Philistæorum inijcere. Deinde voluit illum occidere in domo ipsius. Cùm etiam staret in conspectu eius sæpè hastam in ipsum vibrauit: ita etiam cùm secessisset, mortem illi inferre sæpissimè tentauit. PSAL. 7.

V. 1. *Domine Deus meus in te speraui.* In te speraui & non in humano auxilio, propterea saluum me fac ex omnibus persequentibus me, qui Sauli adhæserunt.

V. 2. *Nequando rapiat vt leo.* Hæc non dicit Dauid de alio quopiam hoste sibi infensissimo nisi de Saule qui Rex erat; inde enim est, quòd de ipso ita loquatur: *Dilaceret & non sit qui me eruat ab illo*: quare addit, sicut leo, qui fortissimus est omnium animantium, vnde & Rex illorum appellatur; quique si prædam laceret, nemo est qui possit illam eripere. Verbum autem פרק *parac* idem hîc significat ac in illo loco, *Et iugum eius disrumpes.* Genes. 27.

V. 3. *Domine Deus meus si feci.* Si hoc in Saulem admisi quod in me ipse facit: quidnam verò sit illud, mox explicat dicens: *Si reddidi pacifico meo malum, si est iniquitas in manibus meis*, hoc est, si feci malum alicui homini manibus meis cum iniquitate & iniuriâ. Si retribui pacifico meo, si ei qui mecum pacem colebat malum reddidi, sicut ipse mecum agit: quoniam pacificè cum eo egi: fui etenim gener illius ac bella eius gerenda & conficienda suscepi; ipse verò malum pro bono mihi retribuit. *Imo eripui arctantem me gratis*, tantùm abest vt malum pacifico meo reddiderim, quin etiam liberaui eum qui sine causa me affligebat; sed frustra illum è vitæ discrimine eripui. Verè enim Saulem à morte liberauit quam Abisai erat ipsi illaturus nisi à Dauide prohibitus fuisset, dixit siquidem Abisai Dauid: *Conclusit inimicum tuum hodie in manus tuas, nunc ergo perfodiam cum lancea in terra, semel & secundo opus non erit istu, & dixit Dauid, ne interficias eum*, &c. Idem iterum facilè refertur cùm esset in spelunca: *Et confregit Dauid viros suos sermonibus & non permisit eis vt consurgerent in Saulem.* Litera autem ו *vau* in voce ואחלצה *vaahaltsa* imò eripui affligentem me gratis, idem significat ac in loco, ועבדיך *vaauadeca*: *Non, ò Domine mi! sed serui tui venerunt vt emerent cibos.* 1. Sam. 26. 9. 1. Sam. 24. 8. Gen. 42. 10.

V. 5. *Persequatur inimicus animam meam.* Dictio ירדוף *iradoph* est composita, habet enim formam verborum coniugationis primæ *cal* & coniugationis *daquessatæ* seu *piel*; & ratione coniugationis *cal* legitur ירדוף *irdoph*, ratione verò coniugationis *daquessatæ*, legitur ירדף *ieradeph*, & ex vtraque forma composita est illa dictio: porro huius compositionis hæc est ratio, nempe quod dicat inimicum suum se persequi, & per seipsum, & persequi etiam per alios quibus nimirum iusserat vt eum persequerentur. Ad hunc modum Saul Dauidem persequebatur, & curabat etiam vt alij ex Israëlitis eum persequerentur. Quòd verò dicit, animam meam, sensus est, non me persequitur vt in carcerem detrudat, sed vt me interficiat: sicut reuera Saul sæpius Dauidem manu

sua interficere tentauit. *Persequatur & conculcet in terra vitam meam*, hoc est,
Psal. 7. si me apprehenderit, conculcabit in terra vitam meam, siquidem me non dimittet, donec occidat. *Et gloriam meam in puluerem deduceat*, hoc est, animam meam, sensusque est, & cogitatio eius eò spectat vt gloria mea in puluere habitet. Et quamuis anima non habitet in puluere dum moritur homo,
Psal. 119. 25. ita tamen hæc figuratè dicuntur, vt & illud, *Adhæsit pulueri anima mea*, vel ita loquitur ex opinione inimici, quasi diceret, non existimat fore vt anima mea post mortem resurgat, sed me reputat hominem impium & virum sanguinum. Porro vocem illam סלה *sela* iam superiùs explicui, esse nimirum notam eleuandæ vocis in cantu, nec vllam ex se habere significandi rationem, neque opus erit deinceps in omni loco in quo occurret eam explicare.

V. 6. *Exurge Domine in ira tua.* Dictio קומה *couma* habet accentum in vltima sub litera *mem*, sensusque est exurge Domine in ira tua contra eos qui me persequuntur vt mihi vitam eripiant. *Exalta te aduersùs furores hostium meorum*; In furore tuo contra illos sicut iam dixit in ira tua: vel sensus est, propter furores hostium meorum aduersùm me eleuare tu contra eos, & eripe me de manibus illorum. *Et expergiscere ad me in iudicio quod mandasti*, hoc est, in iudicio quod super me præcepisti, quod aliud non est quàm iudicium regni quo eum Regem fore decreuerat.

V. 7. *Et Synagoga populorum circundabit te.* Dictio עדת *adat* habet generalem significationem, לאמים *leummim* verò particularem, atque עדת *aadat* vniuersum Israël simul complectitur, לאמים *leummim* verò duodecim tribus Israëliticas quæ modò populi, modò gentes, modò populi multi appellantur,
Gen. 28. 4. vt patet ex eo quod Isaac Iacobo dixit: *Vt sis in cœtum populorum.* Ipse etiam Deus dixit eidem Iacob: *Et cœtus gentium ex te proditurus est.* Ecce vides quod
Gen. 35. 11. vocet Israëlitas, gentes & populos respectu tribuum; vocatque etiam eos congregationem & cœtum, quoniam duodecim tribus congregatio & cœtus vnus erant. Si verò per לאמים *leummim*, omnes totius mundi populos significare voluisset, nequaquam dixisset: *Et congregatio populorum*, non enim congregatio vna, eos omnes complectitur, sed populus quilibet per seipsum est cœtus vnus. Sic porro se habet huius versus explicatio, notum erat inter Israëlitas Dauidem fuisse vnctum in Regem; manifestum etiam erat Samuelem iussu diuino ipsum vnxisse; prætereà nouerant omnes in eo loco in quo fuerat inunctus, Samuelem hoc non fecisse ex motu & sententia propria: cùm enim venisset Eliab,
1. Sam. 16. 6. maior natu ex fratribus Dauidis, dixit: *Vtique coram Domino est Christus eius*; existimabat enim illum esse à Deo Regem designatum, vsque dum dixit illi
Ibidem. Deus: *Ne aspicias in speciem eius nec altitudinem staturæ eius*, &c. Cùm autem venisset natu minor, dixit illi Dominus: *Surge & vnge istum, ipse enim est à me electus.* Quæ cùm ita sint consequens est illum qui Dauidem deinceps est persecutus, perinde egisse ac si Deum ipsum fuisset persecutus; & qui eum cingebat vt apprehenderet, idem commisisse, ac si Deum benedictum circumcingere contendisset, & eam ob causam dicit hîc Dauid: *Et Synagoga populorum circumdabit te.* Quo sensu dictum est & illud à Propheta: *Qui enim*
Zach. 2. 8. *tetigerit vos tangit pupillam oculi eius, Dei*: quod verò subiungit: *Et propter hanc in altum regredere*, eodem modo est exponendum ac illud quod ante di-

xit: Exurge & exaltare; quæ omnia figuratè dicta sunt. Cùm enim Deus dissimulare videtur peccata hominum; perinde est, ac si descenderet è loco suæ potentiæ & ex sede iudicij sui, cùm verò humana crimina visitat & illa iudicat, tum videtur surgere; eleuari & redire in excelsum & in locum iudicij; & hoc sensu dictum est de vltione quam in Pharaónem exercuit Dominus, *Quoniam eleuando eleuatus est Deus.* Psal. 7. Exod. 15. 1.

V. 8. *Dominus iudicat populos.* Isti populi sunt Israëlitæ sicut exposui vocem לאמים *leummim*; & dictio, iudicabit, significat iudicia de illis sumet seu eos puniet, & hoc est quod dicit: Iudica me Deus, &c. quia non est in me iniquitas nec peccaui contra eos, vt propterea me odio prosequantur: hoc autem non dicit Dauid de omnibus: sed tantùm de malis qui erant inter illos quique ipsum sine causa oderant; de his, inquam, dicit: *Consumat quæso nequitia improbos*, &c. Maior enim pars Israëlitarum diligebat Dauidem eò quòd ipse educeret illos & reduceret quamdiu fuit cum Saule; & non nisi inuiti persequebantur eum imperio Saulis coacti. Imò etiam non pauci ex tribu Beniamin diligebant eum, vt scribitur in Verbis dierum: *Hi quoque venerunt ad Dauid in Siceleg cùm adhuc fugeret Saulem filium Cis, tendentes arcum, & vtraque manu fundis saxa iacientes, & dirigentes sagittas, de fratribus Saulis ex Beniamin.* 1. Paral. 12. 1.

V. 9. *Consumat, quæso, nequitia improbos.* Malum, inquit, quod mali agant & machinantur, absumat & omnino perdat eos. *Et diriges iustum.* Hoc est, viam iusti & cogitationem eius, eisque illi auxilio: hoc autem de seipso dicit, ac de iustis qui tum fuerunt inter Israëlitas. *Et explorans corda & renes, Deus iuste.* Ipse est qui explorat & perspicit corda & cogitationes hominis, ipse pernoscit quinam iusti sint & quinam aberrent à recto; plerique enim hominum sese probos exhibent, non tamen ita se res habet; ipse verò Deus est iustus, vult dicere, iudicat iustè & reddet vnicuique secundùm vias & cogitationes illius, quoniam ipse nouit omnia.

V. 10. *Clypeus meus super Deum.* Dicere debuerat, clypeus meus est Deus, quid igitur est illud *super*? nempe hoc quasi dicat, vtique fulcimentum meum & fiducia mea est in Deo; meus enim erit clypeus, quoniam ipse saluat rectos corde.

V. 11. *Deus iudicat iustum.* Hoc intelligendum est, vt illud superius: *Iudica me secundùm iustitiam meam*; estque sensus: Deus iudicat iustum secundùm iustitiam eius, & improbum iuxta nequitiam eiusdem & hoc est quod significatur istis verbis: *Et eum qui Deum exasperat omni die*, quasi diceret, iudicat iustum & illum etiam iudicat qui Deum exasperat per singulos dies; eò quòd nimirum non conuertatur ab improbitate sua, hoc enim est quod postea subiungit, *Quoniam non conuertitur*; hæc etenim particula אם *im* est loco כי *chi*, quoniam vt in illo loco, *quia iubileus erit*, vbi אם *im* est pro כי *chi*, quoniam aut כאשר *caascher*, quando. *Et in omni die*, hoc est semper. Qua verò in re Saul irritauit Deum? in ea scilicet quòd aspernabatur opus Dei verbúmque illius; sciebat enim Dauidem ex Dei mandato fuisse inunctum vt post se regnaret, ipsum tamen iugiter ad necem persequebatur, atque hoc modo cogitabat quotidie irritum facere Dei verbum. Præterea etiam Dauid innocens erat, ni- Num. 34.

PSAL. 7. hilque in ipsum peccauerat, ac idcirco sanguinem innocentem volebat effundere. Denique eò quòd iurauerat per Deum viuentem se non occisurum ipsum, & propter hæc omnia iure meritò appellatur exacerbans.

V. 12. *Quoniam non conuertitur.* Iam illud explicuimus & cohæret cum superioribus, dicit enim, quia non conuertitur à malitia sua, sed gladium suum acuit vt me occidat, arcum suum tendit & disponit vt vibret in me sagittas, quasi diceret mors quotidiè mihi imminet, non secus ac illi qui stat expositus è regione arcus contra se intensi.

V. 13. *Et sibi parauit vasa mortis.* Non sibi tantùm sed & illis qui me vnà cum illo persequuntur, disposuit & fecit sagittas & instrumenta lethifera ad me interficiendum. Non desunt qui vocem לו *lo* idem significare putent ac בעבורו *baauouro*, hoc est, pro seipso, ac si diceret, sagittæ quas parauit illi ipsi paratæ sunt, nam illis est interimendus. Dictio דולקים *dolequim*, eodem sensu accipienda est hoc loco ac in isto: *Quam ob culpam meam & ob quod peccatum* Gen. 31. 36. *meum sic exarsisti post me?*

V. 14. *Ecce parturiit iniustitiam.* Comparat cordis humani cogitationes cum conceptu, quæ cùm exeunt ab ore aut opere complentur, similes sunt parturitioni & partui mulieris: enimuerò similis est sermo parturitioni, opus verò ipsum partui: dicit ergo Saulem locutum esse iniquitatem ore suo, quia eam in corde suo cogitauerat, ac ore & opere illam prodidisse. Cæterùm diuersæ quidem voces sunt און *auen* עמל *amal* & שקר *schequer*, sed eandem hoc loco significationem habent.

V. 15. *Cisternam fodit & excauauit eam.* Idem quod superiùs dicit, diuersis tamen verbis & figuris, dicit igitur Saulem foueam effodisse, vt se in eam conijceret, in quam ipsemet casurus esset; hîc enim prædicit fore vt Saul proprio gladio concidat; vtitur autem verbo præteriti temporis dum dicit: *Et incidit in foueam*, loco futuri, sicut explicuimus.

V. 16. *Conuertetur labor eius in caput eius.* Iniquitas quam perpetrat in me persequendo, redundabit in caput ipsius. *Et in verticem iniquitas eius descendet.* Rem eandem iterum dicit alijs vocibus.

V. 17. *Confitebor Domino secundùm iustitiam eius.* Et tunc confitebor Domino iuxta iustitiam eius quam in me exercuit. *Et psallam nomini Domini*, quia ipse est altissimus super omnia & omnibus dominatur, facitque omnia secundùm beneplacitum suum in omnibus à se creatis.

PSALMVS OCTAVVS.

Præcentori super Haggittith, Psalmus Dauid.

1. DOmine, Domine noster, quàm grande est nomen tuum in vniuersa terra: qui posuisti gloriam tuam super cœlos.

2. Ex

2. Ex ore infantium & lactentium fundasti fortitudinem tuam, propter inimicos tuos vt cessare facias inimicum & vltorem. PSAL. 8.

3. Quando video cœlos tuos, opera digitorum tuorum; lunam & stellas quas tu firmasti.

4. Quid est homo quòd memor es eius? & filius hominis quòd visitas eum?

5. Minuisti eum paulominus à Dijs: gloria & honore coronasti eum.

6. Constituisti eum Dominum super opera manuum tuarum: omnia subiecisti sub pedibus eius.

7. Oues & boues vniuersas, insuper & pecora campi.

8. Volucres cœli & pisces maris: transit semitas marium.

9. Domine, Domine noster, quàm grande est nomen tuum in vniuersa terra.

COMMENTARIVS.

P*Recentori super Haggittih.* Iam supra declarauimus vocem gittith, significare genus aliquod instrumentorum musicorum. Et quidam tradunt Dauidem hunc Psalmum composuisse cùm in Geth ciuitate versaretur, ibíque eum cecinisse. Dicunt alij, ipsum filijs Obed Edom Gethæi dedisse decantandum. Est autem Psalmus iste, hymnus, & laus, & confessio in honorem Dei, & summæ eius potestatis enarratio.

V. 1. *Domine, Domine noster.* Quid tu es; nempe Dominus omnium creaturarum, cum superiorum tum etiam inferiorum. *Quàm grande est nomen tuum!* Perinde est ac si diceret, quàm grandis es tu! * quia nomen eius est ipsemet, & ipse est nomen suum; nomen scilicet illud quatuor constans literis, quodque non est nomen formale aut adiectiuum; atque illud grande est in vniuersa terra. Vult porro dicere, potentia tua conspicitur in omni terra, siue in habitabili, siue in deserta, siue in mari, in omni prorsus terra, manifestè apparet potentia tua; verùm magnifica gloria tua virtúsque præualida potissimùm in cælis apparet; terra enim res est exigua cum cœlo collata, estque veluti punctum in medio circuli. Cæterùm dictio תְּנָה *tena* est infinitiuus loco præteriti נתתה *natatta*; eo enim modo solent vti pro præterito, vt in illo loco: *Nam & cerua peperit* ועזוב *vaazou & relinquere* pro & reliquit; & sic in aliis adhuc locis. Ita etiam infinitiuus loco futuri & participij præsentis vsurpari solet, sicut declara- Ierem. 14. 5.

* Loquitur de glorioso & ineffabili nomine Dei quatuor literis *iod, he, vau* & *he* constante, quod idcirco à Græcis *Tetragrammaton* est dictum, & ita soli Deo proprium esse volunt vt in eo nulla sit participatio inter Creatorem & aliquid aliud, eo quòd significet aliquid quod necessariam habet existentiam vt loquitur Marmonides parte 1. cap. 60. libri More. Inde esse videtur quod Kimhhi dicat hîc Deum esse nomen suum & è contra: cætera enim eius nomina potius sunt epitheta & appellatiua, imposita ipsi ab effectis aut attributis, citra vllam essentiæ eius affirmationem: vnde veteres Sapientes dixerunt ante mundum conditum nihil extitisse præter Deum & nomen eius.

PSAL. 8. uimus in libro Miclol in parte illa vbi agitur de rebus Grammaticis. Sensus autem totius versiculi est huiusmodi, quàm celebre est nomen tuum in tota terra, & quàm grandis es tu qui posuisti gloriam tuam super cœlos. Dictio הוד *hod*, potentiam & decorem significat. Estque exponendum illud qui posuisti gloriam tuam super cœlos hoc sensu, quàm præclarum est nomen tuum in omni terra, eò quòd virtutem posueris in superioribus illis rebus, quâ hæc inferiora dirigant: terra enim & omnia quæ sunt in ea maria; & quæcumque in eis continentur ab istis superioribus aguntur.

V. 2. *Ex ore infantium & lactentium fundasti fortitudinem.* Primum omnium inter diuina miracula quæ apparent in homine, post quam est in lucem editus; est ipsa lactatio; gratias quidem agere debet homo conditori suo, & eius agnoscere virtutem & potentiam, ob illa opera illius quæ in cœlis & terra videntur, sed maximè propter miram corporis sui conformationem, quòd formatum est ex genitali semine conuerso in sanguinem; indeque paulatim crescit, donec perficiantur membra eius, & tandem in lucem huius mundi prodeat: & ea de re agitur etiam in Psalmo illo qui incipit: *Domine inuestigasti me & cognouisti me*, &c. Hic verò Psalmus agit de principio egressionis hominis in lucem & de eius lactatione, vnde cognoscuntur miracula Creatoris & eius bonitas erga homines; ac propterea dicit: *Fundasti fortitudinem.* Vt enim fundamentum est initium ædificij, ita lactatio primum est quo diuina erga homines benignitas agnoscitur, quam in illos exhibet statim atque prodierunt in lucem; nam ita commodè Deus benedictus, foramen in maternis mamillis aptauit, vt esset angustum instar foraminis acus, non verò nimis amplum; si enim esset latius, lac inundaret absque expressione intraretque in os infantis plusquam necesse sit, adeout ipsnm præfocaret. Sic etiam si esset angustius? itaut difficile esset infanti lac exsugere, labia eius læderentur, sed omnia in modo & mensura à Deo disposita sunt. Et ea in re cæteris animantibus mirè præcellit homo, quòd matris eius mamillas eo in loco opposuerit Deus, vbi locus est intelligentiæ, sicut tradiderunt Magistri nostri piæ memoriæ, * & eam ob causam dicitur hîc: *Ex ore infantium & lactentium fundasti potentiam.* Inde enim quilibet agnoscere potest omnia certâ intentione supremi intendentis fuisse coaptata, non sicut impiè dicunt, diuini Numinis inimici, omnia cæco naturæ impetu & casu fieri, & sine moderamine dirigentis & intentione intendentis: & hoc est quod postea dicitur: *Vt cessare facias inimicum & vltorem.* Nam etsi hoc idem beneficium iumentis etiam & feris à Deo concessum sit, soli tamen homini intellectus est datus, quo Dei agnoscens opera gratias ei rependat, ac laudet pro omnibus, eòquòd ad ipsius vtilitatem omnia sint condita: Quæ cùm ita sint, meritò tenetur homo attentè contemplari, & agnoscere Dei opera, atque debitas illi gratias & laudes referre de omnibus. Sapiens autem Magister Abraham, illud ita exponit vt velit Dauidem sic esse locutum propter hominis præstantiam supra cæteras mundi huius inferioris creaturas, nempe quòd ab eo tempore quo puer incipit primùm verba formare quod significatur his verbis: *Ex ore infantium & lactentium*, tum incipiat naturali sua dispositione recipere virtutem animæ sa-

Psal. 139. 1.

* Hi enim existimant cor intelligere, eò quòd mentis cogitationum sapientiæ, affectus &c. sedes esse cor dicatur, in scripturis.

pientis, donec tandem intelligat iudicio rationis suæ potentiam sui conditoris, PSAL. 8.
si quidem animæ virtus magis ac magis per dies singulos increscit: Et ille est sensus horum verborum, fundasti fortitudinem. Quod verò additur, *Propter inimicos tuos*, sic explicat, vt confutes verba eorum qui negant ista & dicunt non esse Deum. Magister verò noster Moses Sacerdos verba hæc: *Ex ore infantium*, sic explicat, qui etsi nondum ore suo loqui possint, ipsi tamen in seipsis multa tua beneficia prædicant, quia pascis eos facisque vt corpus eorum augeatur longitudine ac latitudine.

V. 3. *Quando video cælos tuos*. Nullam hîc solis mentionem facit, hinc quidam opinantur ipsum noctu Psalmum hunc composuisse, eo scilicet tempore quo lunam & stellas contemplabatur, & mira Dei opera considerabat. Alij dicunt quòd interdiu, solus sol conspiciatur, noctu verò maximus astrorum appareat exercitus, ideóque Dauidem solis non meminisse. Alii denique sentiunt verba ista: *Qui posuisti gloriam tuam super cælos*, de sole esse intelligenda, eóquòd magna sit creatura; dicit igitur, quando cœlos tuos intueor, quasi diceret, cùm magnas creaturas, quasi in mundo habes, considero, & res humanas attendo, stupore attonitus exclamo, quid est homo:, vt memoriam eius habeas? Illud porro, *quid est homo*? opponitur ei quod dixit, quàm grande est nomen tuum; hoc enim est ad amplificationem, illud verò ad diminutionem. Dicit igitur, cùm inspicio cœlos tuos, lunam & stellas, quàm sint ingentes creaturæ & * intellectu præditæ, quid est, inquam, homo quod memor eius fueris, & illum participem feceris gloriæ & decoris illorum intellectualium superiorum, quæ non sunt, vt ipse, corpore? Imò etiam cùm magnitudinem eorum quæ corporea sunt, intueor, & corporis eorum magnitudinem, aptissimamque dispositionem, aduerto hominem cum illis comparatum, esse quasi nihilum. Dicit verò, *Opus digitorum tuorum*; Et, *quæ tu aptasti*, ad refutandos infideles qui dicunt mundum esse æternum, ideóque dicit, opus, & quæ firmasti; quasi diceret, quæ tu omnia, quasi de nouo condidisti. Dicit etiam video cœlos tuos, cùm tamen illi à nobis non videantur, sed id tantùm quod nobis est proximum; sed quoniam illi cuncta illustrant, non secus ac res quæ in vitreo vase posita extrinsecus solummodo cernitur. Sapiens autem Magister Abraham filius Esræ F. M. scribit, ideò Dauidem dixisse opera digitorum tuorum, quoniam vt decem sunt digiti, ita etiam sunt decem sphæræ cœlestes, nempe septem cœli seu orbes, in quibus sunt septem planetæ; deinde sphæra Zodiaci seu duodecim signorum, & nona sphæra, quæ est supra sphæram signorum, ac tandem decima, in qua est solium gloriæ.

V. 4. *Quid est homo quòd memor es eius & filius hominis quoniam visitas eum*? Idem dicit iterum, sed varijs dictionibus; aut per illud: quod memor es eius, vult dicere, quoniam singulari modo eius creationis memor fueris, quia aliquid gloriæ tuæ concessisti illi, & visitas eum per omnes dies quibus viuit, curam illius gerens, operúmque eius rationem habens, vt des vnicuique secundùm vias ipsius.

V. 5. *Minuisti eum paulominus à Dijs*. Per Deos intelligit Angelos, eóquòd

* Plerique Hebræorum hac opinione fuerunt imbuti, vt clarius infra patebit ad Psalmum 19.

Psal. 8. anima hominis, Angelicæ conditionis sit; illa enim non est quid corporeum, sicut & ipsi sunt incorporei. Defectus autem ille hominis infra Angelos est, quòd anima sit coniuncta corpori. *Gloriâ & honore coronasti eum.* Hoc est animâ, quæ superioris est ordinis, quam in ipso posuisti, per & quam fecisti vt dominaretur super opera manuum tuarum, hoc est, in hæc inferiora creata; imò hoc etiam de superioribus intelligi potest, super quæ hoc dominium hominis in eo consistit, quòd vi intellectus sui, varium sphærarum & stellarum motum & circuitum intelligere possit.

V. 6. *Omnia subiecisti sub pedibus eius.* Hoc est, omnia hæc inferiora sub illo sunt, vt dicitur: *Et terror vester ac tremor sit super cuncta animalia terræ, & super omnes volucres cœli.* (Gen. 9. 2.)

V. 7. *Oues & boues vniuersas.* Litera א *aleph*, vocis צאן *tson*, hîc est abscondita, & non expresse scribitur; est tamen vbi ה *he* vocis צנה *tsone* apparet mutatum in א *aleph*, scilicet in illo loco לצנאכם *litsonaachem*, pecudibus vestris. (Num. 32. 24.) Ouium autem & boum potissimùm meminit, eò quòd hæc animantia alantur apud hominem, suntque apta & destinata ad opus eius, ad cibum etiam & indumentum. Porro voce צאן *tson*, agros & capras complectitur, dictio verò אלפים *alaphim*, boues significat: additque *vniuersas*, vt simul complectatur alia magna animalia seu iumenta, quæ apud homines aluntur, vt sunt equi, asini, cameli: quod verò addit, *Insuper*, seu & etiam *bestias campi*, siue feras agrestes, hunc habet sensum, etiam illa animalia, quæ non enutrita sunt cum illo in terra culta & habitata, hominis dominio subiecta sunt, per eius nempe prudentiam & industriam additur.

V. 8. *Volucres cœli & pisces maris.* Hoc est, etiam in ea animantia quæ non sunt in terra cum ipso, vt volatile quod per aërem volitat, & pisces qui in aquis natitant, in ea, inquit, omnia dominatur homo suâ solertiâ & arte venatur & capit. *Transit semitas maris.* Suâ enim industriâ naues aptat, quibus maris spatia percurrit.

V. 9. *Domine, Domine noster.* Iterum redit ad celebrandum Deum postquam absoluit enarrationem bonitatis quâ vsus est erga hominem, & potestatis quam illi concessit super omnia, cùm tamen sit ipse res parua & vilis, collatus cùm illis cœlestibus creaturis, quibus tamen in hoc similis est quòd intellectu sit instructus, redit, inquam, ad Deum laudandum ac dicit: Domine, Domine noster, &c.

PSALMVS NONVS.

Præcentori super morte Labben, Psalmus Dauid.

1. CElebrabo Dominum in toto corde meo: narrabo omnia mirabilia tua.

2. Lætabor & exultabo in te : psallam nomini tuo Altissime. PSAL. 9.
3. Cùm conuersi fuerint inimici mei retrorsum : corruent & peribunt à facie tua.
4. Quoniam fecisti iudicium meum & causam meam : sedisti in solio, qui iudicas iustitiam.
5. Subuertisti Gentes, & perdidisti impium ; nomen eorum delesti in sæculum, & in æternum.
6. O hostis desierunt vastationes, tuæ, in finem, & ciuitates destruxisti, perijt memoria earum, ipsæ.
7. Et Dominus in æternum permanebit : parauit ad iudicium thronum suum.
8. Et ipse iudicabit orbem in iustitia : iudicabit populos in rectitudine.
9. Et factus est propugnaculum pauperi, propugnaculum temporibus in angustia.
10. Et sperent in te qui nouerunt nomen tuum : quoniam non dereliquisti quærentes te Domine.
11. Psallite Domino qui habitat in Sion : annuntiate inter Gentes opera eius.
12. Quoniam requirens sanguines, eorum recordatus est : non est oblitus clamores pauperum.
13. Miserere mei Domine : vide afflictionem meam de inimicis meis, qui exaltas me de portis mortis.
14. Vt annuntiem omnes laudes tuas in portis filiæ Sion : exultem in salute tua.
15. Demersæ sunt Gentes in foueam, quam fecerunt : in reti, quod absconderunt, captus est pes eorum.
16. Cognitus est Dominus, quando, iudicia fecit : in opere manuum suarum illaqueatus est peccator : meditatio semper.
17. Conuertantur improbi in sepulchrum : omnes Gentes quæ obliuiscuntur Deum.
18. Quoniam non in perpetuum obliuio erit egeni : expectatio pauperum, non, peribit in sæculum.
19. Exurge, Domine, non roboretur homo : iudicentur Gentes in conspectu tuo.
20. Pone, Domine timorem eis : sciant Gentes quòd homines sunt.

COMMENTARIVS.

P*Ræcentori ſuper morte* **Labben.** Plerique interpretum opinantur Dauidem hunc Pſalmum edidiſſe de quodam ſuo hoſte mortuo, qui eſſet ex gentium Principibus, vexaſſétque Iſraëlitas, quique vocatus fuerit Labben, poſt cuius mortem Dauid hunc Pſalmum compoſuerit. Quidam ſunt qui exiſtiment vocem Labben dici pro Nabal, per tranſpoſitionem, dicuntque Dauidem hunc Pſalmum edidiſſe quando mortuus eſt Nabal Carmelites; ſed hoc alieniſſimum videtur; nam argumentum huius Pſalmi eſt de aliquo homine, qui mala multa Iſraëlitis intulerit: Nabal autem nulli Iſraëlitarum quidquam mali intulit, niſi tantùm quia rebus ſuis auarè vtebatur. Alij dicunt לבן *laben* idem eſſe ac ſi ſcriberetur cum litera י *iod* לבין *lauein*, vt denotetur Go-
1. Sam. liath, qui dictus eſt vir הבנים *habbenaim*, hoc eſt medietatum, quem cùm
17. 4. interfeciſſet Dauid, hunc Pſalmum compoſuerit. Dominus autem pater meus piæ memoriæ, ſcribit hunc quidem Pſalmum de Goliath fuiſſe editum, dictionem tamen Labben, de aliquo cantore videri explicandam, qui vocatus fuerit
1. Paral. בן *ben*, quoniam ſcriptum eſt in verbis dierum: *Et cum eis fratres eorum, in*
15. 20. *ſecundo ordine Zacharias & Ben & Iahiel, &c.* Vox autem עלמות *almout*, ſic eſt explicanda ac ſi eſſent duæ dictiones in vnam coaleſcentes, ſicut vnicâ voce reperitur illud עלמות שיר *aalamot ſchir*, pro על עלמות *aal aalamot*, ſuper puellis canticum. Sic etiam alibi duplex videtur eſſe dictio, & ſignificatio
Ierem. eſt vt vocis vnius, vt יפה פיה *iephe phia*, vitula pulcherrima Ægyptus. Et
46. 20. פקח קח *pechahh coahh* apertionem vinctis, &c. Et licet litera ל *lamed* vocis
Iſa. 61. 1. לבן *Labben*, habeat *patahh* quòd non ſolet fieri, cùm præponitur nomini proprio hominis, non enim diceres ליצחק *laiſtſahh &c.* quoniam ה *he* notificatiuum non venit cum nomine ſubſtantiuo; hîc tamen apponitur notificationis ſignum ad docendum: ſi enim legeretur ל *lamed* cum *ſchena*, non notum eſſet eum loqui de cantore, cuius nomen erat בן *ben*. Nihilominus tamen rectus eſt ſenſus Pſalmi, ſi de Goliath Philiſtæo exponatur.

V. 1. *Celebrabo Dominum in toto corde meo.* Quoniam ſalus magna parta fuerat Dauidi & toti populo Iſraël, mortuo Goliath, propterea dicit, in toto corde meo. *Narrabo omnia mirabilia tua.* Nam ob vnum mirabile Dei opus, debet homo cætera enarrare mirabilia quæ priùs effecta fuerunt, iuxta illud
Pſal. 111. quod dicitur, *Memoriam fecit mirabilium ſuorum.*
4. V. 2. *Lætabor & exultabo in te.* Speraui enim in te cùm venirem vt cum illo Goliath, certamen inirem, quoniam ego adhuc tum eram puer, ipſe verò vir belli peritiſſimus. *Altiſſime.* Quoniam tu longè ſupra omnia exaltatus es, itaut omnem hominis cuiuſlibet potentiam conterere & vanam efficere poſſis.

V. 3. *Cùm conuerſi fuerint hoſtes mei retrorſùm, corruent, &c.* Omnes enim
1. Sam. Philiſtæorum copiæ fugerunt & actæ fuerunt retrorsùm, vt ſcribitur: *Viden-*
17. 51. *tes autem Philiſtijm, quòd mortuus eſſet fortiſſimus eorum fugerunt.*

V. 4. *Quoniam feciſti iudicium meum.* Tu pugnaſti pro me, magnum enim fuit miraculum, quòd lapis penetrauerit ad frontem eius, qui totus erat ferro circumtectus, & tamen lapis eum inuaſit locum qui in fronte eius erat denudatus. *Sediſti in ſolio.* Nempe iudicij, tu qui iuſtiſſimus es Iudex, vt tua contra

eum iudicia exerceres, eoquòd probris affecisset acies Dei viuentis: Litera autem ל *lamed* in voce לכסא *lechibhe* est loco ב *beth*. Ita etiam in istis locis *ante conspectum vestrum* לחרב *lehhereu*, pro בחרב *behhereu* in gladio. Et: *Occidi virum* לפצעי *lephitsi*, pro ב *be* in vulnus meum. PSAL. 9. Leu. 26. 8.

V. 5. *Subuertisti Gentes*. verbum גער *gaar*, constructum cum alia dictione sine præpositione ב *be*, subuersionem denotat, vt hoc in loco, sic & infra; *Subuerte cætum eorum qui vtantur lanceis*. Et, *Ecce ego subuerto in vobis semen*. Dicit igitur, subuertisti Gentes, hoc est, Philistæos: *Perdidisti impium*, nempe Goliath Philistæum. Nomen eorum delesti, hoc dicit de illis qui in bello fuerant interempti, sicut dicitur: *Et ceciderunt vulnerati ex Philistæis*. *In sæculum & in perpetuum*, dictio עד *aad* signat longè maius temporis spatium, quàm dictio עולם *oolam*: Notatur vocali *patah*, quando non est in fine versus, & sine accentu Atnahh vt ואל לעד *veal laad*, *& ne in perpetuum recorderis iniquitatis*. Imò etiam cum accentu *Atnahh* vt, Nonne cognouisti hoc מניעד *minniaad*, à sæculo. At quando hæ duæ dictiones sunt in fine versus עד *eed*, habet vocalem segol. Gen. 4. 23. Psal. 68. 31. Mal. 2 3. 1 Sam. 17. 52. Esai. 64. 9. Iob. 20.

V. 6. *O hostis desierunt vastitates tuæ*. Litera ה *he* dictionis האויב *haoieu*, est *he* vocatiui casus index, vt in istis locis, הקהל *hacahal*: O cœtus vnum præceptum erit vobis! Et הדור *haddor*, ô generatio! vos videte verbum Domini. Quia verò dixerat: *Nomen earum delesti*, dicit è contra: ô hostis, nomen tuum deletum est! quasi diceret, sicut deletum est nomen ciuitatum quas in solitudinem redegisti, quæ finem perpetuum acceperunt, perijtque memoria earum, sic etiam nunc memoria tua omnino peritura est. Dominus autem Pater meus P. M. sic voces illas תמו חרבות *tammou haraaot*, exponit desolationes quas fecisti, non amplius facies. Sapiens autem Aben Esra F. M. sic explicat. An quia penitus consumpta sunt ea quæ deuastasti, & etiam vrbes quas euertisti, quarum perijt ipsa memoria, putas quòd sis euasurus, & oblitus es quòd Deus permaneat in æternum? quòd verò subjungitur: *Memoria earum ipsæ*, sic accipi debet, vt sit tantùm geminatio pronominis, cùm ם *mem*, vnum vocis זכרם *zicrum* sufficeret. Vel sensus erit eiusmodi. Et ita perijt memoria earum, vt qui viderint earum ruinas, dicturi sint, non amplius sunt ipsæ, sed quòd fuerint ibi ciuitates quondam ædificatæ. Et secundùm hanc expositionem, vox המה *hemma*, erit cum admiratione legenda. Num. 15. 15. Iere. 2. 31.

V. 7. *Et Dominus in æternum permanet*. Illi & isti peribunt, at Dominus permanet in æternum & hos & illos iudicat; & hoc est quod subjungitur: *Parauit ad iudicium thronum suum*; sicut etiam alibi dicitur: *Ipsi peribunt, tu autem permanebis*. Verbum illud ישב *iaschau*, durationem & firmam subsistentiam significat, vt infra, Dominus supra diluuium sedit. Psal. 102 13.

V. 8. *Et ipse iudicabit orbem terræ in iustitia*. Vox תבל *theuel*, terras significat hominum habitationi commodas; dicit igitur, sicut iudicabit iudicia iustitiæ, sic ipse iudicat in omni tempore populos in iustitia & rectitudine; cumque populus vnus aduersùs alium præualet, hoc totum est iudicium ab illo præstitutum.

V. 9. *Et factus est propugnaculum pauperi*. Omni tempore quo ipse iudicat mundum, est propugnaculum pauperis, tam etsi abjectus sit sine robore & si-

Psal. 9. ne potentia, non tamen eum deſerit nec fortioribus illo permittit, ſed ipſi eſt propugnaculi inſtar, ad quod confugit afflictus & liberatur, quemadmodum eripitur homo ab hoſtibus in arce aliqua munitiſſima; ſicut etiam hodie Iſraëlitæ liberantur per illum, eſtque ipſis inſtar fortiſſimæ turris & aſyli eo tempore quo verſantur in anguſtia. Eâ etiam tempeſtate magna calamitate premebantur Iſraëlitæ propter Philiſtæum illum, ipſiſque longe fortiores erant Philiſtæi,
1. Sam. 9. 16. ſicut dicitur de Rege Saule: *Quia reſpexi populum meum, clamor enim eorum venit ad me.*

V. 10. *Et ſperent in te qui nouerunt nomen tuum.* Æquiſſimum eſt vt ſperent in te omnes qui nouerunt nomen tuum inter Iſraëlitas, quoniam viderunt te non deſeruiſſe eos qui quærunt te, Domine, ſed eis adfuiſſe in tempore calamitatis eorum.

V. 11. *Pſallite Domino qui habitat in Sion.* Dicit ei qui habitat in Sion, licet Sion adhuc tum eſſet in poteſtate Iebuſæorum, quia traditio erat apud eos, ibi habitaturam aliquando Dei gloriam, * ibique ædificandam domum ſanctuarij, erat enim Sion caput Ieruſalem: *Annuntiate inter Gentes opera eius.* In quemcumque locum ieritis, annuntiate opera & mirabilia eius quæ fecit vobiſcum.

V. 12. *Quoniam requirens ſanguines.* Deus qui inquirit in ſanguines miſerorum de manu opprimentium eos, eorum ſanguinum recordatus eſt, quos Philiſtæi effuderant in Iſraële. *Non eſt oblitus clamorem pauperum.* Dictio עניים *aniim*, ſcribitur cum י *iod*, & legi debet cum ו *vau*, ענוים *anauim*, humiles enim ſunt vt plurimùm ſimiles pauperibus & infirmis.

V. 13. *Miſerere mei Domine.* Vocalis *patah* ſub litera ח *hhet*, vocis חננני *hanneni*, oſtendit ipſam eſſe coniugationis dagueſſatæ, licet habeat ſecundam radicalem, *lenem*, ſeu abſque dagues; quomodo etiam legitur hæc dictio בהתחננו *behithhaneno*, dum deprecaretur nos. *Vide afflictionem meam ab inimicis meis.*
Gen. 42. 21. Mihi illatam, ſicut vidiſti ab iſto hoſte nempe Goliath. *Qui exaltas me de portis mortis.* Omnes enim arbitrabantur me caſurum eſſe manu Goliath. Per portas mortis, imminens mortis periculum ſignificatur; ſicut ianua domui eſt proxima.

V. 14. *Vt annuntiem omnes laudes tuas.* Cùm ſemel fuero liberatus ab ijs qui me odio proſequuntur, narrabo omnes laudes tuas in portis filiæ Sion; ibi enim locus erit confeſſionis, & deſtinatus canticis & Pſalmis decantandis, quoniam manſura ibi erat gloria Dei. *Exultem in ſalute tua.* Hoc eſt in ſalute quam mihi afferes dum me liberabis ab omnibus qui me odio proſequuntur: dicit verò in portis, quòd ita intelligendum eſt ac illud: *ad portam ad ſeniores vrbis.* Di-
Deut. 22. 15. ctio autem תהלתיך *thehillateca*, ſcribitur cum י *iod* ſignificare enim voluit multas laudes; & in hac voce deeſt ſignum plural. num. gener. fœmin. & ſcribitur cum ſola nota plural. numeri. maſc. gener. Eodemmodo ſcriptæ ſunt vo-
Eſa. 47. ces iſtæ: laboraſti in multitudine עצתיך *aatzoteca*, conſiliorum tuorum; Et
Ezech. 16. 46. ואחותך *vaahoteca*, & ſorores tuæ Sodoma, & ſorores eius. Quòd verò dicat

* Per gloriam Dei intelligi poteſt Arca fœderis, ex 1. Sam. 4. vel Dei præſentia quæ ibi apparebat: diciturque Hebræis שכינה *ſchechina.*

hoc

hoc loco, *vt enarrem omnes laudes tuas*, cùm in alio dixerit: *Quis loquetur potentias Domini*, sic debet intelligi, vt dicat, enarrabo omnes laudes tuas, loquens de angustijs quibus affectus fuerat; tum enim laudem ac gratiarum actiones Deo rependit, qui eum ab hostibus eruit; cùm verò enarrare incipit miranda opera quæ Deus ob Israëlitas patrauit per singulas generationes, tum dicit, quis auditam faciet vocem laudis eius, vtens solo singulari numero. Imò nequidem ea miracula quæ Deus benedictus ex sua misericordi bonitate in ipsum exhibuit valet enarrare, vt ipsemet profitetur: *Annunciabo, inq[uit], & loquar, multiplicata sunt super numerum.* Contingit enim aliquando vt Deus bened. hominis alicuius gratiâ miraculum faciat, quod tamen ipse non agnoscat ante tempus quo illud attentè recogitat; hinc dixerunt Magistri nostri P.M. Is cuius gratiâ fit miraculum non agnoscit illud. Cùm igitur dicit Dauid, omnes laudes tuas, de illis miris operibus loquitur quæ Deus cum ipso fecerat, quæque nota erant omnibus, vt pote patrata in bellis quæ contra hostes gesta fuerant.

Psal. 9.

Psal. 106. 2.

Psal. 40. 6.

V. 15. *Demersæ sunt Gentes in foueam quam fecerunt.* Philistæi scilicet qui venerant pugnaturi contra nos, cogitauerant fore vt nos prosternerent, at ipsi tamen corruerunt & in reti quod absconderant vt nos caperent, comprehensus est pes eorum. Et pronomen זו *zon* hîc idem significat, ac אשר *ascher*: vt in isto etiam loco, eo quòd peccauimus in eum, vel simpliciter exponi possunt eodem sensu quo pronomen זה *ze*. Esai. 42. 24.

V. 16. *Cognitus est Dominus quando iudicia fecit.* Tunc in bello isto, agnitus est Dominus, quoniam deuicerunt Israëlitæ Philistæos, licet ipsorum robur & potentia essent exigua, collata cum viribus hostium: nec verò eos vnquam debellare potuissent, nisi Deus pro Israële decertasset. *Iudicia fecit.* Nempe in Philistæos. *In opere manuum suarum illaqueatus est peccator.* Ipse est Goliath, qui proprio gladio fuit occisus. Et dictio נוקש *nokesch* habet quidem *tsere*, sed perinde est ac si haberet *patahh*; estque coniugationis niphal. Potest etiam ita explicari vt נ *nun*, sit radicale, & verbum neutrum eiusdem significationis cum illo: *Et laqueos tendunt qui quærunt animam meam*; quia יקש *iaquasch*, & Psal. 38. נקש *naquasch* eiusdem sunt significationis. *Meditatio semper.* Salus ista nobis 13. est perpetua meditationis & gratiarum actionis materia.

V. 17. *Conuertantur improbi in infernum.* Hoc est in sepulchrum; dicit verò reuertantur, iuxtà illud: *Et in puluerem reuerteris.* Porro illud, conuertantur, dictum est per modum orationis, ac si diceret, sicut mortui sunt isti ho- Gen 3. stes Israëlitarum, sic moriantur omnes qui obliuiscuntur Deum. Cæterùm in 19. Deras, illud לשאולה *lischola*, de inferno, seu *gehenna* intelligitur, vbi ita de verbo isto differunt, quare dixit Dauid לאשולה *lischeola*, nonne litera ה *he* in fine dictionis semper idem valet quod ל *lamed* in principio eiusdem? quare ergo dixit לשולה cum ל *lamed* ab initio etiam? Nempe ad innuendum homines eiusmodi descensuros esse ad infimam partem, aut in imos gradus inferni.

V. 18. *Quoniam non in perpetuum obliuioni erit pauper.* Si in calamitatibus versantur Israëlitæ per Philistæos, hoc non longo durabit tempore, nam expectatio pauperum non peribit in perpetuum. Hîc particula לא *lo* non, posita in prima parte versus, est pro duabus; hic enim mos est linguæ sanctæ in multis locis. Vox etiam ענוים *ananim*, scribitur quidem cum ו *vau*, at legi

Psal. 9. debet cum י *iod* עניים *aniim*, quæ duæ dictiones vicinæ sunt, fit enim sæpius vt pauperes sint humiles.

V. 19. *Exurge Domine non roboretur homo.* Dictio קומה *quouma*, habet accentum in vltima, dicitque hîc: exurge, sicut alibi dixit, exaltare; quæ omnia figuratè sunt dicta, vt nimirum, Deus exurgat ad iudicandos improbos. *Non roboretur homo.* Illi nempe homines quibus robur est & potentia supra Israëlitas, non maius robur accipiant. *Iudicentur Gentes in conspectu tuo.* Hic על פניך *aal paneca*, significat idem ac לפניך *lepaneca*, coram te: quo etiam
Exod. 20. 3. modo accipitur in illo loco, *non habebis Deos alienos* על פני *aal panai*, *coram me.*

V. 20. *Pone, Domine, timorem eis.* Vox שיתה *schita* accentum habet in vltima; & dictio מורה *mora* habet ה *he* pro א *aleph.* Dicit porro Dauid Deo, vt efficiat vt ipsum metuant & agnoscant se esse tantummodò homines miseros ac imbecilles, nihilque prorsus habere roboris, si cum Deo comparentur, nam significatio vocis אנוש *enosch* desumenda videtur ex illo loco, quid clamas
Ier. 30. 12. super contritione tua, insanabilis est dolor tuus?

PSALMVS DECIMVS.

1. QVare, Domine, stas in longinquo? abscondis te ad tempora in angustia.

2. In superbia improbus persequitur pauperem; comprehendantur in consilijs quæ cogitant.

3. Quoniam laudat se peccator super desiderio animæ suæ: & auarum benedicit & exacerbat Dominum.

4. Peccator præ elatione faciei suæ non quærit: non Deus, omnes cogitationes eius.

5. Dolore afficiunt viæ illius in omni tempore: altitudo sunt, tua iudicia à facie eius, omnes hostes suos sufflat.

6. Dixit enim in corde suo, non mouebor à generatione in generationem qui, sum, sine malo.

7. Execratione os suum impleuit & fraudibus & dolo: sub lingua eius labor & iniquitas.

8. Sedet in insidijs villarum, in occultis interficit innocentem: oculi eius in pauperem clam respiciunt.

9. Insidiatur in abscondito quasi leo in tugurio suo: insidiatur vt rapiat pauperem, rapit pauperem dum attrahit eum in rete suum.

10. Deprimit se, inclinat se, & cadit in vires eius turba pauperum.

11. Dixit enim in corde suo, obliuiscitur Deus: auertit faciem suam ne videat in perpetuum. PSAL. 10.

12. Exurge, Domine, eleua manum tuam: ne obliuiscaris pauperum.

13. Propter quid irritat improbus Deum? dicit in corde suo, quòd, non requires.

14. Vides, quippe tu laborem & dolorem consideras, vt tradas in manus tuas: tibi derelinquet se pauper, orphano tu fuisti adiutor.

15. Contere brachium improbi & maligni: quære peccatum eius, non inuenies.

16. Dominus Rex in sæculum & in æternum: perierunt Gentes de terra illius.

17. Desiderium humilium exaudis, Domine: præparas cor eorum, audit auris tua.

18. Vt iudices pupillo & humili: non vt addat vltra grassari superbè homo de terra.

COMMENTARIVS.

V. 1. *QVare, Domine stas in longinquo?* Psalmum hunc non edidit Dauid de re aliqua peculiari, sed vt esset oratio quam orare posset, homo quilibet constitutus in calamitate & ab hostibus impetitus: narratque in eo mores & agendi rationes improbi opprimentis pauperem, eum maximè qui sese non valet ab eo liberare: Et quoniam vis & iniuria non palam & apertè, vt plurimùm infertur, describit calumniam quâ improbus clam & per insidias pauperem opprimit: quo iniuriæ genere, populi huius mundi affecturi erant Israëlitas, in terris ipsorum exulantes: quapropter dicit: Perierunt Gentes de terra illius. Item addit & illud, vt non apponat ampliùs grassari homo de terra. Dicit igitur: *Quare Domine stas in longinquo?* Cùm enim à Deo obuenit auxilium pauperi ad ipsum clamanti, perinde est ac si ad eum Deus accederet & opem ferret, sicut dicitur: *Quæ habeat Deos appropinquantes sibi.* Cùm verò hostis in eum præualet, perinde est ac si Deus procul inde staret, & suos oculos ab afflicto absconderet; ideò dicit, quare Domine stas in longinquo? litera ב *beth* ante vocem ברחוק *rahhoq* posita est pro duabus, vult enim dicere, in loco remoto. *Abscondis te ad tempora in angustia.* Hoc est, ijs temporibus quibus pauper in angustia versatur. Deut. 4. 7.

V. 2. *In superbia improbus persequitur pauperem.* Hîc dicitur quod fit palam, cùm scilicet improbus apertè & cum superbia miserum persequitur. *Comprehendantur.* Oratio est hunc habens sensum, fiat ex decreto diuinæ voluntatis tuæ, vt comprehendantur improbi in cogitationibus quibus ipsi cogitauerunt opprimere pauperes. Et pronomen זו *zou* idem significat hîc, ac אשר *ascher*, Esa. 42. sicut etiam accipitur isto in loco: *Dominus ipse* זו *zou cui peccauimus.*

Psal. 10. V. 3. *Quoniam laudat se peccator super desiderio animæ suæ.* Eóquòd laudat seipsum de concupiscentia cordis sui cui planè satisfacit, cùm nemo sit qui eum ab hoc impedire possit, ostende tu ipsi quòd sit aliquis longè eo superior, & capiatur in eo quod destinauit exequi. *Et auarum benedicit, & exacerbat Dominum.* Improbus benedicit & laudat auarum & eum omnem qui suos mores imitatur, & grauiter Deum exacerbat, quasi de illo diceret, non esse potentiam in manu illius quâ liberet oppressum è manibus suis; aut quasi prouidam eius curam non habeat, iuxta illud quod mox sequitur: Dixit in corde suo, non requires.

V. 4. *Improbus præ altitudine faciei suæ.* Superbia cordis apparet in facie, denotatur enim hîc facies per vocem אף *aph*, quæ nasum significat, eóquòd nasus pars elatior cæteris in facie emineat: sic vsurpatur eadem vox in istis locis. Et cecidit super לאפיו *leappau* nasum suum, hoc est, על פניו *aal panau* super
1. Sam. 20. faciem suam; item: Et incuruatus est אפים *appaim*, naso in terram, quod idem est ac על פנים *aal panim* super faciem. *Non requiret.* Præ elatione &
Gen. 9. superbia sua non requiret Deum, nec orabit in conspectu eius. *Non Deus omnes cogitationes eius.* Omnes improbi cogitationes & opinationes de eo sunt, nempe quòd non sit Deus, qui in terris humana iudicet, ac proinde licitum esse homini impunè facere quidquid libuerit, cùm nemo sit qui in res humanas inquirat aut earum rationem exigat, quoniam, inquit, non requiret Deus.

V. 5. *Dolore afficiunt viæ eius.* Dictio יחילו *iahilou*, hic dolorem significat
Psal. 48. 7. iuxta illud: *Dolor quasi parturientis*: dicit igitur prauas impij vias omni tempore pauperes dolore afficere, quia quandiu ille in mundo est, hi ab ipso sibi timent. *Altitudo sunt iudicia tua à facie eius.* Quoniam ipsum non attingunt; ac idcirco superbè insolescit. *Omnes inimicos suos exsufflat.* Inimici eius sunt pauperes & miseri, quos exsibilat, hoc est, non pluris ab eo æstimantur quàm oris halitus. Vel dictio יפיח *iapiah* habet significationem פח *pah* reti & laquei, quasi diceret laqueum disponet ad eos capiendos sicut dicitur illi; *Viri*
Prou. 29. 8. *derisores illaqueabunt ciuitatem.*

V. 6. *Dicit in corde suo non mouebor.* Apud seipsum cogitat ita de seipso, non mouebor in æternum, non exturbabor ab hac magnitudine mea in generationem & generationem. *Qui sum sine malo.* In generationem & generationem viuam, nec enim versabor vnquam in malo, nihilque aduersi experiar, ideóque longissimo tempore viuam.

V. 7. *Iuramentu os suum implet.* Is enim mos est improbi, cùm vult alios decipere, vt iuret eis pleno ore, vt sic existimetur tota animi sui intentione iurare: omnia tamen eius iuramenta nihil aliud sunt quàm fraudes & dolus. Dictio verò תוך *toc*, eandem hîc significationem habet ac vox מרמה *mirma*, dolus, indeque dolus ita dicitur quòd homo fraudulentus aliud habeat in medio cordis sui, quàm quod ore suo demonstrat. *Et sub lingua eius labor & iniustitia.* Cúmque lingua sua iurat, sub eadem labor & iniquitas delitescunt; cor autem sub lingua est, quòd est absconditum & diuersum ab eo quod per linguam fit manifestum, iuxta illud: *Et iniuria sub lingua eius*, quod & ipsum de corde dicitur. Cæterùm vocabulum מלא *male*, non est nomen adiecti-
Exod. 40. 34. uum, sed verbum, vt in isto loco: *Et gloria Domini* מלא *male*, *adimpleuit*

tabernaculum: hîc ergo dicitur quòd improbus os suum iuramentis impleat vt fides illi ab aliis adhibeatur eosque facilius decipiat. PSAL. 10.

V. 8. *Sedet in insidijs villarum*. Vox חצרים *hhatserim* significat vrbes sine muris, seu pagos, iuxta vias positos, iuxta illud: *Asdot cum castellis & villis suis*. Item, *pagi in quibus habitat Cedar*. Ita etiam: *Instar, vrbium absque muro habitabitur Ierusalem*. *In occultis interficit innocentem*. Vt plurimùm enim improbus mala sua opera non palam facit, sed in insidijs consistit ac in latibulis, eóquòd cauet sibi ne videatur ab hominibus, non verò curat Deum omnia intuentem. *Oculi eius in pauperem ex occulto respiciunt*. Dictio חלכה *helca* idem prorsus valet ac חלך *helec* litera enim ה *he* addita est paragogicè; & idem est sensus, ac si esset לעני *leaani* in afflictum; dicit igitur oculos improbi pauperem obseruare vt eum possit apprehendere. Vox autem יצפנו *itspenou*, est verbum absolutum, ac si diceret oculos suos in loco occulto disponit, & inde vias obseruat. Iof. 15. Es. 42. Zach. 2. 4.

V. 9. *Insidiatur in abscondito sicut leo*. Improbum cum leone comparat qui manet absconditus in lustro suo, indeque insidiatur aliis animantibus, si quæ fortè iuxta eum transeant, aut ei appropinquent, ne scilicet ab eo sibi caueant & auffugiant si ipsum intuerentur; cúmque viderit prædam aliquam, statim eam abripit; hinc dicitur חטיפה *hhatipha* illud quod celeriter rapitur. Ad eum etiam modum improbus sedet in occultis insidiis: illum etiam hîc venatori seu aucupi assimilat; qui quidem rete suum expandit & procul ab eo consistit, ne sibi ab eo caueat auis: funes verò retis manibus suis tenet, cúmque in casses auis inciderit, mox funibus, quos manu tenebat, retia contrahit, atque hoc modo capitur auis. Ita etiam improbus agit, aliquando enim non latitat in insidiis, sed procul ab itinere sese constituit, quominus ab eo sibi caueant homines. Cùm verò pauperes aliquos sibíque viribus inferiores aduertit in viis, mox accurrens, eos inuadit. Aut aliquos è suis sodalibus absque armis in itineribus collocat, ipse verò cum armatis procul inde consistit, cúmque homines aliqui imbecilliores transierint, isti inermes signum dant armatis, qui continuò aduolant, qui proinde inermes, idem præstant armatis, quod rete aucupi. Aliam præter ea technam refert quâ vtitur improbus, & ea est quam recenset his verbis.

V. 10. *Deprimit se, inclinat se*. Vox ידכה *idche*, scribitur quidem cum ו *vau*, sed legi debet cum י *iod*; duæ enim hæ literæ sunt permutabiles. Dicit igitur aliam esse adhuc artem quam adhibet improbus quâ pauperes capiat, nempe attritum se & depressum simulat, & socii eius infirmos se, & viribus contractos exhibent, vt minùs cautè cum illis agant homines, sed vnà cum illis itineri se committant, at vbi procul ab hominum frequentia & domibus sunt progressi, tum ostendunt eis robur ac vires suas, eósque hoc modo comprehendunt. Et hoc est quod subiungitur. *Et cadet in vires eius turba pauperum*. Vox enim חלכאים *hhelcaim*, scribitur vt dictio vnica, sed vt duæ dictiones debet legi hoc modo, חל כאים *hhel caim*, ac significat turbam attritorum hominum & infirmorum. Dictio autem עצומיו *aatsoumau*, est nomen adiectiuum quod refertur ad membra eius fortia seu robusta, scilicet ad manus & ad pedes eius. Has porro technas omnes improbi recensuit, vt ostenderet impium sibi tantùm cauere ab hominibus, non verò à Deo, quem nullo modo se reuere-

PSAL. 10. ri demonstrat, quoniam apud se cogitat Deum non videre aut cognoscere ea quæ hîc geruntur, vt ex illius verbis sequentibus apparet.

V. 11. *Dixit in corde suo, obliuiscitur Deus.* Siquidem aliquando nouerit, at modò obliuiscitur; vel sensus est, non nouit omnino; instar hominis qui rem aliquam, ita oblitus est, vt eam amplius nec memoriâ, nec notitiâ complectatur; vel denique sicut homo qui rem aliquam nouit quidem, sed conspectum suum ab ea auertit, nec eam vltra vult intueri; & ea de causa subiungit.

V. 12. *Exurge Domine.* Quandoquidem improbus dicit te nihil videre, exurge & eleua manum tuam aduersus eum, & ne obliuiscaris pauperum sicut malus dicere solet. *Obliuiscitur Deus eorum.* Et scribitur עניים *aniim* miserorum, & legi debet, ענוים *aananim* humilium.

V. 13. *Propterquid irritat improbus Deum?* Quare enim improbus te irritat, nisi quia cogitat & dicit apud se, te non inquisiturum aut curaturum ea quæ dixerit aut fecerit?

V. 14. *Vides, quippe tu laborem, &c.* In dictione ראתה *raita*, deest litera י *iod* quæ adesse deberet asscripta loco tertiæ radicalis; sensusque est, dicit impius te nihil videre rerum humanarum, cùm tamen omnia intuearis, verè etenim vides molestiam & iniuriam quibus improbi miseros afficiunt, videbis, inquam, tunc. *Vt tradas in manus tuas.* Cùm voles vindicare pauperes de improbis. *Tibi enim derelinquit miser*; hoc est, afflictus, causam suam, quoniam aduertit quamsæpissimè te auxilio fuisse pupillo, & ei cui non erat potentia: quapropter ipse te defensorem suum expectat, tibique suum iudicium & causam relinquit: litera ה *he* vocis חלכה *hhelea*, est aduentitia, vt iam supra explicuimus.

V. 15. *Contere brachium improbi.* Infringe brachium eius & robur eius. *Inquire peccatum eius*, qui dicit te illud non inquisiturum, vt supra dictum est, ostende igitur illi quòd tu peccata inquiras: quòd si ita feceris, non inuenies improbos in terra. Si enim istius improbi robur attriueris, alij qui supererunt, hoc rescient & timebunt, porro voces רשע *raschaa* & רע *raa*, idem prorsus valent.

V. 16. *Dominus Rex in æternum erit.* Postquam iudicium exerceris in improbos, qui affligunt Israëlitas in exilio, tunc eris Rex in sæculum & in perpetuum in oculis omnium, nec vllus erit deinceps qui tuo imperio audeat rebellare, iuxta illud: *Et erit Dominus Rex super vniuersam terram*: tunc etiam:
Zach. 14. *Peribunt Gentes de terra illius*: & redibit regnum ad Israëlitas.

V. 17. *Desiderium humilium exaudis Domine.* Præteritum pro futuro aut præsenti exaudies, sensusque est, audies preces eorum secundùm vota eorum vel sensus esse potest; audisti desiderium ipsorum antequam illud voce sua proferant:
Esai. 65. 24. Iuxta illud, *Et erit antequam inuocent, ego exaudiam. Preparas cor eorum, audit auris tua.* Auffers à corde ipsorum sollicitudinem huius sæculi: cor enim illorum sollicitum est propter ipsorum pauperiem & ærumnas; tu verò adiuuabis eos vt cor suum ad te rectâ intentione dirigant, tum denique attentas adhibes aures tuas illorum orationibus: duæ enim illæ voces תקשיב אזניך *taschib osnecha* significant, appones aures tuas, & erunt aures tuæ attentæ.

V. 18. *Vt indices pupillo & attrito.* Et quidnam expetit oratio illorum,

nempe vt iudices pupillum & attenuatum; hoc eſt, vt vindices eos de manu Psa. 1.
eorum à quibus opprimuntur. *Vt non addat vltra graſſari ſuperbè homo de ter-* 11.
ra In eos ſæuire, eoſque terrere, atque vt deinceps nullum quàm te ſolum ——.
timeant. Cæterùm לַעֲרֹץ *laarots*, verbum eſt tranſitiuum, quod etiam ſic Eſa. 2.
tranſitiuè accipitur illo in loco: *Dum ſurgit vt exagitet terram. Et: An tu folium* 19.
agitatum terrebis. Iob. 13.
25.

PSALMVS VNDECIMVS.

Præcentori, Pſalmus Dauid.

1. IN Domino confido, quomodo dicitis animæ meæ, tranſmigra è monte veſtro, ſicut, paſſer?

2. Quoniam ecce peccatores intenderunt arcum; parauerunt ſagittam ſuam ſuper neruum, vt ſagittent in obſcuro, in rectos corde.

3. Quoniam fundamenta deſtruentur, iuſtus autem quid fecit?

4. Dominus in templo ſancto ſuo; Dominus in cœlo ſedes eius: oculi eius reſpiciunt; palpabræ eius probant filios hominum.

5. Dominus iuſtum probat; impium autem & qui diligit iniquitatem, odit anima eius.

6. Pluet ſuper peccatores laqueos, ignem & ſulphur: & ſpiritus procellarum pars calicis eorum.

7. Quoniam iuſtus Dominus & iuſtitias diligit: æquitatem videt vultus eius.

COMMENTARIVS.

V. 1. IN *Domino confido: quomodo dicitis animæ meæ, tranſmigra.* Vox iſta ſcribitur נודו *nondou*, ſed legitur נודי *nondi*, & ſcriptura quidem de corpore & anima ſimul eſt, tranſmigrate; ac ſi diceret, quòd inimici eius de ipſo iactarent corpus eius fore perdendum, quia ſcilicet occidet illud Saül: animam etiam eius eſſe perituram, ipſum enim Dauidem improbum eſſe dicebant. Porro hîc dicitur de anima quod peritura ſit aut emigratura, ſicut alio in loco, anima inimicorum tuorum quaſi in impetu & circulo fundæ rotabitur. Lectio 1. Sam.
autem נודי *nondi*, de ſola anima eſt intelligenda, hæc enim eſt gubernatrix. 25.
E monte veſtro, ſicut, *paſſer.* Quomodo dicitis illi vt è monte veſtro fugiat, quæ venit illuc vt euadat in montem qui veſter eſt. Et ante illam dictionem הרכם *harquem*, debet ſubintelligi præpoſitio מ *me*, ex, ſicut in iſto loco:

Psal. *Elchanan filius patrui eius Bethleem*, pro de Bethleem. Item, *donec vlciscatur*
11. *genti* אויביו *oeauan*, pro מאויביו *meoieiuan*, de inimicis suis. Hæc autem dixit Da-
uid contra aduersarios suos qui locum illum, in quem ipse se recipiebat vt ho-
2. Sam. stes effugeret, statim indicabant Saüli & reuelabant ei, vbinam latitaret, sicut
23. 26. dicitur: *Nuntiatum est autem Saüli quòd venisset Dauid in Ceilam.* (*Passer.*) Hoc
Iosu. 10. est, sicut passer aut auicula quæ hinc inde è nido in nidum, & è monte in mon-
13. tem di[illegible]agatur. Deest litera seruilis כ *caph*, hoc loco, sicut & in istis, *Catulus*
1. Sam. *leonis Iuda.* Et: *Issachar asinus fortis*, & in alijs similibus. Sic ergo Dauid ad-
23. 7. uersùs inimicos suos loquitur, qui ipsum deferebant: *In Domino confido.* Etsi
Gen. 49. quidem hæc atque illuc fugio, nihilominus tamen in Domino confido, spe-
14. roque fore vt me tandem liberet. Vos autem quomodo dicitis animæ meæ vt
aliò fugiat? quemadmodum enim soletis me latitantem apud vos reuelare, ita & alij apud quos fugero, me pariter indicabunt.

V. 2. *Quoniam ecce peccatores intenderunt arcum.* Hæc enim est improborum consuetudo, vt arcum intendant & aptent sagittas suas super neruum arcus sui. *Vt sagittent in obscuro*: hoc est, in occulto loco, *rectos corde* cuiusmodi ego sum nunc temporis; in me etenim non est iniquitas. Dicit verò, vt sagittent, nec tamen ipsi sagittant, nempe quia nihil suis aut operibus aut cogitationibus proficiunt, quoniam in Domino confido. Hæc autem verba: *Quoniam ecce peccatores*, iam exposuimus. In Deras, hæc omnia explicantur de Israëlitis Ezechiæ temporibus, quando Israëlitæ in exilium demigrarunt, mundi nationes de illis lætatæ sunt, cóquòd è loco suo exules expellebantur; non est scriptum נודי *nudi*, transmigra, sed נודו *nodou*, hoc est, transmigrate cum de superioribus, tum de inferioribus; de superioribus quidem, sicut auicula diffugiens è nido suo, ita vir fugiens è loco suo; non est autem vir iste
Exo. 15. alius, nisi Sanctus ipse Benedictus, quia de illo dictum est, Dominus quasi vir
pugnator. Locus verò eius alius non est nisi domus sanctuarij, de illa enim di-
Psal. citur: *Hæc requies mea in sæculum.* De inferioribus etiam illud, *fugite*, dicitur
132. nempe de Israëlitis: *Quoniam ecce peccatores.* Rabbi Berachias in nomine
Rabbi Abba isti, *peccatores*, sunt Sobna & Ioahh: quid verò fecerunt? nempe scripserunt epistolam, quam sagittæ affixam, ad Sennacherib per fenestram traiecerunt: in ea porro sic erat scriptum, omnes Israëlitæ pacem tecum inire & se tibi dedere quærunt, at Isaias & Ezechias eos id præstare non sinunt. *Vt sagittent in obscuro rectos corde.* Vt frangant rectos corde, Ezechiam nempe & Esaiam. *Quoniam fundamenta destruentur?* Quid, si iusti qui mundum tuum, instar fundamenti sustentant? Et quid lapis * fundationis, cui mundus fundatus

* Volunt fuisse lapidem quendam coram Arca vel cui ipsa erat imposita, ex quo fundatus sit mundus, sicut dixit quidam Rab. Isaac, lapidem proiecit Deus in mare, & ex eo fundatus fuit mundus, sicut dictum est: *Super quo bases eius fixæ sunt, aut quis lapidem eius angularem demisit?* Iob 38. 6. Ita etiam Targum Ionathæ, Exod. 28. 30. Insculptum erat (nomen Dei) in lapide fundationis, quo obsignauit Dominus mundi os abyssi magnæ à principio, &c. Idem Targum simile quid habet ad versum 1. Psal. 50. Innuere fortè velant illum lapidem Arcæ suppositum esse mundi centrum; Arcam enim censent in ipso mundi meditullio fuisse sitam. At certum est antiquos Hebræos aliud per illum lapidem intellexisse, vt videre est ex Rab. Salomone in hunc versum, illum scilicet lapidem angularem, de quo Psal. 118. 22. & Matth. 21. 42. & Actor. 4.

inni-

innititur? Steterunt impij & diruerunt ipsum. *Iustus quid fecit?* Quodnam o-
pus fecisti pro seruantibus mandata tua?

V. 3. *Quoniam fundamenta destruentur.* Dictio השתות *hasthatot*, idem si- Es. 19. &
gnificat quod יסודות *iesodot*, fundamenta, sicut & illo in loco: *Et fundamen-* c. 20.
ta eius erunt contrita. Et, *denudatos fundamento.* Vel significat ista vox, retia
& insidias: sed siue hoc, siue illo modo exponatur, est metaphora significans
machinationes & consilia. *Iustus quod fecit*, quoniam improborum consilia
fient irrita, nec id assequentur quod proposuerant efficere, at iusto erit quod
fecit, hoc est, rependet illi Dominus secundùm iustitiam illius.

V. 4. *Dominus in templo sancto suo.* Templum eius sanctum, cœlum est, di-
cit igitur, thronus Dei in cœlis est; repetitio est eiusdem rei, ac si diceret,
etiamsi in cœlis sit thronus eius, oculi tamen eius inde prospiciunt, & palpe-
bræ eius explorant filios hominum; quo etiam figurato loquendi modo dicitur:
Quoniam excelsus Dominus & humilia respicit. Et retribuet iusto & iniquo, vni- Psal.
cuique iuxta opera eius. 138.

V. 5. *Dominus iustum probat.* Hoc dicitur eodem sensu quo illud: *Quem di-* Prou. 3.
ligit Dominus, corripit, & inducit tribulationem super eum & probat ipsum in 12.
conspectu totius mundi, vt cæteris hominibus iustitiam illius ostendat, quòd
scilicet nunquam à recto vacillarit cor eius propter angustias, quibus eum e-
mundauit à peccatis ipsius. *Improbum autem qui diligit iniquitatem, odit ani-*
ma eius. Itaut non illum castiget, eóquòd correctionem non libenter susti-
neat, donec tandem veniat tempus eius, ac tum è mundo tollit ipsum, &
hoc est quod sequitur.

V. 6. *Pluet super peccatores laqueos.* Dictio פחים *pahhim*, ita hîc sumitur
vt illo in loco: *Laqueus venatoris super omnibus vijs eius.* Dicit verò, *pluet*, Ose. 9.
eóquòd calamitates è cœlis decernantur & immittantur. Sunt qui vocem
פחים *pahhim* eiusdem esse significationis putent, ac פחם *pehham*, itaut car-
bones significet; sed sit alterius formæ. Sapiens quidem Magister Abraham fi-
lius Esræ, vocem istam exponit vt illud רקעי פחים *riquee pahhim*, extensio- Num.
nes seu extensas laminas, quæ sunt instar lapidum ignitorum, vnà cum pluuia 16. 38.
decidentium. Vox זלעפות *zilaaphot*, habet *hhiric* sub litera ז *zain*, & *ca-*
meth sub ע *aain*, & eius significatio eadem est hîc, ac illo in loco, *horror te-* Psal.
nuit me; & significat ingentem tremorem, aut ardorem. *Pars calicis eorum.* 119. 53.
Hoc est portionis; sic & illud: *Dominus pars portionis & calicis mei.* Conjun- Psal. 15.
gitur autem dictio pars cum portione & calice, licet eiusdem sint signifi- 5.
cationis; sic illa alia, *terra pulueris*, *lutum cœni.* Vel id ita fit, quia dictio Dan. 12.
מנת *menath*, etiam præparationem aut inuitationem significat. 12.

V. 7. *Quoniam iustus Dominus, & iustitias diligit.* Hoc est, virum iusti- Psal. 40
tiarum seu iustum, sicut dicitur: *Ego autem oratio.* *Æquitatem videt vultus* Psal. 109
eius. Hoc dicitur, sicut illud: *Et respiciam vos.* Illlud verò פנימו *panemo*, Leu. 26. 4.
idem omnino est ac פניו *panau.* Ita etiam dicitur: *Quoniam proderit* עלימו
aalemo, super illum prudens, pro עליו *aalau.* Vel sensus horum verborum,
æquitatem videt vultus eius; est sicut illorum: *Ego autem in iustitia videbo fa-*
ciem tuam. Vel denique, פנימו *panemo*, simpliciter significat, facies eorum;
quoniam litera מ *men* cum ו *vau* מו *mo* notat pluralem num. & sensus erit,

Psal. quoniam vultus iustorum, videbunt Deum qui rectus est. In Deras autem sic
II. de istis verbis disquiritur, non est illi dicendum nisi recti videbunt facies eius,
—— aut rectus videbit facies eius. Quid verò est istud, æquitatem videbunt facies eius, nisi æquitatem mundi videbunt vultus eorum, hoc est iustorum.

PSALMVS DVODECIMVS.

Præcentori super octauam, Psalmus Dauid.

SAluum me fac, Domine, quoniam defecit sanctus: quoniam
1. desierunt veraces inter filios hominum.

2. Vana loquuntur vnusquisque ad proximum suum, labijs blanditiarum: in corde & corde loquuntur.

3. Excindat Dominus vniuersa labia blanditiarum: linguam grandia loquentem.

4. Qui dixerunt linguam nostram roborabimus: labia nostra nobiscum sunt: quis noster Dominus est?

5. Propter vastationem miserorum, propter gemitum pauperum, nunc exurgam, dicit Dominus: ponam in salute, laqueum injiciat illi.

6. Eloquia Domini, eloquia munda: argentum conflatum in opere seu catino terræ, expurgatum septuplum.

7. Tu, Domine seruabis eos: & custodies eum à generatione hac in æternum.

8. In circuitu impij ambulant, cùm exaltantur, vilitas, est, filijs hominum.

COMMENTARIVS.

PRæcentori super octauam. Iam explicuimus significationem horum verborum, super octauam. Hic Psalmus afflatu Spiritus Sancti est editus de ijs quæ Dauidis sæculo euentura erant, eóquòd tum improbi miseris præualentes insolescerent, dicit igitur:

V. 1. *Saluum me fac, Domine, quoniam defecit probus.* Ac si diceret: pij ac veraces homines defecerunt & desierunt: & plerique omnes huius ætatis homines, improbi sunt, & contra pauperes ac debiliores callidè machinantur insidias, quapropter illis necessaria est diuina salus quâ ex illorum manibus liberentur.

 PSAL. 12.

V. 2. *Vanum loquuntur.* Aliud enim ore loquuntur ab eo quod est in corde ipsorum, quod vanum est & mendacium. Porro vox חלקות *hhalaqnot*, est nomen substantiuum: si verò sit adjectiuum, carebit substantiuo, pro אמרות חלקות *amoroth hhalaqnot*, verba blandientia. *In corde & corde loquuntur.* Seipsos enim verbis suis profitentur beneuolo esse animo, corde vno, cùm interim cor eorum malum agitet.

V. 3. *Excindat Dominus vniuersa labia blanditiarum.* Hæc dicuntur per modum vaticinij aut precationis. *Loquentem grandia*, hoc est, verba grandia & superba: simile est illud, sicut grex tonsarum. Item & alimentum eius, pin- Cant. 4.
guis. Et alia his similia. 2.

V. 4. *Qui dixerunt, linguam nostram.* Hoc est, propter linguam nostram, sicut illud, *dic, quæso, de me, aut propter me frater meus est.* Gen. 20. 13.

V. 5. *Propter vastationem miserorum; propter gemitum pauperum:* Propter vastationem miserorum, quam ego video, propter gemitum pauperum quem ego audio, *Nunc consurgam, dicit Dominus*, nempe vt liberem eos. Illud porro, *dicit Dominus*, dictum est per modum vaticinij. *Ponam in salute, laqueum injiciat illi.* Constituam miseros in salute, liberans eos ab illo, qui ipsis laqueos tendit; ac si diceret, saluabo illos ab iis qui struunt ipsis insidias ad eos capiendos: quo sensu dicitur, illaqueabunt ciuitatem, hoc est, laqueum in ea tendent. Prou.
29.

V. 6. *Eloquia Domini, eloquia munda.* Quòd si dixeritis, illud quod dixit Dominus, non certò euenturum; non ita est, nam eloquia Domini sunt eloquia munda, in quibus nulla est scoria falsitatis; omnia enim sunt verissima, suntque instar argenti per ignem defæcati; sunt, inquam, veluti argentum quod septem vicibus igne fuit repurgatum. Hæc autem verba בעליל לארץ *baalil laaretſ*, idem significant, ac בעל הארץ *baal haaretſ*, hoc est, Dominum terræ, & litera ב *beth* est radicalis, & litera ל *lametd* tertia radicis est geminata, ad formam dictionis סגריר *sagrir*, quasi diceret, eloquia ista similia sunt argento expurgato à Domino totius terræ. Et ל *lamed* in dictione לארץ *laaretſ*, est sicut illud in voce לאבנר *leauner*, & occiderunt Abner: aut est loco ה *he* 2 Sam.
notificatiui. Sunt tamen qui velint literam ב *beth* in בעליל *baalil*, esse seruilem, 3. 30.
hoc sensu in præstanti aut laudato vase, hoc est, sunt sicut argentum excolatum in laudatissima seu optima terra, ex qua conficiunt catinum. Magistri etiam nostri P. M. vocem עליל *aalil*, locum euidentem & apparentem interpretantur, cùm dicunt, siue videatur manifestè, Luna, siue non videatur manifestè. Dicunt etiam, quis sensus est hujus vocis עליל *aalil*, significat manifestum, quia scriptum est: *In conspectu totius terræ.* Dictio autem שבעתים *ſchinaatam* significat multas vices repetitas, seu multoties; septenarius enim numerus, generis
vtriusque magnum indicat numerum, vt in istis locis: Et addam vt corripiam Leu. 26.
vos septies pro peccatis vestris. Septies in die cadit iustus & resurgit. Et, super 28.
lapidem vnum septem oculi sunt. Ita etiam שבעתים *ſchinaatam* multiplicatas Prou.
vices significat, vt patet ibi, septuplum vltio fiet de Cain. 24. 16.

V. 7. *Tu, Domine, seruabis eos.* Miseros seruabis; dicit verò: *Custodies* Zach. 3.
eum, numero singulari, hoc est, vnumquemque miserorum vbicumque ipse 9. Gen.
fuerit inter oppressores constitutus. *A generatione hac.* Ab ista generatione 24. 41.
hominum improborum, seruabis eos in sæculum, per singulas generationes.

Psal. 12. V. 8. *In circuitu improbi.* Quandoquidem improbi obambulando circumcant iustos, vt illis malum inferant, necesse est vt eos ab ipsis tuearis. *Cùm exaltantur, vilitas, est, filijs hominum*, cùm extolluntur improbi, tum est vilitas & abiectio filijs hominum cæteris, iuxta illud, cùm dominatur improbus, gemit populus. (Prou. 29.) Vox זלות *zullot*, despectio opposita est dictioni כבוד *canod*, gloriæ; estque nomen substantiuum, & litera ז *zain*, afficitur vocali labiali guibuts.

PSALMVS DECIMVS TERTIVS.

Præcentori, Psalmus Dauid.

1. Vsquequo, Domine, obliuisceris me in æternum? vsquequo abscondes faciem tuam à me?

2. Vsquequo ponam consilia in anima mea, dolorem in corde meo per diem? vsquequo exaltabitur inimicus meus super me?

3. Respice, exaudi me Domine Deus meus: illumina oculos meos, ne vnquam obdormiam mortem.

4. Nequando dicat inimicus meus, præualui aduersùs eum: hostes mei exultent, si nutauero.

5. Ego autem in misericordia tua speraui: exultabit cor meum in salute tua: cantabo Domino, quia bona tribuit mihi.

COMMENTARIVS.

V. 1. V*squequo obliuisceris me in æternum?* Psalmum istum cecinit Dauid cùm in angustia sibi ab hostibus parata versaretur; vel editus est de exilio Israëlitico; quod videtur rectius & conuenientius. עד אנה *aad ana*, idem est ac עד מתי *aad matai*, quousque tandem obliuisceris mei? Iam enim à quamplurimis annis deseris me in potestate meorum hostium; dicturæque sunt tandem aliæ nationes te mei esse prorsus oblitum. Aut nosse te quidem afflictionem meam, sed tamen interim abscondere te faciem tuam à me; eóquòd nolis beneuolum aspectum tuum ad me conuertere. Porro in Deras, sic de verbis istis dicitur, hoc est quod scriptum est, quemadmodum ego clamaui ad eos, & me non audierunt, sic ipsi clamabunt ad me & ego non exaudiam eos. (Ier. 11.) Dixit R. Isaac; Mensura pro mensura. Dixit Deus benedictus, sicut ego dixi vobis quatuor vicibus, *vsquequo*, nempe, *vsquequo renuitis custodire mandata mea? Et vsquequo irritabunt me populus iste? Et vsquequo non credent in me?* & *vsquequo multitudo hæc pessima murmurat contra me?* (Exod. 16. 28. Num. 14. 11. Ibid. ibid.) Ita & ego tradam vos in potestatem quatuor regnorum, & clamabitis ad me quatuor vicibus: vsquequo, Domine, obliuisceris nos perpetuò in Babylonia? vsquequo abscondes faciem à nobis in Media? vsquequo ponam consilia in anima mea, inter Græcos? vsquequo

exaltabitur inimicus meus super me in Idumæa, seu in Imperio Romano? * PSAL. 13.

V. 2. *Vsquequo ponam consilia?* Quandiu opus habebo varijs in animo meo id versare consilijs, quâ tandem ratione possim euadere ex illa angustia in qua iamdudum detineor? *Dolorem in corde meo per diem.* Etiam interdiu, quando homines suis negotijs intenti solent tantisper anxietatis obliuisci; ego verò non sic, tot enim tantæque sunt angustiæ meæ, vt nequidem per diem earum memoria ex animo meo recedat. *Exaltabitur inimicus meus super me?* Nimirum eóquòd mihi dominetur.

V. 3. *Respice & exaudi me Domine.* Contra illud quod initio dixerat, *abscondes faciem tuam à me.* Iam dicit, respice & exaudi me Domine Deus meus; tu siquidem es Deus, & potes me seruare: tu etiam es Deus meus & iudicans causam meam de manu hostium meorum. *Illumina oculos meos*; Quoniam ego versor in tenebris, & graui sopore exilij & calamitatum; sed antequam dormiam somnum mortis, exaudi me, quæso, & illumina oculos meos.

V. 4. *Nequando dicat inimicus meus, præualui aduersùs eum.* Hoc est, ipsum penitus deuici, nec iam ampliùs iugum meum valebit excutere & se ex meo dominatu subducere.

V. 5. *Ego autem in misericordia tua speraui.* Ipsi quidem arbitrantur me nullum vindicem habiturum, ego verò per tuam misericordiam me liberandum confido; licet enim sim indignus eo beneficio, at propter bonitatem tuam id facies. *Exultabit cor meum in salute tua.* Contra illud quod dixit: *hostes mei exultent, si nutauero*, iam dicit, & cùm me saluum effeceris, exultabit cor meum, ipsi verò ea de re dolebunt. *Cantabo Domino.* Et gratiarum actionem illi referam, quòd me beneficijs affecerit: tunc cùm me liberauerit, cantabo Domino, & non dormiui somnum mortis. In Deras ita enarratur, pro quatuor clamoribus, quatuor hîc ponit consolationes. Et ego in misericordia tua speraui in Babylonia, exultabit cor meum in salute tua, in Mediâ. Cantabo Domino in Græcia, quoniam benefecit mihi, inter Idumæos.

* Rabb. enim regnum Edom, est Imperium Romanum, cuius caput Roma, quod & sæpe in sacris literis per Edom intelligunt; cùm ipsorum opinione Titus Vespasianus, Romani & Christiani ab Edom sint propagati.

PSALMVS DECIMVS QVARTVS.

Præcentori, Psalmus Dauid.

1. DIxit insipiens in corde suo, non, est, Deus: corruperunt, abominabile fecerunt opus suum, non est qui faciat bonum.

2. Dominus de cœlo prospexit super filios hominum, vt videat si est intelligens: requirens Deum.

Pſal. 14. 3. Omnes declinauerunt, ſimul fæuerunt, non eſt qui faciat bonum: non eſt etiam vnus.

4. Nonne cognoſcent omnes qui operantur iniquitatem; qui deuorant plebem meam, ſicut, deuorant panem: Dominum non inuocant.

5. Illic timuerant timore: quoniam Dominus in generatione iuſti, eſt.

6. Conſilium inopis confunditis: quoniam Dominus ſpes eius, eſt.

7. Quis dabit ex Sion ſalutem Iſraël? cùm conuerterit Dominus captiuitatem plebis ſuæ, exultabit Iacob, lætabitur Iſraël.

COMMENTARIVS.

V. 1. *Dixit inſipiens in corde ſuo.* Hic etiam Pſalmus de futura captiuitate conſcriptus fuit; & per inſipientem ſignificatur quilibet Rex nationum exterarum, in cuius poteſtatem venerunt Iſraëlitæ, qui apud ſe exiſtimat, dum illos varijs malis afficit & grauibus tributis affligit, non eſſe Deum, nullùmque iudicem, nec vllum aliquando fore iudicium in mundo quo reddatur vnicuique ſecundùm opera eius. *Corruperunt.* Ipſe & populus eius. *Abominabile fecerunt opus.* Hoc eſt abominanda fecerunt opera. *Non eſt qui faciat bonum:* Non eſt inter illos vel vnus qui faciat bonum, ſed omnes prorſus corruperunt opera ſua, & ſuos omnes actus ad malum dirigunt; nempe quia ſibi perſuaſerunt non eſſe Deum qui perſpiciat omnia.

V. 2. *Dominus de cælo proſpexit.* Etiamſi ipſe multùm ſupra eos ſit exaltatus, & ab oculis eorum abſconditus, ipſos tamen proſpicit & attentè aduertit an ſit vel vnus inter eos qui intelligat & Deum requirat, & apud ſe recogitet eſſe Deum Iudicem, & ecce declinauerunt omnes.

V. 3. *Omnes declinauerunt.* Scilicet à via bona. Sunt qui vocem סר *ſar*, ſicut סג *ſag* interpretentur, hoc eſt, retroceſſit, qua ſignificatione dicitur infra, libro ſecundo, omnes ipſi retroceſſerunt; & eadem eſt vtriuſque verbi ſignificatio, & in * Alphabeto אתבש *atbaſch*, litera ג *guimel* eſt commutata cum litera ר *reſch*. Sunt alij qui ex Chaldæis Paraphraſibus exponant: Et fœtuit, omnis; nam pro ויבאש *vaiuaſch*, *Targhum* habet וסרי *ouſri*: ſic etiam hîc dicitur: *Simul fæuerunt*, hoc eſt, abominabiles facti ſunt, & computruerunt: Cui ſimile illud videtur: *Olla cuius ſpuma in ea eſt*, quod à Chaldæo redditur, Et ſordes eius in ea eſt, &c. Ita etiam illud, *quantòmagis abominabi-*

Pſal. 53. 4. Oſ. 4. &c. Ezech. 24. Iob. 15. 16.

* Hebræi vocant אתבש *atbaſch*, Alphabetum inuerſum, in quo ſcilicet vltima litera ſumitur, pro prima, penultima pro ſecunda; & contra, prima pro vltima, ſecunda pro penultima, & ſic conſequenter. Eius vſus Cabaliſtis valde eſt familiaris, eaque literarum commutatione multa ſecreta abſcondunt ne à quibuſlibet facilè poſſint intelligi. Vo untque hanc Cabalæ ſpeciem eſſe vetuſtiſſimam, ea ſiquidem vſum eſſe Ieremiam cap. 51. 1. & cap. 25. 26. Imò & Moſem Geneſ. 11. 29. in voce יסכה *iſca*. Vide Reuchlin. lib. 3. Cabalæ.

lis & fœtidus homo. Non est etiam vnus. Hoc est, ne vel vnus quidem est, quo PSAL. 11.
sensu illud dictum est: *Etiam amico suo odiosus erit pauper.*

V. 4. *Nonne cognoscent omnes qui operantur iniquitatem.* Illud, *Nonne*, per modum admirationis dicitur, hoc sensu, quomodo fieri potest vt sint omnes insipientes, & non cognoscant? hoc est, nulla est prorsus in istis scientia aut intelligentia, cùm dicant nullum esse qui videat & cognoscat ipsorum opera, nempe illi omnes qui operantur iniquitatem, & affligunt Israëlitas, & populum meum deuorant, non secus ac si ipsi essent panis. *Dominum non inuocant.* Quasi diceret, nunquam ipsis in mentem venit, quòd eos inspiciat Deus, ac propterea ipsum non inuocant. Sunt qui verba ista sic exponant, quoniam ipsi qui deuorant populum meum, huc vsque tamen comedunt panem; quasi diceret, quia non mortui sunt neque hactenus puniti fuere, sibi persuadent nullum fore iudicium nec esse Iudicem, ideóque Dominum non inuocant. Denique sunt qui verba ista: *Dominum non inuocant*, explicent hoc sensu, eóquòd in suis sceleribus perseuerent, nec per pœnitentiam conuertantur. (Prou. 14. 20.)

V. 5. *Illic timebunt timore.* Quasi diceret, aliquando tandem timebunt; dicit igitur fore vt in eo ipso magnitudinis & superbiæ suæ statu, timeant timore, & cognoscant Deum esse in generatione iusta, eum esse futurum cum iustis & eis opem allaturum.

V. 6. *Consilium inopis confunditis.* Et nunc consilium inopis irridetis. *Quoniam Dominus spes eius est.* Quia omnem suam fiduciam in Dei nomine collocatam habet. Hoc autem est eius consilium, hæc eius mens & scientia, nempe vt possit ex manibus vestris eripi; quoniam in nullo alio spem habet: vos autem hoc eius consilium irridetis, quia nimirum mox futuram vestrorum scelerum punitionem non prospicitis, & miseris illudentes, dicitis, vbi sunt Dij vestri, surgant & opitulentur vobis.

V. 7. *Quis dabit ex Sion salutem?* Quoniam Sion erat caput Israëlitici regni & ibi residebat Dei gloria, seu maiestas, ideo dicit fore vt ex Sion salus Israëlitis obueniat: dicit verò, vtinam hoc breui contingat; aut, vtinam sit aliquis dignus ea salute & appareat ipsa. *Cùm conuerterit Dominus, captiuitatem populi sui.* Et tunc exultabit Iacob & lætabitur Israël; modò enim in mœrore & luctu iacent in exilio constituti. Illud porro בשוב *beschouu*, est verbum actiuum & idem significat, ac si esset בהשיב *behejchiu*, cùm reuerti fecerit. Vel sensus esse potest, cùm tranquillum reddiderit, ex illo loco: In tranquillitate & requie Esa. 30.
saluabimini. 15.

PSALMVS DECIMVS QVINTVS.

Psalmus Dauid.

1. DOmine quis habitabit in tabernaculo tuo? & quis immorabitur in monte sanctitatis tuæ?

Psal. 15. 2. Qui graditur integer, & operatur iustitiam, & loquitur veritatem in corde suo.

3. Qui non detrahit lingua sua, nec facit proximo suo malum, opprobrium non accipit, aduersùs propinquum suum.

4. Contemptus est in oculis suis, & abiectus, timentes autem Dominum glorificat: iurat affligere, se, & non mutat.

5. Pecuniam suam non dat ad vsuram, & munus contra innocentem non accipit: qui facit hæc non labetur in æternum.

COMMENTARIVS.

V. 1. Domine, *quis habitabit*, &c. Per has voces *tabernaculum tuum*, designatur cœlum, quod tentorii nomine appellatur, quia tentorii instar expansum est. Et per *montem sanctum tuum*, intelligi debet mons Moria, quoniam ibi tabernaculum fuit, eóquòd locus esset totius terræ nobilissimus.

Psal. 11. 5. Vocat etiam alibi cœlum, templum, vt *Dominus in templo sancto suo, Dominus in cælo sedes eius*, vt ibi explicuimus, & sic etiam: *Exandiet de templo suo vocem meam.* (Psal. 18. 7.) Illa porro verba, *quis habitabit*, *quis immorabitur*, de anima superiori dicuntur. Ac respondet, qui fecerit illa opera in vita sua, habitabit anima eius in loco gloriæ post mortem suam. Quænam verò sunt illa opera? Nempe ista.

V. 2. *Qui graditur integer.* Si dictio תמים *thamim*, sit nomen adiectiuum, sensus erit, qui graditur in via integra, vt dicitur alibi: *Qui graditur in via immaculata, hic mihi ministrabat.* (Psal. 100. 6.) Si verò sit substantiuum, sicut sumitur in isto loco: *Si in veritate & integritate*, sensus erit, ambulans in integritate; (Iud. 9. 16.) vt infra, ego autem in innocentia mea ingressus sum: sed vbique idem est sensus. (Psal. 26. 11.) Ille autem integer seu innocens est censendus, qui cum simplicitate ita varijs huius mundi negotijs vacat, vt profundius suas cogitationes sæculi istius astutijs non implicet. *Et operatur iustitiam.* Quique sua opera omnia iustè exequitur. Et hæc ad officium hominis spectant, quoad affirmatiua præcepta, & negatiua de quibus ter seu tripliciter hic agitur nempe quoad opus, quoad linguam, seu locutionem & quoad animum seu cogitationem: & de opere quidem in superioribus verbis egit; illa autem: *Et loquitur veritatem in corde suo*, de locutione & cogitatione agunt. Dicit igitur quòd vir integer loquatur semper veritatem, nec vllum vnquam mendacium in verbis eius reperiri, nempe quia veritas quam ore suo profert, in eius etiam corde inest, nec vnum ore pronunciat, aliud verò in animo contegit; & sicut verba oris eius sunt vera, sic etiam cordis eius cogitationes. In illis autem verbis: *Loquitur veritatem in corde suo*, complectitur, & affirmat ipsum certò perfecturum illud bonum quod apud se faciendum decreuit, idque circa datum & acceptum, quasi diceret, non est opus asserere quòd fideliter præstabit id omne quod ore suo loquitur; imò illud etiam opere complet quod mente cogitat, & suas cogitationes veras esse, & sinceras comprobat. Hic etiam complectitur

tur magnitudinem existentiæ & vnitatis Dei, ipsa enim veritas est, & eam ore PSAL.
suo loquitur, & in animo suo eam cogitat, vt eam percipiat per modum pro- 15.
bationis, sicut ipsum sapientia edocet.

V. 3. *Qui non detrahit linguâ suâ.* In hoc versu loquitur de præceptis negatiuis quoad locutionem & operationem, nam de his quæ spectant ad cordis cogitationem non est necesse mentionem facere, iam enim supra dixit: *Qui loquitur veritatem in corde suo*, si igitur cogitationes eius veræ sint & iustæ, nihil mali inest in cogitationibus eius. Dicit ergo: *non detrahit linguâ suâ*; Non recenset autem hîc cætera præcepta negatiua, contra quæ per locutionem peccatur, cuiusmodi sunt ista: *Non respondebis contra proximum tuum. Dijs non maledices* & his similia: Cùm enim dicat quod verum est, quantòmagis cætera? Nam etsi detractió sit de re vera, ex ea tamen magnum oritur malum; idcóque dixit: *loquitur veritatem.* Rés etenim quæ mala est etsi vera, non dici debet, alioquin detractio committeretur. *Nec facit socio suo malum.* Hìc per socium aut propinquum, is debet intelligi, cum quo alius aliquid habet negotij, in ratione dati aut accepti, debiti vel crediti, aut qui est vicinus eius: Cùmque dicit hominem huiusmodi, non facere quidquam mali socio suo, non asserit illum cæteris alijs malum inferre, sed de his rebus sic loquitur scriptura. Sic & cùm dicitur: *Non affligetis vnusquisque* proximum suum, non dicit scriptura, licitum esse alicui affligere alium hominem qui non sit vicinus eius, sed extraneus. Ita & cùm dicit: *Non respondebis contra proximum tuum falsum testimonium*, non innuit esse licitum alicui dare falsum testimonium contra alium qui non sit proximus eius, sed hoc debet intelligi de illo cum quo alius habet commercium aliquod ratione accepti aut dati, vel alterius negotij; is enim est mos loquendi linguæ sanctæ in multis locis. Cùm igitur hîc dicitur: *Nec facit socio suo malum*, comprehenditur quidquid præcepto negatiuo prohibetur circa ea quæ homo cum socio suo agitat. Dicit etiam circa linguæ officium, *Et opprobrium non assumit aduersùs proximum suum*: hoc est; illum opprobrijs aut conuicijs non afficit, etiamsi ab eo probris & contumelijs impetatur. Dicit verò, *assumit*, quòd linguæ prolationem denotat, vt illud: *Non assumes nomen Dei tui frustra.* Et ibidem: *Non assumes vocem mendacis.* Cúmque dicit, aduersùs proximum suum, hoc intelligitur de quolibet alio, de quo loquatur, sicut exposuimus. Proximus verò eius, idem est ac socius eius, qui alteri est coniunctus ratione dati aut accepti, vel vicinus eius, aut consanguineus, res enim hominis aut negotia eius, cum huiusmodi alijs vt plurimùm agitari solent.

Exod. 22. 23.

Leu. 25.

Exod. 20.

Exod. 23.

V. 4. *Contemptus est in oculis suis, & abjectus.* Pergit adhuc enarrare bonos hominis iusti mores, ille, inquit, etiamsi sit integer vitæ, & operetur quod iustum est, & quod verum est eloquatur; non tamen ob id, vane extollitur, sed in oculis suis vilis sibi & abjectus videtur; & apud se reputat se ne vnum quidem præstitisse ex mille quæ tenetur facere ad gloriam Creatoris, cuius nomen ab omnibus est benedicendum. *Timentes autem Dominum glorificat.* Ipse quidem se despicatui habendum existimat, at eos qui Deum colunt, honorê afficit, quia nimirum omnia quæcumque bona peragit, ea nihili facit, præ ijs ad quæ præstanda se credit obstrictum; bona verò quæ fiunt ab alijs, ea maximi facienda existimat, & omnes alios qui Deo cultum exhibent sibi longè

Psal. 15. præcellere credit, maioríque pietate Deum colere, ideóque vltro ſeſe illis inferiorem profitetur, & magna laude præ ſe, dignos prædicat. Pergit vlteriùs eximias viri iuſti dotes commemorans, *Qui iurat*, inquit, *affligere ſeſe.* Verbum enim להרע *leharaa*, ſignificat proprium corpus macerare ieiunio, planctu, voluptatibus carnis abſtinendo, & facultates ſuas eleemoſinis erogando, & præceptis obſeruandis impendendo. *Et non mutat*; illud ſcilicet quod ſe præſtiturum iurauit, licet id ſuum corpus grauiter affligat, non tamen immutat, vt dixit. Ideò autem dixit eiuſmodi hominem ſe ad hoc, iuramento adſtringere, nempe quia hoc corpori proprio moleſtum eſt; iurat igitur ne per concupiſcentiam malam ab eo præſtando reuocetur, & ita de ſeipſo loquitur Dauid. *Iuraui*
Pſal. 118. 106. *& ſtatui, cuſtodire iudicia iuſtitiæ tuæ.*

V. 5. *Pecuniam ſuam non dat ad vſuram.* Iam ſupra dixerat: *Non facit proximo ſuo malum*, quo generaliter innuerat virum iuſtum, non opprimere proximum ſuum, nec vi aut furto, quæ ſunt illius auferre; nunc verò dicit hic ipſum etiam ab eodem, licet conſentiente, non accipere, quod ſit prohibitum. Illud autem eſt vſura; licet enim voluntariè reddat is qui fœnori accepit, aliquo tamen modo cogitur dare illud, quoniam neceſſitate compulſus fœnus ab illo accepit, & ecce hoc ipſum ab illo repetit, & quidem maius quàm ipſum fœnus; ſicque accipit pecuniam ſocij ſui, quod eſt præter æquitatem, etiamſi qui ſoluit, ipſe conſentiat. Et quoniam opus hoc ſæpius exercere ſolent homines, eóquòd nemo propterea iniuſtitiæ eos accuſet, ſicut propter rapinam aut furtum, idcirco tam ſeuerè & grauiter Lex ipſum prohibet, & toties ab eo dehortatur. Ipſi etiam Prophetæ grauiſſimis criminibus ipſum annumerant, vt qui ei aſſuetus eſt, breui tempore ab eo ſe expediat. *Ceterùm Dauid & Ezechiel nihil aliud vetuerunt, quàm quod iam per Legem prohibitum fuerat. Lex autem non prohibet dare fœnori niſi ſolis Iſraëlitis, at verò extraneis, per Legem
Deut. eſt licitum, ſicut iſto loco dictum eſt: *Extraneo fœneraberis.* Quod non ita
23. 19. dictum eſt de rapina, furto, & re perdita aut oppreſſione; nam etiam alienigenæ per Legem prohibitum eſt vim inferre, aut quidquam rapinâ vel furto ei auferre. At verò fœnus cum illo exercere, quo ab eo aliquid accipitur, cum eius voluntate & ſcientiâ, licitum eſt; nempe quia tenetur Iſraëlita pietatem exercere erga Iſraëlitam ſocium ſuum. Porro dare mutuum ſine fœnore pietas eſt & beneficium, & quidem maius aliquando, ipſo dono; plerique enim homines præ pudore dona non audent accipere, mutuum autem accipere non erubeſcunt. Non ita verò tenetur Iſraëlita agere cum Gentili, non enim miſericordiam ipſi debet impertiri, nec ſuam illi pecuniam dare mutuam gratis, hi namque Iſraëlitas vt plurimùm odio proſequuntur. Si tamen Gentilis quiſpiam miſericordia & beneficio Iſraëlitam afficiat, nemo inficiari poteſt, quin teneatur Iſraëlita pares ei beneficentiæ & pietatis vices rependere.

* Quidquid dicat hic Rabbinus, non videtur fuiſſe ſecundùm ſenſum Legis vt Iſraëlitæ vſuras acciperent ab extraneis, ſed quandam ſolum permiſſionem ob eius populi pronitatem ad auaritiam, idque fortè tantùm à ſeptem illis populis quorum vitam ipſam, nedum facultates Deus Iſraëlitis permiſerat extorquendas. Et huic vitio adeo etiamnum addicti ſunt Iudæi, vt Meſſiam ſuum aduenire timeant, quia eius aduentu, hanc vſuræ licentiam, ceſſaturam arbitrantur.

Hæc autem fusiùs prosequi libuit, vt hinc tibi suppeteret, quod possis respon- Psal.
dere * Nazaræis, affirmantibus Dauidem hic, ea in re discrimen nullum facere 15.
Israëlitam inter & Gentilem, sed omne fœnoris genus esse prohitum; quod de ipso rectè dici non potest, nempe Dauidem illud dixisse vetitum, quod Moses, Magister meus, ex ore Dei, licitum esse denuntiauit; cùm de eius institutis, Lex ita præcipiat, nihil quidquam ab illis aufferes, aut eis addes. *
Et munus contra innocentem non accipit. Illa etiam pecunia, cum dantis bene- Deut. 12
placito datur, quæ si offeratur ei vt iustum iudicium subuertat, iam de tali ho- 32.
mine dixit quòd: *Non faciat proximo suo malum*, in quo etiam illud includitur. Imò nequidem deprauat iudicium, quia innocens est ille in causa, sed quoniam is qui pecuniam ei offert, non opinatur illum ita facturum; idcirco adduci non potest, vt vnquam pecuniam dono accipiat ab eo qui causam habet iustissimam quemadmodum de seipso dicit Propheta Samuel, de eo omni
tempore quo Iudex fuit Israëlitarum: *Cuius bouem accepi, &c. Qui facit hæc.* 1. Sam.
Qui bona illa omnia facit, de quibus supra locuti fuimus. *Non labetur in æter-* 12 3.
num. Etiam in morte sua non labetur, quoniam eius anima in loco gloriæ est habitatura.

* Per Nazaræos denotat Christianos.

* Verùm Rabb. Albo in lib. artic. cap. 14. hunc locum de idololatria interpretatur, ne scilicet modo & formæ colendi Deum aliquid addatur aut dematur.

PSALMVS DECIMVS SEXTVS.

Michtam Dauid.

1. Conserua me, Domine, quoniam speraui in te.

2. Dixisti, ô anima mea, Domino, Deus meus es tu: bonum meum non super te.

3. Sanctis qui in terra sunt, & fortibus in quibus omnis voluntas mea.*

4. Multiplicantur dolores eorum, qui ad alium festinant: non libabo libamina eorum de sanguine, nec assumam nomina eorum super labia mea.

5. Dominus pars portionis & calicis mei: tu es qui sustines sortem meam.

6. Funes ceciderunt mihi in amœnis: etiam hæreditas mea pulchra est super me.

7. Benedicam Dominum qui consuluit mihi: etiam noctibus erudierunt me renes mei.

Psal. 16. 8. Proponebam Dominum in conspectu meo semper: quoniam à dextris est mihi, non mouebor.

9. Propter hoc lætatum est cor meum, & exultauit gloria mea: etiam caro mea habitabit securè.

10. Quoniam non derelinques animam meam in sepulchro, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem.

11. Notam mihi facies viam vitæ, satietatem lætitiarum cum vultu tuo, delectationes in dextera tua, vsque in æternum.

COMMENTARIVS.

MIchtam *David.* Iam superiùs in Psalmo, cuius initium est, Cùm inuocauero exaudi me, scripsimus de hac voce מכתם *michtam.*

V. 1. *Conserua* me. Litera ש *schin*, vocis שמרני *schomreni*, protrahitur per accentum gaaia. *Deus.* Tu Deus fortis & potens, & eapropter ego ad te clamo vt me conserues, quoniam in te, & in nullo alio omnem spem meam collocaui.

V. 2. *Dixisti*, ô anima mea, *Domino.* De anima sua loquitur & dicit, dixisti & confessa es Domino, quòd ipse sit Deus & Dominus tuus, sic etiam æquum erat vt ageres: ita similiter dicere illi debes: *Bonum meum non super te.* Quorum verborum hic est sensus, bonum quod mihi confers, ad illud mihi elargiendum non teneris, illud enim non satis meritus sum, sed hoc totum ex tua misericordi pietate proficiscitur. Dominus verò Pater meus F. M. ita verba ista exponit, bonum quod ego facio, non est super te, quasi diceret, non ad te pertinet, nec enim ad te ex æquo spectare, nec tibi prodesse, nec tibi aliquid conferre potest.

V. 3. Sed, *Sanctis qui in terra sunt.* Quòd eodem sensu dicitur sicut illud:
Iob. 35. 6. *Viro simili tibi impietas tua nocebit & filio hominis iustitia proderit*, &c. Et quoniam diligo te, illos etiam amo, quia Sancti sunt, & eis benefacio. *Et fortibus in quibus omnis voluntas mea*, quia ipsi præ cæteris hominibus forti sunt animo, & boni sunt, idcirco summo studio enitor eis benefacere, quoniam mandata tua obseruant & exequuntur: ea enim de causa, eos appellat sanctos & fortes. At verò iuxta priorem explicationem, sensus horum verborum: *Et Sanctis qui in terra*, &c. talis est, non sum ego dignus beneficijs tuis, sed congruum est vt Sancti tui illis afficiantur. Et meâ quidem sententiâ, sensus istorum verborum: *Et Sanctis*, debet coniungi cum istis: *Dixisti*, ô anima mea, *Domino*, ac si diceret, cùm dicas Deo, quòd ipse sit Dominus tuus, dicere pariter debes Sanctis qui sunt in terra, quòd teipsam coram eis deprimas, eosque longè te præstantiores ducas, & ex illorum operibus erudiaris; & hæc omnia ad perfectionem, vt nimirum Dei charitatem addiscas. Et ad hunc modum
Deut. 6. 13. dixerunt Magistri nostri P. M. in ista verba; *Dominum Deum tuum time*: Nempe vt Discipulos sapientum multiplices. Dicitur verò: qui in terra sunt, quasi diceret, sanctorum quos in terra inuenies, sectare vestigia, & ex illorum

opèribus crudiaris. Porro dictio אדירי *adire*, non eſt conſtructa; nam & aliæ ſub illa forma reperiuntur abſolutæ, vt חלוני שקופים *hhallone ſchequoſim*, feneſtræ apertæ. נטעי נעמים *nataac naamim* plantationes pulchræ, & aliæ his ſimiles; & ſenſus horum verborum: *Et Sanctis & fortibus, omnis voluntas mea in eis*, eſt, nempe vt eos diligam, & vt veſtigijs eorum inſiſtam. *Sanctis qui in terrâ ſunt*, hoc eſt, viam Sanctorum, Deo ſeruientium diligo, & viam aliorum qui Deos alios colunt, odi & execror, ac de illis ego dico. Psal. 16. 1. Reg. 6. 4. Eſa. 17. 10.

V. 4. *Multiplicantur infirmitates eorum.* Hominum, inquam, illorum qui ad cultum alterius Dei properant: hoc tantùm loco verbum מהר *mahar* reperitur in conjugatione *cal*, feſtinationem ſignificans; imò fortè etiam ſignificatum habet nominum מתן *mathan*, doni & מוהר *mohar*, dotis, vt: *Dotando dotabit illam*, vel ſenſus illorum verborum: *Ad alium feſtinant*, eſt talis ac ſi diceret, ego adhærebo ſanctis & fortibus, & multiplicabuntur dolores eorum hominum, dolores, inquam, illorum qui feſtinant ad alios homines vt ambulent in vijs alijs quæ non ſunt viæ Dei; & hoc videtur rectum. *Non libabo libamina eorum de ſanguine.* Abſit à me vt libem libamina eorum quæ ſunt de ſanguine, quo ſenſu dicitur illud: *Et intuliſtis de rapinis*; ac ſi diceret, eorum libamina non ſunt vinum, ſed ſanguis ſeu rapina: ſacrificium enim & libamina vnà cum malis operibus non proſunt; nec offerentem liberare valent, quin potius ei ſunt noxia, vt dicitur: *Victima impiorum, abominatio. Nec aſſumam nomina eorum.* Quin etiam ne nomina quidem illorum hominum, labijs meis proferam. Exod. 15. Mala. 1. 13. Prou. 15. 8.

V. 5. *Dominus pars portionis meæ.* Non mihi eſt alia portio præter ipſum, ſicut illorum hominum, quorum portio & pars omnis ſita eſt in argento, auro, & voluptatibus huius mundi; pars verò portionis & calicis mei ſolus eſt Deus. Iſtæ porro voces, *pars*, *portio*, *calix*, *ſors*, idem omnino hîc ſignificant; ſed eadem ſignificatio diuerſis dictionibus repetitur ad rei amplificationem & ad emphaſim, & ex linguæ vſu, quaſi diceret, in omnibus rebus & in omnibus negotijs, ipſe eſt portio mea & ad ipſum ſolum collimat intentio mea. Senſus etiam horum verborum, *Tu es qui ſuſtines ſortem meam*, is eſt, tu me adjuuiſti, vt iſtam mihi portionem eligerem; ſicut dicitur in illa ſententia, Venit vt emundet ſe, & eum adjuuant. Dictio verò תומיך *tómic* habet vocalem hhiric, loco tſere, quo etiam modo bis legitur illa: *Ecce ego* יוסיף *ioſiph, addo ſuper annos tuos*, &, *Ecce ego* יוסית *ioſiph addo ſeparare populum iſtum.* Eſa. 28. & 39.

V. 6. *Funes ceciderunt mihi in amœnis.* Portio quæ mihi obtigit, in locis amœnis obuenit mihi, & in doctrinis bonis & rectis. *Etiam hereditas præclara eſt ſuper me.* In voce נחלת *nahalat*, eſt ת *tau*, loco, ה *he*, in fine; dictio enim illa non eſt conſtructa; & multæ reperiuntur illi ſimiles, vt: *Fortitudo, & זמרת zimrat, cantio mea Dominus*, &: *Da nobis* עזרת *eezrat auxilium de tribulatione.* Et: *Quomodo relicta eſt vrbs* תהלת *tehillat, laudis*; Et aliæ his ſimiles. Senſus porro eſt, quamuis ea ſit hominum huic mundo deditorum conſuetudo, vt ſi quando hereditatem inter ſe partiantur, quilibet eorum ſorti ſui ſocij inuideat, & portio ſui conſortis longè ſuâ ei melior videatur; at quod ſpectat ad me, non ita ſe res habet, nam etiam hereditas & portio mea, ſupra me pulchra & excellens mihi videtur, nec cuiuſquam parti ego inuideo; Exod. 15. Pſal. 60 Ier. 49.

PSAL. mihi etenim contigit portio quàm optima.

16. V. 7. *Benedicam Dominum qui consuluit mihi.* Sensus istorum verborum is est quem supra dedimus explicantes illa verba: *Tu es qui sustines sortem meam*, nempe, hoc mihi fuit initium beneficij à Deo, quòd mihi consuluerit, méque adiuuerit in eligenda mihi optima ista portione: Ita etiam quod ad meipsum spectat, quotidie erudiunt me renes seu affectus mei, né scilicet deseram viam illam bonam, sed vt in ipsa constanter & totis viribus insistam & perseuerem. Noctibus verò dixit, quoniam noctu, seiunctus est homo à variis mundi negotiis & animum suum liberiorem reperit. Denique dicit: Renes mei, quoniam in ipsis sedes est consultationis, sicut dicitur, cor intelligit & renes deliberant.

V. 8. *Proponebam Dominum in conspectu meo semper.* In omnibus vijs meis, illius recordor, sicut iugiter aliquis meminit eius rei quæ semper illi est præsens, nec recedit à corde aut ab oculis eius, sic ego Dei maiestatem mihi continuò ob oculos propono; scio enim ipsum mihi semper à dextris assistere & ad dandum mihi auxilium adesse: & propterea non mouebor quocúmque perrexero aut egressus fuero. Rabbi Moses filius Maimon F. M. illud: *Quoniam à dextris est mihi*, sic explicat, ipse est mihi tanquam manus dextera quam nemo, vel tantillum temporis obliuiscitur, ob facilitatem motus ipsius: ac propterea non mouebor, ac si diceret, non cadam.

V. 9. *Propter hoc lætatum est cor meum.* Quoniam te semper præsentem mihi ob oculos propono, idcirco, lætatum est cor meum, hoc est, intellectus meus. *Et exultauit gloria mea.* Est anima ipsa quæ est corporis gloria; confido enim fore vt, postquam à corpore separata fuerit, conditori suo adhæreat. *Etiam caro mea habitabit securè.* Quandiu vita præsenti fruitur, quoniam tu illam ab omni casu noxio liberabis. In Deras sic dicitur de hoc loco: Post mortem docet sibi non esse dominaturum vermem.

V. 10. *Quoniam non derelinques animam meam ad sepulchrum.* Quia tu nosti quòd ego sim inter eos qui vitæ adhærent, & hæc est via recta, in qua ego versor, & illud est quod istis verbis significat: *Sanctum tuum*, nosti quòd non sines vt anima mea descendat in sepulchrum vnà cum corpore, sed quòd illam ad gloriam tuam sis euecturus. In Deras verò dicitur: Omnis qui audit contumeliam contra se prolatam, & silet, hic iure meritò Sanctus est appellandus. *Non dabis sanctum tuum, &c.* Eandem sententiam alijs verbis repetit.

V. 11. *Notam mihi facies viam tuam.* Hoc dicit per modum orationis, quâ Deum rogat vt sibi viam ostendat, quâ se dignum vitæ alterius sæculi efficiat, quasi diceret, vt doceret se ac intelligere faceret rationem illam, quâ posset effici vt anima sua viueret post eius separationem à corpore, & digna redderetur satietatis gaudiorum quæ coram vultu tuo percipiuntur, & delectationum quæ sunt in dextera tua, quoniam hæc gaudia, & delectationes per totam æternitatis durationem permansuræ sunt, nec vllam vnquam finem habituræ, & hæc est animæ voluptas. Ideò autem dixit: *Cum vultu tuo, &, in dextera tua*, quoniam vultus & dextera, sunt nomina honoris; sic enim dicitur: *Et habitabunt recti cum vultu tuo*, ita etiam scriptum est: *Sede à dextris meis.*

Ps. 140. Ps. 110. 1.

.PSALMVS DECIMVS SEPTIMVS.

Oratio Dauid.

AVdi, Domine, iuſtitiam, attende clamori meo: auribus percipe orationem meam, non in labijs doloſis.

2. A vultu tuo iudicium meum prodeat: oculi tui videant æquitates.

3. Probaſti cor meum, &, viſitaſti nocte, igne me examinaſti, non inueniſti: cogitaui, non tranſibit os meum.

4. Quoad opera hominum, in verbo labiorum tuorum, ego cuſtodiui vias graſſatoris.

5. Suſtenta greſſus meos in ſemitis tuis, vt non nutent pedes mei.

6. Ego clamaui ad te, quoniam exaudies me Deus: inclina aurem mihi, audi verba mea.

7. Segrega miſericordias tuas, qui ſaluos facis ſperantes, à reſiſtentibus dexteræ tuæ.

8. Cuſtodi me vt pupillam oculi: ſub vmbra alarum tuarum abſconde me.

9. A facie improborum qui me vaſtant: inimicorum meorum, qui, propter animam circundant me.

10. Adipe ſuo occluſerunt os ſuum: locuti ſunt in ſuperbia.

11. In greſſu noſtro circundant me: oculos ſuos ponunt ad declinandum in terram.

12. Similitudo eius ſicut leonis: qui appetit rapere, & ſicut leunculi habitantis in abditis.

13. Exurge, Domine, præueni faciem eius, ſupplanta eum: eripe animam meam ab impio gladio tuo.

14. Ab hominibus, manu tua, Domine, ab hominibus de ſæculo, quorum pars in vita, &, de, abſcondito tuo adimples ventrem eorum: ſaturantur filijs, & dimittunt reliquias ſuas paruulis ſuis.

15. Ego, autem, in iuſtitia videbo faciem tuam: ſatiabor cùm expergefacta fuerit imago tua.

Psal. 17.

COMMENTARIVS.

V. 1. ORatio Dauid. *Audi orationem meam.* Quæ cum iustitia effunditur, audi, inquam, illam, quoniam os meum & cor meum sibi sunt consona: & illud est quod dixit, *audi iustitiam*, &, *non in labijs dolosis*. In toto hoc versu fit repetitio eiusdem sententiæ varijs dictionibus, sed eodem sensu. Et vox quidem רנתי *rinnati*, idem significat ac צעקתי *tsaaquati*, clamorem meum; qui enim orat, aliquando clamat alta voce, & aliquando voce submissa precatur. Et hæc dictio רנה *rinna*, clamorem significat, vbicumque reperiatur, aliquando quidem cantus & gaudij, aliquando verò vociferationis, modò orationis & petitionis, modò fletus & gemitus quæ omnia debent exponi congruenter loco in quo reperiuntur.

V. 2. *A vultu tuo iudicium meum exeat.* Dominus Pater meus piæ memoriæ existimat his verbis contineri orationem Dauidis ob delictum cum Bethsabee commissum, quâ à Domino Sancto & Benedicto postulet & dicat illi: A facie tua iudicium meum exeat, hoc iudicium à tuo conspectu amoueatur, vt me propter illud non condemnes. *Oculi tui videant æquitates.* Intuere, potiùs, recta opera quæ feci, & ne inspicias hanc iniquitatem, & iudica me in magnitudine meæ innocentiæ, & non in ista iniquitate. Dicit verò, *Prob[illegible] cor meum, visitasti nocte.* Ea ipsa nocte probasti & visitasti cor meum, igne me examinasti, & non me inuenisti innocentem. Et mox addit: *Cogitaui, non transeat os meum*, hoc est, illud quod meditabar vt dicerem, scilicet, proba me Domine & tenta me, vtinam non transeat os meum, absit vt dicam illam rem, propter quam vanè clarus sum & ob quam in crimen lapsus sum. Et dixit: *Quoad opera humana, in verbo labiorum tuorum*, hoc est, in eo quod præcepisti & prohibuisti. *Custodiui vias graßatoris.* Ac si diceret, imitatus sum operationem improbi & grassatoris. Sapiens verò Magister Abraham filius Esræ, verba ista: *A vultu tuo iudicium meum exeat*, ita explicat: Punies me, nisi oculi tui intueantur æquitates. Sed hæc omnia à vero sensu mihi videntur aliena; illud
Psal. 9. 5. verò magis ad illum accedere, si hic locus exponatur, vt ille alius: *Quoniam fecisti iudicium meum & causam meam.* Quæ verba significant, capies vindictam meam de hostibus meis, sic hæc: *De vultu tuo iudicium meum prodeat*, significent, Iudica me de hostibus meis. *Oculi tui videant æquitates.* Hoc est, videas æquitatem esse mecum, iniquitatem verò & iniustitiam cum illis: sic etenim maxima pars huius Psalmi agit de inimicis, vt cùm dicit infra: *A resistentibus dexteræ tuæ*: item illud: *A facie impiorum qui me afflixerunt, &c.* Ex quibus videre est Dauidem hunc Psalmum edidisse de hostibus suis; propter quos diuinam exorat misericordiam, & rogat Deum vt consideret rectitudinem operum suorum, & se gratis odio esse suis hostibus, vnde subjungit.

V. 3. *Probasti cor meum, visitasti.* Quoniam tu is es qui corda scrutaris, & perspectum habes vtrum verba mea sint vera; addit verò: *In nocte*, eo scilicet tempore quo varijs & multis de rebus cogitare solent homines, quoniam tunc vacant ab occupationibus mundi, nec vllum opus habent nocte peragendum, cùmque hoc tempore expergefiunt, varia solent cogitare: tu verò, hoc ipso tempore

tempore cor meum explorasti & cogitationes meas, examinasti me quasi metallum & nihil in me inuenisti nisi quod bonum erat. *Et à cogitatione mea non transiuit verbum meum.* sed os meum & cor meum sibi fuerunt consonantissima; secundùm illud quòd initio dixit: *Non in labijs dolosis.* Et etiam quod mox sequitur: *Cogitaui, non transibit os meum.* Sicut autem mihi ipsi diligenter caueo à malo, ita etiam alios admoneo, in illis in quibus opus esse aduerto; & hoc est quod subjungit. PSAL. 17.

V. 4. *Quoad opera hominum, in verbo labiorum tuorum.* In his quæ præcepisti & exhortatus es, ego sedulus prospicio opera hominum, & impedio ne cum peccato fiant, & hoc est: *Custodiui vias grassatoris*, impediui ne quis insisteret vijs grassatoris & impij. Huic loco, similis est ille: *Ad custodiendam viam arboris vitæ*, hoc est, ad impediendum ne quis eam viam ingrediatur: similis est & ille: *Epistolam ad Asaph custodem horti*, vbi verò coram Deo enarrauit rectitudinem oris sui, cordis & operum suorum, postea in eiusdem conspectu deprecatur, vt suos gressus ita sustentet, nequando nutent à recto coram hostibus suis, ac dicit. Gen. 3. 24. Nehe. 2. 8.

V. 5. *Sustenta gressus meos.* Vox autem תמוך *tamoc*, est infinitiuus loco imperatiui, vt & ista שמור *schamor*, *Custodi diem Sabbathi*; & illa הלוך *haloc*; *Vade & clamabis.* Additque *in semitis tuis*, ac si diceret, gressus meos qui per semitas tuas & vias tuas incedunt, confirma ne vacillent, aut aberrent ab illis. Dictio autem, נמוטו *namoton* duplici modo legi potest, nam in quibusdam libris litera ט *teth* habet daguesch; & si ita sit scribenda, pertinebit illa vox ad verba duplicantia. In alijs verò libris caret daguesch, & sic erit ordinis verborum habentium secundam radicalem quiescentem. Deut. 5. 12. Ier. 2. 1.

V. 6. *Ego clamaui ad te.* Hoc est, idcircò te inuoco, quoniam certò scio te me exauditurum, satisque potentem esse ad me seruandum; & iste est verus sensus.

V. 7. *Segrega misericordias tuas.* Hoc est, separa, vt patet ex illo loco: *Et separabo in die illa*; item, *Et erimus separati ego & populus tuus ab omni populo.* Dicit igitur, tu qui saluas sperantes in te, segreges & auferas misericordias tuas ab illis hominibus qui resistunt dexteræ tuæ; hi enim omnes nouerunt regnum à te mihi fuisse concessum; & qui in me rebelles sunt, tibi etiam parere recusant. Exo. 12. & 33.

V. 8. *Custodi me vt pupillam oculi.* Non secus ac homo solicitè tutatur pupillam oculi sui; quæ aliud non est quàm illa nigredo in oculi meditullio, vnde lumen emanat; diciturque ישון *ischon*, homunculus, eòquòd in ipsa, hominis imaguncula appareat. Hinc ו *vau* & נ *nun* in illo nomine sunt notæ diminutiui, eòquòd imago illa sit minima. Pari modo additur י *iod* in אמינון *aminon*, ad indicandam diminutionem. Ita etiam additur ו *vau* & *nun* in dictione שבתון *schabaton*, ad notam maioris sanctitatis. Coniunguntur que אישון *ischon* & בת *bath* in forma regiminis, sed res est eadem. Et vox quidem בת *bath* est nomen substantiuum, ipsum oculi orbiculum significans, ex quo lux emicat. Dictio verò אישון *ischon* est nomen formale, quia in ipso, hominis forma apparet. 2. Sam. 11. Leu. 23.

V. 9. *A facie improborum qui me vastant.* Serua me ab hostibus qui me de-

uastant. Et dictio זו *zou*, idem significat hîc, ac אשר *ascher*, qui, vt & apud
Psal. 17. Esaiam זו *zou*, quæ peccauimus ei. *Inimicorum meorum qui propter animam circundant me.* Hoc est, custodi me propter inimicos meos qui circuiuerunt me
Esa. 52. & vndique obsederunt me ob animam, ac si diceret, vt auferant animam ac vitam meam.

V. 10. *Adipe suo occluserunt os suum.* Multa illorum pinguedo, occlusit os eorum, & propterea superbè sunt locuti præ nimia voluptate sua.

V. 11. *In gressu nostro nunc.* Litera ש *schin* vocis אשורנו *aschourenou*, afficitur daguesch, vt & in isto loco; si declinauerit אשורי *aschouri*, gressus meus
Iob. 31. 7. à via; & dictio סבבונו *çuanouni*, scribitur quidem cum י *iod*, sed legi debet cum ו *vau*, in numero scilicet plurali, tum de ipso Dauide, cum de socijs eius, qui cum ipso collecti fuerant, dum Saülem fugeret. Significatio autem numeri singularis, denotat ipsum Dauidem, qui erat præcipuus fugientium. Dicitque, *gressu nostro*, hoc sensu, statim ac rescire possunt iter, per quod nitimur effugere, protinus circundant nos, & mox insectantur & vndique circumcingunt. *Oculos suos ponunt ad declinandum in terram.* Hoc est oculos suos apponunt super viam quâ gradimur, vt laqueum suum nobis expandant ad nos intercipiendos.

V. 12. *Similitudo eius sicut leonis.* Vtitur singulari numero, quia de Saüle loquitur, sicut & in Psalmo cuius titulus est: De verbis Chus filij Iemini, nequando rapiat vt leo animam meam.

V. 13. *Exurge Domine.* Cùm venerit vt me persequatur & discerpat, præueni faciem eius. *Et supplanta eum.* Nempe ne robur habeat ad malum mihi inferendum. *Ab impio gladio tuo.* Hoc est, ab impio qui est gladius tuus: quo-
Deut. 32. 29. niam gladius & liberatio à gladio, à te pariter obueniunt, vt scriptum est, *percutiam & ego sanabo*: quo sensu dicitur etiam, *ve Assur virgæ furoris mei*, &c.
Es. 10 5. V. 14. *Ab hominibus manu tua Domine.* Eripe, inquam, animam meam ab
Exod. 9. 3. hominibus qui sunt manus tua, hoc est, percussio tua, iuxta illud: *Ecce manus Domini est in pecudibus tuis*: vt enim illos, gladium tuum, appellauit, ita & manum tuam appellat eos. *Ab hominibus de sæculo.* Hoc est, ab hominibus, huic sæculo addictis, quorum omne studium & totus affectus erga præsens sæculum occupatur. *Quorum pars in vita*; Quorum tota portio in vita præsentis sæculi posita videtur; quoniam ad futurum sæculum non aspirant nec illud contemplantur, sed abscondito tuo & bonis tuis adimples ventrem eorum in hoc mundo. *Saturantur filij eorum.* Quoniam liberi etiam eorum saturantur bonis, in vita sua cum ipsis parentibus. *Et dimittunt substantiam suam paruulis eorum*, post mortem suam, hoc est, filijs filiorum suorum. Porro in Deras exponitur versus ille, de [1] Rabbi Achiba & socijs eius [2] occisis regni. Dixerunt Angeli ministerij coram Deo Sancto & Benedicto, totius mundi Domino: Ab hominibus manu tua, Domine, ab hominibus de sæculo. Dixit

1 De illo Rabb. Akibba hoc videtur intelligendum qui fautor fuit & armiger Pseudo-Christi Barcochebæ cuiusdam, ab Imperatore Romano aut Prouinciæ Præside oppressi. Videsis Ioseph. & Tacit. & Rabb Maimonid. pagin. 764. sui Deuteron.

2 Occisi regni vocantur ab Hebræis illi qui propter salutem publicam & gloriam Dei; sponte se morti objiciunt, vt sua morte regnum vel Ecclesia conseruetur.

illis Deus Sanctus & Benedictus, in vita est portio illorum, in vita, inquam, futuri sæculi. Psal. 17.

V. 15. *Ego autem in iustitia videbo.* Sic dicit Dauid, improbi nullo tenentur desiderio futuri sæculi, ego verò non ita, nam spero & expecto videre faciem tuam in iustitia, & hoc est quod dicit: *Ego autem videbo in iustitia*, quoniam spero ego & præstolor videre faciem tuam in futuro sæculo, ob iustitiam quam fecero in præsenti sæculo, non edendo, & delicijs indulgendo sicuti faciunt illi. *Satiabor cum expergefacta fuerit imago tua.* Dicit, satiabor, contra id quod de improbis dixit, saturantur liberis. Isti in hoc sæculo satiantur, ego verò non nisi in futuro sæculo satiabor. *Cùm expergefacta fuerit*, nempe quia non morietur, aut dormiet perpetuò anima mea: Cùm è contra de improbis dictum sit: *Et dormient somnum perpetuum, & non euigilabunt.* Illudque: *Et faciem tuam videbo*, dicit eodem sensu quo illud aliud dicitur: *Et Dei imaginem aspicit*, hoc est, similitudinem Dei vidit: hoc autem de intellectus apprehensione intelligendum est. Dei enim gloria videtur ab anima, quando à corpore separata est, quantum eius facultas patitur. At verò Magister noster Moses, qui sit in pace, hoc fuit expertus dum adhuc in corpore anima eius existeret, quod nulli aliorum Prophetarum contigit, nam intellectus eius fuit intelligens actu, omnibus corporeis organis cessantibus in ipso. Panem non comedit, & aquam non bibit, & tunc Dei aspexit imaginem. Non sic autem Elias, de ipso enim dicitur: *Et in fortitudine cibi illius*, &c. sicut in Libros Regum exposuimus. Cæteris tamen Prophetis & Sanctis, id post mortem euenit. Sapiens autem Magister Abraham filius Esræ, hunc versum de præsenti sæculo explicandum censet, hac scilicet ratione, teneor desiderio videndi faciem tuam, iustitia enim quam obseruaui, causa erit cur gaudio perfundar cùm videbo faciem tuam. Hoc porro vult intelligi consistere in cognitione & contemplatione diuinorum operum, quæ omnia sapientissimè effecta sunt, & in perpetuum duratura. Ego quidem satior delicijs imaginis tuæ, non sicut improbi, qui sunt homines mundo addicti, quibus tum demum est factum satis, cum ventrem eorum reples. Hoc autem non contingit in somnio, sed tantùm dum quis expergefactus est: nec ista contemplatio visione oculi fit, sed cognitione intellectus & scientiæ, quibus verè cognitio Dei efficitur.

[Margin: Ier. 51. 39. — Num. 12. 18. — 1. Reg. 19. 8.]

PSALMVS DECIMVS OCTAVVS.

Præcentori, serui Domini Dauidis, qui locutus est Domino, verba cantici huius, in die, quâ, eripuit eum Dominus de manu omnium inimicorum eius, & de manu Saülis.

1. **ET dixit, diligam te, Domine, fortitudo mea: Dominus petra mea & arx mea, & liberator meus, Deus meus.**

PSAL. 18.

2. Rupes mea, ſperabo in eum: ſcutum meum & cornu ſalutis meæ, munimentum meum.

3. Laudatum inuocabo Dominum: & ab inimicis meis ſaluus ero.

4. Circumdederunt me dolores mortis, & torrentes impij terrebant me.

5. Dolores inferni circundederunt me: præoccupauerunt me laquei mortis.

6. In tribulatione mea inuocaui Dominum, & ad Deum meum clamaui: exaudiuit de templo ſuo vocem meam, & clamor meus in conſpectu eius introiuit in aures eius.

7. Et commota eſt & contremuit terra, & fundamenta montium conturbata ſunt: & commota ſunt, quoniam iratus erat.

8. Aſcendit fumus in ira eius, & ignis ab ore eius deuorauit: carbones ſuccenſi ſunt ab eo.

9. Inclinauit cœlos & deſcendit: & caligo ſub pedibus eius.

10. Et equitauit ſuper Cherubim, & volauit: volauit ſuper pennas venti.

11. Poſuit tenebras latibulum ſuum, in circuitu eius tegmen eius: tenebroſitas aquarum in nubibus aëris.

12. Præ fulgore in conſpectu eius nubes eius tranſierunt: grando & carbones ignis.

13. Et intonuit in cœlo Dominus, & Altiſſimus dedit vocem ſuam: grandinem & carbones ignis.

14. Et miſit ſagittas ſuas & diſſipauit eos: & fulgura iaculatus eſt & perdidit eos.

15. Et apparuerunt aluei aquarum, & reuelata ſunt fundamenta orbis terrarum ab increpatione tua, Domine: à flatu ſpiritus iræ tuæ.

16. Miſit de ſublimi, accepit me: extraxit me de aquis multis.

17. Eripuit me de inimico meo forti, & ab ijs qui oderunt me: quoniam fortiores me erant.

18. Præuenerunt me in die calamitatis meæ: & factus eſt Dominus in baculum mihi.

19. Et eduxit me in latitudinem, eruit me: quoniam deſiderauit me.

20. Retribuet mihi Dominus ſecundùm iuſtitiam meam: ſecundùm puritatem manuum mearum reddet mihi.

21. Quia custodiui vias Domini: nec impiè egi à Deo meo. Psal. 18.

22. Quoniam omnia iudicia eius in conspectu meo: & statuta eius non repuli à me.

23. Et fui immaculatus cum eo, & obseruaui me ab iniquitate mea.

24. Et retribuit mihi Dominum secundùm iustitiam meam: secundùm puritatem manuum mearum coram oculis eius.

25. Cum pio pius eris: &, cum perfecto perfectus eris.

26. Cum mundo mundus eris, cum tortuoso luctaris.

27. Quoniam tu populum pauperem saluum facies: & oculos excelsos humiliabis.

28. Quoniam tu illuminas lucernam meam: Dominus Deus meus illuminat tenebras meas.

29. Quoniam in te conteram exercitum: & in Deo meo transiliam murum.

30. Deus, perfecta, est, via eius: eloquium Domini igne conflatum: clypeus est omnibus sperantibus in eo.

31. Quoniam quis Deus præter Dominum? & quis petra præter Deum nostrum?

32. Deus qui accingit me fortitudine: & posuit perfectam viam meam.

33. Qui ponit pedes meos tanquam ceruarum. & super excelsa mea statuit me.

34. Qui docuit manus meas ad prælium: & contritus est arcus chalybeus brachijs meis.

35. Et dedisti mihi scutum salutis tuæ, & dextera tua fulciuit me: & mansuetudo tua multiplicauit me.

36. Dilatasti gressus meos sub me:& non vacillarunt crura mea.

37. Persequebar inimicos meos, & comprehendebam illos: & non reuertebar donec consumpsissem eos.

38. Transfigebam eos & non poterant stare: cadebant subtus pedes meos.

39. Et præcinxisti me virtute ad bellum: incuruasti insurgentes in me subtus me.

40. Et inimicorum meorum dedisti mihi ceruicem; & odio habentes me disperdidi.

41. Clamauerunt nec erat, qui saluos faceret: ad Dominum, nec exaudiuit eos.

PSAL. 18. 42. Et comminuebam eos vt puluerem ante faciem venti: vt lutum platearum extenuabam eos.

43. Eripuisti me de contentionibus populi: constituisti me in caput Gentium: populus quem, non cognoui, seruiuit mihi.

44. Ad auditum auris obedierunt mihi: filij alieni mentiti sunt mihi.

45. Filij alieni deciderunt: & expauerunt à clausuris suis.

46. Viuat Dominus & benedicatur petra mea: & exaltetur Deus salutis meæ.

47. Deus qui dat vindictas mihi: & deducit populos sub me.

48. Liberator meus ab inimicis meis, etiam præ insurgentibus in me exaltasti me: à viro iniquo eripuisti me.

49. Propterea confitebor tibi in Gentibus, Domine: & nomini tuo Psalmum dicam.

50. Magnificans salutes Regis sui, & faciens misericordiam Christo suo Dauid: & semini eius vsque in sæculum.

COMMENTARIVS.

Serui Domini, Dauidis. Ille Dei seruus meritò appellatur qui totum robur suum & intentionem suam, in omnibus negotiis suis ad Deum benedictum dirigit; at Dauid quòcumque iret, quodcumque aggrederetur, omnem suam intentionem & fiduciam in Deo benedicto collocauit, singulis in rebus; non secus ac seruus qui in manu Domini suispem suam reponit. Ipse etiam Deus liberabat eum, in quocumque tandem periculo versaretur, vt herus seruum suum solet eripere; & ea de causa; sic locutus est in hoc Psalmo: *Serui Domini Dauidis.* Hoc porro canticum reperitur etiam scriptum in libro Samuëlis, multis tamen in locis diuersitas est dictionum, sed idem vbique est sensus & argumentum. Composuit autem Dauid, hoc canticum sub vitæ suæ finem, cùm deuictis omnibus inimicis tranquillum rerum statum dedisset ipsi Deus. Dicit verò: *De manu omnium hostium eius, & de manu Saülis*, ipse enim Saül erat instar omnium inimicorum eius.

V. 1. Dicit igitur: *Diligam te.* ארחמך *exhomca*, cuius vocis litera ח *hheth* afficitur vocali cametshhatouph, iuxta formam huius vocis אזכרך *escorca*: *Memor ero tui de terra Iordanis*; & eius significatio eadem est ac vocis אאהבך *ehabeca*, diligam te; hinc Chaldæa Paraphrasis pro voce Hebræa אהב *ahab*, vtitur verbo רחם *rahham*. Dilectio autem summum est eorum quæ homo præstare potest in hac vita, vt ad Creatorem accedat: quomodo dicitur: *Semen Abraham diligentis me.* Et timor quidem amorem antecedit, at vbi quis sese in timore, Dei, diu exercuerit, perueniet ad amorem; adeout iam Deo cultum exhibeat ex dilectione, etiamsi nulla inde sibi merces esset expectanda. Porro non desunt qui vocem אר חמך *erhhomca* explicent, petam à te misericordiam. *Fortitudo mea*, חזקי *hhizqui*, cum *hhiric*, sub litera ח *hheth*, estque ab absolu-

Margin notes: Psal. 42 7. (beside "mor ero tui de terra Iordanis"); Es. 41. 8. (beside "ham diligentis me")

ro nomine חזק *hheʒec*, si enim non nonnisi ab חוזק *hhoʒec* reperiretur, dicen- Psal.
dum esset חזקי *hhosqui* cum cametshhatouph, vt in isto loco; *Nonne* בחזקנו 18.
behhoʒquenou, in fortitudine nostra.

V. 2. *Dominus petra mea.* Hoc est, mihi est instar petræ & propugnaculi quò quis se recipit ab hoste suo fugiens; ac si diceret, mihi non est rupes magis inaccessa, arx nulla tutior, in quam, confugiam quàm nomen tuum, vt scriptum est: *Turris fortitudinis nomen Domini, ad ipsum curret iustus.* (Amo. 6. Prou. 17.) *Et liberator meus.* Hoc addit, quoniam in rupe vel arce munita, quò quis ad tutelam conscendit, aliquando quidem eripitur periculis, aliquando tamen non eripitur, sæpe enim ibi ab hoste suo comprehenditur, at verò in nomine tuo semper fui seruatus, & liberasti me in quocumque tandem periculo positus fuerim. *Deus meus rupes mea.* Eandem sententiam alijs verbis repetit: rupis enim nomine Deum appellat, eóquòd ipse fortissimus sit & potentissimus. *Sperabo in eum.* Et propterea æquum est, vt sperem in eum. *Scutum meum & cornu salutis meæ.* Mos est scripturæ, nomine, cornu, robur denotare, vt: *Cornua rhinocerotis, cornua eius.* (Deut. 33.) Item, *Et venit vsque ad arietem habentem cornua.* (Dan. 8.) Nempe quia aries, bos, & rhinoceros, præcipuum robur in cornibus habent, quibus ad alia animalia ferienda vtuntur. Porro dicit Deum sibi esse instar scuti, eóquòd nomine eius contra hostes suos circumtegatur: ipsum etiam sibi esse tanquam validum cornu, quo suos hostes impugnat & ab illis liberatur. *Munimentum meum*, quoniam ipse est mihi instar firmissimæ turris & petræ, in qua ex hostium potestate eripiar. In Midras ita circa hunc versum disseritur, Quoniam decem fortissimi Dauidis hostes coram ipso prostrati sunt, in hoc propterea cantico Deum celebrat decem laudum nominibus. Isti autem sunt decem inimici Dauidis, Saül, Doëg, Achitophel, Sebaa filius Barachiæ, Semei filius Gera, & tres fratres Goliath: & ipse Goliath & homo Ægyptius, quem percussit Banaia filius Iehodiaa: quorum quinque fuerunt Israëlitæ, & quinque Allophyli. Hi verò sunt decem laudum tituli, quibus Deum afficit, robur meum, rupes mea, arx mea, liberator meus, Deus meus, petra mea, spes mea, clypeus meus, cornu salutis meæ, munimentum meum.

V. 3. *Laudatum inuocabo Dominum.* Quando orationi vaco, Deum inuoco à me laudatum, ipsum enim in orationibus meis laudare soleo, & tunc ab inimicis saluus efficior.

V. 4. *Circumdederunt me dolores mortis.* Vox אפפוני *aphaphouni*, idem hîc significat ac סבבוני *semenouni*, circumdederunt me; & litera ח *hheth* vocis חבלי *hheule*, habet segol, vt in illo loco חבלי *heule*; *Dolores parturientis*, &c. (Os. 13.) & idem est sensus. In isto autem loco חבלי *haule, Manasse, funes Manasse*, litera ח *hheth* est cum patahh, & aliud est significatum: hoc autem dicit Dauid de maximis angustijs quibus pressus fuit, & in vitæ discrimen adductus, vt contigit ipsi in Petra diuisionum, & in negotio Philistæi, quando Abisai opem illi attulit. *Et torrentes impij terruerunt me*, hoc est, angustiæ instar torrentis inundantis; nomine autem בליעל *belial*, quemlibet suorum hostium designat; vel *belial* est nomen significans impium. Et Ionathan Paraphrastes vocem illam Chaldaicè vertit in libro Samuëlis, exercitum & turmam sceleratorum: forte etiam posset illa dictio נחלי *nahale* explicari ex isto loco נחלה Ier. 30.
nahala infirma est plaga tua.

Psal. V. 5. *Dolores inferni.* Iam superiùs verba ista explicuimus; Ionathan verò
18. in libro Samuëlis, illa Chaldaicè vertit, cœtum impiorum: vt & illud aliud
חבל *cœtui Prophetarum occurres. Præoccupauerunt me laquei mortis.* Qui scilicet
1. Sam. ante me proiecti & præparati sunt. Porro in Deras dicitur quòd loquatur hîc
10. Dauid de quatuor regnis: Circumdederunt me laquei mortis, nempe in Babylonia; & torrentes impietatis, in Media: dolores inferni inuenerunt me, inter Græcos: præoccupauerunt me laquei mortis, inter Idumæos. Quare verò in primo & quarto loco apponitur nomen mortis? quia scilicet in prima desolatione euersum fuit primum templum, in secunda verò secundum.

V. 6. *In tribulatione mea inuocaui Dominum.* Eo tempore quo pressus fui calamitate aliquâ, ad nullum alium vindicem, quàm ad ipsum confugi. *Exaudiuit de templo suo.* Et ipse de cœlis vocem meam exaudiuit, quotiescumque ad ipsum clamaui. *Et clamor meus in conspectu eius*, clamor quo coram ipso clamaui, statim peruenit ad aures eius, mihique opem & salutem attulit.

V. 7. *Commota est & contremuit terra.* Sunt ex Interpretibus, qui ab hoc versu, vsque ad illa verba: *Misit de alto, & accepit me*, omnia ita exponant, vt censeant Dauidem indicare prodigia quæ Deus sanctus & benedictus ob Israëlitas effecit: & alia etiam portenta quæ subinde patrauit; & eadem etiam est sententia Chaldæi interpretis; sicque verba ista: *Commota est & contremuit*
Deut. *terra*, subuersionem Sodomæ & Gomorrhæ, denotare videntur, vt etiam illa:
29. 20. *Ascendit fumus in ira eius*, quæ tamen Chaldæus interpres, de historia Pharaonis explicat: illa verò, *Inclinauit cælos & descendit*, de legis promulgatione: & eadem est sententia authorum Deras: sic versus alios consequentes explicant, vt illum: *Et intonuit de cælo Dominus*, de grandine quæ Iosue temporibus è cœlo decidit, istum verò: *Et apparuerunt alnei aquarum*, de diuisione aquarum maris rubri & Iordanis. Dicit ergo Dauid, Deus qui hæc omnia mirabilia olim patrauit, multa etiam in mei gratiam ostendit signa, nam, *Misit de alto & accepit me.* Et hic sensus videtur rectus iuxta simplicem explicandi modum; omnes enim hi versus metaphoricè & figuratè debent intelligi de exitio hostium Dauidis & Israëlitarum; & quòd Deus pro eis pugnauerit contra hostes ipsorum cùm aliqua calamitate premerentur. Hæc autem omnia, terræ commotio, cœli tenebræ, caligo, carbones ignis, sagittæ & fulgura figuratè sunt explicanda: sic etiam sæpius in sacris literis reperire est calamitatem, metaphoricè significari per caliginem, tenebras, nubem & per solis, lunæ & aliorum astrorum obscurationem. Quòd verò dicitur: *Inclinauit cælos & descendit*, indicat Deum summâ quasi festinatione adfuisse ad illos hostes perdendos, cœlis veluti ad eius descensum inclinatis: quod etiam his verbis significatur: *Et equitauit super Cherub & volauit*, vult enim indicare subitam excidij celeritatem ex diuino decreto. Sic etiam inuenimus in alio loco in scriptis Magistrorum nostrorum P. M. de his istis verbis: *Commota est & contre-*
Ier. 51. *muit terra.* Dixit Rabbi Samuël filius Nahhman, non vsurpatur verbum רעש
29. *raasch*, nisi vbi regnorum indicatur excidium, & hinc est illud Ieremiæ: *Et contremiscet & dolebit terra, quia firmata est cogitatio Domini contra Babylonem, vt ponat terram Babylonis in solitudinem absque habitatore.*

V. 8. *Ascendit fumus in ira eius.* Allegoria est quâ ira furoris eius, Dei, ad-

uersùs

uersùs hostes exprimitur, vt in isto loco: *Tunc fumabit ira Domini & zelus eius.* PSAL. 18.
Et ignis à facie eius deuorauit. Ignis qui egressus est à facie eius consumpsit eos, & carbones qui eruperunt ab ipso incenderunt illos.

V. 9. *Inclinauit cælos & descendit.* Hæc verba superiùs explicata sunt. *Et caligo sub pedibus eius*, posuit caliginem & tenebras sub pedibus suis ad illos obcæcandos, quos in furore suo calcauit & obtriuit.

V. 10. *Et ascendit super Cherubim.* Hoc iam explicatum fuit. *Volauit super pennas venti.* Dictio וידא *vaiede* est cum ד *daleth* ex coniugatione *cal* instar illius, sicut ידאה *ide*, volat aquila; & idem habet significatum ac ויעף *vaioph*, & volauit. In libro autem Samuëlis scribitur וירא *vaiera*, cum ר *resch*, ex coniugatione niphal, quasi diceret, & apparuit: sed idem est sensus. Deut. 28. 49.

V. 11. *Posuit tenebras latibulum suum.* Innuit calamitates, quæ, vt iam exposuimus, illis fuerunt instar caliginis. Aut sensus est, Deum, quando in populos punitiones immittit, ponere tenebras latibulum suum. *In circuitu eius tegmen eius.* Itaut non videatur ab ipsis, cùm sit eis absconditus. *Tenebrositas aquarum.* In libro Samuëlis scriptum est, חשרת *haschnrat*, colligatio aquarum, hoc est, nubium congregatio, hinc in Paraphrasi Chaldaica, illud, חשוקיהם *hhaschouquehem*, colligationes earum, vertitur חשוריהון *hhaschourehon*; sed idem vbique sensus; ex colligatione enim nubium ad se inuicem, fit tenebrositas & congregatio aquarum, ex quibus nubes aëris condensantur.

V. 12. *Præ fulgore in conspectu eius.* Hoc est, præ fulgore qui est in eius conspectu erga illos quos diligit, nubes eius transierunt contra hostes ipsius: hisque denotantur caligo, grando & carbones ignis, ac si diceret, ipsæ nubes effundunt super hostes grandinem & carbones ignis; quomodò dicitur alibi: *Et ignis mixtus cum grandine.* Exod. 9. 24.

V. 13. *Et intonuit de cælo Dominus.* Intonuit de cœlis aduersùs hostes, & excitauit tonitrua sua contra eos: sensus autem est, metu ac terrore corda illorum percelluit, adeò vt ab illo expauescerent, sicut solet homo contremiscere & perturbari propter tonitrui fragorem. Ideò autem repetiuit hæc verba in hoc versu, grandinem & carbones ignis, quoniam vnà cum tonitrui fragoribus, quædam erant impressiones metheoricæ, quibus ipsi, quasi grandine & ignitis carbonibus absumebantur.

V. 14. *Et misit sagittas suas & dissipauit eos.* Nempe hostes. *Et fulgura iaculatus est & perdidit eos.* Hostes consumpsit fulminibus quæ contra eos intorsit. Significatio vocis רב *ran*, eadem est ac in isto loco: *Et exacerbauerunt eum & iaculati sunt* ורבו *veranou* רב: *ran* enim idem hic significat ac ירה *iara*, cuibrauit sagittas, estque verbum actiuum, ordinis duplicantium. Porro per sagittas & fulgura graues indicantur impressiones metheoricæ. Gen. 49 23.

V. 15. *Et apparuerunt alues aquarum.* Valles intelligit aquis exundantes, vt in illo loco: *Torrentibus & vallibus*: Et, *Super omnes torrentes.* Per aquas verò, graues designantur angustiæ & discrimina, in quibus olim versatus est. Duplici porro ratione potest aliquis ex aquis eripi, nimirum, si cùm in profundis aquis iacet immersus, Deus illas ita deficcat, vt ipsi appareant aluei, & ipsa etiam mundi fundamenta quæ erant aquis cooperta; quod ipsum fit Dei increpatione in aquas, vt statim subsequitur; *Ab increpatione tua, Domine*: sicut etiam alibi Ezec. 6. & 36.

dicitur : *Et increpuit mare rubrum & exsiccatum est.* Quò etiam refertur illud :
PSAL. 18. *A flatu spiritus iræ eius*, nempe quia ventum in ipsas excitauit, quo fuerunt exsiccatæ. Cæterùm hæc figuratè sunt dicta de excidio & clade quibus hostes confecti fuere in bello, ipse verò Dauid euasit incolumis. Alia autem ratio quâ
Psal. 78. quis in aquas demersus, saluus emergere potest, ea est, si quispiam Dei nutu occurrat qui ipsum ex aquis extrahat : Sic etiam salus Dauidi contigit, nullâ
1. Sam. hostium ipsius factâ cæde : quòd accidit in petra diuisionum, cùm Dauid euasit incolumis, nemine ex hostibus interempto : & hoc est quod subjungit:

V. 16. *Misit de sublimi, accepit me, extraxit me ex aquis multis.* Et de hoc loquitur hîc Dauid, & gratias agit Deo, eóquòd hâc vtrâque ratione ipsum saluum fecerit.

V. 17. *Eripuit me de inimico meo forti.* Vtitur numero singulari de Goliath, aut collectiuè de incolis vrbis Nob loquens.

V. 18. *Præuenerunt me in die afflictionis meæ.* Paraphrasis Ionathæ in libro Samuel pro dictione אידי *edi* afflictionis meæ, habet præuenerunt me in die טלטולי *taltouli*, migrationis meæ ; quasi diceret Dauid, eo tempore quo calamitate iactabar, & vagus ac exul factus eram, hostes mei suis me malis artibus præueniebant, sicut fecerunt Ziphæi.

V. 19. *Et deduxit me in latitudinem.* Eripuit me ex angustia in qua miserè versabar, & eduxit me in latitudinem.

V. 20. *Retribuit mihi Dominus secundùm iustitiam meam.* Ipse enim nouit mecum esse iustitiam, at cum hostibus meis iniustitiam ; quare mihi rependit secundùm æquitatem meam, ac puritatem manuum mearum, méque ex illorum manibus liberauit.

V. 21. *Quia custodiui vias Domini.* Hoc de mandatis omnibus exponi potest, hoc sensu : Ego custodiui vias eius, & ipse me ab hostibus meis tutatus est. *Nec impiè gessi à Deo meo.* Non commisi per malitiam aut superbiam vt à vijs Domini discederem ; quòd si quid deliquerim, id errans & imprudens feci. Exponi etiam potest hoc de negotio Saülis : *Quia custodiui vias Domini, nec impiè gessi* ; nam cùm à facie eius, Saülis, fuissem eiectus & ipse me insequeretur, non tamen ipsi manus violentas intuli, cùm facilè possem, ipsíque præualerem : quemadmodum ipse dixit Dauid, quis enim extendit manum suam in
1. Sam. 26. Christum Domini ? Iniquum enim esse existimabat, ipsum interficere, etiamsi ad mortem se insequeretur, eóquòd Saül Rex esset.

V. 22. *Quoniam omnia iudicia eius in conspectu meo.* Nunquam eius statuta obliuiscebar, ab eis non declinabam, quia nimirum cor meum ad nullas res alias conuertebam, sed omni tempore, & totis viribus meis cauebam mihi ab omni iniquitate.

V. 23. *Et fui immaculatus cum eo.* Cum Deo immaculatus & simplex fui, nec curiosiùs * post ipsum cogitaui, etiam cùm me Saül ad necem insequeretur, nec eius vaticinium in dubium reuocaui, nec vnquam dixi apud me, quomodo fieri potest vt me Regem esse præceperit, cùm Saül quotidie me

* Alio etiam modo, & huic loco fortè magis accommodo, eandem sententiam pronuntiant Magistri, non sunt curiosiùs perscrutanda Dei opera, is enim omnia sapienter facit, etiamsi oculis sapientum abscondita sint.

nſtanter ad necem conquirat? Ita etiam eris immaculatus cum Domino Deo, PSAL.
ſi poſt diuinas eius agendi rationes nimis anxiè non cogites. *Et obſeruaui me ab* 18.
iniquitate mea. Ab illa ſcilicet iniuſtitia quam committere poteram, violentas manus Saüli inferens.

V. 25. *Cum pio pius eris.* Iſte enim tuus eſt mos, ſiquidem cum pio & benefico oſtendis miſericordiam tuam, imò etiam amplius illi retribuis quàm ſit meritus. *Cum viro innocente te oſtendis integrum ſeu innocentem.* Et cum viro integro demonſtras integritatem tuam & rectitudinem.

V. 26. *Cum puro purus eris.* Vt ſuperiùs dictum eſt: Et retribuit mihi Dominus ſecundùm iuſtitiam meam, ſecundùm puritatem manuum mearum, &c. *Et cum tortuoſo luctaris.* Inducis ſuper eum pœnas moribus eius & factis callidis & peruerſis debitas.

V. 27. *Quoniam tu populum pauperem ſaluum facies.* Perpetuò pauperes & perſecutionem patientes tutaris ac foues, & elatos deprimis, quia nempe aduerſùs tenuiores inſurgunt ferociùs. Conjunxit autem oculos cum elatione; illi enim ſunt cauſa ſuperbiæ & peccatorum: ſicut dicitur, ne ſequamini co- Num.
gitationes veſtras & oculos. Et alio in loco, poſt oculos meos iuit cor meum. 15
Deut. 18.

V. 28. *Quoniam tu illuminas lucernam meam.* Calamitas eſt veluti caligo quædam, contrà verò liberatio ab anguſtijs, quoddam veluti lumen & ſplendor; & hoc eſt quod mox ſubjungit: *Illuminat tenebras meas.*

V. 29. *Quoniam in te conteram exercitum.* Tuâ ope adjutus perfringam hoſtium meorum cuneos. Dictio ארוץ *arourſ*, eſt à themate רצץ *ratſatſ*; & ſcri-
bitur hîc cum ſchourec, vt & iſta, iuſtus ירון *iaroun* laudabit & lætabitur: Sic Prou.
etiam ישוד *iaſchoud* vaſtabit meridie. Senſus etiam eſſe poteſt, curram in oc- 29.
curſum hoſtilis agminis, & ab eo non expaueſcam; vt ſtatim ſubjungitur: Pſ. 91.6.
Tranſiliam murum, hoc eſt, muros vrbium inimicarum, ad eas ſubigendas, tranſiliam: Cùm vero dicit, tranſiliam, celeritatem denotat, quâ eas expugnauit; ac ſi diceret, ſaltu in eas ingrediar. In Midras autem hic verſus de expugnatione arcis Sion exponitur; verſus verò præcedens de bello contra Amalecitas. Magno inſtructus exercitu venit Princeps Amalech aduerſùs Dauid, contra quos ipſe pugnauit per duas noctes & diem vnum, quia ſcriptum
eſt: Percuſſit eos Dauid ab aurora vſque ad veſperam alterius diei. Quis por- 1. Sam.
ro lucem ipſi ſuppeditauit per duas noctes illas, & illum diem? Reſpondet 30.17.
Rabbi Ioſue filius Leui; fulgurum ſplendore illuxit ei Deus ſanctus & benedictus, vultque hoc indicari verbis iſtis: *Quoniam tu illuminas lucernam meam.* Illa autem verba: *Quoniam in te conteram exercitum*, ſic ibidem explanantur,
quando caſtra mouit Dauid contra Iebuſæum vt cum illo pugnaret, cœpit di- 2. Sam.
cere, quiſquis prior Iebuſæum percuſſerit illum primum Ducem & Principem 5.8.
conſtituam; Quid ergo tum fecit Ioab? iuit nempe & admouit abietem vnam Fabula
viridem quam applicuit muro, ſummum verò faſtigium eius, vt pote tenerum Iudaïca.
inflexit, quod ſtatim arripuit Dauid & Ioab ſaliens in caput ipſius Dauidis, &
ex abiete dependens in murum inſiluit: tum dixit Dauid, contundat me Pſal. 14.
iuſtus & corripiat me; quid tunc fecit Deus ſanctus & benedictus? depreſſit murum, donec poſt Ioab Dauid aſcendiſſet, quia dictum eſt hic: *Et in Deo tranſiliam murum.*

Psal. 18. V. 30. *Deus, perfecta, est, via eius.* Ille est Deus meus, in cuius manu est potestas, & quidquid facit, perfectissimè ac rectissimè facit, & vnicuique retribuit secundùm opera eius, quique mihi rependit iuxta meam iustitiam, & meis hostibus, secundùm malitiam ipsorum, &c, eloquium eius igne conflatum est; omnisque scoriæ falsitatis expers est quodlibet iudiciorum eius, & ad rectitudinis & veritatis amussim exactum, & expurgatum atque percolatum ab omni fæce falsitatis.

V. 31. *Quoniam quis Deus.* Alius qui verbum eius possit irritum facere, & quod præcepit, impedire, aut eius decreta rescindere? quoniam non est Deus alius, nullum robur diuinum præter ipsum.

V. 32. *Deus qui accingit me fortitudine.* Ipse est summa fortitudine præditus, & eam alijs tribuit. *Et posuit perfectam viam meam.* Tam perfectè fœlicem progressum meum in hostes effecit, vt ne vnus quidem ex militibus meis in prælio desideratus fuerit.

V. 33. *Qui ponit pedes meos tanquam ceruarum.* Si quando coactus fui fugâ saluti meæ consulere, posuit pedes meos quasi ceruarum, itaut hostes mei me non potuerint assequi. *Et super excelsa mea statuit me.* Et posteaquam in eum me locum recepi, in quo poteram euadere pericula, nempe in excelsis meis, ibi me tutissimè stare concessit.

V. 34. *Qui docuit manus meas ad prælium.* Si quando in prælijs victor euaderem, non gloriabar ob meam potentiam, ipse enim erat qui docebat & aptabat manus meas ad prælium. *Et contritus est arcus chalybeus brachijs meis.* Ita manus meas ad bellum instruxit, vt ex hostium manibus excutere potuerim arcum chalybeum, qui postea brachijs meis contritus fuit: quòd verò dicit arcum chalybeum, significat arcem fortem instar chalybis; estque genus ferri duri, sicut dicitur: *Et terra vestra sicut chalybs.* In Deras scribitur quòd soleret
Num. 26. 19. Dauid arcum chalybeum gestare, quem etiam ipse intenderet. Additur etiam aliud, nempe inueniri potuisse aliquem cui satis esset roboris ad intendendum arcum chalybeum, non tamen ad brachia Dauidis incuruanda.

V. 35. *Et dedisti scutum salutis tuæ.* In omnibus bellis quæ gessi, ita me protectio tua, veluti clypeus tutata est, vt in tot prælijs nullo vnquam vulnere sauciatus fuerim; quod non aliunde mihi contigit, quàm quia me nomen tuum sustentabat. *Et mansuetudo tua multiplicauit me.* Ac si diceret, benignitas tua, & misericordia illud effecerunt, nec enim ego tantis beneficijs eram dignus, sed tua me beneficentia magnificauit; quoniam ego paucis eram copijs instructus, hostès verò, numerosissimis: tua tamen benignitas me adauxit robore, victorque semper euasi, quantùmuis essem inferior hostibus meis.

V. 36. *Dilatasti gressus meos.* Hoc dicitur eodem sensu, ac illud, cùm ambu-
Prou. 4. 12. labis non arctabuntur gressus tui, &c. Et hoc est quod sequitur: *Et non vacillarunt crura mea*, si quando coram hostibus meis currendum mihi fuit. Idem porro significat hæc vox קרסלי *carsulai*, quod dictio כרעי *cheraai*, crura mea;
Leu. 11. hinc Chaldæus Paraphrastes, pro voce כרעים *cheraaim*, vertit cui sunt קרסולין *carsoulin*, crura.

V. 37. *Persequebar inimicos meos ac comprehendebam eos.* Quemadmodum fecit Amalecitis.

V. 38. *Transfigebam eos.* Non enim potuerunt eius impetum sustinere, nedum ei resistere, sed omnes neci tradidit præter quadringentos iuuenes, qui in camelis fugam arripuerunt. PSAL. 18.

V. 39. *Et præcinxisti me virtute.* Robore & potentiâ lumbos meos accinxisti, & non nutaui, ipsi verò vacillarunt, & eos tandem sub me incuruasti. 1. Sam. 30. 17.

V. 40. *Et inimicos meos dedisti mei ceruicem.* Quoniam à facie mea fugerunt, & fugientes, ceruices mihi suas obuerterunt.

V. 41. *Clamauerunt nec erat Saluator, ad Dominum.* Hîc particula על *aal*, idem significat ac אל *el*, ad; sic alibi: Et orabis ad Dominum. *Nec exaudiuit eos.* 1. Sam
Quia cor eorum non erat rectum cum eo. 1.

V. 42. *Et comminuebam eos vt puluerem, vt lutum platearum euacuabam eos.* In voce ארקים *ariquem*, quies seu י *iod* quiescens, est loco dagues, radix enim huius vocis est רקק *racac*, & eam habet significationem in qua vsurpatur à Magistris nostris P. M. vt cùm dicunt, auis quæ creata est ex luto; & sensus est, reddebam eos lutum, similes luto platearum. Posset etiam desumi significatio vocis istius ex istis verbis ורקות *veracot*: *& tenues carne*; & ex Gen.
illis ורקיקי *ourqique*, & tenuia lagana. 41, 23.

V. 43. *Eripuisti me de contentionibus populi.* In libro Samuëlis habetur, de Leuit. 7.
contentionibus populi mei, hoc est, eripuisti me à bello Saülis & eorum qui ab 12.
eius stabant partibus, quique erant populares mei: ex bello etiam Absalomi, ac eorum qui cum ipso erant. *Constituisti me in caput Gentium.* Eripuisti me ex contentionibus populorum, & constituisti me Principem Gentium externarum. *Populus quem non cognoui seruiuit mihi.* Hoc est filij quos non noui, eò quòd minime essent ex posteris Israëlis, vt Idumæi & Syri, qui fuerunt serui Dauidis.

V. 44. *Ad auditum auris obedierunt mihi.* Sicut scriptum est: E*t fecit Dauid cùm reuerteretur à cæde Syriæ*, &c. Sensus autem huius verbi, obedierunt, est, 2. Sam.
congregati sunt ad me; vt in isto loco: *Et conuocauit Saül populum. Filij alieni* 10.
mentiti sunt mihi. Præ timore suo quo me reformidabant, negarunt, & mentiti sunt se aliquando bellum contra me gessisse, dixeruntque, nusquam contra te præliati sumus, nec à partibus hostium tuorum stetimus. Vel sensus est, mentiti sunt eis cum quibus inierant fœdus, quos cùm vidissent esse superatos ab Israëlitis, pacem cum eis fecerunt, eisque seruierunt nec deinceps ausi sunt Syri auxilium ferre Ammonitis. Ibid.

V. 45. *Filij alieni deciderunt.* Præ pauore quo me extimescebant facti sunt quasi folium marcescens. *Et expauerunt à suis clausuris.* In ipso etiam loco in quo erant, quasi vallo conclusi, expauerunt; ibi, inquam, etiam pertimuerunt: quòd autem verbum יחרגו, *iahhregou*, significet & formidauerunt, patet ex Chaldaica Paraphrasi, quæ pro verbis istis, *& è conclauibus* אימה *ema*, *pauor* Deut. 32
habet חרגת *hargat*, pauor mortis.

V. 46. *Viuat Dominus & benedictus sit.* Ac si exclamans diceret, omnia hæc bona, & tota hæc gloria quâ afficior, ad quidnam cùm Deus sit Petra mea? quasi diceret, portio mea, ipse est Deus salutis meæ, ipse viuat, sit benedictus & exaltatus. Omnia in potestate eius sunt sita, extollere potest & deprimere; diuitiæ & gloria sunt ab ipso.

Psal. 18. V. 47. *Deus qui das vindictas mihi.* Vltiones quibus hostes meos vlciscor, ipse mihi eas tribuit, quasi diceret, ad eas mihi vires concedit. *Et deducit populos sub me.* Verbum וידבר *veiadber* hîc significat & adducit, vt patet ex Chaldaica Paraphrasi, quæ vsurpat hoc verbum pro Hebræo וינהג *veinhag*, & deducit; estque sensus, deducit populos è locis suis ad me; & eos ditioni meæ
1. Par. 22. subdit. Vel hoc verbum significat, & perdidit, sicut in illo loco: *Et perdidit omne semen Regium*; desumpta significatione à nomine דבר *dever*, peste, exitio.

V. 48. *Liberator meus ab inimicis meis.* Non satis ipsi videtur quòd me ab ipsorum injurijs vindicet, nam etiam me super illos extollit; & hoc denotatur istis verbis: *Etiam præ insurgentibus in me, exaltabis me. A viro iniquo eripuisti me.* Hoc est, à Saüle liberasti me, qui iniquè agebat dum me insequeretur. Et ex illa liberatione omnis gloria Davidis initium duxit, vt ipse in fine Psalmi enarrat omnem suam gloriam inde habuisse originem, quòd ipsum Deus ex Saülis manibus eripuerit.

V. 49. *Propterea confitebor tibi in Gentibus.* Eóquòd hæc omnia bona mihi contuleris, confitebor, & celebrabo te coram omnibus Gentibus quæ mihi obediunt & deseruiunt, palam prædicabo potentiam & fortitudinem mihi à te obuenisse, & nomini tuo Psalmos decantabo.

V. 50. *Magnificans salutes Regis sui.* In libro Samuëlis, pro voce מגדיל *magdil*, legitur מגדול *migdol* turris; estque nomen substantiuum, sed est idem sensus. Per voces, *Regis sui*, &, *Christo suo*, loquitur de seipso, ac dicit, quemadmodum magnificas eius salutes effecit, & suam in eum misericordiam exercuit, ita etiam erga semen eius facturus est in perpetuum.

PSALMVS DECIMVS NONVS.

Præcentori, Psalmus Dauid.

1. CÆli enarrant gloriam Dei: & opus manuum eius annuntiat firmamentum.

2. Dies diei eructat verbum: & nox nocti indicat scientiam.

3. Non est sermo, nec sunt verba: non auditur vox eorum.

4. In omnem terram exiuit linea eorum, & in extremum orbis terræ verba eorum: soli posuit tabernaculum in ipsis.

5. Et ipse tanquam sponsus procedens è thalamo suo: exultat vt potens ad currendam viam.

6. Ab extremo cœlorum egressio eius, & reuolutio eius vsque ad extrema eorum: nec est quod abscondatur à calore eius.

7. Lex Domini perfecta conuertens animam: testimonium Domini fidele sapientem efficiens simplicem.

8. Mandata Domini recta, lætificantia cor: præceptum Domini purum, illuminans oculos. Psal. 19.
9. Timor Domini mundus, permanens in æternum: iudicia Domini veritas, iusta sunt pariter.
10. Desiderabilia super aurum & obryzum multum: & dulcia super mel & stillationem fauorum.
11. Etiam seruus tuus admonetur per ea: in custodiendis illis merces multa.
12. Errores quis intelligit? ab occultis munda me.
13. Etiam à superbijs prohibe seruum tuum, ne dominentur in me: tunc immaculatus ero, & mundus ero à præuaricatione multa.
14. Sint ad placitum, *tuum*, eloquia oris mei, & meditatio cordis mei in conspectu tuo: Dominus petra mea, & redemptor meus.

COMMENTARIVS.

V. 1. *Cæli enarrant.* Sunt qui hæc verba eadem ratione esse intelligenda velint ac ista: *Aut loquere terræ & docebit te.* Et vt illa: Interroga iumenta, & docebunt te: ita etiam cœlos dici enarrare gloriam Dei, nempe quia ex mirandis & maximis operibus quæ homo in cœlis intuetur, ansam capit enarrandi gloriam Dei; & hoc est quod subsequitur: *Non sunt loquelæ*, &c. ac si diceret, non quòd cœli ipsi verbis expressis enarrent, sed quoniam ex his quæ in cœlis suspiciunt homines, ad gloriam Dei alijs enarrandam inducuntur. Imò possumus vocem, *enarrant*, de ipsis cœlis & de ipso firmamento interpretari, quia nimirum ex perpetuo illorum motu, & ordinata & constanti circumuolutione apparet Dei exaltandi gloria: hæc porro enarratio & annuntiatio fit eodem modo quo dicitur: *Qui emittit eloquium suum terræ, velociter currit sermo eius.* Quòd verò dicit, *Non sunt loquelæ neque sermones*; indicare vult, cœlorum verba non esse propriè verba similia humanæ locutioni, sed ea quæ cœli efficiunt, esse verborum loco quæ hîc dicuntur enarratio & annuntiatio: quâ etiam ratione postea dicitur: *Et in extremum orbis terræ verba eorum.* Rabbi autem Doctor iustitiæ sapiens Moses, vocem, *enarrant*, simpliciter vt sonat, de cœlis exponendam censet, ipse enim cum Philosophis existimat cœlos vita & intellectu esse præditos, Deúmque colere, eúmque maximis ac fortissimis laudibus concelebrare, & propterea Dauidem dicere; *Cæli enarrant gloriam Dei, & opus manuum eius annuntiat firmamentum*; Quoniam hæc enarratio aut annuntiatio non fit ore vel linguâ, & hoc esse quod subditur: *Non est sermo nec sunt verba, non auditur vox eorum*; sed hæc enarratio & annuntiatio, inquit, fit ab illis, sicut imaginatio quam homo aliquis apud se effingit de diuinis laudibus & præconijs, nullis ore verbis prolatis.

Iob. 12. 7.

Psal. 148. 15.

Psal. 19. Et *opus manuum eius annuntiat firmamentum.* Idem ipsum repetit, hæc enim verba idem significant ac illa: Cœli enarrant gloriam Dei: nam & cœli dicuntur רקיע *rachiaa*, firmamentum seu expansio vt dicitur, fulgebunt quasi
Dan. 12. 3. splendor firmamenti. Et alio in loco: *Et posuit ea, Deus, in firmamento cæli.* Vnde constat id quod dictum est hîc, ad explicationem esse dictum de sphæ-
Gen. 1. 17. ris cœlestibus. Sapiens verò Rabbi Abraham vocem רקיע *rachiaa*, aërem interpretatur.

V. 2. *Dies diei eructat verbum.* Vox יביע *iabiaa* idem valet quod ידבר *iedab-*
Psal. 59. 6. *ber* eloquitur, vt isto loco: *Ecce loquuntur in ore suo.* Et: *Eructabunt labia mea hymnum.* Est verò sensus, dies hic loquitur de sequenti die, & nox ista de
Psal. 119. 171. alia quæ ipsam consecutura est, ac si diceret, per statum ordinem motuum qui fiunt per diem & noctem; sicut enim sese habuerunt à sex primis diebus creationis, sic etiam modò sunt, & sic erunt in perpetuum, nihilque in illis mutabitur aut aliter se habebit; si ita sit, dies hic annunciat de crastino; certum est enim illum eodem modo futurum esse. Illa porro verba: *Non sunt loquelæ* &c. iam superiùs sunt explicata.

V. 3. *In omnem terram exiuit linea eorum.* Linea eorum, hoc est mira illorum structura; quo etiam sensu dicitur, linea super lineam; sit enim ædificium
Esa. 28. 10. lineæ amussi seu extensione; quasi diceret, structura cœlestium orbium & stellarum in omni terra extenditur. Eundem quoque sensum habent ista verba: *Et in extremum orbis terræ verba eorum*, indicatur enim mira illorum opificia, esse illorum verba. *Soli posuit tabernaculum in eis.* Solis tentorium & locum in cœlis constituit: loquitur autem de enarratione Diuinæ laudis per solem, eòquòd ipse sit luminare maximum, & quia maior & copiosior vtilitas ab eo dimanet in homines cæteraque animantia, per eius lumen & calorem, quàm à cæteris astris. Quòd verò dicit, *in eis*, hoc est, in vno ipsorum; sicut dici-
Iud. 12. 7. tur: *Sepultus est in vrbibus Galaad*, hoc est, in vna vrbium. Ille porro orbis est quartus ex septem sphæris in quibus sunt septem Planetæ. Dicitque, *in ipsis*, quoniam ipsæ stellæ, sphærarum corpori sunt affixæ: quo etiam sensu dictum
Gen. 1. 17. est: *Et posuit ea, astra, in firmamento cæli*; non verò supra aut iuxta firmamentum. Vnde in scriptis Magistrorum nostrorum P. M. dicitur, stellæ sunt affixæ firmamento non secus ac claui in portis sunt infixi.

V. 5. *Et ipse tanquam sponsus procedens è thalamo suo.* Cùm primùm solis iubar illucescit, ac splendorem & decorem suum aperit, est similis sponso egredienti è thalamo suo, ob cuius conspectum omnes gaudio perfunduntur: sic sole primo mane emicante omnes lætantur. Porro Dominus pater meus F. M. existimat Dauidem ideò comparare solem sponso egredienti è thalamo suo, quòd sicut ipse ad sponsam redire cupit, ita sol quotidie ad locum ortus sui reuertitur. Comparat etiam solem viro potenti ac dicit: *Exultat vt potens ad currendam viam.* Quoniam in suo cursu peragendo non impingit. Et dicit: *Exultat vt potens*, eòquòd vir fortis gestiat & lætetur cùm ad prælium progreditur. Sic etiam cùm de equi fortitudine scriptura loquitur, dicit: *Exultat auda-*
Iob. 39. 24. *cter, in occursum pergit armatis.* Ita sol in ortu suo exultare videtur; cuius gaudium & lætitia quædam est ipsius emicatio, ac primò orientis scintillatio.

V. 6. *Ab extremo cælorum egressio eius.* Nempe à plaga orientali. *Et reuolu-*

tio

tio eius vsque ad extrema eorum. Per vtrumque cœli extremum circumuoluitur. PSAL.
Dictio תקופתו *thecouphatho*, quâ vtitur, idem significat ac סיבובו *sibouuo*, 19.
hoc est, circuitio, circumuolutio eius, vt in isto loco, *in reuolutione anni*;
nimirum quia sol per mundi plagas circumuoluitur, & tandem ad locum or- Exod.
tus sui reuertitur, vt dicit Salomo: *obambulans ad meridiem, conuertitur ad* 34. 22.
Aquilonem. Eius enim circuitus per diem fieri videtur in regione meridionali, Eccl. 1.
& ad occidentem vergere; noctu verò plagam Borealem lustrare videtur, donec tandem manè reuertatur ad orientalem plagam, ex qua videtur egredi. Et ita de illo loquuntur Magistri nostri F. M. Ambulat ad meridiem interdiu, nocte verò circunfertur ad septemtrionem: hoc autem fit tantùm secundùm humani oculi visum, re enim ipsâ, tantùm ad Australem plagam inclinatur, non verò ad ipsum plagæ Meridionalis angulum defertur. Attamen iuxta scientiam Astronomicam, hoc non dicitur de diei sed de anni reuolutione, quæ fit ad Meridiem, hyberno tempore; ad Septentrionem autem, æstiuo; quod patet ad oculum, & clarum est atque perspectum. Ita pariter in dictis Magistrorum nostrorum F. M. legitur, vt in capite verborum Rabbi Eliezer, voluitur ad Meridiem in reuolutione mensium * Tisri & Tebet, & circuit ad Aquilonem in reuolutione mensium Nisan & Thamus. *Nec est, quod abscondatur à calore eius.* Ipse enim sol est in toto mundo, licet non sit æqualiter in omni loco. Porro dixit, non est quod abscondatur à calore eius, non autem, à lumine eius; potest enim aliquis se ab eius luce subducere, non verò ab eius calore; nam etiam in intimis & abditissimis conclauibus, solis calor eum attinget; hæc eadem verba: *Nec est quod abscondatur à calore eius*; Sapiens Magister Abraham filius Esræ sic exponenda censet, quòd solis calor in mundo sit similis calori cordis in corpore animantium, secundùm rationes scientiæ naturalis; ille verò cordis calor est causa vitæ in omnibus corporibus; sensus igitur erit, non est quod abscondatur ab vtilitate caloris solis.

V. 7. *Lex Domini perfecta.* Quid est quòd postquam solis mentionem fecit, consequenter de lege loquatur? Nempe vult ostendere quòd sicut cœli, sol, & cœlestes orbes, Diuinam gloriam & sapientiam testantur & manifestant, ita etiam lex & præcepta quæ Deus populo Israëlitico præscripsit, manifesta sint sapientiæ & rectitudinis illius indicia, sicut dicitur: *Quæ est alia Gens sic incly-* Deut 4.
ta quæ habeat statuta & iudicia iusta, sicut est vniuersa lex ista? Idcirco etiam 8.
legis hoc loco mentionem fecit, quoniam sicut sol & cœli multa commoda conferunt mundo, & sicut ille per illorum virtutes subsistit; sic quoque lex cùm sit perfecta, & conuertens animam, per illam anima conseruatur, non secus ac sol est illud quo mundus subsistit. Anima enim manens in corpore, est similis homini in terra aliena peregrinanti, cui nulli opem ferunt aut necessitudinem impendunt, sic prorsus est anima existens in corpore, pleraque enim ex ijs quæ sunt in corpore, & animæ auxilium ferre deberent, prauam concupiscentiam consectantur, adeòque ipsa anima, sola inter illa, & quasi captiua remanet. Ita loquitur Salomo de anima, eamque comparat viro pau- Eccl. 4.
peri & sapienti. Ecce autem lex Diuina conuertit animam, quia viam rectam 13.

* Septembris & Decembris, Martij & Iunij, magna saltem ex parte.

Psal. 19. edocet hominem, eumque reuocat à desiderijs mundi, & à multis offendiculis & lapsibus illum cohibet, sicque conuertit animam, eamque ad ipsius originem & ad locum gloriæ propriæ reducit. Præterea de lege, præceptis & iudicijs refert, quòd sint vera & recta. Et lex quidem regula est & norma præcepti cuiuslibet faciendi; * nomenque & significationem habet à docendo, vt
Prou. 5.13. patet ex his locis: *Et non obtemperaui voci docentium me.* Et, *ad docendum dedit in corde eius*; lex enim docet normam & modum rei faciendæ, qualis est
Exod. 35. lex bestiæ & auis, lex leprosi & parientis & viri ac mulieris fluxum patientis, ac denique lex Nazaræi. Quòd & si ita se habeat, totus tamen liber, nomine
Deut.31. 34. legis appellatur, ab ipso Geneseos principio, ad illa vsque verba; *In oculis totius Israel*, sicut scriptum est. Et scripsit Moses legem istam, vbi intelligitur liber huius legis. Liber enim continens opus creationis, & liber continens gesta priorum Patrum, liber etiam in quo res cæteræ sunt conscriptæ, hi inquam, omnes libri docent Deum esse mundi conditorem; & in ipsis agitur de eius bonitate erga creaturas suas, & de prouidentia quâ tam erga malos quàm erga bonos vtitur. De præceptis etiam mentionem facit Dauid, quorum nomine intelligitur id quod Deus faciendum præcepit in ijs quæ ad cultum & amorem eius pertinent, sicut herus aliquis, seruo suo mandata præscriberet. Testimonium significat id quod fidem facit eorum quæ sunt inter Deum & Israëlitas, vt quòd ipsi eum in Deum sibi cooptarunt, ac ipse vicissim eos in populum peculiarem accepit: Qualia sunt Arca testimonij, tabernaculum conuentus. Mandata enim quæ Israëlitis fuere præscripta, sunt testimonium, ipsæ etiam tabulæ inter eos asseruatæ, quia in illis tota lex erat contenta. Et omnes quidem illæ res fuere magnum testimonium Israëlitis, cùm sunt intuiti gloriam eius in monte Sina, cum tonitruorum fragoribus & fulgoribus; quæ magna visio æternum fuit illis illorumque posteris testimonium. Sabbati item obseruatio aliorúmque festorum dierum, est testimonium, signum & memoriale. Anni etiam intermissionis & Iubilæi; hæc, inquam, omnia fuere ipsis &
Exod. 19.5. eorum posteris in perpetuum testimonium, vt ipsemet dicit. *Quoniam mea est omnis terra, & vos serui mei. Mandata Domini* פקודי *piccoude.* Hæc denotant præcepta intellectus quæ à Deo posita sunt in corde quasi depositum, & quæ ipse intellectus dictat & præscribit. Timoris etiam meminit, quia principium est & radix præceptorum; nam nisi seruus Dominum suum timeat, eius præcepta non implebit. Timor autem perfectus, est occultus, seu eorum quæ clam fiunt. Meminit & *Iudiciorum*, quæ sunt agendi rationes hominis cum suo proximo & viuendi cum ipso. Hic porro mentionem fecit de omnibus præceptorum speciebus & ea suis nominibus expressit, præterquam de ijs quæ חקים *hhucchim* appellantur: & ratio esse videtur, quia de supradictis omnibus loquens, ea nominat perfecta, pura, recta, lætificantia cor, illuminantia oculos, munda, iusta omnia, desiderabilia, dulcia; quæ omnia propriè & conuenienter dici non possunt nisi de ijs præceptis, quorum ratio aperta est & manifesta. De statutis verò, cuiusmodi est comestio porci, indumentum ex varijs contextum & his similia, quorum ratio non est nota omnibus, quomodo dice-

* Hebraicè enim lex תורה *thora* dicitur, ab ירה *iara* docuit in quinta coniugatione.

retur quòd sint desiderabilia, dulcia & pura; licet equidem talia sint ei, cui ra- Psalm
tio illorum perspecta est, quæ plerisque hominibus est ignota. Dicit etiam, 19.
Dauid, de lege, quòd sit perfecta, nimirum quia vndequaque completa est, itaut nihil in ea possit desiderari eorum quæ necesse est præcipi hominibus, cùm de his quæ ad præsens tum de ijs quæ ad futurum sæculum pertinent. Additque conuertens animas, vt sumus interpretati. Deinde: *Testimonium Domini fidele, sapientem efficiens paruulum*, quoniam in eo nihil est falsitatis, habitauit enim gloria Domini inter Israëlitas in oculis eorum omnium; nec est vllus qui hoc neget aut curiosiùs inquirat. Ideò autem dixit: *Sapientem efficiens simplicem*, quia omnia quæ erant in tabernaculo, mirabilem continebant sapientiam, nec enim duntaxat candelabrum, altaria & cortinæ, sed etiam quælibet omnino res summam testabantur sapientiam; hincque factum est vt antiqui Sapientes tabernaculum appellarint mundum medium, eóquòd mundi superioris & parui quædam esset similitudo & idea. Sic etiam obseruatio Sabbati, magna est sapientia, ob eam enim inquirit homo & meditatur circa primam mundi creationem, & circa omnia opera in Genesi mundi recensita. Et hæc est scientia naturalis. Dicitur etiam alibi de lege. *Hæc est sapientia vestra & intelligentia vestra coram populis*. Deinde additur: *Et dicent*, En *populus sapiens & intelligens gens magna.* Licet autem diuidat hæc adjectiua seu formalia nomina, & legem appellet perfectam, & conuertentem animas, & testimonium fidele, & faciens intelligere simplicem, & ita de alijs; omnia tamen sunt æqualia in adjectiuis. Nec dicit hoc adjectiuum de vno, quod sit iudicium de alio simili, sed quia conjungit omne denominans cum denominato ipsi propinquo, & quia oportet scire de illo secundùm rationem adjectiui, vt explicuimus, & adhuc explicaturi sumus.

Deut. 4. 6.
Ibid.

V. 8. *Mandata Domini recta, lætificantia cor.* Superiùs quidem diximus vocem פקודי *piccoude*, idem significare quod מצוה *mitsenath*, quia tamen statim subjungitur מצוה *mitsenat* præceptum Domini, ideo censemus vocem פקודי *piccoude*, exponendam esse ex sensu istius loci, & erit esca לפקדון *liphcadon*, in depositum, quod significat quasi in thesauro repositum & conseruatum: sic dictio פקודי *piccoude*, res illas denotabit, quas intellectus dictat & præscribit. Et has dicit esse rectas, & nihil distortum & prauum in illis reperiri, quoniam nisi essent eiusmodi, non dictarentur ab intellectu; & eam ob causam cor lætificant; Sapiens enim lætatur de suo intellectu: & quomagis corpori suo præualet, illúdque ad rationis vias redigere potest, eò maior est illa lætitia, omnemque aliam quamcumque superat: hæc autem lętitia spectat ad mentem, hinc est quòd dixerit: *lætificantia cor seu mentem*, non verò lætificantia hominem; nam mundanis desiderijs homo delectatur, mens verò seu ratio, quæ hic nomine cordis indicatur, non gaudet nisi propter exercitia rationi consentanea, sicque dicit ea esse gaudia cordis ipsius. Addit deinde *Præceptum Domini purum*; nam quodcumque Dei præceptum, vbicumque sit traditum, purum & mundum est ab omni scoria falsitatis. *Et illuminans oculos*, populi enim Diuinorum præceptorum cognitione destituti, versantur in tenebris. Præcepta siquidem mentem humanam illustrant & sunt veluti gradus quibus ad magnam gloriam homines conscendere possunt.

Gen. 41. 35.

PSAL. 19. V. 9. *Timor Domini mundus.* Ille ad ea pertinet quæ quis occultè & nemine conscio facere potest, vt furtum, & mensurarum ac ponderum adulterationem de quibus scriptum est, *Et Deum tuum timebis.* Et hic timor omni caret im-
Leu. 25. puritate; homo etenim metu hominum cohibetur ab ijs rebus patrandis, quæ palam & apertè sunt malæ; hæc autem moneta, non est pura, sed multis scorijs adulterata: at verò timor ille quo quis illa veretur committere mala, quæ sunt occulta, propter solum Dei metum, purus omnino est & omnis expers falsitatis. Additur: *Permanens in æternum*, quædam enim sunt præcepta quibus certus est locus, & tempus determinatum, quæ autem Diuinum spectant timorem, permanent in æternum, nec præfinitum habent tempus. Vel fortè ista verba: *Permanens in æternum.* Sunt de tota lege intelligenda, quia nihil in ea Deus præcepit ad tempus, sed in omnes sæculorum successiones permansura est. Ea enim mandata, quæ dicunt Gentiles* non esse intelligenda simpliciter & ad literam, sed figuratè, Deus clarè & explicatè præcepit, non verò figuratè & parabolicè; si ita se res habet, non figuratè sed simpliciter & secundùm literalem sensum, debet homo Diuina intelligere præcepta: Si enim parabolicè fuissent præcepta, dubium haberent & incertum sensum. Atque alius diceret, mysterium aliquod in hoc præcepto continetur sic explicandum; alter è contra alio modo intelligendum contenderet; Cùm tamen scriptura dicat: *Man-*
Deut. 30. 11. *datum hoc quod ego tibi hodie præcipio, non est supra te, nec procul positum.* Si autem sint aliqua in præceptis abscondita mysteria nec secundùm simplicem & planum sensum sint intelligenda iam profectò erunt difficilia, & à communi sensu remota. *Iudicia Domini vera, iusta sunt simul omnia.* Iam diximus supra, Iudicia sumi pro modis seu rationibus agendi hominum in suis negotijs; hæc autem omnia sunt res veræ, omnibus manifestæ, & omnes omnino iustissimæ, nec in vlla earum quidquam inest prauitatis. Porro non desunt qui velint Dauidem idcirco post solis mentionem, statim egisse de lege vt demonstraret eam esse longè vtiliorem sole, quia nimirum sunt res aliquæ quibus sol nocet, Lex verò rebus omnibus est vtilis, quapropter de ea dixit: Lex Domini perfecta: ita enim est perfecta vt in vijs omnibus cùm hujus sæculi, tum futuri, nonnisi commoda multa ab illa homo percipiat. Additque: *Conuertens animam*; quoniam si quando aliquis ad solis ardorem diutius sedeat quàm par erit, in lethiferum morbum incidit, sicut de Iona dicitur: *Et percussit sol caput Ionæ,*
Ionæ 4. 8. *& defecit.* Non ita autem Diuina Lex, sed ipsa potius animam restituit corpori, eamque in ipso confirmat. Nonnunquam etiam contingit, vt solis ardor vnà cum hominis calore coalescens, ipsum reddat amentem. Lex autem non ita, sed ipsi etiam simplici dat sapientiam: si etiam homo longo tempore ad solem sederit, eius calor dolorem ipsi adferet. Non sic mandata Domini quæ cor humanum lætificant. Cùm etiam voluerit quis corpus solis intueri, eius hebetantur oculi; at præceptum Domini oculos illuminat. Solis præterea splendor sæpius obtenebratur nubibus, timor autem Domini mundus est ac purus, & nihil eum obuoluere aut occultare valet. Sol interdiu solùm, & non noctu illuminat, timor autem Domini manet in æternum. Solis etiam lux & calor

* Gentilis nomine seu גוים *goi*, populum omnem non circumcisum olim appellarunt Israëlitæ, iam verò Iudæi præ odio, hoc nomine Christianos præsertim designant.

non æqualiter se habent totâ die, nam à tempore matutino ad meridiem vsque augentur, à media verò die, & deinceps incipiunt decrescere; Iudicia autem Domini omnia sunt iusta, nec vnum est oppositum alteri. Psal. 19.

V. 10. *Desiderabilia super aurum & obryzum multum.* Pergit legem & præcepta Diuina extollere, quæ asserit multò magis esse optabilia quàm aurum & obrysum multum. Dictio enim פז *paz*, significat aurum optimum & purissimum; quod vox רב *rau*, indicat, vt in isto loco: *Super omnem* רב *rau magnum domus suæ*, hoc est, magnum existimatione & dignitate: vel exponi potest רב *rau*, multum numero, copiosum. Hoc autem epitheton apposuit auro & obryso, quia multùm auri & obrysi concupiscere solent homines, vt ditentur. Quidam vocem פז *paz* interpretantur, lapides pretiosos, quos etiam homines habere desiderant. Viri tamen intelligentiâ præditi longè maiori desiderio legem & sapientiam prosequuntur; vnde & Salomo dixit: *Omnia quæ desiderantur, huic non valent comparari.* Diuitiæ siquidem in hac tantùm vita possideri possunt, non verò in futura: at sapientia in hoc & in altero sæculo. Diuitiæ etiam vi possunt aufferri, aut furto surripi aut ab homine deperdi cùm in mari tum in terra; sapientiam verò nec aufferre, nec furari, nec eripere quisquam potest ab illo qui eam possidet. Si quis præterea diuitias fuerit elargitus, aut illas pretio commutarit, nihil earum illi superer it quod iterum conferat: at verò si quis alium sapientiam edocuerit, non modò eius detrimentum non patitur, quin etiam eiusdem capiet incrementum. Constat igitur legis & sapientiæ dogmata, longè magis esse desiderabilia & chara viris prudentibus, quàm aurum lapidesue pretiosos. *Et dulciora super mel & stillationem fauorum.* Verùm quidem est nullum esse cibi genus quod magis suâ dulcedine hominem comedentem afficiat quàm mel, si quis tamen eo sæpius vescatur, hoc ipsi nocebit & vomitum prouocabit. Mellis comestio ad modicum tempus prodest, at non ita se res habet de sapientia, sed eò magis proderit & in hac vita, & in altera quò quis maiorem in ea progressum fecerit.

Ester 1. 22.

Prou. 3. 15.

V. 11. *Etiam seruus tuus admonetur per ea.* Quoniam supra dixerat legem & mandata Dei esse desiderabilia, & cuinam essent optanda & dulcia, nimirum prudentibus & timentibus Deum, idcirco subjungit: *Etiam seruus tuus admonetur per ea*; Ac si diceret, ego etiam ex illis sum, licet inter Sapientes accensendus non sim, sum tamen seruus tuus, & mandata tua reuereor, & per ipsa admoneor, mihique charissima sunt & dulcissima. Noui etiam eorum obseruatores multam manere mercedem, præter suauem illam & optandam dulcedinem quam in ipsis prudentes degustant. Anima enim intellectualis appetit & summo desiderio fertur in sapientiam, licet illi nullum inde contingeret præmium, quoniam innato appetitu aspirat ad sapientiam, non secus ac anima sensitiua ad cibum dulcem inhiat naturali desiderio. Si ita se res habet, Sapientes viri in lege obseruanda, & in colenda sapientia naturaliter occupantur, etiamsi nullam inde mercedem expectarent. Addit verò Dauid: *In custodiendis illis merces multa.* Quod magis adhuc auget legis obseruandæ desiderium: quoniam ego & prudentes viri ea desideramus, maximum præterea nobis præmium rependitur ob illorum obseruationem: tu enim beneficijs cumulas eos, qui tua obseruant mandata, & in hoc & in futuro sæculo, sed summa

Psal. 19. huius remunerationis in altera vita rependitur; quapropter ipsa merces nomine עקב eequeu calcis appellatur, vt enim calcaneus est vltima pars corporis, sic merces est finis operis; opus autem hominis, nempe mandatorum Dei obseruatio, non consummatur ante diem mortis ipsius.

V. 12. *Errores quis intelligit?* Verum quidem est cor meum & voluntatem meam, ad tua præcepta obseruanda semper fuisse procliuia; illud tamen à te peto, vt me ob occultis erratis meis emundes: errata enim omnia quis valet animaduertere? nemo profectò est qui ea omnia sciat & intelligat; aliquando enim aliquibus in locis quispiam iacebit, & continget aliquid quòd eius oculos & notitiam fugiet, & propterea ego te rogo vt non me punias ob occulta & ignota mihi peccata, sed vt me ab istis expurges.

V. 13. *Etiam à superbijs prohibe seruum tuum.* Adhuc vnum aliud à te peto & maius omnibus istis quæ à te petiui, nempe vt me prohibeas à superbijs ne in me dominentur, & ne concupiscentia mea mihi præualeat. Ego quidem totis viribus ab ea mihi caueo, tu etiam quæso, mihi opem feras ne mihi dominetur praua illa concupiscentia. Deus enim sanctus & benedictus opitulatur ei cuius cor rectum fuerit, sicut dixit Regi Abimelech: Ego etiam te prohibui ne in me peccares. Et dictio זדים *Zedim*, est nomen substantiuum & non adiectiuum, estque illius singulare זד *zed*, eiusdem formæ ac illud רש *rasch paupertas & diuitiæ sunt in manu mea. Tunc immaculatus ero.* Dictio איתם *etham*, scribitur cum י *iod*, post א *aleph*, & est illud quiescens, & loco daguesch quod alioquin adesse deberet sine illo י *iod*, vt in istis vocibus: *Et non* ימד *immad, mensurabitur.* Item, *Et cor omnis hominis* ימס *immas dissolutum elanguit.* In ea porro dictione איתם *etham*, quia denarius numerus literâ י *iod* indicatur, Lex verò decem verbis seu præceptis contenta & proposita est, quæ sunt eius integritas & perfectio; dicit Dauid, cùm expurgaueris me à peccatis ex errore vel ignorantia commissis, meque ita adjuueris, vt mihi superbiæ non præualeant, tunc ero immaculatus & perfectus. *Et mundus ero à preuaricatione multa.* Illa autem præuaricatio peior, est superbia: nam ipsa oritur ex concupiscentia hominis in re in qua peccat per superbiam. At verò scelus & præuaricatio maxima est illa, quâ rebellis fit contra Dominum suum, & mandata eius contemnit & peccatum committit, licet concupiscentiæ motu in illud non feratur: qui autem assuetus est superbiæ tandem in rebellionem prolabetur: quapropter dicit hîc Dauid, si emundaueris me ab erratis & adjuues contra superbiam, itaut mihi non dominetur, hoc modo nunquam ero superbus, si verò non fuero superbus; certissimum adhuc est, me non fore rebellem. Et hoc est quod his verbis significat: *Et mundus ero à preuaricatione multa*, & dictio רב *ran*, eiusdem est significationis ac גדול *gadol*, magnus, maximum enim malorum operum & peccatorum est rebellio seu defectio. Postquam autem hæc à Deo postulauit, rogat eum vt suas preces & vota acceptet.

Gen. 20. 6. Prou. 30. Ier. 33. 22. Iosu. 7. 6.

V. 14. *Complaceant, tibi, eloquia mea.* Hæc quæ ore meo coram te effudi, & quæ verbis non exposui, sed corde solo concepi, cogitatio siquidem, est cordis meditatio, sint accepta in conspectu tuo. Multa enim in corde suo cogitat homo quæ labijs suis aptè non valet efferre; quapropter alibi dixit, Dauid, Domine labia mea aperies; Et Salomo: A Domino est responsio linguæ. Do-

Psal. 51. 17. Prou. 16. 2.

mine petra mea, & redemptor meus. Fortitudo mea eſt, quia in ipſo confido in orationibus meis. *Et redemptor meus*, ab erroribus & ſuperbijs. PSAL. 20.

PSALMVS VIGESIMVS.

Præcentori, Pſalmus Dauid.

1. EXaudiat te Dominus in die tribulationis: exaltet te nomen Dei Iacob.

2. Mittat tibi auxilium de ſancto: & de Sion ſuſtentet te.

3. Memor ſit omnis ſacrificij tui: & holocauſtum tuum in cinerem redigat.

4. Tribuat tibi ſecundùm cor tuum: & omne conſilium tuum impleat.

5. Lætabimur in ſalute tua, & in nomine Dei noſtri vexillum erigemus: impleat Dominus omnes petitiones tuas.

6. Nunc cognoui quòd ſaluum fecit Dominus Chriſtum ſuum, exaudiuit illum de cœlo ſancto ſuo: in potentijs ſalus dexteræ eius.

7. Hi in curribus & hi in equis: nos autem in nomine Dei noſtri memorabimus.

8. Ipſi incuruati ſunt, & ceciderunt: nòs autem ſurreximus & erecti ſumus.

9. Domine ſalua, *nos*: Rex exaudiat nos in die quâ inuocabimus.

COMMENTARIVS.

PRecentori, *Pſalmus Dauid.* Litera ל *lamed*, præpoſita nomini דויד *Dauid*, ſignificat, de, aut propter Dauidem, vt in illo loco, dic לי *li*, de me, *aut in mei gratiam, frater meus eſt*: hunc enim Pſalmum cantor aliquis compoſuit in gratiam Dauidis, cùm ad bellum proficiſceretur, ac dixit. Gen. 20.

V. 1. *Exaudiat te Dominus in die tribulationis.* Cùm graui premêris anguſtiâ eo in bello quod aduersùs hoſtes ſuſcipis, Exaudiat te Dominus in oratione tua, quâ tunc coram illo precaberis. *Exaltet te*; auxilium enim eſt inſtar munitiſſimæ arcis, in qua exaltatur quis, itaut hoſtilis impetus & robur eum inuadere aut expugnare non poſſit. *Nomen Dei Iacob.* Idcirco meminit Iacob, eò quòd ipſe plures ſit expertus anguſtias quàm Abraham aut Iſaac. Sic etiam loquuntur in Deras, non eſt ſcriptum nomen Dei Abraham aut Dei Iſaac, ſed Dei Iacob. Et dixit Riſch Lakiſch parabolam de muliere prægnante, quæ partus

PSAL. 20. dolore premebatur, diximus illi, nescimus quid tibi dicere debeamus, nisi forte vt interroges matrem tuam de tempore pressuræ ipsius, nam ipsa tibi respondebit de tua graui afflictione. Ita de Iacob scriptum est, Deus me exaudiebat tempore calamitatum mearum & propterea dixit Dauid Israëlitis; Is qui patrem vestrum Iacob exaudiuit, vos pariter exaudiet: hinc etiam ipse hîc dicit: *Exaltet te Deus Iacob.* Alio etiam in loco, in eundem sensum dicitur, * Possessor trabis ingreditur in densitatem trabis. Sic Iacob est pater noster solus, sed Abraham alterum habuit filium, nempe Ismaëlem, Isaac etiam habuit Esaü. Non etiam alienum à sensu videtur, dictionem Iacob interpretari de toto Israëlitico populo; sæpe enim appellatur Iacob & Israël, vt; *Ne timeas serue meus Iacob.* Sic in alijs etiam locis.

Es. 44.

V. 2. *Mittat auxilium tuum de sancto.* Hoc est, de loco sancto, illo nimirum loco vbi erat Arca; ibi enim residebat gloria Dei & inde mittet tibi auxilium in bello: *Et de Sion*, quoniam in Sion erat tum Arca. Ita etiam alio in loco dicitur: *Quis dabit ex Sion salutem Israëli.*

Psal. 14. 7.

V. 3. *Memor sit omnis sacrificij tui.* Memor sit, hoc est, olfaciat, iuxta illud: *In monimentum odoris suauissimi Domino.* Cùm enim Rex bellum aliquod aggrederetur, vt prosperum, ex ope diuina, successum haberet, holocausta & sacrificia offerebant pro ipso in excelsis: vnicum autem tum fuit excelsum seu altare magnum, nempe in Gabaon. *In cinerem redigat.* Vox ידשנה *iedasschene*, habet segol in fine pro cameths: pari modo reperitur in dictione ואקראה *vaeqre*, & vocaui te. Porro dictio illa ידשנה *iedaschene*, significat illud in cineres redigat, ac si diceret, ignem mittat ad comburendum illud, ipsúmque gratum habeat, sacrificium.

Leu. 6. 15. 1. Sam. 28.

V. 4. *Tribuat tibi secundùm cor tuum.* Hoc est, hostes tibi subjiciat, sicut in votis cordis tui habes. *Et omne consilium tuum impleat.* Hoc dicitur iuxta illud: *Prudentibus consilijs bella facies*: &, *Consilium & fortitudo ad bellum.* Et in Deras, sic dicitur de his verbis: Quoniam Dauid erat vir cordis perfecti coram suo conditore, & corde puro ipsum precabatur, idcirco dicebant illi, tribuat tibi Dominus secundùm cor tuum; non autem ita orassent pro quolibet alio homine; sæpe enim homo negotium aliquod aggrediens, apud seipsum proponit furari, aut peccatum aliquod alienum à recto facere. Quare autem dicunt illi: *Impleat Dominus omnes petitiones tuas*?

Prou. 24. 6.

V. 5. *Lætabimur in salute tua.* Cùm impleuerit Dominus omnes petitiones tuas, & in pace redieris à bello, tunc lætabimur in salute tua. *Et in nomine Dei nostri vexillum erigemus*: Ac si dicat, vexillum nostrum & signum exaltabimus.

V. 6. *Nunc cognoui.* Vnusquisque Israëlitarum dicet, iam cognoui quoniam saluum fecit Dominus Christum suum; ac si diceret, quòd verè Christus eius & Rex eius sit, & quòd ipsum percharum habeat. Non sicut antea dicebant de illo hostes eius; iste est peccator, nec Deo est acceptus, nempe vt iactabant de ipso nulla est omnino salus ipsi in Deo eius: nunc verò cùm me saluum fecerit, confitebuntur omnes ipsum esse vnctum eius, & eum esse ipsius

Ps. 3. 2.

* Sensus Prouerbij hujus est, patrifamilias incumbit cura familiæ, agricolæ, agri, &c.

serua-

seruatorem. *Et exaudiuit eum de cælo sancto suo, in potentijs salus dexteræ eius.* Psal. 20.
Paucis enim copijs instructus, tot hostium millia fudit; quod nunquam fieri potuisset nisi per potentias dexteræ Dei qui misit ei opem quâ saluus euaderet.

V. 7. *Hi in curribus.* Hostes nostri in equis & curribus ad nos veniunt, & in illis totam victoriæ spem repositam habent, sicut dicitur: *Et confidunt in multitudine curruum.* *Nos autem in nomine Dei nostri memorabimus.* Statim ac nomen eius memoramus, & ipsum inuocamus, victores efficimur; nos, inquam, etsi pedites tantùm simus, equos & currus superamus. Es. 31. 1.

V. 8. *Ipsi incuruati sunt.* Ipsi qui ex curribus & equis pugnabant, incuruati sunt & ceciderunt, nos autem qui coram eis prosternendi & obterendi videbamur, mox vt Dei nostri nomen inuocauimus, erecti constitimus, hoc est, gloriati & eleuati sumus supra illos, sicut alibi dicitur, suscitans mansuetos Dominus. Psal. 147. 6.

V. 9. *Domine, salua nos.* Hoc est quod singuli dicebant in prælio, & inclamabant, vt supra dixit, nos autem in nomine Dei nostri inuocabimus; dicebant enim: *Domine, salua nos, ô Rex! exaudiat nos in die quâ inuocamus.* Dictio הַמֶּלֶךְ *hamelec*, idem significat ac אֵל *hael*, ô Deus! qui est Rex totius mundi, quique nos saluare potest.

PSALMVS VIGESIMVS PRIMVS.

Præcentori, Psalmus Dauid.

1. DOmine in virtute tua lætabitur Rex: & in salute tua quàm exultabit vehementer!

2. Desiderium cordis eius tribuisti ei: & prolationem labiorum eius non prohibuisti.

3. Quoniam præuenisti eum, in, benedictionibus boni: posuisti in capite eius coronam de obryso.

4. Vitam petijt à te, tribuisti ei: longitudinem dierum in sæculum & in æternum.

5. Magna est gloria eius in salute tua: gloriam & decorem impones super eum.

6. Quoniam pones eum benedictiones in æternum: lætificabis eum in gaudio cum vultu tuo.

7. Quoniam Rex sperat in Domino: & in misericordia Altissimi non commouebitur.

8. Sufficiet manus tua omnibus inimicis tuis: dextera tua sufficiet ijs qui te oderunt.

PSAL. 21. 9. Pones eos vt clibanum ignis in tempore vultus tui: Dominus in ira sua deglutiet eos, & deuorabit eos ignis.

10. Fructum eorum de terra perdes: & semen eorum à filijs hominum.

11. Quoniam inclinauerunt in te malum: cogitauerunt consilia, quæ, non poterunt perficere.

12. Quoniam pones eos humerum: in funibus tuis præparabis contra vultum eorum.

13. Exaltare, Domine, in virtute tua: cantabimus & psallemus virtutes tuas.

COMMENTARIVS.

Præcentori, Psalmus: Hic etiam Psalmus in gratiam Dauidis est editus. Sunt tamen qui de Rege Messia ipsum decantatum fuisse dicant; & si quidem de Dauide fuit editus, dictio illa לדוד *ledauid* idem significabit ac על דוד *aal Dauid*, in gratiam Dauidis, vt supra fuit explicatum; dicendúmque erit aliquem è cantoribus ipsum in gratiam Dauidis cecinisse, Spiritus Sancti afflatu. Si verò sit de Rege Messia, illud לדוד *ledauid* simpliciter erit explicandum, scilicet Dauidis. Erit enim Psalmus Dauidis, quem ipse, Spiritu Sancto afflante, composuerit de Messia filio suo. Per hostes verò quorum in Psalmo fit mentio, Gog & Mogog & illorum exercitus sunt intelligendi, qui Ierosolyma sunt obsessuri. Vel denique, ipsum לדוד *ledauid*, denotabit ipsum Messiam, quoniam appellatur etiam Dauid, vt isto in loco: *Et Dauid* (Ezech. 37.) *seruus meus, erit vobis Dux in æternum.*

V. 1. *Domine in virtute tua.* Litera ע *aain*, vocis עזך *oozeca*, legitur cum cametſ hhateph: *In virtute tua*, quam scilicet tu illi daturus es; & idem est dicendum de verbis sequentibus: *Et in salute tua quàm exultabit vehementer.* Et dictio quidem יגיל *iaguel*, scribitur cum י *iod* sicut & illa יגיד *iagued*, annunciabit verbum; litera verò ג *guimel* habet segol, quia dictio est penacuta, cuius signum est in litera י *iod*, notâ futuri.

V. 2. *Desiderium cordis eius tribuisti ei.* Pro tribues; præteritum scilicet loco futuri: sic & illud, *Non prohibuisti.* Is enim mos est loquendi Scripturæ sacræ, in rebus propheticis, aut Sancti Spiritus afflatu editis, in pluribus locis, vt iam scripsimus. *Et prolationem labiorum eius.* Dictio ארשת *areschet*, idem significat ac מבטא *minta*, prolatio; nec alibi in scriptura occurrit.

V. 3. *Quoniam præuenisti eum, in*, benedictionibus boni. Hoc est omnis generis boni; sicut in isto loco: *Benedictionibus uberum, benedictionibus vuluæ,* (Gen. 49. 25.) *benedictionibus abissi, benedicet tibi*, sic in hoc loco, omni benedictionum genere præuenies & cumulabis eum. *Posuisti in capite eius coronam de obryzo.* Nempe quia regnum eius stabilies gloria & magnitudine.

V. 4. *Vitam petijt à te.* Vt diuturnam illi vitam in hoc sæculo prorogares. *Longitudinem dierum in sæculum & in æternum.* Nimirum futuri sæculi vitam.

V. 5. *Magna est gloria eius in salute tua.* Cùm ipsum ab hostibus eius vindi- PSAL.
caueris, crescet gloria eius coram omnibus populis: *Gloriam & decorem impo-* 21.
nes super eum, per tuam scilicet salutem; vniuersus enim orbis eum gloriâ &
honore afficiet, cùm agnouerint omnes salutem ipsi à te contigisse.

V. 6. *Quoniam pones eum benedictiones in æternum.* Quod ita intelligendum
est ac illud. *Et eris benedictio, seu benedictus.* Addit, *in æternum*; quoniam Gen.
etiam post mortem ipsius benedicentur in ipso; sicut isto in loco dicitur: *In te* 12. 2.
benedicetur Israël, dicen. o, faciat tibi Deus sicut Ephraim & Manasse. Vel di- Gen.
citur, in æternum, vt sermo sit de semine seu posteris eius, quia sicut benedi- 48. 20.
centur in ipso, ita etiam in semine eius benedicentur, quemadmodum Abra-
hamo dictum est, *Et benedicentur in semine tuo. Lætificabis eum.* Dictio תחדהו Gen.
thehhadehou, idem significat ac תשמחהו *thesamehhehou*, lætitia afficies eum; 22. 18.
& reperitur hoc verbum in eodem significatu, isto in loco ויחד *vaihhad*, *&* Exo. 18.
lætatus est Iethro. Quòd verò dicat, in lætitia, postquam dixit, lætificabis eum, 9.
id fit ad denotandam lætitiæ istius magnitudinem: sic dicitur: *Macta mactatio-* Gen. 43.
nem. Et præuaricata fuerit præuaricationem. Et, *Ieiunauit Dauid ieiunium.* Alia- Leu. 6.
que his similia. *Cum vultu tuo*, cùm vultum tuum super illum illuscescere fe- 2.
ceris, tum maximâ, quâ possit, lætitiâ afficietur; non enim gaudet ob multi- 2. Sam.
tudinem copiarum suarum, aut propter auri vel argenti abundantiam, sed cum 12.
vultu tuo, quem ad illum conuertes, sicut dicitur: *Et respiciam vos*; &, *Illu-* Leu. 26.
strabis vultum tuum super eum. Aspectus autem Diuini vultus erga aliquem, &
lumen faciei eius, significat faustum euentum quem Deus dat ijs omnibus
quæ operatur.

V. 7. *Quoniam Rex sperat in Domino.* In nulla enim alia re quam in te suam
fiduciam & gaudium collocat, & non in suo numeroso populo. Ideo autem
in misericordia altissimi confidit, quoniam ipse longè supra omnia exaltatus est,
habetque potestatem saluandi, & benefaciendi ei quem diligit, siue paucis siue
multis copijs sit instructus, & ea propter se non casurum confidit. Dicit verò,
in misericordia, quoniam quidquid boni suis creaturis impertit, Deus, hoc to-
tum à benefica eius pietate procedit.

V. 8. *Sufficiet manus tua omnibus inimicis tuis.* Sufficiens robur tua tibi dex-
tera suppeditat, itaut non sit tibi opus alieno auxilio; ita etiam dicitur: *Suffi-* Deut.
cient illi manus eius. Dicit igitur fore vt manus & dextera illius sufficiat ipsi: 33. 7.
& quia iam præmiserat: *Quoniam Rex sperat in Domino*, iam dicit ad ipsum Re-
gem, eòquòd speraueris in Domino, sufficiet manus tua omnibus inimicis
tuis: & rem eamdem repetens, ait: *Dexterea tua sufficiet ijs qui te oderunt*, &
ante dictionem שונאיך *soneeca*, subintelligitur litera ל *lamed*: & illud quod est
in voce לכל *lecol*, fungitur duorum munere, quod sæpe contingit. Dictio au-
tem תמצא *timtsa*, idem significat ac תספיק *tasbiq*, sufficiet, vt in isto loco.
An sufficiet eis? Dici etiam potest, has voces תמצא שנאיך *timtsa soneeca*, Num.
aliam habere significationem sine defectu litteræ ל *lamed*, itaut significatum 11. 22.
verbi תמצא *timtsa*, simpliciter & communiter reddendum sit, dextera tua
inueniet eos qui te oderunt, quasi diceret, nulla eis virtus aut potestas erit eua-
dendi è manibus tuis.

V. 9. *Pones eos vt clibanum ignis.* Instar clibani in quo est ignis & ligna quæ

Psal. 21. ab ipso consumuntur, sic, inquam, pones eos, illo tempore quo aduersùs illos excandesces: omnes enim penitus absumendi sunt, ac futuri vt clibanus ignitus iniecta omnia absumens. Ad hunc modum dicitur: *Pone illos vt festucam,*
Psal. 83. 15. *& sicut stipulam ante faciem venti; sicut ignis qui comburit siluam, & sicut flamma comburens montes.* Non enim dicit eos fore ignem quo alij comburantur, sed ipsis euenturum sicut cùm ignis syluam inuadit, quo omnia syluæ ligna incenduntur & absumuntur, sic illi prorsus absumendi sunt & perituri: hoc etiam
Zach. 12. 6. modo dicitur. *Ponam Duces Iuda sicut foenum ignis inter ligna.* Porro dictio פניך *panecа*, vultus tui, eodemmodo hîc est explicanda, ac in illo loco: *Et vultus*
1. Sam. 1. 18. *eius non erat illi amplius, & vultus Domini diuisit eos.* In quibus locis, *vultus*, denotat iram. *Dominus in ira sua deglutiet eos.* Facili negotio poteris eos po-
Thren. 4. 16. nere vt clibanum ignis, quoniam Dominus tecum est qui absorbebit eos, & ignis eos deuorabit.

V. 10. *Fructum eorum de terra perdes.* Itaut nulla eorum memoria aut soboles inter homines remansura sit.

V. 11. *Quoniam inclinauerunt in te malum.* Hæc erit illorum merces, quia animum intenderunt vt tibi malum inferrent si ipsis potestas adfuisset. *Et praua cogitarunt consiliaque non potuerunt ad exitum perducere*; venerunt enim vt pugnarent contra te, & detrimenti aliquid adferrent.

V. 12. *Quoniam pones eos humerum.* Dictio כי *chi* quoniam, rationem reddit cur supra dixerit: *quæ non potuerunt perficere*: quomodo enim non potuerunt? nempe quia tu pones eos omnes ad partem vnam seu angulum, adeout non sit illis potestas congrediendi tecum, sed erunt omnes in altero latere, tu verò stabis aduersùs eos cum funibus & sagittis tuis; præparabis sagittas tuas in neruis tuis, & vibrabis eas contra vultum eorum. Similis est alibi loquendi
Psal. 11. 3. modus: *Parauerunt sagittam suam super chordam*; sic hoc loco, aptabis sagittas tuas in chordis tuis: hîc verò concisa est oratio; is enim mos est scripturæ in locis in quibus facilè sensus intelligitur.

V. 13. *Exaltare, Domine, in virtute tua.* Litera ע *aain*, est cum kibbuts puncto labiali. Sic porro sunt exclamaturi omnes Israëlitæ. Exaltare, Domine, supra hostes propter robur tuum; potentia enim & fortitudo tibi sunt adscribendæ, non verò nobis. *Cantabimus & psallemus virtutes tuas.* Et propter robur & potentiam tuam quibus nos adjuuisti & confirmasti, cantabimus & psallemus tibi, & confitebimur tibi ac profitebimur omnia à te esse accepta & ad te referenda.

PSALMVS VIGESIMVS SECVNDVS.

Præcentori super cerua auroræ, Psalmus Dauid.

1. DEus meus, Deus meus, quare me dereliquisti? longè à salute meâ verba rugitus mei.

PSAL. 22.

2. Deus meus, clamabo per diem, & non exaudies: & nocte, & non, *est*, silentium mihi.

3. Tu autem, sanctus: permanens, laudes Israëlis.

4. In te sperauerunt patres nostri: sperauerunt & liberasti eos.

5. Ad te clamauerunt & salui facti sunt: in te sperauerunt, & non sunt pudore suffusi.

6. Ego autem, *sum*, vermis, & non vir: opprobrium hominum & contemptus populi.

7. Omnes videntes me derident me: emittunt labijs, mouent caput.

8. Deuoluentem ad Dominum, eripit eum: saluum facit eum, quoniam vult eum.

9. Quoniam tu es extractor meus de ventre: sperare faciens me super vbera matris meæ.

10. In te projectus sum ex vtero: de ventre matris meæ Deus meus es tu.

11. Ne elonges te à me, quoniam angustia proxima, *est*: quoniam non est qui adjuuet.

12. Circundederunt me iuuenci multi: tauri Basan cinxerunt me.

13. Aperuerunt super me os suum: sicut, leo rapiens & rugiens.

14. Sicut aqua effusus sum, & separata sunt omnia ossa mea: factum est cor meum tanquam cera liquescens, in medio viscerum meorum.

15. Aruit tanquam testa virtus mea, & lingua mea adhæsit palato meo: & in puluerem mortis disposuisti me.

16. Quoniam circundederunt me canes, consilium malignantium circundederunt me, *sicut* leo manus meas & pedes meos.

17. Dinumerauero omnia ossa mea: ipsi verò considerauerunt & inspexerunt me.

18. Diuiserunt, sibi, vestimenta mea, & super vestem meam proiecerunt sortem.

19. Tu autem, Domine, ne elongaueris te: fortitudo mea ad auxilium meum festina.

20. Erue à gladio animam meam; de manu canis vnicam meam.

21. Salua me ex ore leonis: & à cornibus vnicornium exaudisti me.

22. Narrabo nomen tuum fratribus meis: in medio ecclesiæ laudabo te.

Psal. 22. 23. Qui timetis Dominum, laudate eum, vniuersum semen Iacob glorificate eum: & timete eum omne semen Israël.

24. Quoniam non spreuit, neque abominatus est humilitatem pauperis, nec auertit faciem suam ab eo: & cùm clamaret ad eum, exaudiuit.

25. A te laus mea in ecclesia magna: vota mea reddam in conspectu timentium eum.

26. Edent mansueti & saturabuntur; laudabunt Dominum qui requirunt eum: viuet cor vestrum in æternum.

27. Reminiscentur & conuertentur ad Dominum vniuersi fines terræ: & adorabunt in conspectu tuo vniuersæ familiæ Gentium.

28. Quoniam Domini, *est*, regnum: & ipse, dominatur Gentium.

29. Manducauerunt & adorauerunt omnes pingues terræ, in conspectu eius inclinabunt se omnes qui descendunt in puluerem: & qui animam suam non viuificauit.

30. Semen seruiet ipsi: annumerabitur Domino in generationem.

31. Venient & annuntiabunt iustitiam eius: populo genito, quia fecit.

COMMENTARIVS.

P*Racentori super cerua matutina.* Sunt qui existiment dictiones istas אילת השחר *aielet hasschahhar*, significare aliquod ex musicis instrumentis. Alij significatum vocis אילת *aielet*, desumendum censent ex illo verbo versus decimi noni אילותי *eialouthi*, fortitudo mea, ad auxilium meum festina, quasi diceret hunc fuisse editum de,aut pro robore ascensus auroræ. Quidam verò opinantur אילת *aielet* esse nomen stellæ matutinæ; sic etiam in scriptis Magistrorum nostrorum P. M. stella matutina appellatur אילתא *aielta*; vnde & ipsi dicunt Psamum hunc de Estere esse compositum, & de Israëlitis qui tum temporis versabantur in exilio. Denique non desunt qui ipsum exponant de Dauide cùm adhuc fugeret à Saüle. Sed rectum videtur si dicatur per ceruam auroræ, designari congregationem Israëlitarum in præsenti exilio positorum; & finis Psalmi hoc ipsum comprobat. Eos autem ceruam appellat Psaltes, quemadmodum in cantico canticorum, ceruis aut hinnulis ceruorum agri comparantur. (Cant. 2.) Per auroram verò denotat pulchritudinem & splendorem quæ in illis quondam emicabant, vt de illis etiam dicitur in eodem cantico: (Cant. 6.) *Quæ prospectat vt aurora.* Nunc autem in obscuritate iacent, quandiu præsens patiuntur exilium, quasi essent prorsus obliuioni traditi & derelicti; vnde & ex hoc exilio clamant.

V. 1. *Deus meus, Deus meus, quare me dereliquisti?* Singulari numero vtitur Psal.
de toto populo Israëlitico simul loquens, ipsi enim omnes sunt quasi homo 22.
vnus in exilio, & corde vno: & ista repetitio, Deus meus, Deus meus, fit eo-
rum more qui clamant & vociferantur, vt: *Exaudi me Domine, exaudi me*; Et, 1. Reg.
Abraham, Abraham; Et, *Moises, Moi es.* Dicit verò, Deus, seu fortis meus, 28.
אלי *eli*, quasi diceret, tu qui fuisti olim fortitudo mea & petra mea, nunc autem Gen.
quare me dereliquisti? *Longè à salute mea.* Quare longiùs distas à salute mea, 22.
vt audias verba rugitus mei. Exod. 3.

V. 2. *Deus meus clamabo per diem.* Diu noctuque ad te vociferor, nec est mi- 4.
hi silentium à clamore; tu verò me non exaudis. Dictio דומיה *doumia*, nomen est substantiuum & non adjectiuum.

V. 3. *Tu autem Sanctus, permanens.* Quomodo nunc non exaudis, tu qui Sanctus es, permanens semper idem & immutabilis in æternum? fuisti multoties materia laudum Israëlitarum, qui te celebrarunt cùm eos ab ærumnis suis liberasses: laus siquidem & gratiarum actio propter acceptam salutem exhibetur. Quomodo, inquam, modò non liberas nos, cùm semper idem omnino permaneas, & eadem tibi nunc sit potentia quæ tunc fuit? Cæterùm dictio יושב *iojcheu*, idem significat ac קיים נצח *qaiem & netsahh*, stabilem, æternum, sic: *Tu autem Domine in æternum permanebis.* Tren. 5.

V. 4. *In te sperauerunt patres nostri.* Quoties enim sperauerunt in te patres 19.
nostri, eos liberasti ex angustijs eorum, nec vana fuit illorum fiducia: eam autem vocem: *Sperauerunt*, repetit ad magnitudinem spei ipsorum exprimendam; nempe quia in nullo alio quàm in te fiduciam habuerunt: sic etiam.

V. 5. *Ad te clamauerunt & fuerunt liberati.* Non verò ad Deos alienos, atque idcirco non erubuerunt spe suâ frustrati.

V. 6. *Ego autem sum vermis & non vir.* Ego non minùs vilis & abjectus reputor à Gentibus, quàm vermis; neque illis homo esse videor, sed sum opprobrium hominum, & despectus à plebecula in hoc exilio.

V. 7. *Omnes videntes me, deridentme.* Ita contingit nunc Israëlitis, omnes enim qui vident eos, derident ipsos, & caput contra eos per ludibrium agitant, subsannationis & contemptus verba labijs aduersùs eos emittentes. Porro dictio יפטירו *iaphtiron*, idem significat quod ישלחו *iejchalehhou* verba labijs
emittunt, vt patet ex illo loco פוטר *poter*, emittens aquam, &c. Verbum Prou.
etiam שלח *schileahh*, vsurpatur de aqua, vt משלח *mejchalcahh*, emittens ex 17.
fontibus: quod verbum שלח *schileahh* de verbis quoque dicitur, vt: *Ore tuo* Prou.
emisisti malitiam: hinc & Chaldæa Paraphrasis verba ista, Et homines שלחו 16.
schulehon dimissi sunt, reddit per verbum פטר *patar.* Psal. 50.

V. 8. *Deuoluentem ad Dominum.* Dictio גל *gol*, est nomen adjectiuum instar Gen. 44.
illius, panem חם *hham*, calidum; item, fortitudo לתום *iathom* simplicis, 1. Sam.
via Domini: sensus autem est, Eum qui omnes vias suas, petitiones ac preca- 20.
tiones suas ad Deum refert & dirigit, eripit Dominus. *Saluum facit eum quo-* Prou.
niam vult eum. Hoc est, quoniam Deus amat eum eius orationem exaudit, 29.
sicut dicitur alibi: *Si propitius fuerit nobis Dominus.* Vel sensus esse potest, quo- Num.
niam vult seu amat Deum iste homo, iuxta illud: *Quoniam diligit me liberabo* 14. 18.
eum. Perinde ac si diceret, hoc vidimus & audiuimus quàm sæpissime, Deum Psal. 91. 14.

PSAL. 19. liberare solitum esse eum, qui ad ipsum res suas & orationem suam conuertit: si ita est cur igitur minimè liberas nos, cùm ad te vnum conuersi sint oculi nostri?

V. 9. *Quoniam tu, es, extractor meus de ventre.* Dictio גוחי *gohhi*, idem valet ac מוציא *motsi*, educens, iuxta illud, erumpis ex fluminibus tuis. Dicit
Ezec. 32. igitur, quomodo nos in libertatem non asseris, maximè cùm nos te confiteamur, & sciamus ac noscamus omnem potentiam à te emanare? te esse qui verè regnas & per quem alij regnant? te esse qui fiduciam præbes lactenti, adhuc à maternis vberibus pendenti, cuius victus nonnisi aliorum operâ paratur, & cui tu spem das fore vt sensim & paulatim accrescat, & virtus & sensus in eo augeantur, vsque dum sibi ipsi proprijs viribus victum conquirere possit. Mirâ etenim sapientiâ fit incrementum hominis ab vberibus matris eius, donec magnus euadat. Quæ omnia fiunt secundùm intentionem intendentis, & nutu supremi rectoris: non verò sicut aliqui dicunt, naturæ motu & casu, sine vllius intendentis intentione, aut alicujus gubernatoris ductu; non autem ita sentit populus tuus, qui te confitetur.

V. 10. *In te projectus sum ex vtero.* Tu siquidem es qui matri meæ alimentum suppeditasti, quo me aleret & educaret. *Projectus sum*, qui verò me projecit est pater meus & mater mea: necdum enim infans eâ est notitiâ præditus, quâ possit sui curam in Deum projicere, sicque tu es Deus meus, ipsi enim te pro me confessi sunt & agnouerunt.

V. 11. *Ne elonges te à me.* Ne igitur nunc longè discedas à me posito in exilio; postquam creui, ne recedas à me, tempore calamitatis meæ. *Quoniam tribulatio proxima est*: Si verò tu accedas ad me, illa recedet, quia non est alius qui me adjuuet, præter te solum.

V. 12. *Circumdederunt me iuuenci multi.* Hæc est illa calamitas proxima & imminens quoniam inquit, circumdederunt me iuuenci; est autem allegoria, quâ suos hostes, pingues, potentes & malos designat; & dictio quidem רבים *rabbim*, magnos significat & præstantes robore. Ita etiam verba illa: *Tauri Bazan, seu pingues*, explicanda sunt; Bazan enim regio fuit in terra Israël, pascendis & saginandis pecoribus accommoda; & pecora quæ ibi pasta fuerant, pinguia erant & fortia, quibus improbos, potentes & robustos assimilat. Eâdem figurâ vaccæ pingues appellantur mulieres quæ miseros affligebant &
Amo. 4. 1. egenos conterebant. *Cinxerunt me.* Dictio illa כתרוני *chitheronni*, idem significat ac סבבוני *sesauonni*, circumdederunt me, sicut corona caput hominis cir-
Iud. 20. 20. cumcingit; quo etiam modo dicitur: circumxerunt Benjamin in modum coronæ.

V. 13. *Aperuerunt super me os suum.* Isti iuuenci supra memorati os suum aperuerunt vt me dilacerantes deuorarent; licet enim iuuenci non soleant ore quidquam discerpere, at illi tauri similes sunt leoni discerpenti & rugienti. Porro vox אריה *arie*, leo caret literâ כ *caph*, notâ similitudinis, sicut & in lo-
Gen. 49. 9. cis istis catulus leonis Iuda, Issachar, asinus fortis. Nepthali cerua emissa. Et ita in multis alijs similibus locis. Cæterùm leo rugire tum solet postquam
Am. 3. 4. arripuit & discerpsit prædam, in lætitiæ & elationis indicium: vnde dicitur, An rugiet leo in sylua; cùm prædam non habuerit, aut dabit leunculus vocem suam

ſuam? Pari modo, vbi inimici noſtri occiderunt nos & omnia noſtra bona PSAL.
diripuerunt, gaudent & gloriantur. 22.

V. 14. *Sicut aqua effuſus ſum.* Nimirum præ metu illorum, metaphora eſt; corpus meum, inquit, ſimile fuit aquis deffluentibus. *Et ſeparata ſunt omnia oſſa mea*, quoniam oſſa aquis ſolidiora ſunt, ideò de illis dixit, ſeparata & luxata ſunt, nempe quia viderentur diſiuncta à ligaminibus ſuis per quæ ſibi inuicem cohærebant. Sic alio in loco dicitur: *diſſipata ſunt oſſa noſtra ſecus in-* Pſal. 33.
fernum. *Factum eſt cor meum tanquam cera.* Dictio דונג *donag* idem ſignificat 8.
ac vox שעוה *ſchaana*, nempe ceram, quæ facilè per calorem liqueſcens diſſoluitur. *In medio viſcerum meorum.* Omnia interiora membra, hoc nomine מעים *meaaim* denotantur.

V. 15. *Aruit tanquam teſta virtus mea.* Dominus pater meus P. M. vocem כחי *cohhi*, ex ſcriptis Magiſtrorum noſtrorum F. M. ſcribendum eſſe putat, כיחי *chibhi* ſputum vel pituita mea. Alij ita exponunt vt ſit literarum metatheſis כחי *ehohhi* pro חכי *hhechi*, palatum meum aruit, perinde ac ſi diceret, quoniam loqui non poſſum, vt ſtatim ſubjungit: *Et lingua mea adhæſit palato meo.* Rabbi autem Abraham filius Eſræ dictionem כוחי *cohhi* ſimpliciter & in ſuo ſenſu literali exponendam cenſet, hoc modo, quoniam vita hominis maximè per humidum radicale conſeruatur, & tota corporis ipſius firmitas & colligatio, ideò humidum illud innatum potentiæ ſeu virtutis nomine appellauit; illud autem ſolet contingere in homine ſene cùm iam multorum annorum fuerit. *Lingua mea adhæſit faucibus meis.* Deeſt litera ſeruilis ל *lamed*, ante vocem מלקוחי *malcobhai*, ſic enim ſcribi debuiſſet, *lemalcobhai*, nam dictio מודבק *moudbac* habet camets, nec eſt constructa. Porro illa dictio מלקוחים *malchobhim*, ſignificat palatum aut gingiuas, partes ſcilicet oris, ſupra & infra linguam poſitas; & ſimile dictum reperitur in iſto loco, lingua eorum adhæſit Iob. 29.
palato eorum. Illæ autem partes oris appellantur מלקוחים *malcobhim*, eóquòd 10.
comeſtionis tempore, cibos complectantur: hæc eadem verba: *adhæſit lingua mea palato meo*, ſic exponuntur in Deras, quoniam agglutinata eſt lingua mea œſophago meo. Alia adhuc ibidem datur explicatio, quoniam ablatus ſum à * duabus Legibus, nempe à Lege ſcriptis conſignatâ, & à Lege in ſola traditione contentâ. Quoniam ſcriptum eſt, doctrinam bonam tradidi vobis, Prou. 4.
Legem meam ne derelinquatis. Vult dicere, propter excidium exilij. *Et in* 2.
puluerem mortis diſpoſuiſti me. Ac ſi diceret, iam morti ſum proximus, quaſi tu me præparaueris, & ego diſpoſitus ſim vt conjiciar in ſepulchrum, quod eſt puluis mortis. Illa verò dictio תשפתני *tiſchepeteni* ſimilis videtur eſſe ſignificati hîc ac in illo loco: *Diſpone ollam magnam.* In Deras circa eadem verba ſic 2. Reg.
dicitur, Ego ſum ſimilis foco vel furnulo, qui inter duas vias eſt diſpoſitus, ſuper quem tranſeuntes & redeuntes diſponere ſolent. 4.

V. 16. *Quoniam circumdiderunt me canes.* De ſuis hoſtibus loquitur, inter quos ſe ita verſari dicit, ſicut qui à canibus vndique circunſeptus eſt, vt nulla

* Duas quippe Leges agnoſcunt Rabbini, nempe Legem in ſcriptura, & Legem in ore. Scriptam intelligunt quinque libros Moſis: ore traditam, ſcriptæ interpretationem, quam Moſes ex ore Dei acceperit, & ex Moſe Ioſua, ex ore Ioſuæ, ſeniores, à ſenioribus, Prophetæ &c. quæ tandem & ipſa ſcripta fuerit, & in Talmud contineatur.

N.

Psal. 22. lit ab eis effugiendi facultas: hæc autem verba, circumdederunt me canes, alterâ allegoriâ eaque eleganti explicantur, hâc nimirum: *Sicut leo manus meas & pedes meos.* Quoniam circuncinxerunt me hostes, sicut leo [1] qui in sylua circulum caudâ sua designat, & omnes bestiæ quæ circulum istum aduerterint, inde non audent exilire ob metum & pauorem leonis, sed collectis manibus pedibúsque ibi hærent, sicque leo prædam intra circulum suum deprehendit. Pari modo nos in exilio quasi in circulo quodam inclusi sumus, vnde non possumus exire quin in raptorum manus incidamus; nam si [2] Ismaëlitarum manus effugerimus, in potestatem incircumcisorum veniemus. Ecce igitur nos collectis manibus pedibúsque, præ metu illorum stamus exterriti, nec enim possumus pedibus nostris fugam arripere, nec manibus depugnare, perindeque sumus ac si manus nostræ ac pedes æneis constricti essent vinculis,

V. 17. *Enarrabo omnes meas validissimas rationes.* Quòd si voluero recensere coram magnatibus eorum aliquid injuriarum quas patior ab illorum minimis, ipsi magnates intuentur me & oculis contemptum & odium testantibus, me
Cant. 5. respiciunt; sicut dicitur: *Ne me despiciatis quòd ego fusca sim.* Et: *Ponam te*
Ezech. 28. 17. *ante Reges vt videant seu despiciant te*: quibus in locis visio denotat contemptum & derisionem. Illud verò עצמותי *aatsemothai*, validas probationes meas
Esa. 41. 21. exponere oportet, vt locum istum: *Afferte litem vestram, afferte si quid forte seu validum habetis.* Alij tamen vocem עצמותי *aatsemothai*, in simplici eius significatione explicant, ossa mea, à singulari עצם *eetsem*, os; & dictionem אספר *asaper*, ex significatione מספר *mispar*, numeri hoc sensu, possem præ multitudine & magnitudine macerationum mearum, omnia ossa mea dinumerare. *Ipsi verò consideraverunt me*, hoc est, carnem meam, & miserum speciei meæ habitum & deriserunt me.

V. 18. *Diuiserunt sibi vestimenta mea.* Arripiunt facultates nostras, & quidquid labore comparatum habemus, auidè etiam vestimenta & indumenta nostra diuidunt sibi & corripiunt, ac super ea sortem mittunt.

V. 19. *Tu autem, Domine.* Nunc ergo, Domine, cùm tot miserias meas intuearis, ne discedas à me; tu enim es robur meum & virtus mea, & in te solo spem meam collocaui, propterea ad auxilium meum festina.

V. 20. *Erue à gladio animam meam.* nempe à gladio exilij, ne in exilio penitus deficiam. Hic porro nominibus canis, leonis, vnicornis figuratè Reges Gentium, inter quas sumus exules, designantur; & illorum quemlibet, iuxta magnitudinem eius, denominat. Per vocem, *vnicam meam*; animam intelle-
Iob. 4. ctualem, seu mentem intelligit; quæ vnica habitat in domibus luteis, nec ibi sibi similem habet; anima enim appetitiua, est corporea.

V. 21. *Salua me ex ore leonis, & à cornibus vnicornium exaudi me.* Quoniam
Deut. 33. suis cornibus feriunt vnicornes, vt de illis scriptum est: *Populos omnes simul cor-*

1 Simile quid de leone refert S. Bern. sermone 13. in Psalm. Qui habitat: sed siue historiâ siue fabulâ istâ abutitur author vt ineptam Iudæorum lectionem defendat. Antiquos enim Hebræos etiam legisse כארו *caron*, vide Ioann. Isaa. Leuit. German. lib. 2. defensionis veritat. Hebraicæ, necnon Genebr. & Muss. in hunc Psalm.

2. Per Ismaëlitas, Turcas & per Incircuncisos notat Christianos.

nn petet. Et dictio עניתני *aanitani* est pro תעניני *taaneni*, exaudies me, præteritum, pro futuro, & multa occurrunt similia in libris Propheticis. Vel sensus est, quia iam multoties è maximis calamitatibus seruasti me, ex quibus liberari perinde erat ac saluari ex medijs cornibus vnicornium; & sicut ex alijs exilijs me eduxisti, ita etiam ex ore leonis vindica me. PSAL. 22.

V. 22. *Narrabo nomen tuum fratribus meis.* Cùm me ex ore leonis, & à cornibus vnicornium liberaueris, & ex hoc exilio eduxeris, tunc narrabo nomen tuum fratribus meis: *Et in medio Ecclesiæ laudabo te.* Porro fratres, de quibus hîc loquitur, sunt filij Edom inter quos exules versamur: filij etiam Ismaël & filij Cheturæ, hi enim omnes sunt nepotes & posteri Patris nostri Abraham, vel de nobis ipsis hæc possunt intelligi, hoc sensu; nos in captiuitate constituti signa & miracula quæ fecit nobiscum Deus, enarrabimus olim decem tribubus quæ etiam exulant, sed simul habitant ac vigent, * nec dura Gentium sibi dominantium tyrannide, sicuti nos, opprimuntur.

V. 23. *Qui timetis Dominum, laudate eum.* Ita dicent, vbi salutem consecuti fuerint, sensusque horum verborum: *Qui timetis Deum*, est, nimirum inter Israëlitas. Et hæc diuisio similis est isti quæ infra habetur: *Qui timetis Dominum, benedicite Dominum*; *Domus Leui, benedicite Dominum*, *Domus Aaron*, Psal. 136.
Domus Israël, sensusque est, vnusquisque secundùm dignitatis & intelligentiæ gradum, & iuxta rationem muneris & officij sui apud Deum. In hoc autem versu amorem & timorem simul commemorauit; vt etiam gloriam & timorem; qui enim timent Deum, tandem à timore ad amorem perueniunt. *Et timete eum omne semen Israël*, hoc est, vos scilicet qui amorem nondum estis assecuti. In Deras verò sic dicitur de hoc versu. Dixit Rabbi Iosuæ filius Leui, timentes Dominum, sunt qui timent cœlos. Rabbi Samuël, sunt hi qui timent iustitiam, nouissimis temporibus futuram. Magistri autem nostri dixerunt, hi qui timent Dominum, sunt Sacerdotes. *Omne semen Iacob*; his verbis Leuitæ designantur. At illa verba, *Omne semen Israël*, simpliciter vt significant, sunt exponenda.

V. 24. *Quoniam non spreuit nec est abominatus.* Ita nimirum dicturi sunt in suis gratiarum actionibus, cùm ex hoc exilio in patriam remigrarint, cùm versaremur in exilio, non spreuit nec abominatus est; verbum שקץ *schiquets*, abominationem denotat, vt: *Ne abominemini animas vestras.* Dictio autem ענות Leu. 11.
enout miseriam seu humilitatem significat & cum voce עוני *oni* conuenit. Sunt tamen qui eam exponant, vocem seu clamorem pauperis, seu id quod ipse, Prou.
ore suo profert; iuxta illud מענה *maane*, responsio linguæ. Vox שמע *schamea*, 16.
verbum est temporis præteriti, formæ istius, quoniam חפץ *bhaphets* ardenter Gen.
amauit filiam Iacob. 34.

V. 25. *A te laus mea.* Hæc dicturus est vnusquisque Israëlitarum, aut totus Israël simul quasi vnus homo, vt Psalmi verba indicant, laus mea quâ te celebrabo in Ecclesia magna, è gentibus collecta, à te est; tu enim mihi laudis ma-

* Simile aliquid refertur in libro apocrypho, qui vulgò quartus Esdræ appellatur, cap. 13. à versu 39. ad vers. 47. Tradunt enim Iudæorum historiæ decem tribus à Rege Salmanasar abductas è terra sua in terram aliam, nempe trans montes Caspios, vbi regnum sit amplissimum, summa pace florentissimum, & à reliquis Gentibus fluuio Schabbatione disterminatum.

Psal. 22. teriam tribuisti, Cùm me saluum fecisti. *Vota mea reddam.* Vota quæ ego voui, reddam coram timentibus eum: tunc enim temporis omnes populi timebunt eum; vt dicitur: *Reminiscentur & conuertentur ad Dominum omnes fines terræ.*

V. 26. *Edent mansueti & saturabuntur.* Nempe Israëlitæ ipsi sunt mansueti & humiles. Gentes enim elatæ & superbæ fuerunt vsque ad redemptionem Israëlis. Sic etiam Israëlitæ sunt ij de quibus dicitur hîc: *Qui requirunt eum*; Deum enim in exilio positi requisiuerunt. Cùm autem in libertatem asserti fuerint, tunc edent & saturabuntur spolijs inimicorum suorum & delectabuntur, cùm antea in exilio gemuerint; ac dicetur ipsis: *Viuet cor vestrum in æternum.* Gen. 44. Quæ verba sensum eumdem habent ac ista: *Reuixit cor Iacob*: Quod oppositum est illis verbis: *Et mortuum est cor eius in medio eius*; nempe quia spiritus 1. Sam. 25. vitalis in corde residet animantis. Cùmque aliquis versatur in angustia, cor Psal. 109. eius emortuum est, sicut dicitur: *Cor meum vulneratum est intra me.* Vbi autem ex augustia in latitudinem egressus est, statim cor reuiuiscit. Ratio porro cur apponatur hîc dictio לעד laaed in æternum, est quia non ampliùs è terra sua emigraturi sunt Israëlitæ, sed in ea permabunt læti & hilares ipsi & filij eorum vsque in sæculum.

V. 27. *Reminiscentur & conuertentur ad Dominum.* Exteræ nationes erunt memores afflictionis & paupertatis quibus affecti fuerunt Israëlitæ dum in exilio versarentur, & videbunt magnam eorum salutem & liberationem. *Et conuertentur ad Dominum omnes fines terræ, & adorabunt ad faciem tuam omnes familiæ Gentium.* Verba hæc, ad faciem tuam, sunt Prophetæ Deum alloquentis.

V. 28. *Quoniam Domini est regnum.* Et tunc agnoscent omnes Gentes Domini esse regnum; tunc etiam Deus Gentibus dominabitur, sicut alibi dicitur, Zach. 14. *Et Dominus Rex super omnem terram erit.*

V. 29. *Manducauerunt & adorauerunt omnes pingues terræ.* Duobus modis hunc versum explicat Dominus Pater meus P. M. nimirum quòd Gentes aliquæ quæ antea pingues erant & florentes, postquam ad Deum conuersæ fuerint, tunc in eodem statu sunt permansuræ, quia Deus illas ob conuersionem & pœnitentiam ipsarum, habebit acceptas, & manducabunt & adorabunt eum, & propter accepta bona laudabunt ipsum. Quædam verò sunt ex Gentibus, quæ etsi coram Deo sese prosternant, eas tamen non excipiet, quoniam Israëlitas occiderunt, & hæ sunt quæ descendunt in puluerem, ac si dicat, torquendæ sunt in gehenna, nec cuiusquam illarum anima à Deo viuificanda est, quemadmodum dicit Propheta, & mundabo seu vlciscar sanguinem quem Ioel. 3. non mundaueram. Omnia enim mala quibus Israëlitas affecerunt, aliquâ compensasione poterunt reparare sicut dictum est: *Pro ære inducam aurum.* At san- Esa. 60. guis humanus effusus compensari non poterit; quapropter anima eorum erit pro anima seu vita, & hæc quidem expositio recta videtur. Attamen sapiens Magister Abraham alio sensu totum hunc versum exponit, ait enim pingues terræ, esse illos qui in hoc mundo fruuntur delicijs, itaut delicatissimis cibis vescantur, qui etsi in vita præsenti voluptatibus indulgeant, attamen sub vitæ suæ finem incuruabunt & prosternent sese coram Angelo qui aufferet spiritum illorum, nec valebit vllus eorum viuificare animam suam. Quibus verbis innuit illorum animas in futuro sæculo esse perituras; cum è contra de

mansuetis dicatur: *Viuet cor vestrum in æternum.* Illa autem verba coram Angelo aufferente illos, per modum mysticæ explicationis sunt dicta: sic enim in Deras sapientes dixerunt; quoniam omne genu incuruabitur illi, hoc est, in die mortis, quoniam scriptum est, *Coram eo incuruabunt se omnes qui descendunt in puluerem.* PSAL. 22.

V. 30. *Semen seruiet ipsi.* Attamen semen quod seruiet ipsi, est semen Israël, nam ipsi continuò illum colunt. *Annumerabitur Domino in generationem*, hoc semen vocabitur & numerabitur in nomine Domini, & de ipsis dicetur: Iste est populus Dei. Licet enim omnes aliæ nationes ad Deum sint conuertendæ, nullæ tamen vocabuntur, Populus Dei, nisi Israëlitæ qui soli Domino in perpetuum annumerabuntur.

V. 31. *Venient & annuntiabunt iustitiam eius.* Eo nempe sæculo, quod illorum exilium consequetur, cùm ab omnibus terræ finibus redierint in patriam, tunc annuntiabunt iustitiam eius populo qui ex ipsis ortum duxerit; filijs nimirum & nepotibus suis annuntiabunt iustitiam eius quam illis exhibuit. Ipsi etenim nepotes non viderunt opera Domini quæ fecit cum ipsis, sed ex patrum relatione didicerunt.

PSALMVS VIGESIMVS TERTIVS.

Psalmus Dauid.

1. DOminus pascit me: non indigebo.
2. In tugurijs seu pascuis herbidis facit me accubare: ad aquas quietum deducit me.

3. Animam meam léniter ducit: deducit me per semitas iustitiæ propter nomen suum.

4. Et si ambulauero in valle vmbræ mortis, non timebo malum, quoniam tu mecum es: virga tua & baculus tuus, ipsa me consolata sunt.

5. Parasti in conspectu meo mensam, ex aduerso eorum qui tribulant me: impinguas in oleo caput meum, calix meus exuberans.

6. Profectò bonitas & misericordia prosequentur me omnibus diebus vitæ meæ: & requiescam in domo Domini, in longitudinem dierum.

PSAL. 23.

COMMENTARIVS.

PSalmus Dauid. Pſalmum hunc Dauid edidiſſe de ſeipſo videtur poſtquam ex aliqua anguſtia liberatus, requiem eſſet conſecutus; vel compoſitus fuit pro omnibus Iſraëlitis vt ipſum decantantes ita loquerentur cùm redirent ab exilio; quapropter ipſum præcedenti Pſalmo conjunxit. In Deras au-
1. Sam. tem duobus modis exponitur; & illa quidem verba: *In tugurijs herbæ me collo-*
22. 5. *cauit*, de Dauide dicta videntur cùm Saülem fugeret. Et quod ibi dicitur; *Et abijt Dauid & venit in ſaltum Hareth*; ſed quare vocatur ſaltus Hareth? quia erat aridus inſtar rami palmæ aridi. Ipſum autem Deus ſanctus benedictus humidum effecit & gratum ex rebus futuri ſæculi recogitatis, vt dicitur: ſicut
Pſal. 63. 6. adipe & pinguedine repleatur anima mea. *Animam meam reducit*, hæc verba de regno ſunt intelligenda; quod mihi, inquid Dauid, non propter meritum meum, ſed propter nomen ſuum conceſſit. *Etiamſi ambulauero in valle vmbræ mortis*, hoc Ziphæum deſertum deſignat. *Non timebo malum*, quoniam ſcilicet tu mihi ades. *Virga tua & baculus tuus.* Per virgam, correptiones, & per baculum Lex deſignatur. *Paraſti in conſpectu tuo menſam*, hoc eſt, regnum. *Ex aduerſo eorum qui tribulant me.* Nempe Doëg & Achithophel. *impinguaſti in oleo caput meum*, fortaſſis pet correptiones, dicere diſces, profectò bonitas eſt; fortè in præſenti ſæculo diſces dicere: Profectò bonitas & miſericordia proſequentur me in longitudinem dierum. *In domo Domini.* Locus ſanctuarij intelligitur. Magiſtri verò noſtri de Iſraëlitis interpretantur per alia ſcripturæ
Ezech. 34. 14. verba, vt: *Ego paſcam oues meas, & ego eas accubare faciam, dicit Dominus Deus*, ad iſta Pſalmi verba: *In locis herbidis facis me accubare.* Ad illa verò: *Ad*
Ezech. 47. 12. *aquas quietum deducit me.* Iſta alia applicant: *Et ſuper torrentem orietur ex vtraque parte in ripis eius omne lignum pomiferum, &c.* Et, *Folia eius ad curationem, ſeu ad ſanandam contritionem.* Ad curationem Rabbi Samuël, vnus, inquit, dixit ad curationem; alter verò dixit, ad ſoluendum os mutorum. Et Rabbi Iohannes dixit, ad ſoluendum os ſterilium. *Animam meam reficiet*; his verbis exprimitur bonum futuri ſæculi: ſed iam Pſalmum exponam iuxta ſenſum eius literalem.

V. 1. *Dominus paſcit me, non indegebo re vlla.* Scipſum, Dauid, ouiculæ comparat, & Deum, paſtori eius curam agenti, dicitque, Dominus paſcit me, quandoquidem ergo ipſe me ipſe paſcat, nullius omnino rei defectum patiar.

V. 2. *In tugurijs herbidis facit me accubare.* Dictio נאות *neoth* ſignificat locum herbis abundantem; & litera א *aleph*, eſt loco ו *vau*, dicitur enim נוה *naue*, cuius plurale eſt נוות *neuuoth*, & paſtorum caula ſeu tuguriolum hac
2. S. 7. voce denotatur, vt: *Ego tuli te de caula, euntem poſt pecudes.* Et, *Ad habitacu-*
Ier. 49. *lum fortitudinis.* Et, *Habitacula caulæ paſtorum.* Et cum permutatione literæ
Soph 2. ו *vau* in א *aleph*: *Et excidentur* נאות *neoth caulæ pacis.* Item: *Et ſuper paſcua*
Ier. 35. Ibid. 9. *deſerti, lamentatio.* Et, *herbida facta ſunt paſcua deſerti.* Bonus autem pa-
Ioël. 2. ſtor, greges ſuos deducit & paſcit in locis gramine abundantibus, ibique tuguriolum ſuum figit ouéſque paſcit tempore matutino; meridiano verò, &

cùm iam dies vergit ad vesperam accubare eas facit in vmbra tugurij sui; si- Psal.
cut scriptum est: *Vbi pascas, vbi accubare facias in meridie.* Cúmque eas ad- 23.
aquare voluerit, ad aquas quietas seu leniter fluentes illas deducit, non verò
ad inundantem & rapidum torrentem, ne aquæ eas suâ rapiditate abripiant, Cant. 1.
dum accedunt ad potum: hinc est quòd dixit: *Ad aquas quietas me deducit.* 7.

V. 3. *Animam meam*, seu me, *leniter ducit.* Verbum ישובב *ieschoueu*, idem significat ac ינוח *ianouahh*, quiescere facit. Nimirum ita solet bonus pastor, qui nimio labore gregem suum non conficit, nec acriùs vrget aut impellit, sed lentè & leniter illum deducit, vt alibi dicitur: *Fœtas leniter deducit, & in brachio suo congregat agnos.* Isa. 40. Et dictio ישובב *ieschoueu*, recreationem, etiam & quietem denotat. *Deducit me per semitas iustitiæ.* Boni instar pastoris qui suum gregem non deducit per loca montibus aspera; nec è monte in montem, nec ex monte in collem descendere cogit, sed per vias planas & expeditas. Ita me Deus per æquabiles iustitiæ vias deducit. Atque id totum beneficij mihi præstat, non quia eo dignus sim, sed propter nomen suum.

V. 4. *Etiamsi ambulauero in valle vmbræ mortis.* Tametsi contingat me versari in loco periculis vndique cincto, quique sit similis valli vmbræ mortis, quæ aliud non est quàm sepulchrum quod est caliginis locus, vt dicitur isto in loco; *Antequam vadam, non reuertar ad terram tenebrarum & vmbræ mortis*, & Iob. 10. 21. eapropter sepulchro comparat angustiam; & sicut Dauid grauissima sæpenumerò pericula fuit expertus, asserit se ob maximam in Deo fiduciam numquam timuisse ne sibi mali aliquid eueniret: *Quoniam, inquit, tu mecum es.* Certò enim confidebam te mihi semper adfuturum, quemadmodum omnibus te quærentibus semper adesse soles. *Virga tua & baculus tuus.* Quia superiùs Deum pastori similem esse dixerat, eodem sensu subjungit, virga tua; &c. pastor enim oues pascendo, virgam manibus gestat; cui etiam inniti solet si quando stare voluerit. Dicit autem המה *hemma*, ipsa licet virga & baculus sint idem, sed quia diuersis nominibus ea expressit, & quòd in omni angustia consolantur ipsum, virga quidem dum iter facit, baculus autem dum in loco aliquo consistit.

V. 5. *Paras in conspectu tuo mensam.* Conuertit iam parabolam in simplicem sed elegantem orationem, dicitque, paras in conspectu meo mensam ex aduerso eorum qui tribulant me, illi siquidem gloriam meam intuentes, liuore contabescunt. *Impinguas in oleo caput meum.* Vox דשן *deschen*, pinguedinem vnà cum humiditate significat; si igitur impinguatum fuerit caput, totum etiam corpus impinguabitur. Vult porro indicare nihil omnino sibi deesse, sed omnia necessaria sibi à Deo abundè suppeditari. *Calix meus exuberans.* Dictio רויה *reuaia*, est hìc cum tertia sua radicali perfecta, reperitur enim alibi sine tertia illa litera radicali expressa, vt isto in loco: *vt addat ebriam sitienti*; Deut. 29. 19. Sensus autem hìc est, poculum meum omnino plenum est, ac si diceret, semper erit exuberans & plenissimum & æternum satiabuntur ex illo bibentes; hoc autem modo loquitur, vt exprimat bonum quod sibi Deus & omni populo suo elargitur.

V. 6. *Profectò bonum & misericordia subsequantur me.* Grates tibi rependo, pro bonis omnibus, quibus me hactenus cumulasti: verùm illud à te efflagito,

COMMENTARIVS. Psal. 24.

D*auidis Pſalmus.* Pſalmus hic à Dauide fuit compoſitus vt decantaretur, dum Arca in Sanctum Sanctorum inferenda eſſet : & tum quidem cùm, poſtquam obtuliſſet holocauſtum in monte Moria, reuelatus eſt ipſi locus in quo prænouit domum Dei fore ædificandam, ſicut ſcriptum eſt in Verbis die- 1. Paral.
rum. Dixit ergo. 16.

V. 1. *Domini eſt terra & plenitudo eius, orbis terrarum & qui.* Etiamſi vniuerſa terra ſit Domini, hic tamen mons appellatur mons Domini, & locus ſanctitatis eius; veriſſimè enim eſt locus ſanctus eius, quoniam præ cæteris deſtinatus eſt vt ſit ſolium gloriæ ipſius. Porro dictio ארץ *erets*, vniuerſam omnino terram
ſignificat, ſicut cùm dicitur: *In principio creauit Deus cælum & terram*; Vox au- Gen. 1.
tem תבל *thevel*, dicitur propriè de locis terræ habitabilibus: & ea eſt cauſa cur 1.
cum voce, terra, illas alias iungat: *Et plenitudo eius*, cum voce autem, orbis, iſtas: *Et qui habitant in eo.*

V. 2. *Quoniam ipſe iuxta maria fundauit, & prope flumina ſtabiliuit eam.* Terram verò ſuper maria, & ſuper flumina ſtabiliuit, ad vſum & commodum creaturarum quæ in ea verſantur. At montem hunc non diſpoſuit Deus pro omnibus creaturis; imò nequidem omnibus hominibus deſtinauit, ſed ſolùmmodo innocenti manibus, & ei qui mundo eſt corde: huiuſmodi autem ſunt poſteri Iacob, ipſi ſiquidem Deum exquirunt, & ipſis eſt mandatum vt iſtam in operibus innocentiam & cordis munditiem ſectarentur: quod etiam ſæpenumero præſtiterunt; ſicut temporibus Ioſue & ſeniorum qui diu-
tiùs poſt ipſum vitam produxerunt, vt dicitur: *Et coluerunt Dominum cunctis* Ioſ. 24.
diebus Ioſue. Ita etiam Iudicum temporibus, & quamdiu ipſi præfuerunt: 31.
quod etiam ſpectat ad Samuëlis tempus; de illo enim dicitur: *Et ſecuta eſt Do-* 1. Sam.
minum vniuerſa domus Iſraël. Sic pariter Dauide & Salomone regnum mode- 6.
rantibus, & alijs ſimiliter regibus pietatis ſtudio addictis. In nulla autem aliarum Gentium ſimile quid contigit vt omnes ſimul vni vero Deo cultum exhiberent: Atque ideò dixit non aſcenſuros in hunc ſanctum Domini montem niſi eos qui Deum quærunt. Iſti verò ſunt poſteri Iacob. Cæterùm in Deras ita diſſeritur circa iſta verba: *Domini eſt terra & plenitudo eius.* Ipſa eſt terra Iſraël, Deus enim fundauit eam iuxta maria, quoniam ſita eſt iuxta ſeptem maria, & iuxta quatuor flumina. * Hæc autem ſunt ſeptem maria, nempe mare magnum, mare Scaniæ, mare Tiberiadis, &c. Iſta verò ſunt quatuor flumina, Iordanis, Iarmoch, &c. *Quoniam ipſe iuxta maria fundauit eam*, ſenſus enim

* Authoribus Talmudicis, ſeptem maria & quatuor fluuij ambiunt terram Iſraëliticam. 1. Mare magnum, ſiue Mediterraneum. 2. Mare Tiberiadis 3. Mare Salſum ſeu Bituminoſum, Sodomæ. 4. Mare ſeu Lacus Samochonitis. 5. Mare דחולתא *dhhoulta*. 1. Forte, mare Arenoſum: quod Sirbonidi optimè conuenit, commentante Diodoro Siculo lib. 1. 6. 6. Mare דשליית *dſchelith*, quod ignoratur. 7. Mare דאפמיא *Apamia*. Primus fluuiorum eſt Iordanis. 2. Iarmoc, Plinio dicitur Hieramax. 3. Kirmion. 4. פיגה *pina*, Idem, inquit Aruch, cum Pharphar. Videſis Animaduerſiones I. Lightfoot in Tabulas Chorographicas Terræ Sanctæ.

est iuxta maria & iuxta flumina, & sic explicanda est dictio על *aal*, vt in illo
Psal. 24. loco ועליו *veaalan*, & iuxta illum tribus Manasse. Et asserunt quidam nullum
esse in mundo locum, habitationi aptum, qui à mari distet itinere dierum
Num. 2. 20. octodecim: quod ita factum est, ad humorem rebus creatis commodiùs deferendum: ob quarum etiam vtilitatem, tot flumina terram interfluunt. Et
Esa. 45. 18. hoc est quod dicitur: *Ad habitandum eam condidit.* Illam enim ita aptauit vt
in ipsa res creatæ consistere possent. Et ratio est quoniam ab ipso rerum initio,
in eo statu non fuit condita, imò itaut omnino sub aquis posita lateret; aquæ
enim tunc ita illam vndique obuoluebant, sicut aër aquam vndequaque obtegebat, & aërem ignis. Iacebat igitur terra sub aquis: sed præcepit Deus vt
media pars eius appareret extra aquas, essetque creaturarum habitationi ac-
Gen. 1. 9. commoda: *Dixit enim, Deus, congregentur aquæ in locum vnum & appareat arida.*

V. 3. *Quis ascendet in montem Domini?* Non enim quilibet homo est dignus qui in illum ascendat, quoniam locus est sanctitatis & pœnitentiæ.

V. 4. *Innocens manibus & mundo corde.* Ecce in hoc versu tres hominis dispositiones commemorat, operis scilicet, sermonis & cogitationis; in quibus tribus posita est hominis perfectio; si nempe fuerit innocens in operibus, mundus in cogitationibus cordis sui, & in sermone suo fidelis. *Qui non accepit in vanum animam meam.* Vox נפשי *napschi*, cum י *iod* legenda est, Deus enim ipse loquitur vt in isto loco, non assumes nomen Dei tui in vanum; quo-
Exod. 20. 7. niam anima ipsius, seu ipsemet, est nomen suum, & sic alibi dicitur: *Iurauit Dominus per animam suam.* Scribitur verò נפשו *napscho* cum ו *vau*, ac si vellet
Amo. 6. 8. dicere: Nequidem animam ipsiusmet iurantis, in vanum assumet, nec iurabit in dolum, sed in veritate & iustitia: & hoc iuramenti genus Dei cultoribus est
Deut. 6. 13. præceptum, vt dicitur: *Et per nomen eius iurabis.* In alio etiam Scripturæ loco dictum est: *Dominum Deum tuum timebis, & ipsi seruies & per nomen eius iurabis.* Hoc est, cùm istæ conditiones in te fuerint, tum per eius nomen iu-
Ier. 4. 2. rare poteris. Sic enim ipse per Prophetam præcipit dicens: *Et iurabis viuit Dominus*, in veritate, in iudicio & in iustitia.

V. 5. *Feret benedictionem à Domino.* Dictio ישא *issa* idem significat ac
יקח *ichahh* accipiet, sicut & in isto loco וישאו *vaisseon*, & acceperunt sibi
Ruth. 1. 4. vxores Moabitidas, vt sit locus hic similis isti: *Accipe, quæso, benedictionem*
Gen. 33. 11. *à seruo tuo.* Vel dictio ישא *issa* debet explicari de eo qui tollit aut capit aliquid vt det illud alteri, sicut in isto loco: *Et accepit partes vel dona à conspectu suo*,
Gen. 44. 34. pro vnoquoque illorum, hoc sensu: Illi qui ascendent in domum Domini, accipient benedictionem à Deo, qui dabit ipsis benedictionem suam, & misericordiam suam, & eos liberabit ab omni angustia, à Deo qui est salus ipsorum.

V. 6. *Hæc est, generatio quærentium eum.* Quisnam ille est qui ascendet in montem Domini, aut in locum sanctum eius, quique sit innocens manibus & mundo corde? est generatio quærentium Dominum; hi autem sunt Israëlitæ.
2. Reg. 5. Et hoc contigit Salomonis tempore, qui domum Dei ædificauit. Porro scriptum est דורשו *doreseho*, quærentis eum, in singulari numero, de Dauide, & quasi de omnibus generaliter; legitur verò דורשיו *doreschau*, quærentium eum,

de particularibus, qui fuere innumeri. *Quærentium faciem tuam.* Deum hîc
Psaltes alloquitur: Isti, inquam sunt, ô Deus qui quærent faciem tuam in Psal.
sanctuario, nempe Iacob, qui sunt Israëlitæ; omnes enim posteri Iacob, ipsius 24.
nomine appellantur Iacob, vt in isto loco: Noli timere serue meus Iacob: &
in alijs præterea locis: nec opus est supplere vocem, semen, vt quidam solent 44. 2.
interpretes. Explicationem verò dictionis סלה *sela*, non est necesse afferre
vbicumque vox illa occurrit, sed peti potest è Psalmo tertio.

V. 7. *Attollite, ô portæ! capita vestra.* Allegoria est: certum est autem
quòd tum valuæ sibi inuicem clausæ adhærebant cùm Arcam in locum tem-
pli sanctissimum inferre voluit Salomon. Imò simplex ipse & literalis sensus
figuratus esse videtur, sicut etiam in istis locis; Commoueatur mare & pleni- Psal. 97.
tudo eius, lætetur ager & omnia quæ in eo sunt. Ita quoque dicitur hîc: At- 7.
tollite, ô portæ capita vestra, & eleuamini portæ sæculi, immensam enim Esa. 26.
gloriam estis hodie excepturæ, quoniam per vos ingressurus est Rex gloriæ.
Idcirco autem Dei Regis gloriæ nomine Arcam appellat, quia super eam in-
ter duo Cherubim resedit gloria Domini; hinc etiam vocata fuit, nomen Do-
mini, quia scilicet nomen Domini super eam fuit vocatum. Ob eam quoque
rationem, appellata est: *Dominus vniuersæ terræ.* De illa etiam dicitur: *Surge* Num.
Domine. Et, *Reuertere, Domine.* Et alio in loco, de illa dicitur: *Ascendit* 10.
Deus in vociferatione. Cæterùm appellantur hîc portæ sæculi seu æternæ, quia Psal.
hactenus Arca de loco in locum subinde translata fuerat. Primò quidem ex de- 46.
serto illata est in Galgala: ex Galgalis verò in Silo; è Silo in terram Philistæo- 2. Sam.
rum translata est, ex terra Philistæorum in Beth-sames, ex Beth-sames in 18.
Cariathiarim, ex Cariathiarim in domum Obededom. Denique ex domo
Obededom in ciuitatem Dauidis: tunc autem eam inferebant in locum illum
in quo æternùm erat permansura, & propterea dicuntur hîc portæ sæculi. Ita
etiam alibi dicitur: ædificaui domum in habitaculum tuum, firmissimum so-
lium tuum in sæcula. Porro vox שער *schaar*, significat structuram ex limini- 1. Reg.
bus & vtroque poste constantem פתח *petahh* verò dicitur illud omne quod ex 8.
porta superest à valuis vsque forinsecus: ideo autem vocatur פתח *petahh* aperto,
foramen quòd semper sit apertum.

V. 8. *Quis est iste Rex gloriæ?* Quasi portæ ipsæ inquirerent, quis est iste
Rex gloriæ? & statim daretur hæc responsio; Dominus potens in prælio, &c.
Istis autem epithetis vtitur, quoniam solebant Arcam secum in bellum defer-
re & eius præsentiâ adiuti hostes deuincebant.

V. 9. *Attollite, ô portæ!* Eadem verbis diuersis repetit ex linguæ consue-
tudine. Sapiens autem Abraham filius Esræ, existimat hunc versum innuere
futurum Diuinæ gloriæ reditum post Redemptoris aduentum, & verba ista:
Attollite, inquam, portæ sæculi, explicanda vult esse vt priora: Attollite, ô
portæ capita vestra; itaut voces istæ ראשיכם *raschechem*, capita vestra, quæ
in prima parte versus ponuntur, iterum in secunda subintelligantur, ex vsu
linguæ.

V. 10. *Quis est iste Rex gloriæ?* In hoc versu, illæ duæ voces, *Potens in prælio*,
non repetuntur; ratio esse videtur, iuxta explicationem nostram, quoniam ex
quo Arca in domum sæculorum fuit reposita, nunquam deinceps in bellum

Psal. 24. deuecta fuerit: ideóque responsio subsequens fit quasi in diuersa significatione.
Dominus virtutum ipse est Rex gloriæ. Nempe quia in gloria sua apparuit in domo sæculorum seu in templo; sic enim dicit Salomon: *Dominus dixit vt habitet*
1. Reg. 8. 12. *in caligine*: his porro verbis vtitur Dauid, *Dominus exercituum*, quoniam omnes Israëlitici populi turmæ in eam sacram ædem confluebant, nec in vllo alio loco offerebant sacrificia. At verò secundùm sententiam supra memorati doctoris, Dauid in primo versu dixit: *Dominus potens in prælio*, quia quandiu habitauit Gloria Dei inter Israëlitas tutò & confidenter habitarunt, nec fuerunt bellis impediti, eóquòd nullos hostes reformidarent. In secundo autem versu non repetit vocem, *in prælio*, propter illa verba: *Et contundent gladios suos in*
Esa. 2. 12. *vomeres, & terra quiescet ab omni bello.* Ratio autem cur Deum appellet, Dominum exercituum, est quoniam illius temporis homines futuri sunt similes Angelis Dei: sic enim Deus appellatur, nempe: *Dominus exercituum*, propter cœlorum exercitum.

PSALMVS VIGESIMVS QVINTVS.

Dauid.

1. AD te Domine: animam meam leuabo.
2. Deus meus in te confido: ne erubescam, ne exultent de me inimici mei.
3. Etiam vniuersi qui expectant te non erubescent: erubescant præuaricantes sine causa.
4. Vias tuas, Domine, demonstra mihi: semitas tuas edoce me.
5. Dirige me in veritate tua, & doce me: quia tu, *es*, Deus salutis meæ, te expectaui omni die.
6. Reminiscere miserationum tuarum, Domine: & misericordiarum tuarum, quia à sæculo sunt.
7. Delicta iuuentutis meæ, & præuaricationes meas ne memineris, *sed*, secundùm misericordiam tuam memento mei tu: propter bonitatem tuam, Domine.
8. Bonus & rectus Dominus: propter hoc docebit peccatores viam.
9. Diriget mansuetos in iudicio: & docebit humiles viam suam.
10. Vniuersæ viæ Domini misericordia & veritas: custodientibus pactum eius & testimonia eius.
11. Propter nomen tuum, Domine: propitiaberis iniquitati meæ, magna est enim.

12. Quis, *est*, homo qui timet Dominum: docebit eum viam quam eligit. PSAL. 25.

13. Anima eius in bono pernoctabit: & semen eius hæreditabit terram.

14. Arcanum Domini timentibus eum: & testamentum eius ad docendum eos.

15. Oculi mei semper ad Dominum: quoniam ipse educet è reti pedes meos.

16. Respice in me & miserere mei: quia vnicus & pauper sum, ego.

17. Angustiæ cordis mei dilatatæ sunt: ab angustijs meis educ me.

18. Vide miseriam meam & laborem meum: & dimitte omnia delicta mea.

19. Respice inimicos meos quoniam multiplicati sunt: & odio violento oderunt me.

20. Custodi animam meam & erue me: ne erubescam, quoniam speraui in te.

21. Innocentia & rectitudo custodient me: quoniam expectaui te.

22. Libera Deus Isaël: ex omnibus angustijs eius.

COMMENTARIVS.

PSalmus hic Alphabetico ordine conscriptus est, suntque adhuc alij in hoc libro, eadem ratione dispositi. Et est vna ex literis Alphabeti in principio cuiuslibet versus: imò duæ sunt in vno & eodem versu. Cæterùm nobis ignotum est cur hi potiùs quàm alij Psalmi hoc ordine dispositi sint; nisi fortè quòd Spiritus Sanctus eos ita edendos ori Dauidis ipsius infuderit. Videtur tamen omnis Psalmus Alphabeticus ita fuisse ordinatus ob materiæ illius præstantiam. In hoc autem Psalmo nullus est versus qui incipiat à literis ב *beth*, ו *vau* & ק *coph*: & duo versus incipiunt à litera *resch*. Et sunt qui dicant literam ב *beth* dictionis בך *beca*, quæ proxima est voci אלהי *elohai*, incipere versum secundum: sic etiam ו *vau*, vocis ולמדני *velammedeni*, illum versum inchoare; nihil tamen de istis pro certo constat. Porro authores Deras opinantur dictionem בך *beca*, esse quasi symbolum viginti duarum literarum Alphabeti.

V. 1. *Ad te, Domine, animam meam leuabo.* Hoc per modum precationis est dictum, sicut illud, Leuemus corda nostra cum manibus ad Deum in cœlos. Threu. 3. 41.
Sunt qui idem dictum velint per modum oblationis iuxta illud: Et tulit partes seu dona à facie sua ad eos. In Deras autem exponitur iuxta illud, quia ad ipsum, *pretium*, leuat animam suam; hoc sensu, non secus ac mercenarius qui expectat pretium operæ suæ quo sustentatur; ita ego bonitatem & misericordiam tuam expecto. Alio etiam modo ibidem explicatur: *Animam meam ad* Gen. 43. 14. Deut. 24. 15.

PSAL. 25. *te leuabo*, idem est ac illud quod alibi dicitur: *In manus tuas commendo spiritum meum, redemisti me, Domine, Deus veritatis.* Cùm enim homo somno vacare debet, animam suam Deo sancto & benedicto committit, ne fortè quando Psal. 31. 6. consurgit, eam non inueniat, quare scriptum est: *Domine Deus veritatis.* Dixit Rabbi Alexander, secundùm morem huius mundi homo deponit apud so-Ibidem. cium suum res nouas seu bonas, qui eas ipsi restituit veteres seu peiores effectas; Deus autem sanctus & benedictus non ita cum hominibus se gerit, homo siquidem in opere suo faciendo laborat per totum diem, sub tempus autem vespertinum anima eius labore fatigata est & attrita, quam ipse dormiturus Deo benedicto committit, quæ matutino tempore in corpus reuertitur quasi Threu. 3. 23. innouata & quiete recreata, quoniam scriptum est: *Noui diluculo.* Rabbi Siman in nomine Rabbi Simeon dixit: Ex eoquòd singulis diebus horis matutinis renouas nos, cognoscimus magnam esse fidelitatem promissionis tuæ, de mortuis in vitam reuocandis.

V. 2. *Deus meus in te confisus sum.* In te speraui & non in alio, quare te deprecor vt non erubescam: si enim precibus meis non annueres meâ expectatione destitutus, pudore suffunderer, sicut ille dixit, pudore suffusi sunt quia Iob. 6. 22. sperauerunt; Et: *In te sperauerunt & non sunt confusi.* Si autem meam im- Psal. 22. pleas petitionem quam à te fore implendam certò confisus sum; non erubescam, nec exultabunt de me inimici mei.

V. 3. *Etiam vniuersi qui te expectant.* Non tantùm pro me deprecor vt non erubescam, sed etiam pro ijs omnibus qui timent nomen tuum, quique etiam in te sperant: sed illi potius homines erubescant qui sine causa in me præuaricantur; illi, inquam, erubescant & à spe sua excidant; suam enim fiduciam & expectationem in te collocatam non habent. Porro in Deras circa illa verba: *Etiam omnes qui te expectant*, sic dicitur; Isti sunt Israëlitæ. Et additur: dixit Dauid quando ego sto coram te in oratione, pro me & pro toto populo meo Israël, hæc à te deprecor, ne oratio mea sit coram te irrita & reprobata, quoniam oculi totius Israël sunt in me intenti, mei autem oculi in te sunt defixi, si ergo meam orationem exaudias, perinde est ac si oratio illorum esset exaudita.

V. 4. *Vias tuas, Domine, demonstra mihi, & semitas tuas edoce me.* Eandem sententiam verbis diuersis enuntiat: & cùm dicit: *doce me*, sensus est, ita me edoceas vsque dum perfectè cognoscam: horum autem verborum: *Vias tuas Domine, demonstra mihi*, sensus idem est ac illorum quibus Magister noster Exod. 33. 13. Moses, qui æternâ pace fruatur, orauit Deum dicens: *Notas fac mihi vias tuas*, quæso, vt te cognoscam: qui enim vias Dei nouerit, ipsum etiam cognoscet. Quod petit à Deo, illud est, nempe vt det illi notitiam rerum omnium quæ existunt, itaut naturam pernoscat & mutuam illarum concatenationem; vt etiam cognoscat Diuinam circa easdem gubernandas & regendas cùm vniuersalem tum particularem prouidentiam. Idem etiam à Deo petijt Moses Exod. 33. 18. Magister noster, super quem sit pax: *Ostende, inquit, mihi gloriam tuam.* Similem hic Dauid petitionem petit dicens: *Dirige me in veritate tua*, nam de veritate existentiæ Dei loquitur.

V. 5. *Dirige me in veritate tua.* Dixerat iam Dauid in prima petitione, *de-*

monstra mihi, quod de scientia intelligendum est quâ potest homo cognosce- PSAL.
re illam Dei existentiam: estque scientia naturalis per quam homo in notitiam 25.
Creatoris deuenire potest: hæc enim est quasi scala ad scientiam quâ Diuinitas cognoscitur, & eius beneficio homo Deum noscit quantùm noscere potest, quandiu est in corpore, sicut dicitur: *Non videbit me homo & vinet*: quapro- Exod.
pter dicit: *Dirige me in veritate tua*, non secus ac dirigit aliquis infantem, & 33. 20.
ad incedendum paulatim informat vsque dum assuescat ingredi, & solus proprijs viribus & suo ductu iter facere possit. Eadem etiam est significatio vocis, *Doce me*, sicut & dirige me, hoc est, fac vt paulatim assuescam: quo etiam sensu illud debet sumi: *Sicut vitulus non* למד *limmoud assuetus*: Quorum verbo- Ier. 31.
rum significatio vsum & assuefactionem denotat. *Quia tu es Deus salutis meæ*, 18.
qui liberabis me ab angustijs hujus sæculi, dabisque mihi cor ad assequendum futurum sæculum, & hæc est notitia veritatis. *Te expectaui omni die*, hæc Psal.
verba eumdem habent sensum, ac illa alia: *Proponebam Dominum in conspectu* 16. 8.
meo semper. Ista verò, *omni die*, idem valent ac si diceretur, singulis diebus.

V. 6. *Reminiscere miserationum tuarum, Domine*. Recordare iam tuarum erga me miserationum & misericordiarum quibus semper in me vsus fuisti; hoc enim indicatur istis verbis: *Quia à sæculo sunt*. Perinde ac si diceret, in ipso formationis tempore, in vtero matris meæ tuam expertus sum benignitatem & clementiam, & in ipsa educatione mea, postquam in lucem editus sum: cùm me igitur educaueris, & ad hanc vsque ætatem perduxeris, congruum est vt mihi ignoscas, quoniam ego sum opus manuum tuarum; quemadmodum ipse Iob dicit: *Memento, quæso, quod sicut lutum feceris me*: Remi- Iob. 10.
niscere igitur miserationum tuarum priorum, & delicta iuuentutis meæ ne re- 9.
corderis.

V. 7. *Delicta iuuentutis meæ, & præuaricationes meas ne memineris*. Sensus horum verborum est, ea delicta quæ in iuuentute perpetrantur חטאות *hhataoth* appellantur, quia tunc homo nondum est maturi iudicij, nec appellari debent nomine פשע *peschaa* præuaricationis, quoniam istâ voce, rebellio denotatur: cùm enim homo ex superbia peccat, vbi grandior factus est, nempe ab anno vigisimo & vltra cùm iam maturi est iudicij, vocatur peccatum eius פשע *peschaa* rebellio, seu præuaricatio: tunc etenim scienter & cum notitia mandatum transgreditur, & tum etiam in Dominum & authorem præcepti rebellis est. Hîc igitur Dauid orat Deum propter ea omnia delicta, vt nullius illorum aduersùm se meminerit, sed suarum potiùs erga se miserationum recordetur; sibique retribuat secundùm benignam clementiam, non verò secundùm iudicium. *Propter bonitatem tuam, Domine*. Non propter me, sed propter bonitatem & misericordiam tuam, quia tu bonus es & clemens.

V. 8. *Bonus & rectus Dominus*. Quoniam ipse bonus est & rectus, non repellit peccatores, sed si pœnitentiam agere voluerint, illos recipit & viam rectam edocet. Porro litera ב *beth* dictionis בדרך *baderec* cum vocali patahh, de certa & nota via agi denotat: hæc autem est via pœnitentiæ quæ iam tum à primis diebus orbis conditi hominibus à Deo demonstrata fuit: ipse enim pœnitentiæ viam Cainum peccatorem edocuit, dum illi dixit: *Nonne si benefe-* Gen.
ceris erit venia, &c. 4. 6.

Psal. 25. V. 9. *Diriget mansuetos in iudicio.* Eos qui humiliati sunt, & à peccatis conuersi per pœnitentiam, diriget in iudicio, hoc est, viam pœnitentiæ illis aperiet, & illorum corda disponet ad iudicia sua & vias cognoscendas, & ipsum est quod sequitur: *Et docebit mites vias suas*, est enim sententiæ eiusdem repetitio per alia verba. Ratio verò cur litera ב *beth* in dictione במשפט *bamischpat*, habeat patahh, est quia hoc manifestum est in lege eius. Sapiens Rabbi Selomo filius Gabirol, dictionem הענוים *haaananim* eos indicare existimat, qui Dei beneplacitum sunt assecuti per verecundiæ virtutem, & sæculum permansurum apprehenderunt, quique viam eius addiscunt sicut hîc dicitur: *Diriget mansuetos in iudicio, docebit mites vias suas.*

V. 10. *Vniuersæ viæ Domini misericordia & veritas.* Quoniam omnes viæ eius non sunt aliud quàm misericordia & veritas, & hæ sunt viæ illæ omnes, per quas in lege sua præcepit vt homines incedant, quæ sunt misericordia & veritas: nihil est in illis prauum aut distortum. *Custodientibus pactum eius & testimonia eius*, non verò ijs qui quod rectum est, deprauant, itaut non possint
Os. 14. 10. agnoscere veritatem, sicut ipsemet dicit: *Rectæ viæ Domini, & iusti ambulant in eis, præuaricatores verò, corruent in eis.*

V. 11. *Propter nomen tuum, Domine.* Quoniam nomen tuum, *est*, Bonus & veniæ largitor, ideó condonabis peccatum meum. *Magnum est enim*, peculiare est illud peccatum quoniam maius est ijs omnibus peccatis quæ vnquam admiserit. Est autem peccatum quod cum Bethsabee commiserat; dicit igitur, etsi iam petij à te veniam & condonationem pro peccatis & præuaricationibus meis, iterum tamen postulo à te veniam huius peccati, est enim grauissimum.

V. 12. *Quis est homo qui timet* Dominum? Quicumque voluerit Deum timere & colere, ipse præparabit cor illius: Deus enim adiuuabit eum, & docebit illum viam quam ipse Deus eligit & probat vt per illam homo incedat, via autem optima est. Sunt qui hæc verba sic exponant, docebit illum viam quam ipse homo eligat.

V. 13. *Anima eius in bono pernoctabit.* Si viam illam tenuerit quam edocebit illum Deus, anima eius pernoctabit in bono post mortem ipsius. Et hæc est præcipua & summa hominis merces. *Et semen eius hæreditabit terram.* Propter iustitiam & æquitatem eius, Deus benedicet posteris illius propter ipsum.

V. 14. *Secretum Domini timentibus eum.* Arcanum Domini non est manifestum nisi timentibus ipsum; illis enim qui scientiæ comparandæ studium impendunt, secretum Dei non reuelatur nisi timuerint Deum & perfectè mandata eius obseruent. *Et pactum eius ad docendum eos.* Ideó reuelat eis secretum suum vt eis notum faciat pactum suum. Porro hoc fœdus quod pangit, *Deus*, cum anima, est vt ipsam instruat ac intelligentem efficiat, eamque in suæ gloriæ fruitionem assumat postquam à corpore separata fuerit. Et hoc etiam modo appellatur fœdus cùm dicit Deus Mosi Magistro nostro, qui sit in pace: Ecce ego ferio pactum coram omni populo tuo. Illud autem pactum in eo consistit, quòd illum lumine intelligentiæ donauit, & anima eius adhæsit superioribus. Dixit verò illi: *In conspectu totius populi tui*, hoc est, illud quod feci tecum, est signum spiritale quod nullus homo præter te, poterit agnoscere: aliud autem corporeum signum faciam tecum omni populo tuo manifestum;

festum; hoc autem fuit irradiatio cutis faciei ipsius; ex quo externo & corporeo signo noscent me tibi signum spiritale fuisse elargitum. PSAL. 25.

V. 15. *Oculi mei semper ad* Dominum. Ipse siquidem est spes mea, ideóque ad illum oculos attollo, non verò ad aliud auxilium inuocandum. *Quoniam ipse educetè reti pedes meos*; nempe ex reti peccatorum aut ex reti inimicorum; scilicet iuxta illorum cogitationem, nam ipsi cogitabant fore vt me caperent. Loquitur autem de hostibus qui erant ex mundi nationibus, quique Israëlitis aduersabantur vt in fine Psalmi dicturus est. Hic adhuc loquitur de necessitatibus animæ, modò verò aget de corporeis, vt nimirum Deus ipsum ab hostibus eripiat, sicut de ipsis in initio Psalmi locutus fuerat: *Ne*, inquit, *exultent de me inimici mei*. Nam hi etiam ad animæ necessitates pertinent, quoniam si in bellis cum hostibus gerendis distineatur, non erit ipsi liberum necessarijs animæ curis vacare.

V. 16. *Respice in me & miserere mei.* Quamquam Rex sum ego & multus mihi est populus, sum tamen pauper & vnicus, neque enim in copiarum multitudine, sed in tua fortitudine sola confido. Dictió עני *aani* abjectum & humiliatum significat, vt in isto loco: *Eruet humilem in oculis suis.* Ac si diceret Job. 36. 15. Dauid, etiamsi Rex ego sim, non vanè tamen ob regiam dignitatem extollor, sed humilem & abjectum me reputo. In Deras ita de istis verbis Dauid disseritur, Et quomodo Dauid vnicus fuit, nonne de ipso scriptum est, Atham sextus, Dauid septimus? Et quomodo fuit pauper Dauid, cùm de illo scriptum legatur, nonne in paupertate mea præparaui pro constructione domus Domini 1. Paral. centum millia talenta auri? sed dicebat Dauid coram Deo sancto & benedicto 22. totius mundi Domino, quoniam me Regem super filios tuos constituisti, ideò illorum oculi in me sunt intenti, ego verò vnicus sum coram ipsis, & illis omnibus opus habeo, & ego oculos meos in te defixos habeo, quia isti sunt filij tui; & propterea dicit hic: *Vnicus & pauper sum ego.*

V. 17. *Angustiæ cordis mei dilatatæ sunt.* Dilatauerunt angustiæ sedem suam in corde meo, ac si diceret multæ factæ sunt, & eapropter ego illis oppressus ad te clamo vt me liberes à pressuris quibus vndique coarctor: si enim cor meum angustijs & calamitatibus circumseptum sit, non mihi licebit liberè cultui tuo vacare.

V. 18. *Vide afflictionem meam & laborem meum.* Vox עני *ooni*, id significat vt supra explicui, & laborem meum quo in bellis agitandis cogor defungi. *Et dimitte vniuersa delicta mea*, itaut afflictio & mala quæ patior sint peccatorum meorum expiatio. Labor enim ille ex præcepto tuo susceptus est, quoniam pro propugnandis Israëlitis bella gero.

V. 19. *Respice inimicos meos, quoniam multiplicati sunt.* Considera hostes meos nempe Philistæos, Idumæos, Ammonitas, Moabitas & Syros. *Et odio iniquo oderunt me.* Nihil enim mali ipsis intuli, illi tamen bello me inuadunt. In Deras, circa hæc verba sic dicitur: Siquidem Esau oderit Iacob, eóquòd iura primogeniti abstulerit ipsi; at quid mali fecit barbaris? quid Philistæis? quid Gathinæis? Eheu ipsi etiam odio iniquo oderunt me.

V. 20. *Custodi animam meam & erue me.* Eripe me ex illorum manibus, ipsi enim vitæ meæ insidiantur eóquòd nihil prosperè gesserint contra

Psal. 25. Israëlitas, ex quo regni moderamina suscepi.

V. 21. *Innocentia & rectitudo custodiant me.* Quoniam innocentia & rectitudo sunt mecum, at verò prauitas & iniquitas cum ipsis hostibus; innocentia & rectitudo custodiant me ab illorum malitia, nam in omnibus angustijs meis in te speraui.

V. 22. *Libera Deus Israël.* Ecce ego te deprecor vt siue dum adhuc in viuis ago, siue postquam mortuus fuero, liberes Israëlitas ab omnibus calamitatibus ipsorum.

PSALMVS VIGESIMVS SEXTVS.

Dauid.

1. IVdica me, Domine, quoniam in innocentia mea ambulaui: & in Domino speraui, non nutabo.

2. Proba me, Domine, & tenta me: examina renes meos & cor meum.

3. Quoniam misericordia tua ante oculos meos, *est*, & ambulaui in veritate tua.

4. Non sedi cum hominibus vanitatis: & cum occultantibus se se non introiui.

5. Odi cætum improborum hominum: & cum impijs non sedeo.

6. Lauabo cum puritate manus meas: & circumdabo altare tuum, Domine.

7. Vt audire faciam vocem laudis: & enarrem omnia mirabilia tua.

8. Domine dilexi habitaculum domus tuæ: & locum habitationis gloriæ tuæ.

9. Ne colligas cum peccatoribus animam meam: & cum viris sanguinum vitam meam.

10. In quorum manibus scelus, est, & dextera eorum repleta est muneribus.

11. Ego autem in innocentia mea ambulaui: redime me, & miserere mei.

12. Pes meus stetit in rectitudine: in ecclesijs benedicam te, Domine.

COMMENTARIVS.

PSAL. 26.

V. 1. IVdica me, Domine. Iudica me, & vide an non cor meum rectà ad te contendat, & iuxta rationem cordis mei iudica me. *Quoniam ego in innocentia mea ambulaui.* Ac si diceret, in innocentia cordis mei, & in omnibus quæ mihi contigerunt speraui in Domino, & ea propter non decet vt vacillem. Porro in Deras circa hæc verba sic habetur, vno in loco scriptum legitur: *Iudica me*, alio verò in loco ita legitur scriptum: *Non intres in iudicium cum seruo tuo.* Dicit Dauid coram Deo sancto & benedicto, quando tu iudicas improbos, iudica me: at quando iustos iudicas, non intres in iudicium cum seruo tuo. Psal. 143. 2.

V. 2. *Proba me, Domine, & tenta me.* Et iuxta cordis mei dispositionem me iudicabis. *Examina renes meos.* Et illos instar auri mundi puros comperies. Porro dixit renes meos, quoniam ipsi sunt sedes affectuum & consultationum mentis. Cordis etiam mentionem fecit quia ipsum est quod intelligit & cogitationum origo est & sedes. Et dixit; *Examina*, de qualibet suarum cogitationum quæ mundæ erant ab omni scoria impuritatis. Iudica me igitur inquit, secundùm cogitationes meas; nam licet aliquando bona non sint opera mea, cor meum tamen semper est rectum. Et illud de operibus intelligendum est quod dicit: *Non intres in indicium cum seruo tuo.*

V. 3. *Quoniam misericordia tua ante oculos meos est.* Propterea non declinat cor meum à te, quia misericordia tua meis semper oculis obuersatur: ideò etiam ambulaui in veritate tua sicut de Noë dicitur: *Cum Deo ambulauit Noë*, nempe quia per vias Dei incessit in veritate & rectitudine cordis. Gen. 6 9.

V. 4. *Non sedi cum hominibus vanitatis.* Vt scilicet mala illorum opera addiscerem & sermonibus imbuerer. *Et cum occultantibus se se.* Cum ijs qui clam peccata perpetrant séque ab hominum subducunt aspectibus: ideò dicit; *Non introibo*, non versabor cum eis in loco abscondito in quem ipsi occultè conueniunt. Eandem iterum sententiam repetit alijs verbis, *Cùm dicit.*

V. 5. *Odi cætum malignantium.* Semper ab improborum consortio & consessu abhorrui, sed me imprimis delectat frequenter adire domum Domini & ibi semper immorari.

V. 6. *Cùmque lauero in puritate manus meas.* Tunc, *circumdabo altare tuum, Domine*, vt mea ibi holocausta offeram, non sicut impij qui sacrificia offerunt manibus sanguine & cæde pollutis; ego verò cùm puritate manus meas abluo, vt nihil penitus in me iniquitatis supersit cùm ad oblationem sacrificiorum accedo.

V. 7. *Vt audire faciam vocem laudis.* Dictio לשמיע *laschmiaa* est pro להשמיע *lehaschmiaa*, vt alibi dicitur לשמיד *laschmid* pro להשמיד *lehaschmid*, ad disperdendum fortitudines eius. Dicit ergo Dauid, introibo in locum altarium tuorum vt ibi curem decantari Diuinas laudes tuas altâ voce in conspectu omnium sanctorum. Ad hoc nempe, vt coram eis fieret publica confessio & prædicatio beneficiorum quæ à Deo acceperat & à quo fuerat ereptus ab omni angustia; & vt enarraret omnia mirabilia quæ in ipsius gratiam fecerat quoties in ærumnis & vitæ periculis versabatur. Es. 25.

Psal. 26. V. 8. *Dilexi habitaculum domus tuæ.* Cœtum malignorum hominum odio habui, at dilexi habitaculum domus tuæ. De illo habitaculo loquitur in quo Arca fuerat reposita & vbi Leuitæ, Sacerdotes, Prophetæ & pij quique ac sancti cultores Dei sæpius commorabantur, sicut Asaph & fratres eius. *Et locum habitationis gloriæ tuæ.* Nam eo in loco in quo asseruabatur Arca, ibi maximè residebat gloria Domini super Prophetas & super viros Sancto Spiritu afflari solitos.

V. 9. *Ne colligas cum peccatoribus animam meam.* Et quandoquidem ego iustorum hominum cœtum elegerim, ne congreges cum peccatoribus animam meam; quasi diceret, ne, quæso, moriar morte peccatorum, & hominum cædibus iniquinatorum & quorum anima similis est aquæ in terram effusæ, 2. Reg. 14. quæ non colligitur; at tu animam meam assumas in gloriam tuam, in morte mea.

V. 10. *In quorum manibus scelus est.* Dictio זמה ʒimma, ita hîc sumenda est ac in isto loco: *Quoniam fecerunt* זמה *ʒimmá*, hoc est, abominationem & Iof. 6. opus malum, cuiusmodi sunt cædes & plagæ quas suis manibus alijs inferunt & infligunt, sicut & munera quæ accipiunt vt mox dicitur: *Et dextera eorum plena est muneribus.* Illa autem verba: *Inquorum manibus*, exponi etiam possunt, in eorum potestate, vt illo in loco: *Et abstulit omnem terram eius à potestate ipsius.* Et in isto loco: *Et omnia bona Domini sui, in manu eius:* quasi diceret Deut. 21. Gen. 24 10. in eorum potestate sunt opes rapinis & iniquitate comparatæ quorum prius opere, posterius verò prauis cogitationibus perpetratur.

V. 11. *Ego autem in innocentia mea ambulaui.* Nempe quia me non implicui rebus dolosis nec cogitatione nec opere. *Redime me & miserere mei.* Redime me ex angustijs, & miserere mei, ex tua bonitate, cùm puritatem cordis mei habeas perspectam; & tunc confitebor nomini tuo & dicam:

V. 12. *Pes meus stetit in rectitudine.* Ac si diceret, pes meus non nutauit, nec à recto deflexit, ac idcirco in ecclesijs benedicam Domino.

PSALMVS VIGESIMVS SEPTIMVS.

Dauid.

1. DOminus lux mea, & salus mea à quo timebo? Dominus fortitudo vitæ meæ à quo pauebo?

2. Dum appropinquarent aduersùm me maligni, vt ederent carnem meam, hostes mei & inimici mei: ipsi impegerunt & corruerunt.

3. Si castrametata fuerit aduersùm me acies, non timebit cor meum: si exurgat aduersùm me prælium, in hoc ego spero.

4. Vnum petij à Domino, hoc requiram, vt inhabitem in do-

mo Domini omnibus diebus vitæ meæ: vt videam voluptatem Domini & explorem templum eius. PSAL. 27.

5. Quoniam abscondet me in tabernaculo suo in die mali, abscondet me in abscondito tabernaculi sui: in petram exaltabit me.

6. Et nunc exaltabit caput meum super inimicos meos, qui circum me sunt, & sacrificabo in tabernaculo eius sacrificia vociferationis: cantabo & Psalmum dicam Domino.

7. Audi, Domine, vocem meam, *quâ*, clamo: & miserere mei & exaudi me.

8. De te dixit cor meum, require facies mea: faciem tuam, Domine, requiram.

9. Ne abscondas faciem tuam à me, ne declinare finas in iram seruum tuum, auxilium meum fuisti: ne derelinquas me, neque deseras me Deus salutis meæ.

10. Quoniam pater meus & mater mea dereliquerunt me: Dominus autem assumpsit me.

11. Doce me, Domine, viam tuam & deduc me in semita recta: propter inimicos meos.

12. Ne tradideris me in animam tribulantium me: quoniam insurrexerunt in me testes mendaces & loquens iniuriam.

13. Nisi credidissem videre bonum Domini: in terra viuentium.

14. Expecta Dominum, corrobra te & confortetur cor tuum: & expecta Dominum.

COMMENTARIVS.

V.1. D*ominus lux mea.* Quandoquidem Deus est lux mea & salus mea à quonam timebo? nihil mihi ab hominibus est expauescendum. Deum verò appellat lucem suam, quoniam calamitas tenebris & liberatio ab eadem, luci est similis. Cùm etiam ipse Deus sit vitæ meæ fortitudo, à quo mortem mihi inferendam timebo, sicut enim homo in firmam arcem conscendit, vt liberet vitam suam ab hostium suorum insidijs, ne ab illis interficiatur: ita ego Dei protectione vallatus sum, nec vllus est à quo quidquam metuere debeam. Etsi enim aliquis sese munitissimâ arce tutetur, adhuc tamen metuit sibi, timètque ne à suis hostibus obsideatur ac tandem propugnaculum suum expugnetur; aut certè tandiu obsidione cingatur, donec fame tandem aut siti oppressus intereat. At nihil horum mihi timendum est, quandoquidem Deus est fortitudo vitæ meæ.

PSAL. 27. V. 2. *Dum appropinquarent aduersùm me maligni.* Sunt qui vocem בקרוב *bicrob* ex significatione prælij & pugnæ exponant, hoc sensu, dum aduersùm me præliarentur: vel debet exponi ex primaria eius & simplici significatione, itaut dicat, etiamsi proximè ad me accessierint vt me occiderent, hoc enim denotatur illis verbis: *Ad edendam carnem meam*, non tamen illos extimui, eò quòd Deus vitæ meæ protector esset, quod ita esse multis vicibus sum expertus cùm in me irruissent qui me angustijs premebant, & inimici erant mihi; quasi diceret, eo tantùm consilio vt me dejicerent, occiderent ac omnino perderent: *Ipsi tamen impegerunt & corruerunt.*

V. 3. *Si castrametata fuerit contra me acies.* Etiamsi copiosus hostium exercitus castris suis circa me positis me vndequaque cinxerit, ego verò paucis sim copijs stipatus: *Non tamen timebit cor meum*, sed ipsum cor meum & mea mens me ad spem firmam in Deo habendam inducunt. *Si exurgat aduersùm me prælium, in hoc ego spero*, nempe in hoc sermone quem dixi: *Dominus est lux mea & salus mea, & fortitudo vitæ meæ.*

V. 4. *Vnum petij à Domino.* Verum quidem est illud sperare me, certò fore vt per ipsum ab omni angustia & discrimine eripiar, nihilominus tamen vnum est quod ab ipso peto, quod idem rursus dicens, ait; *Hoc requiram*; vt demonstret se illud toto cordis affectu postulare; nempe vt à gerendis bellis vacare posset. Et licet certò speraret se ab omni discrimine & damno à Deo eximendum fore, attamen eius semper animus de illis anxius erat, & corporeis necessitatibus intendere cogebatur, nec illi erat liberum ijs quæ animum spectant, curam impendere: orat ergo Deum vt se ex bellorum tumultibus in tranquillum statum asserat, ne cogatur in illis vlterius occupari, sed corpore & animo liber possit versari in domo Dei, eo scilicet in loco vbi erat Arca, cum Prophetis & viris sanctis qui ibi frequentes aderant, nempe Sacerdotes & Leuitæ, vt Asaph & fratres eius, cæterique Dei cultores, quò Diuino cultui & animæ necessitatibus vacare possit liberiùs, & hoc est quod verbis sequentibus indicat. *Vt videam amœnitatem Domini, & explorem templum eius.* Nempe vt sibi sit liberum semper inuisere templum eius, hoc est locum in quo erat Arca. Vel exponi etiam posset de cœlo, maximè cùm dicat: *Vt videam amœnitatem Domini*, ac si diceret, sit mihi liberum explorare & scrutari cum intelligentijs à materia secretis, quæ sunt Angeli cœlestes? * ex quibus anima desumpta est, & ad quos est aliquando reuersura.

V. 5. *Quoniam abscondet me in tabernaculo in die mali.* Quia modò cùm necessaria corporis procurare cogor, illud mihi beneficij conferet & meam implebit precationem, vt me abscondat in suo tabernaculo ab hostium impetu, ne me comprehendant. Et hoc est quod significat illis verbis: *In die mali*, ipsi enim malum mihi inferre machinantur; ipse autem abscondet me in abscondito tabernaculi sui, & in petram exaltabit me, itaut hostium meorum manibus non possim attingi.

† His verbis tantùm indicare velle videtur animam hominis non esse ex materiali principio conditam, nec in illud tandem esse resoluendam: quâ ratione dictum est illud: *Et spiritus redeat ad Deum qui dedit illum.* Eccl. 12. 7. quasi apud Deum fuisse quodammodo dicatur, à quo sine materia & ex nihilo diuinitus est condita.

V. 6. *Et nunc exaltabit caput meum.* Nempe cùm me ab inimicis eripuerit qui me circumdant vndique. *Et sacrificabo in tabernaculo eius sacrificia vociferationis*, ac si diceret, sacrificia cum lætis canticis & sacrificium gratiarum actionis, eóquòd ab hostibus quàm plurimis me liberauit. *Cantabo & Psalmum dicam Domino*, ob hæc omnia in me collata beneficia. Illam tamen supra memoratam petitionem ego postulo, quare prosequitur dicens. PSAL. 27.

V. 7. *Audi, Domine, vocem meam.* Hæc est petitio mea quam à te peto.

V. 8. *De te dixit cor meum.* Hoc est, cor meum semper faciei meæ dicit, require Deum, quo sensu dicitur alibi: *Etiam noctibus increpuerunt me renes mei*, ita cor meum increpat me propter te, & dicit faciei meæ vt te requirat, & totum eius desiderium ad te contendat; & propterea subdit: *Faciem tuam, Domine, requiram.* Et illud est quod petiui, quoniam ad id subinde me exstimulauit cor meum. Psal. 16. 7.

V. 9. *Ne abscondas faciem tuam à me.* Faciem tuam quam ego tam studiosè requiro, noli à me abscondere. *Ne declinare sinas in iram seruum tuum.* Ne deseras me nec sinas diutiùs me implicari huius sæculi negotijs quæ sunt iræ & indignationis occasio & materia ei qui illis distringitur, iuxta illud: *Et robur eorum, labor & molestia*, est. *Adiutor meus fuisti.* Hactenus in corporeis necessitatibus mihi opem attulisti; iam verò cùm te pro necessitatibus animæ deprecor: *Ne deseras, me, nec derelinquas Deus salutis meæ.* Sicut liberasti me ab hostibus meis, ita me etiam eximas ab ærumnis & labore corporeo, vt animæ meæ necessitatibus liberè possim intendere. Psal. 90. 10.

V. 10. *Quoniam pater meus & mater mea dereliquerunt me.* Postquam ex illorum educatione egressus sum, tu me collegisti, ac si diceret, de his quæ mihi ad victum & cætera erant necessaria, prouidisti, cùm igitur sim opus manuum tuarum méque huc vsque collegeris, doce me viam tuam.

V. 11. *Doce me, Domine, viam tuam.* Iam suprà explicuimus illam viam quam edoceri deposcit, esse rectitudinem & æquitatem. *Propter inimicos meos.* Illos nempe inimicos intelligit, qui ipsum malo seu inuido intuebantur oculo sicut dicitur: *Et Saül erat obseruans Dauidem.* Et ipsi existimabant nullam esse illi partem in Domino. 1. Sam. 18.

V. 12. *Ne tradideris me in animam tribulantium me.* In animam, hoc est, in voluntatem & desiderium tribulantium me vt in isto loco: *Si est cum anima vestra.* Illud autem est hostium desiderium, vt mihi non liceat diuino cultui liberè vacare, sed vt bellis continuò gerendis distinear summo cum labore corporis. *Quoniam insurrexerunt in me testes mendaces, & loquens iniuriam.* Nam illi testantur aduersùm me & res malas & iniuriosas contra me loquuntur dicendo me esse hominem impium, & virum sanguinum, nec vllam mihi esse partem in Deo sicut & alibi dicitur de ipso: *Deus dereliquit eum*, &c. vbi & illud additur: *Verbum iniquum firmatum est in eo.* Gen. 23. 8. Psal. 71. 11.

V. 13. *Nisi credidissem videre bonum Domini.* Ipsi contra me falsi testes fuerunt, & locuti iniquitatem, adeout ferè propter illorum verba perierim, nisi in te credidissem; sed anxiè solicitus non fui, nam credidi meam in Deo spem non fore vanam, atque me visurum aliquando bonum eius in futuro sæculo; hoc est, quod istis verbis denotatur: *In terra viuentium.* Appellat verò vitam

PSAL. 27.

futuri sæculi, terram viuentium. Etsi enim non sit vllus locus animæ in terra determinatus, quia tamen futuri sæculi beatitudo comparatur horto seu Paradiso Eden seu voluptatis, qui est certus terræ locus, ita solet dici per metaphoram, vt qui audiunt intelligant: sic etiam pari ratione iudicium seu cruciatus impiorum appellatur Gehenna. Fuit autem Gehenna 1 locus quidam in terra, & quidem prope Ierusalem, & immundus in quem sordes & cadauera projiciebantur; ibique ignis perpetuò ardebat quo sordes ac ossa comburebantur: quare locus vbi pœnas luunt impij, metaphoricè Gehenna vocatur sicut è contra locus in quo iustis merces rependitur, 2 figuratè per locum terræ totius æmœnissimum & laudatissimum exprimitur. Et hic vocatur terra viuentium, quoniam statim atque Adamus inde fuit eiectus, morti factus est obnoxius. Porro in scriptis Magistrorum nostrorum F. M. quæritur ratio cur dictio לולי *loule*, punctis supra positis hîc præter morem sit notata. Nempe quia Dauid ita ante Deum sanctum & benedictum, Dominum totius orbis locutus est, certò quidem confido te præmium optimum iustis esse redditurum in futuro sæculo; at ignoro vtrum sit mihi pars futura cum illis nec ne. an non peccata mea id sint impeditura.

V. 14. *Expecta Dominum.* Et præ magnitudine fidei meæ in Deum quotidie meipsum excitans mihi ipsi dico: Expecta Dominum, ne anxiè turberis aut sileas propter sermones inimicorum. *Corroborate & confortetur cor tuum.* Firmiter perseuera in vijs eius sectandis, & ipse cor tuum roborabit ne propter verba inimicorum infirmetur ac robur inuenies. *Et expecta Dominum.* Hac iteratâ eiusdem sententiæ repetitione, vult indicare se perpetuam in Deo fiduciam habiturum, & quæ nunquam ex corde suo sit recessura.

1 Gehenna, in nouo Testamento Geemi aut Geenna, elisâ aspiratione, nam vocatur ab Hebræis גי הנום *Gue-Hinnon*, vallis Hinnon, aut vallis filij Hinnon, vallis scilicet amœna, & Cedronis aquis rigua; cuius dominus fuit olim Hinnon, aut huius filius. In ea valle erat locus nomine Topheih, vbi filios & filias offerebant idolo Moloch, vt Ethnici Saturno. Ad hanc idololatriam abolendam pius Rex Iosias istum locum contaminauit, præcipiendo vt in eum equorum & mulorum &c. cadauera & sordes projicerentur. Vide 2. Reg. 23.

2 De horto Eeden, seu paradiso voluptatis loquitur, de quo paulo ante.

PSALMVS VIGESIMVS OCTAVVS.

Dauid.

1. AD te, Domine, clamabo, Deus meus ne sileas à me: ne quando taceas à me, & assimiler descendentibus in foueam.
2. Audi vocem deprecationum mearum dum clamo ad te: dum

dum attollo manus meas ad adytum sanctitatis tuæ. PSAL. 28.

3. Ne trahas me cum impijs & cum operantibus iniquitatem: qui loquuntur pacem cum proximis suis, malum autem in corde eorum.

4. Da illis secundùm opus eorum, & secundùm nequitiam facinorum ipsorum; secundùm opus manuum eorum tribue illis: redde retributionem eorum ipsis.

5. Quoniam non aduertunt ad opera Domini: & ad opus manuum eius destruat illos & non ædificet illos.

6. Benedictus Dominus, quoniam exaudiuit vocem deprecationum mearum.

7. Dominus fortitudo mea & scutum meum, in ipso sperauit cor meum & adjutus sum, & exultauit cor meum & ex cantico meo confitebor ei.

8. Dominus fortitudo eis: & fortitudo salutum Christi sui est.

9. Saluum fac populum tuum & benedic hæreditati tuæ: & pasce eos, & extolle illos vsque in sæculum.

COMMENTARIVS.

V. 1. A*D te, Domine, clamabo.* Hìc etiam Psalmus circa eamdem materiam versatur ac præcedens, Deum enim rogat, vt quod iam petiuerat assequatur, nimirum vt eius beneficio quiescere possit à curis huius sæculi ac tranquillam ducere vitam, vt liberè necessitatibus animæ intendat; qua in re verus Dei cultus consistit; atque etiam vt hac ratione præteritorum delictorum veniam obtineat, & ipsius anima ad Deùm accedat, dicit igitur: *Deus meus ne sileas à me*, hoc est, ab audiendis petitionibus meis, timeo enim: *Ne quando taceas à me & assimiler descentibus in foueam*, hoc est, ne fiam sicut impij qui descendunt in Gehennam, quorum anima in morte ipsorum in perditionem detruditur. Cæterùm dictio תחרש *theherasch* idem significat ac vox תֶּחֱשֶׁה *thischtoe*, taceas, quasi diceret, ne te similem surdo exhibeas itaut non audias nec me in oratione mea exaudias. Idem etiam significat dictio תחשה *thebhesche* vt patet ex isto loco, tempus est, לחשות *labhaschot* tacendi. Eccl. 3.

V. 2. *Audi vocem deprecationum mearum*, &c. Per hæc verba: *Adytum* 8.
sanctitatis tuæ, locum illum denotat, in quo erat Arca; ibi enim gloria Dei residebat; sensus verò horum verborum: *Dum attollo manus meas*, est, sum sicut is qui ab alio auxilium efflagitans, supplices ad illum manus extendit vt ipsum sua ope tueatur. Et ita dicitur: *Et manus eius expansæ ad cœlum*: Et, *Expandam manus meas ad Dominum*. 1. Reg. 8. Illa verò manuum eleuatio in altum fit versùs cœlum: sicque ista verba, ad adytum sanctitatis tuæ, explicanda erunt, vt illa alia: *Et pones Arcam super testimonium quod dabo tibi*: Vel simpliciter sunt Exod. 25. exponenda vt sonant; nam versùs illum Arcæ locum expandebat manus suas

PSAL. 28. quasi ad cœlum: qui locus figuratè erat quasi scala, per quam oratio ad Deum ascenderet seu ad thronum gloriæ: qua ratione dicitur: *Et peruenit oratio eorum ad habitaculum sanctitatis eius ad cœlum.* Vel denique per adytum sanctitatis, cœlum designatur quod alibi vocatur templum, & mons sanctitatis, vt iam superiùs explicuimus. 2. Paral. 30.

V. 3. *Ne trahas me cum impijs.* Ne, quæso, moriar morte impiorum vt paulò ante dixit: *Ne colligas cum peccatoribus animam meam.* In qua etiam significatione dicitur: *Et post se omnem hominem trahet*, quod significat trahet ad mortem. *Qui loquuntur pacem cum proximis suis.* Nam plerique omnes improbi ignoti sunt, sed pacem cum socijs suis demonstrant, cùm interim malum in corde suo machinentur. Psal. 26. 9. Iob. 21. 33.

V. 4. *Da illis secundùm opus eorum.* Quoniam nemo est qui corda illorum pernouerit nisi tu solus, cui occulta omnia sunt aperta & nota; quapropter da illis secundùm opera illorum mala, nosti enim eorum malitiam.

V. 5. *Quoniam non aduertunt ad opera Domini.* Non dant operam Diuino cultui, nec animi curas adjungunt nisi ad mundi vanitates, circa quas sapientissimos & prudentissimos sese exhibent, sicut contra illos dixerunt Prophetæ, sapientes sunt vt faciant mala, bene autem facere nescierunt. Contemplatio enim & attenta operum Dei inspectio & operum manuum eius ad Diuinum cultum pertinent, nempe cùm per naturalem scientiam considerantur opera eius & quæ ab eo fiunt in cœlo & in terra; ex quibus Dei potentia & quòd ab illo sint omnia, quòdque sit prima omnium causa manifestè declaratur. Quo sensu Magistri nostri F. M. dixerunt, opus Domini non cernunt, & opus manuum eius non vident: de illo scilicet qui varios orbium cœlestium & Planetarum motus non considerat. *Destruat illos & non ædificet illos*: hæc dicit per modum precationis, sicut superiùs dixit: *Da illis secundùm opera illorum. Et non ædificet*, nimirum postquam illos destruxerit: Et illa quidem verba, *destruat illos*, referuntur ad ista: *Non attenderunt ad opera Domini*: ipsi noluerunt suum appellere animum ad contemplanda Dei opera, ille etiam omnia illorum opera, & opus manuum illorum destruet.

V. 6. *Benedictus Dominus.* Hæc per modum vaticinij dicuntur, & gratias agit Deo qui suas preces audierit, sicque tandem euenit, nam sub finem vitæ ipsius, causa ei à Deo oblata est eiusmodi, & in vitæ discrimen incidit cum Iesbibenob Philistæo, itaut iurarint viri eius quòd non ampliùs cum ipsis ad bellum exiret. 2. Sam. 21.

V. 7. *Dominus fortitudo mea.* In voce עזי *vzzi*, litera *aain* est cum schourec: dicit ergo Dauid per modum laudis & gratiarum actionis: *Dominus fortitudo mea & scutum meum*, quoniam liberauerat eum ab Iesbibenob qui Dauidem interficere statuerat. *In ipso speranit cor meum.* Nempe quòd mihi opem afferret contra ipsum, quamuis in summo vitæ periculo versarer. *Et adjutus sum*, sicut scriptum est: *Et auxiliatus est ei Abisai filius Saruiæ. Et exultauit cor meum*: Non est opus dicere Dauidem ideò lætatum esse, quoniam à morte fuisset ereptus, sed sensus horum verborum: *Exultauit cor meum*, hic est, mens mea, quia propter hanc discriminis causam me iureiurando obtestati sunt viri mei ne imposterùm ad prælia cum ipsis egrederer; vnde mens mea læta 2. Sam. 21.

est, quia à curis mundi sejuncta liberiùs in vijs Domini exercenda erat. *Et ex cantico meo confitebor ei.* Et propterea gratias illi agam; vnde nam autem illas desumam? nempe ex cantico meo, confitebor ei hymnis & Psalmis meis. Psal. 28.

V. 8. *Dominus fortitudo eis.* Cùm igitur ipse in domo Dei consisteret, Deum orabat pro Israëlitis vt inuictum robur illis immitteret quando in bellum egrediebantur, ne metu cor illorum dissolueretur, eóquòd ipse non interesset cum illis in prælio; sed eam daret ipsis Deus fortitudinem quâ in pugnâ sua semper hostibus superiores euaderent. *Et fortitudo salutum Christi sui est.* Dauid loquitur de se cum dicit: *Christi sui*, erat enim Christus Domini, sicut & seipsum alio in loco, Christum Dei Iacob, appellat. Dicit igitur, Deus sit illorum robur, quemadmodum fuit robur meum quando cum ipsis in prælijs intereram. Litera autem ו *vau* præfixa dictioni מעוז *maaoz* eundem habet significatum ac כאשר *caascher*, hoc est, cùm, vt in illo loco, cùm non fuerint saturati וילינו *veialinou* pernoctent. Psal 59. 16.

V. 9. *Saluum fac populum tuum.* Salua eos ab hostibus eorum. Et benedic eis nempe in operibus manuum eorum. *Et rege eos*, eo scilicet modo quo Pastor gregem suum pascendo regere solet. *Et extolle illos.* Nempe supra cæteros omnes populos. *Vsque in sæculum*, hæc mea oratio pro illis funditur, non pro eo solùm tempore quo ero superstes in vita, sed etiam pro illo quod post mortem meam consequetur, omnibus diebus sæculi: hæc enim verba, *vsque in sæculum* significant vsque ad finem mundi.

PSALMVS VIGESIMVS NONVS.

Psalmus Dauid.

1. DAte Domino filij fortium: date Domino gloriam & fortitudinem.
2. Date Domino gloriam nominis eius: adorate Dominum in decore sanctitatis.
3. Vox Domini super aquas, Deus gloriæ intonat: Dominus super aquas multas.
4. Vox Domini in virtute: vox Domini in decore.
5. Vox Domini confringentis cedros: & confringit Dominus cedros Libani.
6. Et exilire facit eas tanquam vitulum: Libanum & Sarion quemadmodum filium vnicornium.
7. Vox Domini excidit flammas ignis.
8. Vox Domini dolere facit desertum: concutit Dominus desertum Cades.

PSAL. 29. 9. Vox Domini terrefacit ceruas, & denudat sylnas: & in templo eius omnes dicunt gloriam.

10. Dominus ad diluuium sedit: & sedet Dominus Rex in æternum.

11. Dominus fortitudinem populo suo dabit: Dominus benedicet populo suo in pace.

COMMENTARIVS.

V. 1. Date Domino filij fortium. Dictio הבו *hauou*, idem hîc significat, ac date gloriam Domino, date fortitudinem Deo: hoc autem fit sermone & laudum prædicatione. Vtitur verò repetitione, ex linguæ sanctæ consuetudine, ad emphasim & amplificationem repetit adhuc & dicit:

V. 2. *Date Domino gloriam nominis eius.* Hoc est, decet vt verbis vestris gloriam ipsi & sanctitatem attribuatis. Dictio enim הדר *heder* gloriam significat, æquè ac vox כבוד *canod* sicut patet ex isto loco: *Et honorem habebis faciei senis.* (Leuit. 19. 32.) *Vox Domini.* Magistri nostri F. M. qui in hunc Psalmum inquisierunt mysticè, illum fuisse compositum opinantur de ipso die quo lex fuit data, dicúntque magnam illam vocem quæ ex cœlis erupit primùm super aquas fuisse delatam, super quas autem aquas? super aquas multas, hoc est super aquas maris. Addit verò: *Vox Domini in virtute*, ac si diceret vox Domini venit cum vehementia super aquas, & venit cum decore super Israëlitas, hoc est, ne Israëlitæ morerentur propter vehementissimam vocem è cœlis erumpentem, illam Deus per aquas traduxit vt ibi vehementia eius debilitaretur & postea cum decore peruenit ad Israëlitas, vt possent eam sustinere: & nihilominus tamen eâ voce conterriti sunt, ac dixerunt: *Non loquatur nobis Dominus, ne fortè moriamur.* (Exod. 20. 19.) Addit etiam: *Vox Domini confringit cedros.* Ea enim vox cedros conterit, & quasi vitulum dissilire facit. Sequitur: *Vox Domini excidit flammas ignis*, quâ ratione dicitur alibi tonitrua & faces. Deinde dicit: *Vox Domini concutit desertum*: quoniam per eam vocem montes & deserta commota fuerunt, ita etiam ceruæ & aliæ agrestes bestiæ auditâ hac voce conterritæ fuerunt ac doluère. *Et denudauit sylnas*, euulsis enim & disjectis cedris sylnæ sunt denudatæ. *Et in templo eius omnes dicunt gloriam*, hoc est, in monte Sinai; existimabant enim aliæ Gentes mundum tunc fore penitus euertendum, vt diluuij tempore contigit. Imò etiam tum Angeli ministerij dixerunt, Dominus ad diluuium rursus immittendum sedit pro tribunali, cùm tamen iurauerit se non vltra mundum diluuio perditurum, vox ista quam auditis, est vox Dei legem dantis populo suo Israël; quod verbis sequentibus indicatur: *Dominus virtutem populo suo dabit*, non est enim alia fortitudo quàm lex, vt dicitur: Aut tenebit fortitudinem meam. (Esa. 27.) Intrepretes verò communiter hunc Psalmum exponunt secundùm simplicem eius sensum, de miris Dei operibus in terra apparentibus, & ex illorum sententia: *Filij fortium*, sunt stellæ, *Potentes* verò, sunt Angeli, quorum stellæ sint quasi filij. Sapiens Rab. Abrah. F. Esr. scribit rationem cur stellarum mentionem fecerit esse quia iux-

ta illarum dispositionem, cum Dei adjutorio, pluuiæ cadant. Dictio אלים Psal.
elim potentes significat, loquiturque, Psaltes, de pluuia & dicit: *Vox Domini* 29.
super aquas; pluuiarum enim descensus inter mira opera est recensendus; hinc
scriptum est: *Faciens mirabilia quorum non est numerus.* Et mox subditur: Iob. 9.
Qui dat pluuiam super faciem terræ, &c. Et alibi dicit Eliu: *Tonabit Deus in voce* Iob. 37.
sua mirabiliter, &c. Pluuia autem sæpe cum tonitru decidit & cum fulguribus quæ sunt flammæ ignis, & cum lapidibus grandinis qui cedros conterant. Aut magnâ commotione cedros agitat easque instar vituli salientis disijcit. Porro montium Libani & Sarion meminit quia sunt montes terræ Israël, de ipsa enim & de ijs quæ sunt ei proxima sermo fieri solet: sic etiam dicit tonitrui sonitu deserta commoueri, & desertum Cades præ alijs nominat quia vastum est desertum. Meminit etiam ceruarum eóquòd partus illarum fit valde difficilis ob vuluæ ipsarum angustiam; præ tonitrui autem fragore ita expauescunt vt fœtus suos edant & vulua earum distendatur. *Et denudat syluas*, nempe cadentibus cedris & aliò disiectis. *Et in templo eius*, in cœlo. *Omnes dicent gloriam.* Sicut initio dixit, *Date Domino filij fortium.* Additur: *Dominus ad diluuium sedit*, quoniam aquis diluuij perdidit impios, qui regnum eius non agnouerant, cùm ipse sedeat Rex in æternum. Noë verò & filios ipsius ab aquis seruauit illæsos quia iusti erant; & nouerunt qui postea sunt exorti, ipsum esse Dominatorem mundi; & posse mortem inferre, aut in vita seruare quos voluerit, denique subditur: *Dominus robur populo suo dabit*, quoniam liberabit eos ab omni damno tonitrui, fulgurum & terræ motus, & ab omni calamitate quâ mundum laborare continget. Sed iuxta sententiam meam, hic Psalmus agit de ijs quæ futuris Messiæ temporibus euentura sunt; & per filios fortium Israëlitæ designantur, quia sunt filij Abraham, Isaac & Iacob. Et ex linguæ consuetudine Reges Gentium cum cedris comparat, sic dicitur de Re-
ge Assyriorum: *Ecce. Assur quasi cedrus in Libano, pulcher ramis & frondibus* Ezech.
nemorosus, &c. per totam sectionem. Comparantur etiam montibus, si- 32.
cut dicitur: *Montes commouebuntur & valles nutabunt*; quæ est metaphora Esa. 54.
quâ Reges Nationum describuntur. Ita etiam Gentium deuastatio, aquarum 19.
exsiccationi assimilatur; quia nempe Gentes in hoc mundo tranquillæ & abundantes viuunt, bonis omnibus, quasi aquis maris opertæ, & illarum destructio
aquarum arefactioni comparatur: *Et siccabo mare eius.* Et alio in loco: Et *are-* Ier. 51.
fecit Dominus linguam maris Ægypti. Et forte hic est, simplex & literalis Psal- 36.
mi sensus, sic enim aliquando futurum est, & quod dicit. Esa. 11:
15.

V. 3. *Vox Domini super aquas.* Sensus est super pacem & abundantiam Nationum, & super multa illarum bona: quod verò subjungit, futurum vt Deus gloriæ voce sua super eas intonet, indicat illas aliquando ab ipso esse disperdendas; Et tunc apparebit gloria eius ijs qui superstites fuerint, qui ipsum majestatis Deum appellabunt.

V. 4. *Vox Domini in virtute.* Ingens strepitus à Deo super illas cum vehementia excitabitur & cum gloria & majestate eius, adeòut agnoscant suam potentiam esse vanam, nec satis se habere virium vt ab illo sese liberare valeant. Quòd verò illarum deuastatio vehementi vocis strepitui assimiletur, ratio est quia homo tonitrui sonum non videt aut percipit nisi dum illum audiens,

Psal. 29. terretur ipso, prosternitur & sæpe interficitur. Ita pugnabit Dominus aduersùs illos populos nullis adhibitis ensibus aut hastis. Et consentaneum videtur hæc omnia secundùm simplicem sensum exponere, nam & de bellis quæ Deus Ezech. 38. 22. gesturus est contra Gog & Magog, ita scriptum est: *Et indicabo eum peste & sanguine & imbre vehementi & lapidibus immensis*, &c. Ille autem strepitus tantâ vi super Gentiles populos intonabit, vt eos dejiciat & interimat, Israëlitis verò erit decori & gloriæ, quoniam nullo modo ipsis nocebit.

V. 5. *Vox Domini confringit cedros.* His designantur Principes & Magnates Nationum exterarum, quos ideo vocat cedros Libani, quia sylua est in terra Israël in qua sunt cedri excelsæ. Et licet alijs in locis similes reperiantur & fortè plures quàm ibi; mos tamen Prophetarum est vt loquantur de his quæ sibi præsentia extant, aut non longè sunt remota; sic Propheta loquens de Rege Ezech. 23. Assur, appellat illum cedrum Libani. Ita etiam Dauid in hoc Psalmo memo- Psal. 84. rat, Sarion & Libanum, & in alio dicit: *Thabor & Hermon in nomine tuo exultabunt.*

V. 6. *Et exilire facit eas tanquam vitulum.* Cedri exiliunt vt vitulus qui dum paruus est adhuc, leuis est & saltitat huc atque illuc discurrens. Vult autem innuere Deum cedros decutere, & ita è suis locis disijcere, vt præ strepitu tonitrui & terræ motus vehementiâ exilire videantur, hoc autem cedris excelsioribus sæpius contingit. Ita etiam exseretur manus Domini contra Gentes fortes instar cedrorum & montium. Nam & de montibus subjungit: Psal. 114. *Sicut Libanum & Sarion disturbabit eas.* Sic & alibi metaphoricè de montibus loquitur. *Montes exultabunt sicut arietes, & colles sicut agni ouium: Quemadmodum filium vnicornium.* Pullus enim vnicornium leuis est & subinde exilit, ita Dominus Gentiles populos è suis sedibus amouebit & aliò transferet.

V. 7. *Vox Domini excidit flammas ignis.* Sicut ex vehementi sono tonitrui erumpunt ignitæ flammæ, quæ sunt fulgura, obuia quæque comburentia, ita erumpet ira furoris Dei super Gentes quas incendet ac omnino comburet.

V. 8. *Vox Domini dolere facit desertum.* Hæc metaphoricè dicta sunt, vt & 2. Reg. 3. 19. ista: *Et omnem agrum bonum dolere facietis lapidibus*: sic etiam alibi: *A facie* Psal. 114. 7. *Domini contremisce terra.* Deserti verò mentionem facit, quoniam cùm nullus sit in ipso locus habitatione hominum cultus, nullúmque ædificium, latiùs Deut. 1. 19. protendi videntur latitudo eius & longitudo: sed deserti Cades præ cæteris meminit, quia maximum est & horrendum admodùm, vt dicitur: *Desertum illud magnum & terribile*, item; *Sedistis in deserto Cades diebus multis.* Sensus autem est, dolore afficiet desertum Nationum Gentilium & terras ipsarum.

V. 9. *Vox Domini tremere facit ceruas.* Hîc de illis loquitur, quia pedibus suis leues ad cursum aptæ sunt, vt superiùs fortes & robustos cum cedris comparauit, ita iam veloces seruis assimilat, quia illæ pedibus citissimè feruntur: sensus porro est, tunc qui velocissimos insidebunt equos, citissimo illorum cursu non poterunt effugere sicut dicitur: *Et velox pedibus suis non saluabitur &* Am. 2. 14. *ascensor equi non saluabit animam suam.* Vel fortè quoniam terram Gentilium populorum assimilauit deserto, ideò incolas eius cum ceruis comparat, quia illæ deserta loca incolunt. *Et denudat syluas.* In dictione יחשף iehhesoph, litera

seruilis habet segol præter morem verborum huius formæ quæ in ea persona futuri habent patach vt יחלף *iahaloph*, & similia. Sensus porro est, denudat syluas, quia dum huc & illuc disijciuntur cedri, syluæ nudatæ remanent. *Et in templo eius omnes dicunt gloriam.* In templo eius Hierosolymitano dabunt gloriam Deo, quoniam exteros populos iudicauit, eósque ad hanc vsque diem humiliauit. PSAL. 29.

V. 10. *Dominus ad diluuium sedit.* Et omnes tunc sunt dicturi, Dominus ad diluuium sedit, dies isti similes sunt temporibus diluuij, sicut enim tunc sedit super thronum regium, quia homines istius sæculi diuinum eius numen non agnoscebant, sed vt scriptum est, Deo dicebant: *Recede à nobis*, &c. quid Iob. 21.
verò fecit illis Omnipotens? Et cum aquas diluuij super illos adduxisset, & 17.
orbem vniuersum perdidisset, Noë & filij eius, qui generale excidium euaserant, & qui eos sunt secuti agnouerunt regnum ad Deum pertinere, ipsúmque regio throno insidere, ipsúmque esse qui mundum condidit, & qui eum, cùm libuerit, perdere possit. Ita etiam Messiæ temporibus populi Gentiles qui multis malis affecerunt Israëlitas, nec Deum sunt reueriti nec ipsum vt Regem & Dominum totius mundi agnouerunt, cum sua in eos iudicia exercebit & solos filios Israël intactos relinquet, tunc qui ex istis ad Deum sunt conuertendi ipsum agnoscent, ac dicent: *Sedebit Dominus Rex in æternum*: Sic ipse per Prophetam prædixit: *Et erit Dominus Rex super omnem terram: in die illa erit* Zach.
Dominus vnus, & erit nomen eius vnum. 14. 9.

V. 11. *Dominus virtutem populo suo dabit.* Et tunc dabit Dominus fortitudinem populo suo, & omnes alios populos coram illo deprimet. *Benedicet populo suo in pace*, quoniam deinceps nullis amplius bellis agitabuntur.

PSALMVS TRIGESIMVS.

Psalmus cantici dedicationis domus Dauid.

1. EXaltabo te, Domine, quoniam exaltasti me: nec delectasti inimicos meos super me.

2. Domine, Deus meus clamaui ad te: & sanasti me.

3. Domine eduxisti ab inferno animam meam: viuificasti me à descendentibus in lacum.

4. Psallite Domino Sancti eius: & confitemini memoriæ sanctitatis eius.

5. Quoniam momentum in ira eius, vita in voluntate eius: vesperi pernoctabit fletus & manè, erit, lætitia.

6. Ego dicebam in quiete mea: non mouebor in æternum.

7. Domine in voluntate tua constitueras monti meo fortitu-

PSAL. 30. dinem: abſcondiſti faciem tuam à me, & factus ſum conturbatus.
8. Ad te, Domine, clamaui: & ad Deum meum deprecatus ſum.
9. Quæ vtilitas in ſanguine meo: ſi deſcendero in foueam?
10. Nunquid confitebitur tibi puluis? nunquid annunciabit veritatem tuam?
11. Audi, Domine, & miſerere mei; Domine, eſto adjutor mihi: conuertiſti planctum meum in chorum mihi, diſſoluiſti ſaccum meum, & accinxiſti me lætitiâ.
12. Propterea cantabit tibi gloria, *mea*, & non tacebit: Domine, Deus meus in æternum confitebor tibi.

COMMENTARIVS.

P*Salmus cantici dedicationis domus David.* Hunc Pſalmum compoſuit Dauid vt decantaretur in dedicatione domus Sanctuarij, etiam ſi in ipſo non faciat vllam domus illius mentionem, ſed condonationis præuaricationum ſuarum, quia hoſtes illius non exiſtimabant regnum ipſi aut poſteris eius ſtabile permanſurum in punitionem peccati iſtius grauiſſimi. Et licet per Prophetam ipſi prædictum fuiſſet fore vt filius eius qui poſt eum erat regnaturus, ædificaret illam domum, ipſi tamen non credebant fieri poſſe vt filius qui ex eiuſmodi muliere naſceretur Rex eſſet aliquando & domum Sanctuarij ſeu templum Domino conſtrueret quod eſſet locus indulgentiæ & propitiationis. Cúmque ſub finem vitæ Dauidis rebellauit Adonias, regnúmque voluit ex ſeipſo & nulla fretus authoritate occupare, tunc exiſtimarunt Salomonem nunquam fore Regem. At poſtquam inſtitutus fuit Rex, & aduerterunt rem totam proſpero geſtam eſſe auſpicio, quia nempe qui cum Adonia conjurauerant, non perſtabant in ſua rebellione, ſed quilibet eorum fugiebat in tentorium ſuum, tunc demum Iſraëlitæ omnes agnouerunt, Diuino nutu regnum Salomoni fuiſſe verè confirmatum. Cúmque ipſis conſtitit velle Deum vt filius, qui natus fuerat Dauidi ex iſta vxore, Rex eſſet ſuper totum Iſraël, iam tandem pro certo habuerunt graue illud peccatum, omnino eſſe illi à Deo condonatum & perfectè deletum. Ipſe verò Dauid typum domus aut templi ædificandi filio ſuo Salomoni coram omnibus Iſraëlitis oſtendit, ac ſponte & liberaliter multa ad ædificij conſtructionem & ornatum obtulit. Ipſi etiam Iſraëlitæ plurima ad idem opus voluntariè donarunt coram ipſo, qui propterea edidit hunc Pſalmum dedicationis domus, eà nimirum ratione vt in ipſo mentionem faceret ſuorum peccatorum veniæ quæ vera eſſet animæ ſuæ medicina: quoniam ſub ea notione & ſignificatu, nota eſt omnibus hominibus peccati remiſſio.

V. 1. *Exaltabo te, Domine, quoniam exaltaſti me.* Demerſus enim eram in profundam peccati foueam, tu verò me ex illa extrahens alleuaſti. *Nec delectaſti inimicos meos ſuper me.* Nam ſi me non extraxiſſes inde nec mihi peccatum condo-

passes, materiam illis præbuisses de me lætandi, nunc verò non eos exhilarasti, sed magno potiùs mœrore affecisti. PSAL. 30.

V. 2. *Domine Deus meus clamaui ad te.* Nempe vt mihi ignosceres & ita præstitisti, hoc enim est quod subditur: *Et sanasti me*, quoniam sanasti me à languore & morbo animæ. Etsi enim multis me pœnis & ærumnis in hac vita affeceris, has tamen omnes multùm mihi vtiles reputaui, cùm per ipsas sanaueris animam meam, ne peccatis mortua, in gehennam detruderetur.

V. 3. *Domine eduxisti ab inferno animam meam.* Hic per istas voces שאול *scheol* & בור *bor*, designatur gehenna; locus scilicet in quo impij & scelerati torquentur. *Viuificasti seu [?]rnasti me à descendentibus in lacum.* Dictio מיורדי *miiorde*, scribitur in fine, sicut in isto alio loco: *Et assimilatus sum enim* יורדי *iorede* Psal. 28. 1.
descendentibus in lacum. Illud autem, viuificasti me, significat, separasti me ab eis. At legitur מיורדי *miiordi*, ne descenderem, estque infinitiuus & protrahitur camets sub litera י *iod*, vt in illo simili, *Eòquòd* רדפי *rodpi*, *sequebar bonitatem.* Psal. 28. 31.

V. 4. *Psallite Domino sancti eius.* Decet vt omnes pij homines Deo hac de re psallant & gratias agant, quia peccata eorum condonat qui ad ipsum reuertuntur, vt non pereat vir sanctus postquam fortè semel in peccatum est prolapsus, licet illud sit graue, modò perfecto cordis dolore conuertatur ad Deum, ab eo enim in gratiam recipietur. *Et confiteamini memoriæ sanctitatis eius*: hoc idem est ac: *Confiteamini nomini eius*, ipsius namque nomen est * memoriale sanctitatis eius: quia cùm veritatem naturæ eius vt in se est, perspectam non habeamus, per nomen eius recordamur ipsius.

V. 5. *Quoniam momentum in ira eius.* Si quando aduersùs hominem irascatur, per breue temporis spatium extenditur indignatio illius. At verò beneuolentia eius erga dilectos suos & sibi charos, multo tempore durabit, eisque vitam concedit longissimam. Vnde etiam † decem proprietates quæ Deo benedicto attribuuntur omnes in bonum & fauorem feruntur, vnâ exceptâ quâ nempe dicitur: *Visitans peccata parentum*; sed & illud tamen vsque in tertiam duntaxat aut quartam generationem. At eius misericordia & pietas in mille vsque generationes dicitur extendi. Et propter hæc omnia debet homo nomini sancto illius laudes & gratiarum actiones rependere, & hinc est quòd dicat: *Psallite Domino Sancti eius.* Nempe quia proprietas eius seu attributum fauoris & gratiæ longè in plures extenditur, quàm attributum vindictæ. *Vesperi pernoctabit fletus.* Si vespertino tempore aliquis in luctu versetur, matutino lætitiâ consolationis demulcebitur: hic fletum & laborem ac molestiam comparat vesperi, quòd triste & obscurum sit; at salutis & felicitatis tempus matutino assimilat, nempe quia lucidum est & lætitiam præstans. Et ita hic asserit Da-

* Nomen Dei Tetragrammaton intelligit, quod idcirco à Rabbinis vocatur אזכרה *azcara* Recordatio, Memoriale, eòquòd sit memoriale Dei essentiæ & naturæ æternæ, & quia Deus ipsemet Mosi dixit de illo nomine: Hoc est, nomen meum in æternum, & hoc est memoriale mei, &c. Exod. 3. 15. Et Ose. 12. 5.

† Illæ proprietates, quas Hebræi vocant מדות *middot*, sunt ea epitheta quæ Deus ipse Mosi reuelauit Exod. 34. 6. vt illorum ratione intelligeret se ab hominibus exorandum. Multa de illis scribunt Cabbalistæ.

PSAL. 30. uid indignationem quam aduersùm se ostenderat Deus ob ipsius peccatum, & quæ aliud non fuit quàm punitio quâ illum affecit in hac vita, fuisse sibi veluti momentum reputatam: at fauorem illius & consolationem quam ex peccati condonatione acceperat, visam sibi fuisse vitam longissimam, hoc est, vitam alterius sæculi.

V. 6. *Ego dicebam in quiete mea.* Cùm summâ pace animi & tranquillitate fruerer, itaut praua cupiditas mihi non dominaretur, vanè apud meipsum recogitabam fore vt nunquam prolaberer aut peccatum vllum committerem; credebam enim nunquam tantùm potentiæ habituram malam concupiscentiam vt me à bona via posset abducere; quia mens & ratio mea minùs ordinatis meæ naturæ motibus longè superior videbatur; & ea de re in meipso gloriabar, donec tandem agnoui tuo solùm auxilio effectum esse vt hactenus in bono steterim; & quamdiu mihi adfuit tuus fauor, stabiliuisti monti meo robur; & hoc est quod his verbis significat.

V. 7. *Domine in voluntate tua constitueras monti meo fortitudinem.* Monti meo, hoc est, rationi meæ, quæ erat robur meum; hanc ope tua stare feceras inuictam, adeòut non corruerim, dum in illam seu in montem altum me recepi; nec satis virium habuit praua cupiditas, vt illum mihi aufferret, quoniam in forti loco constitutus eram. At vbi faciem tuam vel per breue momentum à me abscondisti, nec menti meæ auxilio fuisti; vel vt me tentares, quia in meipso vanè gloriatus fueram, aut ad puniendum peccatum olim à me commissum, & robur auxilij tui subtraxisti mihi, statim factus sum conturbatus, & corrui in cogitatione mea, prauúmque desiderium rationi meæ præualuit.
Psal. 19. Inde est etiam quòd alibi Dauid ita Deum precatur: *Etiam à superbijs prohibe seruum tuum, ne mihi dominentur,* sicut ibi explicuimus. Vocem autem עוז *ooz* exponimus hîc quasi sit nomen substantiuum, quod careat litera ב *beth*, seruili, pro בעוז *beooz*: fortè etiam est nomen adjectiuum instar illorum; *Ad ponen-*
1. Sam. 21. *dum panem* חום *houm*, calidum. Et, *Fortitudo* לתם *lathom immaculato*, est,
Prou. 10. *via Domini.*

V. 8. *Ad te, Domine, clamaui.* Cùm ergo peccatum me prostrauisset, quid tum egi? clamaui ad te, noueram siquidem à nullo alio mihi esse medicinam expectandam; me etiam reum agnoui mortis in gehenna tolerandæ, téque sum deprecatus ac dixi: *Quæ vtilitas in sanguine meo*, hoc est, in vita mea sanguis enim est anima & anima est vita naturalis seu animalis; & quia anima intellectualis seu rationalis est æterna, quod vidit cùm appellauit eam nomine ipsius, & dixit: quæ vtilitas in vita mea, si modò descendam in corruptionem? si vitæ meæ terminus sit gehenna, illúcque in morte mea sim descensurus, quid mihi vixisse profuit? & quare me in hunc mundum induxisti? nonne vt fœlicitatem futuri sæculi mihi compararem? quando enim moriuntur peccatores nihil post eos viuum remanet, sed omnia rediguntur in puluerem, sicut dicitur: *Et reuertetur puluis in terram, sicut antea fuit, spiritus au-*
Eccl. 12. 7. *tem reuertetur ad Deum.* At puluis non confitebitur tibi, nec annunciabit veritatem tuam, sed solus id præstare potest spiritus, qui reuertetur ad Deum, qui dedit ipsum. Nisi autem purus sit in hac vita, & eius boni dignus, non reuertetur ad Deum. Iam verò si mihi modò ignoscas, & in vita & in morte con-

fitebor tibi. Ita etiam ista verba exposui : *Dominus abstulit peccatum tuum, non morieris*; nempe morte animæ. Sunt tamen qui interpretentur, non morieris morte corporis, & censent sic illa verba, quæ vtilitas in sanguine meo, debere exponi. Psal. 30. — 2. Sam. 12.

V. 11. *Audi, Domine.* Clamaui ad te & dixi : Audi Domine & miserere mei, & si quando à recto pes meus vacillet, esto mihi adjutor & confirma me ac ignosce mihi. *Conuertisti planctum meum*, cùm anxius & tristis lugerem propter animam meam ne fortè periret, tu læto me nuntio consolatus es, dum mihi per Prophetam dixisti : *Et Dominus transtulit peccatum tuum, non morieris*, tum conuertisti planctum meum in chorum mihi. *Dissoluisti saccum meum.* Cilicium meum quo me accinxeram & quo me affligebam propter peccatum meum, dissoluisti tuâ illâ gratissimâ Prophetæ denuntiatione, *Et accinxisti me lætitiâ*, loco cilicij. 2. Sam. 12.

V. 12. *Propterea cantabit tibi gloria mea.* Hoc est anima mea, contra quod superius dixit : *Nunquid confitebitur tibi puluis?* At gloria mea tibi psallet & confitebitur. *Et non tacebit*, de ea gloria seu anima loquitur, quæ silentium aut cessationem nunquam habitura est; vnde subdit : *Domine Deus meus in æternum confitebor tibi.* Omnibus vitæ meæ diebus te laudabo propterea quòd mihi peccatum meum condonasti. Noui etiam fore vt gloria mea seu anima, post hanc meam vitam remansura sit & tibi laudes in æternum concinat nec vnquam sileat. Et in Midras sic super hunc Psalmum dicitur, si quis bonum aliquod opus facere proposuerit, Deus sanctus & benedictus illud quasi effectum censet ac reputat, quod manifestum constat ex Dauidis exemplo, cùm enim apud se decreuisset ædificare domum sanctuarij seu templum, de nomine eius inscriptum est, dicitur enim Psalmus cantici dedicationis domus Dauidis.

PSALMVS TRIGESIMVS PRIMVS.

Præcentori, Psalmus Dauid.

1. IN te, Domine, speraui, non pudore afficiar in sæculum : in iustitia tua libera me.

2. Inclina ad me aurem tuam, celeriter erue me, esto mihi in petram fortitudinis : in domum munitionum, vt saluum me facias.

3. Quoniam rupes mea & munitio mea, *es*, tu : & propter nomen tuum duces me & deduces me.

4. Educes me de reti hoc quod absconderunt mihi : quoniam tu, *es*, fortitudo mea.

PSAL. 31. 5. In manum tuam commendo ſpiritum meum : redemiſti me, Domine, Deus veritatis.

6. Odi obſeruantes vanitates mendacij : & ego in Domino ſperaui.

7. Exultabo & lætabor in miſericordia tua, quoniam reſpexiſti afflictionem meam : agnouiſti in anguſtijs animam meam.

8. Nec concluſiſti me in manum inimici : ſtatuiſti in latitudine pedes meos.

9. Miſerere mei, Domine; quoniam anguſtia mihi, *eſt*: contabuit in ira oculus meus, anima mea & venter meus.

10. Quoniam defecit in dolore vita mea, & anni mei in gemitibus : corruit per iniquitatem meam robur meum, & oſſa mea contabuerunt.

11. Propter omnes inimicos meos factus ſum opprobrium & vicinis meis valde, & pauor notis meis : qui videbant me foris, fugerunt à me.

12. Obliuioni datus ſum tanquam mortuus, à corde : factus ſum tanquam vas quod perit.

13. Quoniam audiui contumeliam multorum, pauor circunquaque dum conſultant ſimul aduersùm me : vt capiant animam meam cogitant.

14. Ego autem in te ſperaui, Domine : dixi, Deus meus, *es*, tu.

15. In manu tua tempora mea : eripe me de manu inimicorum meorum & à perſequentibus me.

16. Lucere fac faciem tuam ſuper ſeruum tuum : ſaluum me fac in miſericordia tua.

17. Domine, ne erubeſcam quoniam inuocaui te : erubeſcant impij exſcindantur ad infernum.

18. Muta fiant labia mendacia, quæ loquuntur aduersùs iuſtum, durum in ſuperbia & contemptu.

19. Quàm multa, *eſt*, bonitas tua, quam abſcondiſti timentibus te : quam feciſti eis qui ſperant in te, in conſpectu filiorum hominum !

20. Abſcondes eos in abſcondito faciei tuæ ab elationibus viri : occultabis eos in tabernaculo à contentione linguarum.

21. Benedictus Dominus quoniam mirificauit miſericordiam ſuam mihi in ciuitate munita.

22. Et ego dixi in præcipitatione mea, exciſus ſum à conſpectu oculorum tuorum : verùm exaudiſti vocem deprecationum

mearum dum clamarem ad te.

23. Diligite Dominum omnes ſancti eius: fideles cuſtodit Dominus: & retribuit ſuperabundanter facienti ſuperbiam. PSAL. 31.

24. Fortes eſtote & roboretur cor veſtrum: omnes qui ſperatis in Domino.

COMMENTARIVS.

PSalmum hunc tum conſcripſit Dauid, cùm Saülem fugeret.

V. 1. *In te, Domine, ſperaui.* Et quandoquidem omnem in te ſpem meam collocatam habeo, ne ſinas vt erubeſcam in ſæculum. *In iuſtitia tua*, non verò propter meam.

V. 2. *Eſto mihi in petram fortitudinis.* Nempe aduersùs eos qui me inſequuntur, ne me aſſequantur, ſed per te robur accipiam; ſicut homo aliquis in altiſſima petra conſtitutus hoſtibus fortior efficitur. *In domum munitionum*; hoc eſt, in arcem fortiſſimam ſecundùm illud: *Et Dauid erat tunc in præſidio.* Idem etiam ſignificant verba ſequentia; rupes mea & munitio mea.

V. 3. *Quoniam rupes mea & munitio mea, tu.* Quia tu hactenus fuiſti mihi in rupem & munitionem, ita quoque deinceps propter nomen tuum, non verò propter me: *Duces me & deduces me.*

V. 4. *Educes me de reti*, &c. Cur iſta dicit, cùm captus non fuerit in reti quod ipſi abſconderant? verùm ita loquitur: *Educ me*, iuxta id quod ipſi apud ſe cogitabant; iam, inquit, ſibi videntur me captum tenere, nec vnquam ex illorum manibus me poſſe euadere; quemadmodùm Ziphæi dixerunt: *Noſtrum autem erit vt tradamus eum in manus Regis.* Illud autem מרשת זו *mereſchet zou* de reti hoc ſimpliciter eſt intelligendum, nam rete illorum ſeu inſidiæ contra Dauidem notæ erant omnibus. Sunt etiam qui verba iſta טמנו זו *zou tamenou*, vertant quod abſconderunt, vt vox זו *zou* ſignificet idem quod אשר *aſcher.* 1. Sam. 23: 20.

V. 5. *In manum tuam commendo ſpiritum meum.* Ipſi hoſtes mei inſidias ſtruunt animæ ſeu vitæ meæ, ego verò illam manui tuæ committo, certò enim ſcio te me eſſe liberaturum. *Redemiſti me*, præteritum eſt loco futuri. *Domine Deus veritatis*, quoniam tu es אל *el*, hoc eſt, fortis potéſque me redimere. *Veritatis*, quoniam implebitur verbum tuum quo me regnaturum prædixiſti: quod cùm ita ſit certiſſimè ſcio fore vt me ex illorum manibus liberes.

V. 6. *Odi obſeruantes*, &c. Nec enim vnquam adiui augures, quoniam cùm fugerem Saülem non conſului ariolos aut Aſtrologos de fuga mea. *Sed ego in Domino ſolo ſperaui*, quoniam iſtos augures odio habeo, quippe qui vanis & falſis obſeruationibus ſunt deditі: *In Domino*, hic particula אל *el* idem ſignificat quod על *aal* ſuper; verba enim ſperandi conſtruuntur cum dictione על *aal* ſuper vt: *Confide ſuper Dominum in toto corde tuo*, &c. Prou. 3. 5.

V. 7. *Exultabo & lætabor in miſericordia tua.* Poſteaquam hanc erga me miſericordiam exercueris, méque vindicaueris ex illorum manibus, itaut mi-

Psal. 31. hil ampliùs mali ab ipsis expauescam, tunc exultabo & lætabor in misericordia tua, tibique laudes & grates pro tanto beneficio referam. *Quoniam respexisti afflictionem meam, & cognouisti in angustijs animam meam*: sensus est, vidisti, hoc est, conuertisti aspectum tuum ad me, vt ex afflictione in qua versabar me educeres, nec abscondisti oculos tuos à me, vt dicitur: *Videndo vidi afflictionem populi mei.* Ita pariter, cognouisti dum esset in angustijs anima mea, agnouisti, inquam, eique prouidisti vt ipsi benefaceres. Sic cognoscendi verbum sæpè vsurpatur vt: *Quoniam noui dolores eius*, &, *Domine quid est homo vt cognoscas eum?* & alibi? *Quoniam nouit Dominus viam iustorum.*

Exod. 3 7.

Ibid.

Psal. 144.

V. 8. *Nec conclusisti me in manum inimici.* Nimirum Saülis, constituerant enim Ziphæi me in manum eius tradere. At quoniam tu noluisti permittere vt in eius potestatem venirem, nullâ vi adhibitâ me in eius manum concludere valuerunt. *Statuisti in latitudine pedes meos*, ex loco nempe angusto, in quo pressus ab hoste cingebar vndique, me in locum spatiosum & tutum eduxisti. Et propter illa omnia te laudibus celebrabo postquam ita ab illorum insidijs erutus fuero vt nihil ampliùs mihi ab ipsis metuam: nunc verò ad orationem suam reuertitur, ac dicit.

V. 9. *Miserere mei, Domine, &c. contabuit in ira oculus meus.* Dictio עששה *aascheścha*, contabuit significatum habet hîc simile illi quod est in illo loco: *Tinea consumet eos*; quasi diceret, propter iram hostis mei aduersùs me, oculi mei consumpti sunt & computruerunt præ continuis & nimijs fletibus meis. *Anima mea & venter meus.* Nempe contabuerunt etiam præ fame & siti. Multoties enim fame & siti Dauid in fuga sua laborauit: quod vel inde constat quia ipsi fame grauiter afflicto Achimelec panes sacros edendos dederit. Quod verò dicit, *anima mea*, eius facultatem denotat quæ est ciborum appetitiua. Per ventrem autem, intestina quæ cibos excipiunt & concoquunt, quorum primus est stomachus in quo est maximè locus fami & satietati.

Esa. 50. 9.

1. Sam. 21. 5.

V. 10. *Quoniam defecit.* Ab eo enim die quo Dauid percussit Philistæum & mulieres ludentes cecinerunt; *Percussit Saül mille & Dauid decem millia*, à die etiam illa & deinceps, vt ibidem dictum est: *Obseruabat Saül Danidem nec eum rectis aspiciebat oculis*: vnde ab illo tempore in continuo mœrore & gemitu fuit, quia quasi passus duntaxat inter ipsum & mortem erat. *Corruit propter iniquitatem meam robur meum.* Dicit se concidisse præ gemitibus quemadmodum iam se id passum esse testatus fuerat ob timorem quo Saülem expauescebat, nimius enim gemitus humani corporis vires infringit. Quod verò dicit, propter iniquitatem meam, est ex more pij hominis, qui solet dicere, sic & sic contigit mihi, malum, ob peccata mea. *Et ossa mea contabuerunt*, quæ cùm præcipuum hominis robur & corporis ipsius columina sint, illa tamen quasi in se computruisse conqueritur.

1. Sam. 18. 7.

Ibid.

1. Sam. 20.

V. 11. *Propter omnes inimicos meos factus sum opprobrium.* Propter tot mala quæ mihi inferunt, & quæ contra me machinantur omnes inimici mei, fui opprobrium, eóquòd illos ex loco in locum subinde fugio. *Et vicinis meis valdè.* At quibusnam fui probro? nimirum vicinis meis non populo extraneo, sed vicinis meis & cognatis qui sunt Israëlitæ & populares mei, ijs, inquam, probro fui & despicatui. Ita dicitur alibi: *Posuisti nos opprobrium vicinis nostris.*

Et pauor notis meis, his qui me diligebant, & qui eiusdem mecum erant familiæ PSAL.
pauori fui; timebant enim ne aliquando in manus Saülis deueniens, ab ipso in- 31.
terficerer. *Qui videbant me foris, fugerunt à me*, si quis ex familiaribus & notis meis me dum fugerem fortè aduertisset, mox à me aufugiebat attonitus, quasi diceret expauescebat propter id quod in ipso miseriæ aspiciebat; eius enim qui tremit corpus agitatur.

V. 12. *Obliuioni datus sum, tanquam mortuus à corde*. Adeò cognati & amici mei magnum esse vitæ meæ discrimen arbitrabantur, vt de me omnino desperarent, & ex corde & memoria illorum deletus sim, sicut qui mortuus est, ex mente & recordatione amicorum suorum expungitur, quia nullo modo sperant fore vt iterùm ad ipsos reuertatur. Quod idem exprimitur his verbis: *Tanquam vas perditum*, quia penitus domini eius desperant illud alicui ampliùs futurum vsui. Ita de mea salute filij patris mei desperarunt, nec enim fieri posse credebant ut iterum ad ipsos reuerterer incolumis.

V. 13. *Quoniam audiui contumeliam multorum*. Nempe hostium eius qui ipsum apud Saülem calumnijs proscindebant, ideò, inquit: *Pauor est mihi circumquaque*. Non enim mihi ex vna tantùm parte incumbit timoris causa vt ab ea cauere mihi possim, sed vndique. *Dum consultant simul aduersùm me*. Illi siquidem vnà consilium inierunt aduersùs me & vitam mihi eripere decreuerunt, non enim me tantùm apprehendere & seruituti mancipare, sed me è medio tollere quoquo tandem modo constituerunt.

V. 14. *Ego autem in te speraui*. Illi quidem mihi vitam aufferre machinabantur; ego verò spem omnem meam in te collocatam habui. *Dixi enim Deus meus, es tu*; quasi diceret, tu es Dominus & Iudex super me non verò ipsi.

V. 15. *In manu tua tempora mea*. Ea tempora quibus ipsi vitæ meæ insidiantur, & me apprehendere ac perdere posse existimant, in tua sunt, non in illorum manu polita; Quapropter: *Eripe me de manu inimicorum meorum, & à persequentibus me*.

V. 16. *Lucere fac faciem tuam super seruum tuum*. Super, id est, versùs, ad seruum tuum; sicut dicitur: *Lucere faciat Dominus faciem suam ad te*. Est por- Num.
ro lux Diuinæ faciei, salus & prosperitas à Deo collata. *In misericordia tua*; 25.
licet ego sim illo beneficio indignus.

V. 17. *Domine, ne erubescam quoniam inuocaui te*. Ne, quæso, permittas vt spe meâ frustratus à facie tua recedam; sed impij pudore suffusi à spe sua excidant, quoniam te non inuocauerunt, nec nomen tuum habent præ oculis. *Exscindantur ad infernum*. Dictio ידמו *iddemou*, excisionem significat vt in
illo loco: *Ne succidamini in iniquitate eius*. *Ad infernum*, hoc est ad sepul- Ier. 51.
chrum. Vel sensus est, anima eorum detrudatur in gehennam. 6.

V. 18. *Muta fiant labia mendacia*. Quæ scilicet calumnias aduersùs ipsum proferebant, & falsò apud Saülem dicebant eum de regno sibi promisso insolescere & superbè gloriari. *Aduersùs iustum*, de seipso & alijs iustis loquitur. *Durum*, nempe verbum durum & graue.

V. 19. *Quàm multum est bonum tuum, Domine!* Verba dura & grauia superbè & contemptim loquuntur impij contra iustos & eos qui Deum colunt & reuerentur, quoniam illos vident in hac vita depressos & imbecilles, sed non

Psal. 31. nouerunt quàm magnum sit bonum quod ipsis abscondisti in futurum sæculum: & siquidem in præsenti vitâ abjecti sunt at in futura sunt eleuandi; sed præterea multis etiam bonis eos in hoc sæculo sæpenumero afficere soles: & hoc est quod dixit: *In conspectu filiorum hominum.* Nimirum vt coram ipsis pudore non suffundantur, eóquòd in te solo spem suam collocarint.

V. 20. *Abscondes eos.* Hoc per modum prophetiæ aut precationis est dictum: *In abscondito faciei tuæ.* Hoc est, voluntatis seu beneuolentiæ tuæ, eum enim dicitur aspicere Deus cui bene vult & quem amat; ab illo autem oculos
Ier. 18. 17. suos abscondere, quem odio habet sicut dicitur: *Ceruicem & non faciem ostendam eis in die perditionis eorum. Ab elationibus viri.* Hoc est à superbijs & arrogantia hominum, vt supra dixit, in superbia & contemptu. Hæc explica-
Exod. 28. 28. tio vocis רכסי *rucse* desumi potest ex isto loco, וירכסו *veirchesou*: *Et eleuabunt pectorale*; hoc enim verbum idem ibi significatum habet ac יגבהו *igbehou*, at-
Isa. 40. 4. tollent: huc etiam illud referri potest: *Et excelsa*, seu montes excelsi, *erunt in planitiem. Occultabis eos in tabernaculo à contentione hominum.* Hoc idem est quod iam superiùs dixit, ab infamia multorum qui loquuntur dura aduersùs iustum.

V. 21. *Benedictus Dominus.* Et tunc laudabo Deum & dicam, benedictus Dominus, quoniam mirificauit mihi misericordiam suam; mira enim omnino res fuit liberatio ipsius. Et hoc dicit per modum vaticinij. *In ciuitate munita*, æquè fui securus ab hostibus meis, ac si fuissem in munitissima vrbe. Dictio
Zach. 9. 3. מצוד *matsod*, fortitudinem significat, sicuti: *Et ædificauit Tyrus munitionem sibi.*

1. Sam. 23. V. 22. *Et ego dixi in præcipitatione mea.* Hoc est quod dicitur: *Et fuit Dauid acceleratus ad eundum à facie Saülis.* Nempe quia tunc in magno versabatur discrimine, quoniam vt ibidem dicitur: Cingebant Dauidem & viros eius ad
Thren. 3. illos comprehendendos. *Excisus sum à conspectu oculorum tuorum*, verbum נגזרתי *nigzarti* in eadem significatione hîc sumitur ac in isto loco: *Excisus sum*, desumpto significatu à nomine גרזן *garzen* securi, hoc sensu, existimabam eo tempore me esse projectum à conspectu oculorum tuorum, nec fore vnquam vt me aspiceres; verùm: *Exaudisti vocem deprecationum mearum*, nam ita effe-
1. Sam. 23. cisti & res disposuisti vt me saluum eripueris vt scriptum est: *Et nuntius venit ad Saülem festinanter*, eóquòd Philistæi super terram irrupissent.

V. 23. *Diligite Dominum.* Est imperatiuus cum vocali segol, licet vt plurimùm habeat patahh propter literam gutturalem, vt in ista voce ושחטו
Exo. 12. 21. *vechahhatou, & mactate Pascha.* Dicit igitur æquum est vt Deum diligatis cùm ea videatis quæ ipse mei causâ præstitit. *Fideles custodit Deus.* Me etenim ab omnibus inimicis meis tutatus est. Vox אמונים *emounim*, est nomen adjecti-
Psal. 12. 1. uum, sicut in illo alio loco: *Defecerunt veraces. Et retribuit.* Veraces custodit à manu superborum loquentium superbè, vt dicitur, & eos qui superbè se gerunt deprimet, illisque retribuit propter excellentiam & superbiam eorum.

V. 24. *Fortes estote.* Hoc est, fortes vos exhibeatis: ô vos omnes qui Dominum expectatis, quoniam ipse roborabit cor vestrum.

PSALMVS TRIGESIMVS SECVNDVS.

Dauidis erudiens.

1. BEatus est cuius dimissa est præuaricatio : cuius tectum est peccatum.

2. Beatus homo cui non imputat Dominus iniquitatem : nec est in spiritu eius dolus.

3. Quoniam tacui, inueterauerunt ossa mea : in gemitu meo tota die.

4. Quoniam die ac nocte aggrauatur super me manus tua : conuersus est humor meus in siccitates æstatis.

5. Peccatum meum cognitum tibi facio, & iniquitatem meam non abscondi : dixi confitebor super præuaricationibus Domino, & tu remisisti iniquitatem peccati mei.

6. Propter hoc orabit omnis sanctus ad te, in tempore inueniendi : profectò in diluuio aquarum multarum, ad eum non approximabunt.

7. Tu latibulum mihi à tribulatione custodies me : clamoribus liberationis circundabis me.

8. Intelligere faciam te, & docebo te viam quâ gradiaris : consulam super te oculo meo.

9. Ne sitis sicut equus, sicut mulus, quibus non est intellectus : in chamo & frœno maxilla eorum constringenda, ne approximent ad te.

10. Multi dolores impio : sperantem autem in Domino, misericordia circundabit.

11. Lætamini in Domino & exultate iusti : & iubilate in canticis omnes recti corde.

COMMENTARIVS.

V. 1. DAuidis erudiens. *Beatus est cuius remissa est preuaricatio.* Iam scripsimus in præfatione & in Psalmum quartum, quodnam sit significatum vocis משכיל *maschil* & aliarum vocum quæ in Psalmorum titulis occurrunt. Dicit porro hic Dauid, beatus is est censendus cui Deus condonauit præuaricationem & texit eius peccatum ob pœnitentiam quâ ipse ad Deum con-

Psal. uerfus eft, & per pœnam quâ illum mulctauit in hoc fæculo: nec enim fit pec-
32. cati remiffio abfque punitione minori aut maiori: & pro ratione pœnitentiæ,
leuior fit punitio. Ecce autem beatus ille eft cui contigerit vt fit mundus à
fcelere in altero fæculo. Dictio נשוי *nefoui* reperitur hic fecundùm formam
Ezech. verborum definentium in ה *he*; ita etiam ifto in loco: *Et portabunt confufionem*
39. 16. *nem fuam.* Idem adhuc alijs verbis enuntiat dum dicit.

V. 2. *Beatus homo cui non imputat Dominus.* Hoc eft, iniquitatem eius non quidquam reputauit feu nihili duxit: ac fi diceret, cui Deus pepercit, dum vidit rectitudinem cordis ipfius quâ ad ipfum fefe conuertit in toto corde fuo. Et hoc eft quod fubijcitur: *Nec eft in fpiritu eius dolus.* Hoc eft, non fit cum dolo eius pœnitentia ficut illius qui dicit, peccabo, deinde pœnitentiam agam. aut illius cuius talis eft pœnitentia, vt conuertatur quidem fed vt iterum peccet. Hæc autem de feipfo Dauid protulit; nam de fuis peccatis valde erat follicitus, vnde illum beatum pronuntiat, qui nouit fua fibi à Deo condonata effe peccata. Dominus autem pater meus F. M. ita hunc locum explicat, dicitque Dauidem tres iuftorum gradus recenfuiffe & ab inferiori gradu duxiffe initium, eius fcilicet cuius remiffa eft præuaricatio, qui peccauit quidem & peruersè egit, & quamplurima commifit fcelera, poftea tamen conuerfus & perfectam agens pœnitentiam, veniam eft confecutus. Deinde dixiffe: *Cuius tectum eft peccatum*, illum defignans cui funt merita multa & iuftitiæ multæ, nec eft illi nifi exiguum aliquod peccatum quòd tectum eft & in tantis eius iuftitijs non apparet, quòdque fimile eft paucis granis milij quæ funt in modio tritici, quod ita granula ifta obtegit vt nullo modo videantur. Denique dixiffe Dauidem: *Cui non imputauit Dominus iniquitatem*, & illum denotaffe qui non peccauit omnino, ac nequidem de peccando cogitauit, & hoc iftis verbis indicari. *Nec eft in fpiritu eius dolus.* Addit verò Dauidem initium feciffe ab eo cui condonata eft præuaricatio ipfius, eóquòd plerique omnes iufti in ifto gradu reperiantur, & longè pauciores fint quorum tecta dici poffint peccata; pauciffimi & ferè nulli quibus Deus non imputauerit peccatum, feu qui non peccarint omnino.

V. 3. *Quoniam tacui inueterauerunt offa mea.* Particula כי *chi* hic idem fi-
Deut. 4. gnificat quod כאשר *caafcher* cùm, ficut in ifto loco כי *chi*, *cum genueris filios*,
25. & ita in alijs; fenfus igitur eft, cùm tacitus apud me confiderarem iniquitatem meam, inueterauerunt offa mea præ magnitudine anxietatis meæ, & ego propter peccata mea totâ die eiulatus effundo.

V. 4. *Quoniam die ac nocte.* Diu noctúque de iniquitate mea fum grauiter follicitus, hoc enim eft quod verbis iftis fignificat: *Aggrauatur fuper me manus tua*, ego enim anxiè admodum timeo plagam tuam, nimirum ne magna me punitione afficias ficut peccatum meum eft magnum. Et propter meæ folicitudinis magnitudinem caro mea emarcuit & iecur meum, & mutata eft pinguedo mea in ficcitatem & ariditatem. Vox לשד *lefchad* illud fignificat
Num. quod optimum eft & humidum pinguedinis, fic dicitur: *Et erat fapor eius ficut*
11. 8. *fapor recentis aut viridis olei.* Porro dicit: *In ficcitates æftatis*, quoniam æftatis tempore res maximè folent exarefcere. Et quamuis Dauid fciret pœnam fibi infligi propter iniquitatem magnam, libentérque illam in præfenti vita fuffi-

neret, de ea tamen erat follicitus, ne forte perfecta non esset * absterfio seu purgatio iniquitatis in hoc sæculo, sed fortassis de ea puniendus esset in futuro sæculo. PSAL. 32.

V. 5. *Peccatum meum cognitum tibi faciam.* Licet abscondita quæque pernouerit, dicit tamen cognitum tibi faciam, humano scilicet more de Deo loquens, ac si diceret, confitebor de illo ore meo coram te, nec illud abscondam. *Dixi*, hoc est, statui apud me, quoniam id mihi vtilissimum est, vt postquam peccaui, confitear super præuaricationibus meis, tu vero propter illam confessionem meam, & perfectam ac sinceram pœnitentiam meam, remittes iniquitatem peccati mei. *Remisisti*, tempus est præteritum loco futuri, cuiusmodi plura reperiuntur apud Prophetas; vel ipsemet loquitur per modum vaticinij. Illa autem nominum idem significantium conjunctio, iniquitas peccati mei, fit ad indicandam peccati grauitatem, iuxta illud: *Qui dormiunt in terræ puluere, & , de luto cœni.* Dan. 12. 2.

V. 6. *Propter hoc.* Quandoquidem viderunt te meam orationem exaudiuisse & peccatum mihi condonasse: *Orabit omnis sanctus ad te*, si quando in peccatum inciderit. *In tempore inueniendi*, eo scilicet tempore, quo inuenietur cor eius liberum, quando cor ipsius perfecta pœnitentia emundatum fuerit. *Profectò in diluuio aquarum multarum*, si hoc præstiterit, non est necesse dicere forte vt non pereat propter peccatum suum; imò etiamsi calamitates quamplurimæ mundum vniuersum inundent, similes inundationi aquarum multarum omnia inundantium, ad eum tamen non pertingent, sicut ad me non pertigerunt. Psal. 40. 3.

V. 7. *Tu latibulum mihi, es, à tribulatione.* Quoniam fuisti mihi latibulum, & me eripis ab angustijs quoties in illis versari me permittis in pœnam iniquitatis meæ, nec me hactenus ita deseruisti vt in potestatem hostium meorum venirem. *Acclamationibus liberationis circundabis me.* Ouationibus & clamoribus liberationis circumcinges me coram hostibus meis qui me vndique circumcingunt.

V. 8. *Intelligere faciam te.* Arguit his verbis eum omnem qui ipsius increpationes auditurus erat, siue plures siue pauci forent: *Consulam super te oculo meo*, consilium tibi dabo ex ijs quæ oculis meis vidi in meipso, peccaui enim & per viam non bonam ambulaui, postea vero hoc apud me recogitans pœnitens[illegible] ductus sum, & ad Deum in toto corde meo conuersus sum qui mihi pepercit ac me propter pœnitentiam recepit; tibi autor fuerim vt idem quoque facias.

V. 9. *Ne sitis sicut.* Ne fueritis similes brutis animantibus quæ cùm sint intellectu destituta non cognoscunt an male faciant, & nesciunt quando nocent q[illegible]ora frœno & chamo sunt constringenda ne ad te accedant, teque mordeant, [illegible] frustra verbis corriperes aut increpares, vt pote intellectu caren-

* De[illegible] loqui videtur, quibus absterguntur peccata in altero sæculo: quòd enim Hebræi con[illegible] sum altera[illegible], patet ex his verbis R. Ioseph Albo Necesse est venire in infernum a[illegible] & expurgandum inquinamenta transgressionum quas fecerit homo, donec [illegible] & ascendat in locum quietis suæ. lib. 4. Ieccarim cap. 34. vbi exponit verba versus 48 Psal. 89. *Eruet animam suam de manu inferi.*

Psal. 32. tia, nisi aliquid aliud adhibeatur, quo fiat vt impediantur ne malum faciant.
Vos autem ne sic vos geratis, sed adhibitâ mentis intelligentia vos ipsos ar-
—— guite & corripite & recedentes ab operibus vestris malis, conuertimini ad Deum & ipse indulgebit vobis. Porrò meminit equi & muli præ cæteris animantibus quia ipsis insidere solent homines, ac frænum ori ipsorum impositum manu tenere, vt eos subigant & deducant quócumque voluerint, abducántque ab eo loco in quem proprio feruntur impetu, cohibeantque ne quid mali inferant alicui. Cæterùm voces מתג *meteg* & רסן *resen*, idem prorsus significant: illud nempe instrumentum, quo iumentorum ora constringuntur; eius tamen diuersæ sunt formæ, pro varijs quibus confici possunt artificijs. Dictio verò עדיו *eedio*, idem habet significatum ac פיו *piu* os eius secundum istud: *Qui satiat bonis os tuum.*

Psal. 102. 5. V. 10. *Multi dolores*, sunt, *impio.* Illi qui suarum virium magnitudini innititur nec respicit ad Deum, neque de iniquitatibus & peccatis suis cogitat, multi dolores eueniunt, nemóque est qui ipsum ab illis eripiat: sed qui spectat in Domino & agnoscit nullum sibi aliunde quàm ab ipso posse esse subsidium, debet conuerti a suis peccatis & à rebus illis recedere quæ ipsum impediunt: illud etiam agnoscat, nempe quidquid sibi boni vel mali contigit esse à Deo pro ratione suorum operum, & in eo solo confidat; & hunc misericordia circundat; contra verò dolores multi cingunt & opprimunt impios.

V. 11. *Lætamini in Domino.* Qui confidit in Domino, lætetur præ bonis quàm plurimis quæ ab ipso est accepturus: vel sensus est, quoniam inueniet animam suam lætam in cultu Dei & spe eius quam habet in ipso. *Iubilare facite.* Vox enim הרנינו *harninou* est transitiua, vos, inquit, lætamini & ad iubilandum excitate omnes qui recto sunt corde; & vt velint vijs vestris insistere, annuntiate eis bona quæ à Deo sunt danda, & ad celebrandas Dei laudes incitate illos.

PSALMVS TRIGESIMVS TERTIVS.

1. EXultate iusti in Domino: rectos decet laudatio.
2. Confitemini Domino in cithara: in psalterio decem chordarum psallite illi.
3. Cantate Domino canticum nouum: bene pulsate cum clangore.
4. Quia rectum, *est*, verbum Domini: & omne opus eius in fidelitate.
5. Diligit iustitiam & iudicium: misericordiâ Domini plena est terra.
6. Verbo Domini cœli facti sunt: & spiritu oris eius omnis exercitus eorum.

7. Congregat sicut aceruum aquas maris: ponit in thesauris abyssos. PSAL. 33.

8. Timeat Dominum omnis terra: ab eo paueant omnes inhabitantes orbem.

9. Quoniam ipse dixit & fuit: ipse mandauit & stetit.

10. Dominus dissoluit consilium Gentium: irritas facit cogitationes populorum.

11. Consilium, autem, Domini in æternum permanet: cogitationes cordis eius in generationem & generationem.

12. Beata Gens cuius, *est*, Dominus Deus eius: populus, *quem*, elegit in hæreditatem sibi.

13. De cœlo respicit Dominus: videt omnes filios hominum.

14. De firma sede habitationis suæ prospicit. super omnes qui habitant terram.

15. Qui format simul cor eorum: qui intelligit omnia opera eorum.

16. Non saluatur Rex in multitudine exercitus: & potens non liberabitur in multitudine virtutis.

17. Fallax equus ad salutem: & in multitudine roboris sui non saluabit.

18. Ecce oculi Domini ad metuentes eum: ad eos qui sperant super misericordia eius.

19. Vt eruat à morte animas eorum: & viuificet eos in fame.

20. Anima nostra sustinet Dominum: auxilium nostrum & clypeus noster ipse.

21. Quia in eo lætabitur cor nostrum: quia in nomine sancto eius sperauimus.

22. Sit misericordia tua, Domine, super nos: quemadmodum sperauimus in te.

COMMENTARIVS.

V. 1. EXultate iusti in Domino. Litera ב *beth* in voce ביהוה *badonai* est posita loco ל *lamed*, ita etiam isto in loco, Mittet hædum במדבר *hammidbar* in desertum. Vel litera ב *beth* suam habet simplicem significationem hoc modo, vestra iubilatio & laudatio in ipso sint & non in alio. *Rectos decet.* Litera א *aleph* voce נאוה *naua* est quiescens, & à themate אוה *aua*, vnde etiam est illud נאוו *naauu*. *Pulchræ sunt genæ tuæ.* Et illud: *Non* נאוה *naue*, *decora est stulto delectatio*, & non נאוה *naua decorum est stulto labium excellentiæ.* Et in his omnibus & similibus א *aleph* est quiescens, præterquam in isto loco: Leu. 16. Cant. 1. 9. Prou. 19. Ibid. c. 17. Psal. 93.

Psal. *Domui tuæ* נאוה *naava*, *decora fuit sanctitas*, vbi litera א *aleph* mouetur seu
33. legitur. Et communis est Grammaticorum sententia, literam א *aleph* esse ra-
dicalem, & pertinere ad ordinem verborum habentium primam radicalem
א *aleph* quiescens & literam נ *nun* esse secundæ coniugationis indicem. Re-
ctiùs tamen dicendum videtur literam נ *nun* esse radicalem, & thema esse
נאה *naa*. Reperitur etiam in Paraphrasi Ionathan, ad ostendendam tertiam ver-
bi radicalem, instar נאוה *naava*. Et apud Magistros nostros frequens est vsus hu-
ius vocis in significatione verbi נאה *naa*, decens fuit, &c. videtur enim ille esse
illius radicis vsus apud eos cùm dicunt V. G. Citrus est pulchra, pulcher est ra-
mus, quàm pulchra sunt opera eius! & ita sæpe alias: significationisque istius
sensus per verbum יפה *iapha* pulcher fuit, exponendus est ac si diceret, bo-
num est & decorum vt iusti & recti celebrent & decantent laudes Domini, ipsi
enim contemplantur & intelligunt opus Dei, & opera manuum eius, & bene-
ficia quæ suis creaturis continuo impertitur: qua in re totum illorum studium
& occupatio impenditur, non verò in cupiditatibus huius sæculi; quare dicit
eos maximè decere Deum laudare & prædicare pro notitia quam habent eius
operum præ cæteris, vt pergit in hoc Psalmo enarrare.

V. 2. *Confitemini Domino in cithara.* Nempe quia musica instrumenta ani-
mam sapientem seu rationalem excitant & eam adiuuant. In psalterio deca-
chordo, litera seruilis ו *vau* & hic deest; perinde enim est ac si diceretur, in
Psal. 92. psalterio & decachordo, sicut legitur alio in loco: *Super psalterio & deca-*
Aba. 3. *chordo.* Ita etiam hæc particula deest in isto loco, sol luna, pro & luna; sunt-
11. que multa ijs similia. Est porro decachordum, musicum instrumentum decem
chordis constans; vnde etiam dicitur עשור *aasor*.

V. 3. *Cantate Domino canticum nouum.* Nouis semper canticis ipsum cele-
brate. *Bene psallite* &c. ore & manu contendite vt rectè eum laudetis.

V. 4. *Quia rectum.* Decreta Dei & iudicia eius recta sunt, & omnia cum fi-
delitate & sine vlla prorsus iniquitate quemadmodum dixit Moses Magister
Deut. 32 noster, super quem sit pax: *Deus veritatis est & non iniquitatis, iustus & re-*
4. *ctus est.* Iusti autem & recti nouerunt hoc & eius profitentur ac prædicant iusti-
tiam & rectitudinem. Et si quid mali aut aduersi fortè ipsis obueniat, Deum
laudant, ac eius iustitiæ & æquitati gratias agunt & agnoscunt id sibi ad maius
bonum immitti, & omnia à Deo fieri in veritate & fidelitate; vnde Propheta
Es. 12 1. sic loquitur: *Confitebor tibi, Domine, quoniam iratus es in me.* Et Dauid ipse
Psal. alibi. *Misericordiam & iudicium cantabo tibi.*
101. 1. V. 5. *Diligit iustitiam & iudicium.* Ipse in hoc suo mundo exercet modò iu-
stitiam, aliquando iudicium, at misericordia semper vtrique præualet, & pro-
pterea subjunxit: *Misericordia Domini plena est terra.* Vt autem ipse agit, amat
Ier. 9. etiam vt suæ creaturæ eodem modo agant, vnde Propheta dixit: *Quoniam*
24. *ego Dominus facio misericordiam & iudicium & iustitiam in terra*, quia nimirum
illis valde oblector. Perinde ac si diceret, sicut ego virtutes illas libenter exer-
ceo, ita etiam à vobis eas exerceri percupio.

V. 6. *Verbo Domini*, &c. Vt dictum est in opere creationis: *Et dixit Deus*,
&c. Quibus Diuina voluntas & beneplacitum indicantur. Et idem isti desi-
gnantur: *Et spiritu oris eius*, est enim rei eiusdem repetitio: hoc autem ex

Dei misericordia effectum est, qui creaturas produxit & bonis illis eas instruxit cum quibus existere poterant iuxta ipsius sapientiæ decretum, sicut dicitur: *Et vidit Deus cuncta quæ fecerat & erant valde bona.* Ecce enim cœli & omnis exercitus eorum verbo eius conditi sunt, & terra etiam cum omnibus in ea contentis; nam sphæra cœlestis non circumuoluitur nisi super rem fixam & stabilem, ea autem est terra. Porro quidquid est in terra, à cœlorum pendet exercitu, & ab ipsis ex Dei nutu & beneplacito dirigitur. [Psal. 33.] [Gen. 1. 31.]

V. 7. *Congregat sicut aceruum.* Illud etiam beneficentiæ Dei & misericordiæ erga creaturas suas adscribendum est quòd aquas toti terræ superfusas congregauerit, & eas in locum vnum collegerit & cohibuerit, itaut appatuerit arida seu terra, in qua, nisi hoc modo fuisset factum, nullæ aliæ extarent creaturæ quam pisces. Dicit verò: *Sicut aceruum*, hoc est cumulum seu molem, vt dicitur: *Steterunt fluenta quasi in aceruo*, Et, *Aquæ in vna mole consistent*: ad ostendendum aquas suisse terra superiores: hinc etiam apparet aquas, quæ ab initio super vniuersam terram erant expansæ, etiam in locum vnum collectas, verè adhuc esse ipsa terra longè altiores; nec enim eo in loco in quem aquæ sunt congregatæ, est profunditas, etiam si in extremas terræ partes exundent & descendant, quia ipsa est sphæricæ formæ. Quòd verò dicitur alibi: *Qui descendunt mare in nauibus*, illud solùm de littore est intelligendum, terra enim littoribus maris est altior. Et hoc inter Conditoris miracula recenseri debet, quòd aqua sic elatæ consistant, & quòd fluctus maris ad eum vsque locum qui littus est ipsius, deuoluantur, nec tamen illum præterfluant sicut dicitur: *Me ergo non timebitis, ait Dominus, & à facie mea non contremiscetis? qui posui arenam terminum mari, præceptum sempiternum quod non præteribit*, &c. Quapropter subiungit: *Ponit in thesauris abyssos*, hoc est, quasi in thesauris conclusæ sunt, itaut inde non possint exire. In his porro versibus de quatuor elementis mentionem fecit, nam per vocem cœli, elementarem ignem designauit, & per vocem, spiritus, aërem. Terram verò indicauit in duobus versibus, iam enim illius superius expresse meminit cùm dixit: *Misericordia Domini plena est terra*, & mox cùm subdidit. [Exod 15 8.] [Iosf. 3. 13.] [Psal 107.] [Ier. 5. 22.]

V. 8. *Timeat Dominum omnis terra.* Cùm igitur hæc ita sint, æquissimum est vt omnes incolæ terræ Deum reuereantur & colant, ipse enim disposuit ipsis locum habitationi commodum, vt supradictum fuit, congregat sicut aceruum aquas. Si ergo ita se res habeat: *Paueant ab eo omnes inhabitantes orbem.* Et hoc maximè illorum sermones confutat qui legis Diuinæ veritati detrahunt asserunt que mundum esse æternum.

V. 9. *Quoniam ipse dixit.* Versus hic eodem sensu ac præcedens exponi potest nimirum de creatione mundi, vel sensu eius qui subsequitur: *Dominus dissoluit consilium Gentium.* Dicit ergo Deum creasse hunc mundum, & omnia infinitæ eius potentiæ esse subiecta, nec in vllius hominis potestate situm esse vt mutet aut efficiat vt res aliqua in hoc mundo aliter se habeat quam ipse dixit & iussit Ita enim erunt omnia & permanebunt, nec valebit quisquam vllâ vi aut opum copia ea à se depellere quæ in ipsum ventura à Deo decreta sunt. Et quæ ipse homo solerti consilio proponit efficere, nisi Deus annuerit, non succedent, & hoc est quod mox dicitur.

V. 10. *Dominus dissolnit consilium Gentium.* Dixit, Gentium, quasi volens
Psal. 33. indicare quod si Gentes omnes vnius essent consilij & paris sententiæ circa rem
aliquam, Deum tamen posse irritum reddere ipsorum consilium si velit: sicut
Es. 40. 17. dicitur: *Omnes Gentes quasi nihilum præ ipso.* Vel dixit, Gentium, habitâ ra-
tione eius quod deinde erat dicturus: *Beata Gens cuius Dominus Deus eius.* Cæ-
teræ enim Gentes summam potentiam Dijs alienis attribuunt. Et hæc est vulga-
ris & communis opinio. Quidam etiam ex illis, & hi sunt singulares, dicunt
Deum non curare nec cognoscere humana opera, quapropter dixit: *Dominus
dissolnit consilium Gentium.* Addit prætere: *Irritas facit cogitationes popul-
rum.* Eandem sententiam de more linguæ alijs verbis enuntians.

V. 11. *Consilium autem Domini.* Hoc per modum comparationis dicitur, &
oppositum est illi quod dixerat ante, *Dominus dissolnit consilium Gentium,* &c.

V. 12. *Beata Gens.* Quia nempe similis non est insanis illis Nationibus,
sed profitetur ac credit Dominum esse Deum seu Elohim, hoc est iudicem &
moderatorem, & eumdem rebus omnibus assidue prouidere. Dicit verò: *Deus
eius*, quoniam ipsum in Deum suum elegit & assumpsit; quo etiam sensu sub
Deut. 26. 17. jungitur: *Populus quem elegit in hæreditatem sibi*, sicut dicitur: *Dominum ele-
gisti hodie vt sit tibi Deus, & Dominus elegit te hodie, vt sis ei populus peculiaris.*
Populus verò qui eiusmodi est, alienus est à prauis ritibus & falsis religionibus
aliorum, eique præceptum est vt mente sua concipiat, certò credat & animo
intelligat, sibi à Deo suo contingere omne bonum vel malum, illúdque iuxta
Deut. 8. 17. meritum suorum operum, sicut dicitur: *Sed recorderis Domini Dei tui, quia ipse
est qui dat tibi vires ad faciendam virtutem.* Et alio in loco: *Oculi Domini Dei tui
in ea*, terra tua, *sunt à principio anni vsque ad finem eius.* Sic è contra, de ad-
Ibid. c. 32. 30. uersis casibus dicitur: *Quomodo persequitur vnus mille, nonne ideo quia Deus
suus vendidit eos?* Perinde ac si diceretur, id casu non contigisse. Pari modo be-
nedictiones omnes & maledictiones quas contestatus est & denuntiauit eis, ipsæ
ex mundana consuetudine sunt exceptæ, vt certò scirent omnia quæ contin-
gunt, ipsius nutu & moderamine dirigi, beata autem est illa Gens quæ fidem
eiusmodi & religionem habet.

V. 13. *De cælo respicit Dominus.* Ista est scientia quam Deo attribuit Gens
illa cuius iam meminerat: non verò sic illæ Gentes quæ de Deo ita loquuntur.
Iob. 22. 13. *Nubes illi*, sunt, *latibulum & non videt & ambitum cæli perambulat*, &c.

V. 14. *De firma sede habitationis suæ.* Idem alijs verbis repetit ad maiorem
huius veritatis fidem faciendam, nempe Deum videre & cognoscere omnia quæ
faciunt homines. Verbum autem השגיח *hischgiah* idem significat ac הביט *hibbit*
Cant. 2. 9. prospexit, vt isto in loco: *Prospiciens per fenestras.*

V. 15. *Qui fingit simul cor eorum.* Hoc est, quoniam qui cor eorum fingit,
illos procuIdubiò pernoscit; ac si diceret, quî fieri potest vt cogitationes cor-
dis sui abscondant ab eo qui est illorum conditor: quâ ratione dicitur alibi:
Psal. 94. 9. *An qui finxit oculum non videbit?* Quòd verò dicit, *simul*, sensus est cum om-
nia omnino perspicere quasi summatim seu vniuersaliter, sicque dixerunt Ma-
gistri nostri F. M. & acutè discutientes vocem יחד *iahhad*, dixerunt per eam
indicari omnia hominum corda Deum vno intuitu inspicere. Cum autem cor
eorum cognoscat quantomagis illorum opera? Et hoc est quod subjungitur:

Qui

Qui intelligit omnia opera eorum. Poteſt etiam dictio יוצר *iotſer* exponi in eo ſignificatu quo accipitur in iſto loco : *Et proieci illud*, argentum, *in domum* PSAL. *Domini ad theſaurarium*, vbi dictio יוצר *iotſer* idem eſt ac אוצר *otſer* theſaurarius; 31. & ſenſus erit, qui recondit ſimul cor eorum. Perinde ac ſi diceret in eius Zach. theſauro & gazis ſunt omnia hominum corda, ſicut illud alicui eſt notiſſimum 11. 13. & in eius poteſtate ſitum quod eſt in ipſius theſauro repoſitum.

V. 16. *Non ſaluatur Rex in multitudine exercitus.* Sed nunquid non manifeſtum videtur. Reges certò ſaluari & victores euadere quia numeroſis copijs & exercitibus ſunt inſtructi? verùm indicare vult Dauid homines poſſe agnoſcere Deum ipſos Reges ſuâ prouidentiâ complecti, & omnia illorum opera noſſe & inſpicere, & cuique eorum bene aut ſecus facere vt ſibi libuerit. Aliquando enim videre eſt maximum aliquem Regem & omnium hominum potentiſſimum & innumeris cinctum copijs, earum tamen præſidio & robore non ſeruari incolumem, ſed cum omnibus armatorum turmis fundi & debellari à modica hominum manu; quî autem id fieri poſſet ſi nullus eſſet qui humana opera, prouidentiâ ſuâ dirigeret? Exemplo ſit Aſſyriorum Rex qui eo toto tempore quo Deo fuit gratus, omnes deuincebat populos & omnes regiones ſuo ſubijciebat imperio, & Deus ipſum appellabat, *Virgam furoris ſui & indignationis ſuæ*; Eſa. 10. perinde ac ſi ab illo miſſus & iuſſus, omnia quæ agebat, fuiſſet executus. At vbi cœpit inſoleſcere & efferri, & quæ faciebat ſuis viribus & conſilijs non autem Deo aſcribere ac dicere auſus eſt. *Fortitudine manus mea & ſapientiâ quâ polleo maximâ, hæc ſum exequutus*, Ibid. venítque contra Ieroſolyma cum numeroſiſſimo exercitu, tum de illo dictum eſt: *Et mane ſurrexerunt, & ecce omnia plena cadaueribus mortuorum.* Eſa. 37. 36. Iſte igitur non eſt ſaluatus per multam virtutem ſuam, ſed corruit poſtquam in ipſum iratus fuit Deus. Et plura eiuſmodi exempla in libris Prophetarum referuntur, vt ſint in ſignum & teſtimonium quòd non ſaluetur potens quilibet in multitudine virtutis ſuæ: cùm & Sennacherib proprij filij gladio ſit interfectus, & Goliath nominatiſſimus robore & mole corporis, manu Dauidis pueri delicati caſus occubuerit. Clarum eſt igitur nullum quantumuis robur aut potentiam poſſe homini cuilibet prodeſſe, niſi ex Dei beneplacito & fauore.

V. 17. *Fallax equus ad ſalutem.* Quoniam Deus illo quo pollet robore inſtruxit eum, ſicut dicitur: *An dabis equo fortitudinem*? ac ſi diceret, ſicuti Iob. 39. ego dedi ipſi eam; cúmque Deo non placuerit illa fortitudo equi, ipſam infringet, tumque eius ope non ſaluabitur, qui ipſi inſidet. *In multitudine roboris ſui non ſaluabit.* Etiamſi magni ſit roboris ſuum tamen ſeſſorem non liberabit à periculis.

V. 18. *Ecce oculus Domini.* Qui, inquit, ſuis nituntur viribus non ſeruantur, qui verò Deum timent, & benignam eius miſericordiæ opem expectant, tutelâ eius proteguntur & ab hoſtium, vt vt potentium viribus liberantur.

V. 19. *Vt eruat à morte animam eorum.* Nempe in bello; & ſi fames mundum afflixerit, eos alet & in vita ſeruabit, quia in eius miſericordia fiduciam ſuam collocarunt; nempe cauſas ita prouidè diſponet, vt cæteris fame confectis ipſi cibis abundent.

PSAL. 34.

V. 20. *Anima nostra.* Ideò nos, qui Deum colimus, in eius misericordia speramus. Anima nostra patienter expectat Dominum, & eapropter ipse est auxilium nostrum & clypeus noster.

V. 21. *Quia in eo lætabitur cor nostrum.* Nempe quia certò speramus nos eius beneficio à malis & aduersis eruendos, idcirco in eo lætatur cor nostrum, quoniam salutem nobis ab ipso euenturam certò confidimus, eóquòd in nomine sancto eius speremus, illam enim ob causam nos eruet.

V. 22. *Sit misericordia.* Ita erga nos misericordia tua in omni tempore & occasione exhibeatur quemadmodum nos futurum esse speramus.

PSALMVS TRIGESIMVS QVARTVS.

Dauidis, cùm immutauit sensum seu speciem suam coram Abimelech, & expulit eum & abijt.

1. Benedicam Dominum in omni tempore; semper laus eius in ore meo.

2. In Domino laudabit se anima mea: audient mansueti & lætabuntur.

3. Magnificate Dominum mecum: & exaltemus nomen eius simul.

4. Quæsiui Dominum & exaudiuit me: & ex omnibus pauoribus meis eripuit me.

5. Aspexerunt ad eum & confluxerunt: & facies eorum non suffundentur pudore.

6. Iste pauper clamauit & Dominus exaudiuit: & de omnibus tribulationibus eius saluauit eum.

7. Castrametatur Angelus Domini in circuitu timentium eum: & eripit eos.

8. Gustate & videte quòd bonus est Dominus: beatus vir qui sperat in eo.

9. Timete Dominum sancti eius; quoniam non, *est*, inopia timentibus eum.

10. Leunculi eguerunt & esurierunt: inquirentes autem Dominum non deficient omni bono.

11. Venite filij audite me: timorem Domini docebo vos.

12. Quis est homo qui vult vitam: diligit dies vt videat bonum?

13. Custodi linguam tuam à malo : & labia tua ne loquantur Psal.
dolum. 34.

14. Diuerte à malo & fac bonum : inquire pacem & persequere eam.

15. Oculi Domini super iustos : & aures eius ad clamorem eorum.

16. Vultus Domini in facientes mala : vt succidat de terra memoriam eorum.

17. Clamant iusti & Dominus exaudit : & ex omnibus tribulationibus eorum liberat eos.

18. Propinquus, *est*, Dominus confractis corde : & contritos spiritu saluat.

19. Multa, *sunt*, mala iusti : & de omnibus his liberabit eum Dominus.

20. Custodit omnia ossa eius : vnum ex his non conteritur.

21. Interimet impium malitia : & qui oderunt iustum, deuastabuntur.

22. Redimit Dominus animam seruorum suorum : & non deuastabuntur omnes qui sperant in eo.

COMMENTARIVS.

D*Auidis cùm immutauit*, &c. Achis, cuius hîc fit mentio Rex erat Geth, qui duplicis fuit nominis. Vel fortè Abimelech fuit cognomen omnium Regum Philistæorum, ita enim illos appellatos fuisse reperimus Abrahami & Isaaci temporibus. *Et expulit eum & abyt.* In maximo vitæ periculo constitutus fuit, ideóque sensum suum & verba immutauit : dictio enim טעמו *taamo* idem significat ac דעתו *da:to* sententiam, sensum suum vt constat ex isto loco : *Et clamauit & dixit, ex sententia Regis & Principum.* Ita verò se gessit Ion. 3.
Dauid, ne ab ipsis agnosceretur Philistæis : vel vt habitus ab eis stultus & in- 7.
sanus, vnà cùm suis turmis negligeretur & eâ ratione mortem effugeret. Atque vbi expulisset eum Achis, & seruis suis dixisset : *Hiccine ingredietur do-* 1. Sam.
mum meam? gratias egit Deo, Dauid, & hunc Psalmum edidit, Alphabeti- 21.
co ordine, itaut quilibet versus ab vna alphabeti litera inchoetur, nisi quòd litera ו *vau*, sit in medio sui versiculi. Porro in Deras scribunt Dauidem Psalmum hunc ordine Alphabetico composuisse præ magnitudine lætitiæ quâ fuit affectus, dum ex præsenti vitæ periculo sensit se esse ereptum.

V. 1. *Benedicam Dominum in omni tempore.* Quoniam ipse mira semper opera mei causâ facit, oportet etiam vt illum semper & omni tempore laudem ac celebrem. In Deras quæritur quid denotet vox illa, *semper*, & respondetur esse illud quod dicit scriptura : *Omnia fecit bona in tempore suo.* Etiam stultitia Eccl. 3.
11.

Psal. 34. bona est in tempore suo. Heu Dauid dum immutaret sensum suum coram Abimelech, seipsum quasi insanum exhibeit & quasi alium ostendit, & scribebat in foribus portæ, Achis Rex Geth mihi debet centum myriadas aureorum nummorum.

V. 2. *In Domino laudabit se.* Non in alio vllo saluatore, nullum enim alium præter ipsum vindicem habeo; ipse est qui eam cogitationem in animum Achis immisit, vt me à se ejiceret, nec de me vlterius inquireret. *Audient mansueti & lætabuntur.* Mansueti cùm audient liberationem meam, gaudebunt, non verò superbi isti qui Dauidem odio prosequuntur.

V. 3. *Magnificate.* Alloquitur mansuetos, magnificate, inquit, Dominum mecum ob liberationem quâ me saluum fecit: & ego & vos pariter exaltemus nomen eius.

V. 4. *Quæsiui Dominum.* Dum enim inter eorum, hostium, manus versaretur Deum corde suo quærebat, & eum intra se mente precabarur vt ex illorum manibus eriperetur. *Et ex omnibus pauoribus meis eripuit me.* Nimirum ex isto & ex metu ipsi à Saüle incusso, qui miserat seruos vt ipsum interficerent in domo ipsius.

V. 5. *Aspexerunt ad eum.* Præteritum est loco futuri, cuiusmodi plurima occurrunt: sensus ergo est, quotquot deinceps in angustijs fuerint, adspicient ad eum & ad eum current, verbum enim illud נהרו *naharon* idem hîc signifi-
Esa. 2. 2. cat ac in istis locis: *Et confluent ad eum & ad bonum eius in nouissimo dierum*;
vbi designatur progressus cum cursu qualis est fluminis fluxus, & quemadmodum currit aliquis ad munitissimam arcem vt in ea suæ saluti consulat. Adspicient ad Dominum & ad ipsum current, nec erubescent à spe sua: Et hoc est quod subjungitur, *Et facies eorum pudore non suffundentur.* Non erubescent autem quia videbunt quòd iste pauper clamauit & Dominus exaudiuit eum.
Dictio יחפרו *iahhperu* pudorem significat, sicut & in illo loco, *& luna*
Esa. 24. חפרה *hhapera erubescet.* Ideò verò dixit: *Facies eorum*, quoniam pudor in
23. vultu potissimùm apparet iuxta illud: *Neque nunc facies eius erubescet.* Non
Esa. 29. desunt etiam qui vocem נהרו *naharon* explicent ex lucis significatione ex illo
22. loco: *Et non splendeat lux super eum*; ac si diceret, aspicient ad eum, quiip-
Iob. 3. 4. sius auxilio indigent & illuminabuntur, hoc est, saluabuntur.

V. 6. *Iste pauper clamauit.* De seipso loquitur, vt iam fuit dictum.

V. 7. *Castrametatur Angelus Domini.* Quando nimirum ab hostibus vndique circumcincti obsidentur, ita ut ab ipsis attingi non possint, sed illæsi per eum
Dan. 6. liberentur. Hoc etiam sensu dixit Daniel: *Deus meus misit Angelum suum & con-*
11. *clusit ora leonum*; sic & alibi: *Et Angelus faciei eius saluauit eos.* Et alio in lo-
Esa. 63. co: *Angelus qui redemit me ab omni malo.*
9.

Gen. V. 8. *Gustate.* Cognitio intellectus & eius experientia hîc appellatur gustus.
48. 16. Ita alio in loco: *Gustat quia bona est negotiatio sua.* Quemadmodum homo ci-
Prou. bos per seipsum degustat & probat eos an amari sint aut dulces, an saliti an in-
3. 18. sulsi, sic dicit etiam, considerate mentis intuitu, aut oculi visu, & videte oculis vestris quòd bonus est Dominus, & bonis eos afficit qui sperant in ipso, & agnoscite & certò tenete illum verè beatum esse virum qui spem suam in eo reponit.

V. 9. *Timete Dominum.* Dictio יראו *ieron* habet א *aleph* quiescens, quod PSAL.
enim est expressum est iuxta formam שמרו *schimron*, זכרו *zicron*; vt autem di- 34.
stinguatur ab וראו *iron* videbunt, א *aleph* fit quiescens. *Sancti eius*; hi sunt
qui seipsos cohibent à multis concupiscentiæ motibus; sic qui seipsum separat
ab vsu vini sanctus appellatur, de illo enim dicitur: *Sanctus est Domino.* Ita Num.
igitur istos alloquitur, vos qui sancti estis Dei Altissimi, & qui paucissimis 6. 5.
huius mundi rebus estis contenti, nec auidè & sollicitè rebus ad vitam necessa-
rijs intenditis, ne metuatis ne vobis desint necessaria ad victum, solùm time-
te Dominum, & ipse vobis suppeditabit quidquid opus erit ad victum: *Quo-
niam non est inopia timentibus eum.* Hæc porro ideò dixit Dauid, quia dum in-
ter Philistæos exularet nullos habebat notos aut amicos à quibus cibos accipe-
re posset, quoniam verò timebat Dominum, rebus ad victum necessarijs mini-
mè destitutus fuit.

V. 10. *Leunculi eguerunt.* Videre est aliquando leunculos, qui magnas ha-
bent vires ad victum sibi comparandum, tamen sæpe egere & fame premi ni-
hilque ipsis vires suas prodesse; vnde dicitur: *Leo perit eòquòd non habet præ-* Iob 4.
dam, & catuli leonis dispergunter. Inquirentes autem Dominum non deficient 11.
omni bono.

V. 11. *Venite filij.* Non rarò significatum incessus vsurpatur ad indicandam
excitationem ad aliquid faciendum; non quòd in eo propriè requiratur inces-
sus, sic: *Age nunc affluam delicijs.* Et, *Venite & cogitemus contra Ieremiam co-* Eccl. 2.
gitationes. Et, *venite nunc & increpemus nos*, & cætera his similia: hoc etiam 1.
sensu dicitur hìc, venite filij, audite me. Illos porro filios vocat qui eius disci- Ier. 18.
plinam & doctrinam audituri erant & obseruaturi, quo etiam modo Prophe- 18.
tarum discipuli eorum filij appellantur. *Timorem Domini docebo vos.* Quo- Esa. 1.
niam supra dixerat, in circuitu timentium eum & non est inopia timentibus 18.
eum dicit iam, si quis sit qui de isto timentium Deum numero esse velit, timo- 2. Reg.
rem Dei ipsum edocebo. 2. 3.

V. 12. *Quis, est, homo qui vult vitam.* Ac si diceret, quicumque vitam il-
lam, eósque dies desiderat in quibus bonum videre possit, is audiat timorem
Domini quem illum edocturus sum. Porro vita illa & dies boni, tam de præsenti
quàm de futuro sæculo intelligendi sunt. Quis demum est ille timor?

V. 13. *Custodi linguam tuam à malo.* In his duobus versiculis summatim com-
plexus est præcepta negatiua seu prohibitiua quoad verba, cogitationes & ope-
ra: *Prohibe linguam tuam à malo*, nempe vt nihil mali aduersùs quemquam
hominum loquaris. Et in hoc generali præcepto comprehenduntur falsum te-
stimonium, maledictio patris aut matris, iudicis item ac Regis, & multò ma-
gis Diuini nominis irreligiosa prolatio. *Et labia tua ne loquantur dolum*, hoc est,
ne vnum ore proferas & aliud corde tecum cogites, hæc enim sunt verè labia
dolosa, cùm quis fraudulenter socium suum aggressus bona quidem cum ipso
loquitur, at interim in corde suo malum aduersùs ipsum machinatur sicut dicit
scriptura: *Pacem ore suo loquitur, intimo autem cordis recessu molitur insidias.* Leu. 19.
Et hoc est prohibitiuum præceptum circa ea quæ ad animum spectant; quale Ier. 9.
est illud, non odio habebis fratrem tuum in corde tuo. Et illud, ne cogites ma-
lum aduersùs proximum tuum cùm ipse tecum habitet confidenter.

Psal. 34. V. 14. *Diuerte à malo.* Nempe faciendo, & sub hoc generali mandato omnia præcepta negatiua circa opera seu actus externos continentur. *Et fac bonum*, & sub isto complectitur omnia præcepta affirmantia circa actiones. *Inquire pacem & persequere eam.* Quære pacem verbis tuis, & cordis affectibus eam prosequaris. Et ille est Dei timor quem vos edocere statueram: quemadmodum seruus qui dominum suum reueretur, & eius præcepta sedulò exequitur, & studiosè cauet ne quidquam ex ijs quæ sibi ab ipso fuerunt imperata, transgrediatur.

V. 15. *Oculi Domini super iustos.* Quisquis hæc vitæ & morum instituta sectatus fuerit, meritò Dei cultor & iustus appellabitur. Quænam verò merces ipsi à Deo est rependenda? Illa nimirum quòd prouidæ Dei tutelæ beneficio semper erit seruandus in omnibus vitæ suæ negotijs, & hoc est quod verbis istis designatur: *Oculi Domini super iustos.* Si verò infausti aliquid ipsi euenerit, clamet ad ipsum, certò enim clamorem eius exaudiet, & ex angustijs illum eruet: hoc nimirum istis verbis: *Et aures eius ad clamorem eorum.*

V. 16. *Vultus Domini in facientes mala.* Benigni Diuinæ prouidentiæ & custodiæ oculi super iustos in eorum bonum sunt intenti; at contra facientes malum, vultus eius irâ exardescit vt succidat de terra memoriam eorum. Quo
Leuit. sensu dicitur: *Et ponam vultum meum contra virum istum & perdam illum.*
20. 3. V. 17. *Clamant & Dominus exaudit*: Verbum, clamant, refertur ad vocem, iusti, paulo superiùs positam, non verò ad proximam facientes mala. Ita etiam in his locis quædam voces non cum proximis cohærent, sed cum paulo
Deut. remotioribus. *Sic quoque ancillæ tuæ pariter facies.* Item, *Et si tria ista non*
15. *fecerit*, &c.
Exod. V. 18. *Propinquus*, est, *Dominus confractis corde.* Nempe ad audiendum
21. clamorem illorum & orationes eorum. *Et contritos spiritu saluat.* Idem alijs verbis enuntiatur.

V. 19. *Multa*, sunt, *mala iusti.* Nam sæpenumerò Deus tentat & probat iustum in eius bonum, atque vt eius iustitiam cæteris notam efficiat, quoniam scilicet eius animus non est vacillaturus, nec à veritatis semita declinaturus propter sibi immissas calamitates. *Et de omnibus illis liberabit eum Dominus.*
Prou. Nempe ne in vlla earum offendat, sicut dicitur alibi: *Septies cadet iustus & re-*
24. 16. *surget, impij autem corruent in malum.*

V. 20. *Custodit Dominus omnia ossa eius.* Ossa enim seu corporis basis & fundamentum, illius molem sustinent. *Vnum ex ijs non est confractum.* Vox נשברה *nischbara* in hoc loco est præteritum conjugationis niphaal, quia ha-
Psal. 51. bet accentum in penultima, at in isto loco: *Spiritum contritum Deus non despi-*
19. *cies*, est participium, quia habet accentum in vltima.

V. 21. *Interimit improbum malitia.* Malum quod improbus iusto inferre decernit, illud ipsummet interficiet, sicut alibi dicitur: *Cecidit in foueam quam*
Psal. *fecit. Desolabuntur.* In dictione יאשמו *ieschamou*, litera א *aleph* est cum solo
7. 16. seu simplici scheua, legitúrque sono tenuissimo: habet hoc loco verbum אשם *ascham* significationem vocis שממה *schemama* desolationis, vt etiam ibi: *Et*
Os. 14. *desolabitur Samaria.* Duo enim illa verba אשם *ascham* & שמם *schamam*,
1. idem habent significatum.

V. 22. *Redimit Dominus animam seruorum suorum.* Multa quidem mala contra illos moliuntur improbi, at Deus illos redimit ex eorum manibus. Dixit verò animam, quoniam improbi vitæ iustorum struunt insidias vt eam auffe-tant. *Et non deuastabuntur.* Impij quidem deuastabuntur, non verò omnes qui sperant in eo. PSAL. 35.

PSALMVS TRIGESIMVS QVINTVS.

Dauidis.

1. Litiga, Domine, cum litigatoribus meis: præliare cum præliantibus mecum.

2. Apprehende clypeum & scutum: & exurge in adjutorium meum.

3. Educ lanceam, & conclude in occursum eorum qui persequuntur me: dic animæ meæ salus tua ego, *sum.*

4. Pudefient & ignominiâ afficientur quærentes animam meam: auertentur retrorsum & pudore afficientur cogitantes malum meum.

5. Sint tanquam gluma ad faciem venti: & Angelus Domini impellens.

6. Sit via illorum tenebræ & lubricum: & Angelus Domini persequens eos.

7. Quoniam sine causa absconderunt mihi foueam retis sui: immeritò foderunt animæ meæ.

8. Veniat ei calamitas, *quam*, ignoret, & rete ipsius quod abscondit, apprehendat eum: & in ipsam vastitatem cadat.

9. Anima autem mea exultabit in Domino: lætabitur in salute eius.

10. Omnia ossa mea dicent, Domine quis sicut tu, eripiens afflictum à fortiori eo: & egenum & pauperem à diripiente eum.

11. Insurgunt testes iniqui: quæ ignoro, interrogant me.

12. Retribuunt mihi mala pro bonis: orbitatem animæ meæ.

13. Ego autem cùm ægrotarent ipsi, indumentum mihi erat saccus, affligebam in ieiunio animam meam: & oratio mea in sinum meum reuertatur.

14. Quasi socius, quasi frater mihi, *esset*, ambulabam cum eo:

Psal. quasi lugens matrem pullatus incuruabam me.

35. 15. At in claudicatione mea lætati sunt & conuenerunt; conuenerunt aduersùm me abjecti & ignorabam: prosciderunt me nec siluerunt.

16. Cum hypocritis subsannatoribus placentæ: frendendo aduersùm me dentibus suis.

17. Domine quandiu respicies? reduc animam meam à desolationibus eorum: à leonibus vnicam meam.

18. Confitebor tibi in congregatione magna: in populo numeroso laudabo te.

19. Ne lætentur de me qui aduersantur mihi immeritò: qui oderunt me gratis ne nictent oculo.

20. Quoniam non pacem loquuntur, & cum quietis terræ verba dolosa cogitant.

21. Et dilatauerunt super me os suum: dixerunt, euge, euge vidit oculus noster.

22. Vidisti, Domine, ne sileas: Domine ne elonges te à me.

23. Expergiscere & euigila ad iudicium meum: Deus mi & Domine ad causam meam.

24. Iudica me secundùm iustitiam tuam, Domine, Deus meus: & ne lætentur de me.

25. Ne dicant in corde suo, euge anima nostra: ne dicant deuorauimus eum.

26. Erubescant & pudore afficiantur simul qui lætantur malo meo, induantur pudore & rubore: qui magna loquuntur contra me.

27. Iubilent & lætentur qui volunt iustitiam meam: & dicant semper, magnificetur Dominus qui vult pacem serui sui.

28. Et lingua mea loquetur iustitiam tuam: totâ die laudem tuam.

COMMENTARIVS.

V. 1. *Litiga, Domine, cum litigatoribus meis.* In hoc etiam Psalmo agit de sua fuga à Saüle. Dictio ריבה *rina* habet accentum in vltima & est imperatiuus coniugationis hiphil; & eius forma integra est הריבה *harina.* Vox etiam יריבי *ierinai* habet י *iod* addititium, vt & istæ aliæ voces יקום *iecom.* יבול *ienoul*; significatque litigantes; & est nomen adiectiuum: & hoc
Esa. 49. 25. quoque sensu reperitur alibi vt: *Contendam contra litigatores tuos. Præliare cum*

pre-

præliantibus meis. Idem alijs verbis enuntiat. PSAL. 35.

V. 2. *Apprehende clypeum.* Per modum comparationis Deum alloquitur quasi hominem armis sese accingentem ad prælium; dictio etiam החזק *habhazec* apprehensionem cum alacri incitatione designat, iuxta illud: *Surge, accipe puerum & tene eum manu tuâ.* Et occurrit hæc dictio constructa cum particula ב *beth* & aliquando sine illa, etiam cùm apprehensionem significat. *Et exurge.* Vox קומה *coumà* penacuta est, nec alias in hoc libro reperitur cum simili accentu. Gen. 21. 18.

V. 3. *Educ lanceam.* Hoc est, exere, expedi ad præliandum; sic dicitur: *Gladium euaginabo, exeram post vos.* *Et conclude.* Vox סגור *segor* significare videtur bellicum aliquod instrumentum: sunt tamen intepretes qui illam in significatione claudendi exponant, hoc sensu, præclude viam contra eorum occursum, quando me insequuntur ne me possint assequi. *Dic animæ meæ*, quia ipsi hostes vitam mihi aufferre moliuntur, sicut mox dicturus est: *Quærentes animam*, tu contra solare animam meam istâ lætâ promissione, & dic illi, ne expauescas, quoniam ego salus tua, *sum.* Innuit autem optare se vt suus animus diuinâ ope roboretur. Contrà quàm minatur alibi Deus: Mollem languorem in cor vestrum inducam. Ezech. 5. Leu. 26.

V. 4. *Pudefiant.* Hoc est, robur illorum quo mihi præualent, & fiducia eorum sint ipsis pudori. *Auertantur retrorsum*, spe frustrati à me aliò conuertantur. Illo sensu dicitur etiam illud: *Et non recessit retro cor nostrum.* Dicit enim Dauid, cùm illis obuiam iueris gladio & hastâ armatus, ipsi retrocedere cogentur, & à me persequendo cessabunt: *Et pudore afficientur quærentes malum meum*, erubescent ij qui malum mihi inferre meditantur, nec suum aduersùs me consilium valebunt exequi. Psal. 43. 19.

V. 5. *Sint tanquam gluma.* Gluma est tenuissima illa paleola quæ hinc inde à vento disijci solet. *Et Angelus Domini impellens*: gluma enim aliquando consistit alicubi, & à ventis agitari desinit, cùm nempe murum vel rem aliam reperit cui fixa adhæreat; at hostes mei nihil reperient in quo fixi consistere possint, Angelus enim Domini illos perpetuò insectabitur & propellet.

V. 6. *Sit via illorum tenebræ & lubricum.* Hæc quidem sunt duo grauia incommoda quibus tertium additur. *Et Angelus Domini persequens eos*: qui enim in tenebris incedit, non rarò in obuium lapidem aut aliquod aliud offendiculum viæ impingit & cadit. Ita qui per viam lubricam graditur vix fieri potest quin nutet aliquando & prolapsus cadat. His tamen omnibus incommodis non obstantibus si pedetentim & lentè incedat, fortè sine casu aut prolapsione euadet. At verò si quis alius illum à tergo insequatur & premat, necesse est vt currens incedat, atque adeò fieri nequit, quin tandem corruat.

V. 7. *Quoniam sine causa absconderunt mihi.* Sunt qui illud, sine causa, sic exponant, cùm ego nullâ eos iniuriâ affecerim, mihi abscondunt foueam retis sui, hoc est foueam cum reti suo, ac si diceret, foueam effoderunt & os eius reti suo texerunt & absconderunt, vt ego super illam transiens nec illud aduertens, in illam corruam: quemadmodum agunt venatores cùm feras agrestes venatione capere satagunt, hi enim in agris & syluis multas effodiunt foueas quas retibus suis & terrâ injectâ contegunt ne aduertantur à feris, sed vt super

V

PSAL. 35. illas transeuntes in earum medium incidant. *Immeritò foderunt animæ meæ*, cùm nihil iniqui in illos admiserim, absconderunt rete & foueam cum terra, sicut modò explicuimus. *Animæ meæ*, hoc est corpori meo, sic illud explicandum videtur. Nec verò ipsis ego hæc gratis imprecor, sed ipsi sine vlla prorsus caussa me persequuntur & me retibus suis intercipere tentant: hic subintelligendum est, foueam & rete suum, quæ sunt duæ res distinctæ שחת *schahhat* enim est defossio seu fouea sicut dicitur: *Donec fodiatur peccatori fouea*; &, *In fouea eorum captus est.* (Psal 94. 13. — Ezech. 19. 9.) Hoc etiam nomine appellatur sepulchrum quia est defossio: sensúsque est, immeritò foueam & rete mihi aptarunt: rete quidem absconderunt mihi vt eo caperer, & foueam foderunt animæ meæ vt in eam inciderem. Potest tamen vox שחת *schahhat*, retis significationem habere iuxta illud: *Et ipse captus est in foueis eorum.* (Thren. 4. 20.) Et sic in dictis Magistrorum nostrorum P. M. reperitur, quoddam שתא *schitta* rete de quo litigabant duo: schata verò est pro schahhata, quia ipsi solent abscondere literas gutturales, sicque dixerunt, ne vobis excidat שותא *schaouta*, hoc est, שעותא *schaaouta* verbum loquela; vnde etiam Targum, vocem istam, ויספר & narrauit, per verbum ואשתעי *vaschtaai*, traduxit. Porro ista conjunctio duarum vocum istarum, foueam retis sui, fit ad magis exprimendum acre illorum studium ad comprehendendum ipsum. Idem fit in istis similium nominum copulis: *Lutum cœni*, &, *terra pulueris.* (Psal. 40. — Dan. 12.) Deinde postea subdit: *Foderunt animæ meæ.* Eo enim consilio foueam effoderunt vt in illam ego inciderem; sensus autem est, quacumque tandem ratione, inquit Dauid, excogitare aliquid & operari accommodum ad me intercipiendum potuerunt, illud sedulò sunt executi.

V. 8. *Veniat ei vastatio.* Hoc pronomen singulare, *ei*, est pro quolibet hostium illius; vel etiam ad Saülem refertur. *Quam ignoret*, hoc est, quam ante non prauideat quam illâ opprimatur, ne illam possit effugere. *Et in ipsam vastitatem cadet*, hoc est, in ipsum rete quod mihi occultè parauit. Cæterùm vox שואה *schoa* ruinam subitam, & improuisam diuexationem designat, sic in isto loco: *Et à repentina vastatione improborum, cùm venerit.* (Prou. 3. 25.)

V. 9. *Anima autem mea exultabit in Domino.* Cùm me de hostibus meis vltus fuerit, vitámque meam, quam ipsi tam sollicitè mihi eripere conati sunt ab ipsis incolumem seruauerit, tum verò exultabit anima mea in Domino & lætabitur de salute mihi ab eo allatâ.

V. 10. *Omnia ossa mea dicent.* Dictio כל *col* hoc in loco, non legitur cum camethz rapto, vt solet alijs in locis, sed legitur cum camethz lato; vt etiam in illo loco: *Omnes fratres pauperis oderunt eum.* (Prou. 19. 7.) Cæteris autem omnibus in locis, in quibus ea vox afficitur vocali camethz, raptim debet legi præterquam in his duobus. Porro per ossa corpus ipsum debet accipi cuius ossa basis sunt & fulcimen quibus corpus firmiter subsistit. Sensus autem est, anima mea & corpus tibi grates de sua liberatione referent. Et hæc quidem corporis confessio, figuratè est accipienda sicut & isto in loco: *Cor meum & caro mea exultant in Deum viuum.* (Psal. 84. 3.) Sensus etiam esse potest, vt per ista verba: *Ossa mea indicetur* omnium corporis membrorum commotio in ipsa orationis & gratiarum actionis contentione, præ quâ videntur etiam ipsa Diuinas laudes celebrare: vel etiam dixit, omnia ossa mea &c. quoniam ex aptâ & naturali formatione & dispositi-

tione omnium corporis membrorum inspectâ, laudat homo Creatorem quod perinde est ac si ipsa met laudarent. Et hoc modo locum hunc explicuit sapiens Magister noster Bechai: necnon sapientissimus doctor Rabbi Moses filius Rabbi Maimon, memoria iusti sit benedicta. Et hæc quidem expositio bona est, non tamen sensui huius loci conuenit. *Quis sicut tu eripiens?* qui eripis afflictum à fortiori eo, qui liberasti me ab hostibus meis, qui me potentiâ longè superabant. In Deras sic mysticè exponuntur ista verba: *Eripiens inopem à fortiori* * concupiscentiam bonam à concupiscentia mala. *Et egenum & pauperem à diripiente eum*, nam quis illâ est maior prædo? PSAL. 35.

V. 11. *Insurgunt testes mendaces.* Multos in Israël David inimicos habuit, ex quibus quidam fuerunt qui pecuniam ab ipso per falsos testes exigerent: & licèt hoc in libro Samuëlis scriptum non legamus, ecce tamen videmus eum commemorare illud iniuriæ genus sibi illatum ab inimicis suis inter cætera quæ se ab ipsis passum esse conqueritur.

V. 12. *Retribuunt mihi mala pro bonis.* Nempe quia pecuniam à me reposcunt, cùm numquam aliquid illorum apud me fuisse nouerim. Imò plurima hominibus istis beneficia contuli, pro quibus iam mihi malum rependunt. *Orbitatem animæ meæ*, quæ res non minùs grauis mihi est quàm ipsa mors animæ meæ; vel sensus est, pecuniam à me per iniuriam inique extorquent & quærunt quâ tandem ratione possint animam meam tollere, & eam vndequaque obsident si fortè possint eam aliquando capere.

V. 13. *Ego autem cùm ipsi ægrotarent.* Iam bona recenset quæ ipsis exoptabat & præstabat: si quispiam illorum, inquit, ægrotaret, ego dolens & anxius cilicium induebam, méque ipsum grauiter macerabam ipsius causâ, vt Deus sanaret illum. *Et oratio*, quam pro ipsis fundo, *in sinum meum conuertatur.* Ac si diceret, bonum quod ipsis exoptaui, mihi eueniat, ne quis fortè existimet me palam hæc agere, & meipsum tristem & dolentem de illorum morbo foris exhibere; clam verò & in abscondito, aliud me pro eis orare & malum ipsorum exoptare, idcirco dixit, Oratio mea in sinum meum conuertatur. Quod autem addit: *Affligebam in ieiunio animam meam*, cum litera ב beth in בצום *batsoum* habeat vocalem patahh, indicare vult certum & notum ieiunium illius scilicet diei quo amici & cognati ipsius ægrotantis, ieiunio sese macerabant: eo etiam die, inquit, cum ipsis afflixi animam meam, non secus ac si meus frater aut propinquus fuisset.

V. 14. *Quasi socius, quasi frater mihi esset.* Sic mœstus & atrâ veste indutus incedebam quoties eorum aliquis ægrotaret, eodem modo quo amicus pro amico suo, aut frater pro fratre suo præstaret: & sicut lugere solet filius matrem suam defunctam. Matrem verò dixit non patrem, quod maiori dolore afficiatur filius propter mortem matris suæ; eóquòd in vtero illius formatus fuerit, ab ea lactatus & educatus vsque dum grandior sit effectus. Imò etiam postea. Matris etiam officium est familiæ curam gerere, & ea præparat quæ filio necessaria sunt tum in cibo tum in potu. Quo etiam sensu explicanda sunt ista duo: *Incuruabam me & obscurus incedebam*, qui enim in luctu aut anxio

* Concupiscentiam bonam vocant Talmudici affectum bonum quo homo ad bonum inclinatur, malam verò quâ in malum.

Psal. 35. dolore verſatur, incuruatus ſolet incedere. Ratio autem cur idem dicatur obſcurus vel ater, eſt quia præ luctu & mœrore fugit ſplendor humanæ faciei vulſúſque atrorem contrahit. Vel fortè etiam dixit obſcurus propter veſtes nigras quibus indui ſolent lugentes. Dominus verò Pater meus P. M. iſta verba: *Quaſi lugens matrem*, ſic exponit, quaſi lactens mortuâ matre cùm non adſunt quæ ei mammas præbeant, luget & nigreſcit.

V. 15. *At in claudicatione mea lætati ſunt & conuenerunt.* Ego quidem dolui de illorum morbis, ipſi verò de mea ægritudine lætati ſunt quando claudicare cœpi propter membrorum meorum dolorem. *Et conuenerunt*, vnà conueniebant vt ſimul diſſererent & de mea ægritudine collætarentur. *Conuenerunt aduersùm me abiecti.* Vox נכים *nechim* homines plebeios & viles ſignificat vt conſtat ex iſto loco: *Filij ſtultorum & ignobilium*, qui, נכאו *nicceou*, *abjecti ſunt pluſquam ipſa terra*; ac ſi diceret, qui deſpecti & ab omnibus propulſi ob
Iob 30. 8. ſuam vilitatem. *Et ignorabam*, hoc eſt, & neſciui cur ita aduersùm me conuenerint, vt de meis anguſtijs lætarentur, cùm nullas eis vnquam ego injurias intulerim. *Sciderunt & non ſiluerunt*, os ſuum præ nimio riſu ſciderunt & non ſiluerunt à me deridendo. Aut ſcindendi ſignificatum hîc apertionem deſi-
Ier. 4. 30. gnat, eodem modo quo in iſto loco: *Si aperueris ſtibio oculos tuos*, ſic etiam: *Et aperiet ſibi feneſtras.* Alij ſic exponunt, contra me mala locuti ſunt quaſi car-
Ibid. 22. nem meam ſcinderent. Dominus Pater meus P. M. ita explicat, ſciderunt quod non poterunt ſuere quantum is ſe pœnitentiâ conficiant; quod ſic dicitur metaphoricè de verbis & operibus malis.

V. 16. *Cum hypocritis ſubſannatoribus otioſi ſermonis.* Hîc ponitur nomen
Iob. 20. 17. conſtructum cum alio conſtructo ſicut & in iſtis locis: *Non videat riuulos fluminis torrentes mellis & butyri.* Et, *Sapientes conſiliarij Pharaonis*, &c. Iſtis por-
Eſa. 19. 11. ro verbis deſignantur homines hypocritæ & ſubſannatores addicti ſermonibus otioſis & inanibus; illud enim ſignificat vox מעוג *maog*, nempe verba inutilia & vana, cui ſimilis ſignificati dictio reperitur in ſcriptis Magiſtrorum noſtrorum F. M. nempe vbi de terminis & de verbo ioci aut otioſo diſſerunt. Litera verò ב *beth* in dictione בחנפי *bebhaphne*, eſt loco עם *im*, cum ſicut in
Pſal. 45. 6. illo loco בך *beca*, in te, hoc eſt: *Tecum inimicos noſtros ventilabimus cornu.* Senſus verſiculi eſt, iſti homines abjecti conueniunt cum hypocritis & ſannionibus, méque derident, frendendo contra me dentibus ſuis. Sunt qui vocem
1. Reg. 17. 12. מעוג *maog* idem ſignificare velint quod עוגה *cuga* placenta iuxta illud: *Si eſt mihi panis*, & ſenſus erit, homines delicijs & gulæ illecebris dediti: vel denique locutio eſt metaphorica quâ malum conſilium & opus ſic appellantur, eo
Oſ. 7. 8. modo quo dicitur: *Ephraim factus eſt ſubcinericius panis qui non reuerſatur.* Et paulò ante: quieuit paululùm à commiſtione dum fermentata ſit. *Frendendo*,
Ibid. vox חרוק *hharoc* eſt infinitiuus, quo denotatur geſtus hominis frendentis den-
Tren. 2. 16. tibus ſuis dum videt vindictam contra ſuos hoſtes exerceri, iuxta illud: *Frenduerunt dentibus & dixerunt iſta eſt dies quam expectabamus.*

V. 17. *Domine quandiu reſpicies?* Vſquequo intueberis afflictionem meam & oppreſſionem quam ab illis patior? ac ſi diceret quamdiu videbis afflictionem
Iob. 21. 17. & oppreſſionem meam? ſic dicitur: *Quoties lucerna impiorum extinguetur? Reduc animam meam à vaſtationibus eorum.* Hoc ſimile eſt iſti loco: Dixit Do-

minus ex Basan reducam , reducam ex profundis maris : Quibus verbis liberatio
designatur. Porro illud : *A vastationibus eorum*, significat à tumultuoso eorum Psal.
impetu, à diuexatione illorum , estque משואיהם *mischeoehem* , vox pluralis 35.
numeri à singulari שואה *schoa*, & eiusdem formæ cum יורה *iore* & מלקוש Psal. 68.
malcosch. A leonibus vnicam meam. Sunt enim isti, hostes mei , leonibus præ- 23.
dam delacerantibus similes : *Vnicam meam* , hoc est, animam meam , vt iam
superiùs explicatum est.

V. 18. *Confitebor tibi in congregatione magna.* Cùm me ab istis leonibus eripueris. Cœtum autem & populum numerosum appellat Israëlitas quando omnes in vnum coaluerint.

V. 19. *Ne lætentur de me.* Ne quæso adhuc vlteriùs propter me gaudeant,
multùm enim hucvsque de me lætati sunt inimici mei. Dictio שקר *schequer*
habet vocalem segol cum accentu atnahh ; quo etiam modo reperitur in isto
loco : *Roborati sunt qui disperdunt me inimici mei* שקר *schequer iniustè* : de qui- Psal. 69.
bus ita loquitur , quia sine causa odio prosequebantur ipsum, vt subditur : *Qui*
oderunt me gratis : Sic dicitur : *Verè frustra seruaui omnia quæ eius erant*, hoc 1. Sam.
est, gratis sine causa. *Nictant oculis.* Mutuis oculorum nutibus me derident , 21.
nictatio oculi , quam verbum קרץ *caratz* denotat, oculorum agitationem signi-
ficat in alicuius irrisionem aut contemptum. Quo etiam sensu de labijs dici-
tur vt : *Motitans labia sua*, &c. Ita quoque de impio dicitur : *Annuit oculis* , Prou. 6.
loquitur pedibus , digitis docet. 13.

V. 20. *Quoniam non pacem loquuntur.* Sic dicitur nec poterant ei quidquam
pacificè loqui. *Et cùm quietis terræ.* Dictio ארץ *eretz* habet vocalem segol cum Gen.
accentu athnahh , & quatuor huiusmodi annotantur in * Massora : significa- 37. 4.
tum autem vocis רגעי *rigee* , quidam volunt desumendum esse ex illo loco :
Ego Dominus scindens mare ; itaut terræ scissura hîc denotetur , ac si diceret , in Esa. 51.
locis occultis dolos machinantur : sed hoc non rectum videtur , non enim co- 15.
gitationi , sed sermonibus & operibus , locus occultus quæritur. Alij significa-
tionem eiusdem vocis interpretantur ex nomine מרגוע *margoaa* quod quietem
designat , itaut significet humiles seu mansuetos terræ, qui sic appellentur
quia mansueti solent esse tranquilli & mente quietâ. Potest adhuc eadem vox
רגעי *rigee* denotare pingues & opulentes, quòd vitam ducant pacatam &
quietam ; sicque dictio על *al* erit vertenda , cum hoc modo, cum quietis ter-
ræ, vt in isto loco : *Et venerunt viri* על *aal vnà cum mulieribus* ; sensúsque erit , Exod.
hypochritæ isti & sanniones cum illis opulentos & impijs, dolos & fraudes ad- 35. 29.
uersùm me excogitant, & ipsi quidem pacatissimè viuunt , ego verò exul & ærumnis oppressus.

V. 21. *Et dilatauerunt super me os suum.* Nempe cùm viderent extorrem & hucilluc diffugientem , deridebant me ac læti dicebant : *Euge , euge , vidit oculus noster*, illud scilicet quod dudum cogitabamus & expetebamus ipsi con-

* Vox ista Masora traditionem significat doctrinam scilicet à maioribus traditam & ad posteros transmissam : & hoc quidem loco designat notas seu Scholion Bibliorum marginale quo singularum dictionum scriptio & lectio , cæteræque affectiones grammaticæ , & quot locis repetiantur, notantur. Eius authores Masoritæ dicuntur ; qui & quando fuerint , grauis quæstio est de qua Buxtorfius in Tiberiade sua.

Psal. 35. tingere: quo etiam sensu alibi dicitur: *Et in hostibus meis vidit oculus meus*, & dictio האח *heahh* lætitiam indicat, & repetitur ad maius gaudium hostium designandum, ita etiam.

Psal. 54. 9. V. 22. *Vidisti, Domine, ne sileas.* Ne taceas ad clamorem meum, ne tanquam surdum te exhibeas, sed ostende te audiisse me & saluum me facias; vidisti enim sannas eorum & malos aduersùm me sermones.

V. 23. *Expergiscere & euigila ad iudicium meum.* Eandem rem diuersis verbis ad auxesim enunciat; sensúsque est, ne sis ampliùs quasi dormiens, sed assume iudicium meum & causam meam contra illos propugnandam. *Deus meus*, tu enim es Deus iudex meus, nec alium præter te iudicem habeo: quia etiam tu es Dominus meus, est autem Domini vindictam serui sui prosequi.

V. 24. *Iudica me secundùm iustitiam tuam.* Iudica me de istis pro tua iustitia & æquitate, siquidem tu nouisti mecum esse veritatem, cum illis verò iniustitiam & iniquitatem, & ne qua so, de me vlterius gaudeant.

V. 25. *Ne dicant in corde suo.* Fac vt nequidem in cordibus suis de me lætari possint, ac dicere: *Euge anima nostra*, hoc est, animam nostram gaudio perfudimus: nec dicant ampliùs sicut modò iactitant: *Deuorauimus eum*, ipsum omnino perdidimus.

V. 26. *Erubescant & pudore afficiantur simul.* Idem bis repetit, ad emphasim: additque, *simul*, hoc sensu quemadmodum simul conuenerunt aduersùm me vt me deriderent, ita simul erubescant spe suâ frustrati qui magnificant os suum contra me, vt ante dixerat: *Dilatauerunt aduersùm me os suum.*

V. 27. *Iubilent & lætentur.* Illi erubescant & pudore afficiantur, quoniam lætantur de malo meo; qui verò iustitiam meam volunt, videant & lætentur. Porro per iustitiam, æquitatem suam, quodque sibi ex iure consentaneum est intelligit. *Et dicant semper magnificetur Dominus*, hi continuò Deum mei causâ laudibus extollant, & dicant: Magnificetur Dominus qui voluit pacem serui sui, hoc est Dauidis, cuius pacem & otium voluit, eùmque ab hostibus ipsius eripuit.

V. 28. *Et lingua mea loquetur iustitiam tuam.* Ipsi quidem Deum propter me celebrabunt, quantò magis æquum est vt lingua mea loquatur iustitiam tuam, & totâ die tuas laudes decantet sicut ipsi te continuò & palam prædicabunt.

PSALMVS TRIGESIMVS SEXTVS.

Præcentori serui Domini Dauidis.

1. DIctum præuaricationis ad impium, in medio cordis mei: *est hoc*, non, *sit*, timor Dei ante oculos eius.

2. Quoniam blanditur ei in oculis eius: vt inueniat iniquitatem suam ad odium.

3. Verba oris eius iniquitas & dolus: desiit intelligere ad bene agendum. Psal. 36.

4. Iniquitatem meditatur super cubili suo : stat super via non bona, malitiam non auersatur.

5. Domine in cœlo misericordia tua : veritas tua vsque ad nubes.

6. Iustitia tua sicut montes Dei , iudicia tua abyssus multa: homines & iumenta saluas Domine.

7. Quam pretiosa, *est*, misericordia tua Deus! & filii hominum in vmbra alarum tuarum sperabunt.

8. Inebriabuntur pinguedine domus tuæ: & torrente voluptatum tuarum potabis eos.

9. Quoniam apud te est fons vitæ : in lumine tuo videbimus lumen.

10. Protende misericordiam tuam scientibus te : & iustitiam tuam rectis corde.

11. Non veniat mihi pes superbiæ: & manus peccatorum non moueat me.

12. Ibi ceciderunt operarii iniquitatis : impulsi sunt nec potuerunt surgere.

COMMENTARIVS.

P*Ræcentori, serui Domini Dauidis.* Quoniam in hoc Psalmo Dauid de impio loquitur qui nullum sibi esse dominum opinatur à quo sit puniendus ob malum quòd operatur, idcirco his verbis vsus est: *Serui Domini*, quasi velit innuere se multùm ab illa prauorum sententia abhorrere, veréque Dei se seruum esse profiteatur, & agnoscere se habere Dominum qui vnicuique rependat secundùm bonum aut malum quod fuerit operatus.

V. 1. *Dictum præuaricationis ad impium.* Ego sic apud me cogito in medio cordis mei, quòd præuaricatio, hoc est concupiscentia mala dicat impio, fac quidquid libuerit tibi, quia non est timor &c. Ipsam verò concupiscentiam malam, præuaricationem appellat, sicut in isto loco appellatur peccatum: *Statim in foribus peccatum aderit.* Gen. 4. 7.

V. 2. *Quoniam blanditur ei in oculis eius.* Blanditur ei coram ipso concupiscentia & prauum opus ei vt decorum, ostentat. *Vt inueniat iniquitatem*, hoc est, illicit eum vt studiosè quærat occasionem mali operis perpetrandi, donec illam inueniat: quo sensu dicitur: *Vade, fac inuenias sagittas. Ad odium.* Itaut præ nimia peccandi frequentia ipsum peccatum fastidiat, & odio habeat: hoc etiam modo possunt hæc verba exponi, suadet ei concupiscentia, vt inueniat iniquitatem suam, & vt odio habeat contrarium eius, nempe viam bonam: 1. Sam. 20. 21.

quo sensu illud dicitur : *Quoniam Dominum dereliquerunt ad custodiendum.*
Psal. Hoc est, ad custodiendas vias Deorum aliorum. In Deras etiam circa eadem hæc
36. verba ita differitur, impij indagantes considerant oculis suis & manibus scru-
Os. 4. tantur, atque in corde suo sollicitè cogitando exquirunt vt inueniant iniqui-
10. tatem, quam Deus sanctus & benedictus odio habet, vt eam perpetrent. Quâ
Exod. de re ipse conquerens sic loquitur: *Omnem abominationem quam auersatur Do-*
12. 31. *minus Dijs suis exhibuerunt.*

V. 3. *Verba oris eius iniquitas & dolus.* Hæc sunt in corde illius qui continuò malum cogitat. *Desiit intelligere*, hoc est, recipere disciplinam ad animum suum instruendum, & ad conuertendam viam & mores suos.

V. 4. *Iniquitatem meditatur super cubili suo.* Est enim lectus locus agitandis cogitationibus accommodus quando homo adhuc vigil est nec somno obrutus; tum enim nulli operi vacare potest. At diurno tempore: *Stat in via non bona.*
Gen. Dicit verò, non bona, eo sensu quo illud accipitur: *De animantibus autem quæ*
7. 8. *non munda sunt*, &c. Quoniam non munda est via illorum qui ambulant per viam non bonam. Aut ita locutus est ne bis consequenter diceret malâ. Vel sensus est, in vijs eius seu moribus nihil prorsus esse boni, sed eos esse omnino malos & corruptos, nec vllum esse tempus quo malum perpetrare recuset.

V. 5. *Domine in cælo.* Dictio השמים *haschamaim* est cum ה he notâ emphaseos vt solet: & illud, *In cælo*, idem significat ac vsque ad cœlum: sic etiam,
Thren. *Cùm non possent*, accedentes contingere in vestimentis eorum. Dei autem
4. 14. misericordia & veritas in æternum sunt permansuræ, quia Dei veritas, est stabilis specierum conseruatio, ne destruantur. Licèt enim res particulares defectui obnoxiæ pereant, at species seu natura communis stabilis in æternum
Psal. perdurat, vnde scriptum est: *In generationem & generationem veritas tua.* Et,
119. *Firmasti terram quæ permanet.* Et, *Terra autem in æternum stat.* At Diuinæ mise-
Eccl. 1. ricordiæ opus est præparatio & subministratio eorum quibus subsistit hic mun-
4. dus; vnicuique enim animanti præparat escam propriam, & modo ei congruo, nec magno cum labore sumendam: non enim potest mundum conseruare cum multa fatigatione, cùm sit veritas ipsa seu Dei fidelitas perpetuò stabilis; sed misericordia à qua præcipuè bona emanant omnia, est quæ procurat mundi
Psal. huius subsistentiam, quemadmodum alibi dicit Dauid: *Producens fænum iu-*
104. *mentis.* Et, *Qui producit in montibus fænum.* Montes enim sunt loca animantium syluestrium habitationi accommoda, ibique Deus pabulum ipsorum
Ibidem. enasci procurat. Ita etiam dicit de Deo: *Qui emittit fontes* &c. Et, *Potabunt omnes bestiæ agri.* Nam escam illarum & potum præparat ipsis in eo loco vbi versari solent. Et hæc est misericordis Dei beneficentia erga creaturas: sed & ipsa adhuc elucet in prouidendis ad mundi conseruationem necessarijs. Nam quod magis est necessarium ad res huius mundi fouendas & sustentandas illud etiam copiosiùs prouisum & præparatum est: sic quia potus magis est necessarius ad vitam animantium conseruandam quàm esca, idcirco aquæ copiosiùs in locis suis repositæ inueniuntur quàm cibi, & quidem sine vlla opera vel artis dispositione. Ita pariter quoniam aër magis est necessarius cuilibet animali quàm cibus aut potus, ideò etiam longè magis obuius & copiosus reperitur,

quia

quia ne per horam vnam sine illo animantium vllum subsistere posset. Vbi ergo Dauid impiorum facta & cogitationes enarrauit, magnas esse Dei misericordias dicit; quia licèt isti superiùs recensita beneficia Deo accepta non referant, ipse tamen continuò iisdem procurat quæ ad victum sunt necessaria, aitque Dei benedicti misericordiam magnam esse vsque ad cœlos; Sic etiam & veritatem seu fidelitatem eius: hic enim per cœlos & nubes idem intelligit, nam is est mos linguæ sanctæ, voces varias vsurpare quando idem repetitur: sic misericordiam & veritatem Dei extollens in vno & eodem versu dixit: *Quoniam magna est super cœlos misericordia tua, & vsque ad nubes veritas tua.* Psal. 57. Dixit verò, super cœlos, vt magis illam extolleret; sensus enim est, vsque ad cœlos. Ita etiam dicit, ab ipsa terra vsque ad cœlos. Et alio in loco, quantùm cœlum supra terram eleuatum est, tantum corroborauit misericordiam tuam super timentes se. Psal. 103.

[Margin: PSAL. 36.]

V. 6. *Iustitia tua sicut montes Dei.* Hoc est montes alti; ea enim est linguæ sanctæ consuetudo cùm rem aliquam eximiam vult demonstrare, vt illam cum Dei nomine conjungat; sic: *Et Niniue ciuitas erat magna Deo.* Et, *& fuit in pauore Dei.* Et, *Num terra caliginis Dei?* Et, *Prunæ eius prunæ ignitæ flammæ Dei.* Ita etiam: *Cedri Dei.* Cæterùm dicit: Iustitia tua sicut montes Dei, quia dixerat, Domine in cœlo misericordia tua. Etsi, inquit, magna sit misericordia tua erga omnes tam bonos quàm malos, discrimen tamen illorum facis, quando ita tibi visum fuerit, & magnificas iustitiam tuam erga bonos sicut montes excelsos & magnos, sic magna est iustitia tua erga bonos. Magnificas autem iudicia tua contra malos, cùm vides id exigere tempus vt illos punias, & demergis illos vsque ad abyssum multam, vnde nunquam possint emergere. Comparat verò Dei beneficia, montibus qui sunt locus refugij & azyli aduersùs hostes: illis enim similia sunt Dei benedicti beneficia & liberatio; sicut dicitur: *Turris fortissima nomen Domini ad ipsum currit iustus & exaltabitur.* Et, *Dominus petra mea & munitio mea*; securus enim status in quo bonos constituit, est similis montibus, adeòut non possint vllis hominum viribus ab illo dimoueri, aut illius detrimentum pati. Pœnas verò quibus afficiuntur mali, comparat abysso multæ quæ est locus perditionis ex quo nullus homo potest eripi, sicut dicitur: *Quoniam intrauerunt aquæ vsque ad animam, infixus sum in limo profundi*, &c. Quod verò subjungit: *Homines & iumenta saluas, Domine.* Perinde est ac si diceret, quamuis diuerso modo agas in hac vita cum probis & cum improbis, dum tua prouidentiâ efficis vt bonis bona, malis mala eueniant, vnicuique secundùm eius opera: aliquando tamen tua etiam beneficia improbis elargiris, eósque ab angustijs liberas; vnde sic ego sentio ac dico eam beneficentiam quâ erga impios vteris qui te abnegant, similem esse beneficentiæ quâ vteris erga bestias quæ tuam misericordiam non agnoscunt, cùm tamen tu omnia illis necessaria suppedites. Illúdque esse existimo quod istis verbis indicatur: *Homines & iumenta saluas, Domine.* Impius enim aut stultus homo, bruto non est absimilis sub humana figura, & ipse habet speciem bestiæ ad speciem hominis probi. Sapiens verò Rabbi Abraham F. Esræ putat illa verba, homines & iumenta saluabis, Domine, significare Deum fore omnium sensibilium iudicem iuxta illud: Et de manu omnis bestiæ requiram il-

[Margin: Ion. 3. — 1. Sam. 14. — Ier. 2. — Cant. 8. — Psal. 80. — Prou. 18. 9. — Psal. 68. 2.]

PSAL. 36. lum, sanguinem. Magistri etiam nostri hoc modo circa eadem verba disserunt, nisi iustitia tua esset sicut montes Dei, quis stare posset ante iudicia tua, quæ sunt sicut abyssus multa? Inter illorum dicta illud quoque refertur de quodam Rabbi Ioanne filio Nouri, quòd cùm videret mergum, solebat dicere: Iudicia tua abyssus multa: cùm verò formicam exclamabat, iudicia tua sicut montes Dei.

V. 7. *Quàm pretiosa*, est, *misericordia tua*, *Deus.* Illa, inquit, benignitas tua, quam æqualiter aliquando in bonos & malos effundis, ad præsens tantummodo sæculum pertinet: At beneficentia quam in futuro sæculo exhibebis, ad solos probos spectat, improbi verò nullo modo eius erunt participes. Et ea quidem misericordia pretiosa est, longéque excellentior misericordiâ huius sæculi, quia est bonum bonorum tuorum, & illa misericordia est bonum stabile & æternum; at misericordia vitæ præsentis, transiens. Dictio illa מה *ma* quàm, emphasim habet & amplificationem denotat, sicut in isto loco:
Psal. 31. 20. *Quàm multa bonitas tua quam abscondisti timentibus te.* Et de misericordia quidem ad hoc sæculum pertinente dixit, vsque ad cœlos misericordia tua, sed misericordiæ alterius sæculi, nulla est mensura, quemadmodum alius Prophe-
Esa. 64. 24. ta dixit: *Oculus non vidit Deus, absque te*, &c. *Filij autem hominum in umbra alarum tuarum se recipient.* Nempe in futuro sæculo, & illi quidem qui se verè hominum filios præbent, non verò ij qui vt bruta animantia sese gerunt sicut supra dictum fuit. His enim aliquando bona aliqua in hoc mundo contingunt, at non in futuro; quapropter Deum hoc loco expressit nomine אלהים *elohim*, quod iudicem significat, quoniam ibi continget vnicuique sicut Diuino iudicio decretum fuerit.

V. 8. *Inebriabuntur pinguedine domus tuæ.* Hæc omnia de venturo sæculo debent intelligi, de mundo scilicet Animarum & Angelorum quique est domus Dei, sicut alibi appellatur, vt, & templum Domini, mons sanctitatis eius, mons Domini, amœnitas Domini, sicut explicuimus suis locis. Per illas autem voces, pinguedinem & voluptatem, fruitio cognitionis Dei benedicti indicatur, quæ bonum est quod nullum sequetur malum, & satietas quam nulla sequetur fames aut sitis. Vtitur porro voce, *torrentis*, quoniam ibi deliciæ copiosissimæ erunt, sicut aquæ torrentis. Quòd verò dicat, *potabis eos*, sensus est, adjuuabis eos ad tui cognitionem.

V. 9. *Quoniam apud te*, est, *fons vitæ.* Sicut aquæ fontis perennes & indeficientes sunt, at verò deficiunt aquæ varijs in locis collectæ, ita futuri sæculi vita nunquam cessabit, sed est vita quam nulla subsequetur mors, lumen est post quod nullæ futuræ sunt tenebræ: & hoc est quod his verbis indicatur: *In lumine tuo videbimus lumen.*

V. 10. *Protende misericordiam tuam.* Protensio, hoc loco, inclinationem
Ier. 31. 26. significat, vt & in isto: *Protraxi ad te misericordiam*; quod eumdem habet sensum ac ista verba, Et inclinauit ad eum misericordiam. Dixit igitur, inclina
Gen. 39. 21. misericordiam ad illos qui te cognoscunt in hac vita, vt ita sapientiæ & mandatorum obseruationi vacare possint, vt nullis mundi huius negotijs ab ea exercitatione impediantur: vel etiam hic versus de vita futuri sæculi potest intelligi. Per illa autem verba: *Scientibus te*, illi denotantur qui studium & operam

suam impendunt legi & præceptis, nec-non scientiæ diuinitatis Creatoris benedicti, quantùm eorum vires permittunt. Et per rectos corde, designantur illi qui corde perfecto & simplici ambulant, & cum rectitudine in lege & præceptis occupantur, sed qui ad eam Diuinitatis scientiam minimè peruenerunt, vt conditorem aliter quam per traditionem cognoscant. Petit igitur à Deo vt inclinet misericordiam suam, quæ præcellentissimum est bonum, ijs qui ipsum in altero sæculo sunt inspecturi. Iustitia verò eius est bonum quo sunt digni ij qui recto sunt corde. Psal. 36.

V. 11. *Non veniat mihi.* Dictio תבואני *teuoeni* est pro תבוא לי *tano li*, sicut in præcedenti Psalmo תבואהו *teuoehou* est pro תבוא לו *tano lo.* Petit autem Dauid vt non veniat contra se pes hostium qui cum superbia ipsum aggredi & lacessere solebant, & in bellis continuò distinere, adeout non posset liberè cultui Diuino intendere. *Et manus peccatorum non moueat me*; scilicet è loco meo in quo solitarius & quietus dego ad viarum tuarum cognitioni incumbendum. Pedes autem & manus nominat, quia pedibus hostes illum inuadebant & manibus contra ipsum præliabantur.

V. 12. *Ibi ceciderunt.* Est præteritum loco futuri vt fieri solet in ijs quæ per Prophetiam aut Spiritus Sancti afflatum prædicuntur. Est verò sensus, in loco suo corruent itaut non possint in nostram regionem irrumpere nósque bello impetere. *Impulsi sunt & non potuerunt surgere*, tali impulsu & ruinâ concident vt non possint vnquam inde surgere: contra quàm de viro iusto dicitur: *Septies cadet iustus & resurget.* Estque dictio דחו *dohhsu* breuis cum accentu Prou. 24. 16.
reuiaa supra literam ח *hheth* & ex coniugatione pual affecta puncto daguesch: Psal. 72
Et eiusdem est formæ cum ista voce כלו *collon*; finitæ sunt orationes Dauidis, nisi quod litera ח *hheth* non est affecta puncto dagues.

PSALMVS TRIGESIMVS SEPTIMVS.

1. NE contendas cum malignis, neque zelaueris facientes iniquitatem.

2. Quoniam tanquam gramen velociter succidentur: & quemadmodum viror herbæ decident.

3. Spera in Domino & fac bonitatem: inhabita terram, & pasce fidem.

4. Delectare in Domino: & dabit tibi petitiones cordis tui.

5. Volue super Dominum viam tuam: & spera in eo, & ipse faciet.

6 Et educet quasi lumen iustitiam tuam: & iudicia tua tanquam meridiem.

7. Sile Domino, & expecta eum: ne irriteris ob eum qui pro-

PSAL. 37. ſperatur in via ſua, ob hominem facientem ſcelera.

8. Deſine ab ira & derelinque furorem: ne te immiſceas, tantùm ad malè agendum.

9. Quoniam malè agentes excidentur: expectantes autem Dominum ipſi hereditabunt terram.

10. Et adhuc paululum & non, *erit*, peccator: & conſiderabis locum eius, & non ipſe.

11. Manſueti autem hereditabunt terram: & delectabuntur in multitudine pacis.

12. Malignè cogitat improbus in iuſtum: & ſtridet contra eum dentibus ſuis.

13. Dominus autem irridet eum: quoniam proſpicit quod venit dies eius.

14. Gladium euaginauerunt improbi, & intenderunt arcum ſuum, vt dejiciant afflictum & inopem, & mactent rectos viâ.

15. Gladius eorum intrabit in cor eorum: & arcus eorum confringentur.

16. Melius, *eſt*, modicum iuſto, præ diuitijs peccatorum multis.

17. Quoniam brachia peccatorum conterentur: ſuſtentat autem iuſtos Dominus.

18. Nouit Dominus dies innocentium: & hereditas eorum in æternum erit.

19. Non pudefient in tempore malo: & in diebus famis ſaturabuntur.

20. Quia peccatores peribunt, & inimici Domini ſicut pretioſum agnorum deficient: in fumum deficient.

21. Mutuatur peccator & non ſoluit: iuſtus autem miſeretur & tribuit.

22. Quia benedicti eius hereditabunt terram: maledicti autem eius excidentur.

23. A Domino greſſus viri diriguntur: & viam eius vult.

24. Cùm ceciderit non projicietur: quia Dominus ſuſtentat manum eius.

25. Puer fui, etiam ſenui, & non vidi iuſtum derelictum: nec ſemen eius quærens panem.

26. Omni die miſeretur & commodat: & ſemen illius in benedictione erit.

27. Declina à malo & fac bonum : & inhabitã in sæculum. Psal.
28. Quia Dominus amat iudicium & non derelinquet ſanctos 37.
ſuos, in æternum conſeruabuntur : ſemen autem impiorum ſuccidetur.

29. Iuſti hereditabunt terram : & inhabitabunt in ſæculum ſuper eam.

30. Os iuſti proferet ſapientiam : & lingua eius loquetur iudicium.

31. Lex Dei eius in corde ipſius : non nutabunt greſſus eius.

32. Speculatur peccator iuſtum : & quærit morti tradere eum.

33. Dominus autem non derelinquet eum in manu eius : nec damnari ſinet, cùm iudicabitur ipſe.

34. Expecta Dominum & cuſtodi viam eius, & exaltabit te vt hereditate capias terram : cùm ſucciſi fuerint peccatores videbis.

35. Vidi impium fortem & diffundentem ſe inſtar lauri viridis.

36. Et tranſiuit, & ecce non ipſe, *erat*, & quæſiui eum & non eſt inuentus.

37. Obſerua innocentem & vide æquum : quia nouiſſimum homini, *tali*, pax.

38. Præuaricantes autem diſperduntur ſimul : nouiſſimum impiorum ſucciditur.

39. Salus autem iuſtorum à Domino : fortitudo eorum in tempore tribulationis.

40. Et adiuuit eos Dominus & liberauit eos; eruet eos à peccatoribus & ſaluabit eos : quia ſperauerunt in eo.

COMMENTARIVS.

V. 1. *Ne contendas cum malignis.* Quoniam ſuperiùs cogitationes & opera improborum commemorauerat, monet hìc ne quis eorum fœlicitatem videns decipiatur, eóquòd non diu ſit permanſura. *Ne contendas*, hoc eſt, ne te immiſceas : dictio תתחר *tithhar*, eiuſdem eſt formæ ac תפעל *tiphaal*, radix eius eſt תחר *tahar* & eiuſdem ſignificationis ac vox תתחרה *tetahhare* in iſto loco : *Et quomodo inflammabis equos?* licet eiuſdem non ſit coniugationis. Ier. 12. *Nec zelaueris facientes iniquitatem*, nempe cùm eos tranquillâ proſperitate 5. fruentes aduerteris.

V. 2. *Quoniam tanquam gramen citò ſuccidentur.* Vox ימלו *immalou* idem ſignificat quod יכרתו *iccaretou*, exſcindentur, eſtque coniugationis cal, à themathe נמל *namal* quod eſt verbum neutrum; ſic etiam hoc ſenſu dicitur : *Succidetur ramus eius.* Iob. 18. *Et quemadmodum olus herbæ decident*, hæ duæ voces ירק *ierec*

& דשא *desche*, conjungi solent, vt & illic: *Omne olus herbæ ad vescendum*;
Psal. 37. nec enim iumenta edunt radicem herbæ aut oleris, sed illud tantùm quod ex
illa supra terram erumpit, quod est viride & tenerum ex radice enascens quódque
Gen. 1. 11. citò desiccatur & emarcescit, radix verò in terra remanet quæ rursus postea pullulat: vnde res quælibet velociter deficiens, germini istius & herbulæ
solet assimilari, nam radix ipsa, diu conseruari potest.

V. 3. *Spera in Domino.* Sensus est sic inuertendus, fac bonum, & spera, & pasce &c. Nam merces post opus bonum consequitur. Et hi omnes versus de bono opere explicari possunt. *Spera in Domino.* His verbis internus animi cultus exprimitur, quo homo ex toto corde suo sperat in Deo, & agnoscit omne auxilium & fœlicem rerum successum ab illo contingere, non sicut impij & operarij iniquitatis, qui in solis diuitijs suis & proprio robore confidunt vt in præcedenti Psalmo iam dictum fuit. *Non est timor Dei ante oculos eorum. Et fac bonum*, hìc opera externa designantur. Nempe vt homo eleemosynam largiatur & Diuina mandata obseruet. *Inhabita terram & pasce.* Hoc est, in quocumque loco habitaueris, ibi pasce fidem & veram Religionem ac Dei cultum quam plurimos edoce sicut Abraham præstitit. Ita enim de ipso dictum est
Gen. 13. 4. *Et ibi inuocauit nomen Domini*, hoc est, multos viam Domini edocebat; qui
enim homines docet, illos pascit, vt verbis istis indicatur: *Et pascent vos*
Ier. 3. 15. *scientiâ & intelligentiâ.* Et hoc est præcipuum eorum quæ pertinent ad Dei cultum ore exhibendum, nam eorum quæ debet homo præstare suo ore in Diuino cultu, quoad seipsum, puta vnitatis Dei professionis, orationum & laudationum, horum, inquam, cor est radix & præcipuum organum: & licet homo illa verbis non proferat, suo tamen officio & debito defungitur: At verò vt alios doceat, ad hoc aptus non est nisi per oris locutionem. Cæterùm
Gen. 22. 13. litera ו *vau* in ורעה *ouree*, est sicut in ista voce וישא *vaijcha. Et leuauit Abraham oculos suos.*

V. 4. *Delecta te in Domino.* Si ea præstiteris quæ tibi præscripsi, in Deo delectaberis; ac si diceret, delectationis causam in eo inuenies in ijs omnibus quæ desiderabis, quia ipse: *Dabit tibi petitiones cordis tui.* Est autem vox התענג
Deut. 32. *hitanag* delectare, imperatiuus loco futuri, sicut illa, *Et morere in monte*, pro,
Num. 24. *Et morieris.* Et ista, *Pone in petra nidum tuum*, pro, *Et pones.* Vel sensus est, delectaberis, quia gaudebis in exhibendo cultu tuo Diuino numini, & ex illo multùm emolumenti capies, & Deus ipse tua vota implebit.

V. 5. *Volue super Dominum viam tuam.* Quidquid necessitatis patieris, projice & deuolue super eum, & confide in ipso non verò in vllo alio fiduciam colloces, ipse enim faciet & perficiet omnia.

V. 6. *Et educet quasi lumen iustitiam tuam.* Et faciet vt omnibus manifesta sit iustitia tua, non secus ac lumen toti mundo conspicuum est. Imò instar meridianæ lucis quæ est clarissima & fulgentissima, fiet omnibus hominibus euidentissimum te vitam ducere iustitia & iudicio, seu omni probitate directam.

1. Sam 14. V. 7. *Sile Domino.* Hoc est, expecta Dominum, vt in isto loco: *Expectate*
donec pergamus ad vos. Ita etiam vox sequens התחולל *hitholel* expectationem
Iud. 3. 25. significat à themate חיל *hhil* vt illo in loco: *Expectauerunt vsque dum erubes-*

cerent. Et, *Et expectauit adhuc septem diebus.* Sunt tamen qui sic exponant, PSAL.
dole ei sicut parturiens, hoc est, grauissimos quosque dolores & cruciatus pro- 37.
pter ipsum sustine. *Ne irriteris.* Si irâ accendaris eóquòd videas improbum —.
aliquem fœlici rerum successu vti, sua omnia consilia exequi & cuncta illi pro Gen. 8.
animi sententia contingere, noli cum illo habere commercium, & caue ne 10.
eius opera imiteris, sed spera in Domino & ipse te educet ex angustijs.

V. 8. *Desine ab ira.* Caue ne contra Deum indigneris, si res tuæ non semper ex animi sententia succedant. Is enim mos est stulti vt dicitur: *Stultitia hominis peruertit viam eius, & contra Dominum indignatur cor eius.* Quòd verò addit: *Et derelinque furorem*, eandem rem alijs verbis repetit. Sapiens verò Rabbi Salomo, filius Rabbi Gabirol verba ista: *Desine ab ira*, sic exponit, compesce affectum iracundiæ. Illa autem: *Derelinque furorem*, pœnitentiâ ducatis, eóquòd plaga ista & affectus te superauerit. *Ne te immisceas tantùm ad malè agendum.* Ne cum improbis commercium habeas, itaut mala illorum opera velis imitari vt bene etiam tibi contingat, sicut illis. Proprium vocis אך *ac* significatum hoc est, quasi diceret, age quod agere soles, & facito quod dixi, at tantummodò ne praua opera æmuleris; sic dicitur illud: *Tantummodò nolite rebelles esse contra Dominum.* Prou. 19. 3. Num. 14. 9.

V. 9. *Quoniam malè agentes excidentur.* Ne te moueat improborum fœlicitas, nam citò excidentur nec diu in suo fœlici statu durabunt; at qui Deum expectant firmiter post illos consistent: *Ipsique hæreditabunt terram*, quod eodem sensu dicitur ac illud: *Præparabit quidem impius vestimentum, sed iustus vestietur, & argentum innocens diuidet.* Porro in dictione קוי *quone* litera ו *vau* mouetur seu legitur quæ est secunda thematis à radice קוה *quaua*, litera verò י *iod* est nota pluralis numeri: at in isto loco וקוי *vequoie*: *At expectantes Dominum mutabunt fortitudinem*, litera י *iod* legitur, quia est loco secundæ radicalis & ו *vau* est tantùm ad protractionem, sicut ו *vau* dictionis שומרי *schomere*: litera verò י *iod* pluralis numeri nota, ex scriptura excidit. Iob. 27. 17. Esa. 40. 31.

V. 10. *Et adhuc paululum.* Expecta paulisper & non videbis amplius improbum: *Et considerabis locum eius, & non ipse*, hoc est, cùm etiam curiosè aduerteris num radix aliqua aut stirps ex ipso superfit, nihil prorsus ex illo reliquum inuenies, quia prorsus euanuit.

V. 11. *Mansueti autem.* Qui in depressione iacuerunt coram improbis, cùm ipsi perierint impij, hereditabunt terram. *Et delectabuntur in multitudine pacis.* Nam improbis è medio sublatis, pace & lætitiâ mundus fruitur; iuxta illud: *Et in perditione impiorum erit exultatio.* Prou. 11. 10.

V. 12. *Malignè cogitat.* Assiduè machinatur improbus quâ tandem ratione multis malis possit iustum afficere, cùmque se id efficere posse aduerterit: *Stridet contra eum dentibus suis*, ac si diceret, quando illi dicere potest, iam tandem te inueni in mea potestate.

V. 13. *Dominus autem irridet eum.* Ipse enim nouit quidnam sit ei euenturum: *Quia prospicit quod venit dies eius*, dum impius contra iustum insolescit, tum eueniet ipsi interitus eius, & debita illi punitio.

V. 14. *Gladium euaginauerunt improbi.* Sunt qui vocem פתחו *patchhon*, Ezec.
interpretentur ex significatione expoliendi & acuendi, sicut & illud: *Mucro* 21. 15.

Psal. *mucro* פתוחה *petouhha exacute* : vt etiam istud, *Et ipsa*, nimirum verba *Sunt*
37. *gladij acuti*. Sed rectius esse videtur explicare illam vocem ex significatu edu-
ctionis gladij è vagina sua, hæc enim apertio vocatur non secus ac eductio vin-
Psal. cti ex carcere appellatur etiam apertio, ut; Et vinctis suis non aperuit carce-
55. rem. Et, Claudit virum, & non aperietur ei. Gladius autem illorum aliò est
Esa. 14: conuersus quàm cogitarent, quemadmodum alibi similiter de impio dictum
19. Iob. 12. est: *Incidit in foueam quam fecit.*

Psal. V. 15. *Et arcus eorum confringentur.* Itaut ipsis non contingat iuxta prauas
7. 16. illorum machinationes quibus miseris & rectis hominibus mala inferre con-
stituerant.

V. 16. *Melius est modicum iusto.* Quoniam iustus & si parum admodum re-
rum huius mundi possideat, earum tamen fruitione lætatur, illisque est con-
tentus, at improbi nihil gaudij ex magna diuitiarum suarum copiâ percipiunt,
imò plures semper appetunt, nec impletur illorum habendi cupiditas, sicut di-
Prou. 13 citur: *Iustus comedit ad saturitatem animæ suæ, venter autem impiorum indiget.*
25. Adde quòd magna opum affluentia, non rarò improbis est causa excidij, ob eas
enim vt plurimùm ita extolluntur & superbiunt super cæteros homines, vt
ipsi in eos concitati insurgant eisque necem inferant, ac omnia illorum diri-
piant. Dictio autem המון *hamon* idem quod ממון *mamon* significat nempe
Eccl. 5. diuitias sicut in isto loco: *Qui diligit diuitias.* Aut significabit illa vox multi-
9. tudinem, & apponetur ei quod prius dictum est: *Melius est modicum*: secun-
dùm illam expositionem, dictio רבים *rabbim* significabit, magnas: quem
Ier. 41. etiam significatum habet in illo loco. *Et Principes seu optimates Regis*, hoc est,
Magnates, magni apud Regem; Sed iuxta priorem sensum vox רבים *rabbim*
referetur ad diuitias ante memoratas, etsi nomine singularis numeri expri-
Ester. 9. mantur, multa enim similia occurrunt, vt illud: *Et recepit Iudæi.* Et, *Iusti*
27. Prou. *tanquam leo confidet*; & alia præter ista: & sensus erit super diuitias multas.
28. 1. V. 17. *Quoniam brachia peccatorum conterentur.* Nempe vt illis non adsit po-
tentia, quâ iustos iniquè opprimant; ipsos enim sustentat ac roborat ne præ
improborum pauore concidant.

V. 18. *Nouit Dominus dies innocentium.* Hoc est agnoscit & singulari pro-
uidentia procurat, vt longum vitæ cursum det ipsis, & eis in bonum prospicit.
Psal. 1. Ita dicitur: *Nouit Dominus viam iustorum*, sicut ibi exposuimus. Eodem quo-
6. Psal. que sensu dicitur: *Quis est homo quod noueris illum?* Et, *Agnouisti in angustys*
144. *animam meam*, &c. his similia, quæ exposuimus de cura Dei & eius fauore er-
ga iustos, quorum bona similiter non deficient sed in æternum permanebunt,
quod verbis istis indicatur: *Et hereditas eorum in æternum erit*, nempe in altero
sæculo. Dominus pater meus F. M. totum versum de futuro sæculo interpre-
tatur. At sapiens Rabbi Abraham F. E. de præsenti vita. Et illa verba: *Et
hæreditas illorum in æternum erit*, ita exponit, quoniam bona sua filijs suis trans-
mittent.

V. 19. *Non deficient in tempore malo.* Famis scilicet aut belli, vel ferâ ali-
quâ sæuiente. Dictio רעבון *raabon* eiusdem est formæ, ac פרזון *perazon* &
Gen. construitur cum alia voce, vt: *Fractionem famis domorum vestrarum.*
42. 33. V. 20. *Quia peccatores peribunt.* Ideóque pudore non suffundentur innocen-

tes.

Sicut pretiosum agnorum consumentur. Dictione istâ יקר *iecar* designatur id quod est in agnis optimum, nempe adeps, qui in medio altaris impositus igne absumitur, atque in fumum euanescit; pari modo hostes Dei penitus consumentur. Et repetitio vocis כלו *calou*, consumentur, maximam indicat consumptionem: & primoquidem loco accentum habet in vltima syllaba, in secundo in penultima sub finem versus. PSAL. 37.

V. 21. *Mutuatur peccator & non soluit.* Aliquos hîc prauos improbi mores enarrat, quòd scilicet cùm aliquid mutuò acceperit, illud non reddat; frustra igitur diceretur illum aliquid ex suo elargiri. At de iusto contrarium asserit, nempe quòd liberaliter alijs det, & ex suis opibus impertiatur, ideóque non est necesse dicere ipsum reddere quod mutuò accepit. Porro duplici verbo donum iusti commendat ad illud amplificandum, & ostendendum multa subinde beneficia illum conferre & sæpenumero. Vel dictio חונן *honen* misericordem significabit, ac sensus erit, duas illas bonas dotes, nempe misericordiam & liberalitatem in homine iusto reperiri.

V. 22. *Quia benedicti eius hæreditabunt.* Nempe Dei extollendi secundùm id quod superiùs dixerat *Nouit Dominus dies innocentium*, iam dicit eos qui ab ipso sunt benedicti, nempe iustos, terram hæreditate possessuros; quia enim ipsi alijs miserentur & donis afficiunt, bonóque sunt oculo seu non inuidi & auari, Deus ipsis opes, & gloriam abundantiùs impertietur eisque benedicet. *Hæreditabunt terram.* Perinde ac si diceret stabilem fore illorum fœlicitatem instar illius hæreditatis quæ à parentibus contingit liberis & nepotibus. *Maledicti autem eius*, nempe impij, quorum oculus parcus est & auarus, qui etiam quod ab alijs mutuò acceperunt, non restituunt. *Excidentur*, nec illorum diuitiæ diu in ipsorum potestate permanebunt, quoniam à Deo sunt maledicti, & opes ipsorum & bona peribunt, ipsi à Deo excidentur, tum ab hoc sæculo cùm à futuro.

V. 23. *A Domino gressus viri.* Iusti scilicet qui bonis operibus suis & virtutibus improbum superauit, gressus eius disponentur, & viæ eius, & agendi ratio gratæ habebuntur: quo sensu dicitur etiam illud: *Et omnia quæcumque faciet prosperabit*? Sensus verò istius vocis, *vult*, est quod Deus benedictus suâ prouidentiâ & beneuolentiâ vias eius dirigat, suóque fauore prosperum semper habere successum efficiat. Per gressus & viam indicatur Deum prosperare quidquid vir iustus consilij & negotij aggrediatur. Sapiens autem Rabbi Salomo filius Gabirol per gressus viri, vias Diuini cultus intelligendas existimat. Additque neminem debere suspicari per illa verba: *A Domino gressus viri diriguntur*, significari coactionem in cultu Dei benedicti, sed ipsum exhiberi ab homine propter bonum ipsi ignotum & absconditum, vel propter malum quod retribuitur in punitionem scelerum, nihílque aliud per verba prædicta: *A Deo gressus hominis diriguntur*, indicari, quàm Deum creasse animam hominis perfectam & nullo defectu laborantem. Cùmque, ait, homo ad excellentissimas dignitates & ad verum bonum contendit, quod voce istâ, *diriguntur*, exprimitur, tum conditoris voluntati est acceptus: ac istud est quod dicit: *Et viam eius vult.* Psal. 1. 3.

V. 24. *Cùm ceciderit.* Si quid infortunij euenerit iusto, imò si ex opum sua-

Psal. 37. rum possessione exciderit, non propterea omnino euertetur; ac si diceret, non prosternetur in terram. *Quia Dominus sustentat manu sua.* Et quòd aduersi aliquid in illum immittat, fit id per modum castigationis & amoris sicut dicitur: *Quem diligit Deus castigat, & quasi pater filium quem amat.* Illúdque
Prou. 3. 12. est discriminis iustum inter & improbum, quòd cùm impius ceciderit, prorsus elidatur nec à sua ruina possit resurgere, at de iusto dictum est: *Septies cadet*
Prou. 24. *iustus & resurget.*

V. 25. *Puer fui.* Perinde ac si diceret, neque in iuuentute mea, neque in senectute memini me vidisse iustum omni ope destitutum, nec semen eius coactum ostiatim quærere panem. *Et semen eius*, hoc est, & liberos quos post se relinquit, non eos deserit Deus benedictus, propter illius meritum, etiam si permittat ipsum graui laborare aliquando inopiâ, non secus ac improbum. Per derelictum is denotatur, qui prorsus destituitur rebus ad victum & vestitum necessarijs. Et ita Iacob pater noster petiuit: *Si dederit mihi Dominus pa-*
Gen. 28. 6. *nem ad vescendum, & vestem ad induendum*, quasi diceret, illud tantùm quod
Ibid. 27. ad vitam conseruandam mihi necessarium est. Cui respondit Deus, non te derelinquam. Ex quibus apparet illum derelictum appellari, qui rerum istarum penuriam patitur.

V. 26. *Omni die miseretur.* Hoc est, singulis diebus: quo sensu illud dici-
Psal. 25. tur: *Te expectaui tota die*, perinde ac si diceret, etiam afflictationis meæ tempore. *Ipse miseretur & commodat.* Nempe quantùm facultates eius patiuntur. *Et semen eius*, sic etiam fit vt filij eius ediscant ac imitentur mores ipsius, vnde continuis benedictionibus afficientur, quia & ipsi suarum facultatum alios participes efficiunt, corúmque miserentur qui laborant inopiâ: túncque illud quod dicitur, in illis implebitur, benedictio quam alijs impertieris erit ex tuis benedictionibus. Vel sensus est, ipsis benedicent homines, illísque visis ita bene precabuntur, isti sunt posteri iusti illius, his Deus benedictus ob patris eorum merita benedicat.

V. 27. *Declina à malo.* Repetit exhortationes suas sicut iam initio Psalmi inceperat cùm dixit, ne irriteris, ac ita monet, attentè animo & oculis considera viam iustorum & improborum, quòd nempe Deus illis secundùm ipsorum opera rependat, & vide iustorum exitum semper esse fœlicem, malorum autem infaustum; & eapropter iustorum vestigijs insiste, & declina à malo & fac bonum, hæc est enim illorum via. *Et inhabita in seculum.* Cùmque id præstiteris, habitabis in sæculum, ac si diceret, securus & tranquillus viues; vel tutus & nullius rei defectum patiens: qui enim malis afflictatur, nunquam tranquillus in vno loco consistere & quietè permanere potest, sed huc & illuc diuagari cogitur. Porro illa verba: *Declina à malo*, summatim præcepta omnia negatiua complectuntur, ista verò: *Et fac bonum*, omnia affirmatiua. Nam licèt aliquis à malo declinet, non tamen perfectus erit nisi etiam bonum operetur, vt disseruimus ad illa verba Psalmi primi: *Sed in lege Domini voluntas*
Deut. 32. *eius.* Cæterùm illud: *Et inhabita*, est pro, inhabitabis, vt: *Ascende in montem* & morere, pro, & morieris.

V. 28. *Quia Dominus amat iudicium.* Per iudicium opus rectum intelligitur, & quisquis opera sua iudicio & rectitudini consentanea reddit à Deo non

deferetur, hoc est singularis Dei protectio ab eo non recedet, sed continuò ipsi PSAL.
adhærens tranquillum conseruabit. Non sic autem impij soboli contiget, 37.
quia ipse vbi dies eius aduenerit, prorsus exscindetur, vtitur verò hac voce,
seminis, quoniam impijs excisis, simul cum ipsis illorum progenies extinguetur. Quòd autem dicat: *Sanctos*, seu *pios suos*, postquam præmisit iudicium, ratio est, quia misericordia seu pietas maior est æquitate quæ res est intra mensuram iudicij, cùm enim quis se se assuefecerit exercendis operibus rectitudinis & iudicij, tum non declinabit à linea & norma veritatis, ac omnino virtutem pietatis assequetur quæ hominem inducit, vt illi etiam bona tribuat, cui non est obstrictus.

V. 29. *Iusti hereditabunt terram.* Intellige vt suprà exposuimus. *Et inhabitabunt in sæculum super eam.* Idem repetit ad magis asserendum fore vt iustorum fœlicitas & dignitas stabilis sit & permanens.

V. 30. *Os iusti.* Præterquam quòd iustus supradicta præstat, nempe de suo gratis elargitur & alijs mutuò dat, quia oculus eius bonus est, seu quia est liberalis, suam quoque sapientiam alios edocet, eósque ad rectam viuendi rationem informat. *Et lingua eius loquetur iudicium.* Scientiam suam alios docet, & quod in artibus & scientijs est assecutus illis impertitur: docet etiam quæ sint opera recta, quæ vnusquisque erga proximum suum exercere tenetur.

V. 31. *Lex Dei eius.* Idem prorsus quod alios verbis edocet, in animo suo sentit, sicque legem in corde suo habet inscriptam, & talis est interiùs qualem se exteriùs exhibet. *Non nutabit gressus eius*, hoc est; ne vnus quidem gressuum eius.

V. 32. *Speculatur peccator iustum.* Sensus est, obseruat pedes eius; si aduertat improbus iustum prosperè res suas agentem, ipsi mox inuidet, & à se ipso decidens, studiosè explorat num aliqua sibi detur occasio quâ illi apud Principem, calumniam paret, vt ipsum morti addicat; nimirum quia zelo inuidiæ aduersùs eum accensus est videns ipsum bonâ vti fortunâ, se verò aduersâ.

V. 33. *Dominus autem non derelinquit eum in manu eius.* Quando improbus coram Principe malum iusto machinatur, Dominus ipsum non deserit in manu eius & prauis consilijs, nec sinit ipsum condemnari cum eius causa discutitur apud Principem, ob quam ab improbo fuerat delatus; imò efficit vt innocens & iustus ab eo discedat, sintque irrita improbi contra ipsum consilia.

V. 34. *Expecta Dominum*, &c. Suam iterum admonitionem vrget, si, inquit, confidas in Deo & viam eius obserues, itaut non declines ab vllo eorum quæ tibi præcepit, tandem ipse: *Exaltabit te vt terram hereditate possideas, & videas improborum excidium*, eorum enim prosperitas nulla firmitate stabilita est.

V. 35. *Vidi impium*, &c. Ego enim ipse id sum intuitus, quare fidem dictis meis adhibeas, quoniam ego vidi impium robustum ac præualidum, & maiora subinde prosperitatis incrementa recipientem, hoc est quod istis verbis indicatur: *Et expandentem se instar lauri*, vel arboris viridis, hoc est virescentem, sicut arbor quæ est viridis & succisa: hoc porro nomine אזרח *esrahh* arbor viridis appellatur, quòd ob ipsius pulchritudinem & viriditatem sit omnibus

conspicua & manifesta, sicut eodem nomine insignitur homo indigena, eò-
PSAL. quòd omnibus sit notus & manifestus quis sit, & quæ eius familia, cui opponi-
37. tur aduena seu peregrinus.

V. 36. *Et transiuit, & ecce non ipse.* Vidi quidem ipsum impium florentem & prævalidum: sed paruo temporis interiecto spatio, in illum oculos conjicere volui, & ecce defecerat. *Et quæsiui eum & non est inuentus.* Imò ne locus quidem eius repertus est: quantò magis ipse cum sua prole penitus euanuit?

V. 37. *Obserua innocentem & vide æquum.* Non ita contigit homini perfecto & recto, imò nouissimum eius est pax. Et dictio hæc ראה *leisch* hunc habet sensum, & hominem huic similem considera, & videbis nouissimum illorum esse pacificum.

V. 38. *Præuaricantes autem.* At verò qui præuaricatores & impij fuerint, omnes ad vnum disperdentur, & è medio tolletur eorum posteritas.

V. 39. *Salus autem.* At iustorum salus est à Domino, quique est robur illorum tempore calamitatis, ideóque non corruent in perpetuum.

V. 40. *Et adiuuat eos Dominus.* Ipsis auxilio est contra improbos: *Et liberat eos & saluat eos, quia sperauerunt in eo.* Vtitur repetitione eiusdem ad denotandam maioris auxilij & salutis copiam; hanc porro sententiam in hoc Psalmo multoties repetijt Dauid, nempe quòd sciret nouissimum improborum futurum malum, & non fore stabilem illorum fœlicitatem; at è contra iustorum finem, beatum fore. Nimirum vt impiorum fœlicitas non seducat homines, quorum plerique non rarò improborum prosperitatem appetunt, eorùmque facta æmulantur, eapropter ita suas exhortationes inculcat.

PSALMVS TRIGESIMVS OCTAVVS.

Psalmus Dauid ad commemorandum.

1. DOmine ne in ira tua arguas me: neque in furore tuo corripias me.

2. Quoniam sagittæ tuæ defixæ sunt in me: & descendit super me manus tua.

3. Non, *est*, integritas in carne mea à facie iræ tuæ: non, *est*, pax ossibus meis à facie peccatorum meorum.

4. Quoniam iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum: sicut onus graue grauatæ super me.

5. Putruerunt, contabuerunt liuores mei, à facie insipientiæ meæ.

6. Distortus factus sum, incuruatus sum vehementissimè: omni die pullatus incedo.

7. Quoniam ilia mea impleta ſunt ignominiâ: & non, *eſt*, integritas in carne mea. PSAL. 38.

8. Debilitatus ſum & attritus ſum vehementiſſimè: rugij præ fremitu cordis mei.

9. Domine ante te omne deſiderium meum: & gemitus meus à te non eſt abſconditus.

10. Cor meum palpitat, dereliquit me virtus mea: & lumen oculorum meorum, etiam ipſi non, *ſunt*, mecum.

11. Amici mei & proximi mei ex aduerſo plagæ meæ ſtant: & propinqui mei de longè ſtant.

12. Et laqueos tendunt qui quærunt animam meam, & qui quærunt animam meam loquuntur ærumnas: & dolos omni die meditantur.

13. Ego autem tanquam ſurdus non audio: & ,*ſum*, ſicut ſurdus non aperiens os ſuum.

14. Et fui ſicut homo non audiens: & non habens in ore ſuo redargutiones.

15. Quoniam te, Domine, expectaui: tu exaudies me, Domine, Deus meus.

16. quia dixi, ne forte lætentur de me, *qui*, dum vacillat pes meus, aduersùm me magna locuti ſunt.

17. Quoniam ego ad claudicationem paratus, *ſum*: & dolor meus in conſpectu meo ſemper.

18. Quoniam iniquitatem meam annuncio: ſollicitus ſum de peccato meo.

19. Inimici autem mei viuentes roborantur: & multiplicantur qui oderunt me immeritò.

20. Et qui retribunt malum pro bono, aduerſantur mihi: quoniam ſequor bonum.

21. Ne derelinquas me, Domine: Deus meus ne elongeris à me.

22. Feſtina in adiutorium meum, Domine, ſalus mea.

COMMENTARIVS.

PSalmus Dauidis; *ad commemorandum.* Dictio להזכיר *lehazchir* aliquam fortaſſe muſicarum modulationum ſpeciem denotat, vt ſuper Pſalmum quartum ſcripſimus. Sunt tamen qui eam ſic interpretentur, ad confitendum, ſicut illud: *Mementote, quoniam excelſum eſt nomen eius.* Sed iuxta ſententiam Eſa. 12.

Psal. 38. meam Dauid hunc Psalmum edidit vt illo ad orandum vteretur quisquis aut morbis esset attritus, aut animi anxietate oppressus: sensus ergo est, ad commonefaciendum & docendum omnem hominem afflictum & contritum, vt Deum cum illo Psalmo precetur.

V. 1. *Domine ne in ira tua.* Litera ק *coph* vocis בקצפך *quetspeca* est affecta vocali segol, vt א *aleph* dictionis אשתך *eschteca* in isto loco, vxor tua sicut vitis fructificans. *Et in furore tuo*, hoc est, & ne in furore tuo: particula enim אל *al* ne, quæ in prima parte versus posita est, fungitur munere duarum. Quod etiam reperitur in isto loco: *Quoniam non in finem obliuio erit pauperis, patientia afflictorum*, non, *peribit in finem*.

Psal. 128. 3.

Psal. 9. 19.

V. 2. *Quoniam sagittæ tuæ.* Hoc est morbi, qui instar sagittarum sunt. *Defixæ sunt in me*, vox נחתו *nihhatou* est conjugationis niphal, cuius perfecta forma esset ננחתו *ninnhhatou*, & nisi litera ח *hheth* esset gutturalis, afficeretur puncto daguesch sicut istæ voces נצבו *nittseuou*, נגשו *niggeschou*. *Et descendit super me.* Dictio תנחת *tinhhat* spectat ad conjugationem cal; & vox vtraque descensum significat, vnde Chaldaica Paraphrasis vocem וירד *vaiired*, *& descendit Abraham in Ægyptum*, vertit per vocem ונחת *vnhhat*. *Manus tua*, hoc est plaga tua, quia enim plaga manu infligitur, idcirco nomine manus, ipsa plaga designatur.

Gen. 12. 1.

V. 3. *Non est integritas.* Hoc est perfectio, sanitas. Indicare vult carnem suam omnino fuisse sauciatam, & vulneribus afflictam: Litera autem מ *mem* vocis מתום *metom* priori loco est seruilis, & radix ipsa, est תמם *tamam*. Scribit tamen Dominus Pater meus F. M. primum istud מ *mem* esse radicale, & à nomine מתים *metim*, quod significat homines quasi à themate מתה *mata*; & cuius forma perfecta esset מתיום *methiom* instar שלשום *schilschom* & פתאם *pithom*, ac istum esse sensum non restare in ipso humanam formam propter plagarum multitudinem. *Non, est, pax ossibus meis.* Ipsa etiam ossa mea, quæ sunt partes durissimæ corporis, non tamen sunt sana & integra, sed suos habent cruciatus. *A facie iræ tuæ*, sensus est, propter peccatum meum, non enim sine causa contra me iratus fuisti, sed propter peccata mea; homo siquidem Diuinum iudicium semper iustum agnoscere debet siue sua cognoscat peccata, siue non.

V. 4. *Quoniam iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum.* Comparat sua peccata cum aquis profundissimis quæ superant caput illius qui in ipsis demersus est. Illa etiam dicit esse similia grauissimo oneri, eóquòd ipsa portare nequeat. *Super me*, ac si diceret, non est in me satis roboris ad illorum molem sustinendam: hâc autem allegoriâ vult significare non tot in se bona opera esse, vt peccatis possint præponderare.

V. 5. *Putruerunt.* Dictio quidem הבאישו *hiuischou*, pertinet ad conjugationem hiphil, habet tamen significationem intrasitiuam; sic etiam illo in loco: *Et non computruit*, manna. Sunt verò חבורות *hhauourot*, tumores qui fiunt in carne, quíque concretâ sanie sunt oppleti: sic etiam plaga, in qua sanguis colligitur חבורה *hhauoura* nuncupatur, hoc est, vibex seu liuor. Contabescunt autem isti liuores, quia postquam multus humor diu in illis fuit, cutis tabescit & dissoluitur, donec exeat sanies & fœteat. Et hoc totum mihi,

Exo. 16. 24.

inquit, contigit propter inſipientiam meam, nimirum quoniam Dei viam non cuſtodiui. PSAL. 38.

V. 6. *Diſtortus factus ſum, incuruatus ſum.* Propter vim morborum corpus incuruatur, & homo depreſſo corpore incedit, faciéſque eius obſcura & mœrore ſubnigra efficitur. *Tota die*, ſenſus eſt, ne per vnam quidem diei horam quieſcere poſſum, ſed per totum diei ſpatium doloribus & cruciatibus torqueor. Porro verbum הלכתי *hillacti* incedo eſt intranſitiuum hoc loco, licèt ſit ex conjugatione affecta puncto daguеſch, & actionis frequentiam tantùm denotat.

V. 7. *Quoniam ilia mea impleta ſunt.* Sita ſunt ilia ſub lumbis ſupra femorum radices, ac renibus ſunt conjuncta, variíſque doloribus & morbis obnoxia. Dictio autem נקלה *nicle* plagam ſeu vlcus vile & contemptibile ſignificat, & caret nomine ſubſtantiuo denominante, ſicut illud: *Quoniam deſiderabilium tu es.* Et illud: *Grex tonſarum*; & his ſimilia. Dominus verò pater meus P. M. exiſtimat vocem illam נקלה *nicle*, eſſe nomen ſubſtantiuum, & habere ſignificationem iſti loco ſimilem: *Toſtas igni*, hoc eſt, ſignificare ardorem, & Dauidem ita loqui propter nimiam morbi vel vlceris inflammationem; quo etiam modo Iob loquebatur: *Et dolore exæſtuo.* Ac idem iterum repetit: *Non eſt integritas in carne mea.* Is enim eſt mos eorum qui flent ac gemunt vt verba ſua repetant. Dan. 9. 23. Cant. 4. 2. Leu. 2. 14. Iob. 6. 4.

V. 8. *Debilitatus ſum & attritus.* Deliquium, & vitium debilitationem indicat quammaximam: ſic etiam dicitur: *Defecit animus eius.* Et, *Propterea debilitatur lex.* Et: *Ne des intermiſſionem tibi.* *Rugii præ fremitu cordis mei.* Rugij voce mea, & clamaui propter multitudinem gemituum cordis mei: gemit enim cor meum propter morbum, & propter anguſtias quibus vndique premor. Gen. 45. 26. Aba. 1. 4. Thren. 2. 18.

V. 9. *Domine coram te.* Non te latet deſiderium meum quo ego, ex morbo meo conualeſcere cupio. Et quia ſuperiùs dixerat, gemui, iam deſiderium ſuum, quod locum habet in corde, ſic expromit ſiue rugiam, ſiue à rugitu abſtineam, tu noſti cordis mei deſiderium & ipſum eſt coram te. *Et gemitus meus à te non eſt abſconditus.* Quo nempe in medio mei gemo propter languores meos. Sapiens autem Magiſter Abraham filius Eſræ; ſic exponit, coram te ſolo eſt omne deſiderium meum, ſi fortè ex morbo meo conualeſcam, non verò coram medicis.

V. 10. *Cor meum circumagitatur.* Quoniam firmum non habeo ſtatum; qui enim tranquillo rerum ſtatu fruitur, quietâ eſt mente & pacato corde, at qui multis anguſtijs afficitur, ipſius cogitationes huc & illuc diuagantur & circumeunt. Dictio סחרחר *ſeharhar* motum in gyrum ſignificat; & vox Hebræa circum, per סחור *ſehhor* Chaldaicè exponitur; & in ea voce ſecunda & tertia radicalis litera repetuntur. *Dereliquit me virtus mea*, eius etenim qui ægrotat, & graues anguſtias patitur, membra & totum corpus debilitari ſolent, imò ipſum etiam oculorum lumen non mediocriter infirmatur. Quod verò dicat: *Etiam ipſi non mecum*, ſunt, & non, etiam ipſum, fit hoc ex linguæ Hebraicæ conſuetudine, quæ in multis locis apparet, vt: *Arcus fortium confracti ſunt*, pro confractus eſt. Et, *vox ducum ſupprimebantur.* Et alia his 1. Sam. 2. 4.

Psal. 38. similia. Est autem sensus, ipsi etiam oculi mei patiuntur defectum sui luminis, quod non est ampliùs mecum.

V. 11. *Amici mei & proximi mei.* Sæpius quidem contingit vt homines grauibus affecti morbis negligantur & quasi obliuioni dentur ab amicis & consanguineis, non enim valent illorum calamitates & miserias coram intueri, & ipsorum animus longè ab ipsis auertitur, sicut dicitur isto in loco: *Omnes fratres pauperis oderunt eum*: quantò magis amici eius elongabunt se ab eo? *E regione plagæ meæ stant.* Quoniam non me visitant, visitatio enim animum ægroti roborat. *Et propinqui mei à longè stant.* Idem enuntiat alijs verbis, hîc enim per propinquos, eos designat quos priùs socios appellauerat, nam socius seu sodalis dicitur propinquus, eóquòd ad amici sententiam & voluntatem accedat & se accommodet: vel quia negotium aliquod inter illos agitur, aut quia vicini sunt, aut carnis cognatione conjuncti.

Iob. 29. 10. Prou. 19. 7.

V. 12. *Et laqueos tendunt.* Amici & socij mei longè stant à me auersi, & inimici mei mala aduersùm me loquuntur: Sensus autem huius vocis: *Et laqueos tendunt*, est, laqueum verbis suis parant animæ meæ ad perdendam illam: illud enim: *Qui quærunt animam meam*, significat ad illam perdendendam, quod hîc subintelligi debet, sicut & in isto loco: *Qui quærit animam mam, quærit & tuam.* Dictio הוות *hhauot*, contritionem & res malas designat.

1. Sam. 22.

V. 13. *Ego autem tanquam surdus non audio.* Ego quidem illorum sermones audio ex aliorum relatione vel etiam ex ipsismet, nam se non subducunt à me vt contra me loquantur, ego verò tanquam surdum me gero, & quasi non audiam quæ ipsi palam loquuntur. Ita similiter me quasi mutum exhibeo cuius os in verba solui non potest; sic ego audio quidem probra quibus me impetunt, sed nihil repono.

V. 14. *Et fui sicut homo non audiens.* Hoc est, non intelligens linguam eorum qui loquuntur, sicut dicitur isto in loco: *Gentem cuius non audies vocem.* Factus sum etiam similis homini non habenti in ore suo redargutiones; qui audit quidem verba eorum qui sibi loquuntur, sed nullæ suppetunt ipsi rationes quibus possit secum contendentes arguere & conuincere.

Deut. 28. 49.

V. 15. *Quoniam te, Domine, expectaui.* Ad quid enim mihi connitendum est vt cum illis disceptem, & verba illorum confutem, nihil siquidem me ab illis spero vtilitatis aut opis consecuturum, sed in te vno fiduciam habeo: ac sicut in te spero ita etiam tu me exaudies, quia tu Dominus es super omnia, túque Deus seu iudex meus. qui me de improbis istis vlcisceris.

V. 16. *Quia dixi nequando lætentur.* Dixi apud me, vereor ne fortè de me lætentur, si me non audias, nec à mea calamitate liberes, si periero, de me sunt gauisuri, quia dum solùm vacillat pes meus; linguam suam aduersùm me magnificant; quid igitur facturi sunt si penitus emotus fuero, & omnino peream? quapropter valde timeo ne meus hic morbus mihi mortem afferat.

V. 17. *Quoniam ego.* Idcirco metuo ne moriar ex morbo meo, quia ego semper sum paratus ad claudicationem, vt vadam claudus propter dolore meos. *Et dolor meus in conspectu meo semper*, quoniam dolor meus non recedit.

V. 18. *Quoniam iniquitatem meam ego annuntio.* Idcirco anxiè timeo cùm ini-

iniquitatem meam recordor, & eam apud me ſubinde recogito, nē fortè propter eam moriar. *Et ſollicitus ſum de peccato meo*, ne mihi ſit in perniciem. PSAL. 38.

V. 19. *Inimici viuentes roborantur.* Ego continuis affligor doloribus, ipſi èконtra viuunt robuſti & ſani. *Et multiplicantur qui oderunt me gratis.* Dictio שקר *ſchequer* hîc ſignificat ſine cauſa: & ipſi liberis & opibus in dies augentur, ego autem miſer ſum & attritus: & ipſi ſunt qui oderunt me ſine cauſa, cùm tamen æquitati conſentaneum eſſet vt me diligerent, quia ego affeci ipſos beneficijs, malum tamen pro bono mihi retribuunt, nec noui ego cauſam propter quam mihi aduerſentur, niſi fortè ideò malo zelo in me accenduntur, quoniam ſector bonitatem, ipſi verò malo ſunt addicti, & propterea mihi ſunt infenſi. Cæterùm dictio רדפי *rodphi*, ſcripta eſt רודפי *rodpi*, vt ſit ſenſus, bonum me ſequitur, quia ego illud proſequor, ſed legitur רדפי *rodpi*, eſtque infinitiuus actionem denotans & litera ר *reſch* protrahitur per accentum, ſicut in iſto loco מירדי *miiordi*, à deſcendendo in lacum. Pſal. 34.

V. 21. *Ne derelinquas me.* Sicut ipſi exiſtimant nullum mihi eſſe adjutorem. *Ne elongeris à me.* Sed eſto propinquus clamori meo.

V. 22. *Feſtina in adjutorium meum.* Accelera ad adjutorium meum. *Domine ſalus mea*, tu qui es Dominus ſalutis meæ & non alius. Vel ſenſus eſt, feſtina in ſalutem meam, itaut ל *lamed* ſit loco ב *beth*, & vox ארני *adonai* ſit vocatiui caſus: hunc porro Pſalmum compoſuit Dauid, & ipſum dedit Idouton cantori.

PSALMVS TRIGESIMVS NONVS.

Præcentori ipſi Iditun, Pſalmus Dauid.

1. DIxi, cuſtodiam vias meas, vt non peccem in lingua mea: ſeruabo ori meo capiſtrum, quandiu fuerit coram me impius.

2. Obmutui ſilentio, tacui à bono: & dolor meus turbatus eſt.

3. Concaluit cor meum intra me, in meditatione mea exarſit ignis: locutus ſum in lingua mea.

4. Notum fac mihi, Domine, finem meum, & menſuram dierum meorum quæ ſit: ſciam quàm temporalis ſim.

5. Ecce palmares poſuiſti dies meos, & æuum meum tanquam nihilum ante te: profectò vniuerſa vanitas omnis homo ſtans.

6. Profectò in imagine ambulat homo, profectò in vanum tumultuantur: coaceruat, & ignorat quis ſit ea collecturus.

7. Et nunc quid expecto, Domine? ſpes mea in te eſt.

Psal. 39. 8. Ab omnibus præuaricationibus meis erue me: opprobrium insipientis ne ponas me.

9. Obmutui, non aperiamos meum: quoniam tu fecisti.

10. Amoue à me plagam tuam: à conflictu manus tuæ ego defeci.

11. Increpationibus propter iniquitatem corripis hominem, & liquescere facis sicut tineam desiderabile eius: profectò vanitas est omnis homo.

12. Audi orationem meam, Domine, & deprecationem meam auribus percipe, ad lachrymas meas ne surdum agas: quoniam aduena ego sum apud te, incola sicut omnes patres mei.

13. Cessa à me & roborabo me: priusquam abeam & non sim.

COMMENTARIVS.

PRæcentori, *ipsi Iditun.* Hunc etiam Psalmum composuit Dauid, & cantori Iditun tradidit, & eius argumentum idem est ac Psalmi præcedentis.

V. 1. *Dixi.* Constitui apud me diligenter obseruare vias meas, hoc est, mores & agendi rationes ac negotia mea: quo sensu dicitur: *Ne facias vias tuas.* Esa. 58. 13. Et, *vias meas ennuntiaui.* Et his similia. *Vt non peccem in lingua mea.* Ne Psal. 119 verbum aliquod minùs rectum proferam præ calamitate mea & morbi doloribus, sicut de Iob dicitur: *In omnibus his non peccauit Iob labijs suis.* Iob. 1. 22. Et tum maximè quandiu aliquis improbus, qui venerit ad me inuisendum, & dolorem meum & calamitatem agnoscendam, fuerit coram me. Cauebo ne prorsus loquar ac si os meum capistro esset constrictum. Imò etiam obseruabo me, ne gemitum edam vt ægrotus, qui vt plurimùm clamat aut grauiter ingemit propter graues morbi aut calamitatis sensus, ego, inquam, ab ijs me cohibebo, quandiu stabit coram me improbus, ne ipse de me lætetur.

V. 2. *Obmutui silentio.* Hoc est, vsque adeò silui vt mutus haberi possem. *Silui à bono.* Etiam cohibui me ne quod bonum erat, dicerem. *Et dolor meus turbatus est.* Etiam si dolor meus recruduerit, & grauiter motus sit, ego tamen os meum obturaui, & continui ne etiam bonum loqueretur, ne fortè vi calamitatis meæ & doloris, aliquid effunderet mali. Exponi etiam potest, silui à bono loquendo, quia nihil boni mihi eueniebat, de quo loquerer. Vel etiam sensus esse potest, reticui cogitationes cordis mei, quoniam nullam adhuc boni spem haberem, ideò tacui & silui de ipso; quod verò dicit: *Turbatus est*, de carne sua loquitur, in qua locus erat dolori, non autem de ipso dolore.

V. 3. *Concaluit cor meum intra me.* Præ doloris grauitate, adeò incaluit cor meum, vt in meditatione mea exardescat ignis, quia calor ex ore meo exhalans in mea meditatione æstuat instar ignis, ita vt ignis ardere intra me videatur. *Locutus sum in lingua mea.* Est eiusdem rei repetitio, sensus enim est, cùm lingua mea sum locutus.

V. 4. *Notum fac mihi*, *Domine.* Ita loquitur etiam Iob: *Quis finis meus*, Psal.
quòd prolongem vitam meam? Siquidem finem meum prorogaturus ſim ſecundùm 39.
annos hominis, patienter dolores perferam vſque dum mihi ſanitatem reſti-
tueris, & ero poſtea ſanus. Verùm ſi breui tantùm tempore ſuperuicturus ſim, Iob. 6.
peto à te vt quantocyus moriar ex hocce morbo, non enim ſuſtinere poſſum 11.
grauiſſimos eius dolores niſi ſperem fore, vt poſtea in hoc ſæculo viuam. *Vt
ſciam quàm temporalis ſim.* Dictio חדל *hhadel*, eſt hoc loco nomen adjectiuum,
eſt verò in iſto alio loco, ſubſtantiuum: *Cum habitatoribus temporis.* Significat Eſa. 38.
autem tempus humanæ vitæ in hoc ſæculo, eſtque ſenſus hîc, quantùm futu-
rum eſt ſpatium vitæ meæ in hoc mundo.

V. 5. *Ecce palmares.* Omnium menſurarum minima eſt palmaris menſura, ſic dies mei, & dies vitæ omnium hominum ſunt pauciſſimi. *Et æuum meum*, hoc eſt ſpatium vitæ meæ, tanquam nihilum ante te; quoniam tu viuis & permanes in æternum. *Profectò vanitas omnis homo.* Totum temporis ſpatium quo homo ſubſiſtit in hoc ſæculo, eſt vanitas: dicit verò, vniuerſa vanitas hoc eſt, minimum, quod eſt in vanitate, ac ſi diceret, quod alio in loco dici-
tur: *Vanitas vanitatum.* Quæ omnia dicuntur eodem ſenſu ac illud: *Vniuer-* Eccl. 1.
ſum opus non facietis. Et, *Omnis pinguedo & omnis ſanguis*, & his ſimilia. 2.

V. 6. *Profectò in umbra.* Hoc eſt, in caligine ambulat homo quilibet om- Leu. 3.
nibus vitæ ſuæ diebus, neſcit enim diem mortis ſuæ. Dictio צלם *tſelem* ca- & 16.
liginem ſignificat. Hoc etiam habet ſignificatum in lingua Arabica, quando ſcribitur cum צ *tſade* punctato. Sunt qui vocem iſtam deductam opinentur à nomine צלמות *tſalmauet*, quod ſignificat tenebras, ſed hoc minùs rectum videtur, quia nomen iſtud duarum vocum vmbræ ſcilicet & mortis, ſignificatum complectitur. Alij ſimpliciter explicant, in imagine, hoc nimirum ſenſu homo mutatur de die in diem, de tempore in tempus, in ſua imagine: ſicut flumen quod mutatur & ambulat, ſtante eius ſimilitudine. Sapiens autem Rabbi Abraham F. E. vult eſſe ſenſum, quod homo ambulet ſecundùm imaginem, hoc eſt diſpoſitionem ſtellarum erraticarum, ſeu miniſtrantium quæ nec vno momento, manent in eadem diſpoſitione, ſic homo continuò mutatur. *Profectò in vanum tumultuantur.* Verè fruſtra tantùm in congerendis diuitijs commouentur; eſt enim qui paulatim coaceruat opes, & ignorat quiſnam illas ſit collecturus, nempe cùm ipſe morietur, & è domo ſua efferetur.

V. 7. *Et nunc quid expecto*, *Domine?* Modò cùm morbis affligor, quid expecto? In nullo alio ſpem & fiduciam habeo, quàm in te vno, nullo autem modo in medicis.

V. 8. *Ab omnibus prænaricationibus meis.* Quoniam illæ ſunt cauſa ægritudinis meæ & dolorum quibus crucior, eripe me ab ipſis, vt has mihi condones. *Opprobrium inſipientis ne ponas me.* Nam inſipiens mihi in corde ſuo exprobrat, quando me inuiſit; ſicut ſuperiùs dixit, quandiu ſtat coram me improbus; foris autem, palam me probris onerat, quoniam vir dolorum ego ſum, ipſe verò ſanus eſt & incolumis.

V. 9. *Obmutui non aperiam.* Nemo eſt à quo conqueri meritò poſſim hoc mihi illatum eſſe malum, non enim ab aliquo homine dolores inflicti ſunt, ſed tuâ manu; idcirco obmuteſco, nec tamen iuſtam aduersùm te immur-

PSAL. murandi causam habeo: hæc enim omnia mihi propter peccata mea contigerunt.

39. V. 10. *Amoue à me plagam tuam.* Eam plagam quam mihi inflixisti: superiùs verò vbi dixit, stant eregione plagæ meæ, sensus est, plagæ quam ego patior; literæ enim pronominum possessiuorum indices, modò actiuè, modò passiuè significant, & sic ista sunt intelligenda: *Lætificaui eos in domo orationis meæ.* Et, *Audiui orationem tuam.* Et multa alia his occurrunt similia. *A conflictu manus tuæ.* hoc est, à bello manus tuæ, quo sensu illud dicitur: *Ne ineas bellum cum illis.*

Esa. 56. & 38.

Deut. 2. 9.

V. 11. *Increpationibus.* Homines enim increpationibus castigare soles propter illorum iniquitatem, quemadmodum in me egisti, sicut dicitur: *Doloribus castigabitur super lectum suum.* Quoniam morbi aliæque pœnæ sunt quædam quasi increpationes, & veluti aduocati seu interpretes Deum inter & homines. *Et liquescere facis sicut tinea, desiderabile eius.* Ilico dissoluisti desiderabile eius, hoc est pinguedinem carnis eius, & robur omne corporis ipsius, sicut tinea citò vestem erodit, sic tu castigationibus hominem in tabem redigis, vt dicitur: *Deficiet caro eius*, itaut non videatur: *Profectò vanitas, est, omnis homo.* Cùm tam subitò diffluat quod in eo eximium est.

Iob. 33. 19.

Iob. 33. 25.

V. 12. *Audi orationem meam, Domine.* Quandoquidem lubens acceperim increpationes tuas, & patienter correptiones ac pœnas mihi à te immissas pertulerim, audi orationem meam quâ precor vt me à peccatis meis emundes, & sanitati restituas. *Quoniam aduena ego sum.* Ita etiam alibi loquitur Dauid. *Peregrini enim sumus coram te, & incolæ, sicut omnes patres nostri.* Porro sensus est, homo in mundo est tanquam peregrinus in terra non sua, semper enim ex loco vno in alium demigrat; non enim habet in hoc mundo fixam habitationem aut certam stationem, quoniam in via quotidie est vt ab eo discedat, nec nouit diem suum. Vocat tamen hominem, incolam, quoniam ipse mundum inhabitat, quasi multo tempore in eo sit mansurus. Cæterùm dicit, *tecum*, hoc est, coram te, vt indicet ex Dei benedicti nutu & potestate pendere mansionem hominis in mundo aut eius discessum ab illo. Quod verò addit: *Sicut omnes patres mei*, &, *sicut omnes patres nostri*, significat posteriores ætates & tempora, esse eiusdem rationis, ac priora, nec vllum inter vtraque esse discrimen; sed generationem præterire, & generationem aduenire, & sic semper factum fuisse, & in æternum futurum. Sensus autem horum verborum. *Quoniam peregrinus sum*, hic est, Audi orationem meam, quâ oro vt ex hoc morbo conualescam, quoniam pauci sunt dies hominis in hoc mundo, nam veluti peregrinus in ipso reputandus est, & eapropter subjungit.

1. Paral. 29.

Eccl. 1.

V. 13. *Cessa à me.* Quasi diceret, desine tandem à me castigando per ægritudines. *Vt corroborer*, hoc est, vt confirmer ex hoc morbo, atque iterum tuam voluntatem exequar, agnosco enim mea peccata huius morbi fuisse causas, quapropter à te efflagito vt ea mihi condones, & sanitati restituas, antequam abeam ad sepulchrum, & non sim, hoc est, in eo statu quo tuam possim exequi voluntatem: mundus enim hic, est mundus operis, alter verò mundus præmij, & non operis, sicut dicitur: *Quia nec opus nec cogitatio, nec scientia, nec sapientia erunt in sepulchro, ad quod tu pergis.* Rabbini etiam

Eccl. 9. 10.

noſtri F. M. ad iſta verba: *Cuſtodi ergo præcepta, quæ tibi mando hodie vt fa-* Deut.
cias, ſic diſſerunt, hodie faciendum eſt, cras verò merces eſt accipienda. 7. 11.

PSALMVS QVADRAGESIMVS. Psal. 40.

Præcentori Dauidis Pſalmus.

1. EXpectando expectaui Dominum: & inclinauit mihi, & au-
diuit clamorem meum.
2. Et extraxit me de foſſa ſtrepitus, de luto cœni: ſtatuit ſuper
petram pedes meos, direxit greſſus meos.
3. Et poſuit in ore meo canticum nouum, laudem Deo noſtro:
videbunt multi & timebunt, & ſperabunt in Domino.
4. Beatus vir qui poſuit Dominum ſpem ſuam: & non reſpe-
xit ad ſuperbos & declinantes ad mendacium.
5. Multa feciſti tu, Domine, Deus meus mirabilia tua, & co-
gitationes tuas erga nos, non eſt ordinare tibi: annuntiabo & lo-
quar, plura ſunt quàm vt narrentur.
6. Sacrificium & oblationem noluiſti, aures perfodiſti mihi:
holocauſtum & ſacrificium pro peccato non poſtulaſti.
7. Tunc dixi, ecce veni: in volumine libri ſcriptum eſt de me.
8. Facere voluntatem tuam Deus meus volo: & lex tua in me-
dio viſcerum meorum, *eſt*.
9. Annuntiaui iuſtitiam tuam in cœtu multo: ecce labia mea
non prohibeo, Domine, tu ſcis.
10. Iuſtitiam tuam non abſcondi in medio cordis mei, verita-
tem tuam & ſalutare tuum dixi: non celaui miſericordiam tuam
& veritatem tuam, in cœtu multo.
11. Tu, Domine, ne cohibeas miſerationes tuas à me: miſeri-
cordia tua & veritas tua ſemper cuſtodiant me.
12. Quoniam circumdederunt me mala, quorum non eſt nu-
merus, comprehenderunt me iniquitates meæ, & non potui vi-
dere: multiplicatæ ſunt præ capillis capitis mei, & cor meum de-
reliquit me.
13. Velis, Domine, eruere me: Domine, ad auxilium meum
feſtina.

PSAL. 40. 14. Pudore afficiantur & erubescant pariter, qui quærunt animam meam vt perdant eam: conuertantur retrorsum & erubescant qui volunt malum meum.

15. Desolentur pro mercede pudoris sui: qui dicunt de me, euge euge.

16. Exultent & lætentur omnes quærentes te: dicant semper, magnificetur Dominus, qui diligunt salutem tuam.

17. Ego autem miser sum & pauper, Dominus cogitet de me: auxilium meum & liberator meus tu, *es*, Deus meus ne tardaueris.

COMMENTARIVS.

V. 1. EXpectando *expectaui Dominum.* Hic etiam Psalmus idem cum duobus præcedentibus argumentum complectitur, & aptus est vt recitetur ab homine pio, morbis attrito vbi conualuerit, qui eius recitatione Deum benedictum laudet ac dicat: *Expectando expectaui Dominum.* Sicut expectaui illum vt inclinaret aurem suam ad precem meam, & audiret clamorem meum, ita ipse fecit. Sensus horum verborum: *Et inclinauit ad me*: est hic, fuit mihi propinquus sicut scriptum est: *Propinquus est Dominus innocantibus ipsum.*

V. 2. *Et eduxit me de fossa strepitus.* Per fossam metaphoricè morbos significat, quemadmodum enim qui in foueam decidit, timet ne immergatur aquis illius, aut luto, quod in ea est fixus inhæreat, sic qui ægrotat, metuit ne morbo quo afflictatur, intereat. Est verò fossa strepitus, fossa in qua multæ
Esa. 17. 12. sunt aquæ iuxta illud: *Sicut sonitus aquarum multarum.* Ita etiam: *E luto cœni*,
Dan. 12. fossam denotat profundissimo luto oppletam. Eodem enim sensu hic lutum
Esa. 28. cum cœno conjungitur, quo alibi terra cum puluere, & puluis cum terra. Ac vult indicare lutum omnis generis densum & tenue, esse in ista fossa. *Et statuit super petram pedes meos.* Hoc dicitur, contra istud: *De fossa strepitus. Direxit gressus meos*, postquam scilicet me ex fossa extraxit, ne nutarent tali mei & gressus mei, hoc est, ne ex vno morbo in alium inciderem.

V. 3. *Et posuit in ore meo canticum nouum.* Vbi me ex malis eripuit, nouum in eius laudem edidi canticum cuius ipse materiam ori meo obtulit, nam me beneficio affecit propter quod grates ei & laudes referre debui. Aut sensus huius vocis, *Et posuit*, est, quoniam me adjuuit in edendo cantico, vnde factum est vt ex ore meo exiret canticum rerum bonarum, quale Spiritus Sancti afflatu solet concipi. Idcirco autem dixit, *nouum*, vt indicet hominem teneri ad nouum gratiarum actionis & laudis canticum edendum pro singulis beneuolentiæ signis sibi à Deo exhibitis. Quod porro dicat: *Deo nostro*, de pluribus, innuit fore vt omnes Dei cultores & sancti, eum etiam secum laudent & grates rependant. *Videbunt multi.* Præterea alij plurimi eorum qui ad illum vsque diem Deum benedictum non coluerunt, cùm viderint illa quæ mei causâ effecit, conuertentur, ac Deum reuereri & in eo sperare incipient ac dicent: *Beatus vir.*

V. 4. *Et non respexit ad superbos, & declinantes ad mendacium.* Et non Psal.
conuertit se ad homines potentes & elatos vt ab illis opem emendicaret: nec 40.
etiam ad homines qui declinant ad mendacium, hoc est, qui deflectunt ad viam
mendacij; cuiusmodi sunt homines diuinationibus addicti, & qui non
confidunt in Deo vero. Est autem vox רהבים *rehauim* nomen adiectiuum,
eiusdem formæ ac רשעים *reschaaim*: & dictio שטי *sate*, parem hîc habet si-
gnificationem, ac in isto loco: *Cùm declinauerit vxor eius*: sunt quidem duo Num.
themata, nempe שוט *suth* & שטא *sata*, sed idem habent significatum: 5. 12.
Nam vox שטי *sate*, hoc loco, est à themate שוט *sout* instar גרי, *habitantes* Iob. 19.
in domo mea, à themate גור *gour*: si enim esset à radice שטא *sata*, prima 15.
litera haberet punctum scheua sicut à voce פנים *panim*, quæ est à themate
פנה *pana* fit פני *pene* à דוים *dauim* דוי *deue*, &c.

V. 5. *Multa fecisti.* Multa similia isti, fecisti mecum, Domine Deus meus.
Mirabilia tua, & cogitationes tuas erga nos. Sunt quidem mirablia quæ opera-
tionis tempore exhibentur, sed cogitatio antecedit opus. Loquitur autem
de Deo benedicto, quasi ipse diu cogitaret ante opus; nam verba legis hu-
mano loquendi more exprimuntur: vnde illud: *Ecce ego cogito contra vos* Ier. 18.
cogitationem. Dicit porro, *Erga nos*, ac si diceret, erga seipsum, & erga eos 11.
omnes qui Diuinam misericordiam expectant. *Non est ordinare*, hoc est ordi-
nare tibi & coram te omnia mirabilia tua quæ facis nobiscum, quia plura
sunt, quàm ordinari, seu ordinatè narrari, aut numerari possint, sicut sub-
iungit. *Annuntiabo & eloquar.* Ac si diceret, si annuntiare & eloqui velim
mirabilia, plura sunt quàm vt narrentur: vel dictio æquare significat, non est
æquare tibi, secundùm illud: *Non est sicut tu in Dijs, Domine, & non est se-* Psal. 85.
cundùm opera tua. Et, *Quoniam quis in cœlo equabitur Domino similis erit Deo* 8.
in filijs fortium. Psal. 89.

V. 6. *Sacrificium & oblationem.* Sacrificium hac voce זבח *zeuahh* denota- 7.
tum, est sacrificium pacificorum. Oblatio autem seu מנחה *minhha*, est obla-
tio similæ oleo conspersæ, vt scriptum est. Holocaustum עולה *Oola*, insti- Leuit.
tutum est ad expianda delicta contra præcepta affirmatiua, commissa. De- 2. 1.
nique sacrificium dictum חטאה *hhattaa* peccatum, est donum pro peccato
oblatum, vt scriptum est. At verò de his omnibus hîc dicitur: *Non voluisti*, Leu. 4.
& non postulasti ea. Apud Ieremiam etiam dictum est: *Non sum locutus pa-* Ier. 7.
tribus vestris, & non præcepi eis die qua eduxi eos de terra Ægypti, de holocau- 22.
stis & victimis. Cùm tamen in lege inueniamus Deum præcepisse iuge sacri- Exod.
ficium, vt singulis diebus offerretur. Sed huic obiectioni & dubio ita respon- 29. 38.
dendum est, primùm quidem quando data sunt præcepta Israëlitis, illud so-
lùm fuisse illis mandatum ab initio, vt Diuinæ voci obtemperarent, vnde in
Mara dixit: *Si audiendo audieris vocem Domini Dei tui, & quod rectum est in*
oculis eius feceris. * At quando cœperunt peccare, tum præcepit eis de obla-

* Sic Rabbi Moses Ægyptius parte 3. cap. 32. libri More seu Doctoris perplexorum, agens de causa institutionis sacrificiorum externorum, docet ea fuisse tantùm instituta secundùm intentionem secundam, sic etiam S. Hieron. in caput 7. Ier. & SS. PP. & interpretes docent legem de sacrificijs datam fuisse Iudæis ex occasione idololatriæ à populo commissæ circa vitulum, ne deinceps ad idola defluerent. Vide S. Thom. 1. 2. q. 102. art. 3. in corp.

PSAL. 40. tionibus faciendis, tum pro singularibus, tum pro cœtu vniuerso. Et oblationes quidem singularium ab ijs qui peccarent offerri præcepit, & pro cœtu vniuerso mandauit vt iugia sacrificia quotidiè offerrentur, quia fieri non poterat quin multi inter omnes Israëlitas quotidiè peccarent, quorum plurimi nescirent quid sibi esset offerendum, qui per communia sacrificia expiabantur, si tamen illos peccati sui pœniteret; nisi autem peccassent Israëlitæ in deserto, nihil ipsis Deus benedictus de oblationibus præcepisset, nam ab initio nullum de istis mandatum dedit ipsis, vt dicit idem Ieremias in fine citati versiculi, sed hoc verbum præcepi eis dicens, audite vocem meam. Ita etiam in Decalogo, in quo tota lex continetur, nulla prorsus fit mentio sacrificiorum. Et nisi peccasset homo, necessaria non fuisset oblatio; quod longè Deo benedicto gratius quàm peccatum & sacrificium pro peccato, vt dixit Samuël: 1. Sam. 15. 22. *Nunquid voluntas Domini in holocaustis & victimis, sicut vt obediatur voci Domini?* Ecce obedientia, sacrificio præponitur. Ita etiam dicitur in hoc Psalmo, sacrificium & oblationem noluisti, & non postulasti holocaustum & sacrificium pro peccato. *Aures perfodisti mihi.* Quasi diceret, aperuisti mihi vt audiam vocem tuam. Imò etiam in retributionem beneficiorum quæ mihi contulisti, non postulasti à me holocaustum aut oblationem, sed tantùm vt facerem voluntatem tuam, & ita volui. Porro vox illa כריתה *carita* fodisti simile hîc significatum habet ac in isto loco: Exod. 21. 33. *Si quis cisternam foderit.*

V. 7. *Tunc dixi.* Nempè cùm ex morbo meo conualuissem & ex angustijs meis fuissem ereptus, tunc, inquam, apud me dixi nolle te sacrificium aut oblationem, sed vt facerem ea quæ mihi præceperas, & ecce veni ante faciem tuam. *In volumine libri scriptum est de me*, & de quolibet ex filijs populi mei; ecce ego veni ad præstandum quod de me scriptum est. Cæterùm per volumen libri, liber legis designatur: quòd verò dixerit כתוב *catoun* generis masculini & mox מגלה *megilla* dicat, fœminini generis, ratio est quia illud כתוב *catoun* refertur ad vocem ספר *sepher* quæ est masculina: & sic etiam dicitur, liber iste legis; vel liber legis istius generis fœminini.

V. 8. *Facere voluntatem tuam.* Studium meum & voluntas eò tendunt vt faciam voluntatem tuam. *In medio viscerum meorum*, hoc est in medio cordis mei, est enim cor ipsum vnum ex visceribus. Porro illud, in medio viscerum meorum, hunc habet sensum, vt non recedat cogitatio mea ab ipsa lege tua.

V. 9. *Annuntiaui iustitiam.* Aliud quoque præter constantem legis & præceptorum obseruantiam præstandum est, scilicet vt enarrem beneficia & misericordiæ signa quæ in me contulisti; & ita præstiti, & annuntiaui iustitiam quam erga me fecisti in cœtu multo, vt quamplurimi audirent hoc, & nomini tuo gratias agerent. Quisquis aduenit vt nouos euentus annuntiet siue faustos, siue infaustos, appellatur מבשר *meuasscher*, hoc est nuntius, sæpius quidem de bono euentu; aliquando etiam de malo, iuxta illud: 1. Sam. 4. 17. *Et respondit nuntius*, &c. Ecce igitur ipse Dauid dicit se in cœtu multo enarraturum noua beneficia quæ à Deo Benedicto acceperat, & ecce ea hîc annuntiat, quapropter dixit, annuntiaui. *Labia mea non prohibeo*, non cohibebo labia mea quin continuò tua erga me beneficia & misericordias enarrent. *Domine tu nosti.* Illa quæ labijs meis commemoro, norunt multi: At quæ meditatur cor meum de iusti-

iustitia & misericordijs tuis, tu perspecta habes & præter te, nemo alius. Et PSAL.
hoc est quod subjungit. 40.

V. 10. *Iustitiam tuam non abscondi.* Nisi continuò de illa apud me cogitarem & meditarer tum illam occultarem, & hoc est, non abscondi in corde meo. Vel sensus est, & iustitiam tuam, sicut ipsa est in corde meo, ita illam hominibus dixi; non illam occultaui ab ipsis. Et hoc est quod istis verbis indicatur: *Veritatem tuam & salutare tuum dixi.* Dei autem veritas & salus erga sanctos ipsius est, quòd bona quæ illis promisit certò præstet; veritas enim aliquid firmum & fidele significat iuxta illud: *Et stabilis erit domus tua.* Et, *In loco fideli*, seu firmo. Et alia his similia. Hoc etiam est quod dicit hoc loco: *Misericordia tua & veritas tua*, hæc est firma certitudo boni quod promisit; illa verò seu misericordia, est bonum illud quod supra promissionem præstat. Porro dictio illa, cœtui multo; construenda est, cum verbo, dixi non cum, celaui; si enim cum hoc verbo esset iungenda dicere debuisset, à cœtu multo. Et plures aliæ voces similiter construuntur cum remoto verbo & non cum proximo, vt scripsimus in libro Michlol in ea parte vbi de grammaticis agitur. 2. Sam. 7. 16. Esa. 22. 23.

V. 11. *Tu Domine.* Quemadmodum liberasti me ab ista angustia sic etiam eripe me ab omni calamitate. *Et ne cohibeas miserationes tuas a me.* Quando ijs mihi opus fuerit, semper enim indigeo misericordiâ tuâ, & veritate vt ipsæ me custodiant, sicut mox exponit.

V. 12. *Quoniam circumdederunt me mala.* Verbum illud אפפו *aphefou*, idem significat quod הקיפו *hecquifou*, vt in illo loco: *Quoniam circumdederunt me contritiones mortis*, homo siquidem varijs temporis & mundi casibus, qui sunt innumeri, obnoxius est & expositus, & æquum est vt magnopere timeat ne per ipsos in peccatum inducatur. Non enim est homo qui non peccet, nec in periculosos incidit casus nisi per peccatum: vnde subjungit. *Comprehenderunt me iniquitates meæ.* Quod perinde est ac si diceret, inuenerunt me in loco supplicij, nec eas effugere potero. *Et non potui videre.* Non valebo omnia omnino peccata mea videre; sunt enim quamplurima. Quod verò subdit: *Et cor meum dereliquit me*, hoc est, virtus mea, quasi diceret, mens, & cogitatio mea, ita me destituit vt illa dinumerare non possim, adeò multa sunt. Sic homo pius in suis ad Deum precibus, iniquitates suas debet augere & amplificare; sua verò merita extenuare, itaut se peccatis oppletum profiteatur, & veniam ac Dei miserationes exoret. Vel illa fortassis verba, non potui videre, &, cor meum dereliquit me, per hyperbolem sunt dicta, hoc sensu, caligauerunt oculi mei & cor meum non est mecum, præ timore quem mihi afferunt peccata mea. 2. Sam. 22.

V. 13. *Velis Domine.* Placeat tibi, Domine, semper eruere me ab omnibus angustijs & periculis quæ occurrunt vndique & ad opem mihi ferendam accelerare.

V. 14. *Pudore afficiantur.* Et inde fiet vt erubescant inimici mei, qui quærunt animam meam, quando viderint te mihi adesse, nec sibi satis esse roboris quò aliquid damni mihi inferant. Dictio autem לספותה *lispotah*, idem habet significatum ac לכלותה *lielotah* ad illam omnino perdendam. Ita sumitur & hoc loco: *An perimes etiam iustum?* Gen.

V. 15. *Desolentur pro mercede pudoris sui.* Sit illis exitium in mercedem pu- 18. 23.

Psal. doris quo me suffuderunt tempore meæ calamitatis, nam de me per ludibrium
40. dixerunt, euge euge, lætare lætare: sic etiam superiùs dictum est: *Euge vidit oculus*
noster. Dictio עקב eqneu mercedem significat iuxta illud: *Et erit propterea*
Deut. *quod audiueritis*, &c. Et illud: *Eò quòd despexeris me.*

7. 12. V. 16. *Exultent & lætentur.* Hostes exscindentur, at omnes qui te quærunt,
2. Sam. lætabuntur & dicent semper: *Magnificetur Dominus*, hoc est, quando mira suis
12. sanctis beneficia exhibet, ipse nomen suum celebre & magnum efficit apud homines, & de illo dicunt, Magnus est, & faciens mirabilia. Sunt verò *Quærentes te*: &, *qui diligunt salutare tuum*, illi qui à nullo alio opem & salutem quærunt & expectant.

V. 17. Ego *autem miser sum.* Quamuis enim Rex esset, tamen erat miser & egenus, homo quippe Dei benedicti auxilio & salute magnopere semper indiget. *Dominus cogitet de me*; nempe vt mihi benefaciat, méque adjuuet & liberet in angustiæ tempore. Et iam explicui, quid sit, cogitet de me vbi antea vocem istam: *Et cogitationes tuas*, exposui. Vel sensus est cogitet de me in afflictione mea in qua versor in mearum iniquitatum expiationem. Vel sensus
Esa. 33. est, qualis in isto loco: *Non reputauit hominem*, ac si diceret, sim coram te
8. reputatus & bonus. *Deus meus ne tardaueris*, sed quantocyus saluum me fac vt superiùs dixit: *Ad auxilium meum festina.*

PSALMVS QVADRAGESIMVS PRIMVS.

Præcentori Psalmus Dauidis.

1. Beatus qui attendit ad attenuatum: in die mala liberet eum Dominus.

2. Dominus conseruet & viuificet eum: beatus sit in terra, & ne tradas eum in animam inimicorum eius.

3. Dominus sustentet eum super lectum doloris: vniuersum stratum eius versasti in morbo eius.

4. Ego dixi, Domine, miserere mei: sana animam meam quia peccaui tibi.

5. Inimici mei dicunt malum de me: quando morietur & peribit nomen eius?

6. Et si veniebat, *aliquis eorum*, ad inuisendum, *me*, mendacium loquebatur: cor eius congregabat iniquitatem sibi, egrediebatur foras, eloquebatur.

7. Simul aduersùm me susurrabant omnes odio habentes me: aduersùm me cogitant malum mihi.

8. Res pessima adhæret ei : & qui decumbit non adjiciet vt resurgat. PSAL. 41.

9. Etiam vir pacis meæ in quo speraui : & qui comedit panem meum, magnificauit aduersùm me calcaneum.

10. Tu autem, Domine, miserere mei & ressuscita me : & retribuam eis.

11. In hoc cognoui quòd dilexisti me : quoniam non iubilabit inimicus meus super me.

12. Et me propter innocentiam meam sustentasti : & constituisti me in conspectu tuo in sæculum.

13. Benedictus Dominus Deus Israël à sæculo vsque in sæculum, amen, amen.

COMMENTARIVS.

Hic etiam Psalmus eiusdem est argumenti ac superiores, affirmántque nonnulli Dauidem eum de suis morbis edidisse.

V. 1. *Qui attendit ad attenuatum.* Hoc est, ad ægrotum, iuxta illud : *Quare sic attenuatus es, fili Regis?* Qui attendit, hoc est qui prospicit ac intuetur, ac si diceret, qui venit ad eum inuisendum, & sollicitè inquirit de statu morbi ipsius, cùm ille morti est proximus. *Liberet eum Dominus*, hoc per modum orationis dicitur, sicut & illud : *Conseruet eum, fulciat eum.* Et hanc explicationem confirmant ista verba : *Et ne tradas eum.* Particula enim אל *al* vsurpatur in sensu deprecandi, petendi, aut per modum imperandi. Sed rectum videtur hos versus exponere in sensu præsentis temporis, hoc modo, quia sic faciet Deus ægroto, ipse nempe liberabit eum, sustentabit eum & viuificabit eum, & non medici : nihil enim ipsi prosunt exhibita à medicis pharmaca, sed Dei auxilio conualescet. Et particulam quidem אל *al* multis in locis inuenimus in significatione deprecationis & imperij, sed in aliquibus idem non significat vt in isto loco : *Et via semitæ eius* אל *al, non est mors.* Dominus verò pater meus P. M. existimat his versibus contineri verba eius qui ægrotum inuisit, quibus eum consolatur, eíque dicit ne sibi metuat ab illo morbo, sed bono sit animo, fore enim vt in die mala liberet ipsum Deus, & conseruet. 2. Sam. 12. 4. Prou. 12. 28.

V. 2. *Dominus conseruet eum.* Nempe à morte. *Et viuificet eum*, hoc est, & sanum efficiat, nec sinat vt eius morbus longiùs extendatur. *Beatus sit in terra.* Sic quidem scriptum est cum י *iod*, sed legitur cum ו *vau*; sed idem est sensus; scilicet, itaut beatus sit; hoc est, adeout bona opera faciat, prosperè in suis negotiis agat, vnde & acclament ei homines & de illo dicant, beatus est. *In animam inimicorum eius*, hoc est, in desiderium ipsorum; ipsi enim exoptant vt tandem moriatur.

V. 3. *Dominus sustentet eum.* Quamquam iacet in lecto languidus, grauibúsque morbis & doloribus affligatur, Dominus tamen eum sustentabit, ne deficiat & moriatur. Vel sensus est, vires ei præbebit, quibus corroboratus

PSAL. 41. possit seipsam in vtrumlibet latus conuertere. *Vniuersum stratum eius versasti.* Deum his verbis alloquitur, tu qui totum cubatum conuertisti in morbo ipsius, sustentabis eum. Ratio autem cur dicat, vniuersum cubatum eius, est quia cubatus hominis super lectum suum est ad quietem capiendam, quandiu sanus est. Et ecce tu conuertisti cubatum eius in morbo ipsius ex quiete in ærumnam. Dicit verò, *vniuersum*, quoniam ipse factus æger, iam die noctéque decumbit. Potest etiam illud verbum, *conuertisti*, per modum orationis exponi hoc sensu, omnem cubatum eius in infirmitate eius, conuertas in sanitatem & quietem.

V. 4. *Ego dixi, Domine, miserere mei.* Ad hunc vsque versum verba sunt eius qui ægrotum visitat; ab hoc autem versu ad illa verba: *Constituisti me in conspectu tuo in sæculum*, verba sunt ægroti. Ego attollo ad Deum oculos meos, eique dico supplex vt mei misereatur. Loquor autem de animæ meæ, non de corporis mei sanitate; huius enim morbi causæ sunt illius peccata: & si Deus animam sanet à morbo illius, nimirum per condonationem peccatorum, ipsum etiam corpus sanum euadet.

V. 5. *Inimici mei dicunt malum.* Contrà quàm fecit probus vir qui me priùs inuisit: de quo sic ægrotus loquitur, tu bona de me dixisti & optasti, sed certò noui fore vt inimici mei malum de me dicant, & contraria ijs quæ tu dixisti, nempe dicent: *Quando morietur & peribit nomen eius.* Mea enim ægritudo longior ipsis videtur, & exoptant ac petunt vt quantocyus ex hoc morbo interearn.

V. 6. *Et si venit*, aliquis, *ad me videndum.* Si quispiam illorum ad me inuisendum & visitandum accedat, mendacium loquitur mecum, nam si bona mihi ore suo imprecari videtur, at nihil boni habet in animo suo, nam: *Cor eius congregat sibi iniquitatem.* Dominus Pater P. M. sic exponit ista verba: *Mendacium loquitur*, quoniam vnum suaue ac molle mecum loquitur, & aliud durum, ad infringendum animum meum; quemadmodum si quispiam ad visitandum ægrotum ingressus dicat ipsi, grauis admodùm & periculosus esse mihi videtur morbus tuus, nam simili ægritudine correptus pater meus, extinctus est. *Congregabat iniquitatem sibi*, hoc est, in seipso congregat iniquitatem in corde suo: quia illam non profert labijs suis, nec palam alijs enuntiat: At statim ac egressus est foras alijs eloquitur & aperit malum quod animo suo complectebatur.

V. 7. *Simul aduersùm me susurrabant.* Postquam fictus ille amicus à me visitando foras est egressus, statim cum cæteris qui me odio habent conuenit, ac simul omnes inuicem aduersùm me mussitant. Porro verbum לחש *lahhasch* locutionem submissam, & clam factam denotat. Illa autem verba, *aduersùm me*, bis dicit, perinde ac si diceret, præter quàm quòd ipsi contra me clam mussitant, etiam malum in corde suo aduersùm me cogitant.

V. 8. *Res pessima adhæret ei.* Hæc vna est ex malis rebus quas aduersùm me loquebantur & cogitabant. Quid verò sibi volunt dicentes, res pessima adhæsit ei; sensus est, grauis morbus & periculosus inhæret ipsi, nec ampliùs è lecto suo consurget, sed ægritudine istâ extinguetur, est enim grauissima. Dictio יצוק *iatsouc*, idem quod adhæret, denotat iuxta illud: *Cor eius fir-*

mum est sicut lapis, firmum sicut mola inferior. Aut per rem pessimam, peccatum indicatur hoc sensu, grauissimum aliquod scelus firmiter inhæret in eo propter quod grauissimam pœnam meretur, & idcirco nunquam è lecto suo sanus consurget. PSAL. 41. Iob. 41. 15.

V. 9. *Etiam vir pacis meæ.* Hæc omnia sunt verba ægroti: omnis siquidem homo odio est aliquibus, & cùm morbo correptus fuerit, aut nutauerit pes ipsius, etiam ipsi quos sibi esse amicos existimabat, fiunt illius inimici & insidiatores, sicut dicit Scriptura: *Omnes fratres pauperis ipsum oderunt.* Ipso etiam qui vescitur pane eius, & in quo sperat, magis ipsi est perfidus. Illa autem verba: *Magnificauit aduersùm me calcaneum,* hunc sensum habent, ac si ego sub pede eius essem, ita contra me sese extulit vt me, sicut par erat, non inuiseret ægrotantem. Prou. 19. 7.

V. 10. *Tu autem, Domine, miserere mei, & ressuscita me.* Ipsi enim dicunt fore vt non conualescam, tu igitur erige me & retribuam eis quod locuti sunt contra me malum dum adhuc ægrotarem. Non minatur his verbis se aliquid mali illis illaturum, cùm alibi dicat, imò eripui eum qui me oppugnabat sine causa, sed ita se eis retributurum, vt ostendat ipsis quòd malè fecerint eò quòd malum contra se cogitauerint dum morbo esset afflictus. Vel illud se illis retributurum dicit, quia saccum non induet quando ipsi ægrotauerint, nec orabit pro illis nec ægrè feret ipsorum ærumnas. Vidi etiam in scriptis excellentis Doctoris hanc expositionem, & rependam eis bona pro malis, sicut moris illius fuit, & quemadmodum ipse dicit: *Ego autem cum ægrotarent illi, induebar sacco.* Psal. 7. 5.

V. 11. *Quoniam non iubilabit inimicus meus super me.* Si me ex lecto erexeris, clarè agnoscam & experiar quòd verè me diligas, quia nolueris vt inimicus meus triumpharet de me ac lætaretur, quemadmodum iam multi asserebant me hoc morbo fore opprimendum, & sperabant se multùm gauisuros de me & os suum in risu exaltaturos, hoc enim significat illud verbum, *Iubilabit.*

V. 12. *Et me propter innocentiam.* Quoniam me purum & rectum inuenisti. *Sustentasti me*, cùm scilicet æger in lectum decidissem. *Et constituisti me coram te in sæculum*, quasi diceret, erexisti me, ac viuum & incolumem constituisti me in conspectu tuo, hoc est, ad tuum cultum exercendum: hìc porro vtitur præterito loco futuri de more, in istis verbis sustentasti, constituisti. Illud verò *in sæculum*, vitæ humanæ spatium denotat, quasi diceret fore vt non moriatur ante suum tempus. Huc vsque sunt verba ægroti. Sequens autem versus: *Benedictus Dominus*, &c. continet verba Cantoris gratias agentis Deo, quòd eius beneficio librum suum absoluerit, is enim est mos Scriptorum. Idem etiam præstat in fine librorum quatuor: at in fine libri quinti, qui est finis totius libri, laudes Dei celebrat tredecim speciebus laudationum, ac ita dicit: *Benedictus Dominus Deus Israel*; ac si diceret, qui me huc vsque adjuuit. *A sæculo & vsque in sæculum*, hoc est à tempore primo vsque ad postremum; omnibus diebus. *Amen & amen*, hoc est, certum & ratum sit. Quo sensu, respondet homo, Amen post benedictionem, ad eius certum successum postulandum. Dictio enim, Amen, certitudinem & firmitatem significat, iuxta illud, firma erit domus tua. Et illud, *in loco firmo.* 2. Sam. 7. Esa. 22.

PSAL. 42.

LIBER SECVNDVS.

PSALMVS QVADRAGESIMVS SECVNDVS.

Præcentori, erudiens, filijs Core.

1. QVemadmodum clamat ceruus ad alueos aquarum: ita anima mea vociferatur ad te Deus.

2. Sitiuit anima mea ad Deum, ad Deum viuum: ecquando veniam & apparebo ante faciem Dei.

3. Fuerunt mihi lachrymæ meæ panis die ac nocte: dum dicitur mihi quotidie vbi, *est*, Deus tuus.

4. Hæc cùm recordor, effundo in me animam meam, quoniam transibam in nu̅mero, incedebam cum illis vsque ad domum Dei, in voce exultationis & confessionis, *cum*, multitudine festa celebrante.

5. Quare dejiceris anima mea, & tumultuaris aduersùm me? spera in Deo, quoniam adhuc celebrabo eum, *ob*, salutes vultus eius.

6. Deus meus anima mea apud me dejicitur: propterea memor sum tui de terra Iordanis & Hermonim, de monte Mitsaar.

7. Abyssus abyssum vocat ad vocem cataractarum tuarum: omnes procellæ tuæ & fluctus tui super me transierunt.

8. In die mandabat Dominus misericordiam suam, & nocte canticum eius mecum: oratio Deo vitæ meæ.

9. Dicam Deo petræ meæ, quare oblitus es mei? quare mœrens incedo propter oppressionem inimici?

10. Cum gladio ossa mea, *penetrant*, dum exprobrant mihi tribulantes me: nempe cùm dicunt mihi per singulos dies, vbi est Deus tuus?

11. Quare dejiceris anima mea, & tumultuaris in me? spera in Deo, quoniam adhuc celebrabo eum qui est salus vultus mei, & Deus meus.

COMMENTARIVS.

PRæcentori, erudiens, Filijs Core. Tres fuerunt filij Core, nimirum Asir, Elcana & Abiasaph: quos si dicamus Spiritus Sancti afflatu hunc Psalmum composuisse, & Dauidem ipsum suo libro inseruisse; & si idem etiam dicamus de cæteris Psalmis qui inscribuntur, filijs Core; sicut dicitur de Psalmo qui ita inscriptus est, oratio Mosis, mirum videtur & quæri meritò potest quomodo tres ipsi simul ediderint Psalmos istos. Et quidam hæc verba, filijs Core, sic exponunt, vt sit hic sensus, vni ex filijs Core. Sed hæc explicatio ratione caret, cur enim in omnibus his Psalmis ita diceretur & in nullo ipsorum, vnus saltem cantor vel author non nominaretur. Sic etiam censendum est de illorum verbis qui dicunt hos Psalmos authorem habere vnum ex filijs Heman nepotis Samuëlis Prophetæ, adhuc enim magis mirum videtur quare non accenseantur familiæ Samuëlis sed Core. Rationi ergo magis consentaneum videtur asserere Dauidem Spiritus Sancti instinctu hos Psalmos edidisse, eósque decantandos dedisse filijs Core cantoribus, qui suo tempore extabant. Et quoniam filij Core, fuerunt Prophetæ, idcirco istos filiorum ipsorum nepotes ipsis accenset, ac breuitatis causâ dixit, filijs Core. Sunt qui existiment Dauidem composuisse hunc Psalmum dum inter Philistæos exularet. Alij asserunt esse scriptum de ijs qui in præsenti exilio versantur, & hoc rectius videtur: loquitúrque in numero singulari vt exprimat quemlibet exulum infrementem ac exclamantem in exilio, præ desiderio quo anhelat ad terram sanctam, atque ad reditum gloriæ Dei in ipsam; quod istis verbis exprimitur: *Ad te Deus.*

V. 1. *Quemadmodùm ceruus.* Cerui deserta incolunt loca in quibus aquæ non reperiuntur, quare ipsi magno desiderio aquas expetere solent. Præterea vescuntur serpentibus vnde calore maximo incensi, aquas ad refrigerationem, auidissimè quærunt. Illis autem verbis אפיקי מים *aphique main*, denotantur loca per quæ vehementi impetu decurrunt aquæ. Ferunt etiam ceruos à canibus agitatos veloci cursu effugere donec profundos torrentes inueniant, ad quos anhelantes & glocitantes contendunt, ac tum in medias aquas cursu defatigatos ingredi, & sic canes euadere. In Deras verò illud refertur, cerua hæc quando siti laborat, foueam effodit, in eamque cornua sua immittens glocitat, & tum abyssus aquas ipsi effundit; quia scriptum est: Sicut clamat ceruus ad alueos aquarum. Quod autem dicat, ceruus in genere masculino, & תערג *taarog* in fœminino, ratio est quia vox איל *ail* ceruus communis est, mares simul & fœminas complectens suo significatu, ac si ego dicerem bos & asinus generaliter. Vtitur verò verbo fœminini generis תערוג *taarog* glocitat, vt ceruorum gregem designet, sicut cùm dicitur formâ fœmininâ ותהי *vatehi* & fuit Israel, hoc est congregatio Israëlitarum. Cerui enim gregatim incedunt, & quamplurimi simul. Vel dicit תערוג *taarog* clamat, in fœminino genere, quia fieri potest vt cerua magis clamet quàm ceruus. Vox autem תערוג *taarog* significat fremit, vociferatur, præ nimio desiderio aquarum. Et dictio quidem עריגה *eriga* glocitatio proprium ceruorum clamo-

rem denotat ſic געירה *gneiia* mugitus vocem boum. *Ad alueos aquarum.*
Psal. 42. Particula על *aal*, idem hîc ſignificat, ac אל *el* ad, & ita in multis locis reperitur.

V. 2. *Sitiuit anima mea.* Quemadmodum deſiderat aquas anima eius qui ſiti laborat; & ceruorum deſiderium quo ad aquas anhelant maius eſt quàm aliorum animantium, dum ſitiunt ſicut memoratum eſt. Præterea appetitus aquæ in ſitibundo, longè maior eſt quàm cibi appetitus in famelico; quapropter dixit: *Sitiuit*, non verò eſurijt: nam poteſt homo per duos aut tres dies vitam ſine cibo ducere, at ſine potu vitam conſeruare non poteſt. Cùmque animal aliquod vbi diu ſiti laborauit inuentas aquas bibit, vitam & animam recuperare videtur. Porro ſitis qua intellectualis anima ad ſuam gloriam aſpirat, grauior eſt ſiti quâ preſſum corpus aquas appetit. *Ad Deum*, hoc eſt, vt ſtatim explicat ipſe, Ad Deum viuum; dij enim illarum gentium, inter quas exulabat, ſunt omni vitâ deſtituti. *Ecquando veniam & apparebo?* Eo nempe ritu quo ſolebant Iſraëlitæ dum in terra ſua verſarentur, ter in anno adire ſanctuarium ſeu templum.

V. 3. *Fuerunt mihi lacrymæ meæ.* Nam flere ſoleo propter verba inimicorum meorum, & continuò diu noctûque erumpentes lacrymæ æquè frequentes ipſi erant ac cibus; perinde ac ſi diceret, nullus eſt dies quo non multoties effundam lacrymas. Alij exponunt quaſi diceret ſe etiam eo tempore flere, quo cibos ſumebat. *Dum dicitur mihi quotidie.* Propter exilij mei longitudinem, ita mihi hoſtes objectant: *Vbi eſt Deus tuus?* Si verus enim eſſet Deus & tu verus cultor illius, te profectò liberaret, & ex iſto exilio educeret.

V. 4. *Hæc cùm recordor.* Quando nempe recolo quomodo lentè & placidè aſcenderemus ad templum cum gaudio: *Effundo in me animam meam, quoniam tranſibam in numero.* Nam etſi qui erant in exilio non adfuiſſent cùm ita fieret, ſic tamen dicebant quia patres ipſorum tum adfuerunt & eam lætitiam erant experti. Quo etiam ſenſu iſta dicuntur: *Et malè fecerunt nobis Ægypty*
Deut. 26. *& nos afflixerunt.* Et, *Clamauimus ad Dominum & eduxit nos.* Hæc autem verba: *Quoniam incedebam in numero*, ſunt ipſorum exulum, quorum vnuſ-
Num. 20. quiſque ſic dicit, quando in mentem reuoco me olim vnà cum aliorum aſcendentium multitudine aſcendiſſe in templum. *Incedebam cum illis.* Dictio אדדם *edadem* eſt pro אתדדה עמהם *etdadde immahem* incedebam cum eis, hoc eſt leniter gradiebar, perinde ac ſi diceret, cùm leniter per regionem noſtram incederemus vt pedites aſcenderemus; tum enim nullus timebatur aduerſarius, nec vllus in via caſus infeſtus; ſed cum voce exultationis & confeſſionis iter faciebamus. Eo ſiquidem tempore gratias agebamus & laudabamus Deum, per viam quæ nos deducebat ſecuros. *Cum multitudine feſta celebrante*, omnis illa multitudo eramus feriantes. Solebant enim cum ſuis oblationibus aſcendere ad templum, vt eas in die feſto offerrent, vel dictio חוגג *hhogeg* ſignificat tripudiantem turbam præ lætitiæ magnitudine. Quo ſenſu
1. Sam. 30.16. dicitur: *Ecce illi diſcumbebant ſuper faciem terræ comedentes & bibentes, & quaſi feſtum celebrantes diem pro cuncta præda*, &c.

V. 5. *Quare dejiceris anima mea?* Poſtquam ob triſtitiam effudit ſe in me anima mea in recordatione iſtorum gaudiorum, eam rurſus conſolatione demulceo

mulceo, ita ipsam alloquens, quare sic dejiceris, anima mea? spera in Deo. *Salutes vultus eius.* Ac si diceret, adhuc faciam sicut olim faciebam quoniam saluabit nos, Deus, & ex hoc exilio vindicabit. Porro sensus horum verborum: *Salutes vultus eius*, idem est ac illorum: *Et Angelus faciei eius saluabit eos*, hoc est ab eo missus. PSAL. 42. Esa. 63. 9.

V. 6. *Deus meus, anima mea apud me dejicitur propterea memor sum tui.* Hoc est, propterea quando recordor tui, perinde ac si diceret, ideò mœrore dejicitur in me anima mea & conturbatur, quando tui recordor, ac in mentem reuoco quòd soliti essemus proficisci è terra Iordanis, & inde conscendere ad locum Sanctuarij, seu templum. Et idem sentiendum de ijs qui incolebant montem Hermon & montem Mitsaar. Commemorat autem Israëliticæ terræ fines vnde ad festa solebant ascendere, mons enim Hermon situs est trans Iordanem ad ortum, montis verò Mitsaar nullibi fit mentio, fortassis etiam fuit vltra Iordanem. Aut fortè Mitsaar fuit aliqua ex vrbibus Iuda, quæ fuerit in monte sita.

V. 7. *Abyssus abyssum.* His verbis indicat ærumnas quas in exilio Israëlitæ patiuntur; miseriæ enim aquis solent comparari, quemadmodùm superiùs dicitur, torrentes iniquitatis conturbauerunt me, & sic in permultis Scripturæ locis: ac si diceret, dum mente recolo bona quibus olim fruebantur Israëlitæ, & calamitates quibus nunc in exilio positi opprimuntur, anima mea dejicitur. Sensus verò horum verborum: *Abyssus abyssum*, est, variæ grauésque miseriæ quasi sese mutuò accersere in nos videntur. Ita etiam intelligenda sunt ista verba: *Ad vocem cataractarum tuarum*, ac si diceret, anima dejicitur ad sonitum cataractarum tuarum, hoc sensu, sic effunduntur super nos ærumnæ quemadmodùm aquæ ex tecto per canales decidunt magnum edentes sonitum. Dici etiam posset per canales designari nubes è quibus imber effunditur. Et his omnibus variæ calamitates metaphoricè designantur; sicut & per ista verba: *Omnes procellæ tuæ & fluctus tui.* Procellæ & fluctus maris super me transierunt, hoc est, ingentes miseriæ nos oppresserunt. Dicit verò: *Procellæ tuæ & fluctus tui*, quoniam tu hæc omnia induxisti super nos propter iniquitates nostras.

V. 8. *In die mandabat Dominus misericordiam suam.* Sunt qui velint Psalmographum loqui de profectione ipsorum Israëlitarum, nam interdiu cùm iter facerent, Deus suam erga illos misericordiam exhibebat, efficiens vt per viam securi & tuti incederent, ac prospiciens vt omnia sibi necessaria inuenirent. Nocte verò cùm essent in diuersorio, Deum benedictum præconijs & canticis celebrabant, & quilibet ipsorum coram Deo viuenti suas preces effundebat. Potest etiam dici quòd in hoc versu adhuc consoletur animam suam quæ tot miserijs dejecta erat; nempe sibi proponens fore vt Deus suam iterum in nos misericordiam nostris temporibus mandaret. Et hæc sunt liberationis tempora, quæ diurnæ luci comparantur, vt ipsum exilium nocti. Sic ergo loquitur: Noli ô anima mea, spem abjicere adfuturi nobis vindicis, quoniam adhuc Deus misericordiæ suæ mandauit de nobis, & nos tandem liberabit. *Et nocte canticum eius mecum*, hoc est, quandiu versamur in nocte, quæ est exilium hoc, erit canticum eius mecum; nempe quo Dei benedicti laudes decantabi-

mus pro omnibus beneficijs quibus olim affecit Patres nostros, & quibus nos
PSAL. quotidie in exilio cumulat. *Et adhuc oratio Deo vitæ meæ*, ac si diceret, adhuc
42. deprecabimur Deum vitæ nostræ, vt nos in vita conseruet vsque dum Redemptor veniat, & videamus salutem ab ipso afferendam, tumque in nostris orationibus hæc verba dicemus.

V. 9. *Dicam Deo petræ meæ*. Hoc est, Deus qui iam ab initio fuit mihi instar petræ & arcis fortissimæ contra hostes meos, quare nunc mei, in exilio positi oblitus es? Dicit verò mœrens incedo, propter oppressionem inimicorum quâ nos in exilio affligunt. *Quare*, vox למה *lama* primo loco est lenis & habet accentum in vltima: secundo autem loco, afficitur puncto daguesch & accentu in penultima.

V. 10. *Cum occisorio gladio*. Quemadmodùm si occisorium gladium infigerent ossibus meis inimici, sic affici mihi videor dum mihi dicunt: *Vbi est Deus tuus*? Si est tibi Deus aliquis, quomodo te tamdiu in exilio versari patitur? Et illud probrum perinde mihi molestum est ac si me occisorio gladio transfoderent. Porro dixit: *In ossibus meis*, quoniam ipsa sunt fundamenta corporis, & dictio רצח *retsahh*, est nomen adjectiuum gladij quo occisores vtuntur.

V. 11. *Quare dejiceris anima mea*? Iterum animum suum consolatur, illique dicit contra probrum illud hostium: *Vbi est Deus tuus*? Spera in Deo, quoniam est Deus verax; & adhuc ipsi gratias agam pro salute quam mihi allaturus est, ipse enim tandem erit salus vultus mei, ac si diceret, quia ipse opem & salutem faciei meæ adducet, & erit Deus meus, nam agnoscent omnes gentes, quòd verus sit Deus. Vel sensus vocis istius, *vultus mei*, erit vt in illo lo-
Gen. co: *Et mortuus est ad faciem Thare patris sui*; ac si diceret, mihi adhuc viuenti
11.28. salutem allaturus est. *Et Deus meus*, hoc est, & ipse verè erit & agnoscetur Deus meus nec ampliùs mihi dicturi sunt: *Vbi est Deus tuus*?

PSALMVS QVADRAGESIMVS TERTIVS.

1. IVdica me Deus & discepta causam meam de gente non sancta ab homine doloso & iniquo erue me.

2. Quia tu, *es*, Deus fortitudinis meæ, quare me repulisti? quare mœstus incedo dum opprimit me inimicus?

3. Emitte lucem tuam, & veritatem tuam ipsa me deducant: adducant me in montem sanctum tuum, & in tabernacula tua.

4. Et introibo ad altare Dei, ad Deum lætiam exultationis meæ: & confitebor tibi in cithara Deus Deus meus.

5. Quare dejecta es anima mea, & quare personas in me? Spe-

ra in Deo, quoniam adhuc confitebor illi, qui est salus vultus PSAL.
mei & Deus meus. 43.

COMMENTARIVS.

V. 1. *Iudica me Deus.* Hic etiam Psalmus in persona exulum est editus. *Iudica me*, vindica me, & iudicium exerce pro me aduersùs hostes meos. *Et dijcepta causam meam*, non enim satis habeo virium ad causam meam contra eos defendendam. *De gente non sancta.* Si enim gentes illæ, quarum dominio subjectus sum, sanctæ essent & piæ, vltro sic dicerem, veritas stat à partibus earum non verò à meis, & meæ iniquitates plures sunt & grauiores quàm vestræ, & propterea versor ego in exilio, earum potestati suppositus. Verùm istæ gentes non sunt sanctæ; imò tantùm abest vt pietatem colant, aut bona opera exerceant, quin etiam homines sunt fraudibus & iniquis operibus addicti. Porro illud: *Ab homine*, collectiuè sumendum est, sicut & illud, *vir Israël*, Iob. 9.
de omnibus Israëlitis. 6.

V. 2. *Quia tu es Deus fortitudinis meæ.* Litera ו *vau* retinetur in dictione מעוזי *maaouzzi*, licet sequatur dagues. Dicit verò, cùm hactenus semper fueris robur meum, quomodo nunc me in exilio deseris? *Quare*, primum למה *lama* est lene & habet accentum in vltima; secundum verò habet dagues; & accentum in penultima.

V. 3. *Emitte lucem tuam.* Hoc dicit contra illud, tristis seu atratus incedo. Liberatio enim à miserijs, lux quædam esse videtur. *Et veritatem tuam.* Promisisti siquidem te aliquando nos ex omnibus nationibus congregaturum, verba autem tua sunt verissima. *Ipsa me deducant adducant.* Deest hoc loco particula conjungens, vt & in isto: *Pascam greges tuos, custodiam. Ad montem sanctum tuum*, hoc est domum sanctuarij, quæ erat in monte Moria. Gen. 30.31.

V. 4. *Et introibo ad altare Dei.* Atque iterum sacrificia offeram sicut olim facere solebam. *Ad Deum lætitiam exultationis meæ*, quoniam nulla est mihi lætitia aut exultatio præter ipsum, & ipse est lætitia omnium lætitiarum mearum; hæc enim nominum eiusdem significati conjunctio fit ad exprimendam lætitiæ magnitudinem, sicut cùm dicitur, Rex Regum. Cúmque ad eum accessero, lætabor in ipso in ipsius domo. *Confitebor tibi in cithara.* Quemadmodum olim faciebant musica instrumenta pulsantes, & cantica ad laudem tuam & cultum concinentes. *Deus Deus meus.* Nam tunc omnes sunt dicturi, ipsum verè esse Deum meum, nec me in exilio deseruisse.

V. 5. *Quare dejiceris anima mea.* Etiam si in hoc Psalmo non expressa sint hæc verba, Anima mea apud me dejecta est, in eo tamen dicitur dejiceris; nam hi duo Psalmi idem habent argumentum, & eadem fere verba.

PSAL. 44.

PSALMVS QVADRAGESIMVS QVARTVS.

Præcentori Filijs Core, Erudiens.

1. DEus auribus noſtris audiuimus, Patres noſtri narrauerunt nobis, opus, *quod*, operatus in diebus eorum : in diebus antiquis.

2. Tu manu tuâ gentes ejeciſti, & plantaſti eos : afflixiſti populos & expuliſti eos.

3. Non enim in gladio ſuo poſſederunt terram, & brachium eorum non ſaluauit eos : ſed dextera tua & brachium, & lux vultus tui, quoniam complacuiſti in eis.

4. Tu, *es*, ipſe Rex meus, ô Deus! manda ſalutes Iacob.

5. In te inimicos noſtros cornu petemus : in nomine tuo conculcabimus inſurgentes in nos.

6. Non enim in arcu meo ſperabo : & gladius meus non ſaluabit me.

7. Sed tu ſaluaſti nos de affligentibus nos : & oſores noſtros pudefeciſti.

8. In Domino gloriabimur omni die : & nomen tuum in ſæculum celebrabimus.

9. At etiam repuliſti & ignominiâ affeciſti nos : & non egrederis cum exercitibus noſtris.

10. Auertiſti nos retrorſum ab hoſte : & qui oderunt nos diripuerunt ſibi.

11. Dediſti nos tanquam oues eſcæ : & in Gentibus diſperſiſti nos.

12. Vendis populum tuum ſine diuitijs : & non fœneratus es in pretijs eorum.

13. Poſuiſti nos opprobrium vicinis noſtris : ſubſannationem & deriſum iis qui ſunt in circuitu noſtro.

14. Poſuiſti nos in prouerbium Gentibus : commotionem capitis in populis.

15. Omni die ignominia mea coram me, *eſt*, & pudor faciei meæ cooperuit me.

16. A voce exprobrantis & conuitiantis; à facie inimici & vltoris. PSAL. 44.

17. Hæc omnia venerunt super nos, nec obliti sumus te: & non mentiti sumus in pactum tuum.

18. Non recessit retro cor nostrum: &, *non*, declinauit gressus noster à via tua.

19. Quoniam attriuisti nos in loco draconum: & operuisti nos vmbrâ mortis.

20. Si obliti sumus nomen Dei nostri: & si expandimus manus nostras ad deum alienum.

21. Nonne Deus requiret istud? ipse enim nouit abscondita cordis.

22. Quoniam propter te morti tradimur omni die: æstimati sumus sicut oues mactationis.

23. Euigila quare obdormis Domine? expergiscere, ne repellas in æternum.

24. Quare faciem tuam abscondis: obliuisceris afflictionis nostræ & tribulationis nostræ?

25. Quoniam deiecta est in puluerem anima nostra: adhæsit terræ venter noster.

26. Surge in auxilium nobis: & redime nos propter misericordiam tuam.

COMMENTARIVS.

PRæcentori Filijs Core, Erudiens. Hic etiam Psalmus in persona exulum Israëlitarum est editus.

V. 1. *Deus auribus nostris audiuimus.* Hoc est, audiuimus quia Patres nostri enarrauerunt nobis. Et illud: *In diebus eorum*, debet referri ad antiquissimos majores Israëlitarum, nam tempore patrum eorum qui erant in exilio res illæ quæ hic referuntur, non contigerunt, sed maiorum illorum qui in terram promissam ingressi sunt, quoniam horum tempestate mira & stupenda patrata sunt, ipsique viderunt signa magna quæ Deus benedictus Israëlitarum gratiâ fecit, nam terram sibi subjecerunt sine vlla bellandi necessitate: quod quidem ipsi filijs suis narrauerunt, & filij ipsorum suis iterum posteris, & tandem post longam generationum seriem vsque ad eos qui in captiuitatem fuerunt abducti.

V. 2. *Tu manu tuà.* Deest hoc loco ב beth seruile sicut istis in locis: *Numerabant pecuniam quæ inueniebatur*, in, *domo Domini*. Et, *Animà meà desideraui te.* Dicit ergo, tu manu tuâ eiecisti gentes, nempe quia Israëlitarum manibus non fuerunt eiecti, non enim bellis opus habuerunt, & in locum illa- 2. Rex. 12. 10. Isa. 26. 9.

PSAL. 44. rum plantasti Israëlitas. Vtitur autem plantationis voce ad indicandum fore vt ibi in sæculum permaneant. Sic etiam alibi dictum est: *Introduces eos & plantabis eos.* Item: *Et plantabo vos in terra vestra.* *Affixisti populos.* Litera ל *lamed* in dictione לאמים *leummim* est seruilis, nam ea vox reperitur sine ל *lamed*, & eius thema est אומים *oumim*, vt isto in loco: *Laudent eum omnes populi.* *Et expulisti eos.* Populos scilicet expulisti à facie Israëlitarum. Sunt qui verba illa, ejecisti eos, interpretentur, occidisti eos, ex isto loco: *Per arma transibunt.*

Exod. 15. 17. Amo. 9. 14. Psal. 150.

V. 3. *Non enim in gladio suo.* Tu ipse gentes ejecisti non verò Israëlitæ suo gladio ejecerunt eos vt terram earum virtute suâ occuparent. Et idem est sensus horum verborum: *Brachium eorum non saluauit eos.* *Sed dextera tua,* &c. Idem prorsus alijs verbis enuntiat: dextram verò manum præsertim nominat, quia illius operâ variæ exercentur artes & bella geruntur. *Et lux vultus tui.* Hoc est lux illa, quæ à vultu tuo ad illos diffundebatur; salus enim & fœlix rerum status luci comparari solet, calamitates verò tenebris. *Quoniam complacuisti in eis.* Tuâ nimirum beneuolentiâ prosecutus es Israëlitas, & pro ipsis præliatus es.

V. 4. *Tu ipse es, Rex meus, ô Deus.* Quia loquitur de omnibus in exilio positis, ideò vtitur aliquando plurali num. de singulis, aliquando singulari, de ijsdem collectiuè; dicit igitur, tu ipse qui fecisti olim omnia hæc mirabilia cum Patribus nostris, sicut tunc fuisti Rex meus, sic etiam modò tu es Rex meus. Et tu es Deus iudex iudicans ex veritate & æquitate; si ita est, sicut olim
Psal. 91. 11. seruasti Patres nostros, sic etiam nunc serua nos. Porro hæc verba: *Manda salutes Iacob*, eundem habent sensum ac illa, quoniam Angelis suis mandauit de te.

V. 5. *In te inimicos nostros cornu feriemus.* Etiamsi sub eorum ditione simus positi in exilio. Quod verò dicit, Cornu feriemus, idem loquendi mo-
Deut. 33. 17. dus occurrit isto in loco: *Cornua rhinocerotis cornua eius, ipsis populos impetet.* *Conculcabimus.* Hoc est, ipsos pedibus nostris obteremus; & dictio, *insurgentes*, idem significat ac hostes, qui ita nominantur eóquòd aduersùs homines insurgant vt ipsis mala inferant.

V. 6. *Non enim in arcu meo sperabo.* Vtitur numero singulari per modum significati collectiui ac dicit, non speramus nos posse proprijs viribus egredi ex ista captiuitate, sed Dei nostri ope, tuo inquam auxilio & salute.

V. 7. *Sed tu saluasti nos.* Multoties enim Patres nostros & nos ipsos in hoc etiam exilio saluasti dum starent aduersùs nos hostes nostri, vt nos omnino perderent, sed tu praua illorum consilia irrita reddidisti, & hoc istis verbis indicatur: *Et osores nostros pudefecisti*, qui enim decreuit aliquid exequi, nec tamen potest, pudore & rubore solet affici.

V. 8. *In Domino gloriabimur.* Coram ipsis hostibus nostris laudamus nos ipsos in te, ac nobis esse Deum prædicamus qui nos ex illorum manibus est erepturus. *Et nomen tuum celebrabimus in sæculum.* Non enim recedet ex ore nostro propter exilij nostri longitudinem & tædium. Illud verò, *omni die*
Psal. 25. 5. idem est ac si diceret omnibus diebus, sicut alibi dixit: *Te expectaui omni die.*

V. 9. *At etiam repulisti.* Ecce nos ſpeculamur & expectamus totâ die PSAL.
ſalutem & liberationem, verùm non modo nos in libertatem non aſſeruiſti, 44.
quin etiam repuliſti nos & hoſtium noſtrorum poteſtati tradidiſti vt nos pro arbitrio malis afficiant. *Et nos ignominiâ affeciſti.* Nam de te gloriamur apud hoſtes, eíſque dicimus quotidiè fore tandem vt nos liberes, ecce autem ſalus & liberatio longè à nobis ablatæ ſunt, vnde coram ipſis pudore ſuffundimur, dicunt enim irridentes nos, vbi ſunt verba veſtra, & vbi eſt ille qui vos in libertatem erat aſſerturus. *Et non egrederis cum exercitibus noſtris.* Nempe vt iactaueramus apud inimicos noſtros, fore ſcilicet vt egredereris cum copijs noſtris, tuâ enim ope & ducatu ſperabamus exercitus & turmas Iſraëlitarum ex hoc exilio exituras ſicut olim ex Ægypto exiuerunt.

V. 10. *Auertiſti nos retrorſum.* Si quando ipſis hoſtibus reſiſtere tentemus cùm ad nos affligendos irruunt, nos viribus deſtitutos ſentimus, & quamdiu nos non adjuuas perinde eſt ac ſi nos retrorſum poſt illos conuerteres. *Diripuerunt ſibi.* Eſt hoc ſimile illi loco: *Et ipſi deripiebant areas,* 1. Sam.
eiuſdem eſt conjugationis & ab eodem themate, ex ordine quieſcentium in 23. 1.
tertia radicali vt עשו *aaſou* & בנו *banou*, habétque accentum in penultima propter adjunctam vocem למו *lamo* quæ etiam penacuta eſt, ſicut etiam fit in iſtis vocibus ולא עשו חסד *vela aaſou hheſed* & non fecerunt miſericordiam. Porro ſenſus eſt, facultates noſtras ſibi diripuerunt.

V. 11. *Dediſti nos tanquam oues eſcæ.* Sicut oues eſui deſtinatæ ſunt, ita nos expoſuiſti vt eſſemus præda & cibus Gentium, nec vnius ſolùm Gentis ſed plurimarum, nam, *in Gentibus diſperſiſti nos.*

V. 12. *Vendis populum tuum.* Qui enim rem aliquam vendit nullum ſibi ad illam reuertendi locum relinquit, ſic longa illa captiuitas noſtra videtur indicare te nos vendidiſſe Gentibus: & quidem pecuniam recipit venditor, tu verò non ita ſicut Propheta dixit: *Gratis venundaſti eſtis. Et non multi-* Iſa. 52.
plicaſti in pretijs eorum. Nulla enim res eſt propter quam indigeas opibus quia 3.
tuum eſt argentum & aurum ſicut dicitur: *Si eſuriero non dicam tibi meus eſt* Pſal. 50.
enim orbis terræ & plenitudo eius. Senſus autem verbi, non multiplicaſti, eſt 12.
non auxiſti opes tuas eo quod accepiſti ex pretijs eorum.

V. 13. *Poſuiſti nos opprobrium.* Omnes enim Gentes inter quas verſamur nos vbique probris afficiunt, ipſíſque ſubſannationi & ludibrio ſumus.

V. 14. *Poſuiſti nos ſimilitudinem Gentibus.* Nam rei cuiuſlibet malæ & deſpicabilis ſimilitudinem applicant Iudæis. *Commotionem capitis*, quia capita ſuper nos agitant, vt alibi etiam dicitur: *Omnes videntes me derident me,* Pſal. 22.
deducunt labium, mouent caput. In dictione verò לאמים *leummim* populis 8.
litera ל *lamed* eſt radicalis ſicut in & in iſto loco ולאום *ouleoum. Et populus* Gen. 25.
populo robuſtior erit. 23.

V. 15. *Omni die.* Hoc eſt ſingulis diebus. *Ignominia mea.* Vox eſt ſingularis collectiuè ſumpta hoc ſenſu. Et ecce pudore ſuffundimur propter verba eorum qui nos probris & conuicijs dilacerant ob exilij noſtri longitudinem. Et hoc eſt quod verſu ſequenti dicitur.

V 16. *A voce exprobrantis & conuiciantis, & vlciſcentis.* Vltionem & pœnas nobis infligunt quaſi ipſis injuriam aliquam intulerimus.

PSAL. 44. V. 17. *Hæc omnia.* Etiamsi hæ omnes molestiæ nobis euenerint, tui tamen obliti minimè sumus; & licet continuam gentium aliarum felicitatem & nostram infelicitatem videamus.

V. 18. *Non tamen recessit retro cor nostrum.* Non recessit retro à fide tua cor nostrum. *Et*, non, *declinauit gressus noster à vijs tuis.* Particula, non, semel posita est loco duarum.

V. 17. *Quoniam attriuisti nos.* Quando tantâ nos affecisti calamitate, vt nos contriueris in loco draconum, si obliti sumus nomen Dei nostri in tantam angustiam redacti. Illud porro, *in loco draconum*, significat inter Gentes: comparat enim Gentes quarum dominio subditi sumus, cum draconibus & vlulis desertorum ferissimis, sicut dicitur: *Sed etiam dracones educunt mammas.* (Tren. 4. 3.) *Et operuisti nos vmbrâ mortis.* Ecce nos densâ exilij caligine obducti sumus.

V. 20. *Si obliti sumus.* In omnibus istis calamitatibus quibus modò sumus oppressi, si obliti sumus nomen Dei nostri in corde nostro, perinde ac si diceret, si tantùm apud nos cogitauerimus Gentes istas quæ nos opprimunt nec credunt in Deum nostrum, pacatâ nihilominus felicitate frui, nos verò qui in ipsum credimus versari in angustijs, sic eius obliuiscimur ex corde nostro & ad deos illarum conuertimur, si hoc fecerimus.

V. 21. *Nonne Deus requiret istud?* Ipse enim nouit abscondita quæque, nec eum latet si vel praua aliqua cogitatio abnegandi fidem eius propter supradicta, in corda nostra ascenderit. Sensus horum verborum: *Si expandimus manus nostras ad Deum alienum*, est, etiam vi & coactione nobis adhibitâ non expandimus manus nostras ad Deum alienum, sed nos ipsos occisioni tradidimus. Nam si in corde nostro Deum nostrum non sumus obliti, quomodo expandemus manus nostras ad Deum alienum? & hoc est quod subjungit. *Quoniam propter te morti tradimur omni die.* Nonne Deus requiret ista? Nempe si eum ex cordis nostri memoriâ delemus.

V. 22. *Quoniam propter te tradimur.* Scilicet propter nominis tui vnitatem, quia te nolumus abnegare, nos propter hoc morte afficiunt, *omni die*, hoc est semper. *Sicut oues mactationis*, sicut oues laniorum, hi enim mactationi & non pastui aut conseruationi oues destinare solent.

V. 23. *Euigila.* Quando enim nos non exaudis & tamen nostras calamitates intueris, perinde est ac si dormires, & non aduerteres ea quæ patimur. Et siquidem per quamplurimos iam annos dormienti similem te exhibueris, at modò saltem ac deinceps, expergiscere & ne repellas nos in æternum.

V. 24. *Quare faciem tuam abscondis?* Nempe instar hominis qui alienam calamitatem non vult inspicere, vel si inspexeris quare oblitus videris? hoc enim notatur istis verbis: *Obliuiscens afflictionis nostræ.* Hæc autem omnia figuratè sunt dicta, quia sæpe humanum loquendi morem Lex imitatur.

V. 25. *Quoniam deiecta est.* Ac si diceret, parum à morte distamus, ecquando nos seruabis? iam enim vsque in puluerem deiecta est anima nostra, hoc est, iam iam è corpore est egressura. *Adhæsit terra venter noster.* Qui in terram cadit nititur suis se fulcire manibus; verum si manus ipsæ nutauerint, terræ venter alliditur.

V. 26.

V. 26. *Exurge.* Vox קומה *quouma* breuis est. *Auxilium*, pro ad auxilium. *Propter misericordiam tuam.* Si nulla sint in nobis bona opera propter quæ nos redimas, at propter teipsum id præstiteris, nempe propter misericordiam tuam. PSAL. 45.

PSALMVS QVADRAGESIMVS QVINTVS.

Præcentori super Schoschamnim, Filijs Core, Erudiens, canticum amorum.

1. ERuctat cor meum verbum bonum, dico ego opera mea Regi: lingua mea calamus scribæ velocis.
2. Pulcher fuisti valde præ filijs hominum, diffusa est gratia in labiis tuis: propterea benedixit te Deus in æternum.
3. Accingere gladio tuo super femur tuum, ô potens: gloria tua & decore tuo.
4. Et decore tuo prosperare, equita super verbum veritatis & mansuetudinem iustitiæ: & docebit te terribilia dextera tua.
5. Sagittæ tuæ acutæ, populi sub te cadent, in cor inimicorum Regis.
6 Solium tuum Deus in sæculum & in æternum: virga æquitatis, virga regni tui.
7. Dilexisti iustitiam & odisti iniquitatem: propterea vnxit te Deus, Deus tuus oleo lætiæ præ consortibus tuis.
8. Myrrha & aloës & casiæ omnia vestimenta tua: ex palatiis eburneis, vnde lætificauerunt te.
9. Filiæ Regum inter honorabiles tuas: astat coniux ad dexteram tuam in auro obrizo.
10. Audi filia & vide & inclina aurem tuam: & obliuiscere populum tuum & domum patris tui.
11. Et concupiscet Rex decorem tuum: quoniam ipse est Dominus tuus, & tu adora ipsum.
12. Filia Tyri in munere: vultum tuum deprecabuntur diuites populi.
13. Tota gloriosa est filia Regis intus, ex vestibus auro intertextis vestimentum eius.
14. In vestibus acupictis adducentur Regi, virgines post eam

Psal. 45. sociæ eius adducentur tibi.

15. Adducentur in lætitiis & exultatione: ingredientur in palatium Regis.

16. Pro patribus tuis erunt filii tui: constitues eos Principes in omni terra.

17. Memorabo nomen tuum in omni generatione & generatione: propterea populi confitebuntur te in sæculum & perpetuò.

COMMENTARIVS.

PRæcentori *super Schoschannim.* Instrumentum est musicum quod habebat id nominis Schoschannim seu lilia. Et hic Psalmus de Rege Messia est editus, appellatúrque canticum amorum, ac si diceretur, Dilectionis Dei erga Messiam seu Christum.

V. 1. *Eructat cor meum.* Verbi רחש *rabhasch* significatum peti potest ex his verbis Magistrorum nostrorum F. M, num forte mouendo mouentur labia ipsorum in hoc mundo? nempe in sepulchro hoc sensu, emouere facit cor meum, ac si diceret, quòd mouebat labia sua, & non audiebatur sermo. Idcirco vsurpatur hæc vox de sermone cordis, quia non auditur donec egrediatur per labia & quasi discindatur. Cor enim est scaturigo sermonum, sicut fons & vena aquarum. Et cantor statim ab initio laudat verba sua, quoniam sermones quos de Rege Messia edere instituit, sunt de rebus præstantissimis. *Dico ego opera mea Regi*, hoc est, in ipso sermonis seu carminis mei exordio profiteor hæc mea laudum opera esse propter Regem, hoc nempe canticum quod iam compono. *Lingua mea calamus scribæ velocis.* Perinde ac si diceret festinanter de ipso loquitur lingua mea, sicut calamus scribæ velocis qui scribit sine morâ, ita ego sermones istos de Rege.

V. 2. *Pulcher valde fuisti.* Iamdudum docuimus in libro Miclol omnem
Leu. 13. duplicationem literarum radicalium fieri amplificandæ significationis rei gra-
49. tiâ, vt in istis vocibus ירקרק *ieracrac* viridis admodùm. אדמדם *adamdam*, valde rubeus. Alloquitur ergo Regem Messiam video, inquit, cùm speciem tuam inspicio, te cæteros homines longè pulchritudine antecedere. Ita etiam cum loqueris, verba tua sunt verba gratiæ, non secus ac si gratia ipsa tuis in labijs esset infusa. *Propterea benedixit te Deus in æternum.* Ac idcirco ego dico Deum te benedixisse in æternum eo quòd inueneris gratiam in oculis omnium. * Et hoc modo Dei benedictionem alicui affusam esse verissimè constat.

V. 3. *Accingere gladio tuo.* Sunt quidam gladij qui super lumbos accin-
2. Sam. guntur sicut de Ioab scriptum est: *Et super illam*, tunicam, *cingulum gla-*
20. 8. *dij coniuncti super lumbos eius.* Alij sunt qui super femur accinguntur, vt de
Iud. 3. Aod dicitur: *Qui fecit sibi gladium ancipitem, & accinctus eo subter sagum*
16.

* Alludere videtur ad tritum illud Sapientum Hebræorum dictum, Qui amatur infernè amatur etiam supernè. & ad illud, Super quem Spiritus hominum quiescit; super eum etiam quiescit Spiritus Dei. 1. Quem hi: homines præsertim probi amant, & cui illi fauent, hunc & Deus amat & illi fauet.

in dextro femore. Vox, potens, est vocatiui casus, húncque habet sensum, ô tu qui potens es gloriâ tuâ & decore tuo; & gladius tuus non est alius quàm gloria tua & decus tuum. Nam etiamsi tempore Messiæ pacata & quieta futura sint omnia, vt Prophetæ vaticinati sunt, initio tamen regni illius bellum erit aduersùs Gog & Magog. Dominus autem Pater meus P. M. verba ista: *Accingere gladio tuo*, metaphoricè intelligenda esse existimat, & gladium esse ipsam gloriam & decorem. Perinde ac si diceret, timeant te populi propter gloriam & decorem tuum, quemadmodum potentem virum gladio accinctum reuerentur. Hoc etiam modo illa verba exponit: *Et decore tuo prosperare equita*, currus eius erit veritas, mansuetudo & iustitia. At Magistri nostri F. M. versum hunc explicant de verbis legis, itaut figuratè hic bellum legis designetur, imò ipsi affirmant eum esse versus huius sensum literalem. PSAL. 45.

V. 4. *Et decore tuo.* Quid verò istis verbis, Et decore tuo, indicatur? nempe quòd sis pertransiturus & equitaturus super verbum veritatis, mansuetudinis & iustitiæ. Et verbum hoc צלח *tselahh* idem hîc significat ac in illo loco: *Et penetrarunt Iordanem*, quod idem est ac pertransierunt. Sensus igitur est, vt pertranseas super hostes tuos & equites, non esse debet equitatus tuus cum superbia & elatione cordis, sed cum veritate & mansuetudine & iustitiâ. *Et docebit te terribilia dextera tua.* Cúmque currus tuus instructus erit veritate & mansuetudine, tum videbis stupenda & miranda quæ aduersùs hostes tuos exequeris. Dictio ענוה *anaua* scribitur cum ה *he* in fine, sed perinde est ac si haberet ת *tau*; est enim constructa. Similiter vox illa scribitur: *Inuenit quasi* אופה *ephi mensuram hordei.* Et illa alia, *collectio vincti*, & aliæ similes istis, vt scripsimus in libro Miclol. Aut nomen ענוה *aanaua* erit alterius formæ, quæ sic absolutè vsurparetur, &c. Et dictio צדק *tsedec*, destituta erit litera ו *vau*, vt sensus sit, Et mansuetudine & iustitiâ, sicut dicitur sol luna, pro sol & luna. 2. Sam. 19. 41. Ruth. 2. 17. Esa. 42. 7. Abac. 3. 11.

V. 5. *Sagittæ tuæ acutæ.* Non obtusæ erunt, imò acutissimæ tuæ sagittæ. *In cor inimicorum Regis.* Hæc verba referri debent ad ista, Sagittæ tuæ acutæ: Ac si diceret, Sagittæ tuæ cadent in cor inimicorum, donec sub te cadant omnes populi, & caput ante te non audeant attollere. Et sunt qui dicant significatum verbi, *cadent*, referri ad ea quæ antecedunt & ad ea quæ consequuntur, ac idcirco dixisse Psaltem, cadent in cor inimicorum, cum scheua in voce יפלו *ippelou*, licet sit affecta accentu Atnah, ad conjungendum eius significatum cum istis verbis, in cor inimicorum Regis, ac si diceretur, sagittæ tuæ cadent in cor inimicorum tuorum.

V. 6. *Solium tuum Deus.* Excellens Rabbi Saadias sic exponit hæc verba, solium tuum stabiliet Deus. Sapiens verò Rabbi Abraham hoc modo, solium tuum, est solium Dei iuxta illud: *Seditque Salomon super solium Domini. Virga æquitatis.* Quoniam virga regni tui, erit virga rectitudinis, idcirco solium tuum stabit in sæculum & in æternum. 1. Paral. 29. 23.

V. 7. *Dilexisti iustitiam*, &c. Hæc verba: *Vnxit te oleo lætitiæ*, hunc habent sensum, quia mundus vniuersus lætatus est quando te Deus inunxit. Ista verò: *Præ consortibus tuis.* Cùm excitauit te è medio sociorum tuorum, &

PSAL. 45. te in Regem elegit: vel ſenſus eſt, quando te præ conſortibus tuis elegit. Et dictio מחברך *mehhaureca*, eſt pluralis numeri, etiamſi ſine litera י *iod* ſit ſcripta, & multæ aliæ voces huic ſimiles occurrunt.

V. 8. *Myrrha & aloes*, &, *caſia*. Myrrha ſecundùm ſententiam multorum interpretum eſt muſcus. Plerique tamen cenſent eſſe ſuccum cuiuſdam arboris, cúmque boni odoris, & Arabicè dici, Louni. Aloës verò exiſtimant eſſe quoddam aroma, quod Arabicè vocatur Sandal. *Caſiæ*, hæc dictio קציעות *queetſioot* caſiam ſignificat vnde pro voce קדה *quida* vſurpatur à Chaldæo, & Arabicè appellatur *aanbar*. Dicit igitur Pſaltes, omnia veſtimenta tua ſuauiſſimum odorem emanant perinde ac ſi eſſent hæc ipſa aromata. *Ex palatijs eburneis*. Et ipſa veſtimenta tibi depromuntur ex vaſis eburneis in quibus repoſita fuerant. *Vnde lætificauerunt te*. Vox מני *minni* habet י *iod* additi-
Iud. 12. 6. tium, ſicut & in illo loco: *Ex Eprahim*, & ſignificat hîc, ex quo lætificauerunt te, quia nempe decens ornatus humanum animum gaudio dilatare ſolet. Et totus hic verſus figuratè poteſt exponi de omnibus bonorum operum ge-
Eccl. 9. 8. neribus ſicut illud: *Omni tempore ſint veſtimenta tua candida, & oleum ſuper caput tuum non deficiat*.

V. 9. *Filiæ Regum inter honorabiles tuas*. Litera ב *beth* vocis ביקרותיך *biquroteca* habet hhiric, & litera י *iod* in lectione occultatur, & ק *quof* afficitur puncto dagues, ſenſus verò eſt, inter lectiſſimas mulieres, quas in domo tua habebis, quamplurimæ erunt è Regum familijs, omnes ſiquidem Reges Gentiũ magno honori ſibi vertent, ſi filiæ ſuæ tibi aſtiterint in palatio tuo. *Aſtat coniunx ad dexteram tuam*. Etiamſi multæ Regum filiæ inter mulieres tuas exiſtant, Regina tamen quæ ex Iſraëlitico populo orta eſt, aſſidet à dextris tuis in auro Ophir, hæcque deſignatur hac voce שגל *ſchequel*, nempe quæ, vt conjunx regia ſemper vna regij thori ius habet. Aliæ autem certis tantùm temporibus vocatæ ad Regem accedunt, cùm earum quælibet ſuo tempore vocatur vt ad ipſum ingrediatur. At Regina vxor ipſius ſemper eſt in conclaui illo in quo thorus regius aſſeruatur, vnde dicitur שגל *ſchequel* conjunx, ſicut in iſto loco: *Et coniunx ſedebat iuxta illum*.

Nehem. 2. V. 10. *Audi filia & vide*. Hoc dirigit Pſaltes ad vnamquamque ex regijs filiabus, & ſenſus eſt, Audi hanc meam admonitionem quam ad te dirigo, *Et vide*, hoc eſt, mentis oculo inſpice & intellige. Ita ſæpe verbum hoc ſumitur.

V. 11. *Et concupiſcet Rex decorem tuum, quia ipſe eſt Dominus tuus*. Non enim alium habes Dominum licèt ex alia Gente ortum duxeris.

V. 12. *Filia Tyri*. Hoc eſt cœtus Tyri ſicut filia Sion, filia Ædom. Dicit verò ſingulis filiabus regijs, cœtus Tyriorum ad te veniet cum muneribus. Ita etiam: *Vultum tuum deprecabuntur diuites populi*, omnium ſcilicet populorum diuites. Tyrum autem ſpeciatim nominat, quòd vrbs iſta vicina eſſet terræ Iſraël, & ſemper ex ea venturi eſſent cum muneribus ad quamlibet regiarum mulierum.

V. 13. *Tota glorioſa eſt*. Dictio כבודה *cheuouda* ſcripta eſt cum ו *vau* & dagues. Dicit ergo tota glorioſa eſt filia Regis, quæ intus in regio palatio reſidet ex veſtibus auro intertextis ind mentum eius.

V. 14. *In veſtibus acupictis*. Litera ל *lamed* ante dictionem רקמות *recamoth* eſt

loco ב *beth*, vt etiam contingit in isto loco, Occidi virum לִפְצְעִי *lephitsei* pro ב *be* in vulnere meo: quasi diceret, in vestibus acupictis adducetur ad Regem vnaquæque illarum, quando illam desiderabit. Et virgines quæ sociæ eius sunt & pulchræ, & omnes regiæ filiæ, post eam adducentur. Vox illa tibi, ad Regem est referenda. PSAL. 45.

V. 15. *Adducentur in lætitijs.* Et omnes istas ad Regem introducent in lætitijs & exultatione. *Ingredientur in Palatium Regis*, hoc est in illud Palatium, in quo Rex solet residere. Nam ipsæ seorsim habitant in Palatio sibi destinato, quod est gynæceum, vsquedum Regi gratum sit, & eius iussu nominatim vocentur vt adstent coram ipso. Porro hi omnes versus figuratè possunt exponi, & hoc quidem rectius est, itaut per Regum filias, designentur populi Nationum exterarum, qui omnes à patrijs ritibus sunt recessuri vt Regi Messiæ obtemperent. Per conjugem vero quæ & Regina est, metaphoricè significatur congregatio Israëlitica, quæ tanquam Augusta futura est aliarum Gentium respectu. Dicitur autem, *Audi filia*, vnicuique Nationum; ne vllius voluntati, quàm Regis Messiæ obtemperent: quoniam ipse est omnium ipsarum Dominus. Et omnes populi venient ad Messiam cum muneribus. Præ alijs verò nominauit cœtum Tyriorum, quia sunt vicini terræ Israël, vt iam diximus. Et dictio virgo, eadem hic metaphorâ describitur quâ isto in loco: *Torcular calcauit Dominus virgini filiæ Iuda.* Nam exteræ Nationes Gentium similes erunt virginibus quæ nondum à viro cognitæ sunt, donec ad maritum deducantur; sic, inquam, erunt Gentes, ac si nondum legem vllam nouerint aut statutum, & se subjicient præceptis Regis Messiæ, ac recipient legem Israël, aut * septem præcepta. Thren. 1.

V. 16. *Pro Patribus tuis.* Sicut regia dignitas à maioribus per continuas generationum series ad Regem Messiam deuoluta est donec tandem ipsi contingeret, ita etiam in filijs ipsius non deficiet, eapropter dixit: *Pro Patribus tuis erunt filij tui.*

V. 17. *Memorabo nomen tuum.* Alloquitur vates Regem Messiam, nam per singulas generationes sunt qui nominis eius meminerint, & aduentum eius præstolentur. *Propterea celebrabunt te populi*, nempe quia regnum tibi erit & magnitudo, cui hactenus nulla similis fuit. Populi confitebuntur te, hoc est, profitebuntur te Regem esse super ipsos: simile est illud: *Iuda tu, laudabunt te fratres tui.* Gen. 49. 8.

* Per illa septem præcepta intelligere videtur ea quæ dicuntur accepisse filij Noe, iudicia scilicet, benedictionem Dei, cultum alienum, seu prohibitionem idololatriæ, reuelationem nuditatis illegitimam, effusionem sanguinis humani, rapinam, membrum de viuo animali non tollendum. Hæc imponebantur cum septem populis in bello sese de dentibus; tum proselytis illis qui legem recipere & circumcidi volebant. Sic Actor. 15. simile quid Gentibus ad Christum conuersis præcipitur, ex decreto Apostolorum.

PSAL. 46.

PSALMVS QVADRAGESIMVS SEXTVS.

Præcentori filijs Core, ſuper Alamot Canticum.

1. DEus nobis refugium & fortitudo: adjutorium in anguſtijs inuentus eſt valdè.
2. Propterea non timebimus dum permutabitur terra: & transferentur montes in cor maris.
3. Sonent & turbentur aquæ eius: commoueantur montes in elatione eius.
4. Fluminis riuuli lætificabunt ciuitatem Dei: ſanctum Tabernaculum Altiſſimi.
5. Deus in medio eius non commouebitur: adjuuabit eam Deus manè diluculò.
6. Conturbatæ ſunt Gentes, & inclinata ſunt regna: dedit vocem ſuam, liquefacta eſt terra.
7. Dominus exercituum nobiſcum: ſuſtentaculum nobis Deus Iacob.
8. Venite, videte opera Domini: qui poſuit ſolitudines in terra.
9. Ceſſare fecit bella vſque ad fines terræ: arcum contriuit & præcidit haſtam, currus combuſſit igni.
10. Ceſſate & videte quòd ego, *ſum*, Deus: exaltabor in Gentibus, exaltabor in terra.
11. Dominus exercituum nobiſcum: ſuſtentaculum noſtrum Deus Iacob.

COMMENTARIVS.

SVper *Alamot Canticum.* Iam ſcripſimus vocem Alamot eſſe nomen alicuius inſtrumenti muſici. Hic etiam Pſalmus agit de rebus futuris temporibus euenturis, cùm nempe qui in exilijs ſunt, congregabuntur propter bella Gog & Magog. Et hi ſunt * dolores Meſſiæ, de quibus frequens eſt mentio

* Per dolores Meſſiæ videntur intelligi afflictiones, calamitates & perſecutiones futuræ temporibus Meſſiæ, vt exponit Abarbanel in Daniel, quas tam graues fore dicit ex traditione acceptum, vt beatum prædicarint illum qui illas non viſurus eſt, nec illis temporibus victurus. Cúmque totidem ferè verbis eas calamitates prædixerit Chriſtus Luc. 23. 28. quæ Iudæis euen-

apud Magiſtros noſtros P. M. Cùm igitur illæ euenerint anguſtiæ. Psal.
V. 1. *Deus*, erit, *nobis refugium & fortitudo.* Quo ſenſu alibi eſt ſcriptum: 46.
Abſcondere ad modicum tempus donec tranſeat ira. Dicit autem, valde, vt de-
notet maximum fore illud auxilium quo Gens modica à quam plurimis popu- Iſa. 26.
lis eſt liberanda. 20.

V. 2. *Propterea non timebimus.* Ac ſi diceret, etiam ſi terra mutaret locum ſuum & nutarent montes, non propterea timebimus: hæc autem figuratè dicuntur de acerrimis bellis quæ inter populos ſunt agitanda, quemadmodum ſcriptum eſt: *Et dabo Gentem aduerſus Gentem, & vrbem contra vrbem.* Sic etiam iſta verba: *Sonent & turbentur aquæ eius.* Omnia iſta metaphoricè ſunt intelligenda de bellis ingentibus & magnis calamitatibus aliquando futuris. Scribit tamen ſapiens Rabbi Abraham filius Eſræ P. M. eſſe aliquos qui hæc verba ad literam exponant, additque, cóquòd ſol in auge moueatur à gradu in gradum, & à ſigno in ſignum, propterea Phyſicos aſſerere futurum quandoque tempus quo terra ibi ſit futura, vbi eſt mare, & mare occupaturum ſit terræ locum. Alij ſic volunt explicanda eſſe iſta verba. Etiamſi ita verè contingeret, nihilominus tamen non timebimus. Quamuis nunquam ita ſit futurum, dudum enim poſuit arenam terminum mari, dixitque non re-
uertentur ad operiendam terram: ſed noſtra expoſitio rectior eſſe videtur: quia Pſal.
figuratè iſtud eſt dictum. 104. 9.

V. 3. *Sonent & turbentur aquæ eius.* Horum verborum ſenſus deſumi poteſt
ex iſtis locis: *Viam feciſti equis tuis in cumulo aquarum multarum.* Item: *Et* Abac.
coaceruarunt eas aceruos., ſeu aceruatim. Ac ſi diceret, faciant aquæ 3. 15.
ingentes fluctuum aceruos dum mare fortiter reſonat. Ionathan Paraphraſtes Exod. 8. 14.
vocem יחמרו iehhmerou interpretatur ex illo loco: *Vallis ſilueſtris habebat* Gen.
puteos multos bituminis: ac ſi diceret, tranſeant aquæ iuxta illud: *Impulerunt* 14. 10.
ſe aquæ eius caeno & luto. Eſa. 57. 20.

V. 4. *Fluminis riuuli lætificant.* Interim dum montes contremiſcunt ac nutant, & aquæ maris horrendum edunt ſonitum, hoc eſt, dum maxima deſæuiet calamitas, & bellum erit inter regna Gentium aliarum, non timebunt Iſraëlitæ, ſed tum gaudio perfruetur. Et hoc eſt quod allegoricè exprimit dicens, Fluminis riuuli lætificant. Et contra id quod ante dixerat aquas maris vehementer concitatas, iam dicit fore vt egrediatur fluuius ex vrbe Ieroſolymitana, quæ eſt ciuitas Dei, cuius fluuij riuuli, Dei ciuitatem, hoc eſt, incolas ciuitatis Dei, lætitiâ afficient. Et illa ciuitas eſt locus ſanctus tabernaculorum Dei. Perinde ac ſi diceret, omnem quidem terram Iſraël eſſe Dei tabernacula, ſed Ieroſolymam eſſe ſanctiſſimum omnium.

V. 5. *Deus in medio eius.* Ac propterea non commouebitur. *Manè diluculò.* Dicit hic manè, quia ibi ab initio futurum eſt bellum aduersùs Ieroſolyma,
ſicut in vaticinio Zachariæ prædictum eſt: *Et congregabo omnes Gentes ad Ie-* Zach.
ruſalem in prælium, & capietur ciuitas & vaſtabuntur domus. Illud autem 14. 2.
tempus appellatur veſpere, at tempus quo liberatio continget, manè dicitur;

tuæ erant ob verum Meſſiam repudiatum, ad has veterum traditiones reſpexiſſe videtur cùm ait Math. 24. 8. *Hæ ſunt initia dolorum*, de afflictionibus & calamitatibus, vtriuſque ſui aduentus loquens.

sicut etiam dictum est ibidem, & in tempore vesperi erit lux. Ita etiam dici-
PSAL. tur, Ecce aduentante mane, &c.
46. V. 6. *Conturbatæ sunt Gentes, inclinata sunt regna.* Quemadmodum eo-
dem loco à Propheta dictum est, Et congregabo omnes Gentes ad Ierusalem in prælium. Illæ porro Gentes & regna, quæ fremuerunt, & conuenerunt cum strepitu magno, nutauerunt: & Deus benedictus dedit vocem suam contra ipsas Gentes. *Et liquefacta est terra.* Ac si diceret, omnes homines terras Gentium incolentes liquefacti & pauore consternati sunt.

V. 8. *Venite videte opera Domini.* Nam ista in re nihil est aliud quàm Dei operatio. *Qui posuit desolationes in terra.* Magnam sanè desolationem induxit in illas Gentes, quæ contra Ierusalem præliabantur, quoniam Gentes quamplurimæ ad bellum simul congregatæ percussæ fuerunt, & exiguus populus qui tum erat in Ierusalem, occidit eas. Hæc profectò omnia, aliud non
Zach. sunt, quàm mira Dei opera, sicut est prædictum: *Et egredietur Dominus &*
14. 3. *præliabitur contra Gentes illas, sicut, in die certaminis.*

V. 9. *Cessare faciens bella.* Quoniam per illud prælium finis omnibus bellis in perpetuum est imponendus. *Vsque ad fines terræ.* Quia nullum deinceps futurum est bellum, nam qui superstites fuerint, agnoscent hoc potenti virtute Dei esse effectum, ac omnes populi ad cultum Deo exhibendum conuertentur;
Zach. sic dictum est à Propheta: *Et erit Dominus Rex super omnem terram. Arcum*
14. 9. *conteret.* Quia videbunt quòd arcum Gog & Magog confregerit & hastas eo-
Ezec. rum præciderit, sicut scriptum est: *Et percutiam arcum tuum. Currus com-*
39. 3. *bussit igni.* Hoc est, in ira furoris sui; vel literaliter intelligendum est,
Ibid. quemadmodum alibi dictum est: *Ignem & sulphur pluam super ipsum & super*
c. 38. 22. *agmina eius.* Quapropter reuerebuntur omnes ipsi Dominum vt ei humero vno deseruiant, nec amplius bella futura sunt in mundo. Sensus esse etiam potest, quòd ex illo tempore & deinceps, confringet arcus & hastas conteret, perinde ac si diceret, fore vt non vltra bellis gerendis vacent, quia scilicet bellica instrumenta erunt confracta iuxta illud Prophetæ: *Et contundent gla-*
Esa. 24. *dios suos in vomeres, & lanceas suas in falces: non leuabit Gens contra Gentem gladium, nec exercebuntur vltra ad prælium.*

V. 10. *Cessate & videte.* Verba sunt Dei Nationum populos alloquentis, Ab hoc die & deinceps, cessate à bellis & à prauis operibus, & scitote me esse Deum & in mea situm esse potestate; vt quos libuerit, exaltem aut deprimam. *Exaltabor in Gentibus.* Nunc habebor excelsus & celebris apud Gentes & in omni terra; hactenus enim me non agnouerant.

V. 11. *Dominus virtutum nobiscum.* Nunc Israëlitæ inter Gentes positi, dicturi sunt, Dominus exercituum nobiscum, quoniam nos eripuit ex potestate externorum populorum, & eos subjecit nobis.

PSALMVS QVADRAGESIMVS SEPTIMVS. Psal. 47.

Præcentori, Filiis Core.

1. OMnes populi plaudite manibus: iubilate Deo in voce exultationis.

2. Quoniam Deus excelſus, terribilis, Rex magnus ſuper omnem erram.

3. Adducet populos ſubtus nos: & Gentes ſub pedes noſtros.

4. Eliget nobis hereditatem noſtram: gloriam Iacob quem dilexit.

5. Aſcendit Deus in iubilo: Dominus in voce tubæ.

6. Pſallite Deo, *noſtro*, pſallite: pſallite Regi noſtro pſallite.

7. Quoniam Rex omnis terræ Deus: pſallite intelligenter.

8. Regnat Deus ſuper Gentes: Deus ſedet ſuper ſolium ſanctum ſuum.

9. Principes populorum congregati ſunt cum Deo Abraham: quoniam Dei ſcuta terræ, vehementer eleuatus eſt.

COMMENTARIVS.

PRæcentori, Filijs Core. Hic etiam Pſalmus eſt editus de ijs quæ ſunt euentura Meſſiæ temporibus poſt bella aduersùs Gog & Magog, Pſalmus eſt in ſumma terræ tranquillitate decantandus.

V. 1. *Omnes populi.* Ita ſunt dicturi Iſraëlitæ omnibus alijs populis, plaudite manibus & lætamini nobiſcum, iam enim nouiſtis quòd Dominus ſit ipſe Deus, & quòd regnet ſuper Iſraëlitas & ſuper omnem terram.

V. 2. *Quoniam Deus excelſus & terribilis.* Quoniam ipſe eſt ſuper omnia, & omnia ſub manu illius ſunt poſita, & ipſe eſt terribilis, quia nempe ſtupenda patrauit opera propter quæ ipſum reuereri debeant omnes populi.

V. 3. *Adducet populos.* Ac ſi diceret, ab extremis terræ adduxit illos ad Ieruſalem, vt eos nobis ſubjectos efficeret.

V. 4. *Eliget nobis hereditatem noſtram.* Quæ ſcilicet iam ab initio nobis aſſignata fuit, etiam nunc illam nobis elegit & nos ad eam iterum occupandam reduxit. Hæc porro terra decus eſt & honor filiorum Iacob, nam in aliqua eius parte reſedit gloria Dei, nimirum in domo ſanctuarij quod fuit gloria & decus filiorum Iacob, in hoc enim ſupra cæteros populos Iſraëlitæ meritò gloriari ſolebant. *Gloriam Iacob.* Particula את *et* hoc loco afficitur vocali ſegol, quod fit in protractione ſine maccaph, & eſt præter morem, &

Psal. duo adhuc huic similia occurrunt nempe את אשר & *ascher* : *Quem enim di-*
47. *ligit Deus, corripit.* Et, *quando ipse incendit* את &, *Siriam interamnem.*
Quem dilexit. Locum illum Deus dilexit, nempe Ierusalem sicut alibi dici-
Prou. tur : *Diligit Dominus portas Sion.* Et alio in loco, *ciuitas quam elegi.*
3.12. V. 5. *Ascendit Deus in iubilo.* Quando Israëlitæ Deum canticis suis ce-
Psal. lebrabunt, clamore valido & cum tubarum sonitu & lætitia dicent, Ascendit
60. 1. Deus, ac si dicerent, nunc super omnia est exaltatus, sicut paulo ante ipse di-
Psal. xit : *Exaltabor in Gentibus.* Iam autem dixerat, quoniam Deus excelsus est
46. & terribilis. Et sunt quidam qui dicant tunc fore vt cum clangore & sonitu
tubarum ascendat Arca ex illo loco in quo fuit recondita, & in pristino loco
2. Sam. restituatur. Arca enim appellatur aliquando Deus vt isto loco dicitur : *Vt ad-*
6. 1. *ducerent inde Arcam cuius vocatum est nomen, nomen Domini :* & statim po-
stea affertur ratio, cur vocetur hoc nomine nempe, quia nomen Domini exer-
cituum sedet inter Cherubim super eam. Arca etiam fuit vocata Deus, quo-
niam Dei gloria super eam non rarò apparebat, vnde cùm ad profectionem
Num. eleuaretur Arca, solebant dicere. *Surge Domine.*
10. 35. V. 6. *Psallite Deo*, vox אלהים *elohim* perinde exponenda est, ac si haberet ante se
literam ל *lamed* nempe, Deo. Pluribus verò vicibus verbum psallite repetit,
ad emphasim. Dicit autem, *Regi nostro*, postquam dixit antea, Rex magnus
super omnem terram, quoniam nomen seu cognitio ipsius nobis vnis à sæculo
attributa & quasi appropriata fuit, & ex eo tempore fuit Rex noster. At verò
hoc tempore Rex erit super omnem terram, quoniam regnabit super om-
nem terram.

V. 7. *Psallite.* Dictio משכיל *maschil* est nomen, & sensus est, quicumque
estis intelligentes siue inter Israëlitas, siue inter Nationes mundi, psallite Deo
benedicto ; nam etsi videatur omnibus populis dicendo præcipere vt psallant
Domino, quemadmodùm initio dixit ; Omnes populi plaudite manibus, siue
eruditi, siue non eruditi, facilè siquidem est cuilibet homini, manibus plausum
edere, & vocem in læta exclamatione attollere, attamen Canticum aut Psal-
mum componere, non est nisi eruditi. Et Dominus Pater meus P. M. sic
hunc versum exponit. Psallite Psalmum qui erudiat & doceat omnes homi-
nes vt intelligant, ipsum Deum solum esse Regem.

V. 8. *Regnat Deus super Gentes.* Hactenus equidem super solos Israëlitas
regnauit Deus, omnes enim aliæ Gentes ipsum minimè agnoscebant, iam ve-
rò regnat super omnes Gentes, quemadmodùm dicit Propheta : *Et erit Do-*
Zach. 14. 9. *minus Rex super omnem terram. Et nunc sedet super solium sanctum suum,*
hoc est, regnat super throno suo, & omnia sub ipso & sub eius potestate sunt
subjecta.

V. 9. *Principes populorum.* Magnates cuiuscumque populi erunt aggrega-
ti cum Deo Abraham. Ideo autem Abraham præ cæteris nominauit, quòd
ipse primùm Dei nomen mundo notum fecerit, quemadmodum de eo refert
Scriptura : *Animas quas fecerant in Haran :* & alio in loco : *Et inuocauit ibi*
Os. 4. 18. *Abraham nomen Domini. Quoniam Dei scuta terræ*, hoc est, quia venient
Gen. 12. ad Deum scuta terræ, qui sunt Magnates & Reges, sicut & in isto loco : *Di-*
5. *lexerunt afferte, ignominiam, protectores eius. Valde eleuatus est.* Eo in tem-

pòte admodùm eleuatus erit Deus super omnia, ac vniuersi palam profitebuntur quòd verè regnum sit Domini.

PSALMVS QVADRAGESIMVS OCTAVVS. Psal. 48.

Canticum Psalmi, Filijs Core.

1. MAgnus Dominus & laudabilis valde in ciuitate Dei nostri: in monte sancto eius.

2. Pulcher tractus, gaudium vniuersæ terræ, mons Sion latera Aquilonis ciuitas Regis magni.

3. Deus in palatiis eius: cognitus est in munitionem.

4. Quoniam ecce Reges congregati sunt: transierunt pariter.

5. Ipsi viderunt, sic admirati sunt: conturbati sunt, festinarunt.

6. Tremor apprehendit eos ibi: dolor quasi parturientis.

7. In vento Orientali conteris naues Tharsis.

8. Sicut audiuimus, sic vidimus in ciuitate Domini exercituum, in ciuitate Dei nostri: Deus firmabit eam in æternum.

9. Cogitauimus, Deus, misericordiam tuam in medio templi tui.

10. Secundùm nomen tuum Deus, sic & laus tua in fines terræ: iustitia plena est dextera tua.

11. Lætetur mons Sion: exultent filiæ Iudæ propter iudicia tua.

12. Circundate Sion, & circuite eam: numerate turres eius.

13. Ponite cor vestrum ad antemurale eius: exaltate palatia eius vt enarretis generationi posteræ.

14. Quoniam hic, *est*, Deus, Deus noster in æternum & in perpetuum ipse diriget nos vsque ad mortem.

COMMENTARIVS.

CAnticum Psalmi. Pertinet etiam hic Psalmus ad Messiæ tempora, & in eo laudes vrbis Ierosolymitanæ memorantur.

V. 1. *Magnus Dominus, in ciuitate Dei nostri.* Nam futurum est vt ibi ali-

PSAL. 48. quando ipsum prædicent & laudent omnes homines.

V. 2. *Pulcher tractus.* Mons Sion est pulcherrimus regionis, ac si diceret, non est alius in toto tractu qui sit illi similis. Dictio נוף *noph* idem significat quod מחוז *mahhoz* nempe tractum, terminum. Ita etiam sumitur isto loco: *Et villa eius tres* נופרת *nophot*, hoc est, *tres termini seu regiones.* Est quoque Mons Sion gaudium vniuersæ terræ. Quemadmodùm scriptum est: *Haccine est vrbs quam dicebant perfecti esse decoris, gaudium vniuersæ terræ?* Dominus Pater meus P. M. exponit vocem נוף *noph* pro vna parte ex septem mundi partibus. Illud enim notissimum est totum orbem habitationi aptum, in septem portiones esse diuisum; & hæ sunt quæ vulgò appellantur septem terræ climata. Illæ autem portiones in lingua Sancta vocantur נופרת *nophot*; in lingua autem Arabica Iclimim climata. Addit præterea quòd quisquis egreditur ex vno climate & in alterum ingreditur soleat ægrotare ob aëris proprij temperamenti mutationem. Aër totius terræ Israël, sed maximè Ierusalem, in pulchro erat climate: indeque erat gaudium vniuersæ terræ, nam etsi ægrotus esset qui illuc aliunde adueniebat, sanus reddebatur, quia aër illius erat temperatus & optimus. Et sic de illa dictum est: *Et non dicat habitator Ierusalem, ægrotaui*, ac si diceret, non dicat, qui habitat in Ierusalem, ægrotaui. *Mons Sion latera Aquilonis.* Quia mons Sion situs erat in parte Aquilonari vrbis Ierosolymitanæ. Et sic de eo dictum est: *Sedebo in monte testamenti, in lateribus Aquilonis.* Illis verò verbis: *Super astra Dei*, figuratè Israëlitæ designantur ibidem. *Ciuitas Regis magni.* Dictio רב *rau* idem significat ac גדול *gadol*, scilicet magni, iuxta illud: *Super omnem magnum domus sua:* hæc autem de Dauide sunt dicta, quemadmodum alio in loco de ipso Scriptura loquitur: *Ciuitas in qua habitauit David.* Aut ista vox, Magni, de Rege Messia dicta est. Porro in Deras ista verba, Pulcher tractu sic explanantur, nempe quia omnia illum montem pulchrum efficiant, adeout nullus sit locus ipsi similis: etiam si Tyrus de se iactitet: *Perfecti decoris ego sum.* Ita enim de Tyro Propheta loquitur, de teipsa tu dixisti, ego sum perfecti decoris, verùm alij idem de te non dixerunt; iuxta vulgare illud prouerbium, * Non sicut mater tua dixit, sed sicuti retulerunt extranei. At de monte Sion, non ita se res habet, sed omnes vno ore asserunt ipsum perfecti esse decoris. Nec tantùm hoc sed insuper esse gaudium vniuersæ terræ. At quandonam fuit gaudium vniuersæ terræ? si nempe quis animi anxietate laborans iuxta illum montem aut templum transiuerit, lætum cor eius efficitur. Et hoc est quod dixit Salomo: *Sollicitudo anxia in corde viri humiliat illud, sed verbum bonum lætificabit illud.* Nempe in vrbem Ierosolymitanam se contulit, donum obtulit, & veniam obtinuit, & cor eius in ipso perfusum est gaudio, sicque lætus inde egrediebatur. Et hac ratione mons Sion, est gaudium vniuersæ terræ. Noueris etiam id ita esse, quia hîc dictum est, latera Aquilonis, nam de altari sic dicitur: *Immolabitque ad latus altaris quod respicit ad Aquilonem.*

Margin notes: Trea. 2. 15. — Esa. 33. 24. — Esai. 14. 13. — Ester. 2. 22. — Isa. 29. — Ezech. 27. 3.

* Sensus huius adagij est, neminem esse laudandum ex sola relatione parentum, cùm enim ipsi naturaliter ament liberos suos, rectè de ipsis iudicare non possunt, quia ferè semper amor obcæcat amantes: quod etiam in rebus alijs ab aliquo editis, locum non rarò habet.

V. 3. *Deus in palatijs eius.* Aliarum vrbium arces & palatia valida sunt ex sua constructione & altitudine, quare in ipsa quis tutò se recipere possit; at palatia Ierusalem longè validius robur habent, nam in ipsis Deus agnitus est esse loco arcis firmissimæ ijs omnibus qui in ipso tutum propugnaculum quærunt; quemadmodùm scriptum est: *Turris fortissima nomen Domini, ad ipsum curret iustus, & exaltabitur.* Psal. 48. Prou. 18. 10.

V. 4. *Quoniam ecce Reges.* Litera ע *aain* vocis נועדו *noaadou* est cum scheua, licet adsit accentus atnahh; dicit verò, inde agnoscetis Deum esse in Ierusalem vt sit illi loco arcis ac propugnaculi, quia multi Reges congregati sunt ibi cum Gog & Magog vt pugnent contra eam, & pariter iunctis copijs aduersùs eam processerunt.

V. 5. *Ipsi viderunt.* At vbi viderunt mirabilia Dei benedicti, & potentiam eius statim admirati sunt, conturbati sunt, trepidarunt, sicut dixit Propheta: *Et iudicabo eum peste & sanguine & imbre vehementi, & lapides durissimos pluam super eum & super agmina eius*, &c. Ezech. 38. 22.

V. 6. *Tremor apprehendit.* In eo ipso loco in quo se multam stragem edituros, & vnde plurima spolia relaturos esse existimauerant, ibidem tremor apprehendit eos & dolor, similis doloribus parturientis, nec in eis quidquam virium remansit, sed omnes simul confossi vulneribus corruerunt.

V. 7. *In vento Orientali.* Nempe quasi atrocissimo Orientali vento percussi fuissent, quo naues Tharsis conquassari & conteri solent. Vrbem verò Tharsis præ alijs locis nominat, quia ibi erat portus admittendis nauibus valde accommodus, vt scriptum est: *Et inuenit ibi nauem euntem in Tharsis.* Et alio in loco, Naues Tharsis excellentiores in negotiatione tua. Ion. 1. 3. Ezech. 27. 25.

V. 8. *Sicut audiuimus.* Ita sunt dicturi Israëlitæ in illo die, quemadmodùm audiuimus Prophetas vaticinantes de clade Gog & Magog, sic vidimus in ciuitate Domini exercituum. Dicit verò, *Domini exercituum.* Ipse enim Deus exercituum cum superiorum tum inferiorum est Dominus, & ipse exercitus istos ad Ierosolymam adduxir, ibique prostrauit eos. Addit prætereà; In ciuitate Dei nostri, ipse siquidem est Deus & iudex noster, qui nos à tam robustis Gentibus defendit ac tutatur. Et quemadmodum nostram ciuitatem propugnauit & confirmauit, ita illam perpetuò est confirmaturus.

V. 9. *Cogitauimus.* Dum contra nos Gentes dimicarent, in animis nostris cogitabamus de tua misericordia, quæ est maxima misericordia & quæ in medio templi tui residet, & tum sperabamus fore vt ipsa nos liberaret. Loquitur autem de gloria Dei habitante in templo, quæ est immensa eius erga Israëlitas misericordia. Potest etiam verbum דמינו *dimminou* exponi, expectauimus, sperauimus, vt in isto loco, expectate donec ad vos peruenerimus, licèt hoc non sit eiusdem thematis. 1. Sam. 14.

V. 10. *Secundum nomen tuum.* Quemadmodùm fuit nomen tuum in ore Prophetarum dum hæc futura prædicerent, ita est hodie apud omnes in vltimis etiam terrarum oris, nam qui priùs Prophetarum oraculis fidem non adhibebant, iam cùm videant illa esse omnino impleta, laudant & celebrant nomen tuum ac dicunt: *Iustitia plena est dextera tua.* Hoc in loco reperitur vox ארץ *eretz* cum vocali segol licèt affecta sit accentu athnahh.

Psal. V. 11. *Latabitur mons Sion.* In die collatæ salutis, mons Sion lætabitur;
48. figuratus est loquendi modus sicut & isto in loco: *Latabuntur desertum & va-*
stitas, & exultabit solitudo, vel sensus est, lætabuntur incolæ montis Sion.
Esa. 35. *Exultabunt filia Iuda.* Hoc est vrbes & pagi qui sunt circùm Ierusalem & ve-
1. luti eius filiæ. *Propter iudicia tua.* Quæ scilicet exercuisti, pœnis afficiens il-
las Gentes quæ oppugnabant Ierusalem.

V. 12. *Circumdate Sion.* Hoc dicit de structura Sionis & Ierusalem, nominat autem Sionem quia præcipuus erat locus; & alloquitur populos, venite, inquit, & circuite montem Sion, circumlustrate & inspicite pulchritudinem structuræ eius, & enumerate turres & propugnacula quæ sunt in mœnibus eius per circuitum.

V. 13. *Ponite cor vestrum ad antemurale eius.* Quod est paruus murus ambiens murum magnum. *Et exaltate arces eius.* Ac si diceret, Videte arces eius, quæ videntur æquè altæ ac collis Pisga. *Vt enarretis generationi postera.* Hoc est, per continuas multarum generationum series vsque ad postremam generationem, nempe, non videri posse structuram pulchritudine similem illi structuræ quæ futuris temporibus erit in Sione & in Ierusalem sicut ipse Deus dicit:
Es. 54. *Ecce ego sternam per ordinem lapides tuos, & fundabo te in Saphiris*, &c.
12. V. 14. *Quoniam hic est Deus.* Quia ipse est Deus noster, maximum illud bonum nobis eueniet. *Ipse diriget nos ad mortem.* Hoc est, vsque ad mortem; ac si diceret vsque ad mortem nostram nos in ista gloria deducet. Voces illæ על מות *aal mouth* exponi possunt ac si vnica vox esset *aalmouth*, desumptâ significatione ex dictione עלם *elem* aut עלמה *aalma*, & deerit litera כ *caph* similitudinem indicans, hoc sensu, iuxta pueritiam, hoc est, ducet nos secundùm dies pueritiæ nostræ, aut sicut in diebus iuuentutis nostræ: ac si diceret, sicut nos à principio duxit, quando nos selegit in partem suam. Et aliæ reperiuntur dictiones huic similes quæ vt duæ voces scribuntur, & quarum significatio est, vt vnius sic illud, Vitula יפה פיה *iephe phia* pulcherri-
Ier. 46. ma. Et despectio גאיונים *geionim* superbis. Et פקח קוח *pecahh coahh* apertio
Psal. plena; quæ omnes dictiones scribuntur vt duæ, & tamen vnius tantùm signi-
123. ficationem habent.
Esa. 61.

PSALMVS QVADRAGESIMVS NONVS.

Præcentori, Filijs Core, Psalmus.

1. AVdite hoc omnes populi: auribus percipite omnes qui habitatis orbem.

2. Etiam filij hominis, etiam filij viri: pariter diues & pauper.

3. Os meum loquetur sapientias: & meditatio cordis mei prudentias.

4. Inclinabo ad parabolam aurem meam : aperiam in cithara ænigma meum. PSAL. 49.

5. Cur timebo in diebus mali? iniquitas calcaneorum meorum circumdabit me?

6. Qui confidunt in opulentia sua : & in multitudine diuitiarum suarum gloriantur.

7. Fratrem non redimendo redimet quisquam: non dabit Deo pretium redemptionis eius.

8. Et pretiosa est redemptio animæ ipsorum: & desinet in æternũ.

9. Et viuat vltra in æternum : non videat foueam.

10. Cùm videat quòd sapientes moriantur, simul insipiens & stultus peribunt : & relinquent alijs diuitias suas.

11. Sepulchrum eorum, domus illorum in æternum, tabernacula eorum in progeniem & progeniem, vocauerunt de nominibus suis, terras.

12. Et homo in honore non permanebit : similis est iumentis quæ intereunt.

13. Hæc via illorum stultitia ipsis : & posteri ipsorum, in ore ipsorum complacebunt.

14. Sicut oues in inferno ponuntur, mors pascit eos, & dominantur eis recti in matutino : & robur eorum veterascit in inferno ab habitaculo eorum.

15. Verùm Deus redimet animam meam de manu inferi quum acceperit me.

16. Ne timueris quum diues factus fuerit homo, quum multiplicata fuerit gloria domus eius.

17. Quoniam quum interierit non sumet omnia : neque descendet post eum gloria eius.

18. Quia animæ suæ in vita sua benedicit : & laudant te quum benefeceris tibi.

19. Introibit vsque in progeniem patrum suorum, & vsque in æternum non videbunt lumen.

20. Homo in honore, & non intelligit : similis est iumentis quæ intereunt.

COMMENTARIVS.

V. 1. *AVdite hoc.* Psalmus hic de ijs agit quæ cùm ad præsens tum ad futurum seculum pertinent, quapropter dixit : *Omnes populi*, &c,

Psal. *omnes qui habitatis orbem.* Hoc est, quisquis cuiuscumque sit populi, viæ bonæ & rectæ adhærere voluerit.

49. V. 2. *Etiam filij hominis.* Hi sunt ignobiles, & infimi status. *Filij viri.* Hoc
Iud. 7. est Magnates; sicut in isto loco: *Gladius Gedeonis filij Ioab viri Israelita.* Ita
14. pariter diuites simul & egeni audiant hanc sapientiam quam sum elocuturus.

V. 3. *Os meum loquetur.* Sapientias & prudentias quas cor meum meditabitur, os meum ipsas eloquetur.

V. 4. *Inclinabo ad parabolam aurem meam.* De hoc, inquit, argumento loquar per modum parabolæ & ænigmatis; hic enim Psalmus obscuriori modo est editus, & quia Psalmi nablo & cithara decantari solebant, ideò dixit, inclinabo ad parabolam aurem meam, ac si diceret, inclinabo aurem meam ad citharam quando illam pulsabit citharista cum verbis istis quibus parabola continetur: Et ita etiam illa verba sunt capienda. *Aperiam in cithara anigma meum.*

V. 5. *Cur timebo in diebus mali?* Iam incipit his verbis, parabolam & ænigma ac dicit; Cur timebo & sollicitus ero in diebus mali, qui alij non sunt quàm dies præsentis vitæ? Hi enim dies mali sunt ei qui vitæ istius curis nimiùm est addictus. Et quare ero sollicitus de diuitijs & possessionibus, quæ sunt tota vitæ præsentis gloria? nam si ita anxiè bonis huius seculi comparandis studuero. *Iniquitas calcaneorum meorum circumdabit me.* Ac si diceret, occurret mihi iniquitas prosequenti bona vitæ istius, hoc est, in fine operum meorum inuenietur iniquitas, hoc est, si bonis huius vitæ in initio delecter, at in fine de illis anxiè turbabor. Quia verò calcaneus est extrema pars corporis ideò finis cuiuslibet rei, calcaneus dicitur. Aut per calcaneos denotatur venturum seculum quod est seculum præmij & pœnæ. Præmium autem & pœna sunt in fine operis: sensus ergo est, etiamsi bonorum huius seculi fruitione delecter omnibus diebus vsque ad diem mortis, non tamen illis fruar in futuro seculo quod post mortem sequitur, quodque est veluti calcaneus, quia nempe finis est operis, nullum enim opus, nulla scientia in altero seculo, quod est seculum præmij aut pœnæ, & ibi circumdabit me iniquitas, hoc est pœna operis mei; scilicet quòd lætatus sim in bonis huius seculi omnibus vitæ meæ diebus, & ea continuò prosecutus fuerim. Et propterea non est rationi consentaneum hanc sectari vitæ rationem, sicut faciunt qui confidunt in opulentia sua. Cæterùm dictio יסובבני *iesoubbeni*, scripta est cum ו *vau* licèt habeat daguesch. Sunt autem qui confidunt in opulentia sua, illi qui fiduciam habent & gloriantur in copia diuitiarum suarum. Mihi verò non expedit ita agere, non enim debet gloriari homo nisi quòd intelligat ac cognoscat Deum benedictum.

V. 7. *Fratrem non redimendo redimet quispiam.* Quid prosunt ipsis diuitiæ ipsorum in die mortis? non enim potest quispiam fratrem suum omnibus diuitijs suis à morte redimere, nec poterunt pretium redemptionis eius dare Deo, à quo est vita & mors.

V. 8. *Et pretiosa redemptio animæ ipsorum.* Ac si diceret, non erit & non
1. Sam. inuenietur, iuxta illud: *Et sermo Domini erat pretiosus in diebus illis.* Hoc
3. 1. est nullum tunc temporis erat verbum prophetiæ. *Et desinet in æternum.* Hæc

verba

verba conjungi debent cum ſequenti verſu, hoc ſenſu, Deſinet hæc res in æternum, eſt enim impoſſibile vt viuat adhuc in ſeculum, & non videat foueam, hæc res eſt impoſſibilis. PSAL. 49.

V. 9. *Et viuat vltra in æternum.* Hoc eſt ad longum tempus & non videat adhuc foueam. Ne igitur in animo ſuo diues extollatur.

V. 10. *Cum videat quod ſapientes moriantur.* Cùm ipſe videat ſapientes æquè ac ſtultos paritèr ad mortem obeundam eſſe redactos; quomodo ipſe illam euadere poterit? Dixit verò de ſapientibus quòd ſint morituri. At de ſtultis & inſipientibus ijs nempe qui res huius ſeculi ſtudioſiùs appetunt, quòd ſint perituri: Nam etſi corpus ſapientum moritur, at illorum anima non moritur, nec ſpes illorum perit. Illi verò qui ſeculo iſti nimio ſunt amore affixi, & morientur ipſi, & illorum animæ; nec vlla ſpes ipſis poſt mortem ſupereſt ampliùs, iuxta illud: *Spes autem impiorum peribit.* Et opes ſuas, quas tanto ſtudio dum viuerent adhuc, compararunt, alienis relinquent. Quid illis igitur diuitiæ proſunt? Sapientum autem viæ & ſtudia non peribunt; & ſapientia cui ſuum addixerunt animum, ipſis poſt mortem vtilis eſt futura.

V. 11. *Intimum eorum domus illorum.* Quidam interpretes vocem iſtam קרבם *quirbam*, ita exponunt ac ſi ſcripta eſſet per tranſpoſitionem pro קברם *quiuram* ſepulchrum eorum, hoc ſenſu, ſepulchrum domus eſt illorum in æternum. Alij exiſtimant eſſe defectum literæ ſeruilis ב *beth*, hoc ſenſu בקרבם *bequirbam*, hoc eſt, in cogitationibus eorum eſt illud fore vt in domibus ſuis in æternum permaneant. Et ſecundùm illam expoſitionem, litera ſeruilis ב *beth* deerit tum ante vocem קרבם *quirbam*, tum ante vocem בתימו *bathemo.* Poſſet etiam illa dictio קרבם *quirbam* ſic exponi vt litera ם *mem* ſumatur pro relatiuo pronomine, poſtquod intelligatur ה *he* articulus, vt fit in iſtis locis: *Et cum ipſis Heman & Idoutun, canentes tubis.* Et, *Ecce ego cibabo populum iſtum*, &c. Et hic erit ſenſus, ipſi perſuadent ſibi fore vt medium, ſeu ea quæ intra domos ſuas congerunt & aſſeruant, in æternum ſint permãſura: & inde fit vt tanto ſtudio opes ſibi comparare ſtudeant, & ædes ædificare, quaſi in regijs & delicioſis palatijs ſint ſemper habitaturi, quæ ideò ſibi veluti ad æternitatem conſtruunt. Et erunt tabernacula eorum in progeniem & progeniem vſque dum appellent de nominibus ſuis ſuper terras; ac ſi diceret, adeò ipſi & filij & nepotes & domus eorum increuerunt, & munitionibus inualuerunt, vt nominis famam ſibi per terras acquiſierint. Alij ſunt qui hæc ita interpretentur, nihil ipſis ſupereſt poſt mortem ex eorum tabernaculis, niſi quòd hæc de illorum nominibus appellentur, & vulgò dicitur, hæc eſt domus illius viri.

1. Paral. 16. Ier. 9. 15.

V. 12. *Et homo in honore non pernoctabit.* Hoc eſt, homo in iſto ſplendore & in iſtis opibus, quas ſecum ſemper permanſuras arbitrabatur, non in perpetuum permanebit, ac ſi diceret, Cùm morietur, iſta ſecum non aufferet, ſed alijs poſt ſe relinquet. Mors autem pernoctatio appellatur, ſicut alibi vocatur ſomnus. vt: *Et dormient ſomnum ſempiternum.* Item: *Et multi eorum qui dormiunt in terra pulueris, euigilabunt.* Poteſt etiam ita exponi vt dictio יקר *iecar* honor, de anima intelligatur, quæ alibi vocatur etiam, gloria, ſicut cùm dicitur: *Vt pſallat tibi gloria.* Item, *Et exultabit gloria mea.* Et ſenſus verſus huius erit,

Ier. 51. 39. Dan. 12. 2. Pſal. 30. 13.

Psal. & homo mundi huius vanitatibus implicitus, non morietur in gloria sua, ac si
49. diceret, non remansuram gloriam seu animam ipsius, post eius mortem, sed esse perituram non secus ac animas iumentorum, & illud est quod verbis sequentibus indicari videtur: *Similis est iumentis quæ intereunt.* Dictio נדמו *nidmou* habere potest significationem similitudinis, itaut idem bis dicatur:
Os. 10. vel significat, succiduntur, vt in isto loco, Succisus est Rex Israël. Et sensus
7. erit, sicut bestiæ quæ in morte sua omnino succiduntur, ita homo malus dum moritur sic succiditur vt non supersit eius anima sed pereat, sicut scriptum est:
Num. *Succisione succidetur anima illa.*
15. 30. V. 13. *Hæc via illorum.* Hæc est sors improborum, quia suam stultitiam secuti sunt, & non nouerunt vt bonum & gratum, *Deo*, opus facerent. *Et posteri eorum in ore ipsorum.* Et filij eorum post eos current in sermone eorum, hoc est, quemadmodùm audierunt à patribus suis, qui gloriabantur in diuitijs suis & totis viribus suis adhærebant eis, sic current ipsi per eandem viam. Et sunt qui exponant illud, בפיהם *bephihem* sicut ipsi, & secundùm mensuram co-
Exod. gnitionis suæ, iuxta illud: *Vnusquisque secundum comestionem eius.* Et illud.
12. 4. *Secundum ministerium suum.*
Num. V. 14. *Sicut oues in inferno ponuntur.* Quemadmodùm pastor gregem con-
7. 5. gregat in caulam, ita mors erit quasi pastor illorum; & eos in infernum seu sepulchrum colliget. Et vox שתו *schattou* est intransitiua. Vel sensus est, ipsi seipsos in infernum posuerunt, eòquòd nullam haberent spem sortis melioris, post mortem dum viam prauam sectarentur. Dagues autem in litera ת *tau*,
Psal. est loco literæ ו *vau* quiescentis, sicut etiam in isto loco: *Posuerunt se in cir-*
3. 7. *cuitu, aduersus me. Et dominantur eis recti.* Ac si diceret, modò quidem impij superiorem locum occupant, inferiorem verò iusti præ illis, nec est qui possit improbos deprimere quandiu viuunt propter illorum diuitias ac potentiam, vsque ad diem mortis dum eos mors depascet: Verùm post diem iudi-
Mal. 4. cij, iusti dominabuntur improbis in vita sua; iuxta illud: *Et calcabitis impios*
3. *cum fuerint cinis sub planta pedum vestrorum*, &c. Vocat autem diem iudicij manè & lucem, quoniam manè & lumen erit iustis, & tunc etiam salus erit
Mal. 4. Israëlitis, vt dicit ibidem. *Et orietur vobis timentibus nomen meum, sol iusti-*
2. *tiæ & sanitas.* Ille verò sol comburet impios, quia ibidem dictum est: *Et inflammabit eos dies veniens.* Et robur eorum, *est*, vt *veterascat in inferno.* Dictio צורם *tsouram* ponitur pro צורתם *tsoratam* & figura eorum, sicut
Prou. 5. כתבונם *chituonam* pro כתבונתם *chituounatam*, secundùm intelligentiam suam, vel dictio צורם *tsouram* significat, robur eorum vt in isto loco: *Et non est fortis sicut Deus noster.* Et hoc quidem est nomen adiectiuum, illud verò substantiuum. Sensus porro est omnem illorum fortitudinem & dignitatem, tandem infernus consumere debet, hoc est, quoniam sepulchrum eos penitus est absumpturus, nec vlla ipsis vlteriùs spes supererit. *Ab habitaculo suo.* Hoc est, ab habitaculo & loco splendido quem habuit illorum quilibet, educetur ad sepulchrum angustum & vile.

V. 15. *Verùm Deus.* Ita dixit Propheta cùm videret interitum animarum improborum hominum in morte ipsorum, eo die quo illorum corpus in sepulchrum demittitur: *Redimet Deus animam meam de potestate sepulchri*, ne

anima mea cum corpore meo intereat. *Quum acceperit me*, hoc est, quum me voluerit mori, iuxta illud: *Et non ipse, apparuit, quia cepit eum Deus.* PSAL. 49.

V. 16. *Ne timueris quum ditatus fuerit homo.* Alloquitur Propheta virum sapientem suis monitis aures & animum adjungentem, ne fueris anxius si videas hominem alium diuitem, te verò opibus minimè ipsi æqualem. Quoniam tu viues etiam in tua paupertate quemadmodùm ipse in suis diuitijs viuet, imò forte diutius. Si dixeris, at in morte sua illas secum aufferet. Imò verò nihil omnino ipsarum asportabit. Quod cùm ita sit, nihil excellentiæ præ cæteris ex suis opibus consequitur. Idcirco noli teipsum anxietate conficere, quòd videas ipsum diuitijs affluere, cùm nihil emolumenti aut præstantiæ per illas adipisci posses sicut nec ipse. Gen. 5. 24.

V. 17. *Quoniam in morte sua non sumet omnia.* Illa verba non omnia, significant nihil quicquam, sic in isto loco, Pauperi verò non erat non omne, seu quicquam. 2. Sam. 12.

V. 18. *Quia animæ suæ.* Animæ suæ quandiu vixit, benedicere debuerat, & non omnia studia sua illò conferre, vt suo corpori benefaceret, sed suæ potius animæ benefacere debebat. Bona verò quibus anima affici & ornari potest, sunt sapientia & bona opera. Dicitur verò, benedicit, quoniam benedictio bonorum copiam significat, nempe vt ostendat hominem debere bonis quàm multis animam suam afficere, corpus verò quàm paucis, nimirum vt possit duntaxat viuum conseruari. *Et laudant te cum benefacis tibi.* Hæc verba ad virum sapientem dirigit, si hoc præstes, laudabunt te prudentes viri, quòd tibi ipsi benefacias: & tibi consentaneum est vt obtemperes huic meæ eruditioni quam tibi dirigo, nempe vt tibi ipsi benefacere studeas, nam si animam tuam suis bonis afficere cures, tibi ipsi vtique benefeceris.

V. 19. *Introibit vsque in progeniem patrum suorum.* Quoniam dixit superiùs; Animæ suæ, nempe loquens de anima impij, cui ipse debuerat benefacere, quod tamen non fecit; idcirco anima illa ibit cum animabus patrum ipsius, qui etiam sicut ille, fuerunt improbi, & peribit anima eius cum animis ipsorum. *Et vsque in finem non videbunt lumen.* Nimirum sicut animæ iustorum, quæ post mortem corporis ipsorum lumen sunt visuræ, lumen scilicet vitæ, quoniam illo affulgente viuent in perpetuum, & in æternitatem æternitatum.

V. 20. *Homo in honore.* Iste homo in honore est, qui honor est animà, quæ gloria appellatur non tamen intelligit dum viuit. Non fuit in illo intelligentia, vt animæ vias ingrederetur, sed vias corporis instar bestiarum tenuit, ac idcirco in morte sua similis est ipsis, & perit anima eius in morte ipsius, nec vlla illi spes superest.

PSAL. 50.

PSALMVS QVINQVAGESIMVS.

Psalmus Asaph.

1. DEus Deorum Dominus locutus est, & vocauit terram: à solis ortu vsque ad occasum eius.

2. Ex Sion perfectæ pulchritudinis: Deus apparuit.

3. Veniet Deus noster, & non silebit: ignis coram eo vorabit: & in circuitu eius tempestas vehemens excitabitur.

4. Aduocabit cœlum desursum: & terram ad iudicandum populum suum.

5. Congregate mihi sanctos meos: percutientes fœdus meum super sacrificio.

6. Annuntiabunt autem cœli iustitiam eius: quoniam Deus iudex est.

7. Audi popule mi, & loquar, Israël & contestabor te: Deus tuus ego sum.

8. Non propter sacrificia tua arguam te: holocausta tua in conspectu meo, *sunt*, semper.

9. Non accipiam de domo tua iuuencum, *nec*, de caulis tuis hircos.

10. Quoniam mea est omnis bestia syluæ, *&*, iumenta in montibus mille.

11. Cognoui omne volatile montium: & fera agri mecum, *est*.

12. Si esuriero, non dicam tibi: meus, *est*, enim orbis terræ, & plenitudo eius.

13. Nunquid manducabo carnem taurorum: & sanguinem hircorum potabo?

14. Sacrifica Deo confessionem: & redde Altissimo vota tua.

15. Et inuoca me in die tribulationis: eruam te, & honorificabis me.

16. Peccatori autem dixit Deus, quid tibi vt enarres statuta mea: & assumas pactum meum super os tuum?

17. Tu verò odisti disciplinam: & proiecisti semones meos post te,

18. Si vidisti furem consentiebas ei : & cum adulteris por- Psal.
tio tua. 50.

19. Os tuum misisti in malum : & lingua tua concinnat dolum.

20. Sedens aduersùs fratrem tuum loqueris : aduersùs filium matris tuæ ponis probrum.

21. Hæc fecisti & tacui, existimasti quòd ero tui similis : arguam te & statuam in oculis tuis.

22. Intelligite nunc hoc qui obliuiscimini Deum : ne fortè rapiam & non sit qui eripiat.

23. Sacrificans confessionem honorificabit me, & qui ponit viam : ostendam illi salutare Dei.

COMMENTARIVS.

P*Salmus Asaph.* Hic Psalmus est editus de die iudicij quod futurum est aliquando cùm aduenerit Redemptor, vt scriptum est in Prophetia Ioëlis : *In diebus illis & in tempore illo conuertam captiuitatem Iuda & Ierusalem, con-* Ioël. 3.
gregabo omnes Gentes & deducam eas in vallem Iosaphat, & ibi disceptabo cum 2.
eis. Additque : *Populi populi in valle concisionis.*

V. 1. *Deus Deorum.* Ita de Deo loquitur אל אלהים *el elohim*, hoc est, Iudex iudicum, & potens super omnes potentes. Postea subjungit * יהוה *adonai* quod nomen significat Deum stabilem ad æternitatem. *Locutus est & vocauit terram.* Locutus est per Prophetas suos, & sicut dixerat est executus. Quòd autem dicit, & vocauit, est præteritum tempus loco futuri, ita enim fieri solet in vaticinijs, in pluribus locis : hoc etiam sensu dicitur, splenduit, pro splendebit. Et vocauit terræ incolas. *Ab ortu solis vsque ad occasum eius,* nempe vt ad iudicium conueniant. Vox, Et vocauit, significat, & excitabit vt conueniant ad Ierusalem, ad præliandum contra eam cum Gog & Magog, quemadmodum scriptum est in prophetia Ezechielis : *Et educam te ex lateri-* Ezec.
bus Aquilonis & adducam te ad montes Israel. 38.

V. 2. *Ex Sion perfectæ pulchritudinis.* Quemadmodum supra dictum est in vaticino Ioëlis : *Dominus de Sion rugiet, & de Ierusalem dabit vocem suam,* Ioël. 3.
quasi inde sit daturus vocem suam, vt veniant ad Ierusalem. 16.

V. 3. *Veniet Deus noster.* Nempe vt vindictam nostram de Gentibus vindicet : Nec ampliùs silebit super miserijs & angustijs nostris. *Ignis coram eo vorabit.* Ipsas scilicet Gentes : & illæ voces, coram eo, & in circuitu eius, idem significant scilicet in Ierusalem, in loco sanctuarij & tabernaculi eius.

* Hoc quippe nomen ineffabile denominat Deum Ens ex sua essentia, ab æterno & in æternum existens, vt expressit S. Ioann. Apoc. 1. 4. *Qui est, qui erat, & qui erit* Et notat Rembam 1. par. More c. 61. nomen illud significare aliquid quod necessariam habet existentiam. Et S. Thom. 1. p. q. 13. art. 11. probat ipsum esse maximè proprium Dei nomen, quia significat ipsum esse quòd in Deo est eius essentia, & quia significat esse in præsenti, quod maximè propriè de Deo dicitur, cuius esse non nouit præteritum vel futurum.

Psal. 50. Illud verò: *Et tempestas vehemens excitabitur*, de terra intelligendum est, ac si diceret, & consumentur incolæ eius impetu validi turbinis.

V. 4. *Aduocabit cœlum.* Hoc est Angelos, vt cum ipso iudicium in Gentes exerceant. Quemadmodum dicit: *Et egressus est Angelus Domini, & percussit in castris Assyriorum*, &c. (2. Rex. 19. 35.) *Et terram*, homines terræ incolas intelligit, nam ipsi mutuis sese ipsos vulneribus conficient, quoniam tumultus ingens inter eos à Deo excitabitur, sicut apud Ezechielem scriptum est: *Gladius vniuscuiusque in manu socij sui erit.* Et apud Zachariam: *In die illa erit tumultus Domini magnus in eis, & apprehendet vnusquisque manum proximi sui, & conseretur manus eius super manum proximi sui.* Magistri autem nostri P. M. sic ista verba ediſſerunt, Aduocabit cœlum desursum, hoc est, animam. Et terram ad iudicandum, corpus hæc verba designant; ac si diceret, in die iudicij, fiet tumultus resurrectionis mortuorum, & iudicabuntur corpus & anima.

V. 5. *Congregate mihi Sanctos meos.* Alloquitur mundi nationes, inter quas Israëlitæ versantur exules, vt illos ad vrbem Ierosolymitanam deducant, sicut in vaticinio Isaiæ scriptum est: *Deferetur munus Domino exercituum à populo diuulso & dilacerato*, &c. (Isa. 27. 7.) Et alio in loco dicitur: *Et adducetis omnes fratres vestros ex omnibus Gentibus oblationem Domino.* Et apud Sophoniam Prophetam, dicitur etiam: *Vltra flumina Æthiopiæ supplices mei, congregatio dispersorum meorum afferent mihi munus.* (Soph. 3. 10.) Porro Israëlitæ inter nationes mundi exulantes, sunt illi qui dicuntur Sancti mei, & qui fœdus pepigerunt super sacrificio: Nam Moyses in monte Sina fœdus cum ipsis pepigit, & obtulerunt sacrificia, & accepit sanguinem fœderis ac illum super populum respersit. Alia est explanatio quæ verba ista exponit de fœdere * circuncisionis, quod Israëlitæ in exilio etiam positi constanter obseruant: sic enim quærunt, quinam sunt qui percutiunt fœdus meum super sacrificio? Eo die quo peragunt Israëlitæ fœdus circuncisionis, id faciunt super sacrificio, nam hoc faciunt cum lætitia & conuiuio.

V. 6. *Et annuntiabunt cœli iustitiam eius.* Ideò cœlos nominat, quoniam cœli & eorum exercitus in æternum sint duraturi, non item exercitus terræ: *Quia generatio præterit & generatio aduenit*: (Ecc. 1. 4.) Vnde qui nouit quæ suo sunt tempore, non tamen cognouit quæ præterito sunt facta tempore. At cœli & illorum exercitus sicut tempore præterito fuerunt, ita etiam & futuro tempore erunt: Cúmque dies illa contigerit, dies scilicet iudicij, & collectio exulum Israëlitarum, tum annuntiabunt Dei benedicti iustitiam, quam exercuit erga Israëlitas, quia nimirum non illos penitus in exilio consumi permisit, nec irritum fecit fœdus suum cum illis, sed ipsos è captiuitate eduxit, in quam eos induxerat, sicut illum agnouerunt. Er cœli exercitus annuntiabunt etiam quod Deus Iudex sit, nempe quia iudicium in Gentes pro Israëlitis exercuit. Porro litera ו *vau* ante vocem יגידו *iaguidou* afficitur vocali patahh, quod no-

* De lautis Iudæorum conuiuijs alijsque vanis cæremonijs in circumcisione infantium, videsis Buxtorf. Synagogam cap. 4. Illarum ista huc pertinere videtur quòd existimantes Prophetam Eliam tum adesse vt obseruet an circuncisionis fœdus ritè administretur, prout scribitur Mal. 3. Ecce Angelus fœderis, quem optatis, adest, sellam ei sternunt & destinant quam sellam Eliæ vocant.

tat esse præteritum tempus, sed quod ponitur hîc loco futuri. Psal. 50.

V. 7. *Audi popule mi.* Postquam Gentes debitis pœnis affecerit Deus, tum Israëlitas arguet de malis ipsorum operibus: & omnes quidem improbos ab ipsis aufferet, solósque bonos superstites conseruabit, sicut in prophetia Sophoniæ dictum est: *Quia tunc aufferam de medio tui eos qui exultant de excellentia tua; neque adijcies vt superbias vltra de monte Sancto meo. Et relinquam in medio tui populum humilem & pauperem, & sperabunt in nomine Domini. Reliquiæ Israel non facient iniquitatem.* Dicitur item in prophetia Zachariæ: *Eritque in tota hac terra, dicit Dominus; partes duæ in ea succidentur & deficient: tertia autem pars relinquetur in ea.* Scriptum etiam est: *Et erit omnis qui relictus fuerit in Sion, & residuus in Ierusalem Sanctus vocabitur*, &c. Soph. 3. 11. Zach. 13. 8. Esa. 4. 3.

V. 8. *Non propter sacrificia arguam te.* Sed arguet eos de ipsorum iniquitatibus, magnum est enim peccatum, & negatio seu impietas, offerre Deo sacrificium & dona & à peccato non auerti, & ea de re sæpissimè à Prophetis arguuntur, quorum primus est Isaias his verbis: *Ad quid mihi multitudo sacrificiorum vestrorum?* &c. Et, *Quis quærat hoc de manu vestra? ne vltra offeratis sacrificium mendax.* Ieremias etiam dicit. *Holocausta vestra addite victimis vestris*, &c. Malachias quoque ita dicit: *Quis etiam in vobis est qui claudat ostia, & non incendatis ignem super altare meum frustra?* Sic pariter alij Prophetæ eiusdem rei illos arguunt. Dicit autem: *Et contestabor te*, hoc est fœdus quod pepigi tecum, vice testium est inter me & inter te, vt alibi per Mosen dicit: *Testes inuocaui in vos hodie cœlum & terram*, Et hi testes stabiles sunt; & tu me in Deum assumpsisti. Et illud est quod tibi ab initio præcepi. *Deus Deus tuus ego sum.* Quemadmodum & alibi dixit: *Ego Dominus Deus tuus.* Et me in Deum tuum assumpsisti vt faceres ea quæ tibi præciperem, nec tamen fecisti, & ea de re te reprehendam, non verò de sacrificijs, nulla est enim eorum mentio in præceptis Decalogi. Et quemadmodum dicit Samuël: *Melior est obedientia quàm victima.* Quasi diceret, ne existimes victimas esse rem magni momenti apud me, & fore vt arguam te nisi illas obtuleris. Imò reprehendam vos de bono & de malo, de fide & de operibus vestris, non autem de sacrificijs & holocaustis. Porro sensus horum verborum. *Holocausta tua coram me semper est.* Et non holocausta tua, & particula, non, quæ priùs est posita, est loco duarum; perinde ac si diceret, Oculi mei, & increpatio mea contra vos, non ideo fit quòd holocausta mihi non obtuleritis, sed propter peccata quæ commisistis. Isa. 1. 11. Ierem. 7. 21. Mal. 1. 7. Deut. 4. 26. 1. Sam. 15. 22.

V. 9. *Non accipiam.* Si holocaustis indigerem, illa non à te acciperem, omnia enim sunt in mea potestate. Nominauit autem iuuencum, quia est speciei maximæ animalium quæ in sacrificijs offeruntur; sic etiam hircos, quia sunt caprarum maximi. *De caulis tuis.* Vox ista מכלותיך *miclotheca*, ab eodem est themate ac ista ממכלא *mimicla* in illo loco: *Abscindetur ab ouili pecus.* Literæ enim א *aleph* & ה *he* non rarò permutantur: significàtque illa dictio, septa gregum, locum scilicet in quo greges includuntur. Abac. 3. 17.

V. 10. *Quoniam mea est.* Ea quæ tuæ non subjacent potestati in mea sunt posita, nempe syluarum bestiæ & quælibet animalia in montibus errantia,

Psal. 50. quæ nullius hominis poteſtati ſubiacent. Porro litera ו *vau* in dictione חיתו *haito* eſt paragogica, ſicut & in iſto loco וחיתו *vehaieto, & beſtia terræ ſecundum ſpeciem ſuam*. Senſus horum verborum: *In montibus mille*, eſt, in mil-
Gen. 1. 24. le montibus, hoc eſt, in montibus innumeris, per quos tibi iter non fuit. Et vox quidem בהררי *beharre*, non eſt constructa, ſed eiuſdem eſt rationis ac ſi eſſet ſcripta בהררים *beharerim*. Et multæ ſunt aliæ ſic etiam in forma conſtructionis poſitæ, licèt abſolutæ ſint, vt חלוני *hhalone*, feneſtræ latæ; &
1. Reg. 4. aliæ his ſimiles, vt ſcripſimus in libro Miclol. In Deras verò iſta verba exponuntur de quodam animali quod ſingulis diebus mille montes depaſcit.

V. 11. *Cognoui omnia volatilia*. Quæ tu minimè nouiſti, ſed ea tantùm tibi ſunt nota quæ ſolent in terra degere. *Et fera agri*. Dictio זיז *ziz* complecti-
Psal. 80. 14. tur omnes beſtias agreſtes ſuo ſignificatu, vt etiam in iſto loco: *Et fera agri depaſcet eam*. In Deras autem de hac voce ſic loquitur Rabbi Iuda filius Rabbi Simon, hæc beſtia eſt auis magna, quæ vbi ſuas alas expanderit, ſolem obfuſcat; & ea eſt de qua ſcriptum eſt: *Num ob intelligentiam tuam volabit ac-*
Iob. 39. 39. *cipiter, expandet alas ſuas ad Auſtrum?* Et quare tali appellatur nomine? nempe quia in ea ſunt de omnibus ſpeciebus guſtuum, partim ex hoc partim ex illo.

V. 12. *Si eſuriero non dicam tibi*. Si hominis inſtar fame laborarem non tibi dicerem vt me cibo reficeres: *Meus eſt enim orbis terræ & plenitudo eius*.

V. 13. *Nunquid manducabo carnes taurorum*. Dictio אבירים *abirim* vitulos, fortes & robuſtos ſignificat.

V. 14. *Sacrifica Deo confeſsionem*. Si volueris immolare Deo, cum confeſſione ſit ſacrificium, vt ſcilicet confitearis de operibus tuis malis, nec vltra ad illa redeas. *Et redde altiſsimo vota tua*. Ego quidem tibi non præcipio vt voueas, ſed ſi oblationem voueris, illam redde altiſſimo qui ſupra te eſt, & & quem effugere non valebis, ſi ei mentiri audeas. Nec verò illud tibi dico, quòd illis donis tuis indigeam, ſed vt ea præſtes quæ è labijs tuis in promiſſione tua, egreſſa ſunt, etiam erga hominem tui ſimilem, ac multò magis erga me.

V. 15. *Et inuoca me in die tribulationis*. Si tua ſacrificia hâc ratione fiant, eruam te in die tribulationis cùm me inuocaueris, vt me poſtea honore afficias, nempe dum mea mandata perficies: Si quis autem offert ſacrificia, & à ſua malitia non conuertitur, ipſe Deum contemnit & eius præcepta, & donum duntaxat offert exteriùs, Deúmque putat cor ſuum minimè perſpectum habere; is Deum benedictum non glorificat, imò ſpernit ipſum.

V. 16. *Peccatori autem dixit*. Huc vſque Pſaltes arguit eos qui cùm ſacrificia offerant, non tamen à malitia ſua conuertuntur, iam verò illos reprehendit qui docent quidem alios, ſed ipſi non faciunt quæ docent: hæ etenim duæ agendi rationes malæ ſunt admodum, quia cùm aliquis eſt improbus & ſe palam oſtendit malum, ecce qui eiuſmodi eſt, malus eſt coram Deo & in conſpectu hominum, & propter hoc longè magis ad agendam pœnitentiam eſt diſpoſitus, nam & ipſum norunt homines cæteri, & ſubinde eum coarguunt. Qui verò ſacrificia offert, & ſeipſum quaſi probum Dei cultorem exhibet, cùm tamen

men prauo ſit animo, & praua opera clam perpetret, is longè peior eſt illo PSAL.
qui apertè malus eſt: qui enim talis eſt, Deum abnegat, Deúmque ſe non in- 50.
ſpicere & audire aſſerit, & ſe illius notitiæ ſurripere poſſe exiſtimat. Et is à pœnitentia eſt remotiſſimus, ſua enim opera ab hominum cognitione occultat. Ita pariter qui legem diſcit, nec ex legis præſcripto agit, ipſe peccat & alios ad peccandum inducit. Nam qui vident ipſum legi dare operam, & contrarium penitus agere ei quod ediſcit, eius opera addiſcunt & imitantur dicúntque, nonne iſte legi ſtudet, & eiuſmodi tamen opera facit? Quòd ſi hæc opera eſſent mala coram Deo, illa profectò nunquam iſte faceret, eſt enim vir ſapiens & legi operam nauans: ſic igitur ipſe peccat & alijs peccandi eſt cauſa, ipſi enim rudes ſunt & diuinæ legis ignari. Quamuis enim ſciant mala eſſe eius opera, & contraria ijs quæ ſcripta ſunt in lege, propter ipſum tamen, legis diſciplinam oderunt, dicúntque, videtis iſtum qui legis eſt peritus, quàm turpia ſunt opera eius! Mali etiam cauſa eſt, maledicítque patri ſuo & magiſtris ſuis, vulgò enim dicitur; maledictus qui hunc genuit, maledictus qui
hunc docuit & educauit. Propterea dicit Lex & Sapientia: *Omnes qui oderunt* Prou.
me, diligunt mortem. Quoniam ipſi legem alijs inuiſam reddunt prauis ſuis 8. 36.
operibus, exiſtimántque ſe poſſe occultari ſtudio legis, ſic enim vitia ſua abſcondunt & ab hominum notitia ſubducunt: quia qui videt illos ſtudio legis addictos, non curioſè eorum actus examinat: ipſi etiam cautè opera ſua manifeſta obſeruant vt cum honeſtate fiant; at verò illa quæ quamplurimis occulta ſunt, ea prauè faciunt: quare hîc additur: *Si vidiſti furem, conſentiebas ei, & cum adulteris portio tua.* Hæc ſunt opera quæ in occulto peraguntur. Per illa autem verba: *Statuta mea & pactum meum*, deſignantur præcepta legis quæ cum fœdere data fuerunt. In Deras verò circa illa verba, Peccatori autem, ſic dicitur: *Iſte eſt Doeg.* Circa illa, Aſſumis teſtamentum meum per os tuum, ſic dicitur, nempe vt innuat ipſum habuiſſe tantùm legem in labijs, & exteriùs.

V. 17. *Tu vero odiſti diſciplinam.* Hæc ſunt præcepta quæ ad mutua inter homines officia ſpectant. *Sermones meos*, his verbis cætera exprimuntur mandata.

V. 18. *Si vidiſti furem, conſentiebas ei.* Vox תרץ *teretſ* eſt pro תרצה *tirtſe* ſignificátque beneplacitum, ac ſi diceret, tibi pergrata erat eius ſocietas.

V. 19. *Os tuum miſiſti.* Nempe ad loquenda mala aduersùs homines. Et ſi verbum Miſiſti, ſumatur latiori modo, ſenſus erit ac ſi diceret, ſoluiſti os tuum ad loquendum mala; hoc etiam pertinet ad peccata quæ clam perpetrantur, cùm ſcilicet quis in domo ſua de alijs detrâhit, aut occultè de alio quopiam malum loquitur. *Concinnat dolum*, hoc eſt, verba fraudulenta, vox תצמיד *tatſmid* ſignificat, verba tua aptè componis cum ſermonibus viri alteriùs, malum ſicut tu, intendentis.

V. 20. *Sedes aduerſus fratrem tuum.* Sedes in conſeſſu deriſorum vt contra fratrem tuum loquaris, cùm tamen ſit filius patris tui, aut etiam filius matris tuæ, etiamſi inter te & inter ipſum nihil ſit commune, præter vnam illorum hereditatem. Dictio דופי *dophi*, opprobrium & conuitium denotat.

V. 21. *Hæc feciſti.* Et quia ego tacui, hoc eſt, geſſi me erga te quaſi hoc

Psal. 50. non cognoscerem, nempe quia non statim induxi pœnam malis operibus tuis debitam, existimasti me esse tibi similem, nempe quòd occulta me laterent: Sed nunc: *Arguam te & ordinabo in oculis tuis*, omnia nempe scelera quæ vnquam commisisti, vt agnoscas omnia esse mihi perspectissima. Et quamuis diu punitionem tuam distulerim, at veniet tempus quo mali disperdentur, & tunc demum apertum fiet quinam sint probi & quinam improbi, quemadmodum in vaticinio Malach. dicitur. (Mal. 3. 18.) *Et videbitis*, discrimen, *inter iustum & impium & inter seruientem Deo, & non seruientem ei.* Aliam horum verborum explicationem audiui ex ore cuiusdam senis dicentis; Hæc fecisti & tacui, hoc est, ista quidem mala tua diu punire in te distuli, verùm quòd me existimasti & credidisti esse corporeum sicuti tu es, de eo arguam te, & disponam in oculis tuis, etenim hoc omnium malorum est maximum.

V. 22. *Intelligite nunc hæc.* Hanc scilicet increpationem, & conuertimini à malis operibus vestris, ô vos qui Deum obliuiscimini. *Ne fortè rapiam, & non sit qui eripiat.* Non enim ampliùs iram meam & pœnas differam, quoniam instat iudicij dies. Ita etiam in prophetia Malachiæ dicitur: (Mal. 4. 6.) *Ne forte veniam & percutiam terram anathemate.*

V. 23. *Sacrificans confessionem.* Qui sacrificium facit cum confessione, ac si diceret cum confessione malorum operum suorum, & ab illis conuertitur, ipse honorificabit me, quoniam is mandata mea pertimescit. *Et ponens viam.* Et quantò magis qui ponit viam suam? hoc est, qui disponit ac ordinat viam suam & cor suum ad bonum, neque sacrificijs indiget. *Ostendam illi salutare Dei.* Quia scilicet in tempore salutis erit dies vltionis & dies iudicij, & probi qui tunc supererunt, videbunt salutes Dei, ac bono fruentur omnibus diebus seculi. Quòd autem dicat, salutare Dei postquam dixit, ostendam ei, perinde est ac si diceret, salutare meum. Quo etiam sensu illud dicitur: *Moysi quoque dixit*, Deus, *Ascende ad Dominum.* Cæterùm in Deras, circa illa verba, שם *sam* ponens viam, sic dicitur, litera ש *schin* sctipta est, quasi in significatione vocis שומא *schoma* summæ, æstimationis, qui ponit vias suas, quasi diceret qui perpendit vias suas vt cum rectitudine & iudicio sint inter homines, ostendam ipsi salutare Dei.

PSALMVS QVINQVAGESIMVS PRIMVS.

Præcentori Psalmus Dauid. Quum venit ad eum Nathan Propheta, postea quam intrauerat ad Bethsabée.

1. MIserere mei, Deus, secundùm misericordiam tuam: secundùm multitudinem miserationum tuarum dele præuaricationes meas.

2. Multùm laua me ab iniquitate mea : & à peccato meo munda me. PSAL. 51.

3. Quoniam præuaricationes meas ego cognoſco : & peccatum meum coram me, *eſt*, ſemper.

4. Tibi, tibi ſoli peccaui, & malum in oculis tui feci: vt iuſtificeris in ſermonibus tuis, purus ſis in iudicando te.

5. Ecce enim in iniquitate formatus ſum : & in peccato calefecit me mater mea.

6. Ecce veritatem, *quam*, dilexiſti in renibus: & in occulto ſapientiam mihi notam facies.

7. Expiabis me hyſſopo & mundabor : lauabis me, & ſuper niuem dealbabor.

8. Audire facies me gaudium & lætitiam : exultabunt oſſa, *quæ*, contriuiſti.

9. Auerte faciem tuam à peccatis meis : & omnes iniquitates meas dele.

10. Cor mundùm crea mihi Deus : & ſpiritum rectum innoua in viſceribus meis.

11. Ne projicias me à facie tua : & ſpiritum ſanctum tuum ne auferas à me.

12. Redde mihi lætitiam ſalutis tuæ : & ſpiritu ſpontaneo confirma me.

13. Docebo præuaricantes vias tuas : & peccatores ad te conuertentur.

14. Libera me de ſanguinibus Deus Deus ſalutis me: & cantabit lingua mea iuſtitiam tuam.

15. Domine labia mea aperies : & os meum annuntiabit iuſtitiam tuam.

16. Quoniam non vis ſacrificium & dabo : holocauſtis non delectaris.

17. Sacrificia Dei, ſpiritus contritus : cor contritum & confractum, *Deus*, non deſpicies.

18. Benefac in bona voluntate tua Sion : ædifica muros Ieruſalem.

19. Tunc acceptabis ſacrificia iuſtitiæ oblationem & holocauſtum : tunc offerent ſuper altare tuum vitulos.

PSAL. 51.

COMMENTARIVS.

2. Sam. 12. 13. PRæcentori. Cùm venit ad eum Nathan Propheta. Tunc enim confeſſus eſt & palam dixit : *Peccaui Domino.* Hanc verò orationem pronuntiauit cùm Nathan in domum ſuam fuiſſet reuerſus.

V. 1. *Miſerere mei Deus ſecundum miſericordiam tuam.* Non autem ſecundùm opera mea. *Dele præuaricationes meas.* Hanc nimirum præuaricationem, & alias quas commiſſi ; vel ſenſus eſt, quoniam in iſta præuaricatione duæ fuerunt perpetratæ, nempe adulterium cum Betſabee, & cædes Vriæ.

V. 2. *Multum laua me.* Hoc quidem loco ſcriptum eſt הרב *hereu*, ſed legi
Deut. 9. debet הרבה *hereua* : verùm vnum & idem eſt. Et vox hæc ſimilis eſt iſti ;
14. הרפה *herpa* ceſſa à me. In Deras circa hunc locum ita dicitur, Multa iam tuæ miſericordiæ dona erga me exhibuiſti, ſic etiam nunc age, quæſo, & dele præuaricationes meas. *Laua me.* Senſus eſt, multiplica miſerationes tuas, & laua me ab iniquitate mea. Vel dictio הרב *hereu* idem ſignificat ac הרבה *harba* ac ſi diceret plurimùm laua me ab iniquitate mea. Peccatũ enim in anima eſt veluti macula in veſte. *Munda me,* quia per iniquitatem anima inquinatur.

V. 3. *Quoniam præuaricationes meas.* Plurimas ſcilicet vt iam explicuimus. *Ego cognoſco.* Agnoſco & fateor me peccaſſe, nec peccatum meum denego, ſicuti Cain, qui dixit : *Non noui.* *Coram me eſt ſemper.* Quoniam aſſiduè in
Gen. 4. pœnitentia & dolore animi verſor propter illud peccatum.
9. V. 4. *Tibi, tibi ſoli.* Peccata enim mea occultè ſunt admiſſa, res clam peracta eſt, nec vllus eam præter te ſolum nouit. Nam etiamſi illam accerſiuerim operâ ſeruorum meorum, ipſi tamen ignorabant quam ob cauſam, ipſam accerſerent. Ita etiam quod ad cædem Vriæ ſpectat, nemo conſilium animi mei nouit, quare mortem ipſi inferendam curauerim, niſi tu ſolus. Quamquam enim dederat literas ad Ioabum de Vria, quando tamen palam facta fuit cædes, exiſtimare potuerunt Regem iuſſiſſe ipſum interfici, quòd regijs mandatis non paruiſſet. Tu verò in re vtraque conſilium animi mei nouiſti, me ſcilicet malum intendiſſe. Neque ego peccatum meum diffiteor inſtar Caini qui dixit : *Neſcio.* Excellens Rabbi Saadias ſic exponenda cenſet hæc verba, Tibi ſoli, tibi peccaui, ac ſi diceret, tibi ſoli confiteor, ac palam dico peccaui, & malum in oculis tuis feci. Inueni etiam quòd ad hanc expoſitionem conducere videtur, illud nempe quod dicunt Magiſtri noſtri P. M. Scri-
Prou. ptum eſt : *Qui tegit ſcelera ſua, non proſperabitur.* Alio verò in loco le-
28. 13. gitur, Beatus, *eſt*, cuius remiſſa eſt præuaricatio, cuius tectum eſt peccatum.
Pſal. 32. Ecce ſcilicet quoad ea peccata quæ homo in propinquum ſuum admittit, illud
1. eſt intelligendum, Qui tegit peccata ſua non proſperabitur. De peccatis verò hominis in Deum, vt contingit in nudatione, aut in violatione Sabbati, illud dictum eſt, cuius tectum eſt peccatum. Illum etiam vulgò dicunt impudentem qui peccatum ſuum manifeſtum facit. Dominus pater meus P. M. hæc verba, tibi, ſoli tibi peccaui, ſic exponit, ſi adhuc Vrias viueret, peccatum ad te & ad illum pertineret ; verùm cùm iam ſit mortuus, Tibi, ſoli tibi peccaui, ego tibi peccatum confiteor totum enim iam ad te ſpectat, nec mihi

nisi à te petenda est venia adulterij Betsabee & homicidij Vriæ quod procura- PSAL.
ui. *Vt iustificeris in sermonibus tuis.* Ac si diceret, vt ignoscas mihi pecca- 51.
tum, nam Caino dixisti: *Nonne si bene egeris erit venia.* Mosi quoque dixisti,
dum illi notas faceres vias tuas, Dominus Deus misericors & clemens, aufe- Gen.
rens iniquitatem & scelera atque peccata. *Purus sis in iudicando te.* Me nem- 4. 7.
pe eâ iudicij æqui regulâ vt nemo tibi possit objicere te rem vnam promisisse & Exod.
contrarium eius fecisse: Cùm ergo promiseris te peccata condonaturum ijs qui 34. 7.
conuerterentur, ignosce peccato meo.

V. 5. *Ecce in iniquitate.* Sic sapiens Rabbi Abraham filius Esræ de his verbis scribit, propterea quòd concupiscentia in corde hominis plantata est, perinde est ac si in iniquitate conceptus esset, hoc est, quia prauum peccandi desiderium, tempore partus hominis, in eius corde plantatur. Sunt etiam qui dicant his verbis designari Euam, quæ non peperit nisi postquam peccasset. Dominus verò pater meus P. M. existimat Dauidem hæc dicere vt peccatum à se amoueat, aut saltem leuius esse ostendat; quoniam, inquit, formatus sum ex ratione & principio iniquitatis quam admisi, nimirum ex semine genitali ex quo mater mea me concepit. Quemadmodùm si quis granum aliquod amarum seminet, arbor & fructus qui inde nascuntur, ex sua natura sunt amari, & res omnes sequuntur naturales causarum suarum proprietates. Homo autem ex fœda seminis gutta tempore congressus effingitur. Et licet in ea iniquitate sit quid licitum & vetitum, si tamen homo hac in re & modo errauerit, hoc in eius naturam est refundendum, & in modum quo fuit procreatus, nec res adeo magna videri debet si à præualente concupiscentia victus in hoc peccet. At verò furtum, & homicidium & omne aliud peccatum, à natura non emanauit, nec vllum in homine est procliuitatis ad hæc indicium, sicut ad illud: quapropter grauiùs peccat qui ista peccata perpetrat. Si autem iustus aliquis concupiscentiæ suæ possit dominari, itaut circa rem istam prauo appetitui suo præualeat, longè hoc maius est quàm si suo spiritui dominetur, ne eius motu actus, furtum aut homicidium, aut quoduis aliud peccatum admittat, siquidem illud naturale est, hoc verò minimè. Et dictio יחמתני *iehhematni* est pro יחמה אתי *iehama oti* calefecit me, seu concepit: nempe quia præ calore fœminæ cum
mare semen emittitur, ex quo efformatur fœtus. Ita dicitur alibi: *Et calefa-* Gen.
ciebant se, seu concipiebant oues. Et, *vt calefacerent se*, conciperent virgis 30. 38.
conspectis. Quòd verò dicat, Mater mea, ratio est, quia ipsa magis est causa quàm vir; sicut vulgò dicitur, Mulier si primò seminet, nascetur mas. Cæterùm circa vocem בעוון *beaauon*, in iniquitate, scriptam cum hholem pleno, ita differit Rabbi Abha, Dixit Psaltes, inquit, *beaauon* plenum, quia licèt quis sit sanctissimus omnium, impossibile est quin habeat vnam partem in qua sit iniquitas. Dixit Dauid coram Deo sancto & benedicto Domino seculorum, nunquid pater meus Isaï intendebat me in mundum edere? nunquid aliud spectabat quam proprium commodum? hoc ita esse inde certò cognoscitur, quòd postquam actum illum exercuerunt, & suam inde vtilitatem sunt consecuti, hic vultum suum in istam partem conuertit, illa in alteram, tu verò introduxisti & congregasti totum semen ex quo fui efformatus, & hoc est quod alibi
David dixit Deo: *Pater meus & mater mea dereliquerunt me, Dominus au-* Psal. 27.
tem collegit me. 10.

PSAL. V. 6. *Ecce veritatem*, quam, *dilexisti in renibus*. Illa veritas quam semper multùm amasti, est in renibus meis, ac si diceret, etiamsi peccauerim & praua cupiditas mihi præualuerit, non tamen in cor meum aut renes meos ascendit, itaut me adduxerit ad rebellandum in te, aut in tua præcepta. Verùm me quidem fœda concupiscentia seduxit vt peccarem, at non per modum defectionis, nam agnoui me perpetrare malum in isto actu, nempe quòd mandata tua transgrederer. Iam verò me facti huius pœnitet. Et hæc pœnitentia indicat me illud non fecisse ex rebelli contumacia nec per modum superbæ indignationis, sed praui desiderij motu, quo fui superatus. Tu autem docebis me viam veritatis, & in rebus occultis notam mihi facies sapientiam, vt res occultas in via veritatis intelligam; etenim in corde meo viget adhuc propositum obtemperandi voluntati tuæ, & dolore ac pœnitentiâ afficior eóquòd beneplacitum tuum sim prætergressus. Dictio בטחות *battuhhot*, significat in renibus,
Iob. 38. 35. iuxta illud: *Quis posuit in renibus sapientiam?* Vnde vulgò dicitur, cor intelligit & renes consulunt.

V. 7. *Expiabis me hyssopo & mundabor.* Hoc eodem sensu dictum est ac illud supra: *Multiplica, laua me*, quod enim est macula in veste, hoc est iniquitas in anima, aut vulnus leprà in corpore. Dicit verò expiabis me eo nempe modo quo Sacerdotes expiabant cum hyssopo, quæ lustratio erat finis emundationis, cùm scilicet emundandus cum hyssopo aspergeretur, sic me penitus expurga ab iniquitate mea. Hæc porro expiatio, est peccati amotio. *Et dealbabor*, verbum אלבין *albin* hoc loco, est intransitiuum, licèt sit in conju-
Ioel. 1. 7. gatione hiphil. Ita etiam sumitur in isto loco: *Albi facti sunt rami eius.*

V. 8. *Audire facies me gaudium & lætitiam.* Nempe operâ Prophetæ tui, quòd mihi peccatum meum condonaueris. Et hoc, gaudio & lætitiâ non mediocri afficiet animam meam, mœrore & luctu, pro peccato confectam. Etiam ossa exultabunt, hoc est corpus, iuxta illud: *Bonum nuncium impingua-*
Prou. 15. 30. *bit ossa.* Nam quamquam dixerat ipsi Nathan Propheta. *Et Dominus tran-*
2. Sam. 12. 13. *stulit peccatum tuum non morieris*, promisit quidem ipsi fore vt non moreretur, cùm enim dixit Deum transtulisse peccatum eius, indicauit ei fore vt non interficeretur, nec alijs pœnis in corpore puniretur; Sed quoad alias castigationes iam à Nathan Propheta audiuerat: *Non recedet gladius de domo tua.*
Ibid. v. 9. Et, *Ecce suscitabo contra te malum de domo tuâ.* Nec Deum deprecabatur pro pœnis istis & punitionibus euitandis, se enim eas esse meritum agnoscebat ad suæ iniquitatis expiationem. Nec sine istis castigationibus poterat expiari, adeoque vtilis erat illi eiusmodi punitionis genus. Dicit verò: *Quæ contriuisti*, quia metu Dei benedicti ossa eius conturbata erant & attrita.

V. 9. *Auerte faciem tuam.* Ne, quæso, sint ampliùs in conspectu tuo peccata mea, sed eorum ne sis memor, nec propter illa, vltrà in me animaduertas: hoc etiam sensu dicit: *Omnes iniquitates meas*, quas commisi hactenus, *dele*, nam earum omnium me pœnitet, & coram te ab illis perfectâ conuersione resipiscere volo.

V. 10. *Cor mundum crea mihi.* Quoniam deinceps rectè agendi firmum propositum concepi, tu verò adjuua me in illo, & corrobora cor meum, & spiritum meum: vt sit mundus, ne iterum praua cupiditas mihi præualeat,

iuxta illud vulgatum, venit ad mundandum se & ipsum adjuuant. Et hæc est creatio & innouatio de qua hic Psaltes loquitur. Psal. 51.

V. 11. *Ne proijcias me.* Tanquam hominem quem odio habeas & abomineris, sed me aspicias oculis misericordiæ & amoris. Vel etiam intelligi possunt hæc verba de Spiritu Sancto, itaut idem bis in eodem versu repetatur. Nam fuit in ipso Spiritus Sanctus, quemadmodùm ipsemet dixit: *Spiritus Sanctus locutus est per me*, & sermo eius super linguam meam. Et illo afflatus Spiritu Psalmos edidit, sicut exposuimus in ipso libri initio. Nunc autem cùm peccasset, ab eo Spiritus Sanctus abcesserat & orat ne à se in perpetuum auferatur: nam etsi eo tempore ab ipso fuisset ablatus, rogat ne semper à se absit, sed sibi à Deo iterum reddatur; & illud est quod subjungit. 2. Sam. 23.

V. 12. *Redde mihi lætitiam salutis tuæ.* Spiritus enim Sanctus animæ est gaudium & salus. *Et Spiritus spontaneus confirmet me.* Hoc est Spiritus Sanctus, quo sponte Deo benedicto dantur verba cantici & laudis: qui etiam est author bonæ voluntatis. Et litera ת *tau* vocis תסמכני *tismecheni* refertur ad vocem Spiritus. Vel hoc verbum de Deo benedicto dicitur hoc sensu, Et Spiritu spontaneo confirma me. Sapiens doctor magnus Rabbi Moses filius Maimon, memoria iusti sit benedicta, hunc locum sic exponit, Placa spiritum meum spontaneum, ad faciendum illum volentem, nec peccata mea efficiant vt ab implenda pœnitentia impediar: Verùm detur mihi libera potestas, donec iterum viam veritatis intelligam.

V. 13. *Docebo præuaricatores.* Postquam indulseris mihi peccatum meum, præuaricantes & peccatores docebo vias tuas, nempe quòd peccata & præuaricationes ignoscas. Et ipsi ad te hâc ratione conuertentur, túque illos recipies.

V. 14. *Libera me de sanguinibus.* Vriæ scilicet; nec propter illum sanguinem meo iussu effusum, me punieris. Dicit verò אלהים *elohim*, hoc est, quoniam tu es Deus potens & Iudex omnium, & in tua est potestate vt punias aut ignoscas. Te autem ideò hoc nomine, Deum Iudicem salutis meæ appello & inuoco, vt me ab illa punitione liberes. Porrò sanguis dicitur & in numero singulari & in numero plurali: in numero quidem singulari in istis locis: *Sanguis eius super caput eius*, &c. In numero plurali vt, *Vox sanguinum fratris tui clamat.* Huius autem rei eam esse rationem scribit Rabbi Abraham filius Esræ nempe appellari sanguinem singulari numero, quòd sit res vna: appellari verò plurali numero, eòquòd ipse sit subjectum quatuor humorum. *Laudabit lingua mea iustitiam tuam.* Quam erga me exhibebis cùm mihi peperceris. Leuit. 17. Iof. 20. Gen. 4.

V. 15. *Domine labia mea aperies.* Tu, tu inquam, qui omnia soles indulgere, labia mea aperies, vt cum exultatione lingua mea decantet iustitiam tuam. Deum autem vult oratione flectere vt sibi Spiritum Sanctum restituat, quo affulgente lingua eius erumpat in verba cantici, vt solebat antea. Illud enim est quod istis verbis deprecatur, labia mea aperies, vt suis verbis Dei auxilium adsit.

V. 16. *Quoniam non vis.* Si enim scirem te velle sacrificium propter peccatum meum, darem vtique. Verùm certò scio te longè magis delectari cor-

PSAL. 51. de contrito: ecce igitur ego resipisco, animo coram te, dolore confracto. Quamquam enim Deus præceperat sacrificia vnà cum confessione & pœnitentia, non illa tamen præceperat nisi pro peccatis ex ignorantia vel imprudentia commissis, Dauid autem ex consilio & prudens peccauerat, vnde ad expiandum hoc peccatum inutile erat sacrificium præter cordis contriti & confracti pœnitentiam. Iam quod spectat ad peccatum hominis in proximum suum, illud mutuâ reconciliatione expiatur. Cæterùm præcipuè Deus offerri iussit sacrificia vt per ea docerentur homines cor esse conterendum, & carnalem appetitum esse omnino ex animis aufferendum. Ac per combustionem pecudum, dixerunt, sapientes significari animales cupiditates similiter esse comburendas. Præcipit igitur Deus sacrificia pro peccatis ex ignorantia seu errore admissis, ipse enim nouit corda hominum & quisnam per errorem peccet, & quis ex superbia & ex consilio, ipsique offert sacrificium.

V. 17. *Sacrificia Dei.* Hoc est, sacrificia quæ illi sunt accepta, hæc sunt nempe Spiritus contritus. *Cor contritum non despicies.* Tu sacrificium despicis quando cor non est contritum, at ipsum non spernis, etiam si cum eo non adsit sacrificium.

V. 18. *Benefac in bona voluntate tua.* His duobus versibus ostenditur Spiritum Sanctum ad Dauidem fuisse reuersum dum adhuc orans hunc Psalmum ederet. Dixerat enim antea, Redde mihi lætitiam salutis tuæ, quod ita ipsi contigit, nam ad eum redijt; hi siquidem versus sunt prophetia de rebus venturis, nam Spiritu Sancto illustratus videbat futuram domum sanctuarij, & primam ac secundam propter peccata destruendas. Et quamuis tunc oblata semper fuerint sacrificia; cùm tamen mala essent hominum illius temporis opera, illa sacrificia Deus despexit, & sanctuarium deuastari permisit. Messiæ verò temporibus grata erunt sacrificia, quia nimirum Israëlitæ vno consensu & animo Deum colent; ac propterea dixit, Benefac Domine in bona voluntate tua Sion.

V. 19. *Tunc acceptabis.* Ipsa siquidem sacrificia erunt sacrificia iustitiæ, priora verò erant sacrificia mendacij sicut dicitur; *Ne offeratis vltrà sacrificium vanitatis incensum abominatio est mihi*, &c. At quia Messiæ temporibus erunt sacrificia iustitiæ, idcirco illa acceptabit: *Oblationem & holocaustum.* Voces עולה *qola* &. כליל *calil* idem habent significatum, ideò idem bis dicitur. Aut voce כליל *calil* oblatio Sacerdotis exprimitur, quæ tota etiam assumebatur. Quod dicit, *Iuuencos*, de sacrificijs pro peccato & pacificis loquitur. Nominat verò iuuencos, quod pariter de agnis est intelligendum: sed illud tantùm expressit, quod in ea specie oblationum erat maximum.

Esa. 1.13.

PSALMVS QVINQVAGESIMVS SECVNDVS. Psal. 52.

Præcentori, erudiens, Dauid. Quando venit Doëg Idumæus & annuntiauit Sauli & dixit ei, venit Dauid in domum Achimelech.

1. QVid gloriaris de malitia, ô potens? misericordia Dei, *est*, omni die.

2. Perniciem cogitauit lingua tua: sicut nouacula acuta faciens dolum.

3. Dilexisti malum potius quàm bonum: mendacium magis quàm loqui iustitiam.

4. Dilexisti omnia verba perniciei: linguam dolosam.

5. Etiam Deus destruet te in æternum, capiet te, & transferet te de tabernaculo: & eradicabit te de terra viuentium.

6. Et videbunt iusti, & timebunt: & super eum ridebunt.

7. Ecce vir, *qui*: non ponit Deum robur suum: sed sperat in multitudine diuitiarum suarum: roboratur in prauitate sua.

8. Ego autem, *ero*, sicut oliua virens in domo Dei: speraui in misericordia Dei in seculum & in æternum.

9. Confitebor tibi in seculum, quia fecisti: & expectabo nomen tuum, quia bonum, *est*, in conspectu sanctorum tuorum.

COMMENTARIVS.

PRæcentori. *Quando venit Doeg Idumæus.* Doëg appellatur Idumæus eóquòd in regione Idumæorum fuisset commoratus, quemadmodum Obededom dictus est Getheus, quòd in Geth fuisset diuersatus. In Deras verò dicunt fuisse quamdam vrbem eiusdem nominis sitam è regione superioris Idumææ, & hunc à nomine vrbis suæ ita fuisse appellatum. Et ille locus legitur in libro Iosue, in sorte tribus Iudæ & in sorte tribus Benjamin. Venit Dauid in domum Achimelech. Nec plura refert de rei istius historia, quia satis est nota ex libro Samuëlis. 1. Sam. 21.

V. 1. *Quid gloriaris de malitia, ô potens!* Litera ה *he* in voce הגבור *hagibbor* est nota vocatiui casus, sicut & in istis locis: *O congregatio preceptum vnum est vobis.* Et, *O generatio videtis verbum Domini.* Dicit igitur, Quid gloriaris ô potens: ipse enim erat princeps & maximus pastorum, & de sua malitia insolenter gloriabatur: qui mos est improborum, juxta illud: *Quia gloriatur im-* Num. 15. Psal. 10. 3.

Psal. 52. *probus de cupiditate animæ suæ. Misericordia Dei*, est, *omni die.* Hoc est, quid mihi nocere poterit iniqua delatio tua quâ cogitasti me conjicere in potestatem Saülis, cùm Dei misericordia omni die mihi adsit? Nonne iam multoties ex eius manibus me eripuit, cùm necem mihi inferre machinaretur? sic etiam nunc me ex eius insidijs & manibus liberabit.

V. 2. *Perniciem cogitauit lingua tua,* Quoniam lingua cogitationem cordis enarrat, idcirco dixit, lingua tua, quasi cogitaret ipsa lingua. Quo etiam
Psal. 78. 72. sensu illud dicitur: *Et in prudentijs manuum suarum deduxit eos.* Nam etsi prudentia ad animum pertineat, quia tamen iuxta prudentiam animi gregem deducunt manus, propterea ipsis prudentiam tribuit. Dictio autem הוות *hauuot* contritionem denotat, rem scilicet malam aut damnum, siue opere illatum alteri, siue tantùm cogitatione designatum. *Sicut nouacula acuta fecisti dolum.* Lingua tua est similis acutissimæ nouaculæ, quâ volens quis parum carnis incidere multùm incidit, quâ in re est dolus, ac si nouacula ipsa fraudem admitteret. Ita est de lingua tua; verba enim tu es locutus, & pauca quidem illa verba fuerunt, sed quod ex illis consecutum est opus malum fuit magnum siquidem cæsi sunt octoginta quinque Sacerdotes, præter paruulos.

V. 3. *Dilexisti malum.* Malum, nempe & mendacium, nam asseruit Achimelechum nosse Dauidem fugere, ipsi opem dedisse; quia scilicet panem edendum porrexerat, & Deum pro ipso erat deprecatus. Verùm illud quod Doëg asseruit, Achimelechum resciuisse Dauidis fugam, hoc erat falsum, eum enim latebat Dauidem fugere. Et tamen hoc Doëg suadere intendebat, licèt expresse non sit id scriptum alicubi, nam cùm Saül conquereretur aduersùs eos qui Dauidem fouebant, asseruit Achimelechum vnum esse ex eorum numero, quoniam, inquit, hoc & illo modo cum illo egit.

V. 4. *Dilexisti omnia verba absorptionis.* Hoc est, verba pernicici & excidij, eius enim verba Achimelecum & familiam ipsius perdiderunt. *Linguam dolosam*, hoc est dilexisti etiam linguam dolosam, quoniam ista lingua mala, de qua hic loquitur, cum dolo fuit ex eo die ex quo rem totam vidit Doëg: si enim inhibuisset Achimelechum quando rem ipsam inspexit, eique indicasset, ipsum agere quod Saülem aliquando esset offensurum, cùm nempe daret panes & gladium acutum Dauidi, ab his sanè abstinuisset Achimelech, sed linguam suam dolose continuit, vt posteà de ipso detrahendi ansam haberet.

V. 5. *Etiam Deus destruet te.* Quemadmodùm tu euellisti Sacerdotum familiam, & expulisti eam è tabernaculo Domini; ita etiam destruet te Deus & euellet de tabernaculis tuis. Efficiet vt nullus in ipsis è familia tua supersit masculus; hoc istis verbis indicatur: *Et eradicabit te.* Penitus radicem tuam euellet, adeòut nullus tibi sit futurus in domo tua superstes, quod istis verbis significatur. *De terra viuentium*: Omnes enim tui interibunt. Vel de altera vita debet intelligi. *Capiet te.* Verbum enim יחתך *iahhteca* idem hîc habet significatum, ac יקחך *iccahheca*, sicut in isto
Prou. 6. 27. loco: *Num capiet quispiam ignem in sinu suo, & vestes eius non comburentur?* Dictio יסח *isahhaca* extirpationem & destructionem significat sicut in isto loco: *Domum superborum destruet Dominus.* At Dominus pater meus P. M. verbum istud יחתך *iahhteca* interpretatur, sic te comburet & concremabit.

Quo etiam modo verba illa, Num capiet quispiam ignem in sinu suo? existimat esse exponenda, vt & illa: *Quia tu carbones capis super caput eius*, Psal. 52.
hoc est, incendis.

V. 6. *Et videbunt iusti.* Videbunt iusti pœnas quas Deus sumet de te, Prou. 25.
propter effusum sanguinem Sacerdotum, & maiori metu & reuerentiâ Deum timebunt, & Doëgum & eius familiam deridebunt ac dicent.

V. 7. *Ecce vir qui non posuit Deum robur suum.* Videte quis sit eius exitus; quia scilicet Deum non est reueritus vt futurum vltorem mali quod erat locutus, nec in Deo benedicto fiduciam suam collocauit, sed in diuitijs suis & in sua magnitudine. Vox מעוזו *maoouso* habet literam ו *vau* cum puncto dagues. *In prauitate sua.* Hoc est in truculentia, malitia sua & violentia sua. Eximius Rabbi Saadias F. M. hanc dictionem בהותו *behauato* exponit in opibus suis, sicut priùs dixerat, in multitudine diuitiarum suarum, itaut idem repetens dicat, in facultatibus quæ sunt illi.

V. 8. *Ego autem sicut oliua virens.* Ipse quidem improbus defluet instar folij ex arbore defluentis, nec vlla spes boni illi supererit, ego verò tandem ex linguæ eius insidijs liberatus, ero similis oliuæ virentis cuius folia nunquam defluunt. Toto enim anni tempore, oliuæ folia virescunt ac vigent. *In domo Domini.* Quoniam Doëg compressus fuerat coram Deo sicuti malum erat machinatus, ideò dixit Dauid, ecce ipse exstirpatus est in conspectu Dei, ego autem ibi ero instar oliuæ perpetuò virescentis, nam ego speraui in Dei misericordia, non verò ipse sed in diuitijs suis fiduciam habuit, nec Deum reueritus est.

V. 9. *Confitebor tibi in sæculum quia fecisti.* Hoc nempe iudicium. Illud autem Spiritu Sancto afflatus prædicit, fore scilicet vt Deus benedictus Doëgum pœnis meritis afficeret. *Et expectabo.* Et in perpetuum expectabo nomen tuum; & notum faciam coram Sanctis tuis, quòd bonum feceris. Litera ו *vau* in dictione ואקוה *vaaquaue* afficitur patahh, quia hæc dictio est futuri temporis.

PSALMVS QVINQVAGESIMVS TERTIVS.

Præcentori, super Mahhala, Erudiens, Dauid.

1. Dixit stultus in corde suo, non, *est*, Deus: corruperunt & abominandam fecerunt iniquitatem, non, *est*, qui faciat bonum.

2. Deus de cœlo prospexit super filios hominum: ad videndum an sit intelligens, requirens Deum.

3. Omnes declinauerunt, simul fœtuerunt: non est qui faciat bonum, non est etiam vnus.

4. Nonne scient qui operantur iniquitatem, qui deuorant
Psal. 53. plebem meam, *sicut*, deuorant panem: Deum non inuocauerunt?

5. Illic timuerunt timore, *vbi*, non erat timor, quia Deus dissipauit ossa obsidentis te: pudore affecisti eos, quoniam Deus spernet eos.

6. Quis dabit ex Sion salutes Israël? quum conuerterit Deus captiuitatem plebis suæ, exultabit Iacob, lætabitur Israël.

COMMENTARIVS.

V. 1. *Dixit stultus in corde suo.* Iam superiùs in primo libro hunc Psalmum explicuimus. Nunc autem illum hîc repetit Psaltes verbis tantillum diuersis. Iam quoque diximus in eius expositione, in eo primùm agi de exilio Israëlitarum, & in fine de liberatione ipsorum. Ratio verò cur illum hoc loco interposuerit inter historias Doëgi & Ziphæorum; est ut conferat res Dauidis cum rebus Regis Messiæ filij ipsius. Quemadmodum enim Dauid regnum expectauit, & ij etiam qui ex Israëlitis probi erant, regnum eius cum fiducia expectauerunt, & sicut è contra improbi reperti sunt inter eos qui callidè ipsi mortem inferre machinarentur, vt Doëgus & Ziphæi; quorum Deus consilium fecit irritum, & debitas illorum malitiæ pœnas in caput ipsorum adduxit & regnum Dauidis constabilitum est. Ita se hodie habent res Israëlitarum. Populi enim Nationum per singulas ætates dolosè contra nos machinantur vt nos omnino perdant; & nos probris insectantur, eòquod Regem Messiam Dauidis filium expectemus, nobisque objectant nunquam futurum, aut permansurum esse regnum ipsius: sicut etiam dicit Scriptura: *Quoniam exprobrauerunt inimici tui, Domine, quoniam exprobrauerunt vestigia seu calcaneos Christi tui.* (Psal. 89.) Cúmque etiam aduenerit Rex Messias, ipsi molientur insidias, vt eum perdant & eius regnum aboleant. Estque vaticinium de Gog & Magog sicut alibi scriptum est. Et de ipsis hæc verba dixit Psaltes in hoc Psalmo: *Quia Deus dissipauit ossa obsidentis te.* Quæ verba ad vrbem Ierosolymitanam dicta sunt, quasi diceret, Earum Nationum, quæ castra aduersùm te posuerunt, Deus ossa & robur dissipabit. Quo etiam sensu dicitur apud Zachariam Prophetam: *Et egredietur Dominus & pugnabit aduersus Gentes istas.* Et ad Ierusalem dicitur: *Et veniet Dominus & omnes Sancti cum eo.* (Zach. 14.) Porro istorum verborum: *Abominandam fecerunt iniquitatem*: sensus est, abominabilem fecère viam suam, per iniquitates quas sunt operati, & deest hoc in loco ו *vau* seruile. In istis autem verbis: *Pudore affecisti eos, quia Deus spreuit eos*, litera ת *tau* vocis הבישותה *hauischota* refertur ad Messiam, sensúsque est, eos pudore affecisti & effecisti vt superbia ipsorum ipsis esset opprobrio & pudori, quoniam Deus spreuit eos & tibi adfuit. In priori quidem Psalmo, qui similis est huic, dictio, salutes, est numeri singularis, in hoc verò, est pluralis; sed idem est significatum. Et his positis manet hic Psalmus explicatus ex illa expositione quæ in primum est scripta.

PSALMVS QVINQVAGESIMVS QVARTVS. Psal. 54.

Præcentori in Neghinoth, Erudiens, Dauid. Quum venissent Ziphæi & dixissent Saüli, nonne Dauid absconditus est apud nos? 1. Sam. 23. 19.

1. DEus in nomine tuo saluum me fac: & in fortitudine tua iudica me.

2. Deus audi orationem meam: auribus percipe verba oris mei.

3. Quoniam alieni insurrexerunt aduersùm me, & violenti quæsierunt animam meam: non posuerunt Deum ante conspectum suum.

4. Ecce Deus adiuuat me: Dominus, *est*, in sustentatoribus animæ meæ.

5. Reddat malum inimicis meis: in veritate tua succide illos.

6. Voluntariè sacrificabo tibi: celebrabo nomen tuum, Domine, quoniam bonum est.

7. Quoniam ex omni tribulatione eripuisti me: & in inimicis meis vidit oculus meus.

COMMENTARIVS.

Q*Vum venissent Ziphæi.* Hoc est, homines desertum Ziph incolentes. Estque Ziph, nomen loci cuiusdam circa terminos filiorum Iuda siti.

V. 1. *Deus in nomine tuo.* Nempe quod inuoco, saluum me fac. *Et in fortitudine tua.* In qua solùm spem habeo, cùm ego sim vnicus ipsi vero hostes mei quamplurimi, in ea iudicabis me, hoc est sumes de illis vindictam meam.

V. 2. *Deus audi orationem meam, & verba oris mei.* Rem eandem repetit. Aut sensus est, orationem meam in corde, & verba oris mei in lingua.

V. 3. *Quoniam alieni, & violenti.* Idem repetit diuersis verbis, sicut & cùm dicit, insurrexerunt aduersùm me & quæsierunt animam meam: is enim est mos Linguæ sanctæ. Sunt qui per alienos, Ziphæos intelligant. Per violentes autem, Saülem eiúsque comites: vel per alienos, Dauid extraneos designat, qui non essent sui populi. Per formidabiles, Ziphæos ipsos. *Non posuerunt Deum ante conspectum suum.* Hoc est, non ipsum timuerunt Deum, nec cogitarunt ab eo iustam suis actibus mercedem esse rependendam.

V. 4. *Ecce Deus adiuuat me.* Non poterunt quicquam mali suis prauis de-

PSAL. 55. lationibus mihi inferre. *Dominus, est, cum sustentatoribus anima mea.* Is qui potentissimus est Dominus super omnia, ipse erit inter eos qui vitam meam tuentur & fouent, perinde ac si diceret, opem feret viris illis ex populo Israël, qui vitam meam propugnant.

V. 5. *Reddet malum inimicis meis.* Dictio hæc ישוב *iaschob* ita scripta, est conjugationis cal, habétque significationem intransitiuam, nempe reuertetur, & de ipso malo intelligitur: legitur verò eadem vox ישיב *iaschib*, hoc est, redire faciet, reddet, ex conjugatione hiphil, & ad Deum benedictum refertur. Sed idem est sensus in vtraque lectione, nimirum illud malum quo me afficiunt, in ipsos conuertet. Ipsi enim hostes mei sunt, & me ad malum finem inspiciunt & explorant; & ea propter hostes appellatur ista voce שוררים *schorerim* inspectores, ex isto loco, Inspiciam illum, sed non propè, vnde dictum est de ipso Saüle: *Et erat Saul toruè inspiciens Dauidem.* Sic etiam Ziphæi studiosè obseruabant ipsum Dauidem, & locum in quo fortè consisteret, & statim Saüli renuntiabant. *In veritate tua succides illos.* Verax est enim promissio tua, quâ me futurum Regem es pollicitus, isti interim me ex hoc mundo tollere moliuntur.

V. 6. *Voluntariè sacrificabo tibi.* Postquam tu illos succideris, tibi sacrificabo liberali & prompto animo: & tunc etiam celebrabo nomen tuum, quoniam bonum est, & dicam quòd illud ex omnibus tribulationibus me eripuerit. *Et in inimicis meis vidit oculus meus*, nempe illud quod volui. Ita etiam dicitur hoc sensu. *Et vidit oculus meus in inimicis meis.*

PSALMVS QVINQVAGESIMVS QVINTVS.

Præcentori in Neghinoth, Erudiens, David.

1. AVribus percipe Deus orationem meam: & ne abscondas te à deprecatione mea.

2. Intende mihi & exaudi me, *dum* lamentor in meditatione mea, & tumultuor.

3. A voce inimici, & propter tribulationem improbi: quoniam conjiciunt super me iniquitatem, & in ira aduersantur mihi.

4. Cor meum cruciatum est in medio mei: & terrores mortis ceciderunt super me.

5. Timor & tremor venit super me: & operuit me horror.

6. Et dixi, quis dabit mihi pennas sicut columbæ? auolabo & requiescam.

7. Ecce elongarem me fugiendo: manerem in solitudine.

8. Accelerarem effugium mihi: à ſpiritu procelloſo, à tempeſtate. PSAL. 55.

9. Abſorbe, Domine, diuide linguam eorum: quoniam vidi injuriam & contentionem in ciuitate.

10. Die ac nocte circundabit eam ſuper muros eius: & iniquitas & labor in medio eius.

11. Prauitates, *ſunt*, in medio eius: & non recedit è plateis eius fraus & dolus.

12. Quoniam non inimicus probris me afficit, & ſuſtinerem, non is qui odio habeat me, ſuper me magna loquitur, & abſconderem me ab eo.

13. Tu verò homo velut æqualis mihi: dux meus & notus meus.

14. Qui ſimul dulce capiebamus conſilium: in domum Dei ambulabamus in ſocietate.

15. Adigat mortem ſuper illos, deſcendant in infernum viuentes: quoniam nequitiæ in habitaculo eorum, in medio eorum

16. Ego ad Deum clamabo: & Dominus ſaluabit me.

17. Veſpere & mane & meridie loquar: & tumultuabor, & exaudiet vocem meam.

18. Redimet in pace animam meam ne appropinquent mihi: quoniam inter multos erant mecum.

19. Exaudiet Deus & humiliabit eos, qui eſt ante ſecula: non, *eſt*, enim illis commutatio, & non timuerunt Deum.

20. Miſit manum ſuam in eos qui pacifici erant cum eo: violauit fœdus ſuum.

21. Leniora erant butyro, *verba*, oris eius, & bellum cor eius: molliores erant ſermones eius oleo, & ipſi ſtricti gladij.

22. Iacta ſuper Dominum onus tuum, & ipſe te ſuſtentabit: non dabit in æternum nutationem iuſto.

23. Tu verò, Deus, dejicies eos in puteum foueæ: viri ſanguinum & doli non dimidiabunt dies ſuos: ego autem ſpero in te.

COMMENTARIVS.

P*Racentori, in Neghinoth, Erudiens Dauid.* Pſalmum hunc edidit Dauid cùm relictâ vrbe Ieroſolymitanâ, Abſalomum filium effugeret ipſique renuntiatum fuiſſet Achitophelem eſſe ex conjuratorum numero.

V. 1. *Auribus percipe, & ne abſcondas te.* Rem eandem verbis diuerſis enuntiat

Psal. 55. V. 2. *Intende mihi.* Hoc eſt, quando clamabo in ſermone meo, & tumultum faciam intende mihi. Dictio אריד *arid* ſignificat planctum & vlulatum propter dolorem, aut propter anguſtiam, & ita iſto in loco ſumitur: *Et erit*
Gen. 27. *quando lamentaberis.*

V. 3. *A voce inimici.* Audio enim ex verbis quæ iactat inimicus, ipſum me velle ex regno depellere, & vitâ etiam priuare. Porro ille hoſtis de quo loquitur, eſt Abſalomus. *Propter tribulationem impij.* Hoc eſt, propter anguſtiam quam patior ab inſigni iſto impio. Quare autem lamentor & tumultuor ego propter illum, & propter vocem eius, & propter Iſraëlitas qui cum ipſo conſpirarunt? Nempe quia conjiciunt in me iniquitatem, hoc eſt, intendunt contra me injuſtitiam. Ipſi enim contra me rebellant, & mentiuntur contra fidem ſuam, quâ me in ſuum Regem ſincero animo inſtituerant; Nunc verò me odio cum ira & furore proſequuntur, ac filium meum ſuæ aduersùm me rebellionis ducem conſtituerunt.

V. 4. *Cor meum cruciatur.* Verbum יחיל *iahhil* denotat hîc dolorem ſimilem doloribus parientis. Ego, inquit, mortem quaſi certam mihi expaueſco, illi ſiquidem me ſunt interfecturi, nam ita decreuit Achitophel: *Et percutiam*,
2. Sam. 17. inquit, *Regem ſolum derelictum.*

V. 5. *Timor & tremor.* Præ magnitudine timoris quo concutitur cor meum tremit corpus meum & exhorreſcit. Et licèt רעד *raad* & פלצות *pallatſout* duæ ſint dictiones, idem tamen ſignificatum habent: porro iſta verba: *Contexit me*, ſummum fuiſſe horrorem denotant.

V. 6. *Et dixi, quis dabit mihi pennas ſicut columbæ?* Hoc eſt, alas ſimiles alis columbæ; nempe vt poſſim auolare in locum quò me non poſſint aſſequi hoſtes: & tunc ſecurus & intrepidus reſiderem. Scripſit ſapiens Rabbi Abraham filius Eſræ F. M. Dauidem præ cæteris auibus mentionem feciſſe columbæ, quòd ea cum hominibus reſter, & eâ Reges vtantur aliquando ad mittendas epiſtolas ſuas, hinc eſt quòd dicat, Quis dabit mihi pennas ſicut columbæ? Quare ſicut columbæ? Rabbi Iona in nomine Rabbi Iodan filij Rabbi Simon, dixit, quia cæteræ aues vbi volando ſunt defatigatæ ſolent confugere in cacumen rupis aut arboris, ibique capiuntur. At verò columba quando ſe laſſitudine ſentit laborare, alteram alarum complicat alterâ volat, ſicque euadit nec capitur.

V. 7. *Ecce elongarem me fugiendo.* Si alas haberem quàm longiſſimè auſfugerem, & ex terra culta egreſſus deſerta incolerem.

V. 8. *Accelerarem effugium mihi.* Feſtinus curerem mihi ipſi parare effugium & liberationem. *A ſpiritu procelloſo, & tempeſtate.* Hoc eſt, ab iſto hoſtium meorum bello, quod ſimile eſt vento procelloſo & tempeſtatem efficienti. Cæterùm dictio סועה *ſooa* pro loci ſui circumſtantijs eſt exponenda, cùm alibi non reperiatur in Scriptura. Sunt qui hanc vocem explicent, quaſi deberet ſcribi נוסעה *noſea* profecto, vt ſit cum defectu primæ literæ à verbo נסע *naſaa* profectus eſt, hoc ſenſu, à ſpiritu profecto, ſicut alibi dicitur: *Et*
Num. 11. *ventus profectus eſt à Domino.*

V. 9. *Abſorbe Domine.* Deum precatur Dauid vt Achitophelis & eius ſociorum Abſalomi conſiliariorum ſententias ita diſſoluat, & concordiam euertat,

tat, vt in idem consilium conuenire pari consensu non valeant; sicque illorum turbetur consilium, & conjuratio dissipetur. Ita siquidem reperimus Dauidem orasse & dixisse: *Infatua, quaso, consilium Achitophel, ô Domine. Quoniam vidi.* Scilicet mente meâ cognosco: *Iniuriam & contentionem*, quâ contra me conspirarunt, estque maxima injuria quòd aduersùm me contendant. *In ciuitate*, nempe Hierosolymitana. PSAL. 55. 2. Sam. 15.

V. 10. *Die ac nocte.* Injuria & contentio circundant eam super muros eius. Est instar vrbis cinctæ vndique iniquitate & factione, ceu militibus excubantibus, sic tota est plena studijs injuriæ; nam consilium omnium eius ciuium eò spectat vt mihi perniciem moliantur, ac diu & noctu aduersùm me consilium agitant. *Et iniquitas & labor in medio eius.* Ac sic de vrbis illius incolis loquitur, quia malum mihi inferre machinantur.

V. 11. *Prauitates in medio eius.* Vox quidem הוות *hauuot* contritionem significat, sed in malam partem. *Et non recedit*, nam ipsi continuò dolis & fraudibus contra me excogitandis vacant. Porro dixit: *E plateis eius*, quia in plateas vrbis simul solent conuenire, vt vnà colloquantur. Dictio autem תוך *thoc* dolum & fraudem designat, quæ isto vocabulo, quod alioquin medium significat, exprimitur, quoniam homo fraudulentus, illud solet verbis suis exhibere quod minimè est in medio cordis ipsius, sicque os illius discrepat à medio cordis eius. Cur verò vtitur hoc loco Dauid vocibus dolum & fraudem significantibus? nonne palam & apertè prodebant se iniquo esse animo contra ipsum non solùm corde, sed etiam verbis suis? Nempe hoc indicat, Iam ego perspectum habeo illos mihi fictam exhibuisse amicitiam quando cum ipsis versarer, nam alioquin cum Absalomo non conjurassent, si verâ dilectione me fuissent prosequuti.

V. 12. *Quoniam non inimicus.* Rursus contra Achitophelem sermonem dirigit, ipse siquidem erat princeps consiliariorum, & Dauidem dilexerat eique à consilijs fuerat omni tempore, vsque dum contra ipsum hac in conspiratione præuaricatus est. Conqueritur ergo Dauid hoc loco, is, inquit, vt videbatur, non fuit hostis meus: nam si quis mihi palam inimicus, me probris afficeret ferrem vtique, & paterer illam injuriam æquo animo. Illum verò qui pacem mecum hactenus colere visus est, me probris & injurijs exagitare, illud, inquam, vt tolerem prorsus esse videtur impossibile. Ita etiam, non is qui me palam odio habuerit, magnificauit aduersùm me. Ab illo etenim me abscondissem, ne mihi aliquid inferret injuriæ: verùm ille ipse qui me sincerè diligere videbatur, à quo mihi non cauebam, & quem nihil celabam. Illud porro, magnificauit, hunc habet sensum, magnificauit os suum vt malum contra me loqueretur.

V. 13 *Tu vero.* Achitophelem alloquitur, tu verò homo veluti æqualis mihi, hoc est, quem eodem loco habui ac si æqualis mecum fuisset dignitatis, sic ego te honore prosequebar. Quasi fuisses dux meus, ac si diceret, Magnus & Princeps supra me. Sic etiam fuisti notus meus, hoc est, amicus & familiaris iuxta illud: *Et occidit notos eius*, hoc est amicos eius. Tibi enim notam faciebam mentem meam & arcana mea, sicut solet homo erga socium & amicum suum se gerere. Vel dictio אלופי *alouphi* significabit ducem meum aut princi- 1. Reg. 10.

Hh

Psal. 55. pem meum, ac si diceret, Tu qui es vnus ex Principibus & Ducibus meis. Erat enim ex numero Principum Regis & Princeps consiliariorum eius, vt scriptum est: *Achitophel autem Consiliarius Regis. Post Achitophelem autem*, &c.
2. Paral. 27. Sunt quidam ex Magistris nostris F. M. qui putent vocem אלוף *alouph* significare præceptorem, quasi indicetur hîc Achitophelem fuisse Dauidis doctorem & magistrum.

V. 14. *Qui simul dulce faciebamus secretum.* Ego & tu suaue faciebamus arcanum, perinde ac si diceret, quoniam tecum de rebus arcânis meis consilia communicabam; & tecum dulce faciebam secretum, hoc est, non erant mihi arcana mea suauia, nec recta videbantut donec ea tibi omnia communicassem, & ea tecum agitassem. *In domum Dei perreximus* ברגש *beragesch* in societa-
Psal. 64. te vna, quo etiam sensu illa dicuntur: *Absconde me à societate operantium ini-*
Psal. 2. *quitatem.* Et, *Quare consociata sunt Gentes?* Dicit igitur Dauid, etiam cum iremus in domum Dei ad orationem, vnà solebamus proficisci, eadem societate & comitatu, tantâ eram tecum familiaritate conjunctus, nihilominus contra me perfidè agere non dubitasti. Cæterùm per domum Dei, illum intelligit locum in quo erat Arca.

V. 15. *Adigat mortem super illos.* Vox ישי *iaschi* scribitur sine א *aleph* sed legitur cum *aleph*, sensúsque est, Deus, quem superiori versu nominauit, adigat mortem super eos, nempe super Achitophelem & alios qui perniciem Dauidi machinantur. Dictio ישיא *iaschi* significat obliget, cogat mortem vt
2. Paral. 6. veniat super eos; Quo sensu dicitur: *Si peccauerit vir in socium suum, & ade-*
Psal. 89. *gerit eum ad iuramentum.* Sic etiam illud, *Non exiget inimicus ab eo;* itaut scilicet apprehendat eum sicut exactor aut fœnerator debitorem. *Descendent in infernum viuentes.* Nempe quia subitâ morte extinguentur. Quod verò dicit, viuentes, sensus est, nullo morbi dolore afficientur donec morian-
Prou. 1. tur. Quo etiam sensu dicitur illud: *Deglutiamus eos sicut sepulchrum viuentes. Quoniam nequitia in habitaculo eorum.* Mala quæ apud seipsos cogitant ea in loco in quem conueniunt, palam aperiunt, ac si diceret eos illo in conuentu simul congregari in vrbe Ierosolymitana, vt praua consilia contra Da-
Abac. 1. uidem capiant: hoc in significatu reperitur alibi ista dictio vt: *Congregabit eum*
Ierem. 5. *in reti suo.* Et, *Congregantur in domum meretricis.*

V. 16. *Ego ad Deum clamabo.* Ipsi quidem magno in numero contra me congregantur, ego autem cùm sim vnicus clamabo ad Deum, & ipse me ex eorum manibus eripiet.

V. 17. *Vespere & mane.* Vespera finis est diei & initium noctis, mane initium diei, meridies vero, medium diei: & illa sunt tempora orationis; homo etenim precari Deum debet quoties variatur dies. Ita siquidem dixerunt Magistri nostri P. M. necesse est hominem tribus vicibus, quolibet die orare, eóquòd totidem vicibus dies varietur. Dicit igitur, singulis orationis temporibus loquar & tumultuabor ad Deum, & ipse vocem meam exaudiet. Cæterùm dicit וישמע *vaischmaa*, & audiuit tempore præterito, cum vocali patahh sub litera ו *vau* per modum prophetiæ pro futuro.

V. 18. *Redimet in pace.* A bello quod aduersùm me geritur animam meam

redimet, & ego pace fruar. Dictio קרב *keren* bellum significat, sicut in istis Psal.
locis: *In die belli*. Et, *Præ instrumentis belli*. Vnde & Chaldæus Paraphrastes 55.
vocem מלחמה *milhhama traducit* קרבא *quarba*. Porro scribitur מקרב *mi-*
crou cum cametshateph, euphoniæ causâ, vel est alterius formæ nomen, scili- Zach.
cet קרוב *querou* cum hholem, quod propter maccaph, mutatum est in came- 14.
tshhatouph. *Quoniam cum multis sunt mecum*. Ipsi siquidem cum multis pu- Eccl. 9.
gnant aduersùm me, ego verò sum cum paucissimis; Verùm Deus animam
meam ab illis & eorum potestate redimet. Sunt qui literam ב *beth* in voce
ברבים *berabbim*, existiment abundare, sicut eadem litera ב *beth* in ista dictio-
ne· *Venite, comedite* בלחמי *belahhami panem meum*, abundat. Perinde ac si Prou.
diceret, etiamsi ipsi sunt plurimi, at longè plures sunt nobiscum, nempe An- 9. 5.
geli Dei qui stant à partibus meis, quemadmodùm isto in loco dicitur: *Plures* 2. Reg.
enim qui nobiscum, sunt, *quàm qui cum illis*. 6. 16.

V. 19. *Exaudiet Deus*. Vocem meam scilicet. *Et humiliabit eos*, hoc ipso
sensu dictum est illud: *Vsquequo non vis humiliari à facie mea*. *Et sedens ab* Exod.
initio. Deus, qui est ab æterno & ante omnia à se creata, & qui potest depri- 10. 3.
mere ac extollere quos vult, ipse humiliabit illos. *Cui non sunt mutationes*.
Dictio למו *lamo* est pro לו *lo* illi; Quomodo ponitur עלימו *aalemo* pro עליו Iob. 22.
aalau sibi ipsi, & פנימו *panemo* vultus eius, pro פניו *panau*; Sensúsque est Psal. 11.
Deus qui manens est seu existens ab initio, & cui non sunt mutationes vllæ:
non enim ab vno statu in alium mutatur, nec modò vnum vult modò aliud,
ipse perficiet quod mihi semel promisit. *Et non timuerunt Deum*. Ille præsto
est ad mihi opem ferendam, ipsi tamen illum non reuerentur à quo possunt hu-
miliari & disjici. Quidam interpretes, verba ista; non sunt mutationes, de
hostibus ipsis exponunt, qui nempe sibi persuadeant se nihil vnquam expertu-
ros mutationis, sed per totum vitæ curriculum, pacatissimâ felicitate vsuros;
verùm non ita erit, Deus enim illos deprimet, quia ipsum non timuerunt.

V. 20. *Misit manus suas*. Achitophel manus suas misit in virum pacis suæ,
nempe in Dauidem, qui cum ipso pacem colebat. Dicitúrque hoc loco, Misit
manus suas in paces suas, sicut alibi dicitur: *Ego autem oratio*. Hoc est, eram Psal.
vir orationis. Aut dicendum est vocem שלומיו *schelomau* esse nomen adjecti- 109. 4.
uum Dauidi & eius comitibus conueniens, qui erant pacifici cum Achitophe-
le. Et reperitur eadem vox in eadem forma pro adjectiuo, vt: *Transibit* שלום
schalom pax, hoc est, euadet שלם *schalem* incolumis. *Violauit fœdus suum*, Esa. 41.
nempe quod inierat cum Dauide.

V. 21. *Lenia erant præ butyris os eius*. Litera מ *mem* in voce מחמאות *ma-*
hhamaot habet vocalem patahh loco tsere, est enim seruilis; sensúsque est,
Lenia fuerunt præ butyris, verba oris eius. Iam, inquit Dauid, agnosco quâ
ratione bona mecum loqueretur, suâ nempe linguâ mihi adblandiebatur, ve-
rùm animus eius à me erat alienus. Aut dici potest literam illam מ *mem* non
esse seruilem, sed tantummodò redundantem, túncque dictio מחמאות *ma-*
hhamot censenda erit constructa cum voce פיו *piu* vt comparentur verba oris
eius butyro hoc sensu, Lenia sunt butyra oris eius. Et licèt מ *mem* secundum
eiusdem vocis deberet esse cum scheua, propter regimen genitiui, remansit
tamen cum camets, ne raperetur iuxta א *aleph*. *Et bellum cor eius*. Verba qui-

PSAL. 55. dem eius blanda sunt, sed animus eius ad bella contra me agitanda paratus est. Et litera ר *resch* vocis וקרב *ouqrou*, afficitur vocali cametshhatouph vt & dictio בקרב *biqrou*, sicut supra iam explicuimus. *Molliores*, erant, *sermones* Mich. 5. 6. *eius*. Idem quod ante alijs verbis enuntiat. *Et ipsi*, sunt, *enses*. Vox פתיחות *ptihhot* gladios significat, vt in isto loco. *Et terram Nemrod in gladijs eius.*

V. 22. *Iacta super Dominum*. Scipsum David & singulos homines iustos his verbis alloquitur, Projice super Dominum onus tuum & ipse portabit te, nec timueris homines, nam si in ipso fiduciam habeas, ipse te sustentabit. *Non etenim dabit in æternum nutationem iusto*. Non sinet ipsum vnquam nutare. Dictio יהבך *iehaueca* onus denotat, vt ex his verbis Magistrorum nostrorum constat, Nesciebant Magistri nostri quis esset sensus horum verborum, Projice super Dominum יהבך *iehaueca*, & audierunt vocem istam significare onus, nempe à quodam mercatore Arabe, dicente cuidam viro, Tolle onus tuum, & impone camelo. Vox ista יכלכלך *iecalcheleca* hîc significat, portabit te vt 2. Paral. 2. 6. eo in loco: *Cælum, & cæli cælorum non ferunt*. Alij volunt dictionem יהבך *iehaueca* significare dedit tibi, hoc sensu, Projice te super terram, quam Dominus ad hunc vsque diem tibi dedit, & ipse te portabit.

V. 23. *Tu vero, Deus, deijcies illos*. Nempe præuaricatores istos, in puteum corruptionis, hoc est, in Gehennam quia illorum anima, vnâ cum corpore ipsorum interitura est. Imo etiam mors corporis eorum erit * exterminium, seu immatura, quoniam non attingent mediam partem dierum suorum; illi etenim te non sunt reueriti. *Ego autem sperabo in te*. Nimirum confido te liberaturum me ex illorum potestate, ac effecturum vt expleam omne tempus meum, & regnum mihi stabile permaneat.

* Exterminium כרת *chereth* appellant Hebræi, cùm quis prætmaturâ morte, inter vigesimum & sexagesimum annum, tollitur è medio nutu diuino, relictis tamen liberis.

PSALMVS QVINQVAGESIMVS SEXTVS.

Præcentori super columba taciturnitatis, in, *remotis*, *Dauid Michtam*, *cùm tenuerunt eum Philistæi in Geth.*

1. MIserere mei, Deus, quoniam anhelat in me homo: omni die impugnans opprimit me.

2. Anhelant in me inimici mei, omni die: quoniam multi bellantes aduersùm me, ô Excelse.

3. Die, *quo*, timebo: ego in te spero.

4. In Deo laudabo verbum eius, in Deo speraui: non timebo quid faciat mihi caro.

5. Omni die, *propter*, verba mea dolore afficiunt me: aduersùm me omnes cogitationes eorum in malum. PSAL. 56.

6. Conueniunt, abscondunt se, ipsi vestigia mea obseruant: dum expectant animam meam.

7. An propter iniquitatem euasio eis erit? in ira populos deijcies Deus.

8. Vagationem meam numerasti tu, pone lacrymas meas in vtre tuo: nonne in scriptura tua sunt?

9. Tunc conuertentur inimici mei retrorsum, in die, *quâ*, inuocabo: hoc cognoui quòd Deus mihi, *est*.

10. In Deo laudabo verbum: in Domino laudabo verbum.

11. In Deo speraui: non timebo quid faciat mihi homo.

12. Super me, *sunt*, Deus vota tua: reddam laudationes tibi.

13. Quoniam eripuisti animam meam à morte, nonne pedes meos à lapsu: vt ambulem coram Deo in lumine vitæ.

COMMENTARIVS.

PRæcentori, *super columbam*, &c. Dauid seipsum appellat columbam obmutescentiæ dum esset in Geth, quò metu Saülis fugerat. Dicit verò, Dum apprehenderent ipsum, eòquòd Philistæi statuissent ipsum apprehendere & morti tradere, cùm dixissent Regi Achis, Nunquid non iste est Dauid Rex terræ, &c. Adeout præ timoris sui magnitudine, se insanire simulauerit, seséque veluti stultum & amentem exhibuerit. Et inde est quòd se columbam taciturnitatis nominet, hoc est similem columbæ, è loco suo procul fugatæ, quia fuit inter illos quasi mutus, non enim audebat loqui sicut virum sapientem decet, sed quasi stultus & insanus solet, tunc seipsum vocauit columbam obmutescentiæ, quòd ibi se ita exhibuerit quasi sensu & iudicio esset destitutus instar columbæ, quemadmodum de illa dicitur: *Quasi columba fatua*, hoc est, vt sequitur. *Non habens cor.* Os. 7.11

V. 1. *Miserere mei Deus quoniam anhelat in me.* Achis scilicet & serui eius inhiabant in ipsum, ac obseruabant, donec sese insanum simulauit in eorum potestate constitutus. *Impugnans opprimit me.* Nempe Saül, qui me quotidie impugnat adeout ex terra Israël egredi coactus fuerim; iste est oppressor.

V. 2. *Anhelant in me inimici mei.* Siue illi sint ex Israëlitis, siue ex illis externis Gentibus inter quas exulo. Dictio illa מרום *Marom*, ô excelse refertur ad Deum benedictum, quem in hunc modum Dauid alloquitur, tu, ô Excelse vides multos esse à quibus impugnor; nam & Israëlitæ bello me insectantes, ipsam terram Israël deserere coëgerunt. Ipsi etiam Philistæi, apud quos me receperam, vtcumque inter eos habitaturus, impugnant me, mortem siquidem mihi inferre machinantur.

V. 3. *Die, quo, timebo, ego in te sperabo.* Dictio אל *el* idem hîc significat

PSAL. 56. quòd על in, super, ita etiam in isto loco: *Habe fiduciam in Domino ex toto corde tuo.*

V. 4. *In Deo.* Particula illa ב *beth* in præposita nomini, Deo, relationem habet ad verbum, sperabo, quod præcessit, hoc sensu, sperabo in Deo & laudabo verbum eius, ac si diceret, Laudabo eum propter verbum eius quo mihi per Samuëlem promisit fore vt aliquando regnarem. Certò enim scio ipsum promissa sua impleturum. Nam licèt ego miserè exagiter & ex loco in locum subinde migrare cogar, semper tamen confido in Deo nec vnquam timebo quidquid in me caro moliatur.

Prou. 3. 5.

V. 5. *Omni die*, propter, *verba mea dolore afficiunt me.* Nempe ob Dei sermonem quo mihi regnum est pollicitus, mœrorem mihi creant, & omnes illorum cogitationes eò tendunt vt me malis afficiant.

V. 6. *Conueniunt simul, abscondunt se.* Congregantur vnà & mihi struunt insidias ac offendicula disponunt, meáque vestigia obseruant, eo scilicet in loco, in quem sum iturus, vt me intercipiant. Dictio יגורו *iagourou*, hìc congregationem & conuentum significat, vt & infra. *Congregantur aduersum me fortissimi.* Vox יצפוני *itspouni* denotat insidias sicut isto in loco: *Insidiemur innocenti gratis.* Ac si diceret, in loco occulto mihi insidiantur. Et hæc quidem dictio scribitur cum י *iod*, ac si dicat, ipsi per seipsos insidiantur, & alios secum capiunt vt mihi insidientur. *Dum expectant animam meam.* Expectant vt capiant animam, seu vitam meam eripiant.

Psal. 59. Prou. 1. 11.

V. 7. *An propter iniquitatem euasio erit eis?* Hæc verba cum admiratione sunt dicta, ac si diceret, nunquid super iniquitate quam in me exercent, erit illis euasio? Non sit ita, sed dejice eos in ira tua, itaut non euadant. Quòd autem dicat, Populos, illos de hostibus suis intelligit, qui erant ex tribubus Israël.

V. 8. *Euagationem meam numerasti.* Tu nosti numerum mearum discursationum quibus per multa loca vagatus sum; & sicut eas enumerasti, ita apud te illas conserua, & me de hostibus meis vlciscere. *Pone lacrymas meas in vtre tuo.* Nempe vt eas diligenter asserues, nec illarum aliquando obliuiscaris. *Nonne in numeratione tua sunt?* Vox ista הלא *halo*, nonne? auget & vrget significationem sequentium vt in istis locis: *Nonne præcepi tibi? confortare & esto robustus.* Et, *Nonne audiuisti?* &c. Dicit igitur, Pone lacrymas meas & discursationes meas in numeratione tua, quasi in libro tuo, figuratè; sicut dicitur: *Et conscriptum est in libro commentarij coram eo.* Res enim quæ in libro descripta est, facilè in memoriam reuocatur, nempe quoties illam quis inspicere voluerit.

Mal. 3. 10.

V. 9. *Tunc conuertentur.* Tum quando inimici mei retrorsum conuertentur scilicet tempore quo te inuocabo, hoc cognoui, ac si diceret, in hoc cognoui quòd mihi sit Deus cùm tetro agerentur inimici mei, & me formidarent, quando ad Deum clamarem & affligeret eos.

V. 10. *In Deo.* In ipso confidam, & laudabo verbum meum nempe quod de me dixit & mihi regnum promisit, quemadmodùm suprà iam explicuimus ad illa verba, Laudabo verbum eius. *In Domino laudabo verbum*, Idem adhuc repetit, ad quod Dominus Pater meus P. M. dixit, inquit, Dauid באלהים

beelohim in Deò, quod est attributum iudicij, & dixit etiam ביהוה *badonai* PSAL.
quod est attributum misericordiarum, ac si diceret, de bono & de malo lau- 56.
dabo verbum Dei benedicti ac prædicabo illud. Ita etiam locum in Midras
inueni in quo sic dicitur, nomen אלהים *elohim* denotat attributum iudicij,
dictum est enim Dijs seu Iudicibus אלהים *elohim* non detrahes. Et, vsque ad Exod.
אלהים *elohim* Iudices, veniet vtriusque negotium. Dicit ergo Dauid, Si per 22.
attributum iudicij me iudicaueris, laudabo te; Si per miserationum proprie-
tatem me iudices, te etiam laudabo.

V. 11. *In Deo speraui.* Quandoquidem in te fiduciam habeo non timebo quidquid mihi possit facere homo: superiùs quidem dixit, Quid faciat mihi caro, hoc verò loco; quid faciat mihi homo, sed idem est vtrobique, sicut etiam in istis locis: *Et benedicat omnis caro.* Et, *Veniet omnis caro ad adorandum*, quæ de homine sunt dicta. (Psal. 145. Isa. 66.)

V. 12. *Super me*, sunt, *Deus vota tua.* Vota quæ tibi nuncupaui dum exularem sunt mihi persoluenda, vt etiam gratiarum actiones, quæ sunt sacrificia laudationis quibus homo gratias agit Deo postquam ab angustia liberatus fuit.

V. 13. *Quoniam eripuisti.* Aut quando me eripueris, tibi vota persoluam, & tibi gratias agam quòd animam meam à morte eripueris. *Nonne pedes meos à lapsu?* Particula הלא *halo*, nonne vehementer affirmat, vt superiùs explicui. Nonne pedes meos liberasti à lapsu, ne deinceps iterum ad lapsum impellar? *Vt ambulem coram Deo in lumine vitæ.* Quandiu enim exul & propulsus huc illuc discurso, non possum liberè vacare diuinis rebus; cum autem animam eripueris, ac in terram Israël reuersus fuero, & cum sapientibus Israëlitis conuersari liberum mihi fuerit, tunc addiscam & operam nauabo illis rebus quæ ad animam spectant vnà cum ipsis, quod est lumen vitæ. Et hæc est ambulatio coram Deo. Et sic in Midras dicitur, Coram Deo, est terra Israël, in lumine vitæ est hortus Eden.

PSALMVS QVINQVAGESIMVS SEPTIMVS.

Præcentori, Ne disperdas, Dauid Michtam, cùm fugeret à facie Saül in speluncam.

1. **M**Iserere mei Deus, miserere mei: quoniam in te confidit anima mea, & in vmbra alarum tuarum sperabo: donec transeat pernicies.

2. Clamabo ad Deum altissimum: ad Deum perficientem super me.

3. Mittet de cœlo &, liberabit me, dabit in opprobrium ab-

Psal. 57. sorbere volentem me: mittet Deus misericordiam suam & veritatem suam.

4. Anima mea in medio leonum, iaceo, *in medio*, ardentium hominum, quorum dentes lancea & sagittæ, *sunt*, & lingua eorum, gladius acutus.

5. Exaltare super cœlos Deus: super omnem terram gloria tua.

6. Rete parauerunt gressibus meis, incuruauit animam meam: foderunt ante faciem meam foueam: inciderunt in medium eius.

7. Confirmatum cor meum, Deus: confirmatum, *est*, cantabo & psallam.

8. Exurge gloria mea, exurge psalterium & cithara: exurgam diluculo.

9. Confitebor tibi in populis, Domine: psallam tibi in gentibus.

10. Quia magna, *est*, vsque ad cœlos misericordia tua: & vsque ad nubes veritas tua.

11. Exaltare super cœlos Deus: super omnem terram gloria tua.

COMMENTARIVS.

PRæcentori, *Ne disperdas.* Iam in principio libri scripsimus, hodie apud nos ignotam esse significationem dictionum, quæ Psalmorum initijs præfixæ leguntur; vt & discrimen quod inter illas reperitur. Nempe quia, quod est initium vnius Psalmi cum istis verbis, in alio Psalmo cum alijs dictionibus inuenitur. Ita ecce isti tres Psalmi consequenter positi habent in initio verba illa, Ne disperdas, & horum Psalmorum argumentum est de rebus inter Dauidem & Saülem gestis. Et fieri potest vt hoc illorum initium hunc habeat sensum, ne sinat Deus vt per Saülem disperdatur. Et hanc ipsam vocem reperimus in significatione mortis, sic enim dixit Dauid Abisai, cum vellet Saülem interficere, *Ne perdas ipsum.* Hunc autem Psalmum edidit Dauid, cùm adhuc esset cum viris suis in speluncæ lateribus, illúcque Saül venisset * ad tegendos pedes suos. (1. Sam. 23. 19.)

V. 1. *Miserere mei Deus, miserere.* Hæc repetitio orantis affectum indi-

* Sic lingua Hebræa de rebus vt vt obscænis & turpibus honestè loqui solet verecundiæ causâ, & idcirco dicitur meritò Sancta, non modò quia consignata habet diuina oracula, vt fusè probat Rab. Mose in More parte 3. cap. 119. Is autem loquendi modus à gestu eorum qui ventrem purgant (vt vertit author vulgatæ) desumptus est, qui in genua procumbunt, & vestibus pedes suos tegunt.

cat,

cat, mos enim est clamantis vt verba sua repetat. *Confidit* חסיה *hasaia* Litera י *iod* est vice ה *he* tertiæ radicalis, venítque sub forma pausæ ad alleuiandam lectionem literæ י *iod*; sic inueniuntur חסיו *hasaiou* נטיו *nataiou*. Psal. 57. *Donec transeat pernicies* Hoc est, donec transeat res praua & perniciosa quam aduersùm me Saül machinatur. Perinde ac si diceret, nullum mihi præter te est refugium & tutum latibulum ab ea calamitate quæ mihi imminet. Deut. 32. Psal. 73. Dictio הוות *hauuot* contritionem & rem malam significat.

V. 2. *Clamabo ad Deum.* Quamuis Rex sit ille qui me persequitur, Deum tamen inuocabo qui est excelsus supra omnes, & qui me ex manu eius eripiet. *Et ipse est perficiens.* Hoc est, suam erga me misericordiam perficiet, nempe sicut iam multoties suam erga me misericordiam exhibuit, nunc etiam suam in me beneficentiam cumulabit in tradendo mihi regno.

V. 3. *Mittet de cœlo.* Etsi hostes mei sint multi ego verò vnicus coram ipsis, Deus è cœlis Angelos suos mittet, & saluabit me. Probro eum afficiet qui me anhelus persequitur. Ipse nihilominus qui me deglutire conatur, auxilium Dei contemnit. Nisi enim Saül spreuisset verbum Domini, Dauidem non fuisset insectatus; dudum siquidem nouerat ipsum à Samuële Propheta in Regem fuisse inunctum. *Mittet Deus misericordiam & veritatem suam.* Iam antea suam erga me beneficentiam exhibuit, quando me elegit in Regem; nunc etiam suam in me veritatem ostendet, dum me, iuxta sua promissa è manu Saülis eripiet & Regem constituet; ipse enim est veritas & verba eius veritas.

V. 4. *Anima mea in medio leonum.* Sic appellat Israëlitas qui persequebantur ipsum. Cæterùm dicit: *In medio*, quamquam ab eis effugere niteretur; Nam cùm longè à terra Israël secedere minimè posset, sed huc & illuc ititans ac latebras captans, perinde erat ac si in medio eorum fuisset constitutus. *Iaceo*, in medio, *ardentium*. Dictio בתוך *betoc*, quæ in prima parte versus posita est, vicem gerit duarum; vt etiam fit in istis locis: *Gloriam meam alteri non dabo*, Isa. 42. neque, *laudem meam sculptilibus*. Et, *Quoniam non in finem oblinio erit pau-* 8. *peris, patientia pauperum*, non, *peribit in finem*, & his similia. Vox להטים Psal. 9. *lohatim* ardentium hunc habet sensum, quasi me halitu oris sui exurunt, scili- 9. cet, dum apud Saülem multa contra me mala loquuntur. Et hoc idem verbis sequentibus declarat dicens: *Quorum dentes, lancea & sagittæ, & lingua eorum, gladius acutus*: Nam nominauit dentes & linguam, quia multæ literæ organorum istorum adminiculo efformantur. In Deras verò circa eadem hæc verba sic dicitur, Anima mea in medio leonum, Abner & Amasa designantur qui fuerunt leones in lege. Iaceo inter exardentes, hi sunt Doëg & Achitophel, qui per linguam malam inflammabant Saülem contra Dauid. *Filij hominum dentes eorum hasta & sagitta*, his verbis incolæ vrbis Ceilanæ exprimuntur, de quibus dicitur, An tradent me viri Ceilæ in manu Saül? Et dixit Dominus tradent. Ista autem verba: *Et lingua eorum gladius acutus*, designant Psal. 54. Ziphæos, nam dicitur, quando venerunt Ziphæi & dixerunt Saüli, &c.

V. 5. *Exaltare super cœlos.* Vt me scilicet ex eorum potestate eripias; & super omnem terram ostendas gloriam tuam, & omnes agnoscant Domini esse salutem, & ipsi soli rectè & meritò attribui posse quòd miserum & omni ope destitutum liberet è manibus plurimorum, à quibus continuò circumcin-

PSAL. 57. ctus obſidebatur. Cæterùm illud, Exaltare, figuratè ſumi debet, ac ſi diceret Dauid, hactenus viſus es non eſſe excelſus ſuper omnes, nec habere potentiam me eripiendi ex eorum manibus.

1. Sam. 23.22. V. 6. *Rete parauerunt.* Quemadmodùm Saül dixit Ziphæis: *Abite oro & diligentiùs parate, curioſiùs agite & cenſiderate locum vbi ſit pes eius. Incuruauit.* Et humiliauit animam meam. *Foueam.* Scribitur quidem שִׁיחָה *ſchibha* ſed idem ſignificat ac ſi ſcriptum eſſet שׁוּחָה *ſchouhha* cum ſchourec, profundam foueam. *Inciderunt in medium eius.* Hoc eſt incident in medium eius. Is etenim eſt mos linguæ vti præterito tempore pro futuro vt plurimùm in vaticinijs.

V. 7. *Confirmatum cor meum Deus.* Vtitur repetitione ad rem amplificandam, & vox, Deus, eſt in vocandi caſu. Dicit ergo, Quamquam ego continuis hoſtium inſecutionibus agiter, nihilominus cor meum in me eſt confirmatum, & certâ fiduciâ ſperat fore vt me ex illorum manibus liberes, atque ego te canticis & pſalmis ob meam liberationem celebrem.

V. 8. *Exurge gloria mea.* Vbi me liberaueris, tum cantabo tibi ore ſimul & inſtrumentis. Suam porro alloquitur animam quæ eſt hominis decus & ornamentum, expergiſcere ad componenda cantica, & gratiarum actiones. Ita etiam figuratè pſalterium & citharam alloquitur, quando primo tempore auroræ expergiſcar dicam expergiſcere, vt ex ſeipſis excitentur, quùm vos excitauero ad pſallendum ſub auroram ſingulis diebus. Vel ſenſus eſt, Quando meipſum excitabo in aurora ad celebrandum nomen tuum, ipſis adhibitis dicam illis, expergiſcimini.

V. 9. *Confitebor tibi in populis.* Et tunc celebrabo te inter populos; & mox idem alijs verbis de more ſuo repetit. Per populos & nationes, tribus & familias Iſraël intelligit ſicut in iſtis locis: *Populos ad montem vocabunt. Et Ben-*
Deut. 33.19. *iamin inter populos tuos.*

Pſ. 30. V. 10. *Quia magna eſt vſque ad cælos.* Celebrabo te ſecundùm miſericordiam tuam quam erga me exercuiſti, quoniam veritas tua magna eſt vſque ad cœlos, ſicut dicitur, ſecundùm altitudinem cœli ſupra terram, præualet miſericordia eius erga timentes eum. Cæterùm iam explicui quid ſint miſericordia & veritas.

V. 11. *Exaltare.* Altera vice repetit verſum ſuperiùs poſitum ad maiorem orationis & petitionis vim oſtendendam. Nec eſt vlla inter duos verſus iſtos diuerſitas, niſi quod vox הַשָּׁמַיִם *haſchamaim* cœli, ſcripta ſit in primo cum litera ה *he*, in ſecundo verò ſine illa.

PSALMVS QVINQVAGESIMVS OCTAVVS. Psal. 58.

Præcentori, ne disperdas, Dauid, Micthan.

1. NVm verè ô congregatio iustitiam loquimini? recta iudicatis filij hominum?

2. Etiam in corde iniquitates operamini: iniustitiam manuum vestrarum libratis.

3. Alienati sunt peccatores à vulua, errauerunt ab vtero loquentes mendacium.

4. Venenum illis secundùm similitudinem veneni serpentis: sicut aspidis surdæ obturantis aurem suam.

5. Quæ non audit vocem incantantium: incantantis incantationibus peritissimi.

6 Deus contere dentes eorum in ore ipsorum: molas leonum confringe Domine.

7. Colliquescent tanquam aqua, abibunt sibi: intendet sagittas suas, quasi succidentur.

8. Sicut limax qui liquescit abibit: *sicut*, abortiuum mulieris non videbunt solem.

9. Priusquam sentiant ollæ vestræ rhamnum, sicut crudum: sic ira, *vt*, turbo abripiet eum.

10. Lætabitur iustus cùm viderit vindictam: pedes suos lauabit in sanguine improbi.

11. Et dicet homo, vtique, *est*, fructus iusto: vtique est Deus iudicans in terra.

COMMENTARIVS.

V. 1. N*Vm verè ô congregatio iustitiam loquimini?* Hæc verba dicuntur aduersùs Abner filium Ner & reliquos Saülis Principes qui Dauidem mortis reum iudicauerant, quasi in ipsum regnum rebellasset, asserebántque Saülem iustè & meritò eum ad mortem insequi. Nam si alioqui inhibuissent ipsum, minimè Dauidem fuisset insectatus. Dictio אלם *elem* collectionem denotat ex illo loco: *Putabam nos colligare manipulos in agro*, sic igitur illos alloquitur Dauid, Quando congregamini simul vt de mea causa, & de causis aliorum hominum æqualiter mecum iniquè oppressorum iudicetis, num verè Gen. 4. 7.

Psal. 58. quod iustum est pronuntiatis, & quod rectum est iudicatis? minimè sanè ita agitis.

V. 2. *Etiam in corde iniquitates.* Dictio עולות *ooloth* scribitur hîc cum
Leuit. 19. 35. ו *vau* quiescente, eodem sensu ac cum ו *vau* mobili, vt in isto loco: *Non facietis iniquitatem in iudicio.* Cæterùm dicit, Etiam, ac si diceret, Etiamsi animus sit tantùm principium cogitationis, non verò causa ipsius actionis, vos efficitis vt sit causa operationis, hoc est, vsque adeo vester animus continuò iniquitatem cogitat, ac si ipsam efficeret ac operaretur. In Deras circa illa verba sic dicitur, Quare dixit, Etiam: nempe ita illos alloquitur, Cor non est creatum nisi propter veritatem, dictum quippe est: *Qui loquitur veritatem in*
Psal. 15. 3. *corde suo.* Vos autem non ita, imò iniquitatem in corde operamini. *Iniustitiam manuum vestrarum libratis.* Hoc est, fraudem quam vestris manibus operamini, palam & coram omnibus proponitis, eámque probare vultis apud homines validis rationibus, quasi factam ex debito æquitatis & rectitudinis pondere & regulâ.

V. 3. *Alienati sunt improbi à vulua.* Dictio זורו *zorou* verbum est præteriti temporis ex quiescentibus in secunda radicali iuxta formam illarum vocum,
Num. טובו *touou: Pulchra sunt tabernacula tua Iacob.* Et, ארו *orou: Illuminati sunt*
45. 5. *oculi mei*, ac si diceret, Indoles eorum & innatæ qualitates sunt procliues ad
1. Sam. agendum id quod alienigenæ & mali solent facere, ac idcirco: *Errauerunt ab*
14. 27. *vtero*, & est repetitio eiusdem cum alijs verbis.

V. 4. *Venenum illis.* Improbi videntur ex facie sua venenum ore suo emittere, & ex facie sua quando irâ excandescunt, instar serpentis venenum ejaculantis. Dictio autem חמת *hamat* scripta est cum ת *tau* licet non sit constru-
Leuit. 8. 26. cta, sicut & illa חלת *hhallat: Placentam infermentatam vnam.* Et his aliæ similes. *Sicut aspidis surdæ.* Quoniam illos serpenti comparauit, dicit iam eos imitari serpentem, nempe aspidem surdum qui obturat aurem suam: Solent enim incantatores certâ verborum mussitatione demulcere serpentem, qui postea non nocet: at hæc species serpentis difficilis est, nec quicquam potest aduersùs eam incantatio vlla, perinde ac si esset surdus eiusmodi serpens, auréfque suas occluderet, ne mussitationem incantatorum audiat.

V. 5. *Quæ non audit vocem incantantis incantationes.* Hoc est eius qui ea facit quæ solent incantationem efficacem reddere. Et vox מחכם *mehhucham*, significat eum qui in istis artibus est peritissimus. Cuius tamen artes omnes & incantamenta aduersùs eiusmodi serpentem nihil iuuant. Pari ratione homines illi nolunt audire, nec aures attentas adhibere vocibus iusti secundùm iustum eius iudicium & causam, sed illum opprimunt ac sententiam in illum ferunt iuxta prauum animi & voluntatis suæ studium.

V. 6. *Deus contere dentes eorum.* Quia in Psalmo præcedenti dixerat, Dentes eorum, lancea & sagittæ sunt, ideò iam dicit, contere dentes eorum, ne scilicet aliquid perniciei inferant mihi praui eorum sermones.

V. 7. *Colliquescent.* In voce ימאסו *immaasou*, litera א *aleph* est loco li-
[illegible]s. 7. 5. teræ geminandæ, est que pro ימססו *immasesou*, & iuxta illud: *Dissolutum est cor populi & instar aquæ liquefactum est.* Vult autem indicare futurum vt illorum contra se molimina fiant irrita. *Intendet sagittas suas.* Cùm eorum

quilibet arcum intendet, vt me sagittis suis impetat, ita vanæ erunt istæ sa- PSAL.
gittæ ac si arcus esset succisus, adeout nihil mali mihi possit inferre. Cæterùm 58.
per sagittas istas hostium suorum calumnias, & per arcum os intelligitur. Hoc
etiam sensu alibi dicitur, intenderunt sagittas suas, hoc est, arcum suum intenderunt ad emittendas sagittas.

V. 8. *Sicut limax.* Et erunt instar limacis, qui abit & facilè dissoluitur. Dictio תמס *temes* nomen est substantiuum, ortum ex ordine verborum duplicantium, nempe à מסס *masas* instar תבל *teuel: Confusionem fecerunt*, à verbo בלל *balal*. Significat autem vox שבלול *schauloul* reptile quod vernaculè appellatur limasa. *Et sicut abortiuum mulieris non videbunt solem.* Erunt etiam sicut abortiuum mulieris, cuiusmodi res, nunquam intuentur solem. Limax quidem, quia suâ semper testâ coopertus est, quæ ipsi est instar indumenti. Ita etiam fœtus abortiuus, vt isto loco dicitur: *Sicut paruuli qui non viderunt lumen.* Magistri verò nostri F. M. volunt istas dictiones נפל אשת *nephel escheth* significare quandam animalis speciem oculos non habentem. Dicunt enim in Mischna seu textu Talmudico, venantur אשות *eschoth* talpas & mures in agro albo, seu sine arboribus, & in agro arboribus consito, iuxta morem suum die festo, & anno septimo. Et dixerunt in Gemara, seu glossâ Talmundicâ, quid sibi vult dictio אשות *eschoth*? Rabbi Iuda, ait, animal carens oculis. Vbi scriptura id probat? hic nempe locus נפל אשת *nephel eschet*, &c. Illud autem animal Hebraïcè appellatur תנשמת *tinschemet* talpa; quæ vox à Paraphraste Chaldæo redditur אשותא *eschouta.*

Leuit. 20.

Iob. 3. 16.

V. 9. *Priusquam sentiant ollæ.* Vsurpat hîc vocem סירות *siroth*, pro ollis; sicut etiam fit in isto loco: *Et facies ollas eius.* Est porro dictum metaphoricè, de subito & inopinato istorum hominum ex hoc mundo excidio, hoc sensu, antequam sentiant ollæ calorem ignis rhamni, ipsis suppositi, qui non est ignis stabilis. *Sicut crudum, sic ira, vt, turbo abripiet eum.* Hoc est, sicut carnem quæ est in ollis adhuc cruda; nempe quia ollæ non senserunt calorem rhamni, nec caro cocta est. Ita repente venit in illos ira Dei, cùm adhuc fruuntur suâ prosperitate, & turbinis instar quemlibet illorum abripiet. Sunt qui vocem סירות *sirot* interpretentur spinas ex illo loco: *Sicut sonitus spinarum sub ollâ.* Et existimant Dauidem comparare improbos cum spinis: Spinas autem adhuc teneras appellari סירים *sirim*, at vbi creuerunt ac induruerunt, tum appellari אטדים *atadim* rhamnos. Ac secundùm mentem illorum dicit, antequam spinulæ eò perueniant, vt sint rhamnus. Quemadmodum cùm sunt viuentes, hoc est, virides, sic ira Dei deturbabit eos, improbos, dum adhuc vigent robore suo & sano vigore fruuntur. Porro verbum יבינו *iauinou* hoc loco, significat, crescant, & etiam ita in Mischna vbi dicitur, Pulegium & hyssopus ex quo crescunt, &c.

Exod. 27. 3.

Eccl. 7. 7.

V. 10. *Lætabitur iustus cùm viderit.* Tum scilicet quum in illos improbos ira Dei desæuiet.

V. 11. *Et dicet homo.* Tunc palam omnes homines agnoscent ac profitebuntur repositum esse fructum & præmium iusto homini propter bona opera quæ fecit, nempe quia videt puniri hostes suos. Dicent etiam esse Deum iudicem in terra, quia tu, ô Domine, iudicaturus es illos. Hæc verò ideo dicit,

Psal. 58. quoniam isti iudicia exercebant, & iniquè iudicare solebant. Arbitrabantur enim Deum se non intueri ac perspicere: At tunc omnes agnoscent Deum esse in terra qui rerum humanarum curam gerat, & vnumquemque secundùm eius opera sit iudicaturus. Cæterùm dixit, iudicantes, in numero plurali, de Deo honoris gratiâ, vt & alibi: *Deus Sancti*, hoc est, sanctus est. Vel dicit, Deos
Ios. 24. 19. iudicantes, de Angelis, quippe qui ex Dei missione & nutu, iudicia exercent in terra.

PSALMVS QVINQVAGESIMVS NONVS.

Præcentori, ne disperdas Dauid Michtam, quando misit Saül & custodierunt domum vt interficerent eum.

1. ERipe me ab inimicis meis Deus meus: ab insurgentibus in me eleua me.

2. Eripe me ab operantibus iniquitatem: & à viris sanguinum serua me.

3. Quia ecce insidiantur animæ meæ, congregantur in me fortes: non iniquitas mea, neque peccatum meum Domine.

4. Sine iniquitate, *mea*, accurrunt & comparant se se: exurge in occursum meum, & vide.

5. Et tu, Domine, Deus exercituum, Deus Israël, expergiscere ad visitandum omnes Gentes: non miserearis omnibus præuaricantibus iniquitate.

6. Reuertuntur ad vesperam, perstrepunt vt canis: & circumeunt ciuitatem.

7. Ecce loquuntur ore suo, gladij in labijs eorum: quoniam quis audit?

8. Et tu, Domine, deridebis eos: subsannabis omnes Gentes.

9. Fortitudinem eius ad te custodiam: quia Deus refugium meum.

10. Deus misericordiâ suâ præueniet me: Deus ostendet mihi super inimicos meos.

11. Ne occidas eos, ne fortè obliuiscantur populi mei: vagari fac eos in virtute tua, & depone eos, clypeus noster, Domine.

12. Propter delictum oris sui, sermonem labiorum suorum comprehendantur in superbia sua: & de execratione & mendacio narrabunt.

13. Consume in furore, consume & non sint: & sciant quòd Deus dominatur in Iacob, ad fines terræ. Psal. 59.

14. Et reuertantur ad vesperam: perstrepant vt canis, & circumeant ciuitatem.

15. Ipsi vagentur ad manducandum: quum non fuerint saturati, pernoctent.

16. Ego autem cantabo fortitudinem tuam,& alta voce canam manè misericordiam tuam: quia fuisti arx mea & refugium in die angustiæ meæ.

17. Fortitudo mea, tibi psallam: quia Deus arcis meæ, Deus misericordiæ meæ.

COMMENTARIVS.

V. 1. *Eripe me, eleua me.* Ac si diceret, Constitue me in loco alto, & eleuato, ne mihi aliquid mali inferre, aut me attingere possint hostes. Insidiantes ij sunt, quos appellat, operarios iniquitatis & viros sanguinum, quia ipsi necem inferre moliebantur.

V. 3. *Quia ecce congregantur in me fortes.* Dictio יגורו *iagourou* significat congregant se se, simul conueniunt aduersùs me, sicut paulò ante dictum est conueniunt, abscondunt se. Et alio in loco: *Congregando congregabit se. Non iniquitas mea.* Hi mihi struunt insidias, non propter præuaricationem aut peccatum aliquod; nihil enim contra ipsos sum præuaricatus aut peccaui: *Deus*, vox ista est vocatiui casus, ac si dicat, Et tu Domine nosti. Psal. 56. Isa. 54. 7.

V. 4. *Sine iniquitate*, mea. Cùm nihil iniquitatis aut peccati in illos admiserim, ipsi tamen concurrunt, séque ipsos comparant vt me apprehendant, tu verò ipse vides hoc. *Exurge*, igitur, *in occursum meum*, quò me ex illorum potestate eripias. Porro in dictione ויכוננו *veieconanou*, litera ת *tau* character conjugationis hitpael, absorbetur in litera כ *caph*, integra enim eius forma est יתכוננו *itconanou.*

V. 5. *Et tu Domine Deus.* Hic versiculus nullam videtur habere nec cum præcedenti nec cum sequenti connexionem, sed si ita est, ipsum de rebus aliquando futuris explicabimus; dixit igitur Dauid, cum vidisset ipsos se persequi sine vlla peccati alicujus, aut iniustitiæ à se commissæ causa: nullúmque reperiri inter Iudices Israël, qui Saüli auderet dicere ipsum non iuxta æquitatem agere, sed rem injustam & iniquam admittere, in ipsius Dauidis insectatione, imò non esse qui eum hac de re commonefaceret, sed omnes Saüli fictè abblandiri, & eius faciem reueri aduertisset dixit inquam, non video fore vt ista generatio sit aliquando munda & sincera, nisi venturo olim sæculo quum Deus benedictus repurgabit hunc mundum, sicut expurgari solet argentum, ac improbos omnes consumet, modò enim illos tolerat, & quasi dormire videtur, nec praua illorum opera intueri. Vnde subdit ista verba: *Expergiscere ad visitandum omnes Gentes.* Tunc siquidem omnes omnium Gentium improbos consumet; qui autem reliqui fuerint, seruient ei humero vno, nec

Psal. 59. vltra miserebitur omnibus præuaricatoribus iniquitatis, aut iram suam protrahet iuxta illud. *Et conuertemini, & videbitis quid sit inter iustum & impium, & inter seruientem Deo, & non seruientem ei.*

Malac. 3. 18. V. 6. *Reuertentur ad vesperam.* Hoc de illis dicit qui domum suam obseruabant ne ipse effugeret, horis, inquit, vespertinis eunt & redeunt. *Et perstrepunt vt canis.* Quemadmodùm canis huc illuc noctis tempore latrando discurrit, sic isti noctu vlulant dum ad me obseruandum, à somno excitantur. Additur, *Et circumeunt ciuitatem*, hoc est, domum ipsam propter eum circumambulant. Imo fortè etiam Saül alios viros miserat, qui ipsam ciuitatem circumirent, vt si Dauid exiret, & illorum euaderet manus qui domum eius cinctam obseruabant, eos non effugeret qui ad ipsum capiendum ambulabant vrbem. Vel ista verba, circumeunt ciuitatem, de ipsis canibus sunt dicta, hoc sensu, sicut canes circa vrbem discurrunt, ita illi domum meam obambulant. Et inde constat Dauidem intra domum suam positum audijsse ea quæ ipsi foris dicebant: audiebat ipsos dura & sæua verba instar gladiorum, aduersùm se iactantes: existimabant autem se ab eo minimè audiri, alioquin ipsum verba sua nouissent intelligere ea non protulissent. Metuebant enim ne fortè aliquando regno potitus Dauid, ipsos propterea malis afficeret; nemo enim impellebat eos vt malè de ipso loquerentur, sed tantùm vt ipsi insidiarentur, & ad necem insectarentur. Prætereà Deum benedictum non reuerebantur, ipsorum verba audientem.

V. 8. *Et tu Domine.* Tu autem qui sermones eorum attendis, quod tamen sibi non persuadent, deridebis eos, quoniam efficies ne satis habeant virium vt sua in me consilia exequantur, & eorum minacia verba, risus ac subsannationis instar existimabis, vana enim erunt & irrita: sicut aliquis deridet & floccifacit verba inimici sui, à quo nihil sibi mali metuit. *Deridebis omnes Gentes.* Hoc est, sicut subsannas omnes Gentes quæ tuum cultum non profitentur, eas verò derides dum earum sermones & cogitatus vanos efficis, ita subsannabis ac risui expones istos hostes meos.

V. 9. *Fortitudinem eius ad te custodiam.* Propter robur Saülis, quia me longè fortior est & potentior, ad te obseruabo & respiciam vt me ex eius potestate eripias; præter te enim nullum aliud est mihi perfugium. Et hoc est quod sequentibus verbis indicatur, *Quia Deus*, est, *arx mea.*

V. 10. *Deus misericordia eius.* Scribitur quidem חסדו *bhasdo*, hoc est, misericordia eius; sed legitur, חסדי *bhasdi* misericordia mea, sed idem est vtrobique sensus, nisi quod scriptura eum denotat qui misericordiam impertitur, Deum nempe benedictum, lectio verò, eum qui eâ afficitur, nimirum Dauid: literæ siquidem seruiles, & cum actiua, & cum passiua voce con-

Psal. 2. nectuntur: sic, *Ego autem constitui Regem meum.* Et, *Deus Rex meus ab initio.*

Psal. 74. *Praeueniet me.* Suâ nempe beneficentiâ & ope maturè mihi aderit. *Ostendet mihi super inimicos meos.* Illud nempe quod exoptat cor meum. Porro vocem שוררי *schorerai* dudum annotauimus significare oculorum obseruationem ac inspectionem: & hanc vsurpat hîc Dauid de hostibus suis qui ipsum in malum

1. Sam. 18. 9. studiosè intuebantur. Quo etiam sensu dicitur illud: *Et erat Saul oculis obseruans Dauidem.*

V. 11.

V. 11. *Ne occidas eos.* Deum alloquitur his verbis, ne subitò eos occidas, ne statim obliuiscantur populi mei punitionis Dei in illos exercitæ, sed prorogetur vindictæ tempus, vt eos paulatim exturbes ex diuitiarum suarum commodis, & sic efficias vt instabiles ac vagi hinc inde victum sibi quærant. *In virtute tua,* hoc est, inter Israëlitas, qui sunt populus Dei & robur eius. *Clypeus noster, Domine.* Tu qui es clypeus meus & eorum quos mecum hostes insequuntur, & fac vt videamus eos hoc affectos supplicio.

PSAL. 59.

V. 12. Propter, *delictum oris sui.* Agnoscant & sciant eam sibi pœnam esse inflictam in punitionem malorum illorum & minacium verborum: malum enim aduersùm me loquuntur, illúdque mihi inferrent si pòssent; tum etiam propter superbiam suam, quâ contra me insolenter elati sunt. Et dejice illos ex isto fastu & magnitudine ipsorum. *Et de execratione & de mendacio enarrent.* Et de maledictione maxima, multáque tenuitate ac macie quæ ipsis euentura sunt, homines alij mutuò confabulabuntur. Sunt qui vocem אלה *ala* interpretentur iuramentum, & כחש *cahhasch* mendacium, hoc sensu: Propter peccatum oris sui corruent & comprehendentur in superbia sua. Illud autem peccatum oris ipsorum, est, quia verba eorum sunt mendacia, & falsa iuramenta.

V. 13. *Consume in furore.* Paulatim ac paulatim consume eos in furore tuo, & tandem omnino non sint ita ut nullus ex eis sit residuus. Et sciant ac norint homines, visâ vltione istâ quòd Deus dominatur in Iacob, & in improbos animaduertit, & quòd idem habet dominium vsque ad fines terræ. Curâ tamen singulari præ cæteris Gentibus, rebus Iacobi prouidet, sicut ipse testatur his verbis: *Tantùmmodo vos cognoui ex omnibus cognationibus terræ, idcirco visitabo super vos omnes iniquitates vestras.* Amo. 3. 2.

V. 14. *Et reuertantur ad vesperam.* Hæc verba respondent illis quæ superiùs dixit, Reuertuntur ad vesperam, perinde ac si diceret, isti iam subinde veniunt ac redeunt propter me, horis vespertinis ad domum meam, & circumeunt ciuitatem quò me possint intercipere: fac etiam aliquando vt ipsimet cogantur ostiatim per domos circumcursitare vsque ad vesperam ad quærendum panem, & vrbem totam circuire vt sibi victum emendicent. Et hoc est quod istis verbis significatur.

V. 15. *Ipsi vagentur ad manducandum.* Hoc est, etsi per domos huc illuc cursent & recursent, quærendi victûs causâ, non tamen erunt satiati, quando sub nocte sese recipient, hoc est, adhuc fame laborantes cogentur noctem transigere & somno se dare. Cæterùm litera ו *vau* præposita voci ילינו *ialinou* est loco dictionis כאשר *caascher*, quando. Eodem sensu accipitur litera ו *vau* in isto loco: *Et labijs exultationis laudabit os meum,* hoc est, quum. Hæc autem particula אם *im* significat certè, vt in isto loco: *Certè nouam rem faciet Dominus.* Et, *Certè est merces.* Quibus alia similia occurrunt. Vel ea particula אם *im* idem habet significatum quod כאשר *caascher* quum, vt in istis locis: *Quumque fuerit Iubilæus filijs Israel.* Et, *Quumque altare lapideum facies mihi.* Estque hic sensus, diuagentur ad cibum sibi conquirendum, & pernoctare cogantur quum non erunt saturati.

Psal. 63. 6. Num. 16. 30. c. 11. Num. 36. Exod. 20.

V. 16. *Ego autem cantabo.* Quum mihi robur tuum ostenderis in vlciscen-

do me de hostibus meis, tum ego cantabo tuam fortitudinem. *Et altà voce*
PSAL. *canam manè.* Hoc est, singulis matutinis, ac si diceret, continuò altâ voce
59. prædicabo misericordiam tuam quam erga me exhibebis: & æquum est vt cantem & palam prædicem quòd mihi vice arcis munitissimæ fueris.

V. 17. *Fortitudo mea, tibi psallam.* Verba hæc respondent istis alijs superiùs dictis, Fortitudinem eius ad te custodiam, ac si diceret, nunc quidem tibi dico, fortitudinem eius, Saülis enim est fortitudo, quapropter obseruo te, & opem à te expecto; tunc verò dicam, Fortitudo mea & non, fortitudinem eius, & psallam tibi, cùm antea dicerem, Obseruabo te. Nam tempore angustiæ, obseruo te, & liberationem à te expecto; at liberatione & salute acceptâ, psallam & cantabo tibi quòd fueris Deus arcis meæ, & Deus misericordiæ meæ, hoc est, eóquòd te Iudicem & potentem exhibueris cùm me de illis vltus es: & tuam ad me misericordiam inclinasti, ideò vocaberis, Misericordia mea.

PSALMVS SEXAGESIMVS.

Præcentori, super Schouschan edouth, Mictham David, ad docendum. Cùm decertaret cum Syria Interamni, & cum Syria Soba, & cùm reuersus est Ioab & percussit Edom in valle Salis duodecim millia.

1. DEus repulisti nos, perrupisti nos, iratus es: reuertere ad nos.

2. Commouisti terram, dissecuisti eam: sana contritiones eius quia nutat.

3. Ostendisti populo tuo durum: potasti nos vino tremoris.

4. Dedisti metuentibus te signum: ad extollendum propter veritatem.

5. Vt liberentur dilecti tui: serua dexterâ tuâ & exaudi me.

6. Deus loquutus est in Sancto suo: lætabor, partibor Sichimam & conuallem Succoth metiar:

7. Meus est Galaad, & meus est Manasses, Et Ephraim fortitudo mei capitis; Iuda Legislator meus.

8. Moab olla lauacri mei, in Idumæam projiciam calceamentum meum: super Palestina iubilo.

9. Quis deducet me, *in*, ciuitatem munitam? quis deducet me vsque ad Idumæam?

10. Nonne tu Deus, *qui*, nos repulisti, & non egrederis Deus, PSAL.
cum exercitibus nostris? 55.
11. Da nobis auxilium à tribulatione: quia vana salus hominis.
12. In Deo faciemus virtutem: & ipse conculcabit hostes nostros.

COMMENTARIVS.

PRæcentori, *Cùm decertaret* בהצוחר *behatsoto*. Hoc est est, cùm ipse pugnaret, iuxta illud: *Qui contenderunt cum Mose.* Vnde in Deras, circa hæc verba dicitur, qui succendit in eis ignem. Rursus ibidem, eandem vocem בהצותו *behatsoto* legentes per ח *hheth*, sic edisserunt, cùm diuideret; quia nempe Dauid, posuit Syriam interamnem in Syria Soba, & Syriam Soba, in Syria interamni. Particula את *et* hoc loco afficitur puncto segol, est etiam cum accentu merca seu prolongante, sine linea Macaph, quod fit præter morem. Occurrit adhuc hoc ipso modo in alijs duobus locis, scilicet ante hæc verba: *Gloriam Iacob.* Et ante ista: *Quem diligit Deus, castigat. In valle Salis, duodecim millia.* Et tamen in libro Samuël dicitur: *Quum reuerteretur Dauid cæsa Syria in valle Salinarum, decem & octo millibus.* At in libro Paralip. *Et Abisai, filius Saruiæ percussit Edom in valle Salinarum, decem & octo millia.* In libro autem Samuël dicitur: *Percussit Syriam*, & in duobus libris dicitur, percussit Edom. In libris etiam Paralip. dicitur, decem & octo millia. At in hoc libro, duodecim millia. Sed his ita respondendum videtur, nempe bellum contra Idumæos gestum esse tum cùm etiam aduersùs Syros pugnabatur; sic enim scriptum est: Cùm certaret cum Syria Soba, & reuersus Ioab & percussit Edom. Illa igitur decem & octo millia partim ex Syris, partim ex Idumæis constabant: hinc cùm in duobus libris scribitur, percussit Edom, hoc debet intelligi de Idumæis & de illis qui cum ipsis erant, nempe de Syris. Cùm verò in libro Samuëlis scribitur, cæsâ Syriâ, hoc de Syris est accipiendum, & de coniunctis simul Idumæis. Quòd autem in libro Paralip. dicitur Abisai gessisse bellum & percussisse decem & octo millia, cùm tamen hoc loco id à Ioab dicatur gestum, & occisa tantùm duodecim millia, dicendum est, primùm quidem Abisai bellum inchoasse, ac sex millia hostium occidisse, postea autem successisse Ioabum & duodecim millia interfecisse. Et hoc indicari videtur hoc loco dum dicitur, Et reuersus est Ioab & percussit; ac si diceret, Postea reuersus est Ioab post Abisai. Et quoniam Abisai primus certamen hoc incepit, idcirco illa decem & octo millia, ab eo cæsa esse dicuntur. In libro autem Samuëlis, bellum istud asscribitur Dauidi, nempe quia Rex erat & præcipuus belli author; vnde etiam de illo hîc dicitur, Quum decertaret. Porro in Deras dissertatur, quid sit illud: *Ad docendum*, ac respondetur, ad docendum omnes Nationes quòd Deus sanctus & benedictus legem dederit Israëlitis. Quum iuit Ioab vt bellum gereret contra Syros, ipsi ita eum sunt allocuti, tu non originem ducis ex posteris Iacob, neque sic fuerunt pacta inter Iacob & Laban Syrum, sed sic, hic dixit ad illum: *Veni & fe-*

Num. 26. 9. Psal. 47. 5. Prou. 3. 12. 2. Sam. 8. 1. Paral. 8.

Psal. *riamus fœdus ego & tu*, & ſtatim Iacob accepit lapidem, & erexit illum in
60. titulum. Quæ cùm audiiſſet Ioab & neſciret quid ipſis reſponderet, venit ad
—— Dauidem eique dixit, hoc & iſto modo mecum ſunt locuti Syri, congrega *
Gen. 31. Sanhedrin. Sic dixit Salomon: *Venter tuus ſicut aceruus triticorum.* Dixerunt
44. ſapientes, Patres noſtri pepigerunt duo fœdera. Vnum pepigit Abraham ſic
Cant. 7. enim dixit ad ipſum Abimelech: *Iura mihi nunc per Deum ne noceas mihi & po-*
2. *ſteris meis.* Venerunt poſtea Iſraëlitæ, vt ingrederentur in terram Philiſtæo-
rum quibus ipſi ſic objecerunt, nequaquam vos ex ſemine Abraham orti eſtis,
non enim obſeruatis quod ipſe olim cum Abimelecho pepigit: ſed ipſis reſpon-
derunt Iſraëlitæ, imo vos illud minimè obſeruatis, & nequidem Philiſtæi
eſtis, ſiquidem ab hac regione pridem Philiſtæi ejecti ſunt, ita enim de illis lo-
quitur Moſes: *Heuæos quoque qui habitabant in Haſerim vſque ad Gazam,*
Deut. 2. *Cappadoces, egreſſi ex Cappadocia, deleuerunt eos & habitauerunt pro illis:* Et
23. vos iuramentum illud transgreſſi eſtis. Sic dixerunt ipſis de filijs Edom. Et iſti
non transgreſſi ſunt fœdus primi. Non autem ita ipſe dicit Balaam Syrus ſed:
De Syria adduxit me Balac Rex Moabitarum, veni, inquit, *& maledic Ia-*
Num. *cob.* Nec hoc tantùm, ſed etiam temporibus Chuſan Raſcahthaim Regis Sy-
23. riæ, vnde dicitur: *Et ſeruierunt filij Iſrael Chuſan Raſchathaim.* Cur appel-
Iud. 3. latum eſt nomen eius, Raſchathaim, hoc eſt impietates? nempe quia duas im-
8. pietates commiſere Syri in filios Iſraël, primam temporibus Balaam, alteram
tempore Chuſan Regis. Quum igitur Ioab iſtam reſponſionem à ſummo ſe-
natu didiciſſet, mox, Et reuerſus eſt Ioab. In alia etiam allegorica expoſitio-
ne hæc affertur ratio iſtorum verborum, Et reuerſus eſt Ioab nempe dicit duo
prælia fuiſſe commiſſa in valle Salis, & in primo quidem prælio Abiſai, inter-
feciſſe decem & octo millia, in altero autem prælio, Ioab occidiſſe duode-
cim millia. Is quum proficiſceretur ad bellum contra Syros gerendum, tranſi-
uit iuxta filios Edom, qui contra ipſum aſtiterunt, ei hoc modo dicentes, Non
Deut. ita dicitur in Scriptura de Iſraëlitis erga Idumæos, ſed: *Ne moueamini contra*
2. 5. *eos.* Quibus reſpondit Ioab, non ita dicit Scriptura, ſed ſic, vos tranſibitis
per terminos fratrum veſtrorum filiorum Eſaü. Sinite igitur vt tranſeamus ad
terram eius, Syri. Dixit autem Ioab his qui ſecum erant: eamus vt pugnemus
contra Syros Meſopotamiæ incolas, ſi enim modò Idumæos deuaſtauerimus,
quando reuertemur & nos recipiemus, nec cibum nec potum reperiemus, ſed
eos intactos dimittamus vſque dum percuſſerimus Syros, tum verò aduersùs
ipſos reuertemur: & propterà dictum eſt hoc loco, & reuerſus eſt Ioab, & per-
cuſſit Idumæos. Prætereà dixit eis Deus ſanctus & benedictus, quid vobis
proderit ſi Idumæos cœdibus paulatim conficiatis: Abiſai filius Saruiæ iam

* Sic eam vocem legit Elias Iudæus in Tisbite, & negat eam inueniri in numero ſingul. fa-
teturque eſſe vocabulum planè Græcum ex voce σύνεδρος, vnde & Ioſephus iſtos Senatores
vocat συνέδρυς, qui in nouo Teſtamento Seniores ſeu Presbyteri & Principes populi appel-
lantur, erant nempe Senatores & ſummi Iudices 70. aut 71. electi ex præcipuis Sacerdotibus
& ex alijs tribubus pro ſapientiæ, ætatis & ſanctimoniæ merito ac peritia legis. Ex his conſtabat
Concilium ſeu Synedrium magnum, quod Ieroſolymis tantùm reſidebat, in quo majores
cauſæ & grauiora regni iudicia dijudicabentur, veluti de bello, de pace, de commodis & iuri-
bus publicis, de communibus tribuum negotijs, de falſo Propheta, de ſummo Sacerdote &
ſimilibus.

occidit decem & octo millia, tu verò, Ioab, duodecim millia. Cùm tempus eius aduenerit, ego perdam & funditus regionem illam deuastabo. PSAL. 60.

V. 1. *Deus repulisti nos.* Cùm profectus esset Adarezer Rex Sobæ vt terminum regni sui ad Euphratem vsque constitueret, eam terræ Israëlitarum partem inuasit, quæ Euphrati adjacebat: eapropter dixerunt: *Repulisti nos, perrupisti nos.* Irrupit enim Rex Syriæ in terram nostram: quod non propter aliud contigit, nisi quia repulisti nos, & grauiter aduersùs nos es iratus; sed iam reuertere ad nos, nempe in tuis miserationibus.

V. 2. *Commouisti terram, dissecuisti eam.* Verbum פצם *patsam* apertionem & diffractionem denotat, vnde Paraphrasis Chaldæa illo vtitur ad illa verba conuertenda: *Et perfregit sibi fenestras.* Siquidem quando terra graui motu concutitur, aperiri solet & diffindi. Describit autem hostium irruptionem in regionem, & vrbium Israëliticarum expugnationem, quasi per ista, contremuisset ac discissa esset ipsa terra regionis. Tu autem, Domine, ipse eam perrupisti, tu etiam sana ruinas eius, nutat enim & iam casura est ac omnino eu[illegible]enda, nisi tu stabilias ipsam. Cæterùm dictio רפה *repha* scribitur cum ה *he* loco א *aleph* in fine, sicut reperitur isto loco ארפא *erpa*: *Sanabo auersiones vestras.* Ier. 22. 14. Ierem. 3. 22.

V. 3. *Ostendisti populo tuo durum.* Quum nos deuicerunt hostes nostri ac in regionem nostram irruperunt, perinde id nobis fuit, ac si nos vino horroris potasses: hîc porro deest nomen formæ constructæ, huius scilicet, יין *ien* vinum, vinum, inquam, horroris. Cui simile est illud: *Sume calicem vini furoris*, pto vini, vini, inquam, furoris. Ier. 25. 15.

V. 4. *Dedisti metuentibus te.* Ac si diceret, dabis, & plura huic similia occurrunt, præsertim in vaticinijs. *Ad extollendum*, vt magnificemur & exaltemur super nostros inimicos, eleuando signum nostrum super eos. *Propter veritatem.* Hoc est, ob veritatis tuæ demonstrandam certitudinem, quia promisisti fore vt populus tuus in terram suam cum pace tandem restitueretur.

V. 5. *Vt liberentur.* Existimant hostes nostri non satis potentem esse dexteram tuam, quò nos possis ex illorum potestate eripere, sed quasi in angustia cohibitam esse nobiscum dexteram tuam; quapropter saluum fac dexterâ tuâ & exaudi me in ista oratione mea.

V. 6. *Deus locutus est in Sancto suo.* Per Spiritum Sanctum suum prædixit me regno Israëlitico potiturum. *Et lætabor.* Nempe propter regnum meum. *Partibor Sichimam & vallem Succhot dimetiar.* Hæc præ alijs loca recenset, quia in portione tribus Ephraim erant sita. Quoniam etiam Abner filium Saülis Isboset Regem instituerat supra regionem Galaaitidem, idcirco dixit Dauid, Deus locutus est in Sancto suo, fore scilicet vt ego super Israël regnem; & ita præstitit, me siquidem omnium tribuum Regem effecit. Per illa porro verba, partibor, diuidam, indicare vult omnia in ipsius ditione & arbitrio futura.

V. 7. *Meus Galaad.* Postquam tribum Ephaim nominauit, cæteras etiam tribus Israëliticas recenset: & particulares, quas hîc expressit pertinent ad tribum Ioseph, illisque comprehenditur vniuersus Israël, præter Iudæ tribum. Sensus illorum verborum: *Iuda Legislator meus*, est idem ac si dixisset, Rex meus; solet enim Rex vocari Legislator, sicut in isto loco: *Non auferetur sce-* Gen. 49. 10.

Psal. *ptrum de Iuda & Legislator de femore eius.* Ad tribum Iudæ pertinebat regnum.
60 Perinde ac si diceret, Iuda qui fuit semper meus, & mihi continuò acquieuit. Deus autem semper laudandus me totius Israëlis populi Regem constituit, nempe ob illius vtilitatem, vt mea operâ ab ijs liberaretur, à quibus eius regio diripiebatur. Et quamuis modò dum regnum administro, hostes irruperint in terram nostram, illa non diu desæuiet clades, nam ego, Dei nutu & ope, superior ipsis effectus, eos pedum meorum plantis conculcandos subjiciam; & hoc est, quod istis verbis indicat: *Moab olla lauacri mei.* Cæterùm ita in Deras disseritur. Quum Deus sanctus & benedictus populi sui exules aliquando congregabit, eos primùm reuocandos curabit qui ex regione Galaitide abducti fuerunt, eóquòd incolæ vrbis Iabes Galaad pietatis officia exhibuerint erga Saülem & filios eius; dixit sanctus & benedictus Deus, ego futuris temporibus mercedem ipsis rependam, primùm enim incolas Galaad congregabo, quoniam scriptum est, Meus est Galaad.

V. 8. *Moab olla lauacri mei.* Hoc est, erit mihi instar vasis ad quemlibet vsum deputandi: quia ipsis pro meo arbitratu sum vsurus. Porro dictio סיר *sir* illud vasis genus significat, in quod effunduntur aquæ quibus alia vasa fuerunt abluta, & illæ etiam aquæ quæ varijs hominum vsibus sunt necessariæ, ideò dixit, Olla lotionis meæ, non verò, olla in qua carnes elixantur. *In Idumaam proyciam calceamentum meum* Hoc est regionem illam pedibus meis concul-
2. Sam. cabo; & ita etiam contigit, iuxta illud: *Et percussit Moab: & factus est*
8. 2. *Moab Dauidi seruiens sub tributo:* sic pariter de Idumæis dicitur: *Et facta est vniuersa Idumea seruiens Dauid.* Cum Idumæis autem comprehenduntur etiam Syri, etiamsi eos expressè non nominet, vnà etenim ad bellum conjuncti contra Israëlitas processerant, & vtrumque populum Ioab & Abisai debel-
2. Sam. larunt, sicut antea exposuimus, unde etiam de Syria dictum est: *Factáque est*
8. 6. *Syria Dauid seruiens sub tributo. Super me Palestina iubila.* Hæc dicit per modum comminationis aut Sarcasmi. Per comminationem sicut isto in loco.
Eccl. 11. 9. *Lætare iuuenis in adolescentia tua*, subintellige, & experieris quid tibi sit tandem euenturum. Aut per modum Sarcasmi, postquam videlicet depresse-
2. Sam. rat eos, iuxta illud: *Et percussit Dauid Philistaos, & humiliauit eos.* Dicit er-
8. 1. go ironicè iubila super me, nempe vt solebâs priùs; sed modò non ita facies, iam enim sub mea potestate redacta es, & depressa: & hoc ipsum est quod di-
Psal. cit in alio Psalmo, huic persimili, qui habetur libro quinto: *Super Palestina*
108. 10. *iubilabo.* Ipsa priùs solebat triumphos agere deuictis Israëlitis, at nunc ego de ea deuicta ouabo.

V. 9. *Quis deducet me in ciuitatem munitam.* Dictio מצור *matsor*, idem hîc
Zach. significat ac מבצר *mibtsar* nempe munitionem, vt & istis in locis: *Et edifica-*
9. 3. *uit Tyrus munitionem suam. Et adificauit ciuitates munitas in Iuda.* Dicit ergo
2. Paral. 17. Dauid, quis mihi dux erit ad vrbes illarum Gentium munitas expugnandas, vt mihi omninò subjectæ fiant, vrbes, inquam, Philistæorum, Idumæorum & Syrorum. Quis pariter deducet me in Idumæam, quò eam in meam potestatem redigam? Quis, inquam, ista mihi præstabit? Nempe Deus benedictus, & hoc istis verbis declarat.

V. 10. *Nonne tu qui repulisti nos olim?* Ideóque præualuerunt nobis dum tu

non egredereris cum exercitibus nostris. Iam verò cùm tuam erga nos beneuolentiam exhibueris, omnes illas Gentes nostræ ditioni subjicies. Alioquin, quâ ratione possemus istos populos expugnare, cùm nos pauci numero simus, illi verò innumeri, nisi tuâ ope adjuuemur, quam nobis confidimus adfuturam. Psal. 60.

V. 11. *Da nobis auxilium ab angustia.* Sicut nobis hactenus fuisti auxilio; ita deinceps in omni calamitate occurrente, velis opitulari nobis; à nullo enim quàm à te solo, liberationem expectamus. *Quia vana est salus hominis.* Cæterùm dictio עזרת eesrat scripta est cum ת tau ac si esset cum ה he: aliquando enim litera illa ת tau occurrit in fine nominum hujus formæ, etiam extra constructionem; sic isto loco: *Fortitudo mea וזמרת vezimrat & laudatio Dominus.*

V. 12. *In Deo faciemus virtutem.* Cum hostibus nostris Deo nobis auxiliante, signa committemus, etiamsi innumeri sint, & audacter decertabimus. *Et ipse conculcabit hostes nostros.* Nempe sicut lutum platearum conculcari solet.

PSALMVS SEXAGESIMVS PRIMVS.

Præcentori, super Neghinnath, Dauid.

1. AVdi Deus, clamorem meum: ausculta orationem meam.
2. A finibus terræ ad te clamo, dum anxiatur cor meum: in petram, *quæ*, celsior me sit, deduc me.
3. Quia fuisti spes mihi: turris fortitudinis à facie inimici.
4. Commorabor in tabernaculo tuo in sæcula: sperabo in abscondito alarum tuarum.
5. Quoniam tu Deus exaudisti vota mea: dedisti hereditatem timentium nomen tuum.
6. Dies super dies Regis adjicies: anni eius, *erunt*, sicut generatio & generatio.
7. Permanebit in seculum in conspectu Dei: misericordiam & veritatem præpara, *quæ*, custodiant eum.
8. Sic Psalmum dicam nomini tuo in seculum, vt reddam vota mea per singulos dies.

COMMENTARIVS.

PRecentori, super Neghinnath. Quamuis ista dictio נגינת neghinnath afficiatur vocali patahh, non tamen est constructa sed perinde se habet ac si cripta esset נגינה neginna cum ה he: & plures aliæ dictiones ita etiam cùm

patahh & tau occurrunt quæ non sunt in regimine, vt illæ מכת maccat *Pla-*
PSAL. 61. *gâ non declinabili*, sic חכמת hhocmat sapientia & aliæ his similes, vt scripsimus in libro Miclol. Hunc porro Psalmum edidit Dauid cùm exularet & Saülem effugere satageret; vel fortè composuit illum de Israëlitis in captiuitate positis, & iuxta istum sensum in Deras exponitur.

Esa. 14. 6.

V. 1. *Exaudi Deus clamorem meum.* In isto versu res eadem diuersis verbis repetitur.

V. 2. *A finibus terræ.* Si de ipso Dauide intelligendus sit Psalmus sensus erit, ab extremis finibus terræ Philistæorum in quibus exul erat; si verò de toto exulum cœtu, verba erunt cuiuslibet Israëlitarum ex illis regionibus in quibus exulat, clamantis. *Dum anxiatur cor meum.* Multa oratio alicuius in graui angustia positi, appellatur isto nomine עטיפה aatipha, iuxta illud: *Oratio pauperis cùm angustiis afficitur, & coram Deo effundit precem suam. In petram quæ exaltetur præ me.* Hoc est, quæ sit altior me in quam ego solus non possim ascendere, illuc me deducas. Per illam verò petram intelligenda est terra Israël siue de Dauide, siue de omnibus exulibus Psalmus exponatur.

Psal. 102. 1.

V. 3. *Quia fuisti spes mihi.* Iam multoties fuisti mihi perfugium, & capropter modò ad te clamo.

V. 4. *Commorabor in tabernaculo tuo in sæcula.* Hoc est, per longa temporum spatia. Per tabernaculum intelligitur domus sanctuarij seu templum. Si verò de Dauide sit sermo, erit intelligendum tabernaculum conuentus.

V. 5. *Quoniam tu exaudisti.* Est tempus præteritum loco futuri, vt & verbum sequens, *Dedisti*, & multa occurrunt similia potissimùm in dictis propheticis. Cæterùm ea vota censenda sunt indicari quæ Dauid nuncupauerat Deo dum adhuc exularet, si eius beneficio in terram Israël reuerteretur incolumis. Si verò de captiuis omnibus explicetur Psalmus, significabitur illos vota Deo facere, si ab isto exilio tandem ipsos educat. *Dedisti hæreditatem timentium nomen tuum.* Tabernaculum conuentus aut templum Deo sacrum, est possessio & hæreditas timentium seu cultorum Domini, dicit igitur, illud mihi beneficij conferes vt commorer in tuo tabernaculo, hæc est enim vera possessio eorum qui sanctum nomen tuum colunt & reuerentur.

V. 6. *Dies super dies Regis.* Si Dauid sit argumentum Psalmi, hæc verba de seipso censendus est dicere, iam enim in Regem vnctus fuerat, & à Deo petere vt dies suos proroget, & dies alios addat ijs diebus qui ipsi determinati ac præfixi erant. Quemadmodùm de Ezechia dictum est: *Ecce ego adiicio super dies tuos quindecim annos.* Si verò de captiuis omnibus agat Psalmus, per Regem, erit Rex Messias intelligendus. *Sicut generatio & generatio.* Per annos generationum & generationis spatium vitæ humanæ significatur.

Esai. 38. 5.

V. 7. *Permaneat in sæculum.* Cunctis vitæ suæ diebus permaneat in conspectu Dei Deorum, ac si diceret, animum suum & curam adjiciat ijs quæ ad cultum Dei & sapientiam spectant. *Præpara.* Misericordiam tuam & veritatem tuam illi præpara quæ ipsum custodiant.

V. 8. *Sic Psalmum dicam.* Si mihi quod à te peto concesseris, nempe vt mea tibi vota singulis diebus persoluere queam in terra Israël, Psalmos cantabo nomini tuo propter tot beneficia quibus me cumulasti.

PSAL-

PSALMVS SEXAGESIMVS SECVNDVS.

Præcentori, ad Idutum, Psalmus Dauid.

PSAL. 62.

1. CErtè ad Deum filet anima mea: ab ipso enim salus mea.
2. Certè ipse, *est*, petra mea, & salus mea: arx mea, non mouebor multùm.

3. Quousque mala parabitis in hominem? interficietis vniuersi vos, tanquam parietem inclinatum, *&*, maceriam impulsam.

4. Profectò ab excellentiâ eius consultant depellere: diligunt mendacium, ore suo benedicunt, & intimo suo maledicunt.

5. Attamen Deo tace anima mea: quoniam ab ipso patientia mea.

6. Certè ipse petra mea & salus mea: arx mea non mouebor.

7. In Deo salus mea & gloria mea: petra fortitudinis meæ, refugium meum in Deo, *est*.

8. Sperate in eo omni tempore, ô popule; effundite coram illo cor vestrum: Deus refugium nobis.

9. Profectò vanitas filij hominum, mendacium filij viri: in stateris vt ascendant ipsi præ vanitate simul.

10. Nolite confidere in fraude, & in rapina ne vanescatis: diuitiæ si affluant nolite cor apponere.

11. Semel locutus est Deus, bis hoc audiui, quòd potestas Dei est.

12. Et tibi, Domine, misericordia: quia tu reddis vnicuique iuxta opus eius.

COMMENTARIVS.

PRæcentori, *ad Iduthum, Dauid.* Psalmi huius author est Dauid, & ipsum dedit ipsi Iduthum decantandum: & particula על *aal* idem significat ac אל *el* ad: sic etiam in isto loco: *Et orauit* על *al Dominum*, quasi אל *el* ad Dominum. Item: *Et iuit Elcana in Ramatha* על *aal* quasi אל *el ad domum suam.* Porro argumentum Psalmi huius est exilium Israëlitarum.

V. 1. *Certè ad Deum silet anima mea.* Non sperat in alio Deo, nam ab ip-

Psal. so erit mihi salus mea. Dictio דומיה *doumia* hunc habet sensum, silens erit &
62. tacens expectabit donec veniat salus & liberatio à Deo nostro. Similis modus
loquendi est in isto loco: *Obmutui silentio*, nisi quòd hæc vox est nomen sub-
Psal. 39. stantiuum, illa verò adjectiuum.
3. V. 2. *Certè ipse.* Nempe solus est petra mea. *Non mouebor multùm.* Hoc
Psal. est magnâ & graui vacillatione, iuxta illud: *Cùm ceciderit iustus non succum-*
37. 24. *bet, quia Dominus sustentat manum eius.* Et sæpe ita occurrit nomen adjecti-
Abac. 1. uum sine suo substantiuo expresso, vt in istis locis: *Et cibus eius pingue*, scilicet
16. pecus. *Sicut grex tonsarum*, ouium. *Respondebit dura*, verba, & multa his si-
Cant. milia. Prætereà sicut dixit, non mouebor, addit intelligentis causâ.
42. Prou. V. 3. *Quousque mala parabitis?* Verbis istis hostes alloquitur, quousque
18. praua machinabimini contra vnumquemque virum Israëlitam: *Interficiamini vniuersi vos.* Sit voluntas Dei vt occidamini vos omnes, & sitis tanquam paries inclinatus, &, maceria impulsa, iam ad casum & ruinam vergentia. Ac si diceret, toto vitæ vestræ curriculo continuo pauore sitis correpti, ac tandem gladio occisi moriamini. Et vocem quidem תרצחו *terotsebhou* cum cameth-hatouph sub ר *resch* legenda est, iuxta Rabbi * Aaaron filium Ascher, ex conjugatione pual daquessata passiua instar harum dictionum כלו *collou*, *Finitæ sunt*
Psal. 72. *precationes Dauidis.* Et, *Non* כרת *corat*, *est præcisus vmbilicus tuus.* At
20. Ezech. Rabbi Iacob filius Napthali legendam censet תרצחו *teratsebhou* cum patach sub
16. 4. litera ר *resch* occidetis. Sequi autem non solent lectionem filij Ascher.

V. 4. *Profectò ab excellentia eius.* Hoc est, à magnitudine & altitudine Dei, eius enim antea fecit mentionem sub nomine petræ seu refugij; dicit ergo, quòd vnusquisque illorum cum fratre suo consultet vt hunc & istum depellant ab altitudine Dei, efficiántque vt ad ipsum non respiciant. Siquidem Deum suas cogitationes perspectas habere minimè sibi persuadent, & idcirco: *Diligunt mendacium*, nam vnum ore loquuntur & aliud animo suo versant: quia nimirum arbitrantur corda sua nemini esse aperta; ideò ore quidem tenus, alijs palam fausta precantur, cùm interim in intimis animi sui recessibus, eisdem maledicant. Cæterùm ista nomina, in intimo suo, in corde suo per numerum singularem effert de vnoquoque istorum hominum: verba autem ipsa benedicunt, maledicunt per numerum pluralem, de multis generaliter, & iste est mos Scripturæ in multis locis.

V. 5. *Attamen Deo tace.* Hoc dictum est eodem sensu ac illud: *At consi-*
Iob. 21. 16. *lium improborum longè absit à me.* At in consilio eorum ne sis ô anima mea, sed tantummodo in Deo solo tace, & patienter expecta illum. *Quia ab ipso*, pendet expectatio mea & non ab aliquo alio, nam ipse liberabit me ab illis, & à malis eorum aduersus me cogitationibus; adhuc verò idem repetit ac dicit.

V. 6. *Certè ipse*, est, *petra mea.* Nempe vt suæ in Deum fiduciæ magnitudinem exprimat. Adhuc, inquit, confido ipsum fore arcem & refugium mihi

* Hi duo Rabbini à multis existimantur puncta seu vocales Hebræas inuenisse, & sacro Bibliorum textui, solis consonantibus constanti apposuisse; & magna lectionis, & explicationum varietas ortum habuisse videtur ex ista literarum limitatione, cùm apud interpretes Græcos tum Latinos.

vt nunquam deinceps emouendus sim. Quod continget vbi ab exilio fuero PSAL.
egressus, vnde hîc non additur vox, Multùm. 62.

V. 7. *In Deo salus mea.* Ipse etenim me ex isto exilio educet, in quo iaceo varijs oppressus angustijs. *Et gloria mea.* Quia in captiuitate sum omnibus despicatui, at ipse iterum erit gloria mea; vbi enim me ab exilio reuocauerit tum Nationes aliæ, gloriam meam prædicabunt, iuxta illud: *Et erunt Reges nutritij tui.* Et ipse est arx fortitudinis meæ & spes mea in eo est non in aliquo alio. Esa. 49. 23.

V. 8. *Sperate in eo.* His verbis Israëlitas exules alloquitur, omni tempore confidite adfuturam tandem vobis eius beneficio redemptionem. Sensus autem horum verborum: *Omni tempore*, est iste, quamquam prorogatur tempus exilij necdum aduenit redemptio, nihilominus sperate in eo omni tempore, nempe ô vos populé Dei, quia tandem vobis redemptionem adducet. *Effundite coram illo cor vestrum*, nimirum per pœnitentiam perfectam ex corde sincero profectam, tum enim vobis Redemptorem adducet. *Quia Deus refugium est nobis*, neque enim refugium mendacij est refugium eius sicuti est refugium hominum: propterea mox subdit.

V. 9. *Profectò vanitas filij hominum.* Nominibus mendacij & vanitatis hîc significatur res quæ non est fixa & stabilis veluti in istis locis: *Eris mihi sicut mendacium.* Et, *Cuius aqua non mentiuntur. In stateris vt ascendant*, hæc figuratè sunt dicta, in stateras si ascendant homines omnes cum ipsa vanitate, ipsis viliores ac leuiores erunt vanitate iuxta illud, vanitas vanitatum. Ier. 19. 23. Esa. 58. 11. Eccl. 1. 2.

V. 10. *Ne confidatis in fraude.* Dictio עשק *ooscheg* multas res & opes significat, quas quis ab amico aut socio acceptas habet nec illas ei restituit; aut debet ipsi pecuniam quam soluere differt aut renuit: vox autem גזל *gazel* denotat opes quas vi apertâ quis à socio suo abripit: diuitiæ verò hominum istis vt plurimùm duobus modis acquiruntur; vnde dixit humanas opes non habere stabilitatem, ac proinde nolite sperare vos per illas ab angustijs esse liberandos, & propter eas ne vanescatis, quia vanum est spem in illis reponere. *Diuitiæ si affluant.* Idcircò cùm videritis opes vestras augescere & multiplicari, ne illis animum affigatis quasi rebus permansuris, non enim diu stabunt in vestra ditione. Dictio ינוב *ianoun* idem significat quod יפרה *iphre* multiplicat, sumptâ significatione à nomine תנובה *tenouua* quod fructum & germen denotat.

V. 11. *Semel loquutus est Deus.* Vnâ vice & alterâ, hoc est, multis vicibus dixit Deus & ex ore Prophetarum audiuimus quòd robur & potestas sint Dei solius, & eapropter non debet homo confidere aut in propria fortitudine, aut in opibus suis, omnia siquidem ista sunt vanissima: nec in vllo alio quàm in Deo spes certa reponi potest, quia ipsius tantummodò est potentia. Aliæ in hunc versum mysticæ expositiones sunt, sed quæ ad Psalmi argumentum spectare non videntur. Ita quidam circa hæc verba edisserunt, semel loquutus est Deus, hoc est, legem proposuit. Bis, hoc est, duabus vicibus illam audiuimus, nempe ex ore * Fortitudinis, & ex ore Mosis. Magistri verò nostri P. M. sic exponunt, semel loquutus est Deus, memento & obserua dictum esse de sermone semel, & audiuimus duos sermones.

* Sic apud Rabb. & Cabbalistas Deus vocatur הגבורה *haggeuoura.* Potentia, vt significent ipsum esse Deum præpotentem.

PSAL. 63. V. 12. *Et tibi Domine misericordia.* Sunt qui his verbis indicari patent Deum omnibus extollendum, tum erga homines suam exercere beneficentiam, postquam ipsos admonuit, & certos fecit fore vt reddat vnicuique secundùm opera eius. Alij volunt particulam כי *chi*, significare etiamsi, vt isto in loco: *Etiamsi populus hic sit duræ ceruicis, tu tamen condonabis.* Perinde ac si diceret, Quamquam redditurus es omnibus in nouissimis, iuxta ipsorum opera, tibi nihilominus est in hoc misericordia: nam præ cæteris misericordia excellit vt de ipso Deo scriptum est; *Deus multæ miserationis.* Posset etiam hic versus exponi ad sensum Psalmi, vt sint verba ista exulum Israëlitarum dicentium, quòd nos diutiùs in exilio detineri permittas, illud ex tua erga nos misericordia præstas, vt nempe nobis benefacias in nostris nouissimis. Gratiam enim confers homini, cùm illi pœnas retribuis secundùm opera eius mala quæ fecit, In hoc mundo, vt deinde in altera vita solidam mercedem recipiat pro bonis quæ egerit, iuxta illud: *Ecce iusto in terra hac retribuetur.* In Deras autem dissidium est inter Rabbi Iudam & Rabbi Nehhemiam; Rabbi quidem Iuda dicit, peccatum fundamentum eius est, verùm non facit fructum, sed iustitia facit fructum, dictum quippe est dicite iusto quoniam bonum, quia fructum operum suorum manducabunt: sed peccatum est fundamentum eius, nam scriptum est: *Quia retributio manuum eius fiet ei.* Sic autem ipse dicit, quoniam tu Deus noster imputasti, nobis, infra iniquitates nostras, non secundùm iniquitates nostras, sed infra eas. Vnde etiam hîc dicitur: *Et tibi, Domine, misericordia, quia tu reddes vnicuique iuxta opus eius.* Non scriptum est hoc loco in seu pro opere eius, sed iuxta opus eius, infra opus eius: nam de suo ipse tollit. Quispiam enim dum adhuc est iuuenis, leuiter in peccatum aliquod prolabitur: & sic etiam erit aliquis vir rectus, in quo tamen aliquod peccatum inerit, & in eo etiam moriatur, Quidnam facit Deus sanctus & benedictus? Peccati istius pœnam suspendet, donec vxorem accipiat & liberos procreet, & tum aliquem ex liberis eius pro ipso tollit, ob admissum ab illo peccatum. Est ne misericordia maior istâ? hinc exclamans dicit: *Et tibi, Domine, misericordia.* At Rabbi Nehhemia dicit, Quia tu reddes vnicuique iuxta opus eius. Non est scriptum hîc, secundùm cogitationem eius, sed iuxta opus eius: sit aliquis qui peccatum animo cogitauerit, non tamen illud perpetrauerit, non illud ipsi Deus opt. max. imputat, donec opere compleuerit, dictum quippe est * *Iniquitatem si aspexi in corde meo non audiet Deus.* At verò si quis aliquod mandatum implere statuerit, licèt illud actu non impleat, Deus tamen O. M. illi imputat, ac si impleßet. Siquidem Dauid apud se statuerat domum sanctuarij ædificare, eam tametsi non ædificarit, voluit Deus Opt. Max. Psalmum istum eius de nomine inscribi, Psalmus cantici dedicationis Dauid.

[Margin: Deut. 9. 6. — Exod. 34. 60. — Prou. 11. 31. — Isa 3. 11. — Ibid. 2. — Psal 66 18.]

* De ista Rabbini huius sententia vide ad Psal. 66. infra.

PSALMVS SEXAGESIMVS TERTIVS.

Psal. 63.

Psalmus Dauid, cùm esset in Deserto Iudæ.

1. DEus, Deus meus, *es*, tu, manè te quæro, sitit ad te anima mea, desiderat ad te caro mea: in terra siticulosa & inaquosa, quæ est sine aquis.

2. Sic in sanctitate contemplabor te: vt videam virtutem tuam & gloriam tuam.

3. Quoniam melior, *est*, misericordia tua vitâ; labia mea laudabunt te.

4. Sic benedicam te in vita mea: in nomine tuo leuabo manus meas.

5. Sicut adipe & pinguedine satiabitur anima mea, & labijs iubilationum laudabit os meum,

6. Si memor fui tui super strata mea, *&*, in vigilijs meditor in te.

7. Quòd fuisti adjutor mihi: & in vmbra alarum tuarum exultabo.

8. Adhæret anima mea post te: me sustentat dextera tua.

9. Ipsi verò, *qui*, ad desolationem quærunt animam meam: introibunt in inferiora terræ.

10. Diffluere facient eum gladio: pars vulpium erunt.

11. Rex vero lætabitur in Deo, gloriabitur omnis qui iurat in eo: quia obstruetur os loquentium mendacium.

COMMENTARIVS.

P*Salmus Dauid cùm esset in deserto.* Nempe dum Saülem fugeret: estque desertum Iudæ, ipsum desertum Ziphæum.

V. 1. *Deus, Deus meus fortis*, es, *tu.* Petra mea, & robur meum es tu: & quamdiu fugitare cogor nullum præter te alium defensorem & adjutorem habeo: ac te sedulò in meis orationibus exquiro singulis diebus, horis matutinis, dum ex loco in locum diuagari compellor. Asserit etiam se vehementer desiderare versari in terrâ Israël, sperans se tum posse cum alijs palam adire locum sanctum; nimirum aut vrbem Chiriatiaaarim, in qua erat Arca, aut Gabaon, vbi tum erat tabernaculum conuentus. In duo enim ista loca tunc sole-

Psal. 63. bant conuenire, qui Deum exquirebant. Et illis in locis frequentes aderant Israëlitarum sapientissimi inter quos conuersari exoptabat, & ab ipsis ediscere, instar hominis siti laborantis, & in terra arenti & siticulosa constituti, qui summâ cupiditate in loco aquis irriguo esse appetit. Siquidem Dauid in suis diuagationibus nullos habebat in suo comitatu sapientes, sed tantùm homines angustijs & necessitatibus oppressos, & animi tristitiâ ac mœrore affectos qui sese illi fortè adjunxerant. Porro illud: *Sitit ad te anima mea*, ad ipsam mentem spectat: verba autem ista: *Desiderat te caro mea*, pertinent ad corpus. Sitis namque est maxima omnium cupiditatum, & anima intellectiua summo appetit desiderio ipsam sapientiam & accessum ad Deum. At caro, hoc est corpus, vna cum anima vitali, locum tutum ac pacatum inhabitare desiderat. Dictio כמה *camah* scribitur cum mappic in littera ה *he* ac legitur camah, nec alibi occurrit, & idem significat quod תאב *taau*: & dictio עיף *aaieph* idem quod צמא *tsame*, ac si diceret, in terra quæ sitit aquas, in terra sitibunda. Exprimitur hoc loco nomen ארץ *aretz* in genere masculino, sicut & in istis lo-

Gen. 13. 6. cis: *Et non capiebat eos terra. Obscurata est terra.*

Esa. 9. 19. V. 2. *Sic in sancto contemplabor te.* Instar hominis siti grauissimâ laborantis peropto videre te in loco sancto, ac tuam fortitudinem intueri, hoc est, Arcam cum gloria, ibi enim Dei Majestas seu gloria inhabitat.

V. 3. *Quoniam melior misericordia tua quàm vita.* Longè enim nobilior est hoc tuum beneficium quo homines affecisti, nempe intelligentia & ratio, quâ donasti eos, vitâ corporis, quia illam dedisti etiam omnibus terræ animantibus. At hominem solum intelligentiæ dono decorasti, propterea: *Labia mea laudabunt te*, tibi grates referent pro tanto beneficio. Ista porro dicit, quia testatus est se maximo anhelare desiderio ad viam animæ, hoc est, sapientiam comparandam. Dominus etiam pater meus P. M. hoc modo exponit, vitam & misericordiam fecisti mecum, vitam quidem, sicuti in brutis animantibus, misericordiam verò propter animam sublimiorem, quâ me decorasti. Possunt etiam hæc verba, Quoniam melior est misericordia tua su-

Psal. 45. 7. per vitam, explicari sicut ista: *Sedes tua Deus*, quorum hic est sensus, sedes Dei, & dictio חיים *hhaiim* vitæ significabit homines diuites beneficentiam exer-

Eccl. 4. 15. centes, sicut in isto loco: *Dum ambulant coram viuentibus*, sensúsque erit verborum Dauidis, Quoniam misericordia tua longè melior est beneficentiâ illorum, nam ecce Saül me sibi adjunxit vt amicum, ducem & principem me constituit, suam mihi filiam in matrimonium dedit, multis me beneficijs affecit, nunc verò me ad necem insequitur, & propterea æquissimum est vt labia mea te laudent, & tuam solam misericordiam prædicent, non verò beneficentiam hominum.

V. 4. *Sic benedicam te in vita mea.* Quemadmodum nunc te singulis diebus laudo, ita semper & omnibus vitæ meæ diebus te benedicam & laudibus prosequar. *In nomine tuo leuabo manus meas*, hoc est, auxilio tuo confirmatus

Psal. 44. 6. audebo manus attollere contra eos qui me impugnant; simile est illud: *In nomine tuo conculcabimus insurgentes in nos*, hoc est, ope tua suffulti; ac si diceret,

Psal. 144. nomen tuum inuocabo: quod ad sensum illorum verborum dicitur: *Qui docet manus meas ad prælium*

V. 5. *Sicut adipe, & pinguedine, & labijs.* Litera ו *vau* præposita voci PSAL.
שפתי *sipte* labijs, idem significat ac כאשר *caascher*, quando sicut in isto loco: 63.
Si non fuerint saturati, quando pernoctabunt. Dicit ergo, quando labijs iubilationum laudabit te os meum, tum mihi illud perinde suaue erit, ac si satiaretur anima mea appetitiua, adipe & pinguedine: cibus enim pinguis est suauis omni homini. *Adipe & pinguedine*, rem eandem verbis diuersis enuntiat. *Labijs exultationum*, hoc est verbis iubilationum iuxta illud. *Terra erat labij vnius & verborum eorumdem.* Psal. 59. 16. Gen. 11. 1.

V. 6. *Si memor fui tui super strata mea.* Ita pariter quando tui recordor, & te animo recolo, in strato iacens, & quando per nocturnas vigilias de te meditor, quasi adipe quodam & pinguedine satiatus reficior & cumulor. Particula hæc אם *im* si, est pro כאשר *caascher* quando, vt in istis locis, si, cùm, fuerit Iubileus filijs Israël. Et, si altare lapideum facias mihi. Vsurpat autem voces strata mea in plurali numero, quia non in vno certo & fixo loco recumbebat, sed in varijs subinde locis, vt pote ex vno in alium locum continuò fugere compulsus. Sunt autem vigiliæ, noctis tempora quibus homo è somno suo expergiscitur, suntque tres sicut scriptum est: *Iámque aduenerat vigilia matutina.* Et alio in loco. *Principio vigiliæ matutinæ.* Sic etiam solent dicere Magistri nostri F. M. * Tres sunt custodiæ noctis. Num. 36. Exod. 20. Exod. 14. 24. Iud. 7. 11.

V. 7. *Quòd fuisti in adiutorium mihi.* Agnosco me esse obstrictum ad continuam tui recordationem, & ad tuas laudes cum exultatione celebrandas; mihi siquidem auxilio fuisti, nec permisisti vt in manus eorum deuenirem qui me ad mortem insectabantur, nec vt mihi quidquam mali inferrent. *Et in vmbra alarum tuarum exultabo*, hoc est, & ego in vmbra alarum tuarum spero me tutum fore, ac tandem exemptum periculis, exultaturum.

V. 8. *Adhæret anima mea post te.* Æquum est vt me tua dextera sustentet ne corruam in desolationem, hoc est, in infima terræ, nam ipsi quærunt animam meam, ad eam in infernum detrudendam.

V. 10. *Diffluere facient eum gladio.* Vox ista, eum, singularis numeri, refertur ad Saülem: & diffluere facient, est dejicient eum prostratores. Illa porro detractio aut dejectio, effusionem denotat iuxta illud: *Et sicut aqua effluentes.* Et, *Oculus meus diffudit se.* Et ea significatio attribuitur occisioni propter sanguinem occisi qui gladij ictu effunditur. Quo sensu illud dictum est: *Et effudisti filios Israel per manus gladij.* Accommodatur etiam hoc verbum in ea significatione, rebus aridis, cùm è loco alto in depressum deuoluuntur, sic? *Et diffundere faciam in vallem, lapides eius. Pars vulpium erunt.* Cæteri meorum inimicorum qui me cum Saüle persequuntur, erunt portio & præda vulpium, quæ ipsorum cadauera deuorabunt, gladio enim trucidabuntur, & eos vorabunt vulpes & aliæ feræ. 2. Sam. 14. Thren. 3. 48. Ezech. 35. 5. Mich. 1. 6.

* Hæc sunt intelligenda de noctis diuisione apud veteres Iudæos, illi enim dum penes illos ius armorum fuit, noctem in tres partes, seu ternas vigilias diuiserunt, quarum quælibet constabat quatuor horis æqualibus. Prima erat ab initio noctis, &c. Et alij primâ, alij secdâ, alij tertiâ noctis parte in exercitu vigilabant. Romani autem, vetustiore Græcorum exemplo, noctem in quatuor partes diuidebant, quarum singulæ ternas horas continebant: qui mos iam à Pompeij temporibus à Iudæis fuit receptus; vnde in nouo Testamento quatuor vigiliarum vsus refertur, vt Math. 13. 35. & 14. 25. &c.

PSAL. 63. V. 11. *Rex verò lætabitur in Deo.* Hæc Dauid de seipso dicit, ipsi quidem, inquit, mortem mihi machinantur, ne regno potiar, attamen ipsimet peribunt, & is qui dignus est regiâ dignitate lætabitur in Deo. *Laudabitur omnis qui iurat in eo.* Hoc est, omnis qui dignus est vt iuret per eum: nempe is qui Deum reueretur ac colit: homo autem non solet illud, Dei nomen, falsò proferre. Illorum verò os obstruetur, qui Dei nomen ore suo proferunt ad mendacium committendum, os, inquam, eorum obturabitur & obmutescent. His verbis perstringit ipsum Saülem, qui per Deum iurauerat se non interfectu-
1. Sam. 19. 6. rum Dauidem, istis scilicet verbis: *Et iurauit Saul viuit Dominus si morietur:* Nihilominus postea multoties eum ad necem est insectatus.

PSALMVS SEXAGESIMVS QVARTVS.

Præcentori, Psalmus Dauid.

1. AVdi Deus vocem meam in precatione mea: à timore inimici custodi vitam meam.

2. Absconde me à secreto conuentu malignantium à turba fremente operantium iniquitatem.

3. Qui exacuerunt vt gladium linguam suam, tetenderunt sagittam suam, rem amaram.

4. Vt sagittent in occultis integrum: subitò sagittant eum, & non timent.

5. Confirmant sibi ipsis verbum malum: narrant vt abscondant laqueos, dicunt, quis videbit eos?

6. Scrutantur iniquitates, perficiunt scrutinium scrutatum & intimum hominis, & cor profundum.

7. Et sagittauit eos Deus sagittâ subitò: subitò fuerunt plagæ eorum.

8. Et impingere fecerunt in semetipsos ipsam linguam suam: fugient omnes qui videbunt eos.

9. Et timuerunt omnes homines, & annuntiauerunt opus Dei: & factum eius intellexerunt.

10. Lætabitur iustus in Domino, & sperabit in eo: & gloriabuntur omnes recti corde.

COMMENTARIVS.

PRæcentori. Hunc etiam Psalmum scripsit Dauid in sua fuga.

V. 1. *Audi Deus vocem meam in precatione mea.* Dictio שיחי *schihhi* significat

cat enartationem molestiarum in oratione, iuxta illud: *Lamentor in querela mea. A timore inimici.* Nimirum Saülis, qui vitam ipsi aufferre moliebatur. PSAL. 64.

V. 2. *Absconde me ab arcano malignantium.* Hoc est, à conuentu, sic in istis locis: *Non sedi in cœtu ludentium.* Et, *Super concilium iuuenum simul.* Congregatio autem appellatur secretum eóquòd arcani & consilij authores & consortes simul in locum vnum conueniant vt ibi vnusquisque eorum mentis arcanum & consilium aperiat, vt vna ex omnium consensu sententia decernatur. *A turba fremente*, hoc est à multitudine, sic enim Chaldæus Paraphrastes istam vocem vsurpat dum sic ista verba conuertit, & cessare faciam elationem Ægypti, & abolebo tumultum Ægyptiorum. Psal. 1. 4. Ier. 15. 17. Ier. 6. 11. Ezech. 30. 10.

V. 4. *Vt sagittent integrum.* Loquitur de seipso, siquidem in innocentia ambulabat nec vlli prorsus eorum quidquam injuriæ intulerat. *Sagittant eum & non timent.* Sagittas in eum repentè eiaculantur. Ac si diceret, quemadmodum ex improuiso vibratur sagitta in aliquem, à qua sibi cauere non potest, sic ego non mihi cauebam à meis detractoribus. *Et non timent.* Ipsi maledictis suis me proscindunt in occultis, nec Deum se intuentem reuerentur.

V. 5. *Confirmant.* Res malas quas aduersùm me Saüli falsò referunt, validis rationibus confirmare nituntur, & easdem apud ipsum frequentissimè repetunt. *Narrant vt abscondant laqueos.* Quibus scilicet me tandem capiant. Isti porro qui de meo exilio conferunt in occultis locis, sic apud se reputant, quis verò nos intuetur? nec enim sese à Deo perspici cogitant, vnde & ipsum minimè reuerentur. Et licet quidam essent ex illis qui palam ipsum calumnijs apud Saülem lacerarent, vt Doëg Idumæus & Ziphæi, erant tamen etiam aliqui alij qui aperte de Dauide detrahere non audebant, illud enim ipsum posse aliquando rescire recogitabant cùm ad regnum tandem peruenisset, ac tum potestatem adeptum, ipsis mali ab ijs accepti pœnas illaturum.

V. 6. *Scrutantur iniquitates.* Dictio עולות *ooloth* idem habet significatum, ac si haberet ו *vau* expressum עוולות *aauoloth.* Affirmat istos calumniatores falsósque malorum delatores esse homines fraudulentos, dolosos ac iniquos, & eos in animo suo iniqua ac dolosa comminisci & scrutari. *Perficiunt scrutinium scrutatum.* Vox תמנו *thamnou* est pro תממו *thamemou*, litera נ *nun* loco literæ מ *mem* geminandæ, positâ; simile quid accidit isto in loco: *Ad disperdendum* מעזניה *mauzneha fortitudines eius:* éstque hoc verbum actiuum & hunc habet sensum, Absoluerunt scrutationem exquisitam. *Et intimum hominis, & cor profundum consummant.* Perinde ac si diceret, quidquid fraudis & doli scrutari & excogitare potest homo in corde suo, & profundi omnes cogitatus qui ab humano ingenio fingi & adinueniri possunt, hæc omnia in eorum sunt technis & fraudibus; adeout nullus homo plura & profundiora suo ingenio possit excogitare quàm illi suis astutijs & varijs cogitationibus comminiscuntur. Es. 23.

V. 7. *Et sagittauit eos Deus.* Litera ו *vau* affecta vocali patahh, notat esse præteritum, sed loco futuri temporis. Ita etiam dicendum de eadem litera ו *vau* in verbis sequentibus, & impingere fecerunt, & timuerunt, & annuntiauerunt, & intellexerunt, quæ omnia sunt præteriti temporis loco futuri. Sic eos sagittabit Deus sagittâ subitò, & erunt plagæ eorum subitò.

Psal. Dictio enim illa, subitò, ante & post se seruit.
64. V. 8. *Et impingere fecerunt eam.* Posuit relatiuum hîc ante suum ante-
——. cedens, nempe linguam: simile fit in istis locis: *Et vidit eum infantem. Et*
Exod. *abominata est ipsa, vita eius, panem*, & his similia alia occurrunt. Dicit er-
2. 6. go ipsi, linguam suam in seipsos impingere facient, hoc est, mala eorum ver-
Iob. 33 ba quibus me lacerant, aduersùs ipsos conuertentur, iuxta illud: *Et incidit in*
20. Psal. 7. *foueam quam fecit.* Porro vsurpat vocem לשון *laschon*, in masculino genere;
17. quod etiam fit in isto loco: *Adhæsit lingua mea faucibus meis. Fugient omnes qui videbunt eos.* Nimirum propter grauissimam illorum contritionem & casum aufugient & formidabunt omnes qui eos intuebuntur, ruinam & excidium in quod inciderunt, & pauescent ac Deum reuerebuntur.

V. 9. *Et timuerunt.* Tunc omnes homines timebunt Deum, nam videbunt pœnas quibus eos affecit, &: *Annuntiabunt opus Dei, & factum eius intellexerunt*, videbunt enim tunc, ac intelligent Deum dijudicare ac curare res hominum & illorum opera, eos præmijs aut pœnis afficere, contrà quàm ipsi hostes mei cogitabant, dum inquirerent, quisnam videret ipsos.

V. 10. *Lætabitur iustus.* Sic appellat seipsum, vt antea se dixit innocentem, verè etenim in præsenti causa iustus erat, & immeritò ac fine vlla eius culpa ipsum persequebantur. *Et sperabit in eo.* Et maior adhuc erit spes ipsius in Deo quum viderit vltionem in hostes exercitam. Vel particula ista, Et, ante verbum, sperauit, est pro quia aut sicut, hoc sensu, nunc cùm videat vltionem de hostibus suis esse sumptam, lætabitur, quemadmodùm anteà primùm sperauit in Deo; nec enim spes eius ipsum pudore affecit nec vana fuit eius fiducia: sic pariter omnes recti corde gloriabuntur in eo, sicut & ego in ipso glorior. Cæterùm in Deras hic Psalmus de Daniele exponitur, & existimant interpretes Allegorici, Dauidem sancto illustratum Spiritu, ipsum edidisse Psalmum de Daniele, Deum excelsum orante ac dicente, *Audi Deus vocem meam in oratione mea*, &c. Cùm scilicet falsis aspersus calumnijs projectus fuit in lacum leonum, in quem postea etiam eius calumniatores fuêre conjecti, quod volunt denotari per hæc verba: *Et sagittauit eos Deus sagittà subitò*, &c. Ista autem verba: *Et annuntiauerunt opera Dei.* Indicare illam Regis sententiam, Tunc Darius Rex scripsit omnibus populis & linguis, &c. Et sensus quidem totius Psalmi aptè Danieli accommodari potest.

PSALMVS SEXAGESIMVS QVINTVS.

Præcentori, Psalmus Dauidis, Canticum.

1. TE expectat laus, Deus, in Sion: & tibi reddetur votum.
2. O exaudiens orationem: ad te omnis caro veniet.
3. Verba iniquitatum præualuerunt super me: nostris præuaricationibus tu propitiaberis.

4. Beatus, *quem*, elegeris, & appropinquare feceris, *tibi*, qui habitabit in atrijs tuis: saturabimur bono domus tuæ, sancti- PSAL. 65.
tate templi tui.

5. *Per*, mirabilia, *tua*, in iustitia exaudi nos Deus salutis nostræ, spes omnium finium terræ: & eorum qui in remotissimo mari degunt.

6. Stabiliens montes in virtute sua: accinctus potentiâ.

7. Compescens sonitum marium, sonitum fluctuum eorum, & multitudinem populorum.

8. Et timebunt qui habitant extrema terræ ob signa tua: exitus matutini & vesperæ cantare facies.

9. Visitasti terram, & desiderare feceras eam, multùm ditasti eam: riuus Dei plenus est aquis, præparas frumentum illorum, quoniam sic præparas eam,

10. Sulcos eius inebria, æqua liras eius: stillis liquefac illam; germini eius benedic.

11. Coronas annum benignitatis tuæ: vestigia tua stillant pinguedinem.

12. Stillant tuguria deserti: & exultatione colles accinguntur.

13. Induuntur planities gregibus, & valles operiuntur frumento: iubilabunt atque etiam canent.

COMMENTARIVS.

P*Ræcentori*. Psalmus de captiuitate Israëlitarum est editus.
V. 1. *Te expectat*. Vox דומיה *dumia* expectationem significat vt in istis locis:
Expectauimus misericordiam tuam דמינו *daminou* à themate דמה *dama*. Et à Psal. 48.
radice דמם *damam*: *Expectate donec vos attingamus*. Et; *Certé Deum ex-* 10.
pecta anima mea. Sensus est, te expectat laudatio, quæ in tuum honorem in 1. Sam.
Sione decantabitur à captiuis in patriam restitutis. *Et tibi reddetur votum*. Ea 14. 9.
nempe sacrificia quæ Israëlitæ captiui vouerunt si Deus ipsos Sioni restitueret aliquando, ibi persoluent tibi in templo. Dictio נדר *neder* scribitur cum duplici segol etiam in fine versus, quia ea vocalis non mutatur.

V. 2. *Exaudiens orationem*. Et ibi eris exaudiens orationem, nam in gra-
tiam exulum oratio mea absolutè effunditur. Et ibi: *Ad te omnis caro veniet*. Esa. 66.
Quod eodem sensu dictum est ac illud: *Veniet omnis caro ad adorandum coram* 23.
me. Dominus pater meus P. M. voces istas לך דומיה *leca doumia*, exponit se-
cundum significationem istarum: *Non fuit similis ei in pulchritudine eius*. Ac Ezech.
si diceret, Te solum decet, & tibi soli conuenit laus quâ à laudantibus te præ- 31. 8.
dicaris, longè enim amplior in te est laudum materia, quam suis præconijs possint æquare. Cùm verò laudatur homo propter robur suum aut propter

Psal. 63. opes, aut propter sapientiam, non est perfecta laudationis causa in ipso, quia non solet homo laudibus affici, sine mendacio. Sunt qui vocem דומיה doumia silentium interpretentur, iuxta illud: *Deus ne sit silentium tibi.* Ac si diceret, Tibi tacita silet laus ratione operum tuorum fortium, eóquòd laus te non possit attingere. Quod certè idem est ac si muta esset aut omnino non fieret. Dicit autem, in Sion, quia multiplices laudum species eo in loco decantabantur, nempe canticis, iubilationibus, psalterijs & citharis. Ista etiam verba: *Tibi reddetur votum.* Hunc habent sensum, quoniam suis laudibus tua merita dignè exæquare nequeunt, tibi sua vota persoluent oblatis sacrificijs, vt laudantium tenuitatem aliquatenus compensent. In Deras, hæc per modum admirationis esse dicta censentur, Dixit Dauid, Et tibi, est, silentium laus! tu potens es ad iudicandum: Omnes tibi laudes decantant, & tu siles, siluisti enim in Sion, quia scriptum est: *Vocem dederunt in domo Domini.* Quæ est autem ista vox, quam dederunt in domo Domini? nempe dixerunt, Manus nostra excelsa, & non Dominus, fecit hæc omnia: & addiderunt, vbi est Deus eorum, robur illorum, in quo habuerunt fiduciam? Isti dederunt has voces, & tu interim siles! Tu siles, ego quoque tacebo, scriptum quippe est, Sile Domino & expecta eum. *Exaudis orationem.* Orationes omnis carnis tu exaudis, at verò nostras non exaudis. *Et tibi reddetur votum.* Rex carne & sanguine constans postulationes duorum aut trium audire valet, at omnium hominum non valet, tu verò omnium omnino orationes, quasi vnius, intelligis: & vnusquisque, sibi necessaria à te postulat, & tu quidem orationibus intendis, nostras autem audire dedignaris; etiam cùm specialem meam orationem de reditu exulum cum clamore & vociferatione effundo. Opposuisti nubem tibi, ne transiret oratio. Respondit illis Deus sanctus & benedictus, vos ignorantias aut superbias deprecamini, ipsi coram illo dixerunt, nos non pro ignorantijs aut superbijs aut pro absconditis cordium criminibus deprecamur, sed tantùm quia verba iniquitatum præualuerunt super me, præuaricationibus nostris tu propitieris.

Psal. 83. 2. — Thren. 2. 7. — Deut. 32. — Psal. 37. 6. — Tren. 3. 44.

V. 3. *Verba iniquitatum preualuerunt super me.* Hîc quidem singulari numero vtitur, at mox plurali dicens præuaricationibus nostris tu propitiaberis, nam de exulibus loquens pluralem vsurpat numerum. Iniquitates quæ præualuerunt nobis, & præuaricationes nostras tu similiter expiabis, ipsæ siquidem nos in exilio diutius retinent, téque obsecramus vt nobis eas condones: quoniam nemo illud præstare, præter te valet, sicut alibi dicitur: *Quia apud te propitiatio est*, idcirco ita loquitur, Tu propitiaberis.

Psal. 130.

V. 4. *Beatus.* Beatus ille quem tu appropinquare tibi facis, nam: *Habitabit in atriis tuis.* Et non in atrio tantùm, sed etiam in altitudine sancti tui templi. Beatus quem elegeris & tibi appropinquare feceris: hoc est, Beatus qui ad illud tempus perueniet liberationis, eius generationis quam tu eliges, & ad te accedere facies vt eam ab exilio educas, & dignam efficias quæ inhabitet in atrijs tuis. *Saturabimur bono domus tua.* Hoc dicit in persona eorum qui temporibus liberationis sunt futuri, Saturabimur bono domus tuæ, hoc est, gloriâ quæ residet illo in loco, nempe in sancto templo tuo; ac si diceret, in loco totius templi sanctissimo, Erat autem adytum, vbi reposita erat Arca cum gloria.

V. 5. *Terribilibus in iustia tua exaudies nos.* Per iustitiam tuam exaudies per PSAL.
terribilia & mira quæ nobiscum facies, quia tu es Deus salutis nostræ. Illa 65.
verò opera, terribilia appellat quæ miro modo fiunt, & naturæ vires & ordinem
transcendunt, & propter quorum exhibitionem Deus timendus est & terribilis
apud homines. *Spes omnium finium terræ.* Tu es spes omnium Israëlitarum,
dispersorum ad extremos vsque terminos terræ, & ad fines maris à Ierosoly-
mis remotissimos. Hi certè confidunt te ipsos Ierosolyma tandem reuocatu-
rum. Dictio קצוי *catsue* finium semel posita, est pro duabus, ac si diceret, fi-
nium terræ, & finium maris. Et per fines maris eius insulas denotat; sicut &
in isto loco: *Et ab Aquilone & mari*, hoc est, Ab insulis maris: iam enim de Psal.
occidente mentionem fecerat. 106. 3.

V. 6. *Stabiliens montes in virtute sua.* Si dixerint Gentes an credere par est
Deum educturum Israëlitas ab exilio, qui sunt populus attritus & abiectus,
hinc inde inter alios omnes populos dispersus ac diuisus? quisnam ipsos inde
potest educere? Quemadmodum dicit Scriptura, id nempe Gentes esse dictu-
ras: *Nunquid auferetur à potente præda?* &c. Ita similiter Deus Sanctus & Esa. 49.
benedictus dicit; equidem & captiuitas à forti tolletur, & quod ablatum fue- 24.
rit à robusto saluabitur, nam aduersùs contendentes tecum, ego contendam.
Ego autem illis sum longè potentior. Eodem modo dicitur hîc, stabiliens
montes, is qui facit res tam arduas ac mirabiles, poterit nos educere ex me-
dio nationum. Præ cæteris autem Dei operibus montes nominauit, quia mon-
tes excelsi, eximia Diuinæ potentiæ sunt indicia; quapropter cùm Dei nomi-
ne solet eos Dauid conjungere vt, cùm dicitur: *Sicut montes Dei*, in illis enim
mirè potentia Dei apparet. *Accinctus potentiâ.* Nam ipse est omni tempore Psal. 36.
robore accinctus, nec enim suam habet potentiam ab altero emendicatam ad 6.
illud solùm tempus quo illâ opus habebit, sed quoties ei libuerit, aperta suæ
potentiæ dat signa, quia fortitudine est accinctus.

V. 7. *Compescens sonitum marium.* Per sonitum maris fremitum fluctuum
eius intelligit, quos ipse Deus compescit, hoc est, sedatos ac tranquillos effi-
cit. Quo etiam sensu dicitur illud: *Motum autem fluctuum eius, tu mitigas.* Psal. 89.
Et strepitum populorum. Quemadmodum ipse compescere potest fremitum 10.
maris, sic pariter comprimere valet strepitum & tumultum populorum, &
Israëlitas ex medio illorum educere. Porro litera ו *vau* ante dictionem, Stre-
pitum, habet vim similitudinis, hoc sensu, vt potest hoc, ita & illud simili-
ter potest. Tale est illud: *Aqua frigida animæ sitienti, & nuntius bonus è ter-* Prou.
ra longinqua. Item, *Super Israel magnificentia eius, & robur eius in* 25. 25.
nubibus. Psal.

V. 8. *Et timebunt, qui habitant extrema, ob signa tua.* Loquitur de miran- 68. 35.
dis supremi Creatoris signis quæ quotidiè apparent, adeout propter illa,
homines ipsum reuereantur, quia nempe aduertere possunt ea sine moderatore
fieri non posse, qui ipsa diu noctúque disponat. Hæc porro signa sunt exitus
matutini & vesperæ, ortus quidem lunæ & stellarum, nocte, solis autem inter-
diu. Et per hos ortus, exultatione & lætitiâ humanos animos afficis. Vel sen-
sus est, ipsos vesperæ & matutini exitus, cantare facis. Ipsa enim signa seu sy-
dera in ortu suo cantare videntur, iuxta illud: *Cum me laudarent simul astra* Iob. 38.
7.

Psal. 65. — *matutina, & iubilarent omnes filij Dei.* Tu verò ea ad canendum inducis, nam tuo nutu & potentiâ exoriuntur. Cæterùm dicit, Extrema terræ habitant, quia in omni loco ista signa apparent, in omnibus terræ terminis non est locus
Psal. 19. 4. vllus ab illis absconditus, sicut dicitur: *In omnem terram exiuit linea eorum, & in fines orbis terræ verba eorum.* Et additur: *Et circuitus eius, solis, iuxta extrema eorum, nec est qui se abscondat à calore eius.* At secundùm sententiam meam duobus his versibus loquitur de Israëlitis; & horum quidem verborum, Compescens sonitum marium, sensus erit, Is qui fremitum maris sedare potuit coram filijs Israël dum ex Ægypto egrederentur, qui dissecuit illis mare & eos per eius medium traduxit, ipse compescet strepitum populorum ac illorum tumultum comprimet, & Israëlitas educet ex medio eorum. Quod verò additur: *Et timebunt*, sensus eius est, sicut olim timuerunt incolæ finium terræ propter mira opera quæ tum in eorum gratiam fecisti, vt scissionem maris rubri, & alia
Exod. 15. 14. signa sicut dicitur: *Audiuerunt populi & timuerunt dolor apprehendit eos:* Sic iterum timebunt te, propter reuocationem Israëlitarum exulum & propter signa tua; vt enim fecisti tunc vt cor eorum exultaret ob exitum matutini & vesperæ, hoc est, quando præmisisti ante eos columnam nubis interdiu, & columnam ignis noctu; ita etiam facturus es cum eis dum captiuos & exules patriæ restitues.

V. 9. *Visitasti terram.* Pluuiæ etiam mentionem facit, est enim vnum ex maximis Dei miraculis, vt apud Iob edisserit Eliud, *Quis est,* inquit, *pluuiæ pater,* vel, *quis genuit stillas roris?* Et quia Deus eâ aliquando vsus est ad puniendos rebelles populos. Dicit autem, visitasti terram & desiderare fecisti eam, & particula ו *vau* ante תשוקקה *teschoqequeha*, habet hoc significatum quasi cum dicitur, hoc iam factum est, vel post quam hoc fuit; sicut in
Esa. 64. 5. isto loco: *Ecce tu iratus es, & peccauimus*, hoc est, & iam peccauimus, vel, & postquam peccauimus tu iratus es. Sic etiam illud: *Et vermes emisit & pu-*
Exod. 16. 20. *truerat*, hoc est, postquam putruerat, & his similia. Ita hoc loco sensus est, Et desiderare fecisti eam: iam desiderauerat, ac si diceret, postquam desiderauit visitasti eam immissâ pluuiâ. Et similem habet sensum ista vox in illo loco, *Et*
Gen. 3. 16. *ad virum tuum erit appetitus tuus*, vbi denotatur desiderium. Sensus est, decreuisti aduersùs eam pluuiarum prohibitionem, donec eas ardentissimè desideraret, & postea ex tua misericordia tu illam visitas. Sic nos in exilio constituti similes sumus terræ admodùm siccitate laboranti, & salutis ac liberationis pluuiam expectamus. *Multùm ditasti eam.* Dictio תעשרנה *taascherna* eundem habet sensum, ac si scriberetur תעשירנה *taaschereïna:* ita etiam scribitur ידבקו *iaduequou* pro ידביקו *iadueiquou*: sensus est, ad copiam locupletabis eam
1. Sam. 11. per immissos imbres. *Riuus Dei, plenus est aquis.* Et postquam aquis terram satiaueris, magni fluuij præ copia pluuiarum, restabunt aquis pleni ad potum hominibus & iumentis præbendum. Vox Dei, est additum epithetum, ad miram rei magnitudinem declarandam, ipse siquidem est rerum magnarum &
Ion. 3. mirabilium author. Sic, *Vrbs magna Deo.* Et, *Sicut montes Dei.* Et simi-
Psal. 37. lia. *Preparas frumentum illorum.* Postquàm abunde terram aquis irrigasti & ipsa germinauit, tum commodis ventorum flatibus eam disponis vt prosperè germina ad maturitatem accrescant, ac si diceret, ipsas à rubigine & vredine

præferuas. *Quoniam sic preparas eam*, hac est, quia hac ratione terram ferendis cibis aptam efficis: nam si terram quidem pluuiæ copiâ perfunderes & ipsa fruges produceret, at postmodum rubigine aut vredine infestaretur, quid hominibus prodesset hæc pluuia? PSAL. 65.

V. 10. *Sulcos eius inebria.* Iterum commoda pluuiæ recenset, pluuiâ, inquit, sulcos terræ inebrias; suntque sulci, eminentiæ illæ, seu tumuli, qui inter arandum relicti prominent. *Descendere fac in liras eius.* Nempe imbrem copiosum. Sunt autem liræ, valliculæ inter sulcos, fossulæ illæ quæ aratione fiunt. *Stillis liquefac eam.* Magnâ pluuiæ copiâ terram resoluis ac humidam reddis, quæ anteà erat arida. *Germini eius benedicis.* Ac deinde benedicis genminibus eius, & fruges tandem prosperè tuâ benedictione prouenient.

V. 11. *Coronas annum benignitatis tuæ.* Annum illum, quem abundè pluuijs satiasti, qui est annus benignitatis tuæ, omni bonorum genere coronasti seu cumulasti; hoc dictum est vt illud: *Sicut clypeo bonâ voluntate tuâ coronas eum.* Psal. 5.
Semitæ tuæ stillant pinguedinem. Nubes sunt semitæ Dei exaltandi, quæ etiam 13.
alibi appellantur equi Dei, vt cùm dicitur: *Viam fecisti in mari*, super, *equos* Habac.
tuos. Et, *Quum ascendisti super equos tuos & quadrigas tuas ad salutem* Nubes verò stillant pluuiam quæ terris affert pinguedinem & feracitatem. 3. 15.

V. 12. *Stillant tuguria deserti.* Quemadmodum nubes irrorant terras cultas, ita etiam stillant super tuguria deserti, nempe propter bruta animalia vt ibi pascua & potum sibi reperiant. *Et exultatione colles accingentur.* Hoc figuratè dictum est, cùm scilicet colles multo fructuum ac frugum prouentu abundant, quasi lætitiam induisse videantur, cum è contra saccis se se accinxisse videantur, quando è cœlis prohibentur pluuiæ.

V. 13. *Induunt se planities.* Dictio כרים *carim* idem hîc significat quod isto
loco: *Depascent pecora tua in die illa pascuum latum*, hoc est, planitiem. Valles autem & planities memorat, quia prius nominauerat colles; dicitque pascua plana repletum iri gregibus, vt quasi ipsis præ copia, obuolui, & indui videantur, ac si diceret, innumeros ouium greges in planis pascuis pascere ac totam illorum superficiem operire. Hoc autem fit præ nimia segetum abundantia, nimirum vt greges in agros immittantur ad depascendas fruges nimiùm excrescentes, iuxta illud: *Qui immittitis pedem boui & asini*, in segetes luxuriantes vt eas depascantur. *Valles operiuntur frumento.* Ita pariter valles indutæ quasi erunt & opertæ & velut obrutæ præ segetum copia. Meminit vallium licèt priùs mentionem fecerit collium, si enim colles frugum copiâ abundant, multò magis ipsæ valles quas ideò nominasse videtur, vt indicet pluuiam ipsis minimè nocuisse. *Iubilabunt atque etiam canent.* Spicæ etenim cùm plenæ sunt & eas ventus perflat, sonum edunt & quasi clamare & canere videntur. Aut est metaphorica loquutio, vt in isto loco: *Montes & colles cantabunt coram vobis laudem & omnes arbores agri plaudent manu.* Sunt qui ita exponant, clamant, etiam canunt omnes homines vnà cum iumentis ac feris. Isa. 30. 24. Isa. 32. 20. Isa. 55. 12.

Psal. 66.

PSALMVS SEXAGESIMVS SEXTVS.

Præcentori, canticum Psalmi.

1. 2. IVbilate Deo omnis terra. Psallite gloriam nominis eius: ponite gloriam laudis eius. Dicite Deo.

3. Quàm terribilis es, *propter*, opera tua in multitudine virtutis tuæ mentientur tibi inimici tui.

4. Omnis terra adoret te & psallat tibi: psallat nomini tuo.

5. Venite & videte opera Dei, terribilis opere super filios hominum.

6. Conuertit mare in aridam, in flumine pertransierunt pede: ibi lætabamur in ipso.

7. Dominatur in virtute sua in æternum, oculi eius in Gentes respiciunt: rebelles non exaltentur in seipsis.

8. Benedicite populi Deum nostrum: & auditam facite vocem laudis eius.

9. Qui posuit animam nostram ad vitam: & non dedit ad commotionem pedes nostros.

10. Quoniam probasti nos Deus: conflasti nos vt conflatur argentum.

11. Induxisti nos in laqueum: posuisti angustiam in lumbis nostris.

12. Equitare fecisti homines super capita nostra, ingressi sumus in ignem & aquam, & eduxisti nos in irriguum.

13. Introibo domum tuam in holocaustis: reddam tibi vota mea.

14. Quæ distinxerunt labia mea: & loquutum est os meum in tribulatione mea.

15. Holocausta pinguium offeram tibi cum incenso arietum: faciam boues cum hircis.

16. Venite, audite & narrabo, omnes qui timetis Deum quod fecit animæ meæ.

17. Ad ipsum ore meo clamaui: & exaltatus est sub lingua mea.

18.

18. Iniquitatem si vidi in corde meo: non exaudiet Dominus. PSAL.
19. Certè exaudiuit Deus, attendit voci deprecationis meæ. 66.
20. Benedictus Deus: qui non amouit orationem meam, & misericordiam suam à me.

COMMENTARIUS.

V. 1. PRæcentori, Psalmus cantici. *Iubilate Deo omnis terra.* Hic Psalmus est editus de collectione & reditu exulum Israëlitarum qui tunc ita sunt dicturi, Iubilate Deo omnis terra, cùm vobis innotuerint miranda opera quæ fecit Deus cum Israëlitis.

V. 2. *Psallite gloriam nominis eius.* Psalmis & laudationibus vestris hoc prædicate, nomen eius in vestra redemptione fuisse glorificatum. Toto enim vestri exilij tempore, nomen eius comtemptui, abominationi & despicatui fuit in ore Gentium quæ in Israëlitas dominium exercebant, eisque objectabant vbi est Deus vester, surgat & opituletur vobis?

V. 3. *Dicite Deo, quàm terribilis es propter opera tua!* Quippe qui gentem infirmam eduxeris ex Gentibus magnis & fortibus, tu verò illis omnibus longè potentior, adeout propter tuam fortitudinem, mentiantur tibi inimici tui & præ timore dicant, nihil mali intulimus Israëlitis.

V. 4. *Omnis terra adoret te.* Quemadmodum scriptum est, quia vertam ad populos labium electum, vt inuocent omnes in nomine Domini, vt seruiant ei humero vno. Soph. 3. 9.

V. 5. *Venite & videte.* Hæc inuicem sunt dicturi. Terribilis est, in operibus suis erga filios hominum, itaut in ipsis efficere valeat quiquid ipsi libuerit, donec reuereantur eum.

V. 6. *Conuertit mare.* Illud vnum est ex admirandis eius operibus quòd mare, rubrum, in aridam conuerterit cùm populum suum eduxit ex seruitute Ægyptiaca. *In flumine pertransierunt pede* Iordane scilicet. *Ibi*, similiter, *aliquando lætabimur in ipso*, nempe quando nos ex hoc exilio reuocabit. Potest etiam illud, In flumine pertransierunt, referri ad tempus futurum, iuxta illud, Et leuabit, Deus, manum suam suprà flumen in fortitudine spiritus sui, & percutiet eum in septem riuis, & transire faciet per eum calceatos. Et erit semita residuo populo meo, qui relinquetur ab Assyrijs, sicut fuit Israëli in die illa qua ascendit è terra Ægypti. Isa. 11. 15.

V. 7. *Dominatur in virtute sua.* Eâ potestate quam ostendit in educendis Israëlitis ex aliarum Gentium terris, dominabitur in perpetuum super omnes populos, hoc est, agnoscent omnes ipsi dominium eius & regnum ipsius, sicut scriptum est, Et erit Dominus Rex, super omnem terram, &c. *Oculi eius in Gentes respiciunt.* Tunc oculi eius obseruabunt Gentes, vt illarum opera consideret; ac illis secundùm opera ipsarum rependat. Nam ad hoc vsque tempus iram suam aduersùs improbos distulit, at ab hoc tempore & deinceps illam non vltra continebit, sed vnicuique retribuet iuxta ipsius opera, vt scriptum est: *Et conuertimini & videbitis quid sit discriminis inter iustum & impium, &* Mal. 3. 18.

Psal. 66. *inter seruientem Deo & non seruientem ei.* Eos etiam qui rebelles fuerunt, ipse deprimet, & in æternum non se se efferent, sicut hoc tempore se insolenter extollunt.

V. 8. *Benedicite populi.* Et tunc Israëlitæ alijs populis sunt dicturi, Benedicite Deum nostrum, ipsi enim videtis miranda opera quæ nobiscum effecit, quia nos in tam longo, inter Gentes alias exilio, non penitus absumpsit.

V. 9. *Qui posuit animam nostram in vitam.* Qui nos in tot exilij miserijs seruauit incolumes. *Et non dedit in dimotionem pedes nostros.*

V. 10. *Quoniam probasti nos Deus.* Hoc sunt dicturi populi, qui ex Israëlitis superierunt post ipsorum per exilij miserias probationem iuxta illud:
Zach. 13.9. *Adducámque tertiam partem per ignem, & conflabo eos, sicut conflatur argentum, &c.*

V. 11. *Induxisti nos in laqueum.* Itaut fuerimus eò redacti vt qui in reti captus detinetur, ex quo nullâ ratione euadere potest nisi fiat aliquod miraculum. *Posuisti angustiam.* Hoc est, malum quod ita nostros lumbos arctauit vt præ illius molestia stare non valuerimus, aut illud à nobis excutere. Est autem vox מועקה *monaaca* nomen adiectiuum ex ordine verborum quiescentium in secunda thematis, & reperientur aliæ similis formæ sine litera ה *he* nota fœm. gen. vt מועף *monaaph* מוצק *moutsac.*

V. 12. *Equitare fecisti hominem.* Antequam demigraremus è patria nostra, nullius hominis imperio eramus subjecti, sed tuo solum dominio parebamus, at modò equitare fecisti & dominari super capita nostra externas mundi nationes, iuxta illud: *Dominati sunt nobis Domini præter te.* Illud porro, equitare
Isa. 26. 13. fecisti, figuratè dicitur instar illius: *Et equitare te faciam super excelsa terræ.*
Ibid. 58. *Ingressi sumus in ignem & aquam.* Calamitates & pericula solent igni & aquis comparari: ignis quidem vrit & absumit, aquæ etiam absorbent & suffocant, & in vtrumque deuenimus in hoc exilio nostro, nec tamen prorsus absumpti sumus, imò: *Eduxisti nos in irriguum.* Ex captiuitatum miserijs erutos, induxisti nos in terram irriguam in qua bonis omnibus cumulati & pingues essemus. Litera ל *lamed* præposita voci רויה *reuaia* afficitur vocali cametʃ, quæ denotat ה *he* emphaticum, ac si diceretur, ad terram notam designandam, nempe terram Israëliticam, quæ est regio Dei benedictionibus & bonis omnibus cumulata.

V. 13. *Introibo in domum tuam.* Loquitur in singulari numero in persona omnium captiuorum collectiuè, quos dicit tunc esse decreturos vt veniant in templum cum holocaustis ad vota sua persoluenda, sicut vouerunt in captiuitate positi se facturos postquam à Deo exaltando ex calamitatibus exilij fuissent educti.

V. 14. *Quæ aperuerunt labia mea.* Dum enim eos hostis in exilio grauibus angustijs premeret, vota nuncupabant si ipsos Deus extollendus aliquando è captiuitatis miserijs liberasset.

V. 15. *Holocausta medullatorum.* Vox מחים *mehhim* est nomen adiectiuum formatum à substantiuo מח *moahh* medulla, ac sensus est, agnorum medullâ ac pinguedine præditorum. *Cum suffitu arietum*, hoc est, cum suffitu
Gen. 18.7. adipum arietum faciam seu sacrificabo; quo sensu illud dicitur. *Et festinauit vt faceret.*

V. 16. *Venite, audite.* Vnusquisque Dei cultorum socio suo dicet sic, venite, audite, est autem vox illa, venite, adhortationis nota vt in isto loco: *Venite, & cogitemus.* Dicit igitur quilibet eorum qui Deum timent, Audite & enarrabo quæ fecerit Deus animæ meæ. Psal. 66. Ier. 18. 18.

V. 17. *Ad ipsum ore meo clamaui.* Ore quidem meo ad ipsum clamaui & interim sub lingua mea exaltatur, hoc est, illum exaltaui linguâ mea; & vox רומם *roumam* est passiuæ conjugationis, ex verbis habentibus secundam radicalem otiantem. Et illud sub lingua mea, idem significat ac, in, seu cum lingua mea. Sic etiam illud dicitur: *Sub lingua eius labor & iniquitas.* Et quia pronuntiatio fit supra & infra linguam, nam quatuor literæ palato efformantur, vnde & literæ palati appellantur, idcirco loquutio etiam attribuitur superiori parti linguæ, vt hoc loco, super linguam meam, & inferiori, vt supra, sub lingua eius labor, &c. Cæterùm illud, sub lingua mea, cor ipsum designat, quod sub lingua situm est: hoc est, cogitatio & mens hominis, abscondita est ab eo quod in lingua apparet. Et iuxta hanc interpretationem vox רומם *romam* actiua erit ex verbis duplicantibus & quasi conjugationis quadratæ, ac dicet Psaltes se Deum ore suo inuocare & cum pariter animo suo exaltare. Psal. 10. 7.

V. 18. *Iniquitatem si aspexi.* Hoc est, etiamsi viderim iniquitatem in animo meo, quam patrare designarem, & licèt coram Deo hoc perinde sit quasi illam labijs meis protulissem, non audiet illam, ac si diceret, non mihi imputabit ad peccatum; Deus enim sanctus & benedictus prauam * cogitationem non habet vice facti, nisi concepta fuerit in Dei fidem seu religionem.

V. 19. *Certè exaudiuit.* Sed profectò exaudiuit Deus & attendit voci orationis meæ.

V. 20. *Benedictus Deus qui non amouit orationem meam.* Non repulit eam, sed vt gratam sibi accepit, nec amouit à me misericordiam suam.

* Ita senserunt Iudæorum Magistri qui Christi tempore & paulo ante & post eum fuere, qui ideò quòd nulla pœna cogitationi interuertendæ rei alienæ apposita est cum his verbis legis: *Non concupisces*, &c. magis pro sententia quadam morali, quàm pro diuino præcepto, hoc ipsum habuerunt: itaque negant plerique eorum peccari solâ voluntate, nisi vbi de falso Deorum cultu agitur, quia tali consilio ac proposito pœna dicta est. Sic Iosephus de Antiochi cogitato sacrilegio agens, non erat, inquit, pœnæ obnoxium consilium sine effectu. Sed quomodo hac in parte plus viderint plures Philosophi, videlis Grotium in explicatione Decalogi.

PSALMVS SEXAGESIMVS SEPTIMVS.

Præcentori, in Neghinnoth, Psalmus cantici.

1. DEus misereatur nostri & benedicat nobis; lucere faciat vultum suum nobiscum.

Psal. 67. 2. Vt cognoſcatur in terra via tua: in omnibus Gentibus ſalus tua.

3. Confiteantur tibi populi Deus: confiteantur tibi populi omnes.

4. Lætentur & exultent Gentes: quoniam iudicas populos in æquitate, & Gentes in terra dirigis.

5. Confiteantur tibi populi Deus: confiteanrur tibi populi omnes.

6. Terra dedit fructum ſuum: benedicat nos Deus, Deus noſter.

7. Benedicat nos Deus: & metuant eum omnes fines terræ.

COMMENTARIVS.

PRæcentori Hic quoque Pſalmus eſt editus de congregatione & reditu captiuorum Iſraëlitarum in vrbem Ieroſolymitanam.

V. 1. *Deus miſereatur noſtri.* Suam nobis det gratiam & nobis benedicat, poſtquam ſcilicet nos è captiuitate redemit, nouis quotidie nos beneficijs cumulet. Eſt enim benedictio, bonorum additio. *Lucere faciat vultum ſuum,* vt proſperum ac felicem det ſucceſſum omnibus noſtris operibus.

V. 2. *Vt cognoſcatur.* Tunc in omni terra cognoſcentur viæ Dei exaltandi ſicut ſcriptum eſt, quia plena erit terra ſcientiâ Domini, quando cognoſcetur in omnibus Gentibus ſalus tua.

V. 3. *Confiteantur tibi populi.* Et tunc prædicabunt te populi.

V. 4. *Lætentur, quoniam iudicas populos.* Illos nempe populos qui cum Gog & Magog venient, in æquitate iudicabis, & tunc cæteri populi lætabuntur. *Et Nationes in terra dirigis.* Eas Gentes, quas in terram Iſraël deduces vt illas ibi iudices, iuxta illud, Et adducam te ad montes Iſraël.

V. 5. *Confiteantur tibi.* Atque tunc cùm iudicaueris iſtos populos qui cum Gog & Magog ſunt venturi, alij te populi laudibus proſequentur, ac tibi eſſe ſummum robur & potentiam prædicabunt, téque eſſe ſupremum omnium Dominum profitebuntur omnes. Etiam illi qui ex caſtris Gog euadent viui, de illis quippe ſcriptum eſt, Et ponam ſignum in eis.

V. 6. *Terra dedit fructum ſuum.* Et tunc terra dabit fructum ſuum, nam antea propter hominum ſcelera, cœli erant clauſi, & pluuiæ in terram non immittebantur, & ipſa terra fructum ſuum dare non poterat. At verò poſt redemptionem omnes improbi conſumentur, & qui ſupererunt cæteri ſine vlla iniquitate erunt, quapropter terra fructus ſuos dabit omni tempore.

V. 7. *Benedicat nos.* Tunc temporis, cum viderint omnes Gentes Deum eſſe nobiſcum, quia certam in ipſo fiduciam habuimus, ipſum reuerebuntur omnes fines terræ.

PSALMVS SEXAGESIMVS OCTAVVS. Psal. 68.

Præcentori, Dauidis Psalmus cantici.

1. EXurgat Deus & dispergantur inimici eius: & fugiant qui oderunt eum, à facie eius.

2. Sicut propellitur fumus, propellas eos: sicut liquescit cera à facie ignis, pereant improbi à facie Dei.

3. Et iusti lætentur & exultent in conspectu Dei: & delectentur in lætitia.

4. Cantate Deo, psallite nomini eius, exaltate eum qui equitat super cœlos, in Iah nomine suo: & exultate in conspectu eius.

5. Pater, *est*, orphanorum, & iudex viduarum: Deus in habitaculo sanctitatis suæ.

6. Deus est qui habitare facit vnicos in domo, qui educit vinctos in compedibus: at rebelles inhabitant ariditatem.

7. Deus cum egredereris ante populum tuum: cùm pertransires in deserto.

8. Terra mota est, etiam cœli distillauerunt à facie Dei: ille Sinai à facie Dei, Dei Israël.

9. Pluuiam liberalissimam demittis Deus super hereditatem tuam, & defessa est: tu verò confirmas eam.

10. Cœtus tuorum habitant in ea: paras in bonitate tua pauperi Deus.

11. Dominus dabit verbum: euangelizantium exercitus multus.

12. Reges exercituum fugient fugient: & habitatrix domus diuidet spolia.

13. Si iaceatis inter chytropodes: eritis sicut pennæ columbæ tectæ argento, & alæ eius subviridi auro.

14. Dum prosternet Omnipotens Reges in ea, niuescet in obscuritate.

15. Mons Dei, mons Basan, mons colliculorum, mons Basan.

16. Vt quid exilietis montes colliculorum? mons hic est in quo

PSAL. 68. beneplacitum est Deo habitare in eo: etiam Dominus habitabit, *illum*, in finem.

17. Currus Dei, duæ myriades, millia Angelorum: Dominus cum eis, ſicut in Sinai, *ſic*, in ſanctuario.

18. Aſcendiſti in altum, captiuam duxiſti captiuitatem, accepiſti dona ab hominibus: & etiam rebelles ad inhabitandum Dominum Deum.

19. Benedictus Dominus, quotidie onerat nos Deus ſalus noſtra.

20. Deus nobis Deus in ſalutes: & Dei Domini exitus mortis.

21. Veruntamen Deus confringet caput inimicorum ſuorum, verticem capilli perambulantis in delictis ſuis.

22. Dixit Dominus ex Baſan reducam: reducam ex profundis maris.

23. Vt intingatur pes tuus in ſanguine: lingua canum tuorum ex inimicis ex ipſo.

24. Viderunt inceſſus tuos Deus: inceſſus Dei mei, Regis mei, qui eſt in ſancto.

25. Præceſſerunt cantores, poſt tibicines: in medio iuuencularum tympaniſtriarum.

26. In cœtibus benedicite Dominum: Dominum, de fonte Iſraël.

27. Ibi Benjamin paruulus, dominans eis, principes Iuda, & cœtus eorum, principes Zabulon, principes Nephtali.

28. Mandauit Deus tuus virtutem tuam: confirma Deus, *hoc*, quod operatus es nobis.

29. Ex templo tuo ſuper Ieruſalem: tibi offerent Reges munera.

30. Increpa cœtum arundinis, congregationem taurorum cum vitulis populorum faſtuosè incedentem in fruſtis argenti: diſſipauit Gentes quæ bella volunt.

31. Venient magnates ex Ægypto: Æthiopia currere faciet manus ad Deum.

32. Regna terræ cantate Deo: pſallite Domino.

33. Ei qui equitat in cœlis cœlorum antiquitatis: ecce dat in voce ſua vocem fortitudinis.

34. Date fortitudinem Deo: ſuper Iſraël magnificentia eius, & robur eius in nubibus.

35. Terribilis Deus è ſanctuarijs tuis; Deus Iſrael, ipſe dat robur & fortitudines populo: benedictus Deus.

PSAL. 68.

COMMENTARIVS.

P*Recentori*. Pſalmus hic eſt conſcriptus de exercitu Sennacherib qui tempo-
ribus Ezechiæ Regis venit aduersùs Ieroſolyma : dicit igitur Pſaltes.

V. 1. *Exurgat Deus.* Surge Domine & diſſipentur hoſtes. Deus verò
exurgere dicitur cùm ſuam potentiam exerit & oſtendit. Illud autem verbum,
exurgat vel dictum eſt per modum orationis, aut explicandum vt vaticinium,
exurget Deus, vt nempe affirmet ſtatim ac Deus exurget, fore vt diſſipentur
inimici eius. Et ita etiam contigit, nam egreſſus eſt Angelus Domini, & occi- 4. Reg. 19.
dit centum octoginta quinque millia.

V. 2. *Sicut propellitur fumus.* Vox הנדוף *hindoph*, eſt infinitiuus conju-
gationis Niphal, & ſic deberet ſcribi הנדף *hinnadeph* cum vocali cametſ ſub
litera נ *nun*. Et ſecundùm opinionem meam eſt nomen verbale ſeu infinitiuus
ex conjugatione hiphil, & perfectus: ſic etiam vox תנדוף *tinnedoph* eſt perfe- Ezech. 22.
cta. Et huic ſimile eſt illud כהתוך *chebittouc*, ſecundùm fuſionem argenti, cum
defectu literæ nun; licèt illud ſit cum vocali hholem, & hoc cum ſchourec,
hæ enim duæ vocales ſunt vicinæ. Senſus autem eſt, Quemadmodum ventus
expellit fumum, ſic tu expelles ipſos hoſtes; & tunc ſicut liquatur cera à facie
ignis, ſic peribunt improbi à facie Dei. Vox דונג *donag* idem ſignificat quod
שעוה *ſchaana*, ſcilicet ceram.

V. 3. *Et iuſti.* Lætabuntur Ezechias & totus Iſraël. *Et delectabuntur in lætitia.* Eſt repetitio eiuſdem ad exprimendam lætitiæ magnitudinem. Ita etiam
loquutus eſt Iſaias, canticum erit vobis ſicut nox ſanctificatæ ſolemnitatis, &
lætitia cordis ſicut qui pergit cum tibia vt intret in montem Domini. Et ſi ibi
de nocte Paſchatis fiat mentio, ſicut cenſent Magiſtri noſtri F. M. & hunc
verſum aſſumunt in ſuæ ſententiæ confirmationem, ſenſus erit, Et delecta-
buntur in lætitia, cum lætitia ſolemnitatis: hoc eſt, lætabuntur in hac libera- Prou. 4. 8.
tione, cum recordatione redemptionis Ægyptiacæ.

V. 4. *Cantate ei, exaltate.* Efferte laudibus, iuxta illud : *Lauda eam, & exaltabit te.* Et ita omnis ſignificatio verbi סלל *ſalal*, exaltationem & eleua-
tionem deſignat. *Qui equitat ſuper cœlos.* Vox ערבות *aarauot* ſignificat cœ-
los, nam quemadmodum qui iumento inſidet, ipſum deducit quò vult, ſic
Deus benedictus cœlorum orbes pro ſuo nutu conuertit. Eâ autem voce ערבות
aarauot ſupremam ſphæram deſignat, quæ alias omnes complectitur, ſuóque
motu mouet. In Iah nomine eius, Laudate eum in Iah quod eſt * no-
men eius, & quod indicat Deum eſſe mundi conditorem, & cauſam cur
exiſtat. *Et exultate in conſpectu eius.* Nempe in templo.

V. 5. *Pater, eſt, orphanorum.* Quia ſuperiùs dixerat Deum equitare ſuper
cœlos, hoc eſt, ipſum, eſſe excelſiorem omnibus rebus excelſis, iam dicit ip-
ſum vt vt eleuatum, curare tamen & ſuſtentare res infirmas & humiles, or-
phanos ſcilicet & viduas, quibus vires non ſuppetunt vt ſe aduersùs oppreſſores

* Cùm enim hoc Dei nomen יה *Iah*, ſit contractum ex nomine Tetragrammato
יהוה *adonai*, cum ſignificat qui eſt, & reuerà exiſtit, & per quem facta ſunt omnia quæ
ſunt & exiſtunt.

suos tutentur, & ipse est pater eorum, & causas eorum defendit. Et de ipso
Psal. idem alibi dicit: *Excelsus Dominus & humilem respicit. Deus in habitaculo*
68. *sanctitatis suæ.* Etiamsi ipse in habitaculo sancto suo resideat, nempe in cœ-
Psal. lo, nihilominus adest etiam humilibus in terra iuxta illud: *In excelso & sancto*
138. 6. *habitans*, Deus, *& cum contrito & humili spiritu.* Eius porro conditionis
Isai. 57. erant Israëlitæ contra quos venit Rex Assyriorum, de illo quippe dictum est,
15. Rex magnus vnà cum magnis Regibus. Israëlitæ autem comparati cum ipsis,
2. Reg. pauci admodùm erant & abiecti, adeout dixerit Rabsaces: *Dabo vobis duo*
18. 23. *millia equorum, an poteritis habere ascensores eorum?* Nec vnquam valuissent
resistere Assyrijs nisi Deus benedictus ipsis auxilio fuisset.

V. 6. *Deus, est, qui habitare facit vnicos in domo.* Eos, qui sunt vnici,
virum nempe & vxorem eius nec filios genuerunt, habitare facit in domo seu
Exod. 1. familia, quæ multos liberos complectitur; iuxta illud: *Et fecit eis domos.* Est
21. tamen nobis alia ratio exponendi vocem יחידים *iehhidim*, nam iuxta opinio-
Ier. 36. nem meam significat absconditos, iuxta illud: *Et abscondit illos Dominus,*
26. Ieremiam scilicet, &c. Quo sensu dictum est alibi: *Qui habitare facit steri-*
Psal. 113. *lem in domo matrem filiorum lætantem.* Sic pariter Israëlitas quasi solitarios &
9. destitutos seruauit Deus ab hostibus eísque benedixit, effecitque vt crescerent
ac multiplicarentur. *Qui educit vinctos compedibus.* Eos qui ferreis catenis
deuincti tenebantur, ipse in libertatem asseruit, sicut istos captiuos ex Æthio-
pia & Ægypto, qui in castris Assyriorum vincti asseruabantur, vt de ipsis
Isa. 40. Isaias loquitur. *Vincti manicis pergent.* Imò etiam multos ex Iudæis; dicitur
14. enim, Ascendit Rex Assyriorum ad vniuersas ciuitates Iuda munitas, & ce-
pit eas. Porro vox כושרות *coscharot* catenas significat, & litera כ *caph* est
loco literæ ק *quof*, pro קושרות *quoscherot*, & eandem habet significatio-
nem, ac קשורים *cheschorim* vincula, litera autem כ *caph* & ק *quof* sunt eius-
Isa. 40. dem organi. Simile reperitur in istis locis: *Quis* תכן *ticchen direxit, Spiritum*
13. *Domini?* cum כ *caph.* Et, תקן *tiqquen direxit parabolas*, cum ק *quof*, in
Eccl. 12. eadem tamen significatione. *At rebelles habitant ariditatem.* Qui erant vin-
9. culis constricti in libertatem fuere dimissi, at rebelles, Rex nempe Assur cum
copijs suis habitarunt in loco siticuloso, hoc est, extincti sunt quasi præ
maxima siti, nam perierunt nullis gladiorum aut lancearum confossi vul-
neribus.

Iud. 4. V. 7. *Deus cum egredereris.* Sicut alibi dicitur: *Nonne Dominus præcedit*
6. *te?* Cùm enim hostes debellarent Israëlitæ, id contingebat quasi Deus ante illos
incederet ad victoriam certò reportandam; & ipsa etiam Arca fœderis ante
ipsos deferri solebat. Ea autem bella in quibus hic dicit Israëlitas fuisse victo-
res dum iter per deserta facerent, sunt illa quæ contra Sehhon Regem Amor-
rhæorum, & contra Gog Regem Basan gesserunt; Porro ista verba: *Terra*
mota est, &c. figuratè sunt dicta de pauore Regum & populorum qui valde
Israëlitas reformidarunt, ac si diceret, quemadmodum tunc ante illos incessit, & pro ipsis pugnauit, ita etiam nunc præstabit. *In deserto*, vox enim
ישימון *ieschimon* significat solitudinem, locum videlicet desolatione horridum
Deut. 1. sicut scriptum est, Profecti autem de Horeb transiuimus per eremum terribi-
19. lem & maximam quam vidistis, per viam montis Amorrhæi, &c. & addi-
tur,

tur, Et tunc venistis ad montem Amorrhæi, &c. Et dixit, Ascende & posside eam terram, sicut locutus es Dominus, &c. PSAL. 68.

V. 8. *Terra tremuit.* Hoc est, vt iam supra diximus quia incolæ terræ expauerunt ac tremuerunt. *Etiam cœli distillauerunt à facie Dei.* Hoc figuratè dictum est, quoniam cœli obtenebrati sunt super hostes; dies enim pluuiæ est caligo nubium, vt in cantico Dauidis etiam dicitur: *Tenebrositas aquarum in* Psal. 18.
nubibus aeris: quæ metaphoricè eas calamitates designant quæ in Israëlitarum 12.
hostes immissæ fuerunt. *Ille Sinaï.* Et sicut iste mons Sinaï contremuit à facie Dei, Dei Israël; ita pariter contremuit terra, hoc est, populi & mons iste commoti sunt, quando lex data fuit, secundùm quod scriptum est: *Et contremuit* Exod.
totus mons valde. Imò non desunt qui totum hunc versum exponant de legis 19. 18.
promulgatione. *Cœli distillauerunt*, verba hæc simplici etiam sensu possunt accipi, nam eo die quo lex data est, tenuis pluuia decidit.

V. 9. *Pluuiam liberalissimam.* Quoniam superiùs dixit, cœli distillarunt, innuens mala & pœnas quibus afflicti sunt hostes: hîc contrarium dicit, Pluuiam abundantem stillabis Deus. Ac si diceret, super inimicos quidem stillabis guttas iræ & furoris, at super Israël stillabis pluuiam copiosam. *Super hereditatem tuam*, hoc est, stillabis super Israël, qui est hereditas tua; sicut scriptum est: *Et ipsi sunt populus tuus & hereditas tua. Et debilitata est tu confirmasti* Deut.
eam, sensus est, & si debilitata est hereditas tua, tu confirmasti eam; Quâ ra- 9. 29.
tione dicitur illud: *Et dabit vobis Dominus panem arctum*, hoc est, si dederit. Esa. 30.
Est ergo sensus, & si hereditas tua affligatur grauiter manibus hostium qui iam 10.
ceperunt omnes ciuitates Iuda, tu illam confirmabis nec prorsus eam deseres, nec sines Ierosolyma in hostium potestatem venire.

V. 10. *Cœtus tuorum habitabunt in ea.* Dictio חיתך *hhaiateca* idem habet hoc loco significatum ac עדתך *aadateca* congregatio tua, sic dicitur חית *hhaiat* congregatio Philistæorum, & infra, Cœtum arundinis. *In ea.* Hoc est in vrbe Ierosolymitana. *Paras in bonitate tua pauperi*, Israëlitis scilicet qui relicti sunt pauperes & attriti: nam decem tribus iam ante è patria demigrauerant & multi ex Iuda & Benjamin, qui eas vrbes incolebant, quas expugnarunt Assyrij, captiui sunt abducti, sed tu confirmabis eos in tua bonitate.

V. 11. *Dominus dabit verbum.* Multus erit exercitus mulierum turmatim annuntiantium & dicentium.

V. 12. *Reges exercituum*, Qui aduersùs Ierosolyma, castra posuerunt, *fugient, fugient*, hoc est, fugient ab Israëlitis. *Et congregatio domus.* Hoc est, congregatio Israël quæ est congregatio Domini, & eius habitaculum, diuidet spolia inimicorum; Dominus dabit & confirmabit verba earum. Meminit autem vates mulierum, ipsæ enim ad bella non proficiscebantur, sed verbis suis bonis & consolatorijs viros hortabantur.

V. 13. *Si iaceatis.* Hæc sunt etiam verba mulierum ad viros, aut cantoris alloquentis Israëlitas; & id videtur magis consentaneum: dictio שפתים *schephataim* Chytrapodes denotat, & sic appellantur quòd ollæ aut caldaria ipsis imponantur. Dicit igitur, si jaceatis in loco humili, qualis est ille vbi reposita sunt ista, nigro & squalido, hoc est, si ambulastis hactenus nigris induti vestibus ob inimicorum afflictionem, adhuc eritis albi sicut alæ columbæ quæ

Psal. ita apparet ac si tecta esset argento, adeo munda est pulchra & candida. Fortè
68. etiam in hoc versu memorauit argentum & aurum quæ ex spoliatis Assyriorum
castris Israëlitæ abstulerunt. Vox כסף *cheseph* retinet segol cum accentu
Athnahh. *Et alæ eius sub viridi auro.* Quia scilicet in pennis columbæ appa-
ret quidam color instar auri flauescens. Sæpe etiam aurum hoc nomine חרוץ
Iob. 41. *bharouts* in sacris literis designatur, vt: *Sternet sibi aurum super lutum.* Et:
21. *Coarceruant aurum vt lutum platearum.* Excellentissimum autem aurum est
Zach. subuiride: vsus est porro hoc loco Psaltes substantiuo loco adjectiui, & ordi-
9. 3. ne inuerso disponenda sunt vocabula, dicere enim sic oportebat, Et alæ eius,
sunt, cum auro subuiridi. Cui simile est istud: *Aggrauat super se densum*
Habac. *lutum*, cùm sit dicendum, lutum densum. Et illud: *Omnes multi populi*, cùm
2. dicendum sit, Omnes populi multi.

V. 14. *Dum expandet Omnipotens Reges in ea.* Vox ista פרש *pares*, expan-
Psal. sionem designat vt in istis locis: *Expandi manus meas ad te.* Et, *Et cùm*
143. 6. *extenderitis manus vestras.* Sensus est, cùm percusserit eos Deus fortis, iuxta
Isa. 1. 15. illud, venit igitur Angelus Domini, & percussit in castris Assyriorum, &c. Et
ecce omnia corpora mortuorum expansa super terram, Regum & Principum,
sicut scriptum est, Et deleuit omnem potentem robore principem & ducem in
castris Regis Assyriorum. Et sunt qui vocem בפרש *bephares* interpretentur, cùm
Ierem. confringeret iuxta illud: *Contundet manus suas.* Deum verò nomine שדי
4. 31. *schaddai* appellauit quod ipsum designat vt potentissimum ac omnium victo-
rem, quippe qui hîc ostenderit se longè esse potentiorem tam numeroso exer-
citu, cuius duces superbè contra ipsum loquuti fuerant. *In ea*, hoc est, in
Ierosolymitana ciuitate. *Niuescet in obscuritate*, Tunc cùm extenderit Om-
nipotens Reges, efficietur alba vt nix congregatio quæ erat in tenebris: di-
ctio תשלג *taschleg* est verbum intransitiuum. Potest etiam esse transitiuum &
litera ת *tau* ad Deum referri, hoc est, dealbabis; & בצלמון *betsalmon* in
tenebris, est sicut בצלמות *betsalmauet*, in vmbra mortis.

V. 15. *Mons Dei.* Sunt quidem montes alij celebres, attamen mons Dei
nempe mons Sinaï, etiamsi situs est in loco deserto, vastaque solitudine & ari-
da, & sit mons humilis, celeberrimus debet haberi, nam in ipso Dei gloria
habitauit. *Mons Basan.* Iste etiam mons est insignis quia regio Basanitica
pinguis est & ferax & alendis gregibus accommoda, vnde figuratè pingues &
Amo. 4. obesæ mulieres dicuntur vaccæ Basan. Sic & illud: *Tauri Basan cinxerunt*
1. *me vndique. Mons gibborum*, hoc est, montes excelsi. Mons altus, vocatur
Psal. 22. gibbosus, quia summitas ipsius est illi quasi gibbus in medio eius, & in eo
13. altitudo eius eminens apparet. Et hi quidem præcelsi montes sunt etiam cele-
bres ob suam altitudinem. Vsurpauit autem singulare cum plurali, nam dixit,
mons, & deinde gibberosi, ac si diceret, quilibet mons cui est altitudo, mu-
tabilis est secundùm illud quod est. Alibi similiter occurrit singulare cum plu-
Ester 4. rali, vt: *Et recepit Iudai*, &, *Iusti vt leunculus confidet*, & cætera his simi-
3. lia. Addit rursus, Mons Basan, vt magis eum celebret ob pinguedinem &
Prou. fertilitatem. Nihilominus montes isti omnes non adeo sunt extollendi, vt
28. 1. Mons in quo est templum Dei, vnde subdit.

V. 16. *Vt quid exultatis.* Sunt qui vocem תרצדון *teratsedon* idem velint si-

gnificare ac תרקדון *terachedon* ac si diceret, quare vos ipsos iactatis? Non accessitis omnes ad dignitatem eius montis in quo Deus se habitaturum esse dixit, & ille est Mons sanctuarij. Magister Hai F. M. dictionem הרצדון *teratsedon* inspectionem denotare putat, & hoc significare dicit in lingua Arabica; sensum ergo vult esse, quare vos inspicitis & expectatis gloriam? non est gloria nisi in illo monte in quo Deus voluit habitare, estque Mons domus Domini, nam in ipso est templum & propter ipsum celeberrima est vrbs Ierosolymitana; siquidem in eo semper apparebit gloria eius, auxilium eius & similitudo; quia ecce in tota terra Israëlitica hostilis potestas dominatur, at de Ierosolymis ita dictum est: *Non ingredietur Rex Assyriorum vrbem hanc*, nec mittet in eam sagittam, nec eam occupabit clypeus, nec circundabit eam munitio. 2. Reg. 19.
Et addit, Protegámque vrbem hanc ad saluandam eam: hinc dicitur: *Etiam Dominus habitabit in finem.* In eo monte, quia in monte Sinai non habitauit in perpetuum.

PSAL. 68.

V. 17. *Currus Dei vinginti millia.* Currus Dei cum duabus myriadibus descendit ad ferendam opem Israëlitis iuxta illud: *Descendere fac Domine fortes tuos.* Vt etiam alio in loco dicitur: *Et ecce mons plenus equorum, & curruum igneorum in circuitu Elisei. Millia Angelorum.* Eorum scilicet Angelorum qui Schananim appellantur. Sunt qui vocem שנאן *schinan* quasi שנון *schinon*, iterationem interpretentur, ac si diceret duo, aut varia millia. *Dominus in eis.* Venit Dominus illis stipatus, sicut olim venit in Sinai, in Sanctum. Litera ב *beth* vocis בהם *bahem* lenis est, quod non est iuxta formam literarum ehevi iunctarum literis begad chephat quando literæ ehoui sunt cum Mappic: simile occurrit in voce תהו *thohou* isto in loco: *Et extendet super eam filum desolationis.* Ioël. 3. 12. 2. Reg. 6. 17. Esa. 34. 11.

V. 18. *Ascendisti in altum.* Et hactenus quidem præceperas opem ferri & salutem tuis, cùm capta sit terra Israëlitica & in exilium ductus sit populus qui eam incolebat, tu videris quasi in altum ascendisse, & sic effecisse vt captiui abducerentur. Cùm enim singularem tuam protectionem abstulisti ab illis, venit aduersùs eos hostis, & præualuit ad capienda dona ab hominibus: ea nempe dona quæ hominibus concesseras, vt tua inter ipsos majestas resideret, eósque tutaretur ab omni calamitate. Præualuit, inquam, hostis ad capienda illa dona, adeout ipsi etiam rebelles seu infideles, nempe Rex Assur & qui cum eo erant, se occupaturos existimarint locum sanctum, locum Domini Dei, hoc est, vrbem Ierosolymitanam quæ est habitaculum & sedes Dei.

V. 19. *Benedictus Dominus, per singulos dies afferet nobis.* Afferet nobis munera sua, Deus qui est salus nostra, quia saluauit nos ab innumero & fortissimo exercitu. Dictio יעמוס *iaamos* significat נשא *issa* apportat, & sic dicitur: *Et apportauit vnusquisque super asinum suum*, iuxta illud; Non asinum vnum eorum imposui illis. Porro debet hic subintelligi dictio, benedictiones suas, aut bona sua: & debet explicari illud quod deest iuxta commodam significationem. Multáque similia occurrunt. Aut sensus est, Afferet nobis salutem nostram cuius postea mentionem facit, ac si diceret, Deus qui salutem nostram nobis per dies singulos imponit, Sit ipse Benedictus. Gen. 13. Num. 16. 15.

V. 20. *Deus nobis, est, Deus ad salutes.* Sunt illi varij exitus & modi,

PSAL. 68. quod attinet ad hostes nostros, quibus eos interimere & omnino perdere potest, & hoc est quod istis verbis: *Exitus ad mortem*, indicatur, ac si diceret, sunt ipsi multi exitus seu rationes quibus per res diuersas, pœnas mortiferas immittat in hostes suos ad interficiendos & consumendos ipsos: quemadmodum Ægyptios in mari rubro submersit postquam eos decem plagis afflixerat: & lapidibus grandinis Reges Chananæorum prostrauit: aut dum ingentem tumultum excitat in hostibus, itaut mutuis se vulneribus confodiant, sicut de Philistæis dictum est, Vnusquisque gladium adigebat in socium suum tumultu maximo. Sic Philistæos hæmorrhoidibus afflixit, & eorum agros muribus infestauit. Et multa similia pœnarum exempla in sacris literis occurrunt. Deus solus est qui hæc præstare possit; Quis enim Dei opera imitari valebit? vnâ enim nocte, momento vno interfecit centum & octoginta hominum millia, Deus ipse solus est qui hoc præstare potest.

V. 21. *Qui confringit capita inimicorum suorum*, sine vllo gladio & sine lanceis. *Verticem capilli.* Vertex est ea pars capitis in qua capilli hinc inde diuiduntur, vnde appellatur vertex capilli, in ea enim parte capilli capitis secernuntur, parte vnâ ad dexteram, parte alterâ ad sinistram tendente. Quia verò vertex est summa pars capitis, idcirco ea quæ in hominem ex diuino decreto, mala aut bona immittuntur, vertici eius euenire dicuntur; sic de Dei
Gen. 49. 26. donis illud dicitur: *Fiant*, benedictiones, *in capite Ioseph, & in capite Nazarei inter fratres suos.* De malis autem: *Et in verticem ipsius iniquitas eius descen-*
Psal. 7. *det. Transfiget verticem perambulantis in delictis suis.* Eius nempe qui obstinatè pergit & oblectatur in sceleribus suis & in sua malitia, & ab illis conuerti non curat.

V. 22. *Dixit Dominus.* Auertam inimicos ex terra Israël sicut olim reduxi Ægyptios ex profundis maris, ac si diceret, qui non reuersi sunt in Ægyptum, sed in mare sunt demersi; sic eueniet castris & exercitui Regis Assyriorum, nam ecce omnes interfecti iacebunt. Porro nominauit regionem Basan, in ea siquidem primùm Rex Assur bello Israëlitas impetebat: & Phul Rex Assyriorum eam omnem terram occupauit. Et finis bellorum eius is fuit, quòd venerit contra Ierosolyma, vbi omnes eius copiæ interierunt.

V. 23. *Vt intingatur pes tuus in sanguine.* Hoc est, rubescat pes tuus, vt
Is. 63. 1. sit תמחץ *timhhats* idem quod תחמץ *tihhmats* vt in illo loco: *Rubefactus vestibus per Metathesim*; hoc est, rubefactus in sanguine: sensus totius versiculi iste est, vt rubescat pes tuus, & rubescat etiam lingua canum tuorum lingentium sanguinem hostium. Ac si diceret, quia interfectorum corpora vorabunt canes, & lingua eorum rubescet sanguine & tingetur etiam sanguine pes illorum qui super cadauera transibunt: & litera כ *caph*, index pronominis tuus & tuorum post voces istas, pes & canum, refertur ad Israëlitam, licèt fortè ad
Isa. 63. 1. Deum etiam, sed per metaphoram, possit referri iuxta illud, Rubefactus vestibus de Bosra; Et aspersus est sanguis eorum super vestimenta mea, & omnia vestimenta mea inquinaui. Et dictio: *In sanguine*, conjungitur & refertur ad vocem, *ab inimicis*, licet sit distans; non verò ad vocem, *lingua canum tuorum*, propinquam, & multa occurrunt similia in sacris literis; vt est illud: *Et vidit mulierem lauantem se super tectum*, quod idem est ac, Et vidit de te-

cto mulierem lauantem ſe. Et ſunt alia ſimilia, ſicut ſcripſimus in libro Miclol. Psal.
Et dictio בדם *bedam* eſt cum cametſ, quia non eſt conſtructa cum voce ללשון 68.
lilſchon lingua canum tuorum, ſed cum מאויבים *meoieuim* ex inimicis tuis; at propter illud מ *mem*, non habet formam conſtructionis cum genitiuo, vt ſit cum patahh. Dictio autem מנהו *minnehou* de eo, eſt appoſita explicandi gratiâ, iam enim dixerat, de inimicis, aut inimicorum: & dixit adhuc, ex eo, & quidem in ſingulari per modum collectiui: aut, de eo ſignificat, de Rege Aſſur. Quod videtur conſentaneum, nam licèt ipſe in caſtris non fuerit interfectus cum ſuis, cùm tamen præ pudore in terram ſuam eſſet reuerſus, gladio à filijs ſuis interemptus fuit.

V. 24. *Viderunt inceſſus tuos.* Poſtquam Iſraëlitæ ſtragem illam hoſtium conſpexere, viderunt inceſſus tuos, viderunt & agnouerunt inceſſus tuos, viderunt & agnouerunt eos eſſe tuos ingreſſus quibus ante ipſos præceſſeras & hoſtes ipſorum percuſſeras. Illi autem inceſſus fuerunt inceſſus Dei mei qui eſt Rex meus in ſancto; hoc eſt, Ipſe eſt Rex in cœlo qui locus eſt ſanctus, & inde miſit Angelum ſuum ad ferendam opem Iſraëlitis, ſicut ſcriptum eſt, Et egreſſus Angelus Domini, percuſſit in caſtris Regis Aſſur.

V. 25. *Præceſſerunt cantores.* Illi nempe cantores qui tum erant in populo Iſraëlitico, quemadmodum illi erant ad canendum ore, & poſt ipſos ſequebantur muſica inſtrumenta pulſantes, ac inter vtroſque erant iuuenculæ tympaniſtriæ: vel qui ore cantabant, & qui muſica inſtrumenta pulſabant, erant in medio iuuenculárum tympaniſtriarum. Dictio תופפות *tophephot* eas ſignificat quæ pulſant tympana quæ manu ſua geſtant: mos enim erat mulierum pulſare tympana, iuxta illud: *Sumpſit ergo Maria Prophetiſſa ſoror Aaron tympanum in* Exod.
manu ſua. Et vox תופפות *tophephot* eſt nomen ſubſtantiuum, inſtar illarum 15. 20.
נחלות *nahhalot* שוממות *ſchomemot.*

V. 26. *In cœtibus benedicite Dominum.* Vt eius mirabilia omnibus nota faciatis. *De fonte Iſraël.* Benedicite Domino, ô vos omnes qui ex Iſraël, ceu ex fonte, originem ducitis. Simile eſt illud: *Omne ſemen Iacob bene-* Pſal.22.
dicite eum. 24.

V. 27. *Ibi Beniamin.* Ibi Benjamin & Iuda fuere temporibus Regis Ezechiæ, & aduersùs duas iſtas tribus bellum mouerat Rex Aſſyriorum, nam reliquæ tribus captiuæ fuerant abductæ tempore Regis Hoſeę, anno nono regni illius, & anno ſexto regni Ezechiæ: hoc autem bellum Regis Aſſur contigit anno decimo quarto regni Ezechiæ. Quòd verò dicat: *Principes Zabulon, Principes Nephtali*, ratio eſt quia aliqui ex reliquis tribubus remanſerant in terra Iſraëlitica hinc inde pauci numero diſperſi, qui etiam ibi adhuc erant Oſiæ Regis temporibus, vt in libris Paralipom. refertur. Hîc porro nominat Principes Zabulon & Principes Nepthali, quia ipſi Ieroſolyma venerant ad auxilium ferendum. Quò etiam eadem de cauſa conuenerant Principes Iuda, nec non Principes Benjamin, ſinguli ex proprijs locis. Et dictio רגמתם *rigmatam* ſignificat congregationem eorum, ac ſi diceret, fore vt Ieroſolyma congregentur vniuerſi ipſi. Appellat autem Benjamin paruulum, hominum ſcilicet numero, quoniam tribus Benjamin minima erat tribuum Iſraël. Vox רודם *rodem* eſt idem quod præualens fuit in illos nempe hoſtes; ac ſi diceret,

Psal. 68. Benjamin dominatus est eis, scilicet hostibus, etiamsi maximus esset & fortissimus illorum exercitus, nam Deus percussit ipsos, & Benjamin cæterique Israëlitæ eorum spolia diripuerunt. Dictio רודם *rodem* habet cametſ patuum

Isa. 63. pro magno, hoc est dicitur rodem pro rodam, sicetiam ista vox המעלם *hamaalem* qui ascendere fecit eos. Illa porro particula, *ibi*, hunc habet sensum in eo loco vbi Diuinæ laudes & gratiarum actiones celebri pompâ decantabantur, interfuerunt omnes ipsi Principes & Magnates harum tribuum, & Deum laudabant in frequentibus populi cœtibus. Magistri autem nostri F. M. hunc versum allegoricè exponunt de Israëlitis quando mare rubrum transierunt, sed hoc non videtur esse consentaneum argumento & ordini huius Psalmi.

V. 28. *Mandauit Deus tuus virtutem tuam.* Hæc ad Israëlitas dicuntur in genere & ad Ezechiam Regem hoc sensu, singulare hoc factum & fortitudo hæc quæ tibi contra hostes tuos subministrata est, à Deo tuo mandata fuit, quapropter gratias agite vos omnes, ac dicite, hanc fortitudinem tu Deus operatus es nobis. Et dictio עוזה *ouzza* scribitur cum ו *vau* & cum daguef, & similes in libro Miclol annotauimus.

V. 29. *E templo tuo super Ierusalem.* Sunt qui literam מ *mem* vocis מהיכלך *mehecaleca* positam esse velint loco ב *beth* vt in isto loco, Dominus à Sinai venit, pro, in Sinai. Sed necesse non est literam illam ex suo sensu proprio dimouere sed simpliciter exponenda est, à templo seu palatio tuo; sicut dicitur infra, Terribilis Deus è sanctuarijs tuis; ac si diceret, A templo tuo, in quo residet Gloria seu Arca, prodijt fortitudo super Ierosolyma quæ liberauit ea ab hostibus, quando reliquæ ciuitates Iuda non fuerunt ereptæ. Quapropter: *Offerent tibi Reges munera.* Agnoscent enim robur eximium aduenisse Israëlitis à tua Gloria quæ inter eos residet, & idcirco Reges tibi munera offerent.

V. 30. *Increpa cœtum arundinis.* Verbum גער *gaar* hoc loco disperdere si-

Psal. 9. 6. gnificat, vt in illo: *Perdidisti Gentes, & perijt impius*, estque nox ista גער

2. Reg. 14. *geaar* infinitiuus eiusdem formæ ac illud verbum, postquam שכב *schecau* dormijsset Rex cum patribus suis: & sensus est, in disperdendo cœtum, &c. vel est imperatiuus loco futuri: Cuiusmodi est etiam illud שים *sim* pro תשים

Num. 24. 21. *tasim*, *si posueris in petra nidum tuum*, & sensus est, Tunc Reges tibi offerent munera cùm disperdideris cœtum lanceis armatum. *Et congregationem taurorum, qui venerunt cum vitulis populorum*, sed illos disperde vsque dum quisquis ex eis remanserit, conculcandum se præbeat coram te cum frustis argenti, hoc est, cum incisionibus argenti. Et horum verborum: *Dissipa Gentes quæ bella volunt.* Sensus est, cùm dissipaueris eos populos, qui nonnisi bella exoptant. Dictio בזר *bizzar* idem significat quod פזר *pizzar* dissipauit, iuxta

Dan. 11: 24. illud: *Et diuitias eorum dissipauit*, & litteræ ב *beth* & פ *pe* sunt eiusdem organi, חית *hhaiat* significat cœtum vt iam superiùs expositum est. Et vox קנה *cane* lanceam denotat, & designatur cœtus hominum lanceis armatorum, & pugnantium. מתרפס *mitrapas* est idem quod משתטח *mischtatahh* expansus,

Prou. 6. 3. sicut in isto loco: *Prosterne te ad eius pedes & incita amicum tuum.* Demum per vitulos populorum intelligit Reges & Principes, quos vitulis comparat sicut

Psal. 22. 13. & alio in loco: *Circundederunt me vituli multi.*

V. 31. *Venient Magnates.* Vox ista חשמנים *hhaschmannim* Principes &

Magnates significat; & sic isto nomine insignitus est Matathias filius Iohannan Psal.
Sacerdos magnus, Hasmonæus, & sic filij eius dicti sunt Hasmonim, seu 68.
Hasmonæi. Cùm reuerteretur Sennacherib ab expeditionibus quas aduersùs
Æthiopas & Ægyptios susceperat, cum omnibus quos inde captiuos abducebat,
venit Ierosolyma, & contra vrbem castra posuit: sed ipsâ nocte egressus est
Angelus Domini & percussit in castris Assyriorum, &c. Et egressi Israëlitæ si-
bi omnem istam prædam diripuerunt, ac propterea sic est scriptum; *Dedi* Isa. 43.
pretium tuum Ægyptum, Æthiopiam & Saba pro te. Sic etiam postea, hæc 3.
dicit Dominus labor Ægypti, & negotiatio Æthiopiæ, & Sabaim viri proce-
ræ staturæ super te transibunt, & tui erunt, &c. Qui autem ex illa strage eua-
serunt, ad legem Israëlitarum sunt conuersi, de quibus scriptum est quòd di- Isa. 45.
xerint, tantùm in te est Deus, & nullus est vltrà, non est Deus præter Deum
Israëlis. De ijsdem etiam illud est dictum, erunt quinque ciuitates in terra Æ- Ibid.
gypti loquentes lingua Canaan, & iurantes per Dominum exercituum, &c. cap. 19.
Sic pariter hoc loco dicitur, venient Magnates ex Ægypto, & ad templum af-
ferent munera: sic & illud: *Cœtus Æthiopiæ currere faciet manus suas cum*
muneribus ad Dominum. Vbi cursum assignat manibus etiamsi pedibus curra-
tur, nempe quia manuum operâ dona offeruntur.

V. 32. *Regna terræ.* Nimirum ex omnibus orbis regionibus ibi aderant
aliqui.

V. 33. *Ei qui equitat super cœlos cœlorum.* Illud שמי שמי *scheme scheme* idem
est ac שמי שמים *scheme schemaim* cœlum cœlorum, & sphæra omnium su-
prema denotatur quæ ערבות *aaranot* appellatur, vt supra diximus. Addit ve-
rò, *Antiquitatis*, nempe quia cœli, ex quo sunt conditi, vt & illorum indi-
uidua, adhuc perstent: quod de terræ indiuiduis, dici non potest. *Ecce dat vo-*
ce suâ vocem fortitudinis. Vocem in hostes emittet quæ erit vox vehementissi-
mæ fortitudinis.

V. 34. *Date fortitudinem Deo.* Sermonibus vestris attribuite illi fortitudi-
nem eámque prædicare: nam illius fortitudine hæc clades hostibus vestris illa-
ta est, non autem vestro robore, consilio aut manibus. *Super Israel magni-*
ficentia eius, & robur eius in nubibus. hæc litera ו *vau* &, in dictione ועזו *vaon-*
so, est ו *vau* similitudinis index vt etiam in isto loco: *Aqua frigida animæ si-*
tienti, &, hoc est *sicut nuntius bonus de terra longinqua.* Ac si diceret, Quem- Prou. 25. 25.
admodùm in nubibus eius, Dei potentia elucet, iuxta illud: *Cœli enarrant* Psal.
gloriam Dei, sic eius magnifica virtus in Israëlitis apparet, quippe pro ipsis con- 19. 1.
tra hostes semper magnificè & potenter pugnauit.

V. 35. *Terribilis Deus è sanctuarijs tuis.* Metus & terror tuus obuenit ho-
minibus ex sanctuario tuo, ibi enim residet gloria seu Arca, & inde promanant
admiranda facinora quæ fiunt in gratiam Israëlitarum, quamdiu inter ipsos re-
sidet gloria eius, & tu propter eos te terribilem exhibes. Porro scribitur di-
ctio מקדשיך *miqdascheca* cum י *iod* notâ numeri plural. quia sanctuarium
inferius dispositum est & situm è regione superioris illius & cœlestis, quod est
solium gloriæ: & idcirco iste locus electus fuit in terra. Vel ideo vsurpauit
numerum multitudinis in exprimendo sanctuario seu templo, quia in sanctua-
rio tres erant domus seu partes, nempe, Porticus, templum exterius, & Ora-

PSAL. 68. culum, seu Adytum. *Deus Israel ipse dat robur & fortitudines populo.* Litera ל *lamed* præposita voci עם *aam* populo, afficitur cametſ, quod eſt ſignum ה *he* notificatiui, ac ſi diceret, certo & noto populo, qui eſt Iſraël, qui eius ope eſt præpotens: *Benedictus Deus.* Ac propterea æquiſſimum eſt vt gratias ei agamus, & dicamus, Benedictus Deus. Sunt qui hunc Pſalmum exponant de bellis Gog & Magog olim futuris, ſed quod ſcripſimus in eum, nobis magis conſentaneum videtur.

PSALMVS SEXAGESIMVS NONVS.

Præcentori, ſuper Schoſchannim Dauid.

1. SAluum me fac Deus: quoniam venerunt aquæ vſque ad animam.

2. Infixus ſum in limo profundi, & non eſt ſubſiſtentia: veni in profunditates aquarum, & fluxus inundauit me.

3. Defatigatus ſum clamando, aduſtum eſt guttur meum: defecerunt oculi mei, dum expecto Deum meum.

4. Multiplicati ſunt ſuper capillos capitis mei, qui oderunt me gratis, roborati ſunt qui exſcindunt me, inimici mei injuſtè: quod non rapui tunc exſolui.

5. Deus tu ſcis inſipientiam meam: & delicta mea à te non ſunt abſcondita.

6. Ne erubeſcant in me qui expectant te, Domine, Deus virtutum, ne pudore ſuffundantur in me, qui quærunt te Deus Iſrael.

7. Quoniam propter te ſuſtinui opprobrium: operuit ignominia faciem meam.

8. Extraneus factus ſum fratribus meis: & peregrinus filijs matris meæ.

9. Quoniam zelus domus tuæ comedit me: & opprobria tibi exprobrantium ceciderunt ſuper me.

10. Et fleui, in ieiunio anima mea: & factum eſt in opprobria mihi.

11. Et poſui veſtimentum meum ſaccum: & factus ſum illis in parabolam.

12. Aduersùm me loquuntur qui ſedent in porta: & cantica fui bibentium ſiceram.

13. Ego verò orationem meam ad te, Domine; tempus beneplaciti :Deus in multitudine misericordiæ tuæ exaudi me in veritate salutis tuæ. PSAL. 69.

14. Eripe me de luto & ne infigar : eripiar ab ijs qui oderunt me & de profundis aquarum.

15. Ne me inundet fluxus aquæ: neque absorbeat me profundum, neque occludat super me puteus os suum.

16. Exaudi me, Domine, quoniam benigna *est* misericordia tua, secundùm multitudinem miserationum tuarum respicead me.

17. Et ne abscondas faciem tuam à seruo tuo : quoniam angustia *est* mihi, festina exaudi me.

18. Appropinqua animæ meæ, redime eam: propter inimicos meos eripe me.

19. Tu scis opprobrium meum & confusionem meam & ignominiam meam: coram te sunt omnes tribulantes me.

20. Opprobrium contriuit cor meum & dolui, & expectaui si quis compateretur, & non fuit: & consolatores & non inueni.

21. Et dederunt in escam meam fel: & in siti mea potabant me aceto.

22. Sit mensa eorum coram ipsis in laqueum: & pacifica sint in offendiculum.

23. Obscurentur oculi eorum ne videant : & lumbos eorum semper fac nutare.

24. Effunde super eos iram tuam: & furor iræ tuæ comprehendat eos.

25. Sit palatium eorum desertum: in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet.

26. Quoniam quem tu percussisti persecuti sunt: & de dolore vulneratorum tuorum narrant.

27. Appone iniquitatem super iniquitatem eorum: & non intrent in iustitiam tuam.

28. Deleantur de libro viuentium:& cum iustis non scribantur.

29. Ego autem afflictus & dolens, *cùm sim*, salus tua, Deus subleuabit me.

30. Laudabo nomen Dei in cantico: & magnificabo illud in confessione.

31. Et placebit Domino, præ boue, & vitulo cornua producente & vngulas.

Psal. 69. 32. Videant mansueti, & lætabuntur: ô quærentes Deum viuet cor vestrum.

33. Quoniam exaudit pauperes Dominus, & vinctos suos non despicit.

34. Laudent illum cœli & terra, maria, & quidquid reptat in eis.

35. Quoniam Deus saluam faciet Sion, & ædificabit ciuitates Iudæ: & inhabitabunt ibi, & possidebunt eam.

36. Et semen seruorum eius possidebit eam: & qui diligunt nomen eius, habitabunt in ea.

COMMENTARIVS.

PRæcentori, *super Schoschaunim Dauid*. Editus est hic Psalmus de exulibus Israëlitis; & in ipso singularis persona sub omnium nomine loquens inducitur, aut vnusquisque exulum orat & lacrymas effundit propter suas calamitates, ac dicit.

V. 1. *Saluum me fac Deus, quoniam venerunt aquæ vsque ad animam.* Ista verba, vsque ad animam, significant vsque ad illud calamitatis tempus & modum, vt iam anima egressura videatur, ac si diceret, morti sum proximus. Comparat autem calamitates exilij cum aquis in quas sit immersus vsque ad collum suum, adeout ipsi mors immineat.

V. 2. *Infixus sum in limo profundi.* Insignis angustia inter alias calamitates indicatur, quare additur: *Et non* erat *firmitas*, hoc est, similis est ea calamitas profundarum aquarum voragini, in quam quis demersus est: & ita de

Ier. 38. 6. Ieremia dicitur: *Et infixus est in luto*, licet non esset profunditas; éstque dictio מעמד *moomad* participium passiuum conjugationis hiphil, sensúsque est, Et non est vnum è membris meis statutum firmiter, quia in aqua sub mersus sum. *Veni in profunditates aquarum & fluxus inundauit me.* Vox שבולת *schibolet* ipsum aquarum decursum notat, sensúsque, Et fluxus, est, aut fluxus aquarum rapidus; nam in profundas aquas potest quis demergi, qui tamen inundantis aquæ fluxu non abripiatur, & præceps fluminis alueus, licèt aquæ non ita sint profundæ, aliquem inundare potest: his porro omnibus grauissimæ exilij calamitates indicantur.

V. 3. *Defatigatus sum.* Qui enim in aquas demersus est ad poscendam opem inclamare solet, vnde ego in clamore emittendo defatigatus sum, adeout exsiccatum sit guttur meum. Et vox נחר *nihhar*, est conjugationis niphal à themate חרר *hharar*, cui simile est illud: *Et habitabit in siccitatibus*, hoc est,

Ier. 17. 6. in loco arido & torrido. *Defecerunt oculi mei dum expecto.* Nam qui mergitur in aquas, oculos suos sursum attollit, & solicitè expectat, si quis fortè veniat & liberet ipsum: ego verò iamdudum expecto Deum, adeout deficiant oculi mei dum frequentiùs in altum suspicio: & hoc innuit longissimum exilij spatium.

V. 4. *Multiplicati sunt.* Numero scilicet adaucti sunt & roborati viribus. PSAL. 69.
Qui oderunt me gratis. Vox enim שקר *schequer* idem significat quod חנם *hinnam* gratis, immeritò; & retinet vtrumque segol cum accentu athnahh. Addit: *Quod non rapui.* Falsas verborum causas imposuerunt mihi, asserentes me rapuisse & me ad restituendum adegerunt res quasi illas verè surripuissem, ac si diceret, falsis rationibus objectis, à me extorquebant quod à me raptum effingebant.

V. 5. *Deus tu scis insipientiam meam.* An in aliquibus rebus minùs prudenter egerim. *Et delicta mea.* Si quid fortè per ignorantiam deliquerim, nihil eorum à te est absconditum, sed tu nosti eos me immeritò condemnare.

V. 6. *Ne erubescant in me.* Ego enim confido in te in hocce exilio, quamquam longissimo: & si cassa fuerit spes mea omnium etiam qui in te confidunt spes erit irrita, & tum erubescent quippe dicent, isti confidebant in Deo in suo exilio, nec tamen ipse illos liberat; deinceps igitur in eo fiduciam collocare non debemus; sic pudote suffundentur propter spem suam quâ in te hactenus sunt confisi. *Ne pudore afficiantur in me.* Est eiusdem repetitio per alia verba, de more linguæ sanctæ. Porro hoc loco nomen צבאות *tsebaoth* vsurpauit quia ipse est Dominus exercituum, tum superiorum, qui sunt exercitus cœli, vnde decreta & iudicia ex ipsius nutu promanant, cum etiam Dominus est exercituum Israël, quos in exilium demigrare permisit, ex quo ipse aliquando est eos educturus. Et quoad lectionem quidem effertur Elohim tseuaoth, quod idem valet ac Elohe tseuaoth, Deus exercituum, retinétque litetam ם *mem* in statu constructionis, nonsecus ac vox אמרים *omerim*: si tamen, vt dicit aliquis, litera ם *mem* non censenda sit abesse in voce יהוה *iehoui*, vel Elohim dictio צבאות *tseuaoth* est nomen, per seipsam seorsim, nec nomen illud Elohim cum illa constructum est censendum. At quoad scripturam, constat literis istis quatuor י *iod*, ה *he*, ו *vau*, ה *he*, seu est nomen Tetragrammaton, & est nomen appellatiuum seu commune hoc loco; cuiusmodi nomen constructum esse potest. Nomen autem proprium, non potest: nimirum in hac voce est nomen, Dei, proprium ipsique prorsus soli conueniens. Aliquando tamen hoc ipsum nomen fit appellatiuum, nam figuratè Angelis, & Regibus attribuitur, cum scilicet Dei nomine insigniantur. Sic etiam Dei nomen in tredecim eius attributis, primum est proprium, secundum appellatiuum.

V. 7. *Quoniam propter te sustinui opprobrium.* Nimirum in tam longo exilio, nam si vellem a tuis legibus recedere, & ad ritus illorum sectandos conuerti, magnus inter illos euaderem nonsecus ac eorum aliquis.

V. 8. *Extraneus fui.* Dictio מוזר *mouzar* est à themate זור *zour*, ac si diceret, Ipsi me reputauerunt extraneum. Dum verò dicit, fratribus meis, filios Israël indicat, & per filios matris, posteros Esau.

V. 9. *Quoniam zelus domus tua.* Quia ipsi hostes illam occupant ego verò extra illam pulsus fui. *Et opprobria exprobrantium tibi.* Qui mihi exprobrant, in te etiam improperia conjiciunt, dicunt enim vanam esse spem meam nósque non esse vnquam libertati restituendos; cùm tamen pollicitus sis te nos tandem aliquando ocyus aut seriùs ab exilio educturum, & in libertatem asser-

PSAL. 69. tuum. Vel ista dictio, Exprobrantium tibi, debet intelligi de falsis Gentilium opinionibus & religione, qui mala & indigna de Diuinitate loquuntur.

V. 10. *Et fleui, in ieiunio anima mea.* Deest hoc loco coniunctio, &, vt in
Leuit. 8. istis locis, Ruben Simeon. Sol, luna; & sensus est, & fleui, & in iejunio ani-
Habac. 3. ma mea fuit, iuxta illud: *Ieiunio affligetis animas vestras.* Ac si diceret, ego
Leuit. 16, 29. fleo & continuis me ieiunijs affligo. *Et fuisti in opprobria mihi.* Tu fuisti causa opprobriorum quibus me affecerunt extranei populi ob veram fidem & religionem in qua constanter perseuero, nec adduci possum vt ad vanos religionis ipsorum ritus deflectam, sic igitur propter te sum illis ludibrio & contemptui.

V. 11. *Et posui.* Nam propter omnia quæ à Iudæis fieri conspiciunt eos viles & despicatui habendos existimant.

V. 12. *Aduersùm me loquebantur.* Si quando conuenirent vt simul ad publica negocia, in porta sederent, aut ad commune conuiuium, tota illorum confabulatio ad me subsannandum & despiciendum pertinebat.

V. 13. *Ego verò orationem.* Ipsi me suis dicterijs traducunt; ego interim nihil aliud ago, quàm vt te deprecer, vt me aliquando ex eorum potestate redimas. Quod verò addit: *Tempus beneplaciti,* hunc habet sensum, ego continuis ad te orationibus clamo si fortè inter labentia temporum curricula, illud tandem optatissimum mihi adsit quo meis precibus exoratus me ex isto exilio velis educere. *Exaudi me in veritate salutis tuæ.* Propter multam misericordiam tuam & veritatem tuam exaudi me: nam constantissima tua veritas mihi fiduciam dedit; & responsio quam à te ad nostras preces expectamus, est salus tua quam nobis aliquando concedes. Est porro veritas, ipsa saluatio, & misericordia, est necessaria ad accelerandam salutem, idcirco dixit: *Secundùm multitudinem*, magnâ enim opus est misericordiâ ad accelerandam redemptionem, atque vt non adspiciat ad mala nostra opera.

V. 14. *Eripe me de luto.* Illud est quod à te meâ oratione peropto consequi: Porro dicit hîc, *ne infigar*, cùm superiùs dixerit, *Infixus sum in limo.* Dicit etiam ne me innudet, ne me absorbeat, & supra dixit, demersus sum, inundauit me. Priori loco ita est loquutus vt grauissimam exprimeret angustiam, quæ ipsum in præsentissimum vitæ discrimen adduxerat: nam qui morti proximus est, iam mortuus dici solet; sicut de Nabale dictum est: *Et mortuum est*
1. Reg. 25. 37. *cor eius*, cùm tamen non nisi post decem dies interierit. Et de Ieremia, *Mor-*
Ier. 14. 16. *tuus est præ fame in loco suo.* Hoc autem loco de morte consummata loquitur, nempe orat, ne per omnia sæculi huius tempora in exilio deseratur. *Eripiar ab ijs qui oderunt me & de profundis aquarum.* Vsurpat hîc figuram & rem per figuram designatam, & illa coniunctio, Et, ante vocem de profundis, vim habet similitudinis, sicut iam suprà scripsimus, ac ita loquitur, Eripiar ab ijs qui oderunt me tanquam si ex profundis aquarum liberarer, nam ipsi qui me odio prosequuntur, profundæ aquarum voragini sunt similes.

V. 15. *Neque occludat super me.* Dictio תאטר *teetar* idem significat quod תסגר *tisgor* claudat, iuxta illud: *Preclusus manu suâ dexterâ.* Si enim pu-
Iud. 3. 15. teus os suum occluserit, nulla mihi deinceps erit ex eo exeundi facultas: per puteum verò exilium significat metaphoricè.

V. 16. *Exaudi me, Domine, quoniam benigna est misericordia tua.* Tua misericordia bona est, nec decet eius effectus à me prohiberi, etiamsi ego sim peccator, sed quæso, secundùm multitudinem miserationum tuarum respice ad me, non autem secundùm opera mea. PSAL. 69.

V. 17. *Et ne abscondas.* Quemadmodum antea dixit, Respice ad me. Et hoc metaphoricè dicitur, qui enim aliquem alium minimè diligit, faciem suam ab illo abscondit. Et quia me calamitas grauiter vrget, necesse est vt me celeriter audias.

V. 18. *Appropinqua animæ meæ.* Nimirum ità loquitur quasi longè absit ab illa, quandiu versatur in exilio. *Propter inimicos meos.* Ne scilicet de me iactitent, tibi non satis esse potentiæ ad me in libertatem asserendum.

V. 19. *Tu scis.* Tribus vocabulis opprobrium exprimit ac si diceret, omni infamiæ & opprobrij genere me incessant inimici. *Coram te sunt omnes.* Nihil enim à te est absconditum, sensus est, Omnes tribulantes me, quos tam clarè perspicis ac si coram te essent, arbitrantur tamen te ipsos non intueri.

V. 20. *Opprobrium contriuit cor meum, & dolui.* Dictio ואנושה *vaanouscha*, hanc habet formam integram ואאנושה *vaanouscha*, nam hoc loco א *aleph* prima radicalis verbi est absconditum, & illud quod est scriptum, est nota primæ personæ futuri. *Et expectaui*, numquis veniret ad condolendum mihi, & ad me consolandum super meis contritionibus, nec vllus adfuit. Litera ו *vau* ante voces אקוה *acauue* & אין *ain*, afficitur cametz quo tempus præteritum indicatur, & litera ל *lamed* ante vocem מנחמים *menahhamim* afficitur patahh & ה *he* emphaticum denotat, ac si diceret, expectabam eos qui mihi præ cæteris amici esse videbantur.

V. 21. *Et dederunt in escam.* Hoc est in cibum meum, iuxta illud: *Affer cibum.* Ac si diceret, etiamsi in exilio tentarem aliquid lætitiæ aut commodi percipere, ipsi hostes varijs me contentionibus exarcebabant, non secus ac si quis esuriens vellet cibum sumere & felle & absynthio cibus eius permisceretur, aut sicut dum quis siti premitur, aceto potetur: nam sic molestiam affert illud, vnde aliquid commodi expectabatur. 2. Sam. 13.

V. 22. *Sit mensa eorum.* Pro eo quod ante dixit, Dederunt in escam meam fel. *Et pacifica in laqueum.* Ea quæ sibi fortunata & in felicitates fore sperabant sint illis in ruinam.

V. 23. *Lumbos eorum semper fac nutare.* Dictio המעד *hamaad* est imperatiuus coniugationis hiphil, & in fine versus habet vocalem patahh; cui simile est illud: *Et manum tuam* הרחק *harhhac amoue à me.* Cùm erunt obcæcati & videre non poterunt, nutabunt pedes eorum & concident; hoc est, à sua dignitate & elatione deturbabuntur. Porro memorauit nutationem quæ fit in lumbis quia præcipua pars humani roboris sita est in erecta hominis statura, & lumborum firmus vigor, robustum maximè illum efficit; vnde dicitur: *Infringe lumbos inimicorum eius & qui oderunt eum non consurgant.* Et illud, *Accinxit fortitudine lumbos suos.* Et, *Conforta lumbos*, robora virtutem valde. Iob. 13. 21. Deut. 33. 11. Prou. 31. 17. Nah. 2. 1.

V. 24. *Effunde super eos iram tuam.* Quæ etiam eos apprehendat adeout effugere non possint indignationem tuam & furorem iræ tuæ.

V. 25. & 26. *Sit palatium eorum desertum, quoniam quem tu, &c.* Sensus est, Quoniam fecisti totum hoc malum quod ipsi faciunt, nisi enim tu velles,

Psal. 69. haud illis esset potestas me afficiendi malis, sed quem tu percusisti, ipsi persequuntur. *Et super dolorem vulneratorum tuorum.* Particula אל *el* hoc loco, est pro על *aal*, ita & alibi fit vt: *Et super montes non comedit.* Sensus autem est,
Ezech. 18. 15. mutuis sermonibus inter se disserunt de tuis vulneratis iterum dolore affligendis; iuxta illud: *Deus dereliquit eum persequimini & comprehendite eum.* Ita
Psal. 71. 11. dicunt ad inuicem, accisi sunt isti à Deo, agite percutiamus eos. Cæterùm vox ista, vulneratus, hoc loco non eum significat qui omnino sit mortuus, nec enim mortuus homo, dolore potest affici, sed eum denotat qui ob inflicta vul-
Ier. 51. 52. nera morti est proximus. Quo sensu dicitur illud: *Et in omni terra eius clamabit occisus.*

V. 27. *Appone iniquitatem super iniquitatem eorum.* Hoc est, pœnam
Gen 15 16. iniquitatis ipsorum, & sic illa sunt intelligenda: *Nondum completa est iniquitas Amorrhæorum.* Et, *Maior est iniquitas mea, quàm vt feram.* Sensus igitur est,
Ibid. c. 4. 13. Appone illis pœnam pro iniquitate quâ nos afflixerunt. *Et non intrent in iustitiam tuam.* In eam scilicet iustitiam quam erga Israëlitas es facturus, & in illud bonum quod es aliquando tuis collaturus, iuxta illud: *Et non videat magni-*
Esa. 26. 10 *ficentiam Domini.* Vel loquitur de eo quod mortem est consequuturum in futuro sæculo: & sequens versus est solùm huius explicatio.

V. 28. *Deleantur de libro viuentium.* Idem hoc versu diuersis verbis repetitur. Deleantur, hoc est, non scribantur in libro viuentium, qui est liber vitæ futuri sæculi.

V. 29. *Ego autem afflictus & dolens.* Istis salutem tuam haud dabis, sed eam mihi conferes qui tamdiu in exilio miser & dolens iacui. *Salus tua sublenabit me.* Nimirum ex illa conditione mea abjectissima.

V. 30. *Laudabo nomen Dei.* Cùm me ab exilio extraxeris, laudabo nomen tuum confessionis cantico quo tuam misericordiam prædicabo, & offeram in conspectu eius hostiam gratiarum actionis.

V. 31. *Et placebit.* Laus ista quâ ipsum celebrabo cum cantico, longè ei gratior erit sacrificio bouis: vel dictio, placebit, refertur ad gratiarum actionem quam ante memorauit, & vox ista תודה *thoda* diuini nominis celebrationem ore editam significabit. Illa autem verba משור פר *misschor par*, hunc habent sensum, præ boue & præ vitulo. Et particula מן *min* vocis משור *misschor* est loco duarum posita: & bos quidem est maior, vitulus verò minor ipso, & ista verba: *Cornua producentem & vngulas*, referuntur ad vitulum qui iam habet cornua, & cuius manifestæ extant vngulæ; antequam enim iuuencus habeat cornua, vngulæ eius sunt magnæ. Hoc autem ideo dicit quoniam iuuencus isto minor non est aptus sacrificio, nam vitulus quem lex offerri præcipit, debet esse triennis. Cæterùm Magistri nostri F. M. hæc censent intelligenda de boue quem primus homo in sacrificium obtulit: & de illo boue dicunt quòd habuerit priùs cornua quàm vngulas, nempe quia dicitur hìc cornua producentem & vngulas. Addunt etiam bouem illum vnicum in fronte cornu habuisse.

V. 32. *Videbunt mansueti.* Eam scilicet salutem & lætabuntur de ipsâ: nam humiles, sunt ipsi qui salutem à Deo dandam sunt visuri. Qui verò conuerti ad Deum non voluerint, ipso redemptionis tempore consumendi sunt ac perituri,

iuxta illud : *Et immittam tertiam partem in ignem*, &c. Et alio in loco : *Reliquia Israel non facient iniquitatem, & non loquentur mendacium*, &c. Qui autem quærunt Dominum sunt ipsi humiles, estque eiusdem repetitio alijs verbis. Ipsi videbunt & viuet cor vestrum : & hoc loco, de more Scripturæ, in eodem versu secundam personam vsurpat, & aliam à secunda ; simile est illud: *Confundentur enim ab ilicibus quas concupiuistis, & ab hortis quos elegistis*. Illud porro, viuet cor vestrum, idem significat, ac id quod prædictum est, & lætabuntur, eius enim qui mœret & dolore conficitur, cor perinde est quasi mortuum, vnde est illud : *Quia egenus & pauper ego sum : & cor meum vulneratum est intra me*. Sic autem affecti sunt Israëlitæ in suo exilio : at vbi lætitia redit, cor veluti reuiuiscit, vnde est dictum : *Reuixit spiritus Iacob patris eorum*.

Psal. 69. — Zach. 13. Soph. 3. 13. Isa. 1 29. Psal. 109. 22. Gen. 45. 26.

V. 33. *Quoniam audit pauperes*. Hi sunt Israëlitæ exules qui etiam sunt vincti eius, quamquam sint pariter vincti nationum exterarum, quarum vinculis non erunt mancipati quando ipse voluerit : quod cùm euenerit, tum dicent Gentes, Dominum audire pauperes, & eos in exilio omnino non despicere, vt tamen iactare solebant.

V. 34. *Laudent illum cœli & terra*. Hæc figuratè dicuntur, ad exprimendam summam lætitiam, & diuinarum laudum in toto mundo futuram celebrationem : quo pariter modo alio in loco dicitur : *Lætentur cœli & exultet terra, tonet mare & plenitudo eius. Gaudeant campi & omnia quæ eis sunt*. Sic etiam hoc loco dixit, maria & omnia quæ repunt in eis. Psal. 96. 11.

V. 35. *Quoniam Deus saluam faciet Sion*. Cùm enim essent Israëlitæ sub Gentium potestate, similes erant homini exuli, & in carcere vincto. Nominat verò Sionem & alias ciuitates Iudæ, quia hæ erant præcipuæ, & magis celebres : sed idem est intelligendum de cæteris Israëlitarum vrbibus : vel omnes sub Iudæ nomine ponit, quia Rex ex tribu Iuda deligebatur. *Et inhabitabunt ibi & possidebunt eam*. Nempe vincti eius, de quibus antea mentionem fecit. Dictio ירשוה *ireschouha* est à themate ירש *iaresch* cum tsere, sicut חפץ *hhapets* deamauit. Illud pronomen, Eam, refertur ad Sionem, vel ad vnam quamque ciuitatum Iuda, quas ante memorauit, aut ad ipsam vniuersam terram Israël, licèt eam hoc loco non nominauerit, nam Sionis meminit quæ erat caput regni.

V. 36. *Et semen seruorum eius*. Ac si diceret, ipsi & posteri eorum, eam hereditate possidebunt.

PSALMVS SEPTVAGESIMVS.

Præcentori, Dauid ad commemorandum.

1. DEus ad eruendum me : Domine in auxilium meum festina.

PSAL. 70. 2. Pudefiant & erubefcant qui quærunt animam meam agantur retrorfum : & ignominiâ operiantur qui optant malum mihi.

3. Conuertantur in fugam : pro mercede confufionis fuæ,qui dicunt euge, euge.

4. Exultent & lætentur in te omnes qui quærunt te : & dicant femper, Magnificetur Deus qui diligunt falutem tuam.

5. Ego autem mifer & inops fum, Deus feftina ad me : auxilium meum & liberator meus tu *es*, Domine, ne moreris.

COMMENTARIVS.

P*Recentori, David ad commemorandum.* Hic Pfalmus à Dauide fuit editus eo tempore quo fugiebat Saülem, aut Abfalomum, & pofterius magis confentaneum videtur propter fequentem Pfalmum, qui apertè videtur editus in pofteriori fuga, ficut ibi exponemus.

V. 1. *Deus ad eruendum me.* Hoc eft, Accelera vt me eruas, & media pars verficuli, quæ non eft aliud quam rei eiufdem repetitio oftendit quid hîc fuppleri debeat, vel eft hæc prima pars fine ecclipfi exponenda, itaut vox, feftina referatur & ad illud, Ad eruendum me, & ad dictionem, In auxilium meum: & ficut fignificatio repetenda eft, ita & lectio. Vnde nomen Dei bis vfurpat, dicens, Deus, & Domine.

V. 2. *Pudefiant & rubore fuffundantur.* Idem alijs verbis ad emphafim repetit, de more. *Conuertantur retrorfum.* Procul auertantur à fuis cogitationibus quibus malum mihi inferre machinantur. Cúmque ipforum confilium fuerit irritum, erubefcent & ignominiâ afficientur.

V. 3. *Conuertantur in fugam pro mercede.* Agantur retrorfum in mercedem pudoris fui quo me fuffundere aggreffi funt, ipfi viciffim erubefcant & ignominiâ afficiantur, nempe dum in fugam vertentur irritis conatibus fuis. Et hoc erit eis merces pro eo pudore quo me tentarunt afficere; erítque * menfura pro menfura. Vox עקב *eequeu* fignificare mercedem patet ex ifto loco: *Propterea quod* Deut. 7. 12. *audieritis iudicia*, &c. Euge, euge. Qui dum ego mœftus fugerem, occinebant lætitia, lætitia.

V. 4. *Exultent & lætentur.* Illi quidem erubefcant, at omnes qui te folum quærunt & ambiunt habere defenforem, & tuam diligunt falutem quâ me faluum efficere foles, exultent ac dicant femper, Magnificetur Dominus Deus, hoc eft, Magnus eft Deus qui fuam oftendit magnitudinem erga eos qui diligunt ipfum, & liberat eos ex poteftate illorum qui ipfis funt potentiores.

V. 5. *Ego autem mifer & inops.* Ita feipfum appellat eóquòd è regno, à fuo filio exturbatus fuiffet.

* 1. Par pari: tritiff. prouerb.

PSALMVS SEPTVAGESIMVS PRIMVS. Psal. 71.

1. IN te Domine ſperaui: ne erubeſcam in æternum.
2. In iuſtitia tua erue me & libera me: inclina ad me aurem tuam & ſalua me.
3. Eſto mihi in rupem fortitudinis, in quam veniam ſemper: mandaſti ſaluum me facere: quoniam petra mea, & munitio mea *es* tu.
4. Deus meus eripe me de manu peccatoris: de manu iniqua agentis, & violenti.
5. Quoniam tu es expectatio mea: Domine Deus ſpes mea à iuuentute mea.
6. Super te innixus ſum ex vtero, ex viſceribus matris meæ tu extractor meus: de te laus mea ſemper.
7. Tanquam prodigium fui multis: & tu ſpes mea fortiſſima.
8. Repleatur os meum laude tuâ: omni die gloriâ tuâ.
9. Ne proiicias me in tempore ſenectutis: cùm deficit virtus mea ne derelinquas me.
10. Quia dixerunt inimici mei de me: & qui obſeruant animam meam, conſilium inierunt ſimul.
11. Dicentes Deus dereliquit eum: perſequimini & comprehendite eum, quia non eſt qui eripiat.
12. Deus ne elongeris à me: Deus meus in auxilium meum feſtina.
13. Confundantur & deficiant qui aduerſantur animæ meæ: operiantur opprobrio & pudore qui quærunt malum mihi.
14. Ego autem iugiter expectabo: & adjiciam ſuper omnem laudem tuam.
15. Os meum annuntiabit iuſtitiam tuam: omni die ſalutem tuam, quoniam non cognoui numeros.
16. Introibo in potentijs Domini Dei: recordabor iuſtitiæ tuæ, tui ſolius.
17. Deus docuiſti me à iuuentute mea: & vſque nunc annuntiabo mirabilia tua.
18. Et inſuper vſque in ſenectam & canitiem Deus ne deſeras

Psal. 71. me: donec annuntiem brachium tuum, generationi & omni qui venturus est, potentiam tuam.

19. Et iustitia tua Deus, vsque in excelsum: qui fecisti magnalia Deus quis similis tibi?

20. Qui ostendisti mihi tribulationes multas & malas, iterum viuificabis me: & de abyssis terræ iterum educes me.

21. Multiplicabis magnificentiam meam: & iterum consolaberis me.

22. Etiam ego confitebor tibi in instrumento nablij: veritatem tuam Deus meus, psallam tibi in cithara, sancte Israël.

23. Exultabunt labia mea cùm psallam tibi: & anima mea quam redemisti.

24. Etiam lingua mea omni die meditabitur iustitiam tuam: quoniam confusi sunt, quoniam pudefacti sunt qui quærunt malum meum.

COMMENTARIVS.

V. 1. *IN te, Domine, speraui.* Videtur hic Psalmus à Dauide editus statim post præcedentem, idcirco non vtitur hîc vt in alijs, isto initio, Præcentori, aut Psalmus. Scripsit autem hunc Psalmum Dauid, quum filium Absalomum fugeret; quod testantur ista eius verba, Ne projicias me in tempore senectutis. Quum verò Saülem fugeret, nondum erat senex sed annos tantùm triginta natus. Dicit igitur: *In te Domine speraui.* Et quandoquidem omnem meam fiduciam in te collocatam habeam, certus sum me nunquam fore pudore suffundendum.

V. 2. *In iustitia tua.* Non verò in mea iustitia: nouerat enim Dauid eam calamitatem esse sibi immissam in punitionem peccati in Vriam admissi, quemadmodum sibi à Propheta erat denuntiatum: *Ecce ego suscitabo super te*
2. Sam. 12. 11. *malum de domo tua.*

V. 3. *Esto mihi in rupem fortitudinis.* Nempe quia ex suis ædibus in vrbe Ierosolymitana positis, metu Absalomi fugerat, iam petit à Deo vt sibi sit arcis fortissimæ & munitissimæ loco, in quam se possit tutò recipere ne in manus filij sui incidat. *Mandasti saluum me facere.* Hoc est, mandabis; præteritum pro futuro. Vel sensus est, Iam sæpe aliàs dedisti mandatum de me seruando, sic igitur & nunc etiam saluum me facias. Illud porro mandatum
Psal. 91. 11. fuit Angelis, iuxta illud: *Quoniam Angelis suis mandauit de te, vt custodiant te in omnibus vijs tuis.*

V. 4. *Deus meus eripe me.* Per peccatorem, seu turbulentum, intelligit Absalomum, per iniquum verò & violentum Achitophelem. Et dictio hæc חומץ *hhometʃ* idem significatum habet ac si cum samech scripta esset, & ita
Esa. 3. שבוס *schauas* est idem quod שבץ *schabatʃ* vestis phrygionica ocellata.

V. 5. *Quoniam*, tu es, *spes mea à iuuentute mea.* Ac si diceret, iam inde à pueritia mea noui & expertus sum te esse Deum fortissimum, & proinde omnem spem meam & expectationem in te collocaui. PSAL. 71.

V. 6. *Super te innixus sum ab vtero.* Quamquam non ex mea cognitione, statim ac ex vtero egressus fui super te sum sustentatus, tu enim iam ex visceribus matris meæ alimenta mihi necessaria præparabas. *Tu extractor meus.* Est enim גוזי *gozi* idem quod מוצאי *motsi* eductor meus, vt patet ex illo loco: *Et auulsit coturnices à mari*, & est גז *goz* nomen substantiuum, ex verbis in secunda quiescentibus instar טוב *tou* bonus. *De te laus mea semper.* Nempe quia de te semper gloriari soleo propter beneficia quæ in me contulisti. Num. 11. 31.

V. 7. *Tanquam portentum fui multis.* Nam plurimi emendabuntur aduertentes me propter delicta pœnis affici; & fui illis in signum indicans te in hominum scelera animaduertere. Et tu tamen es spes mea, propter istam punitionem. Quamuis enim in pœnam mei sceleris fugere cogar, firma tamen spe confido fore vt tu in regnum meum me restituas. Sapiens Rabb. Abraham Esra fil. sic exponit, Propterea quòd super te sustentatus sum ac tu non sustentasti me, fui tanquam signum multis qui in te non credebant.

V. 8. *Repleatur os meum laude tua.* Cùm me liberaueris te pleno ore celebrabo, ac tuam gloriam totâ die commemorabo; in te enim gloriabor quòd me saluum effeceris.

V. 9. *Ne proiicias me.* Me iam senio confectum, & pristinis viribus destitutum ne projicias & deseras, sed tum maximè sis robur meum ac fortitudo.

V. 10. *Quia dixerunt mihi.* Vox לי *li* significat de me; ac in versu sequenti declarat quid de se dixerint, & quòd simul aduersùm se consilium inierint. Illud verò: *Qui obseruant animam meam.* Sensum hunc habet, qui priùs diligebant & obseruabant animam meam, nunc simul aduersùm me conueniunt ad consilium. Vel possunt ista verba, qui obseruant animam meam, exponi de hostibus, qui animam eius obseruarent in malum, iuxta illud: *Si peccaui & obseruasti me ad malefaciendum mihi quotidie.* Aut exponi etiam possunt hoc sensu, & qui custodiunt animam meam ne ex ipsorum manibus elabatur: cui simile est illud: *Misit ergo Saul satellites in domum Dauid vt custodirent eum & interficeretur manè.* Iob. 10. 14. 1. Sam. 19. 11.

V. 11. *Dicentes, Deus dereliquit eum.* Hoc est, hactenus adjuuit illum Deus, ac idcirco bella felici successu gessit; at modò videtur à Deo derelictus, nam etiam filius illum ad necem quærit & nemo est qui illum curet eripere. Siquidem Deus qui illum hactenus liberauit, eum nunc deseruit. *Persequimini & comprehendite eum.* Sic eorum quilibet socium suum adhortatur, Persequimini & comprehendite eum: sicut supra dixit, consilium fecerunt in vnum.

V. 12. *Deus ne elongeris à me.* Vt isti sibi persuadent, te longè à me recessisse, fac etiam vt intelligant te nequaquam à me abesse.

V. 13. *Confundantur & deficiant:* Cum defecerint confundentur.

V. 14. *Ego autem semper sperabo.* Etiamsi grauibus angustijs iam premar, nihilominus tamen semper sperabo te me seruaturum. *Et adiiciam super omnem laudem tuam.* Spero ego fore vt te ampliùs adhuc celebrem postquam me

Psal. 71. saluum feceris, & addam ad eas laudes quibus te prædicaui antea, quòd me liberasses ex alijs calamitatibus in quas incideram.

V. 15. *Os meum annuntiabit iustitiam tuam, omni die.* Hoc est, diebus singulis, simile est illud: *Et te expectaui omni die.* Sensus est, Cùm me saluum ex præsenti discrimine eripueris supra omnes eas laudes quibus te hactenus celebraui, Os meum enarrabit laudem tuam, etiamsi diebus singulis tenear salutis tuæ beneficia recensere: Continuis enim me bonis afficis, adeout eorum numeros ignorem. Dictio ספורות *sephorot* est nomen idem significans quod מספרים *misparim*, numeros, à singulari, ספורה *sephora* eiusdem formæ ac בשורה *besora* nuntium.

V. 16. *Introibo in potentijs Domini.* Quando ad pugnam ingrediar, cum ijs qui mihi aduersantur, non procedam ad prælium confisus robori potentissimorum, nec spem victoriæ in eorum viribus reponam, sed tuâ vnius virtute fretus aggrediar bellum; Et tuæ iustitiæ solius memoriam mihi ob oculos ponam, à nullo enim alio quàm à te certum auxilium & salutem expecto.

V. 17. *Deus docuisti me.* Nimirum quia dedisti mihi cor intelligens à iuuentute mea, vt agnoscerem omnia à te esse: & à pueritia ad hoc vsque tempus senectæ & canitiei annuntio, ac omni demum tempore annuntiabo tua mirabilia.

V. 18. *Et insuper vsque ad senectam & canitiem.* Sicut hactenus me non deseruisti, ita me non deseres vsque ad senectam & vsque ad canitiem. Estque canities ætatis tempus magis prouectum quàm senectus; vnde dicitur, Ego
Esa. 46. 4. consenui & ad canos perueni. *Donec annuntiem brachium tuum.* Si enim hostes meos hoc imbecillæ senectutis tempore deuicero, omnes profectò dicent, tuo brachio salutem mihi esse comparatam, non meâ virtute: Sicque eâ ratione annuntiabo potentiam brachij tui. *Generationi*, hoc est hominibus eius temporis in quo ego sum. *Et omni.* Sensus est, Omni generationi quæ ventura est post me: qui enim ex huius ætatis hominibus mihi erunt superstites, illam tuam potentiam prædicabunt. Vel sensus est, Ego annuntiabo tuam fortitudinem futuris omnibus seculis dum testimonia eius literis consignabo.

V. 19. *Et iustitia tua.* Nempe magna est & exaltata vsque ad excelsum, vt
Psal. 57. 11. alibi dicitur, quoniam magna est vsque ad cœlos misericordia tua. *Qui fecisti.* Mecum scilicet & cum alijs mirabilia tam stupenda, vt omnes dicturi sint,
Exod. 15. 11. Deus quis similis tibi? quemadmodum dixit Moses: *Quis sicut tu in fortibus, Domine?* Item dicit idem: *Quis enim alius Deus vel in cœlo vel in terra qui*
Deut. 3. 24. *possit facere secundùm opera tua, & secundùm fortitudines tuas?* Porro vox Deus, est vocatiui casus & ad Deum benedictum sermo dirigitur hoc sensu; Tu es Deus præpotens, & quis est sicut tu fortis & potens? omnium enim potestate aliquâ valentium potentia, defectui est obnoxia præter tuam solam potentiam quæ defectum nescit.

V. 20. *Qui ostendisti mihi.* Dictio הראיתנו *hiritani* scribitur cum ו *vau*, in fine & legitur cum י *iod*; forma igitur scripturæ notat pluralem numerum de Israëlitis omnibus expulsis à patria; Lectio verò personam indicat singularem in genere loquentem. Ita etiam vox תחיינו *tehhaieni* scribitur in fine cum ו *vau* & cum י *iod* legitur, nam etsi hunc Psalmum edidetit Dauid de seipso

in illo tamen diuino afflatus Spiritu, etiam Israëlitarum exulum calamitatem complexus est. Nam sicut ipse coactus est demigrare ex vrbe regia, & grauissima angustia pressus est, ac postmodum optatâ requie potitus, & Ierosolyma reuersus est vnde metu Absalomi fugerat, sic modò Israëlitæ inter exteras nationes gemunt exules, sed tandem ex ista calamitate in refrigerium inducentur, ac in sanctam Ierosolymitanam ciuitatem redibunt. Et ab hoc versu vsque ad finem Psalmi agitur de Israëlitis à patria exulantibus. Sunt tamen interpretes qui totum Psalmum de Dauide exponant; & iuxta istorum interpretationem dicendum erit ea quæ in plurali numero efferuntur, dici de ipso Dauide & de ijs qui cum ipso erant. Hæc autem maxima erit iustitia tua erga nos quòd cùm ostenderis nobis multas tribulationes, & mala maxima, adeout omnes Gentes nos in exilio penitus assumendos esse existimarent. *Tu tamen iterum viuificabis nos*, in exilio enim quasi mortui fuimus. *Et de abyssis terræ*, siquidem veluti iacuimus demersi in abyssis terræ, & tu iterum inde nos induxisti, hæc profectò erit iustitia vsque ad altitudinem magna. PSAL. 71.

V. 21. *Multiplicabis magnificentiam meam.* Non satis fuit tibi nos ab exilio in libertatem asserere, quinetiam nostram magnitudinem ampliorem effecisti quàm esset antequam ex patria depelleremur. *Et conuertêris & consolaberis me.* Conuertêris ad nos; dum enim versamur in exilio, videris faciem tuam à nobis auertisse,& longè fauorem tuum à nobis amouisse; at te conuertes ad nos & omnes exilij nostri molestias absterges.

V. 22. *Etiam ego confitebor tibi.* Quemadmodum tu me nouis & maioribus beneficijs cumulabis, ego pariter ampliores tibi gratiarum actiones rependam instrumentis musicis nablio & citharâ, & dicam tibi me non posse iam id præstare in exilio; quia obtenebratum est gaudium nostrum, sicut dicebant Isa. 24.
olim qui in exilio Babylonico versabantur, Suspendimus organa nostra, & 8.
addebant, Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena? *veritatem tuam.* Psal.
Siquidem promisisti te nos educturum ab exilio; quod cùm præstabis, tua in promissis tuis seruandis fides impleta constabit & ego tibi psallam. 136. 4.
Sancte Israel. Tunc verò sanctum prædicabitur nomen tuum inter Israëlitas.

V. 23. *Exultabunt labia mea.* Quando te Psalmis meis celebrabo, tum verò anima mea & labia mea simul exultabunt, hoc est, os meum & cor meum vno & pari consensu laudes tuas decantabunt, vt alibi dicitur: *Cor meum & caro mea exultant in Deum viuum.* Psal. 84. 2.
Quam redemisti. Nempe ab exilio; siquidem in exilio cor meum non erat stabili pace confirmatum, nec anima mea tunc erat apta vt posset Spiritum sanctum recipere ad te canticis & psalmis celebrandum.

V. 24. *Etiam lingua mea.* Vt superiùs labiorum mentionem fecit, ita momodo linguam nominat, verba enim linguæ & labiorum adminiculo efferuntur. *Quoniam confusi sunt.* Ipsi siquidem pudore afficientur, ego verò Psalmos lætus cantabo.

Psal. 72.

PSALMVS SEPTVAGESIMVS SECVNDVS.

Salomoni.

1. DEus iudicia tua Regi da : & iustitiam tuam filio Regis.
2. Iudicet populum tuum in iustitia : & pauperes tuos in iudicio.
3. Afferant montes pacem populo, & colles propter iustitiam.
4. Iudicet pauperes populi, saluos faciat filios inopis : & conterat calumniatorem.
5. Timebunt te cum sole & ante lunam : in generatione generationum.
6 Descendet sicut pluuia super herbam resectam : sicut stillæ irrorantes terram.
7. Efflorebit in diebus eius iustus : & abundantia pacis, donec non sit luna.
8. Et dominabitur à mari vsque ad mare : & à flumine vsque ad terminos terræ.
9. Coram illo procident incolæ desertorum : & inimici eius terram lingent.
10. Reges Tharsis & insularum munera offerent : Reges Arabum & Saba dona adducent.
11. Et adorabunt eum omnes Reges : omnes Gentes seruient ei.
12. Quia liberabit pauperem clamantem : & pauperem cui non est adjutor.
13. Miserebitur pauperis & inopis : & animas pauperum saluas faciet.
14. A dolo & iniuria redimet animam eorum : & pretiosus erit, sanguis eorum in oculis eius.
15. Et viuet & dabit ei de auro Arabiæ : & orabit pro ipso iugiter omni die benedicent ei.
16. Et erit pugillus frumenti in terra, in summitate montium, commouebitur sicut Libanus fructus eius : & florebunt de ciuitate sicut herba terræ.

17. Et erit nomen eius in æternum, ante solem sobolescet nomen eius, & benedicent se in ipso: omnes Gentes beatum dicent eum. PSAL. 72.

18. Benedictus Dominus Deus: Deus Israël qui facit mirabilia solus.

19. Et benedictum nomen gloriæ eius in æternum: & replebitur gloria eius omnis terra: fiat, fiat.

20. Finem habent orationes Dauid filij Iesse.

COMMENTARIVS.

V. 1. DEus iudicia tua. Hunc Psalmum composuit Dauid de Salomone filio suo postquam ipsum constituisset Regem: quapropter in fine Psalmi dicitur, finem habent orationes Dauid filij Iesse. Nam hoc contigit extremo ætatis ipsius tempore cùm iam in lecto decumberet, neque deinceps quidquam ei accidit de quo carmen ederet. Et hic Psalmus est vltimus Psalmorum eius & orationum, éstque finis vnius ex quinque libris Psalmorum. Non tamen qui Psalmos in ordinem redegerunt, istum librum vltimo loco posuerunt, eòquòd consentaneum videretur obsignare librum qui Dei laudes continet, Psalmis de diuinis laudibus editis: & quia etiam isti Psalmi agunt de ijs quæ contingent aliquando Israëlitis vbi ab exilio fuerint reuocati. Sunt alij qui Psalmum hunc de Rege Messia exponant, qui in cantico canticorum Salomon appellatur, *Mille tibi ô Salomon*. Dicit ergo Dauid: *Deus iudicia tua Regi da*. Ac si diceret, vt secundùm iudicia tua ius administret, & non erret in suis iudicijs da tu illi scientiam & intelligentiam, vt iudicet in iudicio & iustitia: & versus sequens est huius expositio. *Et iustitiam tuam*. Hoc est rectitudinem tuam, quâ rectè iudicet. Illa autem verba: *Filio Regis*, ideò adduntur ac si diceret, quoniam ex tuo imperio regni moderamen suscepit ipse & pater eius; cùm igitur nutu tuo regnet, da illi vt sit Rex amans iustitiæ. In Deras circa illa verba, Iudicia tua Regi da, sic differitur, quemadmodum tu iudicas sine testibus & protestatione, sic facias vt filius meus Salomon ita iudicet sine testibus & protestatione. Dixit sanctus benedictus Deus, quomodo ita ego faciam? quia dicitur: *Seditque Rex Salomon super solium Domini*. Et quî fieri potest vt homo sedeat super solium Domini, nonne de eo scriptum est: *Thronus eius scintilla ignis?* Sed quid est aliud sedere super solium Domini, quàm decernere iudicium eo modo quo ipse Deus, nimirum absque testibus & protestatione? Tale autem fuit iudicium quod tulit Salomon in negotio duarum meretricum. Si verò de Messiâ Psalmus exponatur, hoc ipsi aptissimè conuenit, nam de illo scribitur: *Non secundùm visionem oculorum iudicabit*, &c.

[Margin: Cant. 8. 12.; 1. Paral. 29. 23.; Dan. 7. 9.; Isa. 11. 3.]

V. 2. *Iudicet populum tuum, & pauperes tuos in iudicio*. Itaut non honoret vultum magnorum & diuitum, quando cum alijs tenuioris fortunæ hominibus iudicio contendent.

Psal. 72. V. 3. *Afferant montes.* Hic per montes & colles metaphoricè Reges externorum populorum indicantur, qui pacem allaturi erant Israëlitis ipsius Salomonis tempore. Et hoc sensu dicitur illud: *Audite montes iudicium Domi-*
Mich. 6. 2. *ni*, hoc est Reges & Magnates; & sic quidem contigit Salomonis tempore. Et ita quoque res se habebunt Messiæ Regis seculo, Omnes enim externi cum Israëlitis iustitiam & æquitatem colent eo tempore. Atque ad hæc verba sic dicitur in Deras, quandoquidem iudicabit populum tuum in iustitia, erit om-
Leu. 26. 4. nium rerum abundantia cum pace, sicut scriptum est: *Si in statutis meis ambuletis, dabo vobis pluuiam oportunis temporibus. Afferent montes pacem populo.* Et quid an montes afferunt pacem populo? Ecquando? Eo scilicet tempore quo præ sterilitate, rari sunt fructus in terra, lites & iurgia inter homines oriri solent, dum quisque vicini sui vineam irrumpit, in qua ab alio repertus interrogatur quidnam rei agat ibidem, vnde inter vtrumque contentio excitatur. At quando magna est frugum copia, viget etiam in mundo liberalitas & concordia, sicut dicitur: *Tunc vocat vnusquisque amicum suum subter vitem*
Zach. 3. 10. *suam & subter ficum.*

V. 4. *Iudicabit pauperes populi.* Vindicabit illos ab ijs à quibus iniustè op-
Psal. 43. primuntur: sic dicitur alibi, *Iudica me Deus & discerne causam meam.*

V. 5. *Timebunt te cum sole & ante lunam.* Hoc est in perpetuum, quod & sequentibus verbis repetitur. *In generatione generationum.* Ac si diceret, in diebus illius discent te timere, adeout tibi deinceps per omnes ætates sint cultum & reuerentiam exhibituri. Illa autem verba: *Cum sole & ante lunam,* significant quandiu erunt sol & luna; & hoc per hyperbolen dicitur. Parti-
Iob. 4. 19. cula, Ante, significat adhuc dum, quo sensu dicitur illud: *Ante Arcturum.* Si de Rege Messia hoc intelligatur, prorsus & præcisè vt verba sonant, est
Isa. 11. 9. accipiendum, nam ipsius temporibus: *Plena erit terra scientia seu cognitione Domini.* Sicque deinceps perpetuò futurum est, nec vnquam postea inter homines desiturus est timor Dei: nec ista verba sunt in sensu hyperbolico accipienda, verè enim ita est futurum in perpetuum.

V. 6. *Descendet sicut pluuia.* Dictio גז *guez* herbam desectam significat
Amo. 7. 1. vt in isto loco, Et ecce herba serotina post excisa gramina Regis: & vox זרזיף *zarziph* stillationem designat, vnde sic reperitur in verbis Magistrorum nostrorum F. M. Peruenit stilla aquæ super caput eius. Est autem sensus, Rex iste veniet super populum in bonum ac salutem eorum, sicut imber decidens super desectam herbam, quæ eius beneficio rursum succrescit, & sicut stillæ guttatim defluentes in terram & locum aridum ad nouam herbam proferendam disponentes; ita Rex ille in populum, ad eius bonum est descensurus. Si de Salomone, illa verba intelligantur res ita verè se habuit, nam cunctis diebus regni eius, sedebat vnusquisque sub vite sua & sub ficu sua, nullus instabat hostis, & nihil mali occurrebat. Et si de Rege Messia, sub eius regno Israëlitæ in summa erunt securitate & pace, cui nunquam alia similis extitit aut extabit. Modò enim Israëlitæ exulantes inter Gentes desectæ herbæ haud sunt absimiles, at quando veniet super illos Messias, iterum quasi pullulabunt, florebunt & mirum in modum excrescent.

V. 7. *Efflorebit in diebus eius iustus.* Ipsius temporibus crescent & florebunt

bunt iusti ac probi multáque pax vbique vigebit, quæ durabit donec non sit lu- PSAL.
na, hoc est, quandiu hic mundus durabit. Quæ verba de Salomone quidem 72.
sunt hyperbolicè intelligenda, vt supra iam alia exposuimus: at de Rege Messia accipienda sunt vt sonant, siquidem per eum perpetua in mundo pax est futura.

V. 8. *Et dominabitur à mari vsque ad mare.* Si de Salomone hoc intelligitur, illud erit quod his verbis exprimitur de ipso, quoniam ipse obtinebat omnem regionem quæ erat trans flumen, à Thaphsa vsque ad Gazam. Hanc verò omnem terram præter Israëliticam possidebat; nam de terra Israëlitica sic dicitur, Ponam autem terminos tuos à mari rubro vsque ad mare Palæstinorum, & à deserto vsque ad fluuium. Ipse verò Salomon supra terram Israël, regionem quæ à flumine Euphrate & vltra protendebatur. Et hoc est quod istis verbis significatur: *Et à flumine vsque ad terminos terræ.* Addunt præterea de Salomone, & ita de ipso scriptum est, quod in ditione sua habuerit omnia regna. Nempe quia omnes Reges terræ ipsum metuebant, ac illi obsequebantur & munera offerebant: quæ omnia de Rege Messia accepta, longè magis sunt perspicua, nam eius regnum per totum orbem est diffundendum. Sapiens verò Rabbi Abraham fil. Esræ sic hunc versum exponit. A mari meridionali quod aliter, mare Idumæum vocatur, ad mare septentrionale, hoc est, Oceanum: Et à fluuio, scilicet à fluuio exeunte ex Eden regione ad initium orientis sitâ vsque ad terminos terræ, hoc est, ad vltimum occidentem.

(Margin: 1. Reg. 4. — Exod. 23. 31. — Ezech. 27.15.)

V. 9. *Coram illo.* Vox ציים *tsiim* locorum desertorum & aridorum incolas denotat, quales erant Cedræi & alij, qui etsi in remotis ab hominibus locis degant; cum tamen adoratum venient ac multò magis finitimi populi. *Et inimici eius.* Qui verò esse ei hostes voluerint, nihil aduersùs ipsum valebunt, sed præ illius pauore, terram cogentur lingere.

V. 10. *Reges Tharsis.* Si de Salomone, hoc est perspicuum, omnes siquidem Reges terræ ei munera offerebant. Si verò de Rege Messia res etiam est perspicua, sic enim verè est futurum; & vox אשכר *eschcar* idem significat quod vox מנחה *minhha* nempe donum, verbum autem illud ישיבו *iaschibou* reddent seu adducent singulis quibusque annis: propterea vsus est significatione reditus, ac si diceret per vices annuatim pendent; vnde scriptum est: *Et reddebat Regi Israel centum millia agnorum.* Et alibi, *Dentes eburneos & hebeninos reddiderunt in domum tuam.*

(Margin: 2. Reg. 3. 4. — Ezech. 27.15.)

V. 11. *Et adorabunt eum.* Hoc etiam clarum est tum de Salomone cùm de Rege Messia. 1. Reg. 4. 21.

V. 12. *Quia liberabit.* Propterea diligent eum omnes populi, eíque seruient, quia ipsum agnoscent esse Regem iustitiæ amantissimum, vt qui pauperes & miseros omni ope destitutos suo auxilio foueat ac tutetur.

V. 13. *Miserebitur pauperis.* Est eiusdem repetitio ad emphasim, de more; quod etiam fit in versu sequenti.

V. 14. *A dolo & iniuria.* Dictio תוך *toc* fraudem significat non manifestam sed intus latentem; at חמס *hhamas* significat iniuriam quæ vi apertâ infertur. *Et pretiosus erit sanguis eorum.* Verbum ייקר *iiecar* scribitur cum duplici י *iod* quorum vnum est nota tertiæ personæ futuri, alterum est radica-

Psal. 72. le. Dicit igitur ſanguinem afflictorum pretioſum fore in oculis eius, & ea propter ipſum animas eorum eſſe liberaturum, & redempturum è manibus improborum ne illorum ſanguinem effundant. Hoc ſenſu dicitur etiam illud:
Pſal. 116. 5. *Pretioſa in conſpectu Domini mors Sanctorum eius.*

V. 15. *Et viuet, & dabit.* Senſus eſt, & viuet quilibet miſerorum cum
Leu. 25. 36. ipſo, ſicut dicitur alibi: *Viuétque frater tuus tecum.* Et hoc confirmatur ſequentibus: *Et dabit ei de auro Arabiæ.* Ac ſi diceret, pauperi de ſuis facultatibus impertietur vt poſſit ſecum viuere. Quod dicit, de auro Arabiæ, hunc habet ſenſum, de auro quod illi afferetur ex Arabia, iuxta illud quod paulò ante dictum eſt: *Reges Arabum & Saba donum adducent,* hoc eſt aurum, quod affertur ex Arabia. *Et orabit pro ipſo.* Pauper orabit pro Rege ſemper & omnibus diebus fauſta ei omnia precabitur.

V. 16. *Erit pugillus frumenti.* Illius Regis temporibus tanta erit, Deo fauente, fertilitas in mundo, vt ſi quis tantùm frumenti ſeminauerit, quantùm vola manus capere poteſt, etiam in montium cacuminibus, inde ſpicæ atque ſegetes tam bonæ ac plenæ & denſæ prouenturæ ſunt, vt à vento flante impulſæ talem edant ſonum, qualem arbores Libani. *Fructus eius,* hoc eſt, fructus pugilli ſeu volæ frumenti ſeminati. *Et florebunt de ciuitate.* In agris quidem & extra vrbes mira erit ex Dei benedictione rerum omnium copia; ſed etiam in vrbibus, homines fœcunda prole à Deo donabuntur, adeout videri poſſint è ciuitatibus veluti gramen è terra copioſè exoriri.

V. 17. *Erit nomen eius in æternum.* Hoc nomen Regis illius perpetuum eſt futurum, hoc eſt, æterna eius memoria futura eſt propter multas eius opes & ſummam gloriam. *Ante ſolem ſoboleſcet nomen eius.* Hoc eſt, quandiu ſol permanebit, vt ſuperiùs dictum eſt ad iſta verba, Ante lunam; perinde ac ſi diceret omni tempore quo erit ſol in mundo, illius nominis vigebit memoria. Eius porro vocis ינון *innon* ſignificatio petenda eſt à nomine נין *nin* quod fi-
Iſa. 14. 22. lium deſignat, vt in iſto loco: *Et ſuccidam ipſi Babel nomen & reſiduum & filium & nepotem;* vt ſit verbum paſſiuum ſignificans, filiabitur, quaſi diceret, ſicut filius eſt memoria patris, ita eius nomen perpetua erit memoria bonorum eius operum quæ eſt facturus. *Et benedicent ſe in ipſo.* Quæ verba eun-
Gen. 22. 18. dem habent ſenſum ac iſta: *Benedicentur in ſemine tuo omnes Gentes terræ;* omnes enim ſunt dicturi, benedicat nos Deus ſicut illum talem benedixit. *Omnes Gentes beatum dicent eum.* Hoc eſt de illo dicent, beatus eſt.

V. 18. *Benedictus Dominus.* Hæc intelligenda ſunt quemadmodum expoſuimus in fine libri primi, hic enim verſus, vt & ſubſequens, verba continet eius qui librum compoſuit, qui gratias agit Deo, quòd eius ope adjutus, librum abſoluere potuerit. *Qui facit mirabilia ſolus.* Qui in Iſraëlitis liberandis ſtupenda edidit opera: nam in nullo alio populo, præterquam in Iſraël, exhibita ſunt mirabilia. Quare verò? nempe quia ipſe eſt Deus Iſraëlitarum. Si ita ſit, ipſe ſolus eſt qui poteſt mira & inſolita opera efficere, non verò vlli aliarum Gentium Dij.

V. 19. *Et benedictum nomen gloriæ eius.* Illud ſcilicet nomen quod ſcribitur quidem ſed non legitur, quod eſt * nomen Dei glorioſum, & de illo
Zach. 14. 9. dictum eſt: *In die illa erit Dominus vnus, & nomen eius vnum:* quia

nempe hoc solo nomine, tunc appellabitur. Tunc etiam omnem terram re- Psal. plebit gloria eius, sicut scriptum est: *Quoniam repleta est terra cognitione* 72. * *Domini. Amen & amen.* Ratum ac fixum sit, ac si diceret, firma sit res illa futura, & certissima veritate eueniat. Isa. 11. 9.

V. 20. *Finem habent orationes Dauid filij Isai.* Si de Salomone Psalmus hic exponatur, iam in eius initio horum verborum sensum exposuimus. Si verò de Rege Messia, sic illa exponit Dominus pater meus P. M. Quando prædictæ in hoc Psalmo consolationes adimpletæ fuerint, tum finem etiam habebunt orationes Dauidis filij Iesse. Non dixit Psalmorum decantationes aut gratiarum actiones, verùm orationes; ac si diceret, completæ sunt orationes de venia obtinenda, de propitiationibus ac liberatione. Cùm enim omnia ista perfecta fuerint, nimirum vt Israëlitæ ab exilio liberati in terram suam redierint, ac Regem super se habebunt Messiam filium Dauidis, tunc non erit opus orare pro obtinenda propitiatione aut felicitate, quia omnia illis erit Messias, & tum verè finem habebunt orationes Dauidis filij Iesse. Absolutus est secundus Psalmorum liber.

* Cuius nominis author sibimet est Deus Exod. 3. 14. & dicitur scribi quidem sed non legi, quod intelligi debet vt olim fuit lectum, & à Sacerdotibus rarissimè in loco sancto pronunciatum, nam alioqui legitur Adonai, & aliquando Elohim, hoc est, Dominus & Deus. Vnde hoc Deo soli proprium nomen, constans 4. litt. iod, he, vau, he, ideo à Græcis dictum *Tetragrammaton*, afficitur vocalibus duorum nominum istorum. Et sic illud pronuntiarunt 70. Interpretes, Chaldæus Paraphrastes, Apostoli, Origenes, &c.

LIBER TERTIVS

Psal. 73.

PSALMVS SEPTVAGESIMVS TERTIVS.

Psalmus Asaph.

1. PRofectò bonus Israëli Deus: iis qui mundo sunt corde.
2. At ego, pene vacillarunt pedes mei: pene effusi sunt gressus mei.
3. Quia zelaui aduersùs insanos, pacem peccatorum videbo?
4. Quia non sunt constrictiones morti eorum: & viuida est fortitudo eorum.
5. In labore hominum non sunt: & cum hominibus non flagellantur.
6. Ideo vt torques, cingit eos superbia: operit eos ornamentum violentiæ.
7. Exit præ adipe oculus eorum: transeunt cogitationes cordis.
8. Dissoluunt & loquuntur in malitia calumniam: de alto loquuntur.
9. Ponunt in cœlum os suum: & lingua eorum ambulat in terra.
10. Ideo reuertitur populus eius huc: & aquæ pleni, *calicis*, exprimuntur eis.
11. Et dicunt, quomodo scit Deus: & est scientia in excelso?
12. Ecce isti peccatores: & pacifici seculi, multiplicant opes.
13. Profectò sine causa mundaui cor meum: & laui in innocentia manus meas.
14. Et fui flagellatus omni die: & castigatio mea in matutinis.
15. Si dixero, narrabo sic: ecce *in* generationem filiorum tuorum præuaricatus sum.

16. Et cogitaui vt cognoſcam hoc: labor eſt in oculis meis. Psal.
17. Donec intrem in ſanctuaria Dei: intelligam nouiſſimum 73.
eorum.
18. Profectò in lubricis ponis eos. dejicis eos in deſolationes.
19. Quomodo ſunt in deſolationem ſubitò: deficiunt conſumuntur à terroribus.
20. Velut ſomnium ab expergefacto, Domine: in ciuitate imaginem illorum ſpernis.
21. Quia exacerbabatur cor meum: & in renibus meis pungebar.
22. Et ego brutus, & neſciebam: iumenta eram apud te.
23. Et ego ſemper tecum: tenuiſti manum dexteram meam.
24. In conſilio tuo deduces me: & poſteà *ad* gloriam ſuſcipies me.
25. Quis mihi *eſt* in cœlo? & tecum nihil volo in terra.
26. Defecit caro mea & cor meum: robur cordis mei, & pars mea Deus in æternum.
27. Quia ecce qui elongant ſe à te peribunt: perdidiſti omnem fornicantem abs te.
28. Mihi autem appropinquare Deo bonum eſt; poſui in Domino Deo ſpem meam: vt enarrem omnia opera tua.

COMMENTARIVS.

V. 1. PRofectò bonus, eſt, *Iſraeli Deus rectis corde.* In hoc Pſalmo agitur de perplexitate hominum huius ſeculi propter tranquillam & perpetuam felicitatem improborum, & miſerias iuſtorum in hac vita: & Aſaphus cantor iſta dicit vel in ſua, vel in cuiuſlibet ijs de rebus anxij & perturbati perſona. Ita etiam in libro Iob multa de iſto argumento propoſita agitantur: de quo pariter multi Prophetæ ſunt loquuti plurima; Ieremias quidem ſic dixit: *Iuſtus es, Domine, ſi diſputem tecum; verumtamen iudicia loquar tecum;* Ier.12.1. *Quare via impiorum proſperatur?* Dicit igitur Pſalmographus, Profectò bonus eſt Iſraëli Deus. Nam licèt multis afficiantur malis in exilio Iſraëlitæ, Deus tamen bonus eſt erga illos, & ipſis adhuc reſeruat bona ipſorum opera. Sic pariter eſt benignus erga mundos corde qui in cæteris nationibus exiſtunt, qui etſi in hac vita multis atterantur malis, bono tamen afficientur in futuro ſeculo. Particula אך *ac* hunc habet ſenſum, certè, hoc ego perſpectum habeo veriſſimè futurum eſſe illud quod eſt eventurum, nempe quòd illis adhuc ſit benefacturus. Vel illa vocula אך *ac* vim habet ad rei propoſitæ veritatem confirmandam, vt in iſto loco: *Verè os meum & caro mea es.* Et, *Profectò Rex Iſrael eſt*, & ſimilia iſtis, in quibus ea particula rei veritatem affirmat. Illa Gen. 29. 14. 1 Reg. 22. 32.

PSAL. 73. autem verba: *Certè bonus est Israeli Deus*, sic exponunt Interpretes, sed quibusnam? ijs nempe qui inter illos mundo sunt corde. At si mundi sint animo, quantò magis ratione externarum actionum mundi erunt?

V. 2. *At ego fere vacillarunt.* Legitur נטיו *natajou* & scribitur נטוי *nataoui*, quod est participium passiuum, & hic est sensus omnis homo ea de re perplexus, vacillans efficitur. *Effusi sunt*, dictio שפכה *schupecou* scribitur cum ה *he* nota fœminini gen. de vtroque pede, & legitur cum ו *vau*, de duobus pedibus per quos fiunt gressus. Porro is est huius versiculi sensus, pene declinarunt pedes mei à recta fide cùm fœlicitatem improborum viderem; parum abfuit quin dicerem palam, non est iudicium neque Iudex. Hæc autem verba, pene effusi sunt, hunc habent sensum, ferè à fide mea in terram dejectus sum, ac si diceret, quasi nulli rei seu nihilo innixus steti ne caderem, adeo res à casu me cohibens & retinens exigua erat & quasi non erat; idcirco dicit: *Quasi nihilum.*

V. 3. *Quia zelo commotus sum aduersus insanos.* Hi sunt impij, ipsi siquidem commodis & desiderijs huius vitæ studiosè incumbentes, quæ vera est insania & stultitia, non curant interim, quòd alienas res vi apertâ aut furto rapiant, & omnia malorum genera perpetrent vt suis cupiditatibus faciant satis. Et video eos tranquillâ prosperitate frui, ac idcirco tanto zelo commotus sum, vt ferè pedes mei nutarint.

V. 4. *Quia non sunt constrictiones morti eorum.* Vsque adeo felicitet per totum vitæ spatium se habent, vt etiam instante mortis tempore nullis affli-ctentur doloribus, sed placidè moriantur. Nam dictio חרצבות *bhartsubbot*
Isai. 58. 6. colligationes significat, iuxta illud: *Solue colligationes impietatis.* Qui verò moritur duris cruciatibus diuexatus & quasi cum luctamine, strictis veluti vinculis colligatus videtur dum anima separatur à corpore, quæ vincula nonnisi ægrè & cum maximis cruciatibus resoluuntur: at illi improbi pacatè omnino & tanquam nullis dolorum constrictam vinculis animam emittunt. *Et viuida est fortitudo eorum.* Et sano sunt robore. Vox ista אולם *oulam* significatum habet quale est in isto loco: *Est* לאל *leel fortitudo in manu mea ad red-*
Gen. 31. 29. *dendum tibi malum.* Dicit igitur per totam vitam suam vigore naturali vegeto & robusto fruuntur, & in morte sua quietè expirant. Sunt qui vocem אולם *oulam* positam existiment cum defectu literæ כ *caph* notæ similitudinis, ac si diceret, firmi sunt instar palatij quod firmis & validis ædificijs constructum est. In Deras autem sic exponitur dictio חרצבות *bhartsubbot*, vt sit composita ex voce מאחר *meaher* quæ significat retardans, & צביונות *tsiuionoth*, hoc est, cupiditates, vt sit sensus, non retardat Deus cupiditatem impiorum, sed quidquid exoptant ipse illis concedit, quod patet hac similitudine ægroti ad quem inuisendum ascendit Medicus, & elatâ manu dicit ijs qui ipsum curant, date illi quidquid edendum petierit: quare verò? nempe quia est certò moriturus: sic Deus Opt. Max. bona suis inimicis confert ad eos postea perdendos.

V. 5. *In labore hominum non sunt.* In reliquorum hominum labore, qui multo sudore & molestia coguntur victum & alia necessaria sibi comparare: at improbi ex illis non sunt hominibus, nam victum suum & alia vitæ suæ

commoda abſque vllo labore aſſequuntur. Cúmque clades aut morbi cæ- Psal.
teros homines affligunt, iſti malorum communium ſunt expertes, nec cum 73.
alijs flagellantur.

V. 6. *Ideo vt torques, cingit eos ſuperbia.* Præ ſuperbia torquem collo ſuo & gutturi circumponunt, & pretioſis veſtibus ex rapina comparatis ſe ſe exornant, quod iſtis verbis indicatur: *Operit ornamentum violentiæ illos*, induunt ſe ornamento iniquitatis iugiter; Quemadmodum homo ſe ſemper omni die veſte ſuâ induit, ſic ipſi omni die iniquitatem circumponunt ſibi.

V. 7. *Exit præ adipe oculus eorum.* Propter nimiam pinguedinem oculi ipſorum exijſſe videntur, quaſi non ſint ipſis ampliùs oculi. Nempe quia præ denſa & prominente faciei pinguedine oculi conteguntur. In Midras ita circa hæc verba diſſeritur, oculi eorum exeunt à ipſis, propter res pingues quibus ipſi veſcuntur, & quæ ipſis in loco oculorum ſuccedunt, ipſi verò oculi penitus in illorum vultu apparere deſinunt; Quod vel inde conſtare poteſt, quia præ afflictione & nimio fletu humani oculi profundiores effici videntur: vnde
filij Core ita loquuntur: *Oculus meus elanguit præ afflictione. Transeunt cogi-* Psal 88.
tationes cordis ſui. Paraphraſtæ Chaldæi vocem Hebræam מצפה *mitſpa* ſpe- 10.
culam aut ſpeculationem, per vocem שכותא *ſacouta* contemplationem tra-
ducunt: hinc & ipſum cor dicitur שכוי *ſecui*, vnde eſt illud: *Quis dedit cordi* Iob. 38.
ſeu menti intelligentiam? quaſi ipſa mens res cogitatione ſuâ contempletur. 36.
Senſus ergo huius loci eſt, quidquid bonorum huius mundi mens eorum cogitat & aſſequi exoptat, hoc totum majori copiâ & facilitate ipſis euenit, quàm expectauerant, & tranſeunt ſupra id quod cogitatione & deſiderio ſibi propoſuerant. In Deras ſic dicitur circa hunc locum, Longè plura & majora quàm expeterent ipſi contuliſti eis: qui enim proponebat tantùm eò peruenire vt eſſet apparitor, effeciſti vt Dux fieret, & qui eò ſolùm aſpirabat vt præfecti officio fungi poſſet, tuo nutu exercitus imperator eſt creatus: longè plura & majora ijs quæ ſe aſſequi ſperabant aut optabant ipſis tua deſtinatione contigerunt, vnde factum eſt vt ex alto loquuti ſint.

V. 8. *Diſſoluunt.* Verbis ſuis malis ac ſuperbis alios homines tabeſcere faciunt. Et hoc verbum ימיקו *iamiqou* non alio in loco reperitur in Scriptura ex ordine quieſcentium ſecundâ; at in ſcriptis Magiſtrorum occurit: Sæpe autem
inuenitur in Scriptura ſacra in ordine duplicantium vt: *Tabeſcet caro vniuſ-* Zach.
cuiuſque. Et tabeſcet omnis militia cœlorum. Et alia prætereà. *Et loquuti ſunt* 14. 12.
in malitia calumniam. De ſuis rapinis & calumnijs palam loqui non verentur, Eſa. 34.
quibus alios opprimunt: eas occultare non curant, ſed de ſuis iniquè factis im- 4.
pudenter loquuntur, adeout etiam ex alto dicere audeant, nullum eſſe ſe ſuperiorem à quo propter ſua ſcelera puniri formident.

V. 9. *Ponunt in cœlum os ſuum.* Punctum dagues in voce שתו *ſchattou* eſt loco
literæ ו *vau* quieſcentis radicalis, alias ſcribitur ea dictio שתו *ſchatou*, vt alio in lo-
co reperitur: *Poſuerunt in circuitu aduersùm me bellum*, ſic & קמו *camou*, Pſal. 3.
שבו *ſchauou*, &c. Dominus autem pater meus F. M. illam vocem exiſtimat eſſe à 7.
themate שתת *ſchatat* ex claſſe verborũ duplicantium, ſed in eo ſignificatu quod
habet in ſcriptis Magiſtrorum noſtr. F. M. cum dicunt, ſanguis eius שותת *ſchotet*
effluit vt ſit ſenſus, os eorũ effundit ſe ſe, & excurrit in cœlum. Et ſic etiam, Et lin-

gua eorum excurrit in terran. Quod verbis istis indicatur. *Et lingua eorum*
SAL. 73. *ambulat in terram.* Dicit igitur Psaltes de improbis.. Posuerunt in cœlum
os suum, hoc est, contra Deum impiè sunt loquuti, asserentes eum nullam
suarum rerum habere notitiam. *Et lingua eorum ambulat per terram*, hoc est
os suum & linguam suam, quibus vtuntur ad loquendum pro libito de ijs omnibus quæ fiunt in terra, etiam aduersùs cœlum laxare & exercere impudenter sunt ausi. Vel sensus est, contra Deum cœlos inhabitantem sunt loquuti; & etiam aduersùs eos, qui ipsum in terris reuerentur & colunt.

V. 10. *Ideo reuertitur populus eius huc.* Dictio ישוב *iaschouu* cum ו *vau*, idem significat ac si esset scripta ישיב *iaschiu* cum י *iod*, hoc est, adducet eum Deus. Dicit ergo, populus eius qui modò versatur in exilio & videt tranquillam improborum felicitatem, sæpius huc subinde reuertetur. Vox הלום
Exod. 3. 5. *halom* idem hìc habet significatum ac in isto loco: *Ne appropinques* הלום *halom huc.* Est verò sensus, in hanc sæpius reuertetur objectionem animo reuoluendam, vt tentet num forte possit oppositam ipsi rationem inuenire, quâ
Abac. 1. 16. iustum esse Dei iudicium demonstret. *Et aqua pleni exprimentur eis.* Deest hoc loco, substantiuum, dicendúmque est, & aquæ calicis pleni, sicut in istis lo-
Cant. 4. 2. cis, cibus eius, pinguis. Grex tonsarum, &c. his similia. Sensus est, & aquæ calicis pleni stuporis & amaritudinis exprimuntur eis; iuxta illud: *Bibisti & ex-*
Ezech. 23. 34. *pressisti vsque ad fæces.* Ac si diceret, Aquæ amaræ exprimuntur intra os illorum istam ob rem, nimirum felicitatem improborum. Sunt qui vocem הלום
Iud. 5. 22. *halom* putent esse infinitiuum & eiusdem significationis ac in isto loco: *Contrita sunt vngula equorum*, ac si diceret, contusus est & contritus populus eius ob illam rem, seu prauorum felicitatem.

V. 11. *Et dicunt.* Hæc est anxia illa dubitatio quâ agitantur & in quam subinde per dies singulos reuoluuntur vt eam animo perpendant & excutiant, & dicunt, qui fieri potest, vt Deus vias & res hominum pernouerit? & sit Deus verax & fidelis? Et siquidem vias hominum nouerit, quomodo tot mala populo suo infligit, & ijs qui ambulant in vijs ipsius: & bonis cumulat eos qui ipsum negant, nec-non omnes improbos seculi? & si foret scientia in Excelso, qui ista ita contingerent?

V. 12. *Ecce isti peccatores.* En isti exterarum nationum populi sunt peccatores & improbi, & tamen ipsi sunt pacati & diuites seculi, ac in dies suas opes & gloriam adaugent.

V. 13. *Sanè in vanum mundaui.* Et ego qui sum populus eius, sanè gratis studui mundum, seruare cor meum, & in vanum laui in innocentia manus meas; ac si diceret, mundum est cor meum & scelerum expers, ac pura sunt opera mea, & interim malis opprimor, nec tranquillâ prosperitate fruor, isti è contra bonis omnibus pacatissimè potiuntur.

V. 14. *Et fui.* Ego sum probus, & tamen improborum manibus continuò divexor & flagellor. *Omni die.* Hoc est, per dies singulos, sic & illud explicandum est: *In matutinis.* Hoc est, singulis matutinis, ac si diceret, quotidiè ipsi me castigandi & corripiendi potestatem habent.

V. 15. *Si dixero.* Hic iam est sermo Asaphi aut cuiuslibet hominis pij qui per singulas ætates in exilio versatur; si dixerim ego de ista dubitatione circa

Dei

Dei scientiam, censebo & eloquar eodem modo ac de ea loquuntur filij & cultores tui cæteri, ecce aduersùm te præuaricatus sum. Dictio autem ecce, per hysteron proteron est posita, sic enim periodus est construenda, si dixerim narrabo sicut generatio filiorum tuorum de illa quæstione, ecce peccaui. Et multa occurrunt similiter transposita in Scriptura quale est illud: *Et luctum ad scientes lamentum*, pro, & scientes lamentum, vocabunt ad planctum, &c. PSAL. 73. Am. 5. 16.

V. 16. *Et cogitaui.* Ecce quidem ego sum veritus, ita liberè ore meo differere de ea quæstione sicut ipsi loquuntur palam dum dicunt, Quomodo sit Deus? sed ecce statui apud me diligentiùs animo perscrutari quidnam hoc sit; at ecce illud ipsum: *Labor est in oculis meis*, hoc est, ante oculos mentis meæ nimis laboriosum est visum: licèt enim illud dubium animo meo voluam sæpius & subinde revoluam, nihil tamen acie mentis meæ consequi possum, quo dignoscam quidnam sit illud. Et vox היא *hi* scribitur cum י *iod*, & tum refertur ad quæstionem & ad responsionem illam; & legitur הוא *hou* cum ו *vau* de ipsa re, sed idem est omnino.

V. 17. *Donec intrem.* Quæstionem hanc animo meo scrutatus sum multo cum labore vt eius notitiam haberem, nec eam assequi valui, donec mentis contemplatione intraui in Sanctuaria Dei, hoc est, in mundum Angelorum & Spirituum, vbi vltima est merces & præmium certum: bona enim huius mundi non sunt stabilia & fixa. At in altero mundo qui est mundus animarum, probi & improbi explorabuntur; & illud est quod istis verbis denotatur: *Intelligam nouissimum eorum.*

V. 18. *Profectò in lubricis ponis eis.* Hoc est, quidquid bonorum eis elargitus es in hoc mundo, causa fuit cur in altero mundo corruerint: sicuti qui per viam lubricam incedit quæ ipsi bona videtur & secura apparet eóquòd lenis sit & mollis, sed breui admodum tempore firmis per illam gressibus ambulat, quin statim nutent pedes eius, & in desolationes corruat. Sic in hoc mundo prauorum bona & prosperitas haud longo tempore permanent; imò etiam ipsa illorum memoria morte deletur; nec opes eorum ad filios ipsorum transmitti solent, quod mox sequenti versiculo declaratur: *Deficiunt, consumuntur præ terroribus.*

V. 19. *Quomodo sunt?* Quotquot illos intuentur, attoniti ita de illis loquuntur, quomodo tam repente redacti sunt in desolationem.

V. 20. *Velut somnium expergefacti.* Ecce enim somnio facti sunt similes; vt enim quis statim à somno expergiscitur, & nihil eius rei inuenit quam somnians finxerat, sicut dictum est: *Quemadmodum somniat esuriens & ecce comedit, quum autem fuerit expergefactus vacua est anima eius.* Ita est de improbis, quos modò in summa felicitate videre est, & modò ampliùs non apparent, sicuti dicit Baldad Suhhithes, *Si absorbuerit eum de loco suo, negabit eum & dicet non noui te. Domine in ciuitate imaginem illorum spernis.* Ecce declaratur ipsos in hoc mundo explorari, cum felicitas eorum breuissimæ sit durationis, & maxima probatio eos in futuro seculo maneat. Animæ siquidem iustorum erunt colligatæ in fasciculo viuentium cum Domino Deo, sed animas impiorum fundâ projiciet, quod superiùs istis verbis indicauit: *Deiicis eos in desolationes.* Hîc verò aliam adhuc probationem addit. *In ciuitate ima-* Isa. 29. 8. Iob. 8. 18. 1. Sam. 25. 29.

PSAL. 73. *ginem illorum spernis.* Dominus pater meus F. M. vocem בעיר *baair* existimauit esse positam pro בהעיר *behaiir* in suscitando, hoc sensu, dum mortui suscitabuntur, imaginem impiorum & figuram eorum spernes, sicut dicit Scri-
Dan. 12. 2. ptura: *Et multi de ijs qui dormiunt in terræ puluere euigilabunt, alij in vitam æternam, alij in opprobria & in contemptum sempiternum,* Vox autem צלמם *tsalmam* imaginem eorum, accipi potest vel pro corpore, vel pro spi-
Gen. 1. 26. ritu, vt cùm dicitur: *Faciamus hominem ad imaginem, secundùm similitudinem nostram:* vel pro vtroque simul. Vox etiam בעיר *baiir*, vt sonat exponi potest, vt sit sensus, In ea ciuitate in qua illorum imago celebris erat propter opes & felicitatem ipsorum, cùm malis eos affeceris fiet ibidem contemptibilis, cùm priùs ab omnibus suspiceretur: sed prior explanatio magis consentanea videtur.

V. 21. *Quia exacerbabatur.* Sanè antequam hoc intelligerem, cor meum propter anxiam illam dubitationem exacerbabatur. Vox יתחמץ *ithhammets* si-
Num. 6. 3. milem habet significationem istis verbis: *Acetum ex vino,* &c. *non bibent,* ac si diceret, nihil inueniebam quod esset dulce & gratum animo meo in quo quiescerem, præ magna illa perplexitate. *Et in renibus meis pungebar.* Deest
2. Reg 12. hoc loco seruilis litera ב *beth* vt in isto loco: *Iuuentus in domo Domini.* Dicit igitur, Et in renibus meis, quorum est consulere, etiam pungebar ob illam difficilem quæstionem. Dictio אשתונן *eschtonan* ab eodem themate ori-
Prou. 25. 18. tur ac illa, *Et sagitta* שנון *schanoun acuta*: ac si diceret, vt sagitta acuta fui cum illis super re ista, cùm de illa sententiam cum illis vt consiliarijs conferrem.

V. 22. *Et ego brutus, & ignorabam.* Antequam illud intelligerem ego insipiens eram instar bruti, hoc est, homo omnis expers rationis & scientiæ, & similis bruto animali à Deo condito. *Iumenta eram apud te.* Et instar iumentorum eram apud te dum colerem te, ignorabam enim vtrum præmium esset colentibus te an non.

V. 23. *Et ego semper tecum.* Cùm verò tecum semper essem tibique constanter adhærens tuo cultui vacarem, & darem operam sapientiæ, ea in re dijudicanda opem mihi dedisti, adeout veram eius intelligentiam tuo beneficio sim consequutus. Et hoc indicat istis verbis: *Tenuisti manum dexteram meam,* hoc est, mihi auxilio fuisti, ac nutantem confirmasti.

V. 24. *In consilio tuo.* Ac quemadmodum in hac perplexitate me adjuuisti ne errarem & tuo me consilio deduxisti, sic deinceps eodem me semper dirige ac me edoce omnibus vitæ meæ diebus. *Et postea ad gloriam suscipias me.* Hoc est, dum separabitur vita, & gloria seu anima restabit à corpore separata, tunc me assumas, hoc est, colligas ad te gloriam seu animam meam. Porro vox ואחר *veahhar* & post, non est conjungenda cum voce כבוד *cauod* gloriam accentus enim musicus illas voces distinguit; ac propterea dictio, Et post, seorsim per se ab alijs separata est, hoc sensu exponenda, & post mortem meam; ac si diceret in meo nouissimo tu me assumas, hoc est gloriam meam quæ est anima mea. Vel dictio illa כבוד *cauod* significat ad gloriam, hoc est, ad tuam gloriam me suscipias.

V. 25. *Quis mihi* est *in cœlo?* Nihil est in cœlis quod amore velim prose-

qui præter te vnum. Eorum quidem qui malas & falsas religiones profitentur; PSAL. 73.
sunt qui solem aut aliquam ex stellis colant, & in illis confidant. Mihi autem nihil placet aut honore dignum videtur quàm tu solus; nullum mei erga te amoris & venerationis tecum participem esse volui, neque in cœlo neque in terra. Nomine terræ, quatuor elementa intelligit, sunt enim qui aquas venerentur, sunt qui aërem & terram colant.

V. 26. *Defecit caro mea & cor meum.* Quando consumetur caro mea, hoc est corpus meum, & cùm deficiet cor meum, hoc est anima viuens quæ sita est in corde omnis animalis, robur cordis mei non deficiet, nempe ratio seu facultas intellectiua, & mens quæ est robur animi, quia mentis operationes per ipsam exercentur, quæ est robur cordis mei & pars mea, quia est pars Dei, in perpetuum erit, permanebit, hoc est Deo adhærebit in æternum. Quo etiam sensu illud est dictum: *Thronus tuus Deus in æternum*, hoc est, Thronus tuus, Psal. 45.
thronus est Dei. Sic pars mea Deus, pars mea pars Dei. Vel sensus est, postquam corpus meum & cor meum consumpta erunt, robur cordis mei & pars mea, erit Deus in æternum. Sic igitur pars mea seu bonum meum, erit in æternum, nempe quia tibi constanter adhæsi, at verò.

V. 27. *Qui elongant se à te peribunt, perdidisti omnem fornicantem à te.* Omnis qui à vijs tuis aberrat, à te succiditur, non erit enim illi pars vlla post mortem eius corpoream.

V. 28. *Mihi autem appropinquare Deo, bonum.* Ipsi improbi longè à Deo recedunt, ac idcirco sunt perituri; at quod ad me attinet, accessus ad ipsum mihi est res optima: dum enim accedo ad te, contemplor animo & spero æternum illud fœlicitatis præmium in futuro seculo possidendum. *Et posui in te spem meam.* Nempe confido te edocturum esse me ad enarranda omnia opera tua; ac si diceret, vt noscam & possim enarrare ac intelligere scientiæ naturalis arcana. Eius siquidem beneficio, tuorum omnium operum corporeorum inferiorum ac superiorum habetur notitia, & inde ad cognitionem tuorum operum longè excellentiorum ascendam, ac tandem scientiam omnium supremam cognoscam.

PSALMVS SEPTVAGESIMVS QVARTVS.

Erudiens, Asaph.

1. VT quid Deus repulisti in æternum: fumat ira tua contra oues pascuæ tuæ?

2. Memor esto congregationis tuæ *quam* possedisti ab antiquo: redemisti virgam hereditatis tuæ; montem Sion in quo habitasti in eo.

3. Leua pedes tuos ad desolationes perpetuas; super omnem

rum qui insurgunt in te, ascendit semper. PSAL. 74.

COMMENTARIVS.

V. 1. VT *quid Deus repulisti in finem?* Psalmus hic de præsenti exilio est
editus, ac dicit Psaltes, quare, ô Deus, nos à te in perpetuum abje-
cisti: *Fumat naris tua*, sic ideo loquitur quia dum quis grauiter excandescit,
intus solet inardescere, ideoque fumum è naribus efflare, quod Deo semper
laudando, figuratè attribuit.

V. 2. *Memor esto congregationis tuæ quam acquisiuisti.* Et sicut ipsos Israëli-
tas ex Ægyptiaca seruitute erutos, tunc tibi acquisiuisti; ita etiam nunc eos-
dem à præsenti exilio reuocatos tibi iterum acquire: verbum illud acquisiuisti,
hunc propriè habet sensum, tuos peculiari iure fecisti, quia ipsi antea seruiebant
Ægyptijs quasi mancipia quæ ipsis fuissent ære vendita, & illorum iuris ac po-
testatis effecta. *Tribus hereditatis tuæ*, Memor sis omnium Israëlis tribuum,
tanquam vnius, quoniam in Ægypto ita fuerunt simul omnes adunatæ inter
populum vnum, ibique fuerunt vnus populus & Dei hereditas, & de eius no-
mine appellatus. Vel idcirco vocat eos hereditatem Dei, quia ex quo eos è
domo seruitutis eripuit ac sibi acquisiuit, eius hereditas appellantur vt scri-
ptum est: *Quoniam ipsi sunt populus tuus & hereditas tua quam redemisti in* Deut.
fortitudine tua magna. Montis Sion in quo habitasti, hoc est, Acquisiuisti eos 9. 29.
& redemisti ex Ægypto imò etiam adduxisti eos vsque ad montem Sion istum
in quo habitasti. Ita pariter in illo cantico quod post maris transitum fuit de-
cantatum dicitur, Donec pertranseat populus iste quem acquisiuisti. Introdu-
ces eos & plantabis eos in monte hereditatis tuæ, firmissimo habitaculo quod
operatus es Domine. Meminit autem montis Sion, præ alijs, quia ipse erat no-
tissimus; vel quia in eo monte hic Psalmus fuit decantatus.

V. 3. *Leua pedes tuos.* Sunt qui vocem פעמיך *peaameca* velint similem ha-
bere significationem cum isto loco, *Ad percussionem super incude*: vel sim- Isa. 41.
pliciter significat pedes tuos, & eadem tatione debet exponi, ac illud: *Exur-* 7.
ge Domine & dissipentur inimici tui. Ad desolationes perpetuas. Est hoc Psal. 68.
loco nomen pro infinitiuo sicut in isto loco למשות *lemasot* ad euellendum 1.
eam radicitus, pro להשיא *lehassi*: ita hîc למשאות *lemaschaot* erit pro Ezech.
להשאות *lehaschot* ad desolandum. *Omnem qui malefecit inimicum, in san-* 27. 9.
cto. Similis est verborum transpositio in hoc loco: *Omnem condona iniquitatem* Os. 14.
& accipe bonum; pro, omnem iniquitatem condona, &c. sic etiam in isto: 4.
Etiam ignis hostes tuos deuoret, pro, Etiam hostes tuos ignis deuoret. Ac sen- Isa. 26.
sus versiculi est, Leua pedes tuos ad desolandum in perpetuum omnem ini- 11.
micum qui malè fecit in Sancto, hoc est in Sanctuario, seu in templo.

V. 4. *Rugierunt in medio conuentuum tuorum.* Hoc est, loci Sanctuarij,
quod appellabatur conuentus quia in templum Israëlitæ conueniebant ad so-
lemnitates celebrandas; sic etiam inferiùs dicetur; *Incenderunt omnes conuen-
tus Dei.* Dicit verò, Rugierunt hostes tui, quemadmodum alibi dicitur de
ijsdem: *Vocem dederunt in domo Domini sicut in die solemni*, fieri solet à popu- Thren.
lo præ gaudio clamante. *Posuerunt signa sua, signa.* Nabuchodonosor con- 2. 7.

PSAL. uentum instituit circa signa & auguria capienda ad domum Sanctuarij euertendam, sicut dicitur à Propheta, stetit Rex Babel in biuio vt diuinaret diui-
74. nationem, interrogauit imagines, inspexit iecur, vt nosset an contra Hiero-
Ezech. solyma, aut contra terram filiorum Amon bellum moueret, & indicatum est ipsi
21. per signa & oracula vt exercitum duceret aduersus Hierosolyma & ea deuastaret.

V. 5. *Cognoscebatur quasi emittens sursum.* Quum extructa est domus Sanctuarij, cognitus fuit qui adducebat & inferebat secures in perplexas arbores quò illas exscinderet in vsum ædificij, perinde ac si intulisset aliquid supernè in cœlum coram throno gloriæ. Nunc autem venerunt hostes, diiecerúntque bipennibus & malleis sculpturas. Dictio בסבך *basanoc* hîc idem significat ac
Gen. 22. in isto loco, Et vidit, & ecce aries post se detentus cornibus suis in perplexi-
13. tate veprium. Quo in loco vox בסבך *bisbac* est alterius formæ, nam in hoc litera ב *beth* scripta est & legitur cum camets hhateph.

V. 6. *Et nunc cælaturas eius simul.* Omnes sculpturas & figuras quæ in auro fuerant elaboratæ, pariter bipennibus & malleis conquassant ac disjiciunt. Pronomen eius refertur ad artem seu mirum opificium quo illæ elegantes sculpturæ fuerant effictæ, ac si diceret, elegans templi opificium, quod pulcherrimis sculpturis constabat, hostes effregerunt. Dictio כשיל *caschil* securim significat vnde illam Chaldæus Paraphrastes vsurpat pro voce קרדום *cardom*
Ierem. bipenni in isto loco, cum securibus venient contra illam quasi cæsores arbo-
46. 22. rum: vox etiam כלפות *chelaphot* denotat instrumenta ad res dissipandas apta, instar securis: éstque eiusdem formæ ac vox אלמות *elamot* à singulari אלם *elam* sic כלף *chelaph* instrumentum quo lapides effringuntur ac cæduntur.

V. 7. *Miserunt in ignem Sanctuarium tuum.* Ac si vocibus transpositis di-
Iud. 1. 8. ceret, miserunt ignem in Sanctuarium tuum; ita etiam alibi dicitur: *Et ciuitatem miserunt in ignem.*

V. 8. *Dixerunt in corde suo, opprimamus eos.* Dictio illa נינם *ninam*, idem est ac נינה אותם *nine otham*, hoc est, occidamus eos, à themate ינה *iana*,
Ier. 46. Quo sensu alibi dicitur: *Reuertamur ad populum nostrum à facie gladij* היונה
16. *haiona occidentis*, seu vim inferentis. Vox enim ista id habet proprium vt significet oppressionem quæ infertur alicui propter diuitias vt: *Ne opprimatis*
Leu. 25. *vnusquisque proximum suum.* Significat etiam vim illatam opibus & corpori
17. iuxta illud: *Non opprimens vltra Principes mei populum meum.* Item, *Et co-*
Ezech. 45. 8. *medere faciam depopulantes te, carnem suam. Omnia tabernacula*, seu conuen-
Esa. 49. 26. tus Dei. Ista verba iam supra explanauimus.

V. 9. *Signa nostra non vidimus.* Nostræ scilicet liberationis futuræ nulla signa huc vsque vidimus, etiamsi exilij huius nostri tempus iam multùm durauerit. *Non est ampliùs Propheta.* Nempe ex quo ex patria depulsi fuimus. Ex quo Haggæus Zacharias & Malachias mortui sunt, nullus adfuit ampliùs Propheta qui nobis futura prænuntiet, & quamdiu præsens exilium sit duraturum prædicat. Vel sensus est, non est adhuc Propheta, hoc est, huc vsque non apparuit Propheta ille; ac si diceret, Propheta qui nobis est reuelaturus quandonam sit tandem euentura liberatio nostra, nempe Elias Propheta nondum venit. *Et non est nobiscum qui cognoscat vsquequo.* Nimirum differenda sit no-

ſtra ex iſtis malis liberatio: Vox iſta מתי *ma*ʼidem hoc loco ſignificat ac מתי *matai* quando, ſic & in iſto, *Vſquequo Deus iraſceris in finem.* PSAL. 74.

V. 10. *Vſquequo Domine probris afficiet inimicus, & blaſphemabit nomen tuum?* contumelioſè enim objectat tibi non eſſe ſatis roboris ad nos ex præſenti exilio educendos. Pſal. 79. 5.

V. 11. *Quare conuertis manum tuam?* Similis loquendi modus occurrit alibi, confregit in ira furoris omne cornu Iſraël & auertit retrorſum dexteram ſuam Threa. à facie inimici. Per manum verò, ſiniſtram intelligit. *De medio ſinus tui con-* 2, 3. *ſume*, hoſtes noſtros ſcilicet ex medio ſinu tuo, qui ſinus tuus eſt Sanctuarium, eſt enim locus arcani tui, vt ſinus in homine: vel ſenſus eſt, Prohibe dexteram tuam de medio ſinus tui, ne in illum conuertatur, ſed illa exertâ & extensâ exerce vltionem noſtram; qui enim manus ſuas in ſinu ſuo recondit, nihil operatur, ſicut piger qui otio torpens, manus ſuas in ſinu ſuo repoſitas habet nec quidquam molitur operis. Ideo autem dicit, prohibe: nempe Deum ſic orans ne vnquam poſthac manum in ſinum tuum reducas donec pœnas de improbis ſumpſeris; hoc autem totum figuratè eſt dictum.

V. 12. *Deus autem Rex meus.* Quomodo fieri poteſt vt ipſe nos tam longo temporis ſpatio in exilij hujus miſerijs deſerat, cùm iam ab initio ſit Rex meus, & qui olim ſolebat mihi in medio terræ & palam in anguſtijs ſalutem afferre. Nunc autem videtur noſtri curam & regimen depoſuiſſe, cùm alij præter ipſum nobis dominentur; & eandem ob rationem dixit hîc: *In medio terræ*, ob quam dixit Deus Pharaoni: *Vt ſcias quia ego Dominus in medio terræ*; ac ſi diceret, Exod. Etiamſi ego ſim Altiſſimus, hæc tamen inferiora prouidentiâ meâ dirigo, & 8. 22. quidquid mihi libuerit in ipſis operor. Senſus verò huius vocis, In medio, iſte eſt, etiam in medio terræ hoſtium & aduerſariorum ipſorum; nec ſatis habent virium vt ſe ab eius poteſtate liberent vel in ipſo terræ ſuæ medio.

V. 13. *Tu dirupiſti.* Vox פוררת *porarta* confractionem & ſciſſionem deſignat vt in iſtis etiam locis: *Confringendo confracta eſt terra.* Et, *Quietus fui* Iſa. 24. *& confregit me.* Senſus ergo eſt, Iam à primis temporibus his omnibus libe- 19. Iob. 16. rationum modis nos ſeruaſti: noſtri gratiâ ipſum mare diſſecuiſti tuâ virtute, 12. & nos per eius medium tranſiuimus; & contriuiſti capita inimicorum noſtrorum in aquis; illud enim eſt quod iſtis verbis denotatur: *Contriuiſti capita draconum in aquis.* Nam Ægyptios draconibus aſſimilat: Quo etiam modo de Pharaone dictum eſt alibi: *Draco* magnus *cubans in medio fluminum ſuorum.* Ezech.

V. 14. *Tu confregiſti capita Leuiathan.* Hoc eſt, Pharaonis ſeu Regis Ægy- 29. 3. pti, nam vox Leuiathan ingentem cetum ſignificat, iuxta illud, In die illa viſitabit Dominus in gladio ſuo duro ſuper Leuiathan ſerpentem vectem, ſeu oblongum, inſtar vectis. Dicit verò capita, numero multitudinis, de Principibus & Magnatibus Pharaonis. *Dediſti eum eſcam populis deſerta incolentibus.* Spolia Ægyptiorum aquis maris extinctorum intelligit quæ ſibi diripuerunt Iſraëlitæ, qui tum erant populus per deſerta iter faciens. Dictio ציים *tſiim* loca ſqualida & deſerta ſignificat, nam ex quo Iſraëlitæ egreſſi ſunt ex Ægypto, per deſerta ſemper inceſſerunt, quia omnes profectiones eorum per deſertas regiones fuere.

V. 15. *Tu dirupiſti fontem.* Hoc eſt, dirupiſti eis petram ſicciſſimam, adeout

PSAL. 74. fons aquarum & torrens ex ea eruperit, dicit verò dirupisti fontem, metonymicè, factâ denominatione à fine, neque enim fons disrumpitur sed petra. Eodem modo dictum est illud: *Coxi super prunas eius panem.* Et illud, *Mole farinam.* Nam neque coquitur panis, nec molitur farina, sed farina subacta coquitur, & fit panis, & triticum molitur, & fit farina; sic etiam petra disrumpitur, fitque fons: ac sic dicitur alibi dirupit petras in eremo. *Tu siccasti fluuios fortes.* Est hoc loco antithesis, petra enim & silex in fontes à te sunt conuersa: contra verò fluuios ob nimiam aquarum exundantiam exsiccasti. Iordanem autem appellat fluuios fortitudinis, quia tum erat in sua fortitudine & pleno alueo super omnes ripas suas exundabat cùm siccatus est, & per sicca eius vada Israëlitæ transierunt. Dicit autem Psaltes, fluuios in numero multitudinis cùm vnus sit fluuius, propter alios fluuios qui in ipsum influunt: & vox איתן *ethan*, non est nomen adjectiuum, ideóque nomen præcedens ipsi in forma regiminis conjungitur.

Isa. 44. 16. & 47. 2. Psal. 78. 20.

V. 16. *Tuus est dies, & tua est nox.* Quoniam ante memorauit res contrarias quas ad salutem & liberationem Israëlitarum effecit, itaut siccum in humidum & humidum in siccum conuerterit, hîc etiam facit mentionem contrariarum rerum quas in mundo operatus est, cùm scilicet in eius creatione res aliquas alijs ex naturæ suæ proprietatibus oppositas condidit: Et quemadmodum primæ conditionis tempore res innatis sibi qualitatibus cum alijs pugnantes edidit, sic omni tempore rerum quarumlibet naturas, vt voluerit, immutare potest si seruis suis necessarium ita fuerit: nimirum ad ostendendum omnibus omnia in sua potestate esse posita. Illa verò sunt in rerum natura sibi opposita quæ recenset, quæque singula cum sibi oppositis ad commodum rerum creatarum vsum Deus condidit. Nam dies & nox sunt sibi opposita; & vtrumque rebus creatis est vtile; nocte siquidem homines quiete corpora reficiunt, & feræ sibi conquirunt pabula; idcirco de illa dicit, *Tua est nox*, etsi enim non multùm in ipsa videatur esse commodi & vtilitatis, tu tamen eam instituisti, ac fecisti, vt media temporis pars tenebris esset obscura in vsum & commodum rerum à te conditarum.

V. 17. *Æstatem & hyemem tu plasmasti ea.* Hæc etiam sibi sunt contraria: non meminit autem frigoris & caloris, quia hyemis & æstatis appellatione comprehenduntur: & eorum quodlibet rebus creatis est necessarium. Cæterùm intelligit Psaltes perpetuos diei ac noctis motus & successiones, temporaneas verò æstatis & hyemis per certa anni spatia vicissitudines. Sic etiam.

V. 18. *Tu statuisti omnes terminos terræ.* Qui sunt septem mundi climata in quæ totus orbis terræ est diuisus, quorum vnumquodque diuersum est ab alio, & differentem ab illo habet aëris temperiem: & hæc omnia propter vsum & vtilitatem rerum creatarum. Quod autem dixit: *Tu præparasti lumen & solem*, hunc habet sensum, vt per lumen, intelligatur lux ipsius lunæ ac stellarum, ad noctem illustrandam, & lux solis ad lucendum interdiu; iuxta illud: *Luminare maius ad dominium diei, & luminare minus ad dominium noctis, & stellas.* Et hæc omnia præparasti ob creaturarum necessitatem & commodum; nam solis quidem manifesta est vtilitas ex eius luce & calore promanans: Lunæ etiam ac stellarum lumen valde est necessarium ijs qui aut per deserta loca

Gen. 1. 16.

iter

iter faciunt, aut in mare descendunt. Et istorum syderum virtus, plantis admodum est vtilis sicut scriptum est: *Et de optimis fructibus lunarum*, seu quos ad maturitatem perducunt lunæ. Præterea singularem in aquas potestatem habet luna. Dictum est etiam: *Nunquid cohibebis delicias virgiliarum aut constrictiones Orionis aperies?* Quælibet etiam stella propriam vim habet in plantas aut in lapides aut in metalla, sicut dicunt Magistri nostri P. M. nulla est herba inferiùs in terra quæ non habeat stellam in firmamento quæ eam afficit eique dicit, cresce.

PSAL. 74. Deut. 33. 14. Iob. 38. 31.

V. 18. *Memento huius.* Tu qui omnia ista fecisti, memineris hostes nostros in his omnibus contrà mentiri, ac eorum tibi gloriam abrogare & nomen tuum blasphemis vocibus profanare; huius, inquam, recorderis, eósque deprime, ac nos ex ipsorum potestate libera, nec sinas nos illorum dominio perpetuò esse subjectos.

V. 19. *Ne tradas cœtui.* Nomen hoc loco constructum occurrit sine suo adjuncto, ac si diceret, Cœtui hostium. *Animam*, scilicet Israëlis qui est turtur tuus; nam turturi & columbæ similes sunt Israëlitæ: columbæ quidem sicut scriptum est: *Columba mea in foraminibus petræ*, Columbæ enim infirmis admodum sunt viribus, vnde ab alijs auibus multis discerpuntur, ipsæ verò nullas rapiunt aut discerpunt, & ita Israëlitæ. Vox חית *hhaiat* hoc loco cœtum significat vt in istis: *Cœtus Philistæorum.* Et, *Increpa cœtum arundinis.* Et, *Cœtum pauperum tuorum ne obliuiscaris*; licèt hoc loco חית *hhaiat* exponi possit, animam pauperum tuorum, sicut hìc dicitur, ne tradas animam turturis tui vt in istis verbis: *Fastidiuit vita seu anima eius panem.* Item, *Et vita eius sit inter cinædos*: vbi חית *hhaiat* idem significat quod נפש *nephesch* animam scilicet. Denique potest vox לחית *lehhaiat* exponi vt sit nomen significans contritionem ex illo loco: *Vastitas animalium conteret ea.*

Cant. 2. 14. 2. Sam. 23. Psal. 68. 31. Iob. 33. 20. Ibid. c. 36 14. Abac. 2. 17.

V. 20. *Respice ad fœdus tuum.* Litera ל *lamed* in voce לברית *labberit* habet patach ה *he* emphatici; ac si diceret, Ad illud fœdus quod olim cum majoribus nostris iniuisti. *Tenebrosa terræ.* Ipsa sunt loca & regiones in quibus Israëlitæ exules sunt, quæ illis sunt instar caliginis & tenebrarum: sunt etiam iniquitatis habitacula, nam populi nationum ibi habitantes Israëlitas deprædantur. Dicit verò, repleta sunt, quia in locis omnibus, in quibus ipsi versantur exules, nihil aliud est, præter illa grassatorum latibula.

V. 21. *Ne reuertatur.* Iste miser coram te preces effundens, ne à te recedat pudore suffusus, nempe quia eius orationem non exaudis: ille porro miser est populus Israëliticus in exilio positus. *Miser & inops laudant nomen tuum.* Et quæso considera eos in suo etiam exilio nomen tuum celebrare; vel sensus est, cùm à te recesserit non pudore suffusus seu spe suâ non frustratus, tunc verò laudabit nomen tuum.

V. 22. *Exurge Deus.* Si præstare ista non vis nostri gratiâ, at saltem ob tuam causam præstes, nostra enim causa tua est etiam, probris siquidem te quotidie afficit aduersarius, ac impiè iactitat satis tibi non esse virtutis ad nos in libertatem asserendos.

V. 23. *Ne obliuiscaris.* Istæ nationes exteræ palam tibi se aduersari testantur, & impudenter aduersùm te insurgunt, ne igitur voces earum obliuisca-

ris, & strepitum earum quem contra nos excitant; ipse semper in dies increscens coram te ascendit, ne quæso illius sis immemor.

PSAL. 75.

PSALMVS SEPTVAGESIMVS QVINTVS.

Præcentori, ne disperdas, Psalmus Asaph, cantici.

1. COnfitemur tibi Deus, confitemur, etenim propinquum *est* nomen tuum: narrauerunt mirabilia tua.

2. Cùm accepero tempus: ego rectitudines iudicabo.

3. Dissoluentur terra, & omnes habitatores eius: ego confirmaui columnas eius.

4. Dixi stultis nolite insanire: & improbis, nolite exaltare cornu.

5. Nolite extollere in altum cornu vestrum: nolite loqui in collo durum.

6. Quia neque ab oriente, neque ab occidente, neque à deserto, exaltatio erit.

7. Quoniam Deus Iudex *est*: hunc humiliat & illum exaltat.

8. Quia calix in manu Domini, & vinum rubet, plenus misto, & effundit ex hoc: fœces tamen eius sugent, bibent omnes peccatores terræ.

9. Ego autem annuntiabo in seculum: psallam Deo Iacob.

10. Et omnia cornua peccatorum confringam: exaltabuntur cornua iusti.

COMMENTARIVS.

PSalmus hic de congregatione exulantium Israëlitarum editus esse videtur. V. 1. *Confitemur tibi Deus, confitemur tibi.* Sic dicturi sunt Israëlitæ, Confitemur tibi. Idem verbum repetit ad diuinæ celebrationis studium & ardorem amplificandum. *Etenim propinquum est nomen tuum.* Ac dicent nomen tuum esse propinquum ijs qui te inuocant. *Narrauerunt mirabilia tua.* Tunc enarrabunt Israëlitæ & nationes etiam aliæ videntes redemptionem istam, enarrabunt mirabilia quæ Præpotens Deus in gratiam Israëlitarum fuerit operatus, & enarrabunt etiam ea quæ iam olim per Prophetas tuos futura prædixeras.

V. 2. *Cùm accepero tempus.* Verba sunt Dei benedicti dicentis quum pro arbitrio meo sumpsero & assignauero certum tempus Israëlitis vt exeant è

captiuitate, ego rectitudines iudicabo; ac si diceret, summâ æquitate illorum hostes iudicabo & puniam. PSAL. 75.

V. 3. *Dissoluentur terra & omnes habitatores eius.* Et tunc veluti colliquescent terra & omnes incolæ eius, nimirum commouebuntur ac contremiscent; videbunt quippe vltiones quas contra nationes exteras pro Israelitis exercebit. *Ego confirmaui columnas eius.* Et tunc agnoscent me vnum esse qui columnas eius stabiliuerim: quia cùm mihi libitum fuerit stabit immobilis, aut pro arbitrio meo veluti dissoluta concidet: per terræ verò columnas montes intelligit. Cæterùm metaphoricè tantùm terra commoueri aut contremiscere dicitur hoc loco, sicut & in isto, conterendo contrita fuit terra. Isa. 24.

V. 4. *Dixi stultis.* Verba sunt Psalmographi qui eos insanos appellat qui bonorum huiusce mundi fruitione impensiùs delectantur, neque Deum vllo modo reuerentur, quia stultè sibi persuadent se suis viribus tantùm & industriâ eas opes ac diuitias esse consequutos. *Nolite insanire,* ne totum studium & operam vestram rebus vanis & fallacibus impendatis. *Et improbis,* Similiter dixi, *Ne exaltetis cornu,* nolite superbè caput efferre contra supremum Deum vt facere soletis: Non enim Deum timetis; nec vos ipsos humiliter submittitis, neque animo perpenditis omnia vestra bona vobis ab illo esse concessâ, non autem viribus vestris acquisita.

V. 5. *Nolite extollere.* Rem eandem repetit ad amplificationem. *Nolite loqui cum collo durum.* Ne loquamini superbè durum & verba fortia ac tumida contra Deum: ac si diceret, ne loquamini ore vestro, cum collo illo vestro crasso & pingui; & significatio vocis עתק *aathac* durum referri potest ad verbum aut ad collum, ne duro aut pingui & crasso collo loquamini. Simile est illud: Iob. 15. 26.
Curret contra eum in collo, in crassitiem corporum scutorum eius: Quia nempe isti præ multa felicitate sua Deum obliti, ei parere detrectant iuxta illud: *Impinguatus fuisti, incrassatus pinguedine obductus, & dereliquit Deum,* &c. Deut. 32. 15.

V. 6. *Quia neque ab oriente, nec ab occidente.* Dictio illa הרים *harim* eleuationem & exaltationem significat, vt sit sensus, nulla dignitas aut honoris culmen & supra cæteros euectio euenit homini aut ab oriente, vel ab occidente aut meridie; ac si diceret, etiam si multùm impendat studij & operæ hîc aut illic, & modò in hunc modò in istum locum sollicitè se conferat, nihil tamen magnitudinis & potentiæ nisi diuino nutu & beneficio consequetur: sicut mox subjungitur.

V. 7. *Quia Deus Iudex est, hunc humiliat & hunc exaltat.* Illud porro hanc expositionem confirmat, & vocem הרים *harim* habere significationem exaltationis suadet, quòd vox ממדבר *mimmidbar* à deserto, affecta sit vocali camets, & idcirco non sit constructa cum dictione sequenti. In Midras etiam ita circa hæc verba quæritur, quid est, neque ממדבר הרים *mimmidbar harim?* Rabbi Abba dixit, omne הרים *harim* quod in Scriptura occurit montes significat præter hoc quod est exaltatio & ad honorem euectio: quo indicatur hominem nullum illis rationibus ad amplam fortunam extolli, sed Dei sancti & benedicti arbitrio, quo diuitiæ & facultates ab hoc aufferuntur & alteri conceduntur, quia scriptum est, Deus Iudex est, hunc humiliat & hunc exaltat; & quantùm hunc deprimit, tantùm & illum exaltat; & omnia cum iudicio &

Psal. rectitudine ab ipso procedunt. Dominus autem pater meus P. M. vocem מערב
75. *maarau*, negotiationem interpretatur iuxta illud: *Ad negotiandum in nego-*
tiatione tua. Et dictionem מוצא *motsa* pto regijs reditibus accipit; & voca-
Ezech. bulum מדבר *midbar* pro eloquio, sicut isto in loco accipitur: *Eloquium tuum*
27. 9. *dulce.* Dicit igitur aliquo ex ttibus istis modis solere hominem ad dignitatum
Cant. 4 culmen ascendere, si nimirum sit præfectus regijs reditibus, cuiusmodi solet
3. omnia abalienare & abire. Aut per negotiationem, cui qui sedulam nauat operam
multas opes sibi comparat. Vel denique si eloquentiæ arte polleat, multùm
honoris coram Regibus acquiret.

V. 8. *Quia calix in manu Domini.* Nempe quem extetnis populis epotandum porrigat, quando populum suum ab exilio reuocabit, tum enim alias Gentes deprimet & Israëlitas extollet, quoniam in eius potestate omnia sunt posita. Et illum quidem calicem iam biberunt Israëlitæ in sua captiuitate vt scri-
Isa. 51. ptum est: *Surge Ierusalem qua bibisti de manu Domini calicem furoris eius,*
17. *fæces calicis soporis bibisti, exsuxisti.* At cùm ab exilio reducentur, illum cali-
cem epotabunt Gentes impiæ inter quas nunc versantur. Dicit verò: *Et vi-*
num calicis illius rubescit, hoc est, rubrum est: vini enim excellentia, est ru-
Prou. bedo iuxta illud: *Ne intuearis vinum quòd rubrum sit, quòd det in calice colo-*
23. 31. *rem suum.* Dictio חמר *hhamar* est verbum præteriti temporis: vnde etiam
rubeum in lingua Arabica dicitur אחאמר *ahhamar.* Dicit etiam illum calicem
Prou. 9. esse plenum mixto, hoc est, temperamento aquæ infusæ, iuxta illud: *Miscuit*
2. *vinum suum.* Additur. *Et effudit ex hoc*, vsque adeo plenus erit calix vt vi-
num in eo contentum ex ipso hinc inde effundatur. Cæterùm vocem כוס *cos*
calicem vsurpat in masculino genere cùm dicit, calix plenus, & effundet, licèt
vt plurimùm sit ea vox generis fœminini. *Sed fæces eius.* Nempe calicis fœces
quia dictio כוס *cos* vt plurimùm est fœminina.

V. 9. *Ego autem annuntiabo.* Sic Israëlitæ dicunt, Ego autem annuntiabo in perpetuum hostium meorum pœnas ipsis à Deo inflictas quas tum intuebor, & psalmos ea de re, in laudem Dei Iacob cantabo; quia nempe in exilio me non deseruit & vltionem pro me exercuit.

V. 10. *Et omnia cornua peccatorum exscindam.* Quum iustorum cornua exaltabuntur, nimirum quando ex captiuitate sua egredientur Israëlitæ, qui iusti sunt inter cæteras nationes; tunc omnia impiorum cornua exscindam, itaut nullum aliud regnum in terra sit remansurum præter Israëliticum: sicut in somno Nabuchodonosoris demonstratum refertur: *Suscitabit Deus re-*
Dan. 2. *gnum quod in æternum non corrumpetur.* Et additur, *Comminuet autem &*
44. *consumet omnia ista regna; & ipsum stabit in æternum.* Porro dixit, Ex-
scindam, quia in bellis Gog & Magog, hæc omnia regna dissipabunt
Israëlitæ.

PSALMVS SEPTVAGESIMVS SEXTVS. Psal. 76.

Præcentori, in Neghinoth, Psalmus Asaph, cantici.

1. NOtus in Iudæa Deus: in Israel magnum nomen eius.
2. Et erit in Salem tabernaculum eius: & habitatio eius in Sion.
3. Ibi confregit sagittas arcus: scutum, gladium & bellum.
4. Splendidus tu & magnificus, *velut* è montibus prædæ.
5. Spoliati sunt fortes corde; dormierunt somnum suum: & non inuenerunt omnes viri roboris manus suas.
6. Ab increpatione tua, Deus Iacob: consopitus est & currus & equus.
7. Tu terribilis es, & quis stabit coram te ex quo ira tua?
8. De cœlo audire fecisti iudicium: terra tremuit & quieuit.
9. Quum exurget ad iudicium Deus: vt saluos faciat omnes mansuetos terræ.
10. Quoniam furor hominis confitebitur tibi: residuum irarum cingis.
11. Vouete & reddite Domino Deo vestro: omnes qui in circuitu eius sunt, afferant munera terribili.
12. Qui aufert spiritum principum: terribilis est Regibus terræ.

COMMENTARIVS.

V. 1. NOtus in Iudæa. Hic Psalmus de bellis Gog & Magog est conscriptus: futurum enim est vt tunc temporis dicatur, Agnitus est in Iuda Deus, & magnum est in Israële nomen eius: cùm nempe videbunt Israëlitæ vltionem à Deo, sui causâ, exercitam in Gentes illas quæ vno consensu aduersus Ierosolyma conuenerant. Iudæ verò speciatim meminit, quòd Ierosolyma ciuitas esset in tribu Iudæ, & ibi etiam maximè regnum foret stabiliendum.

V. 2. *Et erit in Salem tugurium eius.* Et tunc in Salem erit eius tabernaculum, in ea enim vrbe Sanctuarium est ædificandum. Et Sionem idcirco nominatim expressit, quia locus erat regiæ domus. Salem verò est Ierusalem, vt dictum legitur: *At verò Melchisedech Rex Salem.* Is porro fuit Sem filius Noë, Gen. 14, 18.
alio nomine dictus Salem. Et Abraham quidem ipsum Sanctuarij locum appel-

Psal. 76. lauit יראה ierae, hoc est videbitur, sicut scriptum est, *Et vocauit Abraham nomen loci illius, Dominus videbit.* De illo autem loco dixit sanctus & benedictus Deus, si appellem ipsum eo nomine quod illi à Semo inditum fuit, Gen. 22.14. Abrahami verba abrogabo, qui locum istum vocauit, *ierae*, si verò eum hoc nomine quo ipsum insigniuit Abrahamus, inania reddam verba Semi; atque idcirco vocauit eum Ierusalem.

V. 3. *Ibi confregit sagittas arcus.* Litera פ *pe*, dictionis רשפי *rischphe* est Cant. 8. 6. lenis, at in isto loco: *Prunæ eius, prunæ ignis flammæ magnæ*, est affecta daguesch. Porro per prunas arcus hoc loco, sagittas arcus intelligit quarum ferrum prunarum instar splendet & ardet. Dicit igitur Deum in isto prælio contriturum omnia instrumenta bellica Gentium nempe sagittas, arcus, lanceas, scuta, gladios & cæteros belli apparatus.

V. 4. *Splendidus tu.* Sunt qui literam נ *nun* in voce נאור *naor* putent esse Tren. 2. radicalem à themate נאר *naar* quod reperitur in illo loco, Aspernatus est Sanctuarium suum: & esse nomen adjectiuum instar גדול *gadol* magnus, & קרוב *carou* propinquus, & hunc habere sensum, Deum fore projecturum & perditurum omnem virum fortem ex hostibus. Sed rectiùs dicetur esse participium passiuum à themate אור *or* splenduit, sicut נכון *nacon* paratus, vt sensus sit, Tu illustris es, sicut antea dixit, notus in Iudæa; nimirum quia in isto prælio agnoscetur Deus & manifestus elucescet instar splendidissimi luminis inter Israëlitas, quorum ipse tum bella conficiet. *Et magnificus* velut *è montibus prædæ.* Et tu, ô Deus fortis & magnificus apparebis aduersùs hostes Israëlitarum, instar leonis è montibus prædæ erumpentis ad diripiendam prædam, sic tu omnia hostium castra disperdes. Cæterùm montes prædæ appellat eos in quibus leones, vrsi aliæque rapaces feræ degunt.

V. 5. *Spoliati sunt fortes corde.* In dictione אשתוללו *eschtolalou* litera א *aleph* est pro ה *he* charactere conjugationis hitpolel, ac si esset hischtolalou; cui simile est illud: *Et omnia indumenta mea* אגאלתי *egalti inquinaui*, pro *higalti.* Isa. 63. 3. Estque eschtolalou à themate schalal spoliauit. Dicit igitur omnes populos illos animo forti præditos, aduersùs Ierusalem congregatos, in prædam cessuros Israëlitis. *Dormierunt somnum suum.* Scilicet somnum mortis, nec vllæ eis fuerunt vires ad bellandum, ac si dormijssent somnum suum; hoc est somnum illum suum quo sunt aliquando corripiendi, qui est somnus mortis: in eum statum deuenerunt ac si essent mortui; & robustissimi quique ipsorum & viribus præstantissimi non inuenerunt manus suas quibus ad pugnandum vterentur.

V. 6. *Ab increpatione tua.* Consopitus est Rex, nimirum Gog & Magog duces & principes Meschet & Thebal. Et quoniam facta est mentio robustorum corde, dicit absolutè in singulari, Sopitus est de ipso Rege qui est dux seu princeps robustorum corde: sic pariter currus & equus sopiti sunt.

V. 7. *Tu terribilis es.* Verè tu es terribilis, te siquidem ab hoc die & deinceps Gentes omnes reformidabunt: & quidem meritò timere te debent, quis enim est qui coram te consistere valeat statim atque semel ira tua exarsit?

Ezec. 38. 22. Ib. c. 13. V. 8. *De cœlo auditum fecisti indicium.* Simile dicitur in istis locis: *Ignem & sulphur pluam super eum & super exercitus eius.* Item, *Et dabo lapides*

grandinis desuper irruentes. Et eapropter dicit. De cœlo auditum fecisti iudicium, hoc est, efficies vt pœnæ quibus eos afficies, ex ipso cœlo audiantur. *Terra tremuit & quieuit*, quapropter populorum terra Deum timuit, & aduersùm Israëlitas arma mouere destitit. PSAL. 76.

V. 9. *Cùm exurget ad iudicium Deus.* Tunc quando accinget se se Deus ad iudicium in extraneos populos exercendum, atque vt ex illorum potestate & tyrannide vindicet Israëlitas qui sunt mansueti terræ, tum omnes populi contremiscent & à bellis cessabunt.

V. 10. *Quoniam furor hominis confitebitur tibi.* Hæc verba vt dicta ad Deum benedictum sunt referenda, Isti omnes populi qui ad Ierosolyma oppugnanda simul sunt congregati, & quorum furor, etsi homines sint tantùm, aduersùs te excanduit, ipsi, inquam, tibi vel inuiti confitebuntur: ac si diceret, furor eorum ac temeritas in tuam laudem cedet. *Residuum irarum cinges.* Vbi grauissimam vltionem in castris Gog & Magog exercueris, residuum irarùm succinges ac cohibebis; hoc est, reliquas Gentes coërcebis; te siquidem formidabunt, nec rursus earum ira & ferocia contra Israëlitas desæuiet.

V. 11. *Vouete & reddite.* Et tunc mutuò se se his à verbis cohortabuntur, Vouete & vota persoluite Domino Deo vestro, qui vestri causâ hæc tam stupenda opera peregit. Ita pariter omnes qui in circuitu eius sunt; nempe Gentes extraneæ, quæ in circuitu Israëliticæ terræ sunt, munera Deo benedicto afferant, quia ipse est terribilis seu timor. Et eodem sensu illud est dictum: *Dominum exercituum sanctificate, ipse pauor vester, & ipse timor vester.* Ac Isa.8.13. si diceret, & tunc erit terror omnium Gentium, Omnes enim ipsum reuerebuntur & expauescent. Porro illa verba: *In circuitu eius*, significant in circuitu Dei: nam cùm Deus habitet in terra Israël, qui eius terræ vicini sunt, Dei etiam vicini censentur.

V. 12. *Qui succidit.* Verbum יבצור *iutsor* adimet, decerpet idem hîc significat ac isto loco: *Vineam tuam non vindemiabis*: sensúsque est, decerpet, succidet Deus benedictus spiritum ducum, hoc est elationem, superbiam eorum: fiétque terribilis Regibus terræ. Et iam in libro Miclol in ea parte quæ est de radicibus dictionum ad thema חגר *hhagar* hunc psalmum exposueram de deletis Assyriorum castris quum Ierosolyma oppugnarent: nunc verò propter cohærentiam eius cùm argumento Psalmi præcedentis, visus est mihi exponendus de Gog & Magog. Deut. 24. 21.

PSALMVS SEPTVAGESIMVS SEPTIMVS.

Præcentori super Idithun, Asaph, Psalmus.

1. VOx mea ad Deum, & clamo: vox mea ad Deum & attendet mihi.

PSAL. 77. 2. In die tribulationis meæ Dominum quæro, manus mea nocte effunditur & non ceſſat: renuit conſolari anima mea.

3. Memor ſum Dei, & tumultuor: meditor, & deficit ſpiritus meus.

4. Tenuiſti cuſtodias oculorum meorum : contritus ſum & non loquar.

5. Cogitaui dies antiquos : annos ſeculorum.

6. Recordor cantici mei: nocte cum corde meo meditor, & ſcrutatur ſpiritus meus.

7. Nunquid in ſecula repellet Deus: & non addet vt adhuc bene velit placatus?

8. An deſiit in perpetuum miſericordia eius? an defecit verbum in generationem & generationem?

9. Nunquid oblitus eſt miſereri Deus? an cohibuit in ira miſericordias ſuas?

10. Et dixi vulnus meum hoc: annorum dexteræ Excelſi.

11. Memor ſum operum Domini: quia memor ſum ab initio mirabilium tuorum.

12. Et meditor in omnibus operibus tuis: & in factis tuis recogitandis exerceor.

13. Deus in ſanctitate via tua: quis Deus magnus ſicut Deus?

14. Tu *es* Deus faciens mirabilia: notam feciſti in populis fortitudinem tuam.

15. Redemiſti in brachio populum tuum: filios Iacob & Ioſeph.

16. Viderunt te aquæ Deus, viderunt te aquæ, timuerunt: etiam turbatæ ſunt abyſſi.

17. Inundauerunt aquis nubes, vocem dedit æther: etiam ſagittæ tuæ diſcurrerunt.

18. Vox tonitrui tui in rota: illuxerunt corruſcationes orbi terræ contremuit, & commota eſt terra.

19. In mari via tua, & ſemita tua in aquis multis: & veſtigia tua non ſunt cognita.

20. Deduxiſti ſicut gregem populum tuum: in manu Moſis & Aaronis.

COMMENTARIVS.

1. Sam. 10. 11. P*Racentori, ad Idithun.* Iſta particula על *aal* idem ſignificat quod ל *lamed* dandi caſus index, aut אל *el* ad, ſicut in iſto loco: *Et orauit Anna* אל *aal*

ad

ad Dominum. Quod fit ob mutationem consuetudinis loquendi in exilio ; hic PSAL.
enim Psalmus in persona Israëlitarum exulum fuit editus. 77.

V. 1. *Vox mea ad Deum.* Idem bis dicit ad vehementiam clamoris indicandam, ac si diceret, ad nullum alium, quàm ad te voce meâ exclamo, & tu meis precibus attendes.

V. 2. *In die tribulationis meæ Dominum quæro.* Quia est ipse Dominus supra omnia, ideo ipsum meæ calamitatis tempore exquiro. *Manus mea nocte* Exod. *effunditur.* Hoc est plaga mea, vt isto in loco : *Ecce manus Domini erit super* 9. 3. *agros tuos, & super equos*, &c. Porro illa plaga, est gemitus ac dolor animi quo afficitur ob exilium : idcirco dixit, nocte ; eo enim tempore cùm vacet homo ab externis occupationibus, suas cogitationes liberiùs potest suis rebus & negotijs adhibere. Illud verò, effunditur, figuratè est dictum propter assiduam gemituum emissionem : vel iuxta illud, *Effusi sunt velut aqua rugi-* Iob. 3. *tus mei. Et non cessat.* Verbum תפוג *taphoug* denotat remissionem & debi- 24. litationem, ac si diceret, plaga mea non remittitur aut diminuitur, imò semper effunditur. Quo sensu illud est dictum : *Et debilitatum est, seu quieuit à* Gen.45. *motu cor eius.* Et illud, *Propterea debilitatur lex.* Et omnia ab ista radice 26. deriuata eius sunt significationis. *Renuit consolari anima mea.* Etiamsi re- Abac. 1. bus lætis in animum meum reuocatis demulcere tentem eum ac in spem in- 4. ducere fore tandem vt nos ex isto exilio Deus educat, vt vt illud prorogari permittat, tamen præ calamitatum magnitudine renuit omne solatium anima mea.

V. 3. *Memor sum Dei & tumultuor.* Illius semper in ore meo sum memor, & ad ipsum infremo. Et vox אהמיה *ehemaia* habet quidem tertiam radicalem expressam, sed ה *he* in י *iod* mutato. *Meditor*, meipsum alloquor, & agitor in meis angustijs. *Et deficit spiritus meus.* Hoc dicitur vt illud : *Oratio pauperis cum præ angustijs anima deficit.* Et illud : *Qui defi-* Psal. *ciebant fame.* Solet enim homo tempore angustiæ, incuruatus esse & depres- 101. 1. sus quasi iunctâ extremitate ad sui extremitatem, conduplicato corpore, seip- Thren. so obtectus. 2. 19.

V. 4. *Tenuisti vigilias oculorum meorum.* Vox שמורות *schemurot* custodiæ, significat vigilias, quo sensu is qui de nocte vigilat dicitur custos, iuxta illud, *Custos quid de nocte ?* hinc etiam tempora excubiarum custodiæ appel- Isa. 21. lantur : dicit igitur, Tenuisti, ac si diceret, quasi in vigilijs fortiter appre- 11. hensos contines oculos meos vt semper vigilent, & propter vim doloris animi mei non possim dormire. At Rabbi Moses Sacerdos censet dictionem שמורות *schemurot* esse nomen adjectiuum & referri ad palpebras quæ sunt veluti oculorum custodes, vt sensus sit, tenuisti palpebras meas, & cohibes ne claudantur & somnum capere non potui. *Contritus sum.* Hîc idem est sensus ac in isto loco : *Et fuit manè & contritus est spiritus eius.* Sic enim Gen.41. dicit, ego per totam noctem vigilo & de meis afflictionibus cogito, & manè 8. ita sum contritus vt loqui non valeam.

V. 5. *Cogitaui dies.* Quamdiu in hoc exilio versor, in tantis calamitatibus meis reuoco in memoriam meam illos dies antiquos. *Annos seculorum.* Idem alijs verbis repetit, & per secula, annos intelligit multis iam antea tempori-

Psal. 77. bus elapſos; ac ſi diceret, Quum illa tempora recogito ex quibus Iſraëlitæ in exilij iſtius miſerijs poſiti iacent, & illa quibus ex illo egredientur, ac læti in terram ſuam tandem reuertentur, & hoc iſtis verbis indicat.

V. 6. *Recordor cantici mei.* Iam in mentem meam induco tempus illud poſt ſolutam captiuitatem, quo lætus muſicis inſtrumentis ea de cauſa cantabo; & eapropter illud per noctes recogito, & mentis meæ cogitatione reuoluo. *Et ſcrutatur ſpiritus meus.* Idem alijs verbis exprimit. Aliud quippe non eſt ſpiritus meus, & cor meum, nam in corde mens ſeu ſpiritus cogitationes efformat, & cor ipſum cogitationibus res perpendit & ſcrutatur; & idem prorſus hæc duo ſignificant, Cum corde meo loquor aut meditor, & meis cogitationibus perſcrutor.

V. 7. *Nunquid in ſecula repellet Dominus.* Illud etiam mente perpendo quàm ſit diuerſum hoc exilium ab alijs exilijs, & vtrum relicturus ſit Dominus populum ſuum perpetuò in hac captiuitate? Et nunquid rurſus populo ſuo bene volet placatus ſicut præteritis temporibus ſolebat, tandem Iſraëlitis reconciliari, ac vt antea fauere, vbi aliquamdiu contra ipſos fuiſſet indignatus.

V. 8. *An deſiit in æternum miſericordia eius?* Nunquid ita eſt exhauſta eius miſericordia, quâ Iſraëlitas ſolebat proſequi, vt eam rurſus erga eos nunquam ſit exhibiturus? *An deficit verbum?* Nunquid verba eius conſolatoria defecerunt ac deſierunt ita vt nulla amplius futura ſint?

V. 9. *Nunquid oblitus eſt miſereri Deus?* An gratiarum ſuarum & miſericordiarum quas ſolebat impendere, prorſus eſt oblitus? *An cohibuit*
Deut. 15. 9. *in ira miſerationes ſuas?* Quod iuxta illud eſt dictum: *Et non claudes manum tuam à fratre tuo.* Ac ſi dicat an ita ſuas miſerationes irâ concluſas retinet, vt nunquam eas nobis reſeraturus ſit & in nos effuſurus?

V. 10. *Et dixi, vulnus meum* eſt *hoc.* Vox חלותי *hhallot* eſt nomen, eiuſdem formæ ac חנותי *hannot* à themate חלל *halal*, & eam habet ſignifica-
Deut. 21. 1. tionem quæ eſt in iſto loco: *Cùm inuentus fuerit occiſus in terra.* Significat igitur, Mors mea eſt, ac ſi diceret, & ſi dicam, occiſio ſeu mors mea eſt hæc tam longa exilij prorogatio, nec vnquam futurum eſt vt inde exeam ſed in captiuitate moriar. *Annorum dextera Excelſi.* In memoriam meam reuocabo annos dexteræ Excelſi, hoc eſt, præteritos illos annos, quibus ſuſcitauit Deus Opt. Max. dexteram ſuam, & nos ex captiuitate Ægypti eduxit nec-non ex Babylonica, ſic futurum eſt vt etiam ex præſenti exilio aliquando extrahat. Et dictio אזכור *eſcor*, quæ eſt initium ſequentis verſiculi, ad præcedentia & ſequentia ſuam vim & ſenſum extendit: Scribitúrque cum י *iod* אזכיר *eſchir* ac ſi diceret, alijs in memoriam reducam, & legitur cum ו *vau* אזכור *eſcor*, hoc ſenſu, quando Dei operum recordor tum conſolatione afficior. *Quia memor ſum ob initio mirabilium tuorum.* Eorum ſcilicet quæ olim ab initio in Ægypto feciſti, cùm mira illa & magnifica opera in mentem reuoco quæ olim patraſti ad nos ex Ægypto educendos. Erant enim tunc Iſraëlitæ pauci & minimæ exiſtimationis, adeout nemo eſſet qui bene de ipſis ſperaret nec vllus vnquam homo cogitauit tot ac tam mira opera à Deo ſancto & benedicto in gratiam Iſraëlitarum eſſe præſtanda. Et quemadmodum ſtupenda illa facta exhibuiſti poſtquam omnino perierat ac defecerat liberationis illorum expectatio,

ta etiam se erga nos geret in præsenti exilio, licèt ob tantam eius longitudi- PSAL.
nem, desperatus videatur noster exitus. 77.

V. 11. *Et meditor in omnibus operibus tuis.* In animum reuoco ea magnifica opera quæ fecisti ac ipsa mente & ore meditor, ac si diceret, illa profero linguâ meâ vt vnusquisque illa audiens, aliquid inde solatij percipiat. Porro dixit in omnibus, hoc est, siue in prævalidis operibus quæ in Ægypto & in scissione maris fecisti, siue in illis quæ facta sunt in monte Sina, & in deserto. Vox פעלך *paaleca* non habet י *iod* notam pluralis numeri expressum. *In factis tuis recogitandis exerceor.* Rem eandem alijs verbis enuntiat.

V. 12. *Deus in sancto.* Sunt qui vocem hanc, in sancto, exponant in cœlo hoc sensu, ex vijs & actibus tuis quos in cœlis perspicimus, ansam arripimus exclamandi, Quis est Deus magnus sicut Deus? iuxta illud: *Quis similis tui in* Exod.
Dijs Domine? quis sicut tu magnificus in sanctitate? Quibus in verbis per for- 15.11.
tem & Deos, intelligit Angelos & sphæras cœlestes: qui enim res istas attentè considerat, facilè pernoscit vim omnem in ipsas à prima & superiori causa deriuari, nec ex seipsis habere vnde subsistant: nec est in ipsis quidquam tibi simile, tu siquidem es qui das, & quidquid habent tibi acceptum ferunt. Congruum autem videtur illud, In sancto, intelligere de apparitione Dei in mon- Psal. 68.
te Sina sicut alibi dicitur, Dominus cum eis in Sina in Sancto, ac si diceret, 18.
quum eius majestas descendit in montem Sina, tum omnes Israëlitæ dixerunt, Quis Deus, fortis, magnus sicut Deus noster?

V. 14. *Tu es Deus faciens mirabilia.* Tu verè is es qui præpotens mira possis edere opera, qualia iam olim ostendisti Israëlitis dum iuxta montem Sina consisterent. Præterea, notam fecisti etiam in populis fortitudinem tuam propter Israëlitas, in Ægyptijs præsertim & in Regibus Cananæorum perdendis.

V. 15. *Redemisti in brachio.* Populum tuum redemisti, non ex voluntate & placito eorum qui ipsos sibi seruire grauiter vrgebant, sed illis inuitis ac potestate magnâ & brachio extenso ipsos in libertatem asseruisti. Dicit verò, filios Iacob & Ioseph, quia nimirum ipse Ioseph in causa fuit cur in Ægyptum descenderint, vbi eos omnibus vitæ suæ diebus aluit, non secus ac si omnes eius liberi fuissent.

V. 16. *Viderunt te aquæ Deus.* Aquæ scilicet maris rubri te viderunt & & te sunt reueritæ ac scissæ sunt & diuisæ. *Etiam turbata sunt abyssi.* Ipsæ etiam profundiores aquæ quæ sunt abyssi, commotæ cesserunt ac fissæ sunt.

V. 17. *Inundauerunt aquis nubes.* Sicut scriptum est: *Et respexit Do-* Exod.
minus super castra Ægyptiorum per columnum ignis & nubis, & contriuit exer- 14. 24.
citum, &c. Et vox זורמו *zoremou* est conjugationis Poël quæ formam habet Abac. 3.
quadratæ; & similis significatio occurrit in illo loco: *Inundatio aquarum tran-* 14.
siit. Dicit igitur, nubes inundauerunt aquis; hæc nimirum est illa contritio quâ contriti fuerunt Ægyptij vt dictum est, *Et contriuit castra Ægyptiorum.* In illos siquidem ignis, nubes, aquæ & tonitrua simul Dei motu deſæuierunt, iuxta illud, Vocem dederunt nubes. *Etiam sagitta tua discurrerunt.* Nempe Exod.
lapides grandinis: Licèt in isto Scripturæ loco non fiat eorum expressa mentio, 14.
sunt tamen qui velint intelligi de lapidibus grandinis, qui in Cananæorum Re-

Psal. 77. ges à Deo sunt immissi. Ita etiam appellantur lapilli arenæ, qui lapidibus grandinis sunt similes. Lapilli etiam significatum habet dictio חצץ *hatsats*, in istis locis: *Et confregit lapillo dentes meos.* Et, *Et posteà implebitur os eius*
Thren. 3. 16. *lapillis.*
Prou. 20. 17. V. 18. *Vox tonitrui tui in rota.* Dictio גלגל *galgal* afficitur patahh sub vtroque ג *guimel*, sub quorum primo locus erat vocali hhiric, eodem modo vox
Esa. 28. 27. ista reperitur illo in loco: *Nec conteret rota plaustri eius.* Porro dictio גלגל *galgal* rota seu sphæra, cœlum designat, & eo nomine quælibet ex nouem sphæris appellatur, eóquòd continuò veluti rotantur & circumuoluuntur; Quamuis enim tonitrua fulgura, lapides grandinis & pluuiæ in nulla sphærarum cœlestium fiant sed in ipso aëre, ipse tamen aër metaphoricè appellatur sphæra, & cœlum & firmamentum & æther seu nubes. Et quidem cœli nomen ei attribuitur & cœli veri, eóquòd sphæræ altitudinis aëris sint vt è regione cœli expansæ: & secundùm propriam naturam suam aër vocatur firmamentum seu expansum, iuxta
Gen. 1. 6. illud quod dicitur: *Fiat expansum in midio aquarum*, & illud appellauit Deus cœlum vt scriptum est, *Et vocauit Deus expansum, cœlum.* Dicitur etiam de
Isa. 55. 10. pluuia quòd sit è cœlis; *Sicut cùm descendit pluuia aut nix de cœlo.* Dicuntur etiam portæ cœli, frumentum cœli, Et transtulit subsolanum in cœlo.
Psal. 78. Aër etiam nubes appellatur, sicut scriptum est, *Cùm superiores nubes defluerent.*
Iob. 36. 28. *Vocem dederunt nubes. Et mandauit nubibus desuper.* Appellatur & sphæra. Vox tonitrui tui in rotâ. Hæc verba de rotis curruum Pharaonis sunt
Exod. 14. 25. intelligenda vt scriptum est: *Et abstulit rotas curruum eius. Illuxerunt coruscationes orbi.* Iuxta illud: *Et illuminauit noctem. Contremuit terra.* Nempe
Ibid. quia grauiter commoti sunt & contremuerunt Ægyptij.

V. 19. *In mari via tua.* Nam tuo nutu diuisum est mare, & per siccum eius medium Israëlitæ traiecerunt. *Et semita tua in aquis multis.* Idem alijs verbis repetit, & dictio שביליך *scheuileca* formam habet pluralis numeri quia non vna fuit sed plures semitæ, iuxta illud, ad mare rubrum in varias sectiones discindendum. Asserúntque ipsum in duodecim sectiones fuisse disse-
Psal. 136. ctum. *Et vestigia tua non sunt cognita.* Et nulla viarum à te factarum indicia remanserunt, statim enim ac Israëlitæ transierunt, aquæ maris super Ægyptios sunt reuersæ, iuxta illud, Et reuersum est mare matutino tempore ad vehementiam suam. Item & reuersæ sunt aquæ & operuerunt currus & equites, sicque non remansit in mari vllum viæ indicium.

V. 20. *Deduxisti sicut gregem.* Vbi scilicet egressi sunt è mari, eos per solitudines deduxisti. *Per manum Mosis & Aaron*, sicut dicitur, quia pastor gregem suum deducit & ipsum custodit.

PSALMVS SEPTVAGESIMVS OCTAVVS. Psal. 78.

Erudiens Asaph.

1. ATtende popule mi, legem meam: inclinate aurem ve-
ftram in verba auris mei.
2. Aperiam in parabola os meum: eloquar ænigmata ab
initio.
3. Quæ audiuimus & cognouimus ea: & Patres noſtri narraue-
runt nobis.
4. Non occultabimus à filiis eorum: generationi poſteræ nar-
rantes laudes Domini: & virtutem eius, & mirabilia eius quæ
fecit.
5. Et ſtatuit teſtimonium in Iacob, & legem poſuit in Iſraël,
quæ mandauit Patribus noſtris nota facere ea filiis ſuis.
6. Vt cognoſcat generatio poſtera: filij *qui* naſcentur, exur-
gent & narrabunt filijs ſuis.
7. Vt ponant in Deo ſpem ſuam: & non obliuiſcantur ope-
rum Dei & mandata eius cuſtodiant.
8. Nec fiant ſicut Patres eorum, generatio declinans & rebel-
lis: generatio *quæ* non direxit cor ſuum, & non fuit firmus cum
Deo ſpiritus eius.
9. Filij Ephraim armati, iaculantes arcu, verterunt *terga* in
die belli.
10. Non cuſtodierunt pactum Dei: & in lege eius noluerunt
ambulare.
11. Et obliti ſunt factorum eius: & mirabilium eius quæ oſten-
dit eis.
12. Coram Patribus eorum fecit mirabilia in terra Ægypti in
agro Taneos.
13. Secuit mare & traduxit eos: & ſtatuit aquas quaſi aceruum.
14. Et deduxit eos in nube per diem: & tota nocte in lumine
ignis.
15. Scidit petras in deſerto, & adaquauit *eos* velut abyſſis magnis.
16. Et eduxit fluenta de petra: & deſcendere fecit tanquam flu-
mina aquas.

PSAL. 78. 17. Et addiderunt adhuc peccare ei : vt in iram prouocarent Excelsum in deserto sicco.

18. Et tentauerunt Deum in corde suo: petendo escam animæ suæ.

19. Et loquuti sunt in Deum: dixerunt nunquid poterit Deus parare mensam in deserto?

20. Ecce percussit petram & fluxerunt aquæ & torrentes inundauerunt: nunquid etiam panem poterit dare? num apparabit carnem populo suo?

21. Ideo audiuit Dominus & excanduit, & ignis accensus est in Iacob: & etiam ira ascendit in Israël.

22. Quia non crediderunt in Deo : nec sperauerunt in salutari eius.

23. Et *tamen* mandauit nubibus desuper : & ianuas cœli aperuit.

24. Et pluit super eos manna ad manducandum : & frumentum cœli dedit eis.

25. Panem fortium manducauit homo: viaticum misit eis ad satietatem.

26. Excitauit Eurum in cœlo : & induxit in virtute sua Austrum.

27. Et pluit super eos sicut puluerem carnem: & sicut arenam marium, volatile pennatum.

28. Et projecit in medium castrorum eorum : circa tabernacula eorum.

29. Et comederunt & saturati sunt valde: & desiderium eorum attulit eis.

30. Non sunt alienati à desiderio suo: adhuc esca eorum erat in ore ipsorum.

31. Et ira Dei ascendit in eos: & occidit pingues eorum & electos Israël incuruauit.

32. In omnibus his peccauerunt adhuc : & non crediderunt in mirabilibus eius.

33. Et consumpsit in vanitate dies eorum, & annos eorum cum festinatione.

34. Cùm occideret eos quærebant eum: & reuertebantur, & diluculò veniebant ad Deum.

35. Et recordabantur quòd Deus rupes eorum *esset* : & Deus excelsus redemptor eorum.

36. Et illexerunt eum in ore suo : & linguâ suâ mentiti sunt ei. PSAL.
37. Cor autem eorum non erat rectum cum eo : nec fideles 78.
fuerunt in pacto eius.
38. Ipse autem erat misericors , condonabat iniquitatem nec
disperdebat : & multiplicauit vt auerteret iram suam, & non exci-
tauit omnem iram suam.
39. Et recordatus est quia caro sunt : spiritus vadens & non
rediens.
40. Quoties exacerbauerunt eum in deserto ? in iram conci-
tauerunt eum in solitudine ?
41. Et conuersi sunt & tentauerunt Deum : & Sanctum Israël
limitauerunt.
42. Non sunt recordati manus eius : die quâ redemit eos de
tribulante.
43. Quâ posuit in Ægypto signa sua : & prodigia sua in agro
Taneos.
44. Et conuertit in sanguinem flumina eorum : & fluenta eo-
rum ne biberent.
45. Misit in eos cœnomiam & comedit eos : & ranam & dis-
perdidit eos.
46. Et dedit brucho fructus eorum: & laborem eorum locustæ.
47. Occidit in grandine vineas eorum : & sycomoros eorum
in pruina.
48. Et tradidit grandini iumenta eorum : & possessionem eo-
rum igni.
49. Misit in eos furorem indignationis suæ : excandescentiam
& iram & tribulationem : immissionem Angelorum malorum.
50. Librauit semitam iræ suæ, non prohibuit à morte animas
eorum : & iumenta eorum in mortem conclusit.
51. Et percussit omne primogenitum in terra Ægypti princi-
pium fortitudinum in tabernaculis Cham.
52. Et transtulit sicut oues populum suum : & deduxit eos tan-
quam gregem in deserto.
53. Et deduxit eos in spe & non timuerunt : & inimicos eorum
operuit mare.
54. Et induxit eos ad terminum sanctitatis suæ : montem istum
quem acquisiuit dextera eius.
55. Et eiecit à facie eorum Gentes, & cadere fecit eos in fu-

PSAL. 78. niculum hereditatis: & habitare fecit in tabernaculis earum tribus Israel.

56. Et tentauerunt & exacerbauerunt Deum excelsum: & testimonia eius non custodierunt.

57. Et auerterunt se, præuaricati sunt, quemadmodum patres eorum: conuersi sunt sicut arcus dolosus.

58. Et in iram concitauerunt eum in excelsis suis: & in sculptilibus suis ad æmulationem eum prouocauerunt.

59. Audiuit Deus & excanduit: & aspernatus est valde Israel.

60. Et dereliquit tabernaculum Silo: tentorium *vbi* habitauit in hominibus.

61. Et tradidit in captiuitatem fortitudinem suam: & decorem suum in manus inimici.

62. Et conclusit in gladium populum suum: & in hereditatem suam iratus est.

63. Iuuenes eius comedit ignis: & virgines eius non sunt laudatæ.

64. Sacerdotes eius in gladio ceciderunt: & viduæ eius non plorabant.

65. Et excitatus est tanquam dormiens Dominus: tanquam potens vociferans præ vino.

66. Et percussit inimicos suos retrorsum: opprobrium sempiternum dedit illis.

67. Et proiecit tabernaculum Ioseph: & tribum Ephraim non elegit.

68. Sed elegit tribum Iuda: montem Sion quem dilexit.

69. Et ædificauit sicut excelsa sanctuarium suum: sicut terram quam fundauit in seculum.

70. Et elegit Dauid seruum suum: & tulit eum de caulis ouium.

71. De post fœtas adduxit eum, vt pasceret Iacob populum suum: & Israel hereditatem suam.

72. Et pauit eos secundùm innocentiam cordis sui: & in prudentijs manum suarum deduxit eos.

COMMENTARIVS.

V. 1. *Attende legem meam.* Quidnam per illa verba, legem meam, significat? Illud nempe, attende, inquit, quod ego doceo, dum ea commemoro beneficia quæ Deus Israëlitis contulit; & ex verbis meis discite vos debere ipsum colere ac reuereri, & studiosissimè cauere ne eius verbis ac præceptis rebelles aliquando sitis.

V. 2.

V. 2. *Aperiam os meum.* In quibusdam libris litera ת *tau* vocis אפתחה *ephtehha* ſcribitur cum vocali hhateph cametſ, in alijs cum ſcheua ſolo; loquitur autem de parabolis & ænigmatibus quæ in hoc Pſalmo continentur, vt ſcribit ſapiens Rabbi Abraham filius Eſræ: ex cuius quidem ſententia verba iſta: *Armati iaculantes arcu*, ſunt parabola, ſicut & iſta: *Parare menſam in deſerto.* Et illa, *Ignis ſucceñſus eſt in Iacob.* Et, *Ianuas cœli aperuit.* Item, *frumentum cœli.* Illa autem verba ſunt ænigmata ſcilicet, *Panem fortium manducauit homo*, quæ de manna ſunt dicta: Quæ quidem inſtar ænigmatis ſunt obſcura. Verba etiam iſta: *Et tradidit in captiuitatem fortitudinem eius.* Quæ de Arca quidem ſunt dicta, at non ita fuiſſent intellecta ab vllis, niſi in libro Samuelis primo Arcæ captiuitas deſcripta fuiſſet: ſic & illud, *Filij Ephraim armati mittentes arcum*, nam incognitum eſt omnino quonam de bello ſit ſermo, at res abſtruſa, vocatur ænigma. Psal. 78.

V. 3. *Quæ audiuimus.* Ipſas res quas ego dicturus ſum, ex ore antiquorum accepimus. *Et Patres noſtri narrauerunt nobis.* Et ipſi Patres noſtri ſunt illi qui nobis eas enarrauerunt, qui nihil niſi quod verum eſt dicere poſteris ſolent. *Et cognouimus ea.* Eaſdem res etiam per ſcripturam nouimus, nimirum ex lege Moſis Magiſtri noſtri.

V. 24. *Non occultabimus à filijs eorum.* Hoc eſt à filijs majorum noſtrorum, nempe fratribus noſtris, qui cum non didicerint & non nouerint traditionem, nos qui ea omnia nouimus, illa ipſis enarrare debemus, nec eos celabimus iſta; adeout ipſi pariter filijs ſuis enarrent & filij ipſorum poſteris ſuis, vt quotquot deinceps ad poſtremam vſque generationem ſunt futuri, Diuinas laudes enarrent.

V. 5. *Et ſtatuit teſtimonium in Iſraël.* Atque ſicut mira Dei opera poſteris eorum ſunt commemoranda & declaranda, ita ſimiliter inſtruendi ſunt de lege ac teſtimonijs quæ ſtatuit, & Iſraëlitis obſeruanda tradidit poſtquam eos eduxit ex Ægypto; & noſtris majoribus præcepit vt ea filijs ſuis nota facerent, ſicut iſto in loco dicitur: *Et docebis ea filios ac nepotes tuos.* Deut. 4. 9.

V. 6. *Vt cognoſcat generatio.* Ita rurſus poſteri ea debent nota facere filijs ſuis vſque ad poſtremam generationem, vt qui tum etiam ſunt naſcituri, cùm ipſorum ſcientiâ imbuti fuerint, eadem ſimiliter filijs ſuis enarrare poſſint.

V. 7. *Vt ponant in Deo ſpem ſuam.* Cùm enim audient quàm mira ſit operatus in gratiam majorum noſtrorum, ſuam in illo fiduciam collocabunt, nec obliuiſcentur eorum quæ didicerint & acceperint, ſed ea iugi memoriâ conſeruabunt, ne vnquam ex ore ſuo excidant: ac eâ ratione credent in ipſum & in legem eius, & ipſius mandata perficient.

V. 8. *Nec fiant ſicut Patres eorum.* Qui ſcilicet ſpem ſuam in Deo exaltando non repoſuerunt, ſed fuerunt, *Generatio declinans & rebellis*: hæc autem fuit generatio eorum qui per deſertum vagati ſunt, qui ſua corda conſtanter ad Deum benedictum non direxerunt. *Et non fuit firmus cum Deo ſpiritus eius.* Non fixa permanſit cum Deo anima eius, cogitatio ac voluntas; quo ſenſu dicitur illud; *Et affigam illum clauum in loco fideli*, hoc eſt, fixo & ſtabili. Vel dictio נאמנה *neemna*, ſimpliciter ſumitur pro fideli. Iſa. 22. 23.

V. 9. *Filij Ephraim armati.* In deſerto contigit illud quod hîc refertur; li-

Psal. 78. cet enim in Pentatheuco eius non fiat mentio, fit tamen in libro Paralippomenon, his verbis, Occiderunt autem eos viri Geth indigenæ, quia descenderant vt inuaderent possessionem eorum. Luxit igitur Ephraim, &c. Cæterùm 1 Paral. 7. in librum Chronicorum scribens dixi contigisse hoc in deserto; & apparet esse verisimile ex eóquòd occisi sint octo millia filiorum Ephraim, sicuti ibidem exposui. Irruperant autem in regionem Geth, non ex diuino præcepto, sed potiùs contra Dei verbum, nam edixerat eos fore in deserto per annos quadraginta, ipsi verò spiritui eius rebelles fuerunt & percussi sunt. Per illa autem verba: *Armati iaculantes arcu*, innuitur illos bellum esse aggressos armis suis non Dei benedicti auxilio confisos, quapropter coram hostibus suis terga verterunt, & hoc illis verbis exprimitur: *Conuersi sunt in die belli*, hoc est, ceruicem conuerterunt, fugientes prælij tempore. Et hoc loco, duo constructa simul Isa. 19. 11. ponuntur נושקי רומי *noscheque* & *rome*, vt in illo: *Sapientes consiliarij Pharaonis*, & sensus est, Armati & iacientes sagittas arcu. Magistri verò nostri P. M. hunc versum & illum qui est in Chronicis interpretantur de posteris Ephraim qui ante tempus ex Ægypto migrarint, & quibus illud euenerit. At versus illum consequentes, hoc contigisse post egressum ex Ægypto demonstrant, innuunt enim ipsos mira Dei opera vidisse, sed eorum esse oblitos; sic & fœderis initi ac legis quam præscripserat ipsis; hæc autem omnia post exitum ex Ægypto contigerunt. Sapiens autem Rabbi Abraham filius Esræ scripsit hunc versum agere de clade Silo quæ erat vrbs Ephraimitarum, eo enim tempore quo Arca fuit capta ab hostibus & multi Israëlitarum interfecti, Silo fuit deuastata: sed illa etiam expositio aliena est, nam postea Silonitarum cladem commemorat suo ordine, vbi Israëlitas in terram promissam introduxisset. Prætereà cur filios Ephraim præ cæteris nominasset, cùm ex omnibus Israelitis tribubus multi interfuerint isti bello sicut est scriptum: *Et fuit verbum Samuelis ad omnes Israelitas.*

V. 10. *Non custodierunt pactum Dei.* Illud scilicet quod pepigerat cum illis in monte Sina. *Coram Patribus eorum.* Nempe illorum qui in deserto nati sunt & non viderunt mira opera quæ fecit Deus benedictus in Ægypto, sed à suis majoribus acceperunt.

V. 12. *Nam coram Patribus eorum fecit mirabilia.* Vbi vox פלא *pele* collectiuè sumitur, nec enim vnicum sed plurima à Deo in Ægypto sunt edita miracula. *In agro Taneos.* Idem alijs verbis repetit, dictio enim, Ager seu regio idem significat quod terra, vt cum alibi dicitur, Ager Siriæ, Ager Moab. Tanis enim seu Tsoan Ægyptum designat, vrbs quippe Ægypti regia est.

V. 13. *Secuit mare.* Post illa insignia quæ in eorum gratiam in Ægypto edidit opera, alia adhuc in eorum exitu non minùs stupenda pro eis effecit; mare siquidem diffecuit ipsis & statuit aquas quasi aceruum iuxta illud: *Steterunt fluenta instar aceruí: & aqua fuerunt illis loco muri.* Exod. 15.7.

V. 14. *Et deduxit eos.* Et vbi per mare eos traduxisset, tum diurno tempore deduxit illos per nubem quæ ipsos antecedens viam quà esset eundum ostendebat. Imò priusquàm mare traiecissent, eodem vtebantur beneficio, statim atque reliquissent Socot. *Et tota nocte in lumine ignis.* Toto siquidem tempore noctis, columna ignis eis allucebat donec lumen diei affulgeret, ita

vt nunquam lucernis per noctem indigerent ad lucem, cùm etiam dum in castris fixis hærerent, ipsa columna ignis supra fœderis tentorium residens præbret eis lucem. PSAL. 78.

V. 15. *Scidit petras in deserto.* Raphidim scilicet & Cades; & hoc loco vsurpatur futurum loco præteriti, quod in multis alijs contingit. Porro hic recenset mirifica Dei opera, non quidem suo quodque ordine referens; sed eo quo gesta sunt ordine in Pentatheuco sunt descripta. Priùs enim Manna, & primas coturnices habuerunt quam in Raphidim venirent, horum enim beneficium acceperunt in deserto Sin. *Et adaquauit.* Et potum eis dedit ex petris quasi ex abyssis magnis. Dictio רבה *rabba* est adiectiuum ad nomen abyssum referendum; quo sensu dicitur, Aquæ abyssi. Estque vox singularis iuncta cum dictione plurali sicut in isto loco: *Filiæ discurrit super murum*, pro discurrunt. Gen. 49.22.

V. 16. *Et eduxit fluenta de petra.* Eandem rem alijs verbis enuntiat de more, ad auxesim. Dicit verò descendere fecit, quia rupes est locus altus.

V. 17. *Et addiderunt adhuc peccare ei.* Dicit addiderunt, quia ipsis datæ sunt aquæ per peccatum & murmurationem. *Vt irritarent Excelsum.* Dictio למרות *lamrot* est pro להמרות *lehamrot*, cui ista est similis לצבות *latseuot* ad tumidum reddendum ventrem. Eademque formâ dicitur alibi, *Ad irritandum oculos gloriæ eius.* Porro rebellionem significat illud verbum. *In sicco*, hoc est in deserto. Deum autem, Excelsum appellat, quia ipse Excelsus est super omnia, & suâ potestate omnia complectitur: & sicut aquas ex arenti silice valuit educere, & Manna demittere ex aëris regione, ita similiter in eius potestate situm erat vt carnes ipsis in deserto præberet; at illi non ita posse fieri credebant, ideóque tentare voluerunt eum num id præstare posset: illud autem contigit in Sepulchris concupiscentiæ. Num. 5. 22. Esa. 3. 8.

V. 18. *Et tentauerunt Deum in corde suo.* Hoc facere apud se cogitatione suâ decreuerunt, nam vt eius potentiæ experimentum facerent, efflagitauerunt carnes: Manna siquidem optimus erat & suauissimus cibus, nec carnibus vllo modo indigebant, sed eum hac ratione tentare voluerunt; at ore suo illud non palam exprimebant, sed tantùm carnes sibi dicebant esse necessarias, & spreto Manna dixerunt, Anima nostra arida est, nihil aliud respiciunt oculi nostri nisi Man. Et alio in loco, Anima nostra iam nauseat super cibo isto leuissimo. *Vt peterent escam animæ suæ.* Hoc est, concupiscentiæ suæ vt dicitur, vulgus quippe promiscuum flagrauit desiderio. Dixit tamen animæ suæ, quia cupiditas est potentia animæ iuxta illud, Et volueris vesci carnibus quas desiderat anima tua. Num. 11. Ibid. 21. Ibid. 11. Deut. 12.

V. 19. *Et loquuti sunt in Deum.* Quid verò dixerunt? illud scilicet, An etiam panem dare poterit? huiusmodi autem loquutionem & sermonem suo tantùm animo conceperunt, iuxta illud, *Loquutus sum ego cum corde meo.* Et, *Dixi ego in corde meo.* Nec enim palam ore suo loquuti sunt; sed solùm experimenti faciendi causâ, petierunt carnes non necessitatis. *Nunquid poterit Deus parare mensam in deserto?* Nempe in loco vbi nihil ad humanum victum reperitur accommodum, an ibi valebit mensam lautissimam adornare? ac si diceret omnibus ad victum necessarijs instruere. Iam enim dederat aliquid eo-

Psal. 78. rum quæ ad apparandam mensam sunt necessaria, Manna scilicet: verùm possetne etiam illam perfectè omni ciborum genere, nimirum carnibus instructam proponere? Ita etiam aquas quidem dedit: sed longè maius miraculum patraret Deus si carnem pariter nobis daret: nam è cœlis Manna demisit instar grandinis aut niuis. Quod vero spectat ad aquas, quamplurima extant saxa è quibus copiosas aquas educat; at vndenam carnes huc valebit adducere? & hoc istis exprimitur. *Nunquid etiam panem poterit dare?* hæc omnia apud se recogitabant.

V. 20. *Ecce percussit petram.* Vtitur verbo isto, percussit, quia nimirum post Mosis percussionem ex Dei iussu, aquæ in Raphidim è silice effluxerunt. Dicit porro hîc, petram, cùm superiùs dixerit petras; quia scilicet quando carnes petierunt in sepulchris concupiscentiæ, nondum huc vsque sermo fuerat de aquis contradictionis; illud enim in Cades euenit: quod verò hîc refert, Percussit petram hoc in Raphidim contigit. Cæterùm quod dixit: *Et torrentes innundauerunt,* hunc habet sensum, magna aquarum copia erupit ex petra itaut magni inde torrentes emanarent, omnia per quæ diffluebant loca inundantes. *Nunquid & panem:* hoc est, carnem vt in illo loco, *Oblationem* (Num. 28.) *meam, & carnem meam,* &c. *Num parabit mensam populo suo.* Eandem rem diuersis verbis repetit, vox enim שאר *scheer* idem hic significat quod בשר *basar.*

V. 21. *Ideo audiuit Deus.* Etiamsi hæc tantùm in animo suo dixissent, audiuit tamen Deus, & grauiter aduersùs eos commotus est. *Et ignis accensus est.* Diuini furoris ignis accensus est in Iacob. *Ira ascendit in Israel,* eandem sententiam alijs verbis enuntiat. Dictio נשקה *nischca* idem significat ac בערה *baara* exarsit; sic etiam in isto loco. *Prætereà succendet furnum* (Isa. 44. 15.) *& coquet panem,* &c. Rectum etiam mihi videtur si versus hic duas historias complecti dicatur, scilicet historiam eius rei quæ contigit in loco qui ab ea dictus est, Incensio, & illam quæ locum ipsum denominauit, sepulchra concupiscentiæ: vtriusque locus quidem est vnus, nisi quod primus casus (Num. 10.) euenit, eòquòd mali aliquid coram Domino loquentes conquerebantur, & ignis exarsit in eos diuino nutu: vnde loco nomen fuit, Combustio. Et propter alterum peccatum nempe quia carnium concupiscentiâ exarserunt, & mortui sunt qui eas concupierant, idem locus est appellatus, Sepulchra concupiscentiæ. Quod autem in hoc versu dicitur, Et ignis accensus est in Iacob, hoc est intelligendum, de pœna combustionis, & quemadmodum in lege dicitur: *Et audiuit Dominus & exarsit ira eius:* ita in hoc versu dicitur, Audiuit (Num. 11.) Dominus & excanduit. Quod verò dicitur hîc, Et etiam ira ascendit in Israel, intelligendum est de concupiscentia quâ exarserunt, sicuti etiam ibidem dicitur; *Et ira Dei exarsit in populum.* Et hæc duo delicta eodem in loco contigerunt, & ob vtrumque fuerunt puniti; & in vtroque modicam in ipsis fuisse fidem constitit. Cùm enim murmurantes dixerunt, Mittamus viros ante nos qui considerent terram, non crediderunt in Deum, nec confisi sunt ipsum daturum ipsis eam terram sine bello. Ipsa etiam carnium petitio modicæ illorum fidei fuit indicium, sicuti sunt locuti.

V. 22. *An etiam panem poterit dare?* Nempe quia in Deum minimè crediderunt; nec fide certâ confisi sunt ipsum posse dare sibi carnes, ac se in terram

promissam introducere. *Nec sperauerunt in salutari eius.* A quo tamen iam toties seruati fuerant. PSAL. 78

V. 23. *Et mandauit nubibus.* Et iam antea mandauerat nubibus vt illis darent Manna. *Et ianuas cœli* iam *aperuerat*, vt per eas manna plueret ipsis. Et hæc omnia in animum non reuocabant, nec seriò perpendebant eum æquè illa posse efficere sicut hæc iam effecerat. Cæterum ianuas cœli dixit figuratè vt indicet Deum copiosè ipsis demisisse manna: sic eâdem loquendi formâ dicitur: *Et cataractæ cœli apertæ sunt.* *Frumentum cœli.* Siquidem manna fuit illis in escam pro tritico, & longè illo meliorem ac suauiorem. Gen. 7. 11.

V. 25. *Panem fortium.* Hoc est, cœlorum vt de illis dicitur; *Qui sunt fortes quasi speculum fusum.* Hæc verò per admirationem sunt dicta, quòd nempe homo ex terra formatus panem cœlorum ederit. In Deras autem dicitur panis אבירים *auirim* quasi panis אברים *euarim* membrorum, hoc est, in membris omnino absorptus. *Viaticum misit eis.* Nam in quemcumque locum proficiscerentur, ibi paratum sibi commeatum abundè reperiebant. Iob. 37. 18.

V. 26. *Excitauit Eurum.* Effecit vt Orientalis ventus flaret vehementer ad coturnices deferendas vt scriptum est: *Et ventus profectus est à Domino, & auulsit coturnices à mari, &c.* *Et induxit in virtute sua Austrum.* Hoc est, ventum meridionalem, erat enim Orientalis & Australis seu subsolanus. Num. 11. 31.

V. 27. *Et pluit super eos.* Quia scilicet magna auium copia instar pluuiæ delata fuit; ingens sanè miraculum quod ipsis carnes tanquam imbrem è cœlo dimisit. *Volatile pennatum.* Hæ verò carnes erant aues alis quidem præditæ, at non valentes huc & illuc volare, sed in media castra à Deo sunt dejectæ.

V. 29. *Et proiecit in medium castrorum eorum.* Sicut scriptum est, *Et demisit* coturnices *in castra.* *Circa tabernacula eorum*, vt dicitur ibidem, Ex omni parte castrorum per circuitum. Num. 11. 31.

V. 30. *Et comederunt & saturati sunt.* Nimirum plusquam satis esset, iuxta illud, Donec exeat per nares vestras. *Non sunt alienati præ nausea.* Vt scriptum est: *Et vertatur vobis in nauseam*; quod Chaldæus Paraphrastes transtulit, donec fastidiatis ipsam carnem. Dicit igitur, nondum fastidio erant ipsis carnes, nec eas præ nausea auersabatur, nam esca eorum adhuc erat in ore ipsorum. Ibid. 21. Ibid. 21.

V. 31. *Et ira Dei ascendit in eos.* Quemadmodum scriptum est, Adhuc caro erat inter dentes eorum, & ira Dei exarsit in populum. Et eodem modo hic dicit de ira ascendit, quo superiùs dixit. Ascendit fumus in ira eius. *Et occidit pingues eorum.* Dictio משמניהם *mischmanehem* scribitur cum vocali hhiric sub primo מ *mem*, estque nomen adiectiuum, ac pingues & robustos eorum significat; quo etiam sensu illud est dictum: *Sed percusserunt Moabitas in tempore illo circiter decem millia, omnes robustos & fortes viros.* Ac si diceret, Pingues quilibet ac præcipui & iuuenes diuinâ in eos irâ deseuiente, morti sunt traditi. Psal. 18. 9. Iud. 3. 29.

V. 32. *In omnibus hic peccauerunt adhuc.* Nempe in relatione exploratorum; in conspiratione Core & aliorum, & in seditione propter aquas excitata *Et non crediderunt in mirabilibus eius.* Hoc est, à prodigijs quæ in gratiam ipso- Num. 13. 16. & 20.

PSAL. 78. rum fecerat, adduci hactenus non potuerunt vt certâ fide crederent fore vt ipsos in terram promissam induceret, eámque sibi possidendam traderet, sed dixerunt, Inducit nos Dominus in terram istam vt cadamus gladio, & vxores ac

Num. 14. 3. liberi nostri sint in prædam.

Ibid. V. 33. *Et consumpsit in vanitate.* Dixit quippe illis: *Annis quadraginta recipietis iniquitates vestras*: vnde singulis istis annis multi sunt extincti, donec omnes tandem qui nati erant viginti annis & supra interierunt. *Cum festinatione.* Litera ב *beth* vocis בבהלה *babahala* afficitur vocali patah ad denotandum certum aliquid notum, ac si diceret, eâdem festinatione quâ mortui sunt ipsi qui terræ detraxerunt, plagâ scilicet subitâ.

V. 34. *Cùm occideret eos.* Particula אם *im* hoc loco est pro כאשר *caascher*

Num. 36. quum, vt in isto loco, quum fuerit Iubileus filijs Israël, & his similia. Sensusque est, Quum eorum aliquos occidisset, qui supererant illum quærebant, & se peccasse agnoscentes conuertebantur & diluculo quærebant Deum. Aut sensus est, Quum illos occidere statuisset ipsi quærebant eum, vt scriptum est:

Num. 14. 40. *Parati sumus ascendere ad locum de quo Dominus loquutus est, quia peccauimus.*

V. 35. *Et recordabantur.* Ipsius nempe Dei, vt dicit paulò inferiùs, Cor autem eorum non erat rectum cum eo.

V. 36. *Et illexerunt eum in ore suo.* Iuxta suam quidem sententiam, fictè blanditi sunt ei, at ipse Deus, cuius sit nomen benedictum decipi non potest, nam cor eorum perspectissimum habebat. Attamen propter misericordiæ proprietatem quæ inest ipsi, illis etiam indulget qui aliquam pœnitentiam exhibent, verùm non omnia illis peccata condonat, sicut & ipsi non conuertuntur ab omnibus nec corde sincero, sed iniquitates illorum castigat, non tamen eos omnino disperdens sed ab eis iram suam auertit nec omnem suum furorem aduersùs illos excitat, at partem eius duntaxat; & quia non est perfecta illorum pœnitentia, perfectam quoque à Deo veniam non consequuntur.

V. 37. *Cor eorum non erat rectum cum eo.* Æquum erat quidem, vt illis omnino non ignosceret, quando quidem cor eorum non erat rectum; omnia siquidem cordis intentionem sequuntur., attamen propter homines qui externa pœnitentiæ opera vident, licèt corda non inspiciant, qui si istis pœnitentibus nihil penitus indulgeret, pœnitentiam prorsus inutilem esse dicerent: & hoc istis verbis indicatur: *Ipse autem est misericors*, & condonabit iniquitatem & non disperdet eos penitus; etiamsi fideles non fuerint in pacto eius obseruando ipse tamen misericors est erga illos, eísque iniquitates condonat, nec ipsos vt erant commeriti omnino consumit.

V. 38. *Ipse autem erat misericors.* Ideo consequenter ista verba adjunxit: *Multiplicauit vt auerteret iram suam ab illis*, quoniam opus est robore cordis, nec-non multiplicatione potentiæ attributi misericordiarum ad auertendam iram; vnde sic dicebat Moses Magister noster, qui sit in pace: *Nunc ergo*

Num. 14. 17. *magnificetur quæso fortitudo Domini*, &c.

V. 39. *Et recordatus est quia caro sunt.* Carnis enim est innata proprietas vt suas cupiditates implere studeat, nec fieri potest vt omnino non peccet, ac propterea necesse est vt ipsis indulgeat Deus. Præterea etiam quoniam vento abeunti sunt similes, hoc est, quia breuissimum est tempus vitæ ipsorum,

eis condonat dum adhuc in viuis agunt, quemadmodum Iob ſanctus dixit, *Cur* PSAL.
non tollis peccatum meum & quare non aufers iniquitatem meam? Ecce nunc 78.
in puluere dormiam, &c. Quod verò dicit, *Et non rediens*, hoc intelligen-
dum eſt de communi naturæ ordine & potentia; non enim naturalis ordo Iob. 7.
rerum exigit aut efficere valet vt ſpiritus ſemel è corpore egreſſus, in illud re- 21.
uertatur: ſed Deus futuris olim temporibus miranda opera eſt effecturus, itaut
in corpora reuertatur ſpiritus, quando ipſi placuerit, ſed non ſingulis hoc eue-
niet; tùncque talia fient miracula qualia ſunt facta cùm naturalis ordo rerum ab
eo fuit olim immutatus.

V. 40. *Quoties exacerbauerunt eum in deſerto?* Iam ſpeciatim refert
quaſdam illorum rebelliones & peccata quæ commiſerunt, atque exclamans
dicit, quot vicibus Deum exacerbarunt præter illud quod eſt memoratum,
dum adhuc in deſerto verſarentur. Verbum autem illud ימרוהו *iamrouhou* ſi-
gnificat ad iracundiam prouocarunt eum, cùm ſcilicet ab eius præceptis decli-
narent. *Dolore affecerunt eum in ſolitudine.* Eandem ſententiam alijs ver-
bis repetit.

V. 41. *Et conuerſi ſunt & tentauerunt Deum.* Poſtquam ob præpoſteram
carnium petitionem caſtigati agnouerunt ſe peccauiſſe, propter iram Dei quæ
in ipſos exarſit, rurſus ad peccandum conuerſi ſunt & Deum tentauerunt in
aquis contentionis, ac multis alijs in rebus, quæ in Pentatheuco non ſunt
ſcriptis mandatæ. Deum porro appellat hoc loco nomine אל *el*, hoc eſt for-
tem, quippe qui potentiâ ſuâ ſuperat omnia; ipſi tamen apud ſe poteſtatem
eius minorem eſſe reputabant, vnde voluerunt explorare an hoc & illud ſeu
quodlibet, valeret exequi. *Et ſanctum Iſrael limitarunt.* Et ipſum Deum,
tot ſignis & miraculis in ipſorum conſpectu editis ſanctificatum inter Iſraëli-
tas circumſcripſerunt; ac ſi diceret, terminos ipſi in ſuo corde ſtatuerunt ſic
apud ſe reputantes, illud quidem præſtare valet, hoc verò non poteſt: huc vſ-
que rerum naturas immutare poteſt, at deinceps vltra non poterit, ac ſic eum
tentauerunt: Et verbum התוו *hituou* eandem hîc habet ſignificationem ac illo
in loco: *Et ſignabis tau ſignum ſuper frontes virorum Gementium.* Sic etiam Ezech.
dicitur, *Et limitabitis vobis*; hæc enim duo verba תאוה *taa* & תוה *taua*, 9.4.
eumdem habent ſignificatum, nempe ſignum & terminum rei alicui circum- Num.
ſcripſit. 34.

V. 42. *Non ſunt recordati manus eius.* Hoc eſt, ſummæ illius potentiæ,
quâ eos ex anguſtijs in quibus miſeri iacebant, magno robore, & prævalidâ
manu redemit.

V. 43. *Quâ poſuit.* Hic verſus eamdem rem iterum de more enuntiat.

V. 44. *Et conuertit in ſanguinem.* In hoc etiam verſu, eadem ſententia re-
petitur. *Ne biberent*, ſicut eſt ſcriptum, Et non potuerunt Ægyptij bibere Exod.
de aquis fluminis. 7.21.

V. 45. *Miſit in eos.* Non deſcribuntur hîc plagæ ordine quo ſunt deſcriptæ
in Pentatheuco, quia in hoc nihil eſt defectus. *Et ranam, & diſperdidit eos.*
nomen, rana, collectiuum eſt de innumeris ranis vſurpatum; ſic etiam alibi di-
citur, Et aſcendit rana. Exod.

V. 46. *Et dedit bruchoͦ laborem eorum.* Iſto vocabulo fruges & fructus agro- 8.4.

PSAL. 78. rum designat, nam in his curandis omnis labor humanus impenditur; iuxta illud: *Omnis labor hominis propter os eius.*

V. 47. *Occidit in grandine.* Metaphoricè verbo occidendi vsus est Psalmista; & hac etiam loquendi formâ illud est dictum; Et omnem agrum bonum lapidibus dolore afficietis. Imò non incongruè de vegetabili posset dici vox occisio, cùm ipsi insit anima vegetans; vnde illud est dictum, *Et si in puluere mortuus fuerit truncus eius. Et Sycomoros eorum.* Hæ sunt species quædam ficuum syluestrium: vineas autem & Sycomoros tantùm nominat, licèt alias etiam omnes agri arbores grando percusserit, quia nimirum hæ præsertim arbores frequentissimæ & copiosissimæ essent in Ægypto. Dictio חנמל *bhanamal* speciem grandinis indicat. Rabbi Saadias eam Arabicâ linguâ interpretatur אלצקיע *altsaquia*, hoc est, glaciem fortem & acrem quæ flores arborum frangit & excutit & humorem exsiccat. In Midrasch verò sic de voce ista dicitur, In vineas, cùm fuerint teneræ descendit instar bipennium, at venit in Sycomoros, ipsisque inhæret ac eas exscindit.

Eccl. 6. 7. 2. Reg. 3. 19. Iob. 14. 8.

V. 48. *Et tradidit grandini.* Hoc est prunis ignitis iuxta illud, ignis & grando mista pariter ferebantur.

Exod. 9. 24.

V. 49. *Misit in eos iram indignationis.* Versus hic eas plagas complectitur quarum nulla speciatim est facta mentio. *Angelorum malorum.* Vox מלאכי *malache* non est constructa sed absoluta, sed est destituta litera ם *mem* notâ pluralis num. éstque pro מלאכים *malachim*, cui similis est ista חלוני שקופים *bhalone schequouphim* fenestræ, pro חלונים *bhalonim*: & aliæ his similes vt scripsimus in eâ parte libri Miclol quæ agit de Grammaticis. Illæ autem plagæ dicuntur esse Angelorum malorum, quoniam ipsi à Deo benedicto missi, eas ex motu illius infligebant: significat autem vox משלחת *mischalahat* rem quæ multipliciter, sed successiuè aduenit iuxta illud: *Ecce ego mittam id te dimissum & derelictum.* Ita in operibus Magistrorum nostrorum P. M. de luporum immissione fit mentio.

1. Reg. 6.

V. 50. *Librauit semitam.* Viam iræ suæ direxit Deus vt absque mora vlla in illos veniret: hoc ipso sensu dicitur, *Libra semitam pedum tuorum*, hoc est, dirige ad viam vitæ. Sic & illud: *Semitam vitæ num-fortè ponderabit?* hoc est, num diriget gressus ad illam. *Non prohibuit.* Non est necesse dicere Deum prohibuisse animas eorum à morte quando mortis illorum tempus aduenerat, cùm morti præmaturæ eos ante tempus addixerit: hoc porro dicitur de morte primogenitorum, vt clariùs in versu proximè sequenti declaratur. *Et vitam eorum.* Dictio חיתם *bhaiatham* idem est ac נפשם *napscham* vitam eorum. Sunt tamen qui verba ista exponant, Et animalia eorum in mortem conclusit, nempe de iumentorum morte.

Prou. 4. 26. Prou. 5. 6.

V. 51. *Et percussit omne primogenitum in tabernaculis Cham.* Hic per contemptum Ægyptios nomine Cham patris Mitsraim appellauit.

V. 52. *Et transtulit.* Ipsos Israëlitas abstulit ex Ægypto post mortem primogenitorum, ac eos sensim & leniter vt solet oues pastor, deduxit.

V. 53. *Et deduxit eos in spe.* Sicut scriptum est. *Et non timuerunt.* Est quidem etiam scriptum. Et timuerunt valde filij Israël, clamauerúntque ad Dominum; sed pauor iste nonnisi vnius tantùm momenti fuit, statim namque

Exod. 14. 10.

que certò promisit eis Moses fore vt mox omnes inimici ipsorum extinguerentur, quod suis oculis factum inspexerunt; quare statim subjunxit. *Et inimicos eorum operuit mare.* Quidam hæc verba, Et deduxit eos cum fiducia, sic exponunt, securè per sicca vada dum mare transirent eos deduxit, & non timuerunt. PSAL. 78.

V. 54. *Et induxit eos ad terminum sanctitatis suæ.* Hoc est, In terram Israëliticam. *Montem istum.* Domum nempe sanctuarij vt scriptum est, Introduces eos, & plantabis in monte hereditatis tuæ. Porro dixit, istum, eòquòd editus est hic Psalmus postquam per Gad Prophetam hic locus esset indicatus. *Quem acquisiuit dextera eius*, sicut dicitur, sanctuarium tuum quod firmauerunt manus tuæ Domine. Exod. 15. 17. Exod. 15. 17.

V. 55. *Et eiecit, & cadere fecit eos.* Nempe Israëlitas cadere fecit in funiculum hereditatis quam eis se dixerat esse daturum. Hic loquendi modus similis est isti, *Coram cunctis fratribus suis cecidit. Et habitare fecit in tabernaculis eorum.* In tabernaculis Gentium illarum collocauit tribus Israëliticas. Non desunt qui verba ista, Cadere fecit eos, exponant de istis populis quos Deus gladio prostrauit in sua ipsorum terra. Gen. 25. 18.

V. 56. *Et tentauerunt & exacerbauerunt.* De eo loquitur quod mortuo Iosue & senioribus alijs euenit.

V. 57. *Et auerterunt se.* Nimirum temporibus Iudicum inter vnum & alterum Iudicem. *Sicut Patres eorum.* Posteri fuerunt antiquis similes. *Conuersi sunt sicut arcus dolosus.* Arcus ideo dolosus dicitur, quoniam sagittarius fraudulentus & callidus simulat se velle arcum in vnam partem eiaculari; & tamen ipsum in aliam emittit, vt sibi ab eo non caueant qui stant ex vna parte, & ipse interim quàm citissimè conuertitur in partem alteram in quam arcum dirigere non videbatur: pari modo Israëlitæ Iudicis vnius tempore Deum quidem colebant, at illo mortuo, statim ad cultum Idolorum conuertebantur.

V. 58. *Et ad iram concitauerunt eum in excelsis suis.* Nam Heli & Samuëlis temporibus, multi erant inter eos qui idola colerent, donec ipsos ad viam bonam reduxit Samuël cùm nempe Arca è regione Philistæorum reportata fuisset.

V. 59. *Audiuit Deus.* Eorum verba ipsius iram prouocantia quæ de se dicebant, cùm Dijs extraneis exhiberent cultum. *Et auersatus est valde.* Permisit enim vt ab eis Arca alio transferretur.

V. 60. *Et dereliquit tabernaculum Silo.* Hoc est, Arcam quæ apud Silonitas asseruabatur, & illud erat tentorium in quo, Deus, inter homines habitabat, vt ipsemet alio in loco dixit; *Et habitabo in medio filiorum Israel.* Dicit verò, tentorium, quoniam sub cortinis erat Arca apud Silonitas. Exod. 29. 45.

V. 61. *Et tradidit in captiuitatem virtutem suam.* Dei fortitudo & gloria erat ipsa Arca iuxta illud, *Tu & Arca fortitudinis tuæ.* In ea siquidem Dei virtus & gloria apparebat. Psal. 132. 8.

V. 62. *Et conclusit.* Nam in eo bello multi Israëlitæ sunt interfecti.

V. 63. *Iuuenes eius comedit ignis.* Bellum metaphoricè ignem appellat, vt etiam in isto loco, quia ignis egressus fuerat de Hesebon & flamma de medio Sihhon. Nominat autem Iuuenes præ cæteris, quòd ad bellum so'eant profi- Ier. 48. 45.

Psal. 78. cisci vt aptiores alijs. *Et virgines eius non sunt laudatæ.* Postquam enim iuuenes bello sunt absumpti, puellæ in thalamum nuptialem non fuerunt assumptæ, quippe mortuis iuuenibus à quibus si vixissent, ducendæ erant in vxores. Verbum istud הוללו *houllalou* lætitiam indicat quæ in nuptiali cubiculo fiebat; vnde etiam domum nuptialem, domum laudis appellant cóquòd in ipsa sponsus & sponsa solerent carminibus celebrari.

Vide Ierem. 7. 33.

V. 64. *Sacerdotes eius.* Ophni scilicet & Phinees ac cæteri Sacerdotes qui erant cum Arca, & illo in prælio sunt interfecti. *Et viduæ non plorabant.* Nam ipsæ subitò cordis dolore correptæ expirabant, quo modo vxor Phineæ est extincta.

V. 65. *Et excitatus est tanquam dormiens Dominus.* Sensus est, sicut homo qui graui sopore iacebat oppressus propter vinum quod ante copiosè potarat, at vbi ex somno expergefactus est, tum exclamat ac vociferatur. Cæterùm dicit, Tanquam potens, vir enim illo in statu non patitur sui robotis imminutionem nisi propter vinum: ita Deus sanctus & benedictus erat veluti similis homini dormienti aut somno graui oppresso: nam iniquitates & peccata Israëlitarum pernouerat, sed quasi dormiens aut profundo sopore fuisset obrutus, nihil illis pœnæ infligebat; at vbi supra omnem modum coram scelera increuerunt, ac prauis operibus suis eum ad iram grauiter prouocarunt, à somno quasi expergefactus, in eos animaduertit, ac fuit instar potentis præ vino largiùs hausto vociferantis.

V. 66. *Et percussit inimicos suos retrorsum.* Hostes suos appellat præuaricatores Israëlitarum, quos ita percussit donec conuersi sunt retro coram hostibus. Vel ideo dicit, retrorsum, quoniam fugerunt Israëlitæ à Philistæis qui ipsos sunt insecuti, ac eorum terga grauiter ceciderunt. Atque illud egit Deus in punitionem scelerum ipsorum quàmmultiplicium. *Opprobrium sempiternum dedit illis.* Quod enim Arca fuerit capta & abducta à Philistæis, id probro æterno versum est Israëlitis. Sunt qui duos versus istos, Et excitatus tanquam dormiens; Et percussit inimicos suos, exponant de eo malo quod Philistæis inflixit Deus: Qui quidem similis dormienti videbatur quamdiu Arca apud Philistæos capta remansit: at post modum veluti expergefactus est, eósque qui eam ceperant grauiter afflixit. *Inimicos suos.* Hi sunt Philistæi, quos percussit retrorsum, hoc est, mariscarum plagâ; quæ toti illorum Genti æternum incussit probrum.

V. 67. *Et proiecit tabernaculum Ioseph.* Nam etsi tandem Arca fuerit reddita Israëlitis, non tamen in vrbem Silo fuit reducta, sed ex loco in locum translata est donec eam Dauid asportarit in Ierosolymitanam vrbem.

V. 68. *Sed elegit Tribum Iuda.* Siquidem in parte Tribus Iudæ sita erant Ierosolyma, & ex eadem Tribu Iudæ originem ducebat ipse Dauid.

V. 69. *Et ædificauit sicut excelsa.* Ac si diceret, Palatia excelsa, quo modo
Cant. 4. 2. dicitur illud, *Sicut grex tonsarum*, supple caprarum. *Sicut terram quam fundauit in seculum.* Vt scriptum est, *Terra autem in æternum stat.* Ita suum
Eccl. 1. 4. ibi Sanctuarium ædificauit in perpetuum, non erit ibi sicut fuit in Gilgal, in Silo, in Nobe & in Gabaon, sed in æternum ibi est permansurum. Eritque
1. Reg. 8. 27. hoc Sanctuarium in monte Moria, vt testatur ita fore Salomon: *Ædificaui*

locum habitationis tibi, locum vbi habites in sæcula.

V. 7. *Et elegit David seruum suum.* Ita pariter elegit Dauidem seruum suum in Regem perpetuum, adeout, nullus alius Rex sit futurus Ierosolymis præter ipsum & posteros eius, *Et tulit eum de caulis ouium.* Nempe vt super Israëlitas regnum obtineret. Vox מכלאות *micleot* idem significat ac ex גדרות *gidrot* septis gregum. Psal. 78. Deut. 23. 4. Psal. 21. 4.

V. 71. *De post fœtas.* Hoc nomine appellantur fœmellæ gregis lactantes ex nomine suorum paruulorum, qui nominantur עולים *oolim.* Ideo autem dicitur, de post fœtas aut lactantes, quòd pastor debeat oues fœtas & lactantes sequi, vt eas pedetentim & pacatè deducat, quemadmodum scriptum est, *Fœtas ipse leniter deducet.* Et alio in loco, Nosti Domine mi, quòd paruulos habeam teneros, & oues & boues fœtas mecum quas si plus in ambulando fecero laborare, morientur vna die cuncti greges. *Vt pasceret Iacob.* A pascendis ouium gregibus eum assumpsit ad pascendos & regendos Israëlitas.

V. 72. *Et pauit eos secundùm innocentiam cordis sui.* Vox כתום *chetom* scribitur cum litera כ *caph*: vt rectitudini & innocentiæ addictus erat eius animus, ita rectitudine cordis & sapientiâ ipsos Israëlitas gubernauit. *Et in prudentiis manuum suarum deduxit eos.* Prudentiam manibus attribuit, eòquòd pastor oues dirigat baculo quem gestat manibus quo illas prudenter debet deducere. Manibus intelligentiam tribuit quamuis ipsa ad animum spectet, quia ipsæ opus animi prudentiâ directæ exequuntur; quo sensu dicitur illud: *Intelligere fecit manus suas.* Gen. 48. 14.

PSALMVS SEPTVAGESIMVS NONVS.

Psalmus, Asaph.

1. DEus venerunt Gentes in hæreditatem tuam: polluerunt Templum sanctum tuum, posuerunt Ierusalem in aceruos lapidum.

2. Posuerunt cadauer seruorum tuorum escam volatilibus cœli: carnem Sanctorum tuorum bestiis terræ.

3. Effuderunt sanguinem eorum tanquam aquam in circuitu Ierusalem: & non erat qui sepeliret.

4. Facti sumus opprobrium vicinis nostris: subsannatio & illusio his qui in circuitu nostro sunt.

5. Vsquequo Domine irasceris in perpetuum? ardebit velut ignis zelus tuus?

6. Effunde iram tuam in Gentes quæ te non nouerunt: & in re-

Psal. 79. gna quæ nomen tuum non inuocauerunt.

7. Quia comederunt panem Iacob : & habitationem eius desolauerunt.

8. Ne memineris nobis iniquitatum antiquarum : citò præueniant nos misericordiæ tuæ : quia attenuati sumus valde.

9. Adiuua nos Deus salutis nostræ propter gloriam nominis tui : & libera nos, & propitius esto peccatis nostris propter nomen tuum.

10. Vt quid dicent Gentes, *vbi est* Deus eorum? innotescat in nationibus coram oculis nostris vltio sanguinis seruorum tuorum qui effusus est.

11. Introeat in conspectum tuum gemitus vincti : secundùm magnitudinem brachii tui fac reliquos filios mortis.

12. Et redde vicinis nostris septuplum in sinu eorum : improperium ipsorum quod exprobrauerunt tibi Domine.

13. Nos autem populus tuus & oues pascui tui confitebimur tibi in seculum : in generationem & generationem narrabimus laudem tuam.

COMMENTARIVS.

V. 1. DEus *venerunt Gentes.* Psalmus de Ierosolymorum vastatione est editus ; vt constat apertissimè ex contextu, & vox illa, Deus, est vocatiui casus, ac si diceret Psaltes, Tu qui es Deus, quomodo iram & potentiam tuam tum cohibuisti quando Gentes exteræ irruerunt in hereditatem tuam? *In aceruos lapidum.* Dictio לעיים leiim idem quod לגלים *legallim* significat ; nam deuastata ciuitas in aceruos lapidum solet redigi : hinc illud, *In aceruum agri*, Chaldaicè vertitur in cumulos agri : & illa dictio Hebraica Mich. 1. 6. גלעד *galaad* aceruus testis, Aramicè conuertitur tumulus testis.

Gen. 31. 47. V. 2. *Posuerunt cadauer seruorum tuorum.* Ad hæc verba sic Dominus pater meus F. M. scripsit, Nunquid apud Ieremiam scriptum est, circuite vias Ierusalem & aspicite, & considerate & quærite in plateis eius an inueniatis virum facientem iudicium & quærentem fidem, & propitius ero ei? quî ergo dicit hoc loco, *Seruorum tuorum. Sanctorum tuorum?* At dicendum est fuisse tum inter Israëlitas non paucos Dei seruos ac pios viros; Daniel enim, Ananias, Misael & Azarias ex illorum fuere numero qui Ierosolymis in exilium abducti sunt, & hi pij erant ac serui Dei. Nec alij adhuc deerant istis similes, sed qui in domibus latebant absconditi, nec in vicis aut plateis se conspiciendos exhibebant. Et nonnulli Sanctorum istorum qui erant Ierosolymis, mortem euaserunt & captiui sunt abducti : aliqui verò à morte non fuerunt erepti ; quæ omnia contigerunt secundùm iudicium à Deo semper laudando præstitutum. Et Magistri nostri F. M. vocem illam, Seruorum tuorum, sic explanant dicentes morte, illos qui occiduntur, expiari, cùm

igitur isti sint occisi Dei causâ, de eis loquens ait, Seruorum tuorum. *Bestys terræ.* Vox לחיתו *lehaiato*, idem est ac חית *haiat*, & litera ו *vau* est parago- PSAL. 79.
gica vt & in isto loco, *Et bestias terræ secundùm speciem suam.* Sic etiam li-
tera ו *vau* addititia est in isto nomine בנו *beno* filius Beor filius Tsephor. Gen. 1.

V. 3. *Et non erat qui sepeliret.* Nimirum ex Israëlitis; solent quippe Israë- 25. Num.
litæ suos qui gladio fuerint occisi terræ mandare. 24. 5.

V. 4. *Facti sumus opprobrium.* Hoc contigit captiuitatis tempore. *Ludificatio.* Hoc est, subsannatio & opprobrium, vt isto in loco: *Propterea dedi te opprobrium Gentibus & irrisionem vniuersis terris.* Ezech. 22. 4.

V. 5. *Vsquequo Domine.* Quamquam hic Psalmus de prima captiuitate fuerit compositus, quæ per septuaginta solùm annos durauit, hæc tamen ipsis longissima videbatur. Pari modo conquerebatur Zacharias Propheta his verbis: *Vsquequo tu non misereberis Ierusalem & ciuitatibus Iuda, in quas iam ab annis septuaginta iratus es?* Zach. 1. 12.

V. 6. *Effunde iram tuam in Gentes.* Zelum tuum & furorem tuum, qui instar ignis aduersùm nos inardescit, effunde super Gentes exteras. *Quæ te non nouerunt.* Nos etenim, licèt in te peccauerimus, te tamen agnoscimus, tuúmque nomen inuocamus. Vox אל *el* hoc loco, est eiusdem significationis ac על *aal* contra, supra Gentes, sic etiam in istis locis, אל *el super montes non comedit. Et percussit Philistæum super frontem eius. Et super regna.* Quoniam exilij Babylonici tempore regnum Israëliticum erat extinctum, ideo Tribus Iuda in ipsa Ierosolymorum vastatione aliorum regnorum mentionem facit; nam hactenus etsi decem aliæ tribus iam in exilium fuissent abductæ, regnum Israëliticum non omnino defecerat. Ezech. 18. 14. 1. Sam. 17. 49.

V. 7. *Quia comedit.* Hoc verbum collectiuè sumitur, illud verò, *Desolauerunt*, de omnibus speciatim hostibus. Et quia populum Iacobæum qui te Deum cognoscit, penitus absumpserunt & desolarunt eum locum in quo ipse tibi cultum exhibebat, oportet vt omnem iram tuam in illos effundas. Nam etiamsi peccauerimus multùm, & ipsi ex tuo iussu & nutu in nos irruerint, eos tamen oportebat nostri potiùs miseratione affici, quàm nos omnino perdere ac consumere: & ita loquitur alibi scriptura: *Quia ego iratus eram parum, ipsi verò adiuuerunt in malum.* Zach. 1. 15.

V. 8. *Ne memineris nobis.* Illud dicit de primis iniquitatibus quas antea tempore iuuentutis admiserant, ac si diceret, iniquitatum iuuentutis. Sapiens autem Rabbi Abraham Esræ filius exponendum censet de Patrum nostrorum peccatis: Et hoc videtur rectius, iuxta illud Ieremiæ: *Patres nostri peccauerunt & non sunt, & nos iniquitates eorum portauimus.* Etsi enim ipsi etiam peccassent, Deus tamen etiam puniebat in ipsis majorum peccata, ex sua iustissima æquitate, quemadmodum illo in loco dicitur de ipso: *Visitans iniquitatem patrum in filios.* In illos scilicet filios qui factis suis patrum opera imitantur; ideo ita loquitur, Ne memineris nobis iniquitatum priorum nostræ quippe nobis sufficiunt, ne memineris in nos iniquitatum priorum seu patrum nostrorum. *Citò praeueniant nos*, vox ista מהר *maher* esse potest verbum modi imperatiui, aut nomen. *Praeueniant nos.* Hoc verbum indicat alicuius rei præparationem quæ deinde ante aliquem adducatur; ita constat ex Thren. 5. 7. Exod. 20. 5.

Psal. istis locis : *Eòquòd noluerunt nobis occurrere cum pane & aqua in via*, &c. Et,
79. *Quoniam praueniſti eum benedictionibus bonitatis. Attenuati ſumus valde*
——. Non eſt ſatis roboris in nobis ad tolerandas exilij moleſtias.

V. 9. *Adiuuà nos, propter gloriam nominis tui.* Quod quidem nunc à Gentibus profanatur, at vbi nobis opem attuleris, ab ijſdem glorioſum prædicabitur.

V. 10. *Vt quid dicent Gentes, vbi* eſt *Deus* ? Et hoc eſt illud ludibrium quo nomen tuum profanant. *Innoteſcat in nationibus.* Te nempe palam ſumente vindictam de ſanguine ſeruorum tuorum effuſo.

V. 11. *Introeat in conſpectu tuo gemitus vincti.* Dictio אסיר *aſir*, hoc loco eſt lenis, alibi occurrit affecta daguesch vt, *Et educeres de concluſione vin-*
Iſa. 42. *ctum.* Et, *Niſi incurnauerit ſe inter vinctos*, &c. *Fac reliquos filios mortis.*
7. hoc eſt, eos qui tam propè ad mortem adducti ſunt vt filij mortis ſeu occi-
Ibid. ſioni deſtinati appellentur ; eos inquam, fac eſſe in vita ſuperſtites, illos ſeruan-
10. do. Et ſunt qui vocem הותר *hoter* ſic interpretentur, ſolue vincula eorum qui vincti in captiuitate detinentur : Sicque illos appellabit vinctos cóquòd in exilio poſiti, ſimiles eſſent ijs qui in carceribus compediti & vincti ſunt incluſi.

V. 12. *Et redde vicinis noſtris improperium ipſorum quod tibi exprobrauerunt,* Dum ſcilicet per ludibrium dicerent, vbi eſt Deus eorum ?

V. 13. *Nos autem populus tuus ?* Siue in captiuitate poſiti, ſiue ex ea tuo nutu egreſſi, confitebemur tibi in ſeculum.

PSALMVS OCTOGESIMVS.

Præcentori, ſuper Schoſchannim Eduth, Aſaph, Pſalmus.

1. QVi paſcis Iſrael, attende : qui ducis velut ouem Ioſeph, qui ſedes inter Cherubim, illuſceſſe.

2. Coram Ephraim & Beniamin & Manaſſe excita potentiam tuam : & veni in ſalutem nobis.

3. Deus fac nos redire : & lucere fac faciem tuam & ſalui erimus.

4. Domine Deus exercituum quouſque fumabis contra orationem populi tui ?

5. Cibaſti eos pane lacrymarum : & potaſti eos in lacrymis in menſura.

6. Poſuiſti nos contentionem vicinis noſtris : & inimici noſtri ſubſannauerunt nos ſibi.

7. Deus exercituum fac nos redire : & lucere fac faciem tuam & ſalui erimus.

8. Vitem de Ægypto transtulisti : eiecisti Gentes & plantasti eam. PSAL. 79.
9. Euerristi ante eam : & radicare fecit radices suas, & impleuit terram.
10. Operti sunt montes vmbrâ eius : & ramis eius cedri Dei.
11. Extendit palmites suos vsque ad mare : & vsque ad flumen propagines eius.
12. Quare dirupisti macerias eius : & decerpserunt eam omnes qui prætergrediuntur viam.
13. Deuastauit eam aper de sylua : & fera agrestis depasta est eam.
14. Deus exercituum reuertere nunc : & respice de cœlo & vide & visita vineam istam.
15. Et sedem quam plantauit dextera tua : & super filium quem confirmasti tibi.
16. Incensa *est* igni & succisa : ab increpatione vultus tui perierunt.
17. Sit manus tua super virum dexteræ tuæ : super filium hominis *quem* confirmasti tibi.
18. Et non discedemus à te : viuifica nos & nomen tuum inuocabimus.
19. Domine Deus exercituum conuerte nos : lucescere fac faciem tuam & salui erimus.

COMMENTARIVS.

P*Racentori, super Schoschannim Edouth.* Sunt qui vocem Edouth significare putent ornamentum ex isto loco Prophetæ: *Et ornata es ornamento.* Ac si dіceret, Pulchritudo rei : sed hoc minimè consentaneum videtur, ac de hac voce, vt de similibus, verum est quod scripsimus, nempe inscriptiones Psalmorum quasdam res aut notas musices significare iam nobis ignotas. Et hic quidem Psalmus de præsenti exilio conscriptus est. Ezech. 23. 40.

V. 1. *Qui pascis Israel attende.* Ex eo tempore quo regnum Israël fuit diuisum, Israël appellatus est Ioseph & Ephraim, nam Ioseph primogeniti ius loco Ruben accepit; vnde & ipse Iacob ait : *Et vocabitur nomen meum in illis,* ac si diceret, Israël appellabitur nomine Ioseph, sicut de meo nomine, dictus est Israël. Dum autem recenset Ioseph & Ephraim & Manasse filios, perinde est ac si etiam nominasset Benjamin, quia & ipse filius erat Rachel, cuius liberi præcipui erant Israëlitarum; vnde & de ipsis omnibus dictum est: *Si filius honorabilis mihi Ephraim.* Dicitur etiam, Rachel plorans de filijs suis. Dicit igitur Psaltes, Tu qui olim fuisti instar pastoris Israëlitis, & eos 1. Paral. cap. 5. 1. Gen 48. 16.

PSAL. veluti gregem deduxisti, attende in orationem Israëlis populi tui in exilio ver-
80. santis. Et quemadmodum olim sedebas inter Cherubim vt Israëlitis illuc con-
uenientibus gloriam tuam, præ tuo in illos amore, ostenderes; ita etiam mo-
dò fac vt eis affulgeat lumen gloriæ & fauoris tui.

V. 2. *Coram Ephraim, & veni in salutem nobis.* Antecede etiam coram
nobis vt nos in libertatem asseras.

V. 3. *Deus fac nos redire.* Nimirum ad te; ac si diceret, nostra ad te cor-
da dirige ac dispone. *Et lucere fac faciem tuam.* Deus enim suæ indignatio-
nis tempore faciem abscondere dicitur, quando verò est placatus, vultum
lucere facere, ac bona omnia suis prospicere & procurare.

V. 4. *Domine Deus.* Hoc in loco deest nomen formæ constructæ, ac si
dixisset אלהים אלהי *elohim elohe* Deus Deus exercituum cui simile est illud,
Iof. 3. 3. Arcam fœderis pro Arcam Arcam fœderis. *Fumabis.* Ita superiùs; fumat,
Psal. 74. 1. seu iratus est furor tuus contra oues pascui tui.

V. 5. *Cibasti eos pane lacrymarum.* Eodem sensu hoc dictum est ac illud:
Psal 42. *Fuerunt mihi lacrymæ meæ panis die ac nocte.* Quasi diceret sicut cibus &
potus sunt die ac nocte statutus hominis victus, ita lacrymæ sunt eorum quasi
statuta quotidie cibaria. *In lacrymis in mensura.* Sunt qui hæc verba quasi
Isa. 40 per hypallagen posita exponant, lacrymis in mensura magna, est enim שליש
12. *scalisch* nomen mensuræ magnæ vt isto in loco: *Et mensus est in mensura pul-
uerem terræ.* Sunt alij qui ista voce putent designari Babylonicam captiuita-
tem quæ per septuaginta annos durauit, quæ est tertia pars Ægyptiacæ capti-
uitatis quæ fuit ducentorum & decem annorum, quod spatium istâ voce רדו
Gen. *redou* descendite illuc, denotetur: sed videtur rectius si dicatur Psaltes loqui
42. 2. de præsenti Iudæorum exilio, ac ideo vti voce שליש *schalisch* quæ numerum
ternarium designat, quòd hoc exilium sit tertium. Cæterùm litera ב *beth*
Prou. præposita voci דמעות *demaaot*, abundare videtur vt in isto loco: *Venite*
9. 5. *comedite* בלחמי *belahhmi panem meum, & bibite vinum quod miscui.* In De-
ras de ista voce ita disquiritur, quid est שליש *schalisch*, designat mercedem
Gen. trium lacrymarum quas sceleratus Esaü effudit; de illo enim dicitur: *Et excla-*
27. 34. *mauit clamore magno & amaro.* Ipsum ideo constituisti dominum ab extre-
mo mundi vsque ad finem eius, cùm igitur venies ad videndam afflictionem
nostram & seruitutem animæ nostræ, quanto magis?

V. 6. *Posuisti nos contentionem vicinis nostris.* Hi siquidem continuò no-
Ier. 15. biscum contendunt iuxta illud: *Genuisti me virum rixæ & virum contentio-*
10. *nis vniuersæ terræ. Subsannauerunt sibi.* Hoc est, apud seipsos, éstque rela-
tum ad Deum semper laudandum, ac si diceret, subsannauerunt te ac dicere so-
lent te nos minimè seruare posse.

V. 7. *Deus exercituum.* Iam hæc verba sunt exposita: hunc autem versum
tribus vicibus repetit ex more deprecantis vt sua verba multiplicet, & ora-
tionem vehementiorem efficiat; in quolibet tamen horum versuum nonnihil
est varietatis.

V. 8. *Vitem de Ægypto transtulisti.* Israëlitici populi cœtum cum vite
Isai. 5. 7. comparat: ita etiam de illo loquitur Isaias, *Vinea enim Domini exercituum
domus Israel est & vir Iuda germen eius delectabile.* Illa autem verba תסיע
tasiaa

tasiaa תגרש *tegaresch* sunt futuri temporis loco præteriti; quibus multa si- PSAL.
milia passim occurrunt. Vtitúrque vocabulo profectionis de vite loquens, vt 80.
etiam fit in isto loco: *Transferet sicut arborem spem meam.*

V. 9. *Expediuisti ante eam.* Ne quis proficiscentibus eis obsisteret, ver- Iob. 19.
bum istud תשרש *taschresch* in conjugatione quinta seu hiphil, significat fir- 10.
mam radicis positionem; at in tertia conjugatione affecta daguesch ipsius
radicis euulsionem, iuxta illud, *Et omnem prouentum meum eradicasset.* Et illud, Iob. 31.
Et eradicabit te de terra viuentium. 8.

V. 10. *Operti sunt montes vmbrâ eius.* Quasi diceret, in, aut per vmbram Psal. 52.
eius: sic illud, *Quod inueniri potuit domo*, pro, *in domo Domini. Cedri* 7.
Dei. Ac si diceret, cedros altissimas, ideo enim appellat eas cedros Dei: ita 2. Reg. 16.
etiam, *Sicut montes Dei;* Omnem enim rem quam Scriptura vult magnam Psal. 36.
prædicare, eam cum Dei nomine conjungit: vnde est illud, *Ciuitas magna* 7.
Dei. Sensus autem est, vsque adeo vitis magna effecta est vt ramos suos vs- Ion. 1.
que ad mare extenderit. Dictio hæc קצירים *quetsirim* ramos iam duriores 2.
& firmiores significat, יונקות *ionecot* autem ramos teneriores & qui vnius
tantùm sunt anni. Per mare, Philistæum intelligit seu mediterraneum, quod
est terminus longitudinis terræ Israël; & per flumen, Euphratem designat, qui
est terminus eiusdem terræ Israël, vt hoc loco scribitur: *Ponam autem terminos* Exod.
tuos à mari rubro vsque ad mare Palæstinorum, & à deserto vsque ad fluuium. 23. 31.
Et alio in loco rursus scriptum est, *Et à flumine*, Nempe Euphrate, *vsque ad* Deut.
mare nouissimum erunt termini vestri. 11. 24.

V. 12. *Quare dirupisti.* Abstulisti ab eis singularem curæ tuæ custodiam,
eámque sunt depopulati omnes per viam iter facientes iuxta illud: *Et ab-*
scondam faciem meam ab eis & erunt in prædam. Deut. 31.

V. 13. *Deuastauit eam.* Paraphrasis Hierosolymitana hæc verba Hebraica, 17.
Quia consumet illud locusta, sic conuertit, Ecce יכרסם *iecarsen* consumet
illud locusta. Et in Mischna seu textu Talmudico ita legitur, Ager quem Deut. 28. 38.
קרסמוה *carsemouha*, exciderunt formicæ: & literæ כ *caph* & קוף *quof*, sunt
eiusdem exitus. *Aper de sylua.* Litera ע *aain* vocis יער *iaar* est suspensa, cu-
ius hic Allegoricus datur sensus; si fuerint Israëlitæ puriores fluuio, quemad-
modum porcus è mari egressus non dominatur in aridam seu terram, sic in eos
hostes ipsorum non dominabuntur, sin alias etiam ipsa animalia fera syluarum
& saltuum. *Et fera agrestis.* Vox שדי *sadai* idem est quod שדה *sade* ager,
& similiter reperitur hâc formâ in alijs locis, vt, Exultabit שדי *sadai* ager. Psal. 96.
Dictio autem זיז *ziz* nomen est generale omnibus bestijs agrestibus. Et per
hæc animalia porcum, &c. nationes mundi metaphoricè designantur, quæ
toto ore deuorant Israëlitas. In Deras porcus syluestris dicitur impium Esaü
denotare. Moses de porco dixit quòd vngulas diuideret; quia igitur porcus
vngulas diuidit dicendum est, inquiunt, illum esse animal mundum. Sic agunt
impij isti ædificant palatia, &c. ex ijs quæ per vim & injustitiam rapuerunt, &
ipsi iudicant raptores & alieni occupatores, ac dicunt se esse iudices integros
& veraces. Dixit Rabbi Hhelcias nomine Rabbi Simon, exemplum habe-
mus in quodam Imperatore qui eodem die iudicium tulit de prastigiatoribus,
homicidis & adulteris quibusdam, & alicui ex suis ducibus dixit, hac ipsa nocte

tria hæc crimina perpetraui, Eheu aper syluestris suffodit eam. Quòd si aper
Psal. 80. syluestris de Esaü * exponatur, fera agrestis de Ismaële est exponenda; hæ
siquidem duæ Gentes imperium in Israëlitas exercent. In Deras de voce ista
וזיז שדי *veziz sadai* & fera agri, ita differit Rabbi Iuda filius Rabbi Simon,
fera ista, est auis magna quæ vbi suas alas expanderit Solem obfuscat, & est
Iob. 39. 26. accipiter; & hoc est quod scribitur: *An ob intelligentiam tuam volabit accipiter, expandet alas suas ad Austrum?* Et cur tali appellatur nomine? Nempe quia in ea sunt de omnibus gustuum speciebus, partim ex hoc partim ex illo.

V. 14. *Deus exercituum.* Iam illud nomen explicuimus ac ipsum diximus carere alio nomine constructo, vox enim illa צבאות *tseuaot* non est nomen adiectiuum respectu Dei semper laudandi: & testimonium constructionis nominis Dei cum nomine צבאות *tseuaot* multis in locis videre est,
Psal. 24. 10. vt cùm dicitur, Dominus exercituum, Deus exercituum, & est sensus Deus mundi exercituum superiorum; ac si diceret, quòd ad eius mandata perficienda ipsi eant, & in mundum eius nomine dominentur, sed ipse est illorum Deus, non vt quidam dicunt, quòd illi sint Dij. Et in scriptis Magistrorum nostrorum multæ sunt ea de re controuersiæ, sunt enim qui dicant hanc vocem esse nomen substantiuum, & non esse constructum, alij è contra volunt esse nomen ipsúmque constructum. *Reuertere nunc.* Iam tandem ad nos conuertaris, & videas calamitates nostras. *Et respice de cœlo.* Ac si diceret, etiamsi tu sis excelsus & eleuatus, nos verò depressi & abiecti, respice in nos:
Psal. 138. 6. sic alibi scriptum est; *Quoniam excelsus Dominus & humilia respicit.* Et alio in loco sic ipse dicit: *Excelsum & sanctum, locum, ego habito & cum con-*
Isa. 57. 15. *trito & humili spiritu*, &c. *Et visita vitem istam.* Ne illam conculcent iterum ac perdant apri illi syluestres. In Deras, circa illa verba, Respice de cœlo, sic dicitur: Nonne tu dixisti Abrahamo patri nostro, suspice ad cœlum & numera stellas, respice de cœlo.

V. 15. *Et plantam.* Vox כנה *canna* secundùm loci huius contextum, plantam significare videtur. Alij censent esse pro וגנה *veganna* & hortum, litera ג *guimel* pro כ *caph* posita, quia sunt eiusdem organi. Sunt pariter qui dicant vocem illam significare locum qui vocetur גנה *ganna* hortus. Sed videtur dicendum illam vocem כנה *canna* idem significare quod מכון *macon* firmam sedem, & daguesch esse loco literæ quiescentis נ *nun*, ac designari vr-
Exod. 15. 17. bem Ierosolymitanam, nempe locum Sanctuarij iuxta illud: *Locum sessionis tuæ Domine quem operatus es, Sanctuarium quod firmauerunt manus tuæ.* *Et super filium.* Hoc est, ramum, surculum, scilicet visita: sic dictio בן *ben* expo-
Gen. 49. 22. nitur alio loco: *Ramus crescens Ioseph.* *Quem confirmasti tibi.* Pridem enim tibi istum surculum asserueras, & modò prorsus illum deseris.

V. 16. *Incensa est.* Aduerte ad vocem בן *ben* fœmininam irregulariter positam, sicut fit in prædicto loco, Surculus accrescens Ioseph; vel erit referenda ad voces præmissas כנה *canna* sedem aut vitem. *Succisa*, vox כסוחה *chesouhha* idem quod כרותה *cherouta* excisam significat; vnde illud verbum
Leu. 25. Hebræum, Ne תזמור *tismor* amputes, vertit Chaldæus, ne תכסח *tiesahh* ne succidas. Et in Deras apud Rabbi Schila dixerunt, non fuit euulsa sed discissa.

* Per Edom, Romanos, & per Ismaëlem, Turcas intelligit.

Ab increpatione vultus tui peribunt. Iſraëlitæ qui viti ſunt ſimiles, ab increpatione vultus tui peribunt, faciem enim tuam ab illis abſcondiſti & increpaſti eos. Psal. 80.

V. 17. *Sit manus tua ſuper virum dexteræ tuæ.* Vt protegas eum; ſuper virum dexteræ, hoc eſt, ſuper Iſraëlitas quos dexterâ tuâ & brachio magno ex domo ſeruitutis tibi acquiſiuiſti. *Super filium hominis.* Idem repetit. *Quem confirmaſti tibi.* Nam pridem illum tibi aſciuiſti & potenter addixiſti, vt ſit populus tuus & tu Deus eius.

V. 18. *Et non diſcedemus à te.* Non retro conuertemur à te, hoc eſt, à tuo cultu. *Viuifica nos.* Serua nos à morte quâ in exilio afficimur. *Et nomen tuum inuocabimus.* Tu enim es Redemptor noſter.

V. 19. *Domine Deus exercituum; luceſcere fac vultum tuum.* Hoc opponitur illi quod ante dixerat, Ab increpatione vultus tui.

PSALMVS OCTOGESIMVS PRIMVS.

Præcentori, ſuper Haggittith, Aſaph Pſalmus.

1. ACclamate Deo robori noſtro: iubilate Deo Iacob.
2. Sumite pſalmum, & date tympanum: cytharam dulcem cum pſalterio.
3. Buccinate in neomenia, tubâ: tempore conſtituto ad diem ſolemnitatis noſtræ.
4. Quia præceptum Iſraeli eſt: iudicium Dei Iacob.
5. Teſtimonium in Ioſeph poſuit illud, quum exiſſet ipſe ſuper terram Ægypti: linguam *quam* non noueram audiui.
6. Diuerti *inquit* ab oneribus humerum eius: manus eius ab olla receſſerunt.
7. In tribulatione inuocaſti & erui te: exaudiui te in abſcondito tonitrui: probaui te apud aquas contradictionis.
8. Audi populus meus & conteſtabor te: Iſrael ſi audieris me.
9. Non erit in te Deus extraneus: neque adorabis Deum alienum.
10. Ego ſum Dominus Deus tuus qui eduxi te de terra Ægypti: dilata os tuum & implebo illud.
11. Et non audiuit populus meus vocem meam: & Iſrael non acquieuit mihi.
12. Et dimiſi eos in prauam obſtinationem: vt irent in ſuis conſilijs.

Psal. 81. 13. O si populus meus audiisset me: Israel in vijs meis ambularet.

14. Quasi nihilum inimicos eorum humiliarem & super hostes eorum conuerterem manum meam.

15. Inimici Domini mentirentur ei: & esset tempus eorum in seculum.

16. Et cibaret eos ex adipe frumenti: & de petra melle saturarem te.

COMMENTARIVS.

SCriptus est hic Psalmus de exitu ex Ægypto, & in eo fit mentio solutionis quâ Patres nostri à laborum seruitute sunt liberati; quod in anni initio contigit, vt inferiùs indicatur his verbis: *Diuerti ab oneribus dorsum eius.* Quapropter hunc Psalmum in templo decantare solebant in principio anni. In eo pariter fit mentio clangoris tubarum.

V. 1. *Acclamate Deo.* Vestrum erga Dominum officium illud exigit vt acclametis Deo robori nostro, eique gratias agatis, & eum collaudetis ob singulare beneficium quod hoc die vobis contulit: nam etiamsi perfectæ liberationis dies fuerit decimâ quintâ mensis Nisan seu Martij, ipsa tamen initium habuit cùm dura seruitus cessare incepit, quia tum quieuerunt à grauissimis laboribus quibus antea defungi cogebantur, idcirco valde consentaneum est vobis vt in laudes Dei roboris nostri decantandas erumpatis. Quare verò dicit, *Robori nostro*, nempe quia dum onera ab humeris nostris remouit, suum robur & potentiam demonstrauit; eramus enim sub grauium dominorum potestate oppressi, at vbi placuit Deo, cuius nomen sit exaltatum, nullam potestatem habuerunt Ægyptij quâ nos, vt antea sibi seruire cogerent; quapropter dicit, Acclamate Deo robori nostro. *Iubilate Deo Iacob.* Nomen Iacob expressit, eóquòd Tribus à Iacob ortæ, seruituti fuerunt addictæ, & ipse Iacob cum filijs suis descendit in Ægyptum, & tunc incepit numerus annorum seruitutis, quâ serui fuerunt in Ægypto, secundùm numerum quem literæ vocis רדו *redou* descendite, conficiunt; idcirco dixit, Deo Iacob.

V. 2. *Assumite Psalmum.* Attollite sonum Psalmi seu psalterij. *Et date tympanum*, hoc est, sonum tympani; quod eodem sensu dicitur ac illud: *Et Dominus dedit vocem suam.* (Ioël. 2. 11.) Vel sensus est, & date manus vestras in tympano. *Citharam decoram cum psalterio.* Date etiam manus vestras in cithara, quæ amœna est cum psalterio, ac si diceret, omnibus instrumentis cantus adhibitis à vobis celebrandus est & laudandus Israëlitarum liberator.

V. 3. *Buccinate in Neomenia, tubâ.* In Neomenia, primus dies mensis, hoc nomine חדש *hhodesch* appellatur vt, *Ecce חדש hhodesch nouilunium cras*: (1. Sam. 20. 18.) siquidem in ipso, luna innouatur & de eius nomine totus mensis denominatur. Et sic mensis quilibet nominatur חדש *hhodesch* ab innouatione lunæ, vnde hîc dicit, buccinate in hoc die qui est initium mensis. Buccinate tubâ, hoc est,

cum tuba ſicut vobis Moſes præcepit agendum primo die menſis ſeptimi, in memoriam clangoris. Hæc porro videtur eſſe ratio cur ſit præceptus clangor tubarum ipſo anni initio, nempe quòd Patres noſtri eo die durâ ſeruitute premi deſierint, & quieuerint à laboribus ſuis: eſt enim tubæ clangor ſignum manumiſſionis ſeruorum, ſicut Deus ſanctus & benedictus clangorem tubarum præcepit fieri ipſo die expiationum Iubilæi, quod erat ſignum manumiſſionis ſeruorum, & egreſsûs eorum à poteſtate ſuorum dominorum. Pari ratione Deus benedictus mandauit vt in cuiuſlibet anni principio clangeretur tubis ad reuocandum in memoriam noſtram ipſo die abrogatam fuiſſe Ægyptiacam ſeruitutem, & noſtræ libertatis primum initium. *Tempore conſtituto ad diem ſolemnitatis.* Vox iſta בכסה *bachese* tempus certum & ad ſolemnem conuentum determinatum notat vt patet ex hoc loco: *Ad diem conſtituti temporis in domum ſuam eſt rediturus. Ad diem ſolemnitatis noſtræ.* Qui erat dies feſtorum celeberrimus ac ipſis notiſſimus.

PSAL. 81. — Num. 29. 1. Leuit. 23. — Prou. 7. 20.

V. 4. *Quia præceptum Iſraeli eſt.* Illud ad quod ego vos hortor vt tubâ clangatis, ſtatutum & iudicium eſt vobis impoſitum, quod vobis Deus Iacob imperauit, quare autem id vobis præcepit?

V. 5. *Teſtimonium in Ioſeph poſuit illud.* Quaſi diceret, in memoriam & teſtimonium poſuit hoc ſtatutum, nempe clangorem tubæ in Ioſeph. Cæterùm dicitur Iehoſeph & Ioſeph vt Iohaannan & Iehohhannan, Iehonadab & Ionadab. Nomine autem ipſius Ioſeph hîc vniuerſus Iſraël appellatur, vt futurum ipſe Iacob prædixerat, *Et vocabitur nomen meum in eis.* Superiùs etiam de Iſraëlitis loquens dixit Pſaltes, *Qui deducis velut gregem Ioſeph.* Et alio in loco, *Si forte Deus exercituum miſereatur reliquijs Ioſeph.* Quandonam verò teſtimonium illud poſitum fuit, nimirum. *Quum exiret ſuper terram Ægypti.* Quæ verba ſic exponunt aliqui, Cùm ex terra Ægypti Iſraëlitæ egrederentur. Dixit autem, ſuper terram Ægypti, ſecundùm quod ſcriptum eſt, *Et filij Iſrael egrediebantur in manu excelſa.* Sed rectius mihi videtur, ſi illud cùm exiret, de Deo ſemper laudando dictum accipiatur hoc ſenſu, Quum egrederetur Deus ſuper, aut contra terram Ægypti, ad nos inde liberandos; ſicut dictum eſt: *Ego egrediar in medio Ægypti,* &c. *Linguam quam non noueram, audiui.* Ac ſi diceret, tunc quando liberauit nos, audiebam loquentes Ægyptios, idiomate quod erat aliud quàm noſtrum, vt ſcriptum eſt; *In exitu Iſrael de Ægypto, domus Iacob de populo Barbaro.* Et dicit, non noueram, eòquòd non oportuiſſet me idioma illud noſcere, niſi fuiſſem in ſeruitutem ab ipſis redactus; vel idcirco dicit, non noueram, quoniam eorum plurimi linguam Ægyptiacam non intelligebant, eòquòd ſemper linguâ ſanctâ loquerentur. Atque ita Magiſtri noſtri F. M. tradiderunt Iſraëlitas in Ægypto linguam ſuam & nomina ſua non mutauiſſe. *

Gen. 48. 16. — Amo. 5. 15. — Exod. 14. 8. — Exod. 12. 12. — Pſal. 114. 1.

V. 6. *Diuerti ab oneribus humerum eius.* Verba ſunt Dei laudandi ipſo, inquit, die humeros eorum à ferendis oneribus remoui, nec enim ampliùs ſunt deinceps adacti ad ſeruilia opera, nam eo ipſo die duræ illorum ſeruituti finem impoſui; & eapropter illud ſtatutum indixi, nempe tubarum ſonitum

* Addunt alij eos etiam veſtimentum ſuum, ſeu veſtium formam non mutaſſe per totum illud ſuæ peregrinationis tempus.

Psal. 81. in memoriam abrogatæ seruitutis, quod isto die contigit. Ratio autem cur dicat humerum eius, est quia lateres humeris suis deferre cogebantur: nam illorum quidam conficiebant lateres eósque ferebant. *Manus eius ab olla recesserunt.* Ita etiam manus eius ab ollis conficiendis sunt liberatæ. Sunt autem דודים *doudim* idem quòd קדרות *chedarot* Chaldaria, ollæ, vt in isto loco, *Et mittebat eam in ollam* vel *in caldarium*: nec enim duntaxat lateres fingebant, sed etiam omnia opera fictilia vt scriptum est: *Ad amaritudinem perducebant animas eorum operibus luti & laterum, omnique famulatu in agris.*

Exod. 1. 14.

V. 7. *In tribulatione inuocasti & erui te.* Cùm in Ægypto premereris angustiâ, clamasti ad me, & te liberaui ex illis calamitatibus, quod istis verbis indicatur, Ascenditque clamor eorum ad Deum ab operibus: & statim additur, Et audiuit gemitum eorum. *Exaudiui te in abscondito tonitrui.* Tu me inuocasti clam tempore tuæ calamitatis; ego autem exaudiui te in magnis tonitrui fragoribus, mea palam ostendens mirabilia. Alij sic volunt esse exponendum, Ego te abscondi à tonitruis quibus Ægyptios affligebam: nam per tonitrua etiam plagæ illis fuerunt inflictæ. Vel hoc refertur ad illa scripturæ

Exod. 14. 24. verba: *Et respexit Dominus ad castra Ægyptiorum per columnam nubis & ignis*: de quo similiter loco ita dicitur, Vox tonitrui tui in rota, vt superiùs ibidem explicuimus. *Probaui te apud aquas contradictionis.* Dictio אבחנך *exbhoneca* scripta est per ח *hheth* affectum cametshhateph, vt illa alia, אזכרך *es-*

Psal. 42. 8. *corca memor ero tui ex terra Iordanis.* Tot & tantis beneficijs te affeci, nam ex seruitute Ægyptiaca te liberaui, traduxi te per mare, & tandem te probare volui, permisique vt siti grauiter laborares, vt experirer an constanter mecum in tentatione permaneres, & vtrum esses memor tot signorum ac prodigiorum quæ tui causâ effeci, & non perstitisti fidelis, nam contendisti mecum in Raphidim propter aquas, & dixi tibi.

V. 8. *Audi populus meus.* Si me audieris, nec sit penes te Deus aliquis extraneus, nec in alio quàm in me tuam fiduciam colloces, nec Deum alienum colueris; sed memineris me esse Dominum qui te ex terra Ægypti eduxi, *Dilata os tuum.* Ad petendum & ego tuas omnes petitiones implebo, si mihi obtemperaueris, efficiam vt nec ciborum nec potus penuria labores.

V. 9. *Non erit in te Deus extraneus.* Hoc est, penes te non reperiatur. *Neque adorabis Deum alienum.* Aliorum populorum, sed recorderis me esse Deum qui te eduxi. Sic Magistri nostri F. M. explicant ista verba, Non erit in te Deus extraneus; Iste Deus extraneus, ille ipse est, qui est in corde humano, & loquitur de praua concupiscentia.

V. 10. *Ego sum Dominus Deus tuus.* Mentis tuæ cogitatione meam agnoscas existentiam, ac memor sis beneficij quod tibi feci quum è terra Ægypti te eduxi.

V. 11. *Et non audiuit populus meus vocem meam.* Nempe in deserto, ac temporibus Iudicum, imò etiam Regum post Dauidem ac Salomonem, vsque dum migrauit in exilium & templum fuit destructum, mihi acquiescere noluit.

V. 12. *Et dimisi eum in duritiam cordis.* Cúmque vidissem eos nolle mihi obtemperare, dimisi eos in duritiam cordis eorum mali, quòd à sua malitia non

vult conuerti. *Et dimisi eos.* Hoc est, singularem meam custodiam ab ipsis PSAL.
subduxi, ac permisi alijs Gentibus vt liberè in eos manus violentas mitterent. 81.
Vt irent in consilijs suis. Quemadmodum sibi ipsis malè consuluerunt, sic in malum ruent ac tandem peribunt.

V. 13. *O si populus meus audijsset me.* Res omnino aliter euenisset.

V. 14. *Quasi parum, inimicos eorum humiliarem.* Nam ipse populus meus suis hostibus imperaret, non illi in ipsum exercerent imperium. *Quasi parum,* scilicet temporis, & litera illa כ *caph* est litera affirmandi vt etiam in istis locis כחיום *chehaiom, statim inuenietis eum.* Et, *Iura ergo mihi hâc horâ*, & in alijs similibus. *Conuerterem manum meam,* hoc est, repetitis toties vicibus donec omnino consumerem hostes eorum. Quo sensu dicitur, *Et reuertar in domum Domini.* Item illud, *Et reuertere, circumcide.* Hoc est, iterum atque iterum donec, &c. 1. Sam. 13. Gen. 25. 33. Psal. 23. 6. Ios. 5. 2.

V. 15. *Inimici Domini.* Hoc est, nationes mundi mentirentur ei, nempe de Israëlitis præ timore Dei, ac dicerent se illis nihil mali intulisse: quâ loquendi formâ dicitur alibi: *Et mentientur tibi inimici tui. Et esset tempus eorum in seculum.* Tempus & duratio felicis eorum multiplicationis quâ bonis frui inciperent, esset in æternum, nec vllus ei finis adueniret; nec ipsis vlla esset à felici statu mutatio, si voci Domini obtemperare vellent. Psal. 65. 5.

V. 16. *Et cibaret eos.* Et Deus semper benedicendus populum suum cibaret ex adipe frumenti. *Et de petra melle satiarem te.* Mel quod è petris natum educitur inducit satietatem. Porro nomine mellis, figuratè suauissimos terræ fructus designat; Quo sensu dicitur illud, *Et fecit vt sugeret mel de petra oleúmque de saxo durissimo.* Per saxum & petram, loca durissima denotat; ac si diceret, Spolia magnatum ac delicias regum exterarum nationum, quos ipsis cernentibus erat prostraturus. Deut. 32. 13.

PSALMVS OCTOGESIMVS SECVNDVS.

Psalmus Asaph.

1. DEus stat in cœtu Dei: in medio Deorum iudicat.
2. Vsquequo iudicabitis iniquitatem: & facies peccatorum sumetis?
3. Iudicate inopem & pupillum: miserum & pauperum iustificate.
4. Eripe tenuem & egenum de manu improborum liberate.
5. Nescierunt neque intellexerunt, in tenebris ambulant: mouentur omnia fundamenta terræ.
6. Ego dixi, Dij estis: & filij Excelsi omnes vos.

PSAL. 82. 7. Verumtamen vos sicut homines moriemini: & sicut vnu de principibus cadetis.

8. Surge Deus iudica terram: quoniam tu hereditas in omnibus Gentibus.

COMMENTARIVS.

PSalmus Asaph. *Deus stat in cœtu Dei.* Editus est hic Psalmus aduersùs Iudices qui iniquè iudicant, & fortasse temporibus Regis Iosaphat, videmus enim quòd vbi esset reuersus ex Rama Galaad, & populum Israëliticum per pœnitentiam ad cultum Dei reduxisset, Iudices in omnibus terræ Iudæ vrbibus constituerit, illósque sollicitè & grauiter his verbis admonuerit, *Videte quid faciatis, non etenim homini iudicatis sed Deo*, &c. Et addidit, Nunc igitur sit timor Domini vobiscum, & cum diligentia, cuncta facite; non apud Dominum Deum nostrum est iniquitas, nec personarum acceptio nec munerum. Ex his constare videtur ante illud tempus fuisse iudices iniquè suo fungentes officio, adeout oportuerit ipsum alios iudices constituere, eósque diligenter admonere de ijs quæ ad iudicium pertinent in hæc verba.

Amo. 3. 2.

V. 1. *Deus stat in cœtu Dei.* Ac si diceret, Maiestas eius inter vos residet vt vestra opera intueatur, quemadmodum scriptum est alibi: *Tantummodo vos cognoui ex omnibus cognationibus terræ, idcirco visitabo super vos omnes iniquitates vestras. In medio Deorum*, hoc est in medio Iudicum, nempe vt recta ferant iudicia sicut ipse præcepit: quòd si ita minimè fecerint, ille pernouit eósque propter ipsorum iniquitatem est puniturus.

V. 2. *Vsquequo, & facies peccatorum sumitis?* Nimirum quia potentes, magni ac diuites sunt, facies illorum suscipitis, nec ius pauperum ex illorum manibus eripitis.

V. 3. *Iudicate tenues.* Æquam illorum causam vindicate ab eis qui opes ipsorum injustè occupare conantur. *Iustificate*, cùm iustitia stat ab eorum partibus, illos absoluite, nec reuereamini potentiam illorum à quibus calumniam patiuntur, nec vllam eorum habeatis rationem.

V. 4. *Eripite tenuem.* Ne vi aut injuriâ cum in corpore afficiant.

V. 5. *Nescierunt neque intellexerunt.* De iudicibus loquitur, iniquum ait, iudicium ferunt ac si nescirent & non intelligerent quid sit ius & æquum dicere. *In tenebris ambulant*, munera quippe excæcant illos. *Mouebuntur omnia fundamenta terræ.* Propter sua praua opera, vident omnia terræ fundamenta concuti & mundum vniuersum deuastari; nam & propter injustitiam & calumniam diluuium olim totum orbem inuasit.

V. 6. *Ego dixi, Dij estis.* Nam Iudices Dij appellantur, cùm ex recta veritatis norma iudicant, vt patet ex isto loco, vsque ad Deos, Iudices, deferetur causa vtriusque. Vt etiam exercitus superiores seu Angeli, Dij appellantur, qui conditoris sui missionibus fungentes, hunc mundum iudicant ac dirigunt: & propter eos dicitur ipse Deus Deorum, & Dominus Dominorum, quod indicat Deum sanctum & benedictum esse Deum exercituum superiorum,

Exod. 22. 8.

rum, qui sunt Dij & Domini, & mundum hunc regunt ex nutu & imperio sui PSAL.
conditoris. Ego dixi pariter de vobis quòd sitis verè Dij, & similes filijs Dei 82.
Altissimi, qui etiam Dij appellantur, si in veritate ac rectitudine iudicetis: est enim vobis societas cum filijs Altissimi seu cum Angelis.

V. 7. *Verumtamen vos sicut homines moriemini.* Attamen ego ex vestris operibus præuideo fore vt dignitatem animæ vestræ labefactetis, & simili genere mortis cum aliquo è populi vulgo moriamini, & anima vestra simul moriatur cum corpore ex terra formato, nec vna cum filijs Excelsi seu Angelis ascendat. *Et sicut vnus de Principibus cadetis.* Sicut Magnates isti, qui cæteros homines secundùm superbiæ & magnitudinis suæ fastum iudicant & regunt, & humiles quosque despiciunt, ac suis calumnijs opprimunt, ita, inquam, vos casuri estis, quando moriemini, eòquòd in vijs illorum ambuletis.

V. 8. *Surge Deus.* Quandoquidem nulli sint ex iudicibus qui recta ferant iudicia, necesse est vt tu ipse terram dijudices, & miserorum ius propugnandum suscipias aduersùs eos à quibus injustè opprimuntur. *Quoniam tu hereditas in omnibus Gentibus.* Tu pauperes & oppressos, in quocumque tandem populo ipsi sint, possides, ac si diceret, ipsi tua sunt hereditas; siquidem in tanta miserorum & oppressorum multitudine, multi reperiuntur contriti corde, & viri æquitatis ac veri amantes.

PSALMVS OCTOGESIMVS TERTIVS.

Canticum Psalmi Asaph.

1. DEus ne silentium tibi *sit*: ne taceas neque quiescas Deus.
2. Quoniam ecce inimici tui tumultuantur: & qui oderunt te extulerunt caput.

3. Super populum tuum callidum excogitauerunt consilium: & consultauerunt super absconditos tuos.

4. Dixerunt, venite & deleamus eos de Gente: & non memoretur nomen Israël vltra.

5. Quoniam conspirarunt corde pariter: aduersùs te fœdus pepigerunt.

6. Tabernacula Idumæorum & Ismaelitæ: Moab & Agareni.

7. Gebal & Ammon & Amalec: Palæstina cum habitantibus Tyrum.

8. Etiam Assur conjunctus est cum eis: facti sunt brachium filijs Lot.

Psal. 82. 9. Fac illis ſicut Madian : ſicut Siſaræ, ſicut Iabin in torrente Ciſon.

10. Perierunt in Endor : fuerunt ſtercus terræ.

11. Pone Principes eorum ſicut Oreb, & ſicut Zeb : & ſicut Zebee, & ſicut Salmana, omnes Principes eorum.

12. Qui dixerunt : poſſideamus nobis habitacula Dei.

13. Deus meus pone illos vt ſtipulam : ſicut ſtipulam ad faciem venti.

14. Sicut ignis comburit ſyluam : ſicut flamma ſuccendit montes.

15. Ita perſequere eos in tempeſtate tua : & in turbine tuo turba illos.

16. Imple facies eorum ignominiâ : & quærent nomen tuum Domine.

17. Erubeſcant & conturbentur vſque in ſeculum : probro afficiantur, & pereant.

18. Et cognoſcant quòd tu, nomen tuum Domine : ſolus tu altiſſimus ſuper omnem terram.

COMMENTARIVS.

Canticum Pſalmi Aſaph. Conſcriptus eſt hic Pſalmus de illo bello quod Regis Ioſaphat temporibus geſtum fuit; quando incolæ montis Seir, Ammonitæ & Moabitæ ſimul ad ipſum impugnandum conuenerunt, vt narratur in libris Chronicorum : quibus etiam aliæ ſe adjunxerunt Gentes, quarum ibi non fit expreſſa mentio. Ibi tamen ita dicitur, Et cum eis de Ammonitis. Qui ſimiliter in bello Ioſiæ recenſentur cum Arabibus; vbi prætereà literis tranſpoſitis, Maaonim appellantur. Sic quoque in libro Iudicum dicitur. Sidonij quoque & Amalech & Maamon oppreſſerunt vos. Iſtæ ſiquidem omnes Gentes vicinæ erant nec procul ab inuicem habitabant, idcirco hîc Iſmaëlitas Agarenos & Amalecitas commemorat : hæ enim omnes ſupradictæ Gentes ſimul congregatæ ſunt cum filijs Ammon & Moab & incolis montis Seir, qui eo in loco recenſentur. Cæteræ verò Gentium aliarum turbæ ibi ad bellum collectæ, cum Ammonitis ibi nominatis comprehenduntur.

[Margin: 2. Paral. 20. — Iud. 10. 12.]

V. 1. *Deus ne ſilentium tibi.* Noli quæſo ſilere huiuſmodi anguſtiæ tempore.

V. 2. *Quoniam ecce inimici tui.* Nam ecce Gentes quamplurimæ ſimul contra nos ſunt congregatæ, ac ferociter tumultuantur vt nos omnino diſperdant, & ſuperbè caput efferunt vt nobis iam quaſi à ſe deuictis inſultent.

V. 3. *Super populum tuum.* Arcanum & callidum Gentes illæ conſilium ineunt, vt nos incautos aſtutè inuadant. *Super abſconditos tuos.* Hoc eſt, Iſraëlitas, qui ſunt abſconditi tui, quos nempe in abſcondito protectionis tuæ

[Margin: Pſal. 31. 21.]

abſcondis iuxta illud, *Occultas eos in tabernaculo à contradictione linguarum.* PSAL. 79.

V. 4. *Dixerunt, deleamus eos de Gente.* Hoc eſt, ne ſint ampliùs Gens vna inter cæteras, vt quampauciſſimi ex illis ſuperſint & hinc inde diſperſi ac fugientes, vſquedum non ſint ampliùs populus, & ne nominis quidem eorum vlla ſit memoria.

V. 5. *Quoniam conſpirarunt.* Etiamſi antea omnes illæ Gentes mutuis in ſe ſe bellis exardeſcerent, nunc vno animi conſenſu conſpirarunt ſimul, & fœdus pariter inierunt vt cum Iſraëlitis bellum gerant. Quod autem dicit, *Aduersùm te*, hunc habet ſenſum, auſi ſunt iactare te nos ex ipſorum manibus minimè poſſe liberare.

V. 6. *Tabernacula Idumæorum & Iſmaëlitæ.* Iſti quidem venerunt cum ſuis tentorijs & alio apparatu bellico ad bellum contra Iſraëlitas prorogandum, ſi breui tempore eos expugnare non valerent. Porro Idumæi ſunt incolæ montis Seir, Iſmaëlitæ verò & reliquæ Gentes hoc loco commemoratæ, ſub nomine communi Maonim ſunt comprehenſi, vt iam ſupra declarauimus. Ibi enim ſpecialiter non recenſentur niſi incolæ montis Seir, ſeu Idumæi, & Moabitæ & Ammonitæ. Agareni, ſunt reliqui filij Hagar quos ex viro alio habuit: vel orti ſunt ex Abrahamo; ſiquidem ſit Chetura mater illorum.

V. 7. *Gebal.* Incolæ loci eiuſdem nominis.

V. 8. *Etiam Aſſur.* Ideo dixit, Etiam, quòd Aſſyrij à terra Iſraëlitica remotiores eſſent quàm cæteræ Gentes hactenus hîc nominatæ. Dominus Pater meus P. M. exiſtimat dici, Etiam Aſſur, quaſi hoc indicaret, adhuc perſeuerat in ſua malitia, nec ſuæ cladis recordatur quæ facta eſt, quùm Dei iuſſu, egreſſus Angelus caſtra eius percuſſit. Et iuxta expoſitionem iſtam, dicendum hoc bellum fuiſſe poſt tempora Ioſaphat. In Deras autem, illud, Etiam Aſſur, ſic explicatur, Etiam iſte, populus, qui olim à ſuo initio bonis operibus ſolebat eſſe addictus, vnde & ab impio Nembrodi conſilio receſſit, vt ſcribitur his verbis: *De terra illa egreſſus eſt Aſſur*, iam iterum incipit eſſe improbus, & Gen. 10. cum iſtis impijs Gentibus ſeſe adjunxit ad tuam domum excidendam. *Filijs Lot*, 11. Ammonitis nempe & Moabitis.

V. 9. *Fac illis ſicut Madian.* Sicut Madianitis feciſti, operâ Gedeonis. *In torrente Ciſon.* Nam eo in loco geſtum eſt bellum Siſaræ iuxta illud, *Torrens* Iud. 5. *Ciſſon traxit cadauera eorum.* 21.

V. 10. *Perierunt in Endor.* Hoc ad Madianitas refertur, licèt in libro Iudicum eius non fiat mentio. Aliqui de prælio Siſaræ exponunt. Porrò ſitus eſt hic locus Endor vt & Thanach & Mageddo, in regione Manaſſes, & ibidem nominantur in cantico Deboræ. *Fuerunt ſtercus terræ.* Iacuerunt eorum cadauera pedibus conculcanda vt ſtercus terræ, hoc eſt, inſtar fimi qui eſt in ſterquilinio. Iud. 5.

V. 11. *Pone eos Principes eorum.* Hoc loco poſt relatiuum pronomen ponitur dictio notificans: ita etiam fit in iſto loco, *Et vidit eum infantem.* Dicit Exod. ergo, pone duces eorum, ſeu Principes eorum, ſicut Oreb & ſicut Zeb, qui 2. 6. erant Principes Madianitarum: & ſicut Zebee & ſicut Salmana, qui ſimiliter duces erant Madianitarum, ita etiam pone Principes eorum, qui ſunt ipſorum Reges.

PSAL. 83. V. 12. *Qui dixerunt.* Illi enim existimauerant se statim occupaturos omnia Dei habitacula, hoc est, terram Israëliticam, sed operâ Gedeonis & Israëlitarum armis fuerunt interfecti: sic etiam modò Reges istos & duces redige qui pari consilio in nos irruperunt vt Dei habitacula, sua efficiant, vt ipse querebatur Iosaphat, vt veniant ad nos ejiciendos de tua possessione, quam iure hereditario nobis possidendam tradidisti. 2.Paral. 20.

V. 13. *Deus meus pone illos.* Dictio גלגל *galgal* hoc loco festucam denotat huc illuc à vento raptatam.

V. 14. *Sicut ignis comburit syluam.* Hoc est in sylua accenditur. Sunt qui verbum תבער *tiuaar* esse actiuum existiment; ac tum vox, sylua, destituta non erit litera ב *beth* in, seruili ante se. Idcirco autem dixit, Sicut ignis comburit, quia nimirum ignis multa simul ligna potest absumere: nam vbi semel ignis in vna syluæ arbore vehementer exarsit, mox proximam inuadens accendit, sicque alia incensa corripit alteram, donec tandem in cineres tota sylua redigatur. Ita Dei nutu excitata turbatione sic hostes nostri agitentur, vt vnusquisque in alium pari impetu irruens conficiatur. *Succendit montes*, hoc est ligna & gramina quæ sunt in montibus; sensus est, ventum in montes flatu suo flammas impellere, quibus tandem correptæ arbores omnes inox penitus absumuntur.

V. 15. *Ita persequere eos.* Quemadmodùm ibidem eo in bello contigisse narratur, Et Dominus conuertit insidias eorum in ipsos, filiorum scilicet Ammon & Moab, & montis Seir, &c.

V. 16. *Imple facies eorum ignominiâ.* Quia ipsi sperant fore vt de nobis victis & in ignominiam redactis glorientur, tu verò imple facies eorum ignominiâ, itaut despicabiles sint & à nobis viles habeantur, pro eo quòd existimant se nobis longè gloriosiores euasuros. Dominus autem Pater meus P. M. dictionem קלון *calon* significationem habere putat à voce קלוי *caloui* tostum in igne, ac si diceret, Imple facies eorum rubore & fac vt pudore suffusi reuertantur ij qui fortè ex ipsis remanserint: nam facies eius qui pudore suffunditur, ignis instar rubescit, *Et quærent nomen tuum Domine.* Et tunc quærent nomen tuum; agnoscent enim nullum præter te esse Deum, iuxta illud, In die illa erit Dominus vnus & nomen eius solum. Nimirum tu ô Deus, & nomen tuum: suo quippe animo cognoscent nullum esse præter te Deum, imò te verum esse Deum; sicque nullum aliud nomen nisi tuum, ore suo proferent, non verò nomina Deorum externorum. Et hoc dicit his verbis: *Solus tu Altissimus super omnem terram.* Nempe quia in eius manu & potestate, omnia sunt posita.

PSALMVS OCTOGESIMVS QVARTVS. Psal. 84.

Præcentori ſuper Haggith, filiis Core, Pſalmus.

1. QVàm dilecta tabernacula tua: Domine exercituum!
2. Concupiſcit, & etiam deficit anima mea ad atria Domini: cor meum & caro mea exultant ad Deum viuum.

3. Etiam paſſer inuenit domum, & hirundo nidum ſibi vbi ponat pullos ſuos: altaria tua Domine exercituum, Rex meus & Deus meus.

4. Beati qui habitant in domo tua Domine: perpetuò laudant te.

5. Beatus homo cui eſt fortitudo in te: ſemitæ in corde eorum.

6. Tranſeuntes in valle mori, fontem ponunt eam: etiam piſcinas operiet pluuia.

7. Ibunt de turma in turmam: donec videatur Deus Deorum in Sion.

8. Domine Deus exercituum exaudi orationem meam: auſculta Deus Iacob.

9. Clypeus noſter aſpice Deus: & reſpice in faciem Chriſti tui.

10. Quia melior *eſt* dies in atrijs tuis præ mille: elegi ad limen ſedere in domo Dei mei, magis quàm habitare in tabernaculis improbitatis.

11. Quia ſol & ſcutum Dominus Deus: gratiam & gloriam dat Dominus: non priuabit bonis eos qui ambulant in innocentia.

12. Domine exercituum: beatus homo qui ſperat in te.

COMMENTARIVS.

EDitus fuit hic Pſalmus de Dauide fugiente & in terra Philiſtæorum exule, atque ſummo deſiderio ad locum Arcæ & altaris anhelante. Aut certè exulantium Iſraëlitarum nomine eſt compoſitus; & hoc rectum eſſe videtur.

V. 1. *Quàm dilecta tabernacula tua!* Quanto amore ſunt digna tabernacula tua? & quàm valde cupio & deſidero in ipſis adeſſe?

Psal. V. 2. *Concupiscit & etiam deficit.* Illud, deficit longè maius est, quàm,
84. desiderio tenetur, idcirco dixit etiam, ac si præ magnitudine desiderij istius
——. deficeret: ideo in illa significatione vsurpatur desiderium. *Ad atria Domini.* Ibi etenim stabat populus Israël in domo Sanctuarij in atrijs, non in ipso Templo seu Sancto. *Cor meum & caro mea.* Per hanc vocem, caro mea, suam denotat linguam, quæ cantica cum animi intentione decantare solebat: vel
Psal. 34. 10. sensu hyperbolico, totum corpus intelligit, vt cùm alibi dicitur: *Omnia ossa mea dicent,*

V. 3. *Etiam passer.* Si Psalmus conscriptus sit de Dauide apud Philistæos exule, illud tempus hîc denotatur quo adhuc supererant sacella seu excelsa, & in quolibet loco erant altaria in quibus auiculæ nidulabantur. At verò in domo Sanctuarij seu templo, non sinebantur aues illæ nidulari, ne quid adferrent immunditiæ. Et ea etiam de causa, in ipso templi tecto aliquid erat affixum, ne ibidem aues insiderent, illúdque * vocabatur כולא עורב *cole ooreu* prohibens coruum. Dicit igitur Dauid, vtinam ego essem paris hac in re conditionis cum auiculis, illæ siquidem liberè ad tua altaria nidos componunt, ego verò illic esse non auderem. Ideo autem passerem & hirundinem præ alijs nominauit, quòd illæ auiculæ in locis inhabitatis nidificare soleant. Et dictio צפור *tsippor* significat auiculam quam lingua vulgari passerem appellant; nominauit etiam hirundinem, auiculam notissimam, eóquòd semper nidum suum domibus affigere soleat: vnde & דרור *deror* à libertate nomen habet, quia hæc auis liberè inter homines agit, & in ipsorum domibus nidulatur. Si autem Psalmus sit de captiuis editus, indicabit Psalmista auiculas sibi locum inuenire & nidos figere posse illis in locis in quibus modò nonnisi altarium tuorum ruinæ supersunt, nobis verò non licere ibidem festa agere, & offerre sacrificia. Porro in Midras hic versus figuratè explicatur, itaut per passerem & hirundinem metaphoricè designentur cœtus Israëlitarum, qui singulis annis ter solebant adire templum ad festa celebranda, ibique sua dona offerre: & iam dicunt ipsi exules, anima nostra summo tenetur desiderio illuc ascendendi, vt olim solebant Israëlitæ, dum tuti ac liberi in patria sua versarentur. Pullis verò prædictarum auium significari dicuntur † flores sacerdotij, seu filij in sacerdotio successuri, qui perpetuò iuxta altaria, ceu pulli auium in nidis, morabantur. *Rex meus & Deus meus.* Quamquam enim in exilio sum positus, tu nihilominus es Deus meus & Rex meus.

V. 4. *Beati qui habitant in domo tua.* Nimirum beati erant olim Sacerdotes, qui in Templo tuo, dum adhuc staret, assiduè versabantur. Beati etiam erant sapientes illi, & pij homines qui ibidem à mundi negotijs secreti, vitam agebant solitariam: vel sensus est, Beati erunt habendi qui digni erunt qui videant aliquando nouam tuæ domus ædificationem, ac in eadem sacris vacare aut interesse poterunt. *Perpetuò laudabunt te.* Vox עוד *ood* eundem ha-

* Hæc debent intelligi de secundo templo in quo volunt fuisse imaginem quæ coruos vel aues alias ex templi tecto abigeret ne super illud volantes aliquid immundi injicerent. Alij fuisse id volunt laminam ferream instar gladij acutam altitudinis cubiti, positam super loricam, ne aues supra templum quiescere possent. Alij clauos acutos in cacumine templi.

† Sic vocant Sacerdotes iuuenes quibus incipit barba progerminare, & proximi sunt fungendo sacerdotio.

bet significatum ac עולם *oolam* in perpetuum, per totum vitæ suæ tempus : PSAL.
ita vox eadem sumitur isto in loco : *Perpetuò cunctis terræ diebus.* 84.
V. 5. *Beatus homo.* Dominus Pater meus P. M. sic ista verba exponit, —.
Beati sunt illi quibus est robur & sapientia in tuæ vnitatis notitiâ : hæc enim est Gen.
radix veri tui cultus, quemadmodum olim Dauid filio suo Salomoni dicebat, 8. 22.
Tu autem Salomon fili mi, scito Deum patris tui & seruito ei. Semitæ in corde eorum. Illi ex tui cognitione semitas habent in corde suo, per quas eunt 1. Paral.
transeuntes & redeunt, ac per dies singulos nouum roboris capiunt incremen- 28. 9.
tum; & recta est illa expositio : & hic versus cum præcedenti est conjungendus, Beati qui habitant in domo tua, Qui enim perpetuò in tua domo versantur, in te fortitudinem habent: nam ibi degunt solitarij, & sapientiæ dant operam ad Dei notitiam sibi comparandam. Sapiens verò Rabbi Abraham filius Esræ hunc locum de illis intelligendum censet qui pedites ad templum ascendebant, de quibus Psalmistam dicere ait, Beatus homo, Beati sunt illi Israëlitæ qui festorum celebrationi interesse student, & ijs fortitudo est necessaria, quia pedites ad templum iter faciunt, & ipsis robur à te suppeditatur. Illa autem verba, *Semitæ in corde illorum*, vult hunc habere sensum, scilicet nullum in animo eorum esse studium, nec aliam cogitationem nisi de semitis per quas ad templum Dei semper laudandi contendunt. *Transeuntes per vallem stillationis, fontem ponunt illam.* Quapropter, primus sensus erit figuratus, de sapientibus Allegoricè dictus, & dictio בכא *bacha* significationem
habebit similem illi quæ est in hoc loco : *Nunquid ingressus es vsque ad effu-* Iob. 38.
siones maris. Vbi designatur locus fluentis scatens. Dicitque ipsos transire 16.
per vallem scaturiginum sapientiæ. *Et ponunt eam fontem.* Suis nempe discipulis ac ipsis qui eos sunt sequuturi, qui aquas sapientiæ bibent ad cognoscendum Deum. *Etiam benedictionibus operiet doctor.* Benedictionibus in via sapientiæ eos doctor induet, discipulos. Sic eodem pariter sensu versus sequens ab ipso explicatur, *Ibunt de turma in turmam.* Ibunt, inquit, ex cœtu in cœtum discipuli, ac si diceret, in loca seu domos scholarum in quibus frequentes sunt discipulorum cœtus, donec videatur sapientiæ doctor apud Deum in Sion : ibi enim in domo Dei in Sione præstantissimi erant sapientiæ Magistri. Si verò hic versus exponatur de ijs qui pedites ad templum ascendebant, verba ista, Per vallem בכא *baca*, significabunt locum à moris arboribus, quæ multæ illic erant, ita dictum. Sunt autem arbores quæ linguâ Talmudicâ תותים *toutim* appellantur : Quæ quidem in loco aquis destituto nasci & crescere solent; ac idcirco dixit eos qui pedites ad festa ascendebant, cùm per illam vallem transirent, ipsam efficere fontem. Nimirum ob frequentes hominum cœtus per illum locum iter facientes, qui cùm quaquauersum terram certatim ad aquas educendas effoderent, ipsa vallis quasi fons irriguus fiebat. *Etiam piscinas operiet pluuia.* Dictio ברכות *beracot* hoc loco, idem significat ac cum scribitur cum tsere ברכות *berecot* scilicet
piscinas aquarum : sicque eadem forma dictum est alibi : *Da mihi* ברכה *beraca* Iof. 15.
benedictionem seu *piscinam*, eodem sensu ac si esset scriptum ברכה *bereca* 19.
cum tsere. Est verò piscina, fossa seu locus in terra incisus ex lapidibus & calce constructus, ad quem pluuiales aquæ colliguntur. Dicit igitur aquarum co-

PSAL. 84. piam habuisse eos qui ad festa ascendebant, cum ex fontibus tum ex cisternis passim in vijs occurrentibus, illas siquidem aquâ plenas inueniebant, quippe quas pluuia copiosissimis aquis explebat. Dictio מורה *more* pluuiam significat æquè ac יורה *iore* vt isto in loco, descendere fecit vobis imbrem, pluuiam temporaneam & serotinam; ac si diceret illos dum ad festa ascenderent, nullius rei penuriâ laborasse. Ioël. 2. 23.

V. 7. *Ibant de turma in turmam.* Qui ad festa ascendebant à turba in turbam ibant, quia turmam alteram aliorum ascendentium assequebantur, sicque turmatim ac coniunctim pergebant. In Deras autem sic dicitur, vallis בכא *baca* est Gehenna, ibi enim lacrymantur improbi. *Fontem ponunt eam.* Præ copia lacrymarum, & ipsi suam nequitiam confitentur, ac dicunt, quod ille benedictionibus operiebat ipsos qui viam rectam edocebat; sed nos, inquiunt, non obediuimus voci Domini, idcirco in hac valle iacemus. *Ibunt de turma in turmam.* Illa verba iam secundùm duplicem sensum explicuimus, sed in Deras referuntur ad ista, Beati qui habitant domo tua, quæ paulò superiùs sunt posita, hoc sensu, Ibant ex domo Sanctuarij ad domum Scholæ. Imò etiam verba hæc de ijs quæ futuris temporibus sunt euentura, sic exponunt dicentes, Sapientum discipulos futuro posthàc tempore quietem non habituros, nempe quia dictum est, Ibunt de cœtu in cœtum. Sic pariter Magistri nostri F. M. eadem verba allegoricè interpretantur, Quisquis egreditur ex loco publicæ congregationis ad locum doctrinæ, purus est ac dignus qui videat aliquando faciem diuinæ Gloriæ, quia scriptum legitur, Ibunt de cœtu in cœtum, videbitur Deus Deorum in Sion.

V. 8. *Domine Deus exercituum.* Verba hæc iam fuerunt exposita. *Exaudi orationem meam.* Nimirum de nostra redemptione quantocyus adducenda, vt iam antea dicebat, Concupiscit etiam defit anima mea. *Deus Iacob.* Hic nominat Iacob, quia ipse est pater Israëliticarum tribuum in quibus nullus est alienigena.

V. 9. *Clypeus noster aspice Deus.* O Deus tu clypeus noster es, nos enim clypei instar vndique circumtegis, vide igitur & attende in faciem Christi tui: perinde ac si diceret, vt quàm citissimè nostris temporibus Regem Messiam adducas. Attentâ verò illa vultus inspectione, beneuola Dei erga hominem prouidentia indicatur. Si verò Psalmus de Dauide sit editus, hæc verba, Respice in faciem Christi tui, de seipso dixerit.

V. 10. *Quia melior* est *dies vna in atrijs tuis præ mille.* Sensus particulæ istius, Quia, est eóquòd orat vt Messias & templi instauratio adueniat breui, dicit, melior est mihi dies vna in atrijs, etiamsi postridie moriar, quàm vt viuam mille dies aut annos, & in aliena terra sim exul. Sunt qui vocem illam, Quia, putent esse referendam ad ista verba initio Psalmi posita, Concupiscit & etiam deficit anima mea. *Elegi ad limen sedere in domo Domini.* Dictio הסתופף *histopheph* denotat commorationem in ipso limine portæ; eligerem, inquit, potiùs vel solùm admitti & stare in limine portæ domus Domini, quàm pacatâ & securâ habitatione commorari in terris Gentium externarum, quæ sunt tabernacula improbitatis. Et quidam ista verba, Tabernacula impietatis, eumdem habere volunt sensum ac ista: *Neque liberabit impietas* Eccl. 8. 8.

pietas possessores suos. Item, *Et quocumque se vertebat, impiè agebat*; quibus verbis indicatur perturbatio strenua virilitas & victoria, ac si diceret eligerem potiùs immorari in ipso limine domus Dei ad vacandum ibi sapientiæ, quàm versari in illis tabernaculis in quibus mundi huius negotijs datur opera cum perpetua solicitudine. PSAL. 84.

V. 11. *Quia sol & scutum Dominus.* Solis instat & magni luminis ipse est illis qui in densis exilij tenebris iacent, vt eos ex caligine ad lucem educat. Ita etiam illorum est clypeus vt ipsos à Gentium alienarum malitia vindicet, & aduersùs illarum tyrannidem eos defendat. Ipse pariter in earumdem Gentium conspectu gloriam illis dabit; ac ipsæmet eos exeuntes ab exilio honore afficient. Nec bonis Gentium eos priuabit iuxta hæc vaticinia: *Et afferent filios* Isa. 49.
tuos in vlnis, &c. Et paulò post, *Et erunt Reges nutritij tui*, &c. Et alio in 22.
loco, *Fortitudinem Gentium comedetis*, &c. Ibid. 61. 6.

V. 12. *Domine exercituum.* Beatus es quicumque confidit in te, nec propter exilij longitudinem desperat animus eius, sed certam in te spem habet fore vt ipsum aliquando educas ex isto exilio, domúmque Sanctuarij tui ædifices ac ipsum illuc adducas, nempe in locum ad quem summo desiderio anhelant animæ.

PSALMVS OCTOGESIMVS QVINTVS.

Præcentori, Filijs Core, Psalmus.

1. BEne voluisti Domine terræ tuæ: reduxisti captiuitatem Iacob.

2. Remisisti iniquitatem populi tui: operuisti omnia peccata eorum.

3. Continuisti omnem iram tuam: auertisti, ne irasceretur, furorem tuum.

4. Conuerte nos Deus salutis nostræ: & solue iram tuam aduersùs nos.

5. Nunquid in æternum irasceris in nos? extendes iram tuam in generationem.

6. An non tu conuersus viuificabis nos: & plebs tua lætabitur in te?

7. Ostende nobis Domine misericordiam tuam: & salutem tuam da nobis.

8. Audiam quid loquetur Dominus Deus: quoniam loquetur

Psal. pacem in plebem suam, & super sanctos suos, & non conuertentur ad stultitiam.
85.

9. Sanè propinqua est timentibus eum salus ipsius: vt inhabitet gloria in terra nostra.

10. Misericordia & veritas obuiauerunt sibi: iustitia & pax osculatæ sunt.

11. Veritas de terra efflorebit: & iustitia de cœlo prospiciet.

12. Etiam Dominus dabit bonum: & terra nostra dabit fructum suum.

13. Iustitia ante eum ambulabit: & ponet in via gressus suos.

COMMENTARIVS.

NOn desunt qui hunc Psalmum de Babylonico exilio censeant exponendum; sed rectiùs esse videtur vt de præsenti explicetur; agit enim de longa aliqua transmigratione vt constat ex his verbis, nunquid in æternum irasceris in nos? tum etiam ex illis quibus asserit post exulum reditum, iustitiam esse germinaturam; hoc autem non contigit post reditum ex Babylonico exilio, tum enim diuinæ legis præuaricatores fuere quamplurimi.

V. 1. *Bene voluisti.* Tribus primis versibus propheticè loquitur; posteà ipsorum exulum nomine orationem exprimit; ac tandem orationem illorum à Deo fuisse exauditam asserit; eisque certissimam liberationem promittit. Alij sic hæc verba exponunt, quemadmodum fauore prosequutus es olim Israëlitas in templo secundo instaurando, & populi tui iniquitatem remisisti, nec-non continuisti omnem iræ tuæ impetum; ita etiam modò restitue nos ex præsenti exilio in patriam. Idcirco autem dixit, Bene voluisti, postquam enim contra terram tuam per annos quamplurimos iratus eam contempsisti, tandem placatus, eidem beneuolum te exhibuisti. *Reduxisti captiuitatem Iacob.* Dictio שבות *schauta* actiuam habet significationem quasi diceret, השיבות *haschiuota* reuerti fecisti. Sunt tamen qui dicant eam vocem non habere hîc significationem actiuam ex conjugatione cal, in hoc sensu, ab ista radice, sed volunt eam denotare quietem; qualem significatum eandem habere existimant in istis locis: *Requiesce Domine in myriadibus millium Israel*: sic, *Et requiescere faciet Dominus captiuitatem tuam*, &c. Quibus omnibus in locis verba sunt actiua conjugationis cal, ab hac radice שוב *schou* & requiem, vt quidem ipsi volunt, designant. Et hæc est sententia Rabbi Ching, ac sensus est, quòd quiescere faciet eos, & requiem eis concedet ab ipsorum angustia quam patiuntur in exilio. Dictio שבות *schenont* legitur cum י *iod* & scribitur cum ו *vau*, sed perinde est.

Num. 10. 36. Deut. 30. 3.

V. 2. *Remisisti iniquitatem.* Iam superiùs explicui in Psalmo cuius initium est, Beatus cui condonatum est peccatum, &c. quis sit sensus horum verborum remisisti, operuisti.

Ioël. 2. 10.

V. 3. *Continuisti omnem iram tuam.* Pari sensu dictum est illud, *Stella*

retraxerunt splendorem suum. Et, *Dominus abstulit opprobrium meum. A-* PSAL.
uertisti, ne irasceretur furorem tuum. Dictio מחרון *mehharon* est infinitiuus, 85.
cum additione literæ נ *nun* pro מחרות *mehharot*, nec idem sunt ista verba
cum his, reuertere ab ira furoris tui, in quibus vox חרון *hharon* est nomen Gen.
constructum cum voce אפך *appeca*; & si esset idem sensus, dicendum fuerat, 30. 31.
שבת *schauta* conuersus es ab ira furoris tui, sed vox השיבות *aschiuota* est
verbum actiuum seu transitiuum, cuius subjectum est vox אפך *appeca* furorem
tuum, perinde ac si diceret, auertisti furorem tuum, vt non excandescat.

V. 4 *Conuerte nos.* Hoc iam fuit expositum. *Deus salutis nostra.* Hoc est, à te nostra salus omnino dependet, túque solus nos saluos efficies, & non alius. *Solue iram tuam*, quâ hucusque aduersùs nos indignatus es, dissolue illam & fac vt cesset.

V. 5. *Nunquid in aternum.* Quomodo exilij huius duratio tandiu protenditur? num verè contra nos perpetuò iratus eris? *Extendes iram tuam.* Ac si diceret, prorogabis iram tuam in generationem & generationem?

V. 6. *An non tu?* Nullus enim præter te est, qui nos possit à morte huius exilij seruare; quod si præstiteris aliquando, tunc populus tuus in te lætabitur.

V. 7. *Ostende nobis Domine misericordiam tuam.* Si enim iniquitates nostræ multæ & magnæ sint, at tu soles tuam erga peccatores exhibere misericordiam, nec illis secundùm præuaricationes eorum retribuis; illam ergo misericordiam in nos exere & exerce.

V. 8. *Audiam quid loquatur Deus.* Propheta, inquit, ego sum, & audio quid loquatur Dominus; potentissimus est Deus & quod ipse loquitur, illud adimplere valet; quid verò ipse loquitur? *Quoniam loquetur pacem in populum suum.* Nempe vt illum ab exilio liberet. *Et erga Sanctos suos*, hoc est, erga illos qui piè inter mundi nationes viuentes, legem Israëlitarum sunt amplexuri, quando ipsi ex alieno solo in patriam reuertentur. *Et non* Isai. 60.
conuertentur ad stultitiam. Nec iterum ad stultitiam & ad viam malam reuertentur iuxta illud Prophetæ, Populus autem tuus omnes iusti, in perpetuum hereditabunt terram; & hoc indicat, Psaltem hìc loqui de præsenti exilio; nam qui ex Babylonica captiuitate in patriam sunt reuersi, ad stultitiam, & peccata iterum perpetranda redierunt, adeout secundùm templum penitus deuastatum sit, & ipsi Israëlitæ è terra sua sint depulsi & deportati.

V. 9. *Sanè propinqua est.* Si omnes Israëlitæ Deum verè timerent ac colerent, salus ipsius & liberatio ad eos propiùs accederet, nam à pœnitentia
pendet redemptio iuxta illud, *Reducet Dominus Deus tuus captiuitatem tuam,* Deut.
& miserebitur tui, &c. *Cùm reuersus fueris ad eumdem Dominum Deum* 30. 3.
tuum in toto corde tuo & in tota anima tua. Vt inhabitet gloria in terra nostra. Et hoc quoque argumentum est, hunc Psalmum esse editum de præsenti exilio, cùm in templo secundo gloria Dei minimè habitauerit secundùm
Magistrorum nostrorum P.M. sententiam, qui ita circa ista verba disserunt: *Æ-* Agg.
dificate domum & acceptabilis mihi erit, & glorificabor dicit Dominus, hæc 2.
inquiunt, de illa domo scripta sunt, éstque scriptum ואכבד *veeccabed*, sed nos legimus ואכבדה *veeccabeda*: quid verò innuit defectus ille literæ ה *he*?

PSAL. 85. Nimirum illas* quinque res, quibus primum templum supra secundum excelluit: Sunt autem istæ, Arca cum propitiatorio & Cherubim. Præsentia Dei, Ignis superior: Spiritus sanctus; Ourim & Tummim. Cùm verò Redemptor seu Messias aduenerit, & templum denuo fuerit ædificatum, ibi diuina gloria inhabitabit, secundùm illa verba: *Et habitabo in medio filiorum Israel, & non derelinquam populum meum Israel.* (1. Reg. 6. 13.) Et addit, *Quia ego Dominus Deus Israel venio in eum*; quod de gloriosa majestate sua dicit, quæ futura erat in templo.

V. 10. *Misericordia & veritas.* Sic dicit, tunc redemptionis tempore, Gloria inhabitabit in domo Sanctuarij, eruntque simul in mundo misericordia & veritas; omnes siquidem Israëlitæ viæ veritatis insistent, vt vaticinium illud contestatur, *Reliquiæ Israel non facient iniquitatem, nec loquentur mendacium, & non inuenietur in ore eorum lingua dolosa.* (Soph. 3. 5.) Erit etiam iustitia & pax in mundo. *Iustitia & pax osculatæ sunt.* Perinde ac si diceret, fratrum instar & amicorum mutuis sese excipient osculis: Simulac, inquit, veritas & iustitia viguerint inter homines, misericordia etiam & pax ipsis à Deo benedicto aderunt.

V. 11. *Veritas è terra efflorebit.* Quando homines bonis operibus exercendis in terra dediti erunt, iustitia super ipsos de cœlis prospiciet: ex cœlis enim emanant decreta & destinata à Deo bona, vt mox innuitur.

V. 12. *Etiam Dominus.* Sicut ipsi homines bonum facient, etiam ipse Deus, bona illis conferet, pluuiam nempe necessariam vt his verbis est ab eo promissum: *Aperiet tibi Dominus thesaurum suum optimum, cœlum vt det pluuiam terræ vestræ in tempore suo.* (Deut. 28. 12.) *Et terra nostra dabit fructum suum.* Nullius quippe boni inopiâ deinceps laborabunt.

V. 13. *Iustitia ante eum ambulabit.* Quia scilicet ante hominem præibit iustitia: ac si diceret, iustitiam semper illi fore ob oculos propositam. *Et ponet in via gressus suos.* Et ad viam iustitiæ suos diriget gressus: idem ad auxesim est repetitum.

* Litera enim ה *he* nota est numeri quinarij apud Hebræos. Per Arcam intelligitur Arca fœderis vnà cum operculo & Cherubim. Per præsentiam Dei seu שכינה *schechina*, majestas Dei quæ habitabat in templo, vel gloria Dei, quæ apparebat in Sancto Sanctorum super Arcam inter Cherubim. Per ignem superiorem, ignis perpetuus qui è cœlo descendit ad comburenda sacrificia. Per Spiritum sanctum, prophetia, siue Spiritus sanctus loquens per Prophetas, qui in Malachia cessauit. Per Ourim & Thummim intelligitur mirum illud oraculum, per quod Sacerdotes induti pectorali responsa dabant, quid autem fuerit, quomodo & quando Deus per illud responderit non prorsus hodie constat, quia dudum & cum captiuitate Babylonica expirauit. Quid de eo veteres tradiderint refert Guillemus Schickardus, libro de Iure Regio Hebræorum, c. 2.

PSALMVS OCTOGESIMVS SEXTVS.

PSAL. 86.

Oratio ipsius Dauidis.

1. INnclina Domine aurem tuam, exaudi me: quoniam miser & pauper sum ego.

2. Custodi animam meam quoniam pius sum: saluum fac seruum tuum, tu Deus meus, sperantem in te.

3. Miserere mei Domine, quoniam ad te clamo totâ die.

4. Lætifica animam serui tui: quia ad te Domine animam meam leuo.

5. Quoniam tu Domine bonus *es* & propitiabilis: & multæ misericordiæ omnibus inuocantibus te.

6. Aures præbeas Domine orationi meæ: & intende voci deprecationum mearum.

7. In die tribulationis meæ clamo ad te: quia exaudis me.

8. Non est similis tui in Dijs Domine; & non est secundùm opera tua.

9. Omnes Gentes quascumque fecisti venient & adorabunt coram te Domine: & glorificabunt nomen tuum.

10. Quoniam magnus *es* tu & faciens mirabilia: tu es Deus solus.

11. Doce me Domine viam tuam, ambulem in veritate tua: vni cor meum, vt timeat nomen tuum.

12. Confitebor tibi Domine Deus meus in toto corde meo: & glorificabo nomen tuum in æternum.

13. Quia misericordia tua magna est super me: & eruisti animam meam ex inferno inferiori.

14. Deus, superbi insurrexerunt contra me, & congregatio crudelium quæsierunt animam meam: & non proposuerunt te in conspectu suo.

15. Et tu Domine es Deus miserator & misericors: patiens & multæ misericordiæ & veritatis.

16. Respice ad me, & miserere mei, da robur tuum seruo tuo: & saluum fac filium ancillæ tuæ.

Psal. 86. 17. Fac mecum signum in bonum, & videant me qui oderunt me & erubescant: quòd tu Domine adjuueris me & consolatus fueris me.

COMMENTARIVS.

V. 1. ORatio Dauidis. *Inclina Domine.* Psalmum hunc Dauid composuit, cùm adhuc exularet è patria, & Saülis iram & insidias fugeret; illúmque istis verbis inscripsit: *Oratio Dauidis*, tum enim cùm illum recitaret, Deum laudibus dignissimum precabatur vt se custodiret, & ab ijs liberaret, qui vitam ipsi auferre moliebantur. Dicitque, *Quoniam miser & pauper sum ego.* Idem scilicet ad orationis vehementiam repetens, séque ipsum appellat miserum; verè etenim miser erat tunc, & afflictus illis in locis per quæ fugitans vagabatur: nec sibi ad vitam sustentandam necessaria habuisset, nisi ipsum affines & viri Iuda clam adjuuissent. Vel loquitur de tempore illo quo apud Regem Achis versabatur, tum enim victum sibi parare cogebatur ex spolijs à Gentibus direptis; meritóque tunc se vocabat inopem; erat enim similis misero alicui & afflicto, cui nemo ferre opem satagit, ad eum ipse statum erat tum redactus, nemo Israëlitarum opem ei ferre & eum adjuuare audebat, eóquòd Saul & si immeritò illum persequeretur.

V. 2. *Custodi animam meam.* Litera ש *schin* vocis שמרה *schomra* legitur
cum camets lato, & accentus Gaaia est appositus ipsi camets, ad indicandum
sic deberi legi & non cum camethhatouph. Estque vox hæc imperatiuus sicut
2. Paral. 29. 3. & isto in loco: *Custodi hoc in sæculum*, & in illo, *Memento mei Deus in*
bonum; quæ sunt cum hhatouph secundùm formam consuetam, hoc autem
Nehe. 5. 29. loco protrahitur vocalis sub ש *schin* cum accentu, ad dilatandum tonum &
Psal. 16. 1. suauitatem cantus. Pari modo legitur eadem vox isto in loco: *Conserua me*
Domine, quoniam speraui in te. Quoniam pius sum. Sunt qui valde mirentur quomodo seipsum Dauid pium appellet; & hoc Magistri nostri P. M. sic explicare coguntur, nonne iustus ego sum, omnes enim Reges tum Orientis tum Occidentis sedent in gloria sua, cùm ego habeam manus sanguine pollutas impurissimo & fœdissimo vt mundam reddam vxorem marito suo. Nulla est igitur in hoc admirationis causa quòd se pium vocet; verè etenim pius erat erga Deum & erga homines. Et licet aliquando peccauerit, at semper cor eius rectum fuit, & admissi criminis non mediocriter ipsum pœnituit: nec de sua pietate gloriebatur nisi inimicorum suorum respectu, quippe qui mala sibi inferrent cùm nihil mali ab ipso fuissent passi, imò beneficijs affecti. Illi
de eius calamitatibus læti erant, ipse cùm eis euenirent bona lætabatur, vt
Psal. 7. 5. ipsemet his verbis testatur, *Eripui eos qui mihi aduersabantur sine causa.*
Psal. 4. 7. Et alio in loco, *Dedisti lætitiam in corde meo à tempore, quo, frumentum*
eorum & mustum eorum multiplicata sunt. Ita etiam Saülem, à quo diuexa-
Psal. 15. 10. batur non semel à periculo liberauit; & sic cum alijs hostibus suis piè & beni-
Psal. 18. 21. gnè se gerebat. Pari modo loquitur alio in loco: *Non dabis pium tuum vi-*
dere corruptionem. Item, *Retribuet mihi Dominus secundùm iustitiam meam,*

& multa similia istis. Quibus omnibus non gloriatur aut conqueritur nisi de PSAL.
suis inimicis, & illud mirum videri non debet. Vnde in Deras Rabbi Hou- 86.
na dixit in nomine Magistri nostri Alexandri, Is qui audit maledictum in
se conjectum & conticescit, iure merito se se probum appellare potest. *Sperantem in te*, perinde ac si diceret, tu Deus meus es saluum fac igitur seruum tuum qui sperat in te: conjungitur hoc loco vox significans fiduciam cum particula אל *el* ad pro ב *beth* in, qualis constructio legitur in isto loco, *Confide* אל *el in Domino, in toto corde tuo.* Aliquando enim particula אל *el* ad deseruit, loco ב *beth* in, exemplo est illud ואל *veel & ad Arcam pones testimonium*; quod perinde est ac si esset, & in Arcam, &c. (Prou. 3.5. Exod. 25.)

V. 3. *Miserere mei Domine, tota die.* Hoc est, continuò per totos dies, sic alio in loco, quoniam te expectaui totâ die, ac si diceret, non clamaui ad alium adjutorem, ac idcirco miserere mei.

V. 4. *Lætifica animam serui tui.* Quæ in mœrore & gemitibus versatur, illam, quæso, exhilara. *Ad te animam meam leuo.* Scilicet per modum orationis toto corde effusæ, iuxta illud: *Leuemus corda nostra cum manibus ad Dominum*, vel per modum oblationis, quâ ratione dictum est illud, *Et leuauit dona à facie sua*: aut in signum spei & expectationis, quo sensu dicitur, *Et ad eam leuat animam suam.* (Thren. 3. 40. Gen. 43. 34. Deut. 24. 15.)

V. 5. *Quoniam tu Domine bonus es & propitiabilis.* Bonus quidem erga omnes omnino, & propitiabilis seu facilis ad ignoscendum peccatoribus. In Deras sic circa verba ista inquirit Rabbi Phinees, cur ipse est bonus? quia nempe ad ignoscendum est facilis: & quare est propitius? eòquòd sit bonus. *Omnibus inuocantibus te.* Nimirum dum calamitate aliquâ premuntur, licèt antea malum essent operati; postquam enim ad te sunt conuersi, suæ calamitatis tempore, tu multæ es misericordiæ erga illos; quanto magis talem te erga me exhibebis?

V. 6. *Aures præbe Domine voci deprecationum mearum.* Multas & frequentes meas deprecationes, quibus ante te oro assiduè in angustia positus, exaudias.

V. 7. *In die tribulationis meæ, quia exaudis me.* Idcirco in die tribulationis meæ clamo ad te, quia certò noui te me exauditurum; omnem enim corde perfecto clamantem ad te soles exaudire. Neque enim tu es sicut falsi illi Dij qui eos à quibus inuocantur & coluntur minimè exaudiunt; vnde consequenter addit.

V. 8. *Non est similis tui in Dijs Domine.* Quemadmodum ipse Moses dixit: *Quæ est enim alia natio tam grandis quæ habeat Deos appropinquantes sibi sicut Dominus Deus noster adest cunctis obsecrationibus nostris.* Isti verò Dij sunt sol, luna, atque alia astra; & qui tales Deos colunt, arbitrantur eos posse clamantes ad se liberare à malis. At licèt isti quoddam imperium in hæc inferiora habeant, nullus tamen ex illis tibi est similis; illi enim tanquam Ministri sunt missi, tu verò is es à quo mittuntur. Nec quidquam efficere valent aut destruere, nisi quatenus à te præceptum fuerit: non potest quisquam eorum tuam in agendo æquare potentiam aut sapientiam. Nam & ipsi à te sunt facti, & tu rerum omnium creatarum es conditor: in tua situm est potestate

PSAL. 86. illorum opera efficere, aut illa destruere, & ab illis nihil fieri potest nisi ex tuo mandato præscriptum.

V. 9. *Omnes Gentes.* Hoc quidem tempore omnes Gentes errant in eo cultu quem multis falsis Dijs exhibent, at venturum est aliquando tempus aliud, quo populi omnes quos condidisti, agnoscent se à te solo fuisse creatos. *Et tunc venient & adorabunt coram te Domine.* Quia nempe cognoscent te verum esse rerum omnium Dominum. *Et glorificabunt nomen tuum.* Non verò nomen cuiuscumque alterius: hoc porro futurum est Regis Messiæ temporibus, vt his Prophetæ verbis fuit olim prædictum, *Et erit Dominus Rex super omnem terram*, & sic multi alij versus hoc perspicuè confirmant. Zach. 14. 9.

V. 10. *Quoniam magnus es tu.* Quia tunc omnes alij populi palam agnoscent & fatebuntur te longè esse majorem alijs omnibus Dijs, & à te solo mira fieri opera, qualia ipsi videbunt te propter Israëlitas efficientem, quando eos ex ipsorum terris educes, tum verò intelligent te solum esse Deum.

V. 11. *Doce me Domine viam tuam.* Etiamsi ego te solum esse verum Deum ex Majorum traditione, & pro tenui intelligentiæ meæ modulo certò nouerim, attamen coram te prostratus enixè deprecor vt me viam tuam edoceas, ac efficias vt clariorem & ampliorem habeam notitiam creationis tuæ quâ res omnes condidisti; & tuæ potentiæ quâ cuncta creata permanent: ac vbi eam cognitionem habuero, quæ est rerum naturalium scientia, postea progrediar in veritatem tuam, hoc est, in Diuinitatis scientiam. Dicit verò progrediar, ac si diceret, via mihi patebit quâ in illam progrediar; quamuis perfectam eius cognitionem non valeam assequi, in illa tamen comparanda gradum facere contendam, eámque paulatim intelligere pro captu intellectus humani. *Vni cor meum vt timeat nomen tuum.* Adjuua me & aduna cor meum, ne huc & illuc feratur, sed vni ac collige ipsum, vt tuum nomen solum veneretur & colat, fer mihi opem, & homines non pertimescam sed solum nomen tuum reuerebor, ac eius fortitudine ero adjutus.

V. 12. *Confitebor tibi Domine.* Et tunc cùm animum meum ad te vnum cogitandum vniueris & applicueris, confitebor tibi in toto corde meo; tum enim pars vlla cordis mei & cogitationum mearum non aliò à te distrahetur, sed tibi vni ex toto corde meo confitebor & glorificabo nomen tuum in æternum.

V. 13. *Quia misericordia tua.* Et magnopere sum obstrictus ad gratias tibi referendas, atque ad nomen tuum laudibus celebrandum, tua quippe erga me misericordia est maxima. Et conueniens esse videtur illa verba exponere de beneficijs præteritis, quòd nempe ipsum multoties eripuerit è manu inimicorum eius, & præsertim è manu Saülis qui necem ipsi inferre moliebantur. Cæterùm, istis verbis, *Et inferno inferiori, indicatur sepulchrum.* Cùm verò dicitur inferiori, angustiæ grauitas amplificatur: omne siquidem sepulchrum est profundum, sed hoc addidit vocabulum ad amplificandum, sicut alio in loco dicitur, *In profundis inferni inuitati eius.* Sunt qui totum versum de futuro tempore exponant, vt illud, Eripuisti, sit pro, eripies; & multa similia in Propheticis libris occurrunt. Quidam illas voces, inferno Prou. 9. 18.

inse-

inferiori, interpretentur, ex supplicio gehennæ.

V. 14. *Deus superbi insurrexerunt aduersùm me.* Illos notat qui se ex sola superbia, & nulla vi aut necessitate inducti, ad mortem insequebantur: multi enim eum exagitabant propter metum Saülis qui cùm Rex illorum esset, nullâ causâ impediri posse videbantur quominus ipsi sese adjungerent. Plures verò alij odio ipsum Dauidem habentes, illum suâ sponte præ superbia diuexabant: & quidem Magistri nostri per superbos istos, Doëgum & Achitophelem esse intelligendos volunt. *Et non proposuerunt te in conspectu suo.* Perinde ac si diceret, ipsi contra me insurrexerunt, & vitam mihi auferre sunt machinati nec te vllo modo sunt reueriti, qui debitas illorum criminibus pœnas eras repensurus. Psal. 85.

V. 15. *Et tu Domine Deus es miserator & misericors.* Tuas enim miserationes erga me exibuisti. *Et misericors*, vnde multis me beneficijs affecisti. *Patiens.* Si enim contra te aliquando peccaui, iustam iræ tuæ vindictam tu patienter cohibes, nec me statim punis, donec perfectâ coram te pœnitentiâ conuertar, & tu mihi culpam condones: tibi etenim proprium est iracundiam cohibere, ita etiam, *Multa es misericordiæ & veritatis.* Nam tu erga me tuam misericordiam & veritatem multiplicas. Iam verò sæpius antea explicuimus quid sit misericordia & quid veritas: & veritas Dei erga Dauidem fuit vt promissum illi regnum certò conferret.

V. 16. *Respice ad me.* Instar hominis qui à suis occupationibus conspectum auertens in rem aliam conuertit oculos. *Filium ancillæ tuæ.* Matrem idcirco nominat quoniam præcipuas partes obtinet in filij procreatione; vnde sic alibi dicit, *Ego seruus tuus, filius ancillæ tuæ.* Nam fœtus effotmatur atque enutritur in materno vtero, ibique ad certum tempus crescit & perficitur; atque etiam vbi editus est in lucem, matris vberibus alitur; Quapropter indoles matrum magis viget in filijs quàm patrum, hinc sæpè dicitur de Regibus Israël, *Et nomen matris eius*, vt indicetur filiorum mores & actus vt plurimùm esse similes matrum actibus. Quamquam enim actiones hominis siue bonæ siue malæ, à libero sunt arbitrio, atque etiam ab eius assuetudine & educatione; aliquæ tamen sunt, quæ à natura & procreatione pendent, ac idcirco hîc ait, *Seruus tuus & filium ancillæ tuæ*; hoc est, ego, inquit, sum tuus seruus duplici titulo; primo quidem quòd meipsum tuæ seruituti tradidi & assuefeci; deinde quia & naturâ & indole mea sum talis, nam & mater mea fuit ancilla tua. Psal. 116. 16.

V. 17. *Fac mecum signum in bonum.* Nempe circa regni mihi tradendi negotium, & hoc erit signum hostibus meis quòd me ad illud pridem elegeris, túmque erubescent aduertentes te mihi opem attulisse, ac consolationem.

PSALMVS OCTOGESIMVS SEPTIMVS.

Filijs Core Psalmus cantici. Fundamentum eius in montibus Sanctis.

1. Diligit Dominus portas Sion super omnia tabernacula Iacob.

2. Gloriosa dicta sunt de te: ciuitas Dei.

3. Memor ero Ægypti & Babylonis cognoscentibus me, ecce Palæstina & Tyrus cum Æthiopia: iste natus est ibi.

4. Et de Sion dicetur, vir & vir natus est in ea: & ipse fundauit eam Altissimus.

5. Dominus numerabit in describendo populos: iste natus est ibi.

6. Et cantores vt tibicines: omnes fontes mei in te.

COMMENTARIVS.

Filijs Core, &c. In ipso libri secundi principio iam exposui quid ista verba, Filijs Core, significarent. Porro hunc Psalmum composuit Dauid in laudem Sionis, & illum Filijs Core decantandum dedit: vel ab ipsis filijs Core fuit editus. Hæc verba, fundamentum eius, hunc habent sensum, materia cantici huius est de montibus Sanctis, Hierosolyma scilicet & Sione. Ideo autem dixit, montibus in numero multitudinis, quia duplex ibi mons erat, nempe mons Sion & mons Moria qui erat mons templi. Vel ita loquitur, propter alios montes vicinos ipsis Hierosolymis, sicuti alio in loco
Psal. dicitur, *Hierusalem montes in circuitu eius*; & illorum montium vnus erat
125. 2. mons oliuarum. Nominauit autem expressè Sion, eò quòd in isto monte esset locus regiæ domus, ac sub eo vrbs tota Ierosolymorum comprehenditur, vt ipse Psaltes his verbis innuit, ciuitas Dei.

V. 1. *Diligit Dominus portas Sion.* Ita loquitur per portas ipsam vrbem designans, quia in portis ciuitatum fiebant seniorum & sapientum conuentus,
Deut. vt constat ex illo loco, *Perget mulier ad portam ciuitatis & interpellabit ma-*
25. 7. *iores natu.* Sic etiam in negotio Boos, *Ascendit ergo Boos ad portam tollens*
Ruth. *decem viros de senioribus ciuitatis.* Et sensus horum verborum hic est, Etsi
4. 1. Num. omnia Israëlitarum tabernacula & vrbes diligat Deus, vt scriptum est: *Quàm*
24. 5. *pulchra sunt tabernacula tua Iacob, habitacula tua Israel.* Longè tamen maiori amore portas Sion prosequitur, eò quòd ibi resideant sapientes, & diuino cultui & operi dent operam.

V. 2. *Gloriosa dicta sunt de te.* Præclara celebrantur elogia de ijs qui te PSAL.
incolunt; vel sensus est, gloriosæ dignitates de te prædicantur, quòd nempe 87.
cæteras regiones, vt vt gloriosas, longè excellentiâ superes. Nam terra habitabilis in septem partes diuiditur, & in media parte sita est vrbs Ierosolymitana, sicque in media terra habitabili, quomodo à Propheta dicitur: *Habi-* Ezech.
tantes in vmbilico terræ. Idcirco aër eius est optimus, & quasi ex aëre omnium 38. 12.
regionum attemperatus, & commodus cùm valetudini corporis, tum acquirendæ sapientiæ, vt etiam dicitur Psalmo quadragesimo octauo, *Pulcher situ gaudium vniuersæ terræ, mons Sion.* Vnde & Magistri nostri P. M. dicunt, Aër terræ Israël, sapientem reddit. *Ciuitas Dei.* Quam scilicet elegit Deus vt in ea gloriæ suæ locum & domicilium figeret.

V. 3. *Memor ero Rahab.* Hoc nomine designatur Ægyptus, sicut & isto in loco, *An non tu es*, brachium, *quod excidit Ægyptum.* Sensus verò Isa. 51. 9.
est, quando cum notis & amicis meis magnas quasque ciuitates Gentium aliarum commemoro, nullam ex illis video, quæ cum Sione meritò comparari possit: quod dicit, *Cum scientibus me*, perinde est ac si diceret, cum ijs qui norunt Sionis excellentiam: vt dictio ליודעי *liodeaai* constructæ formæ, sit pro absoluta ליודעים *liodeiim*, quomodo alibi occurrit alia, *Et ape-* Ierem.
ruit sibi חלוני *hhalone* pro חלונים *hhalonim*, *fenestras.* Aut litera י *iod* est 22. 14.
affixum pronomen relatiuum de Sione aut de ipso Psalte hoc sensu, ijs qui æqualiter mecum nouerunt Sion. *Iste natus est ibi.* Quod spectat ad magnas regiones illas, si quando in earum aliqua sapiens quispiam oriatur, non continget nisi post longa temporum interualla, vt de illa per modum laudis prædicent, Iste natus est ibi.

V. 4. *Et de Sion.* At verò de Sione dicitur, vir & vir natus est in ea. Nam de quot & quantis viris sapientiæ laude celeberrimis dici potest quòd in ea Sionis vrbe sint nati. Adde quod semper & quolibet tempore, quamplurimi & maximi sapientes & viri nominatissimi in ipsa extiterint. *Et ipse fundauit eam Altissimus.* Hoc est, Et ipse Altissimus fundauit eam: similis vocum transpositio reperitur isto loco: *Ipse præcepit mihi frater meus*, pro, 1. Sam.
Et ipse frater meus præcepit mihi. Ita etiam, *Et dabo Gog locum ibi sepul-* 20. 29.
chri, pro, *Dabo ibi locum sepulchri.* Sensus verò hic est, Deus qui est Al- Ezech.
tissimus supra omnia, & qui totum mundum condidit, locum hunc etiam 39. 11.
condidit ac stabiliuit, vt sit præ omnibus alijs locis celebris. Exponi quoque possunt hæc verba per modum orationis, vrbem hanc stabiliat Altissimus, & per annos quamplurimos conseruet incolumem.

V. 5. *Dominus numerabit in describendo populos.* Vox יספור *issor*, hoc loco, scribendi habet significationem ac si diceret, Cùm Deus semper exaltandus describet illos populos, in quibus pauci aliqui sapientiâ celebres reperiantur, de quibus illud possit prædicari, Ipse in isto populo aut prouincia est ortus; tum verò locum hunc, Sionem, vt omnium aliorum celeberrimum recensebit, quia ex ipso innumeri viri sapientiâ & pietate clarissimi, ortum duxisse reperientur. Porro hîc scripturæ nomine Dei decretum innuitur: & hic versus similem habet sententiam cum illo, *Quando diuidebat Altissimus Gentes quando separabat filios Adam, constituit terminos populo-*

PSAL. 87. rum, iuxta numerum filiorum Israel. Sapiens Rabbi Abraham filius Esræ verbo יִסְפֹּר *ispor* significatum numeri & computationis attribuit; & illa verba, Iste natus est ibi, sic exponit, Dominus recensebit omnes sapientes qui in Sione nati sunt: ipse enim noscet quando omnes, qui ex alijs populis sapientes nati sunt, volet describere, noscet, inquam, numerum sapientum virorum, qui ex Sione sunt exorti, longè esse majorem numero eorum sapientum qui inter cæteros homines aliquando fuerint.

V. 6. *Et cantores vt tibicines.* Hoc est, cantores & tibicines simul omnes tuas laudes celebrabunt; ita etiam ego idem præstabo: *Nam omnes fontes mei in te*, ac si diceret, omnes fontes seu venæ cordis mei, quia fons cordis mei cantica in tuam laudem effundit. Vel dictio מַעְיָנַי *maaianai* exponenda est, aspectus meus & spes mea sunt ad te. Litera verò כ *caph* præposita voci כְּחֹלְלִים *hholelim*, eumdem habet sensum ac in isto loco, Partem ciborum eandem comedent quam & cæteri. Perinde ac si diceret, Omnes illi æquè ac illi, Omnes simul te celebrabunt, & in laudem tuam carmina concinent. Dictio חוללים *hholelim* illos propriè denotat qui tibijs canunt. Porro in Deras hic Psalmus sic explicatur. *Diligit Dominus portas Sion.* Dicit sanctus & benedictus Deus, ego quidem amo loca cœtuum publicorum & scholas, attamen longè magis diligo Sionem, ibi enim meum est palatium. *Gloriosa dicta sunt de te.* Hoc est quod dicebant in Scriptura eius cum Deo in domo Sanctuarij, quare oportet reuereri Deum gloriosum & terribilem: non dictum est de qualibet ciuitate, sed duntaxat de ciuitate Dei. *Commemorabo Ægyptum & Babylonem.* Istæ mundi nationes munera sunt allaturæ Regi Messiæ vnà cum Israëlitis qui in terris earum nati sunt, ac dicturæ, *Iste natus est ibi.* Et de Sione dicitur, Ex omnibus nationibus ei afferent do-
Isa. 66. 20. num vir & vir qui in ea est nasciturus, scriptum quippe est, *Et adducent omnes fratres vestros ex cunctis Gentibus, donum Domino. Vir & vir.* Ipse est Israëlita, ipse est Sacerdos, iste est Leuita: etiam ex eis assumam in Sacerdotes & in Leuitas, tum ex ijs qui adducunt, cùm ex ijs qui adducuntur. *Dominus recensebit in scribendo populos, ipse natus est ibi.* Ex illis populis qui Israëlitas adducent, ipse non paucos inter Israëlitas describet, quasi ibidem eadem horâ nati essent, verè iste natus est ibi; O mirum! *Et cantores vt tibicines.* Quemadmodum viri sua cantica concinent; ita pariter mulieres sua
Iud. 21. 23. decantabunt. Sunt verò tibicines, ipsæ mulieres, vt patet ex illo loco: *Rapuerunt sibi de his quæ ducebant Choros, vxores singulas*: Cui etiam ille alius locus consonat, egressæque sunt omnes mulieres post eam, ad canendum in tympanis & choris. Mos enim fuit mulierum Israëlitarum choros ducere tibijs canendo. Nec à ratione videtur aliena ista allegorica interpretatio vocis כְּחֹלְלִים *holelim* tibicines, de mulieribus, cum scriptum reperiamus de ijsdem: *Sed faciemus vt sacrificemus Reginæ cæli, & libemus ei liba-*
Ier. 44. 17. *mina, sicut fecimus*: éstque sermo mulierum. *Omnes fontes mei in te.* Non secus ac puteus aut scaturigo nouas subinde aquas continuò emittit, ita cantores & tibicines.

PSALMVS OCTOGESIMVS OCTAVVS. PSAL. 88.

Canticum Psalmi Filijs Core, Præcentori super Mahhalath leaannoth: Erudiens Heman Esrahitæ.

1. DOmine Deus salutis meæ in die clamaui: in nocte coram te.

2. Intret in conspectu tuo oratio mea: inclina aurem tuam ad precem meam.

3. Quia repleta est malis anima mea, & vita mea ad sepulchrum pertigit.

4. Æstimatus sum cum descendentibus in foueam: factus sum sicut homo sine robore.

5. Inter mortuos liber, sicut interfecti dormientes in sepulchro, quorum non es memor amplius: & qui à manu tua excisi sunt.

6. Posuisti me in fouea inferiori: in tenebrosis & profundis.

7. Super me incubuit furor tuus: & omnibus fluctibus tuis afflixisti me.

8. Longè fecisti notos meos à me: posuisti me abominationes illis: conclusus sum & non egrediar.

9. Oculus meus languit præ afflictione, clamaui ad te Domine omni die: expandi ad te manus meas.

10. Nunquid mortuis facies mirabile? an mortui resurgent *&* confitebuntur tibi?

11. Nunquid narrabitur in sepulchro misericordia tua: veritas tua in perditione?

12. Nunquid cognoscentur in tenebris mirabilia tua: & iustitia tua in terra obliuionis?

13. Et ego ad te Domine clamaui: & mane oratio mea præuenit te.

14. Quare Domine repellis animam meam? abscondis faciem tuam à me.

15. Miser *sum* ego & expirans à pueritia mea; tuli terrores tuos: & continuò tremo.

PSAL. 16. Super me transierunt iræ tuæ: terrores tui exciderunt me.
88. 17. Circundederunt me sicut aqua omni die: circundederunt
——. super me simul.

18. Elongasti à me amicum & proximum: & noti mei in tenebris.

COMMENTARIVS.

CAnticum Psalmi Filijs Core. Multoties iam scripsimus significatum exordij Psalmorum nobis hoc tempore esse ignotum, quia illud ad rationem musices pertinet. Et author libri Deras ita de hoc titulo disserit, Deus sanctus & benedictus dixit Dauidi lauda me & quidquid à me petieris te certò accepturum esse confidas. לענות *leaannot* ad laudandum vt illud: *Memento Domine David & omnis laudationis eius.* (Psal. 131. 1.) Porro hic Psalmus editus est de Israëlitis exulibus, quem Heman Esrahites composuit, cúmque filijs Core canendum dedit. Ipse verò Heman, fortassis nepos Samuëlis fuit: ignoramus autem cur à Psalmista Esrahites appelletur: & fortè ille est Heman de posteris Zerahh filij Iudæ, & idcirco vocatur Esrahites, qui fuit ex sapientum virorum Israëlis numero, ipséque Psalmi huius sit author. Et fortè ille ipse est de quo dicitur: *Et erat Salomon sapientior cunctis hominibus, sapientior Ethan, Esrahitâ & Heman,* &c. (1. Reg. 4. 31.)

V. 1. *Domine Deus salutis mea clamaui in die, in nocte.* Noctem & diem hoc loco, diem appellat, sic alibi dicitur: *In die quo percussi omne primogenitum in terra Ægypti*: (Exod. 12. 12.) at illa primogenitorum cædes noctis tempore contigit.

V. 2. *Inclina aurem tuam ad precem meam.* Dictio ista לרנתי *lerinnati* significat ad clamorem meum: ita etiam isto in loco. *Et transiuit proclamatio illa per castra.* (1. Reg. 22. 36.)

V. 3. *Quia repleta est.* Eâdem loquendi formâ hoc dicitur ac illud aliud: *Saturauit amaritudinibus, inebriauit me absynthio,* (Thren. 3. 15.) nec non illud: *Saturatus ignominiâ,* (Iob. 10. 15.) rei enim plenitudo est satietas. Per mala autem, calamitates exilij denotat, quibus ita se exules confici asserunt vt morti sint proximi; Quod innuitur istis verbis: *Et vita mea ad infernum pertigit.*

V. 4. *Æstimatus sum.* In hoc exilio positus, similis sum mortuis qui in sepulchrum demittuntur; nihil etenim habeo roboris quo me possim ab ijs liberare qui mihi tot mala inferunt: *Factus sum sicut.* Non absimilis sum viro, qui cùm priùs esset potens, omni fortitudine destitutus est: Quo sensu dicitur, *Et cui non sunt vires, multiplicat robur.* (Isa. 40. 29.)

V. 5. *Inter mortuos liber.* Longè melior esset sors mea si cum mortuis essem, tum enim essem liber; nunc verò sum seruus & potestati malorum hominum subjectus, at ibi libertate fruerer. Quo sensu Iob ipse dixit, *Ibi seruus liber est à domino suo.* (Iob. 3. 19.) *Sicut interfecti.* Nam ecce ego, constitutus in exilio similis sum hominibus interfectis & in sepulchro iacentibus, quorum non ampliùs recordaris vt illos ex puluere in quem redacti sunt, exsuscites:

fic etiam mei penitus videris oblitus quasi me ex hoc exilio nunquam sis educturus. *Et ipsi de manu tua excisi sunt.* Ipsi interfecti excisi sunt à manu tua; quia scilicet mortem in ipsos decreuisti; ita contra me exilium decreuisti ex quo non videor reuocandus. Dictio זכרתם *zecartam* est præteriti temporis, sed futuri significatum habet, quales multæ occurrunt. Quæ autem hîc dicuntur, non arguunt non futuram esse aliquando mortuorum resurrectionem; hæc est enim supra omnes naturæ vires: nunquam siquidem mortuus vllis naturalium causarum viribus vitam recuperare potest. Sic quæ infra in hoc ipso Psalmo dicuntur: *Nunquid mortuis facies mirabilia, an mortui resurgent.* Non sunt intelligenda nisi de sola naturæ potentia Ita etiam est intelligendum illud quod à Iobo dictum est: *Sic homo obdormit nec resurget, donec non fuerint cœli, non euigilabunt nec expergiscentur à somno suo.* Quibus verbis non negat resurrectionem mortuorum, sed solùm de naturalibus hominum viribus loquitur. At verò mortuorum in vitam suscitatio fiet per modum prodigij & miraculi, quod Deus sanctus & benedictus in eorum gratiam efficiet: non tamen omnibus mortuis illa continget. Et quidem iuxta sententiam multorum ex Magistris F. M. non est futura resurrectio mortuorum, nisi duntaxat iustorum, iuxta illud, major est potentia pluuiarum, quàm mortuorum viuificatio, hæc enim tantùm erit iustorum, non verò improborum, at potentia pluuiarum, communis est tam iustis quàm improbis. Sapiens autem Abraham filius Esræ scripsit illa verba, Quorum non fuisti adhuc memor, indicare venturum aliquando tempus quo mortui in memoriam sunt reuocandi: & vocem עוד *ood* idem significare vult ac vocem עדיים *aadain* huc vsque adhuc, Et ita sumitur ista vox in illis locis: *Adhuc dies magnus est,* Et, *Adhuc hostes tui,* &c.

PSAL. 88.

Iob. 14. 12.

Gen. 29. 7.

Hos. 12. 9.

V. 6. *Posuisti me.* Conjecisti me in hæc exilij loca, quasi in profundissimam foueam: imò ipso sepulchro longè grauius est hoc exilium, nam sepulchrum appellatur fouea inferior, at exilium fouea inferorum, ac si diceret, quamplurima esse in hoc exilio mortis genera, quemadmodum dixerunt Magistri nostri P. M. In captiuitate omnia sunt malorum genera. *In tenebrosis, in profundis.* Exilium comparat cum locis caliginosis, nec-non cum maris profunditatibus; & dictio bimtsolot habet tsade cum vocali hholem, & tribus in locis ita reperitur scripta, iuxta Massoram, & horum symbolum est, Descendi per, &c.

V. 7. *Super me incubuit furor tuus.* Dictio סמכה *sameca* aliquid propinquum & circum aliud positum significat; sic à Propheta dictum est: *Appropinquauit Rex Babylonis contra Ierusalem.* Sæpissimè etiam Magistri nostri ea voce in ipsa significatione vtuntur, cùm dicunt, vespera sabbati proxima est tenebris: & multis prætereà in locis. *Et omnibus fluctibus tuis afflixisti me.* Hoc est, cum omnibus fluctibus tuis. Maris autem fluctus hac voce משברים *mischbarim* appellantur, eóquòd mari æstuante, mutuò se se confringant: eodem sensu alibi dicitur: *Omnes vndæ tuæ & fluctus tui super me transierunt.* Quia enim se priùs in exilio quasi in maris voraginibus positum esse dixerat idcirco dixit, fluctibus tuis.

Ezech. 24. 2.

Psal. 42. 8.

V. 8. *Longè fecisti notos meos.* Aliqui voces illas notos meos, de mundi

PSAL. 88. nationibus interpretantur, quas dicat sibi notas fuisse quando in patria terra erat. At verò nunc cùm versor in exilio, inquit, etiam animo longè à me recesserunt, & posuisti me illis in abominationes, illæ enim iam me abominantur. In Deras sic de hoc loco dicitur, posse nimirum exponi vt quilibet exulum hæc verba de suis socijs dicat: nempe quia propter innumeras & grauissimas exilij calamitates, nullus proximi sui miserijs leuandis prouideat, quia cuilibet sua sufficit ferenda angustia, adeout vnusquisque meritò dicere possit fratres suos & amicos atque familiares longè à se esse amotos, séque illis quasi abominationi esse. *Conclusus sum & non egrediar.* Ecce ego ita sum in exilio cohibitus & conclusus, vt vix vlla inde exeundi spes supersit.

V. 9. *Oculus meus languit.* Nimirum propter mœstitiam animi, ac si diceret, deficit oculus meus præ miseria in qua iaceo, & tam fixo & continuo intuitu ad te fertur oculus meus, vt penitus consumatur; & omni die clamaui ad te manúsque meas extendi, nec tamen me liberas.

V. 10. *Nunquid mortuis facies mirabilia?* Si hoc in exilio moriamur, an postea erga nos miracula facies? nunquid mortui ex suis sepulchris suscitabuntur, vt tuas laudes celebrent? hoc sanè non est futurum, si ergo nobis non exhibes mirabilia dum adhuc in viuis sumus, vt tibi laudes & gratias referamus ob mira opera quæ propter nos effeceris, quandonam illa præstabis? nam vbi semel mortui erimus, non facies erga nos mirabilia nec tibi confitebimur. Corpus enim mortuum sensus & cognitionis omnis est expers, nec vllam habet spem vitæ per naturæ vires recuperandæ. Hoc eodem sensu dicitur alibi, *Non mortui laudabunt te Domine, neque omnes qui descendunt in silentium.*

Psal. 114. 17.

V. 11. *Nunquid narrabitur in sepulchro misericordia tua?* Idem adhuc ad orationis vim ostendendam repetit, per perditionem verò designat sepulchrum, in quo perit corpus & consumitur.

V. 12. *Nunquid cognoscentur?* Eandem tertiò sententiam repetit de more conquerentium ac clamitantium, qui sua eadem verba multoties repetere solent. *In terra obliuionis.* Sepulchrum intelligit, est enim locus obliuionis, in eo siquidem mortui traduntur obliuioni vt in alio Psalmo dicitur, *Obliuioni datus sum tanquam mortuus à corde.*

V. 13. *Et ego ad te.* Ego verò quamdiu viuo, ad te indesinenter clamo, ac singulis matutinis, oratio mea te præuenit, ac si diceret, Oratio mea præmittitur cuicumque negotio quod sum aggressurus.

V. 14. *Quare Domine repellis animam meam?* Itaut nempe miserijs eius prospicere dedigneris. *Abscondis faciem tuam.* Ne clamori meo & precibus intendas.

V. 15. *Miser ego & expirans à pueritia.* Iam à primis vitæ meæ annis ego hanc miseriam sustinere cogor, quare fatiscens expiro, hoc est, animam miserè agens deficio, instar hominis qui varijs confectus miserijs spiritum trahit & efflat, ac si diceret, quoniam omnibus vitæ meæ diebus ab infantia ad ipsam vsque senectutem in miserijs iacui, necdum præ multitudine calamitatum mearum, iugum tuum à me excutere valeo; nec me tamen interim liberas, sed terrores tuos omni tempore sustineo, téque vehementer expa-

uesco.

uefco. Dictio hæc אפונה aphouna fuum habet fignificatum à particula פן PSAL.
pen ne forte, Ego femper timeo ac hæfitans dico, ne forte fic aut fic mihi 88.
contingat. Eodem modo vox אפונה aphouna à פן pen deducitur ficut ver-
bum ותהינו vatahinou & parati fuiftis afcendere, deducitur à particula הן Deut.
hen ecce. 1. 41.
V. 16. *Super me terrores tui.* Dictio בעותיך biouteca nomen eft ab illo Efter.7.
verbo, *Et Haman נבעת niuaat territus eft à facie Regis. Exciderunt me.* 6.
Aliqui vocem צמתותני tfimmetoutuni dicunt effe compofitam ex tertia per-
fona plurali, & ex fecunda, fed nulla eft ratio compofitionis eiufmodi; quare
mihi rectius videtur dicendum effe tantùm repetitionem tertiæ literæ radica-
lis cum pronomine plurali rei corroborandæ causâ; fic enim eft mos linguæ
fanctæ dictionum literas geminare, ad rem corroborandam; fic dicitur ירקרק
ieracrac, quod fignificat rem omnium rerum viridium maximè viridem; &
אדמדם *adamdam* rem omnium rubrarum maximè rubram; ita hoc loco
dictio צמתותני *tfimmetoutuni* fignificabit, quàm multis excifionibus me ex-
ciderunt.

V. 17. *Circumdederunt me ficut aqua.* Quemadmodum aquæ mundum circumeunt, ita me terrores tui vndique circumcingunt. *Circumdederunt fuper me.* Eandem fententiam alijs verbis repetit; quod fit etiam in multis alijs locis.

V. 18. *Elongafti à me.* Senfus idem eft ac verfus iftius, Elongafti notos meos à me. *Noti mei in tenebris.* Quafi in loco caliginofo mei familiares delitefcere videntur, ne illos videre poffim.

PSALMVS OCTOGESIMVS NONVS.

Erudiens Ethan Efrahitæ.

1. Mifericordias Domini in æternum cantabo: in generationem & generationem, notam faciam veritatem tuam in ore meo.

2. Quoniam dixi, in æternum mifericordia ædificabitur *in* cœlis: firmabis veritatem tuam in eis.

3. Percuffi fœdus cum electo meo: iuraui Dauid feruo meo.

4. Vfque in feculum firmabo femen tuum: & ædificabo in generationem & generationem fedem tuam.

5. Et confitebuntur cœli mirabilia tua Domine: etiam veritatem tuam in cœtu Sanctorum.

6. Quoniam quis in nubibus æquabitur Domino? fimilis erit Domino in filijs Deorum.

PSAL. 89. 7. Deus formidabilis in cœtu Sanctorum multo: & terribilis super omnes qui in circuitu eius sunt.

8. Domine Deus exercituum quis similis tibi? fortis *es* Domine & veritas tua in circuitu tuo.

9. Tu dominaris elationi maris: cùm se eleuarint fluctus eius, tu compesces eos.

10. Tu contriuisti sicut vulneratum Ægyptum: in brachio fortitudinis tuæ dispersisti inimicos tuos.

11. Tui *sunt* cœli, etiam tua est terra: orbem terræ, & plenitudinem eius tu fundasti.

12. Aquilonem & meridiem tu creasti: Thabor & Hermon in nomine tuo cantabunt.

13. Tibi brachium cum potentia: firma est manus tua; exaltata est dextera tua.

14. Iustitia & iudicium basis solii tui: misericordia & veritas præcedent faciem tuam.

15. Beatus populus qui scit clangorem: Domine in lumine vultus tui ambulabunt.

16. In nomine tuo exultabunt omni die: & in iustitia tua exaltabuntur.

17. Quoniam gloria fortitudinis eorum tu *es*: & in beneuolentia tua exaltabitur cornu nostrum.

18. Quia Domini *est* clypeus noster: & Sancti Israel Rex noster.

19. Tunc loquutus es in visione Sanctis tuis, & dixisti, posui adiutorium super potentem: exaltaui electum de populo meo.

20. Inueni Dauid seruum meum: oleo sancto meo vnxi eum.

21. Cum quo manus mea firma erit: & brachium meum roborabit eum.

22. Non exiget inimicus ab eo: & filius iniquitatis non affliget eum.

23. Et contundam à facie eius inimicos ipsius: & odio habentes eum percutiam.

24. Et veritas mea, & misericordia mea cum ipso: & in nomine meo exaltabitur cornu eius.

25. Et ponam in mari manum eius: & in fluminibus dexteram eius.

26. Ipse inuocabit me Pater meus *es* tu: Deus meus & rupes salutis meæ. PSAL. 89.

27. Etiam ego primogenitum ponam illum: excelsum præ Regibus terræ.

28. In æternum seruabo illi misericordiam meam: & pactum meum fidele erit ipsi.

29. Et ponam in perpetuum semen eius: & thronum eius sicut dies cœli.

30. Si autem dereliquerint filij eius legem meam: & in iudicijs meis non ambulauerint.

31. Si statuta mea prophanauerint: & mandata mea non custodierint.

32. Visitabo in virga iniquitates eorum: & in verberibus peccata eorum.

33. Misericordiam autem meam non dissoluam ab eo: neque mentiar in veritatem meam.

34. Non prophanabo pactum meum: & egressum ex labijs meis non mutabo.

35. Semel iuraui in sanctitate mea: si Dauid mentiar.

36. Semen eius in æternum erit: & thronus eius sicut sol in conspectu meo.

37. Sicut luna stabilietur in æternum: & testis in cœlo fidelis.

38. Tu verò repulisti & abominatus es: iratus es contra Christum tuum.

39. Perdidisti pactum serui tui: prophanasti in terram diadema eius.

40. Destruxisti omnes sepes eius: posuisti munitiones eius: confractionem.

41. Diripuerunt eum omnes transeuntes viam: factus est opprobrium vicinis suis.

42. Exaltasti dexteram hostium eius: lætificasti omnes inimicos eius.

43. Auertisti etiam robur gladij eius: & non subleuasti eum in bello.

44. Cessare fecisti *eum* à munditia eius: & thronum eius in terram collisisti.

45. Abbreuiasti dies adolescentiæ eius: operuisti eum ignominiâ.

Psal. 89. 46. Vsquequo Domine abscondes te in æternum? exardescet sicut ignis ira tua?

—— 47. Memorare quanti ego sim æui: quàm vanè creaueris omnes filios hominum.

48. Quis est homo qui viuet & non videbit mortem? eruet animam suam de manu sepulchri?

49. Vbi sunt misericordiæ tuæ antiquæ Domine *quas* iurasti Dauid in veritate tua?

50. Memor esto Domine opprobrii seruorum tuorum: quod portaui in sinu meo omnium multarum Gentium

51. Quod exprobrauerunt inimici tui Domine: quòd exprobrauerunt vestigia Christi tui.

52. Benedictus Dominus in æternum: amen & amen.

COMMENTARIVS.

ERudiens, *Ethan Esrahita.* Existimarunt Magistri nostri F. M. nomine Ethanis, hoc loco designari Abrahamum Patrem nostrum; verùm simpliciter dicendum videtur ipsum esse, cuius sit mentio in libro Regum vbi dicitur, & erat sapientior Salomon, cunctis hominibus, sapientior Ethan Esrahitâ. (1. Reg. 4. 31.) Porro ipse Ethan erat filius Zaræ filij Iudæ: sic etiam Targum Ionathanis prædicta illa verba conuertit, præ Ethan filio Zaræ. Ita quoque in libro Chronicorum dicitur: *Et filij Zara, Zamri & Ethan & Heman.* Erat autem de numero sapientum Israëlitarum; & hunc Psalmum composuit de longiori huius exilij duratione, & in eo potissimum agit de regno domus Dauidicæ, quod iam à multis annis extinctum fuit; hoc enim erat decus & robur Israëlitarum. Cúmque Rex Messias aduenerit, ipsi exules in patriam sunt reuocandi: ac idcirco tota eius querimonia est de Rege ex Dauidis stirpe oriundo, qui iam à tot seculis nullus extitit; dicítque.

V. 1. *Misericordias Domini in æternum cantabo.* Misericordia promissionem antecedit, & fides promissionem sequitur, vnde dicit Psaltes, laudes Domini enarrabo ac ipsius erga electos fidelitatem, vt in perpetuam generationum seriem nota sit mundo.

V. 2. *Quoniam dixi.* Existimaueram fore vt in æternum duraret illa misericordia quam Deus erga Dauidem exercuit in dando illi regno ac eius nepotibus post ipsum; & æquè stabilis permaneret ac cœli, in quibus tuam veritatem nunquam desituram conseruas, sic, inquam, dixeram apud me te firmam conseruaturum veritatem tuam cum Dauide & cum semine eius cunctis seculi diebus, vt post nullam temporum seriem finem esset habitura, quemadmodum ipse dixit: *Sicut dies cœli super terram.*

1. Paral. 17. V. 3. *Percussi fœdus cum electo meo.* Et tu sic dixisti Dauidi per Nathan Prophetam, Et firmabo solium eius vsque in æternum, & appellasti electum

tuum, vt ex iſtis verbis conſtat: *Et elegi Dauid vt conſtituerem eum ſuper popu-*
lum meum Iſrael. Iuraui. Verbum enim eius eſt iuramentum ipſius. Psal.
V. 4. *Vſque in æternum, & ædificabo.* Quemadmodum Nathan Prophe- 89.
ta ipſi prædixit : *Et Dominus tibi domum ædificabit.* Cæterùm per domus
ædificationem denotantur filij ac perpetua nepotum ac poſterorum ſucceſſio. 2. Paral. 6.
V. 5. *Et confitebuntur tibi.* Si ego, inquit, miſericordiam tuam & verita- 1. Paral.
tem prædico, ita etiam cœlos video tua mirabilia celebrantes; vt alibi dictum 17.
eſt : *Cœli enarrant gloriam Dei.* Illud autem admirandum quod cœli declarant, Pſal. 19.
eſt perpetua ipſorum in orbem circumactio, quæ cùm fiat per motum nunquam 1.
deſinentem, palam oſtendit eſſe motorem à quo ipſi orbes cœleſtes moueantur, ſicque demonſtrent ſuam omnem potentiam à te emanare. *Etiam veritatem tuam.* Ipſa quoque fidelitas quâ conſtanti ſtabilitate à te conſeruantur, nota eſt in cœtu Sanctorum, hoc eſt, Angelorum; ab illorum ſiquidem perpetua ſubſiſtentia pendet cœleſtium orbium ſtabilis duratio. Porro nomine veritatis, ſubſiſtendi firmitas indicatur, ipſi enim Angeli in perpetuum ſunt duraturi, cum ſint incorporei : ac per ipſos cœli, qui ſunt corporei, conſeruantur.

V. 6. *Quoniam quis in æthere.* Ipſi etiam confitentur ac de Domino prædicant nullum ipſi in ætherea regione poſſe ſimilem reperiri, ſicuti vanè exiſtimant qui res illas creatas colunt : imò cœli ipſi, & totus illorum exercitus profitentur nihil omnino eſſe in toto cœlorum exercitu quod aliqua ratione aſſimilari, nedum æquari poſſit cum Deo ſemper exaltando; & per ſe ipſos palam annuntiant ſe à Deo benedicto accipere quidquid habent potentiæ, & quod admirandum efficiunt aut exhibent. Cæterùm per filios fortium, cœlorum exercituum ſignificat, & per fortes, ipſos Angelos, quorum veluti filij ſunt cœlorum exercitus, ipſi namque ſunt cauſa motus eorum, & ordinatiſſimæ illorum circumuolutionis. Dictio autem אלים *elim* potentes hoc loco ſignificat.

V. 7. *Deus formidabilis.* Vox נערץ *naarotſ* idem quod vox נורא *nora*
deſignat, nempe illum, qui alijs eſt formidini & pauori : ſic etiam terribilis
appellatur, eóquòd metum & terrorem incutiat. Eſt verò formidandus ac
terribilis in cœtu Angelorum ſanctorum : & vox בסוד *beſod* ſignificat in ſo-
cietate vt iſto in loco, *In cœtu iuſtorum & congregatione.* Dictio רבה Pſal.
rabba multam ſignificat formidinem ac timorem quibus eum formidant ac 111. 1.
reuerentur. Et eo modo dicitur alibi : *Non nutabo multùm*, hoc eſt, mul- Pſal. 63.
tâ vacillatione. Illis autem verbis, ſuper omnes qui ſunt in circuitu eius, 3.
omnes Angeli deſignantur qui in circuitu Dei ſunt, hoc eſt, ipſi miniſterium exhibent. Porro in hoc verſu eadem ſententia verbis diuerſis exprimitur.

V. 8. *Domine Deus exercituum.* Cœleſtium nempe exercituum quorum ipſe Deus eſt, & in quos dominium exercet. *Fortis es Domine.* Dictio חסין *hhaſin* non eſt formæ conſtructæ ſed abſolutæ, quo modo etiam dicitur, Potens, & Deum robuſtum ac præpotentem denotat : ita vox iſta ſumitur
alio in loco, *Et fortis ipſe quaſi quercus.* Deum verò hoc nomine יה *iah* Amo. 2.
appellat, eóquòd nomen illud ipſam mundi totius exiſtentiam vt à Deo ma- 9.
nantem ac dependentem ſignificet; & nomen aliud חסין *hhaſin* indicat Deum

PSAL. 89. mundi exiſtentis eſſe columen & conſeruatorem, vnde etiam vita mundi appellatur. *Et veritas tua in circuitu tuo.* Horum verborum idem eſt ſenſus, ac illorum, Etiam veritatem tuam in cœtu Sanctorum; nam Sancti Angeli ſunt in circuitu Dei, & eius veritatis teſtes exiſtunt, hoc eſt, immutabilitatis. Illa autem verba, *Quis ſimilis tibi?* hunc habent ſenſum, Quis tibi ſimilis eſt inter illos ſuperiores Spiritus, qui & ſtabili exiſtentiâ ſemper permanent, & alia etiam in exiſtentia conſeruant? Ipſi etenim ex ſeipſis teſtantur, ſuam quam à te habent ſubſiſtentiam, in perpetuum eſſe ſtabilem ac duraturam. Sapiens verò Abraham filius Eſræ, exiſtimat veritatem Dei in circuitu eius eſſe dici, quia eſt inſeparabilis ab ipſo, quippe quæ non ſit accidens.

V. 9. *Tu dominaris.* Dixit ſuperius Deum dominari rebus à ſe creatis ſuperioribus, nunc verò loquitur de inferioribus illis quæ ſe ſe efferre ac fortiores eſſe videntur, nempe de illis rebus creatis quæ ſunt terribiles. Et per maris elationem innuitur aquas altiores eſſe ipsâ terrâ, ſicut iam explicuimus Pſalmo trigeſimo tertio ad illa verba: *Congregans inſtar aceruì aquas maris.* Dicit autem, Tu dominaris, ac ſi diceret, aqua quidem dum elatæ intumeſcunt, ex naturali impetu in terras exundaturæ videntur, at Deus illis dominatur, eáſque coërcet & comprimit, eiſque elationis terminum ipſam arenam præſtituit. Dictio בשוא *beſo* ſignificat dum efferuntur fluctus eius; éſtque pro בנשוא *binſo* deeſt nempe prima radicalis litera. *Tu compeſcis eos*; hoc
Pſal. 65. 7. eſt, comprimis ac ſedas eos; quo ſenſu dicitur: *Qui compeſcis ſonitum marium.* Et hæc fortaſſe dicta ſunt de maris rubri ſciſſione; vel idcirco Deo hæc tribuit quia ſic quolibet tempore præſtare valet, vt de ipſo dicitur alibi:
Pſal. 107. 29. *Statuit procellam in ſilentium, & ſiluerunt fluctus eorum.* Vel idem eſt ſenſus ac in prima parte verſus, ſcilicet, dum ita efferuntur fluctus maris vt iam iam prætergreſſuri arenam, & terram ipſam præ nimia elatione ſua operturi videantur; at cùm oram littoris attigerunt, tu illos ſtatim cohibes ac ſedas.

V. 10. *Tu contriuiſti.* Vox דכאת *dikita* ſcripta eſt cum א *aleph* loco
Ier. 51. 9. י *iod*, vt etiam illa רפאנו *raphanou, curauimus Babylonem.* Hic verſus oſtendit ſermonem eſſe in præcedenti de ſciſſione maris rubri, voce enim iſtâ רהב *rahab* Ægyptus indicatur, vt illo in loco, *Nunquid non tu excidiſti Ægy-*
Pſal. 87. 4. *ptum.* Et, *Memor ero Ægypti & Babylonis.* Dicit ergo Pſaltes, tu coram Iſraëlitis mare rubrum ſcidiſti, ac poſtea in eius medio Ægyptios tam facilè contriuiſti, ac ſi iam fuiſſent interfecti, nihil enim in ipſis ſupererat potentiæ quò fugam capere poſſent, aut ex mari, dum adhuc eſſet ſiccum, euadere. *Diſperſiſti inimicos tuos.* Mare ſiquidem ſubmerſorum cadauera ad littus non ejicit nec ea diſpergit niſi poſt dies aliquot, non verò ſtatim poſt ſubmerſionem, tu autem in brachio tuæ fortitudinis, diſperſiſti inimicos tuos & effeciſti vt eos ſtatim ac ſubmerſi fuerunt, mare euomeret, vt illos in maris littore mortuos iacentes Iſraëlitæ conſpicerent.

V. 11. *Tui ſunt cœli, etiam tua eſt terra.* Iam ſummatim ſuperiores & inferiores creaturas commemorat: & horum quidem verborum, tui ſunt, ſenſus eſt, cœlos ipſos id palam profiteri, nempe ſe eſſe tuos, quippe qui intellectu & notitiâ præditi, illud agnoſcant: at verò de terra, hoc eodem
Iob. 12. 8. modo eſt intelligendum, ac in iſto loco dicitur: *Aut interroga virgultum terræ*

ra & docebit te, & annuntiabunt tibi pisces maris quòd manus Domini hoc PSAL.
fecerit, & sensus est, etiamsi res istæ intellectu non sint præditæ. Ita hoc 89.
loco dicit, ecce etiam tua est terra, hoc est, Quamuis ipsa non sit prædita intellectu, homines tamen sapientes agnoscunt & sciunt tum ex terra tum ex eius productionibus, nec-non ex animantibus ac volatilibus ipsis, ista omnia habere conditorem ac gubernatorem: tu verò es horum creator & moderator. Quod illæ res aliquo modo enarrant & profitentur. *Orbem terræ & plenitudinem eius.* Nomine ארץ *eretz* appellatur omnis terra, tum ea quæ est habitata, cùm ea quæ non est habitata: nomine verò תבל *teuel*, ea solùm designatur quæ est habitabilis, ac idcirco dixit hoc loco, & plenitudinem eius, illud spatium denotans, quod nec ab hominibus nec iumentis aut auibus incolitur. *Tu fundasti.* Quemadmodum ædificij stabilitas fundamento innititur, sic Deus omni benedictione celebrandus, res quasdam in locis terræ habitabilis fecit quibus subsistunt ac sustentantur incolæ, veluti flumina, arbores, gramina & olera in cibum hominum & alimenta animalium in locis terræ habitabilis existentium. Ita etiam quosdam maris sinus in terram habitationi commodam excurrere permisit propter hominum vtilitatem, vt per eos ex loco in locum transfretare possent, ac pisces in eis ad escam suam caperent: quæ omnia ad terræ incolarum subsistentiam conducunt; quapropter dixit, tu fundasti.

V. 12. *Aquilonem & meridiem tu creasti.* Sapiens Magister Abraham filius Esræ, F. M. scribit Psaltem hoc loco mundi plagas recensere; & cœli quidem ac terræ meminisse antea, quæ sunt duo mundi extrema, supremum scilicet & infimum: hîc verò Aquilonem & meridiem commemorare, & montem Thabor qui in Occidente situs est quasi posteriorem mundi plagam, & Hermon qui in Orientali parte situs, anteriorem plagam designet, sicque sex orbis plagas innuere; censétque hoc esse quod scriptum est in libro * Ietsira seu formationis, Signatum sex sigillis. Sed meâ quidem sententiâ dum dicit, orbem terræ & plenitudinem eius, spatium mundi designat ab ortu in occasum super lineam æquinoctialem per mundi longitudinem, quod spatium totum est habitationi commodum ab ipso Orientis initio ad vltimam vsque partem Occidentis. Ac idcirco dixit, Et plenitudinem eius, eóquòd spatium sit incolis plenum. Deinde verò dicit, Aquilonem & meridiem tu creasti, mundi spatium per latitudinem denotans, quod non totum incolitur: nam ad plagam Aquilonarem, maxima pars mundi deserta relinquitur ob maximum frigoris rigorem; ad Meridionalem verò propter nimium calorem, multò maius spatium est incultum, & raris admodùm incolis frequentatum: & istæ omnes plagæ se à te fuisse conditas profitentur, siue desertæ sint, siue habitatæ. Meminit autem Thabor & Hermon eóquòd sint excelsi montes; ac inter res creatas, montes in terra præsertim emineant & conspiciantur: sic alibi dicit, Formans montes: ipsi siquidem maximæ sunt rerum omnium in terra creatarum; vnde scriptum est de Thabor; quia sicut Thabor inter montes,
ac si diceret ipsum præ alijs latitudine sua & altitudine esse notissimum. Ita Ier. 46.
etiam mons Hermon, qui & Sanir, altus est admodum adeout ipso etiam 18.

* Libellus est Cabalisticus, Patriarchæ Abrahamæ falsò attributus.

PSAL. 89. æſtatis tempore niues in eo reperiantur. Additur, *In nomine tuo cantabunt.* Ac ſi ipſimet enarrent & ſuo cantu profiteantur ſe à te fuiſſe conditos, quia nempe quiſquis eos intuetur, laudes Deo tribuit, gloriam & gratiarum actionem, à quo ſunt conditi.

V. 13. *Tibi brachium cum potentia.* Tuâ enim poteſtate conſtant & ſubſiſtunt vniuerſa; quo ſenſu dicitur illud: *Et ſubter brachia ſempiterna.* (Deut. 33. 27.) *Firma eſt manus tua.* Nempe ſiniſtra. *Exaltatur dextera tua.* Atque ita æqualis ſunt potentiæ & roboris nec-non exaltationis ambæ manus tuæ; vnde etiam vtramque appellat Scriptura paulò ante brachia ſeculi.

V. 14. *Iuſtitia & iudicium.* Poſtquam de mundo egit, cúmque Dei potentiâ ſtabilem permanere aſſeruit, nunc dicit illam mundi perpetuam durationem, quâ vt ipſe Deus, perpetuò eſt conſeruandus nec vnquam deſtruendus, ad ipſius Dei ſpectare iuſtitiam, iudiciúmque eius, miſericordiam ac veritatem. In hoc autem verſu eadem ſententia diuerſis tantùm verbis repetitur, nam iuſtitia & miſericordia ſunt vnum & idem, ſicut iudicium & veritas vnum ſunt. Illis etiam verbis baſis ſolij tui, & præcedent faciem tuam, idem prorſus denotatur. Iuſtitiam enim & miſericordiam erga res creatas exercet dum ipſum mundum in ſua ſubſiſtentia ſtabiliter conſeruat, quia iudicium & veritas hoc ab pſo exigunt vt ſua verba impleat quibus ita promiſit. (Gen. 8. & 9.) *Adhuc cunctis diebus terræ, ſementis & meſſis, frigus & æſtus, & æſtas & hyems, nox & dies non ceſſabunt.* Dixit etiam: *Nequaquam vltra maledicam terræ.* Et, *Non percutiam omnem animam viuentem ſicut feci.* Addidit præterea. *Hoc ſignum fœderis quod do inter me & vos, & inter omnem animam viuentem quæ eſt vobiſcum, in generationes ſempiternas.* Senſus horum verborum: *Baſis ſedis tuæ regiæ*, eſt, tu ô Deus ſimilis es Regi ſedenti in regio throno, & populi ſui neceſſitatibus prouidenti, cúmque iuxta æquitatis regulam gubernanti. *Præcedent faciem tuam.* Hoc eſt tibi ſemper adſtant ac te indeſinenter comitantur; tu ſiquidem mundum ſemper iuxta rectiſſimum eius ordinem moderaris: quod enim præuenit, veluti paratum occurrit; vnde eſt illud dictum: (Deut. 23. 4.) *Quia non præuenerant filios Iſraël cum pane & aqua.* Et, (Pſal. 21. 4.) *quoniam præueniſti eum in benedictionibus bonitatis.*

V. 15. *Beatus populus qui ſcit clangorem.* Initio quidem Pſalmi enarrare cœpit miſericordiam ac veritatem quibus erga Dauidem vſus eſt Deus, his deinde adjunxit ac memorauit benignitatem & conſtantiam, quas in mundi totius adminiſtratione exhibet, ac ſi hoc vellet innuere, quemadmodum Deus conſtantiſſimè veritatem in gubernando hoc mundo conſeruat; ita etiam fidelitatem erga Dauidem & Iſraëlitas exhibere debet; ac dicit, Beatus populus qui, &c. perinde ac ſi diceret, beati erunt Iſraëlitæ quandiu eos tuo fauore proſequêris, ac ſuper illos regnabis, tum enim clangorem tuum cognoſcent ſicut ſcriptum eſt: (Num. 23. 21.) *Dominus Deus eius cum eo* eſt *& clangor Regis in eo.* Cæterùm clangoris hoc loco hæc eſt ſignificatio, quòd nimirum qui in prælio fortiores aduerſarijs euadunt, clangere buccinis & vociferari ſoleant vt ſuis hoſtibus terrorem incutiant, ſicut factum fuiſſe legimus in illis bellis quæ in ſacris libris ſunt conſcripta, in quibus ex Dei Excelſi mandato buccinis clangebant & magnos clamores edebant Iſraëlitæ; ſic enim ipſe

præce-

præcepit, *Et cùm aduenerit bellum in terram veſtram clangetis buccinis.* Et de PSAL.
ipſiuſmet Dei ſemper exaltandi clangore ſic dicitur. *Vociferabitur inſuper ex-* 89.
clamabit, contra inimicos ſuos praualebit: Et his locis indicatur quid ſignifi-
cent illa verba, & clangor Regis in eo; & iſta, Qui ſcit clangorem. *Domine* Num.
in lumine vultus tui ambulabunt. Tum quidem in lumine ſeu fauore tui vultus 10. 9.
proſperè omnia cedebant eis, nec tunc impingebant aut cedebant hoſtibus ſicut Iſa. 42.
modò, cùm iam in tenebris ambulant tuo lumine deſtituti. 13. Num.

V. 16. *In nomine tuo exultabunt.* Túncque in tuo nomine exultabunt ac ſi 10. 9.
diceret, in tui nominis recordatione; tuo enim nomine adjuuabantur, & in
iuſtitia tua exaltabantur.

V. 17. *Quoniam gloria virtutis eorum tu es.* Tunc quidem gloria fortitudinis eorum tu eras, nempe quia non aliunde quidquam roboris quàm à te habebant, atque in tua fortitudine ſupra cæteras mundi nationes gloriabantur, & tunc in beneuolentia tua exaltabatur cornu noſtrum, hoc eſt, tuo fauore cornu noſtrum erat exaltatum: quo ſenſu dictum eſt, *Et exaltatum eſt cornu* 1. Sam.
meum in Deo meo. Et quamuis dictio קרנינו *carnenou* ſcripta ſit cum litera 2. 1.
י *iod* notâ plural. num. & dictio תרום *tharom* ſit ſingularis, ſenſus tantùm eſt, cornu quodlibet, hoc eſt, Reges Iſraëlitarum.

V. 18. *Quia Domini eſt clypeus noſter.* Verſus hic eandem ſententiam verbis diuerſis repetit: clypeus noſter idem eſt ac Rex noſter, nempe Dauid Rex & Salomo & eius poſteri ex ſemine ipſius oriundi. Porro ſenſus eſt, quia Rex noſter eſt Domini, idcirco proſperè aget omnia, & ſuis hoſtibus potentior euadet. Rex autem ille dicitur eſſe Dei qui Deum piè colit: & eo ſenſu dictum eſt illud: *Quiſquis eſt Domini* ad me *veniat.* Iud. 7.

V. 19. *Tunc loquutus es.* Et quandonam hoc fuit? nempe tum quando in viſione dixiſti ſancto tuo, qui eſt Samuël Propheta, *Et dixiſti poſui adiutorium ſuper potentem.* Dixiſti ei, ego conſtitui dare auxilium Iſraëlitis per virum potentem nimirum Dauidem, vt ſcriptum eſt, *Et mittam te ad Iſai Be-* 1. Sam.
thleemitem, quia prouidi mihi Regem in filijs eius. Exaltaui electum de po- 16. 1.
pulo. Vt ibidem enarratur, & vnxit eum in medio fratrum ſuorum; dicitúrque Dauid electus eóquòd ad regni moderamen fuiſſet electus.

V. 20. *Inueni Dauid ſeruum meum.* Certò enim ſcio ipſum fore ſeruum meum, nec me illi ſimilem repertum. *Oleo ſancto meo.* Illo ſiquidem vnctionis oleo vnctus eſt, quod * oleum ſanctæ vnctionis appellatur.

V. 21. *Cum quo manus mea firma erit.* Semper erit ad opem illi ferendam parata.

V. 22. *Non exiget inimicus ab eo.* Non erit illi hoſtis inſtar exactoris, qui ab ipſo recipiat tributum, nec eius corpus affliget. Inimicus verò & filius iniquitatis ſunt prorſus idem.

V. 23. *Et contundam.* Quia ego conteram eius hoſtes ante ipſum, ne poteſtatem vllam in ipſum habere valeant.

* Erat vnum & idem oleum pro Regibus & Sacerdotibus inungendis, conſtans quatuor aromatibus ſcilicet myrrha, cinnamomo, calamo & caſiâ, Exod. 30. Sacrum hoc vnguentum à Moſe confectum, in vaſe corneo repoſitum erat in tabernaculo teſtimonij, iuxta Arcam fœderis.

Psal. 89. V. 24. *Et veritas mea & misericordia mea.* Primum quidem misericordia Dei erga Dauidem exhibita est quando ipsum in Regem elegit; tum deinde veritas, cùm verbum suum impleuit, quo ei regnum promiserat ac posteris eius vsque in seculum. *Et in nomine meo.* Erit enim nomen meum ipsi in auxilium, ac si diceret, quoties nominis mei recordabitur. Est autem Deus nomen suum, & nomen ipsius est Deus. *

V. 25. *Et ponam in mari manum eius.* Erit siquidem ipsi potestas & imperium in eos qui littora maris accolunt, & vrbes fluminibus adjacentes inhabitant; quemadmodum legimus Hiram Tyri Regem misisse Dauidi per
1. Paral. 22. mare munera, nempe ligna cedrina, fabros murarios & lignarios. Narrat etiam Scriptura Sidonios & Tyrios magnam lignorum cedrinorum copiam ad Dauidem adduxisse: hæc autem per mare aduehebantur. Ita etiam de fluminibus; Nam Reges Syriæ qui regionibus transflumen Sitis imperitabant, eidem Dauidi dona per flumen mittebant & vasa argentea, aurea & ærea: quo etiam spectat illud quod ipse abstulit ex cunctis vrbibus trans Euphratem positis, quando contra Reges Syriæ pugnauit.

V. 26. *Ipse inuocabit me.* Quoniam mihi semper adhærebit sciens & agnoscens sibi à me auxilium esse affuturum.

V. 27. *Etiam ego.* Litera א aleph est cum cametſ, licèt non sit in fine versus; verùm est in subsistentia & protractione sensus, siquidem est cum accentu tarha, qui eandem habet aliquando rationem ac pausa, vt in isto
Gen. 27. 34. loco videre est, *Benedic etiam mihi pater:* quod etiam cum accentu reuiaa contingit vt illo in loco, *Si ego non transeam ad te.* Dicit igitur, quem-
Gen. 31. 52. admodum ipse vocabit me dicens, Pater meus es, Ego pariter illum appellabo filium; nec hoc tantùm, sed etiam primogenitum, qui dignitate cæteros liberos antecellit: ipse enim excelsus erit præ omnibus Regibus terræ, vnde ita
1. Paral. 14. 17. scriptum est, *Et Dominus dedit pauorem eius super omnes Gentes.*

V. 28. *In æternum.* Misericordiam quâ erga ipsum vsus sum vt illum constituerem Regem, in perpetuum conseruabo; sic etiam fœdus quod cum illo pepigi, erit illi fidelissimum, nec illud vnquam violabo.

V. 29. *Et ponam.* In æternum eius progeniem in regno stabiliam: sic etiam thronus eius, in quo ad regni moderamen sedebit, erit sicut dies cœli, fixus.

V. 30. *Si autem dereliquerint filij eius legem meam.* Meminit legis, iudiciorum, statutorum ac præceptorum, quæ si non obseruauerint vt in lege Mosis præceptum est.

2. Sam. 7. V. 31. *Visitabo.* Et etiam ei per Nathan Prophetam prædixerat, cum praue egerit corripiam illum in virga hominum, & in plagis filiorum hominum,
Prou. 23. 13. non secus ac pater filium suum virgà emendat, sicut scriptum est: *Si percusseris eum virgà non morietur.* Et additur, Et ad interficiendum eum, ne eleues animam tuam. Ita hoc loco prædicit Deus se fore correpturum, & castigaturum plagis ac doloribus illos ex Dauidis nepotibus, qui peccauerint: quod nimirum continget cum sinet eos venire in potestatem hostium suorum; at se promittit regnum ipsis non ablaturum cùm subjungit.

* 1. Deus verè est illud quod nomine isto significatur.

V. 32. *Misericordiam meam non dissoluam.* Per misericordiam regnum PSAL.
intelligit, quod ab ipso se non ablaturum dicit, etiam si ipse pactum meum vio- 89.
let & mandata mea non obseruet, ego tamen non dissoluam misericordiam meam, nec ero mendax in veritate mea, omni siquidem tempore aliquis ex eius posteris regno potietur.

V. 34. *Non profanabo pactum meum.* Quamquam ipse statuta mea prophanabit & mandata mea non custodiet.

V. 35. *Semel iuraui.* Ac si diceret, hoc est iuramentum quod non potest immutari. *In sanctitate mea.* Per sanctitatem meam illud iuraui. *Si Dauid mentiar.* Sensus particulæ si, Ita enim solet exprimi iuramentum, si fecero sic aut sic, est, ita vel ita mihi eueniat. Pari modo istis in locis: *Si* Psal. 95.
introibunt in requiem meam. Si ingrediantur in terram quam iuraui patribus 11.
eorum.

V. 36. *Semen eius in æternum erit.* Nempe in regni possessione. *Et thronus eius sicut sol in conspectu meo.* Quemadmodum sol qui perpetuò durabit; ita posteri eius in æternum erunt in regno. Pari formâ loquendi dicitur alibi, *Coram sole propagabitur nomen eius.* Hoc est, omni tempore quo sol per- Psal. 72.
manebit. Si autem illa verba vt, sicut, ita exponantur, vt sit sensus, erit res- 17.
plendens ac illuminans instar solis; de ijs tantùm intelligendum erit Dauidis nepotibus, qui boni fuerint.

V. 37. *Sicut luna stabilietur in æternum.* Sicut luna quæ aliquando caliginosa est, aliquando lucida, ita erunt eius posteri; cùm erunt boni, lucebunt, quando verò mali tum erunt obscuri. Nihilominus tamen nunquam omnino regnum esse desinet; sicut luna nunquam desinet, siue caliginosa sit, siue lucida, nunquam esse cessabit, sed stabit perpetuò nec desinet. *Et testis in cælo fidelis.* Luna fidelis est testis super semine Dauidis, quia sic illi promisit Deus futurum semen eius in æternum, quemadmodum est luna.

V. 38. *Tu verò repulisti & abominatus es.* Multi admirantur de authore huius Psalmi, nimirum quomodo audeat verbis eiusmodi Deum alloqui non secus ac si homo aliquis socio suo diceret, hæc te facturum iurasti nec tamen iuramentum implesti. Imò sapiens Magister Abraham filius Esræ scripsit fuisse magnum quemdam & sapientem virum in Hispania cui hic Psalmus durior videretur, quem nec legere posset nec audire: vnde & ipsemet Rabbi Abraham Esraites asserit in hoc Psalmo referri verba ipsorum Dei hostium, qui verba eius cum probris & blasphemia irrideant ac falsa dicere audeant, & propterea dici paulò inferius, Memor esto Domine opprobrij seruorum tuorum quod exprobrauerunt inimici: sed ego admirationem illorum demiror, Psalmi enim in Spiritu sancto editi fuerunt, nec est æquum aliquid in illis minus rectum suspicari; quid si enim Psaltes huius exilij longitudinem admiretur? nec verò dicit Deum suum iuramentum esse transgressum, ecce enim in Babylonica captiuitate Dauidis regnum esse desierat, nec tamen irritum fuit propterea iusiurandum: quia cùm perdurauerit tunc generatio Dauid, ipsum etiam regnum erat restituendum post exactos septuaginta annos, vnde ipsius Dei iuramentum stabile permansit. Verùm obstupescens author Psalmi de huius exilij prolongatione ita loquitur, Nunquid non tu cum iuramento pollici-

tus es ipsi? quomodo igitur fieri poterit vt penitus excisum esse regnum videatur? (Psal. 89.) siquidem iam à tot annis Israëlitæ in exilio versantur, vt parum absit quin de redemptione omnino desperent. Loquitur ergo Psaltes per modum admirationis, ac dicit, quî fieri potest? & in quonam admissum fuit graue adeo peccatum istud? Et vndenam ira tam magna & longa? Et sanè Moses Magister noster dixit Deo hoc etiam modo: (Exod. 32. 13.) Recordare Abraham, Isaac & Israël quibus iurasti sic, &c. dicit verò, quomodo præstabis id quod te factu- (Isa. 63. 17.) rum iurasti? Ita etiam Isaias Propheta dixit: *Quare errare nos fecisti Domine de vijs tuis?* Elias quoque dixit, *Et tu conuertisti cor eorum retrorsum.* Et di- (1. Reg. 18. 37.) cimus illos hæc omnia dixisse quidem iuxta solitum loquendi decorem, sed tamen similitudinis tantùm gratiâ ea sic esse loquutos. Dicit ergo Psaltes, tu qui iuraueras ei, iam à tot annis ipsum repulisti, vt illius prorsus immemor factus esse videaris. Et vbinam est iuramentum tuum cum Christo tuo, qui ex tuo iussu fuerat vnctus in Regem? Tuum erga illum amorem in iracundiam conuertisse videris, cùm per tam multos annos regnum à posteris eius abstuleris.

V. 39. *Perdidisti pactum.* Hoc fœdus quod cum ipso inieueras, rescidisti illud; (Thren. 2.) Et idem verbum in ea perdendi significatione reperitur isto in loco: *Destruxit Sanctuarium suum. Diadema eius.* Hoc est, diadema quod erat capiti eius impositum prophanasti, & detractum in terram projecisti.

V. 40. *Destruxisti.* Omnes sepes quibus eum antea cinxeras dum illi esses auxilio, dixeras enim, inimicus non exiget ab eo tributum, nec permiseras hostibus quidquam mali inferre ipsi; eas, inquam, sepes destruxisti ac munitiones, & posuisti eos in pauorem, ac irruerunt hostes & eum diripuerunt.

V. 41. *Diripuerunt eum.* Hoc est; deprædati sunt: & hoc sensu verbum illud reperitur isto loco: Quis dedit in prædam Iacob? Postquam sepibus ac (Isa. 42. 24.) munimentis non ampliùs fuit à te protectus, diripuerunt eum omnes per viam transeuntes. *Factus est opprobrium vicinis suis.* Contra id quod erat antea, omnes siquidem vicini eius seruiebant ei, & omnes Reges qui erant in circuitu eius.

V. 42. *Exaltasti dexteram hostium eius.* Contra illud promissum; Etiam brachium meum roborabit eum. *Lætificasti omnes inimicos eius.* Dedisti eis lætitiam, contra id quod erat antea cùm nempe pauor eius ac timor eos affi- (1. Paral. 14. 17.) ceret vt scriptum est, *Et Dominus dedit pauorem eius super omnes Gentes.*

V. 43. *Auertisti aciem gladij eius.* Contra illud, Et conteram à facie eius hostes ipsius. Et verba ista, acies gladij eius, significant acutum gladium (Ios. 5. 2.) eius, quâ ratione dicitur, *Fac tibi gladios acierum*, hoc est, acutos: estque (Exod. 25. 4.) in illis locis transpositio, vt etiam in isto, *Et coccum bis tinctum*, pro, *bis tinctum coccum. Et non sublenasti.* Non dedisti ei animum & vires quibus suis hostibus obsistere valeret.

V. 44. *Cessare fecisti munditiam eius.* Nitorem eius & regiæ majestatis gloriam quâ præfulgebat, abstulisti ab ipso; cæterùm dagues literæ ט *teth* in (Exod. 15.) voce מטהרו *mitohoro*, est sicut dagues literæ ק *coph* in voce מקדש *micdasch*, hoc est Sanctuarium Domini, scilicet ad lectionis ornatum: & hoc modo litera ט *teth* occurrit affecta vocali camets hhateph ad euphoniam duntaxat.

Estque מטהר *mithar* nomen significans nitorem, vt istis in locis, *Et sicut corpus cœli in nitore: Et ventus transit & repurgat illud. In terram detrusisti.* Vox illa מגרת *miggarta* significat dejecisti; sic etiam Chaldæus Paraphrastes illâ vtitur in eo significatu, isto in loco: *Et deijciet ascensorem eius retrorsum.* Psal. 89. Exod. 24. 10. Iob. 37. 21.

V. 45. *Abbreuiasti dies adolescentiæ eius.* Dies adolescentiæ sunt dies regni; sicut in homine dies adolescentiæ sunt dies boni & commodi ad res corporis, dies verò senectutis dies mali, quemadmodum scriptum est: *Donec veniant dies mali.* Dicit ergo dies regni fuisse perbreues, dies verò malos, qui sunt exilij dies, esse longissimos. *Operuisti super eum pudorem.* Nempe suffunditur pudore ob irritum promissum tuum cuius illi effectum promiseras; vnde ipsi hostes objectant nullam prorsus spem ei superesse, à quibus idcirco pudore afficitur. Gen. 49. 17. Eccl. 12. 1.

V. 46. *Vsquequò Domine abscondis te?* Videris siquidem tantas exilij nostri calamitates non videre.

V. 47. *Memorare quanti ego sim aui.* Loquitur in persona alicuius ex Dauidis posteris, qui in exilio positus dicat se timere ne mortem obeat antequam salutem viderit; & ne fortè non relinquat post se filium, sicque regnum penitus sit desiturum. Vel per singulas generationes quilibet illum adesse desiderat qui ex Dauidis stirpe nasciturus est, vt suis temporibus contingat redemptio, sitque ipse Rex Messias ac dicit, recordare quid ego sim in mundo, quod breuissimum sit humanæ vitæ spatium: recordare etiam ad quantam vanitatem creaueris omnes filios hominum; quippe ad mortem illos condidisti, & ecce vita eorum mendacium est & vanitas.

V. 48. *Quis vir?* Nemo est enim viuens in mundo qui non sit aliquando mortem experturus, & qui possit seipsum ex potestate sepulchri vindicare.

V. 49. *Vbi sunt misericordiæ tuæ antiquæ?* Illæ nimirum quas adhibito iuramento Dauidi promiseras: vbinam illæ sunt modò cùm nos tandiu in exilio deseris?

V. 50. *Memor esto Domine opprobrij seruorum tuorum.* Nos enim quotidie hostes opprobrio afficiunt, & subinde dictitant nos incassum sperare salutem. *Portaui in sinu meo.* Memor sis quod portem in sinu meo opprobrium meum; illa nempe opprobria quibus me quotidie afficiunt omnes populi multi; illud porro dicitur ab vnoquoque exulum.

V. 51. *Quod exprobrauerunt.* Quidnam verò opprobrij objiciunt nobis? nempe vestigia Christi tui, hoc est, moram Christi tui; quòd adeò eius aduentus differatur, vnde asserere audent nunquam illum esse venturum. Eodem sensu illud est dictum; *Neque remoratur illa, tonitrua, cùm exaudiutur vox eius:* quo in loco יעקבם *ieaaquenem* idem valet ac יאחרם *ieahharem*, differt illa. Planta enim seu calcaneus est postrema pars & finis corporis. Iob. 37. 4.

V. 52. *Benedictus Dominus in æternum.* Verba sunt authoris Psalmi, qui Spiritus sancti lumine illustratus, Israëlitarum ab exilio reditum in patriam præuidens, gratias agit Deo benedicto: vel qui librum in ordinem digessit, in fine libri Deum esse celebrandum dicit, vt solent qui libros conscribunt, cùm libris finem imponunt. Iam verò hunc versum exposuimus in fine libri primi.

Absolutus est Liber tertius.

LIBER QVARTVS.

PSAL. 90.

PSALMVS NONAGESIMVS.

Oratio Mosis viri Dei.

1. DOmine habitaculum fuisti nobis in generatione & generatione.

2. Priusquam montes nascerentur, & formares terram & orbem: ab æterno, & in æternum tu Deus *extas*.

3. Conuertis hominem vsque ad contritionem: & dicis conuertimini filij hominis.

4. Quoniam mille anni ante oculos tuos, tanquam dies hesterna quum præterijt, & custodia in nocte.

5. Inundasti eos *vt* somnus erunt: manè sicut herba transit.

6. Manè floret & mutatur: vespere inciditur, & arescit.

7. Quia deficimus in ira tua: & in furore tuo turbamur.

8. Ponis iniquitates nostras in conspectu tuo: occulta nostra ad luminare vultus tui.

9. Quoniam omnes dies nostri transeunt in ira tua: consumimus annos nostros sicut loquelam.

10. Dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni, si autem in fortitudinibus *sint* octoginta anni: & robur eorum labor & dolor: quoniam receditcitò, & auolamus.

11. Quis nouit fortitudinem iræ tuæ: & pro timore tuo, iram tuam?

12. Vt dinumeremus dies nostros, sic notum fac: & adducemus cor sapientiæ.

13. Conuertere Domine vsquequo? & deprecabilis esto super seruos tuos.

14. Reple nos manè misericordiâ tuâ: & exultemus & delectemur in omnibus diebus nostris.

15. Lætifica nos pro diebus quibus afflixisti nos: annis quibus vidimus malum.

16. Appareat apud seruos tuos opus tuum: & gloria tua super filios eorum.

17. Et sit decor Domini nostri super nos, & opus manuum nostrarum confirma super nos: & opus manuum nostrarum confirma. PSAL. 90.

COMMENTARIVS.

ORatio Mosis. Domine habitaculum tu fuisti nobis. Orationem hanc Dauid inuenit descriptam, quam Mosis Magistri nostri esse traditione accepimus, eámque huic suo libro inseruit. Eximius Rabbi Saadias F. M. existimat vocem Mosis idem esse ac filiorum Mosis, qui scilicet fuerunt Leuitæ in domo Sanctuarij ministrantes; & hoc dici vt illud, filiorum Core Psalmus. Et similem huic eclipsin isto in loco esse, Ioiada quoque Princeps de Aaron, hoc est, de filijs Aaron, ita Mosis idem ac filiorum Mosis. Porro hic Psalmus de præsenti exilio est editus, agitúrque in eo de humana infirmitate & breuitate vitæ hominum, & oratur Deus ne eos pœnis afficiat secundùm ipsorum opera, quemadmodum deprecabatur Iob dicens: *Nonne pauci sunt dies mei? cessa ergo à me.* *Viri Dei.* Erat enim Propheta. Iob. 10. 20.

V. 1. *Domine habitaculum fuisti nobis.* Hoc est, locus ac perfugium: quo etiam sensu dicitur, habitaculum est Deus æternus, quia ipse est locus æternitatis. Ita verò in persona Israëlitarum loquitur, per singulas generationes locus nobis ac refugium fuisti. Deut. 33. 27.

V. 2. *Priusquam montes nascerentur.* Terram nominat & cœli non meminit hîc, quoniam intendebat loqui de homine qui non nisi breui tempore in hoc mundo subsistit; & idcirco verba facit de terra eóquòd indiuidua eius non semper existunt, licèt illius species perpetuò subsistant: at verò cœlorum indiuidua etiam stabilia permanent. Montes autem præcipuè commemorauit, quia cæteris terræ partibus longè stabiliùs consistunt, idcirco vsus est hoc verbo, nascerentur quòd elementa Dei semper laudandi iussu, quasi nata sint initio rerum. *Et formares terram.* Hoc est, antequam formauisses terram & orbem. Dictio quidem ארץ *eretz* seorsim posita, terram designat habitatam & minimè habitatam: quando autem simul cum voce תבל *teuel* commemoratur, ipsa terram significat incultam, dictio verò, orbis, terram incolis frequentatam. Per hanc mentionem formationis montium & productionis terræ & orbis videtur illud innuere quod alibi dicitur, *Et vocauit Deus aridam terram.* *A sæculo.* Hoc est, antequam sæculum esset. Simile est illud. *A sæculo constituta sum.* *Et vsque ad sæculum.* Hoc est, vsque ad finem sæculi tui similiter es, Deus, nempe fortis & potens. Gen. 1. 9. Prou. 8. 23.

V. 3. *Conuertis hominem vsque ad contritionem.* Donec sit tempore suæ senectutis omnino contritus & confectus; ac si diceret, non ei tum proderit robur quo viguit tempore iuuentutis, tu enim ipsum omnino contritum & viribus exhaustum reddis. *Et dicis, reuertimini filij hominis.* Nimirum tunc statuis vt reuertantur in puluerem vnde fuerunt effecti. Dominus autem pater meus P. M. sic hunc locum exponit, tu hominem castigas immissis plagis, propter eius scelera, & dicis, Conuertimini filij hominis, nempe vt per pœ-

PSAL. 90. nitentiam conuertatur: illud porro ipsis dicis per castigationes, quæ sunt veluti quidam legati Dei.

V. 4. *Quoniam mille anni.* Dicis etiam hoc modo homini, quid est vita tua? Siquidem si videatur in oculis tuis, & putas te victurum mille annos, quot tamen annos non vixit primus homo, illi omnes anni instar nihili sunt, quandoquidem tibi aliquando tandem est moriendum. Quapropter ne efferaris de vita tua, si fortè dies tuos multùm prorogare videaris, quoniam omnes illi perinde habentur atque dies hesterna quæ præterijt, aut sicut vigilia vna ex vigilijs noctis, omnes quippe illi dies labor & dolor. Magistri verò nostri F. M. verba, *Ante oculos tuos.* Deo benedicto esse dicta à Psalmista existimant, dicúntque diem Dei sancti & benedicti esse mille annos; hoc est, mille annos apud ipsum non plus haberi quàm diem vnum.

V. 5. *Inundas eos.* Verba sunt Psalmographi Deum opt. max. alloquentis ac dicentis, abripis annos hominum instar rapidi fluxus maris qui rapidissimè influit & velocissimè terram inundat. Aut instar somni erunt illi anni, hoc est, sicut somnium quod somni tempore contingit; cùm enim fuerit expergefactus homo, nihil rerum in somnio exhibitarum remanet. *Manè sicut herba immutatur.* Non aliter ac herba mutationes experitur & repentè transit ipso etiam manè: ac si diceret, aliquos esse qui ipso pueritiæ tempore moriuntur, quemadmodum herba quæ ante solem exortum & matutino tempore viridis est & succosa; at vbi super eam calor solis transiuit, repentè exsiccata flaccescit.

V. 6. *Manè floret & mutatur.* Verbum hoc חלף *bhalaph* est eiusdem significati hoc loco ac in istis: *Si præcisum fuerit*, lignum, *adhuc immutabit.*
Iob. 14. 7. Et, *Mutabunt fortitudinem.* Quibus locis innouatio designatur: dicit igitur
Isa. 41. 1. si manè floreat & innouetur, ac si diceret, si pueritiæ tempore homo fuerit felix ac tranquillo rerum statu potiatur, vesperè, hoc est, senectutis tempore exciditur & arescit, haud secus ac herba, in qua siquidem horis matutinis fuerit humidus vigor, cùm nempe nondum solis calor exæstuat vesperè tamen excidetur & arescet, quia nempe solis ardor toto die illam afficit vehementiùs. Dictio ימולל *iemolel* est conjugationis poel quadratæ, éstque verbum intransitiuum significans excidetur.

V. 7. *Quia defecimus.* Iam loquitur in persona exulantium Israëlitarum ac dicit, Omnis quidem homo est vanitas, ipsi etiam qui pacatâ felicitate potiuntur: verùm quantomagis nos qui post tot annos miseri in exilio versamur. Nam in hoc exilio consumimur propter iram tuam, quâ in nos ob nostras iniquitates excandescis; & eandem sententiam in hoc versu repetit alijs verbis.

V. 8. *Ponis iniquitates.* Vera huius vocis שת *schatta* forma esset שתתה *schattah* cum duplici *tau*, sicut קמסת *carzta*, sed litera ת *tau* tertia radicalis absorpta est in ת *tau* quod est expressum: & scribitur quidem sine ה *he* sed cum eo legitur, verùm idem est sensus, quia פעלת *paalta* seu secunda persona mascul. singul. præter. aliquando scribitur cum ה *he*, nam litera quiescens post camets aliquando scribitur, aliquando non exprimitur, éstque dictio breuis præter morem, seu accentum habens in vltima, cuius rationem scripsimus in libro Miclol, in ea parte vbi agitur de grammaticis. Dicit igitur, Ponis

Ponis iniquitates nostras coram te, Nempe vt eas semper intuearis nósque illatum causâ pœnis afficias. *Occulta nostra ad luminare vultus tui.* In voce עלומנו *aaloumenou* deest litera י *iod* nota pluralis num. vel est dictio singularis, & sensus est, iniquitas nostra occulta, est lumini vultus tui exposita; nihil siquidem coram te est absconditum, sed omnia luminis instar patent vultui tuo. Sunt qui vocem עלומנו *aaloumenou* interpretentur, peccatum adolescentiæ nostræ: & iuxta illam explicationem dicendum est omnimodè in prædicta voce deficere literam י *iod* pluralis num. notam; nec enim reperiuntur in numero singulari voces istæ עלומים *aaloumin*, נעורים *neourim* & זקונים *zecounim*. PSAL. 90.

V. 9. *Quoniam omnes dies nostri.* Quia nulli ex eis fuerunt dies boni, sed omnes ipsi in tua ira transierunt. *Consumimus dies nostros sicut loquelam.* Dixit verbo transitiuo, consumimus, quia, inquit, omnimodam consumptionem patimur propter nostras iniquitates. Dictio autem הגה *begue* significat sermonem ex ore egredientem qui celerrimè pertransit ac esse desinit; ita etiam anni nostri velocissimè dilabuntur.

V. 10. *Dies annorum nostrorum.* Sunt qui hoc loco quærant, si Moses Magister noster sit huius Psalmi author, quomodo dicat, Dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni, cùm ipse centum & viginti annos vixerit: sed hoc non est graue quæsitum, nam loquitur Moses de eo quod contingit vt plurimùm: maximè verò intendit loqui de breuitate temporis quâ durat generatio quælibet in hoc exilio; ibi enim vitæ nostræ dies sunt valde contracti, nec nos salutem visuros speramus nisi citò accesserit redemptio. *Si autem in fortitudinibus* sint *octoginta anni*, si vigor naturalis in aliquo præ cæteris sit valentior, viuet octoginta annos; verùm post octoginta annos aut supra, non reperientur qui viuant nisi pauci admodum. *Et robur eorum, labor & dolor.* Fortitudo eorum, annorum vitæ omnium, dictio רהבם *rohbam* est infinitiuus aut nomen; ac si diceret etiam anni vitæ illius qui faustis vtitur rebus, sunt labor & dolor, quoniam non diu protrahitur tempus vitæ ipsius. *Quoniam recedit citò, & auolamus.* Citissimè enim declinat illud robur ætatis, & ad sepulchrum euolamus; hoc est, illuc velociter ibimus instar auis auolantis. Dictio illa גז *gaz* significat ex suo loco recessit: ita dicitur, *Et abripuit coturnices è mari.* Et, *De ventre matris meæ tu es eductor meus*: Nisi quod in his locis verbum hoc transitiuè vsurpatur, at in hoc Psalmo intransitiuè. Num. 11. 31. Psal. 71. 6.

V. 11. *Quis nouit fortitudinem iræ tuæ.* Quisnam valet sibi ab ira tua satis cauere? & quanta est grauitas iræ tuæ? nos enim videmus tantum esse iræ tuæ æstum aduersùs hominem aliquem, quantum est in eo studium sui erga te cultus & reuerentiæ. Perinde ac si diceret quò magis te quisque colit & obseruat, eò grauiùs in illum ira tua desæuiet, cùm parumper offenderit, quemadmodum de seipso Moses Magister noster asserit: *Et iratus est*, inquit, *contra me Dominus propter vos.* Et hoc quidem peccatum, non reseruat Deus in aliquo alio puniendum: vnde sic dixit de filijs Aaron: *In propinquis meis sanctificabor.* Deut. 3. 26. Leu. 10. 3.

V. 12. *Vt dinumeremus dies nostros.* Quoad numerum dierum nostrorum,

Psal. 90. quot illi supersint, sicut tibi sunt noti, fac vt nos etiam eos nouerimus. *Et tunc adducemus animum sapientiæ.* Ac si diceret, sapientiam in cor nostrum inducemus & studiosiùs sapientiæ vacabimus, cum finem nostrum cognoscemus. Simile dicit alibi: *Notum fac mihi Domine finem meum, & mensuram dierum meorum quæ sit.* Et conueniens esse videtur si dicatur Psalmographus loqui de fine præsentis exilij; non enim apertè satis reuelatum est quandonam sit futurus; siquidem vaticinia Danielis obscura sunt & clausa. Et dixit ei Angelus vt obsignaret sigillo quod intellexerat de illo fine. Dicit igitur, Notum fac mihi quandonam erit finis, & quis sit numerus dierum exilij, quot supersint adhuc; & quandonam venturus sit Propheta ad Israëlem, sicut scriptum est: *Ecce ego mitto ad vos Eliam Prophetam.* Nam tunc erit nobis cor sapiens iuxta illud, *Quoniam plena erit terra scientia Domini.*

Psal. 39. 5.

Malac. 4. 5.

V. 13. *Conuertere Domine, vsquequo?* Dictio שובה *schouua* accentum habet in vltima, & sensus est, conuertere ad nos, vsquequo nos deseres? *Miserere seruorum tuorum.* Illorum miserijs commouearis, iam enim diu est ex quo suarum iniquitatum pœnas luunt.

V. 14. *Satia nos manè misericordiâ tuâ.* Liberationis tempus nominibus matutini & lucis exprimitur. *In omnibus diebus nostris.* Non enim ampliùs futura est vlla calamitas.

V. 15. *Lætifica nos.* Non dicit, pro numero dierum quibus nos afflixisti sicut in Deras dicitur, nempe dies salutis fore secundùm numerum dierum exilij, & postea mundum esse destruendum; sed ita dicit, quemadmodum afflixisti nos illis exilij diebus & nobis multa mala ostendisti, sic nos in æternum perfunde lætitiâ.

V. 16. *Appareat opus tuum.* Nimirum opus nostræ liberationis. *Super filios eorum.* Vt & parentes & filij videant & experiantur salutem à te exhibitam. Illud enim per omnes generationum omnium successiones patres precibus exorare nituntur, vt liberatio quæ nepotum suorum temporibus est futura, suis in diebus approximet & eueniat, vt eam patres simul cum filijs videant.

V. 17. *Et sit decor Domini super nos.* Versus hic de alio non agit quàm de liberationis diebus; illis siquidem salutis nostræ temporibus recta erunt ac firma manuum nostratum opera, sicuti scriptum est: *Non laborabunt frustra, nec parient ad conturbationem*: & versus bis ad emphasim repetitur.

Isa. 65. 23.

PSALMVS NONAGESIMVS PRIMVS.

1. QVi manet in latibulo Excelsi: in vmbra omnipotentis pernoctabit.

2. Dicam *ei* de Domino spe mea & refugio meo Deo meo: in quo spero.

3. Quoniam ipse liberabit te de laqueo venatoris: à peste exitiali. PSAL. 91.

4. Alis suis obteget te, & sub pennis eius securus eris: scutum & clypeus veritas eius.

5. Non timebis à pauore nocturno: à sagitta volante per diem.

6. A peste perambulante in tenebris: à luc vastante in meridie.

7. Cadent à latere tuo mille, & decem millia à dextris tuis: ad te autem non appropinquabit.

8. Verumetiam oculis tuis aspicies: & retributionem improborum videbis.

9. Quoniam tu Dominum spem meam, Excelsum posuisti habitaculum tuum.

10. Non accedet ad te malum: & plaga non appropinquabit tabernaculo tuo.

11. Quoniam Angelis suis mandauit de te: vt custodiant te in omnibus vijs tuis.

12. In manibus portabunt te: ne fortè offendas ad lapidem pedem tuum.

13. Super leonem & aspidem ambulabis: & conculcabis leunculum & draconem.

14. Quoniam me vehementer amauit & liberabo eum: protegam eum quoniam cognouit nomen meum.

15. Clamabit ad me & exaudiam eum: cum ipso sum in tribulatione: eripiam eum, & glorificabo eum.

16. Longitudine dierum satiabo eum: & ostendam illi salutare meum.

COMMENTARIVS.

QVi *sedet in latibulo Excelsi.* Nulla fit in hoc Psalmo, authoris ipsius mentio, quapropter in libro Deras existimatur Moses Magister noster omnes istos vndecim Psalmos composuisse, in quibus nomen Psalmographi non exprimitur, nimirum vsque ad illum Psalmum cuius titulus est, Dauidis Psalmus. Et hi omnes Psalmi sunt coniuncti cum illo cui titulus est, Oratio Mosis, nimirum pro vndecim tribubus, quibus ipse benè precatus est ita scilicet vt oratio Mosis sit pro Rubenitis conscripta; in ea sic scriptum legitur, *Conuertis hominem vsque ad contritionem*, illic verò est scriptum: *Viuat Ruben & non moriatur.* Psalmus hic, *Qui sedet in latibulo Excelsi*, pro tri- Deut. 33.6.

bu Leuitica quæ in atrijs Domini residere solebat. Psalmus cui titulus est
Psal. 91. Psalmus cantici in die Sabbati, *Bonum est confiteri Domino*, pro tribu Iuda, sic enim dicitur, *Modò confitebor Domino.* Psalmus cuius initium est, *Dominus regnauit decorem indutus est*, de tribu Benjamin, ipsa enim venit sub vmbram summi totius mundi Regis, dictum quippe est: *Dilectus Domini Beniamin, habitabit confidenter in eo, quasi in thalamo, tota die morabitur.* Psalmus.
Deut. 33. 12. *Deus vltionum Dominus*, pro tribu Gad ex qua Elias P. M. ortum duxit, quia nempe viri ex ea tribu oriundi succisuri erant conuiuia nationum mundi, & de illis vltionem sumpturi. Psalmus, *Venite cantemus*, de tribu Issachar, huius enim tribus homines Diuinæ legis decantationi vacabant. Dixit Rabbi Iosue filius Leui, huc vsque audiui, inde verò & deinceps Psalmus 91. de seipso. Loquitur autem Psalmographus in persona pij alicuius hominis cæteros ita alloquentis.

V. 1. *Quisquis habitat in latibulo Excelsi, in vmbra omnipotentis pernoctabit.* Audi verba mea, ego tibi dico de Domino qui est spes mea & refugium meum, quisque est Deus meus, in quo omnem fiduciam meam collocatam habeo, dico, inquam, tibi ac de ipso tibi polliceor fore vt te liberet à laqueo venatoris, &c. si nimirum in ipso confidas, ille certò te eripiet,
V. 2. V. 3. quemadmodum me eripuit quia in ipso speraui. Litera ל *lamed* præposita voci יהוה *adonai* Domino significat propter, de, sicut in isto loco. *Dic de me,*
Gen. 20. 13. *frater meus est.* Dictio יקוש *iacousch* nomen est adjectiuum loco participij & sensus, est de laqueo capientis. *A peste prauitatum*, hoc est contritionum.

V. 4. *Alis suis obteget te.* Nimirum à temporis euentibus malis ne in te incidant. *Scutum & clypeus*, instrumenta hæc sunt protectionis; & scutum quidem seu parma est formæ rotundæ, & veritas ipsius, quam omni in se confidenti promisit, erit tibi instar clypei & scuti, quod te fidelissimè proteget.

V. 5. *Non timebis.* Varij temporis casus & euentus instar sagittarum inuolant, ac subitò incautum hominem inuadunt: nocturno autem vel diurno tempore contingunt, idcirco dixit, à pauore noctis, quòd propter solitudinem noctis, quisquis solus iter facit, aut solus manet nocturno tempore, pauore corripi soleat: Cæterùm volatus attribuitur sagittæ ob celeritatem cursus eius; vt etiam propter pinnas capiti eius affixas.

V. 6. *A peste in tenebris perambulante.* Noctu enim propter frigus, & meridiano tempore, ob nimium æstum pestis grassatur. *Ab exitio*, vox קטב
Os. 13. 14. *queteu* idem hic significat ac illo in loco, *Ero excidium tuum, ô inferne. Vastante*, vox ישוד *iaschoud* cum schourec, idem significat ac scripta cum hholem; cui similis est ista, ירון *iaroun, exclamabit & letabitur.* Authores
Prou. 29. 6. verò Deras pestem caliginis & excidium meridiei, interpretantur de Dæmonibus mala inferentibus. Verba quoque illa: *Cadent à latere tuo mille & decem millia*, &c. de infestatione Dæmonum dicta esse volunt. Scientiæ tamen naturalis periti hoc non concedunt de Dæmonum noxis, idque argumentis demonstratiuis confutant.

V. 7. *Cadent à latere tuo mille.* Nempe in bellis, quibus se se mutuis certaminibus conficiunt homines, erit tibi via quâ inter vtramque aciem

saluus euadas; & videbis à sinistris tuis & à dextris quamplurimos in prælio cadentes, tu verò per illorum medium transibis incolumis, nec ad te malum vllum pertinget. Aut loquitur de pestilentia quâ grassante multi passim homines extinguuntur, Cadent, inquit, tum plurimi à dextris & à sinistris tuis: ad te nihilominus pestis non perueniet. PSAL. 91.

V. 8. *Verumtamen oculis tuis aspicies.* Videbis quidem malos è viuis abripi, quia nempe sicut tu non manent in Dei latibulo, tu verò saluus existes.

V. 9. *Quoniam tu Dominum spem meam.* Verba sunt Psalmographi pium virum alloquentis, hæc, inquit, incolumitas ac tota securitas inde tibi contingit quòd Dominum Excelsum posueris tibi in habitaculum, qui pariter meum est refugium.

V. 10 *Non accidet tibi malum.* Nihil aduersi continget in tuo tabernaculo, nec tibi, nec vxori aut liberis tuis.

V. 11. *Quoniam Angelis suis mandauit de te.* לך *leca*, hoc est, tui gratiâ, ipse suis Angelis de te præcipiet vt custodiant te quocumque te contuleris: quemadmodum ipsemet dixit in Lege. *Ecce ego mitto Angelum ante faciem tuam, vt custodiat te in via.* Exod. 23. 20.

V. 12. *In manibus portabunt te.* Ne offendat pes tuus. Vox תגוף *tiggoph* est intransitiua, perinde ac si esset תנגוף *tingoph*, aut illud ת *tau* ad ipsum hominem refertur, itaut sit verbum transitiuum: sensus igitur est, erit tibi quasi si Angeli te gestarent ne ad lapidem allidas pedem. Simile dicitur alibi: *Sed cum lapidibus regionum pactum tuum, & bestiæ terræ pacificæ erunt tibi*, sic dicitur hîc. Iob. 5. 23.

V. 13. *Super leonem & aspidem ambulabis.* Ista animalia pedibus calcabis, nec tibi nocebunt.

V. 14. *Quoniam me amauit.* Hæc de te dicit Deus benedictus, quoniam ipse valde me dilexit, eum etiam eripiam à malis: est enim Deus author liberationis, quia magnâ dilectione me amauit, adeout mihi vni adhæresceret, eripiam eum & protegam ipsum. *Eòquòd cognouerit nomen meum*, ero illi liberator ac protector, efficiamque ne ipsi eueniat aut contingat quidquam incommodi. Et notitia diuini nominis * expositi, quod quatuor literis constat, est dilectio Dei benedicti, qui amor, summum est perfectionis ad quod possit attingere homo, quamdiu corpori est affixus.

V. 15. *Clamabit ad me.* Quandocumque inuocabit me, ego ipsum exaudiam; si verò in aliquem angustiæ & periculi locum inciderit, ne expauescat, siquidem ego adsum ipsi, eúmque eripiam ex illa calamitate ne quid nocumenti contingat ipsi. *Et glorificabo eum.* Dabo illi gratiam & gloriam in conspectu omnium hominum. In Deras sic dixit Rabbi Iosue filius Iair in nomine Rabbi Phinees filij Iair quare multi orant in hoc mundo & non exaudiuntur? Nempe quia non norunt nomen expositum; at futuris olim tem-

* Hoc Dei nomen ideo dicitur expositum seu vulgò schem hammephorasch, quia clarè & citra vllam æquiuocationem de substantia creatoris doceat ait Ramb. in More, p. 1. c. 61. vbi & de prærogatiuis eius loquitur qui illud intelligit, vt etiam author libri Cabalistici, qui dicitur, Portâ lucis, initio.

PSAL. 91 poribus cognoſcent illud, ſcriptum eſt enim, propterea ſciet populus meus nomen meum, & tunc quidem orabunt, & exaudientur. *Quoniam me amauit*, &c. Inuocabit me & exaudiam eum. Cum ipſo ſum in tribulatione, &c. Pſal. 50. 13. Dixit Rabbi Abbahon in nomine Rabbi Leui, dixit Aſaph: *Eripiam te & glorificabis me*, cum enim honore debes afficere qui te ex calamitate aliqua libera it. At Moſes, Dei nomine dixit, Eripiam eum & glorificabo eum; ipſe ſiquidem ex anguſtia educit hominem, & dat ipſi inſuper gloriam, & dat ipſi exitum: & educet te ſuâ potentiâ vt te poſſeſſorem conſtituat magnarum Gentium. Educit illum ex anguſtia, eique neceſſaria ad libertatem ſuppeditans, hinc etiam dicit, Eripiam eum & glorificabo eum.

V. 16. *Longitudine dierum.* In hocce mundo longitudine dierum ſatiabo illum, & in altera vita oſtendam ei ſalutem meam, anima enim illius coram me ſaluata exiſtet. Vel totus verſus de altero ſeculo eſt explicandus: aut per illa verba ſalutare meum, indicantur dies ſalutis, qui ſunt futuri quando Rex Meſſias aduenerit, ac ſi diceret ſi vir pi[us] in hoc exilio moriatur, oſtendam illi ſalutem meam, quando Iſraëlitas ab exilio liberauero: ipſum enim vitæ reſtituam in viuificatione mortuorum, quæ temporibus ſalutis eſt futura. Vide ergo & intellige totum hunc Pſalmum, qui eſt de pij viri fiducia in Deum, nihil aliud continere quàm promiſſa Dei, de liberatione à noxijs incommodis; vnde Magiſtri noſtri F. M. appellant eum, *Canticum caſuum*, & hoc eſt magnum arcanum intelligentibus.

PSALMVS NONAGESIMVS SECVNDVS.

Pſalmus cantici, in die Sabbati.

1. BOnum eſt confiteri Domino: & pſallere nomini tuo Altiſſime.

2. Ad annuntiandum manè miſericordiam tuam: & veritatem tuam in noctibus.

3. Super decachordo & ſuper nablo: ſuper cantico in cithara.

4. Quia lætificaſti me Domine in opere tuo: in operibus manuum tuarum exultabo.

5. Quàm magna ſunt opera tua Domine! valde profundæ ſunt cogitationes tuæ.

6. Vir inſipiens non cognoſcit: & ſtultus non intelligit hæc.

7. Cùm germinauerint peccatores ſicut herba & cùm flores emiſerint omnes qui operantur iniquitatem, vt mox deſtruantur in æternum.

8. Tu autem excelſus in æternum Domine.

9. Quoniam ecce inimici tui Domine, quoniam ecce ini- PSAL.
mici tui peribunt: dissipabuntur omnes qui operantur iniqui- 91.
tatem.
10. Et exaltabitur sicut vnicornis cornu meum: conspersi
oleo viridi caput meum.
11. Et respexit oculus meus in inimicis meis: de insurgentibus
in me malignantibus audierunt aures meæ.
12. Iustus vt palma florebit, sicut cedrus Libani multipli-
cabitur.
13. Plantati *sunt* in domo Domini: in atrijs Dei nostri flore-
bunt.
14. Adhuc fructificabunt in senecta: pingues & virides erunt:
15. Ad annuntiandum quòd rectus Dominus petra mea: &
non *est* iniquitas in eo.

COMMENTARIVS.

PSalmus cantici in die Sabbati. Hic Psalmus Sabbati diebus in domo Sanctuarij decantari solebat, & ipse Psalmus aliquid ad hoc argumentum spectans continet vt explicabimus. Magistri verò nostri F. M. opinati sunt eum pertinere ad futurum tempus, ad illud nempe seculum in quo perpetuum erit Sabbatum & quies, & hæc sunt Messiæ tempora. Dicunt prætereà in Deras primum hominem hunc Psalmum edidisse postquam fuit creatus circa vesperam Sabbati, & peccauit ac vilis effectus est; horâ autem duodecimâ diei sextæ postea ex horto Eden fuit ejectus. Venit Deus Sanctus & benedictus vt ferret sententiam, hoc est, decretum iudicij quo morti addicebatur, & Sabbatum aduenit, quod auertit Deum à proposito; venit ergo Adamus vt diceret hymnum de Sabbato, hoc est, laudem in honorem Sabbati cuius causâ exemptus fuerat à sententia iudicij, & Psalmum edidit in gratiam eius, & cecinit Psalmum cantici de die Sabbati, alloquutum est Sabbatum Adamum, hoc modo, tu mihi dicis hymnum, imò ego & tu pariter concinamus hymnum Deo benedicto, bonum est enim laudare Dominum.

V. 1. *Bonum est confiteri Domino.* Dies Sabbati Domino melior est cæteris hebdomadæ diebus, in eo enim homo liber est à seculi negotijs, & animus eius purus est à solicitudine corporis, & occupatur in sapientiæ studio & diuino cultu. Et bonum etiam est psallere nomini tuo Altissime, anima enim superior tunc inuenit locum aptum ad laudes tibi decantandas, tibi, inquam, qui es Altissimus.

V. 2. *Ad annuntiandum manè misericordiam tuam.* Die ac nocte prædicare tenemur misericordiam quâ vsus es erga nos cùm nobis diem Sabbati ad quietem dedisti. *Et veritatem tuam.* Quoniam promissam nobis tuam misericordiam omni tempore fideliter exhibes: & vnum ex tuis erga nos bene-

PSAL. 92. ficijs est dies Sabbati; cùm ergo ad enarrandas misericordias tuas conueniemus, illud pariter beneficium commemorabimus. Ratio autem cur dixerit, manè, est quia cæteris omnibus hebdomadæ diebus cùm horis matutinis surgit homo, statim ad opus suum peragendum accingi debet; at verò die isto Sabbati manè surgit ad requiem, & ad oblectandum corpus ac animam, túmque Dei misericordiam celebrat. Sed iuxta sententiam Magistrorum nostrorum F. M. qui Psalmum interpretantur de illo seculo quo erit perpetuum Sabbatum & requies, dictio illa, manè, liberationem significabit, noctes verò, exiliorum miserias: ac si diceret, cùm manè illud aduenerit, annuntiabimus misericordiam tuam quam nobis exhibiturus es dum nos ab isto exilio educes, in quo tamen præ multitudine scelerum nostrorum meritò eramus omnino perituri. Et in exilio, per noctem designato, annuntiabimus fidem tuam quâ promisisti te nos è captiuitate liberaturum, & certò confidimus tua erga nos promissa impleturum. Aut sensus est, mane pariter enarrabimus fidem tuam quam erga nos in exilio impleuisti, nempe quia in ipso non penitus absumpti sumus. Secundùm expositionem verò nostram, illud, In noctibus, significationem pluralis numeri habet, Omnes quippe noctes, etiam aliorum hebdomadæ dierum, magis aptæ sunt quàm dies ipsi ad celebranda beneficia Dei & veritatem illius. Vel denique dixit, In noctibus & propter ipsius Sabbati noctem & sequentem aliam quâ egrediuntur à Sabbato: illâ siquidem etiam nocte quies obseruatur; non enim ad opus suum inchoandum quisquam vt plurimùm egreditur, nisi tempore matutino.

V. 3. *Super decachordo.* Ore simul & musicis instrumentis decantabimus. Est verò decachordum, musicum instrumentum constans decem chordis. Dictio הגיון *higgaion* significat canticum quod citharâ canitur.

V. 4. *Quia lætificasti me.* Sabbati diebus me lætitiâ afficis dum tua opera considero & contemplor opus manuum tuarum, mundum scilicet ipsum & quæ in eo continentur: diebus autem Sabbati, quando ijs rebus contemplandis vacare mihi liberè conceditur, gaudio afficior. Et hæc est rerum naturalium cognitio, cuius comparationi cum animum intendo, & tantum illius consequor, quantum consequi valeo, tunc lætor, & in corde meo exulto. Hæc autem sunt verba cuiuslibet sapientis viri diuinorum operum considerationi dediti, ac idcirco dixit lætificasti me, & exultabo, in numero singulari.

V. 5. *Quam magna sunt opera tua.* Cùm illis considerandis animum intendo, ego agnosco ea esse majora & altiora quàm vt perfectè intelligi & comprehendi possint. Et sic etiam illud est intelligendum, *Valde profundæ sunt cogitationes tuæ.* Non enim manifestè patent etiam sapientibus rationes eorum quæ in mundo fiunt, in difficillimis quæstionibus quæ agitantur de rebus huiusce mundi, cur sic factum fuerit, quare verò non ita? Et vna illarum quæstionum est, quare Deus hunc mundum condiderit certo die, tali horâ, & cur illum longè antea non creauerit. Et huic quæstioni, & similibus alijs sic debet responderi, Diuinam sapientiam ita decreuisse, nósque non cognoscere sensum eius, & cogitationes illius cur ita statuerit, nam quoad inferiora, profundæ sunt, & magnæ quoad superiora.

V. 6.

V. 6. *Vir insipiens non cognoscit.* Hic versus censetur iunctus vel antecedenti versui aut subsequenti; si antecedenti hunc habet sensum, nempe subjungit Psalmographus rationem cur dixerit, Profundæ sunt cogitationes eius, nimirum dicit eum omnem hominem stultum esse & insipientem, qui non nouit ac non intelligit ea quæ dixit de cognitione operis sui, Dei. Si verò ad sequentem referatur, sic exponendus est; vir insipiens non cognoscit improbos instar herbæ tantùm germinare, hoc est, in hac vita prospere agere. At norunt sapientes ipsos in perpetuum esse perdendos; ac si diceret, nullam esse habituros partem in futuro seculo, quòd istis verbis עלי עד *aale aad* designatur. Ista verò prosperitas quâ hîc vtuntur, est merces bonorum aliquot operum quæ in hac vita egerunt: nam Deus mercedem ipsorum eis in hoc seculo retribuit, vt in futuro pereant, in punitionem prauorum operum quæ sunt quamplurima. Et in hunc sensum cadunt ea quæ dixit Moses Magister noster, qui sit in pace: *Qui reddit odio habentibus se statim itaut disperdat eos.* Potest etiam idem versus ad subsequentem relatus, sic eodem pene sensu explicari ac ante, Omnis homo stultus & insipiens non intendit animum vt agnoscat felicitatem improborum, & calamitates iustorum in hoc seculo. Nam etsi hic dictum sit, Ad perdendum eos in perpetuum, Moses tamen Magister noster dixit, Qui retribuit eis statim vt disperdat eos. Graues adhuc ea de re quæstiones supersunt, quas etiam Mosem non intellexisse asserunt Magistri nostri F. M. dicunt enim ipsum tres quæstiones Deo sancto & benedicto proposuisse, & duarum solutionem ei dedisse Deum, vnius verò minimè: hæc verò est de qua responsum ei non dedit, cur iustus sit cui bene est, & iustus cui malè: cur sit malus, cui sit benè, & malus cui malè: ac ipsi dixisse Deum, *Et miserebor cuius miserebor, & clemens ero in quem clemens ero*, licèt ipse non sit dignus. Et ea sunt Dei opera de quibus hic Psalmographus dixit, *Quàm magna sunt opera tua Domine, quàm profunda!*

PSAL. 92.

Deut. 7. 10.

Exod. 33. 13.

V. 7. *Cùm germinauerint.* Sensus est, cùm videris subitam ipsis prosperitatem euenire: vnde comparat eos teneræ herbæ quæ subitò etiam exarescere solet: at verò de iustis dixit eos esse similes palmæ & cedro.

V. 8. *Tu autem excelsus.* Etiamsi aliquandiu improbi sint in statu prospero, nemo tamen hinc dicere audeat, non esse Deum qui omnia moderetur & videat, vt iactitant illi qui fide & religione sunt destituti, nempe Deum res & actus humanos non curare: vt etiam non pauci ex populo nostro dicere non verentur, Deum nos minimè inspicere: non enim ita se res habet vt ipsi dicunt, quippe Deus omnia moderatur, & perspectissima habet, sicut scriptum est, *Num occultabitur vir in absconditis, & ego non videbo eum, dicit Dominus?* hoc tamen quamplurimi in mundo admirantur, ac idcirco dixit, *Tu autem altissimus in æternum Domine*, ac si diceret & tu certissimè omnia contemplaris. Et ita eâ de re loquitur Salomon in libro Ecclesiastæ: *Si calumniosam oppressionem pauperis & extorsionem iudicij & iustitiæ videris in prouincia, ne mireris super hoc negotio, quia Excelsus qui est super excelsum,* quemlibet, *obseruat, & excelsi sunt super eos: ecce enim adueniet tempus quo reddetur vnicuique secundùm opera eius.* In quem sensum ita etiam dixit Malachias Propheta, cùm dicerent homines generationis

Ier. 23. 24.

Eccl. 5. 7.

Psal. 92. illius vanum est colere Deum, & quid emolumenti si custodierimus custodiam eius, &c. Et addunt, nunc ergo beatos dicimus superbos, siquidem ædificantur facientes impietatem, &c. Et subjungit propheta, Tunc locuti sunt
Mal. 3. 14. &c. timentes Dominum, vnusquisque cum proximo suo, & attendit Deus & audiuit illa, &c. tandémque subdit, Et conuertemini, & videbitis quid intersit inter iustum & impium, & inter seruientem Deo & non seruientem ei. Hæc autem euenient Messiæ temporibus quando superbi & impij sunt perdendi, quod in hoc Psalmo prædicitur his verbis.

V. 9. *Quoniam ecce inimici tui.* Ecce adueniet tempus quo peribunt inimici tui Domine! & idipsum ad auxesim repetit. Iusti verò lætabuntur, florebunt & exultabunt in gloria; & hoc est quod verbis sequentibus indicat.

V. 10. *Et exaltabitur sicut vnicornis cornu meum.* Loquitur Psalmographus in persona cuiuslibet iusti dicentis se visurum impios Dei inimicos pereuntes ac dissipatos. Ipse verò gratias agit Deo ob beneficia sibi ab illo collata & dicit, *Et exaltatum est sicut vnicornis cornu meum.* Hoc est, exal-
Deut. 33. 17. tasti cornu meum, vt cornua vnicornis, vt alibi dicitur: *Cornua rhinoceretis cornua illius, in ipsis ventilabit Gentes simul. Conspersi oleo viridi.* Dictio
Leuit. 7. 10. בלותי *balloti* simile habet significatum ac ista, בלולה *beloula* perfusa in oleo, éstque verbum intransitiuum, ac si diceret perfusus sum: vel est verbum transitiuum, ac significat perfudi caput meum, & vox רענן *raanan* recens & pingue oleum denotat, éstque locutio metaphorica quá bonorum & deliciarum copia designatur.

V. 11. *Et respexit oculus meus in inimicis meis.* Dictio שורי *schourai* idem valet ac שוררי *schorerai* & significat inimicos meos, nempe quòd ob-
Num. 24. 17. seruent ad inferendum malum: ex quo themate est illud: *Contemplabor illum, sed non propinquum.* Et vox שורי *schourai* est nomen adjectiuum quod
Num. 32. 17. scriptum est cum schourec, quale est illud: *Et nos accingemur* חושים *bouschim festinantes ante filios Israel.* Sensus porro illorum verborum, & vidit oculus meus, audierunt aures meæ, idem est ac si diceret, vidit in illis inimicis oculus meus & de illis audierunt aures meæ id quod exoptabam; simile di-
Psal. 54. 9. citur alio in Psalmo, *Et in inimicis meis vidit oculus meus.*

V. 12. *Iustus vt palma florebit.* Comparat iustos palmæ & cedro, quia illæ arborum sunt omnium altissimæ. In Deras ita disquiritur, quid hæc palma designat? sicut vmbra eius longè ab ea diffunditur, ita iustorum donum & præmium ab eis longè extenditur, nempe vsque ad seculum alterum. Quid est palma hæc? non construuntur ex istis omnibus mensæ aut candelabra. Ita fortassis se res habet de Israëlitis: sed notanter dicitur, Sicut cedrus Libani multiplicabitur. Quid est hæc cedrus non faciens fructus? fortasse illi sunt similes Israëlitæ: notanter dicitur sicut palma: Si quippe cedrus & palma semel radicitus euellantur, nullas radices denuo emittunt, ita fortasse continget Israëlitis. Notanter dicitur, plantasti in domo Domini. Additur vox Libani, & est nomen siluæ terræ Israël & de eadem hîc est sermo. *Multiplicabitur.* Hoc est, crescet ac fructum proferet: & propter magnum incrementum dicitur ישגה *isghe*, quo verbo significatur multiplicatio. Et iuxta illud
Iob. 37. 23. significatum dicitur, *Amplus est fortitudine* Deus, hoc est, magnus seu mul-

tus ; vnde Chaldæus Paraphraſtes vocem רב *rau* multum interpretatur PSAL.
סגיא *ſaghi*. 92.

V. 13. *Plantati ſunt in domo Domini.* Quia iuſtos arboribus antea comparauit, dicit iam eos eſſe plantatos in loco ſucceſo & optimo, nempe in domo Domini. *In atrijs Dei noſtri.* Ac ſi diceret, ibi erit habitatio eorum ac ſemper ibi verſabuntur, illic enim erunt ſapientes & doctores : & tunc Meſſiæ temporibus excidendi ſunt impij ac ſoli iuſti remanſuri vt ſcriptum eſt ; *Populus autem tuus, omnes iuſti :* omnes etiam ſtudio ſapientiæ vacabunt ad Deum cognoſcendum vt ſcriptum eſt ; *Quia plena erit terra ſcientiâ Domini* Et ibi in domo Domini erit conſeſſus plurimorum ſapientum, & illic florebunt, hoc eſt ibi proficient & ſapientiâ in dies augebuntur. Porro dixit, in domo Domini & in atrijs ; quippe Sacerdotes & Leuitæ in domo Dei, Iſraëlitæ verò in atrijs verſabantur. Iſa. 6. 21.

V. 14. *Adhuc germinabunt.* Meſſiæ temporibus futurum eſt, vt ſpatium vitæ Iſraëlitarum valde prorogetur, ſicut ſcriptum eſt, *Secundùm enim dies ligni erunt dies populi mei :* & illo in ſeculo dies illi qui ſolent ſenectutis dies eſſe in hoc ſeculo, erunt ſimiles diebus iuuentutis ; & ipſi homines erunt inſtar adoleſcentum qui creſcunt ac viribus augentur. Erúntque ſucculenti ac viuidi eâ ætate quâ iam ſenio debilitantur, ſicut ſcriptum eſt · *Quoniam puer centum annorum filius ſeu centenarius morietur.* Hoc eſt, cùm quis morietur centum annos natus, de illo tum dicent, iſte in ſua pueritia moritur. Iſa. 65. 22. Ibid. 20.

V. 15. *Ad annuntiandum.* Tunc annuntiabunt & dicent omnes Deum eſſe rectiſſimum : hoc ſiquidem tempore hominum corda vacillant in Dei operibus conſiderandis, dum ſcilicet pacatam improborum felicitatem vident & caſtigationes iuſtorum. Vnde Magiſtri noſtri F. M. ſic dicere ſolent, de improborum tranquillitate, & iuſtorum afflictionibus quidquam decernere non valemus ; at futuris olim temporibus cùm Meſſias aduenerit, tum expurgabuntur & dealbeſcent, ac remanebunt illi qui argento defæcatiſſimo ſimiles fuerint, nec ampliùs tranquillâ proſperitate fruentur improbi, nec anguſtijs iuſti opprimentur, ſicut in multis libri Malachiæ verſibus teſtatum habetur. Et tunc mundus totus Deum eſſe æquiſſimum palam profitebitur. *Et petra mea.* Deus in quo ego confido. Aſſerit hoc loco Pſalmographus omnes homines dicturos tùm temporis, nullam in Deo eſſe iniquitatem, ſed omnia eius opera eſſe in veritate : & tunc quando hominum ſcientia fuerit adaucta, arcanum illud ipſis eſt reuelandum, cur nempe ita factum ſit in hoc ſeculo, vt continuò improbi tranquillâ proſperitate ſint vſi ; iuſti è contra calamitatibus preſſi. Cæterùm dictio עלתה *aalata* ſcripta eſt ſine ו *vau*, ſed legitur עולתה *aaualta*, éſtque idem ſignificatum, niſi quod in ſcriptura imitatur formam dictionum habentium ſecundam radicalem quieſcentem & abſconditam. Et aliæ etiam dictiones ab eadem radice occurrunt in quibus litera ו *vau* eſt occultata, vt : *Et omnis iniquitas occludet os ſuum.* Pſal.
Et, *Etiam iniquitates in corde operamini.* Leguntur tamen pleræque voces hu- Iob. 5. 16.
ius radicis perinde ac ſi *vau* haberent expreſſum. Pſal. 58. 3.

PSALMVS NONAGESIMVS TERTIVS.

Psal. 93. 1. Dominus regnauit, maieſtatem indutus eſt, indutus eſt Dominus fortitudinem præcinxit ſe: etiam firmabitur orbis terræ, ne commoueatur.

2. Paratum ſolium tuum ex tunc: à ſeculo tu *es.*

3. Eleuauerunt flumina Domine, eleuauerunt flumina vocem ſuam: eleuauerunt flumina fluctus ſuos.

4. Præ vocibus aquarum multarum: validis elationibus maris, validus in excelſo Dominus.

5. Teſtimonia tua fidelia ſunt valde: domum tuam decet ſanctitas Domine in longitudinem dierum.

COMMENTARIVS.

V. 1. *Dominus regnauit.* Iſti omnes Pſalmi vſque ad illum cuius is titulus eſt, Dauidis Pſalmus, de ijs agunt quæ Meſſiæ temporibus ſunt futura. Et ſicut ſuperiorem Pſalmum finiuit Pſalmographus dicens tunc omnes eſſe agnituros & profeſſuros nihil eſſe iniquitatis in Deo, ita hunc Pſalmum incipit dicens: *Dominus regnauit, magnificentiam indutus eſt*, quia tunc temporis planum fiet ac manifeſtum orbi vniuerſo Deum eſſe rectum, & ipſum ſuper omnes exercere regnum, nec auſuros vllos homines vanâ ſe efferre ſuperbiâ coram ipſo, ſicut priùs fecerunt nationum exterarum Principes,
Iſa. 14. 14. veluti ſuperbè dixit Nabuchodonozor: *Aſcendam ſuper altitudines nubium ſimilis ero altiſsimo.* Sic etiam vanè iactabat Pharao: *Meus eſt fluuius & ego*
Ezech. 29. 3. *feci eum.* Rex etiam Aſſur, *In fortitudine*, inquit, *manus mea feci & in ſa-*
Iſai. 10 13. *pientia mea intellexi.* Denique Rex Tyri ſic dixit: *Ego ſum Deus & in thro-*
no Dei ſedeo: Tunc verò temporis omnes ſunt agnituri neminem præter ſo-
Ezech. 28. 2. lum Deum regiæ majeſtatis verè circunfulgentem apparere, & ad ipſum ſolum regnum pertinere, vt alibi ſcriptum eſt: *Et regnum erit Domini.* Et alio
Pſal. 22. 28. in loco dicitur: *Et erit Dominus Rex ſuper omnem terram.* Et tunc accin-
Zach. 14. 9. getur fortitudine & firmabitur orbis terræ ne commoueatur: etenim deinceps nôn erunt in mundo tantæ commotiones terræ; quia nullum ampliùs bellum eſt futurum. Cùm alioquin è contra de his temporibus dictum ſit propter bella grauiſſima & frequentiſſima, *Confractione confringetur terra.* Et, *Agitatione agitabitur terra ſicut ebrius & auferetur quaſi tabernaculum vnius no-*
Iſa. 24. 10. *ctis.* Verùm temporibus Meſſiæ terra firmabitur nec ampliùm nutabit.

V. 2. *Paratum ſolium tuum ex tunc.* Tunc omnes clarè agnoſcent ſtabilitum eſſe ſolium regni tui ex tunc, téque eſſe ab æterno, hoc eſt, ante mundum

ipsum, tu enim mundum creasti.

V. 3. *Eleuauerunt flumina Domine.* Per flumina metaphoricè designat Gog & Magog aliósque Reges qui cum ipsis sunt conuenturi ad oppugnanda Ierosolyma, quos comparat fortibus ac rapidis fluminibus, quæ multùm suo cursu strepitum edunt, sic Reges illi magnum sunt excitaturi sonitum ac tumultum. Alibi quoque ita strepitus castrorum sono aquarum exundantium assimilatur, sic enim dicitur, *Et audiebam sonum alarum quasi sonum aquarum multarum, quasi sonum Dei omnipotentis cùm ambularent quasi sonus erat multitudinis vt sonus castrorum.* Ita pariter Rex Assur ab alio Propheta fluuio comparatus fuit, *Ecce ego*, inquit, *adducam super eos aquas fluminis fortes & multas, Regem Assyriorum & omnem gloriam eius.* Dicit verò ista regna sonum suum & contritionem suam eleuauisse contra Israëlitas. Vox דכי *dochi* contritionem significat vt isto in loco, *Exultabunt ossa quæ contriuisti.* Et, *Quia contriuisti nos in loco draconum.* Psal. 93. Ezech. 1. 24. Psal. 51. 10. Psal. 44. 20.

V. 4. *Præ fragoribus aquarum multarum.* Asserit illos Reges suum tumultum extulisse longè suprà fragores aquarum multarum. *Validæ sunt elationes seu fluctus maris.* Ipsi validiores sunt fluctibus maris. *Validus in excelso Dominus.* Etsi illi sint validi; at longè præ illis validus est in excelso Dominus, qui & illos comprimet.

V. 5. *Testimonia tua fidelia sunt valde.* Hoc est, verba tua scriptis consignata per tuos Prophetas, quæ de regno tuo testimonium continent, ipsa tunc certissima fuisse demonstrabuntur: & dicit valde, ac si diceret, nullam tum fore nationem hominum quæ ea de re in animo suo dubitet. *Domum tuam decet sanctitas.* In voce נאוה *naaua* litera א *aleph* mouetur per vocalem hhatêphpatach; in alijs verò dictionibus quiescit א *aleph* vt נאוה *naue* & נאוו *nauou.* Dicit ergo, Pulchra est & decens sanctitas domui tuæ, quæ non vastabitur ampliùs. Vox autem יהוה *adonai* Domine, est vocatiui casus. Potest etiam dictio נאוה *naaua* habere significationem desiderij & amoris, ac si diceret, Omnes homines tuam domum desiderabunt & amabunt quia sancta est in longitudinem dierum, vt scriptum est, *Et erit in nouissimis diebus stabilitus mons domus Domini in vertice montium, & eleuabitur super colles, & confluent ad eum omnes Gentes.*. Et alio item in loco dicitur, *Et veniet omnis caro vt adoret coram Domino.* Isa. 2. 2.

PSALMVS NONAGESIMVS QVARTVS.

1. DEus vltionum Domine: Deus vltionum splendidè appare.

2. Exaltare qui iudicas terram: redde retributionem superbis.

3. Vsquequo improbi Domine: vsquequo improbi exultabunt.

Psal. 94. 4. Effutient & loquentur durum : iactabunt ſe omnes qui operantur iniquitatem ?

5. Populum tuum Domine conterunt : & hereditatem tuam affligunt.

6. Viduam & aduenam interficiunt : & pupillos occidunt.

7. Et dicunt, non videbit Dominus nec intelliget Deus Iacob.

8. Intelligite inſipientes in populo : & ſtulti quando intelligetis ?

9. An qui plantat aurem non audiet ? an qui finxit oculum non videbit ?

10. An qui corripit Gentes non arguet ? an qui docet hominem ſcientiam ?

11. Dominus ſcit cogitationes hominum : quòd vanæ ſunt.

12. Beatus homo quem tu erudieris Domine : & de lege tua docueris eum.

13. Vt tranquillum reddas illum à diebus malis : donec fodiatur peccatori fouea.

14. Quia non deſeret Dominus populum ſuum : & hereditatem ſuam non derelinquet.

15. Quoniam ad iuſtitiam reuertetur iudicium : & poſt ipſum omnes qui recto ſunt corde.

16. Quis conſurget mihi aduersùs malignantes? quis ſtabit mihi aduersùs operantes iniquitatem ?

17. Niſi quia Dominus auxilio fuit mihi : paulominùs habitaſſet in excisione anima mea.

18. Si dicebam motus eſt pes meus : miſericordia tua Domine ſuſtentabat me.

19. In multitudine ſolicitudinum mearum in intimo meo : conſolationes tuæ delectabant animam meam.

20. Nunquid adhæret tibi thronus ſceleratorum hominum qui format laborioſa in ſtatuto.

21. Congregant ſe aduersùs animam iuſti : & ſanguinem innocentem condemnant.

22. At factus eſt mihi Dominus in refugium : & Deus meus in petram fiduciæ meæ.

23. Et reddidit illis iniquitatem ipſorum, & in malitia eorum ſuccidet eos : ſuccidet eos Dominus Deus noſter.

V. 1. DEus vltionum Dominus. Deum orat Psalmographus vt liberationem citò immittat, & vltionem sumat de sceleratis eòquòd ita se facturum promiserit per vaticinia Prophetarum, sicut in isto dicitur, *Et erunt* Mala. 4.
omnes superbi & facientes impietatem stipula : & inflammabit eos dies veniens 1.
dicit Dominus. Dixit porro אל *el* Deus fortis, ac si diceret, tu qui potens es ad vltiones faciendas att. lge, & te conspicuum erga nos exhibe, & de illis vltionem nostri causâ, sumas.

V. 2. *Exaltare?* Quemadmodum per tuum Prophetam prædixisti, *Nunc* Isa. 33.
exaltabor, nunc eleuabor, vt intelligant superbi & sentiant te altum esse & 10.
supra ipsos eleuatum, & redde illis retributionem operibus eorum debitam.

V. 3. *Vsquequo?* Quia tamdiu nostrum hoc prorogatur exilium, & impij exultant & dura verba iactitant ac superbè contra nos efferuntur, vsquequo id ita erit?

V. 4. *Effutient.* Verbum יבעו *iabioou* loquutionem hoc loco denotat sicut & in illo: *Eructabunt labia mea hymnum.* Ac iterum idem repetit ad- Psal.
dens, *Et loquentur*, ad emphasim, ac si diceret, continuò superbè contra nos 119. 17.
isti loquuntur. *Durum*, verba dura & vehementia. *Iactabunt se.* Hoc est, exaltabunt se ac supra nos magnificabunt: sic verbum hoc exponitur illo in
loco, *Dominum exaltasti hodie*, hoc est magnificasti. Deut.

V. 5. *Populum tuum.* Israëlitæ populus Domini & hereditas Domini ap- 26. 17.
pellantur vt scriptum est, Et ipsi populus tuus & hereditas tua: exteri isti populi eos qui ex Israëlitis sunt robustiores, Principum suorum ope & regijs præsidijs nixi atterunt, & eos quantum possunt diuexant; tenuiores verò ac miseros, vt viduas, pupillos & aduenas interficiunt, quia nemo est qui de il-
lis vindictam repetat. Aduenæ porro nomine Israëlitæ designantur, qui in V. 6.
illis ciuitatibus diuersari volunt quas non incoluerunt patres ipsorum: & illi quidem inopes sunt, quoniam ibi nullos habent notos aut propinquos; quapropter eos non rarò interimunt locorum illorum incolæ, eòquòd nec sibi à regia potestate metuant, nec Deum ipsum reuerentur; sibi enim persuadent Deum laudandum, hominum opera minimè intueri: Verbum ירצחו *ieratsehhou*
est conjugationis affectæ puncto dagues; sic etiam in istis locis, *In via in-* Ose. 6.
terficientium pergentes de Sichem. Et nunc homicidæ. Et filius homicidæ: 10.
fortè etiam hoc verbum actiuæ est significationis per tertiam personam, hoc Isa. 1. 21.
est, indicat illos præcipere alijs vt interficiant Israëlitas. 2. Reg.

V. 7. *Et dicunt non videt.* Idcirco dixit Psalmographus Deus Iacob, 6.
quoniam in nulla Gente verus agnoscebatur aut inuocabatur Deus, præterquàm Deus Israëlis; & isti qui multis malis afficiebant Israëlitas Deum ipsorum non videre, nec considerare ea quæ geruntur ab hominibus, vnde etiam non ipsum timent, quasi aliquando in illorum opera animaduersurum.

V. 8. *Intelligite insipientes in populo.* Hoc est, qui in hoc & illo populo estis, seu in quouis populo. Intelligite hoc, id est, responsum illud quod

PSAL. 94. contra vos datur, *Quando sapietis?* Vsquequo in vestra stultitia perstabitis, & non intelligetis De m nosse ac perspicere omnia?

V. 9. *An qui plantat aurem non audiet?* Nempe verba dura quæ superbè contra Domin m & contra populum eius effutire soletis: sens is est, quomodo audetis dicere ipsum non audire verba vestra nec opera vestra cernere? nonne ipse est qui auditus ac visus organa coaptauit? Et qui fieri potest vt qui facultates istas aptauit, eas non cognoscat? Magnus ille & sapiens doctor Rabbi Moses filius Maimon F. M. rem hanc istâ comparatione explanat & dicit, nisi faber aut sutor artem sutoriam calleret, eamque planè intelligeret ac priùs instrumenta eius in animo suo effingeret, non posset ita aptè acum efformare eâ fig râ, sine qua non perfectè exerceretur ars ipsa sutoria: sic etiam si videndi & a diendi vis & facultates Deo essent ignotæ,& eas non perfectè calleret, quomodo potuisset efformare illud organum ita ad visionis act s accommode composit m, & illud organum tam aptè ad audit m aptatum? Scripsit verò sapiens Rabbi Abraham F. M. plantationem cum auribus nominatam, quòd ipsæ sint plantatæ quasi duo puncta polaria in orbe Aquilonari, scilicet & meridionali: verbum autem fingendi vsurpatum de oculis, quòd semper in oculis fig ræ efformentur.

V. 10. *An qui corripit Gentes non arguet?* An existimatis ipsum vos minime p nitur m ob mala vestra opera? nonne verbum est per omnes generationes traditum & receptum, eum pœnis afficere Gentes propter ear m malitiam: siquidem aquas diluuij super improbos induxit & omnes h mines deleuit propter nequitiam operum ipsorum. Ita etiam ignem cum sulphure demisit in Sodomæ incolas, & illorum regionem subuertit propter ipsorum prauitatem. Vidit igitur & cognouit mala istorum opera dignisque nequitiâ illorum pœnis eos affecit. Quomodò ergo dicere audetis ipsum non cernere nec audire humanos actus? sic etiam ille est qui docet hominem scientiam; quì ergo fieri potest vt sensus eorum & cogitationes non cognoscat? nonne ipse est qui docet illos scientiam?

V. 11. *Dominus scit.* Verè ipse nouit omnes illorum contra se cogitationes. *Quod vana sunt.* Nempe de ipso cogitant quòd eorum cogitationes minime noscat nec etiam opera. Vel horum verborum, *quòd vana sunt*, is est sensus, quòd ipsi res aliquas exequi meditantur, Deus verò consilia eorum facit irrita: nec satis habent virium vt cogitatus suos efficiant, nisi Deus semper extollend s nouerit.

V. 12. *Beatus vir quem.* Ita nobis isti improbi objectant, si vos nobis essetis iustiores, & viæ bonæ insisteretis ac bona esset vestra religio, quî fieri posset vt per tot annos remaneretis in exilio tot probris & miserijs afflicti? Quibus quidem respondemus te hoc ad bonum nostrum ita disponere, beatus quippe est homo ille quem tu castigaueris: nam præ tuo erga illum amore, corripis eum. *Et ex lege tua doces illum.* Nempe te illum castigare propter ipsi s bonum; hoc est, illud ex lege discimus, Deum corripere hominem propter eiusdem vtilitatem; sic quippe in lege scriptum est, quod sicut homo corripit filium s um, sic Dominus Deus tuus te corripit. Ita etiam paulò ante dicitur, *Vt affligeret te atque tentaret vt bene tibi faceret in nouissimo tuo.* Deut. 8. 2.

Pari

Pari sensu hoc loco dicitur, Deum corripere hominem vt bene sit illi in nouissimo ipsius, atque vt præstetur ei quies à diebus malis. Dominus verò Pater meus P. M. verba ista: *Et de lege tua doces eum*, sic interpretatur quòd per afflictiones hominem edoceat scientiam & legem, vt nempe ad cultum sibi exhibendum perfecto corde reuertatur. Psal. 94.

V. 13. *Vt tranquillum reddas illum.* Eum siquidem proteget ab improbis vsque ad tempus mortis ipsorum, quo fouea eis fodietur. *Vt tranquillum reddas eum.* Cùm dies mali & calamitatis experietur improbus, tum Deus iustis quietem præstabit: interim dum paratur impijs exitium, tranquillus erit iustus, nec quidquam ei obueniet mali: vox עד *aad* idem hîc significat ac בעוד *beood* vt illo in loco, Adhuc dum, interim cùm loqueretur ille. Iob. 1. 16.

V. 14. *Quia non deseret Dominus populum suum.* Ita est de Israëlitis, etsi enim Deus sanctus & benedictus affligat illos in hoc exilio, ne tamen credideritis eum prorsus ipsos abjecisse; eos quippe non in perpetuum in exilio deseret. *Et hereditatem suam non derelinquet.* Veniet enim tandem aliquando tempus quo ipsam est visitaturus.

V. 15. *Quoniam ad iustitiam.* Adhuc tempus est futurum quo ad iustitiam reuertatur iudicium. Idcirco autem dixit reuertatur, quòd iudicium olim fuerit cum iustitia conjunctum, at improbi duo hæc disjunxerunt; tunc verò in locum suum reuertetur iudicium, ac rursus cum iustitia conjungetur. *Et post ipsam*, current, *omnes recti corde*, hoc est, post iustitiam. Sic hunc versum exponit Dominus pater meus P. M. Rabbi verò Abraham F. E. ita interpretatur, Ad iustitiam reuertentur iudicia Dei, in vniuersalibus quidem, at verò circa particularia, contingit aliquando non esse iustitiam in aliquibus, quod hâc similitudine demonstratur. Nempe sicut cùm pluuia super terram descendit, iustitia seu eleemosina & benignitas effunditur in mundum vniuersum quoad illa quibus aquæ sunt necessariæ: verùm aliquibus mundi rebus quæ sunt particularia, hoc iusti muneris loco non est, quibus, quoad multa, pluuia est incommoda & noxia. *Et post eam omnes recti corde.* Post iustitiam, & est sensus, si improbi populum tuum affligant, ipsi tamen non declinant à iustitia, sed eam persequuntur omnes qui recto sunt corde, hoc est, post iustitiam, nempe quia Deo verè adhæresçunt. In Deras, verba illa, *Iudicium ad iustitiam conuertetur*, ad Isaac referri dicuntur; ad ipsum etiam iustum conuersum est iudicium vt dicitur, Senuit autem Isaac & caligauerunt oculi eius, & videre non poterat. Circa verba etiam, *Et post eam omnes qui recto sunt corde*, sic ibidem dicitur, præmium mercedis iustorum retribuitur post ipsos, at merces impijs redditur coram ipsis adhuc superstitibus, suis enim inimicis retribuit Deus bona in præsenti vita, vt illos perdat in altera. Gen. 27. 1.

V. 16. *Quis consurget mihi cum malignis.* Et hoc est euidens signum & testimonium quòd Deus semper laudandus, res nostras cernat & curet, nam alioquin si secus se res haberet, pridem omnes prorsus absumpti fuissemus; siquidem omnes exteræ nationes infesto in nos sunt animo, & nostram continuò perniciem machinantur, nisi quòd non sinit eas Deus illud exequi, quemadmodum ipse nobis olim promisit operâ Mosis Magistri nostri. *Et tamen etiam cùm essent in terra hostili non penitus abieci eos*, neque, *Sic despexi vt* Leuit. 26. 34.

PSAL. 94. *consumerentur*, &c. Et ita loquitur hic Psalmographus in persona exulum, quis oro consurget pro me aduersùs malignè agentes? & quis stabit à meis partibus contra operantes iniquitatem.

V. 17. *Nisi quia Dominus mihi auxilio fuit.* Ipse enim illis hostibus obstitit, effecítque ne vires eis suppeterent ad me omnino perdendum, licèt id omni studio efficere molirentur. Vox autem illa עם *iim* hoc loco significat contra, sicut & in illo: *Angelus autem Domini cum eo*, hoc est, contra eum, ac si diceret, pugnauit contra eum; ita hìc, *Cum malignantibus*, hoc est, contra malignantes, ac si diceret, ipse quasi contra illos pugnauit vt irrita eorum consilia redderet. *Paulominus habitasset in excisione anima mea.* Dictio hæc דומה *douma* idem significat quod כרותה *cherouta* excisam, vt illo in loco, *Quæ fuit sicut Tyrus succisa in medio maris*, aut est nomen, ac si diceret habitasset in loco excisionis, hoc est in sepulchro anima mea, viuens scilicet, non intelligens, hæc enim non habitat in sepulchro.

Ezech. 27. 32.

V. 18. *Si dixi.* Si quando apud me recogitabam sic, iam in exilio nutat pes meus, misericordia quâ erga maiores nostros vsus es, & quam nobis quotidie exhibes, me sustentat, hoc est, animum meum confirmat, nec emouetur pes meus quia me ex isto etiam exilio aliquando educturus es.

V. 19. *In multitudine solicitudinum mearum.* Inter varias & multiplices cogitationes meas, quibus anxiè agitatur cor meum propter longissimi huius exilij tædium. *Consolationes tuæ delectabant me.* Illæ scilicet consolationes quæ in vaticinijs Prophetarum sunt descriptæ, oblectabant & lætitiâ meam animam afficiebant; certò siquidem noui illos non esse mentituros. In dictione ישעשעו *ieschaaschcheou* primum ש *schin* & primum ע *aain* affecta sunt vocali patahh, cum litera ע *aain* deberet affici scheua, sicut ידברו *iedabberou* ישברו *ieschabberou*, sed ita factum est ad dilatandum sonum propter literam ע *aain*.

V. 20. *Nunquid consociatur tibi solium sceleratorum?* Sensus est, an conjungitur tecum? Quia dixerat antea, tuæ consolationes delectant animam meam, iam dicit, certò cognoui illud quod mihi per tuos Prophetas promisisti verè aliquando futurum; tu siquidem es iudex æquissimus, & solium tuum, thronus est veritatis: nec simile est solio Regum terrenorum, quod est solium contritionum & molestiarum. Vocem הוות *hauuot* iam diximus significare contritionem seu vexationem opere aut consilio alicui paratam. At solium eiusmodi minimè tibi conjungitur. Pari modo loquendi illud est dictum, *Non habitabit tecum malus.* Illud enim solium molestiam & iniquitatem fingit super statuto, ac si diceret, operatur & facit molestiam & injustitiam super statuto, hoc est, iuxta statutum suum, quod facit molestiam & iniquitatem. Non verò ita est de statuto tuo, sed illud æquissima iudicia pronuntiat; quod cùm ita sit non tibi adhæret illud solium, sed ea quæ nobis promisisti, certissimè præstabis.

Psal. 5. 4.

V. 21. *Congregant se.* Ipsi enim Reges terræ turmatim solent conuenire aduersùs animam iusti vt illum morti tradant. Posset etiam vox יגודו *iagoddou* exponi in illo significato, quod habet isto in loco: *Succidite arborem*, vt sit sensus, decernit solium illud iudicium aduersùs iustum vt vitam ei adimat,

Dan. 1. 11.

cùm tamen causa eius sit iustissima : sic etiam eum in iudicio suo reum decernunt vt sanguinem innocentem effundant ; eritque sententiæ eiusdem per verba diuersa repetitio. Psal. 94.

V. 22. *At factus est Dominus.* Me enim ex eorum manibus eripuit, & eius beneficio sum conseruatus, nec mihi facere potuerunt quæ contra me erant machinati.

V. 23. *Et reddidit illis iniquitatem ipsorum.* Reddidit est præteritum loco futuri, & multa occurrunt similia in vaticinijs. Dicit igitur, me ex illorum potestate liberauit Deus, ac in eos refudit iniquitatem ac molestiam quam sunt operati, & propter eorum malitiam succidet eos. Dictio אונם *onam* eadem est hoc loco ac in isto : *Sub lingua eius labor & iniquitas*, licèt litera Psal. 10. 7.
ו *vau* sit quiescens. Ita etiam in dictione עולתה *oolata* ו *vau* aliquando quiescit & aliquando mouetur : & idem repetit iterum ad emphasim ac dicit, Disperdet eos Dominus Deus noster.

PSALMVS NONAGESIMVS QVINTVS.

1. VEnite cantemus Domino : clangamus rupi salutis nostræ.

2. Præueniamus faciem eius in confessione : in psalmis iubilemus ei.

3. Quoniam Deus magnus Dominus : & Rex magnus super omnes Deos.

4. In cuius manu *sunt* interiora terræ : & celsitudines montium ipsius *sunt*.

5. Cuius est mare & ipse fecit illud : & aridam manus eius formauerunt.

6. Venite adoremus & incuruemur : genua flectamus ante Dominum qui fecit nos.

7. Quia ipse *est* Deus noster, & nos populus pascuæ eius : & oues manus eius, hodie si vocem eius audieritis.

8. Nolite obdurare corda vestra, sicut *in* Meriba, *sicut* in die Massa in deserto.

9. Vbi tentauerunt me patres vestri : probauerunt me, etiam viderant opera mea.

10. Quadraginta annis tædio affectus sum à generatione *illâ* & dixi, populus errans corde hi : & isti non cognouerunt vias meas.

11. Quibus iuraui in ira mea : si introirent in requiem meam.

PSAL. 95.

COMMENTARIVS.

V. 1. *Venite exultemus Domino.* Ita sunt loquuturi Messiæ temporibus Israëlitæ, vnusquisque proximum suum excitabit ad laudes simul concinendas Deo qui eos libertate donarit. Et iam diximus voces illas, venite & veni, aliquibus in locis exhortationem ad operandum significare, non verò motum propriè dictum; sic: *Veni probabo te in lætitia. Veni & inebriemus patrem nostrum.* Et, *Venite, cogitemus aduersus Ieremiam cogitationes.* Et his similia. Ita hoc loco, venite concinamus Domino.

Eccl. 2. 1. Gen. 18. 32. Ier. 18. 18.

V. 2. *Praeueniamus.* Inuitationem hoc etiam verbum designat, festinemus adire conspectum Dei cum confessione, hoc est, cum laude ore decantandâ, quâ gratias ei agamus pro nobis collato beneficio.

V. 3. *Quoniam Deus magnus.* Illud tunc palam prædicabitur, eo siquidem tempore nulli erunt apostatæ, cuiusmodi iam existunt quamplurimi, qui omnipotentiam Dei & eius prouidentiam negant. At Messiæ temporibus notum omnibus ac manifestum erit ipsum esse maximum & potentissimum Regem supra Deos omnes, hoc est super cœlestes exercitus, qui Dij quidam & iudices sunt in terra; verùm ipsi etiam tunc agnoscent eum supra se esse Regem, nec se quidquam facere nisi nutu & imperio ipsius.

V. 4. *In cuius manu sunt intima terræ.* Quemadmodum habet in potestate altissima quæque cœli ac terræ ac super ea regnum exercet, sic in eius manu sunt ima terræ penetralia. Ea autem designat vocabulo inuestigationis; quâ etiam ratione dicitur: *Et inuestigabuntur fundamenta terræ deorsum. Et celsitudines montium ipsius sunt.* Partes infimas terræ nominauit & altissimas eiusdem, nimirum celsissimos montes quos his verbis denotat, Et altitudines montium illius sunt: simile est illud, *Et celsitudines rhinocerotis sunt illi.*

Ier. 31. 37. Num. 23. 22.

V. 5. *Cuius est mare.* Summatim priùs terræ meminerat, iam verò speciatim maris & terræ mentionem facit, quia omnia sunt Dei, ac si diceret, in eius manu & potestate sunt posita. Porro horum verborum, *Et ipse fecit illud*, sensus est, ita illud disposuit vt in locum vnum congregarentur & consisterent aquæ eius, aridam verò ab ipsis sejunctam discreuit vt esset locus omnibus animantium & stirpium generibus. Quandoquidem igitur omnia in eius potestate sunt posita, superiora simul & inferiora; in eius potestate situm est extollere aut deprimere quemcumque voluerit: & nos quidem abjectissimos in exilio multo tempore esse permisit, nunc verò nos supra omnes populos exaltauit.

V. 6. *Venite adoremus.* Vnusquisque dicet ad proximum suum, venite, & adoremus: ipsi enim gratias referre debemus, & omni prostrationis genere coram eo incuruari. *Adoremus*, indicatur totius corporis in terram prostratio manibus & pedibus extensis. *Et incuruemur.* Est capitis cum aliqua parte corporis inclinatio, sicut incuruamur dum in genua procumbimus. *Genuflectamus*, est genuum incuruatio in terram sicut dicitur istis in locis: *Et incuruauit se super genua sua. Incuruauerunt se in genua sua coram Domino. Qui se-*

2. Reg. 1. 13. Iud 7. 5.

cit nos. Hoc eſt, qui nos educauit & exaltauit: quo ſenſu dicitur: *Dominus* PSAL.
qui fecit Moyſen & Aaron. 95.
V. 7. *Quia ipſe* eſt *Deus noſter.* Iudicans nos & vlciſcens de Gentibus.
Et nos populus paſcuæ eius. Qui nos inſtar paſtoris hactenus paſcit. *Et oues* 1. Sam.
manus eius. Nos quippe virgâ veritatis ſuæ deduxit. *Hodie.* Nos hodie ſi- 12. 6.
bi ex ſeruitutis ergaſtulo acquiſiuit, vt eſſemus oues manus eius, & ipſe eſſet
Deus noſter. *Si ergo vocem eius audieritis.* Ne ſitis ſicuti Patres veſtri,
eius ſcilicet generationis quæ per deſerta vagata eſt; ſtatim enim atque re-
demit illos ex ſtatu ſeruorum ipſum in Raphidim rentauerunt: ſic itaque vobis
dicit Deus vóſque adhortatur, ne ſitis adhuc duro corde & durâ ceruice; vobíſ-
que ita dicit.

V. 8. *Nolite obdurare corda veſtra ſicut in Meriba?* Sicut fecerunt Patres
veſtri, ſicut in Meriba & ſicut in die Maſſa. Sunt locorum nomina quæ di-
cuntur Maſſa & Meriba propter contentionem Iſraëlitarum, & propter ten-
tationem quâ Deum tentauerunt dicendo, *Eſt ne Deus in nobis an non?* Exod.
V. 9. *Vbi tentauerunt me.* Multis vicibus me tentarunt etiam viderant 17. 7.
quòd mare in gratiam illorum diſſecuiſſem, quod manna è cœlo deduxiſ-
ſem ipſis; quòd rupem etiam diruppiſſem; & tamen ipſi me poſt hæc omnia
tentare non erubuerunt. Iſte eſt ſenſus vocis illius, *Etiam*, nam etiam poſt-
quam viderant opera mea, quòd nempe illos eduxiſſem ex loco ſeruitutis,
magnis probationibus & fortibus prodigijs editis, & quòd ipſis mare diſſe-
cuiſſem, licèt ira eſſet, non tamen crediderunt mihi, ſed me tentauerunt;
mea ſiquidem opera in ipſorum gratiam edita & ante & poſt tentationem
viderunt.

V. 10. *Quadraginta annis.* Me etenim irritauerunt in negotio explora-
torum, adeout ſtatuerim illos per deſerta annis quadraginta remanſuros eſſe.
Significatio vocis אקוט *aquout* eadem eſt ac in iſto loco: *Vidi præuaricantes* Pſal.
& contendi: pari nempe ſenſu cum voce קטטה *quetata* contentione, in ſcri- 119. 158.
ptis Magiſtrorum noſtrorum F. M. Per generationem verò, deſerti genera-
tionem intelligit; & ſe dicit per totos quadraginta annos cum hominibus
illius generationis fuiſſe in rixa & contentione: & addit, *Populus errans cor-
de hi ſunt.* Dixi ſæpenumero ipſis quod errarent animo, & cor ipſorum
ferretur ad malum, ſed mihi non crediderunt. *Ipſi vero non cognouerunt
vias meas.* Non agnouerunt omnia ſigna quæ pro ipſis patraui, & præ vano
pauore non auſi ſunt in terram promiſſam intrare, nec in me ſunt confiſi; prop-
tereà iuraui quòd non ingrederentur illuc, ſed in deſerto morerentur à puero
viginti annorum & ſupra.

V. 11. *Quibus iuraui in ira.* Quoniam propter hoc aduersùs eos iratus
ſum & iuraui quòd non introirent ad requiem meam, hoc eſt, ad terram
Iſraël, de illa enim ſic dictum eſt: *Ad requiem & ad hereditatem*, ibi quip- Deut.
pe requiem habuerunt Iſraëlitæ. Quòd verò dicat, *Requiem meam*, ſenſus 12. 9.
eſt, Requiem quam daturus ſum illis: quo etiam loquendi modo dicitur, *Et* Eſa. 56.
lætitiâ afficiam eos in domo orationis meæ, hoc eſt, orationis quâ ipſi coram 7.
me deprecantur. Dictio illa, ſi, ſignificationem habet ex formâ in iura-
mentis adhiberi ſolitâ, ſicuti cùm dicit quiſpiam, ſic *vel* ita contingat, ſi

fiat illud: sic etiam in ipsa lege dicitur, *Si videbunt terram pro qua iuraui*
Num. 14. 16. *Patribus eorum*; superiùs etiam ita dixit Psalmographus, *Si Dauid: mentiar*, vt ibidem exposuimus.

Psal. 96.

PSALMVS NONAGESIMVS SEXTVS.

1. CAntate Domino canticum nouum: cantate Domino omnis terra.

2. Cantate Domino, benedicite nomini eius: annuntiate de die in diem salutem eius.

3. Narrate inter Gentes gloriam eius: in omnibus populis mirabilia eius.

4. Quoniam magnus Dominus & laudabilis valde: terribilis est supra omnes Deos.

5. Quoniam omnes Dij Gentium idola: Dominus autem cœlos fecit.

6. Gloria & pulchritudo in conspectu eius: fortitudo & magnificentia in sanctuario eius.

7. Afferte Domino familiæ populorum: afferte Domino gloriam & fortitudinem.

8. Afferte Domino gloriam nominis eius: tollite munera & introite in atria eius.

9. Adorate Dominum in decore sancto: contremiscite à facie eius vniuersa terra.

10. Dicite in Gentibus Dominus regnat, etiam firmabitur orbis terræ, non commouebitur: iudicabit populos in æquitate.

11. Lætentur cœli & exultet terra: tonet mare & plenitudo eius.

12. Gaudeant campi, & omnia quæ in eis sunt: tunc exultent omnes arbores syluarum.

13. Coram Domino quia venit, quoniam venit iudicare terram: iudicabit orbem terræ in iustitia, & populos in veritate sua.

COMMENTARIVS.

V. 1. C*Antate Domino canticum nouum.* Quemadmodum Psalmo præcedenti inducitur quilibet Israëlita dicens proximo suo, Venite cantemus Domino, &c. sic in hoc Psalmo inducitur dicens, Cantate Domino

canticum nouum quia vos collegit ex Gentibus & ab exilio. Dicit verò nouum, ac si diceret vt nouum ei canticum concinatis præter illos Psalmos & cantica quæ descripta habentur, ac idem iterum ad emphasim repetit, Cantate Domino canticum nouum. Et hunc Psalmum edidit Dauid postquam eduxisset arcam ex domo Obededom, vnâ cum Psalmo cuius initium est: *Confitemini Domino, inuocate nomen eius*, nisi quod parum est inter vtrumque differentiæ: & in hoc cantico de nouo addidit, nouum, vt ostenderet illud in hoc libro esse editum de collectione & liberatione exulum Israëlitarum; & tunc cantaturi sunt Domino canticum nouum. In Deras ita ea de re differitur. Omnia alia cantica nomine fœminini generis שירה *schira* sunt expressa, at verò illa quæ de rebus futuri sæculi agunt, nomine masculino שיר *schir* vt hoc loco, Cantate Domino שיר *schir* canticum nouum. Nempe vult indicare bona & prosperitates, quibus sunt potiti Israëlitæ, non fuisse stabilia ac permanentia bona; quapropter cantica quæ pro illis acceptis ediderunt, illa, voce fœminini generis שירה *schira* appellarunt: fœmina enim debilior est. At bona quæ futuris temporibus sunt euentura Israëlitis, solida erunt & in æternum permansura idcirco illud canticum quod pro liberatione ab exilio sunt decantaturi, exprimit voce masculinâ שיר *schir*, quia masculus longè est robustior fœminâ. *Omnis terra.* Hoc est, omnes incolæ terræ, quo sensu dicitur: *Omnisque terra veniebant in Ægyptum.*

(Margin: Psal. 96. — Psal. 105. 1. — Gen. 41. 57.)

V. 2. *Annuntiate de die in diem.* Hoc est, continuò omnibus diebus, sensus porro est, annuntiate inter vos inuicem, etiamsi omnes prorsus norint salutis beneficium, eius tamen repetita quotidie narratio æquè grata illis futura est ac si tunc ipsa salus contingeret. Nempe quia mutua hæc narratio est quasi primæ annuntiationis innouatio, & homini grata est admodum omni die quo refertur, & paulatim deinde cessat & imminuitur illa suauitas. Dicitque diebus singulis æque gratam fore istam collatæ salutis nouam enarrationem, ac si quolibet die primum esset relata.

V. 3. *Narrate gloriam eius.* Vos quippe in conspectu aliorum populorum gloriâ affecit, postquam inter ipsos despecti & abjecti diu fuistis.

V. 4. *Quoniam magnus Dominus.* Nam Dij ipsi, hoc est Angeli, ipsum prædicant magnum, eum extollunt, laudant & reuerentur: & ratio huiusce narrationis est quia tunc omnes populi ipsum Deum confitebuntur & prædicabunt: Israëlitæ verò illi erunt qui notum facient populis eum esse maximum ac omni laude dignissimum.

V. 5. *Quoniam omnes Dij Gentium.* Quæ nempe cultum & seruitutem exhibent soli, lunæ ac cæteris astris, quæ sunt idola, ac si diceret, quasi res* nihili coram Deo, quia ipse condidit ea; & hoc est quod subjungit. *Dominus autem cælos fecit.*

* Vox Hebræa אלילים *elilim* idola deduci potest ab אל *al* non, nihil, quasi res non existens, nihilum, quæ non, vel nihil sunt. Sic 1. Cor. 8. 4. scimus quod nihil sit idolum in mundo, &c. 2. Dij isti res sunt imaginariæ, ideo vocantur etiam alibi הבלים *hafalim*, vanitates, & שקרים *schecarim* mendacia. Vel dictio אלילים *elilim* est diminutiuum ab אל *el* Deus, quasi dicerentur ironicè deiculi.

PSAL. 96. V. 6. *Gloria & pulchritudo in conspectu eius.* Et in ipsis astris magnitudinem eius agnoscunt, & gloriam ac honorem ei palam attribuunt. *Fortitudo & magnificentia.* Ab illis Deo acclamatur in Sanctuario eius, hoc est in cœ-
2.Paral. lis qui sunt habitaculum sanctitatis eius, vt scriptum est, *Peruenitque ora-*
30. 27. *tio eorum ad habitaculum sanctitatis eius in cœlum.* Et ipsi enarrant fortitudinem & gloriam eius, illúmque supra omnia Dominum esse prædicant iuxta
Psal. illud, *Cœli enarrant gloriam Dei.*

19. 1. V. 7. *Date Domino.* Gloriam & fortitudinem ore vestro illi attribuite.

V. 8. *Afferte Domino gloriam.* Date etiam ipsi gloriam operibus, hoc est, illi afferte munera ad atria eius nimirum ad atria domus Sanctuarij, idque ad gloriam nominis ipsius.

V. 9. *Adorate Dominum in decore sancto.* In domo Sanctuarij qui locus est omnium magnificentissimus & sanctissimus. *Contremiscite à facie eius.* Vos qui hactenus Dominum non timuistis videntes nunc admiranda eius facta, pauete ab illo.

V. 10. *Dicite in Gentibus.* Palam annuntiate familijs istis populorum qui ad Sanctuarij ædem sunt ascensuri, cùm in vestram terram reuersi fueritis, dicite, inquam omnibus Gentibus, Dominus regnauit, & terram omnem tranquillam effecit; hoc est quod istis verbis indicatur, *Etiam firmabitur orbis terræ, non commouebitur.* Agnoscetis enim magnificum eius regnum, suum quippe populum educet ex exilio cum magna gloria: nam & ij qui priùs eis dominabantur, in terram ipsorum venient vt eos deducant illuc; & tunc constabit ipsum dominari supra omnes, & maximè hoc agnoscetis ex iudicio quod exercebit in illas Gentes, quæ aduersùs Ierosolyma conuenerant. Nempe quia ipse dominatur omnibus & eius est regnum: quod eius regnum etiam tum maximè agnoscetis, illo siquidem regnante orbis terræ confirmabitur, nec bellorum motibus vt antea semper agitabitur, sed
Isa. 2. 4. omnes populi pacem habebunt. *Non leuabit Gens contra Gentem gladium, nec exercebuntur vltra ad prælium. Iudicabit populos in æquitate.* Æquum siquidem in populis iudicium faciet, & quotquot inter illos reperientur improbi, illos disperdet.

V. 11. *Lætentur cœli.* Lætitia cœlorum, terræ exultatio, fremitus maris, gaudium agrorum, & arborum læta cantatio ista omnia per modum prosopopœiæ sunt dicta, ad exprimendum ingens gaudium quod tunc est futurum ob profundissimam pacem quâ potietur mundus, & propter innumera bona quæ indè sunt consecutura. Sicut è contra, propter opposi-
Ioel. 2. tum pacis, figurâ eadem est dictum, *Sol & luna sunt obtenebrata.* Et, *Lu-*
10. Isa. 24. *xit & defluxit terra.* Et, *Operui eum abysso. Atratum reddidi super eo Li-*
4. *banum, & omnia regionis ligna sunt dolore concussa.* Et omnes alij versus
Ezech. sequentes eâdem figurâ sunt exponendi. *Mare & plenitudo eius.* Hoc est,
31. 15. pisces maris. *Gaudeant campi.* Vox שדי *sadai* idem est ac שדה *sade* & sensus est, regiones cultæ, & deserta & omnia quæ sunt in eis, feræ scilicet & bestiæ deserti. *Coram Domino quia venit.* Quod subsequitur explicat antecedens, & adhibetur repetitio ad emphasim.

PSAL-

PSALMVS NONAGESIMVS SEPTIMVS. Psal. 97.

1. DOminus regnauit exultet terra: lætentur insulæ multæ.
2. Nubes & caligo in circuitu eius: iustitia & iudicium basis solij eius.

3. Ignis ante ipsum præcedit, & exurit in circuitu inimicos eius.

4. Allucent fulgura eius orbi terræ: videt & contremiscit terra.

5. Montes sicut cera dissoluuntur à facie Domini: à facie Domini omnis terræ.

6 Annuntiauerunt cœli iustitiam eius: & viderunt omnes populi gloriam eius.

7. Pudore afficiantur omnes qui adorant sculptilia, qui gloriantur in idolis suis: adorate eum omnes Dij.

8. Audiuit & lætata est Sion: & exultauerunt filiæ Iudæ propter iudicia tua Domine.

9. Quoniam tu Dominus Altissimus super omnem terram: valde exaltatus es super omnes Deos.

10. Qui diligitis Dominum odio habete malum, custodit animas sanctorum suorum: de manu improborum liberat eos.

11. Lux sata est iusto: & rectis corde lætitia.

12. Lætamini iusti in Domino, & confitemini memoriæ sanctitatis eius.

COMMENTARIVS.

V. 1. D*ominus regnauit exultet terra.* Hoc idem argumentum in his Psalmis multoties repetit & inculcat Psalmista ad confirmandos hominum animos, qui propter exilij longitudinem, omnem fere spem futuræ liberationis abiecerunt. Per insulas populorum aliorum terminos intelligit.

V. 2. *Nubes & caligo.* Ad caliginem & tenebras inducendas super improbos, qui tum demum agnoscent iustitiam & iudicium basim esse diuini throni. Modò enim dicunt non esse iudicium propter bona ac felices successus improbis obuenientes.

V. 3. *Ignis ante ipsum.* Sensus vocis huius, In circuitu, est, nullum eis up eresse locum quò ab igne possint effugere.

Psal. 96. V. 4. *Allucent fulgura eius.* Hoc est, iudicia eius tunc omnibus manifesta fient; quo etiam sensu alibi dicitur: *Ignem & sulphur pluam super eum, & super exercitum eius*; & propterea videt & contremiscit terra. Aut illa verba, Allucent fulgura eius, sunt intelligenda simpliciter de ignibus quos immittit super improbos, tantàque & tam continua sint illa ignita Dei fulgura, vt omnes populi magno pauore contremiscant; per terram enim designantur eius incolæ. (Ezech 38. 22.)

V. 5. *Montes sicut cera dissoluuntur.* Per montes hoc loco figuratè Reges externarum nationum indicantur.

V. 6. *Annuntiauerunt cœli.* Dum scilicet grandinis lapides ignémque cum sulphure ejaculantur in sceleratos, tum iustitiam Dei semper laudandi annuntiant: in hoc enim iustitia eius & gloria declaratur cùm iudicium in improbos ita exercet vt eos penitus absumat.

V. 7. *Pudore afficiantur.* Et tunc erubescent omnes qui cultum sculptilibus exhibent, qui hactenus gloriati sunt & sese laudandos existimarunt ob idola quibus seruiebant; & dixerunt suam felicitatem sibi contigisse per vana illa idola quæ ipsi colunt: nunc verè cùm à Deo iudicabuntur, videbunt & cognoscent nihil solidi & vtilitatis esse in illis, & nullam esse potentiam nisi à solo Domino. Porro sculptilia & idola sunt simulachra quæ ad similitudinem cœlestis exercitûs effingunt, eisque cultum exibent. *Et adorent eum omnes Dij.* Et ipsi cœlestes exercitus quibus ab illis seruitur, ipsum Dominum confiteantur & adorent, eòquòd iudicauerit ac puniuerit eos qui cultum sibi indebitum exhibebant. Et dictio השתחוו *hischabhauu* non est imperatiuus, sed præteritum loco futuri. Sensus horum verborum, omnes Dij, est, omnes qui Deos alienos colitis: & verbum illud qui colunt seu adorant, initio versus semel expressum, est pro duobus.

V. 8. *Audiuit &c.* Sonitum nempe coruscationum & fulgurum ac vocem sceleratorum, & lætata est: Cæteri verò populi auditâ voce illorum contremuerunt, Israëlitæ autem audierunt & lætati sunt, nouerant enim grandinis lapides ignémque è cœlis ruere in iudicium & pœnam improborum, nimirum Gentium quæ ad oppugnanda Hierosolyma simul confluxerant; Sion verò nominat quia caput erat regni Israëlitici. Præterea quoniam iuxta illum locum futura est aliquando sceleratorum clades in valle Iosaphat, idcirco memorat etiam filias Iudæ, hoc est, ciuitates illius.

V. 9. *Quoniam tu Dominus Altissimus.* Tunc agnoscent te esse Excelsum, ac infinitis modis supra Deos omnes esse eleuatum: per illos verò Deos, cœlorum exercitus intelligit qui hactenus pro Dijs habiti & culti fuerant.

V. 10. *Qui diligitis Dominum.* Quicumque Deum diligit, omnem deinceps malum hominem auersetur, nec vllo pacto apud se in dubium reuocet quin Domino sint perspecta omnia improborum opera, cùm videat solum Deum exaltandum, custodire animas Sanctorum suorum; quòd nimirum illos ex improborum potestate liberauerit, & ab exilio, in quo miserè iacebant, tandem eduxerit.

V. 11. *Lux sata est iusto.* Lux & lætitia, iustis & rectis corde in hoc mundo seminantur, quæ in altero sæculo, Messiæ temporibus sunt messuri.

V. 12. *Lætamini.* Tunc verè lætabuntur, rectissima enim esse iudicia eius agnoscent. *Memoriæ sanctitatis eius.* Hoc est, nomini eius.

PSALMVS NONAGESIMVS OCTAVVS. Psal. 98.

1. CAntate Domino canticum nouum, quia mirabilia fecit: salutem parauit sibi dextera eius, & brachium sanctum eius.

2 Notam fecit Dominus salutem suam: in oculis Gentium reuelauit iustitiam suam.

3. Recordatus misericordiæ suæ & veritatis suæ domui domui Israel: viderunt omnes fines terræ salutem Dei nostri.

4. Iubilate Deo omnis terra: resonate & exultate & psallite,

5. Psallite Domino in cithara & voce Psalmi.

6. In tubis ductilibus & voce tubæ corneæ, iubilate in conspectu Regis Domini.

7. Tonet mare & plenitudo eius: orbis terræ & qui habitant in eo.

8. Flumina plaudent manu, simul montes exultent.

9. In conspectu Domini, quoniam venit iudicare terram: iudicabit orbem terrarum in iustitia, & populos in æquitate.

COMMENTARIVS.

V. 1. CAntate Domino, &c. Hæc omnia iam supra exposuimus. *Salutem parauit sibi.* Similia sunt hæc alijs illis verbis, *Et vidit quod non esset vir & obstupuit quòd non esset qui occurreret, & salutem illi brachium ipsius attulit.* Isa. 59. 16.

V. 2. *Notam fecit.* Posterior versiculi pars est prioris explicatio.

V. 3. *Recordatus est misericordiæ suæ.* Eius nimirum misericordiæ ac fidei quam olim Israëlitis icto fœdere promiserat ad illos ab exilio reuocandos, iam se earum memorem esse exhibuit, illósque in conspectu omnium liberauit: quod his verbis indicat, *Viderunt omnes fines terræ.*

V. 4. *Iubilate Deo omnis terra.* Aliæ pariter nationes debent iubilationem ac lætitiam palam testari pro salute allata Israëlitis, nam per illorum salutem, vniuerso orbi salus est afferenda; siquidem deinceps non est futurum in mundo bellum Gentis vnius aduersùs aliam. *Resonate.* Promite canticum sonorâ voce. *Psallite*, solam pulsantes citharam. Sic etiam in cithara cum voce Psalmi, quo cantus ore editus exprimitur.

V. 6. *In tubis ductilibus.* Coram Rege Domino venient in domum Sanctuarij ad sonum tubis edendum, ad Psalmos & laudes concinendas coram ipso.

PSAL. V. 7. *Tonet mare.* Metaphorica locutio vt iam ſupra eſt explicatum.
92. V. 8. *Flumina plaudent manu.* Ita etiam metaphoricus eſt hic verſus, plaudant manu, manum manu percutiant; is enim eſt eorum geſtus qui ſal-
2. Reg. tant & laudes decantant ſicut ſcriptum eſt, *Et comploſerunt manibus atque di-*
11. 12. *xerunt, viuat Rex.*

V. 9. *In iuſtitia & æquitate.* Nimirum erit eius iudicium, nam & bona iuſtis, & mala improbis retribuet.

PSALMVS NONAGESIMVS NONVS.

1. DOminus regnauit contremiſcant populi: qui ſedet inter Cherubim commoueatur terra.

2. Dominus in Sion magnus: & excelſus ſuper omnes populos.

3. Confiteantur nomini tuo magno & terribili: quoniam ſanctum eſt.

4. Et fortitudo Regis iudicium diligit: tu ſtabiliuiſti rectitudines, iudicium & iuſtitiam in Iacob tu feciſti.

5. Exaltate Dominum Deum noſtrum: & procidite ad ſcabellum pedum eius, quoniam ſanctum eſt.

6. Moſes & Aaron in Sacerdotibus eius: & Samuel inter eos qui inuocant nomen eius: inuocabant Dominum & ipſe exaudiebat eos.

7. In columna nubis loquebatur ad eos: cuſtodiebant teſtimonia eius, & ſtatutum quod dedit eis.

8. Domine Deus noſter, tu exaudiebas eos: Deus condonans eras eis, & vlciſcens ſuper opera eorum.

9. Exaltate Dominum Deum noſtrum: & procidite ad montem ſanctum eius: quoniam ſanctus Dominus Deus noſter.

COMMENTARIVS.

V. 1. *DOminus regnauit contremiſcant.* Dixit Pſalmographus in Pſalmis præcedentibus, Dominus regnauit exultet terra: dixit item Dominus regnauit, etiam firmabitur orbis terræ ne commoueatur: & ecce dicit hoc loco, Dominus regnauit contremiſcant populi, & moueatur terra. Sed hæc omnia ſunt vera, futurum enim eſt vt populi contremiſcant & terra commoueatur propter cladem & ruinam Gog & Magog; verùm poſtea exultabit terra & orbis terrarum conſtabilietur, ne commoueatur, nec enim

vlteriùs bellorum motibus agitabitur mundus. Addit, *Qui ſedet inter Cherubim.* Nam ſedebit tunc inter Cherubim, eius quippe diuina gloria ad Sionem & in locum Sanctuarij eſt reuerſura. PSAL. 99.

V. 2. *Dominus in Sion magnus.* Erit verè tunc magnus in Sion, ibi enim ſupra omnes populos magnus prædicabitur & agnoſcetur, cùm iuſta aduersùs improbos iudicia exercebit. In Deras ita dicitur, Dominus in Sion magnus quando eius majeſtas reuertetur in Sionem, eo tempore magnus apparebit.

V. 3. *Confiteantur nomini tuo.* Tunc omnes populi celebrabunt tuum nomen, quoniam magnum eſt ac terribile.

V. 4. *Et fortitudo Regis.* Tunc robur eius, Dei, agnoſcetur, & fiet manifeſtum ipſum eſſe ſupra omnes Reges; & tum perſpicient eum eſſe iudicij amantiſſimum, & te omnia rectitudine ſummâ conſtituiſſe: te, inquam, illum eſſe qui in poſteris Iacob iudicium feciſti, dum illos inter Gentes captiuos abduci permiſiſti: téque eumdem eſſe qui erga ipſos Iacobi nepotes iuſtitiam feciſti, cum illos ab exilio reuocaſti. Sunt etiam qui totum hunc verſum interpretentur de iudicijs legis quæ Deus poſteris Iacob præſcripſit, hæc enim omnia ſunt rectiſſima. Et hoc ipſum tunc omnes populi ſunt prædicaturi.

V. 5. *Exaltate Dominum Deum noſtrum.* Omnes tam Iſraëlitas quàm alios populos alloquitur, ore veſtro Dominum Deum noſtrum extollite laudibus. *Et procidite ad ſcabellum pedum eius*, ſcilicet domum ſanctuarij. Quoniam Sanctus eſt ipſe & nomen eius ſanctum. Videtis ſiquidem Prophetas, qui fuerunt viri ſanctiſſimi, ab eo fuiſſe exauditos & poſtulata conſecutos, cùm ante ipſum ſe ſe proſternerent & coram eo funderent preces, & hoc eſt quod ſubjicit.

V. 6. *Moſes & Aaron in Sacerdotibus eius.* Hoc eſt, Moſes & Aaron qui omnium eius Sacerdotum fuerunt maximi. Ita etiam Samuël qui ſui temporis Prophetarum fuit præſtantiſſimus: nam per eos qui dicuntur inuocare Dei nomen, indicantur Prophetæ, quos omni tempore quo ad eum clamauerunt ipſe exaudiuit. Samuëlem porro nominat, quia ex Moſis & Aaronis familia ducebat originem, & prophetiæ dono ſicuti & ipſi erat inſignis: fortè etiam quia vaticinij munere omnes alios poſt Moſem Prophetas longè anteceſſerit; vnde illud, *Si ſteterit Moſes & Samuel coram me.* Hinc etiam in Ierem. 15. 1.
Deras inuenire eſt idem de Samuële quod de Moſe ipſo ſcriptum. Moſes ex tribu Leuitica ortus eſt, ſic pariter Samuël. Ille canticum edidit, hic etiam canticum ſcripſit. Ille regnauit ſuper totum Iſraëlem & Iudam, ſic pariter Samuël. Moſes per annos quadraginta regnum adminiſtrauit, Samuël quoque per totidem annos regni gubernaculum tenuit. Ille bella multa geſſit, hic etiam prælia commiſit. Ille Reges occidit, hic pariter Reges interfecit. Ille altaria ædificauit, hic etiam aras exſtruxit. Ille obtulit ſacrificia, hic etiam obtulit. Denique legitur in Scriptura de Moſe, *Et clamauit Dominus ad Moſen*, hoc idem de Samuële refertur, *Et appellauit Dominus Samuelem, Samuël*, &c. Quod verò dicit, inter Sacerdotes, innuit Moſem fuiſſe Sacerdotem æquè ac eius fratrem; nam Sacerdotis munere functus eſt in ipſo eius inſtitutionis & functionis initio, nempe ſeptem illis conſecrationis diebus. Exod. 3. 4. 1. Sam. 3. 10.

Imò in Deras Rabbi Ionathan in nomine Rabbi Iose filij Rabbi Barachiæ,
PSAL. 99. in nomine Rabbi Iosue filij Care dicit, per totos quadraginta annos, quibus per deserta vagati sunt Israëlitæ, non fuisse cohibitum ab aliquo Mosem à summi Sacerdotij ministerio, eóquòd scriptum sit, hoc loco, Moses & Aaron in Sacerdotibus eius. Dixit Rabbi Barachias in nomine Rabbi Iosue, versus hic exuberat, nam scriptum est alio in loco, Filij Amram sunt Aaron & Moses; separatúsque est Aaron vt ministraret in Sancto Sanctorum, &c. Mosísque hominis Dei filij annumerati sunt in tribu Leui; simplex est sensus, Mosem inter Sacerdotes, & filios eius inter Leuitas fuisse annumeratos. Litera א *aleph* in voce קראים *quorim* inuocabant Dominum, est quiescens.

V. 7. *In columna nubis loquebatur.* Nimirum ad Mosen & Aaronem. Rabbi Saadias existimat hoc spectare ad res quæ erant signum Prophetæ, nam quæ videt ipse aut audit à Domino, hæc aliquando sunt signo isto indicata, nempe columnâ nubis quæ stat coram Propheta, & ante ipsum solum collecta est, cùm interim nulla sit alia nubes in aëre; sicut de Mose, Aarone & Samuële dictum est, In columna nubis loquebatur ad eos: vnde ita in Midras Tanhhouma dicitur, In columna nubis loquebatur ad eos, etiam cum Samuële loquebatur per interpositam nubem: & hoc innuitur illis verbis: *Nam hic est videns?* Quæ respondentes dixerunt eis, est: videbis autem nubem astare quasi alligatam supra ostium eius, iuxta id quod scriptum est, *Et erat cùm esset nubes. Custodiebant testimonia eius & statutum quod dedit eis.* Moses & Aaron obseruarunt testimonia Dei & eius statuta quæ ipsis dederat, quia nimirum Israëlitis illa declarauerunt, eísque dixerunt, ea fideliter obseruate absque vlla additione aut detractione. Non enim est dicendum ea præcepta istis solis Deum præscripsisse de quibus hîc loquitur, sicuti cùm Moisi præcepit seorsim de septem diebus consecrationum, aut quod Aaroni mandauit de obseruationibus ad Sacerdotium spectantibus, vt scriptum est, *Tu & filij tui tecum, obseruate Sacerdotium vestrum.* Sic pariter Samuël custodiuit testimonia eius, & ea Israëlitas edocuit, & ipsos in viam bonam & rectam conuertit iuxta illud, *Et coluerunt Dominum solum.*

(Margin: 1. Sam. 9. 11. — Num. 9. 20. — Num. 18. 7.)

V. 8. *Domine Deus noster tu exaudiebas eos.* Cùm scilicet pro Israëlitis ad te orarent vt scriptum est, *Et ceciderunt in facies suas* & condonasti Israëlitis propter eos. Dictio להם *lahem* eis est pro בעבורם *baauouram* propter eos. *Et vlciscens super opera eorum.* Propter ea quæ in eos sunt moliti Core & socij eius.

(Margin: Leu. 9. 24.)

V. 9. *Exaltate Dominum.* Cùm videatis quæ ipse præstat ijs qui diligunt eum. *Et adorate montem sanctum eius.* Nempe montem Moriam in quo domus Sanctuarij. *Quoniam sanctus est ipse*, & sanctus locus eius: sic dicitur, *Et Sanctuarium meum metuite ego Dominus.* Et cùm Dei domum metuunt, non metuunt seu colunt nisi eum qui de domo seu templo mandauit, & ipsum sibi delegit: cúmque * parietem domus adorant nonnisi illum adorant qui domum sanctificauit; eóque tantùm suam intentionem applicant vt Dei sint memores, suúmque animum ad eum excitent.

(Margin: Leu. 19. 30.)

* Notent ex istis Iudæi verbis, qui Sacrarum Christi & Sanctorum eius imaginum venerationem improbant, quid in ipsis imaginibus venerentur & adorent Catholici.

PSALMVS CENTESIMVS.

Psal. 92.

Psalmus ad confessionem.

1. IVbilate Domino omnis terra.
2. Seruite Domino in lætitia: introite in conspectu eius in exultatione.
3. Scitote quòd Dominus ipse est Deus, ipse fecit nos, & non *ipsi* nos, populus eius & oues pascuæ eius.
4. Introite portas eius in confessione; atria eius in laude: confitemini illi, benedicite nomini eius.
5. Quoniam bonus *est* Dominus, in æternum misericordia eius: & vsque in generationem & generationem veritas eius.

COMMENTARIVS.

V. 1. PSalmus ad confessionem. *Iubilate Domino omnis terra.* Est sensus, Agite illi gratias pro beneficio quo vos affecit, & vos ipsi dicite, Iubilate Domino omnis terra, vniuersa enim terra de vestro gaudio collætabitur.

V. 2. *Seruite Domino in lætitia.* Vt nempe cultus ipsi exhibeatur à vobis non grauatè & cum mœrore, sed cum lætitia & cordis alacritate. In Deras ita scriptum est de hoc versu, Seruite Domino in timore, alibi scriptum est, seruite Domino in lætitia, si in timore quomodo in lætitia? & si in lætitia quomodo in timore? Dixit Rabbi Ibbo, eo tempore quo Deum sanctum & benedictum deprecaris, sit lætum cor tuum, quia tu oras Deum sanctum & benedictum, nullus quippe inter Deos similis est cum ipso potentiæ, vt non in timore discas dicere, seruite Domino in timore. Dixit Rabbi Abha, Seruite Domino in timore, nimirum in hoc seculo, at in futuro tremorem hypocritarum videbo, & vos exultabitis in tremore quem super mundi nationes sum inducturus, Eheu seruite Domino in lætitia.

V. 3. *Scitote quòd Dominus ipse* est *Deus.* Nunc vos scire debetis Dominum esse verè Deum & summam super mundum vniuersum habere potentiam, quippe qui vos ab exilio cum gloria reuocauerit. *Ipse fecit nos & ipsius nos* sumus. Magnificauit nos & exaltauit; quo sensu illud dicitur, *Dominus qui fecit Mosen & Aaron. Et nos ipsius.* Nempe quia de eius vocamur nomine & dicim r populus eius & oues pascuæ eius, & illa vox לא *lo* scripta est cum א *aleph*, & significat nos non posse dicere, potentia nostra & robur manuum nostrarum fecit nobis virtutem istam. Rabbi verò Saadias

1. Sam. 12. 6.

Psal. 100. interpretatur, Et ipsius nos sumus, legit quippe לו *lo* cum ו *vau*, & vult esse oppositum superbo isti dicto, *Ego feci meipsum.*

V. 4. *Introite portas eius in confessione.* Hoc est, cum gratiarum actio-
Ezech. 29. 3. ne quâ illius erga vos beneficam misericordiam celebretis. In Deras Rabbi Iohannes in nomine Rabbi Menahhem asserit manifestum esse omnes orationes esse cessaturas in futuro seculo, & confessionem seu gratiarum actionem non desituram: Omnes, inquit, oblationes in futuro seculo cessabunt, verùm sacrificium laudis aut gratiarum actionis non desinet: vult dicere tum cessaturas preces, quia non erit necessarium vt pro huius mundi necessitatibus orent, summi enim boni possessione fruentur diebus omnibus: nihilque illis faciendum supererit quàm vt Deum laudent eique gratias referant. Ita etiam non peccabunt, vt eis sit necessaria oblatio, propter peccata & delicta.

V. 5. *Confitemini illi, quoniam in aeternmm misericordia eius.* Cunctis diebus seculi, eius misericordia erit nobiscum: sic & veritas eius nempe promissio quâ nobis futura bona promisit, permanebit vsque ad generationem & generationem in perpetuum.

PSALMVS CENTESIMVS PRIMVS.

Dauid Psalmus.

1. MIsericordiam & iudicium cantabo: tibi Domine psallam.
2. Intelligam in via immaculata; quando venies ad me perambulabo in innocentia cordis mei in medio domus meæ.

3. Non ponam ante oculos meos rem injustam; opus declinantium odi: non adhærebit mihi.

4. Cor prauum recedat à me: malum non cognoscam.

5. Detrahentem secretò proximo suo, hunc succidam: elatum oculis & latum corde, hunc non potero.

6. Oculi mei ad fideles terræ vt sedeant mecum: qui ambulat in via immaculata, hic mihi ministrabit.

7. Non habitabit in medio domus meæ qui facit dolum: qui loquitur mendacia non firmabitur in conspectu oculorum meorum.

8. In matutinis succidam omnes peccatores terræ, vt exscindam de ciuitate Domini omnes operantes iniquitatem.

COM-

COMMENTARIVS.

D*Auidis Psalmus.* Enarrat in hoc Psalmo Dauid regni sui iudicia, & quali gubernationis modo ipse populum Israëliticum regeret. Recenset etiam quid sibi agendum assumeret si quando à curis & negotijs liber esset, & cum nulli ad eum litigantes conuenirent sed solus ab hominum commercio semotus ageret. Illis, inquam, horis quibus erat liber animum suum studio sapientiæ adjungebat, mentémque à mundi solicitudinibus expediebat, suúmque animum sancto Spiritui recipiendo disponebat. Dicit igitur:

V. 1. *Misericordiam & iudicium cantabo,* De misericordia & iudicio quæ ego erga Israëlitas facio, cantabo & psallam tibi, & nomen tuum gratus celebrabo eóquòd me super eos Regem constitueris, & mihi bonum indideris animum quò illos in iudicio & iustitia regere possem, vt scriptum est, Et Dauid faciebat iudicium & iustitiam omni populo. In Deras circa eadem 2. Sam.
verba, Misericordiam & iudicium cantabo, ita dissseritur, Quoniam apud te 8. 15.
est misericordia & iudicium, si cum iudicio mecum egeris dicam, pro iudicio exaltetur Dominus exercituum: si cum iustitia, Deus sanctus pro iustitia prædicetur sanctus. Dixit Rabbi Hona in nomine Rabbi Ahha, si iudicium feceris mecum cantabo, si misericordiam cantabo & psallam tibi Domine. Dominus dedit Dominus abstulit, siue dederit siue abstulerit, sit nomen Domini benedictum. Ita etiam hoc loco, siue misericordiam siue iudicium feceris erga me, tibi Domine Psalmum decantabo.

V. 2. *Intelligam in via immaculata.* Apponam animum meum ad intelligendam viam illam quæ sit via immaculata, & expectabo quando ad me venias, hoc est, quando venias ad me in Spiritu sancto. *Perambulabo in innocentia in medio domus meæ.* Instar hominis qui totam mentis suæ cogitationem rei alicui apponit, & per domum suam modò huc modò illuc deambulat, sicuti de Elisæo dictum est, *Ambulauit in domo semel huc & se-* 2. Reg.
mel illuc. 4.

V. 3. *Non ponam ante oculos meos.* Ac si diceret, nequidem meis cogitationibus agitaui, nempe quia eius cogitationes puræ erant sapientiæ & Spiritus sancti beneficio. Dicit verò, Ante oculos meos, eóquòd imaginandi & cogitandi facultas sedem habeat in duabus anterioribus cerebri cauitatibus è regione oculorum. *Opus declinantium odi.* Peruersorum hominum facta execror, quapropter non adhærebit mihi, nequidem in cogitatione res injusta & opus hominum declinantium à recto, quia enim peruersos homines & improbos odio habeo, illorum similiter opera auersor. Dictio illa סטים *setim* deriuatur à voce quæ occurrit in isto loco: *Vir cuius declinauerit vxor eius*; & dictio עשה *aasho*, est infinitiuus loco nominis ac opus significat.

V. 4. *Cor prauum.* Is cuius cor est prauum recedat à me, nam mecum non habebit vnquam commercium & societatem. *Malum non cognoscam.* Virum malum non cognoscam, ac si diceret, non admittetur inter amicos & familiares meos.

PSAL. 101. V. 5. *Detrahentem secretò.* Litera י iod in voce מלושני *meloschen* est paragogica, vt etiam in illa alia voce המגביהי *hammagbihi* qui se exaltat habitando; éstque hæc dictio conjugationis poël quadratæ, & dicitur מלושן *meloschen* instar משופט *meschophet*, & sensus est, eum qui secretò apud me de Psal. 113. 5. suo socio detrahebat, de illo dicens sic aut sic egit vt illum criminis alicuius in regnum reum faceret, statim succidebam, ac si diceret, virum huiusmodi increpabam grauiter, & à meo conspectu & domo amouebam, ne rursus in aula mea coram me appareret. Alij Reges è contra eiusmodi homines detractores sibi adjungere solent, vt eos quos apud se illi detulerint, proprijs facultatibus priuent: ego verò non ita faciebam sed susurrones odio prosequebar, nec vllum hominem vllâ pœnâ afficiebam nisi cum testibus: & eum qui suum apud me proximum clam deferebat, à conspectu meo exterminabam; eiusmodi enim detractorem, quasi mendacem comprehendi curabam. Nam etsi fortè vera referret, peccabat tamen eóquòd solus aduersùs alium testimonium ferret. Ita etiam Magistri nostri F. M. eiusmodi hominem annumerant cum tribus illis rebus quas Deus sanctus & benedictus odio habet. Eum scilicet qui aliquod proximi sui peccatum cognoscens, in illum solus testimonium ferre audet. *Elatum oculis & latum corde.* Sic etiam Prou. 21. 4. loquitur Salomon, *Exaltatio oculorum & latitudo cordis.* Et illud hominum genus designatur quorum superbi & elati sunt oculi vt rebus istius mundi appetendis & conquirendis intendant, & quorum cor ad illas dilatatur: ac si diceret, latum in corde suo faciunt locum illis rebus, ac de illis semper cogitant. Cúmque eorum oculi & corda in istis rebus sint defixa, ipsi ad illas com-Num. 15. 39. parandas ruunt. Quod tamen his verbis Scriptura prohibet, *Et non explorabitis post cor vestrum & post oculos vestros*: vnde sic dictum est à Magistris nostris F. M. * Oculi & cor sunt duo proxenetæ peccatorum. Addit verò, *Hunc non potero*, vult dicere, illum videre, illum ferre non potero.

V. 6. *Oculi mei ad fideles terræ.* Dixit superiùs se homines malos longè à domo sua reuouisse, Verùm oculi mei, inquit, ad fideles terræ sunt vt illos in locum meum inducam & mihi assideant, ex quocumque tandem loco vbi ipsi degant. Idcirco dixit, Ad fideles terræ; & eiusmodi viros meis consilijs adhibeo. Ita etiam nonnisi probos homines ad mihi cultum & famulatum exhibendum assumo.

V. 7. *Non habitabit.* Nulli officio aut præfecturæ exercendæ præponetur homo fraudibus parandis addictus: Sic pariter, *Qui loquitur mendacia non firmabitur in conspectu oculorum meorum.* Ac si diceret, non poteram illum intueri, quantòminus patiar vt inter domesticos meos accenseatur?

V. 8. *In matutinis succidam.* Hoc est, diebus singulis, semper. Simile est illud, nouæ sunt quolibet mane, misericordiæ. *Succidebam omnes improbos terræ.* Quocumque in loco essent, multo magis exterminabo eos ex ciuitate Domini, nimirum Ierusalem.

* Monet hoc adagium ex oculorum aspectu, & animi cupiditate sæpius enasci opera praua.

PSALMVS CENTESIMVS SECVNDVS. Psal. 102.

Oratio afflicti cùm anxius fuerit & coram Deo effundet precem suam.

1. DOmine exaudi orationem meam : & clamor meus ad te veniat.
2. Ne abscondas faciem tuam à me ; in die quâ tribulor, inclina ad me aurem tuam : in qua die inuoco festina exaudi me.
3. Quia defecerunt sicut fumus dies mei : & ossa mea sicut focus aruerunt.
4. Percussum est vt herba & aruit cor meum : quia oblitus sum comedere panem meum.
5. A voce gemitus mei adhæsit os meum carni meæ.
6. Similis factus sum pelicano deserti : factus sum sicut nycticorax vastitatum.
7. Vigilaui, & factus sum sicut passer solitarius super tectum.
8. Totâ die exprobrauerunt mihi inimici mei : insanientes in me, per me iurabant.
9. Quoniam cinerem tanquam panem manducabam: & potum meum cum fletu miscui.
10. A facie iræ & indignationis tuæ : quia eleuasti me & abjecisti me.
11. Dies mei sicut vmbra inclinata : & ego sicut herba aresco.
12. Tu autem Domine in æternum permanebis : & memoria tua in generationem & generationem.
13. Tu exurgens misereberis Sion : quia tempus miserendi eius, quia venit tempus.
14. Quoniam diligunt multùm serui tui lapides eius : & pulueris eius miserentur.
15. Et timebunt Gentes nomen tuum Domine : & omnes Reges terræ gloriam tuam.
16. Quia ædificauerit Dominus Sion : & visus fuerit in gloria sua.
17. Respexerit ad orationem myricæ : & non spreuerit precem eorum.

Psal. 102. 18. Scribetur hoc generationi posteræ: & populus creatus laudabit Dominum.

19. Quia prospexit de excelso sancto suo: Dominus de cœlo ad terram aspexit.

20. Vt audiret gemitum vinctorum: vt solueret filios interemptionis.

21. Vt narretur in Sion nomen Domini: & laudatio eius in Ierusalem.

22. Cùm congregabuntur populi simul: & regna vt seruiant Domino.

23. Afflixit in via virtutem meam: abbreuiauit dies meos.

24. Dico Deus mi ne rapias me in dimidio dierum meorum: in generatione generationum anni tui.

25. A principio terram fundasti: & opus manuum tuarum sunt cœli.

26. Ipsa peribunt, tu autem perstabis: & hæc omnia sicut vestimentum veterascent: sicut indumentum mutabis ea & mutabuntur.

27. Tu autem idem ipse: & anni tui non deficient.

28. Filij seruorum tuorum habitabunt: & semen eorum in seculum dirigetur in conspectu tuo.

COMMENTARIVS.

ORatio *afflicti*, &c. Editus fuit hic Psalmus de Israëlitis in exilio versantibus, ac si eorum quilibet eandem orationem effunderet quæ in Psalmo est expressa. Et dicit, Quum angustijs obruitur & obuoluitur, qui enim propter magnam aliquam angustiam orat, seipsum incuruare solet, ac si iuncta extremitate ad extremitatem, conduplicato corpore seipso contegeretur.

V. 1. *Domine exaudi orationem meam.* Circa hæc verba sic dicitur in Deras, ne reponas meam propositionem in arcam, sed eam proferas & fructus seu effectum producat. Dictio אכסומיא *acsomia* significat litem, ac si diceret, causa mea sit in conspectu tuo, eámque audi & litiga litem meam.

Deut. 31.17. V. 2. *Ne abscondas faciem tuam à me.* Pridem tu dixeras; *Et abscondam faciem meam ab eis & erit in deuorationem.* Quæ tua maledictio iam in nobis impleta est: ne quæso diutius abscondas faciem tuam à me: & illud idem verbis istis expetitur. *Velociter exaudi me.*

V. 3. *Quia defecerunt sicut fumus dies mei.* Hoc est, sicut ea quæ comburuntur & paulatim consumuntur instar fumi, & tandem abeunt in consumptionem omnimodam & in nihilum; ita dies mei euanescunt in tot mise-

rijs, & quasi fumus sensim deficiunt. Sic pariter alio in loco dicitur, *Inimici Domini deficient in fumum deficient. Sicut focus.* Locus est in quo ignis perpetuò accenditur, & vocatur מוקד *moqued*, qui semper ardet & exuritur, sic ossa mea aruerunt & exusta sunt. Psal. 102. — Psal. 37. 20.

V. 4. *Percussum est vt herba.* Verbum הוכה *houcca* scriptum est cum ו *vau* licèt habeat dagues, & similia huic notauimus in libro Miclol. Et postea percussum est vt herba cor meum, ac si diceret, quemadmodum sol ardore suo herbam viridem percutit donec exarescat, ita cor meum exaruit. Quare verò? Nimirum quia oblitus sum comedere panem meum, hoc est, præ calamitatum dolore, non recordor vt cibo me reficiam. Notissimum est autem ex scientia qualitatum naturalium vitam corporis potissimùm à corde pendere; in corde enim est calor natiuus & radicalis, & ab eo per totum corpus diffunditur. Cerebrum autem frigidum & humidum est, & per eius frigus & humiditatem, aptâ æqualitate temperata, fouetur & confirmatur calor cordis & siccitas quæ in ipso reperitur: vnde nisi cibus sumeretur, calor qui inest corpori, cum aëre ipsum circumstante extrinsecus paulatim exsiccaret humorem qui est in ipso corpore; esca verò & potus reparant in corpore humiditatem quæ ab ipso per innatum calorem, & per circumstantem aërem deperijt. Si ergo quis à cibo porsus abstineret, eius cor desiccaretur ac emoreretur: hoc etiam sensu dixit alibi, *Aruit tanquam testa virtus mea:* Psal. 22. 16. & mox subditur, *Et in puluerem mortis deduces me.* Patet igitur nimiam corporis exsiccationem esse causam mortis.

V. 5. *A voce gemitus mei.* Certum est præ frequentiori gemitu & cordis anxietate corpus labefactari: quibus si adfuerit clamor multò magis attenuatur caro, adeout ipsâ prorsus confectâ, ossa cuti adhærescant: vnde ita scriptum est: *Adhæsit cutis eorum ossibus ipsorum, aruit & facta est quasi lignum.* Thren. 4. 8. Hîc porro carnem appellat cutem, cutis enim hominis est caro, quia non potest detrahi à carne, sicut pellis iumentorum, quapropter carnem pro cute hoc loco vsurpauit: sic etiam alibi cutis pro carne sumitur vt; Deuoret membra cutis eius. Iob. 18. 13.

V. 6. *Similis factus sum pelicano.* Dictio קאת *queat* idem significat ac dictio קיק *quiq* quæ occurrit in Mischna seu textu Talmudico cum dicitur, Et non cum oleo κικινο; éstque auis solitaria cuius vox lamento est similis; quapropter dixit, me similem effecisti pelicano deserti, hoc est, quoad vocem: & in eundem sensum subjungit, *Sicut nicticorax vastitatum*, sicut auis loca desolata incolens; cuius etiam vox lamento non est absimilis. Aut sensus est, quandiu miser in exilio versor, mihi videor cum auibus solitarijs deserta incolere, quæ hominum cultu & habitatione sunt destituta.

V. 7. *Vigilaui.* Vigilia solicitam & continuam in re aliqua occupationem designat vt, *Frustra vigilat qui custodit*, Et, *Pardus vigilat super vrbes eorum.* Psal. 127. 2. Ier. 5. 6. Sensus ergo versiculi huius hic est, continuò in exilio constitutus ad te vigilo, ac in omni loco me deprehendo solitarium esse inter populum extraneum & ignotum, non secus ac passer à suis comparibus distractus, & solus tecto alicuius domus insidens, nec domum ipsam ingreditur, alioquin mox caperetur. Ita ego positus in exilio, quasi super domus alicujus tecto hæreo,

Psal. etiamsi in domibus habitem, quandoquidem procul à terra patria exula-
re cogor.
102. V. 8. *Tota die exprobrauerunt mihi.* Propter longissimi huius exilij mi-
serias. *Insanientes in me.* Qui res insanas & subsannationes in me iactabant,
Isa. 65. adeout insani & mente turbati in me persequendo videantur effecti. *Per me*
15. *iurabant.* Hæc verba eundem habent sensum ac illa, *Et dimittetis nomen ve-*
Num. *strum in iuramentum electis meis.* Et, *Det te Dominus in maledictionem &*
5. 21. *iuramentum in medio populi tui.* Dicunt etenim, sim sicut Iudæus si hoc aut
illud fecerim.

V. 9. *Tanquam panem manducabam.* Per modum figuræ hoc est dictum,
& sensus est, panis quem in ore habebat, ei æquè insipidus ac cinis videbatur
Tren. 3. iuxta illud, *Comminuit silice dentes meos, polluit me cinere.* *Et potus meos.*
16. In voce שקוי *schiccuuai* litera ו *vau* mobilis est, seu legitur, éstque loco
tertiæ radicalis. Porro illa vox omnes potûs species complectitur puta vinum,
lac & aquam; & sensus est, quidquid ego in potum assumo, aquis meæ affli-
• ctionis seu lacrymis immiscetur, sicut vinum aquâ dilui solet: verbum מסכתי
Prou. 9. *masacti* idem valet quod מזגתי *mazagti*; & sic isto loco vsurpatur, *Miscuit*
2. *vinum suum.*

V. 10. *A facie iræ tuæ.* Nisi enim ira tua & indignatio contra me effer-
buisset, non iam toties & tamdiu in potestatem hostium traditus fuissem.
Quia eleuasti me & proiecisti. Qui enim rem aliquam magno impetu in ter-
ram vult demittere, eam priùs in altum eleuat & majore vi eam deinde pro-
Thren. jicit: eo sensu dictum est illud, *Proiecit de cœlo in terram decorem Israel*;
1. 2. quò etenim altiùs quid eleuatum est, eò grauior est eius ruina & casus.

V. 11. *Dies mei sicut vmbra.* Dixit נטוי *natoui* inclinata, quæ vox est par-
ticipium passiuum quasi sol recedens à terra inclinet vmbras: dum enim sol
abit, vmbra apparet. Et in eadem loquendi ratione fit etiam passiua vox
Ie[illegible]. 4. ab ista radice vt: *Inclinatæ sunt vmbræ vespertinæ*: & sensus est, Dies mei
velociter transeunt in tantis hujus exilij miserijs, non secus ac vmbra quæ
citissimè abit, & redemptionem expecto quam non sum visurus. *Et ego si-*
cut herba aresco. Ac si diceret, dies mei velocissimè elabuntur, & tantisper
dum in viuis ago, instar herbæ exaresco cuius succus citò calore desiccatur.

V. 12. *Tu autem Domine.* Sic quilibet exulum cujus dies multùm contra-
huntur, ingemiscens propter vitæ suæ breuitatem dicit, forsitan si vitæ meæ
dies protraherentur aliquantulum, videre possem liberationem Israëlitarum.
Et ita per omnes ætates sunt dicturi, quapropter sic loquitur. *Tu autem Do-*
mine æternum futurus es. Etiamsi ego quotidie ad interitum propero, tu per-
manebis in æternum, & salutem ostendes illis qui eâ in ætate sunt futuri, &
temporibus eorum tu misereberis Sion. *Et memoria tui, in generationem &*
generationem. Per omnes ætatum series nomen tuum agnoscent, téque ota-
bunt vt redemptionem Israël ipsis ostendas. In Deras, ad hæc verba sic di-
citur, Et memoria tua in generationem & generationem, hoc est sicut nomen,
quia nempe nomen tuum permanet in æternum; ita etiam iuramentum tuum
Isa. 54. firmum & ratum est futurum, tu verò dixisti, *Sic iuraui vt non irascar*
9. *contra te & ne increpem te*: si ita est, tu aliquando exurges & misereberis.

Sion. In hoc versu multis in libris est error, scribitur enim כסאך *chisacha* PSAL. 102.
solium tuum, pro זכרך *zicreca* memoria tua. Et sic circa hanc vocem errauit sapiens Rabbi Abr. F. E. qui illam interpretatur solium tuum. Error autem ille ortus est ex discrimine istius versus, & alterius illi similis; qui versus lamentationum habet, *Tu autem sedes tua*; indicium sit איכה *echa*: versus autem Psalmorum, Tu & memoria tua; & signum *vau*, *zain.*

V. 13. *Tu exurgens.* Instar hominis alicujus qui è loco suo surgit, & ad opus peragendum excitatur: sic alio in loco dicitur, *Nunc exurgam dicit* Psal. 12. 6.
Dominus. Misereberis Sion. Quæ iam à tot annis deuastata est: scimus autem te illius misserturum, & aliquando illam restauraturum esse, & eam tibi iterum fore pergratam. *Quia tempus miserendi eius.* Veniet enim tandem aliquando tempus quo illius miserturus es, licèt iam à tot annis contra eam sis iratus. *Quia venit tempus.* Liberationis enim Israëlitarum tempus definitum est & præstitutum, cúmque illud tempus euenerit quo erga Sionem tuam misericordiam exhibebis, tunc dicent, venit tandem determinatum nostræ redemptionis tempus, quod hactenus nobis ignotum fuerat. Dictio autem לחננה *lehhennah* est infinitiuus conjugationis daguessatæ, & sic erat scribenda לחננה *lehhannah*, sed scribitur iam cum patahh paruo loco magni patahh: quod etiam fit in voce ista, *Ne forte* אכלך *achelca consumam* Exod.
te in via, quod legi deberet אכלך *acalleca*, sed alleuiantur istæ dictiones vt 33. 5.
multæ aliæ afficiendæ puncto dagues.

V. 14. *Quoniam diligunt serui tui.* In hoc exilio positi osculari exoptant lapides eius. *Et pulueris eius miserentur.* Hoc figuratè est dictum, solet enim homo eius rei misereri quæ sibi est chara. Sunt qui ita exponant, amant plurimùm & diligunt lapides & puluerem eius, vt eius instaurationem procurent ac promoueant. Sapiens verò Cozri sic exponit. Tu exurges, quandonam? Quia diligit multùm: ac si diceret tunc Ierusalem esse ædificandam, quando illam Israël ardenter desiderabit toto animi desiderio; adeout lapidum eius dispersorum & pulueris eius misereatur.

V. 15. *Et timebunt Gentes.* Et tunc demum timebunt Gentes nomen Domini. *Et omnes Reges terræ gloriam tuam.* Quæ scilicet in Sione residebit.

V. 16. *Quòd ædificauerit.* Tunc postquam instaurauerit Sionem & gloria eius conspicua ibi apparuerit, tunc, inquam, timebunt Gentes nomen Domini, ac dicent quòd.

V. 17. *Respexerit ad orationem myricæ.* Hoc est, Israëlitarum qui dum sunt in exilio, similes sunt iunipero vel myricæ in solitudine: & vox ערער *aaraar* significat arborem grandem in deserto. *Et non spreuit precem eorum*, vt sibi futurum esse persuadebant nationes externæ.

V. 18. *Scribatur hoc.* Et tunc temporis dicent, scribatur hæc salus propter eam generationem, quæ hanc ætatem consecutura est: nempe quia ipsorum temporibus futura est redemptio, & homines in generatione consecutura deinceps futuri, & qui non viderunt ipsi mirabilia quæ in ea salute paranda, facta sunt; postquam illam liberationem literis consignatam viderint, & quâ ratione contigerit, & quot admiranda in ea sint facta, tunc laudabunt Deum ob prodigia quæ in gratiam patrum suorum operatus est: illud est quod

PSAL. 102 hæc verba significant, *Et populus creandus laudabit Dominum.*

V. 19. *Quia prospexit de alto.* E cœlis prospexit ad terram & populi sui afflictionem inspexit, iuxta illud: *Quoniam excelsus Dominus & humilem respicit.*

Psal. 138.6. V. 20. *Vt audiret gemitus.* Scilicet Israëlitarum qui in exilio vincti sunt & neci destinati, hoc est, morti vicini præ magnitudine calamitatum quibus affliguntur, Deus autem benedicendus eorum gemitus audiuit, illósque à vinculis absoluit.

V. 21. *Vt narrent in Sion.* Idcirco eos ab exilio eduxit vt annuntient nomen eius & laudem eius in Sion. Eadem porro sententia in hoc versu repetitur.

Zach. 2. 11. V. 22. *Cùm congregabuntur populi.* Vt scriptum est, *Et applicabuntur Gentes multæ ad Dominum.* Et alio in loco sic dicitur, *Vt inuocent omnes nomen Domini, vt seruiant ei humero vno.*

Soph. 3. 9. V. 23. *Afflixit in via virtutem meam.* Iam redit ad verba exulum quos superiùs retulerat conquerentes dies suos esse vmbræ inclinatæ similes. Nempe quia summo desiderio quilibet exulum videre liberationem exoptat, timétque ne ob vitæ suæ breuitatem moriatur & salutem videre non possit, ac dicit, Afflixit in via robur meum hostis, vires meas in itineribus conficit, siquidem propter graues exilij angustias & crudeles dominos, homo in exilij regionibus cogitur è loco vno in alium demigrare, si fortè commodiorem sibi in alio loco mansionem inueniat, séque ipsum locorum mutatione & itinerum laboribus atterit: & iste labor itineris est virium accisio, & vitæ abbreuiatio; quorum malorum causa mihi est hostis in exilio: ego autem valde timeo ne redemptionem non videam, quare Deum enixè deprecor ac ipsi dico, ne me tradat morti in dimidio dierum meorum; ille quippe sensus est verborum illorum.

V. 24. *Dico, Deus mi.* Quapropter ego tibi dico & exclamo ac te deprecor, Deus mi, ne tollas me in dimidio dierum meorum, si fortè videre merear liberationem nostram. Vox ista תעלני *taaleni*, hunc habet significatum, ne succidas me, sicut & in istis locis: *Sicut ascendit acervus tritici*, suo tempore. *Et ascendit* seu *excisa est cubatio roris.* Sapiens autem Rabbi Abraham F. E. vocem istam in eius simplici significatione sumendam putat & ita loqui Psalmographum de ascensu animæ in cœlum postquam separata est à corpore, quemadmodum alibi dicitur, *Et spiritus redeat ad Deum qui dedit illum*, ita etiam anima dicatur hîc sursum ascendens. *In generationem & generationem anni tui.* Sicut antea dixerat, Tu autem Domine in æternum permanebis, cuius sensus est vt illic tradidimus.

Iob. 5. 26. Exod. 16. 13.

V. 25. *A principio terram fundasti.* Quia modò dixerat in generationem generationum anni tui, dicit iam quemadmodum tu in æternum duraturus es absque vllo fine, sic tu etiam primus es absque principio, túque es qui cœlos & terram fecisti: non iuxta sententiam illorum qui mundum esse æternum asserunt, cùm tamen verè creatus sit manibus tuis; tu enim illum creasti: & quemadmodum tu illa condidisti ex nihilo, sic eadem prorsus absumere posses, si ita tibi liberet, omnia enim potestati tuæ sunt subjecta, quare subjungit.

V. 26.

V. 26. *Ipsa peribunt.* Sunt quidam Physicæ scientiæ periti qui asserant præstitutum esse mundi finem ac tempus, posteáque esse ipsum reuersurum in primum chaos & in ipsum nihilum, vt priùs erat: sed inter ipsos diuersæ sunt etiam opiniones de ipso spatio quo mundus est duraturus; nam illorum aliqui existimant ipsum finem aut interitum non habiturum licèt initium habuerit, & iuxta illorum sententiam, sensus horum verborum, *Ipsa peribunt*, erit, sicut iam dedimus, si volueris, ipsa peribunt, tu verò in æternum permanebis. *Et hæc omnia sicut vestimentum veterascent.* Sicut vestis quam exuit aliquis & pro ea assumit aliam; ita etiam si volueris, aut illa omnia in alia permutabis, si tibi libuerit, nec vllum ex eis tuæ potest voluntati resistere. Quidam arbitrantur hæc omnia peritura esse quoad indiuidua, at illorum genera non interitura sed in omnem æternitatem duratura.

V. 27. *Tu autem idem ipse es.* Siue tua opera omnino pereant, siue non pereant, tu tamen solus permanes; nec vllus est præter te Dominus. Et anni tui non deficient.

V. 28. *Filij seruorum tuorum habitabunt.* Illi terram suam æternùm incolent, vbi in eam redemptionis tempore fuerint reuersi: nec vnquam deinceps ipsi aut filij eorum ex illa demigrabunt, quod istis verbis innuitur, *Et semen eorum in conspectu tuo stabilietur.* Illud verò, in conspectu tuo, hunc habet sensum, futurum est vt cunctis diebus cultum Domino & seruitutem exhibeant.

PSALMVS CENTESIMVS TERTIVS.

Dauidis.

1. Benedic anima mea Domino: & omnia interiora mea nomini sancto eius.

2. Benedic anima mea Domino: & ne obliuiscaris omnia beneficia eius.

3. Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis: qui sanat omnes infirmitates tuas.

4. Qui redimit de fouea vitam tuam: qui coronat te misericordiâ & miserationibus.

5. Qui satiat bono os tuum: renouabitur vt aquilæ iuuentus tua.

6. Faciens iustitias Dominus: & iudicia omnibus calumniam patientibus.

7. Notas fecit vias suas Moysis: filijs Israël opera sua.

PSAL. 103. 8. Miserator & clemens Dominus: longaminis & multùm misericors.

9. Non in perpetuum rixabitur: neque in æternum seruabit.

10. Non secundùm peccata nostra fecit nobis: neque secundùm iniquitates nostras retribuit nobis.

11. Quoniam secundùm altitudinem cœli super terram: corroborauit misericordiam suam super timentes se.

12. Quantùm distat ortus ab occidente longè fecit à nobis iniquitates nostras.

13. Quomodo miseretur pater filiorum: misertus est Dominus timentibus se.

14. Quoniam ipse cognouit figmentum nostrum: recordatus est quoniam puluis sumus.

15. Homo sicut herba dies eius: tanquam flos agri sic efflorebit.

16. Quoniam ventus pertransit in illum: & non subsistit & non cognoscet eum ampliùs locus eius.

17. Misericordia autem Domini ab æterno & vsque in æternum super timentes eum: & iustitia illius filijs filiorum.

18. Eis qui seruant pactum eius: & memores sunt mandatorum eius ad faciendum ea.

19. Dominus in cœlo stabiliuit thronum suum: & regnum eius omnibus dominatur.

20. Benedicite Domino Angeli eius: potentes virtute, facientes verbum illius: ad audiendam vocem sermonum eius.

21. Benedicite Domino omnes exercitus eius: ministri eius qui facitis voluntatem eius.

22. Benedicite Domino omnia opera eius, in omnibus locis dominationis eius: benedic anima mea Domino.

COMMENTARIVS.

V. 1. B*enedic anima mea Domino.* Editus est quoque hic Psalmus de Israëlitis exulibus. Et quisquis ex illis sapiens est & pius exprimitur laude & gratiarum actione prosequens Deum benedicendum pro bonis sibi ab ipso, in exilio exhibitis, & adhuc futuram liberationem expectans ac dicens animæ rationali, Benedic anima mea Domino, & omnia interiora mea nomini sancto eius, scilicet benedicite. Porro nomine interionum cor & renes, quæ sunt in hominis intimo, designantur; aut dicit interiora mea de ipso Psal. 35. 10. corpore, idque per modum loquendi figuratum, quemadmodum alio in loco dixit: *Omnia ossa mea dicent, Domine quis similis tibi?* Notat verò sa-

piens Rabbi Abraham F. E. Psalmographum nomen proprium Gloriæ diuinæ cum anima simul nominasse, nimirum quia ipsa etiam est gloria corporis, quod ipsâ destitutum nihili reputatur; ac idcirco nomen Dei proprium cum anima expressit, & nomen sanctum eius, cum corpore: sic enim scriptum est, Et omnia interiora mea nomini sancto eius. Nec apertè nomen Dei proprium cum interioribus, sed tantùm occultè exprimit. Verùm iuxta sententiam meam non est necesse hæc omnia dicere, sic enim mos est scripturæ eandem sententiam verbis diuersis repetere; & ita hoc loco dicitur, Dominus, & mox, Et nomen sanctum eius. Quid verò sapiens ille vir dicet de citato illo versu, Omnia ossa mea dicent, Domine quis similis tibi? Cæterùm in Deras sic de hoc versiculo disseritur, Decem res in ipso homine sunt, aspera arteria ad formandam vocem; gula ad cibum, iecur ad irascendum; pulmo ad bibendum, ipse est enim qui varias potus species haurit: fel ad zelum incendendum: vesica ad vrinam: stomachus ad cibos comminuendos: splen ad ridendum: renes ad consultandum, & cor ad perficiendum: quapropter Deum laudat Dauid & dicit, Confitebor tibi cóquòd tot admirandis rebus me insignem fecisti. Idcirco etiam hoc loco dicitur, Benedic anima mea Domino, & omnia interiora mea nomini sancto eius. Verbum aliud circa eadem verba, Benedic anima mea Domino, Quare Deum laudat in anima? Magistri nostri respondent, quia sicut anima totum corpus replet, ita Deus sanctus & benedictus mundum vniuersum adimplet: veniat coram te anima quæ replet corpus, & laudet Deum sanctum & benedictum, quia ipse totum mundum adimplet: & quemadmodum anima totum corpus sustentat, sic Deus sanctus & benedictus totum hunc mundum portat: veniat anima, &c. Et sicut anima vnica est in corpore vno, ita Deus sanctus & benedictus vnus est in mundo: veniat anima, &c. Vt anima perficit corpus, ita Deus sanctus & benedictus mundum totum perficit: veniat anima, &c. Et sicut anima neque comedit, neque bibit, sic Deus sanctus & benedictus nec edit nec bibit: veniat anima, &c. Sicut anima est munda, quia est ex supernis, pari modo Deus est purissimus & supra omnia: veniat anima, &c. Et quemadmodum anima videt, ipsa verò non cernitur; ita Deus videt omnia & minimè videtur: veniat anima, &c. Quemadmodum etiam nemo nouit locum animæ, nemo quoque Dei locum noscit. Ipsa etiam sancta animalia quæ thronum gloriæ portant ipsius locum non cognoscunt: sed hoc solùm ipsa dicunt, benedicta gloria Domini de loco suo. Rabbi Iosuæ filius Leui sic dicit, quinque vicibus in lege scriptum est, Benedic anima mea Domino; nempe in hoc & in sequenti Psalmo: & illud pro quinque libris legis. Rabbi autem Iuchannan dicit, quinquies hîc scriptum est, Benedic anima mea Domino tùm in hoc cum in sequenti Psalmo, nimirum propter quinque tempora; quorum primum est illud quo Dauid fuit in ventre matris suæ: secundùm quo in lucem fuit editus; tertium quo huc & illuc ad diuersa negotia peragenda est profectus: quartum quo ex hoc mundo fuit assumptus: quintum denique futurum aliquando cùm anima in corpus reuertetur. Et hoc istis verbis designatur, Deficiant peccatores de terra & improbi vltra non sint; benedic anima mea Domino. Alio adhuc

modo hoc exposuimus, vt scriptum est in tractatu benedictionum.

Psal. 103. V. 2. *Benedic anima mea Domino.* Animam suam primùm adhortatur vt Deo benedicat ob eius magnitudinem & sanctitatem. Præterea, inquit, ipsum celebra & ei gratias age de bonis quibus te affecit. *Et ne obliuiscaris omnia beneficia eius.* Nempe tot bona quæ tibi tribuit. In Deras, circa hæc verba, ne obliuiscaris, &c. sic dicitur, Rabbi Abba filius Cahana dixit, si quis accipiens crumenam os eius deorsum conuertat, pecuniæ ex ea decidunt, mulier autem illa inferius est aperta, & duobus pedibus graditur, eius tamen fœtus in eius visceribus conseruatur.

V. 3. *Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis.* Litera י *iod* in voce עונכי *aauonecchi* abundat, est enim pro עונך *aauonec*; & sic etiam in alijs di-

Psal. 116. 19. ctionibus huius Psalmi contingit, vt etiam in isto loco: *In medio tui Ierusalem.* Porro istæ literæ י *iod* additiones fiunt ad elegantiam dictionis. Illud autem vnum est ex magnis quibus te cumulat bonis quod tuas tibi iniquitates condonet. Et idem in hoc versu verbis diuersis repetitur; nam per infirmitates, morbos animæ intelligit qui aliud non sunt quam peccata; &

Psal. 6. 2. hoc eodem sensu dictum est ac illud, *Sana animam meam quia peccaui tibi.* Non desunt tamen qui hæc verba de ægritudinibus corporis interpretentur, nempe quia ipsa etiam anima propter corporis morbos malè afficitur, quamquam infirmitate corporeâ non attingatur. Cùm verò dicit, omnibus vult

Gen. 24. 10. innuere illas esse multas, sic dicitur, *Et omne bonum domini sui erat in manu eius.* Et, *Et omnis terra veniebant in Ægyptum:* & his similia. Deus enim sanctus & benedictus non mediocrem erga illum misericordiam exhibet, quem non pœnis afficit propter omnia eius peccata, sed tantùm propter

Mich. 7 18. pauca ex illis vt scriptum est: *Qui aufers iniquitatem, & transis peccatum.*

V. 4. *Qui redimit de interitu.* Non rarò peccatum admittit homo propter quod reus afficitur mortis, aut ipsius animæ in altero sæculo, perditionis æternæ, Deus verò opt. max. illum ab ipsis liberat ob pœnitentiam quam agit, & quia conuertitur coram Deo benedicendo, aut aliquando immissis morbis illum affligit, & ad animæ ipsius liberationem corripit: quod ipsum insignis est benignitatis ac misericordiæ testimonium quibus eum afficit & coronat.

V. 5. *Qui satiat bono os tuum.* Dictio עדיך *ediec* idem significat quod

Psal. 32. 9. פיך *pica* os tuum, vt isto in loco, *In camo & freno os illorum constringendum.* Hæc porro ad ægrotantem sunt directa, is enim solet omnem cibum

Iob. 33. 20. fastidire vt scriptum est, *Et abominabilis fit ei in vita sua panis, & anima illius cibus ante desiderabilis.* Magnâ verò misericordiâ Deus vtitur erga hominem in quem morbos immittit in illius peccatorum expiationem, & ipsum deinde ab infirmitate sanat; quod istis verbis indicatur, *Qui satiat bono os tuum.* Os quod priùs cibos omnes auersabatur, Deus bonis satiat vna cum integra valetudine. *Renouabitur vt aquila iuuentus.* Præter sanitatem recuperatam, veluti innouatur & in alium hominem immutatur, iuxta illud:

Iob. 33. 25. *Tenerior fiet caro eius, carne pueritiæ, & reuertetur ad dies adolescentiæ suæ.* Dicit porro sicut aquilæ, nimirum de aquila referunt quod decimo quoque anno renouetur; sic enim de illa scribit Rabbi Saadias quod altiùs volet

quàm omnes aliæ aues, & volatu multùm versùs cœlum aſcendat, adeout PSAL.
ad ignem elementarem accedat, & præ calore æſtuans, in mare ſe dejiciat, 103.
indéque poſtea innouatis viribus ac plumis ad priorem iuuentam redeat. Aſſerítque eam ita facere decimo quoque anno ad centeſimum vſque, quem vbi attigit, volatu ſe iterum in aërem attollere de more, ſed inde in mare decidere, ibíque tandem extingui. Quod autem dictum ſit genere fœminino renouabitur, id refertur ad proprias iuuentutis qualitates humiditatem ſcilicet & teneritudinem: ſic antea illud, Tenerior erit caro eius quàm in pueritia, ſignificat mollem & ſuccreſcentem carnem.

V. 6. *Faciens iuſtitias.* Quoniam ſupra retulit Deum ſanare hominis ægroti morbos, & ſuam in hoc erga illum iuſtitiam exhibere, iam aſſerit ipſum eodem modo ſolere ſe gerere cum ſuis creaturis, erga quas etiam ſuas exercet iuſtitias; indéque quo ad res hominum inter ſe diuerſas, eruit oppreſſum ex poteſtate eius à quo vim patitur, illúmque malo afficit propter injuriam quam ſuo ſocio intulit, & hoc iſtis verbis innuitur, *Et iudicia omnibus iniuriam patientibus.* Iudicia exercet aduerſùs oppreſſores propter eos qui calumniâ afficiuntur: & litera ל *lamed* quæ voci לכל *lecol* præpoſita eſt, eſt loco dictionis בעבור *baauour* propter, vt in iſto loco, dic quæſo לי *li* propter me, frater meus eſt: dicit porro omnibus, hoc eſt, cuiuſcunque Gentis aut populi Gen.
fuerint. 20. 14.

V. 7. *Notas fecit.* Hoc loco futurum loco præteriti vſurpatum eſt ſicut & in illis: *Facient vitulum in Horeb. Tunc canet Moyſes. Tunc ædificabit* Pſal.
Ioſue, & cætera ſimilia. Cæterùm per vias Dei, eius proprietates deſignan- 106. 19.
tur, ſeu rationes eius agendi cum ſuis creaturis; quas ſibi manifeſtari ab ipſo Exod.
popoſcit Moyſes his verbis: *Notas fac * mihi quæſo vias tuas.* Quas ei de- 151.
monſtrauit poſtea, vt ibidem ſcriptum eſt, *Et tranſiuit Dominus coram illo* Ioſ. 8. 30.
& clamauit, &c. *Filijs Iſrael opera ſua.* Ea ſcilicet quæ erga Iſraëlitas ſole- Exod. 33. 13.
bat exhibere in deſerto, ſecundùm quæ etiamnum ſe gerit nobiſcum in exilio: Cap. 34.
ſubjungit mox quaſdam ex ijs proprietatibus diuinis. 6.

V. 8. *Miſerator & clemens Dominus.* Nec illas omnes recenſet ſed illa tantùm attributa quæ ad eius miſericordiam ſpectant quibus erga nos in hoc exilio vtitur. *Miſerator.* Nobis enim in exilio miſeratur, & nos commiſeratione dignos efficit coram illis quorum poteſtati ſumus ſubjecti; ac idcirco nos penitus non exterminant. *Miſericors.* Quia ex ſua miſericordia nobis quæ ad victum ſunt neceſſaria ſuppeditat. *Longanimis.* Suam etenim iram diu protrahit, nec ſtatim ac peccauimus debitis nos pœnis afficit, ſed ſuam contra nos iram differt ſi fortè conuertamur per pœnitentiam. *Et multùm miſericors.* Maiora ſiquidem benignitatis ſuæ teſtimonia in dies erga nos exhibet.

V. 9. *Non in perpetuum iurgabit.* Si enim modò rixatur contra nos, & ſcelerum noſtrorum memor nos in exilium abire permiſit; at rixa illa & peccato-

* Has Dei vias Cabbalici vocant ספירות *ſephiroth* numerationes vel ſplendores. Súntque decem poſitiones primæ & myſticæ de proprietatibus & notionibus ſeu attributis diuinis, generalia ſcilicet fundamenta, quibus tota Cabbaliſtica Theologia innititur: de his videtis Reuchlinum libr. tert. Cabbalæ: Et Authorem libri Portæ lucis, ſtatim ab initio.

Psal. 103. rum memoria non erit perpetua & in æternum, sed nostri aliquando misertus, nos ab exilio reuocabit.

V. 10. *Non secundùm peccata nostra.* Non egit nobiscum iuxta peccata nostra; siquidem ex illorum merito digni eramus qui vniuersali excidio periremus, non autem solo exilio plecteremur. Imò etiam diebus singulis non agit nobiscum secundùm peccata nostra; & res eadem in hoc versu diuersis verbis repetitur.

V. 11. *Quoniam secundùm altitudinem cæli.* Hoc eodem sensu dicitur ac illud: *Quoniam magna est vsque ad cælos misericordia tua.* Non potuit Dei misericordiam ampliorem aut altiorem hominum oculis & animis demonstrare: Quod verò dicit, *Super timentes eum*, designat Israëlitas, omnes siquidem illi colunt ipsum licèt aliquando peccent; nihilominus tamen Dei cultum non deserunt, & ipsum reuerentur & à peccatis ad eum conuertuntur, non sicut nationes externæ quæ Dijs alienis exhibent cultum.

V. 12. *Quantùm distat ortus.* Verba hæc sunt repetitio illorum, secundum altitudinem cœli super terram. *Longè fecit à nobis iniquitates nostras.* Et hæc est maxima illius misericordiæ potentia & magnitudo, quâ tam longè à nobis iniquitates nostræ remouentur: & quamquam illæ sint multæ & graues, eas tamen à nobis amouet ea distantiâ quâ maior esse non potest, cùm ad illum per pœnitentiam conuertimur. Porro dixit, Quantùm distat ortus ab Occidente, non autem Septentrio à Meridie, eóquòd totum spatium ab ortu in occasum sit habitabile, & possit quis illud emetiri: nullus verò hominum emetiri valet illud spatium quod Septemtrionem inter & meridiem interjectum est propter nimium frigus aut calorem. In Deras dixit Rabbi Ieremias, Non est vllus homo qui dicat, longè me faciat à peccato, sed longè faciat peccatum à me, & verè longè fecit à nobis, Deus, iniquitates nostras.

V. 13. *Quomodo miseretur pater.* Non enim sunt miserationes æquè magnæ ac sunt patrum erga filios miserationes.

V. 14. *Quoniam ipse cognouit.* Hæc est ratio cur antea dixerit, Longè fecit à nobis iniquitates nostras, nempe quia nouit ipse figmentum nostrum

Gen. 8. 21. sicut scriptum est: *Quia figmentum humani cordis malum est à pueritia sua.* Nam in naturali hominis procliuitate situm est vt peccet; animalis siquidem concupiscentia ipsi est innata, & nisi viriliter ac potenter enitatur vt suam concupiscentiam domet & rationi subjiciat; à peccato non poterit liberari. Attamen nullus est homo qui ita possit vitare peccatum quin in illud semel

1. Reg. 8. 46. aut sæpius cadat: hinc ita scriptum est: *Non est enim homo iustus in terra qui faciat bonum & non peccet. Recordatus est quoniam puluis sumus.* Eandem in hac parte versiculi sententiam repetit alijs verbis, nam illud verbum, recordatus est, idem est ac nouit, ac si diceret, eius memoriæ semper inhæret, & illud, puluis sumus, non aliud significat quàm figmentum nostrum: illud enim est concupiscentia animalis & corporea; quandoquidem in istis cupiditatibus homo similis est bruto animanti, quod omnino est terreum. Verùm brutis homo longè quidem excellentior est propter animam eius superiorem, quæ eiusdem est originis cum Angelis. Et quandiu homo per viam animæ superioris ambulat, veram hominis speciem & personam gerit: at quoties per viam concupiscentiæ animalis abjectam graditur, leonis aut bo-

uis aut aquilæ speciem præ se fert: sed de istis pauca hæc dixisse satis est intelligenti. Cæterùm tertenum hominis principium præ alijs nominat, licèt mentionem fecerit quatuor elementorum, quibus humanum corpus est compactum, quia nempe ossa sunt veluti eius fundamenta; ipsa verò ex elemento terræ constant maximè, siquidem frigida sunt & sicca: vnde etiam dictum est illud, *Puluis es & in puluerem reuerteris.* PSAL. 103. Gen. 3. 19.

V. 15. *Homo sicut herba dies eius.* Præterea dies vitæ hominis breues sunt & pauci, & subitò abit ex hac vita, non aliter quàm herba tenella quæ facilè desiccata marcescit; nam si vitæ illius spatium esset protractius, vias suas posset tandem emendare, siquidem in pueritia sua peccarit. Iam verò etsi senuerit, iuxta naturæ suæ temperiem, & tantisper incipiat suos actus corrigere, verùm ad illud rectè perficiendum non sufficit illi breuius vitæ spatium, nam citò moritur, éstque similis flori agresti qui statim ac effloruit, mox immutatur & excidit.

V. 16. *Quoniam ventus pertransit in illum.* Ventus immitior perflat illum florem, eúmque desiccat: ita est de homine, modò quidem vident illum in viuis agentem: & modò de ipso dicunt, mortuus est ille talis, nec ampliùs exstat, hoc est, desijt esse inter viuos. In Deras circa illud, *Et non ipse*, sic dicitur, Illud est figmentum quod abit cum illo, sed non venit cum illo. *Et non cognoscet amplius eum locus eius.* Hoc est, locus eius in quo ipse versabatur cùm adhuc viueret, eum non agnoscet ampliùs.

V. 17. *Misericordia autem Domini,* Dicere intendit, etiamsi humanum corpus morte consumatur, at Dei misericordia non deficit, imo à sæculo vsque in sæculum permanet erga eos qui piè ipsum colunt. Si versiculum exponamus de mercede futuri sæculi, sic eius sensum assignabimus, nimirum etsi homo, quoad corpus esse in viuis desinat, si ex pijs Dei cultoribus fuerit, diuina misericordia erga ipsum non desinet exerceri, scilicet aduersùs animam eius. *Ab æterno & vsque in æternum.* Ac si diceret, vsque ad secula æternitatis absque vllo prorsus fine. Porro dixit misericordia, quia mox subjungit, timentes eum; nam isti sunt inferiores eis qui diligunt ipsum: vnde & beneficia quæ illis in æternum conferet, ex eius misericordia emanabunt: siquidem misericordia in his beneficijs est præcipuum. Et ipse bonis eos afficit longè majoribus quàm sint eorum merita: & sicut bona eis reseruat pro sæculo venturo; ita etiam reseruat eis in hoc sæculo iustitiam suam post mortem ipsorum, nimirum erga nepotes illorum post ipsos exhibendam. Et hoc est secundùm æquitatem quòd præ ipsorum dilectione, posteris eorum iuxta illorum opera retribuat; hæc enim est vna ex tredecim eius proprietatibus. Cùm autem dicit, *Filijs filiorum*, non solùm de tertia illorum generatione loquitur, sed hoc ad millesimam vsque est extendendum: Et hoc magis erga diligentes eum quàm erga illos qui solùm timent eum; vnde etiam sic loquutus est Moyses: *Iis qui diligunt eum & mandata eius obseruant in mille* Deut. *generationes.* Si verò exponatur versiculus de vita præsenti, erit in eo sententiæ eiusdem repetitio, & hic eius sensus, nempe post mortem hominis pij, 7. 9. Deum fore beneficum in sæculum erga eius filios, in præmium bonorum eius operum: & eodem modo explicanda sunt hæc verba, *Et iustitia illius fi-*

lijs filiorum. In Deras ita dicitur, Misericordia à seculo vsque in seculum; verùm iustitia vsque ad tres generationes filijs filiorum, sensus est, homini pio & illi qui plus operatur quàm sibi sit præceptum, Deum sanctum & benedictum seruare illi iustitiam eius pro filijs eius post ipsum à seculo & vsque in seculum. Si verò sit solummodo iustus, & ea præstans quæ sibi sunt imperata, Deum seruare ipsi iustitiam eius vsque ad tertiam generationem.

Psal. 103.

V. 18. *Eis qui seruant.* Si nempe filij obseruent pactum eius, & memores sint mandatorum eius ad faciendum ea, ac si diceret, si ea ore suo commemorent & studiosè edifcant vt illa deinde impleant: nam doctrina sine opere non est recta: dicit igitur Deum esse memorem pietatis parentum erga filios eorum, qui & paternæ mercedis sunt participes & propriam quoque mercedem recipiunt, si modò filij etiam sint boni; vnde sic in lege dicitur. *Et faciens misericordiam in millia his qui diligunt me & custodiunt praecepta mea.* Imò etiamsi minùs probi sint liberi, ipsis tamen benefacere solet ob parentum ipsorum merita vt scriptum est: *Et recordabor erga eos fœderis antiquorum.* Sentit autem Rabbi Abraham Esræ per eos qui obseruant pactum eius, eos designari qui Deum timent; per illos autem qui memores sunt mandatorum eius ad faciendum ea, illos qui ipsum diligunt quorum ob oculos perpetuò versantur eius mandata, & eorum ne per vnum quidem momentum in suo corde obliuiscuntur. In Deras autem circa ista verba, *Eis qui seruant pactum eius*, dicit Rabbi Tanhhouma, quænam est rei huius similitudo? Vidua cui est filius, & quandiu matrimonium non contrahit ille filius adhæret suæ matri: vbi autem contraxit matrimonium, mater eius ipsi dicit, scio quidem te debere mihi adhærere, iam verò esse non potes sicut antea fuisti; hoc vnum à te peto vt mei saltem non sis immemor. Ita etiam quandiu versati sunt Israëlitæ in deserto, & manna illis descendit, eósque puteus est sequutus eorum gratiâ qui Deo adhærebant, tum potuerunt obseruare legem absque vllo labore: nunc autem cùm vnusquisque suo victui comparando inuigilare debet, & memores sunt tantùm mandatorum eius.

Exod. 20.6.

Leu. 26. 42.

V. 19. *Dominus in cœlo.* Instar Regis qui in throno sedet supra omnes eleuatus: si ergo cœlum sit Dei solium, omnia sanè & cœlum & terra sub ipso sunt & in eius potestate: & hoc istis verbis innuitur, *Et regnum eius omnibus dominatur.* Cúmque omnia sint eius opera & eius imperio subjecta, cùm superiora tum inferiora, benedicant igitur illi omnia ista: quare subdit, *Benedicite Domino.* Et primùm quidem superiores alloquitur creaturas, & deinde inferiores. In Deras dixit Rabbi Barachias quatuor sunt in mundo elata præ cæteris, leo nempe, bos, aquila & homo. Nullum est animal magis superbum leone, qui supra omnia animalia ferociter extollitur. Inter iumenta nullum est elatius boue. Auium omnium maximè excelsa est aquila. Sed quis omnibus illis excelsior est? homo sanè qui his omnibus illis imperare valet, dictum est enim, *Et dominamini piscibus maris & volucribus cæli.* Quidnam fecit Deus sanctus & benedictus? quatuor hæc in throno gloriæ suæ apposuit, vt nimirum verè diceretur ipsum longè supra ista esse excelsum, dictum quippe est: *Eminendo eminuit*, quod Chaldaica Paraphrasis exponit quia exaltabor super excelsa omnia: sic igitur regnum eius omnibus dominatur.

Gen. 1.28.

Exod. 15.1.

V. 20.

V. 20. *Benedicite Domino Angeli eius.* Illos primùm inuitat quod sunt gradus superioris supra creata cætera, & ex eorum virtute emanet potentia & motus orbium cœlestium & stellarum, quapropter subjungit, *Potentes virtute facientes verbum illius.* Siquidem omnia ex eius imperio & nutu operantur. Addit verò, *Ad audiendum*, quia illi semper ea exequuntur quæ sibi ab ipso sunt imperata, & continuò præsto adsunt audituri quid ipsis mandare velit. Sapiens verò Abraham F. E. indicari his verbis existimat Deum ministerio illorum vti ad sua decreta exequenda vt cladem Sennacherib; vnde & Moses dixit, *Et misit ad eum Angelum suum.* Et, *Angelus faciei eius saluauit eos. Potentes virtute.* Nulla etenim in vllis creaturis est potestas quæ illorum viribus obsistere valeat, & Angelus qui venit contra Iacob, ad hoc mandatum acceperat. Idcirco autem dixit, *Ad audiendam vocem verbi eius*, quòd non sint Angeli hac in re similes hominibus, qui mercedem à Deo expectant dum eius præcepta exequuntur: verùm omne illorum præmium, oblectatio & gloria est, vt voci mandatorum eius obtemperent. In Deras circa illa verba, Benedicite Domino Angeli eius, ita dicitur, Si de superioribus hîc loquatur, ecce enim iam fuit dictum, Benedicite Domino omnes exercitus eius. Non etiam loquitur de inferioribus creatis: imò res quædam inferiores ob authoritatem & gradum quasi inferiores Angeli appellantur: ita dictum est: *Misitque Angelum qui eduxit nos de Ægypto.* An verò erat ille Angelus? nunquid non ipse fuit Moses? Hinc discendum est Prophetas appellari Angelos: vnde sic ipse loquitur: *Et respondit Aggaeus Angelus Domini.* Et Rabbi Iuda, filius Rabbi Simon ad illa verba, *Et ascendit Angelus Domini de Galgalis*, iste, inquit, est Phinees. Sic & Magistri nostri circa hæc verba, *Et aspectus eius sicut Angeli Dei terribilis valde*; hinc vel inuitus, inquiunt, discas Prophetas appellari Angelos. Potentes virtute, facientes verbum illius ad audiendum vocem; Priùs vt videtur erat dicendum, audientes verbum eius, & postea facientes: verum quibusnam hæc dicit, nimirum Israëlitis, qui steterunt in Sinai, & ante fecerunt verbum Domini quàm audijssent.

Psal. 103.
Num. 20. 22.
Agg. 1. 13.

V. 23. *Benedicite Domino omnia opera eius.* Res inferiores intelligit, has enim omnes effecit, & super omnes illas eius dominatio exercetur. Sunt verò quatuor elementa & omnia ex illis composita, quæ sunt entia viuentia, vegetabilia & silentia seu inanimata, lapides scilicet & metalla, &c. Quod verò dixit, *In omnibus locis dominationis eius*, ratio est, quia in hac inferiori parte mundi varia in diuersis elementis producuntur, nempe quædam in terra, quædam in aquis, & alia in aëre: ac postea subjicit, *Benedic anima mea Domino.* Nimirum quia ipsa est superior omnibus inferioribus, & quia homo vi intellectûs sui, illis omnibus dominatur; vnde sic dicitur: *Constituis eum dominatorem super opera manuum tuarum.* Inferiora etiam ista, scientiâ non sunt prædita, vt Deo possint benedicere eúmque laudare: verùm hominis est Deo gratias agere pro illis, propter creationem eorum & propter operationes eorum; quod perinde est ac si ipsa Deo benedicerent: quo sensu dictum est illud, *Aut loquere terræ, & docebit te, & narrabunt tibi pisces maris.* Et ea de causa his verbis Psalmum inchoauit, Benedic anima mea Domino, & ijsdem illum conclusit: quia scilicet homo propter suam animam

Psal. 8. 7.

superiorem omnia, suâ sapientiâ complectitur, ac superiora & inferiora intelligere potest, & propterea debet pro omnibus, & de omnibus Deum benedicendum celebrare laudibus & gratiarum actione.

Psal. 104.

PSALMVS CENTESIMVS QVARTVS.

1. Benedic anima mea Domino: Domine Deus meus magnificatus es vehementer, gloriam & decorem induisti.

2. Qui amictus es lumine sicut vestimento: qui extendit cœlum sicut cortinam.

3. Qui contignat aquis cænacula sua, qui ponit nubes currum suum: qui ambulat super pennas ventorum.

4. Qui facit nuntios suos spiritus: ministros suos, ignem ardentem.

5. Qui fundauit terram super bases suas: ne moueatur in seculum & in æternum.

6. Abysso sicut vestimento operuisti eam: super montes stabant aquæ.

7. Ab increpatione tua fugient: à voce tonitrui tui festinanter current.

8. Ascendunt montes, descenderunt valles ad locum quem fundasti eis.

9. Terminum posuisti *quem* non transgredientur: non reuertentur operire terram.

10. Qui emittis fontes in conualles: inter montes pertranseunt.

11. Adaquant omnes bestias agri: frangunt onagri sitim suam.

12. Iuxta eos volucres cœli habitant: de medio frondium dant vocem.

13. Qui rigat montes de cœnaculis suis: de fructu operum tuorum satiatur terra.

14. Qui producit fœnum iumentis: & herbam seruituti hominis, vt educat panem de terra.

15. Et vinum *quod* lætificat cor hominis, vt nitere faciat faciem præ oleo: & panem, qui cor hominis confirmat.

16. Saturantur arbores Domini: cedri Libani quas plantauit.

17. Illic aues nidificant: ciconiæ abietes sunt domus.

18. Montes excelsi ibicibus: petræ refugium cuniculis. Psal. 104.
19. Fecit lunam in tempora : sol cognoscit occasum suum.
20. Ponis tenebras, & fit nox: in ipsa pertranseunt omnes bestiæ syluæ.
21. Leunculi rugiunt ad prædam: & ad quærendum à Deo escam suam.
22. Oritur sol, congregantur : & in cubilibus suis accubant.
23. Exit homo ad opus suum : & ad culturam suam vsque ad vesperum.
24. Quàm magna sunt opera tua Domine! omnia ipsa in sapientia fecisti: impleta est terra possessionibus tuis.
25. Hoc mare magnum & latum manibus: illic reptilia quorum non *est* numerus, animalia pusilla cum magnis.
26. Illic naues pertranseunt : draco iste, quem formasti ad ludendum in eo.
27. Omnia ad te expectant: vt des escam ipsorum in tempore suo.
28. Dante te illis colligent : aperiente manum tuam, saturantur bono.
29. Abscondente faciem turbabuntur, auffers spiritum eorum & expirant, & in puluerem suum reuertuntur.
30. Mittis spiritum tuum creantur : & renouas faciem terræ.
31. Erit gloria Domini in seculum: lætabitur Dominus in operibus suis.
32. Qui respicit terram & tremit : tangit montes & fumant.
33. Cantabo Domino in vita mea: psallam Deo meo quandiu ero.
34. Iucundum erit super eum eloquium meum: ego delectabor in Domino.
35. Deficiant peccatores de terra, & improbi vltra non sint: benedic anima mea Domino, laudate Deum.

COMMENTARIVS.

V. 1. B*enedic anima mea Domino.* In hoc Psalmo creationis opus enarratur, & Deum benedicendum omnia fecisse sapientissimè in ordinatissima creaturarum dispositione, declarat Psalmographus; vnde ait, Benedic anima mea Domino. Nempe quia nulla est ex rebus creatis inferioribus quæ sciat illi gratias agere præter animam hominis rationalem. Additur, *Magnificatus es vehementer.* Ex tuis operibus nos intelligimus & agnoscimus te

PSAL. 104. maximum esse. *Gloriam & decorem induisti.* Nimirum cùm à principio cœlestes orbes condidisti, qui fuerunt tibi quasi gloriosum & splendidum indumentum: & ex illorum decoro splendore, homo naturali suo lumine agnoscit ipsam majestatis & gloriæ tuæ magnitudinem esse immensam: sicut qui vestes regias induit vt ab alijs dignoscatur, à quibus communi vestimento opertus, Rex non agnosceretur. Scribit verò sapiens Rabbi Ab. hoc modo in hæc verba, magnitudo decoris & majestatis tuæ ita perstringit oculos animæ meæ intelligentis, vt videre non possit gloriam tuam; quemadmodum vestis impedit quominus cernatur substantia illius qui eâ est indutus. In Deras autem dixit Rabbi Elieser quid sibi vult illud, *Vehementer?* Nimirum antequam mundum tuum condidisses, eras quidem magnus; at vbi condidisti illum, magnificatus es vehementer. *Gloriam & decorem induisti.* Homo carne & sanguine compositus si potens sit viribus, non solet esse decorus; si verò speciosus sit, robustus non erit, vix enim illæ duæ res in vno homine simul existunt. Verùm in Deo Opt. Max. duæ res simul existunt gloria & decor: quibus

Psal. 21. 6. etiam Regem Messiam exornaturus est, scriptum quippe est, *Gloriam & decorem impones super eum.*

V. 2. *Amictus es lumine.* Incipit à lumine, illud enim primùm, post cœlum est conditum; vnde sic dicitur in ipso legis principio, *Fiat lux.* Illa porro vox עוטה *oote* istum habet sensum vt iam explicuimus, gloriam & decorem induisti: vel erit activæ significationis & transeuntis hoc sensu, amiciens, quasi diceret qui mundum totum lumine operit, veluti cum quis alium vestimento induit. *Qui extendit cœlum sicut cortinam.* Hæc de firmamento seu expanso aquas ab aquis diuidente sunt intelligenda,

Gen. 1. 6. nam & cœlum est appellatum, iuxta illud, *Et vocauit Deus firmamentum cœlum,* & secundo die fuit creatum. Nec hoc de cœlis superioribus, qui sunt nouem orbes cœlestes, dictum esse possumus asserere; ipsi siquidem primo die, ante ipsam lucem sunt conditi: nam primùm omnium creauit Deus benedicendus, illos cœlos & quatuor elementa. Et ipsi quidem orbes cœlestes per horas duodecim circumuoluti fuerunt, quia cum motu circuitionis cœlestium orbium, tempus est creatum. Et post duodecim horas, dixit Deus benedicendus, fiat lux, & facta est lux duodecim horarum, & ecce vespere & mane dies primus.

V. 3. *Qui contignat aquis cœnacula sua.* Quidam existimant hæc dici de aquis quæ sunt supra expanso; sed Physici nolunt concedere vllas esse aquas supra firmamentum; & de re alia, istas aquas interpretantur: & potest exponi de nubibus superioribus quæ sunt veluti contignatio super terram. Additur, *Qui ponit nubes currum suum.* Eandem sententiam alijs verbis repetit, dicitque currum suum, quia scilicet nubes ex eius imperio & voluntate huc & illuc currunt & reuertuntur, non secus ac iumenta quæ ad insidentis nutum gradiuntur. Sic & illud, *Qui ambulat super pennas ventorum,* de celerrima agitatione venti qui nubes impellit in eam mundi plagam, in quam ipse fertur est intelligendum. Dei autem nutu in quamlibet mundi partem ventus impellitur, ac si ipse Deus, pennis eius insidens ambularet.

V. 4. *Qui facit nuntios suos spiritus.* Venti flantes eius sunt nuntij, & ab Psal.
illo missi; nulla enim res casu euenit, sed omnia ex intentione intendentis Dei, 104.
fiunt. Quod & de igne flammante est intelligendum, quo ignita fulmina & fulgura denotantur: quæ omnia ex verbo eius & mandato contingunt, & illis ceu ministris vtitur. Ecce autem ea hoc loco recenset quæ fiunt in aëre, posteà de terra & aquis est loquuturus. Et illa quidem commemorat quæ die tertio facta sunt postquam terra cœpit apparere: & primò de ipsius terræ fundatione agit; quomodo nempe in orbis meditullio constabilita est, ac dicit;

V. 5. *Qui fundauit terram super bases suas.* Hoc est naturam terræ ita instituit, vt semper ad centrum descendat: locus verò omnium infimus, ad quem ipsa vergit, est ipsius orbis medium. Et ecce ipsa suis innixa basibus consistit, ne possit vnquam dimoueri: si enim dimoueretur, in vnum è sex lateribus ascenderet: at Deus grauem illi naturam indidit, vt semper ad ima vergat, & nunquam ascendat. Ita etiam ex eius figura, eam enim rotundam instar globi efformauit, eò quod sit in medio rotundi; nec vlla figura potest esse in medio figuræ, quæ in vnum laterum non inclinet, præter figuram circularem.

V. 6. *Abysso.* Iam enarrat quomodo terra in ipso creationis initio aquis fuerit aliquandiu operta: ea est enim aquarum natura, vt extare super terram, eamque omni ex parte circuntegere debeant, quia tum etiam vndequaque super illam extabant; verùm Deus benedicendus illas suâ potentiâ & sapientiâ in latus vnum, à terræ superficie congregauit, vt iam explicuimus ad illum versum, Congregans sicut aceruum aquas maris. Ac terræ superficiem, ad vsum hominum, germinum, & animantium detexit. Et inde patet sensus verborum istorum: *Abysso, sicut vestimento operuisti eam.* Nimirùm aquæ priusquam in locum vnum confluxissent, instar vestimenti obtegebant terram: & pronomen in voce illa כסיתו *chisito* operuisti eam, refertur ad terram, quæ dictio hebraicè in masculino genere occurrit, vt istis in locis. *Et non ferebat eos terra simul. Obscurata est terra. Edidit terra eorum ranas.* Ita etiam illa dictio Gen.
תהום *thehom* abyssus generis est masculini & fæminini, vt: *Aquas abyssi ve-* 13. 6.
hementis. Et, *Abyssus exaltauit illum.* In genere masculino: *Abyssus ad abys-* Isa. 9.
sum clamat. Et: *Abyssus dicit non est in me.* Ecce igitur mox allata expositio 19. Psal.
vocis כסיתו *chisito* ostendit pronomen illud affixum referri ad vocem terræ, & 105. 30.
sensum esse, Abyssum fuisse terræ operimentum, sicut hominem vestis inuol- Isai. 51.
uit; ita, inquit, abysso terram operuisti vniuersam: valles etiam & montes, 10.
quod istis verbis indicatur, *Super montes stabant aquæ*; verè enim tunc aquæ Ezech.
montes ipsos superabant, etiam quoslibet altissimos. Et multa occurrunt 31. 4.
exempla defectus literæ ב *beth* ante vocem תהום *thehom*: sic, in, *visione &* Psal.
non in ænigmatibus, vt fornicaretur in domo patris sui. Et multa his similia. 42. 8.
Si verò pronomen illud affixum vocis כסיתו *chisito* ad vocem abyssum refera- Iob. 28.
tur, sensus erit, fecisti ipsam abyssum operientem, aut operimentum ipsi ter- 14. Num.
ræ. Potest etiam hic versus intelligi de eo quod factum est post aquarum in 12. 8.
locum vnum collectionem, & sensus erit postquam aquæ in locum vnum Deut. 22.27.
fuerunt compulsæ, effecisti vt abyssus esset operimentum super terram, sicut vestimentum est tegmen hominis, illumque totum contegit præterquam eius vultum; sic etiam aquæ vbi in locum vnum fuerunt congregatæ,

PSAL. 104. terram omni ex parte operuerunt præter eius superficiem quæ in ipsa apparuit arida, quæ pars terræ siccæ mansit retecta, sicut humana facies est semper aperta. Illorum autem verborum, *super montes stabant aquæ*, sensus erit, etiam collectis in vnum locum aquis, fuerunt montes, in ipso aquarum loco, aquis operti.

V. 7. *Ab increpatione tuâ fugient.* Ista duo verba, fugient, & current, futura sunt pro præteritis, & multa sunt illis similia: sensusque est, statim atque dixisti, Congregentur aquæ in locum vnum, fugerunt aquæ à facie tua, vt solet fugere seruus præ increpatione domini sui; aut veluti aliquis alius fugam arripit à fortiore se increpitus. Quo etiam sensu dicitur: *A facie increpationis*
Isa. 30. 17. *quinque fugietis. A voce tonitrui tui.* Sicut cùm aliquis suâ voce intonans, alium quempiam territat, qui statim pauidus & præceps ab eo fugit: sic fugerunt aquæ; tua enim voluntas illis fuit instar sonitûs tonitrui, quo veluti exterritæ fugerunt trepidè & festinanter eum in locum in quem erant coërcendæ.

V. 8. *Ascendent montes.* Dum aquæ sese reciperent, montes ascenderunt, & valles descenderunt, donec ipsæ peruenirent ad locum quem eis præstitueras: Sunt etiam ista verba, ascendent, & descendent, futuri temporis, loco præteriti, qualia occurrunt plurima. Porrò coniungit vocem illam, locum, cum pronomine זה *ze* istum quem, quo locus collectionis aquarum denotatur.

V. 9. *Terminum posuisti*: Postquam in locum vnum aquas coërcuisti, arenam illis in limitem præstituisti quem non transgrederentur, nec res alias in arida terra positas, perderent. *Non reuertentur operire terram.* Sicut in ipso rerum initio illam vndique operiebant, quod istâ voce, reuertentur, indicatur. Hoc autem ita factum fuit per conditoris sapientiam & potentiam, ac præ illius erga suas creaturas misericordia; nam vbi aquæ in locum vnum congregatæ fuerunt, tum verò supra terram multùm eleuatæ sunt, cùm anteà super omnem eius superficiem essent expansæ: in vnum verò locum sunt coactæ, &
Psal. 33. 6. quasi in aceruo positæ constiterunt, iuxta illud, *Congregans sicut aceruum aquas maris.* Et aquæ quidem ex innata grauitate, ex locis altis in inferiores defluunt: at verò Deus laudandus isto suo verbo, naturalem earum impetum adeò cohibuit, vt fluctus maris ad eius vsque littora deuoluantur, non tamen præstitutum sibi terminum transgrediantur, ipsam scilicet arenam in maris
Psal. 107. 23. littore positam. Quod verò in alio loco dicitur: *Qui descendunt in mare*, hoc de littoribus maris est intelligendum, vbi terra eminet supra mare.

V. 10. *Qui emittis fontes.* Illud etiam pertinet ad aptam aquarum dispositionem quam ita Deus instituit in rerum creatarum commodum: Cùm enim aquas simul coërceret, illarum partem in terra reliquit, effecitque vt quæ in loco vno erant congregatæ, essent salitæ. Nam alioqui cùm non fluant, facilè computrescerent & inficerent aërem, quapropter eas veluti sale conditas esse voluit, ad conseruandam aëris temperiem, & impediendum ne putredine inficeretur: illas verò quas in terra reliquit, dulces esse fecit dum per eam defluerent; quas etiam in eius medio recondi voluit, quarum aliquam partem in loca quædam emisit, vt ex ipsis aquæ scaturirent ad vsum creaturarum, vt il-

lis ad potum vtantur, & ad irrigationem plantarum, nec non ad refrigerandum aërem, & humorem immittendum in corpora rerum viuentium, atque ad humectandam aëris siccitatem, quæ in ipso ex aquarum maris salsedine efficitur, ac vt suis decursibus irrigent terram, arbores, & ad molas commouendas; propterea aquæ dulces fluunt & huc atque illuc discurrunt. Atque ob rerum à se conditarum commodum non emisit Deus fontes quorum aquæ super terram dispersæ exundarent, ne vegetabilibus aut terræ incolis essent noxiæ: sed illas diffluere voluit per valles quæ inter montes iacent, & ipsæ per ea loca fluentes, appellantur flumina. Et hoc istis verbis sequentibus innuitur. *Inter montes ibunt aquæ*: flumina enim inter montes diffunduntur & per illa defluunt aquæ. Et illarum quidem aquarum quæ per loca incolis frequentata decurrunt, notissima est vtilitas pro hominibus: quæ verò per loca deserta fluunt, vsui sunt eis qui per solitudines iter faciunt, nec non cæteris animantibus quæ ibi aquas opportunè ad bibendum inueniunt, quod subdit dicens. *Potabunt omnes bestiæ agri.* Aquas bibent feræ agrestes, & onagri frangent sitim suam: meminit verò specialiter onagrorum, quia ipsi locis desertis assueti, loca incolis frequentata non adeunt, iuxta illud. *Onager assuetus deserto.*

PSAL. 104.

Ierem. 2. 24.

V. 12. *Iuxta eas volucres cæli.* Præterea aquæ sunt commodæ auibus; illarum enim multæ loca illa incolunt in quibus sunt aquæ. Et dictio על *aal* hoc loco significat propè, vt etiam in illo: *Et iuxta illum Tribus Manasse.* Quædam etiam sunt aues quæ super aquas crescunt; nam & aues aqueæ sunt naturæ, vt scriptum est. *Producant aquæ reptile animæ viuentis, & volatile quod volet super terram*: Ac si diceret, producant duas species, vnam quæ viuat in aquis, alteram quæ volitet in aëre, atque etiam commoretur in terra. *De medio ramorum.* Littera א *aleph* quiescit in voce עפאים *aaphaim*, & vocalis *hhiric* est loco litteræ י *iod*, significat verò dictio hæc frondes arborum, vt etiam in lingua Syrochaldaica, hinc illud: *excute ramos eius.* Et *ramus eius pulcher.* Dixit verò de medio frondium, licet priùs non fecerit mentionem arborum, quia vt plurimùm iuxta ripas fluminum multæ crescunt arbores. *Dant vocem*, hoc est garriunt & cantitant.

Num. 10. 2.

Gen. 1. 25.

Dan 4. u. 18.

V. 13. *Qui rigat montes de cœnaculis suis.* Postquam memorauit aquarum collectionem quæ tertio die facta fuit, & simul quoque recensuit commoda aquarum quæ sunt in terra, commemorat etiam plantas quæ eodem tertio die pariter fuerunt conditæ, iuxta illud, *Producat terra herbam virentem.* Antequam autem terra produceret herbam, fons seu vapor ascendit ex ipsa, & omnem terræ superficiem irrigauit: & posteà dicitur, *Produxitque Dominus Deus de terra*, &c. Et hoc est, quod Psalmographus enarrat istis verbis, qui rigat montes de cœnaculis suis; nubes enim designantur. Montes verò nominauit, quia ipsi longè magis indigent pluuiâ quàm valles aut planities; in quibus plus humiditatis reperiri solet quàm in montibus. Præterea etiam facilè potest homo valles & planitiem aquis fluminum irrigare, non verò montes. Et posteà vniuersaliter subdit, satiabitur terra. *De fructu operum tuorum satiabitur terra.* Idem diuersis verbis repetit, quia fructus nubium est pluuia: ac dicit, operum tuorum, quia pluuia est opus diuinæ sapientiæ, & grande miraculum. Sic eam memorat Eliu dum mira Dei opera recenset: *Et quando*, inquit, *ponebat plu-*

Gen. 2. 11.

PSAL. 104. — *uiæ legem.* Et ipse Deus sic ad Iob loquitur, *Numquid est pluuia pater præter me vel quis genuit stillas roris?* Ecce igitur opus Dei, pater est, pluuià verò fructus.

Iob. 28. 28. V. 14. *Qui producit fænum iumentis.* Nam cùm pluuia efficit Deus vt terra producat herbam in vsum pabuli iumentorum & pecudum: Ipsius etiam pluuiæ irrigatione ligna producit, vt infra dicitur, *Saturantur arbores Domini*: sed prius agit de vtilitate quam ex herbis & graminibus homines & iumenta percipiunt, & inter hæc etiam complectitur productionem arborum quæ fructus humano esui aptos edunt, & eas posteà speciatim recenset quibus maximè homo ad victum vtitur, frumentum, scilicet, vinum & oleum. Per illa autem verba: *Et herbam ad culturam hominis*, significatur herba illa quæ est ad vsum & alimentum hominum: eam etenim producit cum cultura humana, sicut adversùs primum hominem decretum est: *In sudore vultus tui vesceris*

Gen. 3. 19. *pane.* At verò absque humano labore terra producit pabulum iumentorum. Dicit autem; *vt educat panem de terra*, quia ideò terram homo suis laboribus excolit, vt ex ea educat quæ sibi sunt ad victum necessaria, & iumentis quibus ad colendam terram vtitur, vt bobus & asinis. Ex iis verò quæ terra producit quædam sibi seligit, vt triticum & hordeum, ac paleas iumentis. Panis autem nomine omne ciborum genus indicatur, quod sæpius eo panis nomine appellatur, quia panis in cibum hominis quotidianum semper assumitur, & de illo mox dicitur, *Et panis, qui cor hominis confirmat.*

V. 15 *Et vinum* quod *lætificat cor hominis*: Vinum etiam ex terra educit Deus, illud enim ad hominum commoda confert, eo siquidem cor hominis exhilaratur: si enim mœrore affectus illud bibat, animus eius exhilarabitur: non verò tantùm lætitià cor demulcet, sed etiam mentis vigorem reparat: & eius rei fidem faciunt Prophetæ. Oleum similiter producit Deus, quo in cibis vtens homo faciem suam nitidiorem & magis lucidam efficit: eius etiam vsus est ad lucem accendendam, tempore noctis; sed hoc loco præcipuum eius commodum recensuit, nempe quod humanum exhilaret & illustret vultum. Ista autem verba, *Præ oleo*, hunc habent sensum, quasi diceret, ad facien hominis illustrandam magis quàm ab oleo nitida efficiatur: vel forte dum dicit, ab oleo innuit vsum eius esse ad lucernas noctu accendendas, ac si diceret quandam esse eius vtilitatem quod homo eo vtatur ad vultum suum nitidum efficiendum; quippe cuius alia adhuc sint commoda in vsum hominum, nempe ad ardendum & lucendum, nec non ad vnctionem. Quia verò vini & olei vtilitates enarrauit, panis etiam commoda, licet satis manifesta, recenset, ac illum dicit humanum cor sustentare; nullo enim cibo æquè hominis vigor re-

Gen. 18. 5. ficitur ac panis esu; vnde sic dicitur, Accipiamque buccellam panis, & fulcite cor vestrum. Et alio in loco, *Fulci cor tuum buccellâ panis.*

Iud. 19. 5. V. 16. *Saturantur arbores Dei.* Pluuià scilicet de qua superiùs fecit mentionem dicens, rigans montes de cœnaculis suis, &c. Loquitur autem hoc loco de arboribus quæ in sylvis crescunt, cum quibus nomen Dei coniungit, quia de altis & omnium excelsissimis arboribus sermonem facit. Est enim mos sacræ scripturæ, magnas res cum Deo appositas exprimere: Et eodem sensu

Psal. 10. dicuntur arbores Dei, quo montes Dei: & eo loquendi modo illa sunt dicta,

Cedri

Cedri Dei, Flumina Dei, Cælo Dei, &c. Aut [illegible] arbores Dei appel- Psal.
lat, quod extra humanam [illegible] & [illegible] & [illegible] 104.
quoniam egerat de herbis & arboribus quæ [illegible] hominum labore [illegible]
ciat, [illegible] loco commemorat, quæ nulla hominis cultura adhibita [illegible] Cant. 8
[illegible], sed sola Dei [illegible] exaltandi voluntate, qui eam terræ vim indidit, [illegible] 2
vt eas sua sponte produceret, [illegible] id [illegible] illas Dei arbores vocat. Quo etiam
modo dicit, Cedri Libani quas plantauit. Ideo [illegible] Cedros [illegible] nomi-
nauit, quod Cedros omnium syluestrium arborum sit altissima. Quod verò di-
cit, *Quas plantauit*, indicat illas arbores [illegible] non esse plantata, vt
illæ quas homines plantant propter [illegible] vsum necessario, idcirco ait,
quas plantauit Deus, quia dum terræ virtutem indidit quæ est ad vsum creatu-
rarum [illegible] ederet, [illegible] illas [illegible] irrigat & [illegible]antur, [illegible] opus
habent vt ab hominibus inveniantur, Imo [illegible] in quibusdam syluarum locis
quædam inter eas nascuntur arbores [illegible] hominum cultura, quæ fructus edant
humano vsui aptos, vt [illegible], &c.

V. 17. *Ibi aues nidificabunt.* Nunc earundem arborum [illegible] ad-
huc [illegible], enumerat: nam excelsæ multa hominibus afferunt commoda, il-
læ nempe vtuntur ad domos ædificandas, & alia ædificia construenda, & ad
naues extruendas. Imò etiam illud lignum quod nulli fabricando [illegible] ap-
tum & commodum est, cuiusmodi sunt rami & alia quæ inter syluatica ligna
reperiuntur, vtile tamen est igni fouendo: illa enim minuta ligna combustio-
ni sunt aptissima; vnde dicit Scriptura sacra: *Lignum vitis inter ligna syluæ* Ezech.
dedi ut sit alimentum ignis, vbi dicit, Dedi illud, eodem sensu quo superius di-
xit, quas plantauit, vt ibi exposuimus. Dum verò adhuc in terra vigentes
[illegible], etiamsi nullos [illegible], sunt tamen commodæ auibus, qui-
bus [illegible] & [illegible] extruendis [illegible] Deus [illegible] lau-
dandus [illegible] condidit [illegible] nobiliores sunt; siquidem
inter inferiora creata homo præstat, & sub eo sunt omnes aliæ species viuen-
tium, & [illegible] vegetabilia, quibus tandem ignobiliora sunt lapides, & me-
talla, vtpote omnis [illegible] animæ & [illegible] expertia. Ecce autem Cedros
aliasque proceras arbores condidit Deus, in quibus aues nidificare possent: nam
ideò aues a Deo exaltandæ sunt creatæ, vt per aerem volitarent, vnde quò al-
tiores inueniunt arbores, eò commodius in illis requiescunt & nidos con-
struunt. Et ista voce צפרים *tsipporim* omnes auium species complexus
est. Nominatim autem ciconiam memorauit, quippe quæ sit auis magna, &
quæ solet in proceris arboribus residere, ac in cedris aut abietibus nidificare:
[illegible] domus, nidus denotatur.

V. 18. *Montes excelsi ibicibus.* Postquam exposuit quodnam sit domici-
lium [illegible], nempe arbores altiores, iam dicit pariter altissimos quoslibet
montes [illegible] in habitaculum. Et ibicum quidem meminit specialiter,
quia multos [illegible] persequuntur, quò sese recipiant: vnde etiam
ibices petræ appellantur. [illegible], *refugium cuniculis*. [illegible] petræ bestiis Iob 19
agrestibus [illegible] & [illegible], [illegible] sunt [illegible] & effos- 4.
sa foramina in quibus [illegible] gaudent: sic etiam sub pe-
tarum scopulis sibi [illegible] quærere solent. Vnde sit manifestum omnia quæ

Non

Psal. 104. à Deo sunt condita, propria habere commoda & vsus, & nihil [illegible] inutile & omnis expers commodi: & quod minus est dignitate, [illegible] ris se, commodum & vsum fuisse effectum, vt iam exposuimus. Omnia [illegible] ad hominis vtilitatem & vsum sunt condita, ipse siquidem [illegible] dignitate superat. Porrò hoc loco ea est prosequutus Psaltes quæ [illegible] runt condita, nec non vtilitates earum, etsi complures [illegible] commemorauerit, quæ referri debent ad terram quæ prim[illegible] verùm in hoc loco mentionem illorum fecit, ob relationem [illegible] vtilitatis arborum pro auibus, sicut & montes ac petræ sunt [illegible] quod feris sint vsui & commodo.

V. 19. *Fecit Lunam in tempora.* Nunc de illis agit quæ die [illegible] creata, nempe de magnis luminaribus: & à Luna incipit, [illegible] luminare minus, quia scilicet nox præcessit diem, & quarta [illegible] læ ministrauerunt lucem; manè autem eiusdem qu[illegible] Gen. 1. 14. Dicit verò, fecit Lunam in tempora, vt scriptum est, *E[illegible] tempora.* Porrò hoc loco refert distingui tempora per Lunam, [illegible] per Solem, quia quod de Luna recenset, illud etiam de Sole [illegible] ptum est in lege: ita etiam quod de Luna refert, de [illegible] dum, ipsæ siquidem simul cum Luna præsunt noctibus [illegible] verborum, ac si dicat, fecit Lunam eo modo vt [illegible] ali[illegible] aliquando plena, vt per eam sic tempora di[illegible] eam anni tempora, nempe duodecim menses, [illegible] illam ita disposuit, vt modò plena, modo e[illegible] fibus innouationem in suo lumine patitur, a[illegible] gnoscimus. Et ita ea in re magno est nobis vsui, [illegible] vtilitates quas ab eius lumine & aliis virtutibus eius percipimus. *Sol [illegible] occasum suum.* Hi omnes Sapientes vnanimi consensu statuunt L[illegible] nihil habere luminis præter illud quod habet à Sole, [illegible] cessu aut accessu. Sic itaque Luna est ac si lumen non [illegible] lux enim quæ refulget aliquando, non ab ipsa, sed ab alio [illegible] certa tempora. At verò non ita est de Sole, nam [illegible] ditur; nouit ergo suum lumen. Porrò hæc dictio מבאו *m*[illegible] occasum Solis designat; quando enim Sol oritur, [illegible] greditur, quando autem occidit, [illegible] vnum habet [illegible] quando pr[illegible] latur, ideo voce introitus [illegible] dictio ista, [illegible] Luna, vt [illegible] ortu die [illegible] manè: Et [illegible] & in troitus [illegible] quasi ipse Sol Luna [illegible] & Magistri nostri [illegible] M. dicunt, Sol cog[illegible] non cog[illegible] occasum suum. Nempe quia [illegible] tramites, qua[illegible] i [illegible] m. Et [illegible] quidem longiori [illegible] spatium sui cursus peragit, a[illegible] breuiori.

V. 20. *Po[illegible]* [illegible] noctis enarrare [illegible] & caliginis quidem in dictio fit [illegible] & occasu: Dicit igitur [illegible]

[illegible] in [illegible] & fit nox, [illegible] vtilitas [illegible] illa [illegible] vel [illegible], vt leones aliæque bestiæ syluas incol[illegible], & [illegible] bus illa noctu liberiores feræ [illegible] prædæ, [illegible] vero non [illegible] illas extra [illegible] ipsis [illegible], ne aliquid damni ab illis patiantur homines; imò [illegible] vt ipsos homines [illegible], iuxta illud: *Et timor vester ac tremor sit in [illegible] terræ, & super omnes volucres cæli.* Et quoniam metu hominum feræ [illegible] diu, noctu [illegible] sibique prædam exquirunt, [illegible] vero [illegible]: *In ipsa pertransibunt omnes bestiæ syluæ.* Et [illegible] תרמש [illegible] hic [illegible] loco: *Omnis bestia quæ repit, & mouetur super terram.* Cæterum [illegible] in voce חיתו [illegible], est paragogica, [illegible] & in illo loco בנו [illegible]: *Et filius Beor.* Et alibi [illegible]. [illegible] vtilitatis quam feræ carnivoræ ex noctis tempore percipiunt [illegible] hominibus [illegible] eodem tempore, [illegible] & vires [illegible] reficiunt, ac [illegible]. [illegible] præterea [illegible] nostri [illegible] vtilitas, vt [illegible] nostri P. M. [illegible] & [illegible] esse [illegible] generationis & corruptionis.

V. 21. *Leunculi rugient.* Dictio כפירים *cephirim* significat leonum aliarumque ferarum [illegible] iam adultos & ad prædam [illegible], & maiores [illegible], qui voce גור *gour* denotantur. *Ad quærendam a Deo escam suam.* Ipse etenim per variarum caussarum seriem & concatenationem omni animalium generi escam suppeditat: denique ipsæ feræ proprias sibi escas quæritantes, eas quasi a Deo petere videntur.

V. 22. *Oritur* [illegible] Nempe propter homines qui tum [illegible] [illegible] prox illa אל *el* [illegible] [illegible] ואל *veel* &, in A[illegible] [illegible].

V. 23. *Exit homo ad opus suum & ad culturam suam.* In agris [illegible] [illegible]. *[illegible] ad vesperam.* [illegible] vt vibem [illegible] se recipiunt, [illegible] feræ [illegible] sibi quærentes [illegible]. [illegible] omnia [illegible] ex intentione Dei intendentis [illegible] Domino [illegible] sapientiam disposita.

V. 24. *Quam magna sunt opera tua Domine!* Dictio רבו [illegible] magna sunt, significat, vt in illo alio: *Et [illegible] domus suæ.* Aut [illegible] quantitatem designat, [illegible]. *Impleta est terra possessionibus tuis* [illegible] enumerationem [illegible] in terra, [illegible] refertur ad [illegible] plantarum & [illegible] Diuina sapientia hominibus [illegible] in [illegible] quæ in mari existunt [illegible] propter hunc versum [illegible] & dicit [illegible] ac perspicere magna [illegible] opera & [illegible] per cæli. *Impleta est terra possessionibus tuis.* Omnis terra [illegible] est [illegible] possessionibus [illegible]; nullaque res in ea [illegible] quia nullus est in tota terra locus [illegible] non Diuina consp[illegible] opera. Porrò sensus huius versus, possessionibus tuis, idem est ac in isto loco, *Deo excelso possessori cæli & terræ.*

Psal. 1[illegible]4.

Gen. 9. 2.

Num. 2[illegible].

Ex[illegible]

Gen. 1[illegible]

Psal. 104. V. 25. *Hoc mare magnum.* Iam [illegible]
ditis, nimirùm de piscibus & proprio [illegible]
gnum est & latum manibus, magnum [illegible]
Dicit autem, hoc, quoniam om[illegible]
quæ etiam die quinto creatæ fuerunt [illegible]
sionem. Dicit vero de piscibus, *quorum non est* [illegible]
[illegible] multiplicantur quam [illegible]
g[illegible] anni tempori[illegible]s progignuntur [illegible]
[illegible] perant, a[illegible] dixit, [illegible]

V. 26. *Illic naues pertransfeunt.* [illegible]
[illegible] habitant [illegible]
[illegible]
[illegible]
Gen. 1. 28. cum dixit: *Et dominamini piscibus* [illegible]
minantur piscibus, [illegible]
Psal. 8. *le est nomen tuum,* [illegible]
ris. Draco [illegible]
de quo agit Scriptura [illegible]
rum de co[illegible]
deant, sed [illegible]
to, Ad [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
Habac. 1. 10. [illegible], *Reges* [illegible]
det. Omnem enim [illegible]
[illegible] *Dominu*[illegible]
habitat in cælo [illegible]
[illegible]
[illegible]

V. 27. *Omnia ad te* [illegible] vitâ
[illegible] con-
[illegible]
[illegible] Por-
[illegible] potestate,
[illegible] *In tempore*
suo [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

V. 28. [illegible]

[illegible] Dominus autem Pater meus [illegible] verbum [illegible] Psal.
[illegible] interpretatur, [illegible]
hominis: at fertilitatis tempore [illegible], inquit, manum tuam [illegible]
satietatem fruuntur.

V. 29. *Abscondente [illegible] te faciem tuam turbantur.* Cùm semel faciem
[illegible], hoc est, cum [illegible] subtrahis, statim con[illegible]
[illegible] potestas mea [illegible] necessaria pa-
[illegible] *Aufers spiritum eorum & expirant.* [illegible] תוסף [illegible] idem signifi-
cat quod תאסף *tecesoph* [illegible]; quia [illegible] *Spiritum*
eius & animam eius colliget. *Et in pulverem suum revertentur.* Ablato enim Iob 34.
spiritu ab animali corpore [illegible]. 14

V. 30. *Mittis spiritum tuum & creantur.* A[illegible] naturalis
[illegible], [illegible] exci-
tandum, quia [illegible] anima [illegible] *revolutione [illegible]
verum non redeunt in corpora [illegible] materiam primam, [illegible]
hoc autem semper fiet per [illegible] vt [illegible]
Sed præstantissimi Philosophi [illegible] animam in corpus non reuertu-
ram in æternum [illegible], *Donec non erit cælum non* Iob 14.
expergiscentur. At secundùm religionem nostram [illegible] 12
ac fidei nostræ [illegible] adhæremus docentis fore vt animæ [illegible] in ma-
teriam primam ex qua sunt egressæ, tempore viuificationis mortuorum de
qua Deus semper exaltandus multa nobis testimonia dedit. Porrò illud con-
tinget per modum miraculi & prodigii, non autem solis naturæ viribus,
Qua de re, dicit hoc loco, *Mittis spiritum tuum & creantur, & renouas*
faciem terræ. [illegible], &
[illegible] homi-
ne, qui est [illegible]. [illegible]
[illegible] resurrectio quod omnes homines, [illegible] nostri
sapientes, [illegible]
probos [illegible] vitam esse [illegible] inter-
pretari de cunctis animantibus [illegible],
Mittis spiritum tuum, & [illegible] alia
subinde nascuntur in eorum locum. Et [illegible] scriptura, *Generatio* Eccl.
præterit & generatio aduenit, terra autem in æternum stat. Non manent 1. 4.
[illegible] partes [illegible]: dicitque, *Et renouas faciem terræ.* Ni-
[illegible] de nouo [illegible].

V. 31. *Erit gloria Domini in sæculum.* Postquam [illegible] Dei opera
[illegible] Genesis, hoc addit [illegible] dicitur in lege, vi-
dit [illegible] quæ fecerat, & erant valde bona. Dicit ergo, omnia eius
opera [illegible] si voluerit perdet om-
nia, [illegible]. Et [illegible] illis verbis innuit, *Qui re*

* Per [illegible] per [illegible]
ex vno [illegible], [illegible] Abarbi[illegible]
[illegible] & [illegible] ad terre[illegible], & [illegible]
[illegible] Eliæ [illegible] גלגול *gilgul*.

Psal. *spicit terram & contremiscit.* Aut illa verba, Erit gloria Domini [illegible]
104 genda de tempore liberationis vt dicat, ecce omnia eius sunt opera [illegible]
tur in illis quando homo diuinæ voluntati eius obtemperat [illegible] pro-
pter eum sunt condita, tunc Deus lætatur. Et in præsenti [illegible]
mœrore, interdum vero lætitia afficitur vt diluuij tempore contigit [illegible]
Gen. quippe est, *Et doluit in corde suo, & pænituit Dominum.* [illegible]
6. 6. habet de hominibus qui vixerunt tempore diuisionis Gentium, & de [illegible]
Sodomæ & Gomorrhæ, ac de alijs generationibus quarum [illegible]
ra, & tum Deus non est lætatus in operibus suis. At vero Messiæ [illegible]
Soph. de quibus scriptum est, *Quia tunc conuertam ad populos labium electum, [illegible]*
3 *inuocent omnes nomen Domini, & seruiant ei [illegible]* Illud [illegible]
tinget cum improbi e mundo defecerint vt scriptum est [illegible]
[illegible] omnes facientes iniquitatem, vt stipula, & [illegible]
Mal. 4. Domini venturus. Tum vero elucebit gloria Domini [illegible]
1 tur Dominus in operibus suis, & hoc erit [illegible] Et hoc
est quod dicit, *Qui respicit terram & tremit.* Cæterum dolor & lætitia figu-
ratè solùm Deo exaltato attribuuntur; nullo [illegible] lætitiæ sen-
su afficitur, nec ab vno affectu in [illegible] vnquam [illegible] Sed sicut ho-
mo lætitiæ sensu deuincitur [illegible] propter [illegible], & propter
contrarium, mœrore [illegible] bene [illegible] per
metaphoram dicitur [illegible]

V. 32. *Qui [illegible]* Hoc figurate [illegible]
perditione dicitur, quasi terra concuteretur & quasi montes [illegible] igne,
propter iræ diuinæ magnitudinem: ac si diceret, [illegible] esse contritorum cor-
Deut. [illegible] impiorum vt [illegible]. Sic etiam in lege dicitur figurate, *Ignis*
32. *succensus est in furore meo, &c. Et inflammabit fundamenta montium.* Di-
xit vero, Qui [illegible], tanquam [illegible] & [illegible], vt [illegible] eius ta-
ctum, [illegible]

V. 33. *Cantabo Domino.* Hoc dicit in persona Israëlitarum & eorum qui
ex Gentibus diuino cultui [illegible] adducti, ac si diceret, impij quidem omnes pe-
ribunt, ego vero per totam vitam meam cantabo Domino.

V. 34. *Suaue erit super eum eloquium meum.* Et gratum erit Deo [illegible]
quium meum, hoc est, [illegible] gratiarum [illegible] *Lætabor*
in Domino. Pro eo quod superius dixerat, *Lætabitur Dominus in operibus*
suis. Ac [illegible] delectabimur;
& [illegible] Erimus [illegible] in Domino.

V. 35. *Deficient peccatores [illegible] terra.* Et [illegible] omnes peccatores absumentur
vt supra iam exposuimus [illegible] & ita
scriptum est, *[illegible]* Nam in præsenti seculo siqui-
dem peccatores [illegible], alij statim exoriuntur, at vero Messiæ tempori-
bus [illegible] nati fuerint, nulli [illegible] in hoc mundo [illegible]
[illegible] improbi, & hoc [illegible] verbis [illegible] *Et improbi vltra non*
erunt. Quare [illegible] animam alloquitur dicens, *Benedic anima mea Domino.*
Sic pariter ad id [illegible] populos omnes adhortatur dicens, Laudate Deum. [illegible]
[illegible] autem Rabbi Abraham F. E. verba ista, Sit gloria Domini, de rebu[illegible]

creatis interpretatur, quia Dei verbo factæ fuerunt: illudque verbum, [illegible] tabitur, de perpetua duratione vniuersalium. Illa porro verba, Qui [illegible] terram, hunc habere sensum existimat, nempe Deum terram nulli [illegible] [illegible] suspensam constituere, eamque sua potentia sustinere ne in æternum [illegible] vacillet. Qui, ut vellet, motibus continuis agitaret, & ipsi montes igne consumerentur. Illud etiam, Cantabo, verba esse Psalmographi existimat, hoc quasi diceret, Quandiu ego in vita [illegible] [illegible] gratiarum actiones Deo semper extollendo rependere debeo qui tanta sua potentia monumenta producit. Illorum verborum, Ego delectabor in Domino, vult hunc esse sensum ut illis innuat animam [illegible] permansuram semper auctorem [illegible] [illegible] [illegible]. Illa vero, Deficiant peccatores, esse dicta per modum orationis à Propheta, nempe quia glorioso ac tremendo nomini Dei grates non referunt, nec [illegible] eius opera considerant. Benedic anima mea. Scilicet propter interitum improborum. At intelligentibus dicit, Deum laudate. Et dixit Rabbi [illegible] M. centum & tres lectiones seu Psalmos edidit Dauid & non dixit canticum, illud nimirum halleloüia donec viderit impiorum interitum, & tunc illud usurpauit. * Etiam in ipso [illegible] [illegible] scripsimus Halleloüia omnium maximum continere simul canticum & laudem. & dictio יה iah est pars media nominis Dei, quæ compendij causa cum verbo הללו hallelou coniuncta est ad vnam vocem componendam Halleloüiah.

* Halleluia magnum appellant Hebræi hymnum compositum ex sex Psalmis, nempe Psalmo 113. & quinque sequentibus, quem hymnum maiori solemnitate in Neomenia, Encænijs, & tribus præcipuis festis stantes decantant quàm alios omnes Psalmos. Atque etiam in nocte Paschali post agnum comestum [illegible] [illegible] [illegible] hymnum [illegible] dicebant [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Christus cum Apostolis [illegible] ritum in [illegible] sedendo [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] recitauit, vt Math. [illegible] hi verbis [illegible] [illegible] *Et hymno dicto exierunt in montem oliuarum.* Vide Paulum Burgens. Episcop. [illegible]. & Buxtorf. in rad. הלל halal.

PSALMVS CENTESIMVS QVINTVS.

1. CONfitemini Domino, inuocate nomen eius: nota facite inter populos, opera eius.

2. Cantate ei, psallite illi: narrate omnia mirabilia eius.

3. Laudamini in nomine sancto eius. lætetur cor quærentium Dominum.

4. Quærite Dominum & fortitudinem eius: quærite faciem eius semper.

5. Mementote mirabilium eius quæ fecit: prodigiorum eius & iudiciorum oris eius.

6. Semen Abraham serui eius, filij Iacob electi eius.

PSAL. 105. 7. Ipse Dominus Deus noster: in vniuersa terra iudicia eius.

8. Memor fuit in seculum pacti sui: verbi quod mandauit in mille generationes.

9. Quod pepigit cum Abraham: & iuramenti sui ad Isaac.

10. Et statuit illud Iacob in statutum, Israel in fœdus æternum.

11. Dicens tibi dabo terram Chanaan: funiculum hæreditatis vestræ.

12. Quum essent numero modico: paucissimi & peregrini in ea.

13. Et perrexerunt de Gente ad Gentem: & de regno ad populum alterum.

14. Non permisit hominem injuriâ illos afficere. & corripuit propter eos Reges.

15. Nolite *inquiens* tangere Christos meos: & Prophetis meis nolite malefacere.

16. Et vocauit famem super terram, omne baculum panis contriuit.

17. Misit ante eos virum, in seruum venundatus est Ioseph.

18. Afflixerunt in compedibus pedes eius: *in* ferrum venit anima eius.

19. Donec venisset verbum eius: eloquium Domini examinauit eum.

20. Misit Rex & soluit eum: dominator populorum, & dimisit eum.

21. Constituit eum dominum domus suæ: & dominatorem in omni possessione sua.

22. Vt vinciret Principes eius, secundùm voluntatem suam: & senes eius sapientiam doceret.

23. Et intrauit Israel in Ægyptum, & Iacob peregrinatus est in terra Cham.

24. Et auxit admodum populum suum, & roborauit eum præ inimicis eius.

25. Conuertit cor eorum vt odio haberent populum suum: vt dolum facerent in seruos suos.

26. Misit Moysen seruum suum, Aaron quem elegit ipsum.

27. Posuerunt in eis verba signorum eius, & prodigia in terra Cham.

28. Misit tenebras & obscurauit: & non repugnarunt verbo eius. PSAL. 105.

29. Conuertit aquas eorum in sanguinem, & occidit pisces eorum.

30. Edidit terra eorum ranas, in cubilibus Regum eorum.

31. Dixit & venit omnimoda musca; cyniphes in omnibus terminis eorum.

32. Posuit pluuias eorum grandinem, ignem flammantem in terra eorum.

33. Et percussit vineas eorum, & ficulneas eorum: & contriuit arbores finium eorum.

34. Dixit & venit locusta, & bruchus *quorum* non erat numerus.

35. Et comedit omnem herbam in terra eorum, & comedit fructum terræ eorum.

36. Et percussit omne primogenitum in terra eorum, primitias omnis roboris eorum.

37. Et eduxit eos cum argento & auro: & non erat in Tribubus eius infirmus.

38. Lætata est Ægyptus in egressione eorum; quia incubuerat timor eorum super ipsos.

39. Expandit nubem in tegumentum: & ignem vt illustraret noctem.

40. Petierunt & venire fecit coturnices: & pane cœli saturauit eos.

41. Aperuit petram & fluxerunt aquæ: decurrerunt in locis aridis flumina.

42. Quoniam memor fuit verbi sancti sui cum Abraham seruo suo.

43. Et eduxit populum suum in exultatione: electos suos in lætitia.

44. Et dedit illis terras Gentium: & laborem populorum possederunt.

45. Vt custodirent statuta eius, & leges eius obseruarent hallelouia.

PSAL. 105.

COMMENTARIVS.

POstquam David Arcam è domo Obed Gethæi in vrbem Dauidis transtulisset, hunc Psalmum edidit, cumque tradidit Asapho & eius fratribus decantandum coram Arca, sicut scriptum est in libris Paralip. vbi etiam hic Psalmus repetitur descriptus vsque ad illa verba, & Prophetis meis nolite mala facere. Est quidem aliqua diuersitas inter vtrumque, sed idem est sensus. Cúmque David hunc hymnorum librum colligeret, hunc etiam Psalmum ei inseruit, quem & prolixiorem fecit addita narratione posterorum Abrahami vsque ad eorum in terram Israëliticam ingressum. Scripsit tunc Psalmos duos, hunc scilicet & alium cuius initium est, Cantate Domino omnis terra. Asserúntque Magistri nostri F. M. hunc Psalmum, Confitemini Domino, &c. Dauidem manè, illum vero, nempe, Cantate Domino, &c. inter duas vesperas decantasse. Dicunt præterea hos duos Psalmos quotidie ante Arcam fuisse decantatos, donec Salomon illam in domum * seculorum, seu templum intulit. Item illa verba.

1. Paral. 16.

V. 1. *Confitemini Domino.* Esse Dauidis cantores & cœtum populi adhortantis. *Inuocate nomen eius.* Nempe vt ipsum oretis quomodo dicitur, *Et ego nomen Domini inuocabo.* Vel sensus est, Ad docendum viam Domini, quemadmodum dicitur, *Et inuocauit ibi Abraham nomen Domini.* Et hoc est quod subiungitur, *Nota facite inter populos opera eius.* Illa nimirum opera quæ fecit in Philistæis propter Arcam.

Psal. 116. 31. Gen. 13. 3.

V. 2. *Cantate ei, psallite illi.* Ore simul & instrumentis. *Enarrate omnia mirabilia eius.* Simul etiam colloquamini de omnibus eius mirabilibus ab eo propter Arcam patratis, tum etiam de alijs quæ apud vos est operatus.

V. 3. *Laudamini in nomine sancto eius.* Vos merito super alios omnes populos gloriari potestis de nomine sancto eius quod propter vos sanctificatum fuit, vt contigit in mirabilibus propter Arcam editis. *Lætetur cor quærentium Dominum.* Propterea lætetur cor vestrum, vos enim Dominum exquiritis, aut cor cuiuslibet Dominum exquirentis: illorum etiam qui sunt ex Gentibus cor lætetur in nomine Domini dum ipsum exquirunt.

V. 4. *Quærite Dominum & fortitudinem eius.* Arca nominatur fortitudo iuxta illud, *Et tradidit in captiuitatem fortitudinem suam*, ac si diceret, quærite tabernaculum Arcæ ibique coram illa orate, sic quoque, Quærite faciem eius, Orate semper coram ipsâ. In Midras, dixit Rabbi Ismaël filius Rabbi Halpheta Rabbi Ismaëli filio Rabbi Iose, tu exoptas videre in seculo isto Diuinam gloriam? studium ac operam tuam impende circa terram Israël: perinde ac si diceret in terra Israëlitica faciem diuinitatis allucere, ibique preces effusas citò exaudiri.

Psal. 78. 61.

V. 5. *Mementote mirabilium eius* In animo sitis memores eorum mirabilium quæ edidit in gratiam Isaëlitarum in Ægypto, in deserto & postquam etiam ingressi sunt in terram: tum illorum quoque quæ ob Arcam in terra

* Vocant Salomonis templum isto nomine, quia ex eo Arca non fuit translata vt ex Gilgal, Silo, Nob, &c.

Philistæorum sunt facta. Nam propter signum aliquod recens editum, & propter vnum aliquod miraculum homo tenetur præcedentium omnium prodigiorum recordari, quod illis verbis innuitur: *Memoriam fecit mirabilibus suis. Et iudiciorum oris eius.* Qualia fuerunt plagæ quibus ab initio Mosis Prophetæ sui opera Ægyptum affecit: & sic fuere iudicia in Ægyptios, vt loquitur, ore seu iussu eius inducta. Psal. 105. Psal. 11. 4.

V. 6. *Semen Abraham serui eius.* In libro Paralip. habetur semen Israël serui eius, sed porsus est idem: nam quod hic dicitur, semen Abraham, de solis Israëlitis, non verò de reliquis Abrahæ posteris est intelligendum: & ita ipsi Abrahamo dixit Deus, *Quia in Isaac vocabitur tibi semen.* Ipse pariter Isaac Iacobo dixit, *Et det tibi benedictionem Abraham, tibi & semini tuo tecum.* Ex quibus omnibus patet semen peculiare & Abrahamo proprium esse ipsum semen Israelis. Ita etiam mox ipsemet exponit cùm dicit, *Filij Iacob electi eius*, ac si diceret, quodnam verò est illud semen Abrahæ? nimirum filij Iacob quos ipse Deus ex cæteris eiusdem posteris selegit. Gen. 21. 12. Gen. 28. 4.

V. 7. *Ipse Dominus Deus noster.* Etiamsi in vniuersa terra iudicia eius, & totum mundum ipse administret, est tamen Deus noster & nos populus eius. In Deras verò sic quæritur, quidnam indicant ista verba, Ipse Deus noster? Pronomen illud הוא *hou* ipse, quinquies reperire est in scriptura in malum sumi, & quinquies in bonum. In malum quidem, Ipse fuit potens venator. Ipse Esau pater Edom. Ipse Dathan & Abiron. Ipse Rex Achas. Ipse Assuerus. Et quinque in bonum. Ipse Abraham. Ipse Moses & Aaron. Ipse Esra ascendit ex Babilonia. Ipse Ezechias obturauit aquas Gihhon. Dixit Rabbi Barachias, Et ipse Deus cum iustis est annumerandus, nam ipse est Deus noster.

V. 8. *Memor fuit in seculum pacti sui.* Eius nempe quod pepigit cum Abrahamo, quemadmodum in versu sequenti refertur: illius, inquam, pacti perpetuo fuit memor erga posteros eius; nam post quartam generationem illis promissam terram donauit. Et illud est, *Verbum quod ipse mandauit*, ac si diceret, quòd certo futurum esse decreuit sicut Abrahamo promiserat, ita promissa sua erga semen eius impleuit. Quod verò dicat, *In æternum & in mille generationes*, ratio est, quia terra illa in perpetuum ad Israëlitas pertinebit, etsi iam diu ex ipsa ejecti versentur in exilio. Rursus enim in illam sunt reuersuri, & nunquam inde aliò sunt demigraturi, & hoc illis verbis indicatur, In æternum, &, In mille generationes. In Midras sic disquiritur, quid indicant illa verba, In mille generationes? nimirum totius generationis principem, Quo etiam sensu dicitur, hic constitutus est princeps eorum nomine. Princeps autem ille generationis, est Abraham pater noster.

V. 9. *Quod pepigit cum Abraham.* Vt scriptum est, *In die illa pepigit Dominus fœdus cum Abrahamo dicens, semini tuo dabo terram hanc*, &c. Porro illud fœdus de Isaac fuit, hoc est, propter Isaac vt ipsemet Deus promisit, *In Isaac vocabitur tibi semen.* Iuramentum autem Abrahamo fuit præstitum, cum se se ad ligatum Isaac immolandum accinxisset, vt scriptum est, *Per me met ipsum iuraui*, &c. Ipsi quoque Isaac promisit dicens, *Et complebo iuramentum quod iuraui Abrahamo patri suo.* Gen. 15. 18. Gen. 21. 12. Gen. 22. 16 Ibid. c. 26.

PSAL. 105. V. 10. *Et statuit illud Iacob.* Hocce fœdus & hoc iuramentum constituit Iacob in statutum & Israëli in pactum æternum, nam de speciali & determinato semine, sancitum fuit illud fœdus, & præstitum iuramentum, non vero de posteris Esaui; & hinc Isaac sic alloquitur Iacob: *Et det tibi benedictionem Abrahæ, tibi & semini tuo tecum vt hereditate accipias terram peregrinationum tuarum quam dedit Deus Abraham.*

Gen. 28. 4.

V. 11. *Dicens tibi dabo.* Vnicuique horum patrum ita fuit dictum. *Funiculum hereditatis vestræ.* Ad Israëlitas hoc refertur.

Gen 34. 30. V. 12. *Cùm essent numero.* Patriarchas eorúmque familias ait modico fuisse numero, vnde ipse Iacob dicebat ad filios; *Nos pauci sumus, pauxilli & peregrinantes in ea.* Breuissimo tempore in ea terra Chanaam sunt peregrinati, ex illa enim coacti sunt egredi: hinc Abrahamus propter famem in Ægyptum & in terram Philistæorum est profectus. Isaac pariter in eandem concessit, & Iacob in Ægyptum & hoc sequentibus innuit.

V. 13. *Et pertransierunt de Gente ad Gentem.* Interea tamen diuinam promissionem firmam ac certam in corde suo conseruarunt, nec curiosiùs Dei consilia & opera sunt perscrutati. *Perrexerunt*, è terra Chanaan in terram Ægypti & Philistæorum. *Et ex regno ad populum alium.* Idem alijs verbis repetit.

V. 14. *Corripuit propter eos Reges.* Pharaonem nempe & Abimelechum.

V. 15. *Nolite tangere Christos meos.* Illos porro ab hoc dehortabatur vel in somnis, vt Abimelechum & Labanum; vel plagis immissis, vt Pharaonem, Abimelechum & quosuis alios qui malis eos afficere voluerunt. *Christos meos.* Principes & viri magni fuere, & insignes à Regibus sunt habiti perinde ac si fuissent Reges vncti. Vnde sic Abrahamo dixerunt filij Heth: *Princeps Dei es in medio nostri.* Ita etiam Abimelech Isaacum prosequutus est vt pacem cum illo iniret. *Et Prophetis meis.* Primi enim Patres dono prophetiæ fuerunt insigniti, & Deus eos in visione prophetica, aut in somnis alloquebatur: hinc de Abrahamo ita ipse Deus loquitur Abimelecho, *Nunc ergo redde vxorem viro quia Propheta est.*

Gen. 23. 6.

Gen. 20. 17.

V. 16. *Et vocauit famem.* Causam hîc enarrat propter quam Iacob migrauerit in Ægyptum; sensus dictionis, vocauit, est, fames terram Chanaan inuasit quasi à Deo euocata; mala enim inflicta hominibus, ab ipso decreta sunt & immissa: Quo etiam modo loquitur Elisæus Propheta, *Vocauit enim Dominus famem, & etiam venit super terram septem annis. Omne baculum panis contriuit.* Hoc est panem, ac si dicat, effecit ne terra proferret vllam cibum quo homines se suamque vitam tueri ac sustentare solent.

2. Reg. 8. 1.

V. 17. *Misit ante eos.* Nimirum ante Iacobum & filios eius; iam enim superius patrum simul & aliorum meminit, Misit, ratio est, quia Deus benedicendus effecit per somnia quæ sibi immissa declarauit Iosephus, vt in summam apud fratres suos inuidiam veniret: & hoc ipsum dicit ipse Ioseph: *Pro salute*, inquit, *vestra misit me Deus ante vos. In seruum venundatus est Ioseph.* Hoc est propter seruum: ac si diceret, vt esset seruus fuit venditus: & cum habet sensum litera ל *lamed* in isto loco, *Atque vtinam in seruos & ancillas venderemur.*

Gen 45. 5.

Ester. 7. 4.

V. 18. *Afflixerunt in compedibus.* Cùm scilicet à Domino suo in carcerem
conjectus fuisset. *Pedes eius.* Scriptum est quidem רגליו *raglau* pedes eius, Psal.
vtrumque enim pedem vinculis constrinxerunt, sed legitur רגלו *raglo*, pes 105.
eius generaliter. *Ferrum venit anima eius.* Hoc est, in ferrum, ac si dice-
ret, in catenas ferreas. Porro dixit anima eius siquidem anima præ dolore cor-
poris affligitur; quo etiam modo illud dicitur, *Proiecta es super faciem agri* Ezech.
in die quâ nata es propter abominationem animæ tuæ, hoc est, corporis tui. 16. 5.

V. 19. *Donec venisset verbum eius.* Vsque dum verbum illius peruenit ad
Pharaonem, nam pincernarum Princeps de ipso apud Pharaonem verba fecit
& tunc, *Eloquium Domini probauit illum.* Hoc siquidem effecit Deus illo
somnio quod ostendit Pharaoni, cuius interpretationem solus Ioseph dare po-
tuit, & tunc egressus è carcere quasi argentum igne purgatum coram Pha-
raone apparuit. In Midras verò Rabbi Haia, filius Aba & alij Magistri variè
hunc locum sic exponunt vt vnus dicat, vsque ad tempus quo venit verbum
eius, nempe Iosephi, alter verò dicat, vsque ad tempus quo venit verbum
eius scilicet Dei sancti & benedicti. Cùm enim Ioseph Principi pincernarum
dixisset, *Sed memento mei tecum quando bene tibi fuerit*, &c. Dixit illi Gen.
sanctus & benedictus per vitam tuam in doloribus & in vinculis permane- 40. 14.
bis adhuc duos annos; vnde scriptum est, *Post duos annos*: * quapropter il-
lud, Donec veniret verbum eius de Dei sancti decreto est intelligendum.

V. 20. *Misit Rex.* Sicut scriptum est, *Tunc misit Rex Pharao & vocauit* Gen.
Ioseph & festinanter eduxerunt eum de carcere. 41. 14.

V. 21. *Constituit eum Dominum.* Iuxta illud, *Tu eris super domum* Ibid.
meam, &c.

V. 22. *Vt vinciret Principes eius.* Vt potestatem haberet, siquidem ne-
cesse esset, vinciendi eius Principes & magnates non secus atque ipsemet
Pharao. Ita enim ei dixit, *Et ad tui oris imperium cunctus populus armabi-* Gen.
tur, vno tantùm regni solio te præcedam. Ex quibus constat Pharaonem con- 41. 40.
cessisse Iosepho omnem authoritatem, prætetquam regiæ dignitatis honorem.
In anima sua. Hoc est, in voluntate sua iuxta illud, *Ne tradideris me in* Psal. 27.
animam tribulantium me. In Midras circa hæc verba sic dicitur, vt vinci- 12.
ret Principes eius in anima sua, de Putiphare loquitur cuius iussu Iosephus
in carcerem fuit conjectus. *Et senes eius sapientiam doceret.* Sapientes qui-
libet appellantur senes, etiamsi alioquin sint iuuenes; nimirum quia in se-
nibus vtplurimum reperitur sapientia, vt scriptum est, *In antiquis est sapien-* Iob. 2.
tia, &c. Porrò sensus est Iosephum fuisse sapientem & docuisse sapientes 12.
Pharaonis, quod illis esset sapientior comprobatus; vnde sic dixit illi Pharao:
Non est intelligens & sapiens sicut tu. Gen.

V. 23. *Et intrauit Israel in Ægyptum.* Vrgente videlicet fame grauissi- 41. 39.
mâ, vt impleretur decretum quod inter diuisas sacrificij partes sancitum &
reuelatum fuerat Abrahamo, nempe, *Quòd peregrinum futurum sit semen* Gen. 15.
tuum in terra non sua. In terra Cham. Misraim quippe, à quo sic Hebraicè 13.
denominata est Ægyptus, filius fuit Chami.

* Innuere videtur Deum permisisse vt Ioseph in carcere per duos annos detineretur, licet
innocens, eoquòd humanam opem postulasset.

PSAL 105. V. 24. *Et auxit populum suum.* Nimirùm Deus supra nominatus istis in verbis, *Eloquium Domini excoxit eum.* Dicit autem Deum benedicendum multiplicasse admodum populum suum in terra Ægypti, sicut scriptum est: Exod. 1. 7. *Porrò filij Israel creuerunt & quasi germinantes multiplicati sunt. Et roborauit eum præ hostibus eius.* Israelitas fecit robustiores Ægyptiis, qui postea tandem hostiliter & inhumanè Dei populum tractarunt, vt scriptum est, Ac roborati sunt vehementissimè: quapropter eos timuerunt Ægyptij. Et quò magis eos numero & viribus augeri in dies cernebant, eò magis formidabant ipsos, iuxta illud, Ibid. *Et angustiabantur propter filios Israel.*

V. 25. *Conuertit cor eorum.* Verbum illud, conuertit, est transitiuum & sensus est, Deus benedicendus conuertit cor illorum, ipse enim hoc ita futurum decreuit & prædixit istis verbis, Gen. 15. 15. *Et ad seruiendum cogent illos, & eos affligent.* Aut fortè hoc verbum, Conuertit, est intransitiuum, ac si dicat, Conuersum est cor eorum. *Vt dolum facerent.* Hoc est, vt mala contra eos consilia machinarentur, quomodo tandem illos omnino perdere possent, vt dictum est, Exod. 1. 10. *Venite, sapienter opprimamus eos.*

V. 26. *Misit Moysen seruum suum.* Sic etenim appellabatur Moyses, vt Iosf. 1. 2. *Moyses seruus Dei, &c. Moyses seruus Dei mortuus est. Aaron quem elegit.* Ad illam videlicet legationem, sicut ipse dicit, Exod. 7. 1. *Et Aaron frater tuus erit Propheta tuus.*

V. 27. *Posuerunt in eis.* Quemadmodum scriptum est: Exod. 11. 10. *Moyses autem & Aaron fecerunt omnia prodigia ista coram, &c.*

V. 28. *Misit tenebras.* Plagas Ægyptiis inflictas ordine non hìc recenset, nec illas etiam omnes commemorat, quoniam in lege habentur descriptæ, sed aliquas tantùm illarum refert, vt signa ista in memoriam reuocet: Sic pariter fecit in eo Psalmo cuius initium est, *Attende popule mi legem meam. Et obscurauit.* Illam videlicet terram Ægypti. *Et non repugnarunt verbo eius.* Ita quidem scriptum est, legitur tamen, verbis eius, sed idem vbique significatur, nisi quod hoc est generale, & illud particulare. Porrò hoc verbum, non repugnarunt verbo eius, refertur ad signa quæ ante nominauit; non repugnarunt diuino imperio, sed venerunt super Ægyptios iuxta verbum illius: vel sensus est, non rebellarunt Moyses & Aaron verbo Dei, sed ad quæcumque ab illo missi fuerunt, licet eos increparet ac dura minitaretur Pharao, obtemperantes ierunt. In Midras circa eadem verba, Et non rebellarunt verbo eius, Rabbi Eleazar ita dicit, Et non rebellarunt plagæ verbo eius: Rabbi verò Iuda filius Rabbi Simon sic dicit, Et non rebellarunt domus iudicij * superioris, verbo eius.

V. 29. *Conuertit aquas.* Et occidit pisces eorum nimirum sanguis, interemit pisces qui nonnisi in aqua vim conseruantur.

V. 30. *Edidit copiose terra eorum.* Vocem, ארץ eretz terram hoc loco in genere masculino vsurpat, quod etiam fit in illo, Gen. 13. 6. *Et non capiebat eos terra, &c.* Dicit verò terram abundè produxisse ranas, cùm ipsa terra non illas ediderit, sed fluuius, nam ita scriptum est, *Et ebulliet fluuius ranas*: sed idcircò

* Talmudici vocant Curiam seu Consilium maximum 72. senioribus constans, Domum superiorem.

dicit terram eorum edidisse ranas: quòd in quocumque loco terræ ipsorum, aquæ ranas copiosè produxerint, sicut est scriptum de omnibus fluuiis, riuis & paludibus regionis illius. *In penetralibus regum illorum.* Et ingressæ sunt ranæ ipsa etiam Regum ipsorum secretiora cubicula. Psal. 105. Ibid.

V. 31. *Dixit & venit Cœnomya.* Voluit ita & multa mala animalia excitauit vt Ægyptum inuaderent, *scyniphes in omnibus terminis eorum*, vt scriptum est, *Omnis puluis terræ, versus est in scyniphes.* Exod. 8. 17.

V. 32. *Posuit pluuias ignem flammantem in terra eorum.* Sicut scriptum est, & discurrebat ignis super terram. Et hoc loco, dictio אש *esch* ignis coniungitur cum voce להבות *lahauot* flammarum, cum e contra dicatur aliquando, flammæ ignis: ita dicitur coccineum dibaphum, & dibaphum coccineum.

V. 33. *Et percussit vineas eorum & ficulneas eorum.* Nempe grando istas arbores verberauit. Porrò vineam & ficum speciatim nominauit, sicut etiam in Psalmo, *Attende popule mi legem meam*, quia earum præcipuè arborum magna erat copia in Ægypto. Ps. 78. 1.

V. 34. *Dixit & venit locusta.* Eodem modo hoc exponendum est, quo illud superius, Dixit & venit Cœnomya. *Et bruchus.* Eam locustarum speciem præ aliis nominat.

V. 35. *Et comedit fructum terræ eorum*, Nempe fructus arborum quas grando intactas reliquerat.

V. 36. *Et percussit.* In hoc versu rem eandem verbis diuersis repetit.

V. 37. *Et eduxit eos.* Nempe Israëlitas, paulò superius nominatos. *Et non erat in Tribubus eius debilis.* In duodecim Tribubus quæ numerosissimo populo constabant, ne vnus quidem fuit homo qui esset infirmus aut pauper, sed omnes multo argento & auro onusti exierunt.

V. 38. *Lætata est Ægyptus in egressione eorum.* Nempe quia irruerat timor Israëlitarum super eos, iuxta illud, *Et dixerunt Ægyptij nos omnes morimur.* Exod. 12. 32.

V. 39. *Expandit nubem in tegumentum.* Postquam scilicet egressi fuissent ex Aegypto, Dominus autem præcedebat eos ad viam ostendendam per diem, in columna nubis, &c. Dictio autem מסך *masach* non significat hic tegumentum supernum, sed eiusmodi tegumentum quod esset instar cortinæ ante illos; quo etiam modo vox eadem accipi debet isto in loco, *Et aulæum ostio appensum.* Nubes etenim illa præibat illis iter facientibus; at dum quiescentes sederent, ipsis incumbebat vsque dum proficisci inciperent. Ac forte illa dictio eadem vtrumque tegumentum significat, nimirum & quod iter facientibus præibat, & quod quietis incumbebat. Exod. 13. Num. 3. 29.

V. 40. *Petierunt & venire fecit.* Israëlitæ in deserto panem & carnes petiuere, & Deus venire eis fecit coturnices vesperi, vt vescerentur carnibus, & manè panem, quo illi satiarentur. *Et pane cæli.* Manna videlicet eos saturauit, eo quod ipsi cum murmurarent petiissent panem dicentes, vtinam mortui essemus in terra Aegypti quando comedebamus panem in saturitate. Exod. 16. 3.

V. 41. *Aperuit petram & fluxerunt aquæ.* Nempe in Raphidim. *Decurrerunt in locis aridis flumina.* Per loca siticulosa & arida, aquæ decurrerunt instar fluminis. Porrò in Deras vox ista ציות *tsiot* explicatur ex isto loco. *Et*

Psal. 105. *nauis magnifica non transeat per eum*, quasi diceret, tam altæ & copi[illegible] fuerunt aquæ, vt in nauicula per illas irent.

V. 42. *Quoniam memor fuit verbi sancti sui.* Nam hæc omnia erga illos præstitit ob merita Abrahami; ipsi siquidem tot & tantis beneficiis erant indigni; quippe qui cum Deo semper contenderent ac illum tentarent. Nec etiam digni erant quos educeret ex Ægypto, nisi ob pactum cum patrib[illegible] illorum

Exod. 2. 24. initum, vt scriptum est: *Et recordatus est fœderis quod pepigit cum Abrahamo*, &c. vnde subiungit.

V. 43. *Et eduxit populum suum in exultatione.* Cùm populum suum ex Ægypto eduxit, voluit vt cum gaudio & ouatione egrederentur: Et ipsi quidem læti erant, Ægyptij verò mœrore affecti lachrymabantur, vt scriptum

Num. 33. 3. est, *Videntibus cunctis Ægyptiis & sepelientibus primogenitos quos percusserat Dominus. Electos suos.* Sic eos propter eorum patres appellat.

V. 44. *Et dedit eis.* Quando illos eduxit, non illud in ipsos beneficium contulit, eo tantùm consilio vt ex seruitute in libertatem illos assereret, sed prætereà Gentium terras illis dedit possidendas, eâ conditione vt statuta

Deut. 31. 7. eius & leges obseruarent, sicut in ipsa lege scriptum est. *Introducam enim eum in terram pro qua iuraui patribus*, &c. *Quod si statuta mea non custodierint*, erunt *in deuorationem, & ex ipsa terra migrare cogentur. Laudate Deum.* Hâc voce hortatur author Psalmi suæ ætatis Israelitas & eorum nepotes qui ipsis successuri erant, vt Deum perpetuò celebrent propter bona quæ in patres illorum contulit, Laudate Deum, inquit.

PSALMVS CENTESIMVS SEXTVS.

Halleloüia.

1. CONfitemini Domino quoniam bonus: quoniam in seculum misericordia eius.

2. Quis loquetur potentias Domini, audire faciet omnem laudem eius.

3. Beati qui custodiunt iudicium; qui faciunt iustitiam in omni tempore.

4. Memento nostri Domine, in beneplacito populi tui: visita nos in salutari tuo.

5. Ad videndum in bono electorum; ad lætandum in lætitia gentis tuæ: ad gloriandum cum hereditate tua.

6. Peccauimus cum patribus nostris: peruersè egimus, iniquitatem fecimus.

7.

7. Patres nostri in Ægypto non intellexerunt mirabilia tua; non fuerunt memores multitudinis misericordiarum: sed rebellauerunt iuxta mare, in mari rubro. PSAL. 106.

8. Et saluauit eos propter nomen suum: vt notam faceret potentiam suam.

9. Et increpuit mare rubrum & exsiccatum est: & deduxit eos in abyssis sicut in deserto.

10. Et saluauit eos de manu odientis, & redemit eos de manu inimici.

11. Et operuerunt aquæ hostes eorum: vnus ex eis non remansit.

12. Et crediderunt verbis eius: cantauerunt laudem eius.

13. Accelerauerunt, obliti sunt operum eius: non expectarunt consilium eius.

14. Et concupierunt concupiscentiam in deserto; & tentauerunt Deum in solitudine.

15. Et dedis eis petitionem ipsorum, & misit maciem in animam eorum.

16. Et inuiderunt Moysi in castris, Aaroni sancto Domini.

17. Aperuit se terra & deglutiuit Dathan: & operuit super congregationem Abirom.

18. Et exarsit ignis in congregatione eorum: flamma combussit peccatores.

19. Et fecerunt vitulum in Horeb, & adorauerunt fusile.

20. Et mutauerunt gloriam suam in similitudinem bouis comedentis herbam.

21. Obliti sunt Deum saluantem eos, facientem magna in Ægypto.

22. Mirabilia in terra Cham, terribilia in mari rubro.

23. Et dixit vt disperderet eos, si non Moyses electus eius stetisset in ruptura in conspectu eius: vt auerteret iram eius ne disperderet.

24. Et despexerunt terram desiderabilem: non crediderunt verbo eius.

25. Et murmurauerunt in tabernaculis suis; non exaudierunt vocem Domini.

26. Et eleuauit manum suam aduersus eos vt prosterneret eos in deserto.

Psal. 106. 27. Et vt deiiceret semen eorum in nationibus, & disperge-ret eos in terras.

28. Et adiuncti sunt Beelphegor, & comederunt sacrificia mortuorum.

29. Et irritauerunt Deum in operibus suis, increuit in eis ruina.

30. Et stetit Phinees & exorauit; & cessauit plaga.

31. Et reputatum est ei in iustitiam, in generationem & generationem vsque in sempiterum.

32. Et irritauerunt eum ad aquas contradictionis, & malè fuit Moysi propter eos.

33. Quia exacerbauerunt spiritum eius, & protulit labiis suis.

34. Non deleuerunt populos quos Dominus dixerat illis.

35. Et commixti sunt inter Gentes; & didicerunt opera eorum.

36. Et seruierunt sculptilibus eorum: & fuerunt illis in scandalum.

37. Et immolauerunt filios suos & filias suas dæmoniis.

38. Et effuderunt sanguinem innocentem, sanguinem filiorum suorum quos sacrificauerunt sculptibilibus Chanaan: & polluta est terra in sanguinibus.

39. Et coinquinati sunt in operibus eorum, & fornicati sunt in studiis eorum.

40. Et iratus est furor Domini in populum suum, & abominatus est hæreditatem suam.

41. Et tradidit eos in manum Gentium: & dominati sunt eorum qui oderant eos.

42. Et afflixerunt eos inimici eorum, & humiliati sunt sub manu eorum.

43. Sæpenumero liberauit; ipsi autem prouocabant eum in consilio suo, & humiliati sunt propter iniquitatem suam.

44 Et vidit eum tribularentur, audiendo clamorem eorum.

45. Et memor fuit illis pacti sui: & pœnituit eum secundùm multitudinem misericordiarum suarum.

46. Et dedit eos in misericordias in conspectu omnium qui captiuos ceperant eos.

47. Saluos nos fac Domine Deus noster, & congrega nos de nationibus: vt confiteamur nomini sancto tuo, vt gloriemur in laude tua.

48. Benedictus Dominus Deus Israël à seculo & vsque in seculum :& dicat omnis populus, Amen Hallelouia. Psal. 106

COMMENTARIVS.

V. 2. QVis loquetur potentias Domini, audire faciet? Sensus est, & quis
auditas faciet. Et pronomen quis, semel expressum est loco duorum. In Psalmo quidem precedenti illa recensentur quæ ad primos Patriarchas spectant, cum iis quæ Deus erga Israëlitas in Ægypto gessit: in hoc verò Psalmo ea etiam referuntur quæ illorum gratiâ præstitit, postquam egressi fuerunt ex Ægypto, toto illo tempore quo per deserta sunt vagati; imò & postquam in terram fuerunt introducti: Porrò sic loquitur author Psalmi, si potentiarum Domini enarrationem & omnium eius laudum celebrationem aggrediamur, ac si diceret, si velimus recensere & prædicare omnia prodigia quæ patrum nostrorum, & etiam nostri causâ edidit (ob illa siquidem ipsum laudare tenemur) Quis verò poterit auditas facere omnes eius laudes? Cæterùm per potentias Domini, illa sunt intelligenda quæ cum admiranda fortitudine in Ægypto ac in mari patrauit, vt dicitur, *Dominus vir belli*, hoc est potentissimus victor. Et quemadmodum tot ac tanta sunt facta hæc eius stupenda vt Exod. 15. 3.
inenarrabilia videantur, quisnam ea valebit eloqui? Quòd autem hoc loco dicat nullum esse hominem qui omnes Dei laudes enarrare possit: & Psalmo nono Deum sic alloquatur, *Narrabo omnes laudationes tuas in portis filiæ Sion*; Psal. 9. 15.
respondendum est Dauidem promittere se omnes Dei laudes enarraturum propter omnes angustias quas ab hostibus suis erat perpessus; dicit inquam, se laudem & gratiarum actionem redditurum esse Deo cuius beneficio fuit liberatus. At verò cùm aggreditur narrationem omnium signorum ac mirabilium quæ Deus est operatus in gratiam Israëlitarum cùm in Ægypto tum in deserto ac per singulas ætates, tum dicit, Quis auditam faciet omnem laudem eius? Imò etiam nemo est qui recensere possit quot beneficia & misericordiæ signa exhibeat Deus sanctus & benedictus, vel vni alicui per dies singulos: vnde alio in Psalmo sic dixit, *Annuntiabo & loquar? plura sunt quàm vt enarrem.* Psal. 40. 6.
Nam sæpenumero Deus benedicendus mira beneficentiæ signa exercet erga aliquem, quæ ipse tum non cognoscit nec aduertit, donec post interiectum aliquod tempus de illis attentiori animo cogitet: hinc Magistri nostri F. M. dixerunt, is qui insigne aliquod à Deo beneficium accipit, illud non agnoscit. Cùm ergo dicit Dauid (omnes laudationes tuas,) loquitur de manifestis & omnibus notis miraculis quæ causâ illius ediderat Deus in bellis quæ cum hostibus gessit: sic etiam dicitur in Midras, Ecquis est qui scire possit quot prodigia quotidie faciat Deus sanctus & benedictus cum homine? Nempe continget aliquando vt aliquis in lecto dormiat, & eodem in loco sit positus serpens, & statim ac surgit homo ille & stare incipit, sentit ipsum serpens, quem cùm ille iamiam pedibus est pressurus, mox ab eo serpens aufugit; Et ipse quidem homo ignorat quantum erga se Dei optimi max. sit expertus miraculum, & ita in similibus. Antequàm verò suam narrationem incipiat autor Psalmi, hæc præmittit.

Psal. 106. V. 3. *Beati qui custodiunt iudicium.* Ac si diceret, Beati essent Israëlitæ si præscripta sibi à Deo iudicia obseruarent; eo siquidem omni tempore quo diuinæ obtemperant voluntati, innumeris à Deo bonis cumulantur. Imò etiam quando ab ipso per rebellionem deficiunt, multo illos tempore tolerat, si fortè ad meliorem frugem conuertantur. Si autem iudicia eius obseruent ac iustitias in omni tempore, hoc est, semper, faciant, quantò magis tunc multa in eis conferet beneficia, & è sua terra nunquam exportabuntur. Nam Spiritus sancti lumine illustratus author Psalmi, eos ex propria terra propter iniquitates demigraturos præuidebat; quapropter sequentem versum subiunxit. *Memento mei Domine in beneplacito populi tui.* Dixit porrò (qui faciunt iustitiam in omni tempore.) Nam Israëlitæ quidem aliquando bonum faciebant, sed longè sæpiùs praua erant illorum opera: quare dixit, in omni tempore, felicissimi essent si continuò bonum agerent.

V. 4. *Memento mei.* Si de seipso hunc versum dicat Psaltes, à Deo petit vt se Gen. 1. 14. è sepulchro excitet cum mortuis qui redemptionis tempore sunt futuri: & ita etiam de sequenti versu est sentiendum: vel hunc versum dicit in persona exulum Israëlitarum: eorum enim quilibet Deum rogat vt dignus sit qui redemptionis beneficium experiatur, ac dicit, Memento mei Domine eo tempore quo tuam erga populum tuum beneuolentiam exhibebis, eúmque ab exilio reuocabis, memento mei, & tuâ me gratiâ prosequaris, vt vsque ad redemptionis tempus viuam.

V. 5. *Ad videndum in bono electorum tuorum* Vt particeps effici merear boni quo fruetur populus tuus electus, nempe libertate quâ illos es donaturus. *Ad lætandum in lætitia gentis tuæ.* Eandem sententiam ter verbis diuersis repetit de more ad grauiorem emphasim. *Vt lauderis cum hereditate tua.* Hoc est, cum Israëlitis, sicut de illis dicitur. Ipsi sunt populus tuus & hereditas tua. Porrò sunt qui vocem להתהלל *lihithallel* exponant pro lætari, sicut & illam, Leuit. 19. 29. *Sanctitas* הלולים *hilloulim, gaudiorum*: Quo etiam modo locum illum interpretantur, *Et virgines eorum non fuerunt lætitiâ affectæ.* Vnde & in scriptis Magistrorum nostrorum F. M. locus lætitiæ appellatur domus הלולא *hilloula,* Psal. 78. 63. gaudij. Verùm necesse non est hæc omnia ex propria significatione laudis dimouere, nam & in lætitia nuptiarum solebat aliquis laudare sponsum & sponsam, quâ de causâ thalamus nuptialis appellatur domus laudis, vnde verba ista, *Et virgines eius non fuerunt laudatæ*, hunc habent sensum, non sunt assequutæ illa præconia quibus nouæ sponsæ solent in suis thalamis celebrari. Sensus ergo horum verborum, *Ad gloriandum cum hereditate tua*, est, fore vt in lætitia quâ afficientur ob egressum suum ab exilio, glorientur præ aliis omnibus populis, eò quòd ipsos sibi in peculium elegerit Dominus.

V. 6. *Peccauimus.* Iam in persona exulum loquitur. *Cum patribus nostris.* Quemadmodum peccauerunt patres nostri, sic etiam nos peccauimus.

V. 7. *Patres nostri in Ægypto.* Cùm essent egressi ex Ægypto non attentè perpenderunt miracula quæ illorum gratiâ ibidem edideras. *Non fuerunt memores multitudinis miserationum tuarum.* Maxima siquidem misericordiæ signa erga illos exhibuisti, & ingentia edidisti miracula, dum in manu forti & plagis in Ægyptios immissis, è domo seruitutis eos eduxisti: inter eos etiam &

Ægyptios fecisti discrimen; Cùm enim plaga à te immissa in omnem regionem PSAL.
desæuiret, ipsi ab ea fuerunt exempti. Ecce enim cùm grando in omem reli- 106.
quam Ægypti regionem effunderetur, tum in terram Gosen, in qua Israëlitæ
residebant, nihil decidebat grandinis. Ita de peste quæ in Ægyptiorum peco-
ra immissa est, dicitur, *De animalibus verò filiorum Israël nihil omninò periit.* Exod.
Eo etiam tempore quo per totam terram densissimâ caligine aër obscuratus 9. 6.
fuit, lux solita omnibus Israëlitis alluxit. Et de promiscua muscarum copia
dicitur, *Posui redemptionem inter populum meum & populum tuum.* Et ita de Exod.
cæteris plagis est sentiendum, quamuis non sit scripto mandatum. Et tamen 14.
vbi essent egressi & ipsos insequerentur Ægyptij, cum murmure dixerunt, *An quia non erant sepulchra in Ægypto, ideò tulisti nos vt moremur in solitudine?* Non attenderunt animum nec in memoriam reuocarunt fore vt ab eo qui in Ægypto tot mirabilia in ipsorum gratiam patrarat, etiam ab insequentibus Ægyptiis liberarentur, sed contra Deum benedicendum ausi sunt loqui, & sibi in animum induxerunt eum minimè ipsos posse liberare. Et hoc istis verbis innuitur, *At rebellauerunt iuxta mare, in mari rubro.* Siquidem Ægyptij eos sunt assecuti cùm castra posuissent iuxta mare; & quodnam illud mare, rubrum scilicet. Quidam illa verba, Sed rebellarunt iuxta mare, sic exponunt, nempe quod diuisum mare præ nimio pauore non ausi sint intrare. In Midras autem sic circa eadem dicitur, quid est hoc, *At rebellarunt iuxta mare?* Nimirùm post-
quam Moyses coram eis mare diuisisset, ipsis cœnosum apparuit, iuxta illud, *Di-* Abac.
rexisti per mare equos tuos, in luto aquarum multarum. Et de ipsis Ægyptiis ita 3. 15. Exod. 1.
scriptum est, Atque ad amaritudinem perducebant vitam eorum operibus luti 15.
& lateris, omnique famulatu quo in terræ operibus premebantur. Postquam igitur ad mare descenderunt, sic alter ad alterum dicebant; Conculca calcationem tuam, tere trituram tuam, ex luto & lateribus egressi sumus, in lutum & in lateres iterùm sumus ingressuri. Ego vero expositionem istam magnoperè
demiror, cùm ita de mari sit scriptum, *Et vertit Dominus mare in siccum:* Et Exod.
in hoc ipso Psalmo sic dicitur, Et deduxit eos in abyssis sicut in deserto: vn- 14. 27.
de discere est nihil in mari fuisse cœnosum, sed omnia sicca instar aridæ solitudinis.

V. 8. *Et saluauit eos propter nomen suum.* Nempe ab insequentibus Ægyptiis: Propter nomen suum, ac si diceret, quamuis in ipsum rebellassent, suamque in illo fiduciam minuissent, hoc tamen effecit propter nomen suum, vt nempe in Gentibus innotesceret, & vt illius potentia nota fieret, vt ipse di-
xit, *Et glorificabor in Pharaone & in curribus & in equitibus eius.* Exod.

V. 9. *Et increpuit mare rubrum & exsiccatum est.* Hæc autem increpatio 14. 4.
nihil aliud fuit quàm ventus quem immisit in mare donec illud penitùs exsicca-
ret. Et hoc ipso loquendi modo vtitur alius Propheta dicens, *Qui increpat ma-* Nah. 1.
re & illud exsiccat. Et deduxit eos per abyssos sicut per desertum. Per medias 4.
abyssos maris Israelitas deduxit in tanta soli siccitate, ac si per desertum iter fecissent.

V. 10. *Et saluauit eos de manu odientis.* Iuxta illud. *Et saluauit Dominus in die illa Israel de mânu Ægyptiorum.* Exod.

V. 11. *Et operuerunt aqua hostes eorum.* Non satis visum est Deo Israelitas 14. 30.

Psal. 106. ex hostium potestate liberasse, ipsos præterea in maris medium excussit, & aquæ illos omnes operuerunt itaut ne vnusquidem illorum remanserit.

V. 12. *Et crediderunt verbis eius.* Quemadmodum scriptum est, Et crediderunt in Dominum. *Cantauerunt laudem eius*, iuxta illud, *Tunc cecinit Moyses & filij Israel*, &c. Exod. 15. 1.

V. 13. *Accelerauerunt, obliti sunt.* Siquidem vix tribus elapsis diebus postquam à mari rubro profecti erant, & in Mara venerant statim populus murmurauit, & omnia illa prodigia sunt obliti quæ paulò ante Deus eorum causâ patrarat; cuius operum si fuissent memores, animo suo vtique perpendissent eum tot miracula ipsorum gratiâ non edidisse, nec ipsos per mare traduxisse vt postea siti perire sineret. Sed tantillùm adhuc expectare debebant quidnam sibi facturus esset Deus benedicendus, sicut ad illum vsque diem se se erga ipsos gerere solebat. Sed non expectarunt consilium eius, imò aduersùs eum murmurarunt: optima enim erga illos præstare constituerat; vnde & magnum illis miraculum exhibuit dum aquas antea amarissimas effecit dulces.

V. 14. *Et concupierunt concupiscentiam.* Et hæc fuit illa tentatio quâ probari sibi voluerunt num etiam Deus posset ipsis dare carnes in deserto & solitudine, vt scriptum est in Psalmo cuius initium est, *Attende popule mi legem meam. Nunquid etiam panem poterit dare?* Dictio enim לחם lehhem eo in loco significat carnem vt ibidem exposuimus. Psal. 78. 1.

V. 15. *Et dedit eis petitionem ipsorum, & misit maciem.* Hoc est, mortem illorum qui concupierant: vsus est autem dictione illâ maciem significante, nempe idcirco quòd ipsi animam suam concupiscentiâ carnium ardentem se expleturos & saginaturos esse existimauerint, cùm tamen contrarium euenerit illis.

V. 16. *Et inuiderunt Moysi.* Litera ל lamed hoc loco ponitur pro ב beth, sic etiam in istis: *Occidi virum in vulnere meo*, &c Verbum illud קנא quinne æmulatus est, zelo motus fuit, constructum cum litera ל lamed, in bonam partem accipitur vt, *Quia zelatus est pro Deo suo. Et zelo zelatus sum pro Domino Deo.* Sed conjunctum cum litera ב beth in malum sumitur vt, *Inuidebant igitur ei fratres sui.* Et, *Quia zelaui in insanos.* Litera etiam ל lamed præposita voci Aaron est loco literæ ב beth. Porro illa inuidia fuit Chore seditio: & illam toti populo Israëli attribuit, eòquòd eius authores non statim compresserint. Imò ipsis adhæserunt non pauci ex filijs Ruben; & præterea ducenti & quinquaginta viri totius cœtus Principes ex alijs Israëlitis. Appellat verò Aaronem Sanctum Domini, nam & ipsi ita sunt loquuti. Quia omnis multitudo Sanctorum est: & Moyses dixit, Is quem elegit Dominus, Sanctus est, sic ergo Aaron est sanctus Domini. Gen. 4. 23. Num. 25. 1. Reg 19. 10. Gen. 37. 11. Psal. 73. 3.

V. 17. *Aperuit se terra.* Est futurum hoc loco pro præterito: ita & in illis locis, *Tunc canet Moyses.* Et, *Facient vitulum in Horeb.* Et multa similia. Nullam verò Coræ mentionem facit, nempe quia manifestum erat omnibus illum fuisse caput seditionis: vel eius tantùm adjutores nominauit, quia sceleris adjutores pejores sunt ipso authore sceleris; si enim nullos sibi socios inueniret, prauum consilium suum non posset vnquam perficere. Dicunt

etiam Coram fuiſſe cum alijs igne correptum & terrâ abſorptum: nam in lege cum illis recenſetur; quapropter hîc ipſum omiſit. Commemorauit autem combuſtionis & exitij pœnam cœtui Abirom inflictam, at ille ipſis adhærebat. Hon quidem filius Pheleth nominatur in principio ſeditionis; at nulla eius fit poſtea mentio; nempe quia pœnitentiâ ductus à ſeditione ceſſauit. Aſſerúntque Magiſtri noſtri F. M. cum audito vxoris conſilio, ab exitio fuiſſe liberatum. PSAL. 106. Num. 16. 1.

V. 18. *Et exarſit ignis.* Nempe in ducentos illos & quinquaginta viros Iſraëlitas; ſicut ſcriptum eſt, *Et conſumpſit ignis ducentos & quinquaginta viros qui offerebant incenſum. Flamma combuſſit peccatores.* Idem in eodem verſu diuerſis verbis repetit. Num. 16. 35.

V. 19. *Et fecerunt vitulum.* Hoc loco eſt futurum pro præterito, vt in alijs multis. Ecce ipſi fecerunt vitulum in Horeb in eodem ſcilicet loco in quo antea legem à Deo acceperant. Suis enim auribus Decalogum audierant, in quo ſic præceptum eſt, *Non erit tibi ſculptile nec omnis ſimilitudo.*

V. 20. *Et mutauerunt gloriam ſuam.* Deum nempe exaltandum, cuius gloriam inter ſe in monte Sinai conſpexerant. *Comedentis herbam.* De ipſo boue hoc dicit non de illius imagine. In Deras ita dicitur, nihil tibi magis fœdum & abominandum eſt habendum quàm bos quando herbâ veſcitur.

V. 21. *Obliti ſunt Deum.* Et dixerunt de vitulo, *Hi ſunt Dij tui Iſrael qui te eduxerunt de terra Ægypti.* Exod. 32. 4.

V. 22. *Mirabilia in terra Cham.* Iſte fuit pater Mitſraim, & eum per contemptum nominat; & idem diuerſis vocibus repetit. Præterea fecit Deus terribilia iuxta mare rubrum. Dei verò opera mirabilia, & quæ ſunt contra naturæ vires & ordinem, terribilia vocat; nam ob illa Deus laudandus terrori eſt apud homines; qui illum propter ipſa reuerentur & eum eſſe rerum omnium Dominum confitentur, quippe qui earum naturas pro ſuo arbitratu valeat immutare.

V. 23. *Et dixit vt diſperderet. Si non Moyſes, ſtetiſſet in ruptura* In illa nempe ruptura quam ipſimet ſibi ad exitium parauerant, ſtetit Moyſes & fortiter Deo benedicendo reſtitit, ipſámque ruinam clauſit.

V. 24. *Et deſpexerunt.* Hoc verſu hiſtoriam exploratorum refert.

V. 25. *Et murmurauerunt.* Sicut ipſis obijcit Moyſes his verbis, *Et murmuraſtis in tabernaculis veſtris dicentes*, &c. Deut. 1. 27.

V. 26. *Et eleuauit manum ſuam eis.* Hoc eſt, iurauit de illis, vt in iſto loco, *Nam leuabo ad cœlum manum meam*; vnde & in ipſa hiſtoria ſcriptum eſt, viuo ego, dicit Dominus, ſi non ſicut loquuti eſtis, &c. Illa verò dictio להם *lahem* ſignificat, Propter eos. *Vt proſterneret eos in deſerto.* Omnes ſcilicet illos qui murmurauerant, qui numerati fuerant à viginti annis & ſupra, vt ſcriptum eſt, *In ſolitudine hac iacebunt cadauera veſtra*, &c. Deut. 32. 14. Num. 14. 20.

V. 27. *Et vt deijceret ſemen eorum in Gentibus.* Illud in lege ſcriptum perſpicuè non legimus, Deum nempe eſſe minatum ſe proſtraturum ſemen eorum in Gentibus, & diſperſurum eos in terras: ſed ita apud Ezechielem ipſe dixit, *Etiam ego leuaui manum meam de eis in deſerto, vt diſpergerem eos in nationes & ventilarem in terras.* Et mihi quidem illud eſſe videtur quod di- Ezech. 20. 23.

PSAL. citur, Deſcenditque Amalecites & Chananæus qui habitabat in monte: &
106. percutiens eos atque concidens perſequutus eſt eos vſque Horma. Huc etiam
—— referendum illud quod alibi dicitur, Quod cùm audiiſſet Chananæus Rex
Num. Arad, qui habitabat ad meridiem, &c. pugnauit contra illum, & victor exi-
14. ſtens duxit ex eo captiuitatem. Quæ verba declarant illud, vt diſpergeret
Ibid. eos in terras. In Deras verò ſic declaratur, hoc quod dixit, Et vt dejiceret ſemen
cap. 21. eorum in Gentibus, ad futurum tempus refertur quo Deus ſemen eorum è
terra propria deportandum, & in externas regiones diſpergendum decreuit.
Deut. Quod verbis iſtis indicatur, *Cùm genueris filios ac nepotes*, &c. *Atque diſ-*
4. 27. *perget vos Dominus in populos.* Addunt præterea ibidem in Deras circa illa
Num. verba, *Et fleuit populus nocte illâ.* Ipſam noctem fuiſſe nonam menſis Iulij:
14. 1. ac Deum ſanctum & benedictum ita decreuiſſe eodem tempore; Iſti quidem
vanè & ſine vlla cauſa fleuerunt, ego autem certo tempore adferam illis fle-
tum in generationes; nono etenim menſis Iulij deſolatum fuit templum pri-
mum & ſecundum.

V. 28. *Et adhæſerunt Beelphegor.* Sicut ſcriptum eſt, & copulatus Iſraël
Beelphegor. *Et comederunt ſacrificia mortuorum*, vt ibidem deſcriptum ha-
Num. betur, *Et vocauerunt populum ad ſacrificia Deorum ſuorum.* Iſti verò Dij illo-
25. 2. rum ſunt mortui.

V. 29. *Et irritauerunt.* Nimirum prauis ſuis operibus Deum ad iram con-
citarunt; nam & adhæſerunt idolo Beelphegor, & cum extraneis mulieribus
ſcortati ſunt, & idolis cultum exhibuerunt, & propterea ſubjungitur, *Et per-
rupit in eis plaga.* Ac ſi diceret, clades maxima in eis facta eſt.

V. 30. *Et ſtetit Phinees.* Sicut dicitur, *Et ſurrexit Phinees de medio
Num. congregationis. Et dijudicauit.* Iudicium exercuit in adulteris. Significatio
25. 7. vocis ויפלל *iephallel* deſumi poteſt ex iſto loco, Et dabit vt ſtatuerint iudices.
Exod. V. 31. *Et reputatum eſt in iuſtitiam.* Vt ipſemet Deus illis verbis teſtatus eſt,
21. *Ecce do ei pactum meum pacem.* Et addit innuens quodnam ſit illud pactum,
Num. nempe, *Sacerdotij perpetui.*
25. 13.
V. 32. *Et irritauerunt eum ad aquas contradictionis.* Ita Deum ad iram
prouocarunt vt propter illos malè fuerit Moyſi, etenim in terram promiſſam
non eſt ingreſſus.

V. 33. *Quia exacerbauerunt ſpiritum eius.* Sic hunc verſum exponit pater
meus P. M. vt dicat illos Moſis ſpiritum exacerbaſſe. *Et protulit labijs ſuis.*
Et hoc eſt peccatum quod ipſe & Aaron commiſerunt, nempe quia dixit Mo-
ſes, Num de petra hac aquam vobis poterimus elicere vt ita nos vrgeatis? Et
quaſi dubij miraculum fieri poſſe tunc negarunt, ac dixerunt, non eſt hoc in
noſtra poteſtate donec venerit ille qui aquas educere valet. Siquidem
Deum benedicendum ſupra ipſam petram primùm eſſe venturum ſunt arbitra-
ti; quemadmodum antea dixerat in Raphidim, En ego ſtabo ibi coram te,
ſupra petram Horeb, percutieſque petram, & exibunt ex ea aquæ. Quod au-
tem dicit בחורב *behoreb*, cùm tunc eſſent in Raphidim, non loquitur de
monte Horeb, ſed de illa petra quæ ſicca admodum & arida erat. Illa quo-
que verba, En ego ſtabo ſupra petram, indicant Dei gloriam in igne ſupra
petram apparuiſſe: ille porro ignis rupem diſſoluit ac in aquas conuertit. Sic
etiam

etiam modò Deum esse facturum existimarunt vt priùs fecerat in Raphidim & idcirco dixêre, num ex ista petra vobis aquam educere valebimus? & ea in re offenderunt, nam multò magis Dei præpotentis sanctitas emicabat si rupes aquas effunderet sine descensu ignis supra illam. Nec etiam ipse Deus illis dixerat se supra petram descensurum, sicuti antea in Raphidim. Verùm illud verbum המרו *himrou* significat, quia rebellarunt contra spiritum Mosis dum illum instantiùs vrgentes arctarunt, & adegerunt vt diceret, num ex illa petra poterimus educere? Estque dictio המרו *himrou* à themate מרה *mara* quod eiusdem est significationis cum מרד *marad* rebellauit: quo in significatu reperitur in isto loco, *Et amba offenderant animum Isaac & Rebeccæ.* Potest etiam verbum illud המרו *himrou* hic sumi vt significet mutauerunt præceptum & prætererunt verbum vt sit sensus, prætererunt Moyses & Aaron spiritum Dei & verbum eius: nempe quia dixerat illis, Et loquimini ad petram coram eis, &c. ipsi autem percusserunt illam. *Et protulit labijs suis.* Deus scilicet benedicendus edixit neutrum amborum, propter illud peccatum in terram promissam ingressurum.

Psal. 106. — Gen. 26. 35.

V. 34. *Non deleuerunt populos quos Dominus dixerat eis.* Sicut in lege scriptum est, *Expellite omnes habitatores terræ à facie vestra & perdite*, &c. *Etsi non expuleritis habitatores terræ à facie vestra, & erunt ij quos dimiseritis ex eis in cultros in oculis vestris.* Num. 33. 52.

V. 35. *Et miscuerunt se.* Nam inter istos populos familiariter habitarunt quos perdere debuerant; quapropter abominanda illorum opera didicerunt.

V. 36. *Et seruierunt.* Illud non minimum fuit malum quod ab idolatris hauserunt, nempe seruierunt sculptilibus eorum.

V. 37. *Et immolauerunt.* Et hoc quoque nefandum scelus inter idololatricos cultus fuit.

V. 38. *Et effuderunt.* Præter illum falsi numinis cultum iniquissimum, aliud commisere grauissimum scelus, nimirum quia effuderunt sanguinem innocentem; nempe sanguinem filiorum suorum & filiarum suarum. *In sanguinibus.* Dictio בדמים *baddamim*, signum habet ה *he* notificatiui, ac si diceret, istis sanguinibus memoratis innocentum suorum liberorum terram polluerunt.

V. 39. *Et coinquinati sunt, & fornicati sunt.* Turpium & illicitarum libidinum crimina denotantur.

V. 40. *Et iratus est, & abominatus est.* Cùm priùs eos tam charos haberet, & in suam hæreditatem elegisset.

V. 41. *Et tradidit eos.* In hoc versu eadem sententia verbis immutatis repetitur.

V. 42. *Et afflixerunt eos,* In terra sua angustiauerunt illos populi extranei, & sub ipsorum manibus traditi & humiliati sunt.

V. 43. *Et sæpenumero quidem Deus liberabat eos.* Ipsi verò prauis consilijs & operibus suis subinde Deum exaltandum exasperabant. *Et attenuati sunt.* Donec in summam miseriam redacti, varijs sunt calamitatibus propter suas iniquitates attriti & confecti, & illud tum demum contigit quando è terra sua demigrare sunt coacti.

PSAL. 106. V. 44. *Et vidit cùm tribularentur.* Dum in exilio positi gemerent, audiuit orationes & clamores eorum.

V. 45. *Et memor fuit illis fœderis sui.* Quod nempe cum patribus eorum pepigerat. *Et pœnituit eum*, scilicet malorum quibus illos affecerat.

V. 46. *Et dedit eos in misericordias.* Effecit vt miseratione erga illos vterentur ij à quibus in exilium abducti fuerant.

V. 47. *Saluos nos fac.* Psalmographus omnium exulantium nomine sic orat Deum, Saluos nos fac & congrega nos de Gentibus vt sanctum nomen tuum celebremus: cùm enim nos ex cunctis nationibus collegeris, tunc confitebimur tibi & sanctum nomen tuum extollemus. *Et gloriemur in laude tua.* Vt tunc præ cæteris omnibus populis gloriemur in laude tua. Porro Dei laudes sunt beneficia illa innumera, quibus nos affecit, & propter quæ nos eum laudibus celebramus.

V. 48. *Benedictus Dominus Deus Israel.* Et tunc sumus ita dicturi, Benedictus Dominus: & ij quidem qui pollebunt intellectus notitiâ, Deum pro suæ scientiæ modulo celebrabunt; reliquus verò populus dicet amen & amen: & omnes se se mutuò cohortantes dicent, laudate Deum. *A sæculo & vsque in sæculum.* Hoc est, à primo tempore ad vltimum vsque, ac si diceret, omni tempore. Absolutus est liber quartus.

LIBER QVINTVS.

PSALMVS CENTESIMVS SEPTIMVS. PSAL. 107.

1. CONfitemini Domino quoniam bonus: quoniam in sæculum
misericordia eius.
2 Dicant redempti à Domino: quos redemit de manu tri-
bulatoris.
3. Et de regionibus congregauit eos, à solis ortu & occasu, ab
Aquilone & mari.
4. Errauerunt in deserto, in solitudine à via: ciuitatem habita-
tionis non inuenerunt.
5. Esurientes etiam sitientes: anima eorum in ipsis deficiebat.
6. Et clamauerunt ad Dominum in angustia sua: & de pressu-
ris eorum eripuit eos.
7. Et deduxit eos in viam rectam, vt irent ad ciuitatem habi-
tationis.
8. Confiteantur Domino misericordiam eius: & mirabilia
eius filijs hominum.
9. Quòd satiauit animam inanem: & animam esurientem im-
pleuit bono.
10. Habitantes in tenebris & vmbra mortis: vincti afflictione
& ferro.
11. Quia rebellauerunt eloquijs Dei, & consilium Altissimi de-
spexerunt.
12. Et humiliauit in laboribus cor eorum: infirmati sunt nec
fuit qui adjuuaret.
13. Et clamauerunt ad Dominum cum tribularentur: & de
pressuris eorum saluauit eos.
14. Eduxit eos de tenebris & vmbra mortis; & vincula eorum
disrupit.
15. Confiteantur Domino misericordiam eius: & mirabilia
eius filijs hominum.

PSAL. 16. Quod contriuit portas æreas: & vectes ferreos confregit.
107. 17. Stulti propter viam iniquitatis suæ: & propter injustitias suas afflicti sunt.

18. Omnem escam abominabatur anima eorum: & appropinquauerunt vsque ad portas mortis.

19. Et clamauerunt ad Dominum in angustia sua: & de pressuris eorum seruauit eos.

20. Misit verbum suum & sanauit eos, & eripuit eos de interitionibus eorum.

21. Confiteantur Domino misericordiam eius: & mirabilia eius filijs hominum.

22. Et sacrificent sacrificia laudis: & enarrent opera eius in exultatione.

23. Qui descendunt in mare nauibus, facientes opera in aquis multis.

24. Ipsi viderunt opera Domini: & mirabilia eius in profundo.

25. Dixit & excitatus est spiritus procellæ: & exaltauit fluctus eius.

26. Ascendunt vsque ad cœlos, descendunt vsque ad abyssos: anima eorum in malis colliquescebat.

27. Titubant & nutant sicut ebrius: & omnis sapientia eorum deuoratur.

28. Et clamauerunt ad Dominum in angustia sua: & de pressuris eorum eduxit eos.

29. Statuit procellam in silentium: & siluerunt fluctus eorum.

30. Et lætati sunt quia siluerunt: & deduxit eos ad terminum voluntatis eorum.

31. Confiteantur Domino misericordiam eius: & mirabilia eius filiis hominum.

32. Et exaltent eum in cœtu populi: & in consessu seniorum laudent eum.

33. Posuit flumina in desertum: & exitus aquarum in sitim.

34. Terram fructiferam in salsuginem ob malitiam inhabitantium in ea.

35. Posuit desertum in stagnum aquarum: & terram siccam in exitus aquarum.

36. Et collocauit illic esurientes: & constituerunt ciuitatem habitationis.

37. Et seminauerunt agros & plantauerunt vineas: & fecerunt fructum prouentûs.

38. Et benedixit & multiplicati sunt valde: & iumenta eorum non minuit.

39. Et pauci facti sunt & humiliati sunt à tribulatione, malo & dolore.

40. Effundit contemptum super Principes, & errare facit eos in vastitate *vbi* non est via.

41. Et erigit pauperem de inopia: & ponit sicut oues familias.

42. Videant recti & lætentur: & omnis iniquitas oppilet os suum.

43. Quis sapiens & obseruabit hæc: & intelliget misericordias Domini.

COMMENTARIVS.

V. 1. *Confitemini Domino.* Psalmus hic editus est de quatuor generibus hominum qui ex angustia liberati fuerunt aliquando, & propterea Deo grates & laudes rependere tenentur, quia ipse est cuius beneficio è calamitate in meliorem statum sunt educti: non enim hoc ipsis fortuito casu euenit, vt falsò existimant errantes; sed Deo gratias agere debent, & profiteri se in scelerum suorum punitionem ærumnis affectos fuisse, & Dei beneficio ex illis esse liberatos dum illius opem inuocarent. Et ita docent Magistri nostri F. M. ex hoc Psalmo, asseruntque quatuor potissimùm genera hominum debere Deo Opt. Max. multas laudes & gratiarum actiones retribuere. Illi nimirum qui in hoc Psalmo recensentur, vt qui per deserta iter faciunt: qui diu in carcere detenti, inde tandem euaserunt: qui ex graui morbo conualuerunt: ij denique qui maria nauigant. In hoc quoque Psalmo fit mentio eorum qui cùm antea in suo statu multis fruerentur bonis, ad summam bonorum inopiam & multam miseriam Deus benedicendus illos redegit: & eorum qui multis priùs afflicti malis ab illo ex miserijs erepti, & multis bonis fuerunt cumulati. Et hi omnes palam confiteri debent omnia hæc tum mala cùm bona Dei manu infligi & dari.

V. 2. *Dicant redempti à Domino.* Sensus est, laudes & grates Deo benenedicendo decantent à quo ex angustijs fuerunt redempti; & eum solum redemptorem esse agnoscant; & idcirco appellat illos, redemptos Domini. Dictio צר *tsar* est nomen idem quod צרה *tsara* significans.

V. 3. *Et de regionibus congregauit eos.* Ab illis orditur qui per loca deserta iter aggrediuntur, quòd isti frequentiùs quàm cæteri occurrunt: solent quippe homines ab vna regione in aliam, negotiationis & mercaturæ gratiâ proficisci, & per loca auia iter facere. Ipse verò suâ misericordi beneficentiâ ex varijs regionibus, ad quas hac & illac se contulerant, eos congregat & in proprias sedes reducit incolumes. Cæterùm ex plagis mundi Orientalem tantùm Oc-

Psal. cidentalem & Aquilonarem nominat non verò Meridionalem ; hæc enim
107. mundi plaga longè minùs cæteris incolitur propter nimium solis æstum : nec nisi pauci admodum illam regionem causâ mercaturæ adeunt. Illud verò, *Et à mari*, hunc habet sensum, eos etiam qui per maria in diuersas regiones tendunt, Deus exaltandus in patriam sospites restituit. Prætereà inferiùs mentio fit de ijs qui in mare descendunt propter ingentes molestias quas ibi experiuntur, à quibus Dei ope liberantur : hîc autem illos idcirco nominauit, quia dixerat, *Et ex regionibus congregauit eos.* Ita quoque illos qui mare trajiciunt Deus congregat & proprio loco restituit.

V. 4. *Errauerunt in deserto.* Grauia recenset incommoda quæ per loca deserta iter facientibus solent accidere, quorum illud non est postremum quòd non rarò à recta via in solitudine aberrent. Magna siquidem arenarum copia quæ istis in locis esse solet ventis agitata, vias occultat ; sicque deprehendere non valent rectum iter per quod perueniant in ciuitatem habitationis ad quam contendunt.

V. 5. *Esurientes etiam sitientes.* Ipsi quidem tantùm viatici secum deferunt quantùm videtur necessarium pro distantia loci vnius ab alio: nam in solitudine nullas aquas aut escas inueniunt ; cùmque à recto tramite errauerint, nec illum deprehendere possunt, pluribus in desertis locis diebus vagari sæpe coguntur, vnde contingit illos fame & siti grauiter laborare. *Anima ipsorum in ipsis deficit.* Nempe præ nimia fame & siti ; nec vllo alio modo se se ab illa calamitate possunt eximere nisi clamando ad Deum.

V. 6. *Et clamauerunt ad Dominum in angustia sua.* Dictio hæc בצר *betsar* est nomen sicut בצרה *betsara.*

V. 7. *Et deduxit eos in viam rectam.* Tramitem illum ipsis aperuit à quo aberrauerant.

V. 8. *Confiteantur Domino misericordiam eius.* Cùm tandem in ciuitatem aliquam habitationi commodam peruenerint, tum agant Deo gratias, à quo in locum opportunum directi sunt, & coram hominibus palam ea enarrent mirabilia quæ Deus benedicendus in ipsorum gratiam edidit.

V. 9. *Quòd satiauit animam appetentem.* Dictio שוקקה *schoqueca* est nomen adjectiuum ex ordine quiescentium in secunda radicali ו *vau*, & ex eo-
Gen. 3. dem themate ac illud, *Et ad virum tuum erit affectus tuus* ; eiusdem est formæ
17. cum ista voce, *Protraxit manum suam cum* לצצים *lotsetsim illusoribus*, quæ
Hos. 7. est etiam ordinis quiescentium in secunda radicali : loquitur ergo de illa anima
5. quæ in solitudine aquas appetebat, quam Deus tum satiauit, cùm illam in commodam ciuitatem deduxit : hîc etiam animam quæ graui desiderio cibi premebatur, bonis satiauit.

V. 10. *Habitantes in tenebris.* Nunc de illis agit qui carceri & vinculis fuerunt addicti, & illos notat ob maleficia esse captiuos effectos, qui cum ad Deum Opt. Max. se se conuertunt, eius beneficio ex vinculis & carcere liberantur. Et dum agit de ijs qui carceribus conclusi, aut morbis afflicti fuerunt, de illorum simul criminibus mentionem facit : hi enim vt plurimùm ob peccata sua aut in carceres conjiciuntur, aut in ægritudines incidunt. At de ijs loquens qui per deserta loca iter faciunt, aut per maria nauigant, nullam ini-

quitatis eorum mentionem facit; illi quippe suum iter aggressi sunt non vllius mali aut injuriæ cuiquam inferendæ causâ: nec per deserta peragrant, nec se mari committunt propter aliquod crimen à se commissum. Sed non rarò in calamitates aut vitæ discrimen incidunt vt eâ ratione conuertantur ad Deum, & à suis iniquitatibus auersi, ab illo seruentur. Dicit verò, Sedentes in tenebris, carcer enim obscurus est locus vt plurimùm. *Vincti afflictione & ferro.* Per eam afflictionem funes & vincula, quibus captiui sunt deuincti denotantur; per ferrum autem compedes ferreæ quibus illorum pedes constricti tenentur.

V. 11. *Quia rebellauerunt eloquijs Dei.* His verbis indicat eos ob sua crimina captiuos fuisse factos; nempe quia rebelles fuere Dei verbis, hoc est, illis mandatis quæ ab eo toti hominum generi sunt imposita. Non enim solis Israëlitis data fuere præcepta, sed omnibus etiam alijs Gentibus. Verum quidem est Deum Israëlitas ab alijs populis per majora & excellentiora præcepta illis imposita discreuisse, eósque carnis munditie, & ciborum puritate sanctificasse. At verò præcepta Decalogi primo homini & eius semini post ipsum fuerunt præscripta: & hæc sunt Dei verba & consilium altissimi, quæ omnibus omnino hominibus proposuit, vt illa obseruarent ac in illis viuerent. Qui verò illa transgrediuntur, aut morbis immissis diuino nutu castigantur, aut captiuitati addicuntur, *Despexerunt*, vox נאצו *naatsou* est conjugationis cal, instar שמרו *schamarou*, propter accentum distinguentem.

V. 12. *Et humiliauit in labore cor eorum.* Nimirum carceris ærumnis depressit Deus illorum animum; elati quippe fuerant & verbum diuinum contempserant. *Infirmati sunt.* Scilicet in vinculis. *Nec fuit qui adiuuaret* Ipsos nisi Deus benedicendus, cuius opem suis clamoribus implorauerunt.

V. 13. *Et clamauerunt ad Dominum.* Dictio Hebræa clamorem significans, scribitur initio cum צ *tsade* & cum ז *zain* significati eiusdem, quod idcirco scribitur aliquando cum צ *tsade*, & aliquando cum ז *zain*. Et in hoc quidem Psalmo de ijs qui per loca auia iter faciunt, & de ijs qui descendunt in mare dicitur, Et clamarunt cum צ *tsade*. De illis autem qui in carceribus conclusi tenentur, cum ז *zain*. Et liberatio illorum à pressuris exprimitur primò per illud verbum, & eripuit eos: secundò & tertiò per istud, Et saluauit eos: quartò denique per hoc, Et eduxit eos.

V. 14. *Vincula eorum disrupit.* Hoc est, funes & compedes quibus erant constricti, dissoluit, ac si diceret, commodas eis præbuit occasiones & opportunas disposuit eis rationes quibus ex vinculis & carcere possent effugere. Vel in animam eorum à quibus captiui detinebantur, voluntatem donandi ipsos libertate immisit, aut alias causas disposuit quibus eripi possent; ab eo enim solo singulæ diriguntur, & ad certos effectus ordinantur.

V. 15. *Confiteantur Domino misericordiam eius.* Cùm ex vinculis carcerum absoluti fuerint, Deo benedicendo gratias referant, & palam hominibus prædicent mira benignitatis signa quæ erga ipsos ostendit; quænam verò sunt illa? Nempe,

V. 16. *Quòd contriuit portas æreas.* Solent homines includere captiuos in vrbe aliqua in qua sit arx firmissimis portis ac vectibus præmunita. Cæterùm

PSAL. 107. dum æreas portas & vectes ferreos dicit, hyperbolicè loquitur, pro fortibus
admodùm; quomodo alibi arcum appellat æreum. Qui ergo in eiusmodi ar-
ce constricti & conclusi asseruantur, nullâ arte aut consilio ex tam firma custo-
Psal. 18. 35. dia effugere & liberari possunt: at Deus laudandus quasdam causas ita oppor-
tunè nouit aptare, vt inde exeant, nec vllæ portæ vtvt obfirmatæ eos cohi-
bere possint.

V. 17. *Stulti propter viam.* Iam de ijs loquitur qui in morbos incidunt, dicitque illos ob suam peccandi & prauè agendi consuetudinem ægritudinibus & ærumnis affici: & eos appellat stultos, quod de vinctis in carcere non dixit. Idcirco nempe quòd captiuitas vice vnâ contingat; at morbus non ita. Primùm enim initio leuis est, ac deinde paulatim in dies ingrauescit: Qui ergo sic morbo corripiuntur stulti sunt, quia minimè perpendunt & agnoscunt illum esse veluti nuntium sibi à Deo missum, quo admoneantur vt per pœnitentiam se se ad ipsum conuertant. Illi interim rem istam non animaduertunt, non secus ac amens qui malum sibi euenturum non prospicit ob aliquod suæ stultitiæ opus, & ita ad Deum reuerti non satagunt: Qui alioquin si saperent, sic apud seipsos reputantes dicerent, quid iste est morbus nobis à Deo immissus? & propter quam iniquitatem? suaque opera diligenter expenderent, suamque viuendi rationem emendare curarent, antequam ipsos grauiùs ægritudo premeret. Et siquidem primo die non animaduertant, at saltem secundo aut tertio cognoscerent periculum: verùm quasi omni sensu destituti, rem non attendunt, nec ad Deum redire per pœnitentiam cogitant,
donec adeò grauis effectus est morbus, vt & multo iam tempore illos discru-
Iob. 33. 19. ciet maximè, & omnes cibos eis abominandos efficiat, sicut dicit Eliu, *Et ca-
stigatur in dolore super lectum suum*, & abominata est vita eius panem.

V. 18. *Omnem escam abominatur.* Omnem cibum illum etiam qui solet auidiùs appeti, abominatur anima eorum.

V. 19. *Et clamauerunt.* Vbi grauitate morbi vsque ad portas mortis sunt adducti, tunc clamant ad Dominum, nempe quod nihil ampliùs opis expectandum videant à medicis aut quibuslibet pharmacis.

V. 20. *Misit verbum suum.* Quoniam medici non aliter sanitatem restituere valent nisi multâ operâ & labore adhibitis, dixit Deum exaltandum, non ita sanare ægrotos, sed solo verbo suo illos incolumes efficere. Porro per verbum eius, voluntatem ipsius intelligit. *Et eripuit ab interitionibus eorum.* Et eripit illorum animam ab interitu cui iam erat proxima, vt supra dixit, *Et
appropinquarunt vsque ad portas mortis.* Sicut etiam loquitur Eliu superiùs,
Iob. 33. 22. *Et appropinquauit anima eius ad foueam.* Et hæc vna est ex perditionibus, qui-
bus sunt obnoxij, & illi affigitur pronomen relatiuum, Eorum, quia ipsi-
met suis delictis interitum illum sibi accersierant.

V. 21. *Confiteantur.* Hæc iam sunt exposita.

V. 22. *Et sacrificent.* Laudis & gratitudinis sacrificia Deo offerant qui eos saluos effecit. Et de ægrotis hoc dicit, Et sacrificent, quod tamen de alijs non dixit, nimirum quia ægroti non nisi post multos infirmitatis dies sanitatem recuperant, atque interim dum paulatim magis conualescunt, vota nuncupant quæ statim oblatis sacrificijs persoluunt vbi perfectam valetudinem

recu-

recuperarunt. Et fortè idem etiam præstant qui in mare descendunt, & qui PSAL.
per deserta loca iter faciunt, & qui ex vinculis liberati fuerunt; sed de ægro- 107.
tis potissimùm hoc asseruit, quòd ab ipsis vt plurimùm omitti non soleat. *Et annuntient opera eius in exultatione.* Diuinæ erga se beneficentiæ opus cæteris hominibus enarrent, & palam in cœtibus illud cum gaudio & altâ voce prædicent.

V. 23. *Qui descendunt in mare nauibus.* Etsi mare sit altius terrâ, is tamen qui se mari committit descendere in illud dicitur, eóquòd terra supra littus maris emineat & respectu littoris descendens appellatur, quemadmodum ad illa verba, *Congregans sicut acervum aquas*, exposuimus. Dominus Psal.
autem Pater meus P. M. existimat illum dici descendere ratione nauis quæ 33. 7.
est profunda, & in quam descendit sicut scriptum est, *Et inuenit*, Ionas, Ion. 1.
nauem, &c. *Et descendit in eam.* Hoc igitur sensu dicuntur hîc descendentes 3.
in mare nauibus. *Facientes operationem in aquis multis.* Hæc operatio est veli, mali, funium nauticorum ac remorum aptatio, nec-non cæterorum instrumentorum quæ sunt ad nauigationem necessaria, quæ operatio eò magis necessaria est, quò aquæ sunt profundiores & copiosiores sicuti in mari seu pelago.

V. 24. *Ipsi viderunt.* In vastis illis & immensis aquarum profunditatibus vident opera Dei & mirabilia eius, nempe quoad pisces immanes & horridam maris commotionem, tum etiam quia Deus tantâ sapientiâ & industriâ instruxit hominem vt ligneis vsus tabulis super profundas aquarum voragines extare possit; & quod magis est admirandum, etiam cùm procelloso venti turbine mare agitatur, quod his verbis designat.

V. 25. *Dixit & excitatus est.* Dixit Deus, ac si diceret, voluit ac decreuit & excitatus est procellosus ventus in mari: & ille ventus maris fluctus excitauit, túncque ipsa nauis ascendit & descendit, quod sequentia denotant.

V. 26. *Ascendunt ad cœlos, descendunt ad abyssos.* Homines qui sunt in nauigijs ad cœlos vsque tolli videntur, ac si diceret, in altum aërem; fluctus enim nauim extollit, ac deinde ob eosdem fluctus, ad profundas vsque abyssos deferuntur: & in isto ascensu & descensu, anima eorum qui sunt in illa naui præ metu mortis colliquescit; hoc est, animus illorum in tanto discrimine dissoluitur, anxiéque metuunt ne in mare demergantur.

V. 27. *Titubant ac nutant.* Eandem sententiam alijs tantùm verbis exprimit, dictio enim יחוגו iahoggou, etiam motum significat vt isto in loco, *Et erit terra Iuda Ægypto in titubationem*, hoc est, in commotionem pa- Isa. 19.
uoris. Et quemadmodum ebrius continuò præ crapula vacillat nec vsquam 17.
consistere potest, sic qui in naui vehuntur, imò & ipsi naucleri, nullo certo loco consistere valent propter ventorum procellas huc illuc, sursum ac deorsum nauem exagitantes. *Et omnis sapientia eorum deuoratur.* Et eo in discrimine perit & euanescit tota scientia & industria ipsius nautarum principis: & si enim omnes totam sapientiam suam & artem adhibeant non valent tamen in firmam stationem constituere nauem, nisi priùs Deus benedicendus ventos sedauerit. Nec vlla prorsus illis superest ratio quâ tam præsens vitæ periculum euadere possint, nisi vt clament ad Dominum.

V. 37. *Et seminauerunt agros.* Illis in locis agros seminarunt & vineas plantauerunt, quod eis prosperè successit; nam vineæ & agri fecerunt fructum & prouentum, Deest autem littera ו *vau* seruilis inter illa duo nomina fructum, prouentum, estque repetitio eiusdem per verba diuersa. PSAL. 107.

V. 38. *Et benedixit eis* Hoc est, eorum opibus. *Et multiplicati sunt valde.* Nimirùm liberis. *Et iumenta eorum non imminuit.* Adeò vt nullum ex illis abortum faceret, quantò minùs vxores ipsorum?

V. 39. *Et pauci facti sunt.* Cùm verò ita Deo benedicendo placet, res ipsorum in contrarium omninò statum reducuntur, idque propter iniquitatem illorum, vanè siquidem præ bonorum copia superbierunt, sicut dixit superiùs. *Propter malitiam habitantium in ea.* Illud porrò. *Et pauci facti sunt;* opponitur isti: *Et multiplicati sunt*, quod præcessit. Illud autem, *Et humiliati sunt*, indicat statum priori contrarium; cùm nempe elatâ ceruice ambularent; nunc verò tristes ac depressi. *Ab angustia, malo & labore.* Deest hoc loco ו *vau* seruile, sensusque est, ab angustia & malo. Illa porrò coarctatio, nihil aliud est quàm alienum dominium cuius iugo sunt subiecti, ipsique alienâ tyrannide oppressi iacent: Eodem sensu dicitur illud, *Ab angustia & iudicio sublatus est*: hoc est, à Gentium tyrannide. Dicit igitur illos opprimi coarctatione, & malo & mœrore. Et malum quidem pertinet ad corpus & opum penuriam etiam denotat, mœror ad animum refertur. Sapiens autem Rabbi Abraham F. E. exponit illud, *A coarctatione* de conclusione vuluæ, vt sit oppositum isti verbo, Et multiplicati sunt. Isai. 53. 8.

V. 40. *Effundit contemptum.* Super ditissimos quosq; & gentis totius nobilissimos, qui solent appellari principes, Deus verò gloriam illorũ in contemptũ & ignominiã conuertit. Cúmq; verbo illo vtitur, effundit, maximum dedecus & vilitatem denotat. *Et errare facit eos,* Ita vt consilio & solertiâ destituantur omninò, nec à malo sibi à Deo immisso possint sese expedire, sed veluti inter densas tenebras & per vastitatem aberrant, & non per vias ambulant.

V. 41. *Et erigit pauperem.* Ecce Deus qui humiliat & ditat, erigit pauperem ex miseria in qua iacebat, erigit eum & extollit, quod opponitur illi quod suprà dictum fuit; *Et humiliati sunt.* *Et ponit sicut oues familias* Hoc contrarium dicitur isti loco, Et pauci facti sunt; & est sensus, efficit Deus benedictus vt familiæ pauperum numerosæ fiant instar ouium, hoc est, vt nulla sit apud eos sterilis aut abortum patiens, sed copiosâ prole adaugeantur. Illos verò idcircò assimilat ouibus, quòd illæ inter cæteras pecudes sint fœcundissimæ. Et eo sensu dictum est illud, Sic erunt ciuitates desertæ, plenæ pecudibus hominum. Potest etiam verbum hoc, Et posuit, referri ad pauperem, vt sit Ezec. 35. sensus illum copiosam prolem suscipere: qua in significatione partus vsurpatur Esdr. verbum posuit isto in loco, Et posuerunt filios. 10.

V. 42. *Videant recti.* Nimirùm vindictam improborum & lætentur. *Et omnis iniquitas oppilet os suum.* Et iniquus quilibet occludat os suum, & loqui præ pudore non audeat, cùm iam agnoscat Deum benedicendum vias omnes improborum intueri, ac illorum sceleribus debitam pœnam in caput ipsorum refundere.

V. 43. *Quis sapiens est & obseruabit illa.* Si quis sit qui sapiat, omnia

Psal. 107. ista quæ in hoc Psalmo fuere dicta obseruabit, illa in animo suo studiosè conseruabit, ac perspiciet omnia in Dei benedicti potestate esse posita, & ipsum esse qui exaltat & humiliat, qui diuitem facit & pauperem, qui vulnerat & sanat. *Et intelliget misericordias Domini,* Quas nempe exercet erga eos qui eius obtemperant voluntati. Et si enim homo videat in præsenti seculo malos bona habere, iustos verè non rarò mala pati. Si tamen diligenter omnia quæ in hoc mundo fiunt consideret, vt plurimùm agnoscet Deum esse Deum veritatis, & nullam in eo esse peruersitatem, ac vnicuique vt plurimùm reddere iuxta vias eius, & iuxta fructum operum eius. Et si quando videatur ipsi Deus agere secus quàm par sit, dicat apud se, scit Deus benedictus cur ita fecerit, nos verò minimè nouimus, & sibi stultitiam tantùm & ignorantiam attribuat; at nihil prorsùs iniquitatis Deo benedicendo & exaltando ascribat.

PSALMVS CENTESIMVS OCTAVVS.

Canticum Psalmi Dauid.

1. Constans est cor meum Deus: cantabo & psallam, etiam gloria mea.

2. Exurge psalterium & cithara: exurgam diluculo.

3. Confitebor tibi in populis Domine, & psallam tibi in nationibus.

4. Quia magna est super cœlos misericordia tua, & vsque ad nubes veritas tua.

5. Exaltare super cœlos Deus, & super omnem terram gloria tua.

6. Vt liberentur dilecti tui, saluum fac dextera tua & exaudi me.

7. Deus loquutus est in sanctitate sua: exultabo, diuidam Sichimam: & conuallem Soccoth dimetiar.

8. Meus est Galaad, meus est Manasses, & Ephraim fortitudo capitis mei: Iuda legislator meus.

9. Moab olla lotionis meæ: in Idumæam projiciam calceamentum meum: super Palæstina iubilabo.

10. Quis deducet me in ciuitatem munitam? quis deducet me vsque in Idumæam?

11. Nonne *tu*, Deus *qui* repulisti nos, & non exis Deus cum exercitibus nostris.

12. Da nobis auxilium à tribulatione, quia vana salus hominis.

13. In Deo faciemus virtutem: & ipse conculcabit inimicos nostros.

COMMENTARIVS.

CAnticum Psalmi Dauid. Hic Psalmus magnâ sui parte iam editus est in Psalmo sexagesimo, ibique in titulo scriptum est Dauidem hunc Psalmum composuisse postquam Syriam interamnem incendisset: & ibi hoc ipsum à nobis fuit expositum. Qua verò de causa eundem Psalmum hîc iterùm edat, nos prorsus ignoramus; nisi fortè dicamus ibi tum ab eo fuisse decantatum de supradicta in titulo illo materia, at verò hoc loco de rebus aliquando futuris; quapropter nullam hîc vllius belli mentionem facit. Porrò videtur rectùm illos versus qui hîc repetuntur; & iam in illo Psalmo fuerant dicti, explicare de collectione exulum, cùm scilicet Israëlitæ ad proprias sedes reuertentur, sicut in prædicto Psalmo sensus eorum erat, fore vt Reges Syriæ in ea loca reuerterentur, vnde fuerant assumpti. Quod autem speciatim nominet ista loca, Sichimam, Socchot & Galaad, & ex Tribubus solùm Manassen & Ephraim recenseat, ratio est quia regnum Ioseph aliquando erat reuersurum sub ditionem Regis Iudæ, vt scriptum est in vaticinio Ezechielis, *Et faciam eos in lignum vnum, & erunt vnum in manu eius*: Et additur; *Et Dauid seruus meus Rex super eos, & pastor vnus erit omnium eorum; & non erunt vltra duæ gentes: nec diuidentur ampliùs in duo regna.* Quod verò loquatur de Moabitis, Philistæis & Idumæis, qui tamen omnes in suis sedibus pristinis non sunt futuri Messiæ tempore: pridem enim omnes nationes ex propriis regionibus sunt expulsæ, ac simul commixtæ passim habitant, nec vlla est hodie gens certis addicta ritibus, præter Israëliticam, vult designate terras quas illæ nationes iam olim occupabant, non verò nationes ipsas. Quo pari sensu dicitur in Prophetia Isaiæ. *Et volabunt in humerum Philistaorum ad Occidentem simul prædabuntur filios Orientis: Edom & Moab mistio manuum eorum, & filij Ammon auditus eorum*, nempe futuris Messiæ temporibus. Quò spectat etiam illud Danielis, *Hæ autem sola saluabuntur de manu eius Edom & Moab & principium filiorum Ammon.* Cæterùm hic Psalmus totus est editus: nam ab eius initio vsque ad illa verba, vt liberentur dilecti tui, inuenitur in Psalmo quinquagesimo septimo. Ab iisdem autem verbis vsque ad finem Psalmi, continetur in sexagesimo Psalmo: Est tamen inter illos parua quædam diuersitas in variis dictionibus; sed idem vtrobique est sensus: & duo quidem priores Psalmi de ipso Dauide sunt editi, hic verò de Regis Messiæ diebus. Et in eo exules Israëlitæ loquentes exhibentur, necnon ille qui ex Dauidis Regis prosapia oriundus regno potietur, dicit ergo.

Ezec. 37 19. Isai. 11. 14. Dan. 11. 41.

V. 1. *Constans est cor meum Deus.* Quicquam ego iam à plurimis annis in exilij miseria versor, futuræ tamen aliquando redemptionis spem nondum abjeci, sed constans est cor meum ac firmâ spe confidit, Deum nos tandem esse libera-

Psal. 108. turum, & tunc cantabo & psallam. Dictio autem illa, Deus, est in vocandi casu. *Etiam gloria mea.* Anima hîc appellatur gloria, ipsa enim est corporis decus & gloria; & sensus est, ore meo cantabo & psallam mente. Mea etiam anima psallet in seipsa, nimirùm piis cogitationibus sui intellectus. Potest quoque ita exponi vt dictio, gloria mea, cohæreat cum verbo, exurge, quod est initium versus, & ipsum referatur ad duo nomina, nempe ad, gloria mea, & ad psalterium; Illud autem, Exurge psalterium, figuratè est dictum, quasi psalterium seipsum posset excitare: & littera ה *he* præposita voci נבל *neuel*, est nota vocatiui casus, sicut ה *he* in isto loco. *O congregatio, statutum vnum*
Num. 15. 15. *est vobis. Exurgam diluculo.* Dicit hîc exurge psalterium, exurge etiam cithara, quo tempore vos excitabo ad Psalmos decantandos primis quibusque diei temporibus. Aut sensus est, eo tempore quo à somno meo expergiscor primo diluculo ad nomen tuum his instrumentis celebrandum, tum eis dicere soleo, exurgite.

V. 3. *Confitebor tibi in populis.* In alio Psalmo huic persimili voces illas, In populis, in nationibus, de variis Israëlitarum familiis explicuimus, quo sen-
Deu. 33. 19. su isto in loco capiuntur, *Vocabunt ad montem populos.* In hoc autem Psalmo, de omnibus populis eas esse exponendas censemus; Omnes siquidem populi tempore liberationis apud Ierosolyma sunt congregandi, sicut scriptum est,
Zach. 2. 11. *Et adhærebunt Domino gentes multa in tempore illo.* In ista porrò voce לאמים *leummim*, littera ל *lamed* est radicalis, vt constat ex isto loco, *Populusque*
Gen. 25. 23. *populum superabit.* Et littera ל *lamed* lenis est ad alleuiandam pronuntiationem, erat enim afficienda puncto Dagues: & similia multa occurrunt.

V. 4. *Quia magna est super cœlos.* In alio Psalmo dictum fuit, Magna est vsque ad cœlos, quòd ibi de seipso David loqueretur, in hoc autem, quia de Israëlitarum salute agit, idcircò dixit, super cœlos; maior enim tum misericordia exhibebitur, quando populum vnum ex multis nationibus educet. Nam etiam si præsentis exilij miseriis iam à tot annis ita immersi & addicti sint, vt cæteri omnes populi nunquam ipsos ex sua potestate exituros arbitrentur, Deus tamen eos ex illorum tyrannide ipsis inuitis aliquando est educturus. Nec hoc solùm, imò ipsimet etiam externi populi eos deducent ad terram Israëliticam in curribus, mulis & camelis: & hæc misericordia tam magna est vt æquum sit de illa dicere, magna est super cœlos. Additur autem. *Et vsque ad nubes veritas tua.* Non verò dixit super nubes, sicut dixerat de misericordia, magna est super cœlos: nempe quia veritas seu fidelitas in promissis, non est aliquid excedens, sed est aliquid quod ex conuenientia & quasi ex debito præstandum est, at verò misericordia omnem excedit conuenientiam & speciem debiti: & quidem veritas & Dei fidelitas requirit vt nos redimat, nosque in terram nostram aliquando reducat; Et ipsum condecet illud certò præstare; sic enim nobis promisit futurum vt nos tandem quoquo modo libertati restitueret. Etsi quidem ipsius redemptionis tempus multùm differat propter scelera nostra; attamen quod ipse nobis promisit, æquum est, & ipsi conuenit vt sua promissa impleat. Et hæc est eius veritas, de qua hoc loco; vnde si vel rebus omnibus destituti, vitâ solùm incolumi egrediamur ex exilio, ratum erit ac impletum. Quòd autem magnâ gloriâ affecti exeamus, ita

vt in nobis illud impleatur quod prædictum fuit: *Et erunt Reges nutritij tui,* &c. Et illud, *Super latus portabimini, & super genua blandientur vobis.* Et illud. *Et filij peregrinorum agricolæ & vinitores vestri erunt.* Et cæteræ consolationes quæ de nobis sunt scriptæ; hæc est misericordia magna. Quòd si dicas, illa etiam ad veritatem seu fidelitatem spectare, quandoquidem ea nobis promiserit Deus, rectè posse responderi videtur ipsum nobis maximas illas res absolutè non promisisse, nisi eâ conditione vt iusti & earum digni simus. At ipsa liberatio ab exilij miseriis suo statuto tempore, quoquo modo est futura, siue iusti, siue peccatores existamus. Attamen si iusti essemus, illam citiùs modò exequeretur.

Psal. 108. Isai. 49 23.

V. 5. *Exaltare super cœlos Deus.* Illud, exaltare, figuratè est dictum, quasi exilij nostri tempore non esset Deus exaltatus super cœlos, vt possit suum super gentes omnes dominatum exercere, illásque nostri causâ castigare; sicuti Propheta dixit. *Quare futurus es sicut vir attonitus, sicut fortis qui non potest saluum facere?* Ita etiam dicit ipse. Dominus, cuius nomen sit benedictum, de salute illa nobis exhibenda. *Nunc surgam, nunc exaltabo me, nunc eleuabo me.* Et alio in loco, *Exaltabor in gentibus, exaltabor in terra. Et super omnem terram gloria tua.* Sensus est, ostende gloriam tuam super omnem terram.

Ierem. 14. 9. Isai. 33. 10. Psal. 46 1.

V. 6. *Vt liberentur dilecti tui.* Ab hoc versu vsque ad finem Psalmi iam explanata sunt omnia in alio Psalmo, vsque ad illud quod exposui in hoc Psalmo.

PSALMVS CENTESIMVS NONVS.

Præcentori, Dauid Psalmus.

1. DEus laudis meæ, ne taceueris.

2. Quia os improbi & os doli aduersùm me aperuerunt se: loquuta sunt mecum linguâ mendacij.

3. Et verbis odij circundederunt me, & oppugnauerunt me gratis.

4. Pro dilectione mea inimicabantur mihi: ego autem orabam.

5. Et posuerunt aduersùm me malum pro bono, & odium pro dilectione mea.

6. Constitue super eum improbum, & Satan à dextris eius stet.

7. Dum indicatur exeat reus: & oratio eius fiat in peccatum.

8. Sint dies eius pauci: præfecturam eius accipiat alter.

9. Sint filij eius orphani, & vxor eius vidua.

10. Et vagando vagentur filij eius & mendicent, & inquirant ex parietinis suis.

11. Illaqueet fœnerator omnia quæ sunt illius, & diripiant alieni laborem eius.

12. Non sit illi extendens misericordiam: nec sit qui misereatur pupillis eius.

13. Sit postremum eius in excidium: in generatione altera deleatur nomen eorum.

14 In memoriam redeat iniquitas patrum eius in conspectu Domini, & peccatum matris eius non deleatur.

15. Sint coram Domino semper: succidat de terra memoriam eorum.

16. Pro eo quod non est recordatus facere misericordiam: & persequutus est hominem afflictum & mendicum, & attritum corde vt morti traderet.

17. Et dilexit maledictionem & veniat ei: & noluit benedictionem & elongetur ab eo.

18. Et induat maledictionem sicut vestimentum suum, & intret sicut aqua in interiora eius: & sicut oleum in ossa eius.

19. Fiat ei sicut vestimentum quo operiatur; & in zonam quâ semper præcingatur.

20. Hoc opus eorum qui aduersantur mihi, à Domino, & qui loquuntur malum aduersùs animam meam.

21. Et tu Domine, Domine fac mecum propter nomen tuum: quia bona est misericordia tua, libera me.

22. Quia miser & egenus ego sum: cor meum sauciatum est intra me.

23. Sicut vmbra cùm declinat, abii: excussus sum sicut locusta.

24. Genua mea infirmata sunt à ieiunio, & caro mea emaciata est à pinguedine.

25. Et ego factus sum opprobrium illis: viderunt me, mouerunt caput suum.

26. Adiuua me Domine Deus meus: saluum me fac secundùm misericordiam tuam.

27. Et sciant quia manus tua, hoc, & tu Domine fecisti istud.

28.

28. Maledicant illi, & tu benedicas: insurrexerunt & confundantur; seruus autem tuus lætetur. Psal. 109.

29. Induantur aduersarij mei ignominia, & operiantur sicut pallio, pudore suo.

30. Confitebor Domino valde in ore meo, & in medio multorum laudabo eum.

31. Quia adstat ad dexteram pauperis, vt saluam faciat à iudicantibus animam eius.

COMMENTARIVS.

PRæcentori Dauid Psalmus, Deus laudis meæ ne tacueris. Hunc Psalmum composuit Dauid cùm Saülem fugeret, essentque nonnulli Israëlitarum qui mala de ipso apud Saülem loquerentur, ac dixit.

V. 1. *Deus laudis meæ ne tacueris*, ac si diceret, quia in te glorior, non sicut illi homines qui in sua malitia gloriantur: & ego te inuoco, ne quasi dissimules nosse mala quæ mihi machinantur improbi.

V. 2. *Quia os improbi & os doli.* Hoc est, viri dolosi; ipsi os suum contra me in malum aperuerunt, at mecum sunt loquuti, cùm viderem illos. *Lingua mendacij.* Seipsos enim mei esse amantissimos coram profitebantur, cùm interim ore suo & linguâ suâ dolum & mendacium facerent.

V. 3. *Et verbis odij circundederunt me.* Nimirum per illa verba odij quæ contra me coram Saule sunt loquuti, me circundederunt & oppugnarunt; nam propter maledica illorum verba, mecum Saul bella gerit, & me vndequaque obsidet, ut tandem capere & perdere possit. Et illud וילחמוני *vaillahamouni*, est pro וילחמו עמי, *vaillahamou immi* pugnauerunt mecum. *Gratis.* Nullam quippe illis iniuriam intuli.

V. 4. *Pro dilectione mea.* Ego enim verè eos diligebam, & ipsi me calumniis lacerabant. *Ego autem oratio.* Ego interim eram vir orationis. Eodem sensu dicitur, *quia desideriorum tues*, hoc est, vir desideriorum. Et sensus est, ipsi sunt homines belli in me incendendi cupidi, ego verò vir orationis, quia pro ipsis orabam: sicuti & alibi dicit. *Ego autem cum ægrotarent ipsi, induebar cilicio.* Dominus autem pater meus, P. M. sic exponit: Ego autem nihil aliud præstare valebam, quam orationem apud Deum effundere, vt me ex illorum manibus eriperet. Dan. 9. 23. Psal. 35. 12.

V. 5. *Et posuerunt.* Pro bonis quibus illos affeci, mala ipsi mihi rependunt, & pro amore quo illos sum prosequutus, odium reposuerunt.

V. 6. *Constitue super eum improbum.* Hominis improbi dominio & voluntati subiiciatur. *Et Satan stet ad eius dexteram.* Angelus Satanæ adstet eius dexteræ vt illi aduersetur; ac si diceret, ita vt quidquid agat vertatur in maledictionem. Vtitur autem numero singulari vt designet principem improborum qui odio ipsum prosequebantur, isque erat Doeg Idumæus.

V. 7. *Dum iudicatur.* Si quid aliquando litis cum alio quopiam diiudi-

PSAL. 109. candum habeat, exeat improbus in iudicio suo, hoc est, reus denuntietur, & causâ cadat, & corruat in lingua sua & in suis responsionibus. *Et oratio eius fiat.* Cùm pro se deprecari, iudices, volet, non reputetur ei oratio eius ad meritum, sed potiùs ad peccatum & scelus: vel illa dictio, ad peccatum, sumi potest eo sensu quo verbum peccare in isto loco, *Omnes fundâ iaciebant*
Iud. 10. 12. *lapides ad capillum, nec aberrabant*, quasi diceret non acceptetur eius oratio, sed sit irrita.

V. 8. *Sint dies eius pauci, præfecturam eius accipiat alter.* Hoc est, res cui curandæ fuerat præpositus, nempe opes eius vel vxorem.

V. 9. *Fiant filij eius orphani*, Nempe dum adhuc sunt paruuli. Quo etiam sensu illud est intelligendum, Et vxor eius vidua, scilicet adhuc iuuenis.

V. 10. *Et vagando vagentur filij eius & mendicent.* Verbû illud שאלו *schielou* est coniugationis grauis seu daguessatæ, sicut etiam isto in loco, *Et interrogando interrogent in Abel.* Sensusque est, vagentur huc & illuc filij eius; vt buc-
2. Sam. 20. cellam panis sibi quærirent. *Et inquirant ex parietinis suis*, victum sibi & suas opes exquirant ex vastitatibus suis, ac si diceret; sint deuastatæ illorum domus, & ipsi ex illarum ruinis eleemosynam petant ab hominibus illac iter facientibus. Sensus est, errabundi victum inquirant, imò etiam dum in suis vastitatibus versantur, victum emendicare cogantur. Dictio ודרשו *dareschou* cum Camets lato debet legi, sicut ista ושמרו *veschamerou* & custodient viam Domini; & hanc lectionem traditione accepimus. Et in quodam Psalmorum libro reperitur scriptum de hac voce in Massora non inueniri simile scheua. Ita etiam scripsit Magister se inuenisse item in Massora hoc scheua sic raptum. Hac ratione si legatur ista vox, erit imperatiui modi, sicut etiam istis in lo-
Ierem. 1. 12 Ezech. 32. cis. *Desolamini vehementer. Trahite illam.* Sed interpretatio quæ illam lectionem consequitur, mihi non arridet. Fortè etiam iuxta istam lectionem vox illa hoc sensu posset exponi, quando filij eius diuagabuntur ad mendicandum, si homines admirentur eorum infelicem statum præ copia opum quibus eorum patres fruebantur, illud fiet responsum, inquirite ex ruinis eorum & reperietis quid ipsis euenerit, nam ex nimia penuria ipsæ domus eorum factæ sunt loca deserta.

V. 11. *Illaqueet fœnerator.* Perdat fœnerator omnia quæ sunt isti, hoc est, veniat ad capiendas vxores eius, & diripiat totam substantiam eius: verbum ינקש *ienacquesch* significat laqueum ponat: יקש *iacasch* enim & נקש *nacasch*
Psal. 38. 13. idem habent significatum; inde est illud, *Illaqueentur quærentes animam meam*

V. 12. *Non sit illi extendens misericordiam.* Quia superiùs dixerat fore ut filij eius diuagarentur quærendi victus causâ, iam dicit nullum inueniat qui eleemosynam impertiatur filiis eius propter ipsum; nec inueniant orphani eius vllum hominem qui illorum miseranda sorte commotus beneficij aliquid eis elargiatur.

V. 13. *Sit postremum eius in excidium.* Hoc est, filius eius, quo sensu di-
Am. 9. 1. ctum est illud, *Et postremum eorum occidam gladio.* Non enim posteritas eius erit destinata excidio, nullus siquidem ex illo reliquus erit masculus, & hoc est quod subiungitur. *In generatione altera deleatur nomen eorum.* In

tertia generatione nomen patris & filij omnino deleatur; idcirco dixit, nomen eorum. PSAL. 109.

V. 14. *In memoriam redeat iniquitas patrum eius.* Nempe vt in illam animaduertat Deus in filio, iuxta illud, *Visitans iniquitatem patrum in filios:* Exod. 20. 5. Quo etiam pertinet hoc, *Et peccatum matris eius non deleatur.* Sed illius se memorem aduersùs filios exhibeat Deus.

V. 15. *Sint coram Domino.* Illa nimirum iniquitas & peccata, ob oculos Dei semper obuersentur, hoc est, illorum sit continuò memor, vt iam dixit, est eiusdem sententiæ repetitio ad Emphasim.

V. 16. *Pro eo quòd non est recordatus.* Omnibus vitæ suæ diebus in sceleribus sunt versati; & ne semel quidem vllus eorum misericordiæ opera studuit exercere. *Et attritum corde.* Iste nequam insequutus est eum qui præ multis calamitatibus suis afflicto erat animo, vt ipsum morti traderet, Dauid autem seipsum appellat afflictum inopem & corde attritum.

V. 17. *Et dilexit maledictionem.* Et iste dilexit ea propter quæ ipsi sic imprecarer mala, nec vllo modo curauit quòd omnium maledictionibus foret obnoxius. *Et veniet ei.* Verbum hoc vt & sequentia, elongetur induat, est temporis præteriti loco futuri; sic non raro solet fieri in sacris literis, maximè verò in vaticinijs. *Et noluit benedictionem,* vt omnia illi prospera à Deo precarer, siquidem mihi aliquod beneficium elargiretur.

V. 18. *Et induat sicut vestimentum suum.* Hoc est, totus vndequaque maledictione operiatur: Quo etiam sensu illa sunt accipienda, *Intret in interiora eius,* sicut aqua quam bibit aliquis. *Et sicut oleum in ossa eius.* Atque vt fit cùm quis oleo corpus suum perungit ad curandum ossium dolorem, & vis olei in ipsa ossa penetrat, ita eum totum obtineat maledictio.

V. 19. *Fiat ei sicut vestimentum.* Idem adhuc ad amplificationem repetit. *Et in zonam.* Dictio מזח *mezahh* idem significat quod חגורה *hhagora* nempe cingulum vt isto in loco, *Et cingulum fortium debilitat.* Quemadmodum quis suo cingulo est præcinctus, sic ille maledictione sit vndique circumcinctus.

V. 20. *Hoc opus eorum qui aduersantur mihi.* Sensus est illa erit merces operum quæ in me fecerunt. Et pari sensu dicitur, *Non morabitur opus mercenarij apud te vsque mane.* Hoc est, merces operis. Leu. 19. 13.

V. 21. *Et tu Domine.* Ipsi quidem mihi aduersantur, & malum contra vitam meam loquuntur & decernunt, tu verò fac mecum propter nomen tuum: Et siquidem sim ego indignus isto beneficio tuo, at sta à meis partibus propter nomen tuum in quo semper fiduciam habui. *Quia bona est misericordia tua.* Tuam erga omnes beneficentiam exhibes, eam igitur etiam erga me nunc ostendas, vt me saluum efficias.

V. 22. *Quia cor meum sauciatum est.* Ac si dicat, Cor meum præ multis calamitatibus meis veluti occisum est in me.

V. 23. *Sicut vmbra, cùm declinat.* Quemadmodum vmbra declinans citò euanescit, ita ego declinaui & citò abij, sensus est, celerrimè transierunt dies vitæ meæ, sine vllis in hac vita bonis. *Excussus sum sicut locusta.* Ex loco vno in alium excutior instar locustæ quæ non habet certum locum in quo quiescat, sed ex sæpe in sepem excutitur, sic non est mihi tuta sedes in loco vllo;

PSAL. 109. ſtatim namque ac Saül cognouit me in loco aliquo verſari, me inſequitur, & ex loco in locum compellor fugere.

V. 24. *Genua mea vacillarunt præ ieiunio.* Dum enim huc & illuc fugitaret ſe ſe ieiunio affligebat, vt Deum ad ſui commiſerationem & curam flecteret; ac propterea vigor eius adeo debilitabatur vt iter facere non poſſet. *Et caro mea emaciata eſt à pinguedine.* Ab illa pinguedine quæ priùs in corpore eius ſolebat eſſe, excidit, & emarcuit caro eius, propter ieiunium & itinerum moleſtias.

V. 25. *Et ego factus ſum opprobrium illis.* Cùm me ita iam macilentum & afflictum cernunt, ſpernunt me ac probris impetunt, & contra me caput agitant.

V. 26. *Adiuua me Domine.* Pro ſolita illa tua miſericordia quâ erga cæteros homines vteris, & qua etiam erga me ſæpius iam vſus es, modò quoque me ſaluum facias.

V. 27. *Et ſciant.* Nouerint omnes eam à te mihi eſſe præſtitam & factam ſalutem, non verò meis viribus aut robore.

V. 28. *Maledicant illi.* Si mihi maledixerint iſti, ego eorum imprecationes minimè curo, quandoquidem tu mihi ſis benedicturus. *Inſurrexerunt at confundentur.* Ipſi quidem aduersùs me inſurrexerunt, at pudore afficientur propter malam ſuam aduersùm me cogitationem quæ erit irrita. *Seruus autem tuus lætabitur.*

V. 29. *Induentur aduerſarij mei ignominiâ.* Cùm ſcilicet viderint ſuas in me machinationes eſſe vanas.

V. 30. *Confitebor Domino.* Tunc cùm me liberauerit, ipſum celebrabo & laudibus efferam in medio multorum, vt illi omnes agnoſcant eam mihi eius beneficio ſalutem eſſe collatam, & majorem in ipſo fiduciam habeant.

V. 31. *Quia aſtat.* Sic enim ſolet ſe gerere erga miſerum & inopem in ipſo confidentem, nec pollentem viribus quibus ſe ſe liberet, ipſe, inquam Deus ſtat ad eius dextram vt illi opem ferat, & eruat ab improbis qui vitæ eius ſunt iudices, eique mortem machinantur. In Midras hic Pſalmus de Iſraëlitici populi cœtu exponitur, & ad iſta verba, Quia os improbi & os doli contra me aperuerunt, ſic dicitur, quid indicant iſta verba, *Aperuerunt*, Nimirum Sancta Sanctorum aperuerunt, & in illa ingreſſi ſunt, atque dixerunt, vbi eſt Deus eorum ſurgat & opituletur vobis; manus noſtra excelſa & non Dominus fecit hæc omnia. *Et verbis odij circundederunt me.* Quid illud odium? nempe quia loquuti ſunt illis Iſraëlitis in odio patris ſui, quia ſcriptum eſt, Et Eſaü oderat Iacobum. *Pro dilectione.* Sic dicunt Iſraëlitæ quando per deſerta vagantes miſimus nuntios ad ipſum Eſaü, cum dilectione egimus cum eo, ita enim de illa legatione refertur, ſic dicit frater tuus Iſraël. Quidnam verò dixerunt ipſi Idumæi? Ita reſponderunt, Nequaquam ita fiat, alioquin armati vobis occurremus. Dixerunt Iſraëlitæ: Ego eram pacificus, & cùm loquerer illis, ipſi ad bellum me prouocabant, & impugnauerunt me gratis. Et ſiquidem Eſaü odio habet Iacobum eòquòd primogenita eius abſtulit, quid verò injuriæ intulit Barbaris Gentibus? & ipſi oppugnauerunt me ſine cauſa. *Et ego orabã.* Ego vitulos ſeptuaginta offero in ſacrificium, in die feſto pro ſeptuaginta po-

pulis nationum externarum. Ego etiam pro iisdem orationes coram Deo fundo vt pluuiæ in terram descendant, sed eheu pro dilectione mea ipsi me odio habent.

PSALMVS CENTESIMVS DECIMVS. Psal. 110.

Dauid Psalmus.

1. DIxit Dominus Domino meo, sede à dextris meis: donec ponam inimicos tuos scabellum pedibus tuis.

2. Virgam fortitudinis tuæ emittet Dominus ex Sion: dominare in medio inimicorum tuorum.

3. Populus tuus voluntates *erit* in die exercitus tui in splendoribus sanctitatis, ex vtero ab aurora tibi ros natiuitatis tuæ.

4. Iurauit Dominus & non pœnitebit eum: tu es Sacerdos in æternum secundùm morem Melchisedech.

5. Dominus ad dexteram tuam: transfixit in die iræ suæ Reges.

6. Iudicabit in nationibus implebit cadaueribus: transfiget capita in terra multa.

7. De torrente in via bibet: propterea exaltabit caput.

COMMENTARIVS.

Dixit Dominus Domino meo. Magistri nostri felicis M. Psalmum hunc interpretantur de patre nostro Abrahamo, cùm egressus est vt aduersùs quatuor Reges pugnaret. Illaque verba, *Tu es Sacerdos*, &c. Sic exponunt dicentes congruum fuisse vt inde exiret Sacerdotium nempe ex Melchisedech, scriptum quippe est, *Et ipse erat Sacerdos Dei Altissimi.* Verùm quia Abrahamus suâ benedictione præuenit Deum Excelsum, idcirco Deus sanctus & benedictus abstulit ab isto Sacerdotium, illúdque Abrahamo contulit, quia hîc dicitur, Tu es Sacerdos in æternum secundùm ritum Melchisedech, hoc est, propter verbum quod loquutus fuit Melchisedech. Sed magis videtur consentaneum vt Psalmus de Dauide iuxta literalem & simplicem sensum exponatur. Nempe cantorum aliquis illum de ipso composuerit: & litera ל *lamed*, nomini Dauidis præposita significet de, aut propter vt illo in loco, Dic de me, frater meus est iste. Eo etiam modo sumitur ל *lamed* in illis verbis, Præcentori Psalmus de Dauide, in titulo Psalmi, Exaudiat te Dominus in die tribulationis, sicut ibidem exposuimus. Sapiens autem Rabbi Abraham F. E. existimat hunc Psalmum fuisse compositum in ipso regni Dauidis initio, nempe cùm audierunt Philistæi ipsum fuisse vnctum in Regem, & sicut dicitur, *As-*

PSAL. 110. cenderunt omnes Philistai vt quærerent Dauidem. Promisit autem Deus benedictus se in manum eius daturum Philistæos, & tradidit illos in manu eius in Baalpharasim, & in valle Raphaim; & tunc Psalmum hunc edidit cantor & ita ce cinit.

2. Sam. 5. V. 1. *Dixit Dominus Domino meo.* Hoc Deus benedicendus dixit Domino meo Dauidi, sede à dextris meis; sicut ibidem scriptum est, Quia tunc egredietur Dominus ante faciem tuam vt percutiat castra Philistijm, ac si diceret illi Deus, sede & esto securus ad dexteram meam, nam dextera mea tibi opitulabitur, & non quiescam donec ponam inimicos tuos scabellum pedibus tuis.

V. 2. *Virgam fortitudinis tuæ emittet Dominus ex Sion.* Nimirum vt in eodem capite refertur, iam Dauid arcem Sionis subegerat initio sui principatus, sensus ergo est, virgam & baculum quibus fortitudo tua inniteretur incepit Deus benedicendus mittere ad te, illum locum, est quippe in eo arx fortissima, & illam tradidit tibi: iam ergo ex hoc tempore dominare & principatum exerce in medio inimicorum tuorum, noli illos metuere. Porro dicit, In medio, perinde ac si diceret non debes dicere te dominaturum ciuitatibus Philistæorum quæ terræ Israël sunt conterminæ, nam in media ipsorum regione exercebis imperium. Non desunt qui afferant idcirco eum dixisse, *Ex Sion*, quòd ibi Diuinæ majestatis præsentia resideret.

V. 3. *Populus tuus sponte in die virtutis tuæ.* Eo die quo tuam fortitudinem exeruisti pugnando contra illos, tuus populus prompto animo venit ad te. *In splendoribus sanctitatis.* Hoc est, Ierosolymis, est enim illa ciuitas decor sanctitatis, sicut & terra sancta appellatur: est enim dictio הדרי *hadre* ab הדר *heder*, quod decorem & pulchritudinem significat: vnde alio in loco

Psal. 48. 3. nominatur pulchra climate, gaudium vniuersæ terræ. Vtitur verò plurali numerò, splendoribus, quia propter quamplurimas res vrbis Ierosolymitanæ bonitas & pulchritudo commendatur. *Ab vtero ex aurora tibi res natiuitatis tuæ.* Hoc est, ipse dies quo egressus es è matrice & natus es, fuit tibi aurora, ac si diceret, ad bonum tuum; & ipse ros natiuitatis tuæ, ille ros qui descendit quando natus es, tibi fuit. Perinde ac si diceret, ex vtero egressus es ad regnum, & ros benedictionis tibi fuit in illa aurora.

V. 4. *Iurauit Dominus.* Cuius verbum est eius iuramentum. *Tu es Sacerdos.* Dictio כהן *cohen* hoc loco, Regem & Principem significat, sicuti in

2. Sam. 8. 18. illis, *Et filij Dauid erant Sacerdotes.* Et, *Ambulare facit Sacerdotes spoliatos*, hoc est, Magnates & Principes. Dicit verò, *In æternum*, quia scilicet Saül

Iob. 12. 19. non fuit Rex in sæculum. *Secundùm ritum Melchisedech.* Et quare elegi te in Regem æternum? Nempe quia tu Rex iustitiæ futurus eras; quemadmodum de ipso scriptum est, Et faciebat Dauid iudicium & iustitiam omni populo suo. Litera י *iod* paragogicè est addita in vocibus דברתי *diurati* & מלכי *malchi.*

V. 5. *Dominus ad dextram tuam.* Stabat Dominus ad dextram tuam, quando in prælijs victor euadebas. *Transfixit in die iræ suæ Reges.* Et ipse stans à dextris tuis transfixit Reges Gentium, qui ad pugnandum aduersum te conuenerant. *In die iræ ipsius.* Ac si diceret, ipso die furor iræ eius contra il-

los erat accensus, verùm beneuolentiâ suâ te prosequebatur. Psal. 110.

V. 6. *Iudicabit in nationibus.* Iudicium & punitionem exercebit in Gentibus, donec ipse locus prælij cadaueribus oppleatur. *Transfiget caput in terra.* Hoc est, multa capita transfiget, caput enim collectiuè sumitur, sicut & multum; vt in isto loco, In concilio Sanctorum multo. Quidam vocem רבה *rabba* de Rabbath Ammonitarum exponunt, & hunc versum de illo bello intepretantur.

V. 7. *De terrente in via.* Propterea cùm deuicerit omnes suos hostes caput super illos extollet. Et sic de illo scriptum est. Et fecit Dauid, &c. 2. Sam. 5. 25.

PSALMVS CENTESIMVS VNDECIMVS.

Halleluia.

1. CONfitebor Domino in toto corde: in consilio rectorum & congregatione.

2. Magna opera Domini, exquisita omnibus volentibus ea.

3. Gloria & magnificentia opus eius: & iustitia eius manet in æternum.

4. Memoriam fecit mirabilibus suis, misericors & miserator Dominus.

5. Escam dedit timentibus se: memor erat in seculum testamenti sui.

6. Vrtutem operum suorum annuntiauit populo suo, dando illis hæreditatem Gentium.

7. Opera manuum eius veritas & iudicium: fidelia omnia mandata eius.

8. Confirmáta in perpetuum *&* in æternum: facta in veritatate & æquitate.

9. Redemptionem misit populo suo, mandauit in æternum pactum suum: sanctum & terribile nomen eius.

10. Initium sapientiæ timor Domini, intellectus bonus omnibus facientibus ea: laus eius manet in æternum.

COMMENTARIVS.

HAlleloïia, laudate Deum. *Confitebor Domino.* Psalmus hic Alphabetico ordine conscriptus est, itaut in versu quolibet duæ literæ, iuxta suum ordinem Alphabeticum duo vocabula incipiant, & tres in duobus vltimis

PSAL. III. versibus, nempe quia breuis est Psalmus. Est tamen valde insignis, ac in illo hortatur Psalmographus ad seriam diuinorum operum contemplationem, & ad continuam mirabilium Dei & omnipotentis eius roboris recordationem. Inuitat etiam in ipso homines vt timori diuino & cultui adjungant animum, nec-non vt sapientiæ dent operam. Et omnis quidem Psalmus Alphabetico ordine conscriptus, ob eius præstantiam & rerum dignitatem de quibus in ipso agitur, eâ ratione Spiritus Sancti instinctu editus fuisse videtur. Alloquitur autem Psalmi author cantores, laudate Deum, inquit, nam & ego idem præstabo &.

V. 1. *Confitebor Domino in toto corde.* Hoc est, tota mentis intentione & studio. *In consilio rectorum & cœtu.* In cœtu rectorum, hoc est, Israëlitarum, quo sensu dictum est illud, *Moriatur anima mea morte rectorum.* Si-
Num. 23.10. quidem ipsi recti sunt in operibus suis, exactis secundùm iudicia quæ illis benedicendus Deus obseruanda præscripsit. Porro illud, *Et congregatione*, idem est ac, In congregatione, vox namque ista, in, præposita voci consilio æquipollet duabus, ac sensus est, In consilio Israëlitarum & in congregatione illorum celebrabo Deum; tum enim omnes Israëlitæ cum ipso concordi animo consentiebant.

V. 2. *Magna opera Domini.* Hoc est encomij ipsius initium & ita dicit, magna sunt opera Dei quæ fecit in rebus creatis: etsi quidem sint magna, sunt tamen exquisita omnibus volentibus ea; Perinde ac si diceret, vnicuique fiunt explorata & inuenta, qui illa studiose considerat & inquirit. Dictio חפציהם *hhephtsehem* est nomen adjectiuum seu formale, à singulari חפץ *hhapets*, cuius plurale חפצים *hhapetsim* sicut à זקן *zaquen* fit זקנים *zequenim*. זקניהם *zignehem.*

V. 3. *Gloria & magnificentia opus eius.* Cùm studiosè contemplatur homo illius opus, nempe cœlum & terram agnoscit illa esse gloriam & magnificentiam. *Et iustitia eius*, nimirum totus ille mundus qui nihil aliud est quàm beneficium ab ipso creaturis datum, manet in æternum.

V. 4. *Memoriam fecit.* Postquam Dei opera in mundo hoc maxima esse & pulcherrima declarauit, iam loquitur de ijs quos præ omnibus creaturis inferioribus dilexit, scilicet de Israëlitis, ac dicit eum fecisse memoriam suis mirabilibus, quæ illorum gratiâ in Ægypto patrauit. Et hæc fuerunt initium omnium aliorum mirabilium. Et adeo magna fuere miracula, vt per singulas generationes eorum memoria celebretur. *Misericors & miserator Dominus.* Nam gratiâ suâ & miseratione persequutus est eos. Ista verba, *Memoriam fecit*, sic etiam possunt intelligi, ea miracula quæ in gratiam Israëlitarum operatus est per singulas deinceps generationes, fecit in memoriam illorum mirabilium priorum quæ propter ipsos patrauerat in Ægypto; hæc enim antiqua per ista alia mira in hominum memoriam reuocantur. Hæc eadem verba in Deras ita explanantur, Memoriam fecit eis, per Sabbata & alios dies festos quæ obseruandos tradidit Israëlitis, nam in illis solemnem celebrant memoriam egressus ex Ægyptiaca seruitute.

V. 5. *Escam dedit timentibus se.* Nimirum Israëlitis, quibus prætiosiorem
Exod. 3. 22. Ægyptiorum supellectilem in prædam dedit, iuxta illud, *Et spoliabitis Ægyptum.*

ptum. Memor erat in sæculum testamenti sui. Post multùm temporis, memor tandem fuit pacti sui quod cum patre nostro Abrahamo iniuerat inter diuisas sacrificij partes; tum enim promisit ille ijs verbis, *Et postea egredientur cum substantia magna.* PSAL. III. Gen. 15, 14.

V. 6. *Virtutem operum suorum.* Nam quamuis iam in Ægypto eis ostendisset mirabilia sua & maxima opera; sua tamen operum fortitudinem populo suo annuntiauit, cùm illis promisit se datutum ipsis hereditatem Gentium. Non enim tam manifestè ostensa fuit eius diuina potestas cùm illos ex Ægypto eduxit, quàm cùm septem fortissimos & numerosissimos populos ex propria terra ejecit, eámque Israëlitis incolendam tradidit, vnde sic dicebat Moses Magister noster, *Ne fortè dicant habitatores terræ de qua eduxisti nos, propterea quòd non potuit Dominus introducere eos in terram*, &c. Deut. 9. 28. Dicturi enim erant, etsi satis habuerit virium ad illos ex nostra seruitute liberandos, minimè tamen valuit alios populos è propria terra expellere, eámque suo populo tradere possidendam. Dicit porro, *Annuntiauit*, nempe quia hoc maius est miraculum, quod ante illud se facturum prædixerit quàm faceret, ne fortè illud casu factum esse diceretur. Idcirco ante se facturum prædixerat quam faceret, & sicut erat prædictum effecit. In Midras autem circa eadem verba, Fortitudinem operum suorum annuntiauit populo suo, sic dicitur, quòd nimirum curauerit Deus creationis opus describi Israëlitis, vt notum omnibus faceret terram omnem esse suam, quia ipse illam creauit, & in sua situm esse potestate eam quibuscumque sibi placuerit incolendam concendere, & ex illa exterminare quoscumque libuerit, & hos aut illos in eorum locum instituere. Ne fortasse possent aliquando aliæ mundi nationes Israëlitis sic exprobrare vos prædones estis, nam septem nationum terram vi occupastis.

V. 7. *Opera manuum eius.* Quod per bella sui populi Gentes illas attriuerit eásque ex terra ipsarum expulerit, ne dixeritis iniqui aliquid ab eo fuisse commissum; nam veritas fuit & iudicium; veritas quidem quia tum impleuit quod Abrahamo patri nostro promiserat; fuit etiam iudicium, non enim erat æquum vt diutius manerent in illa propter opera illarum pessima; sicut dicitur, *Nec-dum enim completa sunt iniquitates Amorrhaeorum vsque ad præsens tempus:* quo innuitur ipsos propter sua scelera ex ea terra fuisse expulsos; erat siquidem terra illa, terra sanctitati destinata, nec erat æquitati consentaneum vt in illa remanerent & eam inhabitarent populi tam abominanda facientes: vnde sic dicit Moses, *Sed propter iniquitatem Gentium istarum Dominus Deus tuus expellit eas à facie tua.* Et vt compleat verbum quod sub iuramento pollicitus est. Ecce veritas & iudicium. *Fidelia omnia mandata eius.* Nec verò in hoc tantùm iustus & verax apparuit Deus, sed omnia eius mandata fidelia sunt, nihilque protsus ipsis inest iniquitatis.

V. 8. *Confirmata in perpetuum.* Non vacillabunt neque commouebuntur in æternum, facta quippe sunt in veritate, & in via rectissimæ rationis condita, quapropter non corruent aut offendent quicumque per illa ambulauerint & ea obseruauerint.

V. 9. *Redemptionem misit populo suo.* Misit ad illos qui ipsos è seruitute redimerent ac præcepit vt perpetuò fœderis sui essent memores, *Quoniam*

PSAL. III. *sanctum & terribile est nomen eius.* Et propterea reuerebuntur ipsum & sancti erunt quia ipse sanctus est qui sanctificauit eos, & ab alijs nationibus separauit; vnde sic ipse dixit, Sanctificabitis vos & sancti eritis quia ego sanctus sum Dominus qui vos sanctifico.

V. 10. *Initium sapientiæ, timor Domini.* Sed vbinam hoc illis præcepit? scilicet timorem Domini pro sapientiæ principio: cùm nempe ita mandauit, Deut. 13. 4. *Dominum Deum tuum timebis & illi seruies & ipsi adhærebis*, &c. Vbi primò nominauit timorem; est autem timor Domini, legis & præceptorum obseruatio. Per sapientiam verò hîc intelligitur vera & perfecta rerum naturalium cognitio, quâ ad notitiam totius operis creationis peruenitur: & per eam exhibetur cultus Deo benedicendo: illius siquidem beneficio, suum conditorem agnoscit homo. Idcirco post illam mox subjungitur, *Et illi seruies.* Et quisquis huic solius sapientiæ studio incumbit, & res omnes inferioris huius mundi ex animo suo amandare conatur, hic Deo benedicendo adhæret; & hoc est quod tertio loco præcipitur, *Et illi adhærebis.* Mens illius rebus superioribus affixa est, ac tum Dei nomen cognoscit; Et hoc præcipitur illis verbis, *Et per nomen eius iurabis.* Ille siquidem minimè iurare potest per nomen eius si illud non cognoscat. In isto autem loco, timorem Domini, cultui illius præposuit, ita pariter in hoc versu præcipit vt timor Dei anteponatur sapientiæ, nam dixit, *Initium sapientiæ timor Domini*: sensúsque est, quisquis animum suum sapientiæ studio adjungere proponit, diuino primùm timori comparando studeat, illúmque veluti sui instituti radicem & fundamentum ponat, & continuò per vias eius in comparandis sibi scientijs, incedere curet, secundùm illam Magistrorum nostrorum F. M. sententiam, Quicumque priùs peccati timorem habuerit, quàm sapientiam sibi comparauerit, sapientia eius firma & permanens erit; sin autem econtra priùs sapientiam didicerit, quàm peccatum reformidauerit * sapientia eius nullatenus consistet. Alioquin si rerum naturalium notitiam, & Philosophiam ante illum timorem addiscat homo, fortassis in animo suo perturbabitur, ac sese frons eius ita obfirmabit, vt abneget signa & prodigia magna quæ in sacris literis conscripta habentur; quapropter necesse est vt ante omnia perdiscat legem, quæ est timor Domini, & firmiter apud se proponat certam adhibere fidem ijs omnibus quæ in illa sunt contenta, veluti de mundi creatione, de naturalis rerum ordinis immutatione, in signis & prodigijs. Cúmque homo studiose legi diuinæ considerandæ ac meditandæ incubuerit, sapientiæ vias & arcana in illa reperiet, iuxta illud de ipsa lege dictum, Deut. 4. 6. *Hæc est enim vestra sapientia & intellectus coram populis*, &c. Nec verò est quod dicat aliquis, legem ac præcepta esse condita supra viam & captum humani intellectus. Nam ipsa etiam statuta, de quibus solet dici quod nulla illorum ratio reddi possit, verum quidem est non habere rationem notam & perspectam quammultis hominibus. Attamen homo sapientiâ præditus, illa accuratè considerans, claram & dilucidam eorum rationem agnoscit. Postquam igitur

* Vnde à sapientibus est dictum, væ discipulis sapientum, qui occupantur quidem in lege, sed timorem Dei non habent. Et illud, volenti legem diuinam addiscere, opus est vt priùs in Dei timore corroboretur.

vir sapiens & prudens legis arcana satis intellexerit, eiúsque notitiam veluti fundamentum aliquod cæteris scientijs præstruxerit, dederítque operam in animo suo vt ea quæ videntur aliena à mente sua, cum illa conciliet, & deinde Philosophicis scientijs sibi comparandis incumbet, nullâ deinceps perplexitate mentis laborabit in addiscendis scientijs cum lege quam iam ante didicerat. Iam enim fixus est clauus in loco firmo & fideli, & ad illam, sapientiæ vias totis viribus reducere conabitur, ac idcirco dixit hic author Psalmi. *Initium sapientiæ timor Domini*, & addidit, *Intellectus bonus omnibus facientibus ea.* Hoc est, bona attentio & prudens consilium est illi qui hæc duo facit, nempe qui timori Domini, & sapientiæ studet. Vel illa verba שכל טוב *sechel tou* significant successum prosperum; quo sensu dictum est illud, *In omnibus quoque vijs suis prudenter agebat Dauid & Dominus erat cum eo*; quo in loco vox משכיל *maschil* intelligenter agebat, idem valet ac prosperè sua agebat, sensus igitur est, eum qui duabus illis rebus, timori & sapientiæ suum impendit studium, felici prosperitate vsurum & in hoc, & in futuro seculo. *Laus eius manet in æternum.* Quisquis enim sua opera secundùm æquam rectitudinis normam exigit, ac Dei legem & eius mandata obseruat, eius laus per multas generationum series in ore hominum erit celebris. Ipsa etiam eius anima in futuro seculo, in perpetuas durationes est permansura. Sed iam fusiùs egi de sensu huius versus in præfatione Commentarij in Prophetas.

PSAL. 111.

1. Sam. 18.

PSALMVS CENTESIMVS DVODECIMVS.

Halleloüia.

1. BEatus vir qui timet Dominum: in mandatis eius volet multùm.

2. Potens in terra erit semen eius: generatio rectorum benedicetur.

3. Abundantia & diuitiæ in domo eius: & iustitia eius manet in æternum.

4. Exoritur in tenebris lumen rectis: misericors & miserator & iustus.

5. Bene *est* viro qui miseretur & commodat: disponit verba sua in iudicio.

6. Quia in æternum non commouebitur: ad memoriam æternam erit iustus.

7. Ab auditione malâ non timebit: firmum est cor eius confidens in Domino.

PSAL. 111. 8. Confirmatum est cor eius, non timebit donec videat in inimicis suis.

9. Dispersit dedit pauperibus, iustitia eius manet in æternum, cornu eius exaltabitur in gloria.

10. Improbus videbit & irascetur, dentibus suis fremet & tabescet: desiderium improborum peribit.

COMMENTARIVS.

HAlleluia. *Beatus vir qui timet Dominum.* Ordine Alphabetico hic etiam Psalmus est conscriptus; & duæ in quolibet versu sunt literæ, & in duobus vltimis, ternæ. Est quoque admodùm insignis hic Psalmus, & in illo hominis recti mores laudandi enarrantur, cui certa merces à Domino rependitur, cum in hoc tum in futuro seculo, ac de illo dicit.

V. 1. *Beatus vir qui timet Dominum.* Qui, inquit, Deum benedicendum reueretur, & ea studiosè obseruat quæ ab illo sibi fuere præcepta, & ab illis cauet quæ sibi sunt prohibita. Et præcepta quidem negatiua obseruat præ diuino timore quo est affectus, non autem quod carnem & sanguinem seu hominem aliquem metuat; & illa tam studiosè clam ac palam custodit. *In mandatis eius volet multùm.* Affirmatiua etiam præcepta summâ animi oblectatione exequitur, non eo fine vt apud homines extollatur, & sibi famam comparet, sed ex animi sui studio & propter suum amorem erga Deum benedicendum qui ea facienda præcepit: & idcirco dixit, Multùm, nempe quia animi eiusmodi hominis studium nullius amoris stimulo excitatur nisi solius Dei charitate. Dicit etiam multùm, ac si diceret hominem illum summâ curâ diuinorum mandatorum impletionem prosequi, & totis eniti viribus vt illa exequatur, adhibito etiam labore corporis, & impensis facultatibus. Vnde & Magistri nostri F. M. dixerunt, In mandatis eius delectatur valde, non verò propter mandatorum eius præmium. Perinde ac si dicerent eum Dei præcepta non obseruare propositæ mercedis intuitu: ac de viro hoc æquissimum est dicere, quod sit beatus: Cæterùm in Deras sic dicitur ad illa verba, *In mandatis eius voluit valde.* Hæc de Abrahamo dicta videntur; siquidem dixit illis sanctus & benedictus Deus, Egredere de terra tua: & mox subjungitur, Tulitque Abraham Sara vxorem suam. Dixit iterum illi, Circuncide carnem, &c. Et additur, In eodem ipso die circumcisus est Abraham, &c. Alio etiam tempore præcepit illi Deus. Tolle nunc filium tuum, vnicum tuum, &c. Et statim legitur, Et surrexit Abraham manè, &c.

V. 2. *Potens in terra erit semen eius.* Et propter bona eius opera Deus benedicendus etiam illius posteris, post eius mortem, bona retribuet, erunt potentes in terra; ipsos enim cæteri homines reuerebuntur & colent, vt solent viri potentes coli & metui. Magistri verò nostri F. M. his verbis indicari volunt posteros illius fore robustissimos; & hanc esse vnam ex benedictio-

nibus viri iusti in hac vita. Illorúmque est illud effatum; Quinque res promeretur homo filiis suis, nempe robur, opes, pulchritudinem, sapientiam & annos multos vitæ. Potentiam quidem, quia dictum est, potens in terra erit semen eius. *Generatio rectorum benedicetur.* Hoc est, patris & filij rectorum, isti enim generationi Deus benedicendus solet benedicere multorum bonorum augmentis. Allegorica expositio, quæ superiorem versum de Abrahamo explicuit, hunc de Iacobo patre nostro exponit, dicitque illa verba, *Potens in terra erit semen eius*, de Iacobo esse intelligenda, sed quænam tanta est eius fortitudo? Nempe quia luctatus cum Angelo Dei, potens fuit & prævaluit. Illud verò, *Generatio rectorum benedicetur*, de Tribubus Israëliticis.

PSAL. 111.

V. 3. *Abundantia & diuitiæ in domo eius.* Viri scilicet iusti & filiorum eius in hoc seculo. *Et iustitia eius manet in æternum*, nempe in altero seculo. Imò sunt qui de præsenti seculo interpretentur, illumque sensum esse istius vocis, *In æternum*, de filiis eius & filiis filiorum vsque in seculum.

V. 4. *Exoritur in tenebris.* Eo tempore quo mundus tenebris obuoluitur, hoc est, calamitatibus, lumen exoritur rectis, salus & liberatio illis oboritur in ærumnis. *Misericors & miserator & iustus.* Quia ipse Deus misericors est in viis suis, & bonorum miseretur, suasque erga illos miserationes exhibet, & calamitatis tempore eos ab angustia eripit. *Et iustus.* Iustus siquidem ac rectus est, & bonis secundùm vias illorum retribuit, & malis pariter iuxta illorum opera: quare efficit vt lux exoriatur rectis, verbum זרח *zarahh* hoc loco est transitiuum, aut fortè intransitiuum etiam esse potest, & tum illæ voces, misericors & miserator, ad hominem rectum erunt referendæ, qui virtutes & proprietates conditoris sui studet imitari.

V. 5. *Bene* est *viro.* Hic ex virtutibus hominis recti præcipuè beneficentiam enarrat & commendat: & illud: benè viro, idem est ac, beatus est vir ille, ac dicit ipsum esse misericordem, hoc est, gratis dare pauperibus, & mutuò dat egentibus verecundis: eò quòd nempe dona gratis erubescunt accipere, dat ipsis mutuò. *Disponit res suas in iudicio.* Omnia scilicet dona quæ gratis elargitur, & omnes familiæ suæ expensas, mensuratè & iuxta facultates suas moderatur & aptat in iustitia & iudicio, ita vt non plus æquo à commodis & lucris abhorreat, & ab iis omnibus quæ solent in hac vita desiderari. Nec illa etiam supra modum acquirere & augere, sed tantùm moderatè, & pro suis æquis expensis. Sic pariter cum egenis sua liberaliter elargitur, non ita profusè facultates suas prodigat, vt postea rebus sibi ad victum necessariis ipse indigeat. Hæc eadem verba, *Disponit verba sua in iudicio* de cæteris humanis moribus & affectibus explicari possunt, quibus scilicet vir iustus moderatè vtitur, atque vt est rationi consentaneum & quantùm res exigit, quod illa voce, *In iudicio*, denotatur. Eiusmodi verò affectus sunt, amor, odium, lætitia, dolor, liberalitas, beneficentia, & his similes.

V. 6. *Quia in æternum non commouebitur.* Nam in seculum opes & fortunæ viri illius in eius potestate permanebunt, & sano semper & vegeto erit corpore. *Ad memoriam æternam erit iustus.* Siquidem apud posteros celebris semper & grata futura est ob benefacta eius, memoria illius.

V. 7. *Ab auditione mala.* Cùm è contrà de improbo sit dictum, sonitus ter-

PSAL. torum in auribus illius: at vir iustus non timet ne malos rumores accipiat de
112. filiis suis aut consanguineis qui aliam prouinciam incolunt. Aut si fortè audiuerit hostes aduentare, non expauescet, quia nempe firmum est cor eius, ac in Domino confidens; non verò in suis opibus, aut in magno robore suo, vel amicorum aut propinquorum, sed in Domino spem omnem ac fiduciam collocatam habet, quapropter non timebit.

V. 8. *Confirmatum est cor eius.* Suffultum est & firmiter Deo innixum, ac idcirco nullum hominem metuit, sed sua gerit securus & omni tempore diuinæ tutelæ confisus. *Donec videat in inimicis suis.* Nimirum pœnas quas in eis videre pridem exoptabat. Eodem sensu in alio Psalmo dictum est, *Et in*
Psal. 54. 9. *inimicis meis vidit oculus meus.* In ipsis oculus meus vidit id quod volui.

V. 9. *Dispersit dedit pauperibus.* Scilicet ex suis facultatibus, & illud liberaliter distribuit indigentibus. Porrò verbum illud, Dispersit, significat illum dare huic & illi, omnibus quidem egenis coram se astantibus, & quantùm illos dignoscit indigere: at verò non dicit illum tam magna dona distribuere, vt ipsemet ad inopiam redigatur. Illud enim viri iusti officio non est consentaneum, sicuti iam declarauimus, sed de illo dicitur, Dispersit, quià huic & illi distribuit, at quantùm eius facultates ferre possunt; vnde Magistri nostri F. M. dixerunt, Qui prodigit, ne prodigat vltra quintam partem bonorum. *Iustitia eius manet in æternum.* Ipsi scilicet & filij eius post eum, sicut scriptum est, Et faciens misericordiam mille generationibus; vel illud: In æternum, significat præmium iustitiæ seu beneficentiæ eius, certissimè illi esse reddendum in futuro seculo. *Cornu eius exaltabitur in gloria.* Hoc est, robur eius & potentia: quo sensu alio in loco dictum est, *Exaltabuntur cornua*
Psal. 75. 11. *iusti.* De improbis autem contrarium ibidem. *Et omnia cornua improborum confringam.*

V. 10. *Improbus videbit.* Cùm viri iusti gloriam viderit improbus, præ inuidia indignabitur, & sic dentibus suis aduersùs eum infremet, illumque si vires ei suppeterent, libenter perderet. *Et tabescet.* Cor illius præ inuidia
Prou. 14. 30. & dolore contabescet, iuxta illud, Putredo ossium, inuidia. *Desiderium peccatorum peribit.* Illud desiderium quo improbi mala & calamitates iustis exoptant, peribit ac irritum erit; Nunquam enim iustos pœnis affectos sunt visuri: vel sensus est, Desiderium improborum quo sibi ipsis bona cupiunt, peri-
Prou. 10. 24. bit: at contrarium de piis viris est dictum, nempe; *Desiderium iustis dabitur.*

PSALMVS CENTESIMVS DECIMVS-TERTIVS.

Halleluia.

1. LAudate serui Domini, laudate nomen Domini.
2. Sit nomen Domini benedictum, ex nunc & vsque in seculum.

3. A Solis ortu vsque ad occasum eius, laudatum nomen Domini. Psal. 113.

4. Excelsus supra omnes gentes Dominus: supra cœlos gloria eius.

5. Quis sicut Dominus Deus noster, qui eleuat se ad habitandum?

6. Qui humiliat ad videndum, in cœlo & in terra.

7. Suscitans è puluere inopem, de stercore erigit pauperem.

8. Vt sedere faciat *eum* cum principibus, cum principibus populi sui.

9. Qui habitare facit sterilem in domo matrem filiorum lætantem. Halleluia.

COMMENTARIVS.

HAlleluia. *Laudate serui Domini, laudate nomen Domini.* Cùm vellet Dauid loqui de exitu Israëlitarum ex Ægypto, incepit ab enarratiône summæ potentiæ quam Deus benedicendus in mundo exhibet, quando vult humiles exaltare, & deprimere superbos ac elatos, quemadmodum in Israëlitis & Ægyptiis, illum egisse apparet.

V. 1. Dicit verò *Halleluia*, seu *Laudate Deum*, & quidem ter dicit, Laudate, innuens teneri nos ad Deum multis laudum generibus & multis de causis celebrandum. *Serui Domini.* Nomen hoc est vocatiui casus, vt illud, *O cœtus, vnum statutum est vobis.* Per seruos autem Domini, viri sapientes ac Deum reuerentes sunt intelligendi: illos enim potissimum decet Deum laudare, eique gratias agere, quippe qui præ cæteris norint qua ratione sit laudandus pro suæ sapientiæ modulo, & iuxta notitiam diuini eius nominis, quam sibi comparare potuerunt. Num. 15. 13.

V. 2. *Sit nomen Domini benedictum.* Nimirùm ore rerum omnium creatarum, quarum illæ omnes ipsum benedicere tenentur, quæ scientiâ sunt præditæ. Illorum porrò verborum, *Ex nunc & vsque in seculum.* Hic est sensus, Ex nunc, tempus hoc præsens designat: & vsque in seculum, futurum tempus.

V. 3. *A solis ortu & vsque ad occasum eius.* Omnes enim homines quotquot sunt ab oriente ad occasum, Deum laudant: Etsi enim sint inter eos qui colant stellas & planetas, omnes tamen fatentur ipsum esse primam & supremam causam; vnde sic à Propheta dictum est, *Ab ortu enim Solis vsque ad occasum eius, magnum est nomen meum in Gentibus*, &c. Dicit autem, A Solis ortu vsque ad occasum eius, quòd sit hæc terræ pars præcipuè habitabilis supra lineam æquinoctialem. Malac. 1. 11.

V. 4. *Excelsus super omnes gentes.* Omnes siquidem gentes ipsum extol-

PSAL. 113. lunt laudibus, etiam si gloria eius longè cœlos ipsos transcendat: nam & cœli & illorum exercitus, & ipsi Angeli multò perfectiùs maiestatis eius dignitatem assequuntur, ac multò etiam digniùs & nobiliùs ipsum norunt exaltare, & gloriæ illius magnitudinem enarrare, quàm inferiora omnia. Quidam illa verba sic interpretantur, Maior est & excelsior omnibus laudum generibus, quibus illum Gentes omnes celebrare possint. Præterea etiam cœlis est excelsior eius gloria; nam neque cœli ipsi, nec omnis eorum exercitus gloriæ eius magnitudinem comprehendere possunt.

V. 5. *Quis sicut Dominus Deus noster.* Quoniam cœlos superiùs nominauerat, quorum exercitus plurimæ Gentes pro Diis colunt, idcircò dixit hoc loco, Quis sicut Dominus Deus noster? ac si diceret, quisnam est ex omnibus omnium populorum diis, qui sit similis Domino Deo nostro? Nam ipse est qui se exaltat ad habitandum supra omnia excelsa, & demittit se ad videndum omnia inferiora, siue in cœlo, siue in terra: omnia siquidem vbique sunt infima coram illo, & cum illo collata; & videt ipse omnia illa, & omnes eorum actiones. Sunt qui ista verba sic exponunt, qui se exaltat ad habitandum in cœlo, qui se deprimit ad videndum in terra. Porrò littera י *iod* in voce המגביהי *hammagbihi* & sequentibus, est paragogica; & illa istius litteræ additio in fine harum dictionum fieri dicitur ad elegantiam sermonis: Sensus autem est, ipse quidem Deus est excelsus. & tamen videt humiles, ac si diceret, intuetur miseros ac pauperes, eosque ex puluere suscitat, & erigit ex stercore. Et dictio illa אשפות *aschpot*, est singularis numeri: & iam rationem eius grammaticam explanauimus in libro Miclol.

V. 8. *Vt sedere faciat.* Nec verò tantùm erigit miseros ex humili & abiecto statu illorum, quin etiam exaltat eos, & locum eis dat inter Principes. Idcirco autem addidit, *Inter Principes populi sui*, quia ipsi sunt excelsi supra omnes populos quamdiu diuinæ obtemperant voluntati; & sic aliquando futurum est vt supra omnes populos sint constituti.

V. 9. *Qui habitare facit sterilem.* Præterea etiam ipse aliquando rerum natura & vires immutat: ita enim efficit vt quæ ante fuerat sterilis, habitet in domo seu familia, hoc est, vt multos habeat in domo sua liberos: quo sensu dictum est illud, *Et fecit illis domos.* Et, *Deus est qui inhabitare facit vnicos*
Exo. 1. 2. *in domo.* Dictio autem עקרת *aaqueret*, non est constructa cum voce, domo; nam dicitur in statu absoluto עקרה & עקרת *aaquara* & *aaqueret*, sicut עטרה
Ps. 68. 7. & עטרת *aatara* & *aateret*, &c. Efficit ergo Deus vt sterilis inhabitet domum seu familiam, seu vt sit mater filiorum, & ob illos, gaudio cumuletur, cùm priùs illis destituta mœrore conficeretur. Addit iterùm Halleluia seu, laudate Deum, perinde ac si diceret, vos tenemini Deum laudare propter illa omnia miracula quæ solet operari.

PSAL-

PSALMVS CENTESIMVS DECIMVS-QVARTVS.

Psal. 114.

1. IN exitu Israel de Ægypto, domus Iacob de populo barbaro.
2. Fuit Iuda in sanctificationem eius, Israël dominium eius.
3. Mare vidit & fugit: Iordanis conuersus est retrorsum.
4. Montes subsilierunt vt arietes: colles sicut agni ouium.
5. Quid est tibi mare, quod fugisti? Iordanis *quod* conuersus es retrorsum?
6 Montes *cur* subsilistis sicut arietes: colles sicut agni ouium.
7. A facie Domini contremisce terra: à facie Dei Iacob.
8. Qui conuertit petram in stagnum aquarum, & silicem in fontem aquarum.

COMMENTARIVS.

V. 1. IN *exitu Israel de populo barbaro.* Hoc est, qui aliâ linguâ quàm Hebræâ loquebatur, quasi diceret, egressi sunt ex terra populi cuius linguam non intelligebant; sicut in Deuteronomio scriptum est, inter maledictiones. *Adducet super te gentem duram facie, cuius linguam non possis intelligere.* Quamquam vix possibile est quin eorum loquelam intellexerint, cùm per tot annos inter eos sint versati. Fortè etiam aliqui illorum, Ægyptiorum sermonem capiebant, qui scilicet stabant vt plurimùm inter illos eisque ministrabant. Alij verò Israelitarum nunquam ex assignata sibi regione, nempe terrâ Gesen egredientes, linguâ Hebræâ solùm vtebantur. Et licet qui ex Israelitis egressi cum Ægyptiis conuersabantur, linguâ Ægyptiacâ, necessitate adacti vterentur: attamen mutuis inter populares sermonibus, nonnisi propriâ, hoc est, Hebræâ linguâ loquebantur: sicque alienâ linguâ nonnisi inuiti & coacti vtebantur. Deus autem benedicendus eduxit eos ex illo populo qui ipsis erat barbarus. (Deut. 28. 49.)

V. 2. *Fuit Iuda in sanctificationem eius.* Cùm exiissent ex Ægypto Israëlitæ, Deus benedicendus, inquit, illos in suam peculiarem hereditatem assumpsit, & fuit Iuda in sanctificationem eius; illos enim ex profano & immundo populo secreuit, vt essent gens sancta, & vt essent Israëlitæ regnum ac dominium eius, nec deinceps Aegyptiaco parerent imperio, sed diuino tantùm dominio subderentur, & principatum ac regnum per seipsos seorsum constituerent, nullius ditioni subiectum, quàm diuinæ potestati: Et ita ipse dicebat illis Deus ex Aegypto egressis, *Et vos eritis mihi in regnum sacerdotale & gentem sanctam:* hoc est, eritis regnum seorsum ab aliis gentibus per se constans, *Et sacerdotes*, ac si diceret, Mihi eritis sacerdotes ac ministri, & (Exod. 19. 6.)

PSAL. 114. non alterius populi serui, & eritis mihi gens sancta, secreti & alieni ab immunditiis aliorum populorum. Quòd verò dicat, Iuda & Israël, ratio est, quia ex quo egressi sunt Hebræi ex Aegypto, Tribus Iuda principatum quemdam obtinuit, & cùm mouenda erant castra, prima cæteras antecedebat: nempe iuxta benedictionem Iacob patris eorum, quâ his verbis illi fausta adprecans, illud prædixerat, *Iuda tu es, laudabunt te fratres tui*. Dicunt etiam aliqui Tribum Iudæ primam esse ingressam mare, nam in illud intrare præ metu non audebant alii Israëlitæ. Sed accedens Nahson dux Tribus Iudæ præstò astitit, ac primus omnium in mare audacter insiluit, quem Tribus eius subsequuta est, deinde cæteri Israëlitæ: ac idcircò dicitur hoc loco, Iuda in sanctificationem eius; ipsa enim Tribus Iudæ nomen Dei benedicendi in medio omnium Israëlitarum sanctificauit.

Gen. 49. 8.

V. 3. *Mare vidit & fugit.* Hoc figuratè dictum est, nempe quia maris aquæ discissæ sunt, quasi mare ipsos Israëlitas expauisser, & cedens transeuntibus aufugisset: & eodem sensu illud est dictum, *Iordanis conuersus est retrorsum*, quando nempe similiter illum traiecerunt.

V. 4. *Montes subsilierunt*, vt scriptum est, *Et commotus est omnis mons valde*. Dixit verò, montes in numero multitudinis, quia fortè alii etiam montes ipsi Sinæ monti vicini commoti sunt & contremuerunt. Ita pariter colles eidem monti propinqui fuerunt eo tempore commoti: & collis idem est ac mons, præterquam quòd non est æquè altus, & vertex eius non æquè acutus sicut montis.

Exod. 19. 18.

V. 5. *Quid est tibi mare?* Est figurata interrogatio ad sciendum responsionem, quasi res ipsæ interrogarentur cur id ipsis ita contigerit: & responsio illis sequentibus verbis continetur, *A facie Domini*, &c. Scilicet instar serui qui contremiscit ac commouetur præ pauore domini sui.

V. 6. *Montes subsilistis.* O montes & ô colles, quid vobis causæ est cur ita commoti fueritis?

V. 7. *A facie Domini.* Terra respondet ac dicit, à facie Domini contremisco; nam terræ vocabulum complectitur mare, Iordanem, montes & colles. Et dictio חולי *hhouli*, est infinitiuus, & littera י *iod* pronomen primæ personæ; habetque accentum in penultima, propter vocem ארץ *ereth* quæ etiam est penacuta. Sensúsque est, tremor meus, pauor meus & saltatio, sunt ob præsentiam Domini. Quis verò est ille Dominus? nimirùm Deus Iacobi, qui suâ potentiâ illum sibi ex seruitutis iugo liberatum acquisiuit. Is si quidem est Dominus omnium, & omnia pro suo arbitratu peragit. Et siquidem voluerit vt filii Iacob mare ipsum & Iordanem sicco vestigio traiicerent, æquum erat vt à facie eius aquæ fugerent & dissecarentur; ipse etenim est Dominus.

V. 8. *Qui conuertit petram.* Quemadmodum eâ præditus est potestate quâ res humidas in siccas conuertere valet, sic aridissimam petram humidam efficit, illamq; conuertit in stagnum ac fontes aquarum, sicut scriptum est. *Percuties petram & aqua effluent ex illa.* Ipse siquidem Deus, omnium est Dominus & conditor, & dominium habet in omnia, nec vllæ res ab illo creatæ valent eius decreta & nutus irrita facere: vnde licet montes sint graues, & præ creatis omnibus fixi & immobiles, cùm tamen ipse voluerit, leues fient &

Exod. 17.

ſubitò mouebuntur, contremiſcent, & arietum inſtar, exſilient; quia ſcilicet eum eſſe omnium conditorem, ac omnia poſſe nouerunt.

PSALMVS CENTESIMVS DECIMVS QVINTVS.

Psal. 115.

1. NOn nobis Domine, non nobis, ſed nomini tuo da gloriam: propter miſericordiam tuam, propter veritatem tuam.

2. Cur dicent Gentes, vbi *eſt* nunc Deus eorum?

3. Deus autem noſter in cœlo: omnia quæcunque voluit fecit.

4. Simulachra earum argentum & aurum, opus manuum hominum.

5. Os habent & non loquentur: oculos habent & non vident.

6. Aures habent & non audiunt: nares habent & non odorantur.

7. Manus habent & non palpant; pedes habent & non ambulant; nec muſſant gutture ſuo.

8. Similes illis fiant qui faciunt ea, & omnes qui confidunt in eis.

9. Iſraël ſpera in Domino; adiutor eorum & protector eorum eſt.

10. Domus Aaron ſperate in Domino, adiutor eorum & protector eorum eſt.

11. Qui timetis Dominum ſperate in Domino, adiutor eorum & protector eorum eſt.

12. Dominus memor fuit noſtri & benedicet: benedicet domui Iſraël, benedicet domui Aaron.

13. Benedicet iis qui timent Dominum, puſillis cum maioribus.

14. Adiiciat Dominus ſuper vos, ſuper vos & ſuper filios veſtros.

15. Benedicti vos à Domino qui fecit cœlum & terram.

16. Cœlum cœli Domino: terram autem dedit filiis hominum.

17. Non mortui laudabunt Dominum, neque omnes qui deſcendunt in ſilentium.

Vui

Psal. 115. 18. Sed nos benedicemus Domino, ex nunc & vsque in seculum. Halleluia.

COMMENTARIVS.

V. 1. Non nobis Domine non nobis. Sunt quidam libri in quibus non est hîc initium Psalmi. Porrò sensus est, quemadmodum tuam olim erga patres nostros misericordiam exhibuisti, eosque eduxisti ex Aegypto, ita nobiscum eandem per singulas ætates exerceas: Et quamuis eâ gratiâ simus indigni, ne nobis id præstes, sed nomini tuo. Nam ipsi etiam non fuerant digni, nisi propter gloriam nominis tui, & propter fœdus cum Patribus initum. Illud autem, Non nobis, bis dixit ad rem magis amplificandam. *Propter misericordiam tuam, propter veritatem tuam*: hoc est, & veritatem tuam, & ita dictum est illud, *Sol, Luna*. Abac. 3. 11. *Nomini tuo da gloriam*. Ne inter gentes profanetur: Et sic age nobiscum propter misericordiam tuam quâ erga omnes creaturas vteris, at multò magis erga nos propter veritatem tuam, vt impleas promissum tuum pro quo iurasti Patribus nostris. Porrò in scriptis Magistrorum nostrorum diuersas de hoc Psalmo sententias inuenimus: sunt enim qui dicant illum esse editum de seruitute quâ sæpè regna externa Israëlitas afflixerunt. Alii existimant ipsum à Mose & Israëlitis fuisse dictum eo tempore quo stabant iuxta mare. Quidam putant fuisse decantatum ab Chanania, Misaële & Azaria, cùm essent in fornace ignis. Alij denique à Mardochæo & Estere esse compositum, cùm improbus Aman staret aduersùs eos.

V. 2. *Cur dicent Gentes*? Hæc est ratio cur anteà dixerit, Da nomini tuo gloriam; nisi enim misericordiâ erga nos vtaris, sed nos deseras ac populorum voluntati permittas; sunt dicturi, vbinam sunt Dij eorum, surgant & eos adiuuent: hoc est, modò cùm dominamur ipsis, vbi sunt Dij illorum, surgant & eis opem ferant.

V. 3. *Deus autem noster in cælo*. Sed ipsi sunt insani, non intelligunt nec agnoscunt quid sit discriminis inter Deum nostrum & suos Deos. Nam Deus noster in cœlo est, & in superiora simul & in inferiora dominatur, & quicquid in illis operari voluerit illud operatur: at non ita Dij eorum.

V. 4. *Simulachra earum argentum & aurum*. Ea dolores appellantur seu עצבים *aatsauim*, quòd illis qui fiduciam in ipsis habent, dolorem afferant: non enim illorum beneficio liberantur; & quomodo ipsa salutem afferrent hominibus cùm sint humanæ manus opificium? Et hæc quidem simulachra licèt à peritissimis opificibus nationum mundi effingantur ad modum rerum superiorum, illa tamen faciunt secundùm opinionem multitudinis populi qui post ista idola errat, vanéque apud se existimat esse Deos quibus vis aliqua insit ad bene aut malè faciendum.

V. 5. *Os habent*. Illa equidem efformant ad similitudinem humanæ figuræ, sed non valent spiritum illis indere, quò ore loquantur, & oculis videant, auribúsque audiant.

V. 6. *Aures habent.* Quinque sensuum organa recensuit, quorum idola PSAL. 115.
habent effigiem, verùm illis vti non possunt.

V. 7. *Non mussant gutture suo.* Nequidem paruam mussitationem edere
possunt, quæ non est vera solidáque loquela, sed tenuis sonus quasi pipientis
auiculæ, ex gutture exeuntis, vt patet ex isto loco, *Gemebam vt columba.* Isai. 38. 14.

V. 8. *Similes illis fiant.* Hoc imprecatiuè dictum est. *Omnes qui confi-*
dunt. Pro, & omnes qui, &c. Sicut dicitur sol, luna. Ruben Simeon. Et Abac. 3. 11.
his similia.

V. 9. *Israel spera in Domino.* Non sicut illi qui confidunt in idolis, sed
vos, Israëlitæ sperate in Domino. Hactenus enim eum fuisse Israëli per omnes ætates auxilium & clypeum videtis. Porro cùm dicit, Israël spera, sumitur vox Israël collectiuè.

V. 10. *Domus Aaron.* Et hi Sacerdotes & Leuitæ designantur quos solos nominatim alloquitur, quòd ipsi peculiariter Deo essent consecrati & addicti, staréntque continuò coram illo in ministerio, hortatúrque illos vt sperent in eo, quia cultus quem ei exhibent ipsis admodùm est vtilis.

V. 11. *Qui timetis Dominum.* Viros sapientes alloquitur qui in domo Domini solitariè ad scientias ediscendas habitabant & sapientiæ dabant operam, vt Dei notitiam sibi compararent, ipsi siquidem sapientiæ suæ beneficio norunt nullum esse præter eum in quo sperare sit consentaneum: alij volunt per timentes Dominum, eos intelligi, qui in quolibet populo Deum reuerentur & colunt.

V. 12. *Dominus memor fuit nostri.* Dominus qui semper nostri est recordatus pro sua erga nos clementia, ipse populo suo benedicet: aliter etiam sic potest simpliciter exponi, benedicat domui Israël.

V. 13. *Benedicat ijs qui timent Dominum pusillis cum maioribus.* Et non dixit de alijs nisi de domo Israëlis & de domo Aaharonis, nam domus seu familia, paruulos cum magnis complectitur; vnde etiam cùm egit de fiducia, non apposuit nomen domus cum Israële aut cum timentibus Dominum. Non enim paruuli norunt quid sit fiducia; & Deus benedicit paruulis propter maiores.

V. 14. *Adijciat Dominus super vos.* Hoc ad illos dicit quos superiùs nominauerat; dicitque, Adjiciat, per modum vaticinij aut precationis, sicut & dixit benedicet aut benedicat. *Et super filios vestros.* Vt priùs dixit, Pusillis cum maioribus.

V. 15. *Benedicti vos à Domino, qui fecit cœlum & terram.* Hoc est, superiora & inferiora, quique potest benedicere cuicumque voluerit.

V. 16. *Cœlum cœli Domino.* Quamquam cœlum & terram Deus condidit, cœli tamen dominium eius est solius, nec quidquam ea in re habent homines, at verò terræ dominium ipsis hominibus concessit; & sic de hoc scriptum est, *Constituisti eum dominatorem super opera manuum tuarum; omnia subiecisti sub* Psal. 8. 8.
pedibus eius. Sed necesse est vt sciant & agnoscant ipsi homines Deum esse Dominum, se verò præfectos tantùm esse supra illam constitutos; & quoties libuerit eos à præfectura amouet, eámque alijs committit; hoc est, hos mori sinit & illos oriri curat. Et quisquis eum verum esse agnouerit dominum, eique cultum & reuerentiam exhibuerit, qualem decet à præposito exhiberi

PSAL. 115. domino, illum præfecturâ suâ frui permittet, eúmque tempore ipsi præstituto conseruabit, quapropter subdit postea.

V. 17. *Non mortui laudabunt.* Eos quos ante statutum tempus interimit Deus benedicendus, propter scelera ipsorum è medio tollit: nempe quia dum viuerent minimè agnouerunt eum esse Dominum, nec eum reueriti sunt, nec coluerunt. Et illi quidem morientur nec Deum laudabunt, eòquòd anima ipsorum sit peritura in morte illorum, & ipsi verè in silentium descendunt. Est autem silentium sepulchrum ipsum, in quo iacet corpus instar silentis lapidis, & corpus in illud deponitur: & sic anima improbi peribit, cùm ipsius corpus destruetur, & quasi cum corpore descendet in sepulchrum.

V. 18. *Sed nos.* Verùm nos qui Deum colimus, ac ipsum esse Dominum super omnia agnoscimus & profitemur, ipse conseruabit & in vita præsenti bonis cumulabit; & hoc illa voce, *Ex nunc*, denotatur, quæ præsens tempus significat: sic etiam vsque in seculum, quod est futurum seculum; sensus est, Cùm tempore nobis statuto moriemur non morientur, nec peribunt animæ nostræ, sed illum benedicent ac laudabunt per totam æternitatem. Quare laudate Deum ô vos qui eum colitis quandiu viuitis, & ipse conseruabit animas vestras post mortem corporis.

PSALMVS CENTESIMVS DECIMVS SEXTVS.

1. DIlexi, quoniam exaudit Dominus vocem meam deprecationes meas.

2. Quia inclinauit aurem suam mihi: & in diebus meis inuocabo.

3. Circumdederunt me dolores mortis, & angustiæ inferni inuenerunt me: tribulationem & dolorem inueniam.

4. Et nomen Domini inuocaui: obsecro Domine, libera animam meam.

5. Clemens Dominus & iustus, & Deus noster misericors.

6. Custodiens simplices Dominus: attenuatus fui, & seruauit me.

7. Reuertere anima mea in requiem tuam, quia Dominus benefecit tibi.

8. Quia eripuisti animam de morte: oculos meos à lacrymis, pedes meos à lapsu.

9. Ambulabo coram Domino in terris viuentium.

10. Credidi, propter quod loquor: ego afflictus eram valde.

11. Ego dixi in trepidatione mea: omnis homo mendax.

12. Quid retribuam Domino, pro omnibus retributionibus eius super me? Psal. 116.

13. Calicem salutum eleuabo: & nomen Domini inuocabo.

14. Vota mea Domino reddam nunc coram omni populo eius.

15. Chara in oculis Domini mors Sanctorum eius.

16. O Domine quia ego seruus tuus, ego seruus tuus, filius ancillæ tuæ: Dirupisti vincula mea.

17. Tibi sacrificabo hostiam laudis: & nomen Domini inuocabo.

18. Vota mea reddam nunc in conspectu omnis populi eius.

19. In atrijs domus Domini: in medio tui Ierusalem, Halleluia.

COMMENTARIVS.

V. 1. *Dilexi, quoniam exaudit Dominus.* Vox ista, Dominus, est construenda cum verbo, dilexi, hoc sensu, Dilexi Dominum quoniam ipse exaudit vocem meam, & deprecationes meas, ac si diceret, dilexi & æquitas à me exigit vt diligam eum, ipse siquidem exaudit vocem meam & deprecationes meas omni tempore quo illum inuoco.

V. 2. *Quia inclinauit.* Ipse aurem suam ad me inclinauit, vnde ego omnibus diebus meis eum inuocabo ad opem ab illo petendam, & non ab aliquo alio.

V. 3. *Circumdederunt me dolores mortis.* Omni tempore quo me circumdederunt & vndique circumcinxerunt me dolores mortis, ac si diceret, quando fui in discrimine & morti proximus. Dictio חבלי *hheule* significat acutos dolores & funium instar constringentes. *Et angustiæ sepulchri inuenerunt me.* Idem alijs verbis repetit, & dictio ומצרי *vmtsare* angustias significat ex illo loco, *Quia angustijs ipsi vos afficient in fraudibus suis. Tribulationem & dolorem inuenio.* Dixerat ante, Inuenerunt me, & iam dicit, Inuenio, Eodem modo dicitur à Propheta, *Dolores apprehenderunt me*; & alio in loco, *Angustiæ & dolores tenebunt eos.* Casus enim aduersi vbique hominem inueniunt, nec illos effugere valet. Et ipse etiam illos inuenit, quia eos quasi insequens, eum se in locum confert in quo illos inueniet. Nescit quippe homo suum tempus; & non rarò aliquò proficiscitur boni quærendi causâ, & in malum incurrit; vnde sic dixerunt Magistri nostri F. M. * Pedes hominis spondent pro eo, eò vbi quæritur illum ducunt. Num. 25. Isai. 13. 21.

V. 4. *Et nomen Domini.* Cùm angustijs me captum viderim, tum Dei nomen inuoco ac dico, obsecro Domine, eripe animam meam: vox אנה *ana* denotat obsecrationem ac petitionem; & interdum scribitur cum א

* Dictum est hoc de ijs qui extra suam patriam obeunt non casu sed occulto Dei decreto.

tamen loquutus, ac si diceret, cùm fugiens admodum premerer, & cùm essem in mea præcipiti festinatione, vt scriptum est, *Et festinauit David ire à facie Saul.* Dixi tamen, *Omnis homo mendax.* Hoc est, etiam quando valde fui attonitus & afflictus, ausus sum tamen dicere, omnis homo qui dicit regnum non fore aliquando meum, mendax est; & hæc est mea magna fides. Et quod etiam scriptum est in Psalmo, cuius initium est, *In te Domine speraui,* qui Psalmus est ordine trigesimus primus, ego dixi in præcipiti festinatione mea, excisus sum à conspectu oculorum tuorum. Nam eo tempore suæ præcipitis fugæ pauidus metuebat ne Saülis manibus interficeretur: sed postea in seipsum reuersus dixir, hoc non est rectum, iam enim pridem mihi promisit Deus benedicendus fore vt regnem, & ego firmiter ipsi credo, licèt in vitæ periculo sim positus. Initio quidem suæ cogitationis erat pauidus ac dicebat, excisus sum à facie oculorum tuorum; sed vbi desijt cogitatio eius, fidem adhibuit Deo benedicendo ita apud se dicens, omnis homo qui dicit me non regnaturum, est mendax.

Psal. 116. — 1. Sam. 23. 26.

V. 12. *Quid retribuam Domino.* Quam retributionem aut quod munus ei reddere potero pro omnibus beneficijs quibus me affecit? *Pro omnibus retributionibus eius.* Omnia eius beneficia quibus me affecit, sunt super me, & pro illis teneor satisfacere si possim: non enim erat in me meritum vllum, quod ipsum obstringeret ad illud omne erga me præstandum quod præstitit; sed omnia ex eius misericordia emanarunt, quemadmodum dixit Iacob: *Minor sum omnibus misericordijs & omni veritate quam fecisti cum seruo tuo.* Gen. 32. 10.
Cæterum dictio תגמולוהי *thagmoulohi* est pro תגמוליו *thagmoulau* formà Syrochaldaicà: sic dicitur עלוהי *aalohi* pro עליו *aalau*, &c.

V. 13. *Calicem salutum.* Sunt qui calicem hic significare putent portionem vt isto in loco, *Pars hereditatis & calicis mei.* Verùm rectius est eam vocem in propria & simplici eius significatione interpretari, hoc sensu, cùm celebrabo conuiuium & gaudium, eleuabo calicem vini & cum eo gratias agam Deo in conspectu multorum, & eius salutem quâ saluum me effecit palam memorabo. Illum porro calicem appellat salutum calicem; & sic in tranquillo statu calicem sanctum attollam & nomen Domini inuocabo. Psal. 16. 5.

V. 14. *Vota mea Domino reddam.* Illa nimirum vota quæ fugitans & exulans voueram si me Deus benedicendus domum aliquando reduceret, ea, inquam, vota modò persoluam coram omni populo eius. Particula verò illa נא *na* nunc referenda est ad verbum reddam, non ad coram, & multa occurrunt similia. Estque litera ה *he* in voce נגדה *negda* paragogica, vel est loco ל *lamed* seruilis: sæpe enim occurrit illa dictio cum ל *lamed*, vt, Quia irritauerunt ex opposito ædificantes: ל *lamed* autem præpositum voci לכל *lecol* omni populo, nihil confert ad sensum qui sine illa satis constat, sic in multis alijs locis. Neh. 4. 5.

V. 15. *Pretiosa est in oculis Domini.* Eodem sensu dictum est illud, *Et pretiosus erit sanguis eorum in oculis eius.* Pretiosum seu rarum est in oculis eius vt sinat interfici Sanctos suos ante illorum tempus: ego verò sum ex numero piorum eius ac idcirco animam meam à morte eripuit. Psal. 72. 14.

V. 16. *O Domine.* Etiam hoc loco dictio אנה *ana* scribitur cum ה *he*,

PSAL. 116. & significat affectum gratitudinis; sicut in isto loco, *Obsecro Domine peccauit populus ille.* Significat confessionem peccati: at in hoc loco denotat gratiarum actionem erga Deum benedicendum, à quo idcirco beneficijs fuerat affectus quia eius erat cultor. *Seruus tuus filius ancillæ tuæ.* Iam ista verba exposui Psalmo octogesimo sexto; hîc tamen explicationem istam repetam. Matrem præcipuè nominat quòd præcipua sit causa in formatione & educatione infantis, primùm enim embrio compingitur in vtero mulieris tempore formationis suæ, ibique accrescit ex sanguine menstruo & certo temporis spatio efformatur. Postquam etiam est in lucem editus matris vberibus nutritur, quapropter matris indoles & affectus longè magis in liberis inhærent ac vigent quàm patris. Et ea est causa cur de Regibus Israël dicatur, Et nomen matris eius; ad indicandum actiones filij vtplurimùm esse similes operibus matris. Humana enim opera siue bona sint siue mala, quamquam sunt in libera hominis electione, fiúntque secundùm quod seipsum assuefecit, aut fuit institutus; nihilominus semper aliquid apparet naturalis eius formationis & originis, ac idcirco dicit hic Dauid, *Ego seruus tuus & filius ancillæ tuæ.* Hoc est, Ego, inquit, duplici nomine & ratione tuus sum seruus, primùm quia meipsum imbui & assuefeci præceptis cultus tui, deinde quia ad illum pariter ex mea indole sum propensus, siquidem mater mea fuit ancilla tua. *Dirupisti vincula mea.* Propterea tibi gratias ago cóquòd solueris vincula mea; noui enim meam à te esse factam liberationem. Cæterùm dicit, soluisti vincula mea, cùm tamen non fuerit vinctus, sed aliquando in tali fuit statu ac si fuisset vinctus & captus, sicut in petra diuisionum, & çoram Rege Achis; tum enim parum abfuit quin fuerit captus & vinctus.

Exod. 32. 31.

1. Sam. 23.

V. 17. *Tibi sacrificabo hostiam confessionis.* Nam tibi confitebor adhibito sacrificio, & plurimos inuitabo in nomine Domini qui mecum aderunt in sacrificio, meámque confessionem audient.

V. 18. *Vota mea reddam.* Eundem versum repetit dicens se redditurum ea vota in atrijs domus Domini.

V. 19. *In atrijs domus Domini.* Hoc est, in ea domo in qua erat Arca Domini in vrbe Ierosolymitana. *In medio.* Litera י *iod* est paragogica ad elegantiam dictionis, vt in istis vocibus עוניכי *aauonechi* תחלואיכי *thahhalouichi*, &c. *Halleluia*, vos omnes Deum collaudate mecum.

PSALMVS CENTESIMVS DECIMVS SEPTIMVS.

1. LAudate Dominum omnes Gentes: laudate eum omnes populi.

2. Quoniam roborata est super nos misericordia eius, & veritas Domini *manet* in æternum, laudate Deum.

V. 1. *Laudate Dominum omnes Gentes.* Duobus solùm versibus constat hic Psalmus; & ad Messiæ tempora spectat. Dum autem illum duobus tantùm versibus constantem edidit, innuere voluit omnes omnino populos in duas tantùm partes fore aliquando diuisos, nimirum in Israëlitas qui erunt cum sua lege, & omnes alios populos ex alia parte cum septem præceptis. Et omnes isti Dominum laudabunt, quia tunc ipsi omnes palam ipsum confitebuntur, sicut scriptum est, vt inuocent omnes in nomine Domini, & vt seruiant ei humero vno. Et quoniam in fine Psalmi dixerat, *Laudate Deum*; quod ad Israëlitas directum esse videtur, Spiritus Sancti lumine illustratus præuidit omnes aliquando Deum collaudaturos; omnes tum alloquens dixit, Laudate Dominum omnes Gentes, laudate eum omnes populi: vbi fit eiusdem sententiæ repetitio alijs verbis. Soph. 3. 9.

V. 2. *Quoniam roborata est super nos misericordia eius.* Propter hoc illum laudare & celebrare debetis, quoniam eius misericordia magna fuit erga nos, adeout nos ex vestra potestate eruerit, quod minimè credebatis posse fieri propter exilij nostri longitudinem. *Et veritas Domini in æternum.* Quia verissimum esse apparet verbum eius & promissum eius, quo nos ab exilio se educturum promiserat; & addit iterum. *Laudate Deum* ad emphasim; vel illud ad Israëlitas dirigit. In dictis autem Magistrorum nostrorum F. M. ista verba, Laudate Dominum omnes Gentes, ad exteras mundi nationes directa esse dicuntur. An verò ab illis tantùm laudes Dei exiguntur, & nobis etiam non sunt necessariæ laudes? Quamborem sic dicit, Laudate Dominum omnes Gentes, quælibet scilicet pro eo quod ipsi tributum fuit: nos autem multò magis Deum laudare debemus, quia singulari misericordià nos est prosequutus. Ibidem præterea Rabbi Simeon filius Magistri nostri sancti interrogauit patrem suum quid sibi vellent ista, Laudate Dominum omnes Gentes, quænam sunt omnes illæ Gentes? & quænam omnes illi populi? respondit illi, omnes illæ Gentes sunt quæ Israëlitas seruituti subjecerunt, omnes verò populi; sunt qui eos seruitute non afflixerunt. Responderunt omnes populi, si Gentes illæ quæ Israëlem seruituti subdiderunt Deum laudent, quàm potiori iure nos qui seruitute non oppressimus? vnde dixerunt, Laudate Dominum, &c. Dixerunt etiam Israëlitæ, si Gentes Deum laudent, quantò magis nos, ac incipiebant dicere, Quoniam præualuit super nos misericordia eius. Denique ipsa terra dixit, Et veritas Domini manet in æternum. Quid autem est hæc veritas? nempe fœderis veritas quod iam à Patribus nostris fideliter obseruasti, scriptum quippe est, *Et recordabor fœderis mei cum Iacob, fœderis mei cum Isaac,* &c. Leu. 26.

PSAL. 118.

PSALMVS CENTESIMVS DECIMVS OCTAVVS.

1. COnfitemini Domino quoniam bonus : quoniam in seculum misericordia eius.

2. Dicat nunc Israel, quoniam in seculum misericordia eius.

3. Dicat nunc domus Aaron, quoniam in seculum misericordia eius.

4. Dicant nunc qui timent Dominum, quoniam in seculum misericordia eius.

5. De angustia inuocaui Dominum: exaudiuit me in latitudine Dominus.

6. Dominus meus *est* non timebo quid faciat mihi homo.

7. Dominus mihi *est* in adjutoribus meis:& ego videbo in osoribus meis.

8. Bonum est sperare in Domino quam sperare in homine.

9. Bonum est confidere in Domino quàm confidere in Principibus.

10. Omnes Gentes circumdederunt me : at in nomine Domini *factum est* vt exscinderem eas.

11. Circumdederunt me etiam circumdederunt me, sed in nomine Domini *fuit* quod excidi eas.

12. Circumdederunt me sicut apes, extinctæ sunt sicut ignis spinarum : in nomine Domini.

13. Impellendo impuleras me vt caderem : & Dominus adjuuit me.

14. Fortitudo & laudatio *mea* Dominus : & factus est mihi in salutem.

15. Vox exultationis & salutis in tabernaculis iustorum : dextera Domini facit fortitudinem.

16. Dextera Domini exaltata est : dextera Domini facit fortitudinem.

17. Non moriar sed viuam : & narrabo opera Domini.

18. Castigans castigauit me Dominus, & morti non tradidit me.

19. Aperite mihi portas iustitiæ : ingressus in eas confitebor Domino.

20. Hæc porta Domini: iusti intrabunt in eam.

21. Confitebor tibi quoniam exaudisti me, & factus es mihi in salutem. PSAL. 118.

22. Lapis quem reprobrauerunt ædificantes: factus est in caput anguli.

23. A Domino factum est istud, est mirabile in oculis nostris.

24. Hæc dies quam fecit Dominus; exultemus & lætemur in ea.

25. O Domine saluum fac nunc: ô Domine bene prospera nunc.

26. Benedictus qui venit in nomine Domini: benedicimus vobis de domo Domini.

27. Deus Dominus & illuxit: ligate festum in funibus vsque ad cornua altaris.

28. Deus meus *es* tu & confitebor tibi: Deus meus *es* tu & exaltabo te.

29. Confitemini Domino quoniam bonus: quoniam in seculum misericordia eius.

COMMENTARIVS.

V. *1. COnfitemini Domino quoniam bonus.* Diuersæ sunt circa hunc Psalmum Magistrorum nostrorum F. M. sententiæ, nam sunt qui existiment illum de Dauide fuisse compositum. Alij sunt qui de Messiæ temporibus illum esse editum asserant, & confessionem seu gratiarum actionem exprimi quidem in numero singulari in persona exulum Israëlitarum, sed collectiuè, & hoc rectum esse videtur. Porro incipitur Psalmus à voce ista, Confitemini, & per eandem definit; ad ipsius Psalmi excellentiam, & rerum quæ in eo dicuntur præstantiam ostendendam. Et siquidem de Dàuide fuerit conscriptus, sic exponendus erit, nempe Dauidem accepto regno dixisse, Confitemini Domino, hoc est, vos omnes debetis Deo benedicendo grates & laudes referre propter regiam dignitatem mihi ab eo assertam, quoniam ipse vobis benefecit.

V. 2. Et posteà nominat speciatim Israëlitas, familiam Aaronis, & eos qui Dominum reuerenter colunt. Ad Israëlitas quidem quod spectat, Deum inquit, celebrare debent propter meum regnum; ego enim diuino adiutus auxilio, hostes illorum deuici, etiam Saülis ipsius temporibus, quantò magis hoc regni mei tempore, quo eorum animus securus & pacatus est, nec timent ne hostes terram suam inuadant, me etenim expauescunt.

V. 3. *Domus Aaron.* Deus etiam à vobis, ô Aaronitæ, est laudandus propter meum regnum, scilicet quia Saül Nobe ciuitatem sacerdotum deleuit.

V. 4. *Qui timent Dominum.* Vos etiam oportet Deo benedicendo referre

PSAL. 118. gratias regni mei causâ, eò quòd modò cùm Israëlitæ quietè ac securè agant, Dei cultores sapientiæ studio liberiùs incumbere poterunt. Præterea etiam quia ego sicut & ipsi Deum religiosè colo, eosque diligo, & in meam familiarem societatē eos sum assumpturus, vt scriptum est. *Socius ego sum omnium timentium te.* In Deras verò, per timentes Deum, ipsa Dauidis familia intelligitur, quia scriptum est, Socius sum omnium, &c. Quid egit Dauid, nempe dixit, ego habito in domo cedrina, & Arca testamenti Dei manet sub pellibus. Dixit de illo Deus sanctus & benedictus, Ego seruabo illi misericordiam meam, &c. Et ponam in seculum thronum eius. Ecce igitur in æternum misericordia eius. Ita etiam de Israële dixit, quoniam in æternum misericordia eius, Deus sanctus & benedictus non facit misericordiam in vnum annum aut in duos annos, sed in seculum. Dictum enim est, *Misericordiæ Domini sunt, quòd non sumus consumpti.* Et alio in loco. *Et misericordia eius à te non recedet. Domus Aaron.* Sic etiam dixerunt, de istis, quoniam in æternum misericordia eius. Dictum quippe est, *Et erit ei, & semini eius post eum pactum sacerdotij perpetui.* Si autem de Messiæ temporibus Psalmus sit editus, hæc verba ad nationes dirigit, Confitemini Domino quoniam bonus, quoniam in seculum misericordia eius; Nempe quia bona Israëlitis contulit, suamque illis misericordiam seruauit in seculum, hoc est, post longum temporis spatium quo in exilio fuerunt. Posteà solis Israëlitis dicet vt Deum celebrent ac dicant, Quoniam in æternum misericordia eius, nimirùm quod in exilio suo fuerint serui, nunc verò sint domini. Ita pariter familiam Aaronis, vt Deo gratias agant soli, & dicant quoniam in æternum misericordia eius, quia iam à tot annis cessauerat sacerdotij exercitium apud eos in exilio, & iam illud recuperarunt. Sic etiam cultores Dei, legis & sapientiæ studio vacare soliti, Deum seorsim celebrent ac dicant, quoniam in æternum misericordia eius: Siquidem in exilio præ calamitatum multitudine, non erat ipsis hoc liberum, nec etiam cor eorum erat perfectum & rectum ad Dominum Deum: Nunc verò Deum collaudent,

Psal. 119 63. Thren. 3. 22. Isa. 54. 10. Num. 25 13.

V. 5. *De angustia inuocaui Dominum.* Si de Dauide Psalmus sit editus; gratias ipse Deo agit qui ipsum ex angustia in latitudinem eduxit. Dum enim fugeret, valde coarctatus erat, subinde in speluncis & cauernis delitescere coactus. Si verò de Israëlitis agat Psalmus, ista verba dicet Israël collectiuè sumptus. Ex angustia quâ premebar, nempe in exilio, quærendo inuocaui Deum, donec exaudiuit me, ac in locum latum & liberum me restituit. Vox autem מצר *metsar* est nomen deriuatum à themate duplicante, estque eiusdem formæ ac מסב *mesau*; eius plurale est מצרים *metsarim*, & in statu constructionis, מצרו *mitsre*, habetque significationem ex illo loco, *quia angustiis affecerunt eos.*

Num. 25. 18.

V. 6. *Dominus mihi est, & non timebo.* Quandoquidem mecum est Dominus, non timebo quidquid mihi facere voluerit homo quilibet, non enim vires & potestatem habebit contra me.

V. 7. *Dominus mihi inter adiutores meos.* Dominus est mecum, & est etiam cum adiutoribus meis, nec satis virium habebunt inimici mei ad malū mihi inferendū. Imò, *Ego videbo in osoribus meis.* In ipsis, inquam, videbo

ſicuti videre deſidero; ſic alibi dicitur, Et in inimicis meis vidi oculus meus Psal. 118.

V. 8. *Bonum eſt ſperare in Domino.* Iuxta illud quod dicit Ieremias Propheta, *Maledictus homo qui confidit in homine, & à Domino recedit cor eius*: ſed ſi confidat quis in homine, præcipuam ſuæ fiduciæ baſim in Deo benedicendo figat, qui animum viri liberalis & benefici excitabit, vt illi opem adferat. Ier. 17. 5.

V. 9. *Bonum eſt ſperare.* Eundem verſum repetit ad ſententiæ confirmationem.

V. 10. *Omnes Gentes circundederunt me.* Cúmque me vndique cinxiſſent, confiſus in nomine Domini quòd ipſos exſcindere poſſem: Et hæc verba ſi de toto Iſraëlitico populo ſint intelligenda, ſunt manifeſta; Sin autem de Dauide, per Gentes denotantur Iſraëlitæ & Philiſtæi qui malum illi ſunt machinati, cùm apud Regem Achis ſe recepiſſet: necnon & illæ gentes quæ vrbem Siceleg incenderunt, & captiuas abduxerunt vxores eius.

V. 11. *Circundederunt me.* Eundem adhuc verſum repetit & ei addit ad augendum ſenſum. Dictio אמילם *amilam* eſt pro *amilem* cum *tſere*, eiuſdem formæ ac ואשימם *vaaſimem. Et ponam eos principes veſtros*; eſt verò cum *patahh* pro *tſere*, propter accentum *paſouc*; & ſignificat, Exſcindam eos. Deut. 7. 13.

V. 12. *Circundederunt me.* Idem tertiò repetit ad ampliorem ſententiæ confirmationem. *Extincta ſunt*: vox דעכו *doaacou* eſt coniugationis Pual affectæ Dagueſch, & ſignificat extinctæ ſunt, vt iſto in loco, *Et extinguatur lucerna eius.* Dixit autem: *Sicut ignis ſpinarum*, quòd citò ignis iſte extinguatur, nec vllas ex combuſtis ſpinis prunas efficiat. Prou. 20. 20.

V. 13. *Impellendo impuleras me vt caderem.* Hoc dicit hoſtem alloquens. *Dominus adiuuit me.* Ita vt non ceciderim.

V. 14. *Fortitudo mea & laus Dominus.* Dictio זמרת *zimrat* ſignificat laudem meam, & littera י *iod* quæ eſt in voce עזי *oozi* fungitur officio duarum, vox enim zimrat afficitur vocali camets, nec eſt conſtructa; nam ſi eſſet in ſtatu conſtructionis haberet patahh. Eâdem formâ vox ipſa reperitur iſto in loco, *Et cantum lyrarum tuarum non audiam*, &c. vel dicendum ת *thau* eſſe loco ה *he*, ſicut in locis iſtis, *Da nobis auxilium de tribulatione* Et *quomodo non eſt derelicta ciuitas laudis*? Senſus porrò eſt, Deus eſt fortitudo mea & ſalus mea, æquum ergo eſt vt ego ipſum laudem. Amo. 5. 23. Pſal. 58. 13.

V. 15. *Vox exultationis & ſalutis.* Quando fortitudinem, robur, & diuitias illis impertitur Dei dextera, tunc in tabernaculis eorum vox iubilationis auditur. Hæc porrò ſalus quam altâ voce & lætâ acceptam teſtabuntur, eſt ſalus ab ipſo data. Ierem. 44. 2. 5

V. 16. *Dextera Domini exaltata.* Quæ non mouebitur in æternum, ſicut dextera ſeu robur potentum ac principum, ſed perpetuò excelſa erit, & diligentibus eum fortitudinem faciet. Sæpiùs verò idem repetit ad emphaſim; non enim erit potentia neque diuitiæ, niſi quæ ab ipſo conceſſæ fuerint.

V. 17. *Non moriar.* Sicut mihi necem inferre machinati fuerant, méque è mundo omninò tollere. *Sed viuam & narrabo opus Domini.* Illa nimirùm opera & mirabilia quæ erga me eſt operatus.

V. 18. *Caſtigans caſtigauit me Dominus.* Quod per tam longum tempus

PSAL. 118. in miseriis versatus sim, castigatio Dei fuit, quâ me afflixit, vt me à meis peccatis emundaret, non quòd me vellet interficere. Cæterùm Dagues in littera נ *nun* vocis יסרני *isseranni* est ad ornatum lectionis; sic in litera נ vocis חנני *hhanneni* miserere mei Deus. Psal. 9.4.

V. 19. *Aperite mihi portas iustitiæ.* Hæc figuratè sunt dicta, ac si diceret, verba laudis & gratiarum actionis ad celebrandum Deum benedicendum qui me liberauit. Sapientes autem & doctos alloquitur à quibus adiuuari petit in Dei laudibus celebrandis. Quod istis verbis denotatur, *Aperite mihi.*

V. 20. *Hæc porta Domini.* Non enim decet quemquam alium laudare & celebrare, præter Deum, idcircò iusti per eam intrabunt, & Deo benedicendo grates & laudes referent ob illa omnia quæ erga illos fecit, sic etiam ego per eam ingredior.

V. 21. *Confitebor tibi.* Ego te celebrabo, quia me exaudisti dum ad te clamarem ex angustia.

V. 22. *Lapis quem reprobauerunt ædificantes.* Si de Israëlitis hæc verba dicantur, totus Israël collectiuè lapis appellabitur, iuxta illud, Inde pastor lapis Israël, quod metaphoricè est dictum, quia Israël est veluti fundamentum mundi Ipsi enim per sua statuta & iudicia erga homines, mundi machinā constabiliūt ac conseruant; & tamen Israëlitæ sunt ab omnibus abiecti & despecti in exilio, & illos reprobant ædificantes, hoc est, Reges. Siquidem Reges terræ lapidem illum reprobauerunt, ne esset quidem vnus lapidum ædificij mundi, sed multò magis ne esset lapis angularis. Sensus est, existimarunt eos nullo modo esse mundo necessarios, vnde & illos omninò perdere statuunt. Et nihilominùs ipso tempore salutis erit iste lapis in caput anguli: Sicut cùm homo, domus quam ædificat, angulos ex magnis & pulchris lapidibus facit, vt omnes ædificij lapides firmiùs & stabiliùs constent; sic venturis aliquando temporibus Israëlitæ erunt in caput, & erunt mundi totius basis & columen. (Gen. 49.24.)

V. 23. *A Domino.* Illud Reges terræ demirabuntur ac dicent, non contigit hæc salus nationi isti, nisi à Deo authore illius: hæc siquidem liberatio admodùm est admirabilis in oculis nostris: & quomodo fieri potuisset, nisi quia ab ipso Deo est effecta, sicut Isaïas dixit: *Super eum claudent Reges os suum, quia ii quibus non est narratum de eo viderunt.* (Isai. 52. 15.)

V. 24. *Hæc dies.* Et ipsi omnes mutuò sese alloquentur & dicent, hæc est dies salutis Domini, ipse enim illam est operatus: illud quippe à nullo alio quàm ab ipso esse potuit.

V. 25 *O Domine.* Dicent tum Israëlitæ, Obsecro Domine, salua, quæso, libera nunc omnes qui veniunt vt confugiant sub vmbram tuam, & vt ad tuum cultum conuertantur.

V. 26. *Benedictus qui venit.* Et tum Sacerdotes qui aderunt in templo & omnibus ad colendum Deum confluentibus dicent, Benedictus qui venit in nomine Domini, benedicimus vobis de domo Domini, & sitis benedicti in nomine eius, quia ipse est Deus Dominus.

V. 27. *Deus Dominus.* Ipse est potens, & ipse vnicus existit: *Et ipse illuxit nobis.* Nempe in densis illis tenebris in quibus positi in exilio versabamur; quapro-

quapropter venite, & obsequium & cultum, sicut nos, exhibete Domino. PSAL. 118.
Ligate festum. Adducite agnum funibus deuinctum, & ad ipsa vsque altaris
cornua perducite, ac si diceret, vt illum coram Deo offeratis sacrificium. Por-
rò agni vel alterius pecudis oblatio, dicitur festum, quòd in diebus solemni-
bus vt plurimùm eiusmodi offerrentur; quo sensu illud est dictum, Addite Isai. 29. 1.
annum ad annum, & iugulent festa.

V. 28. *Deus meus tu.* Israëlitæ tunc dicent, consentaneum rationi est apud nationes omnes Deum fortem celebrare, quia tu es Deus fortis noster; hoc est, qui tuum robur & potentiam exhibuisti in nobis, quippe qui tuâ potestate magnâ nos ab exilio liberasti. Tu pariter es Deus Iudex meus, quia mei causâ iudicia in nationibus exercuisti: quare confitebor tibi & exaltabo te in ore meo.

V. 29. *Confitemini Domino quoniam bonus.* Hoc ad omnes gentes dirigit, Confitemini Domino quoniam bonus est erga omnes, & in æternum misericordia eius erga electos suos. Si verò de Dauide Psalmus sit editus: illa verba *Lapis quem reprobauerunt ædificantes*, de Dauide dicta exponentur, quando venit Samuel ad vngendum ipsum. Sic autem Magistri nostri F. M. ordinant explicationem versuum ab illis verbis, Confitebor tibi, & deinceps. Confitebor tibi quia exaudisti me, ait Dauid. Lapis quem reprobauerunt ædificantes, ait Iesse. Erat enim Dauid puer & paruus, pascens greges, nec vllius erat existimationis in oculis eorum: nec vnquam sibi persuadere potuerunt ipsum à Deo in Regem esse electum. A Domino factum est istud, dixerunt eius fratres. Hæc dies quam fecit Dominus, ait Samuel. O Domine salua nunc, dixerunt fratres eius. O Domine bene prospera, ait ipse Dauid. Benedictus qui venit in nomine Domini, ait Iesse, quando Dauid venit à grege. Benedicimus vobis à Domino, ait Samuel. Deus Dominus & illuxit nobis, dixerunt ipsi omnes. Ligate festum in funibus, ait Samuel, quia eos ad sacrificium vocauit. Deus meus es tu, Et confitebor tibi, ait Dauid. Confitemini Domino, dixerunt omnes.

PSALMVS CENTESIMVS DECIMVS-NONVS.

1. BEati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini.
2. Beati qui custodiunt testimonia eius, in toto corde exquirunt eum.
3. Etiam non operantur iniquitatem: in viis eius ambulauerunt.
4. Tu mandasti mandata tua custodiri valde.
5. Vtinam dirigantur viæ meæ ad custodienda statuta tua.
6. Tunc pudore non afficiar, cùm ego aspexero ad omnia præcepta tua.

Psal. 119.

7. Confitebor tibi in rectitudine cordis, cùm didicero iudicia iustitiæ tuæ.

8. Statuta tua custodiam, ne me derelinquas vsque valde.

9. In quo emundabit adolescens viam suam? in custodiendo secundùm verbum tuum.

10. In toto corde meo exquisiui te: ne sinas me errare à mandatis tuis.

11. In corde meo abscondi eloquiũ tuum: vt non peccem tibi.

12. Benedictus es Domine, doce me statuta tua.

13. In labiis meis pronuntiaui omnia iudicia oris tui.

14. In via testimoniorum tuorum delectatus sum, sicut in omni opulentia.

15. In mandatis tuis meditabor, & considerabo vias tuas.

16. In statutis tuis delectabor: non obliuiscar verbum tuum.

17. Retribue seruo tuo vt viuam & custodiam verba tua.

18. Reuela oculos meos, & considerabo mirabilia de lege tua.

19. Aduena ego sum in terra, non abscondas à me mandata tua.

20. Confracta est anima mea desiderando iudicia tua in omni tempore.

21. Increpasti superbos maledicti qui declinant à mandatis tuis.

22. Auffer à me opprobrium & contemptum, quia testimonia tua custodiui.

23. Etiam sederunt, principes aduersùm me loquuti sunt: seruus tuus meditatur in statutis tuis.

24. Etiam testimonia tua deliciæ meæ, & viri consilij mei.

25. Adhæsit pulueri anima mea, viuifica me secundùm verbum tuum.

26. Vias meas enarraui & exaudisti me: doce me statuta tua.

27. Viam mandatorum tuorum fac me intelligere; & meditabor in mirabilibus tuis.

28. Stillauit anima mea præ anxietate, erige me secundùm verbum tuum.

29. Viam mendacij amoue à me, & legem tuam dona mihi.

30. Viam veritatis elegi, iudicia tua proposui.

31. Adhæsi testimoniis tuis Domine, ne pudefacias me.

32. Viam mandatorum tuorum curram, cùm dilataueris cor meum.

33. Doce me Domine viam ſtatutorum tuorum, & cuſtodiam eam ad extremum. Psal. 119.

34. Da mihi intelligentiam, & obſeruabo legem tuam, & cuſtodiam illam in toto corde meo.

35. Deduc me in ſemita mandatorum tuorum: quia ipſam volui.

36. Inclina cor meum in teſtimonia tua, & non in auaritiam.

37. Auerte oculos meos ne videant vanitatem, in via tua viuifica me.

38. Statue ſeruo tuo eloquium tuum; qui timori tuo.

39. Aufer opprobrium meum quod timui: quia iudicia tua bona.

40. Ecce concupiui mandata tua: in iuſtitia tua viuifica me.

41. Et veniat ſuper me miſericordiæ tuæ Domine: ſalus tua ſecundùm eloquium tuum.

42. Et reſpondebo exprobranti mihi verbum: quòd ſperaui in ſermonibus tuis.

43. Et ne auferas de ore meo verbum veritatis vſquequaque: quia in iudicijs tuis ſperaui.

44. Et cuſtodiam legem tuam ſemper in ſeculum & in æternum.

45. Et ambulabo in latitudine, quia mandata tua exquiſiui.

46. Et loquar de teſtimoniis tuis in conſpectu Regum & non erubeſcam.

47. Et delectabor in præceptis tuis, quæ dilexi.

48. Et leuabo manus meas ad præcepta tua quæ dilexi; & meditabor in ſtatutis tuis.

49. Memor eſto verbi ſeruo tuo, in quo mihi ſpem dediſti.

50. Hæc mea conſolatio in afflictione mea: quia eloquium tuum viuificauit me.

51. Superbi deriſerunt me vſquequaque: à lege tua non declinaui.

52. Memor fui iudiciorum tuorum à ſeculo Domine, & conſolatus ſum.

53. Tremor tenuit me propter peccatores derelinquentes legem tuam.

54. Cantiones mihi fuerunt ſtatuta tua in domo peregrinationum mearum.

55. Memor fui nocte nominis tui Domine, & cuſtodiui legem tuam.

Psal. 119.

56. Hoc factum est mihi : quia mandata tua quæsiui.

57. Portio mea Domine dixi, custodire verba tua.

58. Deprecatus sum faciem tuam in toto corde, miserere mei iuxta eloquium tuum.

59. Cogitaui vias meas, & conuerti pedes meos ad testimonia tua.

60. Festinaui & non tardaui custodire præcepta tua.

61. Turmæ improborum implicuerunt me; legem tuam non sum oblitus.

62. Media nocte surgo ad confitendum tibi, super iudicia iustitiæ tuæ.

63. Socius ego *sum*, omnium timentium te, & custodientium mandata tua.

64. Misericordiâ tuâ Domine plena est terra : statuta tua doce me.

65. Bonum fecisti cum seruo tuo Domine, secundùm verbum tuum.

66. Bonitatem sapientiæ & disciplinæ doce me : quia præceptis tuis credidi.

67. Priusquam humiliarer ego errabam: nunc autem eloquium tuum ego custodio.

68. Bonus es tu, & benefaciens : doce me statuta tua.

69. Concinnarunt aduersùm me mendacium superbi : ego autem in toto corde custodiam mandata tua.

70. Incrassatum est præ adipe cor illorum : ego vero lege tua delectatus sum.

71. Bonum mihi quod afflictus sum : vt discam statuta tua.

72. Bonum mihi lex oris tui, super millia auri & argenti.

73. Manus tuæ fecerunt me & aptarunt me : da mihi intellectum vt discam præcepta tua.

74. Qui timent te, videbunt me & lætabuntur, quia in verbo tuo speraui.

75. Cognoui Domine, quòd iusta *sunt* iudicia tua : & in veritate affixisti me.

76. Sit quæso misericordia tua ad consolandum me : secundùm eloquium seruo tuo.

77. Veniant mihi miserationes tuæ & viuam : quia lex tua delectatio mea est.

78. Confundantur ſuperbi, quia falsò peruerterunt me: ego meditabor in mandatis tuis. PSAL. 119.

79. Conuertantur mihi timentes te, & qui nouerunt teſtimonia tua.

80. Sit cor meum immaculatum in ſtatutis tuis, vt non confundar.

81. Defecit ad ſalutem tuam anima mea: in verbum tuum ſperaui.

82. Defecerunt oculi mei ad eloquium tuum, dicendo, quando conſolaberis me.

83. Quia factus ſum ſicut vter in fumo; ſtatuta tua non ſum oblitus.

84. Quot *ſunt* dies ſerui tui? quando facies de perſequentibus me iudicium.

85. Foderunt mihi ſuperbi foueas: quod non ſecundum legem tuam.

86. Omnia mandata tua veritas: iniquè perſequuti ſunt me, adiuua me.

87. Paulòminus conſumpſerunt me in terra: ego autem non dereliqui mandata tua.

88. Secundùm miſericordiam tuam viuifica me: & cuſtodiam teſtimonium oris tui.

89. In æternum Domine verbum tuum permanet in cælo.

90. In generationem & generationem veritas tua: firmaſti terram & perſtat.

91. Secundùm iudicia tua ſteterunt dies: quoniam omnia ſeruiunt tibi.

92. Niſi *quòd*, lex tua delectatio mea *eſt*, tunc periiſſem in afflictione mea.

93. In æternum non obliuiſcar mandata tua: quia in ipſis viuificaſti me.

94. Tuus ſum ego ſaluum me fac: quoniam mandata tua quæſiui.

95. Me expectant improbi, vt perdant me: teſtimonia tua conſidero.

96. Omnis perfectionis vidi finem: latum mandatum tuum valde.

97. Quàm dilexi legem tuam, tota die meditatio mea eſt.

Psal. 119. 98. Super inimicos meos prudentem me fecit mandatum tuum: quia in æternum mihi est.

99. Super omnes docentes me intellexi: quia testimonia tua meditatio mea est.

100 Super senes intellexi: quia mandata tua custodiui.

101. Ab omni via mala prohibui pedes meos, vt custodiam verba tua.

102. A iudicijs tuis non declinaui: quia tu docuisti me.

103. Quam dulcia palato meo eloquia tua, super mel ori meo!

104. Ex mandatis tuis intelligo: propterea odi omem viam mendacij.

105. Lucerna pedi meo verbum tuum, & lumen semitæ meæ.

106. Iuraui & statui custodire iudicia iustitiæ tuæ.

107. Afflictus sum vsquequaque: Domine, viuifica me secundùm verbum tuum.

108. Voluntaria oris mei accepta habe, quæso Domine, & iudicia tua doce me.

109. Anima mea in manu mea semper: & legem tuam non sum oblitus.

110. Posuerunt improbi laqueum mihi: & à mandatis tuis non erraui.

111. Hereditate acquisiui testimonia tua in æternum: quia exultatio cordis mei sunt.

112. Inclinaui cor meum ad facienda statuta tua in æternum, & in finem.

113. Cogitationes odio habui, & legem tuam dilexi.

114. Latebra & scutum meum es *tu*: & in verbum tuum speraui.

115. Declinate à me improbi: & custodiam mandata Dei mei.

116. Sustenta me secundùm eloquium tuum & viuam: & non pudore afficias me ab expectatione mea.

117. Fulci me, & saluus ero, & delectabor in statutis tuis semper.

118. Conculcasti omnes descendentes à statutis tuis: quia mendax est calliditas eorum.

119. *Vt* scorias cessare fecisti omnes improbos terræ: ideo dilexi testimonia tua.

120. Horruit præ timore tui caro mea : & à iudicijs tuis timui. PSAL. 119.

121. Feci iudicium & iustitiam : ne permittas me opprimentibus me.

122 Sponde pro seruo tuo in bonum: vt non calumnientur me superbi.

123. Oculi mei defecerunt ad salutem tuam , & ad eloquium iustitiæ tuæ.

124. Fac cum seruo tuo secundùm misericordiam tuam, & statuta tua doce me.

125. Seruus tuus *sum* ego, fac me intelligere : & sciam testimonia tua.

126. Tempus *est* faciendi Domine : dissipauerunt legem tuam.

127. Idcirco dilexi præcepta tua super aurum & obrysum.

128. Propterea omnia mandata omnium *rerum* rectificabam omnem viam mendacij odi.

129. Mirabilia testimonia tua : ideo custodiuit ea anima mea.

130. Ostium sermonum tuorum illuminat , intellectum dat paruulis

131. Os meum aperui & attraxi spiritum , quia mandata tua desideraui.

132. Aspice in me & miserere mei, secundùm iudicium erga diligentes nomen tuum.

133. Gressus meos dirige secundùm eloquium tuum: & non dominetur mei omnis iniquitas.

134. Redime me ab oppressione hominum , & custodiam mandata tua.

135. Faciem tuam lucere fac super seruum tuum, & doce me statuta tua.

136. Riui aquarum defluxerunt ab oculis meis, quia non custodierunt legem tuam.

137. Iustùs es Domine , & rectum iudicium tuum.

138. Mandasti iustitiam testimoniorum tuorum , & veritatem valde.

139. Succidit me zelus meus : quia obliti sunt verba tua inimici mei.

140. Probatum igne eloquium tuum valde : & seruus tuus dilexit illud.

141. Paruulus sum ego , & contemptus : mandata tua non sum oblitus.

PSAL. 119. 142. Iustitia tua iustitia in æternum, & lex tua veritas.

143. Tribulatio & angustia inuenerunt me: præcepta tua delectationes meæ.

144. Iustitia testimonia tua in æternum: intellectum da mihi & viuam.

145. Clamaui in toto corde: exaudi me Domine, statuta tua custodiam.

146. Clamaui ad te saluum me fac: & custodiam testimonia tua.

147. Præueni in crepusculo & clamaui: in verbum tuum speraui.

148. Præuenerunt oculi mei vigilias, vt meditarer eloquium tuum.

149. Vocem meam audi secundùm misericordiam tuam: Domine secundùm iudicium tuum viuifica me.

150. Appropinquauerunt insequentes scelus: à lege tua longè facti sunt.

151. Prope es tu Domine: & omnia præcepta tua veritas.

152. Pridem cognoui de testimonijs tuis: quòd in æternum fundasti ea.

153. Vide afflictionem meam & eripe me: quia legem tuam non sum oblitus.

154. Decerta causam meam & redime me: propter eloquium tuum viuifica me.

155. Longè à peccatoribus salus: quia statuta tua non quæsierunt.

156. Misericordiæ tuæ multæ Domine: secundùm iudicia tua viuifica me.

157. Multi qui persequuntur me & tribulant me: à testimonijs tuis non declinaui.

158. Vidi præuaricantes & tædio affectus sum: quia eloquia tua non custodierunt.

159. Vide quòd mandata tua dilexi: Domine secundùm misericordiam tuam viuifica me.

160. Principium verbi tui veritas: in æternum omne iudicium iustitiæ tuæ.

161. Principes persecuti sunt me gratis: & à verbo tuo formidauit cor meum.

162. Lætor ego super eloquia tua, sicut qui inuenit spolia multa.

163. Mendacium odio habui & abominatus sum: legem autem tuam dilexi. PSAL. 119.

164. Septies in die laudaui te, super iudicia iustitiæ tuæ.

165. Pax multa diligentibus legem tuam, & non est illis scandalum.

166. Expectaui salutem tuam Domine, & præcepta tua feci.

167. Custodiuit anima mea testimonia tua: & dilexi ea vehementer.

168. Seruaui mandata tua & testimonia tua: quia omnes viæ meæ in conspectu tuo.

169. Appropinquet clamor meus in conspectu tuo Domine: iuxta eloquium tuum da mihi intellectum.

170. Intret postulatio mea in conspectum tuum: secundùm eloquium tuum eripe me.

171. Effundent labia mea laudem: quum docueris me statuta tua.

172. Pronuntiabit lingua mea eloquium tuum: quia omnia mandata tua iustitia.

173. Sit manus tua ad adiuuandum me: quoniam mandata tua elegi.

174. Concupi salutem tuam Domine: & lex tua delectationes meæ sunt.

175. Viuat anima mea & laudet te: iudicia tua adiuuent me.

176. Erraui sicut ouis quæ periit: quære seruum tuum: quia præcepta tua non sum oblitus.

COMMENTARIVS.

B*Eati immaculati in via.* Præstantissimus est hic Psalmus, & Dauid illum edidit octo veluti Alphabeti ordinibus, nam à qualibet Alphabeti littera, octo versus incipiunt. Et præterea in quolibet versu occurrit aliqua vocum istarum, nempe aut via, aut lex, aut testimonium, aut mandata, aut præceptum, aut eloquium, aut verbum, aut iudicium, aut iustitia, aut statuta. Et omnes istæ dictiones aliquas totius legis partes significant. Quæ nomina hoc loco iam explicabo, ne subinde in singulis versibus illa cogar interpretari. Lex quidem est dispositio præceptorum, scilicet quomodo sint facta & ordinata, vt lex peccati, lex delicti; & sic de alijs præceptis. Via denotat quid ex præceptis sit imitandum, vt quia Deus clemens est, sis etiam tu clemens: quòd sit misericors, sis etiam misericors, & ita de alijs præceptis. Statuta sunt ea præcepta quorum ratio ignoratur. Præcepta sunt ea de quibus, illa vox, Præceptum, vsurpatur vt dimissio immundorum,

PSAL. 119. irritatio votorum, & his similia. Iudicia sunt rationes agendi hominum in mutua conuersatione. Testimonia sunt præcepta quæ rei alicuius testimonium & memoriam continent, vt Sabbatum, solemnitates, schedulæ fimbrijs affixæ, Phylacteria, & similia. Mandata sunt præcepta quæ ipse intellectus dictat, & quæ sunt veluti depositum in corde hominis & quasi res abscondita. Iustitia denotat ipsam præceptorum iustitiam & æquitatem; quòd nimirum iustissimè sint præscripta. Verbum, sermo, eloquium, omnia summatim præcepta significant; licet etiam illis vocibus designentur ea quæ promisit Deus. Vsurpantur etiam pro epitheto voluntatis eius in creatione mundi. Sic etiam fides vsurpatur pro firmitate verbi diuini, in mundi creatione. Dum autem illa nomina omnia adhibet Dauid, vnumquodque in versu aliquo, sententia eius non illo solo nomine concluditur, sed cùm vnum vsurpat, idem de alijs est sentiendum. Et aliquando in versu eodem duo illorum adhibet. Et sunt versus in hoc Psalmo quos suarum calamitatum tempore pronuntiauit, nempe dum fugeret, aut tempore aliarum angustiarum: cúmque hunc Psalmum componeret, illos versus huic cum alijs inseruit: nimirum quia calamitas ista impediebat illum quominus legi & sapientiæ daret operam. Sed iam inquirendum est quare hunc Psalmum composuerit super octo literas non super plures aut pauciores: in alijs siquidem locis in quibus vsurpat ad supputationem numeros septenarium aut denarium, non vsurpantur minutim ad summam numeri conficiendam, sicut alibi exposuimus. Sed numerus quidem septenarius nominatur propter septem orbes in quibus sunt septem Planetæ, qui huic mundo ministerium impendunt. Quia etiam omnes huius seculi dies septenario numero disponuntur, eóquòd mundi creatio sex diebus sit perfecta, & in septimo fuerit requies. Eadem est ratio de numero denario, quia scilicet est finis omnis computationis. At verò numerus octonarius in nullo loco inuenitur esse computationis summa, sed tantùm vt simplex & minutus numerus. Si ita se res habet, quare ergo Dauid hunc Psalmum hac numeri specie disposuit? hæc mihi ordinationis illius ratio esse videtur quòd per totum hunc Psalmum disseratur de præceptis, de statutis, & iudicijs, & his similibus: quæ omnia instituta sunt secundùm modum intellectus & sapientiæ. Viæ autem quibus acquiruntur sapientia & boni habitus illis attribuuntur; ac de illis

Prou. 9. 1. dictum est, *Excidit columnas septem*. Sunt autem quinque sensus quibus boni hominis mores accommodantur, sicut illos explicat sapiens Rabbi Salomon filius Rabbi Gabirol. Ratio etiam cur nullam sensuum mentionem fecerit Dauid vt illos cum modis acquirendæ scientiæ compararet, est quod de quatuor sensibus hoc sit satis manifestum. Nam oculis vtens homo libros sapientiam complectentes legit. Auribus doctrinam excipit ex ore doctorum. Ore etiam proprio eloquitur quæ discit & ea alios edocet; & manu suâ libros conscribit. Non etiam videtur necessarium pluribus loqui de sensu odoratus, qui etiam ad sapientiam magis accommodatur, quia scilicet duo narium foramina sunt proxima duobus cerebri concauitatibus anterioribus, in quibus locum habet vis imaginatiua. Sextus modus est narratio historicorum, quæ res est quæ nullo sensuum percipitur, sed certa est in seipsa. Sic referunt historici vrbem Constantinam esse in mundo, licèt qui id audit illuc nunquam iuerit,

nec eam vrbem viderit; verùm quia omnes qui ibidem aliquando fuerunt, hoc ita esse asserunt, nec vllus inter eos id negat, id ex seipso constare & certum esse videtur. Præterea Historicorum narratio etiam necessaria est inter modos comparandæ scientiæ, quidam enim illorum per creaturarum contemplationem dignoscuntur, at nullus homo eas omnes per se contemplari & disquirere valet, sed Historicorum enarratione addiscuntur, iuxta illud quod ipse Deus Iobo dixit, *Nunquid nosti tempus partus ibicum in petris vel parturientes ceruas obseruasti?* Et sic de similibus alijs rebus quæ per modos scientiæ circa res creatas expenduntur. Via autem septima est facultas intellectus & potentia eius cognoscitiua; & hæc via potior est omnibus istis. Super est via vna, quæ non est de numero viarum sapientiæ, & de qua intellectus nihil docet, sed quæ est columna magna, & longè fortior omnibus legis peritis. Est autem Cabbala seu traditio cui tenemur modis omnibus fidem adhibere: & per eam verificatur in animabus nostris & stabilitur in cordibus nostris, quòd Moses Magister noster, qui sit in pace, scripserit legem ex ore Dei benedicendi, & primam mundi creationem, & opus creationis ipsius, & res Patrum, & signa magna quæ Patres nostri viderunt in Ægypto atque in deserto, & scissionem maris rubri & Iordanis. Stationem in monte Sina, & moram solis & lunæ per Iosue impetratam, & alia omnia miracula quæ per Prophetas descripta fuerunt; quæ nec viderunt oculi nostri, nec aures nostræ audierunt, nec illa nos edocet intellectus, nec ea potest quis explorare. Nam etsi ea quæ ab alijs autoribus enarrantur, explorari possint, at illud expendere & examinare non licet, sed apud nos verissimum habetur ex lectione librorum, qui sunt instar hereditatis nobis à Patribus per continuam ætatum seriem transmissæ. Et hæc traditio certissima est apud nos, & ita nostris animis infixa adhæret ac si res ipsas oculi nostri essent intuiti, & audijssent aures nostræ, ac noster intellectus nos id confiteri cogeret; imò longè ampliùs. Nam & sensus aliquando fallunt, & ipse etiam intellectus humanus errat sæpenumero, quando probationum modi nobis non sunt euidentes, verùm traditio quæ est hereditas à Patribus post generationes multas accepta, nihil continet erroris apud nullas nationes. Ex ipsis etiam libris qui de ea conscripti sunt, ab ortu solis vsque ad occasum, nullus alterum erroris arguit: quapropter Cabbala apud nos certissima & manifestissima habetur, & sine vllo prorsus dubio ei assensus datur; ac idcirco Dauid, super quem sit pax, Psalmum hunc composuit super omnes Alphabethi literas octies repetitas propter octo vias seu modos sciendi memoratos. Quod cùm sit declaratum iam reuertamur ad ipsos Psalmi versus explanandos, dicit igitur,

PSAL. 119.

Iob. 39. 4.

V. 1. *Beati integri viâ.* Et quinam sunt illi homines qui sunt integri via, & quorum via est integra & perfecta? Illi nimirum qui ambulant in lege Domini, hoc est, qui discunt legem, illius enim via non est perfecta qui Dei legem non addiscit, sicut dixerunt sapientes, rudis & stolidus non metuit peccare. Quidam sic interpretantur, qui ambulant in via legis Dei, itaut dictio via semel posita, sit vice duarum; quia scilicet via legis Dei perfecta est & integra. Possunt adhuc illa verba per modum oppositi sic explicari, Beati qui ambulant in lege Domini, ac si diceret, qui discunt, quia isti sunt integri viâ

PSAL. 119. qui opera faciunt integritatis ex sua scientia, hoc est, qui non stant super præcisum & summum ius, sed benefaciunt plusquam ex summo iure teneantur.

V. 2. *Beati.* Qui obseruant illa & custodiunt oculo cordis sui, & ex testimonijs eius quæ intelligunt ac sciunt in toto corde suo, non duplici corde, sicut illi qui præcepta ediscunt aut faciunt vt sibi nomen comparent.

V. 3. *Etiam non operantur.* Sunt qui vocem, etiam, exponant quantò magis, sicut isto in loco, *Quantò magis qui habitant domos luteas.* Si obseruent testimonia eius quæ sunt præcepta affirmatiua, quantò magis sibi cauebunt ne operentur iniquitatem, quod est præcepta negatiua transgredi? imò in vijs eius ambulabunt. Alij sic interpretantur, illis etiam qui non operantur iniquitatem, reputatur perinde ac si in vijs eius ambularent, hoc est, ac si affirmatiua præcepta implerent: sed ista expositio minimè recta videtur, sicut in explicatione primi Psalmi iam diximus; vnde sic scriptum est, Declina à malo & fac bonum. Non enim perfectus ille est censendus, qui tantùm à malo recedit, nisi etiam bonum operetur. Porro illud quod dixerunt sapientes, sedit & non fecit peccatum, mercedem illi rependunt sicut præcepta implentibus, non dixerunt nisi de eo qui venit in periculum & potestatem peccati, & ab illo fuit exemptus. Potest adhuc sic exponi, Etiam non operantur iniquitatem, quandoquidem Deum toto corde exquirant, certum videtur eos deinceps iniquitatem non operaturos, quia nunquam ipsis occurret occasio aut discrimen quod eos in peccatum inducat, sed toto vitæ tempore in vijs Dei esse incessuros, secundùm illud dictum, venit vt se se mundet, & illum adjuuant.

Iob. 4. 19.

V. 4. *Tu mandasti.* Quare mandasti vt ea quam studiosissimè obseruentur? Nempe ne homo in illis erraret, sed vt toto corde suo eorum obseruationi intenderet.

V. 5. *Vtinam.* Hæc est mea obsecratio & petitio apud te, vt firmiter disponantur viæ meæ ad tua statuta obseruanda, ac si diceret, ne vllum ex mundi huius negotijs ita me intricet ac occupet, vt non possim statuta tua seruare. Illud ego à te peto vt me à mundi occupationibus serues, vt semper cor meum, & totum meipsum liberum & expeditum inueniam tuis statutis obseruandis. Dictio אחלי *abhalai* hoc loco idem significat ac in isto, *Vtinam Dominus meus esset coram Propheta qui est in Samaria.* Et suam significationem habent ex illis verbis: *Et orauit Moses faciem Domini Dei sui.* Et litera א *aleph* superadditur.

2. Reg. 5. 3. Exod. 32. 11.

V. 6. *Tunc non pudefiam.* Qui enim præcepta non obseruat, sibi meritum ruborem parit si quando legat aut audiat præcepta; si etenim fuerit fur & illud fortè in libro legat & videat, *Non furaberis*, tunc sanè erubescet & pudore afficietur.

V. 7. *Confitebor tibi.* Ipsa siquidem edocebunt me vt tibi in rectitudine cordis confitear, cùm didicero & intellexero ea omnia esse iudicia iustitiæ tuæ.

V. 8. *Statuta tua vsque valde.* Verba hæc debent construi cum isto, custodiam, quemadmodum superiùs dixit, Mandata tua custodiri valde; ac si diceret, mens & voluntas mea eò tendunt vt valde custodiam statuta tua toto corde meo & omnibus viribus meis. Etiam nunc ne derelinquas me, sed

in eorum obseruatione velis mihi opem ferre. Sic verò Dominus Pater meus ista verba interpretatur, statuta tua custodiam, & tunc me derelinquas donec ad perfectam illorum obseruationem peruenerim. Psal. 119.

V. 9. *In quo emundabit adolescens.* Declarat hoc loco viam hominis non fore mundam, si solùmmodò addiscat legem; sed etiam esse opus vt operetur, & obseruet sicut addiscit; quod istis verbis innuitur: *In custodiendo secundùm verba tua.* Si enim ediscat quidem, at non agat iuxta ea quæ discit, non erit munda via eius, sed turpis. Puerum autem nominauit, vt indicaret quòd sicut debet homo filium suum iuuenem bonis disciplinis imbuere, ita etiam eum à teneris annis debeat instituere & assuefacere ad ea obseruanda & facienda quæ discit: quemadmodum dixerunt Magistri nostri P.M. debere hominem liberos suos paruulos adhuc imbuere præceptorum notitiâ & obseruatione: Et tunc adolescentioris ita instituti munda est via, si obseruet atque faciat verbum Domini, sicuti addiscit; si hoc à pueritia sua incipiat, & huic institutioni sese assuefaciat, verè munda erit via eius eâ ratione, & perpetuò mundus erit. Si etenim in ipsa pueritia, ex pueritiæ moribus excedat, & opera pura ac recta faciat; quantò magis cùm erit grandior? Quapropter Salomon dixit, *Etiam in operibus suis cognoscetur puer, vtrum mundum & vtrum rectum sit opus eius.* Tunc à pueritia sua dignoscitur, ac de illo dicunt, iste puer non est, non enim puerilia sunt eius opera. Porrò si hoc de puero dictum est, nempe quod opus habeat emundare viam suam, quantò magis de grandiori? cuius doctrina & opera semper esse debent consona. Pro. 20.11.

V. 10. *In toto corde meo exquisiui te.* Quia ego ita me gessi: nam quodcumque didici, illud obseruaui: Et illud his verbis denotatur, In toto corde meo exquisiui te, & non duplici corde: Nam idcircò legi addiscendæ operam impendi, vt eam opere implerem; ipsum verò opus direxi ad quærendum Deum, & cultum ei exhibendum, non autem vt nominis celebritatem apud homines captarem. Cùm igitur te in toto corde meo requiram, & tu animum meum perspectissimum habeas, ne quæso, sinas me aberrare à tuis mandatis: ac si diceret, ne ponas me errantem ab illis, sed adiuua me vt ea intelligam & opere compleam. Dixit autem, ne errare me facias: quandoquidem ipsius in potestate positum est dare sapientiam & intelligentiam, & ipse eas elargitur, secundùm illud: *Et impleui illum Spiritu Dei, sapientia & intelligentiâ & scientiâ in omni opere*, &c. Et paulò post, *Et in corde omnis sapientis corde dedi sapientiam.* Et alio in loco, *Et dabis cor obediens seruo tuo* Si ita sit, cùm Deus benedictus non infundit sapientiã in animum eius qui illam exposcit, perinde esse videtur ac si ipse illum errare faceret. Et eo sensu dictum est illud; *Quare errare facis nos à viis tuis, Domine, indurare fecisti cor nostrum?* Si enim amoueres à nobis molestias exilij, per vias tuas ambularemus: nam vult quidem cor nostrum per vias tuas incedere, sed illud minimè permittunt grauissimi labores quibus opprimimur in exilio. Quòd cùm ita sit, tu qui potes nos ex angustia in libertatem asserere, nec tamen id præstas, imò sinis nos iam à tot annis in exilio versari, perinde facere videris, ac si nos à viis tuis errare faceres. Exod. 31.3. 1. Reg. 3.10. Isa. 63. 17.

V. 11. *In corde meo abscondi.* Ego studiosè prouideo ne tuum eloquium

mo ferri desiderio ad iudicia diuina: sic etiam dicit, ego ea desidero, at illi non desiderant, sed illa non curant, & mundi vanitatibus animum & operam impendunt. Aut certè in angulis otiosi sedent, nec vllo discendi studio tenentur: quapropter Dei iudicia minimè norunt; ab eisque aberrant & illa transgrediuntur. Et eodem loquendi modo dictum est à Magistris nostris P. M. Esto solicitus de doctrina, error enim doctrinæ subit in superbiam: hoc est, superbia reputatur iste error, quia ipse à disciplina auertit in arrogante. Dixit autem à præceptis tuis, non verò in præceptis tuis, quia ipsi in suo errore egrediuntur ex præceptis. PSAL. 119.

V. 22. *Aufer à me.* Isti superbi probris me impetunt & despicatui habent, eò quòd testimonia tua custodierim, tu verò transfer à me probra ista, & ea retorqueas in ipsos, vt ipsi pudore suffundantur, ego autem lætitia perfundar.

V. 23. *Etiam sederunt.* Ipsi etiam principes & magnates, qui legis diuinæ studiosi non sunt, confidentes in angulis de me ignominiosè confabulantur; quomodo dicitur illud. *Et loquuta est Maria & Aaron contra Moysen.* Ego autem nullo modo de istis solicitus sum, sed interim tuorum statutorum meditationi solito more incumbo, Ego enim sum seruus tuus, & tua præcepta impleo, sicut mancipium mandata sui domini: vtitur verò verbo secundæ coniugationis נדברו *nidbarou* loquuti sunt, quia loquutio per illam coniugationem significata, continua esse notatur. Num. 12. 1.

V. 24. *Etiam testimonia tua.* Ista meæ sunt deliciæ & consiliarij mei ac socij mei; non autem principes.

V. 25. *Adhæsit pulueri.* Cùm in vitæ periculo versaretur Absalomum fugiens, & non procul à morte abesset, anima eius iam pulueri adhærere videbatur, ac Deum benedicendum orabat ac dicebat: *Viuifica me secundùm verbum tuum*, nempe secundùm illa verba quæ dixisti in lege tua, *Ego occidam & ego viuere faciam.* Vel sensus est, secundùm verba tua quibus ita mihi per Nathan Prophetam promisisti; *Cùmque completi fuerint dies tui, & dormieris cum patribus tuis.* Deut. 32. 39. 2. Sam. 7. 11.

V. 26. *Vias meas narraui.* Sicut homo animo suo viam suam reputans; ac si diceret, studia mea, negotia mea & vias meas, & quidquid agere volebam, sæpènumero coram te enarraui, vt scriptum est: *Et consuluit Dominum Dauid. Et exaudisti me.* Iam multoties exaudiisti me in iis quæ à te petebam, ita modo etiam exaudi me, & quod à te postulo, mihi concede, nimirùm doce me statuta tua: sunt enim abstrusa, nec quis ea penitus intelligere valet, nisi sapientià præpolleat. Tu autem illa me edoce, & da mihi animum intelligentem, quo veras illorum causas & fundamenta possim assequi. 2. Sam. 2. 1.

V. 27. *Viam præceptorum tuorum.* Doce me, sicut iam dixit, & idem repetit ad confirmandam petitionis instantiam.

V. 28. *Dissluit anima mea.* Præ mœrore anima mea quasi effunditur. Quo sensu dictum est, *Dissolutum est cor populi.* Aut est sensus, Effundit lachrymas; iuxta illud aliud, In occultis flebit anima mea. *Erige me secundùm verbum tuum.* Institue me & stabili in regno meo iuxta verbum tuum, sicut promisisti mihi per Nathan Prophetam, *Thronus tuus erit firmus.* Iof. 7. 1. Ier. 13. 17. 2. Sam. 7.

PSAL. 119. V. 29. *Viam mendacij.* Ne coram me occurrere permittas; sed me adiuua vt eam longè à me remoueam. *Et legem tuam dona mihi.* Mihi velis largiri animum ad illam intelligendam; & ei obseruandæ insistendum.

V. 30. *Viam veritatis.* Oppositum præcedenti, viam mendacii, ac si diceret, illam elegi, fac ergo ut mihi opportunè obuersetur ob oculos. Et eodem sensu prosequitur, Iudicia tua semper ante oculos meos proposui.

V. 31. *Adhæsi testimoniis tuis.* Cùm ergo tam studiosè addiscendis illis affigar semper, ne sinas me pudore suffundi propter ea, quòd nempe illa non intelligam, nec miram eorum dispositionem penitus assequar. Hoc enim pudori mihi verteretur, si ea quàm rectissimè non comprehenderem, postquàm assiduam operam illis addiscendis impenderim; ac idcircò illud à te vehementer efflagito, vt mihi in illis capiendis opem feras.

V. 32. *Viam mandatorum tuorum.* Vsque adeò dilata cor meum, vt per viam obseruantiæ mandatorum tuorum sine vlla mora decurram.

V. 33. *Doce me Domine, & custodiam eam.* Hoc pronomen refertur ad nomen, viam: vocem autem עקב *equeu* sapiens Rabbi Abraham F. E. sic interpretatur, Custodiam illam, quòd sit eius merces, hoc est, propter præmium & re-
Psal. 19. 12. tributionem sicut alio in Psalmo dicitur, *In custodiendis illis merces multa.* Sed non recta videtur illa expositio, est enim contra illud quod dixere Magistri nostri F. M. Ne sitis vt serui qui seruiunt mercedis gratiâ. Ista autem verba, *In custodiendis illis*, &c. suo loco fuerunt explicata. Dominus autem Pameus P. M. sic exponit hunc locum, merces quòd me docueris viam statutorum tuorum, hæc erit quòd illam custodiam. Et iuxta mentem meam dictio
versu 112. עקב *ekeu* finem significat, sicuti hoc ipso Psalmo infra, *In seculum & in finem.* Sic etiam illo in loco, *Et ipse succidet tandem*, hoc est, in fine. Et quo-
Gen. 49. niam calcaneus est in extrema parte corporis, finis rei cuiuslibet istâ voce designatur. Ipsa etiam merces calcaneo denotatur; vt, *Et erit merces si audie-*
Deut. 7. 12. *ritis iudicia ista.* Nempe quia merces est finis operis. Sensus autem est in hoc loco. Et custodiam eam vsque ad finem vitæ meæ; hoc est, omnibus diebus quibus agam in viuis, illam obseruabo.

V. 34. *Da mihi intelligentiam in toto corde meo,* Pridem hoc loquendi genus explicui, Legem tuam custodiam, non vt mihi famam comparem, sed toto studio meo & voluntate mea præ amore quo teneor tua adimpleri præcepta.

V. 35. *Deduc me.* Mentem scilicet meam & voluntatem sic ad illam dispone & dirige, vt in ea nunquam aberrem, simque instar hominis qui tam rectè nouit viam aliquam, vt quoties libuerit per eam iter faciat sine vllo errandi periculo.

V. 36. *Inclina cor meum, & non ad auaritiam.* Non ita quæso sit affectum cor meum, vt ardeat desiderio congerendi diuitias, verùm tota eius intentio
Exod. 18. 21. ad tua testimonia feratur. Dictio בצע *bethaa* opum cupiditatem significat, vt patet ex isto loco: Considera viros odio habentes auaritiam. Iam enim nominauerat timentes Deum, viros veritatis.

V. 37. *Auerte oculos meos.* Tota hæc petitio perfectam præceptorum impletionem spectat. *Ne videant vanitatem.* Ne scilicet errem post oculos meos,

meos. *In viis tuis viuifica me.* Abest littera י *iod* nota pluralis numeri in hoc nomine: dicit autem, viuifica me, quia peccatum interficit hominem. Psal. 119.

V. 38. *Statue seruo tuo.* Illud eloquium tuum quo mihi promisisti te conseruaturum regnum posteris meis post mortem meam. *Qui timori tuo.* Illis scilicet qui tuo cultui constanter adhærebunt. Istis enim facta est promissio, vt scriptum est. Sapiens R. Abraham F. Es. illud, Eloquium tuum, interpretatur omne decretum quod à Deo emanat, vt sit hic sensus, Statue omne decretum quod me ad tui timorem adducet.

V. 39. *Aufer opprobrium meum.* Quia in præcedenti versiculo dixerat se optare vt Deus promissum suum de regno, in posteris suis impleret, iam petit ne peccatum suum isti promisso aduersetur, quod filiis suis probro verteretur: nam etsi Nathan dixisset ipsi, *Etiam Dominus abstulit peccatum tuum:* 2. Sam. 12.
nempe Deum ab eo pœnam illius peccati transtulisse, ita vt propter illud non esset moriturus; sicut dixit Propheta, non morieris: ipse tamen hoc loco petit à Deo benedicendo vt illud peccatum etiam à filiis suis transferat, nec ipsis hoc crimen reputetur, quod ipse multùm verebatur. *Quia iudicia tua bona sunt*, nec tantâ punitione hominem afficis, quantâ est dignus, sed magnam pœnæ illi debitæ partem aufers ab illo, quia tu bonus & misericors es, & bona iudicia tua.

V. 40. *Ecce concupiui.* Quamquam ego peccaui, tua tamen mandata desidero, quapropter, *In iustitia tua viuifica me*, hoc est, vitæ meæ tempus protrahe, quo tua possim mandata implere.

V. 41. *Et veniant mihi misericordia tua.* Littera י *iod* numeri pluralis nota hoc loco deest in Scriptura in voce חסדך *hhasadeca*: Est porrò sensus, salus tua & misericordia tua mihi veniant sicuti promisisti mihi.

V. 42. *Et respondebo exprobranti*, qui nempe dicit de me; *Non est salus ipsi in Deo*; siquidem speraui in promissis tuis, quòd illa mihi esses præstiturus. Psal. 3. 3.

V. 43. *Et ne auferas de ore meo.* Verbum נצל *natsal* hoc loco idem significat ac in illis, *Nam omnes diuitias quas Deus abstulit à patre nostro*: &, Gen. 31. 9.
Et spoliauerunt Ægyptios: Sensus est, Ego magnoperè à te peto, vt non auferas hoc ex ore meo; imò potiùs os meum assuefacias vt semper verum loquatur: Nam si illud non præstes, perinde erit ac si abstulisses veritatem ex ore meo; siquidem potes me adiuuare, & os meum ad bonum aperire, iuxta illud, Exod. 12. 36.
Domine labia mea aperies. Quia in iudiciis tuis quæ verissima sunt, speraui fore vt ea mihi nota faceres, ac me edoceres. Psal. 51. 17.

V. 44. *Et custodiam.* Quando illis proferendis assuetum erit os meum, illa semper memorabo, & illis obseruandis intentus ero in seculum & in perpetuum, hoc est, toto vitæ meæ tempore: vel sensus est, vsque ad futurum seculum: ac si diceret, Ego legem semper obseruabo in hoc seculo. Et ipsa erit mihi seruata in seculum & in perpetuum, hoc est in futurum seculum: vel sensus est, Legem tuam quæ in seculum & in æternum est permansura, semper obseruabo.

V. 45. *Et ambulabo in latitudine.* Postquam enim me adiuueris in addiscenda lege, non ampliùs arctabitur in ea gressus meus, sed ambulabo in latitudine, hoc est in via lata: ego quippe tua semper mandata quæro: & cùm

PSAL. illa exquiram, tuâ ope me ea inuenturum confido.

119. V. 46. *Et loquar de testimonijs tuis.* Cùm mihi fueris opitulatus ad ipsam veritatem assequendam, tunc loquar de testimonijs tuis coram ipsis Regibus, & non pudefiam; si enim aliquid contrarium mihi velint respondere, ego cum veritate illos conuincam. Reges porro nominauit, cæteri quippe regum regni sui rebus curandis suam omnem impendunt curam & occupationem, cùmque me viderint diuinæ legi vacantem, mox aduersùm me loquetur, seséque aliquid contra me posse respondere existimabunt, ego verò audacter eis respondebo, & certò scio me non fore suffundendum pudore; imò rationibus meis eos conuicturum.

V. 47. *Et delectabor.* Cùm ego priuatim sedebo solus, illis me oblectabo; illa etenim longè magis diligo quàm alios quoslibet socios.

V. 48. *Et leuabo manus meas.* Leuabo manus meas & eas assuefaciam exequendis præceptis, & os meum in illis eloquendis assiduè exercitabo.

V, 49. *Memor esto verbi.* Promissi quod mihi dedisti: & hoc verbum יחלתני *ihhaltani* est transitiuum in tertium, dixisti mihi vt sperarem in te.

V. 50. *Hæc mea est consolatio in afflictione mea.* Mihi huc & illuc fugienti, spes ista singulari solatio fuit. Nec enim tum vita fruebar, sed pene præ laborum molestia moriebar, nisi verbum & promissum tuum me in vita conseruassent.

V. 51. *Superbi deriserunt me vsquequaque.* Aduersùm me sunt loquuti, & sannis me impetiuerunt, eòquòd legis tuæ studio assiduam darem operam. Ego autem propterea à lege tua minime declinaui.

V. 52. *Memor fui iudiciorum.* Verba hæc sic interpretatur sapiens Rabbi Abraham F. E. Memor fui iudiciorum quæ exercuisti contra superbos istis similes. *Et consolatus sum.* Quod nimirum paria eduersus istos sis facturus. Sed hæc rectior videtur explanatio, cùm ego in calamitate mea reuoco in memoriam iudicia tua, quæ annis præteritis, in homines bonos induxisti, in quos postea multa beneficia contulisti, & id mihi fuit solatio, certò enim noui quod si modò in me tua iudicia & calamitates immittis; me tamen adhuc bonis sis cumulaturus.

V. 53. *Horror me corripuit.* Inuasit me propter improbos qui deserunt legem tuam, dum mente recolo quisnam sit futurus illorum finis: totúsque corpore contremisco, felicem eorum statum conspicatus.

V. 54. *Cantiones, in loco peregrinationum mearum.* Dum in locis illis, in quibus exul & sæpe solus versatus sum propter molestias mihi ab improbis illatas, recordarer statutorum tuorum; erant illa mihi cantiones & illis oblectabar.

V. 55. *Memor fui nocte.* Si quando per noctem à somno meo exciter, nominis tui ac tuæ vnitatis memoriam mihi in animum reuoco & illa recogito: & cognoui custodiam bonitatis magnam esse scalam quâ posset ascendi ad notitiam nominis tui, quapropter & custodiui legem tuam.

V. 56. *Hoc factum est mihi.* Cognitio ista & consideratio; donum fuit mihi à te concessum, eòquòd mandata tua custodiui, quemadmodum dixere sapientes* Præcepti obseruati merces; est aliud præceptum.

* Innuit hoc dictum virtutes ex virtutibus nasci, vt ex vitijs vitia.

V. 57. *Portio mea.* Cùm cæteri in suam portionem elegerint opes & pretiosa quæque & decora mundi huius, ego sic statui, hæc mea erit portio, nec mihi aliud conquiram quàm vt verba tua custodiam. PSAL. 119.

V. 58. *Secundùm eloquium tuum.* Quo nempe dixisti, *Et miserebor cuius miserebor.* Hoc est, eius qui gratiâ dignus erit. Exod. 33. 19.

V. 59. *Cogitaui vias meas.* Iuxta illud quod præceperunt sapientes, compara damnum præcepti cum præmio eius, & mercedem peccati cum damno eius. Supputaui mercedem peccati cum damno eius, & cognoui damnum eius esse magnum & conuerti pedes meos in testimonia tua. Aut sensus est, Recogitaui diligenter vias huius seculi omnes, & non inueni viam æquè bonam ac viam tuorum testimoniorum; quapropter conuerti pedes meos; hoc est, recessi à vijs seculi & ambulaui per viam testimoniorum tuorum.

V. 60. *Festinaui.* Expeditus & festinus fui in mandatis, nec vllâ torpui negligentiâ in illis obseruandis.

V. 61. *Cateruæ improborum prædatæ sunt me.* Hoc est exspoliauerunt me, vt isto in loco, Manè comedet prædam, sensus est, quasi deprædati sunt animam meam, ob frequentes suos aduersùm me conflictus, & cœtus & incursus quos contra me disposuerunt; attamen præ istis omnibus legem tuam non sum oblitus. Gen. 49. 27.

V. 62. *Mediâ nocte.* Excitor à somno meo, & ex lectulo surgo vt tibi confitear super iudicia quæ nobis dedisti, quòd rectissima sint atque iustissima, & ea de re psalmos compono quibus te celebrem vbi è strato surrexi; éstque locus de iudicijs quæ iustè aduersùs improbos facies.

V. 63. *Socius ego sum.* Improbos odio habeo, at eos qui te reuerenter colunt & tua obseruant mandata, adeo diligo vt illorum fiam socius & amicus.

V. 64. *Misericordiâ tuâ Domine plena est terra.* Omnes enim res creatæ nonnisi tuâ benignitate & beneficentiâ, quam eis impertiris, existunt: eam verò misericordiam erga me exhibeas velim, vt me statuta tua edoceas; hoc est, vt mihi des animum ad ipsa intelligenda.

V. 65. *Bonum fecisti cum seruo tuo.* Litera ד *daleth* vocis עבדך *aaudeca* habet schcua cum accentu atnahh præter morem. *Secundùm verbum tuum.* Hæc verba referenda sunt ad ista, bonitatem fecisti, éstque sensus, quod te erga me facturum promiseras, effecisti Domine.

V. 66. *Bonitatem sensus.* Quidquid est optimi sensus legis & præceptorum, & scientiam in illis reconditam, doce me, quæso; illis enim semper fidem adhibui, & ea à te fuisse præcepta, esséque iudicia iustissima credidi; & eapropter optimus est illorum sensus.

V. 67. *Priusquam ego humiliarer.* Dictio אענה *eene* humiliationem hîc denotat, vt isto in loco, *Et à multitudine eorum non humiliabitur.* Dicit verò antequam humiliatus essem & peccarem errans fui, non enim animum aduertebam ad præcepta & eloquia tua, necdum illa mandaueram animo meo nec eorum recordabar. Nunc autem cùm me peccasse aduerti, quòd animum ab eloquijs tuis haberem auersum, humiliatus sum, & conuersus sum vt seruarem eloquium tuum, & illius semper memor essem, ne vel ab vno ex tuis præceptis deinceps aberrem. Posset etiam dictio אענה *eene* in eo signi- Isa. 31. 4.

ficatu exponi quem habet in illis locis, *Et clamauit Iob. Et respondebis iterum*
PSAL. 119. *& dices*; hoc sensu, antequam studio legis addiscendæ impendissem operam, erraui sæpissimè in obseruatione mandatorum, at postquam iterum ap-
Iob. 3. 2. Deut. 26. 5. plicui me disciplinæ, eloquium tuum custodiui.

V. 68. *Bonus es tu.* Tu bonus es & bona multa in me à te conferuntur, ac benefacis omnibus, hoc igitur me beneficio afficere velis vt statuta tua edifcam.

V. 69. *Concinnarunt aduersùm me.* Mendacium contra me composuerunt, dicentes me aliud gerere in pectore & aliud præ me ferre: verùm tu optimè nosti me omnibus meis viribus obseruare mandata tua.

V. 70. *Incrassatum est cor.* Pinguedo cordis eorum ita condensata est, vt legem tuam intelligere non possint, ego autem lege tuâ delectatus sum, illius intelligentiæ sedulam dans operam; éstque verbum טפש *taphasch* iuxta Chaldaicam significationem hîc vsurpatum, vnde pro Hebræâ voce השמן *haschmen* impingua cor populi huius, Chaldæus Paraphrastes habet טפש *tephisch.*

V. 71. *Bonum mihi.* Quòd meipsum afflixerim & laborauerim vt addiscerem legem tuam, magni boni & delectationis loco illam afflictionem & laborem habeo. Alij seipsos affligant & defatigent in comparandis diuitijs, ego sanè meipsum afflixi, & corpus meum labore confeci in legis notitia
V. 72. mihi comparanda, quia, Bonum mihi lex oris tui super millia auri & argenti.

V. 73. *Manus tua fecerunt me.* Opus ac dispositio membrorum hominis in apta illorum dispositione, in eius creatione, ipsum innuunt ad comparandam sapientiam esse conditum. Primùm quidem ob staturam eius erectam, quæ talis non est reliquis animantibus; tum ob efformationem organorum intellectûs in eius membrorum medio scilicet in corde, quod est veluti Rex illorum; tum ob cerebrum quod est eius quasi præfectus; nec-non ob facultatem loquelæ, in medio organorum in ipso aptè dispositorum ad vocem ex pulmone emittendam; & ad locutionem intercidendam in lingua, in dentibus & in palato; denique propter alias facultates ministrantes. Cùm igitur hæc omnia tam excellenti dispositione effinxeris, vt esset homo scientiæ & intelligentiæ capax, adjuua me ad intelligentiam habendam, fac vt intelligam & edifcam mandata tua.

V. 74. *Qui timent te.* Qui à me discunt, videbunt me scientiâ & intelligentiâ in omnibus pollentem, & lætabuntur quòd mihi dederis quæ à te expectaueram, nam in verbo tuo & in ope tua speraui.

V. 75. *Cognoui.* Illud ex tua lege intellexi & perspexi, nimirum iustissima esse tua iudicia, cúmque ego in animum meum reuoco id in quo me afflixisti, agnosco te in veritate me afflixisse; tu enim es Deus veritatis & non iniquitatis. Ante vocem ואמונה *veemona* subintelligenda est litera ב *beth* & in ve-
2. Reg. 12. ritate, sicut isto in loco, quod inuentum est, *in*, domo Domini, & similibus alijs.

V. 76. *Sit quaso ad consolandum me.* Ex quo me afflixisti. *Secundùm verbum tuum*, sicuti mihi promisisti.

V. 77. *Veniant mihi miserationes tua.* Vt viuam scilicet & legem tuam

custodiam, quia hæc est delectatio mea. Psal. 119.

V. 78. *Confundantur superbi quia falsò peruerterunt.* Me falsò accusarunt, & peruersum de me iudicium fieri voluerunt. *Ego autem in mandatis tuis meditor.* Mea omnis meditatio circa tua mandata versatur; ipsi verò falsitatem contra me excitant; fac igitur vt propter verba sua erubescant.

V. 79. *Conuertantur mihi timentes te.* Cùm viderint istos superbos pudore suffusos, ad me conuertentur vt fausta nuntient mihi, ac me in mea fide confirment. Magistri autem nostri F. M. circa hæc verba differentes, putant supremos Iudices ab ipso recessisse propter eius peccatum cum Bethsabee, ac idcirco ipsum orasse Deum & dixisse, Conuertantur mihi timentes te.

V. 80. *Sit cor meum.* Ipsi quidem superbi pudore afficiantur, at ego non erubescam, verùm tu me adjuua, vt sit cor meum immaculatum & perfectum in statutis tuis; & ea ratione pudore non afficiar.

V. 81. *Defecit ad salutem.* Ardenti desiderio te expetit vt me liberes ab ijs qui vitam meam quærunt. *In verbum tuum.* Hoc est, in promissum tuum.

V. 82. *Defecerunt oculi mei.* Eóqòd nimis intentè ad auxilium tuum aspexerim. Et quia oculi hominum illos intueri solent à quibus datur auxilium, idcirco dixit similiter metaphoricè, Oculi mei ad auxilium diuinum attendentes defecerunt; quasi præ suo nimis frequenti & intento aspectu deficiant. *Ad eloquium tuum.* Hoc est, ad promissum tuum. *Dicendo quando consolaberis me.* In meis miserijs in quibus iam versor.

V. 83. *Quia factus sum sicut vter in fumo.* Cutem suæ carnis comparat cum vtre ad fumum suspenso, qui penitus est exsiccatus; & adhuc tamen, inquit, statuta tua non sum oblitus.

V. 84. *Quot sunt dies.* Metuit ne moriatur antequam videat supplicium de suis aduersarijs a Deo sumptum.

V. 85. *Foderunt.* Nempe Saülis aut Absalomi consiliarij, malum enim consilium fouea est profunda. *Quod non secundùm legem tuam*, fuit. Quoniam dixisti ac prohibuisti ne sanguis innocens effunderetur. Est autem dictio שיחות *schibhot* cum vocali hhiric in litera ש *schin*: quo etiam modo inuenitur isto in loco, *Foderunt ante faciem meam foueam.* Psal. 57.

V. 86. *Omnia præcepta tua veritas.* Ipsa sunt verissima, & ea præcepisti 17.
in gratiam imbecillorum ne à quopiam opprimerentur: & tu illorum iudicium facis vt tuo iussu fuit scriptum. *Facit iudicium peregrino, pupillo & viduæ.* Deut. 10. 18.
Quod si ita sit, feras mihi opem aduersùs eos qui me iniquè & immeritò diuexant.

V. 87. *Paulominus.* Sicuti ipse alio in loco dixit, *Vno tantùm passu ego morsque diuidimur.* Et ita alijs in occasionibus cùm in vitæ periculo esset, parum abfuit à morte. *Nec tamen ego dereliqui mandata tua.* Cùm enim facilè possem illos morti tradere, tamen ob tua præcepta quibus cædem prohibuisti, ab illis interimendis me cohibui. Et quamuis rei essent necis, eóquòd me sine vlla prorsus causa ad necem insequerentur, ego nihilominus tibi meum commisi iudicium, quòd de te ipso scriptum volueris, *Quia non iustificabo impium.* 1. Sam. 20. 3. Exod. 23. 7.

V. 88. *Secundùm misericordiam tuam.* Quam multoties iam erga me ex-

PSAL. 119. hibuisti, adhuc à te peto vt me in viuis serues vsque dum videam eos qui me persequuntur, vltionem à te passos: Ego autem quandiu viuam, *Custodiam testimonia oris tui.* Cùm ipsi per totam suam vitam leges tuas non desinant transgredi.

V. 89. *In æternum, verbum tuum.* Illud quo dixisti vt fieret cœlum & factum est, hoc, inquam, verbum & hæc tua voluntas in æternum stabilia permansura sunt: nam cœli & exercitus eorum, nunquam sunt desituri. Et ita etiam de ipsa terra se res habet; etiamsi eius exercitus perpetuò non persistat: & hoc indicatur istis verbis.

V. 90. *In generationem & generationem.* Iuxta illud, *Generatio præterit* Eccl. 1. 4. *& generatio aduenit.* Quod licèt ita sit, tua tamen veritas in terra perseuerat: & hæc est constans duratio mundi quem constabiliuisti vt permaneat in æternum, sicut dictum est, terra autem in æternum stat. Sic etenim tuo decreto sanxisti vt cœlorum exercitus perstarent in æternum; at verò in terra, eorum quidem singularia perirent, verùm vniuersalia starent in perpetuum.

V. 91. *Ad iudicia tua.* Ad exequenda iudicia tua & decreta ad hunc vsque diem perstant, & perstabunt cœli & terra, quia omnia sunt serui tui.

V. 92. *Nisi quòd, lex tua.* Si ita sit, quemadmodum verbum tuum perstat immutabile in cœlis & in terra, sic pariter verbum tuum & tua promissio sint erga me inconcussa: nam ferè perij in mea afflictione propter eos qui me diuexant, nisi lex tua delectatio mea fuisset, quâ veluti recreatus consolatione fui, nec omnino perij cordis mei molestiâ oppressus.

V. 93. *In æternum viuificasti me.* Sicut mox dixit, Tunc perijssem. Ecce ipsa mihi vitam conseruarunt, & spiritum meum recrearunt, & præ molestijs non sum extinctus.

V. 94. *Tuus ego.* Seruus tuus & tibi omnino addictus, & soli tuæ legi animum & operam impendo: & mandata tua omnibus vitæ meæ diebus exquisiui; quapropter saluum me facias iam, sicuti aliquis seruum suum solet è malis eripere.

V. 95. *Me expectant improbi.* En ratio quare mox dixerit, saluum me fac; mihi siquidem opus est salute, cùm me expectent improbi, quare verò? vt me scilicet è mundo tollant. *Ego interim testimonia tua considero.* Illis considerandis & exequendis do operam & hostium insidias & insultus non recogito. Sapiens verò Rabbi Abraham F. Esræ ista verba, vt perdant me, sic exponit, vt me à futuro seculo deturbent; hoc est, eò spectant vt me à via bona abducant. Verùm ego attentiùs testimoniorum tuorum considerationi vacabo: singulis enim momentis illorum arcana mihi reteguntur, etiamsi nullus eorum sit finis quare postea subjungit.

V. 96. *Omni perfectioni vidi finem.* Omnium rerum perfectionis vidi finem, hoc est, vidi & cognoui earum finem & consumptionem; at mandatum tuum est latissimum, nec vllum habet finem: nam etsi præceptorum sit finis & numerus certus, at rami qui ex illis prodeunt, sunt latissimi & infiniti. Præterea illud etiam explicant de præceptis animi quæ sunt infinita, & præcepta corporis sunt finita. Cæterum dixit, præceptum tuum in numero Deut. 30. 11. singulari collectiuè, vt etiam sumitur isto in loco, *Præceptum hoc quod ego præcipio tibi hodie, &c.*

V. 97. *Quantum dilexi legem tuam!* Illam vsque adeo amo, vt per totum Psal.
diem eius meditationi vacem. 119.

V. 98. *Super inimicos meos.* Hoc communiter exponitur, præ inimicis meis; sed illa explicatio minime recta esse videtur: & Dominus pater meus P. M. simpliciter vt sonat interpretatur, ex inimicis meis, perinde ac si diceret, ex ipsis me sapientem effecisti & docuisti me tua mandata; cùm viderem eos non posse legem tuam ex ore meo auferre. Lex enim tua est pactum salis, vt mox subjungit, *Quia in æternum mihi est.* Ego didici certò hoc tuum esse beneplacitum, tuámque voluntatem, & te eum in finem me creasse.

V. 99. *Super omnes docentes me.* Ab his omnibus didici & disciplinam accepi, & ab illis intellexi viam bonam, & ipsi me docuerunt vt testimonia tua semper essent meditationis meæ materia.

V. 100. *A senibus.* Idem alijs verbis reperit, vel sensus est vocis מלמדים melammedim, Ab his qui docent per viam intelligentiæ; illud verò, A senibus, significabit ex verbis seu via traditionis. *Quia mandata tua custodiui.* Sensus est, quia primùm à pueritia obseruaui mandata sicut ex traditione acceperam; postea verò cùm illa considerassem, & notitiæ eorum studuissem, illa obseruaui eâ ratione quâ illa intellexeram.

V. 101. *Ab omni via mala prohibui pedes meos.* Quando pedes meos ab omni via mala cohibui, illud non præstiti quòd homines reuererer, aut ne mihi aliquid mali eueniret propter illud opus, sed tantùm vt custodirem verba tua; & hic est cultus manans ex amore.

V. 102. *A testimonijs tuis docuisti me.* Tu me illa edocuisti per modum intelligentiæ, & postquam ea meo intellectu cognoui, meo animo & voluntati meæ sunt infixa, nec ampliùs ab illis declinaui. Aut sensus huius vocis, docuisti me, est, ad illa obseruanda adjuuisti, hoc est; docuisti me, quia viam illorum coram me aperuisti.

V. 103. *Quam dulcia.* Quantùm præ melle suauia fuerunt, hæc autem suauitas est optima sermonis dispositio, idcircò verba legis cum melle comparat; verba enim illius suauissima sunt, modò linguâ & sermone optimè fuerint enuntiata. Porro dixit, Dulcia sunt, collectiuè de verbis omnibus legis; dixit verò, singulari numerò, verbum tuum, quia quodlibet ex diuinis eloquijs est suaue; nullum illorum suâ dulcedine est destitutum.

V. 104. *Ex mandatis tuis intelligo.* Ex ipsis intelligo, quia in corde meo per viam intellectûs sunt plantata; illam enim rem quam longè amouet intellectus, tantùm propter præceptum quod ei impositum est, homo omnibus modis odio habet: vnde subdit, *Propterea odi omnem viam iniquitatis.*

V. 105. *Lucerna pedi meo verbum tuum.* Quemadmodum qui in tenebris ambulat, si lucernam ante se habeat, non solet in via sua impingere, sic ego in meis operibus & vijs non offendo, verba quippe tua instar lucernæ coram me prælucent, quibus subinde admoneor ne quod peccatum admittam.

V. 106. *Iuraui.* Vt me sedulò excitarem ad iudicia iustitiæ tuæ obseruanda; hoc est, quæ sunt iustissima iudicia.

V. 107. *Afflictus sum.* Ecce in grauissimis calamitatibus iaceo adeout morti sim proximus. *Viuifica me secundùm verba tua.* Secundùm promis-

Psal. 119. sum tuum quod mihi es pollicitus. Alij exponunt, secundùm verbum tuum quo dixisti; custodite leges meas atque iudicia, quæ faciens homo viuet in eis; ego autem custodio iudicia iustitiæ tuæ.

Leu. 18. 5. V. 108. *Voluntaria oris mei.* Orationes ac laudes quas spontaneo spiritu coram te pronuntio, tibi, quæso, sint gratæ. *Et iudicia tua doce me.* Pro quibus noscendis maximè te oro.

V. 109. *Anima mea.* Quamquam ego in continuis periculis versor, ac si vitam meam in manu mea haberem, tuam nihilominus legem non sum oblitus.

V. 110. *Posuerunt improbi laqueum mihi.* Laqueos in vijs ad me intercipiendum disposuerunt; nec tamen propterea à tuis mandatis erraui.

V. 111. *Hereditate acquisiui testimonia tua.* Illa mihi sunt instar hereditatis, hoc est, illa ego retineo, vt quis suam hereditatem perpetuò possidere satagit; nempe ne vel per vnius horæ spatium ab illis diuellar, itaut ipsis non ampliùs fruens inhæream; sunt quippe tota mei animi delectatio, iuxta illud,

Psal. 19. 9. *Mandata Domini recta, lætitiâ cor afficientia.* Quo loco sensum huius sententiæ clarè explicuimus.

V. 112. *Inclinaui cor meum.* Si quando meus animus ad res huius mundi propenderet, illum statim reflectebam ad facienda statuta tua; hoc est, tentabam efficere vt tota voluntas mea, & cogitatio omnis ad tua statuta implenda

Ver. 33. tenderet. *In æternum & in finem.* In æternum & vsque ad finem vitæ meæ ea exequar; vt iam ista verba sumus interpretati, *Et custodiam illam in finem.*

V. 113. *Cogitationes.* Vocem סעפים *seaphim* interpretantur communiter quasi sit adjectiuum nomen, nempe de illis qui malas habent cogitationes: sed iuxta meam sententiam non est nomen adjectiuum, sed hunc habet sensum, alias omnes cogitationes odio habui, legem verò tuam dilexi, & omnes meæ cogitationes circa illam versantur.

V. 114. *Latebra mea.* Nequid mali mihi inferant qui mihi nocere machinantur. *Et in verbum tuum.* Hoc est, promissum tuum speraui, & ipsum me ab ijs liberabit. Vel verbum tuum significat legem tuam: qui enim illam obseruat, nihil ei mali euenire solet.

V. 115. *Declinate.* Ne me impediatis, sed sinite vt Dei mei præcepta obseruem.

V. 116. *Sustenta me, secundùm eloquiuum tuum.* Per quod me bene sperare fecisti. *Et viuam.* Et malignorum illorum manu non interficiar. *Et non pudore afficias me à mea expectatione.* Quâ te expectaui me abijs liberaturum,

Leuit. 18. 5. Aut sensus est, secundùm eloquium tuum quo dixisti, *Quæ faciens homo viuet in eis*: ego verò illa exequor, & dum illa facio, spero malignos istos nihil in me potestatis habituros.

V. 117. *Fulci me.* Si enim me confirmes & ex illorum manibus liberes, nulla erit alia res quæ me detinere possit. *Et narrabo statuta tua semper.* Vox ista ex Chaldæa Paraphrasi vertenda est; & narrabo; & camets litera ע *aain* est loco segol, vel significatio huius vocis petenda est ex illo loco, *Et lex tua delectatio mea est*, nam etiam illius vocis thema est שעה *schaah*: verùm in illa repetuntur prima & secunda radicales.

V. 118. *Conculcasti.* Verbum istud habet significationem coniugationis grauis, vt isto in loco, *Calcauit omnes fortes meos*, in significatu conculcationis & protritionis, & est præteritum loco futuri: ac per modum petitionis loquitur David: Conculces eos omnes qui aberrant à tuis statutis. *Quia mendacium calliditas eorum.* Quoniam illi seipsos obtegunt, & quales sint dissimulant, seque probos esse ostendunt, cùm sint mali, dolus autem illorum est retectus, & via illorum fallax innotuit. Illos porro aberrantes nominauit, nam vbi eorum iniquitas fit hominibus aliis manifesta, dicunt omnes illos verè esse aberrantes. Psal. 119. —— Thre. 1. 15.

V. 119. *Vt scorias cessare fecisti.* Ecce iam quoties vidi te vindictam in improbos exercuisse, ipsi enim scoriis sunt similes, vt dixit Propheta, *Et repurgabo quasi fornax scorias tuas.* Illi autem sunt de quibus paulò ante dictum fuit, Mendacium est calliditas eorum; nam ipsi qui mundum decipiunt, longè sunt perniciosiores mundo, quàm qui apertè sunt mali, ab his quippe sibi facilè quiuis cauere potest, at ab illis nemo sibi cauet. Tu verò Domine, produc eos in apertum, & fac vt in mundo esse desinant. Cùm autem dicit, Omnes, non loquitur præcisè; quod etiam fit isto in loco, *Omnisque terra veniebat in Ægyptum. Ideo dilexi testimonia tua.* Ipsa enim hominem ab omni scoria emundant, & docent vt homo sit perfectus; debere idem extra se præferre quod gestat in corde: quapropter illa diligo, & ipsis adhæreo. Isa. 1. 25. Gen. 41. 57.

V. 120. *Horruit.* Ipsi peccatores nullo tui pauore concutiuntur, eò quòd occulta cordis eorum perspicias, imò dicere solent, Deus nos minimè intuetur: ego autem valde te timeo, quia pauore tui horruit caro mea. *Et à iudiciis tuis timui*, me quippe secundùm opera mea es iudicaturus, ac idcirco solicitè caueo ne tua præcepta & iudicia transgrediar. Timeo enim te, ne aliquando me sis puniturus; certò quippe scio te me intueri ac opera mea tibi esse cognita: Et illud est quod ista verba innuunt, *Dominum Deum tuum timebis*: homo siquidem à peccatis committendis se cohibet, quòd Deum reuereatur, qui non alia de causa dè illis vitandis præcepta dedit, vnde est dictum, *Et vt timor illius esset coram vobis, & non peccaretis.* Verbum autem סמר *samar* idem hîc significat ac isto in loco, Horridos efficeret pilos carnis meæ: Cùm enim quis grauissimo pauore corripitur, statim rigescunt eius pili, ac instar clauorum eriguntur, sic etiam caro illius. Deut. 10. 20. Exo. 20. 20. Iob. 4. 15.

V. 121. *Feci iudicium & iustitiam.* Neminem iniustè oppressi, tu igitur Deus ne me permittas eorum iniuriis qui me opprimere volunt, hoc est, ne illorum potestati sinas me subiici.

V. 122. *Oblecta.* Dictio ערוב *aarou* idem hoc loco habet significatum ac in illis, *Et suauis erit somnus tuus.* Et. *Dulcescet Domimino sacrificium Iuda* hoc tamen loco est verbum transitiuum hoc sensu, exhilara & congruenter dirige seruum tuum ad bonum, ne me superbi opprimant. Et eadem ratione dictum est illud, vim fecit mihi, iucunda me, mea infirmitas mihi vim fecit: nunc exhilara me in bonum, ne me iterùm opprimant. Pro. 3. 24. Mal. 3. 4.

V. 123. *Oculi mei defecerunt.* Hanc loquendi formam exposuimus ad istum versum, Oculi mei in altum. *Ad salutem tuam*; vt me eripias ab illis superbis, ne mihi vim inferant, ac si diceret, ad humanum auxilium non aspexi, sed ad Psal. 69.

PSAL. 119. opem tuam. *Et ad eloquium iustitiæ tuæ.* Iustum est enim eloquium tuum, quod protulisti pro me, in tuo promisso per Prophetam.

V. 124. *Fac cum seruo tuo.* Quemadmodum iam tua erga me misericordia exhibita multoties fuit, sic illam modò mihi exhibe; cúmque superbi multis me molestiis vexabunt, statutis tuis operam dare potero: & tu etiam illud mihi conferas gratiæ, vt in illis intelligendis opem feras.

V. 125. *Seruus tuus ego sum.* Sensus est: Ego doctrinam non desidero, nisi propter cultum tuum meliùs obeundum, quòd cùm ita sit, da mihi intelligentiam vt fundamentum & sensum tuorum testimoniorum cognoscam. Sapiens R. Abraham F. Esræ F. M. sic locum hunc exponit, merces cultus mei erga te sit, vt me intelligentem efficias.

V. 126. *Tempus.* Statutum est tempus Domino quo vindictam exerceat, cùm legem tuam dissipauerint isti. Quamquam hoc tempore differt Deus improborum pœnas, at veniet tempus quo vindictam de illis faciet. Illud autem est tempus redemptionis, vt scriptum est in vaticinio Malachiæ. Sapiens R. Abraham F. Esræ hunc versum ita exponit, Legem tuam irritam fecerunt improbi eo etiam tempore quo maximè illam seruare debuerant; nimirùm tempore senectutis aut angustiæ. In scriptis verò Magistrorum nostrorum dixit Rau Aua, principium huius versus per eius finem explicatur, &ècontrà, finis per principium, principium per finem explicatur hoc modo, Tempus agendi Deo est, quid ita? quia irritam fecerunt legem tuam, hoc est, tempus est vt Deus benedictus puniat hunc mundum, quia irritam fecerunt legem eius. Et finis exponitur sic per principium, quare irritam fecerunt legem tuam, quia tempus erat agendi pro Deo. Cuius est sensus, Legem tuam irritam fecerunt Prophetæ tui, veluti Elias qui sacrafecit in monte Carmel, eo tempore quo excelsa erant prohibita, nimirùm vt celebraret nomen Dei, & cultores idolorum exscinderet, vtque Israëlitæ vnum verum Deum agnoscerent, & palàm Deum esse Dominum profiterentur. Possunt etiam illa verba: *Tempus faciendi Domino*, exponi secundùm ista alia quæ priùs dixit, *Ego seruus tuus sum, da mihi intelligentiam*, &c. vt dicat Deo, opus est vt mihi des auxilium ad comparandam mihi notitiam tuorum testimoniorum, vt illa constanter retineam; hoc enim tempus & ætas quibus in viuis ago, tempus est quo maximè sunt necessarij homines qui fortes & constantes sese exhibeant, vt pro Deo agant in lege & præceptis obseruandis: hæc siquidem generatio legem tuam violare non desinit; quapropter oportet vt qui sunt Dei, strenuè admodum & constanter se gerant in lege tuenda, ne tandem omninò aboleatur. Et huic explicationi aptissimè congruit illud quod mox sequitur, propterea, &c.

V. 127. *Ideò dilexi.* Hoc est, propterea quòd ego videam illos tuam legem violare, & nonnisi lucrum sectari, & omnes illorum occupationes & studia eò spectare vt diuitias comparent, dilexi ego præcepta tua, vt illa condiscam & opere compleam: Et longè mihi gratiùs est in illis occupari, quàm frui auro vel obryso, quibus comparandis illis toto animo inhiant.

V. 128. *Ideò omnia.* Illud, Propterea, eumdem habet sensum ac aliud superiùs. Vox autem ista כל *col* omnia bis repetita, exemplum habet illum lo-

cum, Et primitiæ omnium primitiuorum fructuum, & omnis oblatio omnium, hoc est, omnes primitiæ fructuum omnium: ita hoc loco, omnia mandata omnium rerum: omnia præcepta quæ scripta sunt in lege, & ea etiam quæ non sunt descripta; cuiusmodi est illud, *Et hoc anteà erat testimonium in Israel*: & huic similia in rebus vsu receptis inter Israëlitas, pro statutis & iudiciis. Omnia, inquam, ista rectificaui, ac probaui ea, res esse quæ rationem haberent & causam & intellectum de illis docere quòd sint æquæ: & sanè sunt æquissimæ, & ego rectas eas ostendi coram illis qui eas contemnebant & dicebant illas non esse iudicio & iustitiæ congruentes: at verò iudicia eorum & vias, quæ sunt semitæ mendacij, odio habui.

PSAL. 119. Ezech. 44. 30. Ruth. 4. 7.

V. 129. *Mirabilia testimonia tua*, dictio פלאות *pelaot* hîc idem habet significatum quod est isto in loco, si admirabile fuerit à te aliquid in iudicio, ac si diceret, occulta mysteria in illis continentur, ideò custodiuit ea anima mea intellectualis; hoc est studiũ suũ illis intelligendis accuratissimè adhibuit, vel custodiuit ea, vt illa faceret; nã illorũ intelligentia & cognitio est maxima in illis vtilitas; quippe qui præceptũ non intelligit, illud non poterit, vt oportet obseruare. Sed quæri potest, cùm Moses magister noster, qui sit in pace, aliquoun loco dixerit: Nam præceptũ quod ego tibi præcipio hodie non admirabile est à te, neque procul positum; quomodo dicat hoc loco Dauid, Mirabilia testimonia tua? Respondendum est, Mosem illis verbis, non admirabile est à te seu difficile, indicare velle præcepta non esse enuntiata modo figurato & metaphorico; nam sermo figuratus mirabilis seu arduus tibi est, & quomodo illum intelliges? sed iuxta te est sermo valde in ore tuo & in corde tuo, vt facias illum. Idcircò sicuti discis illum in ore tuo, ita potes illum animo tuo intelligere, & sic illum exequi: nam nulla est in præceptis figurata loquutio: Et inde desumenda est responsio pro Nazaræis seu Christianis dicentibus legem esse parabolicam. Quod autem dixit Dauid, Mirabilia testimonia tua, hoc de præceptorum fundamento & sensu ac ratione debet accipi. Et quomodo intellectus ista demonstrare posset? aut quânam viâ & ratione ex illis homo egredietur? multos enim habent ramos.

Deut. 17. 8. Deut. 30. 11. Ibid.

V. 130. *Ingressus verborum tuorum*. Apertio ipsa tuorum verborum illustrat oculos eorum qui cæci sunt corde. Nam statim atque incipit quis ea considerare, & illis intelligendis animum adiungit, oculi eius illustrantur, & maiorem subinde intelligentiam acquirit. Hoc porrò idcircò dicit, quia ante dixerat, Mirabilia testimonia tua, ne quis intelligendis illis segniùs incumberet, diceréque quandoquidem ita sunt ista difficilia, non potero illa intellectu assequi, ab illis considerandis desinam, & qualia sunt relinquam: sed vt eorum intelligentiam scrutari incipiat, & ipsa verba viam & aditum intelligentiæ illi patefacient; nam ipse verborum ingressus ipsum illustrabit: siquidem ipse Deus facit vt simplices intelligant, hoc est, dat intellectum simplicibus.

V. 131. *Os meum aperui*. Figuratus est loquendi modus, iuxta quem illud etiam est dictum: *Aperi os tuum & comede volumen*. Porrò sensus est, præ magno desiderio quo tua præcepta desideraui, os meum aperui ad illa, & anhelaui; vox ista anhelationem significans, denotat aëris ad os attractionem, quemadmodum cùm quis fame laborans auidè cibos desiderat, & cùm ei fue-

Ezec. 3. 1.

PSAL. 119. rint oblati, ſtatim præ vehementi appetitu os ſuum aperit ad cibos, antequam illos ore contingat, ſicque aërem attrahit antequam cibos. Cæterùm hæc vox יאבתי iaauti vnica eſt in tota ſcriptura, & idem ſignificat quod תאבתי taauti deſideraui.

V. 132. *Reſpice ad me ſecundùm iudicium.* Dictio hæc כמשפט *chemiſchpat* idem hoc loco ſignificat ac in iſto, *iuxta iudicium filiarum faciet ei*, hoc eſt
EXO. 21. 9. ſecundùm morem & conſuetudinem. Dicit ergo ſecundùm morem ac conſuetudinem tuam quâ reſpicis ad eos qui diligunt nomen tuum, ita mecum facias.

V. 133. *Greſſus meos.* Effice vt aſſueſcant incedere ſemper per mandata tua affirmatiua: & ne permittas vt mala concupiſcentia mihi dominetur, & præ-
Pſ. 19. 15. ceptum aliquod negatiuum tranſgrediar: Et hoc iſtis verbis innuitur. *Et non dominetur mei omnis iniquitas*: ſicut alio in loco dixit: *Etiam à ſuperbijs prohibe ſeruum tuum, ne*, &c. ſicut ibi explicuimus: Cùm verò ait, omnis, vel leuis tranſgreſſio notatur.

V. 134. *Redime me.* Ne me opprimant homines ac detineant, & tunc *Cuſtodiam mandata tua.* Nam tum licebit mihi liberè illa obſeruare.

Num. 6. 25. V. 135. *Faciem tuam lucere fac ſuper ſeruum tuum.* Hoc eodem ſenſu dictum eſt, ac illud, *Lucere faciat Dominus faciem tuam ſuper te & miſereatur tui.* Nam lux faciei eius eſt illius beneuolentia, ſicut eſt ſcriptum, *In luce faciei Regis*
Prou. 16. 15. *vita & beneuolentia eius quaſi imber ſerotinus. Et doce me.* Et hoc mihi ex tua beneuolentia contingat vt doceas me ſtatuta tua.

V. 136. *Riui aquarum.* Effundit lacrymas propter ſcelera quæ fecerat, & pœnitentiâ ducitur: & mandatorum cuſtodiam vnà cum oculis commemorat; ipſi enim primi fornicantur, & qui peccat *, poſt oculos ſuos aſpicit.

V. 137. *Iuſtus es Domine.* Iudicia etiam tua iuſta ſunt & recta, quod verò dicit rectum, ſenſus eſt, quodlibet iudiciorum tuorum eſt rectum: vel ſenſus eſt, iudicia tua in recta via & ratione ſunt diſpoſita.

V. 138. *Mandaſti iuſtitiam.* Ac ſi diceret, magnum erga nos amorem exhibuiſti, quòd tua nobis teſtimonia ſeruanda præceperis, iuſtiſſima enim ſunt & veriſſima.

V. 139. *Succidit me.* Me ferè conſumit zelus meus cùm meos hoſtes video verborum tuorum oblitos, quaſi tu illa obſeruanda eſſe non præcepiſſes. Cúmque interim cerno eos proſperâ vti fortunâ, grauiſſimo zelo contra illos in-
Pſal. 73. 3. cendor, vt etiam teſtatur alibi, *Quoniam æmulatus ſum contra inſanos, pacem peccatorum videbo.*

V. 140. *Probatum igne eloquium.* Nam illud eſt abſque omni prorſus ſcoria & vitio: & ego ſeruus tuus ipſum diligo; & continuò illius recordor, ipſi autem, hoſtes illius ſunt obliti.

V. 141. *Paruulus ſum.* Ego veluti paruulus & deſpectus ſum apud eos, propterea quòd in tua lege occuper, nec tua mandata, ſicut ipſi, oblitus fuerim.

V. 142. *Iuſtitia tua.* Quam exerces erga mundum, iuſtitia eſt quæ in æternum permanebit. *Et lex tua veritas.* Omnia ſiquidem eius præcepta ſunt veritas, & mundi ſtabilitas & conſeruatio. Recta etiam ſunt iudicia quæ in

* Hinc illa Ben-Siræ Sententia: væ illi qui vadit poſt oculos ſuos, cùm ſciat eſſe filios ſcortationum, id eſt, deditos libidini.

ipsa continentur; nam per ipsa constat mundus, & ipsi homines in mutuis commerciis suis. Ipsæ pariter legis promissiones, obseruantibus ipsam certissimæ sunt, & non mentientur. PSAL. 119.

V. 143. *Tribulatio & angustia.* Eo tempore quo me inueniunt angustiæ, mandata tua, meæ sunt delectationes, & illa mihi sunt solatio cùm in illis occupor.

V. 144. *Iustitia testimonia tua in æternum.* Hoc intelligendum vt suprà vocem, Iustitia, explicuimus: fac vt semper illa intelligam, vt per illa viuam in futuro seculo: & vox in æternum semel posita, est pro duabus.

V. 145. *Clamaui.* Cùm in calamitatem incidi, toto corde ad te clamo, noui enim nullum esse præter te alium qui me exaudiat & seruet: Si ita sit, me igitur exaudias, & ne sinas vt per manus hostium meorum moriar, & tua statuta custodiam: ac si diceret, non alia de causa vitam pero, nisi vt statuta tua obseruem.

V. 146. *Clamaui.* Idem aliis verbis repetit, ad confirmandam petitionem.

V. 147. *Praeueni in crepusculo.* Quando adhuc est nox, præuenire soleo omnem alium qui consurgit vt de nocte orationi vacet: *Speraui in verbum tuum.* Quod mihi promisisti; vel sensus est, verbum tuum, quod scriptum est in lege, *Quis sicut Dominus Deus noster in cunctis pro quibus inuocauerimus eum?* Deut. 4. 7.
Idcircò spero te clamorem meum exauditurum.

V. 148. *Praeuenerunt oculi mei vigilias.* Dictio אשמורה *aschmoura*, vigiliam noctis significat. Tres autem in nocte erant vigiliæ, sicut tradiderunt Magistri nostri F. M. Dicit ergo Dauid oculos suos præuenisse omnem hominem in vigiliis noctis, nempe quia nonnisi primam noctis partem somno impendebat, & per duas alias vigilabat & studio ac meditationi diuinorum eloquiorum & viarum intendebat: Et hoc sæpissimè faciebat quando noctes sunt longiores. Porrò tempus vigiliæ destinatum appellatur custodia, vt isto in loco dicitur. *Custos quid de nocte, custos quid de nocte?* in quo vigil appellatur Isa. 21. 11.
custos, quòd per totam noctem sit vigilans.

V. 149. *Vocem meam audi secundum misericordiam tuam.* Fac mecum modò sicuti iam multoties fecisti. *Secundum iudicia tua.* Quemadmodum iam suprà exposuimus ista verba, Secundùm iudicium diligentium nomen tuum, sic sunt hæc intelligenda, sicut agere soles erga bonos, quos scilicet cum tua misericordia soles gubernare, ac illos viuificare, sic etiam viuifica me.

V. 150. *Appropinquauerunt.* Propinqui facti sunt, & adhærent sceleri, adeò vt ipsum sectentur; at à lege tua longè sunt remoti. Duæ siquidem viæ sunt oppositæ: nec legi sunt proximi, imò scelus prosequuntur: nam si ad legem accessissent, non sectarentur iniquitatem. Dictio זמה *zimma* idem hîc significat qnod in istis locis, *quia scelus fecerunt.* Et, *scelus est*, quod significat Leu. 20. 14.
abominationem, & opus pessimum. Iud. 20.

V. 151. *Prope es tu.* Ipsi longè à te, & à lege tua sunt remoti, verùm tu proximus ades omnibus qui te inuocant. *Et omnia præcepta tua veritas.* Illi tamen longè ab eis recedunt, quia ignorant ea, nec verissima esse existimant.

V. 152. *Pridem.* Quod primùm cognoui & intellexi de tuis testimoniis,

PSAL. 119. illud fuit, quòd nempe in æternum illa fundaueris; ea enim fecisti vt essent fundamentum & columen mundi: siquidem cùm quis illa incipit contemplari, videt in illis rectam mundi ordinationem: & cùm illa profundiùs & penitius perscrutatur, ex ipsis ad res excellentissimas egreditur, & agnoscit illa esse scalam ad ascendendum ad scientiam diuinitatis, rerum omnium præstantissimam. Et ego quum primùm illorum contemplationi incubui, excellentissimam illam dignitatem in ipsis aduerti. Possunt etiam illa verba, *Quoniam in æternum fundasti ea*. Sic exponi quòd præceptis legis non sit tempus definitum, sicut dicunt qui Prouidentiam negant. Et quidem ab initio hoc ex illis cognoui, eóquòd viderem ipsa exstructa super viam iustitiæ & rectitudinis; quomodo igitur esset illis præstitutum tempus, cùm iustitia in æternum permansura sit.

V. 153. *Vide, quia legem tuam non sum oblitus*. Propter has omnes afflictiones, non sum oblitus legem tuam.

V. 154. *Decerta causam meam, in eloquium tuum*. Propter tuum eloquium; ac si diceret, vitam postulo vt custodiam eloquium tuum, non verò vt mundi voluptatibus indulgeam.

V. 155. *Longè à*. Ego quidem, inquit, salutem mihi propinquam expecto, quia statuta tua quæsiui; at verò longè abest salus ab errantibus cum fuerint in angustia, quia statuta tua non exquisierunt, nullúmque in illis est meritum propter quod ex illa exeant. Dixit verò רחוק *rahhoc* elongatum, scilicet quod salutare est.

V. 156. *Misericordia tua*. Quoniam multi erant qui ipsum diuexabant, vt mox dicet, iam sic dicit, misericordiæ tuæ sunt multæ, ac si diceret, multi quidem sunt ipsi hostes, verùm ex illis me liberabunt misericordiæ tuæ. *Secundùm iudicia tua*. Sicut cum bonis agere, soles vt exposuimus.

V. 157. *Multi sunt at à testimonijs tuis*. Nihilominus tamen à tuis testimonijs non declinaui: non enim malum illis inferre tentaui, sicut ipsi mala mihi sunt machinati. Et hoc præceptum est vnum ex testimonijs tuis, *Non*
Leuit. 19. 18. *quæres vltionem nec memor eris*. Et, *Si videris asinum odio habentis te*, &c.
Exod. 23. 5. V. 158. *Vidi prauaricantes*. Dictio ואתקוטטה *etquotata* similem habet significationem cum voce קטטה *quetata* à Magistris nostris F. M. vsurpata, & sensus est, Plus contentionis cum illis habui eóquòd tuum eloquium non custodierunt, quàm contenderim, quòd mihi injuriam inferant. Dominus autem pater meus P. M. vidi illos præuaricatores, prosperè agentes, & tædio affectus sum, sicut dicitur alibi, *Tædet animam meam vitæ meæ*.
Iob. 10. 1.

V. 159. *Vide quòd*. Considera quantùm ea dilexi, cùm ego propter ipsa contendam cum improbis, & non propter meipsum, idcirco pro solita tua erga me misericordia conserua me in vita, nec permittas vt in potestatem hostium veniam.

V. 160. *A principio verbum tuum*. Ab ipso mundi principio, & vsque in æternum, ac si diceret omnibus mundi diebus hoc tuum verbum, & indicia tua sunt veritas & iustitia: sic fuit semper & ita perpetuò est futurum. *Iudicium iustitia tua*. Hoc est, iudicia tua quæ sunt cum iustitia conjuncta; vel sensus est, illud quod primùm nobis præcepisti est veritas; siquidem tua est

vnitas, de quâ ſic dixiſti, Ego ſum Dominus Deus tuus; & ita nobis de omnibus iudicijs iuſtitiæ tuæ præcepiſti, vt illa obſeruaremus in perpetuum, non eſt igitur eis tempus determinatum vt dicunt Nazareni. Aut denique ſenſus eſt, Quandoquidem nobis ab initio præceperis tuam vnitatem intelligere, ſic debemus in æternum iudicia iuſtitiæ tuæ obſeruare, ipſa enim ſunt veluti ſcala quâ ad notitiam vnitatis tuæ aſcenditur. Psal. 119.

V. 161. *Principes perſequuti ſunt me.* Nempe Iſraëlitarum Principes vnà cum Saüle aut cum Abſalomo. *Et à verbo tuo magis formidauit cor meum.* Ne ſcilicet aliquod tuorum præceptorum tranſgrederer, magis, inquam, quàm timuerim ab iſtis: vel ſenſus eſt, ipſi me ſunt perſequuti, & tentauerunt me à tua lege abſtrahere, ſicuti dictum eſt, *Vade ſerui Dijs alienis.* Verùm ſemper à verbo tuo formidauit cor meum, & timui ne tuam legem tranſgrederer. Etſi de Abſalomo accipiatur, hoc ſic erit exponendum, formidauit cor meum, ne in eorum poteſtatem inciderem, propter verbum tuum quod mihi dixiſti, *Ecce ego ſuſcitabo tibi malum de domo tua*, &c. 1. Sam. 26. 19. 2. Sam. 12. 11.

V. 162. *Lætor ego.* Quando tuum eloquium audio ac intelligo, ego lætor & perfundor gaudio, non ſecus ac ille qui inuenit ſpolia multa.

V. 163. *Mendacium*, &c. Dilexi tuam legem, quia ipſa eſt contraria mendacio, ego enim odi mendacium & amo veritatem.

V. 164. *Septies in die.* Hoc eſt, multoties nec enim ſeptem, hîc numerum ſeptenarium præcisè deſignat, ſicut nec iſtis in locis, *Et addam ſuper vos percuſſionem ſepties iuxta peccata veſtra*, Et, *Septies enim cadet iuſtus & reſurget.* Etiam de hoc, in huius Pſalmi initio diſſeruimus. Super iudicia iuſtitiæ tuæ. Laudaui te propter illa ſæpiſſimè diebus ſingulis, quoties illorum memini, eóquòd rectiſſima ſint & iuſtiſſima. Leuit. 26. 24. Prou. 24. 16.

V. 165. *Pax multa.* Nam qui diligunt legem, nullibi vnquam offendunt, quia via illorum via eſt recta, & pace in perpetuum fruentur. Ipſi quippe modicis rebus quas ex hoc mundo poſſident ſunt contenti, nec quolibet euentu aut caſu anxiè admodum afficiuntur; & inde magnam habent pacem.

V. 166. *Expectaui ſalutare tuum.* Animæ ſcilicet ſalutem. *Et tua mandata feci.* Nec verò propter ſpem mercedis, ſed illa ſum exequutus, quaſi quæ mihi à te fuerant imperata, & noui ſalutem tuam mihi adfuturam, & illam expectaui.

V. 167. *Cuſtodiuit anima mea.* Quoniam illis intelligendis ſtuduit, & proptereà, dilexit ea vehementer.

V. 168. *Seruaui mandata tua, quia omnes viæ meæ in conſpectu tuo.* Iuxta illud, *In omnibus vijs tuis illum cogita* Deum, vnde à Magiſtris noſtris F. M. dictum eſt, omnia opera tua ſint propter Deum. Ratio autem eſt quia ipſa me docuerunt omnes vias meas tuis patere oculis. Prou. 3. 6.

V. 169. *Appropinquet clamor meus.* Dictio רנתי *rinnati* ſignificat clamorem meum, ſicut iſto in loco, Et tranſiuit vox clamoris per caſtra; quiſnam verò eſt, & quò ſpectat ille clamor? ſcilicet, *Iuxta eloquium tuum da mihi intellectum.* Des mihi intelligentiam & notitiam vt agam ſecundùm verbum tuum.

V. 170. *Intret, ſecundùm eloquium tuum eripe me.* Non debet hæc libe-

PSAL. 119. ratio de corpore intelligi, quâ liberetur ab angustia sed de liberatione animæ ab offendiculis peccati; nam in hoc versu aut in præcedenti non sit vlla mentio hostium. Dicit verò secundùm eloquium tuum; sed in quonam legis totius loco, habetur illa sententia, nempe quòd Deus sanctus & benedictus seruet & adjuuet hominem contra peccatum? Nimirum illud innuitur in isto versu, vt sit timor eius super facies vestras vt non peccetis. Etsi enim Deus liberum arbitrium homini dederit, si homo sit rectus, Deus illum adjuuat in via bona. Idcirco etiam Israëlitis stationem montis Sinai ostendit, quæ fuit illis magnus aditus ad corda illorum aperienda & disponenda ad viam Deut. 5. 29. bonam, & ad eos à peccato reuocandos, & ita innuit iste versus, *Quis det vt sit cor eorum hoc eis vt timeant me*, &c. Eam ob causam dicit hîc Dauid, secundùm eloquium tuum eripe me ab offendiculo peccati. Ego siquidem cor meum tuo cultui addixi, etiam mihi opem largiaris.

V. 171. *Scaturient.* Voce istâ hîc locutio denotatur, vt isto in loco, Psal. 19. 2. Dies diei scaturit sermonem. Et de loquutionis assiduitate vsurpatur illa significatio; nimirum instar fontis perenniter scaturientis: sensus est, cùm me docueris tua statuta, tum continuò te labijs meis celebrabo.

V. 172. *Pronuntiabit.* Verbum תען *taan* hoc loco, loquutionem significat, sicut in isto, Et respondebis & dices; sensùsque est, cùm tuum eloquium pronuntiabo, illud alijs dicam, & docebo illos quia omnia mandata tua sunt iustitia. Et author Massoræ hoc verbum interpretatur hîc in laudandi significatione, ac si diceret, laudabit lingua mea eloquium tuum, quia vniuersa est iustitia. Et addit in Massora, vocem istam תען *taan* reperiri ter in significa- Exod. 15. 20. Prou. 26. 6. tione laudis, & signum esse, Et cantauit eis Maria. Laudabit lingua mea, & responde stulta, &c.

V. 173. *Sit manus tua.* Quandoquidem tua elegi mandata, tu me in illis adjuua.

V. 174. *Concupiui salutem tuam.* Animæ scilicet salutem in futuro seculo; ideoque lex tua delectationes meæ; quia hæc nos ad salutem adducit.

V. 175. *Viuat anima mea.* In hoc mundo viuere exopto propterea vt te celebrem, quasi diceret, vt cognoscam diuinitatis tuæ veritatem, & ipsa erit mihi laudis materia. *Et iudicia tua adiuuent me.* Ea scilicet in re, sunt enim veluti scala ad ascendendum ad cognitionem Dei benedicti.

V. 176. *Erraui sicut ouis.* Siquidem ego in cognitione ista erraui, nam in illa hucusque non fui stabilis; vnde similis sum ouiculæ quæ perit, nec ad locum sui accubitus redire nouit. Sic anima mea nondum hactenus nouit ad suum reuerti principium. Et quemadmodum fidelis pastor pereuntem ouiculam exquirit donec illam inueniat, & ad eius cubile reducat, sic tu quære seruum tuum, donec eum ad suum reducas principium; hoc est, ad animæ principium: hæc autem inquisitio in eo consistit, vt me in cognitione adjuues. *Quia præcepta tua non sum oblitus.* Sic etiam tu adjuua me, nec mei obliuiscaris, sed me quærere velis.

PSALMVS CENTESIMVS VIGESIMVS.

PSAL. 120.

Canticum Graduum.

1. AD Dominum in tribulatione mea clamaui, & exaudiuit me.

2. Domine libera animam meam à labio mendacij, à lingua fraudis.

3. Quid dabit tibi & quid apponet tibi lingua dolosa?

4. Sagittæ potentis acutæ, cum carbonibus iuniperorum.

5. Heu mihi quia peregrinatus sum in longitudine; habitaui cum tabernaculis Cedar.

6. Multùm habitauit anima mea cum eo qui pacem odit.

7. Ego pax; & quum loquor, ipsi ad bellum.

COMMENTARIVS.

Canticum graduum. Hæc graduum cantica sunt quindecim, & tradiderunt illa fuisse à Leuitis decantata, in quindecim gradibus qui erant in monte templi, inter atrium virorum Israëlitarum & atrium mulierum; per illos enim, inquiunt, ascendebant ab atrio mulierum ad atrium virorum, & canticum vnum in gradu vno decantabant. Magistri verò nostri F. M. circa hoc sic adhuc differunt, has quindecim ascensiones de quibusnam dixit Dauid? sic de illis dixerunt, eo tempore quo fodit fundamenta domus Sanctuarij, ascendit abyssus, ac timuerunt ne exundans totum mundum immergeret; tum verò Achitophel Dei nomen expositum descripsit, illúdque in abyssum immisit, & abyssus descendit per spatium sex decim millium cubitorum; dixitque, bonum fuit mundo ne tantopere abyssus descenderet; aquæ enim sunt mundo necessariæ, & terra per abyssum fit humida, &c. Rabbi autem Saadias F. M. existimat voces istas, canticum ascensionum, denotare hæc cantica fuisse altissimâ voce decantata, itaut in quolibet eorum canendo, vocis tonum cantores intenderent. Possunt etiam ascensionum nomine intelligi ascensiones ab exilio, quibus aliquando Israëlitæ ab exilio suo in terram Israëliticam sunt ascensuri. Et hæc omnia cantica in persona exulantium Israëlitarum sunt edita: & in illis crebra fit mentio calamitatum exilij: non rarò etiam in illis refertur expectatio liberationis & promissorum quæ absque omni prorsus dubio euenient aliquando. Dicit igitur:

V. 1. *Ad Dominum in tribulatione mea.* Et in persona exulum loquitur singulari numero collectiuè. Et dictio צרתה *tsarata* habet literam ה *tau*

Psal. ad indicandam anguſtiæ grauitatem, ſicut alibi dictum eſt de voce ישועתה
120. *ieſchouaata*, quæ ſalutis magnitudinem innuit. *Et exaudiuit me.* Præteritum eſt loco futuri, cui multa occurrunt ſimilia, maximè in vaticinijs.

V. 2. *Domine libera animam.* Nempe ex illis Gentibus inter quas exulamus, ſunt enim homines mendacijs & fraudibus addicti.

V. 3. *Quid dabit tibi.* Alloquitur eos qui verba mendacia loquebantur, & praua conſilia per calumniam aduersùs Iſraëlitas in exilio objiciebant; quid inquit, vtilitatis ex lingua doloſa vobis euenit? Et quid vobis dabit aut apponet lucri? Authores verò Deras dicunt Pſalmographum alloqui ita linguam ipſam, quid, inquit, dabit tibi Deus, aut quid vltra tibi addet ad cuſtodiendum te ne loquaris malum? Ecce omnia alia membra condidit erecta, te verò iacentem fecit: cætera membra extrinſecus, te autem intrinſecus. Nec tantum hoc, ſed præterea duplici te circumſepſit muro, vno quidem carneo, altero autem oſſeo; & cum omnibus iſtis non tibi cauiſti. Quid dabit tibi, aut quid addet tibi?

V. 4. *Sagitta potentis.* Sermones prauos comparat cum ſagittis acutis viri alicuius potentis, & valida manu contortis. Illos etiam aſſimilat prunis iuniperorum, quæ calidiſſimæ ſunt, nec facilè extinguuntur etiam per longum temporis ſpatium. Imò etiam quando apparent extinctæ, & tanquam cinis projectæ, intus ſunt ignis accenſus: ſic omnino verba hominis doloſam linguam habentis, palam enim coram alijs ſic ſe exhibet, quaſi nihil mali contra quemquam in animo gerat, vt nemo ſibi ab illo caueat; at cùm ab eo cui nocere parat, ſejunctus fuerit, tum verò mala aduersùs eum loquitur. Dixit *cum*, quia nimirum duo hæc, ſagittæ & carbones ſimul in lingua mala continentur.

V. 5. *Heu mihi, in longitudine.* Protractè peregrinatus ſum in exilio, ac ſi diceret, quòd exilium meum admodum fuerit protractum, & inter malos diu habitauerim. *Cum tabernaculis Cedar.* Loquitur potiſſimùm de Iſraëlitarum exilio inter Iſmaëlitas, non verò de illorum captiuitate inter Idumæos ſeu Romanos; nam vt plurimùm inter Iſmaëlitas exulant Iſraëlitæ. Et Cedarenos nominauit, quia ſunt certæ familiæ conjunctæ, quæ cum Iſmaëlitis verſantur, & ipſi caput regni conſtituunt. Sunt qui voce משך *meſchec*, Cedarenos ipſos putent appellari, ideo ſcilicet quod ſint tractores ar-
Gen. cuum, & exponunt, peregrinatus ſum cum Meſchec, vt ſit tantùm repetitio
10. per alia verba. Alij volunt nomine Meſchec, denotari nationem ex poſteris Iapheth oriundam, de qua fit mentio in lege. Dicit verò Ioſeph filius Gorionis, illâ voce deſignari Tuſciæ incolas, qui ſunt Chriſtianæ religionis ſectatores. Tuſcos autem nominat propter Idumæorum ſeu Romanorum regnum quoniam Roma eſt in confinio Tuſciæ. Cedarenos verò propter Iſmaëlitarum regnum; ſicque duo regna recenſuit in quibus præſertim exules agunt Iſraëlitæ.

Pſal. V. 6. *Multùm habitauit.* Litera ת *tau* in voce רבת *rabbat* eſt pro ה
129. 2. *he*, non eſt enim nota conſtructionis: & ita occurrit in his locis, *Multùm*
Pſal. 65. *oppugnauerunt.* Et, *Multùm locupletaſti eam.* Et his ſimilia quæ ſcripſimus
10. in libro Miclol. Senſus eſt, multo iam tempore verſatus ſum in exilio cum Gente quæ pacem odit.

V. 7. *Ego pax.* In ore meo est pax, & cum de pace illos alloquor ipsi de his quæ bellum spectant, verba faciunt.

PSALMVS CENTESIMVS VIGESIMVS PRIMVS. PSAL. 121.

Canticum graduum.

1. Leuo oculos meos in montes: vnde veniet auxilium meum? 2. Auxilium meum à Domino qui fecit cœlum & terram.

3. Non dabit in commotionem pedem tuum: non dormitabit qui custodit te.

4. Ecce non dormitabit, neque dormiet, qui custodit Israël.

5. Dominus custodit te: Dominus vmbra tua super manum dexteram tuam.

6. Per diem sol non percutiet te, neque luna per noctem.

7. Dominus custodiet te ab omni malo: custodiet animam tuam.

8. Dominus custodiet exitum tuum & introitum tuum, ex nunc & vsque in sæculum.

COMMENTARIVS.

Canticum graduum. Solus hic Psalmus habet literam ל *lamed* præpositam voci מעלות *maaloth* loco ה *he* articuli Emphatici, est enim
pro המעלות *hamaaloth*: & idem fit in istis locis, *Et respondit ille Dux su-* 1. Reg.
per cuius manum innitebatur למלך *lammelec*, pro המלך *hammelec* Rex. *Et* 7. 2.
occidistis eos furore qui vsque ad לשמים *laschscamaim cœlos peruenit.* Pos- 2. Paral.
set quoque vox ista למעלות *lammaalot* mysticè exponi, canticum ad cen- 28.
tum ascensiones, quod congrueret cum mystica illa expositione de qua in præcedenti Psalmo. Sic præterea voces istas allegoricè interpretantur, canticum illi qui facturus est ascensiones iustis futuro tempore.

V. 1. *Leuo oculos meos.* Nimirum instar illius qui è longinquo expectat auxilium, & in montes ascendere solet, & huc & illuc oculos circumferre, ad videndum num aliqui sibi ad auxilium veniant. Et particula אל *el* est pro
על *aal* super, in, sicut istis in locis, אל *el*, *In montibus non comederit.* *Et per-* Ezech.
cussit Philistaum אל *el in fronte eius.* 18. 15.

V. 2. *Auxilium meum.* Si ego attollam oculos ad montes exploraturus 1. Sam.
vnde mihi adsit auxilium, nihil omnino inde vtilitatis accipiam; à nul- 17. 50.

PSAL. 121. lo enim præterquam à Domino auxilium mihi est expectandum; quapropter oculos meos attollo ad ipsum, ille siquidem mihi opem est allaturus, méque ex Gentibus aliquando est collecturus. Ipse enim fecit cœlum & terram, & omnia in eius potestate sunt posita, & quidquid voluerit, valet efficere; nam omnes Gentes, quasi nihilum sunt coram illo.

V. 3. *Non dabit.* Istud vnusquisque Israëlitarum dicit socio suo, per modum solatij in exilio, bonum est quòd certâ fiduciâ speraueris Deum benedictum tibi daturum auxilium; sic enim faciet aliquando, & quamuis exilium hoc in longum tempus protrahi sinat, non tamen dabit in commotionem pedem tuum. *Non dormitabit qui custodit te.* Dum enim in exilio tamdiu versamur, videtur Deus similis dormienti & quasi nostras calamitates & miserias non videre; vt alibi dicitur, *Exurge, quare obdormis*

Psal. 44. 23. *Domine.* Verùm,

V. 4. *Ecce non dormitabit.* Dormitatio minor est somno, & tamen dicit, Non dormitabit; quantòminus dormiet? verè etenim ipse omni tempore custodit Israëlem. In ipso etiam exilio nos conseruat, ac impedit quominus nos omnino è medio tollant Gentes, illæ quippe odio internecino nos persequuntur, at Deus semper laudandus non permittit eas nos istis afficere malis, quæ contra nos machinantur. *Neque dormiet.* Etiam quando somno damus operam, ipse pro nobis vigil excubat.

V. 5. *Dominus custodit te.* Dominus est vmbra tua; & ipse stat iuxta manum dexteram tuam, vt tibi in omnibus tuis operibus opem ferat.

V. 6. *Per diem.* Hoc refertur ad verba ista paulò ante dicta: *Dominus vmbra tua.* Hoc sensu, ipse Deus est tibi veluti vmbra, ne solis calor te interdiu lædat, & lunæ frigus, noctu: solis enim calor humorem exsiccat; luna verò eumdem adauget, vnde nascitur frigus: calor autem & frigus sunt causæ morborum; & ab illis Deus benedicendus te præseruabit.

V. 7. *Dominus custodiet te ab omni malo.* Ne tibi aliquo modo homines aut feræ agrestes noceant. *Custodiet animam tuam.* Adeout si in morbos incidas, erunt ipsi ad emundationem tuorum criminum; verùm Deus animam seu vitam tuam conseruabit, ne illam tibi morbi eripiant.

V. 8. *Dominus custodiet.* In exilio te seruabit vt iam antea dixit Et cum ex illo in pace fueris egressus, & tutò in terram Israëliticam regressus, tum verò ex eo tempore te vsque in perpetuum custodiet.

PSALMVS CENTESIM. VIGESIMVS SECVNDVS. PSAL. 122.

Canticum graduum Dauidis.

1. LÆtatus sum his qui dicunt mihi *in* domum Domini ibimus.

2. Stantes fuerunt pedes nostri in portis tuis Ierusalem.

3. Ierusalem quæ ædificata est vt ciuitas, quæ coniuncta est sibi pariter.

4. Illuc enim ascenderunt tribus, tribus Domini: testimonium Israël, ad confitendum nomini Domini.

5. Quia illic sederunt sedes ad iudicium: sedes domus Dauid.

6. Postulate pacem *ipsius* Ierusalem, prosperè agant diligentes te.

7. Sit pax in antemurali tuo: prosperitas in palatiis tuis.

8. Propter fratres meos & proximos meos, loquar pacem de te.

9. Propter domum Domini Dei nostri, quæram bonum tibi.

COMMENTARIVS.

Canticum graduum Dauidis. Fieri potest vt cætera cantica graduum, quibus nomen Dauidis non est præfixum, composita fuerint ab alijs Cantoribus, quorum nomina non exprimantur: verùm illa quæ nomen Dauidis præferunt, ab illo sunt edita. Continet autem hic Psalmus sermonem exulum Israëlitarum, qui præ magno suo desiderio, quo instaurationem templi exoptant, de ascensione veterum Israëlitarum ad festos dies loquuntur, & verbis eorum qui stante templo vixerunt, dicit igitur:

V. 1. *Lætatus sum.* Ita nempe quilibet eorum dicit, Lætatus sum, &c.

V. 2. *Stantes fuerunt.* Qui enim primi ascenderant, in portis stabant, aliósque expectabant qui post ipsos erant venturi.

V. 3. *Ierusalem.* Sic Israëlitæ exules dicunt, cùm staret exstructa vrbs Ierosolymitana, & diuina majestas in ea resideret, erat quàm celeberrima, nec vlla similis ei ciuitas inueniebatur; in eam etenim ter in anno conueniebat simul Israëlitarum cœtus, Quis vnquam vidit ciuitatem illi vrbi similem?

V. 4. *Illuc enim ascenderunt.* Etenim in eam ascendebant duodecim tribus Israëliticæ, quæ erant tribus Domini, præcepta eius obseruantes, & illas omnes ciuitas Ierosolymitana capiebat. Quod erat Israëlitis testimonium se à Deo benedicendo fuisse electos. *Ad confitendum nomini Domini.* Propter

PSAL. 122. miracula quæ ipsis ostenderat, ex quorum numero illud erat, sicut textu Talmudico refertur. Et nemo, inquiunt, vnquam dixit, angustior mihi est locus, quàm vt in vrbe Ierosolymitana pernoctare queam. Aliud adhuc eo maius erat miraculum, nimirum quòd cùm omnes in atrio congregati starent, coarctabantur, at cùm proni adorarent, latum habebant spatium: vel sensus horum verborum, Testimonium Israëli, est iste, Quòd Tribus ascenderent illuc, testimonium & præceptum ipsis Israëlitis fuerat impositum, vt illuc ascenderent ad confitendum nomini Domini.

V. 5. *Quia illic.* Sedes in numero plurali, vna scilicet diuinæ gloriæ inhabitantis, altera Regum Dauidicæ familiæ, sicuti mox expresè dicitur, *Sedes domus Dauid.* Ibi scilicet fuerunt, & illic adhuc aliquando erunt.

V. 6. *Optate.* Dicunt modò Israëlitæ extorres, postulate à Deo benedicendo ciuitatis Ierosolymitanæ pacem. Hæc autem pax est vt Israëlitæ à patria eiecti, in eam simul congregentur: nam antequam hoc contigerit, non erit pax vrbi Ierosolymitanæ; etenim pro ea possidenda incircumcisi ac Ismaëlitæ pridem decertant; & deinde ipsam vrbem Ierosolymitanam alloquens subiungit *Prosperè agant diligentes te.* Sunt autem Israëlitæ qui in exilio positi, eius deuastationem continuò deflent.

V. 7. *Sit pax in antemurali tuo.* Fossa quæ muros vrbis ambit, hac voce חיל *hhail* appellatur: Dicit ergo, sit pax vt ad illam Israëlitæ reuerti possint, ac rursus non erit bellum in antemurali tuo, nec in tuis arcibus; vox enim ארמנות *armenot* arces in media vrbe constructas significat.

V. 8. *Propter fratres meos.* Vnusquisque exulum dicit, propter fratres meos Israëlitas qui ex te sunt expulsi, propter eos, inquam, loquor nunc de te pacem, vt tandem reuersi in te habitent.

V. 9. *Propter domum.* Prætereà quoque bona pro te à Deo benedicendo expetam propter domum Dei nostri quæ est deuastata.

PSALMVS CENTESIMVS VICESIMVS TERTIVS.

Canticum Graduum.

1. AD te leuaui oculos meos qui habitas in cælis.

2. Ecce sicut oculi seruorum ad manum dominorum suorum; sicut oculi ancillæ ad manum dominæ suæ: ita oculi nostri ad Dominum Deum nostrum, donec misereatur nostri.

3. Miserere nostri Domine, miserere nostri: quia multùm saturati sumus despectione.

4. Multùm saturata est anima nostra subsannatione tranquillorum, despectione superborum.

V. 1. CAnticum graduum. *Ad te leuaui oculos meos.* Cùm sermones exulum Psalmographus exprimit, vtitur aliquando singulari numero, aliquando plurali. *Qui habitas.* Dictio היושבי *haioscheui* habet י *iod* paragogicum. Sensus porrò est, nullum in terris auxilium inuenio, nec aliunde quidquam opis expectare possum quàm à te solo.

V. 2. *Ecce sicut.* Nempe quia à nullis aliis cibum & victum accipiunt quàm ab ipsis heris, idcirco in eos oculos suos subinde coniicere solent. Dominus verò Pater meus P. M. voces illas, *Ad manum dominorum suorum*, interpretatur, ad ipsos dominos suos. *Ad manum dominæ suæ.* Quando ab heris serui percutiuntur, non habent vllum alium ad quem oculos conuertant, nisi ad eosdem dominos, vt eos si possint, ad sui commiserationem flectant, & efficiant vt à plagis infligendis cessent. Similis omnino est sors nostra, qui enim nos afflixit & captiuitati addixit, est Deus benedicendus, qui & Dominus noster est, & nos illius serui: & neminem prorsùs habemus ad quem oculos attollamus, nisi ad eundem ipsum qui exilij est author, vt nostri tandem misertus nos ab exilio reuocet.

V. 3. *Miserere nostri.* Est repetitio ad confirmationem orationis. *Quia multùm.* Hoc est, longissimo tempore. *Saturati sumus despectione* in hoc exilio nostro.

V. 4. *Multum saturata est.* Iam supra vocem רבת *rabbat* explicuimus. *Subsannatione tranquillorum.* Desideratur hoc loco altera vox constructa, vt dicat, Saturata est anima nostra הלעג לעג *hallaag laag*, subsannatione, subsannatione, inquam, tranquillorum qui nos subsannant. Aut dicendum est litteram ה *he* præpositam voci השאננים *haschschaanannim* esse loco ל *lamed*, vt sit sensus; Saturati sumus subsannatione quam à tranquillis patimur: saturati sumus etiam despectione superborum. Porrò hîc per superbos & pacatos, gentes denotantur quæ pacatæ & tranquillæ sunt, nos autem miseri & doloribus confecti inter illas, continuò subsannatione illarum impetimur. Dictio לגאיונים *ligeonim*, scribitur vt vox vnica, & idem significat quod גאים *geim*, nisi quod in illa appareat tertia radicalis mutata in י *iod*, & littera נ *nun* est paragogica: & eiusdem est formæ ac dictio עליונים *eelionim*, licet vocales sint diuersæ propter litteram gutturalem. At verò in lectione, vt duæ voces profertur לגאי יונים *lige ionim*, & sic auget significationem in lectione; nam גאי *gee* sicut גאים *geim* superbos significat, & יונים *ionim* Sopho.
oppressores designat, vt isto in loco, Væ fœdatæ & inquinatæ ciuitati היונה 3.1.
haiona quæ opprimit: hæc enim dictio eiusdem significati est eo in loco ac in Leu. 25.
istis, *Et non opprimetis vnusquisque proximum suum. Et non opprimant vl-* 14.
tra principes mei, populum meum. Ezec. 45. 8.

Psal. 124.

PSALMVS CENTESIMVS VIGESIMVS QVARTVS.

Canticum Graduum Dauid.

1. Nisi Dominus adfuisset nobis, dicat nunc Israël.
2. Nisi Dominus adfuisset nobis, cùm exurgerent in nos homines.
3. Tunc viuos deglutissent nos, dum irasceretur furor eorum in nos.
4. Tunc aquæ inundassent nos: torrens pertransisset super animam nostram.
5. Tunc pertransisset super animam nostram aqua elata.
6. Benedictus Dominus qui non dedit nos prædam dentibus eorum.
7. Anima nostra sicut auicula erepta est de laqueo aucupum: laqueus contritus est, & nos liberati sumus.
8. Adiutorium nostrum in nomine Domini, qui fecit cælum & terram.

COMMENTARIVS.

V. 1. & 2. CAnticum graduum Dauidis. *Nisi Dominus.* Hoc nunc dicant Israëlitæ in exilio. Et quid est hoc, Nisi Dominus? *Cùm exurgerent in nos homines.* Cùm hostes nostri contra nos in exilio insurgerent, vt nos prorsus è medio tollerent. *Nisi Dominus fuisset nobis*, hoc est nobiscum.

V. 3. *Tunc.* In dictione אזי *azai*, littera י *iod* est paragogica, & idem significat quod אז *az*, tunc *Viuos deglutissent nos.* Hoc dictum est eodem sensu, ac illud, *Et non accipiet à te carnem coctam, sed crudam.* Dixit autem figuratè, viuos deglutissent nos; non enim solent homines crudas carnes comedere, sed coctas: at verò isti præ magna cupiditate nos deglutiendi quâ ardebant, viuos nos erant deuoraturi, quùm furor eorum in nos irasceretur, nisi Dominus fuisset nobiscum: ita etiam dicitur, *Deglutiamus eos sicut sepulchrum viuentes.*

1. Sam. 2. 15.

Prou. 22.

V. 4. *Tunc aqua.* Hâc comparatione angustias describit. *Torrens pertransisset super animam nostram.* Torrens scilicet inundans. Porrò dictio נחלה *nahhla* legitur cum accentu in penultima in litera נ *nun*, & ה *he* in fine est paragogicum, & littera ח *hheth* habet scheua simplex. Et eâdem formâ

isto

isto in loco reperitur, *Et circuibit terminus ab Hasmon vsque ad torrentem* PSAL.
Ægypti. 124.

V. 5. *Tunc pertransisset.* Coniungit verbum, transisset, quod est singulare cum nomine duali, aquæ, vt isto in loco, quoniam aqua separationis non aspersa est super eum, immundus erit. Aut illud, pertransisset, refertur ad nomen, torrens, quod anteà præcessit, hoc sensu, torrens aquarum elatarum, quæ in malitia & superbia inundant. Num. 34. 5. Num. 19. 13.

V. 6. *Benedictus Dominus.* Qui nos minimè illorum potestati permisit vt nos diriperent, sicuti iam decreuerant.

V. 7. *Anima nostra.* Non enim vllo modo irretita auicula se liberare valet, nisi fortè laqueus in quo est innexa dirumpatur: sic nobis eueniet; illæ enim Gentes inter quas exulamus, tandem consumentur ac peribunt, sicque Deo nobis opitulante liberabimur.

V. 8. *Adiutorium nostrum.* Ipse siquidem cæli & terræ est conditor, & in superiora simul ac inferiora potestatem habet; poteritque nobis opem adferre, atque ex laqueo, hoc est, ab exilio educere.

PSALMVS CENTESIMVS VIGESIMVS-QVINTVS.

Canticum Graduum.

1. QVi confidunt in Domino, sicut mons Sion *qui* non commouebitur, *sed* in æternum permanebit.

2. Ierusalem, montes in circuitu eius, & Dominus in circuitu populi sui, ex nunc & vsque in seculum.

3. Quia non requiescet virga improbitatis super sortem iustorum: vt non mittant iusti ad iniquitatem manus suas.

4. Benefac Domine bonis & rectis in cordibus suis.

5. Declinantes autem in tortuositates suas adducet Dominus cum operantibus iniquitatem: pax super Israël.

COMMENTARIVS.

V. 1. CAnticum graduum. *Qui confidunt in Domino,* non commouebuntur, sicut mons Sion, qui non est loco suo emouendus: nam perstabit in æternum, postquam ad eum reuersi fuerint exules Israëlitæ, non dimouebitur, nec in æternum destruetur, sed permanebit in perpetuum. Verbum enim ישב *ieschen* significat, perstabit in æternum, & erit inconcussus: quo sensu dicitur: *Tu autem, ô sancte sedes,* hoc est, stabilis perseueras: sic & illud *Tu autem Domine in æternum permanebis.*

Psal. 125. V. 2. *Ierusalem.* Etiamsi montes in suo circuitu habeat, non tamen in hoc stat eius robur: nam Gentes eam expugnabunt & capient, sed à Deo suo. Nec firmum habebit robur, donec sit cum Domino in medio sui, quia tunc erit in circuitu populi sui, & maiori præsidio erit illi eius nomen quàm montes: nec deinceps vsque in æternum vllus illis inimicus dominabitur.

V. 3. *Quia non requiescet.* Vt in Prophetia Isaïæ scriptum est, *Et erit omnis qui relictus fuerit in Sion & residuus in Ierusalem, sanctus vocabitur.* Nam improbi omnes tum ij qui sunt inter Israëlitas cùm illi qui sunt inter alias Gentes, prorsùs interibunt, & super Ierusalem, quæ est sors iustorum, non requiescet virga improbitatis, hoc est, robur & potentia improborum, sicut hodie est improbus in virgam & in baculum. *Vt non mittant iusti.* Ac si diceret, ne fortè iusti praua eorum opera addiscerent, si qui in terra improbi remanerent. Et ea de causa Deus olim Israëlitis ex Ægypto egressis, & in promissam terram ingressuris præcepit, vt penitùs Gentes illas expellerent, easque omninò delerent: ne fortè, inquit, doceant vos facere secundùm cunctas abominationes suas, &c. At non ita fecerunt, vnde & ipsi impegerunt; futuris autem temporibus nullum erit offendiculum ad scelus inducens; omnes siquidem improbi sunt consumendi.

V. 4. *Benefac Domine bonis.* Illis qui boni sunt in operibus suis, & iis qui recti sunt in cordibus suis.

V. *Declinantes autem.* Hoc est, eos inter Israëlitas qui ad suas peruersitates declinant, ac si diceret, qui vias suas ad tortuositates suas deflectunt. *Adducet Dominus cum operantibus iniquitatem.* Nimirùm inter ipsos gentiles. Explicari etiam sic potest, qui suas tortuositates in sua corda declinant; quorum intima non consentiunt cum externis: adducet illos Dominus cum Gentibus scelera palam operantibus, quod oppositum est ei quod ante dixerat, Bonis, & iis qui recti sunt in cordibus suis. *Pax super Israel:* Postquam improbi fuerint ablati ex Israëlitis, tum pacificè agent qui ex illis erunt residui, sicuti in Sophoniæ vaticinio dictum est. *Et remanere faciam in medio* (Soph. 3. 5.)
tui populum humilem & pauperem, & sperabunt in nomine Domini. Et mox additur, *Residuum Israel non faciet iniquitatem*, &c. Quia ipsi pascentur & accubabunt, & non erit qui exterreat. Ecce pax super Israëlitas futura.

PSALMVS CENTESIMVS VIGESIMVS-SEXTVS.

Canticum Graduum.

1. CVm conuerteret Dominus captiuitatem Sion, facti sumus sicut somniantes.

2. Tunc replebatur risu os nostrum, & lingua nostra exultatione: tunc dicebant inter Gentes, magnificauit Dominus facere cum eis.

3. Magnificauit Dominus facere nobiſcum, facti ſumus læ- PSAL.
tantes. 126.

4. Conuerte Domine captiuitatem noſtram, ſicut torrentes
in Auſtro.

5. Qui ſeminant in lacrymis, in exultatione metent.

6. Eundo ibit & flendo, portans pretium ſeminis: veniendo
veniet cum exultatione portans manipulos ſuos.

COMMENTARIVS.

V. 1. CAnticum graduum. *Cum conuerteret.* Verbum שוב *ſchou* hoc loco, Num. quietem deſignat, vt in illo, *Requieſce Domine in myriadibus mil-* 10. 36. *lium Iſrael.* Item, *Et quieſcere faciet Dominus captiuitatem tuam*, &c. Aut Deut. reuerſionem ſignificat, eſtque verbum tranſitiuum. Dictio etiam שיבת *ſchi-* 28. 30. *uat* reditum notat, tum enim filij Sion ad Dominum ſunt reuerſuri. *Facti ſumus ſicut ſomniantes.* Quaſi ſomnium auolans erit in oculis noſtris anguſtia captiuitatis, præ multa lætitia quæ nobis erit, quum reuerſi erimus in terram noſtram. Sic iſta verba expoſuit Dominus Pater meus P. M. Sapiens verò Abraham F. E. hoc modo, tum ſunt dicturi Iſraëlitæ, cùm Deus benedicendus captiuitatem ipſorum reduxerit, nemo hominum videre poteſt oculis ſuis miraculum iſti ſimile, tantùm in ſomnio.

V. 2. *Tunc, magnificauit.* Obſtupeſcent Gentes & dicent: magnum ſanè miraculum! *Cum eis*, hoc eſt, cum Iſraelitis: Qui etiam ipſi dicent, Magnificauit Dominus facere nobiſcum, & eapropter facti ſumus lætantes: Ac ſi diceret, magna iſta lætitia quâ nos affectos cernitis, & illud gaudium quo repletur os noſtrum, inde procedunt quòd Dominus magnificauerit nobiſcum, vt magnum hoc miraculum & ingens beneficium nobis exhiberet.

V. 4. *Conuerte Domine.* Sic orantes dicebant Iſraëlitæ cùm adhuc in exilio verſarentur, reduc Domine; & vox שובה *ſchouua* ſignificat, vt iam explicuimus, fac quieſcere, aut reduc. *Captiuitatem noſtram*, nos exulantes; Et ſcribitur cum ו *vau*. ſed legenda eſt cum י *iod*: verùm idem eſt ſignificatum. *Sicut torrentes in terra ſicca.* Dictio נגב *negeu* terram arentem ſignificat, Iud. 1. iuxta illud, *Quia terram arentem dediſti mihi.* Eiuſmodi autem terra aquas 15. appetit, & ſi quando torrentes aquarum per illam decurrant, fiet in ea magna immutatio, & multa bona proferet: ſic erit reductio noſtra ab exilio, & Iſraelitarum liberatio: aſſimilat exilium terræ calore ſqualenti, & liberationem torrentibus aquarum.

V. 5. *Qui ſeminant.* Quoniam terræ arenti exilium comparauerat, in quam qui ſementem ſpargit, lacrymas etiam ſolet effundere; flet enim & Deum benedicendum inter ſeminandum deprecatur, vt terram illam pluuiis ita irriget, vt quod ſeminat cum benedictione poſſit metere. Vix enim fieri poſſe videtur, vt qui terram eiuſmodi ſeminat, quidquam ex illa demetat, niſi diuinæ miſerationes adfuerint. Ita nunc Iſraelitæ in exilio poſiti inter tot

PSAL. 126. calamitates feminant, ipsa verò feminatio est opus obseruationis præceptorum Dei, quæ obseruant cum lachrymarum effusione, propter exilij angustias. Et sperant fore vt à Deo benedicendo eruantur ab exilio, & tum cum exultatione metent, quod cum lacrymis feminarunt: messis verò est ipsa bonorum retributio.

V. 6, *Eundo ibit portans pretium feminis.* Vox enim משך *meschec* pretium
Iob. 28. 18. significat, vt illo etiam in loco, *Pretium sapientiæ supra margaritas*; Res autem pretiosa eo appellatur nomine, quòd ad loca longinqua nomen eius trahatur; & femen est pretiosum in terra sicca & arenti: & pauper illud deportans, & ad suum agrum vadens vt illud feminet, eundo flere solet, metuens ne femen ipsum pereat, nec germinare possit propter ariditatem istiusmodi soli. Deus autem benedicendus videt illius lacrymas, eiusque misertus, imbrem super terram immittit: vnde messis tempore in domum suam cum exultatione venit, cùm priùs èontra feminationis tempore flens iret ac rediret, cum lætitia magna messis suæ manipulos infert in domum suam. Ita Israëlitæ è patria exulantes, iugum exilii portant & onera tributorum quæ coguntur soluere, vt legem & præcepta quæ per femen figuratè designantur, liberè possint implere. At redemptionis tempore, quod est messis tempus, venient in terram Israël cum exultatione, & ferent manipulos bonorum quibus eos donauit Deus benedicendus, & cum argento & auro ab exilio egredientur.

PSALMVS CENTESIMVS VIGESIMVS-SEPTIMVS.

Canticum graduum Salomoni.

1. NIsi Dominus ædificet domum, in vanum laborant ædificatores eius in ea: nisi Dominus custodiat ciuitatem, frustrà vigilat custos.

2. Vanum *est* vobis diluculò præuenientibus surgere, tardantibus sedere, manducantibus panem dolorum: sic dabit dilecto suo somnum.

3. Ecce hereditas Domini, filij: merces, fructus ventris.

4. Sicut sagittæ in manu potentis, ita filij iuuentutis.

5. Beatus vir qui impleuit pharetram suam ex ipsis: non confundentur cùm loquentur inimicis suis in porta.

COMMENTARIVS.

CAnticum graduum Salomoni. Hic Psalmus editus fuit super Salomone: vnde littera ל *lamed* præfixa voci שלמה *schelomo* significat propter, de; vt

isto in loco, *Die, quæso, de me, est frater meus.* Estque conscriptus de domus Psal.
Dei constructione, quam ipse Dauid ædificare decreuerat, & argentum, au- 127.
rum & æs ad opus ipsum perficiendum collegit, verùm sedula suâ curâ &
labore non est assequutus vt ipse illam ædificaret, sed filius eius: Et hoc ip- Gen.
sum cæteris mundi hominibus contingit, vt minimè possint ea exequi quæ 20. 13.
designauerant. Præterea in hoc Psalmo quædam de Messia innuuntur: nam
& ipse in Cantico Canticor. Salomon appellatur; & nos illum iuxta tripli-
cem illum sensum exponemus, & primò quidem de Salomone. Dicit igitur,

V. 1. *Nisi Dominus ædificauerit domum*, &c. Loquitur de negotio domus Sanctuarij, nam pro illius ædificatione non mediocriter Dauid fuit solicitus; at quandoquidem Deo exaltando minimè placuit vt illam ipse construeret, eam non ædificauit. Ista autem verba, *Ædificatores eius.* Eos denotant qui eius ædificationi curam & operam impendunt. Quoniam ita loquutus fuerat de vrbe Ierosolymitana, eòquòd esset regni metropolis, & in ea templum erat ædificandum, dicit, quis est qui Deo benedicendo annuente, templum est ædificaturus? est Salomon filius meus. Hæc ædificatio irrita non erit, sed verè ac certò domus ædificata subsistet. Per ciuitatem, Ierosolymitana intelligitur quam nisi Dominus ipse custodiat, frustra vigilant custodes illius. Verùm illam custodiet Dominus, qui filium meum in ea Regem esse præcepit. Et cùm hoc fiat ex beneplacito illius, ipse vrbem simul & sacram ædem proteget. Porro verbum illum, *vigilat*, curam & solicitudinem notat quæ circa rem aliquam adhibentur.

V. 2. *Vanum est vobis.* Hæc de Absalomo sunt dicta, ille enim est qui
prior in patrem suum maturè rebellauit, & regnum occupare tentauit; vnde
dictum est de illo, *Et manè consurgens Absalom stabat iuxta introitum portæ,* 2. Sam.
&c. Et postea subjungitur, *Et furabatur Absalom cor virorum Israel.* Di- 15. 2.
cit verò tum de ipso, cùm de illis qui opem ei ferebant, vanum est vobis diluculum præuenientibus surgere. *Tardantibus sedere.* De Adonia loquitur qui rebellionem excitare distulit, & in regio throno sedere distulit donec consenuisset Dauid, & senio confectus in lecto decumberet. Et ambo isti dolorum panem comederunt, multùm enim laborauerunt in captando regno;
sed illud obtinere non potuerunt. *Dolorum.* Paris est significati vox illa Gen. 3.
hoc loco ac in isto, *In dolore comedes eam.* Dixit autem, Comedentes pa- 17.
nem, quia sicut homo laborare debet, vt sibi victum comparet, ita isti propter regnum laborarunt, sed nihil illis profuit is labor. Additur mox, *Sic dabit dilecto suo somnum.* Ipse Salomon est dilectus Dei benedicendi, vt
scriptum est, *Et vocauit nomen eius Iedidiah, amabilis Domino propter Do-* 2. Sam.
minum. Sensus autem particulæ istius, sic, is est, Quemadmodum isti labo- 12. 25.
re suo regnum vsurpare meditabantur; sic Deus benedicendus, illud Salomoni dedit absque vllo labore. Et hoc denotat vox, somni, in ipsa quiete, sine labore, sicut cùm aliquis dat operam somno. Aut sensus est, dum adhuc dormiret Salomon, nec quidquam de regiæ dignitatis negotio cogitaret, verbum Dei regnum illi destinabat. Vox שנא *schena* scripta quidem est cum א *aleph*, sed perinde est ac si cum ה *he* esset scripta.

V. 3. *Ecce.* Verba sunt Dauidis, Ecce, inquit, ego agnosco Domini here-

ditatem esse filios, hoc est, bonum quod largiri solet suis dilectis in hoc mundo esse liberos, & illi sunt eius hereditas; bona enim hereditas mihi in filio meo Salomone contigit. *Merces fructus ventris.* Sententiam alijs verbis repetit; sensúsque est, merces quam dare solet Deus benedictus homini in hac vita, in præmium bonorum operum, sunt liberi, & ipsi sunt eius hereditas, & ille est fructus ventris.

PSAL. 127.

V. 4. *Sicut sagitta.* Quoniam Salomonem filium in senectute sua habuerat, & Deus benedictus ipsum elegerat vt in regni moderamine patri succederet: verùm in vita sua nihil auxilij ab ipso capere poterat, idcirco dixit, Ita filij iuuentutis, hoc est, filij qui nascuntur alicui cum adhuc est in tempore suæ iuuentutis, illi liberi magno sunt adjumento homini isti non secus ac sagittæ in manu potentis. Dauid autem filios habuit in iuuentute sua bonos, sapientes & potentes, sicut dictum est, *Et filij Dauid Principes erant.* Et alibi, *Et filij* Dauid priores *Regi erant ad manum.* Nam priores isti, opem ei ferebant; omnésque illi probi fuerunt præter Absalomum & Adoniam, qui ob suam pulchritudinem elati sunt insolentiùs, & in malos mores degenerarunt. At verò boni, erant ei gloriæ & decori. Dicunt enim omni homini esse gloriandum propter liberos bonos, & eos esse illi reputandos veluti portionem optimam sibi à Deo benedicendo concessam.

V. 5. *Beatus vir.* Quia liberos comparauerat sagittis, domum iam cum pharetra comparat. *Non erubescent.* Pater ac filij cùm loquentur in porta coram senioribus; ipsi enim multi sunt & probi, & facilè poterunt loqui in porta cum inimicis suis, nec pudore suffundentur, nec ab hostibus exterrebuntur.

De Rege autem Messia, sic potest explicari. *Nisi Dominus ædificet domum.* Loquitur de domo Sanctuarij seu templo, & per ciuitatem, Ierosolymitana est intelligenda. Ecce autem ex eo tempore quo deuastatum fuit templum, & Israëlitæ è patria sua demigrarunt & Ierosolyma fuerunt diruta: contigit aliquando vt iterum ædificaretur ciuitas Ierosolymitana, & quandoque dirueretur: nam fuit in ditione Idumæorum, id est Romanorũ seu Christianorum, & in ditione Ismaëlitarum, qui singulis annis bello contendentes, modò hi illam instaurabant, modò illi diruebant. Nimirum quia Deo benedicendo minimè grata erat illorum ædificatio, aut custodia: vnde & frustra laborauerunt qui illam ædificabant, & incassum vigilarunt custodes eius. Quod dicit, *Vanum est vobis mane surgere*, de Idumæis est intelligendum, qui primò Ierosolyma sibi subjecerunt. Illud verò, *Qui tardatis sedere*, de Ismaëlitis, qui postea venientes contra Christianos decertarunt, & ipsam ex illorum potestate eripuerunt, & illi rursus, eam ex eorum manibus abstulerunt, fuitque omni tempore bellum inter vtrosque; insumetúrque labor eorum & conatus omnis circa illam, donec redemptor veniat; & eam ob causam eos panem dolorum manducantes appellat. Quod autem sequitur, *Sic dabit dilecto suo somnum.* Per eius dilectum, Regem Messiam designat, & Deus benedicendus absque vllo labore dabit illi Ierosolyma; & illi alij qui propter illam tantopere laborauerunt, non remanebunt in ea, nec illam inhabitabunt. Cæteri versus continent verba Dauidis, sicut ipsos exposui-

mus. Poteſt etiam de quolibet homine exponi hic Pſalmus, eadem ratione. PSAL.
Nunc verò illum de filijs huius mundi hoc modo interpretamur; de ædifica- 127.
tione domus primò loquitur, quâ indicatur ſtabilitas regni alicuius Regis, ——.
quod ipſi & filijs eius poſt eum ſtabile permaneat: vnde illa verba Prophe-
tæ ad Dauidem, *Annuntio tibi quòd ædificaturus ſit tibi Dominus domum*, 1. Paral. 17. 10.
de regno ſunt intelligenda. Dicit vero nullum Regem poſſe ſibi ſuiſque po-
ſteris regni poſſeſſionem ſtabilem efficere, niſi ex diuino beneplacito. Poſtea
loquitur de cuſtodia ciuitatis propter metum hoſtium, non enim qui in muris
excubant, impedient quin illam hoſtes expugnent, niſi ipſe Dominus eam
cuſtodiat. Deinde ſermonem facit Pſalmographus de ijs qui varijs huius
mundi occupationibus diſtinentur, ac diuitias ſibi comparare conantur: &
ipſi quidem maturè conſurgunt ad opus aut negotiationem. Qui etiam diu
immorantur in ſuis operibus peragendis vſque ad ſolis occaſum; aut in ſuis
tabernis ad ſuas merces diuendendas ſerò admodum perſiſtunt. Hæc verò
anxia & ſolers occupatio prorſus illis eſt irrita, niſi Deus benedicendus ip-
ſis opituletur; qui ei qui ipſi erit acceptus, & quem diliget, opes mul-
tas donabit abſque vlla moleſtiâ & labore. Tandem loquitur de liberis, qui
ſunt etiam donum optimum à Deo benedicendo conceſſum, ſiquidem bo-
ni fuerint & probi.

PSALMVS CENTESIMVS VIGESIMVS OCTAVVS.

Canticum graduum.

1. BEatus omnis qui timet Dominum, qui ambulat in vijs eius.
2. Laborem manuum tuarum quia manducabis: beatus eris
& bene tibi erit.
3. Vxor tua ſicut vitis fructifera in lateribus domus tuæ: filij
tui ſicut plantulæ oliuarum in circuitu menſæ tuæ.
4. Ecce quia ſic benedicetur homo qui timet Dominum.
5. Benedicat tibi Dominus ex Sion: & videas bonum Ieru-
ſalem omnibus diebus vitæ tuæ.
6. Et videas filios filijs tuis, pacem ſuper Iſraël.

COMMENTARIVS.

V. 1. CAnticum graduum. *Beatus omnis qui timet Dominum.* Laudat in
hoc Pſalmo rectas hominis timentis Deum vias, vt illas imitatus
omnis qui in hoc exilio verſatur, dignus ſit qui videat bonum Ieruſalem, ſi
in vijs Dei incedere aſſueſcat, & Deum timeat; & ille eſt qui ſibi præcauet à
præceptis negatiuis. *Qui ambulat in vijs.* Is eſt qui cauet ne affirmatiua

PSAL. 128. præcepta transgrediatur; deinde rationem enarrat quâ sibi victum comparat.

V. 2. *Laborem manuum tuarum.* Nam hæc est felicitas quædam vt honestâ operâ victum sibi paret, nec ab alijs sibi commoda expectet, quamdiu artem aliquam ipse valet exercere; & siquidem eâ ratione tibi victum compares. *Beatus eris & bene tibi erit.* Beatum te prædicabunt filij seculi huius, & bona merces tibi à Deo benedicendo retribuetur: & hoc est quod ita enuntiant Magistri nostri F. M. Beatus eris in hoc seculo, & bene tibi erit in futuro.

V. 3. *Vxor tua.* Addit, illud etiam pertinere ad bonos & honestos mores in hoc mundo tenendos, vt præcipias vxori tuæ vt sit instar fructiferæ vitis intra domus tuæ latera. Illam porro idcircò viti comparat, quòd nulla sit arbor alia quæ intra domum plantari soleat, quàm vitis: sunt enim homines qui illam in aliquo suæ domus loco plantent; cúmque aliquantùm excreuerit, illam per foramen domus ad solis radios foras emittunt: sícque radix quidem eius est intra domum, at rami eius extra illam sunt expansi. Sic vxor modesta intra suæ domus penetralia remanere debet, nec vnquam foras egredi; is enim est mos adulteræ mulieris, sicut de illa Rex Salomon testatur, nunc foris est, modò in plateis. Dicit verò in lateribus domus; nam modesta vxor in ipsis etiam domus suæ penetralibus delitescere debet, non verò in eius ostio residere, vt euntium & redeuntium oculis pateat: ita
Prov. 9. 19 enim agere solent malæ mulieres, sicut de illis est dictum, *Et sedet ad hostium domus suæ.* Sed continuò intra suæ domus angulos ita se contineat, vt nullis se videndam præbeat, nisi marito suo & domesticis. Eius autem filij ad varia negotia & domus necessitates, foras prodeant, sicuti rami vitis cùm multi & fructiferi sunt effecti, extra domum promittuntur, ob excellentis fructus prouentum quem solis beneficio producunt. Et si tua vxor honestam illam viuendi rationem tenuerit, erunt filij tui sicut plantulæ oliuarum; quos idcirco oleæ comparat, quòd olea nullius arboris alterius insitionem admittat, sed plantulæ eius bonæ sunt, & ex suo trunco, vt ex patre ortæ, ac illi sunt similes: sic liberi ex eiusmodi muliere nati, nulli erunt suspecti quòd sint spurij; quia nempe illorum mater fuit pudica, nec vlli quàm marito suo, cognita. Illos etiam filios cum oleis idcirco comparat, quòd oleæ arboris folia per totum annum viridia sint & viuida; ita illi in suo decore & pulchritudine in bonis operibus permanebunt. Addit, *In circuitu mensæ tuæ.* Hoc est, coram te astabunt dum cibos capies, vt tibi ministerium impendant: aderunt semper circa mensam tuam, quia non erunt expulsi ex domo tua, vt comessatores & ebriosi: nec comedent aut bibent alibi quam in mensa tua.

V. 4. Ecce igitur propter illas rectè agendi & viuendi rationes benedicetur homo qui timet Dominum.

V. 5. *Benedicat tibi Dominus ex Sion, & videas.* Vt merearis videre bonum Ierusalem, cùm ad illam ex isto exilio reuersi erunt Israëlitæ. *Omnibus diebus vitæ tuæ.* Et videas bona cunctis diebus vitæ tuæ, siue in exilio, siue reuersus Ierosolyma.

V. 6. *Et videas filios.* Et tempus vitæ tuæ protrahas, donec videas filios liberis

liberis tuis natos & donec videas pacem super Israël. Quod tum continget cùm vnà congregati fuerint exules, siquidem tuis temporibus redemptor adueniat. Si autem hoc te viuo non contingat, te conditor orbis vitæ restituet tunc cum mortuis iustis qui viuificabuntur, & videbis pacem super Israël.

PSALMVS CENTESIMVS VIGESIMVS NONVS. Psal. 129.

Canticum graduum.

1. MVltùm oppugnauerunt me à pueritia mea, dicat nunc Israël.

2. Multùm oppugnauerunt me à pueritia mea, etiam non potuerunt mihi.

3. Supra dorsum meum arauerunt aratores: prolongauerunt sulcum suum.

4. Dominus iustus concîdit funes improborum.

5. Pudore afficiantur & conuertantur retrorsum omnes qui oderunt Sion.

6. Sint sicut herba tectorum, quæ priusquam extrahatur, exaruit.

7. Quâ non implet manum suam qui metit, & sinum suum qui manipulos colligit.

8. Et non dixerunt prætereuntes, benedictio Domini super vos, benedicimus vobis in nomine Domini.

COMMENTARIVS.

V. 1. CAnticum graduum. *Multùm oppugnauerunt me.* Exilij Israëlitici tempus comparat cum tempore humanæ vitæ; & ipsius quidem exilij initium, cum pueritiæ tempore, & prorogatam eiusdem exilij durationem, cum tempore senectutis, ac dicit, Iam ab initio exilij nostri graui calamitate nos afflixerunt inimici: Et hoc ideo refert vt Israëlitas ad laudandum Deum excitet, quòd non permiserit vt omnino in exilio deficerent, cùm iam ab illius exordio quamplurimis nos angustijs affecerint. Imò & hoc ipso tempore idem faciunt; quod licet ita sit nondum tamen ita mihi præualere potuerunt vt me prorsus extinguerent, sicuti se facturos existimarunt. Quod verò eamdem sententiam repetat, fit hoc vt ad majores Deo benedicendo gratiarum actiones reddendas excitet, ex more linguæ sanctæ.

V. 3. *Supra dorsum meum.* Metaphora est quâ magnitudo & grauitas

Psal. onerum, sæuitiæ, contemptus & vilitatis exprimitur; vt etiam alio in loco
129. dicitur, *Posuisti quasi terram corpus tuum, & sicut plateam transeuntibus.*
—— *Prolongauerunt sulcum suum.* Est autem sulcus linea illa seu striga quam ara-
Isai. 51. tor arando in agro delineat, vt quod libuerit in eo seminet: cúmque sul-
23. cum vnum confecit, similem iterum inchoat & perficit, idque eodem mo-
do facere pergit, donec totum agrum arauerit: & quò longior est sulcus, eò
major est boüm labor, non enim cessant donec ad strigæ finem peruenerint.
Dum ergo addit, prolongauerunt sulcum suum, indicare vult hostes nostros
non permittere nobis vt tantillùm quiescamus à seruitute & oneribus quæ no-
bis imponunt.

V. 4. *Dominus iustus concidit.* Est præteritum loco futuri, éstque sensus, Deus qui iustus est & rectus in vijs suis, concidet & conteret funes improborum: vox עבות *aauot* funes significat quibus iugum astringitur; ac si diceret, iugum illorum à nobis amouebit.

V. 5. *Pudore afficiantur.* Cùm Deus benedicendus funes quibus alligati tenemur, à nobis disrumpet, tunc pudefient & retrorsum conuertentur à malo consilio suo quod contra nos inierant. *Qui oderunt Sion.* Gentes quidem oderunt Sion, veruntamen illam amant; siquidem propter illam Gens contra Gentem decertat: sed horum verborum sensus est, oderunt Israëlitas.

V. 6. *Sicut herba tectorum.* Gramen in tectis germinans cui nulla est con-
sistentia & vigor, adeout antequam egrediatur & appareat, ardore solis exa-
rescit. *Quod priusquam*, &c. Hoc hyperbolicè est dictum, sicut & illud,
Psal. 90. manè floreat, & transeat, vesperè succidatur & arescat. Verbum שלף *scha-*
6.
Ruth. *laph* significat extractionem rei alicuius & exitum eius è loco suo; vt *Exue-*
4. 8. *bat quis calceum suum*; hoc tamen est actiuum, illud verò neutrum.

V. 7. *De quo non impleuit.* Hoc est, non desiccatum est vt congruo
tempore demeti posset. *Et sinum suum qui facit manipulos.* Hoc est, lacer-
Isa. 49. tum suum, iuxta illud, *Et adducent filios tuos in vlnis.* Item, *Et lacertum*
22. *meum excussi:* Vox מעמר *meammer* eum denotat qui manipulos colligit. Est
Nehem. autem consuetudo viatorum vt obuijs messoribus dicant, benedictio Domini
5. 13. sit super vos; sicut olim Boos suis messoribus dixit, *Sit Dominus vobiscum.*
Ruth. 2. Quod verò addit, *Benedicimus vobis in nomine Domini*, est eiusdem sen-
4. tentiæ repetitio. Hæc autem dici non solent de fœno quod in tectis enasci-
tur; nec enim cum exultatione seminatur nec vsque ad messem peruenit. Ita
erit de Gentibus; omnis enim lex earum & religio vana est & inutilis, & fœ-
no tectorum similis. Ipsæ etiam instar fœni illius deficient; at verò legem
Israëlitarum comparat Psalmographus cum semine benedictionis; sicut supra
iam exposuimus ad illum versum, *Qui seminant in lachrymis.*

PSALMVS CENTESIMVS TRIGESIMVS. Psal. 130.

Canticum graduum.

1. DE profundis clamaui ad te Domine.
2. Domine exaudi vocem meam : fiant aures tuæ attentæ in vocem deprecationum mearum.
3. Si iniquitates obſeruaueris Domine, Domine quis ſtabit?
4. Quia apud te venia eſt, vt timearis.
5. Expectaui Dominum, expectauit anima mea : & in verbo eius ſperaui.
6. Anima mea ad Dominum præ cuſtodibus ad manè, quàm cuſtodes, inquam, ad manè.
7. Spera Iſraël in Domino : quia apud Dominum miſericordia, & multa apud eum redemptio.
8. Et ipſe redimet Iſraël ex omibus iniquitatibus eius.

COMMENTARIVS.

V. 1. CAnticum graduum. *De profundis clamaui ad te Domine.* Aſſimilat hoc exilium, altis aquarum profunditatibus.

V. 2. *Domine ſint aures tuæ attentæ.* Dictio קשבות *caſchbunot* eiuſdem eſt formæ ac שבלות *ſchaeulot* orbatæ, à ſingulari שכולה *ſchacoula.* Ierem.

V. 3. *Si iniquitates, quis ſtabit?* Breui tempore deficiemus ac peribimus, 18.
ſi ſeruaueris nobis iniquitates noſtras omnino puniendas.

V. 4. *Quia apud te.* Dominus pater meus P. M. ſic illa verba interpretatur, Deus benedicendus dominium commiſit ſuperioribus mentibus, vt ſecundùm ipſius voluntatem terrena curarent; verùm condonatio peccatorum non eſt in poteſtate earum, ſed tantummodo apud ipſum. Quare autem? Nimirum ne apud ſeipſos dicerent homines, ſi nos peccemus, exorari ſe ſinent Angeli, & præuaricationes noſtras nobis condonabunt, ſed hoc dicitur ad indicandum non eſſe illorum dare ſcelerum veniam, vt homines Deum exaltandum metuant, quòd in eius poteſtate ſit remiſſio, & non apud alium ab ipſo. Sapiens autem Rabbi Abraham filius Eſræ ſic exponit, ſi enim non parcas, te peccatores minimè reuerebuntur, ſed ſuis deſiderijs, in omnibus animæ ſuæ cupiditatibus indulgebunt.

V. 5. *Expectaui Dominum.* Ego in hoc ſeculo certò ab illo ſperaui fore vt mihi liberationem oſtenderet. Anima etiam mea illum pariter expectat in morte mea, vt gloriam meam apud ſe colligat. *Et in verbo eius ſperaui.* Pro-

Psal. 130. misit enim mihi fore vt me ab exilio in patriam reuocaret.

V. 6. *Anima mea.* Cum strepitu anhelat ad Dominum per noctem, vt sit ex illorum hominum numero qui obseruant mane; hoc, est qui surgunt in matutinis vigilijs vt orationi vacent. Iterum idem dicit, qui obseruant mane, hoc est, quorum similiter mos est, vt custodes & vigiles sint singulis horis matutinis vt Deum orent. Est enim hic Psalmus sermo cuiuslibet viri pij in exilio positi. Sapiens verò Abraham filius Esræ sic interpretatur, Anima mea majori desiderio Dominum expectat, quàm qui in muris vrbium excubant, expectent tempus matutinum; hi enim cùm per totas noctes in excubijs vigilent, auidè tempus matutinum exoptant adesse, quo somno vacare possint.

V. 7. *Spera.* Dictio יחל *iahhel* est imperatiuus conjugationis affectæ puncto dagues, dicit autem Psalmographus, ô Israël expecta Dominum, qui te ab hoc exilio est redempturus, quia semper apud ipsum est misericordia, erga res creatas exerenda, tecúmque piè & misericorditer aget. *Et multa est apud eum redemptio.* Iam etenim multoties te liberauit, nempe ex Ægypto, ex Babylone & ex multis alijs calamitatibus; sic etiam ex isto exilio te redimet; nec enim deest ipsi redimendi facultas, imò est copiosa apud illum.

V. 8. *Et ipse redimet.* Quòd si dixeris, quî fieri potest vt me redimat, cùm ego plenus sim iniquitate? nam ipse est redempturus Israël ex omnibus iniquitatibus eius. Primò illum redimet ab iniquitatibus eius, hoc est, illi præteritas eius iniquitates condonabit, immittétque in cor eius voluntatem reuertendi ad ipsum in toto corde; ac deinde eius captiuitatem reducet, vt scriptum est, *Et conuertet Dominus Deus captiuitatem tuam, & miserebitur tui*, &c. (Deut. 30. 3.)

PSALMVS CENTESIMVS TRIGESIMVS PRIMVS.

Canticum graduum.

1. **D**Omine non est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei: neque ambulaui in magnis, neque in mirabilibus supra me.

2. Si non posui me vt silere facerem animam meam, sicut ablactatus super matre sua: sicut ablactatus, super me anima mea.

3. Spera Israël in Domino, ex nunc & vsque in seculum.

COMMENTARIVS.

V. 1. **C**Anticum graduum Dauid. *Domine non est exaltatum.* Hoc de semetipso pronuntiat Dauid; & hanc sententiam dixit in istis as-

censionibus, quæ sunt de Israëlitis exulibus;ac si diceret Israëlitas aliquando exu- PSAL.
les futuros, tum debere in exilio ita humiliter se se gerere, quemadmodum ipse 131.
se gessit, & eâ ratione Deum ad sui misericordiam & amorem inflexuros, quia
excelsus Dominus & humilem intuetur: vnde in fine Psalmi sic dicit, *Spera* Psal.
Israel in Domino. Dicit igitur, non est exaltatum cor meum in occulto, 138. 6.
nec oculi mei palam sunt elati. *Neque ambulaui.* Hoc verbum est neutrum,
licèt sit conjugationis daguessatæ; & eodem modo vsurpatur isto in loco. *Pul-* Psal.
latus incessi. In magnis & in mirabilibus super me. Circa res diuinitatem 138.7.
spectantes, non sum gloriatus in corde meo quasi possim comprehendere, & co-
gnoscam res & arcana quæ longè superant captum mentis & intelligentiæ
meæ, sed pedetentim in illis considerandis processi cum timore & pauore, ne
viderer irrumpere ad videndum illud, ad quod cognoscendum meus intelle-
ctus non laborasset, & in eo mens mea confunderetur. Quâ de re ita scrip-
tum est, *Gloria Dei est celare verbum.* Item dicitur ibidem. *Mel inuenisti*, Prou.
comede quod sufficit tibi. 25. 2.

V. 2. *Si non posui.* Mos est linguæ sanctæ vti particulis illis, si non, in V. 16.
execratione & iuramento, hoc sensu, si non ita fuit, sic aut sic fiat. In eadem etiam significatione dicitur aliquando, sic faciat mihi Deus & sic addat: sic ergo dicit Dauid, si non posui & non silere feci animam meam, sic & sic mihi contingat. Illa porro verba, posui & silere feci, hunc habent sensum, posui eam, sicut ablactatum super matre suâ, ac si diceret, sicuti lactentem qui depellitur ab vberibus matris suæ, & qui parumper accretionem suam cognoscere incipit, & pedetentim incedere, qui tamen necdum sibi ipsi innititur, sed super matre sua, quæ illum erudit & sensim ad gradiendum instituit. Ita posui animam meam, & eam silere feci ne propriæ intelligentiæ nimiùm crederet, & inniteretur in mysterijs, & rebus nimis arduis & supra eius captum positis, sed vt præceptoribus suis potiùs inniteretur, & super Cabbala seu traditione quæ est veluti mater. Pergit adhuc eandem sententiam confirmare ac dicit, *Sicut ablactatus, super me, anima mea.* Instar ablactati posui animam meam super me, vt minimè de mea intelligentia nimis præsumerem. In verbis autem Magistrorum nostrorum F. M. sic dicitur, *Non est exaltatum cor meum.* Eo tempore quo Samuël inunxit me in Regem. *Neque elati sunt oculi mei.* Tum quando Goliathum interfeci. *Neque ambulaui in magnis.* Quando me circumcinxerunt, & ad regni moderamen assumptus fui. *Et in mirabilibus super me.* Quando Arcam adduxi.

V. 3. *Spera Israel.* Nimirum cum bonis moribus istis, vt te assuefacias humilitati, clam & palam, & non efferatur cor tuum, vt ad ardua & supra vires tuas positas contendas, spera in Domino & ipse tibi dabit quod speras, ex nunc & vsque in seculum.

PSAL. 132.

PSALMVS CENTESIMVS TRIGESIM. SECVNDVS.

Canticum Graduum.

1. MEmento Domine Dauid, &, omnis afflictionis eius.
2. Qui iurauit Domino, votum vouit potenti Iacob.
3. Si introiero in tabernaculum domus meæ: si ascendam super lectum strati mei.
4. Si dedero somnum oculis meis, palpebris meis dormitationem.
5. Donec inueniam locum Domino, tabernacula potenti Iacob.
6. Ecce audiuimus illud in Ephrata: inuenimus illud in campis syluæ.
7. Introibimus in tabernacula eius: adorabimus scabellum pedum eius.
8. Surge Domine in requiem tuam, tu & Arca fortitudinis tuæ.
9. Sacerdotes tui induantur iustitiam, & Sancti tui exultent.
10. Propter Dauid seruum tuum: non auertas faciem Christi tui.
11. Iurauit Dominus Dauidi veritatem, non recedet ab ea; de fructu ventris tui ponam super solium tuum.
12. Si custodiant filij tui pactum meum, & testimonia mea quæ docebo eos; etiam filij eorum vsque in seculum sedebunt super solium tuum.
13. Quia elegit Dominus Sion: expetiuit in habitationem sibi *dicens.*
14. Hæc requies mea in seculum: hîc habitabo quoniam desideraui eam.
15. Victum eius benedicendo benedicam: pauperes eius saturabo pane.
16. Et Sacerdotes eius induam salute: & Sancti eius exultando exultabunt.
17. Illic germinare faciam cornu Dauid; paraui lucernam Christo meo.

18. Inimicos eius induam confusione: super ipsum autem efflorebit diadema eius. Psal. 132.

COMMENTARIVS.

Canticum graduum. Hunc Psalmum edidit Dauid eo tempore quo ex mandato Prophetæ Gad ædificauit altare in area Areunæ Iebusæi, atque in eo obtulit holocausta & pacifica, & inuocauit Dominum & exaudiuit eum in igne de cælo super altare holocausti. Dixitque Dauid, hæc est domus Domini & hoc altare in holocaustum Israël. Et ad illum vsque diem non fuerat notus locus in quo extruendum erat templum: & iam dixerat Dauidi Propheta Nathan, Templum non esse ab ipso ædificandum sed à Salomone filio ipsius. Et quoniam omnes suas vires & potestatem adhibuerat Dauid, vt necessaria ad Templi structuram, non sine molestia pararet, vbi etiam de loco ad illud opus delecto, certior est factus, quod anxiè desiderauerat, iam postulat à Domino, ac dicit. 1. Paral. 21.

V. 1. *Memento Domine Dauid*, &c. Quandoquidem dignus non sum qui Templum ædificem, ipsa, quæso, cogitatio quâ illud præstare decreueram, mihi reputetur quasi ipsum opus præstitum, & memor sis mei, & quantùm meipsum propter hoc afflixerim: quod sæpè somnum oculis meis surripuerim ob solicitas ea de re cogitationes: Quòd vouerim & iurauerim me non futurum quietum, donec illum locum inuenissem. Et quod non inuenerim vllam spiritus tranquillitatem in mea domo, aut in meis tentoriis, eo quòd domus Domini non est ædificata.

V. 2. *Qui iurauit Domino, votum vouit.* Eandem sententiam aliis verbis repetit. Dicit verò, *Potenti Iacob*, ac si diceret, ei quem ipse Iacob fortem suum appellabat, nimirùm quòd in eius omnibus angustiis opem ei tulisset, & eum è Labani & Esaü manibus liberasset, fuissetque robur illius & potentia. Qui etiam illi in specie ostenderat fore vt nequidem ipso superior foret Angelus, ac multò minùs homines, & eapropter eum fortem Iacob appellauit; vnde etiam Dauid hoc loco, Deum fortem Iacobi nominauit: Quòd autem hoc in argumento meminerit Iacobi, ratio est, quia ipse in somnio locum domus sanctuarij vidisset, nempe quando scalam istam vidit de qua dixit, *Quàm terribilis est locus iste! non est hic aliud, nisi domus Dei & porta cæli.* Hoc autem de domo sanctuarij dixit, non de Bethel vbi iacebat. Quia verò ibi somnium illud viderat, locum ipsum gloriâ affecit & eius memoriam, vnde statuam illic erexit, & cùm reuerteretur ex Haran, altare ibidem construxit & domum orationis; ac de illa dixit, erit domus Dei, hoc est, locus precationis ad Deum, quandoquidem in hoc loco vidi locum electum in quo est domus Sanctuarij ædificanda; nam summa & præcipuum somnij istius fuit domus Sanctuarij quam mente præuidit; vnde sic refertur in Commentario magno super Genesim. Dixit R. Iuda filius R. Simon, scala hæc stabat in domo Sanctuarij, & eius decliuitas pertingebat ad Bethel, vult dicere, & decliuitas eius quæ protrahebatur in visione vsque ad Bethel, ibi enim illam ha- Gen. 28. 17.

buit visionem. Addit autem, Et hæc porta cæli erat super domum Sanctuarij. Nam ille locus è regione solij gloriæ erat directus; vnde sic loquitur Ieremias Propheta, *Solium gloriæ est altitudo à principio; sic locus Sanctuarij nostri.* Est enim mundi vmbilicus, seu medium mundi; vnde sic dixerunt Magistri nostri F. M. veni & vide quemadmodum emmentior ista pars ædificij, in eius medio est posita; sic terra Israëlitica sita est in mundi meditullio; dictum quippe est de Israëlitis quòd sint, *Habitantes in vmbilico seu medio terræ.* Et alio in loco, *Ex Sion perfectione decoris*, hoc est Israëlitica terra sita est in pulchritudinibus mundi; & ipsa vrbs Ierosolymitana in medio terræ Israël, & domus Sanctuarij, seu Templum, in medio Ierosolymorum; Templum autem erat in medio domus Sanctuarij; Arca denique erat in medio Templi, hoc est, inter Septentrionem ac Meridiem: ac tandem lapis fundamentalis erat ante Arcam, quia ex eo fundatus est mundus. Et hoc est quod dicitur in libro Ietsira seu Formationis, sex erant substructiones ad sex latera, & Templum sanctum erat in medio constitutum; Templum autem sanctum, gloriæ solium appellatur, & profundum est mysterium eius. Etsi autem Iacob pater noster in somnis viderit locum in quo erat construenda domus Sanctuarij, fortè postquam expergefactus est, illum non nouit; aut si nouit, illum nulli indicauit. Noluit enim Deus benedicendus, vt ille locus vsque ad Dauidem innotesceret; idcircò Dauid hoc loco meminit Iacobi, ac dicit votum vouit potenti Iacob, eò quòd primò locum istum ipsi ostenderit Deus benedicendus. Quamquam enim eundem patri nostro Abrahamo indicarit, eique præceperit vt in ipso loco filium suum in holocaustum offerret; nihilominùs tamen non certò constat an pater noster Abrahamus agnouerit eum esse locum electum, vt in ipso domus Sanctuarij esset ad multas generationes ædificanda. Cæterùm inter dicta Magistrorum nostrorum F. M. ita refertur, circa illa verba, *votum vouit forti Iacob*, dixit Rabbi Abahou, non dicitur vouit forti Abraham aut forti Isaac, sed forti Iacob; scilicet votum ad illum, vt eius authorem refert, qui primus illud incepit. Iacob autem primus omnium votum fecit, sicut dicitur, *Iacob vouit votum dicendo*, quid dicendo? Dicendo nimirum secuturis generationibus, vt in suis calamitatibus vouerent: Iacob primus omnium vouere incepit, idcircò quicumque vouet, nulli votorum initium ascribit quàm ipsi Iacobo.

Psal. 132. — Ier. 17. 12. Ezech. 38. 12. Gen. 28. 18.

V. 3. *Si introiero in tabernaculum domus meæ.* Sicut dixit ad Nathan Prophetam, *Ecce ego habito in domo cedrina, & Arca Dei habitat in medio pellium*: quod dicit, Si introïero, Si ascendero, per modum hyperbolæ loquitur; ac si diceret sibi non gratam fore vnquam mansionem in domo sua, & dormitationem in lecto strati sui, donec inuenerit locum Domino. Dicit verò, lectum strati mei, hoc est, lectum in quo est stratum meum; lectum in quo sunt elegantia strata seu tapetia, cuiusmodi Regi conueniunt, illud significat hoc vocabulum, strati mei.

2. Sam. 7. 2.

V. 4. *Si dedero somnum oculis meis.* Nempe profundum somnum & imperturbatum: Littera verò ת *tau* in voce ista שנת *schenat* est loco *he*, non est enim nomen constructum, simile fit in istis vocibus, *Linguam quam non noui audio.* Et, *Multùm ditabis eam.* Et ita de aliis paribus, vt scripsimus in libro

Psal. 81. 26. Psalm. 65. 10.

libro Miclol. *Palpebris meis dormitationem.* Idem diuersis vocibus repetit. PSAL.
V. 5. *Donec inueniam locum Domino.* Electum scilicet locum. *Tabernacula* 132.
potenti Iacob. Domus tres erant in Sanctuario, idcircò dixit, Tabernacula.
Quòd verò dixit potenti Iacob, confirmat in hoc versu quod superiùs in ex-
positione dixi: nam illud quod dicunt M. N.F.M. in hoc versu locu non habet.
V. 6. *Ecce audiuimus.* Sic ista verba interpretatur Rabbi Moses filius Catalæ,
Audiuimus illam per manus Dauidis ex Ephrata oriundi. Dominus verò pater
meus P. M. sic exponit, quòd ex Ephrata nasciturus sit, qui eam domum est
ædificaturus. At sapiens Abrah. F. E. hoc modo, quia audiuerant ex ore Pro-
phetarum locum Sanctuario ædificando electum, vicinum esse Bethleem E-
phratæ. Attamen ignotum fuit vtrum iste locus esset ad latus Orientale, Me-
ridionale, Septentrionale aut Occidentale ipsius Bethleem situs. Illud qui-
dem est exploratum, non esse inter Bethleem & Ierusalem, nisi spatium trium
tantùm milliarium. In scriptis Magistrorum N. F. M. sic legitur, *Ecce audi-*
uimus eam in Ephrata. Iste est liber Iosue ex Tribu Ephraimitica, orti: in eo
enim ita est scriptum, de portione Tribus Iudæ, *Et ascendet terminus ad val-* Iof. 15. 8.
lem filij Hinnon iuxta latus Iebusai Et de parte Beniamin ita etiam ibi scri-
ptum est, *Et descendit* terminus ad extremum montis qui est è regione val- Ibid. 18. 16.
lis filij Hinnon. At inter duas Tribus istas, sita fuit domus Sanctuarij. *Inue-*
nimus eam in campo syluæ. Illis verbis Tribus Beniamin designatur, quia de
ea scriptum est, *Beniamin vt lupus rapiet.* Verùm mihi videntur ista verba,
Audiuimus eam in Ephrata, sic esse exponenda, vt Dauid dicat illum locum Gen. 27.
ad hunc vsque diem non cognouimus, verumtamen audiuimus illud in Ephra-
ta, vrbe nostra, fore scilicet locum electum domus Sanctuarij in perpetuum;
nam neque in Silo, Nob, aut Gabaon in perpetuum. Solummodo olim ex ore
seniorum didicimus in vrbe nostra, locum adhuc esse reuelandum alium ele-
ctum ad illud: Et ecce nunc tandem inuenimus illum in campis syluæ, nempe
in area Araunæ Iebusæi: & illam appellat syluam, quòd illic syluosæ essent ar-
bores. Idcirco dixit in Ephrata, quia Dauid ibi natus fuerat, ibique creuerat,
& ibidem rem istam didicerat. Quod autem inuenimus eam, audiuimus eam,
in genere fœminino dicat, ratio est, quia refertur illud pronomen ad habita-
tionem gloriæ; nam & priùs dixerat, tabernacula eius. Ibi verò illam inue-
nit, quia dicitur, *Et exaudiuit illum* Deus *in igne de cælo.* 1. Par.
V. 7. *Introibimus in tabernacula eius.* Quandoquidem electum locum inue- 21. 26.
nimus, ab hoc die & deinceps intrabimus in eum locum, qui est tentorium
eius, & scabellum pedum eius: verè etenim locus ille est scabellum pedum
eius, cùm sit directè è regione solij gloriæ dispositus.
V. 8. *Surge Domine.* Hos tres versus etiam Salomon in dedicatione do-
mus Sanctuarij recitauit, vt scribitur in libro verborum dierum. Est tamen in-
ter hos & illos versus aliqua diuersitas, sed sensus est prorsus idem. Porrò di- 2. Par 6.
xit metaphoricè, surge in requiem tuam, hoc est, ex aliis locis, in quibus
hactenus fuit tentorium, ad eum locum qui futurus est locus requiei tuæ in
perpetuum. *Tu & arca fortitudinis tuæ.* Illud, Tu, ad gloriam Dei refertur,
quæ apparuit in dedicatione Templi, postquam inducta fuisset Arca in San-
cta Sanctorum: quod illis verbis innuitur, Et factum est cùm Sacerdotes exiis-

PSAL. 125. fent ex Sancto, nubes statim impleuit domum Domini.

V. 9. *Sacerdotes tui.* In suo ministerio induantur iustitiam, hoc est, vestes sacerdotij quæ sunt vestes iustitiæ. *Et sancti tui.* Leuitæ canant & Psalmos coram te decantent.

V. 10. *Propter David.* Quia in isto loco apparuisti ei in igne tuæ gloriæ, eique electum hunc locum reuelasti, propter eum, inquam, efficias vt hic locus perpetuò constet, nec in illo vnquam cesset ministerium Sacerdotum, & Cantica Leuitarum. *Non auertas faciem Christi tui.* Quod ego à te deprecatus sum pro illo loco, & quod filius meus Salomon orabit pro illo, ne quæso, in eo auertas faciem nostram, sed oratio nostra sit accepta in conspectu tuo. Et hos versus sicut Dauid recitauit, sic pariter illos recitauit Salomon in fine orationis suæ.

V. 11. *Iurauit Dominus.* Cuius verbum est iuramentum; & ipse promiserat ei per Nathan Prophetam, *Suscitabo semen tuum post te quod egredietur de ventre tuo.* Nam hoc significant illa verba, De fructu ventris tui ponam super solium tuum. Dicit autem, veritatem, &, non recedet ab ea, sicut ibidem dicitur, *Et firma erit domus tua, & regnum tuum vsque in æternum.*

2. Sam. 7. 12.

V. 12. *Et testimonium meum hoc quod docebo eos.* Dictio hæc עדותי *eedothi* testimonium meum, scripta est hîc cum hholem pro schourech, & alio pariter in loco cum eodem puncto scripta reperitur. Dicit porro, Docebo eos, cùm tamen & fœdus & testimonium scripta sint iam & edocta ac tradita, nec vllum aliud præceptum sit proponendum vt discatur post legem Mosis: verùm sensus huius vocis, Docebo eos, iste est, semper eos operâ Prophetarum excitabo, ne legis obliuiscantur.

V. 13. *Quoniam elegit Dominus Sion.* Et dixit Dauid, iam tandem agnoui quòd Dominus elegerit Sionem, quam ego vi cepi, nam in vrbe Sione reuelatus est locus diuinæ Maiestatis, & illam Deus in sedem suam cooptauit, ac de illa dixit.

V. 14. *Hæc requies mea in perpetuum.* Non enim deinceps ex loco in locum demigrabit, sicuti hactenus fecit.

V. 15. *Victum eius.* Littera ה *he* צידה vocis *tsedah*, est cum puncto mappic indicis pronominis affixi. Et idem significat quod isto in loco, & contestatus sum vt in die quâ venderent escam, hoc est, cibum. Dicit ergo Deus exaltandus, victum Sionis benedicam, ac si diceret super prouentum ac fructus eius benedictionem effundam longè copiosiùs quàm in reliquas omnes terræ Israëliticæ partes, nempe vt gloriâ afficiam domum meam quæ in ea est constructa. Et fortasse propterea terra Israël appellata est terra Moria, quia fuit terra רויה *renaia* irrigua & abundans, postquam Dei gloria habitauit in ipsa. *Pauperes eius.* Etiam miseros qui in illa sunt pane saturabo.

Nehe. 13. 15.

V. 16. *Et Sacerdotes eius.* Propterea quòd ipsi mei causâ induti sunt vestibus sacerdotij, ego illos vestibus salutis induam, nam per me salui erunt. *Et Sancti eius.* Leuitæ scilicet, quos, eò quòd nomini meo Laudes & Psalmos altâ & lætâ voce decantent, ego abundare faciam bonis, ita vt læto & hilari animo concinnant & exultent. Leuitas autem appellat sanctos, sicuti Moses Magister Noster qui sit in pace, dixit de Leui ipso: *Perfectiones tuæ & do-*

Deut. 33. 8.

ctrina tua erunt viro sancto tuo.

V. 17. *Illic germinare faciam cornu Dauid.* Per cornu, robur & regnum intelligit, vt illo in loco, *germinare faciam cornu domui Israel*: & alibi similiter, Et exaltauit cornu Christi sui. Hic autem versus de futuro Rege Messia est dictus, ideò ita dixit: germinare faciam, perinde ac si diceret; nam quamuis iam à multo tempore exaruerit, efficiam tamen vt adhuc germinet: vnde & sic de illo dicitur, Et suscitabo Dauid germen iustum: Et alio in loco, In diebus illis & in tempore illo, germinare faciam Dauid germen iustitiæ. Diciturque, Ibi, quia in Sione erit, vt scriptum est, Et ascendent saluatores in montem Sion. Et alio in loco sic etiam scriptum est, In diebus illis saluabitur Iuda, & Ierusalem habitabit confidenter, & hoc est nomen eius quo vocabunt eum, Dominus iustitia nostra. *Paraui lucernam*: sicut dicit ipse Deus, *vt remaneat lucerna Dauid seruo meo cunctis diebus coram me in Ierusalem.* Etenim Rex est instar lucernæ, populo prælucens.

Psal. 131. — Ezech. 29. 21. Ierem. 23. 5. Ibid. 33. 15. Ab. 1. 21. Ier. 23. 13. 1. Reg. 11. 36.

V. 18. *Inimicos eius induam confusione.* Contra illud quod ante dixit, induam salute Sacerdotes eius qui coram Domino ministrant, & illum pro Rege deprecantur; at inimicos Regis pudore cooperiam. *Et super eum efflorebit diadema eius.* Et super Regem germinabit & efflorescet corona eius, hoc est, magnitudo eius & gloria magis ac magis in dies augescet.

PSALMVS CENTESIMVS TRIGESIMVS TERTIVS.

Canticum Graduum Dauid.

1. ECce quàm bonum & quàm iucundum sedere fratres etiam vnà.

2. Sicut oleum optimum super caput quod descendit in barbam, barbam Aaron: quod descendit in oram vestimentorum eius.

3. Sicut ros Hermon qui descendit in montem Sion: quoniam illic mandauit Dominus benedictionem & vitam vsque in seculum.

COMMENTARIVS.

CAnticum graduum. *Ecce quàm bonum & quàm iucundum.* Dominus Pater meus P. M. existimat hoc esse dictum de Israëlitis, qui omnes sunt fratres: dicitque communem illorum omnium habitationem simul in vrbe Ierosolymitana fore gratam & iucundam, sicut optimum illud oleum quod olim super barbam Aaronis, & super vestimenta eius descendebat; aut sicut

Psal. ros qui descendit super montem Hermon, aut sicut ros qui descendit super
133. montes Sion, qui est benedictus præ omni rore qui descendat in mundum. Sapiens verò R. Abraham F. E. sic interpretatur vt argumentum huius Psalmi cohærere putet cum Sacerdotibus, de quibus in præcedenti Psalmo fuit sermo, dicitque appellari fratres, propter societatem Sacerdotum, & voculam illam גם *gam* etiam denotare Sacerdotem magnum: & mentionem fecisse Dauidem Aaronis, quòd ille fuerit Sacerdos magnus, & caput vnctorum. Mihi autem videtur quod loquatur de Rege Messia, & de summo Sacerdote qui illius temporibus est futurus. Duo enim isti supremi sunt inter Israelitas, & domini super eos. Rex namque in solio iudicij & regni sedet, vt præcipiat Israëlitis quod bonum viderit eique placuerit: Sacerdos verò legem docet & præcepta. Et illos fratres vocat, quòd sint ambo in dignitate, nec vnus alteri debeat inuidere: vnde cùm Propheta Zacharias è Babylonica captiuitate esset reuersus, de vtroque est vaticinatus, de Zorobabele scilicet Duce, & de Iosua summo Sacerdote; & vidit illos sub specie duarum oliuarum, eósque appellat duos filios olei, quòd ambo vnctionis oleo vncti essent, hic ad sacerdotium, ille ad regnum; & dicit, *Et facies coronas & pones in capite Iosue*
Zach. *filij Iosedec Sacerdotis magni*, ac si diceret, vnam iussit imponi capiti Iosue,
6. 11. alteram capiti viri illius, cuius nomen erit, germen; ille autem erit Zorobabel. Sic etiam prædixit loquens de futuro olim Rege & de summo Sacerdote, fore vt habitent veluti fratres etiam simul. Nam vterque illorum sedebit in solio magnitudinis. Quàm bonum aut quàm iucundum erit eorum sic consentientium dominium. Dicit verò, etiam vnà, quoniam sicut erunt fratres seu pares in dignitate; ita erunt fratres in mutuo animorum suorum affectu, & erunt simul in concordi & vnanimi consensu: nec vnus alteri inuidebit. Et sic de Zorobabele & Iosua dictum est, Et consilium pacis erit inter illos
Zac. 6. duos.

V. 2. *Sicut vnguentum*. Littera כ *caph* præfixa voci שמן *schemen*, afficitur vocali patahh, vt sit nota ה *he* emphatici, per quod nobilissimum designatur vnguentum, scilicet vnctionis vnguentum. Dicit igitur, ita gratum ac iucundum erit illos duos fratres habitare & consentire simul, ac bona & iucunda fuit Aaronis Sacerdotis vnctio, eo die quo factus est summus Sacerdos. Cæterùm meminit vnctionis Sacerdotis, non autem vnctionis Dauidis Regis, duabus de causis. Prima, quòd Aaronis vnctio fuerit prior, & eo quidem tempore quo gloria diuinæ Maiestatis residebat inter Israelitas, cùm erectum esset tabernaculum; ita futuris temporibus quum ædificabitur Templum, stabuntq; Rex Messias & summus Sacerdos, ibi gloria Dei residebit. Alia causa est, quòd vnctio Aaronis palam facta fuerit in oculis omnium Israelitarum, Dauidis autem vnctio clam facta fuerit, & præsentibus tantùm Iesse & filiis eius, & senioribus vrbis Bethleem. At olim futuro tempore res ista fiet publicè in oculis omnium Israelitarum, & in oculis omnium populorum. *Super caput.* Cùm Moses vnguentum illud effudit super caput Aaronis, quod inde in barbam illius, & in oram vestimentorum eius descendit. Primùm enim Moses induit illum sacerdotij vestibus, ac deinde oleum infudit in caput eius, eumque inunxit oleo inter oculorum ipsius supercilia, instar litteræ *caph* seu *chi*

Græcorum. Oleum autem illud quod eius capiti infusum fuit, in barbam Psal.
eius defluxit, & inde in illam vestium eius oram quæ erat sub eiusdem barba. 133.
Per os vestimenti, significatur ea vestium pars quæ est circa collum: Illud
porro vnguentum ex aromate optimo & suauissimo erat compositum.

V. 3. *Sicut ros Hermon.* Illa verba, Sicut rôs, bis debent posita intelligi, ac si diceretur, sicut ros Hermon, & sicut ros qui descendit super montes Sion. Meminit verò montis Hermon, quòd vnus sit ex maximis Israeliticæ terræ montibus, vt dicitur alio in Psalmo, Thabor & Hermon in nomine tuo exultabunt: Et montes Sionis nominauit, quòd illic esset regia sedes. Et montes in numero multitudinis expressit, vt alio in Psalmo dixit, Ierusalem, montes sunt in circuitu eius. Iam superiùs meminit quidnam vnguenti comparatio adumbraret, nempe summum Sacerdotem: nunc verò meminit roris Prou.
quo Rex figuratè designatur, vt scriptum est, sicut rugitus leonis, est Regis 19. 12.
ira: & sicut ros super herbam, ita & beneuolentia eius. Tum etiam quia redemptio comparatur rori, sicut dicitur, *Vt ros à Domino.* Ideò etiam rorem Mich.
super montes defluentem commemorat, quòd ros sit ipsis in benedictionem, 5. 7.
quòdque ipsi rore plus indigeant, quàm valles aut terra plana. *Quoniam ibi,* scilicet in montibus Sion, mandauit benedictionem. *Et mandauit illis vitam* Iob. 65.
vsque in seculum, hoc est, vsque ad multum tempus, sicut scriptum est, quo- 22.
niam secundùm diem arboris erunt dies populi mei, & opus manuum suarum inueterabunt electi mei: vel sensus est, vsque in æternum.

PSALM. CENTESIMVS TRIGESIMVS QVARTVS.

Canticum Graduum.

1. Ecce, benedicite Dominum omnes serui Domini, qui statis in domo Domini, in noctibus.

2. Extollite manus vestras *in* Sancto, & benedicite Dominum.

3. Benedicat te Dominus ex Sion, qui fecit cælum & terram.

COMMENTARIVS.

V. 1. Canticum graduum. *Ecce benedicite Dominum.* Ecce, cùm ipse Dominus benedictionem pro vobis præceperit, vos etiam illum benedicite per vestras laudes, vnusquisque secundùm intelligentiæ suæ modulum. Ac idcircò nominat omnes seruos Domini, nempe omnes viros sapientes & pios, qui per noctes ex lectis suis solebant exsurgere, ac in templum venire, vt Deum orarent & eius nomen celebrarent.

Psal. 134. V. 2. *Extollite manus vestras in Sancto.* Hoc est, in loco sancto: Et verba ista, Extollite manus vestras, notant illam manuum eleuationem quâ Sacerdotes manus suas eleuantes, benedicebant Israelitis. Et meâ quidem sententiâ loquitur de manuum eleuatione ad Deum, in oratione; iuxta illud, *Eleuemus corda nostra ad manus*, quod explicandum videtur, cum manibus: Cui etiam simile est illud, *Dum extollo manus meas ad adytum sanctum tuum.* Ita etiam illud, *Expandi ad te manus meas.* Illud autem, In Sancto, conuenienter exponendum videtur ad locum sanctum, vt paulò ante dictum est, Ad adytum sanctum tuum. *Benedicat te.* Secundùm sententiam Interpretum, hæc erunt verba Sacerdotum ad Israelitas, quando illis benedicebant: Sed iuxta nostram expositionem sunt verba Cantoris, qui dixit, Benedicite Dominum, vt sit sensus, si illum benedicatis, ipse vos pariter benedicet. Dicit verò, Ex Sion, quòd ibi resideret gloria, & inde manaret benedictio omnibus Israelitis, ac terræ vniuersæ; Subiunxit, *Qui fecit cælum & terram.* Ac si diceret, ipse est cælorum conditor, qui benedictiones in mundum effundunt: & ipse fecit terram, quæ dat prouentum suum in benedictionem, prout ipse Deus benedicendus iubet.

Thren. 3: 4. Psal. 28. 2. Psal. 88. 10.

PSALMVS CENTESIMVS TRIGESIMVS QVINTVS.

Halleluia.

1. Laudate nomen Domini, laudate serui Dominum.
2. Qui statis in domo Domini, in atriis domus Dei nostri.
3. Laudate Dominum, quia bonus Dominus: psallite nomini ejus quoniam dulce *est*.
4. Quoniam Iacob elegit sibi Dominus, Israël in peculium sibi.
5. Quia ego cognoui quod magnus *est* Dominus, & Dominus noster præ omnibus Diis.
6. Omnia quæcunque voluit Dominus fecit in cælo & in terra in maribus & omnibus abyssis.
7. Attollit vapores ab extremis terræ, fulgura in pluuiam facit: educit ventum de thesauris suis.
8. Qui percussit primogenita Ægypti, ab homine vsque ad pecus.
9. Emisit signa & prodigia in medium tui Ægypte, in Pha-

raonem, & in omnes ſeruos eius.

10. Qui percuſſit gentes multas & occidit reges fortes.

11. Sehon Regem Amorrhæorum, & Og Regem Baſan, & omnia regna Chanaan.

12. Et dedit terram eorum hereditatem, hereditatem Iſraëli populo ſuo.

13. Domine nomen tuum in æternum: Domine memoria tua in generationem & generationem.

14. Quia iudicabit Dominus populum ſuum, & ſuper ſeruis ſuis pœnitudine ducetur.

15. Idola Gentium argentum & aurum, opera manuum hominum.

16. Os eis & non loquuntur, oculi eis & non vident.

17. Aures eis & non audiunt; etiam non eſt ſpiritus in ore ipſorum.

18. Similes illis ſint qui faciunt ea, & omues qui confidunt in eis.

19. Domus Iſraël benedicite Domino: domus Aaron benedicite Domino.

20. Domus Leui benedicite Domino: qui timetis Dominum benedicite Domino.

21. Benedictus Dominus ex Sion qui habitat in Ieruſalem. Halleluia.

COMMENTARIVS.

V. 1. HAlleluia. *Laudate nomen Domini*, &c. Pſalmus centeſimus decimus tertius ab illis verbis incipit, Laudate ſerui Domini, ac poſteà ſubditur, Laudate nomen Domini. Et verſus proximè conſequens ita incipit, Sit nomen Domini benedictum. In hoc verò Pſalmo, ordine veluti inuerſo, dicitur, Laudate nomen Domini, & mox additur, Laudate ſerui Domini. Verſus deinde poſtea conſequens, Qui ſtatis in domo Domini.

V. 2 *Qui ſtatis*, O vos qui ſtatis in domo Domini: Et Sacerdotes alloquitur. *In atriis domus Dei noſtri*. O vos etiam qui ſtatis in atriis Dei noſtri. Et hi erant Iſraelitæ qui in atriis Templi orabant, non enim in ipſum Templum intrabant. Ego, inquit, vos omnes adhortor.

V. 3. *Laudate Deum*, quia bonus eſt & benefaciens; & quia etiam dulce eſt nomen eius. Hæc porro ad illos dicit qui in domo Dei à Salomone conſtruenda erant miniſtraturi, aut olim futuris temporibus, in templo quod Rex Meſſias eſt ædificaturus. Dicit ergo, quia bonus eſt Dominus, & idcirco.

Psal. conuenit illum laudare, quod sit bonus & bona elargiens. Ita etiam nomen
135. eius est iucundum, atque ideo consentaneum est illud celebrare: ipse enim est nomen suum, & nomen eius est ipsemet; atque in hoc versu eadem sententia diuersis tantùm vocibus repetitur.

V. 4. *Quoniam Iacob.* Æquum est autem vt vos illum præ omnibus populis celebretis, cùm vos posthabitis omnibus alijs elegerit.

V. 5. *Quia ego cognoui.* Verba sunt Psalmographi cohortantis, propterea, inquit, adhortor vos vt illum laudetis ac celebretis, ego siquidem eius miraculis & operibus intellexi eum esse magnum, & Dominum nostrum; illum etenim super nos in Dominum & in Deum assumpsimus. Cæteri verò populi, pro Domino & Deo cœli exercitum agnouerunt. Porro hæc omnia dicit ex suo more loquendi. Nos verò non accepimus nobis in Dominum, nisi nomen vnicum & Dei proprium, seu Deum qui longè maior est omnibus Dijs. Illi porro sunt exercitus cœli & Angeli, qui mundum ex Dei nutu gubernant & propterea Dij appellantur, at Dominus noster omnibus istis longè major est & superior, nihil enim ipsi agunt, nisi per potentiam ab eo acceptam, & secundùm præcepta illius.

V. 6. *Omnia quæ voluit Dominus fecit.* Non verò sic Angeli aut stellæ faciunt quidquid volunt: imò nihil prorsus agunt in cœlis aut in terra, nisi quod Deus ipse voluerit. At verò ipse omnes suas voluntates in illis perficit, nec ab aliquo potest impediri: facitque in cœlis & in omni eorum exercitu, vt inferiora hæc dirigant: ita etiam in terra, & in omni illius exercitu, in maribus & in abyssis efficit quidquid sibi libuerit. Porro per maria, Oceanum & reliqua maria intelligit, per abyssos verò flumina: deinde vnum ex præcipuis mirabilibus quæ Deus operatur in terra commemorat, scilicet opus pluuiæ,
Iob. 5.9. sicuti Eliphas his verbis profitetur, *Qui facit magna & inscrutabilia, mirabi-*
10. *lia absque numero.* Et mox subjungit, *Qui dat pluuiam super faciem terræ,* &c. vnde hic dicitur, Qui ascendere facit elationes, süntque nubes quæ sic appellantur, eòquòd ex terra ascendentes in altum efferantur, vt scriptum est,
Gen. *Et vapor ascendebat è terra. Ab extremo terræ.* Hoc est, ab extremo aridæ
2. 6. quod est mare; inde enim ascendunt vapores, vt scriptum est, *Qui vocat aquas*
Amo. 5. 8. *maris & effundit eas super faciem terræ*: vnde Elias dixit seruo suo, *Ascen-*
1. Reg. *de nunc & prospice contra mare*; Cui ille, ecce, inquit, nubes parua instar
18. 43. volæ hominis de mari ascendit. Postea subjungit, *Fulgura in pluuiam fecit.* Quod magnopere admirandum est, quòd nimirum fulgura vnà cum pluuia faciat, cùm ipsa fulgura ignea sint, & tamen aquæ pluuiæ ignem illum non extinguant. Additur, *Educit ventum de thesauris suis.* Ventus enim agitat & impellit pluuias ad illam terræ plagam, ad quam ille sua commotione tendit: vox illa מוצא *motse* idem significat quod מוציא *motsi*: dicit autem, ex thesauris suis, eòquòd tria elementa alia oculis sint conspicua, at ventus seu aër, oculis non videtur, instar rei alicuius in thesauro reposita. Dictio educit, hunc habet sensum, quòd antequam agitetur ventus aut aër, nullo sensu percipitur, at vbi commouere se incipit, tum sentitur, vnde videtur tum primùm ex aliquo loco educi, cùm perflare incipit. At Sapiens Rabbi Abraham filius Esræ scripsit ideo thesauros nominari cùm vento, quòd ille sit in poten-

[illegible] potentiam esse non reconditam & ecce quatuor elementorum [illegible] & dixit adhuc, omne quod voluit in rebus creatis fecit. PSAL. 136.

V. 8. *Qui percussit.* Primogenitorum interfectionem peculiariter [illegible] propter [illegible] egressi sunt Israelitæ ex Ægypto, & postea dixit

V. 9. *Misit signa & prodigia.* [illegible] verbis cæteras plagas complectitur: istæ [illegible] fuerunt signum & probatio, quod faciat Dominus quidquid voluerit. [illegible] plagæ [illegible] fortuito contigissent, soli Ægyptij non fuissent illis afflicti, & Israelitæ ab ijsdem exempti, sed vere ex Dei benedicendi voluntate sunt inflictæ. *In medium tui* Litera י *iod* adjecta est per paragogen, vt isto in loco, *In medio tui Ierusalem*. Estque pro בתוכך *bethochecha* & significat in conspectu tui Ægypte. Illa porro additio litteræ י *iod* fit ad elegantiam. *In Pharaonem & in omnes seruos eius.* Quanto magis in populum eius [illegible] etiam Pharao & [illegible] minime potuerunt cum sua potentia Dei benedicendi voluntatem effugere; prætерea [illegible] voluntatem fecit Deus benedicendus.

V. 10. *Quia percussit Gentes multas.* Nam Israelitæ pauci erant & ex [illegible] egressi: Populi vero illi erant numerosissimi & robustissimi, atque in sua terra degentes, illis tamen Israelitæ occiderunt, eorumque regionem sibi possidendam occuparunt. Quis vero hoc fecit nisi Dei exaltandi voluntas? Specialiter autem Sehonem & Og nominat quod contra illos primo pugnauerint Et præterea quod fuerint Reges aliorum omnium potentissimi sicut scriptum est, Ego autem exterminaui Amorrhæum a facie vestra, cuius altitudo fecit altitudo Cedrorum, & fortis ipse quasi quercus; ac deinde subjungit, *Et omnia regna Chanaan* vniuersum.

V. 12. *Et dedit.* [illegible] quibus Deus illorum terram in hereditatem [illegible] populo [illegible] ab eo sunt electi, [illegible] illam regionem omnibus regionibus excellentiorem.

V. 13. *Domine nomen tuum.* Versus hic eandem sententiam [illegible] vult dicere propter ista mirabilia quia in gratiam Israelitarum [illegible]

V. 14. *Quia iudicabit.* Quamquam autem hereditas illa quam ipsi possiderunt [illegible] expulsi, in exilio [illegible] aliquando [illegible] quo Deus benedicendus [illegible] Gentes exercebit. *Et super seruis suis [illegible] ducetur* [illegible] enim [illegible] nem pro his omnibus [illegible] sunt passi, & [illegible] in propriam hereditatem [illegible]

V. 15. *Simulachra Gentium.* Et tunc idola Gentium mera vanitas & nihil [illegible] & qui ea colebant, agnoscent nihil prorsus solidi ipsis [illegible] non possunt saluare calamitatis ipsorum tempore, quippe [illegible] quàm argentum & aurum.

V. 16. *[illegible]* [illegible] in Psalmo centesimo decimo quinto.

V. 17. *[illegible]* Non necesse est dicere illa non loqui [illegible] in ore ipsorum, quandoquidem spiritus, est halitus ex corde per os [illegible]

PSAL. 135. V. 18. *Similes illis sint.* Hæc per modum or[illegible]
rum est aliquando cùm redemptor aduenerit, t[illegible]
idola faciunt, & omnes qui confidunt in illis.

V. 19. *Domus Israel.* Verùm o vos, domus Israel, [illegible]
vestram non reposuistis, Deum celebrate, qui vos [illegible]
la saluabit: sic etiam agite o domus Aaronis, nempe Sacerdotes [illegible]
Domino ministratis.

V. 20. *Domus Leui.* Hi sunt cantores qui ante Dominum [illegible]
mentis musicis concinunt. *Qui timetis Dominum.* Per [illegible]
qui ex Israëlitis erant sapientes, & continuè in templo Dei [illegible]
studio sapientiæ incumbebant; vel per timentes Dominum [illegible]
qui ex quolibet populo ad templum Domini, orandi gratia [illegible]bant.

V. 21. *Benedictus Dominus ex Sion.* Ibi siquidem [illegible]
tis residet in vrbe Ierosolymitana, & inde egredietur [illegible]
lum colent, celebrabunt & gloria afficient.

PSALMVS CENTESIMVS TRIGESIMVS SEXTVS.

1. Confitemini Domino quoniam bonus: quoniam in æternum misericordia eius.
2. Confitemini Deo Deorum: quoniam in æternum misericordia eius.
3. Confitemini Domino Dominorum: quoniam, &c.
4. Qui facit mirabilia magna solus: quoniam, &c.
5. Qui fecit cœlos in intelligentia: quoniam, &c.
6. Qui extendit terram super aquas, quoniam, &c.
7. Qui fecit luminaria magna: quoniam, &c.
8. Solem in dominium in die: quoniam, &c.
9. Lunam & stellas in dominia in nocte. quoniam, &c.
10. Qui percussit Ægyptum cum primogenitis eorum: quoniam, &c.
11. Et eduxit Israël de medio eorum: quoniam, &c.
12. In manu potenti & brachio extento: quoniam, &c.
13. Qui secuit mare rubrum in sectiones: quoniam, &c.
14. Et transire fecit Israëlem per medium eius: quoniam, &c.
15. Et excussit Pharaonem & exercitum eius in mare rubrum: quoniam, &c.
16. Qui traduxit populum suum per desertum: quoniam, &c.
17. Qui percussit Reges magnos: quoniam, &c.

18. Et occidit Reges fortes: quoniam, &c.
19. Sehon Regem Amorrhæorum: quoniam, &c.
20. Et Og Regem Basan: quoniam, &c.
21. Et dedit terram eorum hæreditatem: quoniam, &c.
22. Hæreditatem Israëli seruo suo: quoniam, &c.
23. Quia in afflictione nostra memor fuit nostri: quoniam, &c.
24. Et eripuit nos ab inimicis nostris: quoniam, &c.
25. Qui dat escam omni carni: quoniam, &c.
26. Confitemini Deo cœli: quoniam in æternum misericordia eius.

COMMENTARIVS.

V. 1. *Confitemini Domino quoniam bonus.* Hic Psalmus viginti sex continet versus, qui omnes verbis [illegible] concluduntur, Quoniam in seculum misericordia eius. Et Magistri nostri F. M. existimant illos esse editos de viginti sex generationibus quæ fuerunt ab ipsa mundi creatione vsque ad illud tempus quo legem acceperunt Israelitæ, quas Deus sanctus & benedictus ex sua duntaxat misericordi beneficentia toto illo tempore sustentarit: nondum enim lex vlla incolis mundi data fuerat, propter cuius obseruantiam illos pasceret Deus. Nam quamuis soli Israëlitæ legem receperint, vniuersus tamen mundus propter [illegible] merita subsistit. Quilibet verò horum [illegible] propriam continet materiam [illegible] in loco Inueniuntur autem viginti sex propter diuersas res quæ in Psalmo [illegible] ac primo dicit, *Confitemini Domino omnes incolæ mundi*; Dominum celebrate quoniam bonus est & benefaciens in æternum, cóquòd misericordiæ eius nullus sit finis, sed in perpetuum duret; & is est sensus istorum verborum, *Quoniam in æternum misericordia eius*, vbicunque occurrunt: & illa in quolibet versu repetit ad [illegible] laudis celebrationem.

V. 2. *Confitemini Deo Deorum.* Deos appellat Angelos quia sunt veluti Dij rebus inferioribus, & eas ex Dei voluntate regunt, qui supra illos est Deus.

V. 3. *Confitemini Domino Dominorum.* Cœlestes sunt orbes qui horum [illegible] sunt Domini, eaque regunt, verùm ipse est Dominus supra illos.

V. 4. *Qui facit.* Postquam Angelos & cœlestes orbes recensuit, supra [illegible] Deus est Dominus, dixit, Qui fecit cœlos, vt ostendat eos non esse æternos [illegible] sed illos esse effectos, & ipsum esse illorum causam. [illegible] Philosophi [illegible] visum est illo verbo, *Qui fecit*, [illegible] non esse [illegible] ipsos verò [illegible] creatum. [illegible] *Qui facit mirabilia magna.* Quibus [illegible] sigillatim exponentur. Et [illegible] Qui facit mirabilia, [illegible] exponendum [illegible] humano oculo mirabiliora,

Psal. 136. nempe constellationes & signa nobilissima, quæ sunt cœl[illegible]. Illa autem verba, *Qui fecit cœlos*, de firmamento exponit, [illegible]. Mihi tamen videtur per ista verba, qui facit mirabilia [illegible]s, designari à Psalmographo illas formas, quæ nec sunt corpora, nec [illegible] intelligentias nimirum separatas, quæ superant aciem oculi humani [illegible] tantum attingere valet quod est materiale. Et orbes cœlestes & [illegible] constant materia, hinc illa potest attingere humanus oculus, at vero [illegible] immateriales assequi non valet, imò mentis ipsius oculus in [illegible] laborat; ac idcirco illas vocat mirabiles. Dixit vero, *Solus*, q[illegible] ipse Deus supra ipsas excelsus emineat, at reliquæ res creatæ [illegible] ipsæ sunt mundi columen quo subsistit, vnde subjicit, *Q[illegible]* *misericordia eius*. Ipsæ etenim sunt Dei misericordia [illegible] in perpetuum finem subsistendi non habebunt.

V. 5. *Qui fecit cælos*. Postea subjungit mentionem [illegible] omnes orbes cœlestes & stellas complectitur, ac dicit D[illegible] est, creasse illos: & suam erga mundum beneficen[illegible] tione, nunquam enim sunt desituri, quod illis ve[illegible], *Quoniam in æternum misericordia eius*.

V. 6. *Qui extendit*. Ex creatis inferioribus terram [illegible] simpliciter ipsa sit misericorditer a Deo disposita, [illegible] aquarum situm immutauit: nam innatus eorum [illegible] sui e consistant, sicuti in ipso rerum initio [illegible], & [illegible] sphera, Deus vero ex sua benignitate illas in locum [illegible], & [illegible] arida, vt in ea animantia & plantæ possent existere: Et hæc misericordia in perpetuum est futura. Nam quamuis diluuium aquas super omnem terram induxerit; hoc tamen non fuit nisi ad modicum tempus, & duntaxat in vindictam sceleratorum: & in ipso etiam diluuio suam benignitatem ostendit, quippe qui effecit prudenti consilio vt in tota vastatione species animantium superessent; & pridem iussit non amplius per omnes terræ dies futuras diluuij aquas, & ea ratione est in æternum misericordia eius. V[illegible], significat Deum posuisse expansionem terræ supra aquas, quamuis [illegible] sint aquæ, ipse tamen ita disposuit vt terra sit veluti super aquas [illegible] vt ipsæ super [illegible] mundi [illegible], sicut dicitur, *F[illegible]*

Prou. 8. 29. *bunt præceptum eius*. Iste enim arenam posuit term[illegible] [illegible] s.

V. 7. *Qui [illegible]*. Su[illegible] [illegible] ad[illegible] fit futurum il-[illegible]

V. 8. *Solem in dom[illegible]*. [illegible] quod [illegible]

V. 9. [illegible]

[illegible] loca deserta [illegible] ... [illegible] plurimis est [illegible] Psal. 135.
[illegible], *Et de decursu [illegible] maturis lunarum.* [illegible] aqua habes [illegible]. De quibusdam partibus cœli [illegible] Numquid [illegible] poteris [illegible] delicatas [illegible] Orionis aperire [illegible] luminarium [illegible] mundi [illegible] dependet, calorem & frigus [illegible] quæ viventia conueniunt: porro cœli [illegible] numquam debent, [illegible] ad [illegible], *Quoniam in æternum misericordia eius.* Postquam autem beneficia [illegible] vniuerso orbi a Deo collata [illegible] elementia Israelitis contulit, & [illegible] declarat ac ostendit illum solum esse [illegible] Dominum, & [illegible] beneplacito [illegible] rerum [illegible] [illegible] Job. 38.

V. 10. *Qui percussit Ægyptum* [illegible] com-memorat [illegible] cæteris plagis, quod [illegible] Ægypto, vnde consequenter dicit,

V. 11. *Et eduxit Israel de medio eorum.* Tum postea [illegible],

V. 12. *In manu potenti.* [illegible] plagæ compre-hendun-tur, & hoc totum contigit, quoniam in æternum misericordia eius est, quod eius benignitas mundo hic [illegible]. Magna enim illius erga mundum fuit misericordia quod illi [illegible] Israelitas olim [illegible] inter Ægyptios & hos solos immissis a Deo plagis fuisse afflictos, at Israelitas inter ipsos versantes, illas omnes [illegible] addit postea

V. 13. *Qui secuit mare rubrum in diuisiones.* [illegible] beneficium æter-na memoria [illegible] Israel [illegible] agitanti [illegible] illis transeundum per regionem Philisthæorum, & propter [illegible] rarum [illegible], vt [illegible] Magnum etiam erga [illegible] scilicet maris [illegible] quod in [illegible] fuit [illegible] pro duodecim Tribubus, ne [illegible] ingre-derentur, sed vt singulæ tribus [illegible] aquarum [illegible] patefactum, transirent. Et propter singulare hoc beneficium [illegible] memoria recolatur & [illegible] Moysen noster [illegible] mare rubrum in diuisione [illegible] diffectum. [illegible] id-circo dicit, diuisiones, quod [illegible] mare in [illegible] ad medium vsque aut etiam amplius, ac [illegible] longitudinem suam [illegible] pla-ga [illegible] Israelitæ ingressi sunt in mare, ipsa eadem sunt egressi [illegible] ex de-serto [illegible] ingressi sunt mare rubrum, & ex mari rubro egressi [illegible] in deser-tum [illegible] scriptum est. Si vero obiicias, quando [illegible] necesse [illegible] mare [illegible], cur illud [illegible] & deinde ad eundem [illegible] egressi, [illegible] ita fieri vo-luit Deus [illegible] Ægyptii in mari, atque vt robur [illegible], nempe cum Israelita sicco pede per me-dium mare [illegible], & [illegible] Ægyptij sunt demersi.

V. 14. *Et transire fecit Israelem per medium eius.* Nempe per ipsius ma-

PSAL. [illegible]s profunditatem, quæ est eius medium, & illas [illegible]
136. [illegible]erum terram vt scriptum est : & majus adhuc beneficium [illegible]
præstitum, scilicet ne pedes quidem eorum aquis [illegible].

V. 15. *Et excussit.* Ne sua vestigia relegerent [illegible] erant profecti, & hoc signum fuit Dei misericordia [illegible] contra suos hostes exercitam viderint, nec quicquam [illegible] tenuerint.

V. 16. *Qui traduxit populum suum per desertum.* H[illegible] per quam nemo antea transierat, & in qua nullum [illegible] sua misericordia traduxit illos, & [illegible] columna [illegible] lumina ignis viam illis demonstravit. Præterea [illegible] ram incultam & horrendam, in qua tamen [illegible] nigna pietate s[illegible]peditavit [illegible] misericordia [illegible].

V. 17. *Qui percussit.* Illis collectos [illegible] tat, ad majorem [illegible] illam [illegible]dam. Eadem [illegible] sit & mox subdidit, qui occidit, cum [illegible] dem per alia verba repetitio. Et [illegible] divinæ misericordiæ [illegible] prædicandæ [illegible] misericordiæ exhibitæ [illegible] Israëlitis facultatem [illegible] Regum [illegible] & quidem magni populi [illegible] ipsos tamen Deus [illegible] illos, & tanta [illegible] vt nullam superstitem reliquerint; hæc sane magna admodum [illegible] misericordia.

V. 18. 19. 20. *Et occidit Sehon. Et Og. Et dedit terram eorum hereditatem.* Et majorem [illegible] ista misericordiam erga illos exhib[illegible] efficit vt istos Reges & populos [illegible], sed ipsorum regionem illis in here[illegible]tatem donavit, ne scilicet [illegible] & simul [illegible] tenerent vt inde [illegible]. Et [illegible] fuit D[illegible] misericordia [illegible], boni seu beneficii [illegible] & per illam terram quam dedit ipsis, [illegible] erga eos beneficia multum [illegible] tantùm [illegible] Abrahamo patri nostro [illegible] datum [illegible] Jordanem, nempe quæ ad septem Gentes pertinebat: & tres [illegible] Kenæi [illegible], Kinizæi & Kadmonæi: & tres istæ [illegible] Israëlitarum [illegible] Israëliticæ [illegible]. Nihilominus tamen [illegible] Davidi Israëlis Regi subjectæ fuerunt, [illegible] Magister noster F. M. [illegible] tres istas Gentes Kinæos, Kinizæos & Kadmonæos [illegible]. Et quod Deus [illegible] trium tres supradictas Gentes, & alios septem [illegible], Pharesæum, & [illegible] & Amorrhæum & Girgasæum, & Chananæum, & Iebusæum, & [illegible] Respondent Magistri nostri F. M. Re[illegible] phaim [illegible] Jordanem, [illegible] Abrahamo [illegible]. At Israëlitis [illegible] iure [illegible] dedit regionem Sehon & Og, quæ prius M[illegible]

[illegible] & hoc fuit ex misericordia [illegible] Deus quo- Psal.
[illegible] in hoc Psalmo [illegible] regum [illegible] 135.
[illegible] Psalmo superiore, [illegible] dicit in hoc Psalmo, quoniam [illegible]
[illegible] misericordia eius; regno autem Chananæorum quod dedit [illegible], veritatis [illegible]
[illegible] fuit exhibitio, non verò misericordiæ, quia pridem illa regna [illegible] Abrahamo patri nostro promiserat. At verò quòd regionem illam Sehon & Og, quam Abrahamo non promiserat, ipsis Israelitis dederit, hoc fuit ex misericordia [illegible] liberalitate.

V. 22. *Hereditatem Israel seruo suo.* Terram illis abstulit populis qui erant cultores idolorum, & eam dedit Israelitis qui solum Deum benedicendum colunt.

V. 23. *Quia in deiectione nostra.* Maxima etiam præter [illegible] erga nos misericordia fuit, quod cum [illegible] e nostra illa terra eiecti & deportati propter iniquitates & peccata nostra, & [illegible] in misera deiectione positi, nostri tamen est recordatus propter fœdus olim cum Patribus nostris [illegible], iuxta illud, *Et hoc quoque etiam, cum tamen essent in terra inimicorum suorum, non* Leuit.
reprobaui eos, &c. Hoc autem dicit de Babylonico [illegible], aut [illegible] præ- 26. 44.
[illegible] quod videtur rectius. Dicit verò, memor fuit, [illegible] præteritum pro futuro, vt fieri solet vt plurimum in vaticinijs, vel quia, [illegible]
Magistri nostri F. M. ad illa verba, Semini tuo dedi terram hanc, non dixit [illegible] dabo, [illegible] dedi, nempe verba Dei sancti & benedicti sunt opera.

V. 24. *Et eripuit nos ab inimicis nostris.* Magna quidem illius erga nos misericordia extitit quod nos in exilio positos conseruauerit inter Gentes, sed longè maior est adhuc ea [illegible] quia nos [illegible] [illegible] cordiam perpetuam non auferet.

V. 25. *Qui dat.* Postquam Dei misericordiam erga Israelitas [illegible], eamdem erga viuentia omnia in fine Psalmi commemorat. [illegible] in initio Psalmi beneficentiam Dei in totum mundum prædicauit, [illegible] in fine de illo dicit quòd det escam omni carni. Magna est eius misericordia erga res conditas, quod illarum [illegible]

V. 26. *Confitemini Deo cæli.* [illegible] cœlis [illegible] iussibet est causa, [illegible] *Sicut quomodo descendit imber & nix de cœlo,* Isa. 55.
hoc est, e summo [illegible] qui cœlis [illegible] Et hoc maximum est bene- 10.
[illegible] quod nunquam desistit, hinc dicit, quoniam in æternum misericordia eius.

PSALMVS CENTESIM. TRIGESIMVS-SEPTIMVS.

1. SVper flumina Babylonis, illic sedimus, etiam fleuimus: cùm recordaremur Sion.
2. In salicibus in medio eius suspendimus citharas nostras.

Psal. 137. 3. Quando illic rogauerunt nos, qui captiuos d[illegible]xerunt [illegible] verba cantici; & in suspensis nostris lætitiam; cantate nobis de canticis Sion.

4. Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena?

5. Si oblitus fuero tui Ierusalem, obliuiscatur dextera mea.

6. Adhæreat lingua mea palato meo, si non meminero tui, si non præposuero Ierusalem in principio lætitiæ meæ.

7. Memor esto Domine filiorum Edom cum die Ierusalem, qui dicebant, nudate, nudate vsque ad fundamentum in ea.

8. Filia Babylonis deuastata: beatus qui retribuet tibi retributionem tuam, quam retribuisti nobis.

9. Beatus qui apprehendet, & allidet paruulos tuos ad petram.

COMMENTARIVS

V. 1. *Super flumina Babylonis.* Hic Psalmus [illegible] Leuitarum cantorum qui exulabant apud Babylonem, [illegible] iuxta Babylonios fluuios eramus [illegible] & [illegible] bamus dum essemus memores Sionis.

V. 2. *In salicibus.* Nempe [illegible], salices [illegible] ad ripas [illegible] crescere solent: cum [illegible] sederemus iuxta fluuiorum [illegible] manibus tenentes, nos accingeremus ad canticum aliquod, vt [illegible] solebamus, atque mox in mentem nostram veniret ipsius Sionis memoria, statim præ doloris acerbitate [illegible] citharas nostras [illegible] salicibus appendebamus, & sedentes [illegible]. *In medio eius* [illegible] Babylonis.

V. 3. *Quia illic rogauerunt nos.* Verbum illud שאלונו *scheelounou* [illegible]

Iud. 4. 20 [illegible] *Si [illegible] venerit [illegible] rogauerit te*, &c. Cum [illegible] Babylonii [illegible] captiuos, [illegible] vt aliquod de Sionis [illegible] cantaremus [illegible] *Quomodo cantabimus?* [illegible] *Et in suspensis* [illegible], [illegible] citharas [illegible] Quidam [illegible] תוללינו *tolalenou* [illegible], [illegible], dixerunt [illegible].

V. 4. *Quomodo in terra aliena?* [illegible] Dei [illegible], quod est [illegible] in Domino.

V. [illegible] *fuero* [illegible] Nominum [illegible] [illegible] Non [illegible] sum [illegible]

[illegible]

tuæ, & luctûs qui ob ruinas tuas est factus: & nisi præposuero super caput lætitiæ meæ, hoc est, quoties aliquâpiam afficiar lætitiâ, non ero immemor luctûs Ierusalem, sed illum ascendere faciam super caput vel initium lætitiæ. Huc vsque fuerunt verba Leuitarum; tres verò alij versus consequentes sunt verba ipsius authoris Psalmi, qui cùm adhuc de Babylonico exilio vaticinaretur, Spiritus sancti lumine collustratus, prævidit captiuitatem quæ sub templo secundo per Idumæos seu Romanos contigit. Illud siquidem penitus deuastauit Titus Princeps Romani imperij, qui ex Idumæis habuit originem. Ita etiam loquitur Ieremias Propheta in libro Lamentationum, qui dum adhuc vaticinaretur de Babylonico exilio, futuram secundi templi ruinam præuidens dixit, *Gaude & lætare filia Edom*, scilicet ironicè loquens, *Sicut lætatur iuuenis in pueritia sua.* Ad quæ verba sic Magistri nostri dixerunt, filia Edom, Cæsaris familiam designat, & per illa verba, inquiunt, quæ habitas in terra Hus, Roma est intelligenda. Ita etiam loquitur hic cantor, qui dum vaticinaretur de Babylonica captiuitate, vidit pariter exilium Titi, & ait:

PSAL. 137.

Thren. 4. 21.

V. 7. *Memor esto Domine filiorum Edom cum die Ierusalem.* Die nimirum vastationis Ierosolymorum, quo ipsi sese mutuò excitantes dixerunt, *Nudate, nudate vsque ad fundamentum in ea.* Hoc est, vastate & diruite omnia ædificia Ierosolymorum, vsque dum ipsa eorum fundamenta eruta conspiciantur.

V. 8. *Filia Babylonis.* Modo ad Babylonis regnum sermonem iterum conuertit ac dicit, vastata es Babylon: & subdit: *Beatus qui retribuet tibi.* Nempe Darius Medus qui Babylonem deuastauit.

V. 9. *Beatus qui apprehendet.* Hoc est, crudelem in modum, eâdem immanitate quâ ipsi contra Israëlitas sunt vsi. Et ita futuram Isaias Propheta prædixit his verbis, *Ecce ego suscito contra eos Medos*, &c. & addit, *Et arcus pueros allident.* Isai. 13. 17.

PSALM. CENTESIMVS TRIGESIMVS OCTAVVS.

Dauidi.

1. COnfitebor tibi in toto corde meo: in conspectu Deorum psallam tibi.

2. Adorabo ad templum sanctum tuum, & confitebor nomini tuo super misericordia tua, & veritate tua: quoniam magnificasti super omne nomen tuum, eloquium tuum.

3. In die clamaui, & exaudisti me, auxisti in anima mea virtutem.

4. Confiteantur tibi Domine omnes Reges terræ; cùm au-

Psal. dierint verba oris tui.

138. 5. Et cantent de vijs Domini: quòd magna *est* gloria Domini.

6. Quòd excelsus Dominus & humilem respicit, & altus à longè cognoscit.

7. Si ambulauero in medio tribulationis, viuificabis me super iram inimicorum meorum extendes manum tuam, & saluum me faciet dextera tua.

8. Dominus perficiet pro me: Domine misericordia tua in æternum: opera manuum tuarum ne deseras.

COMMENTARIVS.

V. 1. Ipsi Dauidi. *Confitebor tibi in toto corde meo.* Hoc est, totâ mentis meæ scientiâ & intelligentiâ meâ. *Psallam tibi coram Dijs.* Palam ac publicè, hoc est, coram iudicibus & viris sapientibus; Quo sensu dictum

Exod. est illud, *Ad Deos vtriusque causa perueniet.* Porro confessio seu gratiarum

22. 9. actio solo corde, aut simul etiam ore fieri potest, at Psalmus ore editur.

V. 2. *Adorabo ad templum sanctum tuum.* Ad illum locum in quo reposita est Arca. *Super misericordia tua & veritate tua.* Dei misericordia in hoc fuit, quòd illi regni moderamen se daturum promisit; veritas autem quòd promissum illi de regno factum, fideliter, vt se facturum spoponderat sit exequutus, postquam multas calamitates esset expertus: à quibus omnibus à Deo fuit ereptus. *Quoniam magnificasti super nomen tuum eloquium tuum.* Est transpositio verborum, pro, Quoniam magnificasti super omne eloquium tuum, nomen tuum; cuiusmodi reperitur in his locis, *Et erit in die illa, dabo*

Ezech. *ipsi Gog locum ibi sepulchri in Israel*, pro, locum sepulchri ibi. Et, *Me inuo-*

39. 11.

Os. 8. 2. *cabunt, Deus meus cognouimus te Israel*, pro, me inuocabunt Israël, Deus meus cognouimus te. Et multæ his similes, vt scripsimus in libro Miclol in Grammaticis. Et sensus huius versus iuxta id quod dixit, Et super eloquiuum tuum, sicut exposuimus: quia scilicet præstitit illi quod promiserat, ea de causa inquit, magnificasti nomen tuum, super omne eloquium tuum; quoniam tu dicis, tu decernis & exequeris, ac propter hoc magnificasti nomen tuum: omnes enim sunt dicturi, magnificetur Dominus quoniam omnia præstat quæ promisit, sicuti etiam erga me egisti, omnia implens quæ promiseras. Cùm tamen omnes existimassent me nunquam regiâ dignitate potiturum, eòquòd varias meas iactationes & fugas vidissent. Hic mihi videtur esse huius versiculi sensus. Alij autem interpretes sic exponunt, quoniam magnificasti super omnia magna tua, nomen tuum & eloquium tuum. Sapiens verò Rabbi Abraham F. E. sic interpretatur, Et celebrabo * nomen tuum, nomen proprium tuum, quod scribitur & non legitur. Sensus est, quoniam magnificasti nomen illud gloriosissimum quod ipse Mosi dixisti, supra omnia alia nomina tua,

* Nomen Tetragrammaton intelligit יהוה, quod quidam *iehoua* pronunciant.

quæ ſunt tantùm nomina adiectiua. Sed cum expoſitionibus iſtis non cohæ- PSAL.
ret ſenſus qui eſt datus his verbis, Super miſericordia tua & veritate tua. 138.

V. 3. *In die* quo *inuocaui te*. Eo tempore quo anguſtiâ preſſus huc atque
illuc fugerem & diuagarer, & inuocaui te, túque me exaudiſti, & ex anguſtia
in liberum ſtatum me conſtituiſti. *Auxiſti in anima mea robur*. Eâ ipsâ re ro-
boraſti me in anima mea in fortitudine, ac ſi diceret, magnum robur im-
miſiſti animæ meæ, vt fidei & veritati tuæ me committerem: tum enim no-
ui nullum eſſe præter te Deum, téque res humanas intueri & curare.

V. 4. *Confitebuntur tibi Domine*. Propterea quòd me exaudieris & erue-
ris ex anguſtia, mihíque verbum tuum bonum de regia dignitate promiſſum
impleueris, te celebrabunt omnes Reges terræ qui me cognoſcunt. *Quia au-
dierant verba oris tui*. Nempe quibus regnum mihi promiſeras; qui cùm vi-
derent me vagum ac profugum, & Saülem me ad necem mihi inferendam,
proſequentem, deſperabant me aliquando Regem futurum: hócque videba-
tur ipſis admodum difficile, iam verò cùm promiſſum tuum bonum mihi præ-
ſtiteris, te prædicabunt. Et hæc expoſitio confirmat rectè à nobis fuiſſe expli-
catum iſtum verſum, Super omne nomen tuum eloquium tuum.

V. 5. *Et cantent*. Canticum & laudem Domino dicent, & de viis eius &
tremendis operibus cantabunt, eò quòd poſſit omnia, & deprimere ac ex-
tollere quemlibet: & ſemper dicent quòd magna ſit gloria Domini; & quòd
ipſe ſolus ſit Deus. Dum enim regnaret Dauid, de illo dictum eſt, *Et exiit no-* 1. Par.
men Dauidis in omnes terras, & Dominus pauorem illius immiſit ſuper om- 14.17.
nes Gentes. Cùm autem illum expaueſcerent, ipſum etiam Deum reuereban-
tur; nouerant enim & perſpectum habebant, regnum illi à Deo contigiſſe, &
propterea eius gloriam aſcribebant Deo benedicendo, quòd ipſe ſit dominus
ſupra omnia, qui Dauidem ad regiam dignitatem extulit, cùm iam omnes
iſtius rei ſpem omnem abiecillent. Hinc factum fuit vt Hiran Rex Tyri miſe-
rit legatos ad Salomonem ac dixerit, *Benedictus Dominus Deus Iſrael qui* 1. Reg.
fecit cælum & terram, qui dedit Dauid Regi filium ſapientem. Ecce ipſe pro- 5. 7.
pter magnitudinem Dauidis, & regnum eius prædicat & profitetur Deum
benedicendum feciſſe cælum & terram.

V. 6. *Quòd excelſus Dominus*. Tunc palam confitebuntur quòd Domi-
nus ſit excelſus, & tamen reſpiciat humilem, & quòd hæc inferiora curet ac Iob. 22.
diſponat; non verò vt quidam dixerunt, *Nunquid nubes ſunt latibulum ei,* 14.
vt non videat nos; & ambitum cæli perambulat? Vbi ſcilicet viderunt ipſum
fuiſſe intuitum miſeriam & depreſſionem meam, tunc profeſſi ſunt quòd ab-
iectum aſpiciat, licet ipſe ſit excelſus. *Et altus à longe cognoſcit*. Dictio יידע
ieiedaa eſt coniugationis hiphil inſtar iſtius, *Et vidua non* ייטיב *ieietiu bene-* Iob. 24.
fecit. Senſus eſt, & ipſe excelſus eſt & è longinquo, nempe è cælis, qui lon- 21.
ge à terra ſunt remoti, inde, inquam, vias hominum cognoſcit, vt ſciant
quòd ipſe videat eos. Sunt qui vocem יידע *ieiedaa* interpretentur confringit,
ſicut iſto in loco. *Contriuit cum illis viros Sochoth*. Et ſenſus erit, ipſe excelſus
eſt, & humilem intuetur eique benefacit, at elatum & ſuperbum conterit,
licet ab eo ſecundùm eius opinionem longè ſit diſſitus.

V. 7. *Si ambulauero*. Cùm ego, inquit Dauid, per medias calamitates am-

PSAL. 138. bularem, essémque morti proximus: hoc enim istis verbis in medio angustiæ designatur; cùm in profundum angustiarum essem coniectus, tu me conseruasti. *Super iram inimicorum meorum.* Aduersùs iram eorum, & contra furorem eorum: ac si diceret, illis inuitis, nempe quod illud è re illorum non esset, misisti manum tuam ad me, in medio angustiæ positum, & saluum me fecit dextera tua.

Iud. 8. 16.

V. 8. *Dominus perficiet circa me.* Sicut iam incepit suis me beneficiis afficere, ita suam erga me benignam misericordiam absoluet. *Domine* est vocatiui casus. Domine misericordia tua sit mecum in æternum, & quia ego gratè agnosco bonitatem & beneficium tuum, & quia ego sum opus manuum tuarum; tu enim fecisti me, tu me educasti & prouexisti, ac tandem Regem constituisti, ne tuam ergo à me, quæso, misericordiam retrahas.

PSALMVS CENTESIMVS TRIGESIMVS-NONVS.

Præcentori Dauid Psalmus.

1. DOmine inuestigasti me, & cognouisti.

2. Tu cognouisti sessionem meam, & resurrectionem meam: intelligísque cogitationem meam de longè.

3. Semitam meam, & accubitum meum cinxisti, & omnes vias meas peruidisti.

4. Quia *cùm* nondum est sermo in lingua mea, ecce tu Domine cognoscis omnem illum.

5. Retrò & ante formasti me, & posuisti super me manum tuam.

6. Mirabilis *est* scientia præ me: excelsa est non potero ad eam.

7. Quò ibo à spiritu tuo, aut quo à facie tua fugiam?

8. Si ascendero *in* cælum tu illic *es*: & si stratum fecero in inferno, ades.

9. Si sumpsero pennas auroræ: habitauero in extremis maris.

10. Etiam illuc manus tua deducet me, & tenebit me dextera tua.

11. Et dixi fortè tenebræ occultabunt me: sed nox lumen *est* circum me.

12. Etiam tenebræ non obscurabunt à te, & nox sicut dies lu-

cebit : ſic tenebræ ſicut lumen.

13. Quia tu poſſediſti renes meos : obumbraſti mihi in vtero matris meæ.

14. Confitebor tibi ; quia terribiliter mirificatus ſum, mirabilia opera tua, & anima mea cognoſcit valde.

15. Non fuit occultatum à te os meum quo factus ſum in occulto, artificioſè confectus ſum in inferioribus terræ.

16. Informe meum viderunt oculi tui : & in libro tuo omnia iſta ſcripta erant diebus *quibus* formabantur, & non vnum in eis.

17. Mihi autem quam pretioſæ ſunt cogitationes tuæ Deus, quam multæ ſunt ſummæ earum.

18. Dinumerauero eas, ſuper arenam multiplicabuntur, experge factus ſum, & adhuc ego tecum.

19. Si occideris Deus improbum & viros ſanguinum : declinate à me.

20. Qui loquuntur de te in cogitatione ; aſſumpſerunt in vanum inimici tui.

21. Nonne qui oderunt te Domine odi, & contra eos qui inſurgunt in te, moleſtiâ afficior.

22. Perfecto odio odi illos : pro inimicis fuerunt mihi.

23. Scrutare me Deus & cognoſce cor meum : explora me & noſce cogitationes meas.

24. Et vide ſi via doloris *in me eſt* : & deduc me in viam ſeculi.

COMMENTARIVS.

V. 1. PRæcentori, ipſi Dauidi Pſalmus. *Domine inueſtigaſti me & cognouiſti.* Exploraſti cor meum, & illud penitus pernouiſti, ſicut alio in loco dicitur, *Ego Dominus* ſcrutans cor, & probans renes. Ierem. 17. 10.

V. 2. *Tu cognoſcis ſeſsionem.* Ex humanis motibus ſeſſionem & ſtationem potiſſimùm commemorat, quòd homo ex animi deliberatione ſedere aut ſurgere ſoleat. Dum enim ſedet & ex ſuo loco vult ſurgere, rem aliquam apud ſe cogitat & ſtatuit propter quam velit aſſurgere : Si verò ſteterit ac velit ſedere, aliquid ſibi proponit cuius gratiâ ſedere deſideret. Ecce autem voluntatem hominis & eius cogitationem Deus pernoſcit ac intelligit de longè : hoc eſt, antequam ipſe cogitet ; vox רֵעִי *lereei* cogitationem ſignificat, vt iſto in loco, *Et in cogitatione cordis ſui.* Eccl. 2. 22.

V. 3. *Iter meum.* Inceſſum meum diurno tempore. *Et accubitum meum,*

PSAL. 139. hoc est cubatum meum noctu, quo scilicet homo iacet in lecto suo, vnde illud, *Et cubauit asina sub Bilham*, Chaldaicè redditur ורבעת *ourueaat.* Ecce autem quatuor hominis motus recensuit, qui sunt sessio, statio, ambulatio & cubatio: Semper enim homo ab aliquo vno ex his statibus ad alium situm mouetur: verbum illud זרית *zerita* significat, circumplexus es; à quo fit illud nomen, *Et facies ei mensæ* זר *zer coronam auri vndequaque.* Porrò sensus est, omnes motus & situs meos, & cogitationes pernouisti: tu siquidem corpus meum continuò cingis & meis cogitationibus penitissimè ades. *Et omnes vias meas.* Hoc est, illis quasi assuctus fuisti: cuius thematis & significationis est illud, An vnquam solita fui? Dicit, ita perspectas habes omnes vias meas sicut qui ex longo vsu rem aliquam cognoscit. Sapientissimus Cozri ita in hanc rem scripsit, Existimat homo sua omnia membra sapienter, ordinatè & mensuratè esse disposita; nam videt illa suæ voluntati obtemperantia, cùm ipse nesciat quâ ratione, & quodnam ex illis sit mouendum. Exempli causâ, si quando surgere velit, mox deprehendet omnia membra sua quasi obedientes adiutores præstò adesse, & iam corpus suum erigere, & ipse tamen non nouit ista membra: & idem contingit si velit iter facere aut sedere, &c. & hoc indicari per illa verba, Iter meum & accubitum meum cinxisti, & omnes vias meas assuefecisti: Dominus verò pater meus P. M. sic interpretatur istas voces ארחי *orhhi* & רבעי *reuii*: primam quidem retrò & ante: alteram verò, quatuor diuersas situs differentias, superiorem scilicet & inferiorem, dextram & sinistram, & vocem זרית *zerita* exponit ex isto loco, *In omnem ventum dispergam*, vt dicat Dauid, quia in hoc prosperas effecisti & ordinasti res meas & vtiles fecisti in sex partibus, quoniam me in omnem partem dispersisti, ita vt non esset mihi aliunde quidquam. Sapiens autem Rabbi Abraham filius E. verba ista, *Et omnes vias meas*, quinque sensus designare putat; nempe quia Deus cuilibet membro suum dedit sensum & actum proprium, illique exercendo ipsum assuefecit & direxit; sic & in aliis membris effecit: vt quod vnum ex illis facit, aliud minimè faciat.

Num. 22.2. Exod. 25.25. Num. 22.30. Ezec. 5. 12.

V. 4. *Quia non est sermo.* Nondum sermo à me proferendus est in lingua mea; nondum illum eloqui incepi, & tamen illum iam totum nouisti, ac si diceret, omnia quæ ego proferre volo: vel sensus est, Ego apud me statuo verbum aliquod ex corde meo exprimere, & tu cogitationem meam iam habes notissimam, & verbum quod ore meo proferam aliquando nondum linguæ meæ impositum vt illud enuntiem, sed tantùm cogitatione meâ conceptum est; tu verò iam nosti quid sim prolaturus, ego autem minimè noui, Et si mente illud conceperim, sicut dixit Salomon, *Hominis sunt dispositiones cordis, & à Domino est responsio linguæ*, & hæc explicatio mihi recta esse videtur.

Prou. 16. 1.

V. 5. *Retro & ante formasti me.* Dominus pater meus P. M. hæc verba explicat de formatione fœtus in vtero matris suæ; Et verbum צרתני *tsbartani* quidem figurationem significat. Et addit, *Posuisti super me manum tuam*, quemadmodum faciunt caseo, iuxta illud, *Et sicut caseum me coagulasti:* vult autem istis verbis, *Posuisti super me*, indicare longitudinis mensuram, quòd scilicet ibi det mensuram fœtui.

Iob. 10. 10.

V. 6. *Mirabilis*. Hebraica vox ſcribitur פליאה *peliah* & legitur פליאה *peliiah*, ſed idem eſt ſenſus, licet duæ ſint ſpecies: nam peliah eſt fœmininum à pelai ſuperiùs memorato: peliiah verò eſt fœmininum à פליא *pali* inſtar נביא *naui* Propheta, cuius fœmininum eſt נביאה *neuiah*. Dixit igitur Dauid, hæc ſcientia eſt mirabilior & altior me, ita vt illam non poſſim attingere: porrò hæc ſcientia illa eſt quam adhibet Deus in conformatione humani corporis, cùm ex quatuor naturis ſibi inuicem contrariis, nimirum calido & frigido, humido & ſicco, quæ Deus benedicendus pro ſua ſapientia, ita in corpore formato aptat & permiſcet, vt ex illis compactum corpus ſubſiſtat. Sapiens autem Rabbi Abraham F. E. hos duos verſus exponit cohærenter cum illis quæ dixit ad illa verba, Iter meum & accubitum meum, & verbum צרתני *tſartani* exponit, obſediſti me, vt in iſtis locis, *Si tecum fecerit bellum obſidebis eam*. Et, ne obſideas eos neque certes cum illis. Dicit ergo, obſediſti me retrò & ante, & poſuiſti ſuper me manum tuam, neq; eſt obſidio aut coarctatio ſimilis iſti, vult dicere, quòd non eſt mihi ſtatio neque profectio abſque te. Ad illa autem verba, Mirabilis ſcientia præ me; hæc, inquit ſcientia, & cogitatio illa eſt, quo ibo? Dictio אנה *ana* idem eſt quod אן *an* quò, non eſt enim poteſtas in homine eundi aliquò, niſi illum ſpiritus Dei deduxerit: idcircò dixit, quò ibo à ſpiritu tuo, hoc eſt à facie tua?

Deut. 22.19. Ibid. 2.

V. 7. *Quo ibo?* Dictio אנה *ana* habet hoc loco accentum in vltima, ſicut etiam in illo, *Quò nos aſcendimus*? Aliis in locis eſt penacuta. Dicit, ſi cogitem abire aliquò, aut à tuo ſpiritu me abſcondere, vel à tuo conſpectu fugere, & ſententia repetitur verbis diuerſis: Si apud me hoc facere conſtituam, non potero, inquam, tu enim in omni loco præſens inueniris, nec vllus te locus poteſt concludere.

Deut. 1. 28.

V. 8. *Si aſcendero*. Hoc enim ſignificat vox iſta פסא *eſſac* etiam Chaldaïcè, Si me poſſe in cælum conſcendere cogitauero, & illuc aſcendam vt te non inueniam, ibidem præſens ades. *Si ſtratum fecero in inferno*. Et ſi dixerò quòd deſcendam in infernum, hoc eſt, in infimas terræ partes, ecce tu ibi ades. Dixit verò, ſtratum fecero, quia ſepulchrum eſt quaſi hominis ſtratum poſt mortem eius: ſic ergo commemorauit circuitùs mundi locum altiſſimum & infimum ſeu centrum, & vbique tu præſens ades: ſi ita ſit, in nullum potero me conferre locum, in quo tibi non occurram.

V. 9. *Si ſumpſero pennas auroræ*. Dixi, etiam ſi aſſumam pennas auroræ, & illis adiutus volabo ab Oriente in Occidentem, ſi fortè illum inueniam: verùm abſque illo non potero illuc ire; nam in omnem locum manus tua deducit me. Dixit autem pennas auroræ, quòd hæc vno veluti momento ab Oriente in Occidentem diffundatur. Per extremum maris, plaga Occidentalis eſt intelligenda; & cùm dicit, in extremo maris, mundi extremam oram deſignat: mare etenim terram ſuo ambitu complectitur, & maris extremum, eſt etiam orbis, ac ſi diceret, ſi ab Ortu in Occaſum momento vno demigrauero, abſque te nihilominus ire non potero, nam in omnem locum deducet me dextera tua.

V. 10. *Et tenebit me dextera tua*. Illud etiam eſt explanatum in præcedentibus.

PSAL. 139. V. 11. *Et dixi, vtique tenebræ occultarent me.* Verbum ישופני *ieſchopheni* deriuatur à voce נשף *neſcheph* tenebræ, ſuntque duæ radices, ſed idem ſignificatum, נשף *naſchap* & שוף *ſchouph*: ſic נמל & מול *namal* & *moul*: Senſus eſt, ſi dicam & exiſtimem tenebras ipſas poſſe obſcurare & ita abſcondere me, vt mea opera méque videre non poſſis, nec cogitationes meas. *Sed nox lumen eſt circum me.* Nox ipſa, quæ aliud non eſt quàm caligo, eſt lumen circum me, & tam perſpicuè per noctem me intueris, quàm per diem.

V. *Etiam tenebræ.* Bis, ter & quater eamdem ſententiam repetit, vt magis rem ita ſe habere demonſtret, nempe nullas eſſe tenebras, nullam caliginem vt vt denſam & obſcuram, quibus aliquid à Dei conſpectu abſcondi poſſit. Verbum יחשיך *iahhaſchic* actiuam habet ſignificationem, ſensúſque eſt, non obſcurabit caligo, quidquam à te vt illud minimè peruideas: omnia enim coram te ſunt æqualiter manifeſta, & nox ipſa non ſecus ac dies ipſe, res tibi conſpicuas facit. *Sic tenebræ ſicut lumen.* Littera כ *caph* nota ſimilitudinis, bis continenter hoc loco ponitur, vt etiam iſtis in locis, *Quia ſicut tu, ſic Pharao. Sicut ſeruus, ſic dominus eius.* Et alia his ſimilia. Quod breuitatis causâ
Gen. 44. 18 ſic enuntiatur: & ſenſus eſt, hoc ſe ſe habet omnino ſicut illud; & illud, per-
Iſai. 24. 2. inde ſicut hoc.

V. 13. *Quia tu poſſediſti.* Quî verò fieri poſſet vt cogitationes à te ſint abſconditæ, cùm tu poſſideas renes meos, qui nimirum cogitationis ſunt principium: nam renum eſt conſulere, cordis verò perficere: at ſi illos tu poſſides, quomodo te latere poterit illud quod conſulunt? Præterea quoque accedit quòd tu me contexueris in ventre matris meæ, qui eſt locus obſcurus omniſque lucis expers: Si autem ibi me formaueris, oſſibúſque & neruis obduxeris, quomodo occulta non cognoſces? Sunt qui exiſtiment factam hîc mentionem renum, quòd ab iis initium habeat humani corporis efformatio, ſunt enim veluti duo globi alicuius poli: verbum autem poſſediſti, idem habet hoc loco ſignificatum ac in iſto, *Leuo manum meam ad Dominum Deum*
Gen. 14. 22. *poſſeſſorem cæli*, &c.

V. 14. *Confiteor tibi quoniam in mirabilibus.* Stupendæ ſunt in conformatione mea operationes tuæ, & ego propter illas te celebrabo, quia mirificatus ſum in efformatione, hoc eſt mirabilis ſum effectus propter mira tua opera in me efformando. *Et anima mea cognoſcit valde.* Illud valde, refertur ad mirabilia opera tua; ac ſi dicat. Opera tua valde ſunt admiranda, & anima mea hoc cognoſcit, nimirum intellectualis anima. Etiamſi, inquit, in aliis animantibus efformandis mira ſint etiam opera tua, at nullum eſt ex illis quod hoc agnoſcat: at verò mente intelligente me donaſti præ cæteris animantibus, quæ ſtupenda tua opera percipiat, & de illis te laudet ac celebret. Porrò ſtupenda illa efformationis corporum mirabilia, manifeſta ſunt & nota viris ſapientibus ac peritis: quodlibet enim membrum ſapientiſſimè eſt efformatum, & neceſſarium fuit ac vtile vt effingeretur eâ diſpoſitione quam habet; & quilibet homo diligenter illa conſiderare debet: inde etenim mira Conditoris opera poterit agnoſcere, eique propter illa gratias & laudes referre. Verùm ſi aggrederemur in hoc opere enarrationem diſpoſitionis membrorum, & vtilitatis eorum, & commodæ variarum potentiarum & facultatum commixtionis,

mixtionis, & vtilitatis earum, longior esset enumeratio; qui tamen ea omnia scire desiderat, illa in libris sapientum inueniet.

V. 15. *Non fuit occultatum os meum.* Verbum נכחד *nichhad*, eiusdem est significationis hoc loco ac in isto, *Non abscondemus à Domino meo. Robur meum.* Litera ע *aain* vocis עצמי *ootsmi* legitur cum vocali camets hateph, sunt tamen qui illam putent legendam aatsmi cum vocali patahh, & significare corpus meum, sensus est, corpus meum non fuit absconditum a te quando efformatus sum in occulto, in ventre matris meæ, & quando veluti artificiose confectus & contextus sum in inferioribus terræ, hoc est in materno vtero qui est locus depressus & obscurus, vt sunt infimæ partes terræ. Eadem loquendi ratione vtitur Propheta, *Rota vna erat in terra*, hoc est, depressa; contra aliarum rotarum situm quæ erant superiores istà: Verbum autem עשיתי *vussethi* formatus sum, similem habet significationem ac in isto loco, *Et compresserunt vbera virginitatis earum, vt contusio & expressio designetur.* Vtitur que illa loquendi forma agens de humani corporis compactione, sicut illam comparauit expressioni lactis, & coagulationi eius, sicut per coagulationem effingunt caseum, & illum manibus efformant: nam genitale semen primum deciditur & attrahitur, postea verò in coagulum conuertitur instar casei ex lacte compressi. & de corpore dicit: *Contextus sum veluti phrygio opere.* Comparat siquidem opus formationis humani corporis ex neruis, ossibus, pelle & carne compacti, operi phrygionico, quod multimodas habet figuras & modos multa varietate intricatos. Sapiens vero Rabbi Abraham F. E. vocem עצמי *ootsmi* putat significare potentiam meam, illam nimirum potentiam, quæ ipsum opus faciendum per formationem antecedit: sic senectus dicitur esse in potentia in adolescente, & loquutio in infante recens nato; ita qui formandus est antequam opus efformationis illius sit perfectum, est in potentia. Illud porro absconditum est & occultum à visu oculorum, imo etiam mentis creatæ notitiam latet, at vero à te minime est absconditum.

V. 16. *Informem massam meam.* Illa est semen coagulatum & rude antequam distincta ex eo membra sint effecta: sicut etiam eo nomine lignum rude & informe dicitur priusquam in vas aut instrumentum aliquod efformatum fuerit. Dicit vero, *Viderunt oculi tui*, quia prælucentibus ipsis illa in rudi massa indidisti potentiam, vt ex ea efformari membra possent. *Et in libro tuo omnia ista scripta erant.* Hoc est, illa coram te nota erant & perspicua, non secus ac res aliqua in libro descripta. Per illas voces, *Omnia ista*, omnia corporis membra denotantur quæ ante perfectam eorum efformationem tibi iam sunt conspicua, & manifesta. *Diebus quibus formabuntur.* Nam per multorum dierum spatium fit membri cuiuslibet efformatio, at non vnica vice & semel totum perficitur. *Et non vnum in eis.* Multi dies illi, intra quos membrorum conformatio perficitur, sunt veluti dies vnicus Deo benedicendo. hæc enim omnia vnico momento cognoscit. Et scriptum est hoc & non לא *vel*, cum א *aleph*, sensusque est, nullum est membrum, ex illis quod non pernoscat Deus antequam sit effectum. Et sapiens Rabbi Abraham F. E. scripturam illam sic exponit; nulla est membrorum in se diuisio aut distinctio in ista informi massa, ante illius efformationem, sed omnia ibi sunt tantùm

PSAL. 139. in potentia generationis, nec est oculus vel auris a[illegible] quodlibet ex alijs membris discretum ab alio & diuisum, licèt sit in ipsa rudi materia [illegible].

——. V. 17. *Mihi autem quàm pretiosa sunt.* Hoc est, [illegible] comprehendere, iuxta illud, *Et verbum Domini erat pretiosum in diebus illis.* Et dictio רעיך *reeca* significat cogitationes tuas, hoc est, [illegible] in creatione. *Quàm multæ sunt summæ earum.* Verbum עצמו [illegible] significat, numero sunt magnæ, vnde postea subsequitur, [illegible]: dictio [illegible] illi עצם *aatsam* reperitur in significatione roboris, & in significatione multiplicationis vt, *Multiplicatæ sunt mihi viduæ eius præ arenis marium*, & vox ראשיהם *reaschehem* significat summas [illegible] *Quum acceperis summam filiorum Israel* ac si diceret [illegible] tionis in creatione sunt multa, quantò magis [illegible].

V. 18. *Dinumerauero eas.* Quum illas dinumerare [illegible], non poteto id præstare, nam arenam maris multitudine [illegible]. *Expergefactus sum, & adhuc ego tecum.* Eòquod de illis [illegible] cogitem [illegible], inde fit vt cùm dormio, de eisdem quoque somniem: cumque expergefactus sum, [illegible] meipsum adhuc esse tecum; hoc est, in cogitationibus tuis tam mirabilibus. Sunt qui vocem, expergefactus sum, ita exponunt, si ego semper essem vigilans; siquidem media pars vitæ hominis somno impenditur. *Et adhuc ego tecum*; Si tecum semper essem [illegible] viuus, & nunquam [illegible], [illegible] non possem vnquam enarrare. Sapiens Rabbi Abraham F. E. sic interpretatur eadem verba, quando ego apud me recogito de cogitatione [illegible] cogitatione, hoc autem fit in visione Dei, & corpus iacet & anima corporis adhæret menti superiori, & tunc videt similitudinem, ac propterea dicit, expergefactus sum, & adhuc sum tecum; hoc enim non contingit vt in alijs somnijs.

V. 19. *Si occideris.* Hæc verba connectit cum istis supra dictis, *Expergefactus sum & adhuc sum tecum*, hoc modo, quia ego contemplatio[illegible] meas tuis mirabilibus operibus considerandis adhibeo, verum [illegible] ab ista contemplatione exturbant [illegible] improborum, o si [illegible] qui me molestia [illegible] afficiunt: & sunt quidem ipsi improbi & viri sanguinum, quibus ideo dico, *Declinate a me*; nec enim quidquam possum contra illos: at o tu Domine occideris eos, omnes meæ occupationes ac cogitationes vni tibi applicabuntur.

V. 2[illegible]. *Qui loquuntur de te in cogitatione.* Vox יומרוך [illegible] litera א *aleph* prima thematis, [illegible] in illo in loco, *Et* [illegible]

2. Sam. 19. 1. *meron dicens.* Dictio [illegible] למזמה *limzimma* significat [illegible] hoc sensu, contra te [illegible] iuxta cogitationem [illegible] mala. Posset etiam illa dictio [illegible],

Gen. 6 10. *Quia* זמה *zimma scelus fecerunt*, [illegible]. *Assumpserunt in vanum hostes tui.* Illi qui sunt hostes tui, [illegible] te [illegible]

Ezech. 39. 26. [illegible] assumpserunt. Et dictio נשוא *nasou* [illegible], occurrit etiam aliquando sine א *aleph* tertia thematis, vt illo in loco, *Et portabunt confusionem suam*, & א *aleph* scriptum est ad [illegible] quietem vt idem א

Ios. 10 24. Isa. 28. 12. *aleph* in ista voce, *Qui* הלכוא *halecou iuerant secum*; & in ista, *Et* [illegible] אבוא *auou* voluerunt audire. Et alia his similia, de quibus in libro Miclol

scripsimus. Sunt qui existiment vocem נשוא *nasou* esse participium passiuum, hoc sensu, nomen tuum acceptum est in ore eorum in vanum, & dici עריך *aareca* pro nomen tuum, quasi epitheton aut per periphrasim. Psal. 139.

V. 21. *Nonne qui oderunt te?* Eadem sententia verbis alijs in hoc versu, de more repetitur, & Magistri nostri F. M. arbitrantur illum esse dictum aduersus Hæreticos qui verum agnoscunt, & tamen illud negant. Et dictio תקוממיך *thequomemeca* est adjectiuum cum adjectione literæ ת *tau*, & significat eos qui te oderunt, vt isto in loco, *A surgentibus in dexteram tuam.* Psal. 17. 8.
Meipsum excruciaui. Verbum אתקוטט *etquotat* significationem habere potest ex voce קטטא *quetata* contentio, in scriptis Magistrorum nostrorum vsurpata, hoc est, contendo cum inimicis tuis.

V. 22. *Perfecto odio.* Hoc est, maximo, itaut majori odisse eos non possim: & idem mox repetit ad confirmandam sententiam.

V. 23. *Scrutare me Deus.* Quia superiùs dixit improborum cogitationes malas esse circa fidem Dei benedicendi, dicit iam, scrutare me Deus & nosce cor meum, & vide cor meum esse rectum in fide tua, & idem repetit ad confirmationem. Dictio שרעפי *saraapai* significat cogitationes meas, sicut etiam שעופי *saoophai*, illæ enim duæ voces cogitationem denotant, vt etiam significant arborum ramos, sicut enim se habent rami ad arborem, sic cogitationes ad animum.

V. 24. *Et vide si via molestia.* Hoc est rebellionis, iuxta illud, *Et ipsi rebelles fuerunt, & dolore affecerunt spiritum sanctitatis eius. Et deduc me.* Si in me videris aliquid contemplationis rebellis, me statim occide, & hoc indicatur per viam seculi, iuxta illud, *Ecce ego ingredior viam vniuersæ carnis.* Et, *Quia perget homo ad viam sui seculi.* Isai. 63. 10. 1 Reg. 2. 2. Eccl. 12. 5.

PSALMVS CENTESIMVS QVADRAGESIMVS.

Præcentori, Psalmus Dauid.

1 ERipe me Domine ab homine malo: à viro violento custodi me.

2. Qui cogitant mala in corde: totâ die congregant prælia.

3. Acuerunt linguas suas sicut serpens: venenum aspidum sub labijs eorum.

4. Custodi me Domine de manibus improbi; à viro violento serua me: qui cogitauerunt propellere gressus meos.

5. Absconderunt superbi laqueum mihi: & funibus extenderunt rete iuxta semitam, offendicula posuerunt.

Psal. 140. 6. Dixi Domino Deus meus es tu: auſculta Domine voci deprecationum mearum.

7. Domine Deus fortitudo ſalutis meæ protexiſti caput meum in die armorum.

8. Ne tradas Domine deſideria improbi cogitationem eius, malam, ne proferas ne exaltentur.

9. Caput circumdantium me, labor labiorum ipſorum operiet eos.

10. Cadent ſuper eos carbones, in ignem deiiciet eos, in foueas ne exurgant.

11. Vir linguoſus non dirigetur in terra: virum iniquum malum venabitur in propulſiones.

12. Cognoui quòd faciet Dominus vindictam pauperis, & iudicium inopum.

13. Veruntamen iuſti confitebuntur nomini tuo, & habitabunt recti cum vultu tuo.

COMMENTARIVS.

P*Ræcentori, Pſalmus Dauid.* Hunc Pſalmum Dauid edidit cùm ipſum apud Saülem calumniarentur Doëgus & Ziphæi.

V. 1. *Eripe me Domine.* Ne mihi praui eorum ſermones perniciem creent; & idem diuerſis verbis repetitur in hoc verſu.

V. 2. *Qui cogitant.* Mala conſilia animo concipiunt, quæ tandem ore ſuo depromunt, quod verbis ſequentibus indicat *Tota die congregant bella.* Hoc eſt, colligunt turmas, iuxta illud, *Et congregabit illud in ſagena ſua.* (Habac 1.9.) Dicunt Saüli, ipſum iſto in loco inuenies, proficiſcere igitur, & pugna aduersùs illum. Et hoc ipſi continuò repetebant.

V. 3. *Acuerunt linguas ſuas.* Inſtar ſagittæ acutiſſimæ ſuam linguam exacuerunt, vt mala contra me loquerentur, non ſecus ac ſerpens [illegible] linguam ſuam cum ſe ſe ad mordendum diſponit. *Venenum aſpidis.* Dictio חמת *hhamat* ſignificat venenum quod ſerpens mordendo exſp[illegible] [illegible] aſpis ſpecies ſerpentis eſt quæ mala admodum, & pernicioſiſſima. *Sub labijs eorum,* cum enim malus homo præ ira efferueſcit, & [illegible] loq[illegible] eius quidam humor e[illegible] eius labia defluit, illumque humorem comparat author Pſalmi cum veneno quod à ſerpente exſp[illegible].

V. 4. *Cuſtodi me Domine.* Poſtquam mala hoſtium contra ſe conſilia receſuit, erat Deum benedicendum vt ſe ab illis tutetur, q[illegible]pe qui nihil aliud moliantur quam vt ipſum quoquo modo tandem in manus Saülis conjiciant.

V. 5. *Abſconderunt ſuperbi.* Dixerunt etenim, *Et noſtrum erit tradere eum in manu Regis.* (1 Sam [illegible]) *Iuxta ſemitam.* Hoc eſt, ſecus eum locum per q[illegible] ſolebam iter facere, & cautè ingredi, ſicut dicitur ibidem, *Ite, quæſo, para-*

te adhuc & scitote, & videte locum eius in quo sit pes eius, quis viderit eum ibi PSAL. 140.

V. 6. *Dixi Domino.* Cum illos omnibus in locis insidias mihi struere cognouissem, tum Domino dixi, *Deus meus es tu*, robur meum & fortitudo mea, nihil habeo virium quò manus illorum effugere valeam, nisi tu mihi opem attuleris.

V. 7. *Protexisti caput meum in die armorum.* Eo die quo venturi sunt contra me cum bellicis instrumentis, cum lanceis, cum sagittis & cæteris belli instrumentis, tum obteges caput meum, ac si diceret, Eris Domine instar galeæ salutaris capiti meo: verbum סכתה *saccota* est præteritum loco futuri; & plura occurrunt similia.

V. 8. *Ne tradas.* Litera י *iod* vocis מאוי *maauaie* affecta est puncto dagues iuxta formam istius vocis, *Det tibi Deus de rore cœli, & משמני mischmanne, & de pinguedinibus terræ.* Dicit igitur, ne imples illius desiderium, quod totum eò tendit vt me tandem comprehendat. *Cogitationem eius malam ne proferas.* Ne sinas prauam eius cogitationem in lucem proferri. *Ne exaltentur.* Si enim effectum habeat consilium eorum, extollent sese & caput suum efferent ipse & socij eius. Dictio תפק *tappec* significat producas, vt in isto loco, *Et educet quod voluerit à Domino.* Gen. 27. 28. Prou. 8. 35.

V. 9. *Caput circuituum meorum.* Quoniam superiùs singularem improbum nominauit, nempe Doëgum, sicut initio Psalmi declarauimus, idcirco dicit hìc, caput circuituum meorum, hoc est, improbum illum qui est dux eorum qui me vndequaque circuncingunt vt me capere valeant, ipsum, inquam, operiet labor labiorum eius, mendacia quæ ipse cum suis sodalibus aduersùm me loquitur, illa, inquam, mendacia ipsos operient ac prosternent.

V. 10. *Demittantur super eos* E cœlis super eos admouebuntur carbones, hoc est, ira Domini & furor eius. *In ignem deijciet eos.* Propter labia eorum, de quibus ante est locutus. *In foueas* In scrobes ita profundas eos deijciet, vt ex illis minimè possint exurgere; vox ista sic etiam vsurpatur in scriptis Magistrorum nostrorum F. M. Primùm, inquiunt, in foueis eos sepeliunt, ibique caro consumitur, indéque ossa colligunt & in arca recondunt.

V. 11. *Vir linguosus.* Iste est Doeg cuius erat mendax & calumniatrix lingua. *Non stabilietur in terra.* Non assequetur, inquit, statum firmum & supra cæteros elatum, sed in deiectionem conijcietur. *Virum iniquum, malum, &c.* Malum quod ipse operatur eum in propulsiones venabitur, donec illum in varios lapsus propellat. Siquidem ex malo in malum mittetur inde præcepitet.

V. 12. *Cognoui.* Vox hebræa legitur ידעתי *iadaati* & scribitur ידעת *iadaata*; & scripta quidem refertur ad Deum, Tu nosti cogitationes improbi contra me, fac igitur mihi de ipso iudicium, lecta verò hunc habet sensum, ego cognoui quòd faciet Dominus vindictam pauperis, & iudicium inopum, ita causam meam aget, & meum iudicium, ac vindictam in improbum propter me exercebit.

V. 13. *Veruntamen iusti* Cum iudicia in impios exercueris, laudem & confessionem tui nominis iusti prædicabunt. *Habitabunt recti cum vultu tuo.*

PSAL. 141. Manebunt continuò coram facie tua, vt te exquirant, & vias tuas cognoſcant.

PSALMVS CENTESIMVS QVADRAG. PRIMVS.

Pſalmus Dauid.

1. DOmine clamaui ad te, feſtina ad me: auribus percipe vocem meam dum clamabo ad te.

2. Dirigatur oratio mea *ſicut* incenſum in conſpectu tuo: eleuatio manuum mearum *ſit vt* ſacrificium veſpertinum.

3. Pone Domine cuſtodiam ori meo: cuſtodi ſuper oſtium labiorum meorum.

4. Non inclines cor meum in verbum malum, ad operandum operationes in impietate, cum viris qui operantur iniquitatem, & non veſcar deliciis eorum.

5. Percutiat me iuſtus, miſericordia, & redarguat me, oleum præcipuum, non franget caput meum, quia adhuc & oratio mea *eſt* contra mala eorum.

6. Dimiſſi ſunt in manibus petræ iudices eorum, & audient verba mea, quoniam dulcia fuerunt.

7. Sicut findens & proſcindens in terra, diſperſa ſunt oſſa noſtra iuxta ſepulchrum.

8. Quoniam ad te Domine Deus ſunt oculi mei. in te ſperaui ne effundas animam meam.

9. Cuſtodi me Domine à laqueo quem poſuerunt mihi: & à tendiculis operantium iniquitatem.

10. Cadant in retia eius peccatores: ſimul ego donec tranſeam.

COMMENTARIVS

V. 1 PSalmus Dauidis. *Domine clamaui ad te.* Pſalmus hic eiuſdem argumenti materiam tractat ac præcedens. *Feſtina ad me.* Propera ad me vt mihi opem feras.

V. 2. *Dirigatur oratio mea.* Particula, ſicut, [illegible] ſupplenda, ſicut incenſum. *Eleuatio manuum mearum.* Et cùm manus meas ad te eleuo & expando, mihi ſicut veſpertinum ſacrificium reputetur. Quod vero dicit de

oblatione vespertina, idem etiam de matutina debet intelligi; & [illegible] potest vt vespertino tempore hunc Psalmum ediderit. Dominus autem pater meus P. M. existimat illum dixisse, sicut sacrificium vespertinum, eo quod, si illud sacrificium in quod mane offerebatur esset legitimum, erat acceptum seu gratum Deo: iam si illa quoque oblatio quæ vesperi offerebatur esset pura & immaculata, esse erat secunda, & adhuc magis acceptata. Psal. 141.

V. 3. *Pone Domine custodiam.* Vox שמרה *schomra* est nomen eiusdem formæ ac חכמה *hhocma* sapientia, &c. Et est sensus, Appone Domine custodiam ori meo, ne forte in mea oratione offendam aliquo modo, sed facias, quæso, vt sicut rectum est cor meum ad te, ita etiam recta sit oratio mea, vt scriptum est, *Hominis sunt præparationes cordis, sed a Domino est responsio linguæ.* *Custodi super.* Litera צ *tsade* vocis נצרה *nitsera* afficitur puncto dagues ad decorem lectionis; & verbis diuersis idem in hoc versu repetitur: verba autem ista, *Ostium labiorum meorum*, hunc habent sensum, sicut ostium labia mea, hoc est, ianuam labiorum meorum. Porro labia ostium appellantur, quòd aperiantur & claudantur: & consentaneum est vt qui rectus est, labijs suis vtatur tanquam ostio, quod aperitur tantum aut clauditur quando est necesse, sic labia sua non aperiat nisi ob loquendi necessitatem. Dominus autem pater meus P. M. vocem דל *dal* interpretatur, eleuationem labiorum meorum, ex illo loco, *Eleuati erant oculi mei in excelsum*; hoc est, verba quæ labijs meis efferam. Prou. 15. 1. Isai. 38. 14

V. 4. *Non inclines.* Superiùs orauit pro ijs quæ ex ore suo proferebantur, iam pro suo corde precatur, nempe vt sicut modò rectum est, ita sit in perpetuum, nec possint vnquam illi, qui operantur iniquitatem, illud ad malum inflectere. Dixit verò non inclines, nimirum nisi opem illi impendat quo suum cor dirigat & confirmet, quasi ipse videtur inclinare. *Ad operandum operationes in peccato*, hoc est, ad facienda improbitatis opera. *Et non vescar delicijs eorum.* Et facias etiam vt non appetam vesci delicatis eorum cibis, ac si diceret, vt cor meum non attrahatur ad mundi cupiditates, sicut cor illorum ad eas pertrahitur.

V. 5. *Percutiat me.* Deliciæ illorum minimè sint mihi grata, & [illegible], sed potius me percutiat iustus & corripiat, & hoc mihi pergratum erit, & illi à me reputabitur vt magnum beneficium, & sicut præstantissimum oleum. *Non franget caput meum.* Percussio illa non lædet caput, verum mihi reputabitur sicut vnguentum capitis, hoc est, vt optimum vnguentum quo plagæ solent inungi. Et dicitur, vnguentum capitis, vt isto in loco dicitur, Accipe tibi aromata capitis, hoc est, præcipua. *Et oratio mea in malis eorum.* Nam adhuc ego orationem meam fundo ad Deum propter mala improborum, vt me ab eorum malis operibus liberet; & quomodo illorum deliciæ non erunt gratæ & [illegible]. Dominus pater meus P. M. [illegible] versum diuidit [illegible] *Oleum capitis* de improbis interpretatur, dicitque, percutiat me iustus & corripiat, [illegible] bonæ sunt mihi, & beneficium mihi ab illo misericordiæ collatum: at verò si improbus vngat me vnguento capitis seu pretioso, tum clamabo & dicam, *Non frangat caput meum*, non mihi caput effringat.

Psal. 141. V. 6. *Dimißi sunt.* Demittentur de petra, quia illos cadere facient ex
petra. Istam porro maledictionem aduersùs iudices eorum prædicit, qui eos
gubernabant, nec ab eis vias prauas prohibebant, sed potius apprehensa
manu illos ad malum deducebant. *Et tunc audient verba mea quoniam iucunda fuerunt.* Cùm suos duces pereuntes viderint, tum fortè erudientur, &
meas correctiones audient quibus eos coarguo, & agnoscent suauia fuisse verba
mea & increpationes meas.

V. 7. *Sicut findens & proscindens in terra.* Hæc duo verba פולח *pol ahh*
& בוקע *boqueaa*, idem habent significatum licèt sint diuersa vocabula; &
2. Reg primum quidem reperitur istis in locis, *Et venit & dissecuit in ollam pulmentum.*
4. 39. Et, *Scindet renes meos & non parcet.* Sensus autem versiculi est, sicut cùm
Iob. 16. quis ligna findit, partes dissectæ huc & illuc disperguntur, ita ossa nostra le-
14. cus infernum seu sepulchrum sunt dispersa, ac si diceret, adeout proximi
fuerimus morti. Cæterùm per ossium dispersionem, hyperbolicè designatur
timoris magnitudo, quâ corpus ita commouetur & contremiscit, vt omnia
Psal. 22. ossa à se inuicem disiuncta & diuisa esse videantur. Vnde est illud, *Et di-*
15. *uisa sunt omnia ossa mea.* Dicitur autem, *Ossa nostra*, illius scilicet & eo-
rum qui erant cum ipso, iam enim scripsimus Dauidem edidisse hunc Psalmum
cùm Saülem fugitaret.

V. 8. *Quoniam in te speraui.* Dictio בכה *beca*, est plena cum litera ה *he*
Gen. 24 quiescente, expressa. *Ne effundas animam meam.* Eodem sensu dicitur, *Et*
20. *euacuauit hydriam suam*; nempe significatione effusionis & euacuationis:
cùm enim anima exit à corpore quasi ex illo effunditur.

V. 9. *Custodi me à laqueo quem tetenderunt.* Quem laqueum mihi ad offendiculum disposuerunt, *Et a tendiculis operantium iniquitatem.* Custodi me
etiam ab insidijs & ab offendiculis aliorum iniquitatem operantium, qui non
sunt populares mei: vel eadem sententia in versu est repetita.

V. 10. *Cadent in retia ipsius.* In ipsa retia quæ mihi capiendo expanderunt improbi decident ipsi. *Simul ego donec transeam.* Verba hæc quasi
transposita videntur explicanda, donec transeam ego, ac si diceret, quia pertransibo, nec in reti eorum capiar. Possunt etiam sine transpositione exponi, &
particula עד *aad*, idem significabit quod עדי עד *aade aad* vsque in seculum,
vt isto in loco, *Et ne vsque seculum recorderis iniquitatis*, perinde ac si diceret, ipsi quidem in rete suum cadent, ego autem summa cum fiducia transibo semper, nec vnquam per illorum aut aliorum insidias [illegible], aut impingam. Dicit autem retiaculis eius numero singulari, [illegible] Saule, & mox
cadent improbi, numero plurali, de ipso Saule ac de illis [illegible] ei adjunxerant
ad insequendum Dauidem

PSAL. CENTES. QVADRAGESIMVS SECVNDVS.

Erudiens Dauid, cùm esset in spelunca, oratio. Psal. 142.

1. VOce mea ad Dominum clamabam, voce mea ad Dominum deprecabar.

2. Effundebam in conspectu eius orationem meam, & tribulationem meam coram illo annuntiabam.

3. Cùm conuolueretur super me spiritus meus: & tu cognouisti semitam meam: in via qua ambulabam absconderunt laqueum mihi.

4. Considerabam ad dexteram & videbam, & non erat qui agnosceret me, periit effugium à me, & non erat qui requireret animam meam.

5. Clamaui ad te Domine, dixi tu es spes mea, portio mea in terra viventium.

6. Intende ad clamorem meum, quia attenuatus sum valde; libera me à persequentibus me, quia sunt me fortiores.

7. Educ de carcere animam meam, ad confitendum nomini tuo, me cingent iusti cùm retribueris mihi.

COMMENTARIVS.

ERudiens David, quùm esset in spelunca, oratio. Quando iuit Saül ad ipsum quærendum super faciem petrarum hircorum siluestrium: & David sese absconderat in spelunca, fugiens eum, vt scriptum est, *Et David & viri eius in speluncæ lateribus manebant.* Ibi autem in spelunca hanc edidit orationem ac dixit. 1. Sam. 24. 4.

V. 1. *Voce mea ad Dominum clamabam.* Et ad eum in angustia mea clamaui: Eandem sententiam repetit.

V. 2. *Effundebam eloquium meum.* Hoc est, meam orationem. *Tribulationem meam coram ipso annuntiabam.* Etiamsi ea ipsi iam esset nota, illam tamen in conspectu eius, in oratione mea exponebam.

V. 3. *Cùm conuolueretur super me.* Eodem loquendi modo antea dictum fuit, *Anima eorum in ipsis obruebatur.* Et hoc fieri solet cùm homo propter angustiæ magnitudinem, conteritur & deprimitur, ac incuruatur quasi conuolutâ corporis vnâ extremitate cum alia, & spiritu cum corpore. *Et tu cognouisti semitam meam.* Nimirum quòd per viam malam non incedam, sicuti hostes mei: nihil enim in me est iniquitatis, nec vnquam contra illos pec- Psal. 107. 26.

PSAL. 142. caui, ipsi tamen me ad necem insequuntur. *In via qua ambulabam.* Ipsi studiosè explorant per quodnam iter incedam, & laqueos abscondunt in omni loco ad quem me accessurum putant.

V. 4. *Considerabam ad dexteram.* Hæc duo verba sunt infinitiui modi, non imperatiui, & hunc habent sensum, cùm ad dexteram & sinistram circumspicio, neminem aduerto qui me agnoscat, aut curet de me, meique & mearum diuagationum misereatur. *Periit effugium à me.* Cùm enim sic apud me statuo, istum in locum me conferam, nec ibi me latitare cognoscet Saül, nec vltra me insequetur, nullus est locus in quem tutò confugere possim; nam quocumque tandem me conferam, illic me diligenter inquirit. Porrò dexteram nominatim expressit, non etiam sinistram breuitatis causâ, ex more Scripturæ: nam vnum ex alio facile intelligi potest. Simile est illud, *Cum*

Iosu. 13. 8. *illa*, Manasse, *Rubenitæ* & Gaditæ acceperunt *hereditatem suam.* Hoc est, cum vna dimidia parte Tribus Manasse: nam quia nouem Tribus iam recensuerat, Tribus Manasse coniuncta est ipsis, nec aliam eius mediam partem commemorauit, ac loquitur quasi illam expresse recensuisset. Et hâc ratione multa occurrunt in sacra Scriptura cum defectu quarumdam vocum, quia scilicet satis intelligitur sensus ex eo quod superiùs est expressum, vt scripsimus in libro Miclol. *Non est qui requirat.* Ex iis omnibus quorum est curare de mihi ope ferenda, & ex propinquis meis, nemo est qui requirat de anima mea, quam mihi auferre Saül machinatur, nullum etenim inuenire possum qui me vendicet de manu Regis, nisi tu ipse me redimas, quapropter.

V. 5. *Clamaui ad te Domine, in terra viuentium.* Sit adhuc mea portio in

Psal. 16. 5. terra Israëlitica, ex qua iam exulo: Et dictio illa, portio, idem hîc significat ac isto in loco, *Dominus pars hereditatis meæ & calicis mei.* Cæterùm in

Psal. 27. 13. versu illo, *Nisi crederem videre bonitatem Domini in terra viuentium:* Dedimus rationem cur terra Israël appelletur terra viuentium.

V. 6. *Intende ad clamorem meum.* Dictio רנתי *rinnati* clamorem meum

1. Reg. 23. significat, vt isto in loco, Et transiuit clamor per castra. *Quia sunt me fortiores.* Ego enim Regi & viris eius, qui persequuntur me, par esse non possum.

V. 7. *Edue de carcere.* Siquidem in spelunca erat conclusus. *Ad confitendum nomini tuo.* Nempe quòd tu solus me ex tanto discrimine eripueris. *Me cingent se iusti.* Quùm mihi hoc beneficium contuleris, méque liberaueris, tum gloriabuntur in me iusti, faciéntque me coronam suo capiti, ac dicent, nonne Dauid idcirco à Deo benedicto saluus est effectus, quoniam in illo solo sperauit.

PSAL. CENTESIM. QVADRAGESIMVS TERTIVS. Psal. 143.

Psalmus Dauid.

1. DOmine exaudi orationem meam, auribus percipe obsecrationem meam: in veritate tua exaudi me in tua iustitia.

2. Et non intres in iudicium cum seruo tuo: quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens.

3. Quia persequutus est inimicus animam meam, attriuit in terram, vitam meam: collocauit me in obscuris sicut mortuos seculi.

4. Et inuolutus est super me spiritus meus, in medio mei conturbatum est cor meum.

5. Memor fui dierum antiquorum, meditatus sum in omnibus operibus tuis: de factis manuum tuarum loquebar.

6. Expandi manus meas ad te: anima mea sicut terra arida tibi.

7. Velociter exaudi me Domine, defecit spiritus meus; ne abscondas faciem tuam à me, ne similis efficiar descendentibus in lacum.

8. Fac vt manè audiam misericordiam tuam, quia in te speraui: notam fac mihi viam in qua ambulem, quia ad te leuaui animam meam.

9. Eripe me ab inimicis meis Domine, apud te abscondi me.

10. Doce me facere voluntatem tuam quia Deus meus *est tu*: spiritus tuus bonus deducat me in terram rectam.

11. Propter nomen tuum Domine viuificabis me: in iustitia tua educes ex angustia animam meam.

12. Et in misericordia tua dissipabis inimicos meos, & perdes omnes qui tribulant animam meam: quoniam ego seruus tuus *sum*.

PSAL. 143.

COMMENTARIVS.

V. 1. *Psalmus David. Domine audi.* Hic etiam Psalmus idem ac praecedens argumentum continet, & dicit; *Domine audi: in veritate tua exaudi me.* In veritate tua, hoc est, quòd mihi te illud facturum promiseris, & verbum tuum est verissimum. *In iustitia tua.* Tu iustus es & rectus, & vides mecum esse iustitiam, cum inimicis verò meis iniquitatem.

V. 2. *Et non venias in iudicium.* Nunc cùm in magna calamitate versor, ne venias mecum in iudicium: Si quid peccati contra te admiserim, ne quaeso, me modò punias: noui enim quòd ego sim seruus tuus. *Non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens.* Si nempe omnia eius opera inspicias: iustus-ne ero in conspectu tuo?

V. 3. *Quia persecutus est, attriuit in terram vitam meam.* Iam ferè in terram est prostrata, mors siquidem ipsi impendet. *In obscuris.* Nimirùm in angulis speluncae in qua delitescens manebat, & vbi nihil affulgebat lucis, ibique erat veluti mortuus qui in caligine sub terra positus iacet. Dixit autem, *sicut mortuos seculi*, hoc est, qui iam ex multo tempore sunt mortui; illos enim magis desperat homo resurrecturos, & hâc luce vsuros, quàm eos qui non multo ante tempore è vita excesserunt. Et si his aequè ac illis nulla sit ratio aut potentia naturalis quâ possint à mortuis resurgere. Illos verò praecipuè nominauit qui longiùs à resurrectione distare videntur, ob corruptam prorsus corporis ipsorum figuram.

V. 4. *Et inuolutus est.* Vocem istam in praecedenti Psalmo iam explicuimus. *In medio mei conturbatum est cor meum.* Eandem sententiam aliis verbis repetit.

V. 5. *Memor fui.* Ego iam in angustia positus, & corde meo in me vehementer conturbato, in mentem reuoco priora illa tempora quibus patres nostros, maximis pressos angustiis saepe liberasti, & eâ ratione ipse me consolor. *Meditatus sum in omnibus operibus tuis.* Mira illa & stupenda opera meditor & apud me recolo, quae in gratiam illorum tunc patrasti, & ex istis consolationem percipio, atque eâ spe meipsum confirmo, eadem sperans, te mea causa esse facturum.

V. 6. *Expandi manus meas in terra arida.* Non secus ac terra siticulosa quae pluuiam vehementer appetit & expectat, ita anima mea te ardenter desiderat & expectat.

V. 7. *Velociter exaudi me Domine.* Parumper enim absum à morte, idcirco necesse est, vt quàm citissimè exaudias & me adiuues. *Quia defecit spiritus meus.* Breui alioqui sum moriturus. *Ne abscondas faciem tuam.* Si etenim vel paululum vultum tuum à me auerteris, fiam similis descendentibus in foueam.

V. 8. *Fac manè audiam.* Angustiae tempus appellatur vespere, & liberationis tempus, manè nuncupatur. *Notam fac mihi viam in qua ambulem.* Deut. 24. 15. Hoc est, quò ire possim & fugere ab iis qui me insectantur. *Quia ad te leuaui animam meam.* Haec verba eumdem habent sensum ac ista, *Et ad illud leuat*

animam suam; quibus spes & expectatio designantur.

V. 9. *Eripe me, ad te abscondi.* Sensus est, eripe me Domine ab inimicis meis, quia non detexi causam meam hominibus; vana siquidem est salus hominum, apud te celaui, & tibi soli reuelaui: Et hæc verba apud te abscondi, hunc habent sensum, ad te clamaui in occulto & clam hominibus.

V. 10. *Doce me facere.* Orauit hactenus pro salute corporis, iam pro salute etiam animæ deprecatur Deum, vt doceat ipsum & adiuuet in addiscenda sapientia, quò possit agnoscere quæ sit Dei benedicendi voluntas, & illam exequi, *Quia Deus meus es tu.* Ego agnosco & profiteor tibi soli adesse fortitudinem & potentiam, & esse te mundi iudicem ac gubernatorem. *Spiritus tuus bonus*: virtus superioris spiritus *Deducet me in terra recta*, hoc est, per iter rectum in quo non sit impingendi periculum.

V. 11. *Propter nomen tuum.* Vt tuum nomen magnificè celebretur ab hominibus, cùm me saluum feceris, & liberaueris ab illa magna angustia, quã ita grauiter premor, vt morti sim proximus.

V. 12. *Et in tua misericordia.* Quia ego seruus tuus sum, non autem ipsi.

PSALM. CENTES. QVADRAGESIMVS QVARTVS.

Dauid.

1. Benedictus Dominus rupes mea, qui docet manus meas ad prælium & digitos meos ad bellum.

2. Misericordia mea & arx mea, protectio mea & liberator meus, scutum meum, & in ipso speraui, qui subdit populum meum sub me.

3. Domine quid est homo, quia agnoscis eum? filius hominis quia reputas eum?

4. Homo vanitati similis factus est, dies eius sicut vmbra præteriens.

5. Domine inclina cælos & descende: tange montes & fumabunt.

6. Emitte fulgur, & dissipa eos: emitte sagittas tuas & conturba eos.

7. Emitte manum tuam de alto, eripe me & libera me de aquis multis: de manu filiorum alieni.

8. Quorum os loquitur vanitatem, & quorum dextera *est* dextera mendacii.

Psal. 144 9. Deus canticum nouum cantabo tibi : in psalterio decachordo psallam tibi.

10. Qui dat salutem Regibus : qui redimit Dauid seruum suum de gladio maligno.

11. Eripe me & erue me de manu filiorum alieni, quorum os loquitur vanitatem : & quorum dextera, dextera mendacii.

12. Quoniam filii nostri sicut plantulæ auctæ in adolescentia sua filiæ nostræ sicut anguli excisi instar palatij.

13. Promptuaria nostra plena, educentia de specie in speciem: oues nostræ parientes mille, parientes decem millia in plateis nostris.

14. Boues nostri onusti ; non est ruptura, neque exiens : neque clamor in plateis nostris.

15. Beatus populus cui sic *est* : beatus populus cuius Dominus Deus eius.

COMMENTARIVS.

V. 1. DAuid. *Benedictus Dominus.* Hunc Psalmum composuit Dauid, statim postquam regno potitus fuit, vbi confecit bella contra Philistæos, & cùm à bellis tum aduersùs illos, cùm aduersùs Israëlitas gerendis, tandem esset expeditus, & dixit, *Benedictus Dominus rupes mea* ; hoc est, robur meum : ipse enim mihi fortitudinem præstat, meásque manus ad prælium edocet ; & modò hoc ipsum repetit aliis verbis.

V. 2. *Misericordia mea.* Dauid loquens de Deo, dicit modò Deus rupis meæ, aliquando rupes mea, & modò dicit Deus laudis meæ, & alio in loco, ipse est laus tua ; nempe quia in Deo benedicto, nomen substantiuum & adiectiuum sunt æqualia. *Et liberator meus.* Littera ל *lamed* vocis מפלטי *mephaleti* est lenis, & multæ similes occurrunt in verbis coniugationis affectæ dageſ. Illud autem לי *li* mihi, positum post affixum pronomen, est maioris elucidationis gratiâ ; nam satis erat alterutrum. Aut illud י *iod* in voce מפלטי *mephaleti* est tantùm paragogicum, & non pronomen, sicuti in illa voce
Psal. 113. המגביהי *hammagbihi* qui exaltat se ad habitandum. *Qui subdit populum meum sub me.* Significatio verbi רדד *radad* peti potest ex Chaldaica eius
Exo. 19 versione, in qua vertitur subiecit, substrauit : vox עמי *ammi* est pro עמים *ammim* populos. Sed conuenientiùs explicanda videtur simpliciter sine vllo defectu literæ מ *mem*, sed vt littera י *iod* sit affixum primæ personæ, & Saülem ac illi coniunctos designet.

V. 3. *Domine quid est homo?* Hoc dicit de Saüle, qui Rex quidem fuit, sed post breuissimum tempus regnum eius finem habuit : & illud verbum, *quia cognoscis eum*, significat, prouidentiâ singulari curas eum : nam cognitio in hoc loco & similibus, notitiam & curam in bonum designat, sic in istis

ocis, *Tu agnouisti in angustiis animam meam: Ego cognoui te in deserto*, &c. Psal. 144.

V. 4. *Homo.* Quanti facienda est dignitas hominis? sanè ipse est sicuti vanitas, nempe res fluxa & instabilis instar flatus oris. *Sicut vmbra præteriens.* Psal. 31. 8. Instat vmbræ quæ citò præterit, Sole sese diffundente. Aut sensus est, sicut vmbra auis quæ præterit, aue præteruolante. Et isto modo hæc in Midras exponuntur, iuxta modum auis quæ transit cum vmbra sua, & vmbra eius simul etiam cum illa transit. Ose. 13. 3.

V. 5. *Domine inclina cælos tuos.* Ita etiam alio in Psalmo loquitur. *Et inclinauit cælos & descendit.* Quæ omnia figuratè sunt dicta, quasi Deus benedictus è cælis descenderet ad improbos celeriùs consumendos. Hanc porrò orationem fundit contra Reges vicinarum nationum, qui bellis ipsum vexare moliebantur: *Tange montes.* Reges istos nimirum, his verbis metaphoricè denotat, qui montium instar sunt fortes. *Et fumabunt*: Cùm ignem furoris tui in illos immiseris, fumus ex illis ascendet; non secus ac fumus excitari solet è re aliqua quæ igne consumitur. Et multi quidem fumum illum vident, qui tamen ipsum ignem non vident: sic erit de perditione improborum, qui ipsorum euersionem minimè conspexerit, illam famâ accipiet & cognoscet. Psal. 18. 10.

V. 6. *Fulgura fulgur*: Cùm verbum suo nomini coniunctum in oratione occurrit, hoc fit ad sententiæ confirmationem & emphasim sic, *vt auarè sectentur auaritiam.* Et, *pacem habuerunt omnes qui præuaricantur præuaricationem*; & his similia. Ita quoque dicitur hoc loco, Fulgura fulgurationem. Per sagittas intelligendæ sunt meteoricæ impressiones è cælo descendentes. Ezec. 22. 13. Ierem. 12. 1.

V. 7. *Mitte, ex aquis multis.* Per aquas hostes robustos & potentes designat, quos postea clariùs appellat filios alieni. Ex quo enim regnare incepit super omnes Tribus, nullos habuit hostes præter alienigenas. Et dictio פצני *petseni* libera me, idem significat quod sequens, eripe me, & accedit ad sensum loci istius, *Aperui os meum in voto*; vbi apertio significatur: nam qui aliquem ex alterius potestate eripit, vincula illius aperit seu dissoluit. Iudic. 11. 35.

V. 8. *Quorum os.* Nempe Regum externarum nationum, qui verbis suis aduersùs me sese extollunt ac dicunt sic & sic faciemus ei: verùm mendacium & vanitas sunt eorum verba, quandoquidem tu mihi opem feres. Eumdem sensum habent ista verba, *Et dextera eorum*, hoc est, potentia & robur illorum, est potentia mendax & vana.

V. 9. *Deus canticum nouum.* Quoties tua erga me mira beneficia iteraueris, ego etiam nouum tibi canticum ore simul & musicis instrumentis concinam.

V. 10. *Qui dat salutem Regibus.* Qui etsi Reges sint, Diuino tamen præsidio & opitulatione indigent. *Qui redemit* Iam verbi פצה *potse* significatum explicuimus. *De gladio maligno*, hoc est, de Saülis gladio, quem idcirco gladium malum nominat, quòd nulla sibi adesset via & ratio quâ sibi ab illo caueret: erat quippe Saül Rex, & ex Dauidis popularibus.

V. 11. *Eripe me.* Hoc iam explicuimus; est enim in hoc eiusdem sententiæ repetitio.

PSAL. 144. V. 12. *Quoniam filij nostri.* Hoc est, res nostræ omnes votis nostris respondent; illud tantùm superest optandum, vt nos ex manibus externarum Gentium liberes: nam effudisti benedictionem in fructum ventris nostri, & in fructum terræ nostræ, & in fructum iumentorum nostrorum. Hæc porrò tria in hoc Psalmo recensentur, eodem ordine quo in lege, vbi de benedictionibus, *Benedictus fructus ventris tui*, & fructus terræ tuæ, fructusque iumentorum tuorum. Dicit igitur, *Filii nostri sicut plantulæ.* Non secus ac plantulæ quæ crescunt iuxta aquas multas & in loco pingui; sic filij nostri crescunt in iuuentute sua, bonorum copiâ, fide rectâ & bonis operibus. Ita etiam filiæ nostræ augentur omni bono, pulchræ sunt admodùm formæ, atque elegantis & erectæ staturæ, veluti anguli palatij alicuius. Dictio זויות *zauioth* significat palatij angulos, ex lapidibus excisis & dolatis constructos opere exactissimo, adeòut omnes illi lapides angulorum tam accuratè excisi & læuigati sint, vt vnicus esse lapis videatur: sic filiæ nostræ elegantis sunt staturæ, formæque decoræ instar palatij politissimè extructi.

Deut. 28. 4.

V. 13. *Promptuaria nostra.* Anguli domus; ac si diceret in omnibus angulis domus repositam habemus annonam; & præ magna omnis speciei prouentuum copia, hi cum illis sunt commixti. Dictio מפיקים *mepiquim* significat educentes, vt isto ex loco patet, & educet beneuolentiam à Domino. Sensúsque est, ministri domestici vnam annonæ speciem depromunt & cum alia reponunt, propter nimiam omnium specierum annonæ copiam, quæ non patitur vt species quælibet seorsim ab alia in domo recondatur. Vox ista זן *zan* significat speciem; eam enim vocem vsurpant Paraphrastæ Chaldæi pro Hebraïca מין *min* species. *Parientes mille, parientes decem millia.* Millenos fœtus, & fœtuum myriadas pariunt, itaut ob tantam multiplicationem plateas & vicos compleant.

Prou. 18. 35.

Deu. 7. 13. Ier. 11. 19. V. 14. *Boues nostri.* Id enim significat vox אלופינו *allouphenou*, vt istis etiam in locis, *Et benedicet emissioni boum tuorum. Et ego eram tanquam agnus & tanquam bos qui educitur. Onusti.* Hoc est, boues nostri fortes sunt & pleni, & ferre potentes onus seruitutis suæ, cùm in arandis agris, tum in trahendis plaustris: vel sensus est, Onusti carne. *Non est ruptura.* Non est orbitas in nobis aut in iumentis nostris: id enim dictio פרץ *peretz* significat, vt, *Eo quòd* rupisset Dominus rupturam in Oza. *Neque exiens*; nulla est etiam anima exiens in captiuitatem, tam ex nostris hominibus quàm ex iumentis. *Neque clamor.* Nullus in plateis nostris clamor auditur. Non dicunt cum fletu, percussus est Israël in bello, toto siquidem tempore Dauidici regni, non fuerunt Israëlitæ à suis hostibus superati.

2. Par. 11. 14.

V. 15. *Beatus populus cui sic est*, qui ista prosperitate fruitur: vndenam verò hæc felicitas isti populo contingit? Nempe quia Dominus est eius Deus, ac idcirco beatus ille cui Dominus est Deus. Eximius Magister noster Saadias F. M. Psalmum hunc de Messiæ temporibus interpretatur: quòd verò in titulo Psalmi dictum est, Dauid, Benedictus Dominus rupes mea, verba esse existimat ipsius Regis Messiæ nomine prolata, vt etiam illa, qui soluit Dauidem seruum suum. Rex quippe Messias Dauid nominandus est, vt constat ex his verbis; *Et Dauid seruus meus erit princeps super illos in æternum.* Ac illis

Ezec. 34. 24.

illis quidem temporibus omnia hæc bona hoc loco prædicta contingent, nec erit orbitas aut vllus clamor.

PSALM. CENTES. QVADRAGESIMVS QVINTVS. PSAL. 145.

Laudatio Dauid.

1. Exaltabo te Deus meus Rex, & benedicam nomini tuo in seculum & perpetuum.

2. Per singulos dies benedicam tibi, & laudabo nomen tuum in seculum & perpetuum.

3. Magnus Dominus & laudabilis valde, & magnitudini eius non est inuestigatio.

4. Generatio generationi laudabit opera tua, & fortitudines tuas annuntiabunt.

5. Decorem gloriæ magnificentiæ tuæ, & verba mirabilium tuorum narrabo.

6. Et virtutem terribilium tuorum dicent, & magnitudinem tuam narrabo.

7. Memoriam multitudinis bonitatis tuæ eructabunt, & iustitiam tuam exaltabunt.

8. Miserator & misericors Dominus: patiens & multùm benignus.

9. Bonus Dominus vniuersis, & miserationes eius super omnia opera eius.

10. Confiteantur tibi Domine omnia opera tua, & sancti tui benedicant tibi.

11. Gloriam regni tui dicant, & fortitudinem tuam loquantur.

12. Vt notas faciant filiis hominum fortitudines eius, & gloriam magnificentiæ regni eius.

13. Regnum tuum, regnum omnium seculorum, & dominatio tua in omni generatione & generatione.

14. Sustentat Dominus omnes qui corruunt, & erigit omnes incuruatos.

15. Oculi omnium in te sperant, & tu das illis escam in tempore suo.

16. Aperis manum tuam & saturas omne animal desiderio

vitæ meæ diebus; vel denique sensus est, exaltabo te in hoc seculo, & nomini PSAL.
tuo benedicam in futuro seculo, quod æternum est & perpetuum. Ac pri- 145.
mò quidem dixit, exaltabo te & postea subjungit, & nomini tuo benedicam, ad innuendum quòd Deus sit nomen suum & Dei nomen sit Deus: quod intelligendum est de illo nomine, quod scribitur, sed non legitur. Alia enim Dei nomina sunt formalia tantùm seu adjectiua; & mox eamdem sententiam repetens dicit:

V. 2. *Per singulos dies benedicam tibi.* Nempe in hoc seculo, & laudabo nomen tuum in seculum & in perpetuum; in futuro seculo. Dixerunt etiam Magistri nostri F. M. singulis diebus da illi, Deo, summam benedictionum eius.

V. 3. *Magnus Dominus.* Si ergo sic apud me dixero, magnificabo illum & laudabo, ipse magnus est & laudabilior quàm vt possit omnibus laudibus satis laudari, adeout magnitudinis illius non sit inuestigatio, nec illam quis quâlibet adhibitâ inuestigatione assequi possit, nulla quippe perscrutatio illam attingere valet; verùm par est vt illum homo laudet pro suæ intelligentiæ modulo.

V. 4. *Generatio generationi laudabit.* Etiamsi dies vitæ hominis essent productiores, non posset tamen per totum vitæ spatium Dei laudes assequi, quanto minus, cùm sint adeo breves? Quid ergo facere debent homines intra breuissimum vitæ suæ spatium? quia generatio præterit, & generatio aduenit. Nimirum præsentis ætatis homines antequam illorum ætas effluxerit, genera- Eccl. 1.
tioni alteri quæ subsequitur narrabunt ea Dei opera, quæ suis oculis & tem- 14.
poribus viderint & contigisse nouerint, vt ipsum quoque celebret succedens ætas de ijs quæ iam transierunt, & quæ ipsa non vidit, sed quæ ei fuerunt annunciata ab ijs quorum tempore contigerunt.

V. 5. *Decorem gloriæ.* Sicuti ego præsto qui coram hominibus huius seculi eloquor & prædico decorem gloriæ magnificentiæ tuæ, hoc est, pulchritudinem gloriæ fortitudinis tuæ. Deus etenim ob suum robur potentissimum & propter admiranda opera à se edita, honore & gloriâ est extollendus; sicut
ipse dixit, *Et glorificabor in Pharaone & in exercitu eius. Et verba mirabi-* Exod.
lium tuorum. Quod ego apud meos feci, & ipsi pariter facient: siquidem 14. 4.
quoties aliquod a Deo beneficium recipient, illud palam dicent ac multis enarrabunt.

V. 6. *Et fortitudinem terribilium tuorum.* Quemadmodum ego tuam magnitudinem palam enarro, ita etiam, illi fortitudinem terribilium tuorum prædicabunt. Porro nomen גדלותיך *gedulateca* scriptum est cum littera י *iod* notâ pluralis numeri, quia sunt quidem plures Dei gratiæ apud recipientem; & legitur גדלתך *ghedullateca* in numero singulari, quia omnes instar vnius sunt apud Deum benedicendum. Hæc porro nomina, magnitudo, potentia, &c. in hoc Psalmo vsurpata, sunt quidem decem propter certam rationem; verùm non est vnumquodque eorum in suo loco commemoratum, sed vniuscuiusque significatio vim habet etiam in alterum; eorum autem proprias partes, per discrepantia nomina variant.

V. 7. *Memoriam multitudinis bonitatis tuæ.* Dictio רב *rau* est nomen

PSAL. 145. substantiuum non adjectiuum, ac si dixisset, magnitudinis bonitatis tuæ. *Scaturire facient*, hoc est, eloquentur copiosè, vt isto in loco, Scaturire facient labia mea hymnum, effundent. *Et iustitiam tuam clamabunt.* Illam altâ voce coram hominibus prædicabunt.

V. 8. *Miserator & misericors.* Hæc porro Dei attributa & has proprietates, quæ sunt bonitas & iustitia, palam commemorabunt & altâ voce enarrabunt, nempe quòd sit miserator, quippe qui benignâ miseratione prosequatur homines, eisque necessaria elargiatur. *Et misericors.* Quia illorum miseretur, eisque peccata condonat, & à rebus noxijs, varijsque mundi casibus tutatur. *Patiens.* Quia scilicet iram suam aduersùs improbos aliquandiu continet, nec eos statim ac peccarunt, afficit pœnis. *Et magnus misericordiâ.* Litera ד daleth vocis וגדול ougdol legitur cum cametshhateph. Dicit Deum magnum esse benignitate, quòd majori ac majori beneficentiâ vtatur erga homines, majoràque longè conferat beneficia quàm mereantur accipere.

V. 9. *Bonus Dominus vniuersis.* Etiam erga omnes bestiarum species, iumentorum & volucrum, bonus est ac misericors; & par est hominem diuina hæc attributa imitari, nec debet animantia destruere, nisi aut propter necessitatem, aut vt damna illorum vitentur. Vnde scriptum legimus de Magistro nostro Rabbi Iuda Sancto, quòd monuerit aliquando ancillam suam ne paruas mustellas vnà cum sordibus domus aufferret, sed illas sineret circa domus fundamenta versari, quia, infit, scriptum est, & miserationes eius super omnia opera eius.

V. 10. *Confiteantur tibi.* Ipsæ etiam animalium species, quæ ratione non sunt præditæ, te celebrare debent quòd tam aptè ipsas condideris & efformaueris, & congruas ipsis escas præparaueris; nimirum homines ista omnia cognoscentes, inde te collaudent, & ita quasi res illæ te prædicabunt. *Et sancti tui benedicant tibi.* Dictio יברכוכה ieuarecouca scribitur cum ה he quiescente, sensus est, & quinam sunt qui confitentur tibi, Pij scilicet viri qui tua opera continuò contemplantur, tibique semper gratias agunt: cùm enim omni tempore videant noua subinde in rebus creatis efformari, & aptissimam dispositionem quâ tum animantia, tum plantæ sunt conformatæ, inde tibi benedicunt. Et ita ordinarunt Magistri nostri F. M. circa rem quamlibet esse agendum, quantùm ipsa benedictionis causam suppeditare potest, vt ipsi dixerunt, qui sic aut sic in re aliqua cognoscit, sic benedicat. Dixit verò, sancti, aut pij tui; vox etenim חסד hhesed pietas, semper rei præstantiam designat, & qui Dei bened. opera assiduè contemplantur, & eum semper laudant omni suæ considerationis tempore, ij sunt pij habendi. Vnde Magistri nostri F.M. dixerunt, si quis esse velit pius & sanctus, obseruet ea quæ ad benedictiones pertinent.

V. 11. *Gloriam regni tui.* Inter istas laudes tuas, gloriam tui regni & potentiæ tuæ etiam prædicabunt, tu siquidem Rex & supra omnia es rerum omnium conditor, ac virtute & potestate tuâ effecisti vt res omnes creatæ existant & subsistant.

V. 12. *Vt notas faciant.* Et quemadmodum pij illi viri intra se & apud seipsos Deo benedicunt eique gratias agunt, alijs hominibus mira eius potentiæ opera, & gloriam regni eius quæ illi minimè norunt, debent nota facere.

V. 13. *Regnum tuum.* Non est simile regno hominis quod finem habet aliquando, vel vitæ illius tempore, vel saltem morte eius finitur: verùm Dei benedicti regnum nullo vnquam fine terminatur, est quippe regnum omnium seculorum, hoc est, omnium temporum. Et mox eandem alijs verbis sententiam repetit. Psal. 145.

V. 14. *Sustentat Dominus.* Cadentes & incuruatos, hoc est, pauperes & multis miserijs afflictos, & ipse erga illos miserationibus vtens, eos sustentat & erigit: sic alibi scriptum est, eleuat de stercore pauperem, vt collocet eum cum Principibus, &c. Psal.

V. 15. *Oculi omnium in te sperant.* Sic antea dixit, *Omnia ad te expectant.* 112. 8.
Omnia enim animantia inferioris huius mundi condidisti, & victum eorum Psal.
etiam prouidè creasti. Aliqua siquidem istorum vescuntur gramine, alia ves- 104. 27.
cuntur granis seminum; sunt etiam quæ sibi similibus viuentibus pascuntur. Et eorum omnium oculi ad te sunt intenti, & à te sibi necessaria expectant; túque conuenientem cuilibet victum suppeditas; idque per causarum secundarum concatenationes. Porro dixit, *In tempore suo*, numero singulari certo quippe & determinato tempore cuilibet animantium speciei conueniens præparatur esca. Et dixit omnia ad te expectant. Etsi enim ratione sint destituta, pro suæ tamen naturæ impulsu sperant & expectant victum quasi ex statuto ipsis dari solitum; nos autem nouimus eam ad te expectationem tendere, tu enim suppeditaris & disponis illis escas.

V. 16. *Aperis tu manus tuas.* Quia das illis necessarios & conuenientes cibos abundè & copiosè, vnicuique iuxta eius voluntatem ac desiderium.

V. 17. *Iustus Dominus.* Nam cum iustitia & rectitudine dat cuilibet animantium conuenientem victum, quamuis animalia quædam alia rapiant, eorúmque vescantur carne, vt feles murium, sic etiam leones, vrsi, pardi, & cætera animantia, quæ aliorum carnibus vescuntur. Ita pariter quædam auium alias volucres raptas dilacerant & vorant: hoc tamen omne iustitia est à Deo. Nam feris etiam auibus carniuoris conuenientem escam prouidet ac elargitur quamdiu viuunt. Attamen quod spectat ad finem vitæ eorum animalium instantem, longè ante decreuit, vt aliquando mors illorum cederet in commodum aliorum animalium: aliquando decernit vt morte propriâ intereant. Et perinde est illi animali quod ab alijs est diripiendum, vt naturali morte, aut ab alijs illatâ moriatur. Et hæc est perplexa quæstio inter sapientes; quidam enim existimant quum felis murem rapit, aut leo agnum & similia, pœnam esse direpti animalis à Deo benedicendo statutam. Et aliquid his simile inueni in scriptis Magistrorum nostrorum F. M. cùm enim Rabbi Iohannan vidisset aliquando mergum pisces è mari extrahentem fertur exclamasse, Iudicia tua abyssus multa: aliqui verò illorum affirmant pœnam aut mercedem nulli animantium speciei conuenire; præterquam soli homini. Nos autem censemus reliquis animantium generibus mercedem & pœnam esse hominis causâ, nam Gen.
ecce ita scriptum legimus, *Sanguinem animarum vestrarum requiram, de ma-* 9. 5.
nu cunctarum bestiarum requiram illum. Et alio in loco, *Vastitas ferarum*, ab il- Habac.
lis illata *conteret eas.* De mercede etiam dictum est, *Non comedit leo cadauer,* 2. 17.
nec confregit asinum; vnde probant Magistri nostri F. M. cadere mercedem 1. Reg. 13. 24.

Psal. 145. in bruta animalia, veluti in asinum & canem: sic enim dicunt, quare præ omnibus immundorum animalium primogenitis, sola asinorum primogenita
Exod. 22. commutabantur vt redimerentur? nempe, inquiunt, quia spolia & prædam Israëlitarum deportarunt. De cane pariter est dictum, *Et carnem in agro raptam non comedetis, cani proijcietis eam.* Nimirum in præmium quod non
Exod. 11. 7. mouerit canis linguam suam. Vnde est discendum nullam omnino creaturam suâ mercede à Deo benedicendo priuari. Est & alia eadem de re opinio, sed non videtur adscribenda. *Et benignus erga omnia opera sua.* Quia scilicet ea illis præparat & largitur quæ eis dare non tenetur, & ipsa non sunt digna quæ istha ab illo recipiant, sed hoc facit ob suam erga illa benignitatem.

V. 18. *Prope est Dominus omnibus inuocantibus eum.* Ex quacumque tandem Gente fuerint, modò tamen in veritate illum inuocent, nimirum vt cor eorum cum ore consentiat.

V. 19. *Voluntatem timentium se facit.* Quippe qui Deum piè colunt & reuerentur, illum in veritate inuocant, & eorum desiderio satisfacit in ijs quæ ab ipso petunt, auditque clamorem eorum, & à communi calamitate quæ affligit mundum, illos eripit; aut illâ quæ ipsis in suorum scelerum expiationem immittitur.

V. 20. *Custodit Dominus omnes diligentes se.* Præstantissimos omnium qui colunt ipsum, nam illum diligunt non propter spem boni alicuius ab illo consequendi, aut præ metu pœnæ sed ex pura charitate: ipséque illos ita custodit vt in nullam sinat calamitatem incidere. Et eius fortis erunt aliquando
Malch. 4. 1. omnes Israëlitæ futuris temporibus: & tunc, *Omnes improbos disperdet*, efficiet ne vllus omnino improbus in mundo superfit, sicut Propheta prædixit, *Et erunt omnes superbi, & omnes facientes improbitatem vt stipula*, & *inflammabit eos dies ventura.*

V. 21. *Laudem Domini loquetur os meum.* Et tunc laudes Domini eloquetur os meum, quia tum viuam cum mortuis qui tunc vitæ restituti viuent, & tunc, *Benedicet omnis caro nomini sancto eius*; hoc est, omnes homines duntaxat, non etiam cætera inferiora animantia. Quo sensu dictum est illud,
Gen. 3. 20. *Quia ipsa est mater omnis viuentis.* De homine quippe rationis compote.

PSAL. CENTESIMVS QVADRAGESIMVS SEXTVS.

Halleloüia.

1. LAuda anima mea Dominum.

2. Laudabo Dominum in vita mea: psallam Deo meo quandiu fuero.

3. Nolite confidere in Principibus: in filio hominis cui non est salus.

4. Exit ſpiritus eius, reuertitur in terram ſuam: in illa die pe- PSAL. 146.
reunt omnes cogitationes eius.

5. Beatus cuius Deus Iacob in auxilio eius: ſpes eius in Domi-
no Deo ſuo.

6. Qui fecit cœlum & terram, mare & omnia quæ in eis ſunt:
qui cuſtodit veritatem in ſeculum.

7. Qui facit iudicium calumniam ſuſtinentibus, dat panem
eſurientibus: Dominus ſoluit vinctos.

8. Dominus aperit cæcorum oculos, Dominus erigit incurua-
tos, Dominus diligit iuſtos.

9. Dominus cuſtodit aduenas, pupillum & viduam ſubleua-
bit & viam peccatorum euertet.

10. Regnabit Dominus in ſeculum, Deus tuus Sion, in gene-
rationem & generationem. Halleluia.

COMMENTARIVS.

V. 1. HAlleluia, *Lauda anima mea Dominum.* Cùm Spiritu ſancto illuſtratus præuideret exules Iſraëlitas aliquando in patriam eſſe reuocandos, dixit ad ipſos, Laudate Deum. Eadem etiam de cauſa ſubjunxit, lauda anima mea cum ipſis & ſine illis.

V. 2. *Laudabo Dominum.* Nunc dum adhuc ago in viuis, laudabo illum & pſallam illi, ac illum multis notum facere ſtudebo ipſiſque dicam:

V. 3. *Nolite confidere in Principibus.* Secundùm illud quod dixit Ieremias, *Maledictus homo qui confidit in homine, & à Domino recedit cor eius.* Veruntamen (Ierem. 17. 5.) ſi quis in homine fiduciam reponat, præcipuè tamen ſpei radicem in Deo figat, qui Principum animum incitabit vt ipſi opem ferant. Et idem alijs verbis repetit. *In filio hominis cui non eſt ſalus.* Nam niſi ex Dei nutu & beneplacito poteſt quiſpiam ſocium ſuum ex anguſtia quâ premitur, liberare, Dei quippe vnius eſt ſalus, & eam præſtat aliquando operâ hominum: quemadmodum per Cyrum Regem, liberationem ab exilio Babylonico procurauit. Ita etiam aliquando Iſraëlitarum redemptionem eſt perfecturus per Reges Gentium; illorum ſiquidem voluntatem excitabit vt illos dimittant liberos ſicut ſcriptum eſt, *Et adducent omnes fratres veſtros de cunctis Gentibus donum Domino, in equis*, &c. (Eſa. 65. 20.) Hoc autem continget quòd Iſraëlitæ in exilio poſiti, in ſolo Deo benedicendo ſperauerint.

V. 4. *Exit ſpiritus eius.* Et quomodo poſſet homo ſalutem alijs afferre, cùm in ſuum ſpiritum poteſtatem non habeat, nec ipſum retinere valet ne per mortem exeat è corpore: nam repentè ſpiritus eius egreditur, & ipſe in terram ſuam reuertitur. Et quæ facere decreuerat non valebit perficere, nam ecce exijt ſpiritus eius qui ipſum viuentem conſtituebat; atque in die mortis eius omnes illius cogitationes; quæ voce iſtâ עשתנתיו *eeſchtenothau* deſignátur.

die, vt in crepusculo. Dominus erigit incuruatos. Hoc est pauperes ac miseros, vt iam explicuimus. *Dominus diligit iustos.* Sic Israëlitas diligit, quippe qui inter exteras nationes positi, iusti permanent. PSAL. 146.

V. 9. *Dominus custodit aduenas.* Aduenæ, pupilli & viduæ, præ alijs dejecti sunt & inopes, nemo enim opem illis impendit aut curam & tutelam: & ea propter in tam multis locis de eis fouendis & iuuandis lex admonuit, & Dominus ipsos custodit. Et ita Israëlitas custodit qui inter alios populos aduenæ versantur debiles ac dejecti instar pupillorum & viduarum. *Et viam peccatorum euertet.* Subleuat quidem eos qui omni ope sunt destituti; at viam improborum euertit efficitque vt propellantur, & tandem in ea corruant.

V. 10. *Regnabit Dominus.* Et quandonam hoc est futurum? nempe cùm Dominus regnabit in seculum. *Deus tuus Sion*, sicut dicit Propheta, *Et erit Dominus Rex super omnem terram.* Totus enim mundus regnum illius agnoscet: Et Sionem idcirco nominauit, quia inde in vniuersum mundum egressura est confessio, & omnes palam sunt professuri eum esse Regem supra omnia cùm iudicium fecerit aduersùs improbos in valle Iosaphat. Zachar. 14. 9.

PSAL. CENTESIM. QVADRAGESIMVS SEPTIMVS.

Hallelüia, Laudate Deum.

1. Laudate Dominum, quoniam bonum est psallere Deo nostro: quoniam iucundum decoráque laudatio.
2. Ædificans Ierusalem Dominus, eiectos Israël congregabit.
3. Qui sanat contritos corde, & alligat dolores eorum.
4. Numerat numerum stellarum, & omnibus eis nomina vocat.
5. Magnus Dominus noster & magnus virtute, & intelligentiæ eius non est numerus.
6. Subleuat mansuetos Dominus, humiliat verò improbos vsque ad terram.
7. Præcinite Domino in confessione: psallite Deo nostro in cithara.
8. Qui operit cœlum nubibus, & parat terræ pluuiam, & facit vt montes germinent herbam.
9. Qui dat iumentis escam ipsorum, & pullis coruorum quando clamant.

Mmmm

10. Non in fortitudine equi voluntas eius, nec in tibiis viri be-
Psal. neplacitum est ei.
147. 11. Beneplacitum est Domino in his qui timent eum, & in ijs qui sperant in misericordia eius.

12. Lauda Ierusalem Dominum, lauda Deum tuum Sion.

13. Quoniam confortauit vectes portarum tuarum, benedixit filijs tuis in medio tui.

14. Qui posuit terminum tuum pacem : adipe frumenti satiat te.

15. Qui emittit eloquium suum terræ : velociter currit sermo eius.

16. Qui dat niuem sicut lanam, pruinam sicut cinerem spargit.

17. Projicit glaciem suam sicut frusta : ante faciem frigoris eius quis stabit ?

18. Emittit verbum suum & liquefacit ea, flabit spiritu suo, & fluunt aquæ.

19. Annuntiat verbum suum Iacob ; statuta sua & iudicia sua Israël.

20. Non fecit taliter omni nationi, & iudicia non cognouerunt ea, Halleluia, Laudate Deum.

COMMENTARIVS.

V. 1. L*audate Dominum, quoniam bonum* est *psallere Deo nostro.* Tunc cùm regnabit Dominus, laudate eum omnes mundi incolæ; tum enim regnum illius cognoscetis: & tunc psalmodia vestra bona erit & iucunda, & laus vestra erit etiam decora. In dictione נאוה *naua* א *aleph* est quiescens, & idem significat ea vox ac si scripta esset נאה *naa.*

V. 2. *Ædificans Ierusalem Dominus.* Et tunc ædificabit Dominus Ierosolyma, & ejectos Israëlitas in terram suam restituet.

V. 3. *Qui sanat contritos corde.* Quemadmodum sunt iam Israëlitæ, contriti corde ac miserijs affecti in exilio. Litera צ *tsade* vocis עצבותם *aatseuotam* affecta est dagues ad decorem lectionis.

V. 4. *Numerat numerum.* Ecce consentiunt Astrologi omnes stellas esse numero mille & nonaginta octo ; si ita est, quid hoc sibi vult, qui numerat numerum stellarum. Prætereà dicit Isaias, *Qui educit in numero exercitum*
Isa. 40. 26. *eorum.* Ipse etiam Deus benedicendus Abrahamo patri nostro dixit, *Suspice*
Gen. 15, 5. *nunc cœlum & numera stellas si potes.* Et Baldat Suhites, ait, *Nunquid est*
numerus militum eius? Sapiens Princeps Rabbi Abraham filius Rabbi Hhaüæ
Iob. 25. 3. dicit minores stellas quæ terram non illuminant, esse multas nec illas videri,

multò minus numerari, & sciri posse illarum numerum : & eas quæ non lucent super terram, esse conditas vt dominentur terræ, non vt ei lumen præbeant, iuxta illud, *vt dominarentur diei ac nocti*. Ex illis quoque stellis quæ videntur, vna interdum videtur stella, cùm sint plures; nimirùm propter magnam altitudinem, & ingens illud spatium quod nos inter & illam interiacet, videtur & apparet vnica. Verùm nemo est qui stellarum omnium conditarum numerum tenere possit. Deus autem sanctus & benedictus qui nouit abscondita omnia, illarum nouit numerum, quia eas creauit. *Omnibus eis nomina vocat.* Et ita dixit etiam Isaias, *Omnes eas ex nomine vocat.* Quorum verborum sensus est, Deum benedictum illas omnes creasse explorato sibi numero, & vnamquamque illarum appellasse nomine conuenienti ipsius naturæ secundùm rem aliam cuius gratiâ fuit condita, vt circa eam quædam ipsa operetur. Stellis enim omnibus vis quædam & dominium est in res creatas inferiores, vnicuique in certam speciem, quæ vim illi influit quâ possit suas operationes exercere: quomodo dixère Magistri nostri P. M. Nulla tibi est herba infra, cui non sit supra stella, quæ eam percutiat, eique dicat, cresce.

Psal. 147. — Gen. 1. 18. — Isai. 40. 26.

V. 5. *Magnus Dominus noster.* Rex enim mortalis cui plures sunt prouinciæ gubernandæ, non parum laborat in illis omnibus tam propinquis, quàm remotis æqualiter moderandis: Et si quidem vicinas recto ordine gubernet; non ita feliciter distantes reget; vix enim fieri potest quin in hoc laboret eius potestas: vel si vires adsint, deerit fortè illi prudentia. At Dominus noster mundum vniuersum rectissimâ gubernatione regit, quia & virtus illi & prudentia inest; nam *Magnus est & multus virtute, & intelligentia eius non est numerus*, hoc est, rerum quarum ipse habet intelligentiam, non est numerus: nam de prudentia non prædicatur numerus, intelligentia quippe est de categoria qualitatis; numerus verò de categoria quantitatis, quapropter necesse est hoc ita exponere. At verò de intelligentia dici potest inuestigatio; vnde sic dicit Propheta, *Et non est inuestigatio prudentiæ eius.* Isa. 40. 28.

V. 6. *Subleuat mansuetos.* Quamquàm autem magnus est & multæ virtutis, ipse tamen prospicit super mansuetos, humiles & attritos viribus, eosque subleuat: deijcit verò improbos sese efferentes vsque ad terram: & licet hoc ita faciat, sæpè tamen prosperè suas res agunt improbi. At verò futuro tempore hoc verè & omnimodè facturus est, vt paulò ante fuit dictum: *Et omnes improbos omnino disperdet.* Psa. 145. 9.

V. 7. *Canite Domino*, Israelitas alloquens dicit, Cantate Domino ore vestro, psallite ei musica instrumenta pulsantes, & canticum vestrum sit canticum gratiarum actionis, quo Deo benedicto grates rependatis pro magnis illius beneficiis quibus vos affecit, cùm vos ab exilio reuocauit, cum multis bonis & magnâ gloriâ. Et in hoc maximè, magna eius potentia fuit exhibita, quòd populum numero exiguum, ex tam multis & fortibus populis eduxerit. Cúmque illius potentiæ effecta enarrabitis, illa præsertim laudibus celebrate quæ continuò ad mundi commoda operatur, inter quę præcipuum locum obtinet pluuia: nam de ea sic loquitur Eliphas, postquam dixisset, Qui facit magna & inscrutabilia, mirabilia absque numero; posteà subiungit, *Qui dat pluuiam super faciem terræ*, &c. In hunc etiam sensum loquitur Iob. Qui Iob. 5. 10.

PSAL. 147. & alio in loco dicit, Et tonat in fortitudine sua, quis intelligit & considerat? Et alibi etiam dixit, Tonabit Deus in voce sua, mirabilia, faciens magnalia & nesciemus. Et mox subiungit, quia niui dicet, esto super terram: & imbri pluuiarum fortitudinis suæ, &c. Exulum autem liberatio & reductio Israëlitarum in patriam similis est imbri, qui à nullo alio quàm à Deo benedicendo expectatur: vnde sic dixit Michæas Propheta, *Et erit residuum Iacob in medio populorum multorum, sicut ros à Domino, tamquam stilla super herbam, quæ non expectat virum, & non præstolatur filios hominum*, ideò sic dixit Dauid.

Iob. 37. 6.

Mich. 5. 7.

V. 8. *Qui operit cælum nubibus.* Dicit porrò, Cælum operit, nam cæli sunt alti & lucidi, pulchri & puri ac clari, dum autem sunt nubes in aëre, cæli sunt operti & humanis aspectibus absconditi. *Facit vt montes herbam germinent.* Etiamsi alioquin sicci sint & aridi: quantò magis terra plana, gramen producet? vel idcircò illud dixit de montibus, quòd nullo modo vel arte fluminum aquis possint irrigari.

V. 9. *Qui dat iumentis escam ipsorum.* Illa siquidem nullà sunt industrià prædita, quâ victum sibi parare possint. Deus autem prouidit vt montes fœnum producerent quo ipsa vescerentur. *Et pullis coruorum*: Qui vt nati sunt, statim sunt albi, quare matres eorum deserunt illos, nec eis escas afferunt, quippe quos pro suis non agnoscant, eò quòd albi sint; & tùm ipsi vociferantur, quasi ad Deum pro esca sibi danda clamarent: & ipse sanctus & benedictus quasdam illis muscas parat & obijcit, quibus interim aluntur. Et ecce ipse opem ferre solet iis qui viribus & ope sunt destituti, nihilque ex seipsis præstare valent: sic egit cum Israëlitis qui erant in exilio derelicti, & omni virtute destituti. Deus enim benedicendus infirmos & abiectos gratos habet, non verò illos qui suis viribus præfidentes, de suo robore & potentia superbè extolluntur, quare subiungitur.

V. 10. *Non in fortitudine equi.* Non dicit Deum benedictum minimè gratam habere equi fortitudinem; ipse enim est à quo habet equus suum robur,
Iob. 38. 22. sicuti etiam ipse Deus dicebat Iob, *Nunquid præbuisti equo fortitudinem?* quasi diceret, quemadmodum ipse præbui: sed eorum verborum est sensus, eum non delectari homine qui in viribus equi confidit, neque etiam illo qui
Amos 2. 15. crurum velocitate sperat se posse belli pericula effugere, sicut dixit Propheta, *Et velox pedibus suis non saluabitur, & ascensor equi non saluabit animam suam.*

V. 11. *Beneplacitum est Domino.* Illis scilicet delectatur & fauet qui cùm piè & reuerenter ipsum colant, in eius benignitate & misericordia sperant, non verò in equi fortitudine confidunt, nec propriis nituntur viribus.

V. 12. *Lauda Ierusalem.* Quia scilicet tu illi places ob tuam in illo fiduciam; & figuratè ipsam vrbem alloquitur, pro ciuibus Ierosolymitanis: & eadem sententia in hoc versu de more repetitur.

V. 13. *Quoniam confortauit.* Adeò vt non metuas vnquam ne aduersùs te veniat inimicus, quia Deus illam vrbem custodit, ac si vectes eius essent fir-
Isai. 62. 6. missimi, vt dixit Isaias, *Super muros tuos constitui custodes*, quasi diceret, omnis metus ciues erunt expertes, ac si in muris excubarent custodes; Et præ

magnitudine fiduciæ & pacis tranquillitate, continuò apertæ erunt portæ, vt PSAL.
ab eodem vate prædictum fuit, *Patebunt semper ianuæ tuæ, nec die aut nocte* 147.
claudentur. Benedixit filiis tuis in medio tui. Vt sint benedicti in fructu ven-
tris sui, & in operibus manuum suarum domi & foris. Ibid. c.

V. 14. *Qui posuit terminum tuum pacem.* Ita quoque eritis benedicti ex- 45. 1.
tra ciuitatem, nimirùm in pace tranquillissima & in fructibus terræ vestræ.
Adipe triticorum. Hoc est, optimo & electissimo frumento; quo sensu dici-
tur, *Omnem pinguedinem olei, & omnem pinguedinem vini*, &c. Num.

V. 15. *Qui emittit eloquium suum terra.* Pluuia designatur quæ Dei nutu 18. 12.
& imperio subitò venit, sicuti seruus velociter currens vt heri sui voluntatem
perficiat. Per verbum eius & eloquium, illius voluntas indicatur. Pluuiæ au-
tem & niuis mentionem fecit hîc, quòd hæ præsertim causæ sint benedictio-
nis & abundantiæ fructuum terræ.

V. 16. *Qui dat niuem sicut lanam.* Niuem quæ est alba sicut lana alba: Esai. 1.
& eodem modo dicitur, *Si fuerint rubra quasi vermiculus, velut lana* vide- 18.
licet candida *erunt alba.* Necesse fuit autem vt albedinem eius exprimeret, ipsa enim præ omnibus magnoperè conspicua est, eámque lanæ comparat, etiamsi hæc longè minùs sit candida quàm nix, eò quòd non potuerit candorem niuis conferre cum re aliqua quæ in terra sit candidior lanâ. *Pruinam sicut cinerem spargit* Dictione כפור *chephor* illud designatur quod frigoris tempore in terram decidit: & hoc cineri comparat Psalmographus, quia hinc inde cadendo dispergitur, estque minutum quid, vnde candor eius non ita est conspicuus ac niuis albedo: idcircò confert illud cum cinere, non verò cum niue, quòd ipsa longè minus sit album.

V. 17. *Proiicit glaciem suam sicut frusta.* Glacies seu grando similis est pruinæ, est tamen firmior illâ & durior, & acrioris frigoris est causa: vnde vnà cum mentione glaciei, etiam frigus memorauit. *Sicut frusta.* Hoc est, tanquam aliquid in varia frusta concisum; ita enim decidit grando quasi frustatim, & ipsæ particulæ gelu frigidissimo sunt concretæ & condensatæ. *Coram frigore eius quis stabit?* Dixit, glaciem suam, & frigore eius, & vtrumque Deo attribuit per affixum pronomen, vt innuat hæc omnia nutu eius &
imperio fieri, nihil casu contingere: Et sic Eliu dixit, *Flante Deo concrescit* Iob. 34.
gelu. Et quemadmodum pluuiam ex sua commiseratione & amore ad creatu- 10.
rarum inferiorum vsum & commodum sæpiùs immittit; interdum etiam, in detrimentum & pœnam scelerum, nempe cùm vehementiori pluuia terras inundat. Ita etiam nix & pruina necessariæ sunt oleribus & arboribus: si verò sint illæ acriores & duriores, scilicet in firmissimam glaciem compactæ, tum grauissimum inde exoritur frigus in punitionem & detrimentum; illud enim herbas omnes & teneros arborum surculos enecat & arefacit. Et idem est de grandine sentiendum, licet hîc expressa eius non fiat mentio. Dum autem diuinæ laudes celebrantur, res illæ quæ semper suo tempore mundi incolis contingunt, in memoriam debent reuocari: sunt quippe admiranda potentiæ Dei signa & effecta apud eos qui illas intelligunt & considerant; quemadmo-
dum eorum aliquis dixit, *Et tonitru fortitudinum eius à quo intelligetur?* Et Iob. 26.
Deus ipse ad Iob, Nunquid, ait est pluuiæ pater, & addit, *Ab vtero cuius* 14.

PSAL. 147. *egressum est gelu, & pruinam cæli quis genuit?* Quapropter vbi Psaltes dixit; Canite Domino, psallite Deo nostro, hortatus est etiam vt in Canticis &
Ibid. c. 38. 29. Psalmis res illæ, quæ diuinâ potentiâ & nutu eueniunt suis temporibus, recenserentur. Dixit verò. *Quis stabit?* Hoc est, quis stare poterit coram acerrimo gelu, aut grauissimo frigore? Interdum enim propter frigoris acerbitatem impediuntur homines ne domibus suis exeant, aut suas artes exerceant, sicut dictum est, In vehementia frigoris omnes homines claudet, &c. Et feras
Iob. 37. 8. etiam, sicut ibidem additur, *Et ingredietur bestia in ipsum latibulum, & in habitaculis suis manebit.*

V. 18. *Emittit verbum suum.* Nimirum calorem Solis, aut pluuiam, quæ res illas superiùs memoratas, niuem, pruinam & gelu seu glaciem dissoluat. Addit verò, *Flare faciet ventum suum, & fluent aquæ.* Dum enim flat ventus ex plaga maris seu Occidentali, inducitur pluuia quæ hæc omnia dissoluere solet. Aut sensus est, flabit spiritu suo super illa & fluent aquæ, quia cùm ventus dissipauerit ista, ita vt non sint ampliùs compacta in vnum & concreta, resoluentur & fient aquæ.

V. 19. *Annuntiat.* Quoties diuinæ potentiæ miros effectus enarrabitis, illud verò potissimùm recolite, quòd seipsum Deus vobis reuelauerit in gloria sua, vobisque sua verba, statuta & iudicia annuntiarit: illa siquidem statio, in Sina monte, res fuit maxima, cui nunquam fuit similis, vt scriptum est, An factum est aliquando sicut verbum hoc magnum, vel num simile auditum fuit?

V. 20. *Non fecit.* Quemadmodum scriptum est, An audiuit vnquam populus aliquis vocem Dei, &c. *Et iudicia non cognouerunt ea.* Et iudicia quæ nobis dedit, ea non cognouerunt Gentes reliquæ, nec illa ipsis manifesta
Deut. 4. 7. fecit, vt scriptum est, *Et quæ Gens magna cui sint statuta & iudicia iusta, sicut omnis lex ista*, &c.

PSALM. CENTES. QVADRAGESIMVS OCTAVVS.

1. HAlleluia, Laudate Dominum de cælis, laudate eum in excelsis.

2. Laudate eum omnes Angeli eius; laudate eum omnes exercitus eius.

3. Laudate eum Sol & Luna: laudate eum omnes stellæ luminis.

4. Laudate eum cæli cælorum, & aquæ omnes quæ supra cælos sunt.

5. Laudent nomen Domini: quia ipse mandauit & creata sunt.

6. Et statuit ea in seculum, in æternum: statutum posuit, & non præteribit. PSAL. 148.

7. Laudate Dominum de terra: dracones & omnes abyssi.

8. Ignis & grando, nix & exhalatio, spiritus procellæ faciens verbum eius.

9 Montes & omnes colles: lignum fructiferum & omnes cedri.

10. Bestia & vniuersa pecora: reptilia & volucres pennatæ.

11. Reges terræ & omnes populi: principes & omnes iudices terræ.

12. Iuuenes & virgines: senes cum iunioribus.

13. Laudent nomen Domini: quia exaltatum est nomen eius solius: gloria eius super terram & cælum.

14. Et exaltauit cornu populi sui: laus omnibus piis eius, filiis Israël: populo propinquo illius. Halleluia. Laudate Deum.

COMMBNTARIVS.

V. 1. Halleluia. Laudate Deum. *Laudate Dominum de cælis.* Omnes creaturas in hoc Psalmo nominat eius author; & à magno mundo incipiens in paruo desinit: ac primò in genere dicit, *de cælis*, ac si diceret, O vos creaturæ quæ ex cælis factæ estis, hoc est, ex elemento cælesti, quod est principium quintum, seu elementum vel essentia. Et posteà subdit, *Laudate eum in excelsis.* O vos creaturæ, quæ estis in excelsis: & verbis istis comprehenduntur omnes formæ simplices quæ nec sunt corpora, nec in corporibus: illud porrò, laudate, non designat præceptum, sed idem est ac si diceret, decet vos laudare.

V. 2. *Laudate eum omnes Angeli eius.* Sunt intelligentiæ quæ sphæras cælestes mouent, ipsæ etiam neque sunt corporeæ, neque in corporibus. *Laudate eum omnes exercitus eius.* Istis verbis res corporeæ denotantur, scilicet puræ & perlucidæ, sphæræ nempe cælestes, & stellæ quæ sunt in octaua sphæra. Idcircò autem dixit, Exercitus eius omnes, quia stellæ istæ sunt exercitus magnus; & vsus est plurali numero, quòd diuersæ sint sphæræ.

V. 3. *Laudate eum Sol & Luna.* Nominat primò duo illa magna luminaria, & deinde alios quinque planetas; & sunt stellæ luminis, quoniam maius lumen terræ præbent quàm illæ stellæ quæ sunt in octaua sphæra, quòd scilicet terræ propiores sint quàm istæ.

V. 4. *Laudate eum cæli cælorum.* Sunt ex sapientibus nostris qui voces illas *Cælum cælorum*, interpretentur supremum cælorum, eâ phrasi quâ dicitur, Rex Regum: & iuxta sententiam illorum, erit illud incorporeum, & quod supremum asserunt gradu non loco: estque mundus animarum. Illa autem verba, *Et aqua quæ super cælos sunt*, pariter erunt exponenda de aqua incorporea; quæ nempe est forma formarum, ex qua exeunt aliæ formæ: ac

Psal. 148. de illa erit quoque intelligendum illud, *Ab aquis quæ* erant *supra firmamentum.* Est quidam ex illis qui dicit cælum cæli, esse illud quod est infra cælos, esséque sphæram ignis quæ vicina est orbi Lunæ, voce autem cæli significari Gen. 1. 7. aërem qui cælum vocatur, vt cùm dicitur, *Et volatile quod volabit in superficie firmamenti* seu expansionis *cæli*: Per illa denique verba, & aquæ quę Gen. 1. 24 super cælos sunt, indicari sphæram frigoris, quam alij vocant sphæram pluuiæ, quæ media est inter sphæram ignis, & aërem nobis proximum; & hunc extremum esse locum, ad quem possunt nubes pertingere. Sed Philosophi hoc minimè concedunt; nam asserunt inter nos & orbem Lunæ nihil esse præter aërem & ignem naturalem: Si ita sit, dicendum est aquas illas esse formam aquarum, locum illum scilicet vltimum in aëre, quò nubes possunt attingere in aërem & in illo aëris loco nubes in aquas resoluuntur, & posteà natura sua in terram decidunt. Non quòd ibi aliud sit corpus quàm aër, verùm ibi distinctus est qualitate; ac de illo loco intelligendum est illud, & aquæ quæ super cælos sunt.

V. 5. *Laudent nomen Domini.* Sensus est, omnia illa superiora hactenùs commemorata, laudent nomen Domini illúmque celebrent, quia ipse super illa est Dominus: Etsi enim sint ipsa eleuata supra cætera creata, ipse tamen longè superior est illis: ipse etenim mandauit & creata fuerunt, & ipse solus est æternus, ista verò certo tempore fuerunt condita.

V. 6. *Et statuit ea.* Non enim illa similia sunt his inferioribus creaturis, quarum singularia intereunt, & subinde corrumpuntur, manentibus vniuersalibus, non ita verò superiora; sed in perpetuum manent eorum indiuidua, æquè ac ipsa vniuersalia: nam statutum quod initio creationis eorum ipsis imposuit, non præteribit vnquam, sed eodem semper modo persistet, nec ordo illorum immutabitur aliquando.

V. 7. *Laudate Dominum de terra.* Iam deinceps creaturas inferiores hortatur vt Dominum laudent; ac primò quidem dracones seu cetos & abyssos compellat. Per illas verò omnes abyssos, aquas significat quæ sunt sub terra, nec non illas etiam quæ sunt super terram. Et priùs quidem aquas nominauit quàm aridam, & in iis degentes dracones, quia is fuit ordo creationis eorum: sic enim de istis Scriptura loquitur, *Et creauit Deus cete grandia*: Sunt enim longè maiora quàm animalia quæ manent in arida. Quòd verò res illas ad Deum laudandum hortetur, cùm tamen ratione non sint præditæ, vult dicere vt homines ad ipsum celebrandum impellantur, propter miras proprietates & qualitates quas in ipsis vident & intelligunt.

V. 8. *Ignis, grando.* Illa nunc recenset quæ gignuntur in aëre; nam ipsa etiam ex terra ducunt originem, ignem scilicet seu fulmen, grandinem, niuem & exhalationem, quæ omnia nascuntur è terra, vt solidis & claris rationibus confirmant Physicæ scientiæ periti. Imò id etiam esse verum inuenimus in scriptis Magistrorum nostrorum F. M. Rabbi enim Eliezer dixit: Omnis res quæ est in terra, ex ipsa ducit originem: & huic suo dicto hinc probationem deducit, quòd hoc loco dicatur, Laudate Dominum de terra, &c, Ignis & grando, &c. Rabbi autem Hona in nomine R. Iosa dixit, Quidquid est in cælo & in terra, non aliunde quàm à terra habet originem. Per

cælum

[illegible], quod est in [illegible] in terra; hoc est, ab aere in terram descendit, illud non ex alio [illegible] quam [illegible] terra oritur, unde dictum est, *Quia sicut descendit pluvia & nix de cælo*, &c. Cum ergo pluvia & nix, licet e cælo [illegible] non aliunde quam ex terra proveniant, [illegible] quod [illegible] in terram, non alia ex materia [illegible] quam ex terra. [illegible] ignem quod est in fulgure nempe [illegible] [illegible]. *Grando*. Hæc satis nota est & contraria est fulmini, est quippe frigida: [illegible] etiam nix frigida est, & eius oppositum est vapor [illegible] exhalatio e terra ascendens instar fumi, calida & sicca: nempe [illegible] a [illegible] vi [illegible] a terra exhalati. *Spiritus procellæ, faciens verbum eius*. Est [illegible] agitatur, [illegible], ipsas [illegible] & [illegible], & [illegible] in mari contingit. Dicit verò, *Qui faciunt verbum eius*, ut doceat vehementes [illegible] [illegible], non casu & temere, sed iubente Deo excitari, & [illegible], & voluntate [illegible] ad [illegible], in quos [illegible] contigerit, [illegible]: *Et dixit, & stetit spiritus procellæ*. Et [illegible]: *[illegible] procellarum*. Psal. [illegible]

V. 9. *Montes*. [illegible], & [illegible] efficaciam vapores [illegible], ex quibus deinde gignuntur pluvia, nix & grando; iam de [illegible] & de [illegible] quæ sunt in ea, & primo quidem dicit, *Montes & omnes colles*, [illegible] Atque [illegible], [illegible] vero, [illegible] commemorat [illegible]: *Lignum fructiferum & omnes cedri*. [illegible] [illegible]. Deut. 9

V. 10. *Bestiæ*. [illegible] *[illegible]*, [illegible].

V. 11. *Reges terræ*. [illegible], de illo [illegible] quod est ratione præditum, & inferioris huius mundi [illegible] & res pretiosissima. Ita etiam in libro de rerum creatione, homo [illegible] ultimus ordine, quia omnium ultimus fuit conditus, ut [illegible] ipse [illegible] omnium aliarum dominium, & ipse [illegible] fuit ultimo completio. [illegible] in homine [illegible] dignitatem, [illegible] gloriæ & [illegible], & omnes [illegible] Deum cohortatur, nobiles & despectos, [illegible], *Et omnes populi*, [illegible] Dominum [illegible] cum redemptor Israelitarum [illegible].

V. 12. *Iuvenes & etiam virgines*. Idcirco dixit, etiam, quia non [illegible] mos vir-

Psal. 148 g[illegible], vt rei alteri [illegible] mandando [illegible]
etiam anim[illegible]m ad [illegible] D[illegible] [illegible]
Nimir[illegible]m vt eos doceant seniores quomodo lauda[illegible] [illegible]
co dixit, *Cum*, soli enim minores adhuc [illegible]
Deus [illegible]t laud[illegible]dus, & ea propter dixi[illegible] [illegible]
edoce[illegible]nt.

V. 13. *Laudent nomen Domini.* Sensus est, [illegible]
di c[illegible] la[illegible]dent nomen Domi[illegible] [illegible]
[illegible] Deum [illegible] suo [illegible]
Qui[illegible] e[illegible]altatum e[illegible] nomen [illegible] [illegible]
[illegible] super cæteras [illegible]
q[illegible] dixit qu[illegible] De[illegible] [illegible]
imm[illegible] sup[illegible] [illegible]
inferiores n[illegible]lla est quæ [illegible]
cum [illegible] gr[illegible] [illegible] Reges [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
eius [illegible] [illegible]
[illegible]
[illegible]
& [illegible]
[illegible]
Domi[illegible]us in die[illegible] [illegible]
ta cum [illegible]
[illegible]
[illegible]

V. 14. *E[illegible]* [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

PSALMVS CENTESIMVS QVADRAG[illegible] NONVS

1. HAlleluia. Cant[illegible]te Domino [illegible] : laus [illegible] [illegible]
2. Lætetur Israel in [illegible] exultent in Reg[illegible]
3. Laudent nomen eius in choro [illegible] tympano & cithara psall[illegible]

PSAL. 149.

4 Quia beneplacitum est Domino in populo suo : glorificabit mansuetos in salutem.

5 Exultabunt Sancti in gloria , cantabunt in cubilibus suis.

6 Exaltationes Dei in gutture eorum , & gladius biceps in manu eorum.

7 Ad faciendam vindictam in Gentibus , increpationes in populis.

8 Ad alligandos Reges eorum in compedibus , & nobiles eorum in catenis ferreis.

9 Ad faciendum in eis iudicium conscriptum : gloria hæc , erit , omnibus sanctis eius. Alleluia.

COMMENTARIUS.

V. 1 HAlleluia. [illegible]

V. 2. [illegible] numero [illegible]

[illegible]

Psal. 149. pr[illegible] exit è guttur[illegible] [illegible]
In gutture suo, qu[illegible] al[illegible]us vocib[illegible] [illegible] [illegible] il-
lud, *Clama in gutture.*
Esa. 58 1. V. 7. *Ad faciendam vltionem.* Quod scilicet illæ nationes [illegible] fue-
rint in Isra[illegible], eoque bellis [illegible], at tum ipsi vltionem [illegible] fa-
cient. *Increpationes.* Illarum quippe Reges [illegible], quod [illegible] bel-
lis ipsos lacessiuerint, nec [illegible] subditos [illegible], ne [illegible] bell[illegible]
mouerent, Q[illegible] propter vltionem [illegible] [illegible] populo
qui in ipsos bellum illaturi inuaserant.

V. 8. *Ad alligandos.* Reges eorum & in[illegible]lytos [illegible],
e[illegible] vinculis & ferreis compedibus [illegible]
v[illegible]am sumant.

V. 9. *Ad faciendum in eos iudicium scriptum.* [illegible]
Deut. 32 41. tum. Vel quod scriptum [illegible] lege, *Si acuero fulgorem gladij mei, [illegible]*
puerit iudicium manus mea. [illegible] scriptum est [illegible]
ria [illegible]. *Gloria hæc.* Et [illegible] erit gloria [illegible]
rum [illegible] propter [illegible], Laudate Dominum.

PSALMVS CENTESIMVS QVINQVAGESIMVS.

Halleluia.

1. Laudate Deum in Sancto eius: laudate eum in firmamento fortitudinis eius.

2. Laudate eum in fortitudinibus eius, laudate eum [illegible] multitudinem magnitudinis eius.

3. Laudate eum in clangore tubæ: laudate eum in nablio & cithara.

4. Laudate eum in tympano & fistula: laudate eum in [illegible] & organo.

5. Laudate eum in cymbalis sonoris: laudate eum in cymbalis clangoris.

6. Omnis spiritus laudet Dominum. Halleluia.

COMMENTARIVS.

V. 1. *Halleluia. Laudate Deum in sancto eius.* In hoc Psalmo [illegible] [illegible] tredecim [illegible] [illegible] *Laudate* [illegible] [illegible] Proprietates quibus Deum laue-

[illegible] mundum gubernat. Ac [illegible] dicitur, *Laudate Deum in [illegible]*, hoc [illegible] Angelorum & postea [illegible] *in firmamento [illegible] fortitudinis eius.* [illegible] PSAL. 150.
[illegible] & [illegible] fortitudinis [illegible] Dei [illegible] conspiciatur.

V. [illegible] *Laudate eum.* Postea [illegible] Psalmi dicit [illegible] quam erga [illegible] populum. *Laudate eum [illegible] multitudinem magnitudinis eius.* [illegible] sanctificat [illegible], ob [illegible].

V. [illegible] *Laudate [illegible]* [illegible] nominat, hocci- [illegible].

V. [illegible] *Laudate [illegible].* Vox מִנִּים [illegible] S[illegible] M. illam [illegible] מִנִּים [illegible].

V. [illegible] *Laudate eum in cymbalis [illegible].* Nam cymbala [illegible] (vide in libris Paralipomenon [illegible] *In cymbalis aeneis concrepantes, ad resonandum. In cymbalis clangoris.* Quae [illegible] sonitum [illegible]. 1. Paral. 15. [illegible]

V. [illegible] *Omnis spiritus laudet Dominum.* [illegible] laudes & cantus [illegible] & [illegible] spiritus [illegible], quia [illegible] Dei [illegible], [illegible] commune [illegible] Halleluia. Laudate Deum.

Absoluto [illegible] Psalmorum, [illegible] laudes [illegible] Deo Deorum & Domino Dominorum. Amen.

* [illegible] claudit [illegible].

FINIS.

INDEX LOCORVM ALIQVOT SACRÆ SCRIPTVRÆ quæ in his Commentariis explicantur aut illustrantur.

GENESIS.

EXODI.

LEVITICI

NVMERORVM

DEVTERONOMII

IOSVE

IVDIC.

RVTH.

I. SAMVEL.

C[illegible]

II. SAMVEL.

I. REGVM.

II. REGVM.

I. PARALIP.

II. PARALIP.

IOB.

IEREMIÆ.

THRENOR.

EZECHIEL.

INDEX LOCORVM

DANIEL.

OSEE.

AMOS.

MICHÆÆ.

NAHAM.

HABACVC.

ZACHAR.

MALACH.

FINIS.

INDEX RERVM COGNITIONE DIGNIORVM.

Littera A *notat initium paginæ*, B *medium*, C *finem*.

Oooo iij

D

N

O

P

INDEX VOCVM HEBRAICARVM
quæ hîc explicantur.

שלש, p. 360. *B.*
שורר, p. 23. *B.* & 418. *B.*
תבל, p. 105. *B.* & 399 *B.*
תוך, p. 241. *B.* & 313. *C.*

EMENDANDA IN LATINIS.

PAginâ 17. lig. 17. lege *nitsoubh*. Ibid. l. 18. leg. *menatseabh*. Pag. 21. l. 4. leg. precem Pag. 29. l. 32 adde isto, post, in. Pag. 36. l. 15. leg. agnos. Pag. 35. l. 15. leg. quas. Ibid. l. 22 leg. corporea. Ibid. l. 29. leg. vitreo. Pag. 52. l. 30. leg. hæc. Pag. 43. l. 11. leg. vt non. Pag. 44 l. 26. leg. retis. Pag. 48. l. 2. leg. bis *oienau*. Pag. 85. l. 7. leg. ab. Pag. 96. l. 36. leg. circumcinxerunt. Pag. 107. l. 30. leg. apertio. Pag. 157. l. 31. leg. opulentos. Ibid. l. 34. leg. opulentis. Pag. 166. l. 26. leg. vaissa. Pag. 176. l. 42. leg. dolores. Pag. 188. l. 1. leg. seipsum. Pag. 209. l. 2. leg terram. Pag. 223. l. 32. leg. sunt Pag. 227 l. 28. leg meæ. Pag 238. l. 11. leg. appellantur. Pag. 254. l. 14. leg. expergiscere. Pag. 256. l. 11. leg per vrbem. Pag. 267. l. 21. leg. ipsi. Pag. 279. l. 32. leg. bouis. Pag. 294. l. 27. leg. vox. Pag. 309. l. 12. leg. absumendos. Ibid. l. 15 leg. eduxisti. Pag. 315. l 12. leg. vbi, pro vt. Pag. 354. l. 33. leg. inussit. Pag. 382 l. 33. leg. gloriabatur. Pag. 383. l. 31. leg. Neque Pag 386. l. 14. leg. Ierosolymis. Pag. 399. l. vlt. leg. Abrahamo. Pag 501. l. 37. leg quamquam. Pag 513. lig. 5. leg. suam. Pag. 518. l. 20 leg. suis. Pag. 520. l. 30. leg. naturas. Pag. 547. l 31. leg. vllas. Pag. 581. l. 21 leg. illud. Pag. 620. l. 25. leg. per eius. Pag. 627. l. 17. leg. es. Pag 641. l. 18. post, iucundum supple, punctum & virgulam.

In Hebraicis.

PAgina 4. lineâ 34. lege .קפלים Pag. 9. l. 26. leg. .דבר Pag. 25. l. 31. leg. .אמללים Pag. 48. l. 2. leg. .אויביו Pag. 61. l. 33. leg. .יוסף Pag. 73. l. 36. leg. .רב Pag. 105. l. 37. leg. .דפמיא Pag. 149. l. 3. leg. .יראו Pag. 203. l. 23. leg. .איפה Pag. 259. l. 4. leg. .בהצותו Pag. 278. l. 23. leg. .תשקקה Pag. 352. l. 21. leg. .שקופים Pag. 506. l. 14 leg. .ושמרו Pag. 634. l. 25. leg. .נפלה

Cætera emendabit eruditi Lectoris prudentia.

SVMMA PRIVILEGII.

PRIVILEGIO Chriſtianiſſimi Regis Ludouici XIV. dato 25. Februar. anno *1660*. cautum eſt ne vllus Typographus, aut Bibliopola, ſeu quiuis alius audeat vel præſumat libros ad vſum Congregationis Sancti Mauri pertinentes, & cæteros generatim ab aliquo è Religioſis eiuſdem Congregationis editos vel edendos, intra regni & dominiorum ſuæ Majeſtati ſubditorum fines cudere, recudere, vel aliò cudendos mittere, aut alibi impreſſos adducere, vendere ac diſtrahere clam ſeu palam intra nouennium à die finitæ impreſſionis cuiuſlibet libri computandum, citra conſenſum, facultatem ac teſtimonium Superioris Generalis ac Religioſorum eiuſdem Congregationis, indicta etiam delinquentibus grauiſſima mulctâ, quæ omnia in Regijs Literis fuſiùs continentur.

Relatæ ſunt Priuilegij huius Literæ in Librum publicum Bibliopolarum ac Typographorum Pariſienſium, iuxta Curiæ Areſtum 8. April. anni 1653. Actum Pariſijs 3. Martij, anno *1660*. *Signatum* GEORGIVS IOSSE, Syndicus.

Idem R. P. Superior Generalis ius ſuum tranſcripſit Ludouico Billaine Bibliopolæ Pariſienſi, adhoc vt iuxta Priuilegij ſupradicti tenorem, *Commentarios Rabbi Dauid Kimhhi in Pſalmos Dauidis ex Hebræo latinè datos, Interprete D. Ambroſio Ianuier, eiuſdem Congregationis Monacho*, cudendos curare, excuſoſque diſtrahere liberè poſſit: prout conſtat ex literis conceſſionis eiuſdem, R. P. Superioris Generalis, datis die 11. Auguſti, anno milleſimo ſexcenteſimo ſexageſimo ſecundo. Signat.

F. BERNARDVS AVDEBERT.

FINIS.

480

1-6-2